

A távközlés nyilvános piaci közszolgáltatási rendszerének fejlődése és szerkezeti reformja

(A távközlés fejlődését és liberalizációját meghatározó, „fejlett távközléssel rendelkező” piacgazdaságokban)

Lapsánszky András

Témavezetők: Révész T. Mihály, CSc. - Patyi András, PhD.

TARTALOM

ELŐSZÓ	I
I. FEJEZET	1
A TÁVKÖZLÉS FEJLŐDÉSÉNEK KEZDETEI, A TÁVKÖZLÉS KÖZSZOLGÁLTATÁSI RENDSZERÉNEK KIALAKULÁSA, SZERKEZETE, MŰKÖDÉSE	1
1. Bevezetés	1
2. A távközlés működésének, szabályozásának, igazgatásának általánosítható tényezői	5
3. A piacgazdaság szerkezetének, működésének távközlési piacokkal összefüggő legáltalánosabb ismérvei 6	6
3.1. A tökéletes verseny piaci szerkezete	6
3.2. A piacgazdaság - a piac „kudarcának” általános szintű alapjai	8
3.2.1. A hatékonyság hiányának - távközlési piaccal összefüggő - legfontosabb fogalmi elemei, elméleti szempontjai.....	8
3.2.1.1. A tökéletlen verseny	8
3.2.1.2. A külső gazdasági hatások (externáliák)	12
3.2.1.3. Közjavak, közszolgáltatások.....	13
3.2.2. A piaci típusú, piaci alapú egyenlőtlenségek.....	15
3.2.3. Gazdasági stabilitás egyensúlyi helyzete, kilengései.....	15
3.3. A vegyesgazdaság - összefoglalás	16
4. A távközlés közszolgáltatási ellátórendszerének alapvető jellemzői	17
4.1. A monopólium és a természetes monopólium piaci szerkezete.....	17
4.2. A távközlési piac és a távközlési ellátórendszer természetes monopóliumának sajátosságai.....	20
5. A közszolgáltatás fogalmának, tartalmának, tagolásának általános alapjai	21
5.1. Piaci közszolgáltatás - közüzem	23
5.2. A piaci közszolgáltatás fogalmának, elhatárolásának alapjai	24
5.3. Kizárólagos és különleges jogok a piaci közszolgáltatások körében.....	27
5.4. A közszolgáltatások és az állami tulajdon összefüggésrendszere, a közszektor fogalma	28
5.5. A piaci közszolgáltatások, a hálózatos szolgáltatások és a természetes monopólium összefüggéseinek elméleti alapja.....	34
5.6. A piaci közszolgáltatások, a természetes monopóliumok és az egyenértékű helyettesíthetőség.....	36
5.7. A termelési, szolgáltatási folyamat tagolhatóságának hatása a piaci közszolgáltatások rendszerében.....	37
5.8. Az árszabályozási funkció	38
5.8.1. Árszabályozás - árképzés a természetes monopólium és a távközlési közszolgáltatás keretében	40
5.9. A nem piaci alapú közszolgáltatások.....	41
5.10. Nonprofit szolgáltatások és a közszolgáltatások.....	42
5.11. A távközlési szolgáltatásokra vonatkoztatott általános szintű összefoglalás (illetve a következő részek bevezetése)	43
Az I. fejezethez kapcsolódó jegyzetek és vonatkozó irodalom	44
II. FEJEZET	67
A TÁVKÖZLÉSI MONOPÓLIUMOK SZERKEZETE, IGAZGATÁSA ÉS KÖZSZOLGÁLTATÁSI RENDSZERE A „FEJLETT TÁVKÖZLÉSSSEL RENDELKEZŐ PIACGAZDASÁGOKBAN” (VEGYES GAZDASÁGOKBAN)	67
1. Bevezetés és a modellszintű tagolás alapjai	67
2. Az értekezés „ország szintű, vagy ország-modell szintű” elemzésének módszertani bevezetése	70
2.1. A távközlés „liberalizációt megelőző” fejlődésének modelljei a fejlett távközléssel rendelkező országok körében	73
3. Az Egyesült Államok távközlési rendszerének kialakulása, fejlődése	75
3.1. Bevezetés.....	75
3.1.1. Az Egyesült Államok távközlésének rendszertani elemzése, modellértékű szempontjai	76
3.2. A kezdetek és az intenzív távközlési piaci verseny	79

3.2.1. Az egyetemes szolgáltatás, mint egységes hálózati rendszer fogalmának megjelenése és elhatárolása a liberalizációt jellemző egyetemes szolgáltatás fogalmától.....	81
3.3. A közösségi felügyelet, az állami beavatkozás kezdetei, a távközlési „közszállítás”-„közszállító” fogalmának eredete, a „Kingsbury Commitment”	83
3.4. A természetes monopólium piaci szerkezetének kiteljesedése, kormányzati megerősítése, szabályozási védelme, közszolgáltatási tartalmú szabályozása.....	87
3.4.1. A távközlés stratégiai szerepe, államosítása és a verseny fokozatos visszaszorulása, „lezárása” („ <i>Willis Graham Act of 1921</i> ”)	87
3.4.2. A távközlési piac „szektor-specifikus” szabályozásának kezdetei („ <i>Communications Act of 1934</i> ”)....	88
3.4.2.1. A „közszolgáltatási tartalmú szabályozás” sajátosságának alapjai az Egyesült Államok távközlési rendszerében.....	89
4. Az Egyesült Királyság távközlésének vázlatos fejlődés-története.....	91
5. A német-osztrák-francia modell	92
5.1. A távközlés fejlődésének modellértékű alapstruktúrái a Német Szövetségi Köztársaságban	92
5.2. A távközlési berendezkedés liberalizációt megelőző alapjai Franciaországban.....	93
6. A dél-európai modell, különösen Olaszország.....	94
7. A skandináv modell.....	95
8. A közszektor (állami) távközlési szolgáltatók hatékonysága, nemzetközi versenyképessége, sajátos közigazgatási funkciói és a berendezésgyártás	97
A II. fejezethez kapcsolódó jegyzetek és vonatkozó irodalom.....	98
III. FEJEZET	111
A TÁVKÖZLÉSI LIBERALIZÁCIÓ ÉS PRIVATIZÁCIÓ „BELSŐ” ÉS „KÜLSŐ” OKAI - ÖSSZEFÜGGÉSEI.....	111
1. Bevezetés és a „fogalom-készlet”	111
1.1. A „belső” és „külső” okok szerinti tagolás alapjai, bevezetése.....	117
2. A távközlési liberalizációt kiváltó, a liberalizációra ható „belső” (távközlési) okok, folyamatok I.	119
2.1. Az alternatív, párhuzamos, „helyettesítő” infrastruktúra és szolgáltatások megjelenése, illetve a hálózat megoszthatósága	120
2.2. A távközlési hálózatok rendszerének, fejlődésének legalapvetőbb szempontjai.....	120
2.3. A kapcsolt, vezetékes telefonhálózat működésének és fejlődésének liberalizációval összefüggő alapjai.....	121
2.4. A távközlés analóg és digitális korszaka.....	124
2.5. A vonal- és a csomagkapcsolás fejlődése.....	124
2.6. A végberendezések.....	125
2.7. A távközlés - telefonszolgáltatáshoz képest meghatározható - „résztületeinek” fejlődése	126
2.7.1. A vezetéknélküli távközlés alapjai	126
2.7.1.1. A műholdas távközlés - úrtávközlés.....	127
2.7.1.2. A földfelszíni cellás mobiltávközlés	128
2.7.1.3. A vezetéknélküli távközlés, mobiltávközlés néhány egyéb területe.....	129
2.8. Az informatika és a számítástechnika fejlődése és egyre bonyolultabb összeolvadása, összefonódása a távközlési hálózatokkal, szolgáltatásokkal: A telematika	130
2.9. Számítógép-hálózatok és az ISO OSI modell	131
2.10. Internet Protokoll alapú hálózatok és az internet szerepe a liberalizáció belső okai között.....	132
2.11. Technológiai fejlődés - felhasználói igények	132
3. A távközlési liberalizációt kiváltó, a liberalizációra ható „belső” (távközlési) okok, folyamatok II.	133
4. A távközlési liberalizációra ható „külső” okok	137
4.1. A II. világháborút követő nemzetközi piactudományi rend alapjai és a gazdasági liberalizációval összefüggő változásai.....	137
4.1.1. A Világbank és az IMF szervezete, működése - hatása a piaci liberalizáció általános folyamataiban..	138
4.1.2. A világgazdaság szerkezeti egyensúlya, a világgazdaság 1970-es években kiéleződő strukturális és intézményi válsága.....	138
4.1.2.1. A válság legfontosabb hatásai, következményei	139
4.1.2.2. A válságot követő időszak és a liberalizáció	140
4.1.3. Az Európai Közösség „távközlés-politikájának” fejlődése, alapjai.....	141
4.2. A „Washingtoni Konszenzus”.....	147
4.3. A nemzetközi kereskedelem - kereskedelempolitika alapvető intézményei, keretei, fejlődése	148

4.3.1. Az Általános Vámtarifa és Kereskedelmi Egyezmény - GATT és a tárgyalási fordulók a GATT égisze alatt.....	149
4.3.1.1. Uruguay-forduló - szolgáltatáskereskedelem liberalizációja, intézményi reform.....	150
4.3.2. A Világkereskedelmi Szervezet (WTO) intézményi keretei, működése és szerepe a liberalizáció folyamataiban.....	151
4.4. A szolgáltatáskereskedelem nemzetközi liberalizációjának alapjai.....	152
4.5. Általános Szolgáltatáskereskedelmi Egyezmény - GATS.....	153
4.5.1. A GATS szerkezete és szerkezeti sajátosságainak indokai.....	154
4.5.2. A GATS és a tagállami liberalizációs folyamatok.....	155
4.5.3. A GATS tárgyköre, a szolgáltatások tagolása.....	156
4.5.4. A GATS legáltalánosabb céljai, elvei és követelményei.....	158
4.5.5. A rugalmas szerkezet alapja: a vállalási (engedményes) listák. Az egyedi kötelezettségek struktúrája.....	159
4.5.6. A kötelezettségek módosítása, visszavonása, a mentesítések és a korlátozások.....	160
4.5.7. Az alapvető távközlési hálózatok és szolgáltatások a nemzetközi szolgáltatás-kereskedelem rendszerében, GATS távközlési melléklete.....	161
5. A távközlési piaci szerkezetváltás első jelei, lépései.....	165
6. (- IV.0. -) A következő fejezetek módszertani bevezetője.....	167
A III. fejezethez kapcsolódó jegyzetek és vonatkozó irodalom.....	172
IV. FEJEZET.....	204
A TÁVKÖZLÉSI LIBERALIZÁCIÓ ÉS PRIVATIZÁCIÓ „VILÁGVISZONYLATBAN” ÁLTALÁNOSÍTHATÓ ELMÉLETI ALAPJAI, JOGINTÉZMÉNYEI, A TÁVKÖZLÉSI IGAZGATÁS ÁTALAKULT RENDSZERE.....	204
1. A távközlési közszektor szerkezeti reformjának alapjai, a liberalizált piac közszolgáltatás-tartalommal összefüggő jellemzői.....	204
1.1. A liberalizált távközlési infrastruktúra és szolgáltatási rendszer közszolgáltatási tartalma.....	205
1.1.1. A távközlési liberalizáció, a közszolgáltatási tartalom és az egyetemes szolgáltatás összefüggéseinek alapjai.....	206
1.1.2. A távközlési piaci versenyben meghatározható további közszolgáltatási keretek.....	208
1.2. A liberalizáció és a privatizáció összefüggése a piaci szerkezet jellemzőivel.....	209
1.3. A távközlési liberalizációt tekintve meghatározó és kiemelő jelentőségű, „mintaszerű” országok (a távközlési liberalizáció „úttörői”).....	213
1.3.1. Az Egyesült Államok.....	213
1.3.2. Japán.....	215
1.3.3. Az Egyesült Királyság.....	217
1.4. A távközlési privatizáció alapjai.....	221
1.5. A távközlési liberalizáció folyamatában, különösen a távközlés egységes műszaki fejlődésében, szabványosításában, átfogó fejlesztésében és koordinációjában kiemelő legfontosabb szervezetek.....	228
1.6. A távközlési liberalizáció, a távközlési igazgatás világviszonylatban általánosítható jogintézményeinek módszertani rendszerezése és bevezetése.....	232
2. Az egyetemes szolgáltatás általánosítható jellemzői, tartalma.....	237
2.1. Egyetemes szolgáltatás - piaci közszolgáltatások.....	238
2.2. A távközlési egyetemes szolgáltatás sajátosságai (más piaci, hálózatos közszolgáltatásokhoz képest).....	239
2.3. Az egyetemes szolgáltatási kötelezettség - ellátási kötelezettség kompenzációjának rendszere.....	241
2.3.1. Az egyetemes szolgáltatás sajátos finanszírozása: A „belső” keresztfinanszírozás.....	243
3. A távközlési szűk keresztmetszetek, alapvető eszközök.....	244
3.1. A „frekvencia-kereskedelem” - az említés szintjén.....	252
4. A hálózati együttműködés szabályozási rendszere.....	256
4.1. Az összekapcsolás és a hozzáférés elhatárolása, összefüggéseinek alapjai.....	256
4.1.1. Az interfész jelentősége.....	260
4.2. A hálózati összekapcsolás és az összekapcsolási szolgáltatások-jogviszonyok alapjai.....	261
4.2.1. A hálózati összekapcsolás szabályozásának alapvető, általánosítható modelljei és tartalmi elemei.....	264
4.3. A hálózati együttműködés, a hálózati szolgáltatások árrendszere, árképzése és árszabályozása.....	266
4.3.1. A költségalapúság árszabályozása a hálózati szolgáltatások körében.....	268
4.4. A (hálózati összekapcsoláson kívüli) hálózati hozzáférés rendszere.....	271
4.5. A hálózati együttműködés legfontosabb „önállósult” alapstruktúrája: A helyi hurok átengedése.....	275
5. A távközlési igazgatás közigazgatási szervezeti rendszerének alapintézménye: A szabályozó hatóság..	280

5.1. A távközlési szabályozó hatóság szervezetének és tevékenységének általánosítható modelljei	286
5.2. A távközlési szabályozó hatóság függetlensége	286
5.3. A távközlési szabályozó hatóság „szabályozási”, jogalkotási hatásköre	291
5.4. A távközlési szabályozó hatóság alapvető jellemzője és fő elhatárolási ismérve: a közigazgatási tevékenységeinek rendszere	295
5.4.1. A piacszabályozási tevékenység	297
5.4.2. A piacfelügyelet	299
5.5. A szektorspecifikus, szektorsemleges és ex ante szabályozási módszer	304
6. A távközlési liberalizáció egységes struktúrája	306
6.1. A vezeték nélküli távközlés liberalizációjának és privatizációjának alapvető sajátosságai	310
6.2. Az internet történetének, fejlődésének, műszaki alapjainak és sajátos „privatizációjának” alapjai	314
7. A távközlés - liberalizáció hatásaival összefüggésben értékelt - fogalma	322
A IV. fejezethez kapcsolódó jegyzetek és vonatkozó irodalom	328
V. FEJEZET	352
A TÁVKÖZLÉSI LIBERALIZÁCIÓ ÉS A LIBERALIZÁLT PIAC FEJLŐDÉSI IRÁNYAI	352
1. A távközlési konvergencia	352
2. Next Generation Networks - NGN alapjai és hatása a liberalizált távközlés fejlődésére.....	362
Az V. fejezethez kapcsolódó jegyzetek és vonatkozó irodalom	373
A JEGYZETEK BEN SZEREPLŐ FELHASZNÁLT IRODALOM	I

Előszó

(A disszertáció célja, hipotézisei egységes szerkezetben a célokhoz közvetlenül kapcsolódó kutatási eredményekkel)

1. A magyar közigazgatási jog „általános részével” összefüggő célok

A dolgozat elsődleges és alapvető célja a magyar közigazgatási jog elméleti rendszerével kapcsolatos. Hazánk közigazgatási joga ugyanis a gazdasági és a társadalmi folyamatok világszinten felgyorsult fejlődését követve alapjait érintő megújításra, felülvizsgálatra, illetve gondos elemzésre szorul.

A közigazgatási jog lényegi természetéből eredő sajátossága alapján ráadásul mindez igencsak fontossá vált napjainkra és hatványozottan érvényesül a gazdasági igazgatás keretében. A közigazgatási jog meghatározó specifikus jellemzője ugyanis, hogy egyrészt szorosan összefüggő rendszerének egészét tekintve az elméleti tudományok és nem a jogalkotás keretében teljeseedik ki, másrészt a közigazgatás egyes „ágazatai” a közigazgatási jog elméleti és rendszertani alapjait is magukban foglalják, természetesen az adott ágazat szervezeti, szakmai sajátosságaihoz igazodóan. A közigazgatás tehát lényegi, alapvető jellemzőiben - nemcsak hazánkban, hanem az általam vizsgált valamennyi országban, regionális integrációban is - a jogtudomány által gondosan kimunkált elméleti alapokra építhető. Ebből következően a közigazgatási jog dogmatikai-, szabályozási- és jogérvényesülési rendszerét tekintve igencsak jelentős felelősség hárul a jogtudomány folyamatos és a gazdasági, társadalmi viszonyok fejlődéséhez igazodó valódi szakmai munkásságára.

Mindezzel összefüggésben kutatómunkám egyik fontos tapasztalata, hogy az elemzés alá vont országok - vonatkozó - szakirodalmában a közigazgatási jog elméleti alapjainak rendszerezése, világos és pontos meghatározása iránti fokozott erőfeszítés jellemző. Továbbá általánosan megállapítható, hogy a gazdasági közigazgatás hazánkban viszonylag elhanyagolt tudományos megalapozása az általam vizsgált országok mindegyikében virágzik, sőt valamennyi elemét fokozott érdeklődés övezi, amelyet határozottan bizonyít a dolgozatban felhasznált irodalomjegyzék terjedelme is.

A dolgozat első alapvető célja tehát, hogy a közigazgatási jog elméleti alapú megújításának egyik lépcsőjét képezze. Álláspontom szerint ugyanis a közigazgatási jog összetett elméleti struktúrájának felülvizsgálatát, világos rendszerezését csak és kizárólag a legfontosabb közigazgatási ágazatok körültekintő elemzése, szintézise alapján érdemes (egyáltalán) elkezdni. Vagyis az egyes közigazgatási ágazatok tudományos feldolgozása a közigazgatási jog dogmatikai összefüggésrendszerének fontos alapját képezi.

Napjaink társadalmi és gazdasági folyamatait tekintve hangsúlyozandó, hogy a gazdasági igazgatás szerkezeti szinten átalakuló rendszere és szabályozása a közigazgatáson belül is megnövekedett, alapvető jelentőséggel rendelkezik, amelyben komoly szerepet kap a világgazdaság és a nemzetközi kereskedelem fejlődése, azon belül különösen a szolgáltatások megváltozott tartalma, szerepe, hatása, illetve a „globalizáció” erősödése. A gazdasági közigazgatás alapját képező gazdasági és társadalmi viszonyok azonban olyan új jogintézmények, eszközök alkalmazását teszik szükségessé a jogi szabályozásban, amelyek fokozatosan ugyan, de teljes átalakításra szorítják a közigazgatás alapintézményeit, elméleti struktúráit is. A modern gazdasági viszonyok jelentős területei továbbá általános szemléletváltást indokolnak a közigazgatás klasszikus működésében, befolyásának eszközeiben és a közigazgatási tevékenységek szerkezetében.

Általánosan megállapítható tehát, hogy a gazdasági közigazgatás - a többi igazgatási ágazathoz hasonlóan - megváltozott szereppel, hangsúllyal bír a közigazgatás elméleti és szabályozási rendszerének egészében.

A távközlési igazgatás szabályozása, összetett struktúrája is világszerte a közigazgatás jogdogmatikai alapjaira és elméleti intézményeire épül.

(A távközlési igazgatás funkcióit, tevékenységeit, piaci befolyásának határait, erősségét, jogérvényesítési módszereit, aktus-típusait, jogviszonyrendszerét (stb.) tekintve egyaránt.)

A távközlés folyamatainak, valamint a távközlési igazgatás kereteinek alapos elemzése tehát egyfelől megköveteli távközlési piac szerkezetébe történő állami, közigazgatási tartalmú beavatkozás funkcióinak és változásainak vizsgálatát. Másfelől - megfordítva - a távközlési piac szerves fejlődése, robbanásszerű műszaki, gazdasági átalakulása és liberalizációjának folyamata általánosan érvényesülő hatást gyakorol a közigazgatás elméleti alapjaira, eljárási szabályozására és a gazdasági közigazgatás egészére.

E sajátos hatások alapját ehelyütt lehetetlen felsorolni, hiszen azok a dolgozat fő tárgykörét képezik, ebből következően csak néhány elemet - példa szintjén - hangsúlyoznék: **a)** A szektor-specifikus aszimmetrikus, ex ante versenyszabályozás. **b)** A természetes vagy állami monopóliumtól a távközlési piac liberalizációját meghatározó fejlődési folyamat. **c)** A rendkívüli ütemű műszaki fejlődés és az ebből eredő nemzetközi hatások, szabályozási keretek. **d)** Az előfizetők védelmével, a szolgáltatási rendszer közérdekű működésével összefüggő sajátos és garanciális állami beavatkozás. **e)** A gazdasági fejlődéssel, versenyképességgel összefüggő speciális távközlés-politikai, jogpolitikai célok. **f)** A liberalizált piaci működésben is „változatlanul” fennmaradt közszolgáltatási tartalom és az egyetemes szolgáltatás sajátosságai. **g)** Az Európai Közösségben érvényesülő egységes szabályozási keretrendszer. **h)** A közigazgatási közhatalmi típusú eljárásokban „világszolgáltatóknak” minősülő „ügyfelek”. **i)** Az állami beavatkozás keretében sajátos közhatalmi és nem közhatalmi típusú tevékenységek, feladat- és hatáskörök szükségessége. **j)** Speciális közhatalmi, hatósági hatáskörök, különösen a piacsabályozás és a piacfelügyelet. **k)** Teljes piacot érintő hatósági eljárások és a döntések teljes piacot érintő anyagi jogi hatása. **l)** Az államigazgatási szervezeti mechanizmus speciális keretei: a szabályozó hatóságok „hálózata”.

A távközlési piac fejlődésének minden egyes szakaszában meghatározó jelentőséggel rendelkezett a közigazgatási jog elméleti alapja és vonatkozó szabályozási rendszere, csak más-más tartalommal. Ebből következően a távközlési igazgatás rendje általánosan tükrözi az állam és a gazdaság viszonyrendszerének, a közszolgáltatások megszervezésének, illetve a közszolgáltatásokkal összefüggő gazdasági folyamatokba beavatkozó közigazgatás módszereinek, típusainak szinte valamennyi elemét, modellszerű ismervét.

A távközlés történetében ugyanis **a)** a természetes, illetve **b)** az állami monopólium, **c)** a magán- és az állami tulajdon vegyes rendszere, **d)** a kizárólagos állami tulajdon és szolgáltatási rendszer, **e)** a magántulajdon közszolgáltatási tartalmú szabályozása, **f)** a koncesszió, **g)** a privatizáció, **h)** a liberalizáció, **i)** a gazdasági, piaci verseny szerkezete, **j)** a szabadkereskedelem egyes elemei (stb.) egyaránt fellelhetők.

A távközléssel összefüggő állami szerepkör egyes változatainak bonyolult és összetett tartalma, sok esetben a gazdasági közigazgatáson belül elsőként megvalósított, „úttörő” jellege tehát egyfelől fontos alapját, mintáját képezheti a piaci közszolgáltatásokkal összefüggő állami funkciók rendszerének, illetve a közszektor-reform közérdekű módszereinek. Másfelől a közszolgáltatások tartalmi jellemzőit és típusait tekintve egyértelműen a távközlés mutatja a legszorosabb összefonódást a piacgazdaság szerkezetével, amelyből következően sajátos, elhatárolható átmenetet képez a „magánszektor” gazdasági verseny alapján működő piaci területei és a közszektor tisztán közfeladatként, állami feladatként megszervezett közszolgáltatásai között.

A magánszektor és a közszektor, valamint a gazdasági verseny és az állami monopóliumként biztosítandó közszolgáltatások közötti határterületnek minősülő távközlési szolgáltatási rendszer tehát olyan sajátosságokkal, szabályozási tartalommal rendelkezik, amely teljesen elhatárolható, önálló ismérveket, általános érvényű elveket közvetít a vonatkozó tudományos elemzések számára.

Alapvetően tehát e céltól vezérelve készítettem el a piaci közszolgáltatások liberalizációjának legfontosabb területét képező távközlési szolgáltatások gazdasági igazgatási, illetve piac-szerkezeti reformjának összehasonlító és általános elméleti alapok feltárására törekvő elemzését. A távközlést nemcsak a téma iránti elfogultságból tekintem a gazdasági közigazgatás és a liberalizáció „legfontosabb” területének, hanem a dolgozatban ismertettek szerinti valódi szempontok alapján és koncepcionálisan is.

A távközlés ugyanis a liberalizáció és a privatizáció, illetve a közszektor-reform világméretű általános folyamataiban:

a) Egyrészt, szinte teljesen egyedülálló, önálló, más ágazatokra is alapvető hatást gyakorló utat járt be. **b)** Másrészt a piaci alapú közszolgáltatások között - napjainkig - a legeredményesebben kibontakozó liberalizációs folyamatot követett. **c)** Harmadrészt igen sajátos összefonódást mutat, egyfajta alapfeltételét képezi **aa)** más ágazatok közszektor-szerkezeti reformjának, valamint **ab)** a világgazdaság, a nemzetközi kereskedelem, a nemzetközi pénzügyi rendszer, illetve egyéb gazdasági, közpénzügyi viszonyok keretében érvényesülő liberalizáció általános folyamatainak.

A távközlési piaci szerkezetváltás átfogó hatásának, gazdasági és társadalmi jelentőségének, illetve a távközlés folyamatos fejlődésének sajátos következménye az is, hogy a közszektor és a közszolgáltatások reformjával, valamint a piaci verseny megnyitásával összefüggő igazgatási megoldások, módszerek, eszközök, jogintézmények szinte valamennyi általánosan elterjedt típusa fellelhető a távközlés fejlődésében, illetve liberalizációjának-privatizációjának folyamatában.

A távközlés sajátosságaiból eredően nemzetközi szintű összehasonlítást végeztem, hiszen a dolgozatban részletesen ismertetésre került szempontok alapján a távközlési igazgatás rendszere tudományos megalapozottsággal csak a fejlett piacgazdasággal és távközléssel rendelkező országok összehasonlítása mentén, illetve a világgazdasági és a nemzetközi kereskedelmi folyamatok keretében elemezhető.

A távközlési igazgatás ugyanis számos vonatkozásában világszinten érvényesülő egységes elméleti alapokat mutat, nagyjából: a) egységes hálózatos szolgáltatási rendszeréből, b) közszolgáltatási tartalmából, c) természetes monopólium jellemzőiből, d) piaci és technológiai sajátosságaiból adódóan.

Ebből következően hazánk távközlési liberalizációja és privatizációja, illetve távközlési igazgatási rendszere szinte teljes egészében a fejlett távközléssel rendelkező országok és az Európai Közösség szabályozásának kereteit, módszereit, jogintézményeit, kimunkált elvi alapjait követi (vagy azt kell követnie).

A kezdetekben nemcsak követtük, hanem tevékeny alakítói is voltunk a távközlés világszintű fejlődésének, amelyet szemléletesen bizonyítanak a különböző magyar újítások, találmányok, illetve, hogy az első kifejezetten telefonnal összefüggő nemzetközi szakértői értekezletet a Magyar Posta javaslatára hívták össze Budapesten (1908). E kezdeményezés és értekezlet alapján került megalapításra 1924-ben a Nemzetközi Tanácsadó Bizottság (Comité consultatif international), amely rövidesen felvette a közismertebb Comité consultatif international téléphonique - CCIF (International Telephone Consultative Committee) nevet. (A CCIF pedig az egyik legfontosabb alappillért képezte az ITU (International Telecommunications Union) szervezetének és működésének.

A távközlés nemzetközi jellege olyannyira egyértelmű, hogy az előszóban további különösebb magyarázatot sem igényel.

Bár a távközlés nemzetközi jellemzői dolgozatban részletesen elemzésre kerülnek, néhány példát ehelyütt is megemlítenék: **a)** Frekvenciagazdálkodás (a frekvencia természeti kincs és tulajdonságaiból adódóan nem ismer országhatárokat). **b)** Azonosítógazdálkodás (pl.: nemzetközi telefonszámok, egyeztetett telefonszámok, zöld számok, kék számok, segélyhívó, internet behívó számok). **c)** Nemzetközi hálózati együttműködési rendszer (nemzetközi összekapcsolás, hozzáférés, nemzetközi hívások, roaming). **d)** A távközlési szolgáltatások nemzetközi jellege. **e)** A felgyorsult technológiai fejlődés csak közös nemzetközi erőfeszítésekre építhet. (Pl.: a világszabványok (példaként kiemelhető a GSM rendszer), a nemzetközi szervezetek, nem kormányközi szervezetek kiterjedt szabványosítási, távközlés-fejlesztési tevékenységei, koordinatív funkciói.) **f)** „Világszolgáltatók”, transznacionális vállalatok működése a távközlési piacokon és a világgazdaság rendszerében. **g)** A szolgáltatások nemzetközi kereskedelme és liberalizációja, amelynek fontos és igen sikeres része a távközlési szolgáltatási rendszer. **h)** Az internet hálózata és szolgáltatási rendszere. **i)** A távközlési konvergencia és az NGN (Next Generation Networks) alapvetően már csak nemzetközi keretekben értelmezhető fejlődése.

2. A távközlési igazgatás „világviszonylatban” általánosítható struktúrájának elemzésére vonatkozó célok

A dolgozat második, alapvető célja a távközlési igazgatás történetének és a liberalizációval átalakult rendszerének részletes elemzése. A dolgozat tehát megpróbálja feltárni a távközlési igazgatás szabályozásának általánosítható elméleti alapját, nélkülözhetetlen jogintézményeinek, szabályozási elveinek, fogalmi rendszerének összefüggéseit és elemeit. Vagyis azokat a jogintézményeket, dogmatikai alapokat, amelyek nélkül „kár is belekezdeni” a távközlés liberalizálásába, mert a liberalizáció nem fogja elérni a - dolgozat alapvető megállapítását képező - közérdekű célokat.

A közszolgáltatási piacok liberalizációjának és a piaci verseny „megnyitott” szerkezetének ugyanis álláspontom szerint egyetlen elfogadható célja és eredménye lehet, mégpedig a közérdek hatékonyabb érvényesülése. Vagyis a piaci verseny működése alapján: **a)** a társadalmi jólét, a „közjó” növelése, **b)** a szolgáltatás magasabb színvonalú ellátása, **c)** a választék és a minőség hatékonyabb fejlesztése, **d)** a szolgáltatás gazdasági és társadalmi hatásainak eredményesebb kiaknázása. A „magánmonopólium” által okozott társadalmi holttehervesztésnél ugyanis hatékonyabb az állami ellátórendszer.

A dolgozat e célját szintén a hazai közigazgatás közhatalmi típusú beavatkozásának két alapvető sajátossága miatt tartom fontosnak, amelyek napjainkban már - szerintem - megkerülhetetlenek minősíthetők:

A) A közigazgatási hatósági tevékenység körében a jogérvényesítés hatékonysága szempontjából általánosan, bizonyos közigazgatási ágazatokban pedig különösen megállapítható, hogy a közigazgatási anyagi és alaki jog garanciális keretén belül kiemelten szükségessé váltak: *a)* Az újszerű és modern eszközrendszerek. *b)* Speciális típusú felügyeleti tevékenységek, felügyeleti jogosítványok. *c)* Rugalmasabb eljárásjogi modellek. *d)* A hatósági szolgáltatási tevékenységek. *e)* A jogvita-rendező és különböző egyeztetési eljárások. *f)* Közvetítő-, együttműködési-, konzultatív- illetve egyéb a hatósági típusú beavatkozást segítő mechanizmusok.

Világszerte átalakulóban vannak ugyanis a gazdasági, kereskedelmi liberalizáció folyamataival összefüggő közigazgatási funkciók, jogérvényesítési módszerek, a vonatkozó feladat- és hatáskörök, illetve a jogalkalmazási eszközök és az aktusok.

Mindebből következően, illetve mindezek hatására a piaci közszolgáltatások liberalizálásával szorosan összefonódó közérdekű állami, közigazgatási beavatkozás szervezetét és működését is jelentős változások, reformok jellemzik.

Az átalakulás fő indokát természetesen az alapjaiban változó társadalmi és gazdasági viszonyok képezik, amelyben a közigazgatás funkciói szempontjából a leginkább szembeötlő változás a piactudomány egyes területein, különösen a liberalizációval összefüggő területein figyelhető meg.

A távközlési közszolgáltatások körében mindennek klasszikus, modellszerű példája az Amerikai Egyesült Államok (továbbiakban: Egyesült Államok) és az Egyesült Királyság, de az Európai Közösség vonatkozó keretszabályozási rendszere is sajátos, egységes és modern eljárási mechanizmusokat, aktus-típusokat, szervezeti modelleket, jogintézményeket, valamint jelentős közszektor-reformokat „ékel” a tagállamok közigazgatási rendszerébe.

A közigazgatás gazdasági igazgatási funkcióinak oldaláról tartalmi szempontból megközelítve, a közigazgatási típusú jogviszonyok is alapvető változást mutatnak a gazdasági igazgatás egyes ágaiban, illetve a kiterjedt liberalizáció keretében.

(Kiemelendő, pl.: az iparigazgatás (villamosenergia, bányászat stb.), a távközlés, a közlekedés, a digitális-elektronikus műsorterjesztés, az audiovizuális piac, a versenyjog, a fogyasztóvédelem, a területfejlesztés közigazgatási ágazatai.)

A piactudomány egészével, de különösen a piaci közszolgáltatások liberalizációjával összefüggően ugyanis nagyon nehéz megtalálni a megfelelő egyensúlyt: *a)* a továbbra is kiemelt, sajátosan „közszolgáltatás” tartalmú közérdek és *b)* a piactudományi verseny szabadsága között.

Mindezzel kapcsolatban hangsúlyozandó, hogy a gazdasági viszonyok körében a közigazgatás „hagyományos” gazdaság-igazgatási funkcióinak mozgástere kizárólag a gazdasági racionalitás kibontakozásának elősegítésére terjedhet ki, mégpedig a gazdaságra ható, ezzel ellentétes hatásokkal szemben. A gazdasági igazgatáson belül továbbá a közigazgatás fontos feladata annak biztosítása, hogy a gazdasági racionalitás megmaradjon a piactudomány keretében és azon ne terjeszkedjen túl más funkciók teljesítésére szerveződött társadalmi rendszerekre.

Ehhez képest azonban a gazdasági igazgatási funkciók egészen más alapokra és közérdekű feladatokra épülnek a piaci közszolgáltatások liberalizációja körében, ahol az állami beavatkozás szempontjából *a)* a gazdasági racionalitás sokkal erősebben ütközik a közösségi érdekekkel, továbbá *b)* a piaci verseny szabadsága, a gazdasági érdek és a hatékonyság racionális szempontja más gazdasági ágazatokhoz képest jelentősen kisebb hangsúlyt kap. Mindezek egyre határozottabban feszítik a közigazgatás hagyományos kereteit.

A folyamatosan változó és fejlődő gazdasági viszonyok tehát átértékelik a „beavatkozó”, „jogérvényesítő” közigazgatás tevékenységeinek, így a közhatalmi tevékenységeinek tartalmát, eszközeit és szervezetét is.

A piaci alapú közszolgáltatások körében ugyanis a közigazgatás közhatalma számos olyan közérdeket, gazdasági és stratégiai érdekeket érvényesít, amelyek alapvető hatást gyakorolnak a közhatalmi beavatkozás és a hatósági eljárás

szabályozási rendszerére. Példaként kiemelendő, hogy ezekben az ágazatokban gazdaságilag igen jelentős, akár világgazdasági súlyú piaci szereplők „állnak a közigazgatással szemben”. Ráadásul e piaci szereplők ugyan a piaci verseny szerkezetében, de tartalmában közérdekű szolgáltatásokat nyújtanak és igen komoly, számos esetben más ágazatokba „át nem vihető” (elsüllyedt) beruházásokat, fejlesztéseket eszközöltek. A liberalizált piacokon továbbá alapvető szempontot képez az ellátás, a közérdekű szolgáltatás folyamatosságának, illetve a piaci verseny hatékony fejlődésének garantálása. Fontos hangsúlyozni azt is, hogy az önkéntes jogkövetés hiánya, illetve az esetleges jogszabálysértések széleskörű és kiemelten súlyos társadalmi, gazdasági hatásokkal járhatnak.

Ebből következően a közigazgatási tevékenységek rendszerében egyre kiterjedtebb és átfogóbb jelentőséggel rendelkeznek, különösen: *a)* a piacsabályozási típusú hatáskörök, *b)* a speciális hatósági felügyelet jogintézményei, *c)* a különböző piacfelügyeleti-, bizottsági-, közvetítő- és egyeztetési eljárások, *d)* a szolgáltató tevékenységek, *e)* a konzultatív mechanizmusok, továbbá *f)* a speciális jogállású közigazgatási szervek (a piaci közszolgáltatások körében különösen a szabályozó hatóság) struktúrái, illetve *g)* a szabályozó hatóságok egyedi hatósági ügyeken kívüli általános jogértelmező hatáskörrei, a piac egészét érintő „általános” érvényességű, hatású döntései és sajátos, garanciálisan rendezett normatív típusú aktusai.

B) Az A) pontban foglaltakkal szoros összefüggésben hangsúlyozandó:

A világgazdaság és a piaci közszolgáltatások - dolgozatomban részletesen elemzett - folyamatos fejlődésének, illetve átalakult szerkezetének hatásai alapján szükségszerűen adaptált közigazgatási jogintézmények, szabályozási elvek és módszerek nagyjából úgy épültek be hazánk jogrendszerébe, hogy sem dogmatikai, sem jogalkotási értelemben nem alakítottuk ki a jogrendszer (különösen a közigazgatási jog) többi elemével való harmonizált kapcsolatukat. Hazánk tehát a kellő jogtudományi előkészítés nélkül vette át a fejlett piacgazdaságokban töretlen és szerves fejlődés eredményeként kialakult, kiforrott gazdasági közigazgatási intézményeket.

Mindennek egyik legszembetűnőbb példája a közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól szóló 2004. évi CXL. törvény (a továbbiakban: Ket.). A gazdasági igazgatási típusú hatósági hatáskörök rendszere és tartalma szempontjából ugyanis a Ket. - nagyjából - tudományosan megalapozatlan, alkalmazhatatlan és rugalmatlan eljárásjogi keretet jelent.

A távközlési igazgatás szempontjából nézve általános szinten megállapítható, hogy a Ket. nem a modern gazdasági, társadalmi viszonyokhoz igazodó, elméletileg kiforrott és megalapozott talajon álló szabályozási rendszer.

Mindez a hatósági eljárási jogviszony keletkezése, megszűnése, az eljárási jogviszony tartalmát képező jogok és kötelezettségek, az eljárási szankciók, a hatósági döntések, a hatósági eljárásjogi eszközök, a jogorvoslatok tartalma és a végrehajtás, illetve az „újszerűnek” titulált „modern” jogintézmények (pl.: a jogutódlás, a hatósági szerződés, a hatósági közvetítő, a méltányossági eljárás) tekintetében egyaránt megállapítható.

A Ket. a távközlési piacon nemcsak az ügyféli jogok garantálásában hagy kívánni valót, hanem a hatósági jogérvényesítés hatékony megalapozásában is.

Csak egyetlen példa: A hálózati szolgáltatások világszerte általánosan érvényesülő árszabályozás alá vont végződtetési díjának (lásd a dolgozat IV. fejezet 4. pont) tárgyában hozott hatósági döntések speciális eljárási módszerei egyrészt nem illeszthetők be - főleg az elméleti alapok, a Ket. és a különös eljárási szabályozás kidolgozatlansága miatt - a magyar hatósági eljárás és közhatalmi jogérvényesítés keretébe, másrészt az évente, később két évente (teljes piacelemzést és két éves ügyintézési határidőt igénylő eljárások alapján) meghozott hatósági döntések egyike sem zárult le a bírósági felülvizsgálat körében. (Egy kivétellel, de az sem érdemben, hanem a per megszüntetésével.)

A végződtetési díj azonban a teljes távközlési piaci árstruktúrát meghatározó jelentőséggel rendelkezik és közvetlen összefüggésben áll az előfizetői, kiskereskedelmi díjakkal is (tehát az előfizetők által a távközlési szolgáltatásokért fizetett díjakkal). Amennyiben e hatósági döntések érdemi tartalmában a bírósági felülvizsgálat változást hoz, akkor évekre visszamenőleg szükséges lesz újraszámolni minden egyes előfizetői hívás után a szolgáltatók egymásnak fizetett díjlemlét, amely beláthatatlan piaci következményeket és szinte vég nélküli polgári pereket fog okozni a teljes távközlési piacot érintve. Természetesen ez nem azt jelenti, hogy ne lenne fontos garantálni a hatósági döntés törvényességét és nem lenne lényeges a hatósági döntés esetleges jogszabálysértő tartalmát megállapítani, hanem kiemeli, hogy mindehhez az általános rész tudományos rendszere és a vonatkozó hatályos közigazgatási eljárási szabályozás semmiféle segítséget, jogállami garanciát nem biztosít. (Ehelyütt különösen tartózkodnék a közérdek érvényesítése érdekében a piaci szereplőkkel folytatott kilátástalan küzdelmek és másik oldalról a piaci szereplők türelmét is jogosan próbára tevő eljárási rendelkezések, illetve e jogszabályi rendelkezéseken alapuló sok esetben kényszeredett jogérvényesítési módszerek részletes ismertetésétől.)

A hatósági eljárás jelenlegi szabályozási modellje azonban nem okozna ilyen súlyos problémákat az egyes ágazatokban, ha a Ket. hatálya körében meghatározott eltérésre vagy kiegészítő jellegű szabályozásra adott felhatalmazás alapján - az anyagi, ágazati jogszabályok körében - a jogalkotás

kialakítaná a Ket. szabályaitól érdemben eltérő, vagyis *a*) a ténylegesen indokolt és szükséges, *b*) az adott ágazat sajátosságaihoz illeszkedő, illetve *c*) a jogtudomány, az elmélet által is megalapozott eljárási szabályozást.

Az általánoshoz képest eltérő (ún.: különös), sajátos eljárási szabályozást igénylő hatósági ügyek csoportjára vonatkozó különös eljárási szabályok keretében tehát elvileg rendezhetők lennének *a*) a rugalmasabb eljárásjogi eszközök, *b*) az adott anyagi jogi szabályozáshoz igazodó speciális hatósági eljárási formák, jogérvényesítési módszerek, *c*) az ügyfelek sajátos eljárási garanciái, *d*) az alkalmazható jogkövetkezmények, *e*) az ügyfelekkel történő együttműködési, egyeztetési eljárási mechanizmusok és *f*) a hatósági eszközökkel történő közhatalmi beavatkozást kiváltó vagy éppen azt erősítő eljárási jogintézmények.

A közigazgatási ágazati jogalkotás azonban a jelenlegi felgyorsult, illetve elméleti szempontból kidolgozatlan alapokon nyugvó jogszabály-előkészítési és jogalkotási mechanizmusban képtelen megfelelően kialakítani a Ket.-hez képest eltérő garanciális eljárási szabályrendszert. A jogalkotás jelenlegi struktúráját tekintve mindez ráadásul nem is teljesíthető, nem is várható el az egyes közigazgatási ágazatokban.

Földes Gábor kiváló munkássága körében, az adójogi jogalkotásról írtak szerintem hazánkban napjainkig általánosan jellemzőek a közigazgatási jog valamennyi különös eljárási szabályának megalkotására és egyértelműen jellemzőek a gazdasági közigazgatás szabályozásának struktúrájára. E szerint: „Az adójog inflációjának mélyebb oka a jog konzerváló, a fennálló helyzetet stabilizáló jellegzetessége és a pénzügyi politikának a konfliktusok gyors megoldására való törekvése közötti nehezen feloldható konfliktus. [...] A pénzügyi politika elviseli a gyakori változásokat, sőt azt is, hogy egyidejűleg egymásnak részben vagy egészben ellentmondó érdekek uralkodó nézetként jussanak kifejezésre. ... A pénzügypolitikai döntés gyakran eseti jellegű. A jogrendszer, az adójog a maga látszólag ellentmondásmentes szabályrendszerével ehhez nem képes alkalmazkodni. [...] Az új adójogi normák megalkotása során gyakran mellőzik a gazdasági és jogi környezet vizsgálatát: annak elemzését, hogy az új szabály mennyiben változtatja meg az adójogi normarendszer - sőt tágabban az egész jogrendszer - működésének feltételeit. Az adójogalkotás főbb elképzeléseinek meghatározása - az időtényező és a gyakori ötletszerűség miatt - a szabályozandó viszonyok, feltételek, körülmények felmérése és részletes elemzése nélkül történik. Az államigazgatási jogszabály-előkészítés eredményességre orientált, az előzetes elképzelések, döntések helyességét kívánja visszaigazolni a készülő tervezetekben.” Az államigazgatási jogszabály előkészítési mechanizmus tehát a lehetséges alternatív megoldásokat inkább elrejt, mint feltárja és az előkészítési folyamatban a tartalmi és a formális döntés ritkán esik egybe. Továbbá az Országgyűlés szerepe a törvényhozásban mindaddig korlátozott, amíg a szelekciós, értékelő folyamatnak csak a befejezett állapota jut a parlament elé, így az alternatíváknak csak egy töredéke tárul fel és az is későn.

(Földes Gábor: Pénzügyi jog II. kötet, Adójog, Bp., KJK-KERSZÖV Kft., 2000., 85., 86. o.)

A dolgozat második célja tehát annak bizonyítása, hogy a nemzetközi kitekintés és az általános elméleti alapok, folyamatok tudományos feltárása, összehasonlító elemzése döntő fontosságú az egyes közigazgatási ágazatokban. Mind a valódi értékeket képviselő reformok szükségességének, mind az ágazati jogalkotás és a jogérvényesítés közérdekű ellátásának megalapozása érdekében.

Például nem tartom valódi közérdekű reformnak, ha a közigazgatási szervezetek összevonása körében nem kerül alapos megfontolásra és elemzésre az igazgatási feladatok tartalma és párhuzamos, egybevonható funkcionálitása. Vagyis minden közigazgatás-szervezési és jogelméleti ésszerűséget nélkülöz, ha szakmailag megalapozott racionalizálható párhuzamos funkciók nélkül kerül összevonásra két vagy több közigazgatási hatóság, illetve amennyiben meghatározott államigazgatási feladatokat szakmai és elméleti ésszerűségek nélkül rendelnek hozzá egy adott hatóság hatásköréhez.

Az pedig minden ésszerűséget nélkülöző módszernek minősíthető, ha két elkülönült feladat- és hatásköri rendszert megtestesítő hatóságot kizárólag azon az alapon vonnak össze, hogy megspórolják a járulékos költségeket (pl.: humánpolitika, gazdálkodás, stb). Ez ugyanis nem közigazgatási reform vagy racionalizálás, hanem a közigazgatási feladatellátás megcsúfolása, sőt továbbmenve az Alkotmánybíróság állandó gyakorlatában kiforrott jogállamiság elvének sérelme. Ilyen típusú összevonások keretében ugyanis az elkülönült szakmai funkciók összeegyeztethetlenné teszik a hatósági eljárások közérdekű ellátását, a speciális eljárási szabályok és hatáskörök megfelelő szabályozását, elhatárolását, érvényesítését, és a jogorvoslati rendszer garanciális működését. Továbbá óhatatlan az egybevonat, de egyébként tartalmában elkülönült közigazgatási feladatok és hatáskörök, illetve szervezeti egységek „versengése”, amelyben mindenképp sérül a közigazgatási funkciók közérdekű ellátása. Kiemelendő az is, hogy számos ilyen esetben a hatósági működés áttekinthetlenné, a jogalkalmazói gyakorlat pedig következtelenné válhat, valamint a piaci szereplőkkel kialakítható együttműködési keretek sem biztosíthatók. (Lásd példaként *a*) az Egyesült Államok távközlésének kezdeti

szakaszát („Mann-Elkins Act of 1910”), b) Új-Zéland távközlési igazgatásának „szervezetét” c) a távközlés-igazgatási és más közigazgatási funkciók összevonásának problémáit, stb.)

Mindezzel szoros összefüggést mutat a dolgozat harmadik általános célja.

3. A magyar távközlési jog rendszertanához és lényegi tartalmához kapcsolódó célok

A piaci közszolgáltatások fejlődésének és a távközlés történetének nemzetközi szemléletű elemzésével további fontos célom a hazai távközlési igazgatás „mögött” rejlő több mint 100 éves fejlődés alapjainak, köztük a mai távközlés-szabályozást meghatározó liberalizáció kiváltó okainak és folyamatainak bemutatása. A közszolgáltatás-fejlődés és a távközlési liberalizáció bemutatását azonban nemcsak önmagában a témakör fontossága vezérelte, hanem az a célkitűzés is, hogy a hazai közigazgatási szakma részére hangsúlyozzam a magyar távközlési jog valódi értelmét, mögöttes lényegét és fontosságát.

E célkitűzés keretében a nemzetközi összehasonlító vizsgálat kiemelt és elsődleges jelentőségének indoka, hogy a magyar távközlési liberalizáció szabályozási rendszerének egészét, valamennyi részlemét a távközlési liberalizáció világszinten kiteljesedett struktúrája határozza meg.

Általános tapasztalatom ugyanis, hogy a vonatkozó hatósági határozatok bírósági felülvizsgálatának - álláspontom szerint igencsak átgondolandó - rendszerében és a gazdasági igazgatással, távközléssel foglalkozó viszonylag szerény mennyiségű hazai szakirodalom kereteiben mintha rendre elfelejtődne a szabályozás lényege, valódi értelme és célja, vagyis a jogintézmények szabályozásának oka. Ebből következően a jogirodalomban felesleges, üres és értelmetlen rendszerezések, elemzések is megjelennek, illetve az elsőfokú bírósági jogalkalmazás, jogértelmezés több esetben a távközlési jog elméleti alapjaitól, lényegi tartalmától, nemzetközi meghatározottságától és ami a legfontosabb a távközlés piaci és gazdasági viszonyaitól - olykor - elrugaskodottá vált. (Ez utóbbi természetesen csak általánosan, elvi szinten értendő.)

A legnagyobb probléma, hogy a távközlés fejlődése nincs tekintettel a bírósági jogorvoslati fórumokon letisztult jogértelmezés időigényéhez. Vagyis a gazdasági viszonyokhoz mérve felülvizsgálható és a közérdekű célok kiteljesítése szempontjából alkalmatlan hazai bírósági felülvizsgálati rendszer keretében igen hosszú időt vesz igénybe a piac szempontjából égetően fontos autentikus jogértelmezést jelentő jogerős bírósági döntések meghozatala.

(Ennek számos okát látom, de az ügyek érdemi megismerhetőségével és a bíróság eljárásának kereteivel kapcsolatos kritikák nem képezik sem a téziseim, sem a dolgozatom tárgyát, illetve az ilyen irányú kritikáktól általánosan is tartózkodom.)

Mindez különös nehézséget jelent a távközlésben, hiszen a távközlési piac alapvető, szerkezeti jellemzője egyrészt az óriási, ún. elsüllyedt (más ágazatba nem konvertálható) beruházási költségek, másrészt a beruházások lassú megtérülése, harmadrészt a stabilitás és a következetes jogérvényesítés, jogalkalmazás iránti mindennél fontosabb igény.

Megemlítendő továbbá, hogy a hazai jogirodalom és a távközlési hatósági döntések bírósági felülvizsgálata keretében is előfordul a távközlési szabályok elméleti és rendszertani szempontból feltáratlan („önmagában vett”) módszerrel történő értelmezése.

A dolgozatban foglalt értekezés harmadik alapvető céljaként tehát megpróbálom feltárni a távközlés-szabályozás indokait, lényegi tartalmát és struktúráját. Vagyis megkísérlem bemutatni a magyar távközlés-szabályozás tartalmát képező bonyolult összetevők elemeit, a hazai távközlési igazgatás és a távközlési jog „hátterét”.

4. A közigazgatási jogelméletben a rendszerezés fontosságával és a fogalmak pontos, következetes használatával összefüggő célok

A dolgozat negyedik célja a közigazgatás elméleti alapjait jelentő fogalom-készlet pontos és áttekinthető kidolgozásának, következetes használatának, valamint a tudományos rendszerezés fontosságának hangsúlyozása. Álláspontom szerint ugyanis a közigazgatási jog sajátosságai alapján az általános rész elméletének megalapozottsága, következetessége, illetve a jogalkotást és a

jogérvényesítést érdemben támogató világos struktúrája szinte alapfeltételként, ha nem kizárólagosan a fogalmak gondosan kidolgozott tartalmán és a vonatkozó rendszerezések pontosságán alapul.

Kiemelendő például a közigazgatási tevékenységfajták, a közigazgatási aktusok és jogi hatásaik, a közigazgatási jogviszonyok, az irányítás-felügyelet-ellenőrzés, a jogérvényesítési módszerek rendszerezésének és fogalom-készletének fontossága.

Mindezzel összefüggésben a dolgozatban különös hangsúlyt kapnak a gazdasági közigazgatás és azon belül különösen a távközlés közszolgáltatási rendszerével, illetve a piacszerkezet, az igazgatási struktúra és a közszektor változásaival kapcsolatos fogalmak.

A bevezetés, az előszó körében nemcsak a dolgozat céljaként, hanem következtetéseinek fontos részeként is megállapítható, hogy a távközlés „hagyományos” keretében általánosan jellemző a természetes monopólium, a kiterjedt állami tulajdon, a szolgáltatás-nyújtásban fennálló közvetlen állami szerepkör és a közszolgáltatási tartalom. A távközlés reformjában pedig a piaci közszolgáltatások szerkezeti átalakításának szinte valamennyi alapvető módszere, eszköze és fogalom-készlete - több-kevesebb jelentőséggel - szerepet kap. Így különösen a liberalizáció, a privatizáció, a decentralizáció, a monopolhelyzet megszüntetése és sajátosan a „dereguláció” struktúrája, fogalmi rendszere is.

A távközlési piac liberalizációjának összetett folyamatai, valamint a „globalizálódó” világgazdaságban, társadalmi fejlődésben, az „információs társadalomban” betöltött kitüntetett szerepe alapján azonban a távközlési piac fejlődéséhez, átalakulásához - az előző mondatban említettekhez képest - még fogalmak özöne kapcsolható.

(Így pl.: co-reguláció, re-reguláció, dereguláció sokféle értelmezése, az önszabályozás, a közszolgáltatás-reguláció számos jelentéstartalma.)

A távközlési piaci szerkezet-váltást meghatározó fogalmakkal összefüggésben három alapvető szempontot szükséges megjegyezni:

1) A használatos bonyolult fogalmak tömege a legtöbb esetben csak arra alkalmas, hogy érthetlenné, áttekinthetlenné tegye a távközlés fejlődésének, szabályozásának összefüggő rendszerét.

A fogalmak „elburjánzása”, a számtalan új fogalom megjelenése általánosan is jellemző a távközlési szakirodalomban, de különösen jellemző a jogirodalomban. A jogtudományi elemzésekben bevezetett, sok esetben meghatározatlan fogalmak többsége azonban pontatlan, általában „egyszerűen” értelmetlen, illetve az elemzés és a világos értelmezés szempontjából teljességgel indokolatlan. A szabályozás, illetve az egyes jogintézmények elemzése körében alaptalanul használt fogalmak jelentős része ugyanis tartalmában lényegtelen, értékelhetetlen vagy pontosan a lényegi elemekről, folyamatokról vonja el a figyelmet.

A távközlésben érdekes módon megfigyelhető fogalmak „erdejében” már-már odáig is eljuthatunk, hogy az egyes bonyolult, tudományoskodóan megfogalmazott, de tartalmukban üres, semmitmondó fogalmak csak úgy önmagukért, a tudományos látszatért keletkeznek, miközben megalkotásuk mögött a tudományos elemzés iránti igény nem húzódik meg. Ez különösen akkor szembetűnő, ha az adott fogalom nem kapcsolódik a távközléssel összefüggő gazdasági folyamatok, szabályozási alapok leírására, rendszerezésére, vagy felszínes, ésszerűtlen, illetve esetleg szükségtelen rendszerezés céljából szolgál.

Mindezzel kapcsolatban két fő szempontot szükséges hangsúlyozni:

Egyrészt miután a távközlési ágazat fogja át a társadalom által értelmezett információ-átvitel alapvető struktúráját, ezért a távközlés, különösen napjainkban szinte átfoghatatlan, beláthatatlan összefüggésben áll: *a)* a világgazdasággal, *b)* a nemzetközi kereskedelemmel, *c)* a globalizációs folyamatokkal, *d)* a műszaki tudományokkal, *e)* az egyes országok gazdaságpolitikájával, *f)* gazdasági fejlődésével, versenyképességével *g)* a nemzetközi kapcsolatok rendszerével, valamint *h)* az információs társadalom társadalom-tudományi alapjaival.

Másrészt pedig a jogtudomány és a jogalkotás alapvető feladata - lenne - a távközléssel összefüggő gazdasági és társadalmi folyamatok rendszerezése, mégpedig a jogi szabályozás, a gazdasági közigazgatás útján történő beavatkozás szempontjából releváns viszonyok kiválasztása és a hatékony, megfelelő jogérvényesülést megalapozó jogszabályok, jogintézmények kialakítása érdekében. Mindez

azonban olyannyira összetett feladat, kiegészülve a jogalkotás és a jogpolitika távközlési piaci viszonyokat alapvetően meghatározó jelentőségével, a „jog sajátos jellemzőivel”, valamint a távközlés területének szinte kezelhetetlenül gyors változásával, hogy a tudomány, a jogalkotás és a jogalkalmazás körében is óhatatlanul megjelennek a felesleges fogalmi rendszerek.

Mindettől függetlenül azonban mégis kiemelendő, hogy a távközlés jellege, társadalmi-gazdasági szerepe a jogtudomány területén indokolná mindenképpen a túlbonyolított, tudományos szempontból értéktelen, illetve megalapozatlan elemzések, osztályozási szempontok és fogalmi csoportok elkerülését.

(Hiszen a tudomány feladata nem az elemzés tárgyának túlbonyolítása, üres elhomályosítása, hanem annak világos magyarázata és a szükségeshez mért rendszerezése.)

2) Az előbbi - 1) - pontban foglaltakhoz kapcsolódva kiemelendő, hogy a távközlés piaci struktúráját, működését és igazgatását alapjaiban meghatározó és fokozatosan erősödő változások két fogalom keretében teljesszűrésen leírhatók, rendszerezhetőek és elemezhetőek, mégpedig: a) a liberalizáció és b) a privatizáció fogalmában.

Minden egyéb piaci szerkezetváltáshoz kapcsolódó gazdasági közigazgatási fogalom ugyanis a liberalizáció, illetve a privatizáció részemét képezi vagy a liberalizáció és a privatizáció fogalmával meghatározó, alapvető tartalmi összefonódást mutat. (Részletesen lásd a dolgozat III. fejezet 1. pontjában és a IV. fejezetében.)

A liberalizáció fogalmi rendszerében külön kiemelendő a dereguláció fogalma. A dereguláció fogalmának számos jelentés-tartalma ismert, amelyek közül a dolgozat kizárólag a közszolgáltatások és a közszektor reform körében általánossá vált dereguláció fogalmat vonja elemzés alá.

A dereguláció (közszolgáltatások reformjára vonatkozó) fogalmával kapcsolatban általánosan megállapítható, hogy az angolszász, azon belül is különösen az amerikai jogelmélet és jogrendszer keretein kívül, eredeti tartalma szerint alkalmatlan a liberalizáció folyamatainak, szabályozásának, illetve az állami beavatkozás és a gazdasági közigazgatás változásainak általános leírására.

A közszolgáltatásokkal kapcsolatos dereguláció fogalom ugyanis alapvetően az Egyesült Államok közszolgáltatásokra vonatkozó sajátos, egyedi szabályozásához igazodik, amelyben valódi értelmet kap a szabályozás „visszaszorítása, csökkentése”. (Továbbá a fejlett piacgazdaságok közül részben, illetve speciálisan az Egyesült Királyság, Új-Zéland és Ausztrália közszolgáltatási rendszeréhez, reformjához igazodó fogalom.)

Az európai országok (és Japán, stb.) jogrendszerében, illetve az európai közösségi jog keretében azonban a dereguláció - a közszolgáltatásokkal összefüggő jelentés-tartalmában - idegen fogalmat jelent.

(Lásd a dolgozat III. fejezet 1. pontjában.)

Hangsúlyozandó továbbá, hogy a dereguláció fogalma számos elméleti megközelítésben a liberalizáció szinonim fogalmaként is használatos. Az Egyesült Államokon (és Új-Zélandon) kívül azonban a szinonim használat végképp pontatlan, hiszen a liberalizáció határozottan szélesebb körű fogalmi rendszert jelent a deregulációhoz képest, ugyanis:

A piaci közszektor közszolgáltatási tartalmú szabályozottságának deregulációja, bizonyos tartalmi átalakítása **a)** nem feltétlenül jelenti egyben a piaci verseny megnyitását is, illetve **b)** a piaci verseny megnyitásával összefüggő dereguláció nem foglalja magában egyértelműen a közszektor szerkezeti változását. (Lásd a dolgozat I. fejezet 5. pontjában, III. fejezet 1. pontjában és IV. fejezet 1. pontjában.)

A pontatlanul és általában szükségtelenül alkalmazott dereguláció fogalom tehát használata esetén is csak a liberalizáció egyik eszközzrendszerének tekinthető és semmi esetre sem egyező tartalmú a liberalizációval, különösen nem privatizációval.

(Mindezek alapján a liberalizáció általános elméleti összefüggéseiben a dereguláció fogalma nem kerül használatra a dolgozatban.)

Az Egyesült Államokban azonban az elvi, szerkezeti alapja szerint piaci verseny keretében és magántulajdonban működő távközlési közszolgáltatási struktúra vonatkozásában **a)** a közszolgáltatási tartalmú szabályozás visszaszorulásával, lebontásával, **b)** a közszolgáltatási szabályozottsággal tulajdonképpen megszüntetett „magánműködés” alapvető átalakításával, illetve **c)** a magánmonopólium állami védelmének csökkenésével kapcsolatos dereguláció önmagában elvezet a piaci verseny fejlődéséhez és a dereguláció mértéke, foka szerint ugyan továbbra is korlátok közé szorított, de „szabad” működéséhez.

3) A távközlés fejlődése nem az állami szerepvállalást kérdőjelezte meg, nem az állami beavatkozás távközlési piacról történő teljes kivonulását igényelte, hanem az állam távközlési szerepének minőségi átalakítását, megváltoztatását.

A távközlés előrehaladásának fő gazdasági és műszaki mozgatórugói ugyanis egyértelművé tették, hogy az információátvitelben rejlő, valamennyi ország társadalmát, gazdaságát, valamint a nemzetközi folyamatokat érintő lehetőségek megfelelően kihasználható működése érdekében:

a) Egyrészt a távközlési vállalatok, szolgáltatások tekintetében érvényesülő állami tulajdonosi hatalom a lehető legteljesebb mértékben visszaszorítandó.
b) Másrészt a távközlési közszektorban alapjaiban szükséges átalakítani a) a monopóliumok mesterséges fenntartása érdekében kialakított szabályozási struktúrát, b) az állam által biztosított kizárólagos és különleges jogok rendszerét, illetve c) a távközlés költségvetési gazdálkodással szoros összefüggésben működő rendjét.

A távközlési piac „függetlenítése” a közszektor ellátórendszerétől, a költségvetési gazdálkodástól, a közpénzügyi rendszer struktúrái szerint hozott döntéshozatali mechanizmustól, valamint az állam tulajdonosi szerkezetétől azonban nem jelenti egyúttal a távközlés sajátos tartalma szerint indokolt kifejezett állami beavatkozás megszüntetését.

A gazdasági, technológiai tényezők által kiváltott távközlési gazdasági verseny szerkezetében ugyanis szükségszerűen fennmaradt, sőt a távközlés fejlődésénél, egyre növekvő súlyánál fogva meg is erősödött a gazdasági igazgatás, a szektor-specifikus távközlési szabályozás szigorú és hatékony közjogi alapú beavatkozást garantáló rendszere. (A sajátos állami beavatkozást, jogérvényesítést biztosító jogi rezsim.)

Már maga az elérni kívánt versenypiaci környezet sem nélkülözheti az erős és szakmailag megalapozott (műszaki-, közgazdasági-, és jogtudományok szoros összhangjára épülő) szabályozási rendet, hiszen a távközlés speciális jellemzőiből következően szinte lehetetlen, hogy a piaci működés önmaga hajtóerői alapján természetes, szerves gazdasági fejlődés eredményeként alakuljon ki a hatékony távközlési verseny.

Szektor-specifikus szabályozás és erős közhatalmi típusú állami beavatkozás, jogérvényesítés hiányában a liberalizált távközlési piaci verseny kialakulásának, illetve működésének „lehetetlensége” bonyolult és összetett okok rendszerén alapul, amely részletesen elemzésre kerül a dolgozatban.

Ehelyütt érdemes példaként megemlíteni: Ha a piacra lépő „új” távközlési szolgáltatók számára a magántulajdonban működő volt állami monopólium nem köteles biztosítani kiterjedt és a - magánosítás miatt - tulajdonában lévő hálózatának együttműködését, összekapcsolását vagy használatát, akkor nemhogy nem valósul meg működő távközlési verseny, hanem el sem indul a verseny kialakulása felé vezető úton.

A távközlés történetében tehát az állami beavatkozás folyamatosan - napjainkban is - indokolt, illetve szükségszerű volt, annyiban, hogy a távközlés fejlődésének korszakos jelentőségű állomásai átfogó szerkezetváltásra irányuló hatással jártak az állami szerepvállalás módja és rendező elvei körében.

A távközlési állami monopóliumok lebontásán alapuló szerkezetváltás legáltalánosabb értelemben a távközlési szolgáltatók és szolgáltatások működését meghatározó állami tulajdon és költségvetési gazdálkodási rend megszüntetésében állt, amellyel párhuzamosan a távközlési piac „tartalmában”, valamint a szolgáltatások jelentős részének jellemzőiben ugyan nem, de gazdasági alapon és szabályozásában fokozatosan kikerült a közszektor köréből. Azaz döntően nem a távközlési alapszolgáltatások közérdekű tartalma, közszolgáltatási jellege változott meg, hanem a távközlési piac egészének szerkezete, működése, fejlődési iránya, valamint a távközlési piaci struktúrával összefüggő állami beavatkozás rendszere.

5. A távközlés közszolgáltatási rendszerének és szerkezeti reformjának elemzésével kapcsolatos célok

A dolgozat legfontosabb, alapvető céljai között végezetül kiemelendő a dolgozat egészét meghatározó legáltalánosabb cél, mégpedig a távközlési közszolgáltatási rendszer és liberalizáció elemzése és értékelése. A téma iránti érdeklődésen, illetve a minden szakmai segítséget, támogatást biztosító munkahelyemen kialakult elhivatottságon túlmenően, az igen szűkre szabott hazai távközlés-jogi szakirodalmat is tekintve úgy gondolom, megalapozottan választottam a dolgozat tárgyát illetően.

(Bár hozzáteszem, hogyha az összes fejlett távközléssel rendelkező országhoz viszonyítjuk a külföldi szakirodalom bázisát, akkor a tudományos igényességű külföldi jogirodalom sem túl széleskörű a távközlési liberalizáció és közszolgáltatások tárgykörében.)

A téma iránti - távközlési szakmán kívüli - hazai tudományos „érdektelenség” nehezen érthető, hiszen - a fentiekben már ismertett szempontok alapján - a távközlési liberalizáció meghatározó jelentőségű, ha nem a legfontosabb közszektor-reform a piaci közszolgáltatások keretében.

Mindenesetre a távközlés érdekes, szerteágazó közigazgatási struktúrát képez, amely ráadásul rendkívül sokrétű jogérvényesítési, jogértelmezési kihívást is magában foglal, továbbá változatos

nemzetközi döntés-elkészítési és koordinációs tevékenységet igényel. A távközlés területén ugyanis a XX. század második felében óriási mérvű műszaki, technológiai fejlődés indult meg, amely nemcsak a távközléssel összefüggő gazdasági viszonyokra volt alapvető hatással, hanem azon túl a gazdasági és társadalmi fejlődés egészére is. Azt lehet mondani, hogy a távközlés a modern gazdaság alapja, amelyben az informatika és a távközlés hatását gyakran nevezik forradalomnak, hasonlóan a korábbi ipari forradalmakhoz. Az elektronikában, illetve a számítógépek, a távközlő berendezések és a szoftverek tekintetében elért technológiai haladás ugyanis lehetővé teszi a hang, az adatok és képek minden korábbi képzeletet felülmúló továbbítását és feldolgozását, amely alapjaiban átformálhatja a gazdasági és a társadalmi viszonyokat, sőt a személyes kapcsolatrendszereket is. A technológiai fejlődés tehát lehetővé teszi az információ tetszőleges - szóbeli, írásbeli vagy vizuális - formában történő feldolgozását, tárolását, visszakeresését és közlését, távolsági, időbeli és mennyiségi korlátok nélkül. A távközlés fejlődésének további alapvető eleme, hogy fokozatosan megvalósul a platform-semlegesség, amelyben a szolgáltatás függetlenné válik az átvitel fizikai alapját jelentő infrastruktúrától.

A távközlés robbanásszerű fejlődésének szemléltetésére példaszintjén megemlítendő hogy az 1980-as évek elejétől az 1990-es évek végéig a számítógép-, a telefon- és a televíziós hálózatok több mint egymilliószorosukra növelték adatátviteli kapacitásukat. Ha az autógyártás hasonló ütemben fejlődött volna, akkor egy átlagos autó már az 1990-es évek végén 1000 - 1500 forintba került volna és 1 liter benzinnel kb. 100 000 kilométert tett volna meg.

E változás, fejlődés természetesen a társadalmi viszonyokban lezajlott változások mentén eleinte ugyan lassabban, de fokozatosan kihatott a jogi szabályozásra is. A műszaki, közgazdasági folyamatok tehát egyre jelentősebb szerepet biztosítottak az állam jogalkotó tevékenysége és a közigazgatás gazdasági igazgatási funkciói számára.

A távközlési igazgatás és a távközlési jog ma már elsődleges, kiemelt és funkcionálisan megváltozott jelentőségű szerepet tölt be a távközlési piac működésében. Emellett azonban a távközlés szabályozása továbbra is megőrizte alapvető szoros összefüggését a távközlés műszaki, gazdasági fejlődésével és a korábbi „hagyományosnak” tekinthető közszolgáltatások rendszerével.

Ahogy már említésre került, a távközlés további fontos eleme, hogy alapvetően „nemzetközi”. Azaz a távközlési infrastruktúra és szolgáltatások jellemző sajátosságai alapján egyértelmű, hogy a távközlési igazgatást csak a világ gazdaságában, a nemzetközi kereskedelemben és a távközlés nemzetközi fejlődésében zajló folyamatokat tekintve lehet elemzés alá vonni.

Dolgozatomban külön hangsúlyt kap a műszaki-, a közgazdaság- és a jogtudomány szoros, kölcsönös összefüggése. A piacgazdaság szerkezete és működése, valamint a távközlés műszaki alapja és technológiai fejlődése ugyanis még a távközlés jogtudományi elemzésének is megkerülhetetlen szempontrendszerét képezi. Fontos azonban a helyes arányok egyensúlyának megtalálása a tudományterületek szintézisében. A jogtudományi értekezés körében álláspontom szerint más tudományterületek kizárólag a jogi elemzés szolgálatában, annak alárendelten és csak az említés, az ismertetés szintjén a feltétlenül szükséges mértékig tárgyalhatók. Kiemelendő továbbá, hogy a jogtudományi elemzésben más tudományágak köréből felhasznált elméleti alapokhoz, eredményekhez semmiképpen sem fűzhető a tudományos igényű kidolgozás vagy értékelés célja.

Hiszen a jogtudományi értekezés kizárólag a jogtudomány tárgykörében minősülhet megalapozottnak. Ebből következően dolgozatomban a műszaki- és a közgazdaságtudományok elméleti alapjaihoz még csak közvetetten sem kapcsolódik az értékelés, az elméleti következtetés vagy a tudományos eredmény kidolgozásának, elérésének szándéka.

A műszaki- és a közgazdaságtudományok értékeit, jelentőségét hangsúlyozottan tiszteletben tartva, értekezésemben e tudományterületek köréből csak a dolgozat tárgyához elengedhetetlenül szükséges elméleti alapok kerülnek vázlatosan, említés-szinten ismertetésre.

A kutatás előkészítésében és a dolgozatom megírásában külön köszönettel tartozom: Aranyosné Börcs Jankának, Gyurita Ritának, Láng Péternek, Németh Sándornak, Rechnitzer Jánosnak, Szalai Évának, Szalay Gyulának és Szilvágyi Attilának.

I. fejezet

A távközlés fejlődésének kezdetei, a távközlés közszolgáltatási rendszerének kialakulása, szerkezete, működése

1. Bevezetés

A távközlési szolgáltatók, a távközlési szolgáltatások a világ országaiban közel száz évig - így a második világháborút követő időszakban is - a távközlési piac kereteit és a szolgáltatás tartalmi jellemzőit tekintve *monopólium-szerkezetben*, illetve a piaci *közszolgáltatások keretében* működtek.

A távközlési piac kibontakozásának *kezdeti időszakaiban* a piaci struktúra, a szolgáltatási rendszer meghatározó fejlődési irányát a természetes monopólium jellemezte. A távközlés *természetes monopóliumként* berendezkedő sajátos tartalmi elemei ugyanis már a távközlés fejlődésének kezdeti szakaszaiban is egyértelműen megnyilvánultak, amikor még a *helyi telefonszolgáltatások* nyújtása érdekében alapvetően *magántársaságok* eszközöltek befektetéseket a nyilvános távbeszélő (telefon) hálózatok kiépítésébe. A XIX. sz. végén és a XX. sz. elején tehát mind a hálózat-építés, mind a szolgáltatás-nyújtás a *piaci verseny és a „magángazdaság”* keretei között működött fokozatosan a természetes monopólium piaci szerkezetének törvényszerűségei alapján.

A távközlés területén a *természetes monopólium* lehetőségét magában hordozó piaci berendezkedés közgazdasági szempontból bonyolult okokra vezethető vissza, amelyek közül bevezetésként kiemelendő: *Egyrészt* bizonyos piaci méretek alatt *több szolgáltató nem* lett volna képes hatékonyan gazdálkodni. *Másrészt* az egyes távközlési szolgáltatásokat csak e piaci mechanizmus keretében lehetett *gazdaságosan*, nyereségesen nyújtani. *Harmadrészt* a *hálózat egységes* működése számos *gazdasági, társadalmi, közösségi érdekű előnyt* hordozott magában.

A *technológiai fejlődéssel*, illetve azzal párhuzamosan a távközlési szolgáltatások iránti *igények* folyamatos *növekedésével* azonban hatalmas befektetések mentén egyre kiterjedtebb hálózatok építése vált szükségessé, amely mind gazdasági, mind technológiai szempontból elindította a távközlési piacon a tőke koncentrációját és centralizációját.

Mindez *Észak-Amerikában érintetlenül hagyta* a *magántulajdoni* szerkezetet, ezért különösen az Amerikai Egyesült Államok (továbbiakban: *Egyesült Államok*) *távközlésének fejlődése* igen *sajátos* és elméleti szempontból is jelentős tanulságokat, modell-szintű, mintaszerű intézményeket biztosító utat járt be a liberalizációval, privatizációval, illetve a világgazdasági folyamatokkal egységesülő távközlési piac kialakulásáig.

A távközlés fejlődése, a hálózatok növekedése és a szolgáltatási rendszer stratégiai, közszolgáltatási tartalmának felismerése azonban a „világ” *más országaiban* - köztük *Európában is* - az elszigetelt, önálló telefontársaságok állami *felvásárlását*, illetve *kiterjedt államosítását* eredményezte már a távközlés fejlődésének kezdeti szakaszaiban is.

Számos országban pedig a távközlés *eleve az állami feladatok és az állami tulajdon keretében* került létrehozásra, amely különösen a távközlési ellátás szempontjából „*később*” fejlődésnek induló országokban minősíthető általánosan jellemző modellnek, távközlési „*közszektor-szervezési*” módszernek, pl.: Japán.

A távközlés fejlődésének kezdetén az „államosítás” legáltalánosabb indokai: a) a távközlés fejlesztésének óriási tökeigénye, b) információ-átvitellel összefüggő egyre jelentősebb társadalmi és c) gazdasági - kereskedelmi hatása, d) honvédelmi, nemzetbiztonsági szerepe (amelyet a világháborúk határozottan megerősítettek), e) közérdekű, közszolgáltatási, közüzemi tartalma, f) nemzetgazdaság fejlettségében, versenyképességében betöltött helyzete, g) kiterjedt pozitív külső gazdasági hatása (externália), h) átfogó stratégiai jelentősége, i) fokozódó nemzetközi együttműködést igénylő rendszere, valamint nem elhanyagolhatóan j) a távközlési szolgáltatások igen jelentős központi költségvetési bevételi forrásokat biztosító szerepe.

Az Egyesült Államokon kívül tehát a távközlési közszolgáltatási rendszer és természetes monopólium körében általánossá vált a köztulajdon, az állami tulajdon szerkezete, amellyel szoros összefüggésben az állami beavatkozás, a gazdasági igazgatás, a szabályozás meghatározó alapját is: a) az állami tulajdonosi hatalom, az állami meghatározó befolyás, b) az ágazat- és vállalatirányítási típusú rezsimben intézményesült struktúra és eszközök, illetve c) a közpénzügyi hatalom és a költségvetési gazdálkodási rend képezte.

Kiemelendő azonban, hogy a távközlési szolgáltatások területén az állami tulajdon szerkezetét, az ellátás megszervezését ugyan egységes alapok mentén, de határozott változatosság jellemezte, továbbá nem minden országban érvényesült teljeskörű állami tulajdon. Ebből következően a távközlési közszektor működtetésének - az egyes államok sajátos berendezkedéseitől függően - modellek szintjén rendszerezhető típusai alakultak ki.

A távközlési szolgáltatások ellátása, működtetése, illetve az állami tulajdon tekintetében kialakult valamennyi modell általánosíthatóan egységes és közös (valamennyi távközlési berendezkedésben, modellben érvényesülő) alapja köréből kiemelendő:

- a) A piaci verseny kizárása (az Egyesült Államokban sajátosan).
- b) A távközlés ba) állami feladatnak, közösségi érdekű közfeladatnak, közszolgáltatásnak, bb) állami monopóliumnak, illetve szabályozásban védett természetes monopóliumnak minősült és bc) a „közszektor”, a kiemelt állami funkciók kereteibe tartozott.

A távközlés még az Egyesült Államok „tisztá” magántulajdonosi rendszerében is az állami funkciók részének, illetve sajátos, közösségi érdekű, tartalmú beavatkozást és „szabályozást” megalapozó közszolgáltatási rendszernek tekinthető, de az angolszász, azon belül az „amerikai” közszolgáltatási struktúra, szabályozási keretek határozott, jellemző sajátosságai mentén.

Ebből következően a távközlés területén is elválasztható egymástól a) a szolgáltatás-nyújtás, az ellátás - állami vagy magán - „tulajdona” és b) a szolgáltatást nyújtó, az ellátást biztosító szolgáltatók - állami vagy magán - tulajdonosi szerkezete.

(A távközlésben azonban általában mindkét szempontból a teljes állami tulajdon volt jellemző.)

Az állami tulajdon keretében működő távközlési ellátórendszer fontos és szintén általánosítható (bár nem minden távközlési berendezkedésben érvényesülő) intézményi jellegzetessége, hogy - általában - összevonásra került az akkoriban piaci struktúráját, társadalmi és gazdasági jelentőségét tekintve hangsúlyosabb szerepet képviselő és szélesebb körű postai szektorral, postai szolgáltatásokat nyújtó vállalattal.

A központi - állami - költségvetési bevételi forrás szempontjából a távközlés (esetleg a postával együtt): a) a költségvetés részeként vagy b) önálló, általában állami vállalati formában működött.

A vállalati formában működő távközlési szolgáltató (vagy a posta-vállalaton belüli távközlési terület) köteles volt bevételének, illetve nyereségének meghatározott hányadát befizetni a központi költségvetés keretébe.

A távközlési szolgáltató monopóliumokat, szervezeteket továbbá az egyes országokban - általában - felruházták az állami, közigazgatási funkciók, azon belül különösen a közhatalmi, hatósági típusú tevékenységek ellátására vonatkozó hatáskörökkel.

A természetes *távközlési monopóliumok* tehát fokozatosan a kormányzati rendszerek által garantált, illetve a kizárólagos és különleges jogok keretében *védtett mesterséges monopóliumok* jellemzőit, fogalmi elemeit is magukban foglalták.

Vagyis a *természetes* monopóliumok - különösen az állami tulajdon keretében - határozott *összefonódást* mutattak a „*mesterséges, állami, adminisztratív, jogi monopóliumok*” fogalmával.

Általánosan megállapítható, hogy a távközlési szolgáltatási rendszer függetlenül megszervezésének, kialakulásának módjától közgazdasági alapon egyértelműen a *monopóliumelmélet* fogalmába sorolható. (Különösen: *a*) a szerves gazdasági fejlődés, a piaci verseny szerkezete alapján kialakult természetes monopólium, illetve *b*) az állami beavatkozás keretében kialakított mesterséges monopólium keretébe.)

E szerint a piacon a társadalom által igényelt javakat, szolgáltatásokat egy *monopolhelyzetben* lévő *szolgáltató hatékonyabban, olcsóbban* képes szolgáltatni, *mint versenykörnyezetben* nagyobb számú vállalat.

A monopólium szerkezetének *fő oka* a fejlesztés tökeigénye, amelyből következően az *optimális üzem nagyságot* csak úgy lehetett elérni, ha egyetlen szolgáltató volt a piacon. Ezzel összefüggésben a *másik fő ok*, hogy a távközlési szolgáltatások *hálózatokon keresztül* nyújthatók, ezért a *méretgazdaságosság* alapján az új előfizetőket igen alacsony költségekkel lehetett a már meglévő infrastruktúrához, azaz a hálózathoz kapcsolni. *Harmadrészt* pedig a *fogyasztók* számára is *előnyösebb* volt egy adott szolgáltató *nagy kiterjedésű hálózata*, mert így könnyen és viszonylag olcsón érheték el az ugyanezen hálózatra kapcsolt többi előfizetőt.

Az ágazatban tehát alapvetően *hálózatgazdaságossági* hatásokkal számoltak: *minél többen* használják a rendszert, *annál alacsonyabbak* az egyedi igénybevétel költségei, ezért a jövőben annál többen képesek (gazdaságilag ésszerűen, költséghatékonyan) használni a hálózatot.

Mindezt *kiegészítette* az a szempont is, hogy a távközlési *hálózat* ugyan igen komoly befektetések mentén, de tipikusan alkalmas többfajta, *többszintű* szolgáltatás nyújtására. A távközlési (hálózatos) piac törvényszerűségei szerint pedig egyértelműen gazdaságosabb, *kifizetődőbb* volt, ha *több terméket egy szolgáltató együttesen* állított elő.

A távközlési monopólium és a közszolgáltatási rendszer időszakának további fő jellemzője, hogy a *teljes hálózati infrastruktúra* (így a végberendezések is) a távközlési szolgáltatók, vagyis általában közvetlen vagy közvetett módon az *állam tulajdonában* állt.

(Tehát a *végberendezéseket*, készülékeket (pl.: telefonkészülék) is a távközlési szolgáltatók bocsátották a felhasználók rendelkezésére.)

Továbbá az *ágazat* egésze és különösen a *szolgáltatások díjai tekintetében* sajátos, sok esetben nem túl részletes *szabályozás*, az állami tulajdon keretében pedig igen erős befolyást biztosító *vállalat-irányítási* eszközök érvényesültek.

A piaci monopólium szerkezetében a távközlési infrastruktúrát általában *állami befektetésekkel* fejlesztették, amelynek keretében a vonatkozó állami távközlés-stratégiai koncepciók kihasználták az állami monopolszolgáltató tulajdonában álló hálózat egységéből, kiterjedéséből eredő egyértelmű előnyöket.

Az akkori műszaki, gazdasági színvonalon a *telefon* (szinonim fogalmi: távbeszélő, fix, helyhez kötött) szolgáltatási rendszer *természetes állami monopóliuma* egyértelmű és védhető volt, valamint hosszú ideig úgy tűnt, hogy ez a *leghatékonyabb* piaci helyzet a távközlésben.

A monopólium tehát szinte valamennyi országban elfoglalta a *távközlési piacok* jelentős részét, illetve a legtöbb országban az *egyetlen létező piaci forma* volt. Sőt az országok legnagyobb részében *soha nem is létezett* - a liberalizációig - *más piaci szerkezet*, mint a monopólium.

Az egyik leghatározottabb *kivételt képező* ország az *Egyesült Államok*, ahol a monopólium kialakulását igen hosszú, közel *40 évig* tartó, a mainál sokkal *intenzívebb*, „*kíméletlenebb*” *verseny-periódus* előzte meg.

Ez a helyzet azonban egyre inkább *működésképtelenné* és gazdaságilag is ésszerűtlenné vált, ezért alapvető piaci, *szerkezeti változtatásokat* igényelt:

Egyrészt ugyanis a távközlési szolgáltatók által elért monopol jellegű jövedelmeket a kormányzat, az állami költségvetési gazdálkodás általában más fontos körülmények miatt elvonta és inkább más közszolgáltatások, állami feladatok, támogatások forrásfedezeteként használta.

Vagyis a távközlési szolgáltatás-szolgáltatók vonatkozásában az állam (a vállalat-irányítás keretében) képtelen volt hatékony, kizárólag a távközlési közszolgáltatási piac ésszerűségei, hatékonysága, fejlesztési igényei, alapján mérlegelő, e szempontoknak megfelelő döntést hozni. Egyértelműnek mondható és óhatatlan ugyanis, hogy a távközlésből származó egyre jelentősebb bevételeket az állam más fontos - sok esetben rövidtávon fontosabb - állami funkciók finanszírozására is fordította.

Másrészt a kiterjedt és alapjaiban *tulajdonosi hatalomra* épülő állami befolyás alapján az *állami* távközlési szolgáltató sem működhetett kizárólag *raciónalis gazdasági* döntések mentén. Ráadásul a postai és távközlési szolgáltatók *alkalmazottai* „közszolgálati” státuszban voltak, ezért összességében *nem voltak érdekeltek* a piaci szempontból hatékony döntések meghozatalában.

Sőt munkahelyük védelme miatt sok esetben inkább ellenérdekeltek minősültek, amely a privatizációban is komoly gátat jelentett. (Különösen Európában, ahol a szakszervezetek „ellenállása” jelentősen nehezítette a privatizációt.) - Lásd később, a privatizáció (IV. fejezet 1. pont) körében.

Mindezt *kiegészítette* a távközlésben egyre határozottabb ütemben erősödő, egyértelműen megnyilvánuló óriási *műszaki, technológiai fejlődés*, amely a távközlési ágazat *fejlesztésében* alapjaiban megkérdőjelezte az *állami befektetések* eredményességét és hatékonyságát. A *műszaki fejlődés* alapján ugyanis a távközlés olyan roppant *mértékű tőkét* igényelt, amely különböző irányú bővítések, beruházások hiányában az állami monopolszolgáltató bevételei alapján elérhetlenné vált.

A hatalmas mérvű *beruházások* szükségessége, az átfogó *fejlesztési igény* szempontjából kiemelendő továbbá az is, hogy a *technológiai fejlődés* együttjárt a távközlési hálózati eszközök, végberendezések árainak, a szolgáltatás, a jelátvitel *költségeinek* rohamos *csökkenésével*. A költséghatékonyság és költségcsökkenés pedig kiterjedt hálózat- és távközlési eszközfejlesztés mentén széleskörűen biztosíthatja, növelheti a távközlési szolgáltatások egyetemes elérhetőségét, minőségét, illetve garantálhatja a szolgáltatások „megfizethetőségét”.

A technológiai fejlődés és a költségek csökkenése tehát nagymértékben *erősítette* a *lakosság* távközlési szolgáltatásokkal összefüggő *igényeit*, fogékonyságát, amely népszerűség *egyértelművé* tette távközlés *társadalmi jelentőségét*, a felhasználói igényekből következő roppant méretű árbevételi lehetőségeit és a *gazdaság* egészében betöltött *kiemelt szerepét*.

Mindezek alapján fokozatosan világossá vált, hogy a távközlés a műszaki fejlődés mellett, gazdasági szempontból is jelentős, globális méretű „húzóágazattá” válhat.

A állami monopólium koncepciója tehát *egyrészt* az új, korszerű telekommunikációs technológiák megjelenésével műszaki és gazdasági szempontból is *túlhaladottá* vált. *Másrészt* a távközlési *igények* rohamos gazdasági és társadalmi növekedésével a távközlési közszolgáltatási rendszer már nem biztosított számottevő *forrást* a központi *költségvetés számára*, sőt inkább hatalmas *beruházásokat* követelt és jelentős *külső finanszírozásra* szorult.

A távközlési piaci szerkezetváltásban így számos ország nem a gazdasági vagy a technológiai fejlettségéből következően, hanem - ezzel ellentétben - a *költségvetési források* megteremtése, a költségvetési hiányok csökkentése, a távközlési vagy egyéb közszolgáltatások *fejlesztésének finanszírozásához* szükséges források megszerzése érdekében járt élen a liberalizáció folyamatában. A *gyengén fejlett* hálózati infrastruktúra esetében ugyanis a *növekvő igényekkel* jelentősen nagyobb arányban emelkedett a *távközlés finanszírozási* igénye is.

Ebből következően (ide nem értve a fejlett távközléssel rendelkező országokat) *minél rosszabb helyzetben* volt az állami *költségvetés*, annál *engedékenyebb* volt a kormányzat a távközlés feletti állami tulajdon tekintetében. - (Pl.: *Latin-Amerika*.)

Az ilyen típusú piaci szerkezeti változtatások azonban (különösen a kezdetekben) kizárólag a távközlési vállalatok sajátos *privatizációjában* merültek ki és *nem tekinthetők liberalizációnak*. Alapvető céljaik szerint ugyanis nem a piacnyitás és a verseny kibontakoztatására, fejlődésére, hanem a költségvetés helyzetét javító források megszerzésére irányultak.

(Ebből következően általában a piaci verseny megnyitása, a belépési korlátok lebontása nélkül kizárólagos jogok biztosításával jártak együtt).

A távközlés technológiai fejlődése, valamint a gazdaság egészének fejlettségére gyakorolt folyamatosan erősödő hatása tehát „egyszerűen” *elkerülhetetlenné* tette a távközlési piacon a természetes, illetve az állami *monopóliumok „lebontására”* irányuló folyamatok elindítását.

Mіндеzek alapján általánosan megállapítható, hogy: a) A távközlési liberalizáció bekövetkezésének „szükségszerűsége” részben *függetleníthető* az egyes országok távközlési állami monopólium *fenntartásával összefüggő érdekeitől*.

Az „érdekek” szempontjából a fenti megállapítás nyilvánvalóan csak azon országokra vonatkozik, amelyekben az állami berendezkedés határozott célja: az ésszerű gazdasági, piacgazdasági fejlődés előmozdítása. Számos olyan állami berendezkedés is létezett/létezik, amelyben a gazdasági ésszerűség, a versenyképesség háttérbe szorul, nem képez alapvetően fontos, az állami funkciókat meghatározó szempontot a gazdasági és társadalmi fejlődésben. (Ebből következően a távközlési liberalizáció sem jelent alapvetően szükséges állami, kormányzati programot.)

b) A távközlési piacnyitás kezdete és - egész - folyamata is *függetleníthető, elhatárolható sajátosságokkal rendelkezik a közszektor általános reformjához*, a közkiadások csökkentésével összefüggő (általában rövid időtartamú, „fellángolás-szerű”) liberalizációs hullámokhoz képest.

Az 1970-es évektől kezdve tehát a távközlés területén *fokozatosan visszaszorult* a (természetes, „szabályozott”, állami) monopólium piaci szerkezete és azt egyre több távközlési piaci szegmensben *váltotta fel a verseny* valamely általában erősen *tökéletlen* formája. (Távközlési liberalizációnak tekinthető határozott folyamat elsőként az Egyesült Államokban indult.)

A monopólium visszaszorulása, illetve a piacnyitás, a piaci szerkezetváltás pedig az 1980-as években világjelenséggé vált.

2. A távközlés működésének, szabályozásának, igazgatásának általánosítható tényezői

A távközlés gazdasági, közigazgatási szabályozása a távközlés fejlődésének *kezdeti szakaszaitól* jelen van. Az állami beavatkozás, a jogi szabályozás ilyen korai megjelenését a távközlésben több tényező együttese indokolja,¹ ilyenek különösen: a) A távközlés *honvédelmi, nemzetbiztonsági* jelentősége. b) A közigazgatási elvek alapján a távközlési piac szerves fejlődésével - szükségszerűen - kialakult *természetes monopólium*. c) A távközlés *gazdasági fejlődés* egészére, *versenyképességre* gyakorolt hatása.² d) A távközlési *hálózati infrastruktúra* egész nemzetgazdaságra kiható jelentősége. e) A távközlés *közszolgáltatás* tartalma. f) A távközlési szolgáltatások ellátásához szükséges *korlátos erőforrásnak* és általában kizárólagos állami tulajdonnak minősülő *rádiófrekvenciák és azonosítók*.

A távközlési *liberalizáció* kibontakozását *megelőzően* az állami szerepvállalás alapstruktúráit meghatározó gazdasági összefüggések, gazdálkodási tényezők szempontjából a fentiekben felsorolt elemek közül a távközlés fejlődésének egészére, nemzetközi folyamataira, valamint *szabályozásának* tartalmára, változásaira és a *közigazgatási befolyás* terjedelmére gyakorolt általános hatása alapján, *két fő elemet* szükséges kiemelni:

A) A természetes monopóliumot és ennek állami fenntartását, védelmét. (Lásd jelen fejezet 3. és 4. pontját.)

B) A távközlés *közszolgáltatási* tartalmát. (Lásd jelen fejezet 5. pontját.)

Általánosan megállapítható ugyanis, hogy a távközlési szolgáltatások fejlődésének, illetve a távközlési liberalizáció nemzetközi kibontakozásának bármilyen irányú és szempontú elemzése alapvetően, szinte megkerülhetetlen kiindulópontként:

A) A távközlési *monopóliumok* szerkezetére működésére, szabályozására, valamint

B) a nyilvános távközlési *közszolgáltatások* és a *piacgazdaság szabályszerűségei* között fennálló *összefüggésrendszerre* építhető.

Az említett elemzési módszer *fő indokai* közül kiemelendő:

a) A *természetes monopólium* a távközlési *piaci szerkezet alapvető* szabályszerűségeinek egyik részeleme.

b) A távközlési közszolgáltatások ugyan *sajátosan*, de a *piacgazdaság részét* képezik.

A *sajátosság* alapja, hogy az *egy-egy országok* piaci, állami berendezkedésétől *függően* a távközlési *szolgáltatási rendszer* a piacgazdaságon belül is: *aa)* teljes egészében a *közszektor* keretébe tartozott, vagy *ab)* az állami beavatkozás szempontjából bonyolult összetevők mentén *rendszerezhető típusok* szerint a közszektorral *szoros-közvetlen* illetve *kevésbé szoros-közvetett* összefüggésben állt/áll. (A távközlés fejlődése folyamán mindvégig és napjainkban is.)

c) A *piacgazdaság* valamennyi szerkezeti elemében hangsúlyos szerepet képviselnek a távközlési szolgáltatási piacok.

Mindezek alapján a távközlési liberalizáció elemzésében mindenekelőtt a távközlési ágazatba történő *állami beavatkozás*, befolyás kereteit *meghatározó piacgazdasági szabályszerűségeket* szükséges rendszerezni.

A *közgazdaságtan tudományos értékét és jelentőségét tiszteletben tartva* azonban a *közgazdaságtudomány köréből* csak és kizárólag a dolgozat tárgyához elengedhetetlenül szükséges elméleti alapok, struktúrák - illetve azok is vázlatosan, a legáltalánosabb értelemben - kerülnek elemzésre.

A műszaki- és a közgazdaságtudományok értékeit, jelentőségét tehát hangsúlyozottan tiszteletben tartva, e tudományterületek köréből csak a dolgozat tárgyához elengedhetetlenül szükséges elméleti alapok kerülnek vázlatosan, említés-szinten ismertetésre.

(Fontos kiemelni továbbá, hogy a gazdasági fejlődés *piacgazdaságon kívül elterjedt típusai*, így különösen a kelet-ázsiai irányított piaci modell, a szocializmus gazdasági modellje, valamint a szovjet típusú utasításos tervgazdaság nem képezik az értekezés tárgyát. Az „alternatív” gazdasági modellek néhány alapvető elemét az adott, sajátos gazdasági modell szerint berendezkedő országok távközlésének elemzésében ismertetni - a szükségeshez mérten - a dolgozat.)

3. A piacgazdaság szerkezetének, működésének távközlési piacokkal összefüggő legáltalánosabb ismérvei

3.1. A tökéletes verseny piaci szerkezete

A *kompetitív piacgazdaság* a *tökéletes verseny feltételei* mellett, azaz a *piaci kudarcok hiányában* a lehető *legtöbb hasznos* terméket és szolgáltatást termeli a rendelkezésre álló forrásokból.

A piacok egyes egyének önös érdekeik követésén alapuló „láthatatlan keze” elméleti megközelítésben tehát optimális eredményhez vezet.³

Általánosan elfogadott *alaptétel* szerint ugyanis minden ember igyekszik saját érdekeit (a munkamegosztás keretében is⁴) követve akként felhasználni *erőforrásait*, hogy az *eredmény* a lehető *legértékesebb* legyen. Ennek során *nem a közérdek* előmozdítására törekszik és általában nincs is azzal tisztában, hogy mennyire szolgálja azt. A *láthatatlan kéz vezérlete* mellett a saját érdekeiket követő egyének azonban gyakran *hatékonyabban* szolgálják a társadalmat, a gazdaság érdekeit, mintha ténylegesen azt akarnák előmozdítani.⁵

A kompetitív piacon a vállalatok a *profitmaximalizálására* törekednek, vagyis az összbevétel és az összköltség különbségét igyekeznek minél nagyobbra növelni.

A kompetitív, tökéletes verseny „világában” a vállalatok *árelfogadó* magatartást kénytelenek tanúsítani, ugyanis a tökéletes versenyben a piachoz mérten *a vállalat olyan kicsi, hogy képtelen befolyásolni a piaci árat*, azaz a piaci ár számára adottság.⁶

A tökéletes verseny feltételei mellett a *piaci szereplők* mindegyike *azonos terméket* állít elő, és nem képesek befolyásolni az árat (pl.: búzatermelők, cipőgyárak stb). A *tökéletesen versenyző piacgazdaságban* valamennyi termék és szolgáltatás *önkéntesen cserél* gazdát, pénzért és *piaci áron*,⁷ vagyis minden terméknek, szolgáltatásnak ára van és azokat a piacon cserélik. Továbbá - ahogy már említésre került - egyetlen vállalat vagy fogyasztó sem elég nagy ahhoz, hogy meghatározza a piaci árat.

(A fenti példaként említett búzatermelés, gabonapiac tökéletesen kompetitív, mert a legnagyobb gabonatermelő sem gyakorolhat értékelhető hatást a búza árára, mivel a gabonatermelés elhanyagolható töredékét adja.⁸)

A kompetitív piacon teljesen *hatékonyan* kerülnek *elosztásra* az erőforrások, így a gazdaság a termelési lehetőségek határára kerül,⁹ továbbá érvényesülnek a tökéletes verseny *kiegyenlítő erői* és ellensúlyai is.

A tökéletes verseny *legfontosabb feltételei* tehát:

- a) *A homogén termék*: minden vállalat azonos terméket termel, ebből következően a fogyasztók számára közömbös az egyforma termék közötti választás.
- b) *Az árelfogadás*: a vevő és az eladó nem képes egyénileg hatást gyakorolni a termék árképzésére, szintjére, az árat tehát a piac határozza meg és azt a termelők, illetve a vevők is adottságként elfogadják.
- c) *A szabad belépés*: bármely gazdálkodó képes a piacra belépni és onnan kilépni külön költségek nélkül (nem érvényesül piacralépési korlát).
- d) *Nincsenek externáliák*: minden vállalat a termelési folyamat *teljes költségét* viseli és nem okoz más piaci szereplők számára *externáliát* (*külső gazdasági hatást*) - azaz *ellenszolgáltatás nélküli* költséget.
- e) *Tranzakciós költségek*: nem terhelik a piaci szerkezetet: a piacon történő megjelenés érdekében sem a vevőket, sem az eladókat nem terheli költség vagy díj.
- f) *A kibocsátás tökéletes oszthatósága*: az output egységének töredéke is bármikor előállítható és megvásárolható.
- g) *A tökéletes információ*:¹⁰ a vevő és az eladó a piacra vonatkozó minden releváns - különösen termék ára, minősége - információ birtokában van.
- h) *A tökéletes verseny alapesete feltételezi a nagyszámú vállalatot és fogyasztót* a piacon, azonban ha a piaci szereplők ténylegesen *árelfogadó* helyzetben vannak és *teljesen szabad* a piaci be- és kilépés, akkor *egyes iparágak* sajátosságaik alapján rendelkezhetnek a *tökéletes verseny* feltételeivel kevés számú gazdasági szereplő jelenléte esetében is.¹¹

A tökéletes verseny hatékonysága, egyensúlyi rendszere körében a távközlés szempontjából is kiemelendő a *Pareto optimum* fogalma, amely a jólét elvi maximumát jelenti¹² és amelyben lehetetlen a termelés, vagy a csere bármely feltételének¹³ megváltoztatásával javítani bárki jólétét anélkül, hogy másnak a jólét szempontjából vett helyzete ne romolna.

A Pareto optimum Vilfredo Pareto által kidolgozott, közgazdaságtudományban meghatározó elméleti alapról kapta elnevezését. Pareto elemzései alapozták meg az ún.: *jóléti közgazdaságtan* elméleti rendszerét.¹⁴

A Pareto-féle hatékony piac kritériumai keretében *egyrészt* bármennyi szereplő folytathat gazdasági tevékenységet mind a keresleti, mind a kínálati oldalon, miközben egyik sem képes befolyásolni a piac működését, *másrészt* a piacralépés és a piac-elhagyás költségei nullával egyenlők, *harmadrészt* nincsenek tovagyrűző hatások (externalitások) sem a keresleti, sem a kínálati oldalon.

Ezek a kritériumok azonban a modern gazdaságban - meghatározható okok alapján - *egyik piacon sem jellemzőek*, így a *távközlési piac* szerkezetében sem. (A távközlési piac a Pareto

kritériumok érvényesülésének hiányát tekintve jelentős, elhatárolható és *sajátos tulajdonságokkal* rendelkezik, amelyek mindegyikéről részletesen lásd később.)

A „*fejlett piacgazdaságban*” szinte egyetlen *piac* sem jellemző a tökéletes verseny szerkezete, fogalma,¹⁵ ugyanis a piacok alapvető tulajdonsága a diverzifikáció. Ebből következően a *piacgazdaságokban* a verseny csak akkor bontakoztathatja ki *rendező* szerepét (a „tökéletes verseny” egyik átalakult, fő jellemzőjeként), ha a piaci szereplők viszonylagosan *egyenlő hatalommal* bírnak, vagy egyikük sem rendelkezik meghatározó erővel, gazdasági hatalommal.

A gazdasági verseny szempontjából a *piacgazdasági* modell *hatékony működésébe* vetett átfogó (világgazdasági szintű) bizalom alapja a piac és a *verseny* által betöltött *közérdekű funkciórendszer*, amely alapjaiban meghatározza a *gazdasági közigazgatás* funkcióit is.

A piac és a verseny *fő funkciói*¹⁶ közül *kiemelendő* (minderről a távközlési piac szempontjából és általánosan is lásd később):

a) *Jóléti funkció*: a verseny a fogyasztás körében a fogyasztók számára megalapozza mindazon választási lehetőséget, amely lehetővé teszi az egyéni viszonyoktól függő legteljesebb jólét elérését.¹⁷

b) *Hatékonyági funkció*: a versenyben való helytállás, azaz a fogyasztók pénzsavazatainak megszerzésében folyó küzdelem a lehető leghatékonyabb működésre, a legalacsonyabb ráfordítások, költségek elérésére szorítja a piaci szereplőket,

c) *Allokációs funkció*:¹⁸ a verseny kiemelt szerepe, hogy a termelők a fogyasztók igényeihez igazodó termelésre összpontosítják az erőforrásokat, beruházásokat.¹⁹

A gazdasági verseny *alapfunkciói* a gazdasági, társadalmi fejlettség mai szintjén *más modellel* megfelelően *nem helyettesíthetők*, ezért alapvető közérdek fűződik a verseny fennmaradásához, hatékony intenzitásához.

Miután a tökéletes gazdasági verseny a modern piacok keretében egyáltalán *nem természetes állapot*, ezért a *verseny* működtetése, fenntartása tevékeny, tudatos és összetett *állami beavatkozást*,²⁰ *szabályozást* igényel.

A működő piacgazdaságban tehát az ún.: *piaci kudarcok* általános hatást gyakorolnak a *tökéletes verseny ideáltípus* piaci szerkezetére és alapvetően „*lerontják*” azt.²¹

A *piacgazdaság kudarcai* és ezek mentén a kormányzati *beavatkozás hatókörének* főbb csomópontjai közül a távközlési piaci berendezkedésével összefüggésben az alábbi - 3.2. pontban foglalt - típusokat szükséges kiemelni.

3.2. A piacgazdaság - a piac „kudarcának” általános szintű alapjai

3.2.1. A hatékonyság hiányának - távközlési piaccal összefüggő - legfontosabb fogalmi elemei, elméleti szempontjai

3.2.1.1. A tökéletlen verseny

1) A *tökéletlen verseny* esetén²² valamely eladó, vagy vevő *hatást gyakorol a termék árára*, amely egyfelől a költségeket meghaladó *extraprofitokhoz* vezethet, másfelől a fogyasztók vásárlása emiatt nem éri el hatékony szintet.

A túl magas ár és a túl alacsony kibocsátás fontos jellemzője a tökéletlen verseny esetén fellépő *hatékonyságvesztésnek*.

A valóságban csaknem *minden ágazatban* megtalálható a tökéletlen verseny valamely változata.²³ Napjainkban ugyanis a *legtöbb piac* szerkezete valahol a *tökéletes verseny és a tiszta monopólium között* helyezkedik el. A tökéletlen verseny fennállásának legfontosabb feltétele egy iparágban: ha az egyéni eladók, illetve vállalatok a kibocsátásuk árait bizonyos mértékig befolyásolni képesek.²⁴

Fontos kiemelni, hogy a tökéletlen verseny alapjaiban *nem zárja ki a versenyt, a piaci versengést, rivalizálást, sőt a tökéletlen verseny feltételei mentén működő vállalatok gyakran igen intenzív küzdelemre kényszerülnek a piaci részesedés növelése érdekében. Az intenzív verseny fennállása tehát nem azonos a tökéletes verseny feltételeivel, sőt korántsem csak a tökéletes versenyhez kötődik. Olyannyira, hogy a tökéletes verseny működése, fogalmi rendszere önmagában még nem utal a verseny, a versengés léteire, feltételeire. A tökéletes verseny fogalmi szempontból tehát „csak” annyit jelent, hogy az adott iparágban egyetlen vállalat sem képes befolyásolni a piaci árat.*²⁵

2) A tökéletlen verseny piacán az általánosság szintjén a következő három alaptípust szükséges hangsúlyozni:

A) A monopólium

A monopólium a tökéletlen verseny szélsőséges esete. A monopólium egyetlen eladóként uralja az adott ágazatot,²⁶ tehát egyetlen termelőnek minősül az adott piacon és nincs olyan iparág, amely közeli helyettesítő terméket termel.²⁷

A monopóliumok keretében, különösen a piaci közszolgáltatásokkal való szoros összefüggéseiből következően kiemelendő a természetes monopóliumok²⁸ köre (részletesen lásd jelen fejezet 4. és 5. pont). A természetes monopólium főként az adott iparág természetes folyamatai alapján töretlenül növekvő méretgazdaságossági okok törvényszerűségei²⁹ következtében alakul ki. A növekvő méretgazdaságosság³⁰ esetében ugyanis, a kibocsátás emelkedésével az ahhoz kapcsolódó átlagköltség egyre kisebb lesz, ezáltal a vállalat fokozatosan csökkenő árakat szabhat meg jövedelmezőségének megőrzése mellett.³¹

Ebből következően a természetes monopóliumok ágazataiban egyetlen nagyvállalat sokkalta hatékonyabb piaci működésre képes, mint több piaci szereplő versengése.

Általános szinten megállapítható, hogy monopólium abban az esetben válik a piac természetes állapotává, amennyiben a monopolista szolgáltató olyan költségelőnnyel rendelkezik bármely más lehetséges szolgáltatóval szemben, amely a termelési folyamat belső sajátosságaiból keletkezik és ezért mások számára nem elérhető. (Tipikus példa: a nagy költségű hálózat.) Ilyen esetekben tisztán piaci eszközökkel, az árversenyzés keretében más szolgáltatók nem képesek piacra lépni.³² (E kérdés jelen pont keretében a tökéletlen verseny okai körében kerül tárgyalásra.)

A piaci közszolgáltató, közüzemi vállalatok, illetve a gazdasági közszolgáltatások rendszerének döntő többsége pontosan az említett okok alapján természetes monopóliumként működött (így az áram-, a gáz- és a telefonszolgáltatás is, stb.), hiszen ezekben az ágazatokban az állandó költségek magasak, ezzel szemben a szolgáltatás bővítése (új előfizetők bekapcsolása) arányaiban alacsony többletköltséget igényel. A fokozódó technológiai fejlődés azonban alapvető változásokat hozott a természetes monopóliumok működésének fenntarthatóságát illetően és a technikai újítások lerombolták a piacrálépési (belépési) korlátokat is.

A piaci közszolgáltatások, a közüzemek jelentős részében tehát a természetes monopóliumokat csak erősödő kormányzati beavatkozás útján, szabályozási eszközökkel lehetett fenntartani, illetve a technológiai, gazdasági és társadalmi viszonyok együttes szempontjainak, valamint a közérdek és a hatékonyság összefüggéseinek alapos mérlegelése alapján fokozatosan megnyithatóvá váltak a piaci verseny szerkezete előtt.

A gazdaság fejlettségének mai szintjén egy adott piaci szerkezet teljeskörű, tiszta monopóliumként³³ történő berendezkedésének kialakulása tisztán gazdasági alapokon viszonylag ritka, ezért a monopóliumok valamennyi típusa tekintetében a kormányzati beavatkozás sajátos kettőssége figyelhető meg:

a) Egyrészt napjainkban a monopóliumok létrejöttének alapvető, szükségszerű eleme a változatos formájú és mértékű kormányzati beavatkozás (védelem) és a jogi szabályozás.

Ide sorolható a szabadság, amely új felfedezésekhez, termékekhez monopolhelyzetet társít, illetve a közszolgáltatások - tárgyában és tartalmában is folyamatosan változó - köre, pl.: áram-, vízszolgáltatás.

b) Másfelől a piacgazdaságban a kormányzati beavatkozás egyik legegységesebb funkciója a tökéletlen verseny szélsőséges formáinak fokozatos visszaszorítása, általában versenyjogi, verseny-igazgatási eszközökkel.

A tökéletlen verseny szélsőséges esetét képező monopóliumok visszaszorításának azonban legeredményesebb módja a piac megnyitása a verseny előtt. Kevés monopolhelyzetű vállalat

képes ugyanis hosszabb távon *ellenállni* a versenytársak szorításának, ha a kormányzat nem nyújt számára szabályozási alapú védelmet. Napjainkban ráadásul olyan *éles verseny* folyik a „globalizálódó” gazdasági viszonyokban, hogy *egyrészt* a *védtett monopóliumok* többségének is számolnia kell valamelyest a *versennyel*, *másrészt* a gazdaság „egészét” tekintve határozottan *visszaszoruló tendenciát* mutat a monopóliumok egyes típusait érintő állami védelem hatóköre.

(A monopólium távközlés fejlődésében betöltött kiemelt jelentőségéből következően minderről a *távközlés szempontjából* lásd részletesen a későbbiekben.)

B) Az oligopólium

Az oligopólium piaci szerkezetében *kevés számú eladó* látja el az egész iparágat *homogén vagy differenciált* termékekkel. Az oligopólium legfontosabb jellemzője, hogy az adott piacon *mindegyik vállalat* képes a *piaci ár befolyásolására*.³⁴ Az oligopóliumként berendezkedő piacok, piaci szegmensek igen elterjedtek a *távközlési ágazatban is*.³⁵

C) A monopolisztikus verseny

A monopolisztikus versenyben *nagyszámú eladó*, kisvállalat kínál egymást *helyettesítő*, de némileg *mégis differenciált* termékeket. E piaci szerkezet annyiban *hasonlít a tökéletes verseny* működésére, hogy nagyszámú eladó működik a piacon és egyikük *sem rendelkezik meghatározó, jelentősebb piaci részesedéssel*. Abban azonban *különbözik*, hogy az egyes vállalatok által értékesített helyettesítő *termékek nem azonosak*. A *differenciált*, de egymást *helyettesítő termékek* fontos jellemzőikben vagy minőségükben jelentős *különbségeket* mutatnak.³⁶ A differenciált termékek ráadásul nemcsak tulajdonságaikban, hanem *árait* tekintve is különböznek.

(Pl.: a *személyi számítógépek piacán*³⁷ monopolisztikus verseny folyik, mert az egyes számítógépek ugyan *helyettesítő* termékek, de mégis határozottan *különböznek* minőségük, kapacitásuk, sebességük stb. és ebből következően a piaci árak szerint is.)³⁸

3) A tökéletlen verseny okainak távközlési piaccal összefüggő alapjai

A tökéletlen verseny *típusainak* piaci szerkezetének, koncentrációjának kialakulása a távközlési piac vonatkozásában *számos alapvető tényezőre vezethető vissza*, amelyek közül említés szintjén kiemelendő:

A) Csökkenthető költségek

Az iparág által eltartható *gazdálkodó szervezetek* száma legáltalánosabb értelemben az adott gazdasági terület *piaci, technológiai* adottságaitól és *költségszerkezetétől függ*, amelyben az egyik legfontosabb szempontot a *méretgazdaságossági* hatás képviseli. Ha érvényesülnek *méretgazdaságossági* hatások, akkor egy vagy több vállalat *addig bővítheti kibocsátását*, amíg az adott gazdasági szektor *össztermelésének* teljes vagy jelentős részét lefedi.³⁹

A *növekvő mérethozadék* számos ágazat alapvető jellemzője, különösen a „globalizálódó” piacokon, amelyeken tehát a költségszint minimuma abban az esetben érhető el, ha egy vállalat adja az *iparág kibocsátásának jelentős hányadát*. (Ez a „modern” távközlési szolgáltatások egyes piacain napjainkig jellemző.)

A méretgazdaságosság hatásának mechanizmusa legtökéletesebben a *természetes monopóliumok* körében érvényesül.

B) A belépési korlátok

A belépési korlátok tényezői jelentősen *nehezítik* új piaci szereplők *belépését* egy adott iparágba.⁴⁰ A *legtípusosabb* belépési korlát a *méretgazdaságossági* előnyök rendszere, de ezen *túlmenően* határozott, erőteljes *belépési korlátot* jelentenek, *különösen*:

a) A szabályozás útján kialakított „állami korlátok”, az ún.: *adminisztratív korlátok*.⁴¹ A piacralépéssel összefüggő adminisztratív korlátozások eszközeiből kiemelendő:

Egyrészt bizonyos iparágakban *általánosan korlátozott verseny*. Az általános versenykorlátozás egyik legalapvetőbb és a gazdasági fejlődés szempontjából - megfelelő szabályozás alapján - nem „káros” típusa a *szabadalmi védelem*, amely a *szabadalmazott termék kizárólagos* használatára biztosít jogosultságot meghatározott időre.⁴²

(Már a *szabadalom* komoly gazdaságfejlesztő, technológiai fejlődést és versenyképességet szolgáló hatása alapján szembevetendő, hogy a *monopólium nem mindig káros* gazdasági szerkezet. - Mindez jelen fejezet következő pontjaiban kifejtésre kerül.)

Másrészt számos iparágban, különösen a *közszolgáltatások*, azon belül is a közüzemi vállalatok gazdasági szektorában általánosan érvényesülnek a szigorú, jogszabályi alapú belépési korlátok.

Ennek keretében az állam *kizárólagos jogot* biztosít az adott szolgáltatás, kibocsátás területén, amelynek „ellenszolgáltatásaként” a kizárólagos jog jogosultja (a szolgáltató) vállalja, elfogadja nyereségének *korlátok közé* szorítását, szabályozását, valamint a szolgáltatási, *ellátási kötelezettség* teljesítését (a teljes meghatározott területen), amely magában foglalja a gazdasági ésszerűséget, hatékonyságot nélkülözve kiszolgálható fogyasztók ellátását is.

Harmadrészt hangsúlyozandók a külkereskedelemben alkalmazott beruházási korlátozások (pl.: vámok, kvóták) intézményei.

Az adminisztratív eszközök mellett jelentősek a *piacralépés* vonatkozásában fennálló *gazdasági alapú korlátok*:

b) A *magas belépési költségek* (nagy induló tőkeszükséglet). Magas belépési költségek nehezítik a piac megtámadását, ha egyes ágazatokban a *belépés ára*, a beruházás költsége egyszerűen túl magas.⁴³ A magas *tőkeszükséglet* adódhat a termelés, a fejlesztés, az üzemeltetés magas költségeiből, de ugyanúgy a felhalmozott szellemi tőke, kutatások szinte behozhatatlan nehézségeiből is.

(A *távközlési piac* egészét sajátos és magas belépési költségek jellemzik, mind a berendezésgyártás, mind a hálózatok, mind a szolgáltatás-nyújtás tekintetében. - Mindez a későbbiekben részletesen elemzésre kerül.)

c) A gazdasági alapú korlátok keretében, átfogó és kiemelt jelentősége miatt az általánosság szintjén is megemlítendő a *reklám*, a reklámozás és a *termékdifferenciálás*⁴⁴ útján kialakult piaci erő. A *reklám óriási költségei* és a *márkanévvel* összefüggő *kötődésteremtő* hatása alapján igen költségessé teheti a piaci belépést azokban az ágazatokban, ahol a megfelelően, hosszú időn keresztül felépített reklám már meghatározza a fogyasztást. A *termékdifferenciálás* is fokozhatja a termelők piaci hatalmát, ugyanis *számos iparágban* egyértelművé vált, hogy a technológiai és gazdasági fejlettség alapján csak *néhány* vállalat képes előállítani a *nagyszámú termékváltozatot*. A termékváltozatokkal az egyes vállalatok a fogyasztók *legszélesebb körét* is célba veszik, de az egyes *differenciált termékváltozat* iránti *kereslet* olyan csekély, amely *nem* képes *eltartani* termékváltozatoként nagyobb számú gazdálkodó szervezetet, továbbá a termék *teljes skálájának* előállítása igen megnehezíti a *piaci belépést*.⁴⁵ (Pl.: mobil rádiótelefon készülékek, hálózati eszközök, stb.)

C) A tökéletlen verseny keretén belül a *koncentráció okainak* szűkebb iparági vizsgálatában egyre fontosabb tényező a *kívülről érkező verseny*, amelynek különös jelentősége van a távközlési szektorok tekintetében.

Adott piaci szerkezet, piaci hatalom szempontjából ugyanis kiemelten fontos a *különálló ágazatok* fokozódó *kölcsönhatása*, amelyet a *távközlésben* határozottan, átfogó gazdasági hatásként felerősít a *konvergencia* jelensége (lásd V. fejezet). Ha a *tökéletlen verseny* működése, szerkezeti okai alapján a piaci struktúra keretében csak néhány vállalat van, akkor e piaci szereplők nyilvánvalóan *kölcsönös függőségi viszonyban* állnak egymással. Ez esetben minden egyes piaci szereplő üzleti terve, gazdasági *stratégiája összefüggésben* áll a *versenyársak* magatartásával is.

A piaci stratégiai szintű, szoros kölcsönhatásban működő piaci, gazdasági viszonyok elemzésének alapja a *játékelmélet*.

A kölcsönös függőségi rendszer tehát a tökéletlen verseny megközelítésének *harmadik* fontos eleme, amely alapvető összefüggést mutat mind a *tökéletlen verseny*, a *koncentráció* (fentiekben említett) *kialakulásának* alapjaival, mind a tökéletlen versenypiac *szerkezetével*.

A piaci szereplők között fennálló „függőség” elméleti alapját a versenytársak egymás közötti magatartására és annak működésére, elveire épülő elemzések képezik. A vonatkozó elméleteket általános szinten tekintve: a kisszámú vállalat magatartása lehet *kooperatív* és *nem kooperatív*.⁴⁶ *Kooperatív* módon viselkednek a vállalatok, ha *minimalizálni* igyekeznek az egymás közötti *versenyt*. Ha az *oligopol piaci szerkezetben* az egyes piaci szereplők egymással érdemben, tevékenyen együttműködnek, akkor a *piac összejátszásos oligopóliumként* működik. Ez esetben két vagy több gazdálkodó szervezet *együttesen* határozza meg az *árakat*, a *kibocsátást*, illetve *felosztják* egymás között a piacot vagy *közösen* hoznak meg különböző *gazdasági döntéseket*.⁴⁷

Az összejátszás körében megemlítendő a versenyjog kiemelt jogintézménye: a *kartell*.⁴⁸

Az egymásra tekintettel lévő vállalatok között *nincs kooperáció*, ha mindegyikük saját elhatározását, üzleti stratégiáját követi és nem kötnek nyílt vagy hallgatólagos megállapodásokat. (E magatartásmód következménye lehet az ún.: *árháború*).

3.2.1.2. A külső gazdasági hatások (externáliák)

A piacon kívül számos *külső hatás alakulhat* ki, amely komoly *költségeket*, *károkat* vagy *hasznokat* hozhat a piaci szereplőknek és *erős befolyással* lehet a *piac* működésére.

A külső gazdasági hatások akkor jelentkeznek, ha a vállalatok vagy az egyének *előnyöket* nyújtanak, vagy *költségeket* okoznak a *piacon kívülre*, a piacon kívüli szereplők számára *ellenszolgáltatás* nélkül. A modern gazdasági keretekben sem lehetséges ugyanis számos erőforrás vagy termék *gazdasági hatásainak* árát megállapítani. (Legtipikusabb példák: információ, tiszta levegő, környezetszennyezés, halászat.)

Externália keletkezik tehát, ha a fogyasztók vagy a vállalatok *nem kötelesek* viselni az általuk másoknak *okozott kár* vagy *haszon teljes költségét*. A külső gazdasági hatások lehetnek *negatívak* és *pozitívak*, mindkettő *kormányzati szerepvállalást* igényel.⁴⁹ Napjainkban azonban a szabályozás, az állami beavatkozás szempontjából kiemeltebb jelentőséggel rendelkeznek a *negatív külső gazdasági hatások*.⁵⁰

A *negatív* külső gazdasági hatások korunkban már igen komoly *fenyegetettséget* okoznak a társadalom egészére nézve, ugyanis a helyenként sűrű népesség, a környezetvédelmi problémák, a vegyi anyagok előállítás, az energiaigény, a hulladékkezelés, a kockázatos gyógyszerek, egészségügyi termékek, élelmiszerek külső hatásmechanizmusa, az ún.: túlsordulás, egyre erőteljesebb állami *beavatkozást* indokol.⁵¹ A kedvezőtlen külső gazdasági hatások (vagy *külső gazdaságtalanság*) keretében a külső hatást okozó tevékenység jelentős mértékben *csökkenti* az érintett fél, vagy terület termelését, illetve hasznosságát.⁵²

Megjegyzendő, hogy a *távközlés* hálózati infrastruktúrájának működése és szolgáltatási rendszere is okozhat - szűk körben - *negatív* szociológiai, gazdasági, „információs” társadalmi hatást. A távközlési szolgáltatási rendszer azonban döntően *pozitív externália* tartalmú.⁵³

A távközlés szempontjából fontos kiemelni a *technológiai külső hatás* fogalmának rendszerét, amely a pénzben kifejezhető külső gazdasági hatásoktól való szemléletes megkülönböztetés érdekében terjedt el, illetve jelentős szerepet kapott/kap a *távközléshiány* keretében. A távközléshiány ugyanis a gazdasági és technológiai fejlődés mentén egyre jelentősebb gazdasági károkat okoz/okozott. (Mindezekről lásd később.)

A távközléshiány körében indokolt a jelen idő használata, mert számos ország távközlési piaca még napjainkban is határozottan elmaradottnak minősíthető.

A külső gazdasági hatásokon belül a gazdaság egésze szempontjából kiemelt szerepet töltenek be a *pozitív externáliák*.

A pozitív externália (vagy *külső gazdaságosság*) körében a külső hatást képviselő tevékenység növeli az általa érintett fél termelését vagy hasznosságát. A külső gazdaságosságot jelentő gazdasági tevékenységek *komoly hasznot* okoznak más iparágak számára, és e haszon egészéért - vagy annak egy részéért - *nem részesülnek* ellenszolgáltatásban.

A piaci alapú közszolgáltatások, a természetes monopóliumként működő piacok többsége számottevő pozitív külső gazdasági hatásokat is okoz. (Így a távközlés információ-átviteli szolgáltatási rendszere is.)

A szabályozás, a gazdasági igazgatási beavatkozás mindkét esetben összetett műszaki-, közgazdasági-, természet- és jogtudományi alapú vizsgálatokat, elemzéseket, illetve mérlegelést igényel, amelyet határozottan nehezít, hogy a külső gazdasági hatást okozó ágazatokban a döntéshozókra *komoly politikai* nyomás terhelődik, e „politikai hatást” pedig erőteljes gazdasági alapú befolyás, érdekvédelem hálózta be.

3.2.1.3. Közjavak, közszolgáltatások

A pozitív külső gazdasági hatások jól elhatárolható, sajátos, tulajdonképpen a legszűkebb, „tisza” halmazát a közjavak képviselik.

(A közjavakat, illetve a közszolgáltatásokat a dolgozat részletesen tárgyalja (lásd e fejezet 5. pont), ebből következően ehelyütt kizárólag a pozitív externália fogalmi rendszerével összefüggő alapok kerülnek vázlatosan és röviden ismertetésre.)

A közjavak általánosan olyan termékek, amelyek esetében a szolgáltatás kiterjesztése további személyekre *nem jár külön költséggel* és általánosan - konjunktív feltételként - érvényesülő fogalmi elemét képezi, hogy az egyéneket *nem lehet kizárni* fogyasztásukból.⁵⁴

A közszolgáltatásokon belül a közjavak egyik fő sajátossága az egyéni, konkrét igénybevétel nélküli rendelkezésre állás. Ha a közjavak egy adott szintjét az állam létrehozta, megszervezte és fenntartja akkor abból mindenki egyformán részesül az egyéni, konkrét igényektől, igénybevételtől függetlenül.⁵⁵

Általánosan tehát a közjavak olyan típusú termékek, amelyeket az állam az *egész közösség javát* szolgálva *osztthatatlanul* biztosít, mégpedig a konkrét, individuális, piaci alapú *fogyasztási igényektől elvonatkoztatva*.

A közjavakkal összefüggő *közösségi szintű döntés* legfontosabb mérlegelési szempontját az ellátás folyamatos és *piaci viszonyoktól független* fenntartásával kapcsolatos *terhek és előnyök* képezik.

A magánjavak „terjedelmének” kialakításával (azaz *pontosabban*: a piacgazdaságban „kiindulópontot” képező, „alapvetet jelentő” és garanciálisan védett *magánjavak* keretébe történő *közösségi érdekű beavatkozás* hatókörének meghatározásával) összefüggő további alapvető szempont, hogy a *magánjavak* termelése, szolgáltatása és fogyasztása általános elméleti megközelítésben *individuális döntést* jelent.⁵⁶

A magánjavak tagolhatók, szétszthatók, illetve egyedi, konkrét igények határozzák meg fogyasztásukat, továbbá általános esetben nem idéznek elő külső költségeket vagy hasznot mások számára.⁵⁷

Tartalmi szempontból általánosíthatóan *közjavaknak* minősülnek, pl.: a honvédelem, a rendvédelem, a katasztrófavédelem, a tudományos alap kutatások támogatása, a közegészségügy színvonalát emelő intézkedések, a hulladékkezelés, a meteorológiai szolgálat, a közúthálózat, a közigazgatási-, igazságszolgáltatási tevékenységek jelentős része. (Az egyik „legtisztább” példa azonban a honvédelem).⁵⁸

A fogyasztás általános garantálása érdekében a közjavak döntő többsége alkotmányos alapvető jogként nevesített *állami kötelezettség*. A közjavak jelentős része tehát *nem az állam intézményvédelmi* feladatát, hanem *közérdekű és hatékony tevőleges* magatartását, vagyis a közjavak gazdasági, társadalmi viszonyoknak *megfelelő színvonalú* biztosítását igénylik.

E termékek *magántermelése* ugyanis általában *nem valósítható meg*, mert a belőlük eredő *hasznok* annyira *a) sajátosak, b) teljes közösséget érintő jelentőségűek* (társadalmi szintű) és *c) a társadalom tagjai között oly mértékben szóródnak*, hogy egyetlen vállalatnak *sem éri meg* a termelés, a szolgáltatás-nyújtás, mégpedig alapvetően az *ellenérték szinte lehetetlen beszédése* és az *óriási költségek* miatt.

A közjavak köre, tartalma, ellátási színvonala természetesen *egyfelől* a gazdasági, társadalmi és politikai *berendezkedésektől*, világgazdasági okoktól, egyedi kormányzati döntésektől *függően* - illetve *koronként is* - jelentős változékonyságot és *változatosságot* mutat. *Másfelől* azonban a közjavak rendszerében határozottan jellemzők az *állandónak tekinthető elemek* is.⁵⁹ (Ilyen állandó elemek többek között a védelmi célú feladatokhoz köthetők.)

A távközlés területén kiemelendő, *tiszta közjavaknak minősülő állandó elemek* különösen: *a) a frekvencia, b) speciálisan az azonosító, c) a távközlés honvédelem céljára alkalmazható, illetve a honvédelem, a nemzetvédelem keretében, érdekében működtetett része, továbbá d) igen sajátosan és a digitális fejlődéssel alapjaiban átalakulóan: a műsorszórás.* (A műsorszórás - távközlési vonatkozásaiban - a műsorterjesztés, a műsorjelek átvitele és nem a „tartalom”, illetve a műsor szolgáltatás szempontjából értendő.)

A közjavak fogalmának, struktúrájának legáltalánosabb szintű (bevezetés jellegű) összefoglalása:

A *közszolgáltatások* fogalma, működése az állam és a közigazgatás fogalmának, szerepének XX. sz. elején bekövetkezett korszakos jelentőségű átalakulásával, szerkezeti és tartalmi értelemben vett alapvető változásával alakult ki. Ekkoriban a közszolgáltatások rendszerének legfontosabb *alapját* és célját *a) a piaci verseny negatív hatásainak, kudarcainak kiküszöbölése,*⁶⁰ *b) határozott korrekciója,* valamint *c) a piac egyensúlyi helyzetének erősítése* képezte.

A közszolgáltatások *piaci korrekció* szempontjából vett fontosabb *elemei* közül vázlatosan kiemelendő:

a) A közjavak számos területen a piaci viszonyokhoz nem igazítható hatékony ellátási rendszerének sajátos tartalmú megszervezése, garanciarendszere. b) A piaci viszonyok szempontjából fontos külső gazdasági hatások szabályozása, „keretek közé rendezése”. Az állam szükségszerű gazdasági beavatkozásának megalapozása. c) A közérdek, a közösségi érdekek sajátos védelme, felelőssége, az alapvető szükségletek biztosítása. d) A közérdek alapján és a közérdeknek megfelelő folyamatos fejlődés garantálása. e) Különös jelentőséggel rendelkezett a természetes monopóliumok piaci szerkezete, működése, szabályozása, illetve állami ellátásának rendszere.

A közszolgáltatások, a közszektor (kormányzati szektor), a közszolgáltató intézmények és az externális (külső gazdasági) hatások elméleti rendszerét, módszeres számbavételének elveit, meghatározó tudományos jelentőséggel elsőként Pigou (Arthur Cecil) dolgozta ki (1910-es, 20-as évek).⁶¹ A közjószág, a közjavak (közpénzügyekkel, állami pénzügyekkel összefüggő) formálizált elméleti alapjainak úttörő jellegű kidolgozása pedig Samuelson (Paul A.) tudományos munkásságához köthető (1950-es évek).⁶²

A *közszolgáltatások* struktúráját, ellátórendszerének működését a keynesi (Keynes, John Maynard) elméleti rendszer és gazdaságpolitika jelentősen szélesítette, fokozta. A keynesi elmélet *alapja*, hogy a gazdaság termelőerőinek kihasználatlansága esetében a pénzmennyiség szaporítása még önmagában nem okoz - feltétlenül, egyértelműen - inflációt, hanem a *keresletet élénkíti*. Továbbá a *közszolgáltatások fejlesztése*, a közszolgáltatások területén kialakított új *munkalehetőségek* kedvező hatást gyakorolhatnak a *gazdaság egészére* és fejlődésére.

A fejlett *piacgazdaságokban* azonban a XX. sz. *második felében* (1960-as, 70-es évek) egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a „jóléti állam”, illetve a kiterjedt *állami közszolgáltató rendszer* a *piaci hiányosságok*, kudarckorok sikeres *kiküszöbölésével*, illetve a piac korrekciójának, *egyensúlyának* „mesterséges” biztosításával *párhuzamosan* igencsak „*rontotta*” a piac szerves működését, fejlődését és a *piaci verseny előnyeit*.⁶³ Az állam tehát *nemcsak* a piaci hiányosságait, *kudarcait* küszöbölte ki, hanem annak *előnyeit* is.

A jóléti állam, és a jóléti közgazdaságtan tehát számos előnye mellett jelentősen visszavetette az *erőforrások felhasználásának* és *elosztásának hatékonyságát*.

Mindezek alapján *egyrészt* megjelentek a közszolgáltatások piaci hátrányaival, illetve a jóléti állam fogalmával összefüggő reformokra, változásokra: vagyis a *közszolgáltatási rendszer* és a jóléti állam *kijavítására* vonatkozó elméletek. *Másrészt* a közszolgáltatás területein különféle piaci kategóriák, *átláthatóságot* garantáló intézmények, illetve a gazdasági *hatékonyság* mérését, *közösségi ellenőrzését* szolgáló eszközök kerültek bevezetésre.

E módszerek alkalmazásában az „angolszász” országok, különösen az Egyesült Királyság járt az élen.

Az említett általánosan érvényesülő módszerek, elméleti alapok közül kiemelendő: a *költség - haszon elemzések* és a *Ramsey-árak*.

A jóléti állam kijavítására, óvatos reformjára vonatkozó elméleti rendszerekkel párhuzamosan pedig fokozatosan *megerősödtek* a közszolgáltatási rendszer *teljes szerkezeti változását*, szabályozásának új alapokra helyezését (széleskörű liberalizációját és privatizációját) hangsúlyozó, „követelő” és a szerkezeti reformok szükségességét bizonyító, folyamatait kimunkáló elméleti irányzatok.⁶⁴

3.2.2. A piaci típusú, piaci alapú egyenlőtlenségek

A piacok még tökéletes működés esetében sem hoznak létre szükségképp *méltányos jövedelemelosztást*. Egy piacgazdaságban a fogyasztás és a *jövedelmek egyenlőtlenségének* szinte elfogadhatatlan magas szintjei, *különbségei* alakulhatnak ki. A jövedelmi különbségek a szegénység, a megélhetési problémák elfogadhatatlan változataihoz is vezethetnek, tehát egyetlen nemzet sem kénytelen elfogadni a *kompetitív piac* hátrányos, sok esetben *méltányosságot nélkülöző* következményeit.⁶⁵

A *társadalom, a kormányzat* különböző lépéseket tehet a pénzsavazatok *laissez-faire* piaci rendszerben való elosztásának fent említett hátrányos következményeinek *ellensúlyozására*, megváltoztatására.⁶⁶ Erre számos különböző elfogadott *módszer* létezik, amelyek közül kiemelendők a progresszív adóztatás,⁶⁷ vagy a hatékonyan működtetett támogatási, ellátó rendszer.

Röviden, vázlatosan összefoglalva: A *laissez-faire* doktrína alapvető tartalmi eleme, hogy az *állam gazdasági beavatkozása* kizárólag, illetve a lehetőségek szerinti *legszükségesebb mértékre* szorítkozhat.⁶⁸ Vagyis a *társadalom gazdasági jólétének alapja*, optimuma, ha a kormányzat *nem befolyásolja* a gazdasági tevékenységek rendszerét, a piaci verseny működését. Az állami gazdasági, igazgatási típusú beavatkozás a *laissez-faire* elmélet alapján csak és kizárólag: a) a „*jogállam*” és a *közrend* fenntartására, b) a *tulajdon* védelmének garantálására, c) a *honvédelemre*, d) a *piaci* termelés, a *magánvállalatok* „*vállalkozása*” és a „*magángazdasági*” viszonyok körén *kívül eső közjavak* nyújtására (amelyek ellátása a piaci mechanizmusok keretében nem működtethető, illetve amelyek termelése, nyújtása magánvállalati formában gazdasági és egyéb ésszerűségeket mentén lehetetlen), e) a *monopóliumok* kialakulásának megakadályozására, a létrejött monopóliumok „*letörésére*”, illetve f) a *versenyellenes, versenykorlátozó* magatartásokkal szembeni határozott fellépésre (a verseny fenntartására) terjedhet ki.

Az elmélet megalapozása, analitikus kidolgozása a „klasszikus iskolához” kötődik (kiemelendő: Adam Smith). A „neoklasszikus iskola” a *termelés és a felhalmozás* piaci szabadságán túl kiterjesztette a *fogyasztás szabadságára*, azon belül a fogyasztással összefüggő szabad választásra is.

A *laissez-faire* elmélet szerint a tökéletes verseny modellje, a verseny teljes szabadsága, illetve fogyasztás körében fennálló választási lehetőség és szabadság (állami beavatkozástól mentesség) *maximalizálja* a társadalom *gazdasági jólétét* és a gazdasággal összefüggő *közérdek* érvényesülését.

3.2.3. Gazdasági stabilitás egyensúlyi helyzete, kilengései

A piacgazdaságban természetes gazdasági és társadalmi folyamatok révén számos, igen súlyos mértékű *infláció és visszaesés* következhet be, amely áremelkedéssel, munkanélküliséggel és sok egyéb negatív következménnyel jár. John Maynard *Keynes* és követőinek elméleti rendszere alapján, a makroökonómia, a makrogazdaság fejlődése mentén a közgazdaságtudomány kidolgozta a *konjunktúraciklusok* legnagyobb, legrosszabb *kilengéseinek* féken tartásának⁶⁹ módszereit.

E módszerek érvényesítésében is egyértelműen kormányzati szerepvállalás szükséges, ugyanis a gondosan előkészített kormányzati *költségvetési és a pénzügyi* politika hatékonyan befolyásolja⁷⁰ a kibocsátás, az infláció és a munkanélküliség alakulását, folyamatait.⁷¹

A költségvetési politika fő eszközei az adóztatás és a közkiadások működtetése, a monetáris politika pedig a pénzkínálat és kamatlábak, hitelfelvetelek szabályozása útján avatkozik be a piaci folyamatok struktúrájába.⁷²

Az 1980-as évektől egyre elterjedtebb hosszú távú célokat szolgáló makrogazdasági politika pedig a gazdasági növekedésre és a termelékenység ösztönzésére irányuló kormányzati tevékenységeket fogja össze. A gazdaság egészét átfogó, továbbá a gazdasági fejlődést és a versenyképességet alapvetően befolyásoló egységes makrogazdasági politika legfőbb eszközei: az átfogó beruházási programok, a nemzeti megtakarítások növelése, valamint a költségvetési hiány csökkentése.

3.3. A vegyesgazdaság - összefoglalás

Mindezek alapján általánosan megállapítható, hogy a kormányzat gazdasági funkciórendszere alapvetően a hatékonyság növelése, a piaci verseny közérdekű működésének garantálása, fenntartása, a méltányos jövedelemelosztás elősegítése, a közjavak ellátása, biztosítása, illetve a makrogazdasági stabilitás fenntartása és ezzel összefüggésben a gazdasági növekedés élénkítése köré csoportosítható.

A XX. század második felében az állam gazdasági igazgatási funkciója egyre átfogóbb és határozottabb méreteket öltött, amely alapvető összefüggésben állt a szerteágazó és fokozatosan bővülő közösségi igényekkel, illetve közösségi érdekek garantálásával is.⁷³ A gazdasági, piaci viszonyok keretébe történő állami beavatkozás tehát fokozatosan kiterjedt a piacgazdaság minden szintjére. Az így kialakult „jóléti állam” hatékonysága azonban az 1980-as évektől általános kételyek kereszttüzébe került és fenntartását egyre fokozódó kritikák, támadások kísérték.⁷⁴ E támadások alapja különösen: a) A közkiadások magas szintje, amely egyre erőteljesebben hátráltatja a gazdasági növekedést. b) A piaci kudarcok mellett ugyanúgy fennálló kormányzati kudarcok.⁷⁵ c) A politikai alapú kormányzati döntések gazdaságra káros hatása. d) A növekvő adóterhek miatt a társadalmi megtakarítások csökkenése. e) A makrogazdasági szintű kormányzati törekvésekben elhibázott döntések gazdaság egészére kiható jelentősége, illetve sokszor visszafordíthatatlanul káros hatása.

Fontos kiemelni azonban, hogy az állami szektor, a közszektor visszaszorítása, a liberalizáció folyamata közel sem volt olyan mértékű, olyan széleskörű, mint amennyire egyes tömegkommunikációs csatornák állították, illetve mint amennyire a liberalizációs hullám kezdetén számítani lehetett.⁷⁶

A jóléti állammal összefüggő kritikák mellett azonban hangsúlyozandó, hogy a kormányzati beavatkozás számos sikert és óriási eredményeket is hozott, így különösen: a) A támogatott tudomány a XX. sz. második felében hallatlan fejlődésnek indult, és addig elképzelhetetlen eredményeket produkált. b) A jövedelemelosztási beavatkozások, kormányzati transferek kiterjesztették az egészségügyi ellátást, a kulturális közjavakat, az oktatást, a szociális ellátó rendszert és ezek minőségét. c) A makrogazdasági sikeres döntések visszafogták a konjunktúraciklusokat, csökkentették az inflációt és a munkanélküliséget.

Az állami beavatkozás gazdaságban okozott sikerei és kudarcai vitathatatlanná tették, hogy a piac és a közigazgatás közötti határvonal megfelelő kialakítása a gazdaság egészében meghatározó szerepet képvisel és a gazdaság működését, szerkezetét tekintve elemi fontossággal rendelkezik. Az állam gazdasági szerepvállalásának közérdekű egyensúlyának, terjedelmének hangsúlyos szerepét fokozta, hogy a gazdasági beavatkozás egyre átfogóbb, kiterjedtebb rendszerében a közkiadások - a gazdasági növekedés szempontjából is - fenntarthatatlanul magas szintet értek el.

Bár a jóléti állam „gazdasági alapú hanyatlása”, illetve inkább átalakulása⁷⁷ alapjaiban érintette a) a piaci szerkezetet, b) a gazdasági viszonyok tartalmi jellemzőit, hatékonyságát, c) az állami beavatkozás struktúráit, d) a piac és a közigazgatás közötti határvonalat, valamint e) a gazdaság egyensúlyi helyzetét, de a piac és az állam szükségszerűen egységes, egymásra ható működésére épülő vegyesgazdasági berendezkedés elvi alapjait nem változtatta meg.⁷⁸ Az ésszerűség talaján állva tehát a modern piacgazdasági viszonyokban sem lehet megkérdőjelezni a vegyesgazdaság létét, hatékonyságát és szükségszerűségét.

4. A távközlés közszolgáltatási ellátórendszerének alapvető jellemzői

4.1. A monopólium és a természetes monopólium piaci szerkezete

A távközlési szolgáltatások rendszerében a természetes monopólium nemcsak a távközlés szabályozására, az ellátás megszervezésére, piaci közszolgáltató jellegére vonatkozó hatásai alapján jelentős, hanem azon az alapon is, hogy a XIX. sz. második felétől a természetes monopólium berendezkedése jellemezte - szinte - minden egyes ország távközlési piacának szerkezetét.

A távközlés területén ugyanis a piac szempontjából egyértelműen érvényesült a természetes monopólium alapvető sajátossága: amennyiben egy adott piacon (akkoriban: adott ország szintjén) két vagy több távközlési szolgáltató is működik, akkor a gazdasági fejlődés, a gazdasági verseny „természetes, szerves” folyamatai alapján fokozatosan csak egy távközlési vállalkozás lesz képes piacon maradni. Vagyis a természetes monopólium - már említésre került - alapja, hogy az erőforrásokat hatékonyabban képes felhasználni egy piaci szereplő, mint két vagy több gazdálkodó szervezet.

A monopólium szerkezetű gazdasági berendezkedés tehát a természetes monopólium fogalmából, lényegéből következő szükségszerűség volt a távközlési piacon.

A vállalat akkor tekinthető monopóliumnak, ha egyedül kínál egy olyan terméket, amelynek nincs közeli helyettesítője. A monopóliumok kialakulását meghatározó legáltalánosabb szempontok:

a) A vállalatok viselkedése.

b) Az állami gazdasági beavatkozás és a vonatkozó jogi szabályozás tartalma, eszközei.

c) Az eredetileg többkínálatú piacon bekövetkező jelentős költségelőny (akár technológiai változás, fejlődés) alapján. A meghatározó költségelőnnyel rendelkező szolgáltató, termelő ugyanis képes kiszorítani a versenytársakat a piacról és monopolistává, azaz egyedüli kínálóvá válhat.

Az árelfogadó versenyző vállalattal szemben a monopólium pontosan megválaszthatja, meghatározhatja a piaci árakat és a választott ár eladott mennyiségre gyakorolt hatását.

Amennyiben egy vállalat képes befolyásolni a termékeiért kapott árat, akkor minden esetben monopolerővel vagy piaci erőfölénnyel (market power) rendelkezik.⁷⁹ A monopolerő és a piaci erőfölény annak leírására is szolgál, hogy a versenyzői szintnél (határkölség) magasabb ár számottevő (közösségi érdekekkel ellentétes) extraprofitot eredményez.⁸⁰

A jelentős költségelőnnyel és a monopolerővel rendelkező monopóliumot kizárólag piacon kívüli eszközökkel lehet megtörni, mégpedig főként állami beavatkozás, jogi szabályozás útján.⁸¹ A monopólium piaci hatalmának lebontása, megszüntetése azonban számos esetben társadalmi és gazdasági szempontból sem kívánatos, amelynek legtipikusabb példája: a természetes monopólium. A természetes monopólium ugyanis több ágazatban is optimálisnak tekinthető abban az értelemben, hogy az adott piaci kereslet ellátását minimális költséggel biztosítja.⁸²

A természetes monopólium azonban magában foglal optimálistól eltérő tulajdonságokat is, továbbá gazdasági, társadalmi, technológiai változások alapján a természetes monopólium optimális jellemzői jelentősen változhatnak, átalakulhatnak.

A monopóliumok keretében az állami beavatkozás és a gazdasági közigazgatás szempontjából:

A) egyrészt a nem hatékony viselkedés következményeit,

B) másrészt a holttehervesztéséget szükséges kiemelni.

A) A nem hatékony gazdasági viselkedés következményei különbözőek a monopóliumok és a versenyző vállalatok tekintetében:

a) A nem hatékony versenyző vállalat *veszteséges* működés alapján *kiesik a piacról*, míg b) a nem hatékony *monopólium* a gazdasági hatékonyságtól függetlenül továbbra is *nyereségesen* működhet.

A közgazdaságtan főbb elméletei azonban *nem* képviselnek *egységes álláspontot* tekintetben, hogy a *nem hatékony* működés keretében elért nyereség alapján a versenyző vállalatokhoz képest a *monopólium maximálisan* törekszik-e a *hatékony* működésre, a *profitmaximalizálására* vagy sem.

B) A holtteherveszteség akkor éri a társadalmat,⁸³ ha a monopólium a határkötség fölé emeli az *árat*.

Vagyis a társadalom *holtteherveszteséget* szenved, ha a fogyasztóknak a *versenyző árnál* magasabb *monopóliárat* kell fizetniük. A holtteherveszteség mértéke pedig egyenlő *fogyasztók vesztesége* és a *monopólium nyeresége* közötti *különbséggel*.

A monopólium mellett holtteherveszteséget idézhet elő a *nem hatékony adó* is. E két tényező azonban *lényeges különbségeket* mutat, amelyek közül kiemelendő, hogy a nem hatékony adóbevételt a kormányzat érvényesíti és az állami költségvetés, a közpénzügyi rendszer forrásait növeli, míg a monopolista profit a monopóliumot gazdagítja. Részletesen levezethető, hogy mindkét holtteherveszteség nagymértékű, de eltérő tartalmú jövedelem-újraelosztáshoz vezethet.

Egyértelműen „*káros*” a monopólium piaci szerkezete, működése, ha *kialakulása*: a) a versenyző piacon valamennyi vállalat *fúzióra* irányuló döntésén, vagy b) a piacon működő vállalatok *határkötséghez* képest aránytalan *áremelésén* alapul (és a piacrálépés jelentős költségeket igényel, illetve hosszabb időt vesz igénybe).

Ilyen esetekben ugyanis a társadalmi, közösségi érdek, a gazdaság működése, illetve a piaci verseny szempontjából a *monopólium léte* semmiféle hasznos *ellensúlyt* nem garantál.

A monopólium létéből eredő károkat, hátrányokat azonban számos előny,⁸⁴ *haszon ellensúlyozhatja*. A monopólium piaci berendezkedésének legszembetűnőbb előnyei a *kutatás-fejlesztés* területén,⁸⁵ illetve a monopolista profit vállalati *innovációra, új egyedi termékek* kifejlesztésére ható ösztönző erejében ismerhetők fel. Ha adott vállalat ugyanis sikeresen kifejleszt egy *új terméket* és arra *szabadalmat* kap, akkor a gazdaság egésze, a verseny, illetve a közérdek szempontjából is *előnyösen* kizárhat más vállalatokat a technológia alkalmazásából, a termék piacról.⁸⁶

A monopólium létéből eredő károkat *arányosan ellensúlyozza* továbbá a *természetes monopóliumok* berendezkedése is, hiszen a természetes monopólium esetében épp az jelenti a leghatékonyabb gazdasági megoldást, ha *egyetlen vállalat* állítja elő a teljes piaci mennyiséget. Megállapítható tehát, hogy a monopólium berendezkedése *nem minden esetben hátrányos* a gazdaság és a társadalom szempontjából.

A monopóliumok alapvetően *nem káros hatású* kialakulásának, sajátos berendezkedésének és fennmaradásának legfontosabb alapjai, típusai közül *kiemelendő*:

a) A kutatás, fejlesztés, speciális ismeretek. Ez esetben *aa)* a terméket csak az adott vállalat képes előállítani, vagy *ab)* a terméket minden más vállalatnál alacsonyabb költségek mentén, olcsóbban képes termelni (különleges eljárásokkal stb.), illetve *ac)* olyan különleges, újszerű vagy a korábbiaknál számottevően jobb minőségű terméket állít elő, amelyre más vállalatnak nincs lehetősége.

b) Az állam által létrehozott, fenntartott *monopólium*, amely esetben a kormányzati eszközök rendszere megóvja a vállalatot a piac megtámadásától, a piacrálépő új szereplőktől, a piaci versenytől.

(Különösen: közszolgáltatások, újításnak minősülő egész nemzetgazdaságot érintő termékek, kormányzati érdekű kereskedelmi korlátok, stb.)

c) A Természetes monopólium.⁸⁷

A természetes monopólium egyik legfontosabb ismérve a *méretgazdaságosság*, de fontos kiemelni, hogy a méretgazdaságosság *nem kizárólagos*, nem egyértelmű alapja, fogalmi eleme a természetes monopóliumnak. Adott *gazdasági szegmensben* (outputsávban) érvényesülő

méretgazdaságosságon kívül még számos más tényező együttes fennállása szükséges a természetes monopólium szerkezetének bizonyításához.⁸⁸

A méretgazdaságosság tehát az egyik legfontosabb, de nem kizárólagos ismérve a természetes monopóliumnak.

Mindenesetre - néhány kétkedő álláspont ellenére - a közgazdaságtudományban általánosan elfogadott elméleti alapok szerint a villamosenergia-, a gáz-, a távközlési, postai szolgáltatás, szolgáltatók, valamint egyéb „közművek” (pl.: vízszolgáltatás), továbbá a közlekedés és a szállítás számos területe a természetes monopólium tulajdonságaival rendelkezik, illetve számos piaci közellátó ágazatban - országonként jelentős változatosságot mutatva - napjainkban is az állam által védett természetes monopólium formájában, piaci szerkezetében működik.⁸⁹

A természetes monopólium piaci szerkezete azonban az állami beavatkozás nélkül nem feltétlenül védett más vállalatok profitszerzés érdekében történő piacralépésétől. A fogyasztói kereslet, illetve a termelési folyamat gazdasági fejlődéssel összefüggő egyre több szintű szakaszolhatósága alapján ugyanis a természetes monopólium sem képes feltétlenül megakadályozni a piacralépést, a piac profitszerzés érdekében történő megtámadását.

Ebből következően a közszolgáltatásokkal összefüggő természetes monopólium piaci szerkezetének védelme érdekében alakult ki a fenntartható, az állami szabályozásban védett természetes monopólium fogalma, amely a piaci belépés megakadályozására képes természetes monopóliumot jelenti. A fenntarthatóság viszonylag egyszerűen megoldható a kizárólagosságot garantáló szabályozás keretében, amely az adott gazdasági területen megtiltja piacralépést és ezáltal szabályozási alapú, állami védelemben részesíti a természetes monopóliumot. A piaci belépés kizárása azonban jelentős hátrányokat hordoz, amennyiben a piacralépő vállalatok hatékonyabban működnek, mint a monopólium. A belépés megtiltásával továbbá fennáll a veszélye annak is, hogy a természetes monopólium védett helyzeténél fogva egyáltalán nem működik hatékonyan, optimálisan.

Mindebből következően kiemелendő, hogy - egyes sajátos ágazatokat leszámítva - a fenntarthatóság önmagában nem szolgáltat alapot a piacralépés jogi szabályozás keretében történő kizárására.⁹⁰

A piacralépési tilalom, illetve a kizárólagos jogok szabályozása szükségszerű és alapjaiban indokolt, ha az állam keresztszubszencionálási, keresztfinanszírozási rendszert működtet a természetes monopólium termékei körében. A keresztfinanszírozás⁹¹ gyakori megoldás a távközlési közszolgáltatások rendszerében is, amelynek tartalma, mechanizmusa az egyes országok távközlési politikájától függően igen változatos, modellszerű ismérveket mutat/mutatott. A keresztszubszencionálás tipikus esete, ha az egyik szolgáltatás (pl.: nemzetközi hívás) díjának mesterséges növeléséből (magas árszinten „tartásából”) eredő többletbevételt az állam egy másik szolgáltatás szintén mesterségesen, de a költségekhez nem igazodóan alacsony szinten tartott díjának támogatására, szubszencionálására (pl.: helyi hívás) fordítja.

A piacralépés tiltása ilyen esetekben alapvetően indokolt, hiszen a „mesterséges” módon, a keresztfinanszírozás érdekében magas áron nyújtott szolgáltatás a piac megtámadására ösztönöz. A piacot megtámadó szolgáltatók ugyanis még a magas belépési költségek mentén is alacsonyabb árat kínálhatnak a termékért, a szolgáltatás-nyújtásért, amellyel óriási károkat okozhatnak az adott ágazat állami finanszírozásának rendszerében, valamint a beruházásokat, fejlesztéseket érintő állami forráselosztás mechanizmusában.

Az említett példát folytatva: a nemzetközi hívás költségekhez képest aránytalanul magas díja alapján a nemzetközi szolgáltatási piacra lépő szolgáltató számottevően alacsonyabb árakon képes nyújtani a nemzetközi telefonszolgáltatást, miközben extraprofitra és határozott versenyelőnyre tesz szert: hiszen bevételéből, nyereségéből nem kell támogatnia, nem kell „keresztfinanszíroznia” a helyi hívás díját. Mindez komoly torzulásokat okozhat az állami ellátás működésében, piaci szerkezetében és igen távol esik a versenytől várt közérdekű szempontoktól. – Legkorábbi példája az Egyesült Államok távközlési liberalizációjának kezdeteiben figyelhető meg a legszembetűnőbben.

4.2. A távközlési piac és a távközlési ellátórendszer természetes monopóliumának sajátosságai

A távközlés területén kialakuló természetes monopóliumot az állam gazdasági, honvédelmi és hatékonysági okokból, valamint a távközlési közszolgáltatás megfelelő biztosítása céljából a jogi szabályozás útján is biztosította. A távközlési természetes monopólium állami garantálását, fenntartását, szabályozását meghatározó, gazdaságpolitikára ható elemek közül kiemelendő:

A) *A méretgazdaságosság.* Ha a vállalat átlagköltsége csökken az output növekedésével, akkor érvényesül, a már többször említett: méretgazdaságosság.⁹²

B) A távközlési hálózat egységessége, azaz egységes működésében rejlő műszaki, fejlesztési indokok, amelyek megkövetelik a szolgáltatásnyújtás „kizárólagosságát”.

C) A fogyasztók érdekeinek védelme, amelynek a jogi szabályozásra kiható alapjai közül két fontos elemet szükséges hangsúlyozni: Egyrészt a távközlési szolgáltatások minőségi követelményei, másrészt pedig a szolgáltatások ára indokolja a kiemelt állami védelmet, garanciákat, így a távközlési piaci monopóliumot.

D) A piaci verseny esetében újonnan piacra lépő szolgáltatók, gazdasági érdekeik alapján a távközlési piac nyereséges szegmensét támadják. Ebből következően a „gazdaságtalanul” nyújtható távközlési szolgáltatások ellátásával versenykörnyezetben is terhelt, addig monopóliumként működő távközlési szolgáltató (ún.: inkumbens) a távközlés kiemelten gazdaságos területein - az új szolgáltatók hatékony fellépése, versenyképes fejlesztései, minőségi szolgáltatásai alapján - jelentős piaci hátrányokat szenvedhet, amely hosszú távon veszélyeztetheti a nyereséget nélkülöző távközlési közszolgáltatások ellátását is.

E) A távközlési beruházások a legtöbb gazdasági ágazathoz képest óriási költséget, lassú megtérülést és összehasonlíthatatlanul nagyobb beruházási ütemet igényelnek,⁹³ továbbá a távközlési hálózatok az egyes országok legnagyobb „automatikáit” képezik. Ebből következően egyrészt az állami beruházások szempontjából a „legbiztonságosabb” piaci szerkezetnek a monopóliumot tartották, másrészt pedig az új piacralépők befektetéseinek megtérülése a közszolgáltatási ellátórendszerben is olyan határozott garanciákat igényelt volna, amelyekhez képest hatékonyabbnak minősült a monopóliumok fenntartása.

F) A már említésre került állandó és a változó költségek aránya. Valamely ágazat átlagában minél magasabb az állandó költségek aránya, annál valószínűbb, hogy az adott piacon természetes monopólium érvényesül.

G) A távközlés nagy tökeigényű, hálózatos és országos, illetve nemzetközi szintű iparági jellemzői.

A „kisebb méretű” helyi - elszigetelt - piacok a gazdaság fejlődésével, „globalizálódásával”, még a természetes monopóliumok körében is felbomlottak, megnyíltak, továbbá a termelési folyamatok többszintű és egyre bonyolultabb szakaszolhatósága alapján - az országos hálózatos, piaci közszolgáltatás tartalmú iparágakon kívül - a természetes monopóliumok többsége fokozatosan elvesztette jelentőségét a gazdaság működésében.

H) A XIX. sz. végén és a XX. sz. elején a vezetékes telefonhálózat kiépítése, bővítése komoly műszaki, technológiai nehézségekbe ütközött. Az országos telefonhálózatot csak speciális, igen költséges eszközrendszerrel, beruházásokkal, jelentős forrásokat igénylő fejlesztésekkel és átfogóan koordinált nemzetközi összekapcsolási törvényszerűségekkel lehetett kiépíteni és üzemeltetni. Az üzemeltetés körében pedig kiemelendő, hogy a hálózatok folyamatos fenntartási költsége is igen magas értéket képviselt.⁹⁴

I) A méretgazdaságosság szempontjai alapján a hálózat növekedésével csökkentek a hálózati költségek, amely a monopolszolgáltatás keretében fokozatosan erősítette az ellátás gazdasági hatékonyságát. Mindezzel párhuzamosan pedig óriási ütemű műszaki fejlődés vette kezdetét, amelynek következtében az átviteli kapacitás gyorsabban növekedett, mint az eszközök költsége, így létrejöttek a világméretű távközlési hálózati rendszerek. A távközlési hálózati rendszerek létrehozása, működtetése eleinte azonban szintén monopolizálható szaktudást igényelt, ugyanis a távközlési kutatások és fejlesztések tökeigénye csak állami szinten, a közszektor keretében volt

megoldható és *versenyképes*. (Mégpedig a távközlés nemzetközi fejlődése, illetve az egyes országok közötti „verseny” körében.)

A távközlés, mint hálózattal működő szolgáltatási rendszer tehát a technológia és a gazdasági fejlettség adott szintjén természetes monopóliumként rendezkedett be. Vagyis a fejlődés kezdeti szakaszaiban a távközlés nem az állam által létrehozott vagy fenntartott monopóliumként, hanem a technológiai és a piaci tényezők, törvényszerűségek alapján kialakult természetes monopóliumként működött.

A távközlési szolgáltatási rendszert azonban világszerte a közvetlen állami ellátás keretei közé emelték, amelynek legfontosabb okai közül kiemelendő: *a)* a stratégiai, honvédelmi, nemzetbiztonsági szempontok, *b)* az infrastrukturális beruházások magas költségigénye, és ezzel együtt hosszú távú megtérülési folyamata, *c)* a kommunikációs alapjogok érvényesülése, *d)* a távközlés gazdasági és társadalmi fejlődésben betöltött kiemelt szerepe, valamint *e)* számos egyéb fontos - országonként változó - közösségi érdekű tényezők (különösen: földrajzi, technikai, politikai, történelmi okok).

Mindezáltal a távközlés fejlődésében elmosódott az a határvonal, amelynek mentén a piaci, technológiai folyamatok okozták volna a természetes monopólium lebontását. A távközlési természetes monopólium gazdasági törvényszerűségek alapján bekövetkező szerkezeti változásának időszakára ugyanis szinte valamennyi ország más-más beavatkozási módszerekkel, de egységesen állami, vagy állam által védett monopóliummá alakította a távközlés szerkezetét. Az ilyformán létrejött távközlési közszolgáltatási, közüzemi ellátórendszert az egyes országok szinte a „végsőig” fenntartották, illetve elszigetelték a fokozódó technológiai és gazdasági fejlődés ellenére is. (Néhány kivételt leszámítva, pl.: Egyesült Államok, Japán, Egyesült Királyság és Új-Zéland.)

A távközlési ellátórendszer állami tulajdona, vagy szabályozási alapú védelme (kizárólagos, különleges jogok rendszere) tehát mindaddig fennmaradt, amíg a távközlési liberalizáció és privatizáció folyamatának elindítása szinte „elkerülhetetlené” vált. (Mindezekről részletesen lásd az alábbi 5. pontban, illetve a II., a III. fejezetben és a IV. fejezet 1. pontjában.)

5. A közszolgáltatás fogalmának, tartalmának, tagolásának általános alapjai

(A távközlés, mint közszolgáltatás)

A távközlés szabályozásának (a természetes, állami monopólium piaci szerkezete mellett) másikkal szemben kiemelt jelentőségű eleme a távközlés *közszolgáltatási* jellege.

A távközlés a kezdetektől fogva egyértelműen a *szolgáltatások*,⁹⁵ azon belül is a *közszolgáltatások*, meghatározott szempontból pedig a *közjavak* közé tartozott. A távközlés közszolgáltatási minősége azonban csak a XX. század második harmadától (1920-as, 1930-as évektől) vált jelentőssé az állami beavatkozás, a szabályozás keretében, ugyanis a *közszektor* ekkor kezdett hangsúlyossá válni a gazdasági *konjunktúraciklusokat* visszaszorító *makrogazdasági* állami politikában. E felfogás azután egyre inkább erősödött a II. világháború után,⁹⁶ amikor a jóléti állam kiterjedésével a közszektorban megvalósuló államosítások révén a *közszolgáltatások* rendszere *Nyugat-Európában* is egyre inkább *kiterjedt*, Közép-Kelet-Európában pedig a szocialista gazdaság keretei között egyeduralkodóvá vált.

A nyugat-európai államokban tehát a *piacgazdaság* keretei között és a jóléti állam megnövekedett közszektorában erősödött meg az állami tulajdonosi hatalom berendezkedése, míg a szocialista államokban az egész rendszert az állami tervutasításos gazdálkodás és a gazdaság teljes szerkezetét meghatározó állami tulajdon jellemezte. (Bár szocialista tervutasításos gazdálkodási rend az 1970-es évektől határorott átalakulásnak, „lazulásnak” indult.) A közjavak tekintetében látszólag a szocialista gazdaság modernizációs lépést jelentett, hiszen a jóléti államot túlszárnyalva az egész gazdaságot átminősítette „közszektorrá”, amelyben a közüzemek és azon belül a távközlés is állami tulajdonban működtek. A távközlés köztulajdonosi jellege, így lényegében nem különbözött a többi vállalatétól,

valójában azonban az egységes kezelést csak a mindenre kiterjedő állami tulajdon és magánvállalatok közszektorba történő kényszerítése tette lehetővé.⁹⁷

A közszektor vagy kormányzati szektor⁹⁸ határainak elemzése, illetve a közösségi alapú beavatkozás szabályozása, rendszere szempontjából a szolgáltatások legfontosabb elhatárolási ismervét a *piac alapján történő osztályozási* rend képezi.

A piac szerinti csoportosításban megkülönböztethetők a *piaci és nem piaci szolgáltatások*, amelyekben belül élesen elhatárolhatók, *önállóan* jellemezhetők a *közszolgáltatások*.

A *közszolgáltatások* lehetnek *piaci és nem piaci alapúak* is.⁹⁹

A *piaci alapú* (más szóval gazdasági) *közszolgáltatások* közös jellemzője, hogy általánosan a közszükségletet, közösségi érdeket látnak el, jellemzően ún.: „közüzemek” útján. A legtipikusabb *piaci alapú közszolgáltatások* a villamos-energia szolgáltatás, a távhőellátás, a gázszolgáltatás, az ivóvízellátás, a szennyvízelvezetés, a vasúti-, közúti-, és légi közlekedés, szállítás, egyéb tömegközlekedés, a postai és távközlési szolgáltatások (sajátosan a műsorszolgáltatás és a műsorterjesztés).

A piaci alapú közszolgáltatások a *piacon* keresztül is biztosíthatók, de tipikusan *közösen fogyasztható javaknak* minősülnek azon sajátos jellemzővel, hogy *fogyasztásukból bárki tökéletesen kizárható*.¹⁰⁰ A *piaci mechanizmusok* azért működhetnek e közszolgáltatások körében, mert a fogyasztásból való *kizárás* lehetőségével a *felhasználók érdekében* áll az igénybevétel megfizetése, amelyből következően „termelők” *eladásra* kínálhatják a terméket, a szolgáltatást, azonban a közösségi érdekek alapján nyilvánvalóan meghatározott *keretek* között.

A „köz” érdekeit, az alapvető szükségleteket országosan, vagy annál is tágabb körben biztosító piaci közszolgáltatások általában - a korábbiakban részletesen kifejtett jellemzők alapján - *természetes monopóliumként* működtek (számos országban pedig ma is ilyen formában működnek) és erőteljes *közösségi érdekű* állami fellépést, *beavatkozást* igényeltek/igényelnek.

A piaci alapú közszektor általában elválaszthatatlanul szoros *összefüggésben* áll a szolgáltatás nyújtását megalapozó *infrastruktúrával*, amelynek minősége, kiterjedése, működése az egész nemzetgazdaság fontos jellemzője, meghatározó tényezője.

A közszolgáltatások *piacon biztosítható* körének további fontos jellemzői

a) A felhasználók, fogyasztók szempontjából:

aa) alapvetően *egyenlő feltételekkel* történő igénybevételi lehetőség,

ab) szabad, *egyetemes hozzáférhetőség*,

ac) a szolgáltatás *folyamatosága*.

b) A közszolgáltatás működtetése szempontjából:

ba) a közösségi, *állami tulajdon* (amely *nem feltétlenül* szükséges fogalmi elem),

bb) *folyamatosan*, állandó jelleggel nyújtott szolgáltatási, *ellátási kötelezettség*,

bc) a közszolgáltatási tartalmú, közjogi alapú szabályozás, állami beavatkozás és

bd) a *közösségi ellenőrzés* fennállása (a bc) és a bd) pontban foglaltak nélkülözhetetlen, *alapvető* fogalmi elemek).

A közcélú, illetve közérdekű piaci szolgáltatások tehát általában egy nagyobb közösség valamennyi tagja által *azonos feltételek mentén folyamatosan* igénybevehetők.

E szempontok alapján a piaci alapú közszolgáltatások *általános sajátossága*, hogy:

a) A társadalmi fejlődés, együttélés, életszínvonal, egyéni életminőség szempontjából alapvető fontosságú és viszonylag homogén szolgáltatás.

b) A homogenitás tekintetében az egyes szolgáltatások típusa, technológiája, gazdasági tényezői, egységes, szabványosított működési elvei nagyjából világszinten állandóak, mégis

c) országoként, régióként változatos ellátási rendszert mutatnak.

d) A társadalom és a gazdaság fejlettsége, az egyes országok politikai berendezkedése, földrajzi helyzete, történelme, hagyománya alapjaiban befolyásolja a piaci közszolgáltatások keretébe sorolható szolgáltatásokat és azok ellátási színvonalát, minőségét.

e) A szolgáltatás-nyújtás tartalmában, az állami beavatkozás terjedelmében meghatározó jelentőséggel bír a társadalom, a fogyasztók adott szolgáltatással összefüggő igényeinek, alapvető szükségleteinek szintje.

f) Ellátásának rendszere jelentős hatást gyakorol az állami funkciók és az állam által kötelezően biztosítandó más szolgáltatások működtetésére.

A piaci közszolgáltatások is tagolhatók *helyi, regionális, valamint országos* (és nemzetközi) szinten. Más típusú közszolgáltatásokhoz képest azonban csak a *piaci alapú közszolgáltatások* sajátos jellemzője, hogy az országos szinten működő közszolgáltató rendszerek földrészeket behálózó, világméretű *egységes közszolgáltató hálózatokká* alakulnak át. A piaci folyamatok mentén zajló globalizációnak és a vállalati méretek növekedésének általános, meghatározó hatása ugyanis döntően a piaci alapú közszolgáltatásokat érinti.

5.1. Piaci közszolgáltatás - közüzem

A piaci közszolgáltatásokkal összefüggésben kiemelendő a *közüzem* általánosan elterjedt fogalma.

A közüzem azonban a gazdasági, piaci közszolgáltatások keretében *önálló elhatárolást nem igényel*, ugyanis sem tulajdoni viszonyainak, sem szabályozásának elvi rendszerében nem különbözik a piaci alapú közszolgáltatások általános ismérveitől. A közüzem fogalma tehát *lényegi vonásai*, illetve az állami, közigazgatási beavatkozás alapvető struktúrái, módszerei szempontjából megegyezik a gazdasági közszolgáltatások fogalmának alapjaival. Talán pontosabb akként fogalmazni, hogy a piaci közszolgáltatások fogalmi körét döntően a gazdasági közszolgáltatások sajátos fogalmát, típusát jelentő közüzemek töltik ki.

A gazdasági, piaci típusú közszolgáltatás és a közüzem között egyértelműen nem jelenthet elhatárolási ismérvet a közüzem „*vállalatszerű*” szervezete sem, mert *egyfelől* a piaci alapú közszolgáltatások ellátórendszerét is általában elkülönült, közgazdasági értelemben vett *vállalati működés, gazdálkodó szervezeti* minőség jellemzi. Másfelől tekintve pedig az *sem egyértelmű*, hogy *minden közüzem vállalatként* gazdálkodik, ugyanis a közüzem fogalmába sorolt szolgáltatási struktúra is *nélkülözhetetlen a vállalati, - gazdálkodó - szervezeti* formát. (Pl.: a közüzemi típusú szolgáltatás ellátása nem önálló vállalat keretében, hanem a költségvetés részeként kerül megszervezésre, amely a távközlési közszolgáltató rendszerben is jellemző volt - lásd jelen (5.) pontban később és a II. fejezetben.)

A közszolgáltatásokon belül a közüzemek *önálló, sajátos jellemzője* (amely bizonyos tekintetben indokolja a közüzem, mint fogalom kialakulását) a szolgáltatáshoz szorosan kapcsolódó *közműlétesítmény, közmű-infrastruktúra*. A közüzem tehát tipikusan, a tág értelemben vett *hálózatok*, (így nemcsak a víz, gáz, villamosenergia, távközlés, hanem a vasúti és a légi közlekedés, a postai szolgáltatások stb.) a „*közmű*” útján *működő* szolgáltatási rendszer.

A szabályozás és a közszolgáltatás tartalmára vonatkozó átfogó és meghatározó *hatással* azonban a *közmű-infrastruktúra* akkor sem rendelkezik, ha az egyes sajátos közszolgáltatási területeket (pl.: energia, légi közlekedés) érintő *liberalizáció*, piacnyitás során *elválasztásra kerül a szolgáltatás* és az *annak infrastruktúráját* képező hálózat.

E liberalizációs módszerben a *szolgáltatás piaci alapokra* kerül, a magánszféra keretei közé, de a *hálózat* és *különösen* annak *irányítása* (rendszerirányítás) megmarad a *közszektorban*, mégpedig általában az állam tulajdonosi hatalmának struktúrájában. (Lásd jelen pontban később, illetve a IV. fejezet 1 és 2. pontjában.)

Mindebből következően a gazdasági közszolgáltatások szabályozásának általános elemzése tekintetében alapvető jelleggel nincs értékelhető jelentősége a közüzemek önálló megkülönböztetésének. Vagyis a közüzem és a piaci, gazdasági alapú közszolgáltatás általános

fogalmi szinten, illetve a gazdasági közigazgatás funkciórendszere szempontjából szinonim fogalomként is kezelhető.

A két fogalom viszonylagosan egyező használhatóságának legáltalánosabb indokaként, alapjaként hozható fel, hogy a modern, fejlett piacgazdasági keretekben a magánosítás, a privatizáció, illetve a liberalizáció általános kiterjedésével csak azok a szolgáltatások maradtak (a legtöbb államban, tehát általában) a szűk tartalmi értelemben vett piaci közszolgáltatások ellátórendszerében, amelyek más struktúrában való működtetése egyszerűen másként nem volt megoldható (a későbbiekben ismertetésre kerülő sajátosságok alapján).

Ilyen, egyértelműen és általánosan a „közszektor keretében maradó” szolgáltatásoknak azonban szinte kizárólag:

- a) a megoszthatatlan - vagy felbecsülhetetlen költségigénnyel párhuzamosítható - infrastruktúra útján működő közüzemek, piaci közszolgáltatások vagy
- b) a közszolgáltatásról „leválasztott” hálózatok, illetve
- c) a közüzemi, közszolgáltató hálózattal összefüggő stratégiai jelentőségű, kiemelkedő fontosságú és közérdekű hálózati, illetve egyéb tevékenységek (pl.: előbbiekben említett rendszerirányítás) minősülnek.

Továbbá nagyon szűk körben, rendkívül sajátos és indokolt szociális, jóléti vagy alapvető jogokkal összefüggő szempontok alapján a gazdasági közszolgáltatások körében maradt néhány - technológiai, gazdasági alapon - megosztható hálózati rendszer útján működő közüzem is (amelyekben tehát nem szükséges párhuzamos hálózat kiépítése a verseny kezdetéhez). - Minderről lásd később.

5.2. A piaci közszolgáltatás fogalmának, elhatárolásának alapjai

A gazdasági közszolgáltatási rendszer (és tulajdonképpen minden közszolgáltatás) legáltalánosabb szintű alapkérdése, hogy az adott társadalmi, gazdasági viszonyok mentén egyáltalán mely szolgáltatások tartozzanak a közszektor keretébe. Vagyis a piaci közszolgáltatási rendszer alapvető eleme, hogy az adott gazdasági, társadalmi, közpolitikai fejlettségi szinten, mely szolgáltatások vonatkozásában szükségszerű az állam által garantált, illetve az állami keretekben történő közellátási mechanizmus működtetése.¹⁰¹

A társadalom, a közösség által kötelezően felvállalendő közszolgáltatási szükségletek meghatározása az egyes országok összetett társadalompolitikai, gazdaságpolitikai, közpolitikai, közpénzügyi és szabályozási rendszerén alapul. Emellett azonban a közszolgáltatás államilag biztosítandó a) minőségi színvonala, b) működtetési formája, c) finanszírozási rendszere, d) anyagi alapja, továbbá c) a közösség általi megkülönböztetés-mentes, megfelelő minőségű és árszintű igénybevételi lehetősége is egységes kormányzati döntéshozatali mechanizmust igényel. A közszolgáltatások köre, fejlődése tehát - ahogy a korábbiakban is említésre került - nyilvánvalóan koronként és országonként változatos képet mutat.

Már az általános szintű elemzés keretei között megjegyzendő, hogy a gazdasági közszolgáltatásoknak nem alkotja fogalmi elemét, feltételét a teljes területi lefedettség és a teljes ellátási kötelezettség, hiszen a fogyasztók teljes körű ellátását sok esetben nem teszi lehetővé az adott ország társadalmi, gazdasági fejlettsége (vagy egyéb - pl.: földrajzi - tényező).

A közösség egészére vonatkozó ellátási kötelezettség, a teljes és folyamatos igénybevételi lehetőség a szolgáltatások oldaláról tekintve sem alapozza meg egyértelműen annak eldöntését, hogy az adott szolgáltatás jellemzőinél fogva a gazdasági közszolgáltatások kereteibe tartozik-e vagy sem. A teljes helyi, vagy országos ellátás megvalósíthatatlansága ugyanúgy, nem jelent kizáró okot abban, hogy az adott szolgáltatást az állami beavatkozás a gazdasági közszolgáltatások körébe vonja.

Az egyértelmű közszolgáltatási tartalmat az a szempont alapozza meg, hogy az állam ugyan eltérő módszerekkel, de a piaci folyamatok meghatározott körét átalakítva közvetlenül beavatkozik a szolgáltatás-nyújtás rendjébe.

A közszolgáltatások esetében ez a állami közvetlen befolyás alapvetően *két fő típusra osztható*, két fő állami eszközrendszerre tagolható (amely egyben a fejlődés irányát is kijelöli):

A) Az állam közvetlenül maga nyújtja a szolgáltatást, vagyis az állam *működteti* az ellátást.

a) Akár elkülönített vállalati formában vagy közvetlen költségvetési keretben.

b) Akár a piaci folyamatok kizárásával vagy korlátozott piaci szerkezetben, továbbá

c) akár ingyenesen vagy nonprofit módon vagy ellenérték, díjfizetés, piaci típusú árak, árképzés kereteiben.

B) Az állam a piaci folyamatokra, magánszervezetekre bizza a szolgáltatás-nyújtást, de szigorú, a piac szinte minden részét átható, erőteljes *közjogi* alapú gazdasági korlátok mentén *szabályozza* a szolgáltatás egész mechanizmusát.

Ez esetben az állam nem tulajdonosi hatalmon alapuló irányítással, belső vezetéssel, utasításokkal, hanem a közhatalom keretében, azon belül is alapvetően jogalkotással és hatósági eszközrendszerrel, illetve (közhatalmon kívüli) mellérendeltségi, szerződéses jogviszonyok kereteiben avatkozik be a szolgáltatás folyamataiba.

E modellben a közszolgáltatás egészének működése, valamint az állam és a szolgáltató viszonyrendszere is - általában - áttekinthetőbbé, ellenőrizhetőbbé válik.

(Amennyiben az állam *nem közvetlenül* gondoskodik az ellátásról, akkor a gazdasági, *piaci közszolgáltatásokat* nehezebb elhatárolni a piaci versenyalapú, magánszférába tartozó szolgáltatások tartalmi kereteitől.)

Fontos kiemelni, hogy napjaink: *a)* alapjaiban változó gazdasági viszonyainak valamint *b)* a „közvetlen közszolgáltató állam” (illetve az állam tulajdon és az állam tulajdonosi hatalmának) fokozatos „visszaszorulásának” kereteiben,¹⁰² illetve *c)* az állam gazdasági közigazgatási, közhatalmi funkciónak - különösen: *ca)* piacsabályozási, piacfelügyeleti hatósági tevékenységeinek és *cb)* a piacgazdaság jogszabályok útján történő igazgatásának - általánossá válása, erősödése, illetve megváltozott szerepe alapján ugyan változatos okokból és tartalommal, de a *szolgáltatások mindegyikében* (nemcsak a közszolgáltatásokban) jelen van a *közhatalmi* típusú közigazgatási (állami) beavatkozás.

Ebből következően a közszolgáltatások *fogalmi elhatárolásának nem* képezheti alapját a *jogi szabályozás* (közszolgáltatási tartalmú „szabályozottság”), illetve a *hatósági típusú* beavatkozás pusztá fennállása sem.

(Természetesen a szolgáltatások területén korábban is markáns közhatalmi beavatkozás volt jellemző, csak alapvetően más tartalommal és eszközökkel. A távközlésben, pl.: műszaki biztonság, szolgáltatási feltételek.)

Mindezek alapján a piaci közszolgáltatások *fogalmának* alapvető tartalmát, a „magánszektor” szolgáltatásaihoz képest történő elhatárolását meghatározó fogalmi elemek közül *kiemelendő*:

a) A szolgáltatás típusától függően az állam különböző szabályozási alapú garanciákkal, kötelezettségekkel a lehető *legteljesebb* körű *ellátottságra* törekszik, ha más nem helyettesítő szolgáltatással.

b) A jogi szabályozás útján meghatározott *ellátási kötelezettség* érvényesül, amely alól általában csak garanciálisan szabályozott és részletesen indokolt *műszaki, gazdasági okok* fennállása esetén *mentesül* a szolgáltató.

c) Az igénybevétel jogszabályban meghatározott *feltételei* fennállása esetében a szolgáltatásból *nem lehet kizárni* az igénylőt, amely a jogi szabályozásban is biztosítandó.

(Azonban jogszabályi *feltételek* kiköthetők: pl.: díjtartozás, adott fejlettségi szinten műszaki, gazdasági, földrajzi szempontok alapján lehetetlen a szolgáltatás-nyújtás stb.)

d) A szolgáltatást általában *megfizethető áron*, diszkrimináció-mentesen és folyamatosan köteles nyújtani a szolgáltató és ennek garantálására általában kiterjedt *árszabályozás* érvényesül.

- e) A szolgáltatás általános jelleggel és *szoros összefüggésben* áll a közösség *alapvető szükségleteivel*, illetve valamely alkotmányos *alapvető jog*, emberi jog (adott ország berendezkedéséhez igazodó) érvényesülésével, továbbá a *gazdaság* működésével és *fejlődésével*.
- f) A szolgáltatás vonatkozásában sajátos *felelősségi rendszer*, *minőségi és egyéb követelmények*, biztonsági, valamint stratégiai elemek érvényesítendőek.

A gazdasági közszolgáltatások keretébe sorolt szolgáltatásoknak *nem képezi* fogalmi elemét, rendszerezési szempontját az adott társadalom *minden tagja* általi egyenlő feltételű és minőségű igénybevétel lehetősége, de az „igenis” *fogalmi feltétele*, hogy a szolgáltató a szolgáltatás-nyújtásban, annak fejlesztésében, kiépítésében *nem részesítheti előnyben* a gazdaságilag hatékonyan, *gazdaságosan* kiszolgálható területeket és fogyasztókat.

A szolgáltató tehát a műszaki, technológiai, földrajzi és gazdasági *akadályok hiányában* ugyanolyan ütemben és minőségben köteles kiszolgálni a piaci szempontból *gazdaságtalan területeket és fogyasztókat*. A gazdasági akadályok pedig kizárólag az indokolt gazdasági ésszerűségeken alapulhatnak. (Pl.: magashegyek közötti lakatlan területen nyaraló stb. ellátása.) Továbbá a szolgáltatás folyamatában a gazdaságtalanul ellátható területektől és fogyasztóktól a szolgáltató nem is „szabadulhat meg”. Vagyis a közszolgáltató *gazdasági döntéseit* nem alapíthatja kizárólag a hatékonyság, a profitorientáció szempontjaira.

A gazdaságtalan szolgáltatásnyújtás *érvényesítésének* lehetősége viszonylag egyszerű a közvetlenül államilag nyújtott (pl.: állami vállalat) közszolgáltatás keretében. A vállalat vonatkozásában fennálló irányítási jogosítványok ugyanis szinte teljeskörű döntési, beavatkozási szabadságot biztosítanak az állam ilyen irányú céljainak, akaratának megvalósításában. Ezzel szemben nagyon körültekintően előkészített, szakmailag megalapozott és „szigorú” szabályozást igényel, ha piaci alapokon és magántulajdoni keretekben működik a közszolgáltatás ellátórendszere.

Megjegyzendő azonban, hogy az *állami vállalat* esetén, illetve teljesen monopolizált piacokon¹⁰³ fennálló *egyszerűbb* beavatkozási lehetőséget, az erősebb befolyást (az állam tulajdonosi, vállalatirányítási, vállalatigazgatási¹⁰⁴ hatalmát) általában az állami vállalat működésének *gazdasági tényezői lerontják*.

(Pl.: az elmaradottabb területek fejlesztése iránt elkötelezett és határozott állami akarat az állami vállalati szervezetben, az *irányítási, tulajdonosi hatalmi eszközök* mentén¹⁰⁵ ugyan „könnyebben” érvényesíthető, de annak *tényleges* megvalósítása sok esetben lehetetlen az állami vállalat sajátosságaiból eredő, általában *nem túl hatékony* gazdasági működés következtében és a költségvetési források hiányában.)

Pontosan ez a szempontrendszer, mégpedig:

- a) Egyik oldalról az állam gazdasági döntéseinek könnyebb érvényesítési lehetősége (gyakran a közszolgáltató állami szervezet gazdaságtalan működése mellett) és
- b) másik oldalról a gazdasági, piaci alapú verseny hatékonysága (de az állami akarat nehezebb és lassabb közhatalmi alapú érvényesítése) képezi az egyik legfontosabb határvonalat, döntési alapot a gazdasági közszolgáltatások megszervezésének módszereiben.

A piaci közszolgáltatások általában *vállalati, vállalatszerű, gazdálkodó szervezeti* típusú keretek között valósulnak meg, amelyben a vállalat *saját bevételeiből fedezi kiadását* és működése, szervezete, viselkedésformája jelentős részben megegyezik a - közszektoron kívül eső - *versenyszféra magánvállalataival*. E működési rendszer tehát jellegzetesen *önfinanszírozó* gazdasági folyamatokra épül, ezért alapesetben az ilyen formában ellátott közszolgáltatások nem terhelik jelentősen a *közösségi forrásokat* és a szolgáltatás volumenének csökkentéséhez sem fűződnek költségvetési alapú érdekek.¹⁰⁶

A gazdasági közszolgáltató vállalatok hagyományosan - szolgáltatás-típusonként - *egységes tarifát* alkalmaznak a lakossági fogyasztók tekintetében, még akkor is, ha a szolgáltatás-nyújtás *költségei egyes fogyasztói csoportok szerint eltérőek* (pl.: a vezetékes, hálózatos szolgáltatások nagyvárosokban kisebb költségek mentén nyújthatók).

A hagyományosan egységes, megfizethető szolgáltatási díjak szempontjából kiemelendő, hogy a gazdasági *közszolgáltatások* számos területén a *gazdasági verseny* - körültekintő, megalapozott szabályozási rendszer hiányában - igen *kedvezőtlen hatású* is lehet, két alapvető ok mentén:

a) A *közszolgáltató szervezet* a versenyben kiemelt *célpontot* jelentő alacsonyabb költségek alapján ellátható, gazdaságos és általában igen nyereséges területek elvesztésével a *megmaradt* területeken átlagosan *magasabb költségekkel* képes szolgáltatni, ebből következően bevételei már nem fedezi a kiadásait, így *áremelésre* szorul vagy költségvetési forrásokat igényel.

b) Ha a vállalat *költségszintje magas*, akkor az átlagos gazdasági hozamot biztosító fogyasztók egy részének kiesése is határozottan *megemeli* az átlagköltséget és ezáltal az *indokolt árszintet*.

(Mindezen indokok távközlési szolgáltatásokban való jelentőségéről és túlhaladásáról lásd később a távközlési monopóliumok lebontásának belső okai (III. fejezet 2. és 3. pont) között.)

5.3. Kizárólagos és különleges jogok a piaci közszolgáltatások körében

A közszolgáltató vállalatok sajátos tulajdonságai alapján, csak azokra jellemző *kizárólagos és különleges* szabályok érvényesülnek.

A gazdasági közszolgáltatások fejlődése folyamán - a fejlődéshez igazodó fokozatos változások mentén - a kizárólagos és különleges jogok mindvégig és napjainkban is meghatározó jelentőséggel rendelkeznek. A kizárólagos, illetve különleges jogok és kötelezettségek az egyes országok társadalmi, politikai, gazdasági berendezkedése alapján is igen *változatos* képet mutatnak néhány, az adott *közszolgáltatás* gazdasági, műszaki *tartalma* által világviszonylatban *egységesen* szükségszerű, valamint a közszolgáltatástól *elválaszthatatlan* alapvető *jogintézményt* leszámítva.

A kizárólagos és a különleges jogok szempontjából a piaci alapú közszolgáltatásokat máig *változatlanul* kitölti a *szerződéskötési és ellátási kötelezettség*, amelyhez nyilvánvaló elvként párosul a *gazdaságtalan* területek és fogyasztók körére kiterjedő *szolgáltatási kötelezettség*.

(Természetesen, ha a műszaki, gazdasági ésszerűség szempontjai alapján lehetséges a szolgáltatás-nyújtás - lásd a korábbiakban és részletesen a későbbiekben is.)

Az ellátási kötelezettségből következő *összefüggésrendszer* azonban a gazdasági fejlődés nyomán alapjaiban megváltozott:

A piaci közszolgáltatások fejlődésében ugyanis *általános elvként* érvényesült, hogy a szolgáltatási kötelezettség és az infrastruktúra kiépítése akként működik a leghatékonyabban, a *közérdek* szempontjából a legmegfelelőbbben, ha az adott közszolgáltatás piacáról *más gazdálkodó szervezet* az állami szabályozás *kizár*.

A piaci verseny kizárásával ugyanis:

a) A közérdekű szolgáltatás *gazdaságosabban* nyújtható, valamint

b) *megakadályozható* a piacra lépő versenytársak által a gazdaságilag hatékonyan, nyereségesen ellátható szolgáltatási területek megszerzése.

c) *Védhető* a piac, illetve

d) az egész közösség teljes gazdasági erejét igénylő hosszú időn keresztül kiépített és a nemzeti vagyont részt képező *infrastruktúra*.

e) Továbbá *megelőzhető* a drasztikus volumencsökkenéssel járó gazdasági helyzetek és

f) hatékonyabban *fenntartható* a szolgáltatás megfelelő árszintje.

Ebből következően a közellátási, *közszolgáltatási kötelezettség* a közszolgáltatási tevékenység *kizárólagos jogának* megkérdőjelezhetetlen biztosításával párosult.

A gazdasági, stratégiai vagy egyéb szempontok, illetve a természetes monopólium piaci szerkezete alapján az egyes államokban kialakított *jogi vagy „mesterséges” monopóliumoknak*

tehát kiemelten fontos alapját (és egyben indokát) képezte a piaci típusú *közszolgáltatási* tartalom. A jogi monopólium (*jogi szabályozásban garantált monopólium*) egyébként a gazdasági közszolgáltatások döntő többségének területén - ahogy már említésre került - általában az amúgy is fennálló *természetes monopolhelyzet* megerősítését, *védelmét* és a gazdasági viszonyoktól függetlenített garانتálását is jelentette.

A gazdasági és technológiai fejlődéssel azonban mindez túlhaladottá vált, amelyről részletesen lásd a III. fejezetben.

A jogi szabályozás keretében meghatározott kizárólagos jogokra épülő *monopólium* piaci szerkezetéből azonban nem következett egyértelműen a *köztulajdoni forma*.

A közszolgáltató szervezet működése, a piaci verseny kizárása tehát *függetlennek* mondható a *tulajdoni* viszonyoktól annyiban, hogy kormányzati döntéstől függően a közszolgáltatást ellátó monopolszervezet *többféle tulajdoni szerkezetben* is megszervezhető. A közszolgáltató vállalat tehát működhetett (működhet) *köztulajdon* (állami, önkormányzati), *magántulajdon* és *vegyes tulajdoni* formában is.

5.4. A közszolgáltatások és az állami tulajdon összefüggésrendszere, a közszektor fogalma

A szolgáltatásokon belül a *közszolgáltatások*, illetve az *állami feladatellátás* tartalma szempontjából nem képez egyértelműen *meghatározó, elhatárolást* megalapozó ismérvet a *tulajdonosi szerkezet* típusa, minősége.

(Vagyis a szolgáltatások közszolgáltatási tartalma nem minősíthető kizárólag azon az alapon, hogy az adott szolgáltatás állami tulajdon, köztulajdon, magántulajdon, vagy vegyes tulajdon keretében működik.)

Hiszen - ahogy már többször említésre került - az állami, *közszolgáltatási* feladatok ellátása is megszervezhető különféle garanciális jogintézmények keretében a *magántulajdon*, a *magánszervezetek* útján. (Sőt ez a megoldás a közszolgáltatások körében - azok tartalmától függően - egyre gyakoribb, szinte általánossá vált módszernek tekinthető napjainkra.)

Másfelől pedig az *állami tulajdonban* lévő „közszektor” vállalatok is folytathatnak *piaci, vállalkozási* típusú, nyereségorientált gazdálkodó tevékenységet.

Az adott tevékenység, ellátórendszer *közszolgáltatási tartalmának* tehát nem egyértelmű fogalmi eleme, fogalmi feltétele az *állami tulajdon*.

A közszolgáltatás tulajdonosi szerkezetével összefüggésben kiemelendő továbbá, hogy azon belül elválasztható, elhatárolható egymástól:

A) a tevékenység, a szolgáltatás, illetve

B) a szolgáltatást nyújtó szervezet tulajdonosi szerkezete.

Vagyis elválasztható egymástól *a)* az adott tevékenység, szolgáltatás „állami tulajdona” (közszolgáltatási tartalma, az állam szolgáltatási kötelezettsége: tehát a szolgáltatás közszektor kerete) és *b)* a közszolgáltatást ellátó szervezet tulajdoni formája.

Általánosan megállapítható, hogy a *közszolgáltatási ellátórendszer*, a közszolgáltatási *tartalom* döntő kérdése, *elhatárolási* szempontja *nem az ellátást nyújtó szervezet, hanem maga a szolgáltatás állami tulajdonában, állami monopóliumában, közszolgáltatási szabályozottságában, valamint a piaci verseny kizárásában keresendő.*

Ahogy a későbbiekben részletesen *elemzésre kerül*: Amennyiben a szolgáltatás állami „tulajdona”, monopóliuma, a piaci verseny kizárása változatlan marad, akkor önmagában a közszolgáltatást nyújtó *szervezet magánosítása* nem okoz *határozott piacszerkezeti, „közszektor-szerkezeti” változást*, illetve alapvető *közpénzügyi reformot*.

Bár számos - pl.: megoszthatatlan infrastruktúrával működő - piaci közszolgáltatás körében ez utóbbi az *egyetlen* lehetőség a *közszektor „reformja”* körében. Vagyis számos közszolgáltatás

esetében a *közösségi érdekek* hosszú távú garantálása szempontjából kizárólag a közszolgáltatást nyújtó szervezet *privatizációjának* különböző formái (szerződés, koncesszió, értékesítés - eladás stb.) minősíthetők az egyedüli *hatékony* megoldásnak. Sőt néhány közszolgáltató ágazatban az a *legcélravezetőbb*, ha mind a *szolgáltatás*, mind a *szolgáltató marad* az állami feladatellátás, az állami tulajdon keretében: sem a szolgáltatás, sem a szolgáltató vonatkozásában nem kerül sor a liberalizációra, illetve a privatizációra.

A *közszektorral*, a piaci közszolgáltatás „*piacával*” összefüggő alapvető *szerkezeti változás* tehát hosszú távon csak és kizárólag a *liberalizáció*, illetve a *szűkebb értelmű privatizáció párhuzamos*, egységes és egymással összefüggő megvalósítása alapján érhető el.

(A liberalizáció és a privatizáció fogalmáról lásd a III. fejezet 1. és IV. fejezet 1. pontjában)

A *liberalizáció és a privatizáció* együttes megvalósítása azonban a *közösségi érdekek*, a *közérdek* szempontjából nagyon alapos és körültekintő mérlegelést igényel a kormányzat részéről, hiszen számos ágazatban *nem minősül hatékonyabb*, illetve a *közösség jólétét fokozó* megoldásnak a *piaci verseny* megnyitása és az állami tulajdon visszaszorulása. Szintén *általánosan* megállapítható ugyanis, hogy:

a) A kiterjedt liberalizáció és privatizáció *sem változtatja meg* - általában - az adott közszolgáltatás *közszolgáltatási*, „*alapvető szükséglet*” tartalmát, *ellátásának közérdekű* jellemzőit.

Ebből következően a *piaci verseny* szerkezetében is *állami garanciákat* igényel a liberalizált, privatizált közszolgáltatás ellátása, működtetése.

(Csak az *állami beavatkozás* megváltozott alapjainak keretében: nem vállalatirányítás, hanem közhatalmi beavatkozás, garanciális szabályozás).

A liberalizáció és a privatizáció tehát *nem a közszolgáltatás tartalmát*, hanem a *piac* működését, az *állami beavatkozás* és a *közszektor* struktúráját, alapjait, alkotmányos kereteit, illetve szabályozási rendszerét változtatja meg. (Lásd a III. fejezet 1. pontjában és a IV. fejezetben.)

(A szolgáltatás *közszolgáltatási tartalmának* megváltozása inkább a technológiai, társadalmi, gazdasági folyamatokhoz kötődik, amelynek egyik kiemelendő fogalmi eleme a *helyettesíthetőség*.¹⁰⁷ - Lásd az 5.6. pontban, és a III. fejezetben.)

b) A liberalizáció és a privatizáció egyedüli *ésszerű, indokolható* és valódi *értelme*, jelentősége (szükségszerűségének szinte egyedüli alapja) a *közszükségletek ellátásának* javítása, a társadalmi *jólét* növelése, a gazdasági és társadalmi *fejlődés* megalapozása (illetve szűk körben a közpénzügyi rendszer, a költségvetés, a közszektor hatékonyságának fokozása). Amennyiben mindez *nem biztosítható* a piaci verseny struktúrájában (pl.: magánmonopólium kialakulása, az ellátás színvonalának, minőségének stagnálása, visszaesése, csökkenése, költségeinek növekedése stb.), akkor az állami ellátás, a közszektor kerete igenis hatékonyabb szolgáltatási rendszert jelent. - (Mindezekről lásd a IV. fejezetben.)

A *privatizáció* szűkebb és tágabb fogalmi kereteiben is elemzésre kerül (a későbbiekben), hogy *a)* az *állami tulajdonú vállalat*, az állami szervezet, illetve *b)* maga az *állami feladat* és a *közszolgáltatás* önállóan, egymástól *elkülönítve* is privatizálható. Sőt az egyik privatizációja nem feltételezi egyben a másik privatizációját.

Megfelelően szemléletes példaként hozható az Európai Gazdasági Közösségen (EGK), illetve a Maastrichti Európai Unióról szóló Szerződés alapján „átnevezett”: *Európai Közösségen* (továbbiakban együttesen: *Európai Közösség*)¹⁰⁸ belül a *vállalkozások tulajdoni rendjére* - köz- vagy magántulajdon - vonatkozó *semlegesség*.

(Amely az európai közösségi jog keretében természetesen csak a legáltalánosabb szinten és a példa szempontjából állítható ilyen egyértelműen.)

Az európai közösségi jog tulajdon-semlegessége¹⁰⁹ alapján az Európai Közösségek Bizottsága (amelynek elnevezését hivatalosan a Maastrichti Európai Unió Szerződés sem változtatta meg (Európai Bizottságra), *továbbiakban: Bizottság*) nem tehetette/teheti kérdésessé, hogy az ún.: „általános érdekű szolgáltatások” és az „általános gazdasági érdekű szolgáltatások” biztosításáért felelős *vállalkozások köz- vagy magántulajdonosi* szerkezetben működnek. Ennélfogva a Bizottság nem követelhetette a *közvállalkozások* (így a távközlési állami vállalatok) tagállami szintű *privatizációját sem*.

(Az általános érdekű és az általános gazdasági érdekű szolgáltatások fogalmát az európai közösségi dokumentumok, jogforrások és intézmények is pontatlanul használják, e fogalmakról lásd az alábbiakban.)

A Bizottság tehát az Európai Gazdasági Közösséget létrehozó Római Szerződés, illetve a Maastrichti Európai Unióról szóló Szerződés és annak az Európai Gazdasági Közösséget létrehozó szerződés elnevezését is módosító („Európai Közösséget létrehozó szerződésre”), keretét követően, egységesen Európai Közösséget létrehozó szerződés (*a továbbiakban mindez egységesen: EKSZ*) szabályozását, különösen a versenyszabályokat és a belső piaci szabályokat *csak a vállalkozások tulajdoni rendjétől* (köz- vagy magántulajdon) *függetlenül* alkalmazhatta/alkalmazhatja.

Mindezek alapján az Európai Közösség távközlési *liberalizációjának folyamata*, szabályozási rendszere, illetve a liberalizáció mentén fokozatosan kialakuló európai közösségi *távközlési politika* sem foglalta magában a távközlési szektor és a távközlési szolgáltatók *privatizációs* struktúráját. Vagyis a távközlés *sajátosságai* alapján a *liberalizációs* folyamatot *szükségszerűen kiegészítő* távközléssel összefüggő *privatizációs* folyamat teljes egészében *tagállami hatáskörben* maradt és napjainkban is a tagállamok hatáskörét, mérlegelését képezi.

Ebből adódik, hogy számos tagállamban ugyan folyamatosan csökkenő és korlátozott mértékben, de még jelenleg is fennáll az állami tulajdon bizonyos (általában inkumbens) távközlési szolgáltatók tulajdonosi szerkezetében. (Tehát érvényesül az állam (általában nem többségi) tulajdonosi hatalma.)

Az Európai Közösség tehát a *távközlési piac verseny* és a kereskedelem előtti „megnyitása”, illetve a gazdasági verseny szerkezetének kibontakozása mentén is a tagállamokra bízta a *tulajdoni forma* megválasztását.

További „példa”, hogy a *távközlés* állami, közszolgáltatási rendszerében:

a) a *szolgáltatást* általánosan az *állami „tulajdon”*, a *közszolgáltatási tartalom jellemezte* (illetve az Egyesült Államokban a távközlési piac, a monopólium sajátos közszolgáltatási tartalmú közösségi korlátozása, szabályozása), míg

b) a távközlési *közszolgáltatást nyújtó vállalatok, szervezetek* számos országban a szolgáltatás állami „tulajdonától” elkülönülve a *magántulajdon*, vagy a *vegyes tulajdon* keretében működtek. (Kiemelendő: az Egyesült Államok, Finnország és egyes dél-európai országok.)

A *közszolgáltatásnak* tehát *nem* képezi egyértelmű *fogalmi elemét a köztulajdon*, az állami tulajdon és ugyanez *megfordítva* is érvényes: az *állami tulajdonú* gazdálkodó szervezet sem feltétlenül *kizárólag közszolgáltatást* nyújt.

Vagyis a) a magántulajdonú szolgáltatók is elláthatnak közszolgáltatásokat, illetve b) az állami tulajdonú gazdálkodó szervezetek is nyújthatnak nem közszolgáltatási típusú szolgáltató tevékenységet, szolgáltatásokat.

Az állami tulajdon vonatkozásában kiemelendő, hogy a *közszektor fogalmát* az egyes országokban és (részben ebből következően) a vonatkozó tudományos elemzésekben elméleti szinten is viszonylagos sokszínűség jellemzi. A fogalmi változatosság *alapja*, illetve a közszektor fogalmával összefüggő *rendszerezés* alapvető szempontja:

a) A *közszektor fogalma*: kizárólag aa) a közszolgáltatásokat, ab) kizárólag a közszolgáltatókat, vagy ac) mindkettőt egyaránt tartalmazza.

b) A közszektorba tartozó *közszolgáltatások fogalma*: ba) a piaci vagy bb) a nem piaci közszolgáltatásokat, vagy bc) szintén mindkettőt magában foglalja.

c) A közszektor fogalmába sorolt *szervezetek tulajdonosi szerkezete*: ca) kizárólag a köztulajdonban, az állami tulajdonban lévő és a meghatározó állami befolyás, vállalatirányítás körében működő szervezeteket foglalja magában vagy cb) a közszolgáltatásokkal „megbízott” magántulajdonosi szerkezetben működő vállalatokat, szervezeteket is.

A fenti szempontok alapján a közszektor fogalma, tartalma számos elhatárolható típusba rendszerezhető.

Megemlítendő (példaként):

Az Európai Közösségben a *közszolgáltatások és a közszektor* sajátos fogalmi keretet, illetve összefüggésrendszert alkot. A közszolgáltatás fogalmát, elemeit, tartalmát elvi rendszerét ugyanis az európai közösségi jog nem határozza meg, nem rendezi, azonban a közszektor, a köztulajdon és a közvállalkozás és a köztulajdon fogalmát (illetve annak elveit, pl.: semlegesség) következetesen alkalmazza, és „szabályozza”.

Az európai közösségi jog (és az Európai Közösség vonatkozó dokumentumai) alapján általánosan megállapítható, hogy elméleti szinten az Európai Közösségben is határozottan elkülönül a *piaci alapú és a nem piaci* közszolgáltatások köre, fogalma, bár ez a különbség, illetve maga a közszolgáltatás sem tételesen, sem fogalmi szinten *nem szabályozott*.

Ezzel szemben az *Egyesült Államokban* elméleti rendszerét tekintve is pontosan, *részletesen* kidolgozott alapokon, kiforrott fogalmi elemekre épülve *szabályozott* a *közszolgáltatás* fogalma, illetve mind az elmélet, mind a szabályozás keretében pontos elhatárolásra, rendszerezésre kerülnek a közszolgáltatások egyes típusai is.

(Lásd később, az Egyesült Államok távközlésének elemzése körében.)

Az Egyesült Államok piaci közszolgáltatásokkal összefüggő szabályozási rendszerében (így a távközlési szabályozási rendszerben is) külön „figyelemreméltó” a közszolgáltatások *legnehezebb osztályozási* rendszerének: a *tartalmi alapú* osztályozásnak pontos elméleti kidolgozása és szabályozása.

Szintén lásd később, ahogy részletesen az Egyesült Királyság és Japán egyes sajátosságait is.

Mindez tehát az európai *közösségi jog* struktúrájában nem jelenik meg. Vagyis az európai közösségi jog nem határozza meg a közszolgáltatás fogalmát és nem is szabályozza a közszolgáltatások rendszerét, működését. Részben ebből következően az európai *közösségi jog* keretében a *közszektor fogalma* következetesen:

- a) a *köztulajdonokat*, azok *jogállását, tulajdonosi szerkezetét*,
- b) az egyes szolgáltatók vonatkozásában érvényesülő *meghatározó állami befolyás* tartalmát, rendszerét, illetve mindezekkel összefüggésben
- c) a szolgáltatási rendszer körében fennálló *állami tulajdon* és *meghatározó befolyás* terjedelmét, *tartalmát* foglalja magában. (Azaz a közszolgáltatók mellett *nem* tartalmazza a *közszolgáltatások* körét, típusait, fogalmát.)

A vonatkozó példák is szemléletesen mutatják, hogy a *közszolgáltatások és az állami tulajdon* (köztulajdon) *nem egyező fogalmi* rendszer (annak ellenére, hogy a két fogalom *számos* esetben *egybeesik*). Mint ahogy az állami tulajdon, a meghatározó befolyás és a vállalatirányítás sem szinonim fogalmak.

A *piaci és nem piaci alapú közszolgáltatások* fogalmának elméleti alapjával összefüggésben megjegyzendő:

Az *Egyesült Államokban* a piaci közszolgáltatási rendszerekben, de különösen a hálózatos közszolgáltató ágazatokban (azon belül a távközlésben is) mind történetileg, mind napjainkban igen hangsúlyos a piaci verseny és a magántulajdon struktúrája. Ebből is következően a közérdek alapján érvényesülő szabályozás és a piaci közszolgáltatások tartalma közötti összefüggések elméletileg is megalapozott és egyik legkifinomultabb szabályozási rendszere az Egyesült Államokban jellemző. Az Egyesült Államok igen sajátos és sok szempontból egyedülálló magánszektorra vonatkozó közszolgáltatási tartalmú szabályozása keretében a *magántulajdon* tulajdonképpen „*nem minősül a hagyományos értelemben vett magántulajdonnak*”, hanem sajátosan „*megszűnik*” a „*magántulajdonra jellemző számos tulajdonsága, jogállami védelme*” és

„*sajátosan közösségi keretekbe*” kerül. - (Minderről lásd az Egyesült Államok távközlésének elemzése körében.)

Az Európai Közösségben a folyamatban lévő és egyre kiterjedtebb *liberalizációs struktúra* alapján pedig jelentős változás, fejlődés indult a *közszolgáltatásokkal* összefonódó fogalmi alapok kidolgozása, pontos rendszerezése tekintetében, amely azonban napjainkig lényeges, számottevő *eredményt nem* hozott. E fejlődés alapján annyi „már” megállapítható, hogy a *piaci alapú közszolgáltatások* megfelelője az Európai Közösségben az *általános gazdasági érdekű szolgáltatások* fogalma, a *nem piaci alapú közszolgáltatások* fogalmi megfelelője pedig az *általános érdekű szolgáltatások* fogalmi rendszere. - Legalábbis a tendencia ezirányban halad.

Fontos azonban kiemelni, hogy e fogalmak (piaci közszolgáltatás - általános gazdasági érdekű szolgáltatás, illetve nem piaci közszolgáltatás - általános érdekű szolgáltatás) nem az egyértelmű fogalmi azonosság alapján, hanem a nagyjából hasonló tartalmi kör és meghatározó fogalmi elemek mentén feleltethetők meg egymásnak.

(A megfeleltetés, az egyszerűsítés azonban lehetséges, mert a „fogalmak” esetében szinte sohasem az elnevezésen, hanem az adott fogalmi keret elméleti alapjának pontos meghatározásán, rendszerezésén, tartalmán, valamint következetes alkalmazásán van a hangsúly.)

A fogalmak *kiforratlansága* alapján, jelenleg *elvi szinten* az is megállapítható lenne (a vonatkozó európai közösségi dokumentumokat tekintve), hogy az *általános érdekű szolgáltatások* egyik *típusát* képezi az általános gazdasági érdekű szolgáltatási rendszer: E rendszerezés azonban minden ésszerűséget nélkülöz, mert a fogalmi készlet ilyen értelmű használata újabb bizonytalansággal járna, mégpedig a két fogalmat értelmetlenül, meghatározhatatlanul és elhatárolhatatlanul „összemosná”.

Általánosságban megállapítható az is, hogy a Bizottság igen következetlenül, világos elhatárolások nélkül, sőt néha „egymással is keverve” használja az általános gazdasági érdekű és az általános érdekű szolgáltatás fogalmait. A Bizottság - tulajdonképpen - az *általános érdekű szolgáltatást* emeli ki, hangsúlyozza, amelyet egységesen használ mind az általános érdekű, mind az általános gazdasági érdekű szolgáltatások vonatkozásában.

Míg az *Európai Parlament* az általános érdekű szolgáltatások és az általános gazdasági érdekű szolgáltatások fogalmát következetesen elkülönítve használja: Mégpedig az általános érdekű szolgáltatásokat a nem piaci típusú közszolgáltatások, az általános gazdasági érdekű szolgáltatásokat pedig a piaci, közüzemi szolgáltatások értelmében használja.

Az Európai Közösségben a közszolgáltatásokkal összefüggő szabályozás hiányán, kiforratlanságán a belső piaci szolgáltatásokról szóló irányelv elfogadása sem változtatott.¹¹⁰

Egyrészt az irányelv nem szabályozza, nem határozza meg a közjavakkal, közszolgáltatásokkal, általános gazdasági érdekű szolgáltatásokkal, liberalizációval, közszektórral, közzállakozásokkal összefüggő alapvető fogalmakat. Másrészt az irányelv tárgyi hatálya nem is terjed ki az általános gazdasági érdekű szolgáltatásokra, illetve azok liberalizációjára, a szolgáltatást nyújtó közjogi jogalanyok privatizációjára, továbbá a szolgáltatási monopóliumok eltörlésére sem. Így az irányelv tárgyi hatályán kívül esnek az elektronikus hírközlési szolgáltatások, hálózatok valamint a kapcsolódó létesítmények is (irányelv 1. és 2. cikk).

Ha követjük

A) a piaci alapú - általános gazdasági érdekű és

B) a nem piaci típusú - általános érdekű szolgáltatás fogalmi rendszerét, akkor a két fogalom tartalma tekintetében a következőket szükséges kiemelni:

A) Az általános gazdasági érdekű szolgáltatások az átfogó liberalizációs folyamatokkal, törekvésekkel párhuzamosan az Európai Közösség kulcsfontosságú elemeivé váltak. Az Amszterdami Szerződés alapján továbbá egyértelműen megfogalmazódott, hogy az általános gazdasági érdekű szolgáltatások az európai gazdaság általános versenyképességében is kiemelt fontosságú szerepet képviselnek.

Az általános gazdasági érdekű szolgáltatások az európai közösségi szabályozás keretében elméleti alapon szinte megegyeznek a *piaci alapú közszolgáltatások* fogalmának alapvető elemeivel, tartalmával. Míg azonban a piaci

alapú közszolgáltatások „hagyományosabban” érvényesülő típusokra tagolhatók, addig az általános gazdasági érdekű szolgáltatások struktúrája, illetve tartalma *folyamatosan változhat és változik*, valamint az egyes tagállamok körében is jelentős *változatosságot*, különbségeket mutat.

Általános szemléletmód mentén - igen komoly óvatossággal - elvileg megállapítható, hogy az általános gazdasági érdekű szolgáltatások fogalma, tartalma az *Európai Közösség* szintjén alapvetően inkább *elméleti, elvi* szintű, tartalmú *szabályozási* rendszer, ezért szinte *megegyezik a piaci alapú közszolgáltatások* elméletileg kidolgozott és számos országban (pl.: az Egyesült Államokban, Franciaországban, Belgiumban) szabályozott *fogalmának elemeivel* és típusaival.

A *tagállamok* szintjén azonban az általános gazdasági érdekű szolgáltatásoknak *megfelelő szolgáltatási* rendszert igen szerteágazó és sok esetben kiforratlan szabályozás jellemzi, továbbá fogalma és típusai is folyamatos változást, „ingadozást” mutatnak.

Az európai *közösségi és a tagállami* szinten érvényesülő általános gazdasági érdekű szolgáltatások fogalmi elemeinek, tartalmának *különbsége* legáltalánosabb értelemben abból ered, hogy a tagállamok az Európai Közösség irányában folyamatosan tágítani, erősíteni igyekeznek a „piaci közszolgáltatásaikkal” összefüggő hatásköreiket, illetve a szubszidiaritás elvének vonatkozó - közszolgáltatásokat érintő - kereteit. Ebből következően az Európai Közösségben alapvető jelentőségűvé erősödött általános gazdasági érdekű szolgáltatások keretébe a *tagállamok* számos *olyan szolgáltatás-típust* is „egyszerűen besöpörnek”, amelyek még a *legtágabb értelemben* vett elméleti alapok mentén is igen *nehézen* sorolhatók a piaci alapú *közszolgáltatások* (az általános gazdasági érdekű szolgáltatások) körébe, fogalmának rendszerébe.

Mindennek egyik *legalapvetőbb indoka*, hogy a társadalmi, gazdasági fejlődés illetve az állami funkciók és a tagállami közpolitika szempontjából jelentősebb szolgáltatási rendszereket a *tagállamok* a lehető legteljesebb körben próbálják „*kivonni*” az európai közösségi *versenyszabályok* alkalmazása, érvényesülése alól. Az *általános gazdasági érdekű szolgáltatások* (a piaci alapú közszolgáltatások) terjedelmi, tartalmi határainak egyértelmű meghatározása és így a tagállamok piaci közszolgáltatásokkal összefüggő „*féken tartása*” azonban igen komoly *nehézséget* okoz az egyes országok eltérő társadalmi, politikai, gazdasági berendezkedése és az eltérő társadalmi, közpolitikai igények, érdekek alapján, amelyet csak tovább *erősít* a vonatkozó fogalmak tekintetében az európai közösségi jogot jellemző fogalmi bizonytalanság, megalapozatlanság és következetlenség.

Mindez amúgy körkörös és eddig nagyon *lassan elmozduló* folyamat: A tagállamok *ellenállása*, közszolgáltatási szektoraik *védelme* és az egyes országok ebben a tekintetben alapvetően *különböző* szabályozási rendszere, érdekei alapján az Európai Közösség „*képtelen*” *megalkotni* a vonatkozó fogalmakkal, elvekkel illetve „az országos és jelentős” piaci, *hálózatossá* közszolgáltató szektorokkal összefüggő szabályozási kereteket. Ebből következően a vonatkozó európai közösségi jogalkalmazás, jogérvényesítés esetlegessé, „erőtlen”, következetlenné és főleg nagyon lassú folyamattá vált.

A gazdaság, a versenyképesség és a társadalmi igények, hatások szempontjából kiemelkedően jelentős piaci közszolgáltatások vonatkozásában azonban a *stabilitás hiánya*, a szabályozási és jogérvényesítési *következetlenség óriási károkat* is okozhat, amely sok esetben határozottabb *gátat* képez e szektorok a fejlődésében, *mint a kiterjedt állami tulajdon fennállása*, illetve e szolgáltatások állami feladat körében ellátott működése (tehát valódi közszolgáltatásként megszervezett ellátórendszer).

Az európai közösségi jog szempontjából az általános gazdasági érdekű szolgáltatások *meghatározását*, alapvető határainak, típusainak kidolgozását a piaci alapú közszolgáltatásokra vonatkozó (a műszaki-, a közgazdasági- és a jogtudomány kereteiben kidolgozott) elméleti alapok, illetve azokat szintetizáló elméletek, összehasonlító kutatások segíthetik. (A vonatkozó elméleti alapokon belül is azok, amelyekben általánosítható pontossággal meghatározásra kerültek a piaci alapú közszolgáltatások fogalmi elemei, tartalmi sajátosságai, illetve társadalmi és gazdasági összefüggései.)

Az általános gazdasági érdekű szolgáltatások vonatkozásában továbbá az Európai Közösség számára fontos „*mintákat*”, modellértékű alapokat közvetíthet: egyes Európai Közösségen kívüli országok közszolgáltatásokkal összefüggő jelentős tudományos, „szellemi” értéket képviselő, igen hosszú idő alatt kiforrott szabályozási rendszere, fogalmi készlete és jogalkalmazási gyakorlata.

B) Az általános érdekű szolgáltatások, a nem piaci szolgáltatások alapvetően *nem tartoznak* a dolgozat tárgykörébe. Ehelyütt annyit szükséges röviden kiemelni, hogy az általános gazdasági érdekű szolgáltatásokkal ellentétben a nem gazdasági jellegű általános érdekű szolgáltatásokat *nem szabályozza az európai közösségi jog*.

(Az általános érdekű szolgáltatásokra vonatkozóan nem található kifejezett rendelkezés az Európai Közösség elsődleges jogforrásaiban, azon belül az Európai Közösséget létrehozó szerződésekben.)

Az általános érdekű szolgáltatások tehát nem tartoznak a belső piac, a versenyjog, és az állami támogatások szabályainak hatálya alá sem. A *gazdasági érdek fogalma* azonban *bizonytalanná*, nehezen elhatárolhatóvá teszi a „*piaci*” általános gazdasági érdekű és a „*nem piaci*”, *nem gazdasági típusú általános érdekű* szolgáltatások körét, ugyanis az általános érdekű szolgáltatások, azon belül a non-profit szolgáltatások is *feltételeznek gazdálkodást* és kereskedelmi tevékenységet.

Ebből következően az általános gazdasági érdekű szolgáltatások és az általános érdekű (nem piaci) szolgáltatások közötti *elhatárolás alapja* inkább az adott szolgáltatáson belüli *gazdasági érdek* „szolgáltatást meghatározó jelentőségében”, a gazdálkodás tartalmában, céljában, működésében illetve a piaci szerkezet szolgáltatással összefüggő szerepében keresendő.

Az általános érdekű szolgáltatásokkal összefüggésben a Bizottság beavatkozási hatáskörének, jogkörének határa, hogy a tagállamok által nyilvánvaló tévedésből az általános érdekű szolgáltatások közé sorolt, de tartalmában gazdasági érdekű, piaci típusú szolgáltatások vonatkozásában jogosult megtenni a szükséges intézkedéseket. (Mégpedig e „*tévesen*” általános érdekű szolgáltatásnak minősített gazdasági érdekű szolgáltatások tekintetében jogosult meghatározni a belső piaci és a versenyszabályok érvényesülését. Ilyen esetben a szolgáltatás a tagállam által általános gazdasági érdekűvé minősíthető az EKSZ vonatkozó rendelkezéseiben meghatározott feltételek mentén.)

5.5. A piaci közszolgáltatások, a hálózatos szolgáltatások és a természetes monopólium összefüggéseinek elméleti alapja

Általánosan megállapítható, hogy a nagy kiterjedésű *hálózati rendszerek* útján nyújtott *természetes monopóliumot* képező szolgáltatások sajátos (korábbiakban említett) jellemzőik alapján teljeskörűen a *gazdasági közszolgáltatások* keretébe tartoznak, ezért szinte minden esetben a szabályozás útján is megerősítésre került a természetes monopólium berendezkedésük.

Vagyis:

a) A közszolgáltatási rendszert az állam - közvetlenül - működtette/működteti, mégpedig:

aa) mind a szolgáltatást, mind a közszolgáltató szervezetet az állami tulajdon, a köztulajdon szerkezetében vagy

ab) a szolgáltatás, a feladat tartozott/tartozik az „állami tulajdon” keretébe amelyet az állam magánszervezetek útján biztosít (pl.: szerződés, azon belül pl.: koncesszió, közigazgatási szerződés, egyéb megbízás alapján) vagy

b) az állam a magántulajdonban működő közszolgáltatási ellátórendszer közszolgáltatásként (közszolgáltatási tartalmi elemekkel) szabályozza, amelynek modellszerű, mintaértékű („legkiforrottabb”) elméleti és szabályozási rendszere az Egyesült Államokban jellemző. (Minderről lásd később.)

A fogalmak pontossága érdekében fontos kiemelni, hogy a *természetes monopóliumok és a gazdasági közszolgáltatások* fogalmi körének *egyezsége általánosan* csak *napjaink* gazdasági viszonyainak keretében állítható. A fejlett piacgazdaságokat tekintve ugyanis a termelési szektorban esetlegesen kialakuló *természetes monopóliumokat* (pl.: autógyártás) a *piaci alapú folyamatok* (a piaci verseny mechanizmusa), a világgazdaság, a nemzetközi kereskedelmi kapcsolatok fejlődése és a globalizáció okozta versenyhelyzet tulajdonképpen *megszüntette, átalakította*.

Vagyis a piacgazdaság törvényszerűségei mentén is természetes monopóliumként működő területek alapvetően a szolgáltatási, azon belül is közszolgáltatási szektorban maradtak.

A modern gazdasági fejlődés, a globalizáció, a termelési, kereskedelmi folyamatok átalakulása keretében tehát a közszolgáltató *természetes monopóliumok* jellemző fogalmi elemei, különösen:

- a) Nagy földrajzi kiterjedésű tág értelemben vett hálózaton, infrastruktúráján alapulnak.
- b) Igen költséges, óriási befektetést igénylő és általában elsüllyedt befektetési költségek tekinthető építményhálózat útján működnek. (Az elsüllyedt befektetési költség: más ágazatokban, más gazdasági tevékenységben nem felhasználható beruházási költség. - Lásd később (IV. fejezet) a liberalizáció általános alapjai körében.)¹¹¹
- c) Földrajzi területhez kötöttek.
- d) A gazdaság és a társadalom, az állami funkciók, illetve a közpénzügyi struktúra egészét érintő kiemelt jelentőségű infrastruktúrához, állomáshelyekhez, központokhoz kötődnek, arra épül a szolgáltatás rendszere, továbbá
- e) a társadalom és a gazdaság fejlettségi szintjén felmerülő piaci igények ellátásának nincs más egyenértékű helyettesítési lehetősége, alternatívája.

A *természetes monopólium közszolgáltatás* szempontjából történő megközelítésében, megállapítható, hogy a *közszolgáltató vállalatok* jelentős része olyan *infrastrukturális* háttérrel működik, amely *eleve magában* hordozza a természetes monopólium kialakulását. Ebből következően a *hálózatos közszolgáltatás* tartalmú *természetes monopólium* piaci mechanizmusában a közszolgáltatási funkció *szerkezeti változása* (a liberalizáció, a privatizáció, illetve esetleg a közszolgáltató funkció „megszüntetése”) *sem* vonná maga után a *piaci monopolhelyzet teljes megszűnését* (pl.: autópálya, vasútpálya, repülőterek, villamosenergia hálózat, távközlésben az ún.: helyi hálózat - helyi hurok).

A *párhuzamos hálózat* kiépítésének, illetve a *meglévő hálózat megosztásának lehetetlensége* vagy gazdasági ésszerűtlensége esetében tehát a közérdek számára megfelelően: *a) szabályozási eszközök útján sem* bontható le a monopólium, vagy *b) a piaci verseny megnyitása, illetve a monopólium lebontása* csak részletes *szektor-specifikus* szabályozás keretében biztosítható.

Vagyis a *megoszthatatlan, alternatív infrastruktúrával helyettesíthetetlen* hálózattal működő piaci közszolgáltatási ellátórendszer monopóliumának, szervezetének, piaci szerkezetének alapjaiban történő *átalakítása* (különbféle megoldási módszerek mentén a magán és a közszféra közötti átrendezése), *liberalizációja, illetve privatizációja* önmagában *nem szünteti meg* az infrastruktúra, a hálózattal összefüggő tevékenységek, valamint az arra épülő szolgáltatások monopólium szerkezetét, működését.

Ha a hálózaton nyújtott szolgáltatás *fizikailag, műszakilag* teljes egészében *megoszthatatlan* (pl.: vízvezeték) akkor az *infrastruktúrát és a szolgáltatási rendszert egységesen* magában foglaló országos szintű (tehát a helyi szintet ide nem értve) piacnyitás, gazdasági *versenyhelyzet* megvalósítása általában ésszerűtlen: *Azaz több költséget* okozna, mint a verseny *hatékonyságából* eredő haszon.

A megosztható, de alternatív hálózat-építéssel nem helyettesíthető hálózatok (pl.: vasútpálya, repülőterek, autópálya) liberalizációja azonban már ésszerű lehet, de általában elválasztásra kerül az infrastruktúra és az arra épülő szolgáltatás liberalizálása, privatizálása: *Azaz kizárólag az infrastruktúrára épülő szolgáltatás* tekintetében érvényesül a privatizáció, illetve a piaci verseny szerkezetének megnyitása. Az infrastruktúra viszont a közszeaktor és számos esetben a teljes állami tulajdon keretében marad, a piaci verseny megnyitása nélkül.¹¹²

Hangsúlyozandó, hogy a hálózatos szolgáltatások körében *az infrastruktúrát is érintő* gazdasági *verseny* szerkezetének hosszú távon megalapozott, közérdeknek megfelelő működése alapvetően a *párhuzamos infrastruktúra* kiépítésére, *az infrastruktúra alapú verseny* fejlődésére építhető. A megoszthatatlan (pl.: vízvezeték), illetve a gazdasági, műszaki ésszerűségeket mentén párhuzamosan kiépíthetetlen (de sajátosan megosztható) hálózatok (pl.: vasútpálya, repülőterek, autópálya) körében a *versenyhelyzethez* szükséges *párhuzamos* hálózati struktúra kialakítása azonban a társadalom, a közösség számára hosszú távon is *gazdaságtalan* lenne a felbecsülhetetlen méretű költségek okán. Ebből következően ilyen típusú hálózatok esetében a liberalizáció és a privatizáció egész ágazatra kiterjedő teljeskörű megvalósítása nem lehet ésszerű és közérdekű megoldás.

A *távközlési szerkezeti reformok* egyik legfontosabb sajátossága tehát, hogy a távközlési hálózat egyrészt megosztható, másrészt - a gazdasági és a technológiai hatékonyság szempontjai szerint

is - párhuzamosan (szűk körű kivételekkel) kiépíthető. (Lásd a III. fejezet 2. és 3. pontjában, illetve IV. fejezet 1., 3., 4., 6. pontjában foglaltakat.)

5.6. A piaci közszolgáltatások, a természetes monopóliumok és az egyenértékű helyettesíthetőség

A természetes monopóliummal összefüggő gazdasági közszolgáltatás alapvető fogalmi elemét jelentő *egyenértékű helyettesíthetőség* hiánya meghatározó jelentőségű a piaci alapú közszolgáltatások működésében. A monopóliumok kínálatának leglényegesebb fogalmi összetevője ugyanis, hogy a helyettesítésükben rendelkezésre álló *választék* különböző okok alapján *kedvezőtlenebb*, azaz a fogyasztók számára nem lehetséges az *egyenértékű választási lehetőség*.

A közszolgáltatási rendszerben a *helyettesíthetőség* átfogó összefüggéseinek elemzési szempontjai közül kiemelendő:

A) A természetes monopóliumok más monopóliumokhoz képest viszonylagos *időbeli állandóságot* mutatnak a természetes és azt megerősítő jogi monopóliumok keretében nyújtott *szolgáltatások sajátosságaiból* és különösen a jelentős beruházást igénylő *infrastruktúrából* következően.

A természetes monopóliumok és szolgáltatásaik, valamint a természetes monopólium szerkezetű közszolgáltatások köre sem abszolút idejű, állandó jellegű. *a) Egyrészt* ugyanis a jelenlegi szolgáltatási rendszer is *folyamatos fejlődés* eredménye és szinte minden természetes monopólium által kínált szolgáltatásnak megvan a múltbeli, akár még ma is alkalmazható *kezdetlegesebb helyettesítő* változata (villany - petróleumlámpa, gyertya stb.). Ezen múltbeli *változatok* azonban nyilvánvalóan *nem képezhetik* adott fejlettségi szinten a közszolgáltatás egyenértékű helyettesítőjét (tehát az állam e kezdetlegesebb változatokkal nem számolhat a közszolgáltatás megszervezése keretében). *b) Másrészt* a technológiai, a gazdasági és a társadalmi fejlődés (pl.: egyenértékű helyettesítők megjelenése) vagy egyéb jelentős okok alapján folyamatosan változhat a gazdasági közszolgáltatások és különösen a *természetes monopólium* piaci szerkezetére *épülő közszolgáltatások* köre.

Az új találmányok, termékek, szolgáltatások tehát *feloldhatják* az adott természetes monopólium *piaci törvényszerűségeinek* alapját, mégpedig: A nagyobb közösség szempontjából egyetlen vállalat keretében történő legolcsóbb kibocsátás kiváltó okainak rendjét. A kialakuló új feltételrendszer keretei között *megszűnhet* a nagy földrajzi kiterjedésű technológiai, *hálózati rendszer* szükségessége és a közösség számára kifizetődőbbé válhat a piaci verseny szerkezetében történő szolgáltatás, kínálat (output).

Előfordulhat az is, hogy a szolgáltatás iránti igény változik meg olyan irányban, amely feleslegessé teszi az adott ellátás, szolgáltatás-nyújtás állami, *közszolgáltatási tartalmú fenntartását*.¹¹³

Megváltozhat továbbá a szolgáltatás egészének *technológiai alapja*, vagy a műszaki, gazdasági fejlődés alapján a közszolgáltatás összefonódhat más szolgáltatással, illetve más szolgáltatás keretébe is integrálódhat.

Mindenesetre a természetes, illetve a közszolgáltatási monopólium rendszeréhez kapcsolódó szolgáltatások körében is bármikor bekövetkezhet olyan átfogó, nagyobb jelentőségű innováció, amelynek következtében a szolgáltatás *kompetitív struktúrájú* működést igényelne.

A természetes, illetve az állami monopólium keretében ellátott *közszolgáltatások* legátfogóbb és legszembetűnőbb fejlődése a *távközlés területét* jellemzi, amelyről lásd a III. fejezet 2. és 3. pontját.

B) A közszolgáltatásokkal összefüggő természetes és egyben állami monopóliumok körében a *helyettesítés lehetősége*, szempontrendszere gyakran eltér a fogyasztók tisztán piaci, gazdasági alapú és a természetes igényekhez, érdekekhez igazodó helyettesítés tényezőitől. Vagyis a

közösségi érdekekre, az általános közérdekre épülő helyettesítés fogalmi rendje általában *különbözik* a fogyasztók *egyéni érdekei* mentén húzódó helyettesítés szempontjaitól.

A közösségi alapú és az egyéni felhasználói szempontú értékítélet helyettesítés vonatkozásában megnyilvánuló különbözősége legáltalánosabb értelemben arra *vezethető vissza*, hogy a helyettesítés értékelésének, mérlegelésének alapját képező szolgáltatások tarifáiban, *árszerkezetében eltérőek a közösségi érdekű költségek*, haszonlehetőségek.¹¹⁴

Előfordulhat tehát, hogy a fogyasztó számára helyettesítő és egyben olcsóbb szolgáltatás a társadalom szempontjából összességében kedvezőtlenebb, gazdaságatlanabb, sőt meghatározott okok alapján, hosszú távon drágább is.

Példa: A vasúti szállításnak versenytársaként is felfogható a közúti szállítás, olyannyira hogy e verseny hatása akár a vasút természetes monopóliumként berendezkedő szerkezetét is megszüntethetné. Az ilyen típusú, akár versenyhelyzetnek is titulálható rendszer azonban közel sem egyértelműen kedvező, illetve hatékony a közérdek, a közösség szempontjából.

A vasúti szállítás és a közúti szállítás díjaiban ugyanis eltérő költségkörnek kell megtérülnie. A vasúti szállítás költségei magukban foglalják a hálózat, a pályaamortizáció, a pályafenntartás és üzemeltetés költségeit, amelyek a közúti fuvarozás keretében (közút-fenntartás, üzemeltetés stb.) csak részlegesen terhelik a szállítást, a fuvar díját. (A két szolgáltatás eltérő működése, és az állam más funkciók, módszerek szerinti szerepvállalása miatt.) Emellett a közúti szállítás díjában nem szerepel a vasúti szállításhoz képest a közúton felmerülő, környezetvédelemmel és egyéb állami feladatokkal összefüggő közösségi költségtöbblet sem.¹¹⁵

Állami beavatkozás hiányában tehát komoly közösségi szintű károkat okozhat, ha olyan helyettesítő szolgáltatási változatok válnak olcsóbbá, amelyek a társadalom szintjén összességében gazdaságatlanabbak, kedvezőtlenebbek. Ebből következően a gazdasági közszolgáltatások, a hálózatos infrastrukturális rendszerek tekintetében a piacnyitás, a versenykörülmények megteremtése, valamint az árképzési szabadság biztosítása (szabadjára engedése) nagyon alaposan előkészített, továbbá gazdasági és egyéb tényezők szempontjából gondosan megfontolt kormányzati döntési mechanizmust igényel.

5.7. A termelési, szolgáltatási folyamat tagolhatóságának hatása a piaci közszolgáltatások rendszerében

A „globalizálódó”, modern piaci struktúrák gazdaság egészére gyakorolt hatása alapján a gazdasági közszolgáltatások fogalmi rendjében, megszervezésében külön kiemelendő, hogy napjaink *termelési folyamatai* szinte meghatározhatatlan szintű *mélységeig tagolhatók*, szakaszolhatók.

E szerkezeti változás egyértelműen megnyilvánul a *közszolgáltatások* körében is, hiszen a szakaszolhatóság, a gazdasági, műszaki fejlődés alapján *visszaszorultak* a termelési kibocsátás, illetve a szolgáltatások azon *típusai*, amelyek *egyetlen gazdálkodó* „kezében” összpontosulva minősülnek a társadalom, a közösség számára leggazdaságosabb, leghatékonyabb ellátási mechanizmusnak.

A gazdasági tevékenységek egyre fokozódó tagolhatósága, *szakaszolhatósága* következtében már *nem tekinthető* egyértelműen természetes monopóliumnak, illetve gazdasági közszolgáltatásnak *egy teljes ágazat*, vagy egy teljes *iparág* pusztán azon az alapon, hogy a tevékenység egy része annak minősül. A természetes monopóliumként, közszolgáltatásként meghatározott ágazatok döntő többségében tehát napjainkban már csak egy-egy gazdasági szegmens, adott részterület tekintetében érvényesül a természetes monopólium piaci szerkezete.

Ebből következően számos piaci közszolgáltatás keretében is szakaszolhatók, elválaszthatók a termelés és a szolgáltatás egyes *részterületei*, szegmensei, amelyek önálló, *elkülöníthető* és akár eltérően működtethető piaci szerkezeti elemeket képeznek az adott *ágazaton belül*. A gazdasági *fejlődés* mentén a - természetes monopóliumként meghatározott - közszolgáltatási ágazatokban tehát több olyan részterület is kialakulhat, illetve kialakítható, amelyben már *nem érvényesülnek* sem a természetes monopólium, sem az állami monopólium berendezkedésének alapjául szolgáló gazdasági, társadalmi, technológiai *tényezők*.

(Mindez különösen jellemző a *távközlési* szolgáltatási rendszer fejlődésére és liberalizációjának folyamatára, amelyről lásd később.)

A szolgáltatás jellemzőitől, a gazdasági, társadalmi *folymatoktól függően* azonban továbbra is léteznek olyan *közérdekű* ágazatok, amelyekben a teljes termelési, szolgáltatási folyamat *egységesen*, egy szervezetben történő ellátásával *hatékonyabb, alacsonyabb költségű* működés érhető el, mint *szétválasztva*, egymástól elkülönítve.

(Az egyes országok berendezkedésétől, gazdasági és társadalmi viszonyaitól, az alapvető szükségletek szintjétől függően, pl.: ivóvízellátás stb.)

Számos *közérdekű ágazatban, közszolgáltatási rendszerben* viszont gazdaságosabb szolgáltatási rendszert eredményez, ha a termelés, a szolgáltatás egyes elemei gazdasági, piaci és szervezeti alapon is *elválasztottan* működnek. Ez esetben az egyes önálló piaci szerkezetet alkotó iparági részterületeken a leghatékonyabb gazdasági, piaci mechanizmus alakítható ki.

Így részterületenként meghatározható a liberalizáció, a piaci verseny „szabadságfokának” szintje, a privatizáció folyamata vagy az állami monopólium fenntartása (akár a feladat, a szolgáltatás, akár az ellátást nyújtó szolgáltató vonatkozásában is). Az állami, közszolgáltatási struktúrában pedig az ellátórendszer - különböző típusokba sorolható - működtetési módszereinek megszervezése különíthető el részterületenként (pl.: magánszervezetek bevonása, közvetlen állami tulajdon, állami ellátás, szerződéses formák).

Példa:¹¹⁶ A *villamosenergia ágazatot* még az 1980-as években is átfogóan természetes monopóliumként kezelték. Napjainkban azonban a villamosenergia ágazatban többnyire csak a *rendszerirányítás*, a szállítás és az *elosztás* tekintendő általánosan *természetes monopóliumnak, megoszthatatlan* hálózati szolgáltatásnak.

A villamosenergia rendszerirányítás, vagy a légi-irányítás ugyanis tipikusan megoszthatatlan hálózati típusú szolgáltatásnak minősül, miután a hálózat-irányítási tevékenység egységes és párhuzamosan kiépíthetetlen hálózati rendszerre terjed ki.

Ide sorolható példa a *vasúti hálózat* is, amely elválasztható a vasúti személy- vagy teherszállítástól, vagyis az infrastruktúrára épülő szolgáltatásoktól, illetve a „vasúti kocsiktól és mozdonytól”. A vasúti infrastruktúra állami fenntartása, állami tulajdona egyértelműen megalapozottnak tekinthető, védhető a vasúti hálózat párhuzamosan kiépíthetetlen, illetve nehezen, sajátosan megosztható működése, struktúrája, valamint óriási - üzemeltetési és építési - költségigénye alapján. A vasúti forgalom, a szállítás, a vasúti szolgáltatási rendszer azonban elvileg magánosítható, liberalizálható. (Bár a vasúti személy-szállítási szolgáltatás keretében a magántulajdoni viszonyok kialakítása és a piacnyitás igen kedvezőtlen tapasztalatokat mutatott, a menetrend összehangolásának nehézségei és számos egyéb ok alapján.)

5.8. Az árszabályozási funkció

A *monopóliumok* tekintetében az állami beavatkozás, a szabályozás általános *alapja*, hogy a monopolizált iparágakban az *erőforrások elosztása* nem hatékony. E kiindulópont azonban önmagában *nem igazolja* sem a szabályozás *szükségességét*, sem annak erőteljes beavatkozást jelentő részletes tartalmát.

A *megfelelő szabályozás* kialakításában ugyanis elengedhetetlenül fontos annak figyelembevétele, hogy a monopólium a *gazdaság* mely *területén* és milyen *módon* alakult ki:

1) Az újításnak minősülő termék előállítás, a *technológiai fejlesztések*, felfedezések, egyéb innovatív vállalati magatartások eredményeként létrejövő monopóliumok.

Az *újításnak minősülő* termék előállítás, illetve a technológiai *fejlesztések*, felfedezések és egyéb *innovatív* vállalati magatartások eredményeként létrejövő *monopóliumok* sajátos tartalmú (nyilvánvalóan a kutatásokat, fejlesztéseket, felfedezéseket továbbra is ösztönző) szabályozást, valamint a monopóliumok típusainak rendszerében *kisebb mértékű* állami, igazgatási típusú *beavatkozást* igényelnek. A szabályozásnak ez esetben tehát nem monopóliumként történő gazdasági berendezkedésre, hanem *elsődlegesen* az *innovatív ösztönző* folyamatok *biztosítására* kell koncentrálnia.

2) A versenyző piac vagy a megtámadható piac keretében létrejött monopólium

A *versenyző piac* vagy a *megtámadható piac* keretében a *piac egészét* (a verseny *szabadságát* és *tisztességét*) sértő magatartásokat indokolt közigazgatási funkciók keretébe vonni, de az egyes területeken kialakítható monopóliumok

részletes közjogi alapú beavatkozást alapvetően nem indokolnak, amennyiben a piacra történő *belépés akadálymentessége, költségmentessége* alapján egyértelmű, hogy a *piaci erők* önmaguktól *megakadályozzák* a monopóliumok kialakulását, illetve *megszüntetik* a létrejött monopóliumokat.

3) A természetes monopólium

A *természetes monopóliummal* érintett iparágak szintén *sajátos elveken* nyugvó szabályozást tesznek szükségessé. A *nem szabályozott természetes monopólium* ugyanis hatékonyságvesztést idézhet elő, ha az *árat a határköltség felett* állapítja meg (lásd jelen fejezet 4.1. pont). A hatékonyságvesztést *felerősíti* az a tény is, hogy ezen iparágak jelentős részben a *közösségi érdekű közfeladatok, közszolgáltatások* ellátásához, közüzemek működéséhez köthetők.¹¹⁷

A természetes monopóliumok vonatkozásában tehát az állami beavatkozás és a szabályozás legfontosabb *alapját, elvi keretét*:

A) Egyrésztől a közvetlen állami tulajdon szerkezete és annak fenntartása jelöli ki.

B) Másrésztől pedig az árszabályozási típusú állami beavatkozás hatékonyságot és a közszolgáltatások megfelelő ellátását biztosító *módszerei*, illetve az árképzéssel összefüggő gazdasági és társadalmi viszonyok rendezése képezi. (Lásd az alábbi 5.8.1. pontban)

A) A természetes monopólium körében a közvetlen állami tulajdon legfontosabb indoka és egyben célja, hogy az állam *megválaszthatja* a szolgáltatás vagy a termék *árát*, amellyel elvileg hatékonyan biztosíthatja a *jólét és közérdek* szempontjainak egyensúlyát a *profitmaximalizálással szemben*.¹¹⁸

Az *állami tulajdonban* működő vállalatok tekintetében azonban emellett, hogy kevésbé hatékonyak, egyáltalán *nem garantált az optimális viselkedés*, működés. Sok esetben pedig az is *megkérdőjelezhető*, hogy a profit helyett a *jólétet* maximalizálják, illetve a *közérdeket* tartják elsődleges szempontnak.

(Az állami tulajdon természetes monopóliumokkal és a közszolgáltatás rendszerével összefüggő elméleti alapja, szerkezete, az ellátás megszervezése jelen - 5. - pontban már elemzésre került. A távközlési állami tulajdonról lásd a II. fejezetben foglaltakat is.)

B) A piaci alapú közszolgáltatások, valamint a természetes monopóliumok keretében tehát az állami beavatkozás, illetve a gazdasági közigazgatás általánosan alkalmazott, leghatékonyabb módszere az *árszabályozás*, amely jelentősen *korlátozza* a gazdálkodó szervezet *árképzését*, *árképzési szabadságát*.¹¹⁹

Az *árszabályozás* lehet *közvetlen* vagy *közvetett* típusú.

(Közvetett, pl.: a monopólium által meghatározandó árat befolyásoló adó, támogatás.)

A jogi szabályozásban érvényesülő „*közvetlen*” *árszabályozási módszerek*, elvek közül kiemelendő: *a) közvetlen jogszabályi szintű ármegállapítás*, illetve *b) közigazgatási jogkörrel felruházott szerv által, hatáskörének* terjedelmében történő *egyedi ármeghatározás* vagy *c) a monopólium által előterjesztett - javasolt - ár jóváhagyása*.

Hangsúlyozandó, hogy a távközlési szolgáltatási rendszer *árstruktúrája*, illetve a szolgáltatásokkal összefüggő árképzés és árszabályozás a távközlés fejlődésével szorosan összefonódva *sajátosan* alakult.

A távközlés *természetes monopóliumának*, piaci *közszolgáltatási rendszerének* és kiterjedt *állami tulajdonának* kereteiben az *előfizetői díjak* képezték az *árszabályozás* alapját, tárgyát az említett *profitmaximalizálás* közérdekű *ellensúlyozása*, illetve a hatékonyságvesztés, a *holttehervesztés* elkerülése érdekében. (Vagyis a *szolgáltatók és az előfizetők közötti* piaci- és jogviszonyok árképzési rendszere, napjaink fogalmi szerint: a *kiskereskedelmi piaci árak*, előfizetői díjak.)

Ebben az időszakban a kiskereskedelmi árképzés tekintetében tehát részletesen szabályozott, vagy az állami *vállalatirányítás*on belül meghatározott *korlátok* érvényesültek. Mind az *elkülönült állami vállalat*, mind a *magántulajdonosi szerkezet*, mind a *vegyes rendszer* (állami- és magántulajdon) működésében az árszabályozás fontos *funkciója* volt a *méltányos profit*, nyereség garantálása, részben a további *fejlesztések* elősegítése érdekében. A méltányos megtérülés azonban a távközlés sajátosságai alapján nem biztosított hatékony fejlődést.

A távközlés fejlődését ugyanis jelentősen hátráltatta, hogy az *alapvető szükségletek* biztosításával összefüggően más „közüzemek”, *közszolgáltatások* fejlesztése a távközléshez képest határozottan *fontosabb* állami célokat jelentett, ebből következően a távközlési piacon keletkezett nyereség általában *átcsoportosításra* került más ágazatokba. - (Mindez a későbbiekben részletesen elemzésre kerül.)

A távközlési *liberalizáció kibontakozásával* azonban az árszabályozás keretei is alapvetően *megváltoztak*. A kiskereskedelmi piacok mellett ugyanis megjelentek a piaci verseny működésének alapját képező, *szolgáltatók közötti* piaci- és jogviszonyok, vagyis a *nagykereskedelmi piac* (döntően: a hálózati együttműködések rendszere) - lásd IV. fejezet 1. és 4. pont.

A *liberalizált távközlési piac* a *nagykereskedelmi szolgáltatások* vonatkozásában igényelt *árszabályozást*, míg a *kiskereskedelmi piaci árképzés* igazgatásának jelentősége fokozatosan *visszaszorult*.

A távközlési liberalizált *piaci verseny* szerkezetében az *árstruktúrába*, az *árképzés* keretébe történő erőteljes *kiskereskedelmi piaci* (előfizetői díjak) *állami beavatkozás*, *árszabályozás* alapvetően és általánosan:

- a) a *megfizethető ár* garantálása érdekében az *egyetemes szolgáltatás* körében, illetve
- b) a *piaci verseny* fenntartása, működésének biztosítása érdekében néhány sajátos esetben, a *meghatározó, jelentős távközlési piaci erővel* összefüggésben érvényesül. (Minderről lásd a IV. fejezetben.)

Ehelyütt tehát a természetes monopóliumok és a távközlési közszolgáltatási rendszer keretében érvényesülő *előfizetői díjak* árképzésének és *árszabályozásának* általánosítható alapjai kerülnek ismertetésre. (Vagyis a liberalizált távközlési piac struktúrája szerint: a *kiskereskedelmi piaci árak*.)

A távközlési közellátás árrendszerének, árszabályozásának alapjai *napjainkban is* érvényesülnek a *kiskereskedelmi árképzés* körében, különösen az *egyetemes szolgáltatás* díjainak szabályozásában.

5.8.1. Árszabályozás - árképzés a természetes monopólium és a távközlési közszolgáltatás keretében

A természetes monopólium árszabályozása nagyon alapos *elemzést* igénylő, a *közösségi érdekek* - lehetőség szerinti - minden szempontját mérlegelő jogpolitikai döntést igényel. A monopólium árszabályozása ugyanis komoly *hatást* gyakorol mind a *hatékonyságra*, mind a *jövedelemelosztásra* és a monopólium, illetve az általa nyújtott közszolgáltatás méreteitől, jelentőségétől és tartalmától függően a *társadalom egészét* érintheti.

A gondosan kialakított árszabályozás szempontjából hangsúlyozandó, hogy az *ár túlzott csökkentése* jelentősen nehezíti a vállalat hatékonyságát, sőt hiányt okoz, amely összességében *visszavetheti* a termelés mennyiségét, minőségét is, továbbá sajátos vagyónátcsoportosítást jelent a fogyasztók részére. Fordított irányban (az *ár túlzott növelésével*) a monopólium rendellenesen *túlzó profithoz* jut és a fogyasztók jövedelmét csoportosítja át a monopóliumhoz.

A jólét és a közérdek szempontjából mérlegelni lehet azt a megoldást is, hogy a hatékonyan beszedett *adókból biztosít támogatást* az állam a természetes monopólium számára, amely kiegyenlítheti árképzésből eredő problémákat.

A piaci alapú közszolgáltatások és azon belül a természetes monopóliumok *árszabályozása* tehát igen bonyolult és összetett elméleti feladat, amelynek igazán hatékony - vagyis a piaci verseny

feltételei között, a „természetes” *piaci folyamatok* alapján *kialakított árak helyettesítésére* alkalmas - módszerét mindeztáig nem sikerült megalkotni.

(Azaz a piaci viszonyok folyamatait teljeskörűen leképező árszabályozási módszert még nem „találták fel”.)

Mesterséges úton, *elméleti alapokon* ugyanis szinte *lehetetlen modellezni* árstruktúra teljes folyamatát, tartalmi összetevőit, hiszen az árképzést a piaci törvényszerűségek között számos esetlegesség, alku, koordináció, fogyasztási szokás és még felsorolhatatlan számú piaci elem, hatás szüntelenül formálódó rendszere jellemzi. Az *árösszefüggések* tehát igen *széleskörűek*, tulajdonképpen az adott gazdasági tevékenység, a piaci szerkezet *teljességével*, szinte minden részével, mozzanatával szoros *összefonódást* mutatnak. A versenypiaci körülmények között az *ár nemcsak a kibocsátó*, azaz a terméket előállító vagy a szolgáltatást nyújtó vállalkozás gazdasági tevékenységének hatékonyságát mutatja, hanem magában foglalja a beszállítók hatékonyságát és az áralku során kiharcolt pozícióit is. A *fogyasztók szempontjából* pedig megállapítható, hogy az egyes árakra nemcsak a vásárlók egyéni alkuhelyzete, alkuereje hat, hanem a fogyasztók megnyerése érdekében az eladó által folytatott versenytársak elleni küzdelem is.

A piaci *természetes*, „*ön szabályozó*” folyamatok tehát igen *nehezen helyettesíthetők* mesterséges úton, *képletekkel*.

A piaci alapú közszolgáltatások, a természetes monopóliumok tekintetében azonban a *szolgáltatási rendszer sajátosságaiból* adódik a *mesterséges árformációk* és megoldások alkalmazásának szükségessége.¹²⁰

A természetes monopólium árszabályozása körében *nélkülözhetetlen* az adott szolgáltatási terület *műszaki, gazdasági* jellemzőinek, az adott ágazat *átfogó folyamatainak, jogintézményeinek, gazdaságtörténeti* modelljeinek, valamint a *jogrendszeren belüli összefüggéseinek részletekig* terjedő ismerete.

Az árszabályozás legalapvetőbb szempontjai különösen:¹²¹

a) A gazdasági tevékenység, működés *tartalma* (ezen belül különösen: *költségalapúság, költségindokoltság* és a *megtérülés*, a méltányos nyereség).¹²²

b) A konkrét árszabályozási *módszer* kialakítása (ezen belül különösen: a konkrét egyedi ár, a *megtérülési ráta szabályozás*, illetve az *ársapka-szabályozás*), valamint

c) a szabályozott *díjösszeg belső szerkezete* (ezen belül különösen a) az egyelemű, vagy egytényezős díjszerkezet: *egységár*,¹²³ *sávós díjszabás*¹²⁴ és a *menyiségtől független fix tételű díjszabás*, vagyis az *átalánydíj*,¹²⁵ b) a *kételemű árképzés, díjszabás* módszere: fix alaplaj és a szolgáltatás-igénybevételhez kapcsolódó változó díjjelem,¹²⁶ c) az *árdiszkrimináció*,¹²⁷ továbbá a napszak függő árképzés, illetve a fogyasztói kör szerint differenciált díjszerkezet).

A távközlés területén (a liberalizáció folyamatában és a piaci verseny keretében is) a közérdek szempontjai alapján kiemelt jelentőséget kap az árdiszkrimináció szabályozása, illetve a szolgáltatási rendszer számos területén történő tiltása.¹²⁸ - Lásd később.

Az árszabályozás ezen alapvető módszereinek részletes kifejtésére azonban nem kerül sor a dolgozatban egyrészt terjedelmi okokból, másrészt az árszabályozás döntően közgazdaságtudomány területére tartozó tartalma alapján.

5.9. A nem piaci alapú közszolgáltatások

A közszolgáltatások igen jelentős körét képezik a nem-piaci alapú közszolgáltatások. A nem piaci alapú közszolgáltatások alapvető jellemzője, hogy ellátási rendszerük keretében piactudományi viszonyok között sem rendelkeznek meghatározó szereppel a piaci mechanizmusok. A nem-piaci alapú közszolgáltatások nem képezik csere vagy adásvétel tárgyát, azaz a szolgáltatás-nyújtás *piacra kívüli struktúra* szerint működik és abban a profitmaximalizálás, a profitorientáltság szempontja sem jelenik meg.

A nem piaci típusú közszolgáltatások jelentős része a *tiszta közjavak* keretébe tartozik. A tartalmukban, illetve minden jellemzőjük szerint ún.: *tisztán közjavak* olyan közfogyasztású javak, amelyek *fogyasztásából a fogyasztókat nem lehet kizárni*. A tiszta közjavak tehát tulajdonságaik szerint közfogyasztású javak, a fogyasztásból való tökéletes kizárhatatlanság mellett.¹²⁹ (Másképpen a közjavakkal összefüggő szolgáltatás igénybevétele általában minden további egyén számára költségek nélkül lehetséges.¹³⁰)

A nem-piaci alapú tiszta közjavak legtipikusabb, klasszikus példái, különösen a honvédelem,¹³¹ a rádió- televízió műsorszórás, bizonyos környezetvédelmi tevékenységek (pl.: légszennyezettség mérése),¹³² a katasztrófavédelem, a közegészségügyi szolgáltatások, a városon belüli teljes úthálózat.¹³³

A *tiszta közjavak fogalmának körén kívül*, de ugyanúgy nem-piaci alapú közszolgáltatásnak minősülnek a társadalmi, gazdasági fejlettség szintjétől függően garantált egészségügyi, oktatási, szociális, jóléti-támogatási, közigazgatási, és közrendvédelmi szolgáltatások, valamint az igazságszolgáltatás. (Ezek tehát nem tiszta közjavak,¹³⁴ de nem piaci típusú közszolgáltatások.)

E nem piaci közszolgáltatások *alapellátási* rendszerének igénybevételéből ugyan az emberi jogok széleskörű fejlődésével, tartalmának kiszélesedésével - a tiszta közjavakhoz hasonlóan - nem zárhatók ki a társadalom tagjai,¹³⁵ de két alapvető szempont alapján *mégsem sorolhatók a tiszta közjavak* kategóriarendszerébe:

a) *Egyrészt*, mert ellátásuk - bár csak és kizárólag alternatívaként - megoldható a *magánjavak*, a gazdaság „magánszektora” *keretében* is (de a teljes magánellátás összköltsége általában magasabb lenne, mint a kollektív, közösségi megoldás esetében).¹³⁶ A nem-piaci alapú közszolgáltatások rendszerének működését ugyanis az állam a társadalmi és gazdasági fejlettséghez képest a lehető *legmagasabb színvonalon* köteles garantálni. Az ellátás színvonalát, minőségét azonban nyilvánvalóan *behatárolják* az adott állam közpénzügyi, költségvetési, gazdasági lehetőségei. Ebből következően a *magasabb ellátási* színvonal iránti igényekre tekintettel és a komoly piaci típusú kereslet alapján *profitorientált* magánszervezetek, magánvállalkozások is nyújtanak ilyen típusú szolgáltatásokat.

b) *Másképpen* e szolgáltatások természetéből *nem* következik a *tökéletes kizárhatatlanság*. A jogi szabályozás garanciái nélkül tehát elvileg - „fizikailag” - *megvalósítható a fogyasztók kizárása* az ellátás rendszeréből.

Általános elvként érvényesül azonban, hogy a nem-piaci alapú közszolgáltatások piaci automatizmusok, profitérdekek szerint nem működtethetők, tehát a társadalom és a gazdaság hosszú távú fejlődésére tekintettel, a közérdek érvényesítése érdekében az állam köteles e területeket tudatosan alakítani és az ellátás folyamatosságát garantálni. Pl.: az egészségügyi és az oktatási közszolgáltatásokat nem lehet kizárólagosan egyéni pénzügyi helyzettől, profitérdekeltségtől, illetve költségvetési helyzetétől függővé tenni, mert az hosszú távon a veszélyeztetné a társadalom és a gazdaság megfelelő fejlődését, működését is.¹³⁷

A jóléti, szociális alapú közszolgáltatások - az említésre került - piaci egyenlőtlenségek mérséklésére, ellensúlyozására irányulnak, így azokat szintén nem lehet a piaci folyamatokra bízni.

A kizárólagosan állami szervek útján biztosítható igazgatási típusú, igazságszolgáltatási, az állami funkciók érvényesüléséhez kapcsolódó nem piaci közszolgáltatásokban pedig fogalmi alapon lehetetlen és elméleti szempontok szerint is értelmetlen a piaci folyamatok bevezetése, kialakítása.¹³⁸

(A nem piaci közszolgáltatások nem tartoznak a dolgozat tárgykörébe.)

5.10. Nonprofit szolgáltatások és a közszolgáltatások

A szolgáltatások, azon belül a közszolgáltatások piaci és nem-piaci alapú osztályozási rendszere mellett kiemelendő a szolgáltatások *nonprofit alapú tagolása*.¹³⁹

A nonprofit szolgáltatások fogalma és tartalma nem azonos a nem-piaci alapú szolgáltatásokkal. A szolgáltatások, közszolgáltatások ugyanis mind a piaci, mind a nem-piaci szolgáltatások keretében nyújthatók nonprofit alapon.

A piaci és a nem-piaci alapú nonprofit módon nyújtott szolgáltatások azonban *eltérő* követelményrendszert szabnak az *állami beavatkozás funkciója*, tartalma tekintetében:

a) A versenyszférába tartozó *piaci szolgáltatások* keretében a *nonprofit* módon nyújtott szolgáltatások gazdasági szempontból *kiegészítő* jellegűek. Itt - a nonprofit szolgáltatással összefüggően - a *szabályozás* fő funkciója a *piaci viszonyok* és a *gazdasági verseny védelmének* biztosítása. Ennek megfelelően a szabályozás keretében olyan közjogi alapú korlátok meghatározása szükséges, amelyek hatékonyan gátolják a nonprofit alapon nyújtott piaci szolgáltatások által előidézhető piactorzítást, illetve az indokolatlan versenyelőnyök kialakulását, megszerzését és a megszerzett előnyökkel történő visszaélést.

b) A *nem-piaci közszolgáltatásokban* kiegészítő, *választékbővítő jelleggel* a vállalkozói típusú *nonprofit* szolgáltatáskínálat megjelenhet *párhuzamos*, alternatív vagy *önálló* szolgáltatásként is.

Miután a nem piaci közszolgáltatások mellett párhuzamosan nyújtott vállalkozói nonprofit alapú szolgáltatások döntően a közszektor alapszolgáltatásainak kiegészítéseként jellemzőek, ezért a legfontosabb állami szerepkör e kiegészítő szolgáltatások vonatkozásában: azok szakmai tartalmának, színvonalának, minőségi követelményeinek meghatározása, a biztonsági, egészségvédelmi, környezetvédelmi szempontok garantálása, valamint - az állami közfeladat decentralizálása esetén - a közigazgatási szerződéses rendszerek kialakítása, fő tartalmi elemeinek rendezése.

5.11. A távközlési szolgáltatásokra vonatkoztatott általános szintű összefoglalás (illetve a következő részek bevezetése)

A távközlési szektorban, a távközlési szolgáltatások tekintetében a műszaki és gazdasági fejlődés liberalizációt is kiváltó szintjének bekövetkezéséig teljeskörűen *érvényesült a közszolgáltatási tartalom*, a közszolgáltatási jelleg, amelyet alapvetően és általánosan a *vezetékes telefonszolgáltatás* (szinonim fogalmi: fix, helyhez kötött, távbeszélő szolgáltatás) jellemzett. Mint ahogy a későbbiekben részletesen elemzésre kerül a távközlési *liberalizáció folyamata* is alapvetően vezetékes telefonszolgáltatás liberalizációját jelentette, a távközlés egyes részterületeivel összefüggő sajátosságok mentén.

A távközlési *piaci közszolgáltatási rendszer* tehát (a liberalizációt megelőzően) általánosan a *vezetékes telefonszolgáltatással és a vezetékes telefonhálózati infrastruktúrával* azonosítható.

A távközlés *telefonszolgáltatáson kívüli* (jelentősen később fejlődésnek induló és/vagy sajátos fejlődési folyamatot követő, illetve speciális infrastruktúrára épülő vagy elhatárolható jellegzetes szolgáltatási tartalommal rendelkező, stb. - lásd: III. fejezet 2. pont és IV. fejezet) egyes *részterületei* ugyanis:

a) Általában *nem indokolták* a közszolgáltatási ellátórendszer kialakítását, megszervezését, vagy
b) a távközlési *liberalizáció és privatizáció kibontakozása során* (vagy épp a liberalizáció hatására) indultak rohamos fejlődésnek, amelyből következően az adott távközlési szolgáltatási rendszer, „részipiac” vonatkozásában a „hagyományos” telefonszolgáltatásra jellemző közszolgáltatás megszervezése már fel sem merült a kormányzati, közpolitikai döntéshozatalban, valamint a gazdasági közigazgatás struktúrájában, illetve

c) a közösségi és az egyéni igénybevétel (a felhasználás, fogyasztás) szempontjából *kisebb jelentőségű*, illetve *sajátos közszolgáltatási* mechanizmusként jöttek létre (eleinte pl.: honvédelmi, tudományos, kutatási, meteorológiai, vészjelzési, biztonsági, továbbá számos egyéb közérdekű, de az egyéni fogyasztáson kívüli jelentőséggel, jellemzőkkel rendelkeztek).

A távközlési részterületek sajátos fejlődéséről és közszolgáltatási tartalmáról lásd a III. fejezet 2. és a IV. fejezet 6. pontjaiban.

A *műsorterjesztési* hálózati rendszerek és a műsorterjesztési infrastruktúrára épülő *műsorszolgáltatások* szoros *összefonódása*, speciális működése, technológiája, elhatárolható tartalmi jellemzői, illetve piaci közszolgáltatási struktúrájának sajátosságai alapján a *műsorterjesztés nem* sorolható a távközlési természetes és állami monopólium, illetve a távközlési piaci közszolgáltatás rendszer keretébe.

A távközlés és az elektronikus média „elkülönülése” a távközlési liberalizáció kibontakozásával párhuzamosan, az elektronikus média digitális fejlődésével és a kiterjedt konvergencia rendszerében indult alapvető változásnak.

A távközlés *fogalmáról, közszolgáltatási tartalmáról, a közszolgáltatási tartalom átalakulásáról, szerkezeti változásairól, valamint a távközlés egyes részterületeiről* és azok távközlési *liberalizációval* való összefüggéseiről, *lásd részletesen a későbbiekben*. (A III. fejezet 2. és 3. pont, illetve a IV. fejezet keretében.)

Ehelyütt tehát *általánosan* megállapítható, hogy a távközlés piaci közszolgáltatási rendszerének tartalmát és kereteit alapvetően a *vezetékes telefonhálózat és a vezetékes telefonszolgáltatási rendszer* töltötte ki. A vezetékes telefonhálózat kiépítésében és a vezetékes telefonszolgáltatás

ellátásában ugyanis egyértelműen megtalálhatók voltak azok a közüzemi jegyek, közszolgáltatási, közérdeket érvényesítő szempontok, amelyek megkérdőjelezhetetlenné tették a távközlés és azon belül a telefonszolgáltatás *közszolgáltatási tartalmát*, különösen a gazdaságra, az egyének közötti szabad kommunikációra, valamint a társadalmi fejlődésre egyaránt jelentős hatást gyakorló más ilyen típusú (*helyettesítő*) szolgáltatás *hiányában*.

A vezetékes telefonszolgáltatás alapját képező telefonhálózat, telefonközpontok és a hálózat üzemeltetése, irányítása - a technológiai fejlettség alapján - a XX. század utolsó harmadáig a *párhuzamosan kiépíthetetlen*, továbbá a sávszélesség és a műszaki lehetőségek által nagyon szűkösön biztosított kapacitás alapján *megoszthatatlan* közüzemi hálózatnak minősült.

Ebből következően mind *a) az alternatív, párhuzamos helyettesítő infrastruktúra kiépítése*, mind *b) az infrastruktúra alapú verseny* megvalósítása, mind pedig *c) a hálózat megosztása*, a hálózathoz más szolgáltatók általi *hozzáférés* biztosítása (egy hálózaton párhuzamos szolgáltatásnyújtás) eleve *lehetetlen*, kizárt volt (ezért fel sem merült). A vezetékes telefonszolgáltatásnak tehát *nem volt egyenértékű helyettesítő szolgáltatása*.

A vezetékes telefonhálózaton alapszolgáltatást jelentő és fokozatosan fejlődő telefonszolgáltatási rendszer mellett ugyan megjelentek ún.: kiegészítő és értéknövelt szolgáltatások, de ezek közvetlenül kapcsolódtak a telefonhoz, illetve külön, önálló a távközlési piac szerkezetét, berendezkedését érintő alapvető hatással nem jártak.

A telefonhálózati infrastruktúra és a telefonszolgáltatás (az akkoriban még komoly újdonságnak minősülő telematikai, kiegészítő és egyéb értéknövelt szolgáltatásokkal egységesen) tehát egyértelműen *természetes monopóliumnak* minősült, amely szinte valamennyi országban államilag ellátott, kizárólagos és különleges jogokkal védett, sajátosan szabályozott, valamint a piacgazdasági verseny viszonyaiból kiemelt piaci, gazdasági típusú *közszolgáltatásként* működött.

A távközléssel összefüggő műszaki, gazdasági fejlődés eredményei továbbá a konvergencia hatása azonban nemcsak a távközlési piac szerkezetét, gazdasági mechanizmusát alakította át, hanem a távközlés közszektorba tartozó jellegét, közszolgáltatási tartalmát is.

Az I. fejezethez kapcsolódó jegyzetek és vonatkozó irodalom

-
- ¹ CSORBA Imre: A távközlés szabályozása - múltban és jelenben. Magyar Távközlés 1992/2. sz., 13 - 14. o.
- ² SZENTES Tamás és munkaközössége: Fejlődés Versenyképesség Globalizáció I. Bp., Akadémiai Kiadó, 2005., 149 - 170. o.
- ³ BUCHANAN, James M.: Piac, állam, alkotmányosság. (Válogatott tanulmányok), Bp., Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1992., 38-43. o.
- ⁴ SMITH, Adam: A nemzetek gazdasága. (E gazdaság természetének és okainak vizsgálata.) (1776.), Bp., Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1992. (Az eredeti mű (1776) első két könyvét tartalmazza.), 23-26. o.
- ⁵ SMITH, Adam: The Wealth of Nations (Modern Library), (szerk.: Edwin Cannan), New York, NY: Random House, Inc., 1994., 485. o. (a negyedik könyv keretében)
- ⁶ SAMUELSON, Paul A. - Nordhaus, William D.: Közgazdaságtan. Bp., Akadémiai Kiadó, 2005., 134. o.
- ⁷ CSIKÓS-NAGY Béla: Közgazdaságtan a globalizáció világában. I. kötet, (Szerkesztő: Glatz Ferenc), Bp., MTA Társadalomkutató Központ, 2002., 138. o.
- ⁸ SAMUELSON, Paul A. - Nordhaus, William D.: Közgazdaságtan. Bp., Akadémiai Kiadó, 2005., 35. o.
- ⁹ HORVÁTH M. Tamás: Közigazgatás - szorítóban. Bp., Unió, 1998., 52. o.
- ¹⁰ CARLTON, Dennis W. - Perloff, Jeffrey M.: Modern piacelmélet. Bp., Panem Könyvkiadó, 2003., 88. o.
- ¹¹ CARLTON, Dennis W. - Perloff, Jeffrey M.: Modern piacelmélet. Bp., Panem Könyvkiadó, 2003., 89. o.
- ¹² JOHANSSON, Per-Olov: An Introduction to Modern Welfare Economics. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 1991., 10-21. o.;
- FEMIA, Joseph V.: Pareto and Political Theory (Routledge Studies in Social and Political Thought). Abingdon, Oxon: OX, Routledge, 2006., 10., 65., 93. o.;
- LAFFONT, Jean-Jacques: Fundamentals of Public Economics. Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 1988., 3., 13-16., 36-37., 51-52. o.;

- BAUMOL, William J. - Sidak J. Gregory: Toward Competition in Local Telephony. Cambridge, Massachusetts, MIT Press - Washington D.C.: AEI Press, 1994., 23-27. o.;
- WEINGAST, Barry R. - Wittman, Donald (szerk.): The Oxford Handbook of Political Economy. Oxford, OX: Oxford University Press, 2006., 377., 379., 408-413., 454-456., 480., 483-491. o.;
- NAGEL, Stuart S. (szerk.): Encyclopedia of Policy Studies. (Public Administration and Public Policy/53), New York, NY: Marcel Dekker, Inc., 1994., (2. kiadás), 54., 490-491., 499., 859. o.;
- NAGEL, Stuart (szerk.): Handbook of Global Political Policy. (Public Administration and Public Policy/82), New York, NY: Marcel Dekker, Inc., 2000., 17-20. o.;
- LAFFONT, Jean-Jacques - Martimort, David: The Theory of Incentives: The Principal-Agent Model. Princeton, New Jersey, Princeton University Press, 2002., 14-18., 29., 47. o.
- BOLTER, Walter G. - McConnaughey, James W. - Kelsey, Fred J.: Telecommunications Policy for the 1990s and Beyond. Armonk, NY.: M. E. Sharpe, 1990., 11. o.;
- WHEATLEY, Jeffery J.: World Telecommunications Economics. Stevenage, Herts (Hertfordshire), Institution of Electrical Engineers - Institution of Engineering and Technology (IET), 1999., 188. o.;
- DOEL, Hans van den, Velthoven, Ben van: Democracy and Welfare Economics. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 1993., 7- 8. o., 28-33. o.;
- Hammond**, Peter J.: Theoretical Progress In Public Economics: A Provocative Assessment. Oxford Economic Papers, Vol. 42. No. 1., (January 1990), 6 - 33. o.; **Brito**, Dagobert L. - Hamilton, Jonathan H. - Slutsky, Steven M. - Stiglitz, Joseph E.: Pareto Efficient Tax Structures. Oxford Economic Papers, Vol. 42. No. 1., (January 1990), 61 - 77. o.; **Cheyne**, Ilona: Member States and Infrastructure Obligations. Journal of Environmental Law, Vol. 14. No. 1., (2002), 101 - 118. o.
- ¹³ **BUCHANAN**, James M.: Piac, állam, alkotmányosság. (Válogatott tanulmányok), Bp., Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1992., 52-53. o.;
- CULLIS, John - Jones, Philip: Közpénzügyek és közösségi döntések. Bp., Aula Kiadó Kft., 2003., 1-3. o.
- ¹⁴ **STIGLITZ**, Joseph E.: A kormányzati szektor gazdaságtana. Bp., KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft., 2000., 79-83. o.;
- BOADWAY, Robin W. - Niel, Bruce: Welfare Economics. Oxford, OX: Basil Blackwell Publisher Limited, 1984., 4-5., 18-19. o., 31-60. o.;
- Gorman**, W. M.: The Intransitivity of Certain Criteria Used In Welfare Economics. Oxford Economic Papers, Vol. VII. No. 1. (February 1955), 25 - 34. o.
- ¹⁵ **GRAHL**, John - Lysandrou, Photis: Capital market trading volume: an overview and some preliminary conclusions. Cambridge Journal of Economics, Vol. 30. No. 6., (November 2006), 955 - 979. o.
- ¹⁶ **PAPP** Ilona (szerk.): Szolgáltatások a harmadik évezredben. Bp., Aula Kiadó, 2003., 117. o.
- ¹⁷ Részletesebben:
Stiglitz, Joseph E.: Capital-market Liberalization, Globalization, and the IMF. Oxford Review of Economic Policy, Vol. 20. No.1., (Spring 2004), 57 - 71. o.; **Kelsey**, David: Maximin Expected Utility And Weight of Evidence. Oxford Economic Papers, Vol. 46. No. 3., (July 1994), 425 - 444. o.; **Hicks, J. R.:** The Scope And Status Of Welfare Economics. Oxford Economic Papers, Vol. 27., No. 3., (November 1975), 307 - 326. o.
- ¹⁸ Részletesebben:
COELLI, Timothy J., - Rao, D.S. Prasada, - O'Donnell, Christopher J. - Battese, George E.: An Introduction to Efficiency and Productivity Analysis, New York, NY: Springer Science+Business Media, Inc., 2005. (2. kiadás), 41., 51., 57. o.
- ¹⁹ **ENCAOUA**, David - Hollander, Abraham: Competition Policy and Innovation, Oxford Review of Economic Policy, Vol. 18. No. 1., (Spring 2002), 63 - 79. o.
- ²⁰ **CSIKÓS-NAGY** Béla: Közgazdaságtan a globalizáció világában. I. kötet, (Szerkesztő: Glatz Ferenc), Bp., MTA Társadalomkutató Központ, 2002., 147-148. o.
- ²¹ **SUNSTEIN**, Cass R.: Free Markets and Social Justice. New York, NY: Oxford University Press, Inc., 1997., 20., 96., 158., 169-170., 213. o.
- ²² **BAILEY**, Roy E.: The Economics of Financial Markets. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2005., 18., 22., 50., 88. o.
- ²³ **SAMUELSON**, Paul A. - Nordhaus, William D.: Közgazdaságtan. Bp., Akadémiai Kiadó, 2005., 35. o.
- ²⁴ **DOWDELL**, E. G.: Oligopoly And Imperfect Competition. Oxford Economic Papers, Vol. 1. No. 2., (June 1949), 217 - 226.; **Pitelis**, Christos N.: On Globalisation And Governance; Some Issues. Contributions to Political Economy, Vol. 24. No. 1., (August 2005), 1 - 12. o.; **Audretsch**, David B. - Thurik, A. Roy: What's New about the New Economy? Sources of Growth in the Managed and Entrepreneurial Economies. Industrial and Corporate Change, Vol. 10. No. 1., (March 1 2001), 267 - 315.;
- ²⁵ **SAMUELSON**, Paul A. - Nordhaus, William D.: Közgazdaságtan. Bp., Akadémiai Kiadó, 2005., 150. o.
- ²⁶ Részletesebben:
LELE, Milind M.: Monopoly Rules. New York, NY: Crown Publishing Group - Random House, Inc., 2005., 21-39. o.;

SCHUMPETER, Joseph A.: *The Economics and Sociology of Capitalism.* (Richard Swedberg - szerk.), Princeton, New Jersey, Princeton University Press, 1991., 114., 197-200., 205-208., 309-311., 321., 324., 328. o.;

BOLTER, Walter G. - McConnaughey, James W. - Kelsey, Fred J.: *Telecommunications Policy for the 1990s and Beyond.* Armonk, NY.: M. E. Sharpe, 1990., 6-22. o.

²⁷ SAMUELSON, Paul A. - Nordhaus, William D.: *Közgazdaságtan.* Bp., Akadémiai Kiadó, 2005., 151. o.

²⁸ GÓMEZ-IBÁÑEZ, José A.: *Regulating Infrastructure: Monopoly, Contracts, and Discretion.* Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 2003., 4., 7-10., 39., 64., 68., 70., 78., 85., 87., 174., 185., 190., 220., 224-225., 248-249., 253., 256., 301. o.;

DE JONG, Henry W. - Shepherd, William G. (szerk.): *Pioneers of Industrial Organization: How the Economics of Competition and Monopoly Took Shape.* Cheltenham, Glos, Edward Elgar Publishing Limited, 2007., 86., 150., 151., 174., 191. o.;

BROWN, Victor C. - Jackson, McLeod P.: *Public Sector Economics.* Oxford, OX: Blackwell Publishers, 1990., (4. kiadás), 28. o.;

LAFFONT, Jean-Jacques - Martimort, David: *The Theory of Incentives: The Principal-Agent Model.* Princeton, New Jersey, Princeton University Press, 2002., 8., 18. o.;

LAFFONT, Jean-Jacques - Tirole, Jean: *Competition in Telecommunications.* Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 2000., 3., 40-41., 285. o.;

LAFFONT, Jean-Jacques: *Fundamentals of Public Economics.* Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 1988., 68., 83., 85-87. o.;

LAFFONT, Jean-Jacques - Beato, Paulina (szerk.): *Competition Policy in Regulated Industries: Approaches for Emerging Economies.* Washington D.C.: Inter-American Development Bank, 2002., 147-149. o.;

NEWBERY, David M.: *Privatization, Restructuring, and Regulation of Network Utilities.* Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 1999., 1-4., 27-28., 133-135., 138. o.;

KNIEPS, Günter - Brunekreeft, Gert (szerk.): *Zwischen Regulierung und Wettbewerb: Netzsektoren in Deutschland.* Heidelberg, Physica-Verlag, 2003., (2. kiadás), 11., 13., 15-16., 68., 91., 95., 101., 145., 179., 186., 204., 253. o.;

GRAACK, Cornelius: *Telekommunikationswirtschaft in Der Europäischen Union: Innovationsdynamik, Regulierungspolitik und Internationalisierungsprozesse.* Heidelberg, Physica-Verlag, 1997., 25., 26. o.;

SHY, Oz: *The Economics of Network Industries.* Cambridge, CB: Cambridge University Press., 2001., 7-8., 102. o.;

WELFENS, Paul J. J. - Graack, Cornelius: *Telekommunikationswirtschaft: Deregulierung, Privatisierung und Internationalisierung.* Berlin-Heidelberg, Springer-Verlag, 1996., 79-83., 127. o.;

WINKLER, Klaus: *Negotiations with Asymmetrical Distribution of Power: Conclusions from Dispute Resolution in Network Industries.* (Contributions to Economics), Heidelberg, Physica-Verlag, 2006., 99. o.;

TRAIN, Kenneth E.: *Optimal Regulation: The Economic Theory of Natural Monopoly.* Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 1997., (5. kiadás), 1., 5-17. o.;

STERNER, Thomas: *Policy Instruments for Environmental and Natural Resource Management.* Washington D.C.: Resources of the Future, RFF Press - The World Bank - The Swedish International Development Cooperation Agency (Sida), 2003., 75., 348., 351. o.;

SHERMAN, Roger: *The Regulation of Monopoly.* Cambridge, CB: Cambridge University Press, 1989., 58 80-84., 124. o.;

PARKER, David (szerk.): *Privatization in the European Union: Theory and Policy Perspectives.* London, Routledge, 1998., 5., 22., 27., 38., 42., 49. o.;

PARKER, David - Saal, David: *International Handbook on Privatization.* Cheltenham, Glos, Edward Elgar Publishing Limited, 2003., 2., 19., 49-50., 52-53., 75-77., 88., 105., 477-478., 537-549., 560. o.;

ETRO, Federico: *Competition, Innovation, and Antitrust: A Theory of Market Leaders and Its Policy Implications.* (Universita degli Studi di Milano Bicocca, Milano), Berlin - Heidelberg, Springer-Verlag, 2007., 16., 99., 178. o.;

STEHMANN, Oliver: *Network Competition for European Telecommunications.* Oxford, OX: Oxford University Press, 1995., 43-59. o.;

ZACHER, Mark W. - Sutton, Brent A.: *Governing Global Networks: International Regimes for Transportation and Communications.* Cambridge, CB: Cambridge University Press, 1996., 25., 27-28., 32., 161., 173-175. o.;

SEVEN, Bulent: *Legal Aspects of Privatisation: A Comparative Study of European Implementations.* Dissertation.com, 2001., 45-47., 114-119., 274-280., 286-288. o.;

PEIRCE, William Spangar: *Economics of the Energy Industries.* Westport CT: Praeger Publishers, 1996., (2. kiadás), 142., 150., 162., 166., 173., 181. o.;

KÜNNEKE, Rolf W. - Correljé, Aad F. - Groenewegen, John P. M. (szerk.): *Institutional Reform, Regulation and Privatization: Process and Outcomes in Infrastructure Industries.* Cheltenham, Glos, Edward Elgar Publishing Limited, 2005., 24., 59., 67-71., 77-83. o.;

STOFT, Steven: *Power System Economics: Designing Markets for Electricity.* The Institute of Electrical and Electronics Engineers, Inc., 2002. 6-10., 18., 22., 53., 58., 130., 369. o.;

GERADIN, Damien (szerk.): *The Liberalization of Electricity and Natural Gas in the European Union.* Hague - London, Kluwer Law International (European Monographs, 27), 2001., 4-5., 37. o. (74-76., 129-131., 132-136., 185., 276. o.);

DENNY, Fred I. - Dismukes, David E.: Power System Operations and Electricity Markets. (Electric Power Engineering Series), Boca Raton, Florida, CRC Press LLC, 2002., 1-4., 71., 72., 77., 78. o.;

BUNN, Derek W. (szerk.): Modelling Prices in Competitive Electricity Markets. (The Wiley Finance Series), Chichester, West Sussex: John Wiley & Sons, Ltd, 2004. 11-12. o.;

FINON, Dominique - Midttun, Atle: Reshaping European Gas and Electricity Industries. (Elsevier Global Energy Policy and Economics Series), Kidlington, Oxford, Elsevier Ltd., 2004., 18., 20-21., 30., 34., 40., 72., 140., 160., 263. o.;

VAITILINGAM, Romesh (szerk.), Bergman, Lars - Doyle, Chris - Gual, Jordi - Hultkrantz, Lars - Neven, Damien - Röller, Lars-Hendrik - Waverman, Leonard: Europe's Network Industries: Conflicting Priorities: Telecommunications. Monitoring European Deregulation 1. London, Centre for Economic Policy Research, 1998., 20-22. o.

EMIRATES Center for Strategic Studies and Research: The Future of Natural Gas in the World Energy Market. Abu Dhabi, The Emirates Center for Strategic Studies and Research, 2001., 6-7., 9., 11-13., 23., 32-35. o.;

DE VANY, Arthur S. - Walls, W. David: The Emerging New Order in Natural Gas: Markets versus Regulation. Westport, CT: Quorum Books, 1995., 5., 10., 13-16., 18-21., 110. o.;

ELLIG, Jerry - Kalt, Joseph P. (szerk.): New Horizons in Natural Gas Deregulation. Westport, CT: Praeger Publishers, 1996., 4., 33-37., 111-112., 128., 165-166., 228. o.;

SPULBER, Nicolas - Sabbaghi, Asghar: Economics of Water Resources: From Regulation to Privatization. (Natural Resource Management and Policy), Norwell, Massachusetts, Kluwer Academic Publishers, 1998., (2. kiadás), 180., 183., 193., 233., 293-298. o.;

LANE, Jan-Erik: The Public Sector: Concepts, Models and Approaches. London, SAGE Publications Ltd, 2000., (3. kiadás), 118-124., 127-129., 135-142., 191. o.;

OECD: Privatisation of Utilities and Infrastructure: Methods and Constraints. Paris, 1997., 11. o.;

SEGERFELDT, Fredrik: Water for Sale: How Business and the Market Can Resolve the World's Water Crisis. Washington D.C.: Cato Institute, 2005., (a mű eredeti címe: Vatten till salu. Hur företag och marknad kan lösa världens vattenkris, eredeti kiadás: Timbro, Stockholm, 2003.) 81-82., 105., 110. o.;

COOPER, Mark: Cable Mergers and Monopolies: Market Power in Digital Media and Communications Networks. Washington, D.C.: Economic Policy Institute, 2002., 65., 68. o.;

GASMI, Farid - Kennet, D. Mark - Sharkey, William W. - Laffont, Jean-Jacques: Cost Proxy Models and Telecommunications Policy: A New Empirical Approach to Regulation. Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 2002., 1-3., 5., 37-38., 41., 65-69., 91-95., 178. o.;

POCIASK, Steve - Rutner, Jack: MCI WorldCom's Sprint Toward Monopoly: An Analysis of the Proposed Telecommunications Merger. Washington DC: Economic Policy Institute, 2000., 20.o.;

STIGLITZ, Joseph E.: The Roaring Nineties: A New History of the World's Most Prosperous Decade. New York, NY: W.W. Norton & Company, Inc., 2004., 89., 93., 101., 248-249. o.;

STIGLITZ, Joseph E. - Mathewson, G. Frank (szerk.): New Developments in the Analysis of Market Structure. Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 1986., 39., 346., 352-353., 355., 518. o.;

LOW, Linda: The Economics of Information Technology and the Media. Singapore, Singapore University Press - World Scientific Publishing, Ltd. 2000., 57-61. o.;

MATTOO, Aaditya - Stern, Robert M. - Zanini Gianni: A Handbook of International Trade in Services. Oxford, OX: Oxford University Press - World Bank, 2008., 38-39., 68-69., 339-343., 392. o.;

KIM, Jae Young: Sorting Out Deregulation: Protecting Free Speech and Internet Access in the United States, Germany, and Japan. New York, NY: LFB Scholarly Publishing LLC, 2002., 14-15., 17. o.;

POOL, Ithiel de Sola: Technologies without Boundaries: On Telecommunications in a Global Age. Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 1990., 45., 111., 143. o.;

NAGEL, Stuart S. (szerk.): Encyclopedia of Policy Studies. (Public Administration and Public Policy/53), New York, NY: Marcel Dekker, Inc., 1994., (2. kiadás), 185., 412-413., 416., 457-460., 466. o.;

RABIN, Jack - Hildreth, W. Bartley - Miller, Gerald J.: Handbook of Public Administration. (Public Administration and Public Policy/65), New York, NY: Marcel Dekker, Inc., 1998., 1016., 1019-1020., 1072. o.;

BOLTER, Walter G. - McConnaughey, James W. - Kelsey, Fred J.: Telecommunications Policy for the 1990s and Beyond. Armonk, NY: M. E. Sharpe, 1990., 12-14., 21., 31-32., 34-43. o.;

PELKMANS, Jacques: Market Integration in the European Community. Hague, Martinus Nijhoff Publishers (Springer), 1984., 43-47., 102., 270. o.;

FREEDLAND, Mark - Sciarra, Silvana (szerk.): Public Services and Citizenship in European Law: Public and Labour Law Perspectives. Oxford, OX: Oxford University Press, 1998., 101-102., 118-119., 122-125. o.;

BARTLE, Ian: Globalisation and Eu Policy-Making: The Neo-Liberal Transformation of Telecommunications and Electricity. Manchester, M: Manchester University Press, 2005., 39-45., 58-61., 62-66. o.;

WHEATLEY, Jeffery J.: World Telecommunications Economics. Stevenage, Herts (Hertfordshire), Institution of Electrical Engineers - Institution of Engineering and Technology (IET), 1999., 144-147. o.;

(SZONTAGH Vilmos: A közigazgatási jogtudomány tankönyve. (I. kötet: Jogtudományos alapvetés), Debreceni Tudományegyetemi Nyomda, 1948., 81. o.);

Knieps, Günter: The Different Role of Mandatory Access in German Regulation of Railroads and Telecommunications. *Journal of Competition Law and Economics*, Vol. 2. No. 1. (March 2006), 149 - 158. o.;

Farrell, Joseph: Prospects for Deregulation in Telecommunications. *Industrial and Corporate Change*. Vol. 6. No. 4., (December 1997), 719 - 740. o.;

Armstrong, Mark: Competition in telecommunications. *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 13. No. 1. (Spring 1997), 64 - 82. o.;

Laffont, Jean-Jacques - Tirole, Jean: The Politics of Government Decision Making: Regulatory Institutions. *Journal of Law, Economics, and Organization*, Vol. 6. No. 1., (Spring 1990), 1 - 31. o.;

Davies, Andrew: Innovation in Large Technical Systems: The Case of Telecommunications. *Industrial and Corporate Change*, Vol. 5. No. 4., (1996), 1143 - 1180. o.;

Antonelli, Cristiano: Localized Technological Change in the Network of Networks: the Interaction between Regulation and the Evolution of Technology in Telecommunications. *Industrial and Corporate Change*, Vol. 4. No. 4., (1995), 737 - 754. o.;

Mason, Robin - Valletti, Tommaso M.: Competition in Communication Networks: Pricing and Regulation. *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 17. No. 3., (Autumn 2001), 389 - 415. o.;

Huntley, Jak: New directions in US telecommunications regulation: the impact of the telecommunications act 1996 on „local” provision. *International Journal of Law and Information Technology*, Vol. 8. No. 3., (Autumn 2000), 310 - 337. o.;

Rosston, Gregory L. - Teece, David J.: Competition and „Local” Communications: Innovation, Entry and Integration. *Industrial and Corporate Change*, Vol. 4. No. 4., (1995), 787 - 814. o.;

Cowan, Simon: Competition in the water industry. *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 13. No. 1., (Spring 1997), 83 - 92. o.;

Littlechild, Stephen: Economic Regulation of Privatised Water Authorities and some Further Reflections. *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 4. No. 2., (Summer 1988), 40 - 68. o.;

Joskow, Paul L.: Introducing Competition into Regulated Network Industries: from Hierarchies to Markets in Electricity. *Industrial and Corporate Change*, Vol. 5. No. 2., (1996), 341 - 382. o.;

Helm, Dieter - Jenkinson, Tim: The assessment: introducing competition into regulated industries. *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 13. No. 1., (Spring 1997), 1-14. o.;

Troesken, Werner - Geddes, Rick: Municipalizing American Waterworks, 1897 - 1915. *Journal of Law, Economics, and Organization*, Vol. 19. No. 2., (October 2003), 373 - 400. o.;

Pelkmans, Jacques: Making EU Network Markets Competitive. *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 17. No. 3. (Autumn 2001), 432 - 456. o.;

Domberger, S. - Jensen, P: Contracting out by the public sector: theory, evidence, prospects. *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 13. No. 4., (Winter 1997), 67 - 78. o.;

Moreau, François: The role of the state in evolutionary economics. *Cambridge Journal of Economics*, Vol. 28. No. 6., (November 2004), 847 - 874. o.;

Helm, Dieter: The Assessment: The European Internal Market: The Next Steps. *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 9. No. 1., (Spring 1993), 1 - 14. o.;

Hartley, Nicholas - Culham Peter: Telecommunications Prices Under Monopoly and Competition. *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 4. No. 2., (Summer 1988), 1 - 19. o.;

Madden, Gary - Savage, Scott J.: Regulation and International Telecommunications Pricing Behaviour. *Industrial and Corporate Change*, Vol. 10. No. 1. (March 1 2001), 247 - 265. o.;

Helm, Dieter: The Assessment: Energy Policy. *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 7. No. 2., (Summer 1991), 1 - 16. o.;

Bös, Dieter: Privatization in Europe: A Comparison of Approaches. *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 9. No. 1., (Spring 1993), 95 - 111. o.;

Argyris, Nicholas: Regulatory Reform in the Electricity Sector: An Analysis of the Commission’s Internal Market Proposals. *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 9. No. 1., (Spring 1993), 31 - 44. o.;

Glaister, Stephen - Starkie, David - Thompson, David: The Assessment: Economic Policy for Transport. *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 6. No. 2., (Summer 1990), 1 - 21. o.;

Foreman-Peck J.S.: Natural Monopoly and Railway Policy in the Nineteenth Century. *Oxford Economic Papers*, Vol. 39. No. 4., (December 1987), 699 - 718. o.;

Spulber, Daniel F. - Yoo, Christopher S.: Network Regulation: The Many Faces of Access. *Journal of Competition Law and Economics*, Vol. 1. No. 4., (December 2005), 635 - 678. o.;

Mattoo, Aaditya: China’s Accession to the WTO: The Services Dimension. *Journal of International Economic Law*, Vol. 6. No. 2., (June 2003), 299 - 339. o.;

Crampes, Claude - Laffont, Jean-Jacques: Transport Pricing in the Electricity Industry. *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 17. No. 3., (Autumn 2001), 313 - 328. o.;

Kavassalis, Petros - Solomon, Richard Jay - Benghozi, Pierre-Jean: The Internet: a Paradigmatic Rupture in Cumulative Telecom Evolution. *Industrial and Corporate Change*, Vol. 5. No. 4., (1996), 1097 - 1126. o.;

David, Paul A.: Heroes, Herds and Hysteresis in Technological History: Thomas Edison and „The Battle of the Systems” Reconsidered. *Industrial and Corporate Change*, Vol. 1. No. 1., (1992), 129 - 180. o.;

Hay, George A.: Competition Policy. *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 1. No. 3., (Autumn 1985), 63 - 79. o.;

Nelson, Richard R.: The problem of market bias in modern capitalist economies. *Industrial and Corporate Change*, Vol 11. No. 2., (April 2002), 207 - 244. o.;

Hall, Bronwyn H.: The Assessment: Technology Policy. *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 18. No. 1., (Spring 2002), 1 - 9. o.;

Brealey, Richard A. - Cooper, Ian A. - Habib, Michel A.: Investment appraisal in the public sector. *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 13. No. 4., (Winter 1997), 12 - 28. o.;

Reschenthaler, Gil B. - Thompson, Fred: The Information Revolution and the New Public Management. *Journal of Public Administration Research and Theory*, Vol. 6. No. 1., (January 1996), 125 - 143. o.;

Henry, Claude: Public Service and Competition in the European Community Approach to Communications Networks. *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 9. No. 1., (Spring 1993), 45 - 66. o.;

Stelzer, Irwin: Britain’s Newest Import: America’s Regulatory Experience. *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 4. No. 2., (Summer 1988), 69 - 79. o.;

Vickers, John: Strategic Competition Among the Few-some Recent Developments in the Economics of Industry. *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 1. No. 3., (Autumn 1985), 39 - 62. o.;

Kikkawa, Takeo: The Role of Matsunaga Yasuzaemon in the Development of Japan’s Electric Power Industry. *Social Science Japan Journal*, Vol. 9. No. 2., (October 2006), 203 -

219. o.; **Waelde**, Thomas: Energy Law in Europe. National, EU and International Law and Institutions. *International & Comparative Law Quarterly*, Vol. 52. No. 3., (July 2003), 831 - 835. o.; **Woroch**, Glenn A.: Facilities Competition and Local Network Investment: Theory, Evidence and Policy Implications. *Industrial and Corporate Change*, Vol. 7. No. 4., (December 1998), 601 - 614. o.; **Campos**, Jose Edgardo - Esfahani, Hadi Salehi: Why and When Do Governments Initiate Public Enterprise Reform? *World Bank Economic Review*, Vol. 10. No. 3., (September 1996), 451 - 485. o.; **Vickers**, John: Concepts Of Competition. *Oxford Economic Papers*, Vol. 47. No. 1. (January 1995), 1 - 23. o.; **Lyon**, Thomas P. - Hackett, Steven C.: Bottlenecks and Governance Structures: Open Access and Long-term Contracting in Natural Gas. *Journal of Law, Economics, and Organization*, Vol. 9. No. 2., (October 1993), 380 - 398. o.; **Barnett**, William P. - Carroll, Glenn R.: How Institutional Constraints Affected the Organization of Early U.S. Telephony. *Journal of Law, Economics, and Organization*, Vol. 9. No. 1., (April 1993), 98 - 126. o.; **Ordover**, Janusz - Baumol, William: Antitrust Policy and High-Technology Industries. *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 4. No. 4., (Winter 1988), 13 - 34. o.; **Wellisz**, Stanislaw - Findlay, Ronald: The State and the Invisible Hand. *World Bank Research Observer*, Vol. 3. No. 1., (January 1988), 59 - 80. o.; **Dasgupta**, Partha - Stiglitz, Joseph E.: Learning-by-doing, Market Structure and Industrial and Trade Policies. *Oxford Economic Papers*, Vol. 40. No. 2., (June 1988), 246 - 268. o.; **Switzer**, Sheldon - Trout, Jeffrey P.: The „Optimal” Structure of the Deregulated Electric Utility Industry. *The Electricity Journal*, Vol. 20. No. 6., (July 2007), 8-17. o.; **Clark**, Ephraim - Easaw, Joshy Z.: Optimal Access Pricing for Natural Monopoly Networks when Costs are Sunk and Revenues are Uncertain. *European Journal of Operational Research*, Vol. 178. No. 2., (16 April 2007), 595-602. o.; **Boyce**, John R. - Hollisú, Aidan: Governance of Electricity Transmission Systems. *Energy Economics*, Vol. 27. No. 2., (March 2005), 237-255. o.; **Ramos-Real**, Francisco Javier: Cost Functions and the Electric Utility Industry. A Contribution to the Debate on Deregulation. *Energy Policy*, Vol. 33. No. 1., (January 2005), 69-87. o.; **Austvik**, Ole Gunnar: Conflict and cooperation with respect to European natural-gas regulations. *Applied Energy*, Vol. 75. No. 1-2., (May-June 2003), 23-32. o.; **Gasmi**, Farid - Sharkey, William W. - Laffont, Jean-Jacques: The Natural Monopoly Test Reconsidered: An Engineering Process-based Approach to Empirical Analysis in Telecommunications. *International Journal of Industrial Organization*, Vol. 20. No. 4., (April 2002), 435-459. o.; **Starkie**, David: Airport regulation and competition. *Journal of Air Transport Management*, Vol. 8. No. 1., (January 2002), 63-72. o.; **Willner**, Johan: Ownership, efficiency, and political interference. *European Journal of Political Economy*, Vol. 17. No. 4., (November 2001), 723-748. o.; **Gabelmann**, Anne: Regulating European Telecommunications Markets: Unbundled Access to the Local Loop Outside Urban Areas. *Telecommunications Policy*, Vol. 25. No. 10-11., (October-November 2001), 729-741. o.; **Wilson**, Wesley W. - Zhou, Yimin: Telecommunications Deregulation and Subadditive Costs: Are Local Telephone Monopolies Unnatural? *International Journal of Industrial Organization*, Vol. 19. No. 6., (May 2001), 909-930. o.; **Künneke**, Rolf W.: Electricity Networks: How „Natural” is the Monopoly? *Utilities Policy*, Vol. 8. No. 2., (June 1999), 99-108. o.; **Dismukes**, David E. - Kleit, Andrew N.: Cogeneration and electric power industry restructuring. *Resource and Energy Economics*, Vol. 21. No. 2., (May 1999), 153-166. o.; **Fraja**, Gianni: Regulation and access pricing with asymmetric information. *European Economic Review*, Vol. 43. No. 1., (10 January 1999), 109-134. o.; **Dismukes**, David E. - Cope, Robert F. - Mesyanzhinov, Dmitry: Capacity and Economies of Scale in Electric Power Transmission. *Utilities Policy*, Vol. 7. No. 3., (November 1998), 155-162. o.; **Burns**, Philip - Weyman-Jones, Thomas G.: Is the Gas Supply Market a Natural Monopoly? *Econometric Evidence from the British Gas Regions*. *Energy Economics*, Vol. 20. No. 2., (1 April 1998), 223-232. o.; **Summerton**, Neil: The British Way in Water. *Water Policy*, Vol. 1. No. 1., (February 1998), 45-65. o.; **Crandall**, Robert W.: Are Telecommunications Facilities „infrastructure?” If they are, so what? *Regional Science and Urban Economics*, Vol. 27. No. 2., (April 1997), 161-179. o.; **Awerbuch**, Shimon - Dillard, Jesse - Mouck, Tom - Preston, Alistair: Capital Budgeting, Technological Innovation and the Emerging Competitive Environment of the Electric Power Industry. *Energy Policy*, Vol. 24. No. 2., (February 1996), 195-202. o.; **Tschirhart**, John: Monopsony Power and the Existence of Natural Monopoly in Energy Utilities. *Resource and Energy Economics*, Vol. 17. No. 4., (December 1995), 327-340. o.; **Kamiya**, Kazuya: Optimal Public Utility Pricing: A General Equilibrium Analysis. *Journal of Economic Theory*, Vol. 66. No. 2., (August 1995), 548-572. o.; **Jaccard**, Mark: Oscillating Currents: The Changing Rationale for Government Intervention in the Electricity Industry. *Energy Policy*, Vol. 23. No. 7., (July 1995), 579-592. o.; **Laffont**, Jean-Jacques - Tirole, Jean: Access Pricing and Competition. *European Economic Review*, Vol. 38. No. 9., (December 1994), 1673-1710. o.; **Armstrong**, Thomas O. - Leppel, Karen: Are Regulated and Potentially Unregulated Combination Gas and Electric Utilities Natural Monopolies? *Journal of Economics and Business*, Vol. 46. No. 3., (August 1994), 195-206. o.; **Cave**, Martin - Doyle, Chris: Access Pricing in Network Utilities in Theory and Practice. *Utilities Policy*, Vol. 4. No. 3., (July 1994), 181-189. o.; **Locksley**, Gareth: From Exclusive Rights to Access Charges. *Utilities Policy*, Vol. 4. No. 3., (July 1994), 223-228. o.; **Selwyn**, Lee L.: Market Failure in „Open” Telecommunications Networks: Defining the New „Natural Monopoly”. *Utilities Policy*, Vol. 4. No. 1., (January 1994), 21-30. o.; **Rosput**, Paula G.: The Limits to Deregulation of Entry and Expansion of the US Gas Pipeline Industry. *Utilities Policy*, Vol. 3. No. 4., (October 1993), 287-294. o.; **Jensen**, James T.: Open Access - The New Market Approach to Natural Gas Policy. *Energy Policy*, Vol. 20. No. 10., (October 1992), 1005-1014. o.; **McNamara**, John R.: Government Regulation and Innovation in Local Telephone Services. *Technovation*, Vol. 12. No. 6., (September 1992), 387-396. o.; **Wenders**, John T.: Unnatural Monopoly in Telecommunications. *Telecommunications Policy*, Vol. 16. No. 1., (January-

- February 1992), 13-15. o.; **Wenders**, John T.: Natural Monopoly and the Deregulation of Local Telephone Service. *Telecommunications Policy*, Vol. 14. No. 2., (April 1990), 125-138. o.; **Clark**, Robert M. - H. Youn Kim: Economies of Scale and Scope in Water Supply. *Regional Science and Urban Economics*, Vol. 18. No. 4., (November 1988), 479-502. o.; **Mo-Yin S. Tam**: A Mechanism to Induce Ramsey Pricing for Natural Monopoly Firms. *International Journal of Industrial Organization*, Vol. 6. No. 2., (1988), 247-261. o.; **Wright**, Mike: Government Divestments and the Regulation of Natural Monopolies in the UK: The Case of British Gas. *Energy Policy*, Vol. 15. No. 3., (June 1987), 193-216. o.; **Snow**, Marcellus S.: Natural Monopoly in INTELSAT: Cost Estimation and Policy Implications for the Separate Systems Issue. *Telematics and Informatics*, Vol. 4. No. 2., (1987), 133-150. o.; **Sonstegaard**, Miles H. Economic Evaluation for U.S. Railroads. *Transportation Research Part A: General*, Vol. 20. No. 1., (January 1986), 25-31. o.; **Spulber**, Daniel F.: Scale Economies and Existence of Sustainable Monopoly Prices. *Journal of Economic Theory*, Vol. 34. No. 1., (October 1984), 149-163. o.; **Guldmann**, Jean-Michel: Modeling the Structure of Gas Distribution Costs in Urban Areas. *Regional Science and Urban Economics*, Vol. 13. No. 3., (August 1983), 299-316. o.; **Bertram**, Geoff: Energy. *Asia Pacific Viewpoint*, Vol. 42. No. 1., (April 2001), 115-131. o.; **Isser**, Steven N.: Electricity Deregulation: Kilowatts for Nothing and Your BTUs for Free. *Review of Policy Research*, Vol. 20. No. 2., (June 2003), 219-238. o.; **Vass**, Peter: Water Privatisation and the first Periodic Review. *Financial Accountability & Management*, Vol. 9. No. 3., (August 1993), 209-224. o.; **Irwin**, Manley R. - Ela, John D.: US telecommunications regulation: Will technology decide? *Telecommunications Policy*, Vol. 5. No. 1., (March 1981), 24-32. o.; **Peacock**, Alan T. - Rowley, Charles K.: Welfare Economics and the Public Regulation of Natural Monopoly. *Journal of Public Economics*, Vol. 1. No. 2., (August 1972), 227-244. o.; **Peacock**, Alan T. - Rowley, Charles K.: Welfare Economics and the Public Regulation of Natural Monopoly: A Reply. *Journal of Public Economics*, Vol. 2. No. 1., (February 1973), 97-100. o.; **Waterson**, Michael: Recent Developments in the Theory of Natural Monopoly. *Journal of Economic Surveys*, Vol. 1. No. 1-2., (March 1987) 59-80. o.; **Doyle**, Chris: Liberalizing Europe's Network Industries: Ten Conflicting Priorities. *Business Strategy Review*, Vol. 9. No. 3., (September 1998), 55-66. o.; **Freebairn**, John: Access Prices for Rail Infrastructure. *Economic Record*, Vol. 74. No. 226., (September 1998), 286-296. o.; **Faulhaber**, Gerald R. - Hogendorn, Christiaan: The Market Structure of Broadband Telecommunications. *Journal of Industrial Economics*, Vol. 48. No. 3., (September 2000), 305-329. o.; **Coen**, David - Willman, Paul: The Evolution of the Firm's Regulatory Affairs Office. *Business Strategy Review*, Vol. 9. No. 4., (December 1998), 31-36. o.; **Millward**, Robert: The 1940s Nationalizations in Britain: Means to an End or the Means of Production? *The Economic History Review*, Vol. 50. No. 2., (May 1997), 209-234. o.; **Braeutigam**, Ronald R.: Regulatory Reform: Lessons for Natural Gas Pipelines. *Contemporary Economic Policy*, Vol. 8. No. 2., (April 1990), 122-141. o.;
- ²⁹ **GÓMEZ-IBÁÑEZ**, José A.: *Regulating Infrastructure: Monopoly, Contracts, and Discretion*. Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 2003., 4., 7-9. o.;
- TRAIN**, Kenneth E.: *Optimal Regulation: The Economic Theory of Natural Monopoly*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press, 1991., 5-12. o.;
- LAFFONT**, Jean-Jacques - Beato, Paulina (szerk.): *Competition Policy in Regulated Industries: Approaches for Emerging Economies*. Washington D.C.: Inter-American Development Bank, 2002., 11-12., 147-149. o.;
- WELFENS**, Paul J. J. - Graack, Cornelius: *Telekommunikationswirtschaft: Deregulierung, Privatisierung und Internationalisierung*. Berlin-Heidelberg, Springer-Verlag, 1996., 17., 46., 49., 52., 95., 127. o.
- BRANDS**, Henk - Leo, Evan T.: *The Law and Regulation of Telecommunications Carriers*. Norwood MA.: Artech House, Inc., 1999., 16. o.;
- WINKLER**, Klaus: *Negotiations with Asymmetrical Distribution of Power: Conclusions from Dispute Resolution in Network Industries*. (Contributions to Economics), Heidelberg, Physica-Verlag, 2006., 39., 61., 92. o.;
- SPULBER**, Nicolas - Sabbaghi, Asghar: *Economics of Water Resources: From Regulation to Privatization*. (Natural Resource Management and Policy), Norwell, Massachusetts, Kluwer Academic Publishers, 1998., (2. kiadás), 12., 204., 245-246., 266., 268. o.;
- POCIASK**, Steve - Rutner, Jack: *MCI WorldCom's Sprint Toward Monopoly: An Analysis of the Proposed Telecommunications Merger*. Washington DC: Economic Policy Institute, 2000., 5-6., 9., 19-20., 24., 34. o.;
- MILLWARD**, Robert: *Private and Public Enterprise in Europe: Energy, Telecommunications and Transport, 1830-1990*. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2005., 42., 93., 111., 133., 152., 155-156., 258. o.;
- BROWN**, Victor C. - Jackson, McLeod P.: *Public Sector Economics*. Oxford, OX: Blackwell Publishers, 1990., (4. kiadás), 28. o.;
- BARTLE**, Ian: *Globalisation and Eu Policy-Making: The Neo-Liberal Transformation of Telecommunications and Electricity*. Manchester, M: Manchester University Press, 2005., 41., 58-59. o.;
- WHEATLEY**, Jeffery J.: *World Telecommunications Economics*. Stevenage, Herts (Hertfordshire), Institution of Electrical Engineers - Institution of Engineering and Technology (IET), 1999., 117-122. o.
- ³⁰ **STIGLITZ**, Joseph E.: *A kormányzati szektor gazdaságtana*. Bp., KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft., 2000., 89. o.
- ³¹ **SAMUELSON**, Paul A. - Nordhaus, William D.: *Közgazdaságtan*. Bp., Akadémiai Kiadó, 2005., 154. o.
- ³² **KISS** Ferenc: *Monopólium és verseny a távközlésben*. Magyar Távközlés, 1993/3. sz., 31 - 39. o.
- ³³ **KRUGMAN**, Paul R. - Obstfeld, Maurice: *Nemzetközi gazdaságtan*. Bp., Panem Könyvkiadó, 2003., 138. o.

-
- ³⁴ **SAMUELSON**, Paul A. - Nordhaus, William D.: Közgazdaságtan. Bp., Akadémiai Kiadó, 2005., 151. o.
- ³⁵ **STROUSE**, Karen G.: Marketing Telecommunications Services : New Approaches for a Changing Environment. Norwood, MA: Artech House, Inc., 1999., 14., 28-31., 37. o.;
ELIASSEN, Kjell A. - From, Johan (szerk.): The Privatisation of European Telecommunications. Aldershot, Hampshire, HR (UK): Ashgate Publishing Limited, 2007., 28., 79. o.;
SHAW, James: Telecommunications Deregulation. Norwood, MA: Artech House, Inc., 1998., 51-55., 59., 96., 159., 186-187. o.;
- BIJL**, Paul - Peitz, Martin: Regulation and Entry into Telecommunications Markets. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2002., 108-109. o.;
- BOLTER**, Walter G. - McConnaughey, James W. - Kelsey, Fred J.: Telecommunications Policy for the 1990s and Beyond. Armonk, NY: M. E. Sharpe, 1990., 18-22. o.;
- Madden**, Gary - Savage, Scott J.: Regulation and International Telecommunications Pricing Behaviour. Industrial and Corporate Change, Vol. 10. No. 1. (March 1 2001), 247 - 265. o.; **Tarullo**, Daniel K.: Competition policy for global markets. Journal of International Economic Law, Vol. 2. No. 3., (September 1999), 445 - 455. o.; **Woroch**, Glenn A.: Facilities Competition and Local Network Investment: Theory, Evidence and Policy Implications. Industrial and Corporate Change, Vol. 7. No. 4., (December 1998), 601 - 614. o.
- ³⁶ **STIGLER**, George J.: Piac és állami szabályozás. (Válogatott tanulmányok), Bp., Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1989., 34. o.
- ³⁷ **MCGRATH**, Michael E.: Product Strategy for High Technology Companies. New York, NY: The McGraw-Hill Companies, Inc., 2001., 21-31., 68-71., 108-115. o.
- ³⁸ **SAMUELSON**, Paul A. - Nordhaus, William D.: Közgazdaságtan. Bp., Akadémiai Kiadó, 2005., 151-152. o.
- ³⁹ Lásd a természetes monopóliumokhoz és a méretgazdaságossághoz kapcsolódó jegyzeteket és:
Baumol, William J. - Lee, Kyu Sik: Contestable Markets, Trade, and Development. World Bank Research Observer, Vol. 6. No. 1. (January 1991), 1 - 17. o.
- ⁴⁰ **LUO**, Yadong: Entry and Cooperative Strategies in International Business Expansion. Westport, CT: Quorum Books; Greenwood Publishing Group, Inc., 1999., 7., 10., 166- 169., 175., 202-206. o.;
- BIJL**, Paul - Peitz, Martin: Regulation and Entry into Telecommunications Markets. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2002., 27. o.;
- LAFFONT**, Jean-Jacques - Tirole, Jean: Competition in Telecommunications. Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 2000., 16-17. o.;
- Malerba**, Franco - Orsenigo, Luigi: The Dynamics and Evolution of Industries. Industrial and Corporate Change, Vol. 5. No. 1., (1996) 51 - 87. o.; **Antonelli**, Cristiano: Localized Technological Change in the Network of Networks: the Interaction between Regulation and the Evolution of Technology in Telecommunications. Industrial and Corporate Change, Vol. 4. No 4., (1995), 737 - 754. o.; **Perrakis**, Stylianos - Warskeit, George: Uncertainty, Economies of Scale and Barrier to Entry. Oxford Economic Papers, Vol. 38. (November 1986), 58 - 74. o.
- ⁴¹ **JACOBS**, Scott - Coolidge, Jacqueline: Reducing Administrative Barriers to Investment: Lessons Learned. (Fias Occasional Papers, No. 17.), Washington, D.C.: The World Bank, 2006., 12- 22., 25-30. o.;
- STEWART**, Richard B. - Sunstein, Cass R. - Vermeule, Adrian - Breyer, Stephen G.: Administrative Law and Regulatory Policy: Problems, Text, and Cases. New York, NY: Aspen Publishers 2006., (6. kiadás), 2-10., 146., 354. o.;
- AMAN**, Alfred C.: Administrative Law in a Global Era. Ithaca, NY: Cornell University Press, 1992., 21., 54-55., 77-82. o.;
- O'DONOGHUE**, Robert - Padilla, Jorge: The Law And Economics of Article 82 EC. Portland, OR: Hart Publishing, 2006., 117., 119., 121., 122. o.;
- COHEN**, Daniel - Garibaldi, Pietro - Scarpetta, Stefano (szerk.): The ICT Revolution: Productivity Differences and the Digital Divide. Oxford, OX: Oxford University Press, 2004., 86., 101., 106. o.;
- KLEIN**, Michael U. - Hadjimichael, Bitá: The Private Sector in Development: Entrepreneurship, Regulation, and Competitive Disciplines. Washington, D.C.: The World Bank, 2003., 35., 36-38., 41., 55., 94-100. o.;
- HAIRAULT**, Jean-Olivier - Kempf, Hubert (szerk.): Market Imperfections and Macroeconomic Dynamics. Norwell, Massachusetts: Kluwer Academic Publishers, 2002., 8. o.;
- MAX WEBER**: Gazdaság és társadalom. (A megértő szociológia alapvonalai.) 1. Szociológiai kategórián. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1987., 99. o.
- ⁴² **CARVALHO**, Nuno Pires: The TRIPS Regime of Patent Rights. Hague, Netherlands: Kluwer Law International, 2002., 3., 8-13., 97-99., 133-138.;
- Katz**, Ariel: The Potential Demise of Another Natural Monopoly: Rethinking The Collective Administration of Performing Rights. Journal of Competition Law and Economics, Vol. 1. No. 3., (September 2005), 541 - 593.;
- Templeman**, Lord Sydney: Intellectual property. Journal of International Economic Law, Vol. 1. No. 4., (December 1998), 603 - 606.; **Orsi**, Fabienne - Coriat, Benjamin: Are „strong patents” beneficial to innovative activities? Lessons from the genetic testing for breast cancer controversies. Industrial and Corporate Change, Vol. 14. No. 6., (December 2005), 1205 - 1221. o.; **Abbott**, Alden F. - Michel, Suzanne: Exclusion payments in patent settlements: a legal and economic perspective. Journal of Intellectual Property Law Practice, Vol. 1. No. 3. (February 2006), 207 -

223. o.; **Dasgupta**, Partha: The Welfare Economics of Knowledge Production. Oxford Review of Economic Policy, Vol. 4. No. 4., (Winter 1988), 1 - 12. o.; **Abbott**, Frederick M.: Editorial. The enduring enigma of TRIPS: a challenge for the world economic system. Journal of International Economic Law, Vol. 1. No. 4., (1998), 497 - 521. o.;

A távközlés szempontjából:

Staniszewski, Piotr: The interplay between IP rights and competition law in the context of standardization. Journal of Intellectual Property Law Practice, Vol. 2. No. 10., (October 2007), 666 - 681. o.; **Rosston**, Gregory L. - Teece, David J.: Competition and „Local” Communications: Innovation, Entry and Integration. Industrial and Corporate Change, Vol. 4. No. 4., (1995), 787 - 814. o.; **Lipton**, J.: A revised „property” concept for the new millennium? International Journal of Law and Information Technology, Vol. 7. No. 2., (Summer 1999), 171 - 190. o.; **Vickers**, John: Concepts Of Competition. Oxford Economic Papers, Vol. 47. No. 1. (January 1995), 1 - 23. o.; **Weber**, Rolf H.: Does Intellectual Property Become Unimportant in Cyberspace? International Journal of Law and Information Technology, Vol. 9. No. 2., (Summer 2001), 171 - 185. o.

⁴³ **LUO**, Yadong: Entry and Cooperative Strategies in International Business Expansion. Westport, CT: Quorum Books; Greenwood Publishing Group, Inc., 1999., 149., 155–156., 209., 212., 263. o.

⁴⁴ **BEATH**, John - Katsoulacos, Yannis: The Economic Theory of Product Differentiation. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 1991., 1-12., 14-18. o.;

MCGRATH, Michael E.: Product Strategy for High Technology Companies. New York, NY: The McGraw-Hill Companies, Inc., 2001., 21-26., 71., 157-189. o.;

COOPER, Robert G. - Edgett, Scott J.: Product Development for the Service Sector: Lessons from Market Leaders. New York, NY: Perseus Books Group, 1999., 61. o.

⁴⁵ **SAMUELSON**, Paul A. - Nordhaus, William D.: Közgazdaságtan. Bp., Akadémiai Kiadó, 2005., 153. o.

⁴⁶ **CARLTON**, Dennis W. - Perloff, Jeffrey M.: Modern piacelmélet. Bp., Panem Könyvkiadó, 2003., 151. o.

⁴⁷ **STIGLITZ**, Joseph E. - Mathewson, G. Frank (szerk.): New Developments in the Analysis of Market Structure. Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 1986., 244-246., 248., 250., 252., 256., 258., 260. o.;

STIGLER, George J.: The Organization of Industry. Chicago, The University of Chicago Press, 1983., 14., 19., 36., 39-45., 55-56., 157-159., 212-217. o.;

ELIASSEN, Kjell A. - From, Johan (szerk.): The Privatisation of European Telecommunications. Aldershot, Hampshire, HR (UK): Ashgate Publishing Limited, 2007., 79. o.;

COOPER, Mark: Cable Mergers and Monopolies: Market Power in Digital Media and Communications Networks. Washington, D.C.: Economic Policy Institute, 2002., 12., 14., 54., 127., 128. o.;

MOSS, Diana L.: Network Access, Regulation and Antitrust (The Economics of Legal Relationships). Abingdon, OX: Routledge 2005., 148. o.;

NEUBECKER, Leslie: Strategic Competition in Oligopolies with Fluctuating Demand (Lecture Notes in Economics and Mathematical Systems). Springer-Verlag Berlin Heidelberg, 2006., 2., 6., 18. o.;

BROWN, Murray - Chiang, Shin-Hwan: Coalitions in Oligopolies: An Introduction to the Sequential Procedures (Contributions to Economic Analysis). Amsterdam AE: Elsevier B.V., 2003., 9-13. o.;

⁴⁸ **STIGLITZ**, Joseph E. - Mathewson, G. Frank (szerk.): New Developments in the Analysis of Market Structure. Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 1986., 103., 211., 213., 216., 244-247. o.

⁴⁹ **SAMUELSON**, Paul A. - Nordhaus, William D.: Közgazdaságtan. Bp., Akadémiai Kiadó, 2005., 36. o.;

BUCHANAN, James M.: Piac, állam, alkotmányosság. (Válogatott tanulmányok), Bp., Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1992., 101. o.;

WEIGEL, Wolfgang: Economic Analysis of Law. In.: Administrative Law, Wright, Glen (szerk.), Bp., NISPACE, 1998., 27-40. o.;

WHEATLEY, Jeffery J.: World Telecommunications Economics. Stevenage, Herts (Hertfordshire), Institution of Electrical Engineers - Institution of Engineering and Technology (IET), 1999., 191. o.;

LAFFONT, Jean-Jacques: Fundamentals of Public Economics. Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 1988., 6-7., 17-18., 33. o.;

⁵⁰ **CORNES**, Richard - Sandler Todd: The Theory of Externalities Public Goods, and Club Goods. Cambridge CB: Cambridge University Press, 1996., 45., 59., 61., 247-248., 281., 288-289. o.;

BAUMOL, William J. - Oates, Wallace E.: The Theory of Environmental Policy. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 1988., (2. kiadás), 29., 50-51., 112., 127. o.;

STIGLITZ, Joseph E.: Making Globalization Work. New York, NY: W.W. Norton & Company, Inc., 2006., 162-165., 181., 190., 217., 280-284. o.;

Dercon, Stefan: Income Risk, Coping Strategies, and Safety Nets. World Bank Research Observer, Vol. 17. No. 2., (Fall 2002), 141-166. o.; **Eskeland**, Gunnar S. - Jimenez, Emmanuel: Policy Instruments for Pollution Control in Developing Countries. World Bank Research Observer, Vol. 7. No. 2. (July 1992), 145 - 169. o.; **Bagheri**, Mahmood - Nakajima, Chizu: Optimal Level of Financial Regulation under the GATS: A Regulatory Competition and Cooperation Framework for Capital Adequacy and Disclosure of Information. Journal of International Economic Law, Vol. 5. No. 2., (June 2002), 507 - 530. o.; **Gisselquist**, David - Jean-Marie, Grether: An Argument for Deregulating the Transfer of Agricultural Technologies to Developing Countries. World Bank Economic

Review, Vol. 14. No. 1., (January 2000), 111 - 127. o.; **Grenadier**, Steven R.: Information revelation through option exercise. Review of Financial Studies, Vol. 12. No. 1. (Spring 1999), 95 - 129. o.; **Chang**, Ha-Joon: The economics and politics of regulation. Cambridge Journal of Economics, Vol. 21. No. 6., (November 1997), 703 - 728. o.; **Jaffe**, Steven – Srivastava, Jitendra: The Roles of the Private and Public Sectors in Enhancing the Performance of Seed Systems. World Bank Research Observer Vol. 9. No. 1., (January 1994), 97 - 117. o.

⁵¹ **STIGLITZ**, Joseph E.: A kormányzati szektor gazdaságtana. Bp., KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft., 2000., 93., 237-254. o.

⁵² **PEARCE**, David W. (szerk.): A modern közgazdaságtan ismerettára. (Macmillan Dictionary of Modern Economics), Bp., Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1993., 203. o.

⁵³ **CAVE**, Martin, E. - Sumit K. Majumdar - Vogelsang, Ingo (szerk.): Handbook of Telecommunications Economics. Volume 1: Structure, Regulation and Competition. Amsterdam, AE: Elsevier Ltd., 2002., 9-11., 17., 25-26., 75-80., 83-84., 92-95., 101-103., 126-129., 341-345., 367-373., 427-429., 444-454., 465-467. o.;

GRUBER, Harald: The Economics of Mobile Telecommunications. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2005., 4., 58-60., 67., 146-147., 189., 192-194., 222-223., 249. o.;

GERADIN, Damien - Kerf Michel: Controlling Market Power in Telecommunications, Antitrust vs Sector-specific Regulation. Oxford: Oxford University Press, 2003., 5., 8., 19., 28. o.;

ELIASSEN, Kjell A. - From, Johan (szerk.): The Privatisation of European Telecommunications. Aldershot, Hampshire, HR (UK): Ashgate Publishing Limited, 2007., 77., 88. o.;

SHAW, James: Telecommunications Deregulation. Norwood, MA: Artech House, Inc, 1998., 6., 18. o.;

SHAW, James: Telecommunications Deregulation and the Information Economy. Norwood, MA: Artech House, Inc., 2001., 17., 18. o.;

WELLENIUS, Bjorn: Telecommunications: World Bank Experience and Strategy. (World Bank Discussion Papers; 192), 1993., 6., 16. o.;

KOICHIRO AGATA - Kiyoshi Nakamura (szerk.): Convergence of Telecommunications and Broadcasting in Japan, United Kingdom and Germany: Technological Change, Public Policy and Market Structure. Richmond, Surrey, Curzon Press, 2001., 124., 129. o.;

BUCKLEY, John: Telecommunications Regulation. London - Stevenage (Herts, Hertfordshire), The Institution of Electrical Engineers - Institution of Engineering and Technology (IET), 2003., 13., 24., 26-27., 29., 36., 153. o.;

BIJL, Paul - Peitz, Martin: Regulation and Entry into Telecommunications Markets. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2002., 31., 32., 108., 129., 133., 161., 164-170. o.;

COMPAINE, Benjamin M. - Greenstein, Shane: Communications Policy in Transition: The Internet and Beyond (Telecommunications Policy Research Conference), TPRC, Inc. - MIT Press, 2001., 65-67., 70., 149., 152-153., 185. o.;

Mason, Robin - Valletti, Tommaso M.: Competition in Communication Networks: Pricing and Regulation. Oxford Review of Economic Policy, Vol. 17. No. 3., (Autumn 2001), 389 - 415. o.; **Sidak**, Gregory J.: A Consumer-Welfare Approach to Network Neutrality Regulation of the Internet. Journal of Competition Law and Economics, Vol. 2. No. 3., (September 2006), 349 - 474. o.; **Hahn**, Robert W. - Litan, Robert E. - Singer, Hal J.: The Economics of „Wireless Net Neutrality”. Journal of Competition Law and Economics, Vol. 3. No. 3. (September 2007), 399 - 451. o.; **Majumdar**, Sumit K.: The Impact of Human Capital Quality on the Boundaries of the Firm in the US Telecommunications Industry. Industrial and Corporate Change, Vol. 7. No. 4., (December 1998), 663 - 677. o.;

Teske, Paul - Mintrom, Michael - Best, Samuel: Federal Preemption and State Regulation of Transportation and Telecommunications. Publius Vol. 23. No. 4., (Fall 1993), 71 - 86. o.; **Panzar**, John C. - Wildman Steven S.: Network Competition and the Provision of Universal Service. Industrial and Corporate Change, Vol. 4. No. 4., (1995), 711 - 719. o.; **Sauvé**, Pierre - Zampetti, AB: Subsidiarity perspectives on the new trade agenda. Journal of International Economic Law, Vol. 3. No. 1. (March 2000), 83 - 114. o.; **Mason**, Robin - Valletti, Tommaso M.: Competition in Communication Networks: Pricing and Regulation. Oxford Review of Economic Policy, Vol. 17. No. 3., (Autumn 2001), 389 - 415. o.; **Rogers**, Mark: Absorptive capability and economic growth: how do countries catch-up? Cambridge Journal of Economics, Vol. 28. No. 4., (July 1 2004), 577 - 596. o.

⁵⁴ **CORNES**, Richard - Sandler Todd: The Theory of Externalities Public Goods, and Club Goods. Cambridge CB: Cambridge University Press, 1996., 36., 43. o.;

LAFFONT, Jean-Jacques: Fundamentals of Public Economics. Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 1988., 33-37. o.;

ZACHER, Mark W. - Sutton, Brent A.: Governing Global Networks: International Regimes for Transportation and Communications. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 1996., 26-28. o.;

WEINGAST, Barry R. - Wittman, Donald (szerk.): The Oxford Handbook of Political Economy. Oxford, OX: Oxford University Press, 2006., 84-85., 479. (479-500.), 986-990. o.

BARTLE, Ian: Globalisation and Eu Policy-Making: The Neo-Liberal Transformation of Telecommunications and Electricity. Manchester, M: Manchester University Press, 2005., 41-42. o.;

WHEATLEY, Jeffery J.: World Telecommunications Economics. Stevenage, Herts (Hertfordshire), Institution of Electrical Engineers - Institution of Engineering and Technology (IET), 1999., 187. o.;

⁵⁵ **SAMUELSON**, Paul A. - Nordhaus, William D.: Közgazdaságtan. Bp., Akadémiai Kiadó, 2005., 324. o.

- ⁵⁶ **SAMUELSON**, Paul A. - Nordhaus, William D.: Közgazdaságtan. Bp., Akadémiai Kiadó, 2005., 324. o.
- ⁵⁷ **CHANDER**, Parkash - Dréze, Jacques - Lovell C.Knox - Mintz, Jack: Public Goods, Environmental, Externalities and Fiscal Competition: Selected Papers on Competition, Efficiency, and Cooperation in Public Economics by Henry Tulkens, New York, NY: Springer Science + Business Media, LLC, 2006., 28. o.
- ⁵⁸ **CORNES**, Richard - Sandler Todd: The Theory of Externalities Public Goods, and Club Goods. Cambridge CB: Cambridge University Press, 1996., 6. o.;
- BROWN**, Victor C. - Jackson, McLeod P.: Public Sector Economics. Oxford, OX: Blackwell Publishers, 1990., (4. kiadás), 42. o.
- ⁵⁹ **SAMUELSON**, Paul A. - Nordhaus, William D.: Közgazdaságtan. Bp., Akadémiai Kiadó, 2005., 36. o.;
- (KMETY Károly: A magyar közigazgatási jog kézikönyve. Bp., Politzer-féle Könyvkiadó-vállalat, 1907., (5. javított kiadás), bevezetés: XVI. o., illetve II. könyv II - VI. rész; MAGYARY Zoltán: Magyar Közigazgatás (A közigazgatás szerepe a XX. sz. államában. A magyar közigazgatás szervezete, működése és jogi rendje.), Bp., Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1942., 162-174., 247., 446. o.)
- ⁶⁰ **PIGOU**, Arthur, C.: The Economics of Welfare: Volume I. New York, NY: Cosimo Inc., 2005., 350., 363-364., 372-373., 377-378., 386-392., 404., 406. o. (a mű eredeti kiadása: Pigou, Arthur, C.: The Economics of Welfare: Volume I. London, Macmillan and Co., 1920.),
- ⁶¹ **STIGLER**, George J.: Piac és állami szabályozás. (Válogatott tanulmányok), Bp., Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1989., 315. o.;
- HELLER** Krisztina: A távközlés állami szabályozása. Közgazdasági Szemle, 1990. 4. sz., 485 - 499. o.
- NIEHANS**, Jürg: A History of Economic Theory: Classic Contributions, 1720-1980. Baltimore, Maryland, The John Hopkins University Press, 1994., 319., 321., 333., 335. o.
- SCHUMPETER**, Joseph A.: History of Economic Analysis: With a New Introduction. (Schumpeter, Elizabeth Boody, Perlman, Mark - szerk., bevezető), New York, NY: Oxford University Press, Inc., 1994., 833-834., 942. o.;
- MULLER**, Jerry Z.: Adam Smith in His Time and Ours. Princeton, New Jersey, Princeton University Press, 1995., 199. o.;
- COASE**, Ronald H.: Essays on Economics and Economists. Chicago, The University of Chicago Press, 1995., 8., 30., 163. o.;
- BRUNI**, Luigino: Civil Happiness: Economic and Human Flourishing In Historical Perspective. Abingdon, Oxon, Routledge, 2006., 93-94. o.;
- PORTER**, Theodore - Ross, Dorothy (szerk.): The Cambridge History of Science, Volume 7: The Modern Social Sciences. (The Cambridge History of Science), Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2003. 181., 284. o.;
- FLETCHER**, George P.: Basic Concepts of Legal Thought. New York, NY: Oxford University Press, Inc., 1996., 163-166. o.;
- BROWN**, Victor C. - Jackson, McLeod P.: Public Sector Economics. Oxford, OX: Blackwell Publishers, 1990., (4. kiadás), 3., 62. o.;
- RABIN**, Jack - Hildreth, W. Bartley - Miller, Gerald J.: Handbook of Public Administration. (Public Administration and Public Policy/65), New York, NY: Marcel Dekker, Inc., 1998., 995. o.;
- LAFFONT**, Jean-Jacques: Fundamentals of Public Economics. Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 1988., 11. o.;
- Collard**, David: Pigou and future generations: a Cambridge tradition. Cambridge Journal of Economics Vol. 20. No 5., (September 1996), 585-597. o.; **Scott**, Maurice: Maintaining Capital Intact. Oxford Economic Papers, Vol. 36., November 1984., 59 - 73. o.; **Hicks**, J. R.: The Scope and Status of Welfare Economics. Oxford Economic Papers, Vol. 27. No. 3., (November 1975), 307 - 326. o.; **Chacko**, Mani - Mitchell Will: Growth Incentives to Invest in a Network Externality Environment. Industrial and Corporate Change, Vol. 7. No. 4., 731 - 744. o.; **Mason**, Robin - Valletti, Tommaso M.: Competition in Communication Networks: Pricing and Regulation. Oxford Review of Economic Policy, Vol. 17. No. 3., (Autumn 2001), 389 - 415. o.; **Helm**, Dieter - Pearce, David: Assessment: Economic Policy Towards the Environment. Oxford Review of Economic Policy, Vol. 6. No. 1., (SPRING 1990), 1 - 16. o.
- ⁶² **STIGLER**, George J.: Piac és állami szabályozás. (Válogatott tanulmányok), Bp., Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1989., 317. o.;
- VIGVÁRI** András: Közpénzügyeink. Bp., KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft., 2005., 83. o.;
- NIEHANS**, Jürg: A History of Economic Theory: Classic Contributions, 1720-1980. Baltimore, Maryland, The John Hopkins University Press, 1994., 428-429. o.;
- BROWN**, Victor C. - Jackson, McLeod P.: Public Sector Economics. Oxford, OX: Blackwell Publishers, 1990., (4. kiadás), 34. o.;
- WEINGAST**, Barry R. - Wittman, Donald (szerk.): The Oxford Handbook of Political Economy. Oxford, OX: Oxford University Press, 2006., 986. o.
- ⁶³ **SZENTES** Tamás és munkaközössége: Fejlődés Versenyképesség Globalizáció II. Bp., Akadémiai Kiadó, 2006., 251. o.
- ⁶⁴ **HELLER** Krisztina: A távközlés állami szabályozása. Közgazdasági Szemle, 1990. 4. sz., 485 - 499. o.
- ⁶⁵ **SAMUELSON**, Paul A. - Nordhaus, William D.: Közgazdaságtan. Bp., Akadémiai Kiadó, 2005., 37., 278., 284. o.;

-
- CULLIS, John - Jones, Philip: Közpénzügyek és közösségi döntések. Bp., Aula Kiadó Kft., 2003., 15. o.
- ⁶⁶ SAMUELSON, Paul A. - Nordhaus, William D.: Közgazdaságtan. Bp., Akadémiai Kiadó, 2005., 9., 25., 277. o.
- ⁶⁷ SAMUELSON, Paul A. - Nordhaus, William D.: Közgazdaságtan. Bp., Akadémiai Kiadó, 2005., 38. o.;
- BUCHANAN, James M. - Wagner, Richard E.: Democracy in Deficit: The Political Legacy of Lord Keynes. San Diego, California, Academic Press, Inc. 1977., 69-70. o.
- ⁶⁸ LŐRINCZ Lajos: A közigazgatás kapcsolata a gazdasággal és a politikával. Bp., Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1981. 131-138. o.;
- NEMEC, Juraj - Wright, Glen: Közösségi pénzügyek. Bp., Aula Kiadó, 2000., (A mű eredeti címe, kiadása: Nemic, Juraj - Wright, Glen (ed.): Public Finance: Theory and Practice in Central European Transition, NISPACEE, 1997.), 36. o.;
- BROWN, Victor C. - Jackson, McLeod P.: Public Sector Economics. Oxford, OX: Blackwell Publishers, 1990., (4. kiadás), 54. o.
- ⁶⁹ SÁRKÖZY Tamás: Magyar gazdasági jog. I. kötet, Gazdasági státuszjog., Bp., Aula Kiadó Kft., 2007., 33. o.;
- BERÉNYI Sándor: Közigazgatás a modern társadalmakban. Bp., Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1990., 44-45. o.
- ⁷⁰ SZENTES Tamás és munkaközössége: Fejlődés Versenyképesség Globalizáció II. Bp., Akadémiai Kiadó, 2006., 259-264. o.;
- IMRE Miklós (szerk.): Közigazgatás és gazdaság. Bp., HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2007. 183-187. o.;
- MAGYARY Zoltán: Magyar Közigazgatás (A közigazgatás szerepe a XX. sz. államában. A magyar közigazgatás szervezete, működése és jogi rendje.), Bp., Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1942., 462. o.
- ⁷¹ VIGVÁRI András: Közpénzügyeink. Bp., KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft., 2005., 55. o. (illetve tágabb értelemben, történetileg is: 60-73. o.)
- ⁷² BUCHANAN, James M. - Wagner, Richard E.: Democracy in Deficit: The Political Legacy of Lord Keynes. San Diego, California, Academic Press, Inc. 1977., 8., 23-34., 42-43., 46-50., 112. o.
- ⁷³ THE WORLD BANK: The State in a Changing World. (World Development Report 1997), New York, NY.: Oxford University Press, 1997., 19-28. o.;
- BERÉNYI Sándor: Közigazgatás a modern társadalmakban. Bp., Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1990., 11-21., 47-51. o.
- ⁷⁴ HORVÁTH M. Tamás: Közmenedzsment. Bp.-Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2005., 31. o.;
- SÁRKÖZY Tamás: A rendszerváltozás és a privatizáció joga. Bp., MTA, 1997., 24-25. o.;
- GULYÁS Gyula - Jenei György: Összehasonlító közpolitika. Bp., Aula Kiadó Kft., 2002., 413-414. o.;
- VAMOS Dóra (szerk.): Hatékonyság és közszolgáltatás I. Bp., Közszolgálati Tanulmányi Központ, 1996., 48. o.
- ⁷⁵ STIGLITZ, Joseph E.: A kormányzati szektor gazdaságtana. Bp., KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft., 2000., 28-29. o.
- ⁷⁶ SÁRKÖZY Tamás: Kormányzás, civil társadalom, jog. Bp., Kossuth Kiadó, 2004., 10-12., 20. o.;
- SÁRKÖZY Tamás: A rendszerváltozás és a privatizáció joga. Bp., MTA, 1997., 24-25. o.
- ⁷⁷ SÁRKÖZY Tamás: Kormányzás, civil társadalom, jog. Bp., Kossuth Kiadó, 2004., 19-22. o.;
- (sajátosan a „globalizáció” szempontjából: CASTELLS, Manuel: Az információ kora. (Gazdaság, társadalom és kultúra), I. kötet: A hálózati társadalom kialakulása. Bp., Gondolat - Infonia, 2005., 191-222. o.);
- BERÉNYI Sándor: Közigazgatás a modern társadalmakban. Bp., Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1990., 11-21. o.;
- SZIGETI Péter: Világrendszernézőben. A globális „szabad verseny” - a világkapitalizmus jelenlegi stádiuma. Budapest, Napvilág Kiadó, 2005., 87-101., 125-127. o.;
- WEINGAST, Barry R. - Wittman, Donald (szerk.): The Oxford Handbook of Political Economy. Oxford, OX: Oxford University Press, 2006., 601-618., 624-637. o.;
- NAGEL, Stuart S. (szerk.): Encyclopedia of Policy Studies. (Public Administration and Public Policy/53), New York, NY: Marcel Dekker, Inc., 1994., (2. kiadás), 169-174., 533-547. o.;
- NAGEL, Stuart (szerk.): Handbook of Global Political Policy. (Public Administration and Public Policy/82), New York, NY: Marcel Dekker, Inc., 2000., 36-41., 43-45. o.;
- NAGEL, Stuart S. (szerk.): Handbook of Public Policy Evaluation. Thousand Oaks, California, Sage Publications, Inc., 2002. o. 7-12. o.
- ⁷⁸ STIGLITZ, Joseph E.: A kormányzati szektor gazdaságtana. Bp., KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft., 2000., 26. o.;
- VADÁL Ildikó: Korszerű közigazgatás – avagy: kényszer szülte megoldások a közszolgáltatások megszervezésében. Magyar Közigazgatás, 2000. január, 1 - 6. o.;
- VIGVÁRI András: Közpénzügyeink. Bp., KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft., 2005., 45. o.;
- BERÉNYI Sándor: Az európai közigazgatási rendszerek intézményei. (Autonómiák és önkormányzatok), Bp., Rejtjel Kiadó, 2003., 416-417. o.;
- SÁRKÖZY Tamás: A rendszerváltozás és a privatizáció joga. Bp., MTA, 1997., 21. o.;
- SZIGETI Péter: Világrendszernézőben. A globális „szabad verseny” - a világkapitalizmus jelenlegi stádiuma. Budapest, Napvilág Kiadó, 2005., 101-102. o.;

NEMEC, Juraj - Wright, Glen: *Közösségi pénzügyek*. Bp., Aula Kiadó, 2000., (A mű eredeti címe, kiadása: Nemic, Juraj - Wright, Glen (ed.): *Public Finance: Theory and Practice in Central European Transition*, NISPAcee, 1997.), 25. o.

VEREBÉLYI Imre: A nemzetközi közigazgatási tendenciák és a magyar közigazgatás. In.: *A magyar közigazgatás és az Európai Unió* (konferencia-kiadvány), Szigeti Ernő (szerk.), Bp., Magyar Közigazgatási Intézet, 2005., 64-69. o.;

BERÉNYI Sándor: *Közigazgatás a modern társadalmakban*. Bp., Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1990., 11-21., 204. o.;

IMRE Miklós (szerk.): *Közigazgatás és gazdaság*. Bp., HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2007. 75-77. o.

⁷⁹ LEE, Simon - McBride, Stephen (szerk.): *Neo-Liberalism, State Power and Global Governance*. Dordrecht, Netherlands, Springer, 2007., 56., 194. o.;

GÓMEZ-IBÁÑEZ, José A.: *Regulating Infrastructure: Monopoly, Contracts, and Discretion*. Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 2003., 5-8., 107., 153., 159., 197., 214., 216., 248 - 249., 252., 253. o.;

ROSEFIELD, Steven: *Comparative Economic Systems: Culture, Wealth, and Power in the 21st Century*. Malden, Massachusetts, Blackwell Publishers Inc., 2002., 29., 185., 262. o.;

PIRRONG, S. Craig: *The Economics, Law, and Public Policy of Market Power Manipulation*. Norwell, Massachusetts, Kluwer Academic Publishers, 1996., 6., 8., 11-12., 20., 24., 32., 64., 75-76., 235. o.;

SHY, Oz: *The Economics of Network Industries*. Cambridge, CB: Cambridge University Press., 2001., 7., 105-109. o.;

DE JONG, Henry W. - Shepherd, William G. (szerk.): *Pioneers of Industrial Organization: How the Economics of Competition and Monopoly Took Shape*. Cheltenham, Glos, Edward Elgar Publishing Limited, 2007., 3., 7., 9-13., 17., 19-21., 43-44., 65., 68., 72., 86., 100., 119-122., 148-155., 172-176., 195., 237., 239., 255-257., 294. o.;

LELE, Milind M.: *Monopoly Rules*. New York, NY: Crown Publishing Group - Random House, Inc., 2005., 24-25., 44. o.;

SHERMAN, Roger: *The Regulation of Monopoly*. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 1989., 65., 178. o.;

ARMENTANO, Dominick T.: *Antitrust and Monopoly: Anatomy of a Policy Failure*. (Independent Studies in Political Economy), Oakland CA, The Independent Institute, 1999., (2. kiadás) 14., 18-22., 24., 33-35., 40-41., 43. o.;

WROBEL, Leo A. - Pope, Eddie M.: *Understanding Emerging Network Services, Pricing, and Regulation*. Norwood, MA: Artech House, Inc., 1995., 1-3., 9-10., 25-26., 30. o.

RODRIK, Dani: *One Economics, Many Recipes: Globalization, Institutions, and Economic Growth*. Princeton, New Jersey, Princeton University Press, 2007., 22., 77. o.

BAKER, Charles Whiting: *Monopolies and the People*. BiblioBazaar, 2007., 15-16., 46-57.,

WINKLER, Klaus: *Negotiations with Asymmetrical Distribution of Power: Conclusions from Dispute Resolution in Network Industries*. (Contributions to Economics), Heidelberg, Physica-Verlag, 2006., 1-3., 6-7., 11-14., 33., 66., 70., 73-74., 90-91., 130. o.;

STERNER, Thomas: *Policy Instruments for Environmental and Natural Resource Management*. Washington D.C.: Resources of the Future, RFF Press - The World Bank - The Swedish International Development Cooperation Agency (Sida), 2003., 178-179. o.;

EVANS, Peter C.: *Liberalizing Global Trade in Energy Services*. (Aei Studies on Services Trade Negotiations), Washington, D.C.: The AEI Press, 2002., 5., 12., 18., 26., 32-33., 36., 45., 62. o.;

BUNN, Derek W. (szerk.): *Modelling Prices in Competitive Electricity Markets*. (The Wiley Finance Series), Chichester, West Sussex: John Wiley & Sons, Ltd, 2004. 11. o.;

DENNY, Fred I. - Dismukes, David E.: *Power System Operations and Electricity Markets*. (Electric Power Engineering Series), Boca Raton, Florida, CRC Press LLC, 2002., 1-4., 30-31., 78. o.;

STOFT, Steven: *Power System Economics: Designing Markets for Electricity*. The Institute of Electrical and Electronics Engineers, Inc., 2002. 319-328., 338., 340., 407. o.;

FINON, Dominique - Midttun, Atle: *Reshaping European Gas and Electricity Industries*. (Elsevier Global Energy Policy and Economics Series), Kidlington, Oxford, Elsevier Ltd., 2004., 5., 43., 57-58., 66., 132-133., 140., 251-252., 273., 294-295. o.;

EMIRATES Center for Strategic Studies and Research: *The Future of Natural Gas in the World Energy Market*. Abu Dhabi, The Emirates Center for Strategic Studies and Research, 2001., 6-10. o.;

DE VANY, Arthur S. - Walls, W. David: *The Emerging New Order in Natural Gas: Markets versus Regulation*. Westport, CT: Quorum Books, 1995., 16., 18., 96., 116., 118. o.;

ELLIG, Jerry - Kalt, Joseph P. (szerk.): *New Horizons in Natural Gas Deregulation*. Westport, CT: Praeger Publishers, 1996., 34., 77., 112., 118., 130., 154., 158., 190-191. o.;

SPULBER, Nicolas - Sabbaghi, Asghar: *Economics of Water Resources: From Regulation to Privatization*. (Natural Resource Management and Policy), Norwell, Massachusetts, Kluwer Academic Publishers, 1998., (2. kiadás) 211., 232., 293., 295. o.;

POCIASK, Steve - Rutner, Jack: *MCI WorldCom's Sprint Toward Monopoly: An Analysis of the Proposed Telecommunications Merger*. Washington DC: Economic Policy Institute, 2000. 9., 16., 20., 33.o.;

COOPER, Mark: Cable Mergers and Monopolies: Market Power in Digital Media and Communications Networks. Washington, D.C.: Economic Policy Institute, 2002., 74., 78., 80., 99., 101-102. o.;

BOLTER, Walter G. - McConnaughey, James W. - Kelsey, Fred J.: Telecommunications Policy for the 1990s and Beyond. Armonk, NY.: M. E. Sharpe, 1990., 24-28. o.;

BARTLE, Ian: Globalisation and Eu Policy-Making: The Neo-Liberal Transformation of Telecommunications and Electricity. Manchester, M: Manchester University Press, 2005., 59., 64-66. o.;

Clifton, James A.: Administered Prices in the Context of Capitalist Development. Contributions to Political Economy, Vol. 2. No. 1., (March 1983), 23 - 38. o.; **Vickers**, John: Market power and inefficiency: a contracts perspective. Oxford Review of Economic Policy, Vol. 12. No. 4., (Winter 1996), 11 - 26. o.; **Wiseman**, J.: The Theory of Public Utility Price - An Empty Box. Oxford Economic Papers, Vol. 9. No. 1., (February 1957), 56 - 74. o.; **Vickers**, John: Government Regulatory Policy. Oxford Review of Economic Policy, Vol. 7. No. 3., (Autumn 1991), 13 - 30. o.; **Encaoua**, David - Hollander, Abraham: Competition Policy and Innovation. Oxford Review of Economic Policy, Vol. 18. No. 1., (Spring 2002), 63 - 79. o.; **Brealey**, Richard A. - Cooper, Ian A. - Habib, Michel A.: Investment appraisal in the public sector. Oxford Review of Economic Policy, Vol. 13. No. 4., (Winter 1997), 12 - 28. o.; **Binmore**, Ken - Harbord, David: Bargaining over Fixed-to-Mobile Termination Rates: Counter Vailing Buyer Power as a Constraint on Monopoly Power. Journal of Competition Law and Economics, Vol. 1. No. 3., (September 2005), 449 - 472. o.; **Weare**, Christopher: Interconnections: a Contractual Analysis of the Regulation of Bottleneck Telephone Monopolies. Industrial and Corporate Change, Vol. 5. No. 4., (1996), 963 - 992. o.; **Sidak**, Gregory J.: A Consumer-Welfare Approach to Network Neutrality Regulation of the Internet. Journal of Competition Law and Economics, Vol. 2. No. 3., (September 2006), 349 - 474. o.; **Page**, William H.: Class certification in the Microsoft indirect purchaser litigation. Journal of Competition Law and Economics, Vol. 1. No. 2., (June 2005), 303 - 338. o.; **Evans**, David S. - Nichols, Albert L. - Schmalensee, Richard: United States v. Microsoft: Did Consumers Win? Journal of Competition Law and Economics, Vol. 1. No. 3., (September 2005), 497 - 539. o.; **Hahn**, Robert W. - Litan, Robert E. - Singer, Hal J.: The Economics of „Wireless Net Neutrality”. Journal of Competition Law and Economics, Vol. 3. No. 3. (September 2007), 399 - 451. o.; **Mason**, Robin - Valletti, Tommaso M.: Competition in Communication Networks: Pricing and Regulation. Oxford Review of Economic Policy, Vol. 17. No. 3., (Autumn 2001), 389 - 415. o.; **Singer**, Hal J.: The Competitive Effects of a Cable Television Operator’s Refusal to Carry DSL Advertising. Journal of Competition Law and Economics, Vol. 2. No. 2., (June 2006) 301 - 331. o.; **Easter**, K. William - Rosegrant, Mark W. - Dinar, Ariel: Formal and Informal Markets for Water: Institutions, Performance, and Constraints. World Bank Research Observer, Vol. 14. No. 1. (February 1999), 99 - 116. o.; **Price**, Catherine W: Competition and regulation in the UK gas industry. Oxford Review of Economic Policy, Vol. 13. No. 1., (Spring 1997), 47-63. o.;

⁸⁰ **HORVÁTH M.** Tamás (szerk.): Közigazgatás – szorítóban. Bp., Unió, 1998., 53. o.

⁸¹ **CSIKÓS-NAGY** Béla: Közgazdaságtan a globalizáció világában. I. kötet, (Szerkesztő: Glatz Ferenc), Bp., MTA Társadalomkutató Központ, 2002., 148. o.

⁸² **KISS** Ferenc: Monopólium és verseny a távközlésben. Magyar Távközlés, 1993/3. sz., 31 - 39. o.

⁸³ **PIRRONG**, S. Craig: The Economics, Law, and Public Policy of Market Power Manipulation. Norwell, Massachusetts, Kluwer Academic Publishers, 1996., 34., 77., 209., 257. o.;

DE JONG, Henry W. - Shepherd, William G. (szerk.): Pioneers of Industrial Organization: How the Economics of Competition and Monopoly Took Shape. Cheltenham, Glos, Edward Elgar Publishing Limited, 2007., 227., 284. o.;

WINKLER, Klaus: Negotiations with Asymmetrical Distribution of Power: Conclusions from Dispute Resolution in Network Industries. (Contributions to Economics), Heidelberg, Physica-Verlag, 2006., 87. o.;

ARMENTANO, Dominick T.: Antitrust and Monopoly: Anatomy of a Policy Failure. (Independent Studies in Political Economy), Oakland CA, The Independent Institute, 1999., (2. kiadás), 21., 22. o.;

TRAIN, Kenneth E.: Optimal Regulation: The Economic Theory of Natural Monopoly. Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 1997., (5. kiadás), 185. o.;

LANE, Jan-Erik: The Public Sector: Concepts, Models and Approaches. London, SAGE Publications Ltd, 2000., (3. kiadás), 120-130., 138. o.;

STERNER, Thomas: Policy Instruments for Environmental and Natural Resource Management. Washington D.C.: Resources of the Future, RFF Press - The World Bank - The Swedish International Development Cooperation Agency (Sida), 2003., 117., 151., 152. o.;

Katz, Ariel: The Potential Demise of Another Natural Monopoly: Rethinking the Collective Administration of Performing Rights. Journal of Competition Law and Economics, Vol. 1. No. 3., (September 2005), 541 - 593. o.;

Novy-Marx, Robert: An Equilibrium Model of Investment Under Uncertainty. Review of Financial Studies, Vol. 20. No. 5., (September 2007), 1461 - 1502. o.; **Geroski**, P. A.: Innovation, Technological Opportunity, and Market Structure. Oxford Economic Papers Vol. 42. No. 3. (July 1990), 586 - 602. o.; **Williamson**, Oliver E.: Hierarchies, Markets and Power in the Economy: An Economic Perspective. Industrial and Corporate Change, Vol. 4. No. 1., (1995), 21 - 49. o.; **Newbery**, David M.: Charging for Roads. World Bank Research Observer, Vol. 3. No. 2., (July 1988), 119 - 138. o.;

- ⁸⁴ **DE JONG**, Henry W. - Shepherd, William G. (szerk.): *Pioneers of Industrial Organization: How the Economics of Competition and Monopoly Took Shape*. Cheltenham, Glos, Edward Elgar Publishing Limited, 2007., 173-174., 191-192. o.
- ⁸⁵ **CARLTON**, Dennis W. - Perloff, Jeffrey M.: *Modern piacelmélet*. Bp., Panem Könyvkiadó, 2003., 128. o.
- ⁸⁶ *Lásd 42. jegyzet.*
- ⁸⁷ **SAMUELSON**, Paul A. - Nordhaus, William D.: *Közgazdaságtan*. Bp., Akadémiai Kiadó, 2005., 153. o.
- ⁸⁸ **CARLTON**, Dennis W. - Perloff, Jeffrey M.: *Modern piacelmélet*. Bp., Panem Könyvkiadó, 2003., 133. o.
- ⁸⁹ *Lásd 28. jegyzet.*
- ⁹⁰ **CARLTON**, Dennis W. - Perloff, Jeffrey M.: *Modern piacelmélet*. Bp., Panem Könyvkiadó, 2003., 720. o.
- ⁹¹ **LAFFONT**, Jean-Jacques - Beato, Paulina (szerk.): *Competition Policy in Regulated Industries: Approaches for Emerging Economies*. Washington D.C.: Inter-American Development Bank, 2002., 199-215. o.;
- ⁹² **CAVE**, Martin, E. - Sumit K. Majumdar - Vogelsang, Ingo (szerk.): *Handbook of Telecommunications Economics*. Volume 1: Structure, Regulation and Competition. Amsterdam, AE: Elsevier Ltd., 2002., 6-7., 9-11., 13., 28., 30-31., 63., 83-85., 151-158., 439-450., 495., 671. o.;
- MITCHELL**, Bridger M. - Vogelsang, Ingo: *Telecommunications Pricing: Theory and Practice*. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 1991., 8., 10., 13-14., 35., 38., 67. o.;
- MCNAMARA**, John R.: *The Economics of Innovation in the Telecommunications Industry*. New York, NY: Quorum Books, 1991., 26-29., 65., 67., 72., 73., 76-80., 89., 91., 111., 113., 145., 150. o.;
- BRANDS**, Henk - Leo, Evan T.: *The Law and Regulation of Telecommunications Carriers*. Norwood MA.: Artech House, Inc., 1999., 16. o.;
- WELFENS**, Paul J. J. - Graack, Cornelius: *Telekommunikationswirtschaft: Deregulierung, Privatisierung und Internationalisierung*. Berlin-Heidelberg, Springer-Verlag, 1996., 17., 46., 49., 52., 95., 127. o.;
- MILLWARD**, Robert: *Private and Public Enterprise in Europe: Energy, Telecommunications and Transport, 1830-1990*. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2005., 42., 93., 111., 133., 152., 155-156., 258. o.;
- BROWN**, Victor C. - Jackson, McLeod P.: *Public Sector Economics*. Oxford, OX: Blackwell Publishers, 1990., (4. kiadás), 28. o.;
- BARTLE**, Ian: *Globalisation and Eu Policy-Making: The Neo-Liberal Transformation of Telecommunications and Electricity*. Manchester, M: Manchester University Press, 2005., 41., 58-59. o.;
- WHEATLEY**, Jeffery J.: *World Telecommunications Economics*. Stevenage, Herts (Hertfordshire), Institution of Electrical Engineers - Institution of Engineering and Technology (IET), 1999., 117-122.;
- LAFFONT**, Jean-Jacques - Beato, Paulina (szerk.): *Competition Policy in Regulated Industries: Approaches for Emerging Economies*. Washington D.C.: Inter-American Development Bank, 2002., 11-12. o., 147-149.;
- Davies**, Andrew: *Innovation in Large Technical Systems: The Case of Telecommunications*. *Industrial and Corporate Change*, Vol. 5. No. 4., (1996), 1143 - 1180. o.;
- Armstrong**, Mark: *Competition in telecommunications*. *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 13. No. 1. (Spring 1997), 64 - 82. o.;
- Antonelli**, Cristiano: *Localized Technological Change in the Network of Networks: the Interaction between Regulation and the Evolution of Technology in Telecommunications*. *Industrial and Corporate Change*, Vol. 4. No. 4., (1995), 737 - 754. o.;
- Hartley**, Nicholas - Culham Peter: *Telecommunications Prices Under Monopoly and Competition*. *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 4. No. 2., (Summer 1988), 1 - 19. o.;
- Katz**, Michael L.: *Remarks on the Economic Implications of Convergence*. *Industrial and Corporate Change*, Vol. 5. No. 4. (1996), 1079 - 1095. o.
- ⁹³ **PAPP** Ilona (szerk.): *Szolgáltatások a harmadik évezredben*. Bp., Aula Kiadó, 2003., 356. o.;
- AIDAROUS**, Salah - Plevyak, Thomas (szerk.): *Telecommunications Network Management: Technologies and Implementations*. (IEEE Press Series on Network Management), New York, NY: IEEE Press (Institute of Electrical and Electronics Engineers, Inc.), 1998., 239. o.;
- CAVE**, Martin, E. - Sumit K. Majumdar - Vogelsang, Ingo (szerk.): *Handbook of Telecommunications Economics*. Volume 1: Structure, Regulation and Competition. Amsterdam, AE: Elsevier Ltd., 2002., 6., 18., 85., 393., 396., 492., 496., 691-693. o.
- ⁹⁴ **PAPP** Ilona (szerk.): *Szolgáltatások a harmadik évezredben*. Bp., Aula Kiadó, 2003., 356. o.
- ⁹⁵ **PAPP** Ilona (szerk.): *Szolgáltatások a harmadik évezredben*. Bp., Aula Kiadó, 2003., 19. o., 21. o.,
- ⁹⁶ **CSORBA** Imre: *A távközlés szabályozása - múltban és jelenben*. *Magyar Távközlés*, 1992/2. sz., 13 - 14. o.;
- BERÉNYI** Sándor: *Közgazdaság a modern társadalmakban*. Bp., Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1990., 44-51. o.
- ⁹⁷ **CSORBA** Imre: *A távközlés szabályozása - múltban és jelenben*. *Magyar Távközlés*, 1992/2. sz., 13 - 14. o.
- ⁹⁸ **HORVÁTH M.** Tamás: *Közmenedzsment*. Bp.-Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2005., 107. o.
- ⁹⁹ **PAPP** Ilona (szerk.): *Szolgáltatások a harmadik évezredben*. Bp., Aula Kiadó, 2003., 21. o.
- ¹⁰⁰ **SAVAS**, Emanuel S.: *Privatizáció. Hogyan vonuljon ki az állam a gazdaságból?* Bp., Akadémiai Kiadó, 1993., 49. o.
- ¹⁰¹ **NEMEC**, Juraj - Wright, Glen: *Közösségi pénzügyek*. Bp., Aula Kiadó, 2000., (A mű eredeti címe, kiadása: Nemeč, Juraj - Wright, Glen (ed.): *Public Finance: Theory and Practice in Central European Transition*, NISPAce, 1997.), 21. o.;

-
- SAVAS, Emanuel S.: Privatizáció. Hogyan vonuljon ki az állam a gazdaságból? Bp., Akadémiai Kiadó, 1993., 129-132. o.
- CULLIS, John - Jones, Philip: Közpénzügyek és közösségi döntések. Bp., Aula Kiadó Kft., 2003., 150-169. o.;
- SZONTAGH Vilmos: A közigazgatási jogtudomány tankönyve. (I. kötet: Jogtudományos alapvetés), Debreceni Tudományegyetemi Nyomda, 1948., 81. o.;
- BOÉR Elek: Magyar közigazgatási jog. (Általános rész), Kolozsvár, Stief Jenő és Társa Papirosáruháznak Könyvnyomdája, 1908., XXVIII - XXX. o.;
- MAGYARY Zoltán: Magyar Közigazgatás (A közigazgatás szerepe a XX. sz. államában. A magyar közigazgatás szervezete, működése és jogi rendje.), Bp., Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1942., 174. o.
- MAX WEBER: Gazdaság és társadalom. (A megértő szociológia alapvonalai.) 2/1. A gazdaság, a társadalmi rend és a társadalmi hatalom formái. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1992., 30-32. o.
- ¹⁰² SZENTES Tamás és munkaközössége: Fejlődés Versenyképesség Globalizáció II. Bp., Akadémiai Kiadó, 2006., 251. o.
- ¹⁰³ MAX WEBER: Gazdaság és társadalom. (A megértő szociológia alapvonalai.) 2/1. A gazdaság, a társadalmi rend és a társadalmi hatalom formái. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1992., 32. o.
- ¹⁰⁴ LŐRINCZ Lajos: A közigazgatás kapcsolata a gazdasággal és a politikával. Bp., Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1981. 125-138. o.
- ¹⁰⁵ MADARÁSZ Tibor: Közigazgatás és jog. Bp., Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1987., 235., 237., 245-258., 318-330. o.
- ¹⁰⁶ ILLÉS Mária: A közszolgáltató vállalatok gazdasági szabályozása. Bp., Aula Kiadó, 2000., 11. o.
- ¹⁰⁷ BAUMOL, William J. - Panzar, John C. - Willig, Robert D.: On the Theory of Perfectly-Contestable Markets. In.: New Developments in the Analysis of Market Structure, Stiglitz, Joseph E. - Mathewson, G. Frank (szerk.), Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 1986., 339-365. o.;
- ¹⁰⁸ Az Európai Közösség, az Európai Közösségek, vagy az Európai Unió fogalmáról, pontos fogalomhasználatáról, lásd:
- KECSKÉS László: EU-jog és jogharmonizáció. Bp., HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2005. (második bővített kiadás), 74-78. o.;
- CAIRNS, Walter: Bevezetés az Európai Unió jogrendszerébe. (Ernst & Young), Bp., CO-NEX Könyvkiadó Kft., 1999., 9-10. o.
- ¹⁰⁹ EKSZ 295. cikk „E szerződés nem sértheti a tagállamokban fennálló tulajdoni rendet.”
- ¹¹⁰ Az Európai Parlament és a Tanács 2006. december 12-i 2006/123/EK irányelve a belső piaci szolgáltatásokról, OJ L 376, 36., 2006. XII. 27.
- ¹¹¹ CULLIS, John - Jones, Philip: Közpénzügyek és közösségi döntések. Bp., Aula Kiadó Kft., 2003., 159. o.
- ¹¹² Minderről általánosan, illetve az egyes ágazatok, példák és a folyamatok szempontjából lásd részletesebben, pl.:
- PAPP Ilona (szerk.): Szolgáltatások a harmadik évezredben. Bp., Aula Kiadó, 2003.;
- ILLÉS Mária: A közszolgáltató vállalatok gazdasági szabályozása. Bp., Aula Kiadó, 2000.;
- EHLICH Éva (koordinátor): Tanulmányok a közlekedés és az infokommunikáció témaköréből. (Európai Tükör Műhelytanulmányok 85. sz.), Bp., Miniszterelnöki Hivatal Integrációs Stratégiai Munkacsoportja, 2001.;
- EHLICH Éva (szerk.): Az infrastruktúra helyzete az Európai Unió hat országában. Európai Műhelytanulmányok (Miniszterelnöki Hivatal és a Nemzeti Fejlesztési Hivatal kiadvány), Bp., 2005.;
- GÓMEZ-IBÁÑEZ, José A.: Regulating Infrastructure: Monopoly, Contracts, and Discretion. Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 2003.;
- SHY, Oz: The Economics of Network Industries. Cambridge, CB: Cambridge University Press., 2001.;
- DE JONG, Henry W. - Shepherd, William G. (szerk.): Pioneers of Industrial Organization: How the Economics of Competition and Monopoly Took Shape. Cheltenham, Glos, Edward Elgar Publishing Limited, 2007.;
- WINKLER, Klaus: Negotiations with Asymmetrical Distribution of Power: Conclusions from Dispute Resolution in Network Industries. (Contributions to Economics), Heidelberg, Physica-Verlag, 2006.;
- LAFFONT, Jean-Jacques - Beato, Paulina (szerk.): Competition Policy in Regulated Industries: Approaches for Emerging Economies. Washington D.C.: Inter-American Development Bank, 2002.;
- NEWBERY, David M.: Privatization, Restructuring, and Regulation of Network Utilities. Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 1999.;
- PARKER, David (szerk.): Privatization in the European Union: Theory and Policy Perspectives. London, Routledge, 1998.;
- PARKER, David - Saal, David: International Handbook on Privatization. Cheltenham, Glos, Edward Elgar Publishing Limited, 2003.;
- PEIRCE, William Spangar: Economics of the Energy Industries. Westport CT: Praeger Publishers, 1996., (2. kiadás);
- STOFT, Steven: Power System Economics: Designing Markets for Electricity. The Institute of Electrical and Electronics Engineers, Inc., 2002.;
- DENNY, Fred I. - Dismukes, David E.: Power System Operations and Electricity Markets. (Electric Power Engineering Series), Boca Raton, Florida, CRC Press LLC, 2002.;

BUNN, Derek W. (szerk.): *Modelling Prices in Competitive Electricity Markets*. (The Wiley Finance Series), Chichester, West Sussex: John Wiley & Sons, Ltd, 2004.;

FINON, Dominique - Mittun, Atle: *Reshaping European Gas and Electricity Industries*. (Elsevier Global Energy Policy and Economics Series), Kidlington, Oxford, Elsevier Ltd., 2004.;

GERADIN, Damien (szerk.): *The Liberalization of Electricity and Natural Gas in the European Union*. Hague - London, Kluwer Law International (European Monographs, 27), 2001.;

GERADIN, Damien: *The Liberalization of State Monopolies in European Union and Beyond*. Hague - London, Kluwer Law International (European Monographs, 23), 2000.;

VAITILINGAM, Romesh (szerk.), Bergman, Lars - Doyle, Chris - Gual, Jordi - Hultkrantz, Lars - Neven, Damien - Röller, Lars-Hendrik - Waverman, Leonard: *Europe's Network Industries: Conflicting Priorities: Telecommunications. Monitoring European Deregulation 1*. London, Centre for Economic Policy Research, 1998.;

SEVEN, Bulent: *Legal Aspects of Privatisation: A Comparative Study of European Implementations*. Dissertation.com, 2001.;

KÜNNEKE, Rolf W. - Correljé, Aad F. - Groenewegen, John P. M. (szerk.): *Institutional Reform, Regulation and Privatization: Process and Outcomes in Infrastructure Industries*. Cheltenham, Glos, Edward Elgar Publishing Limited, 2005.;

EMIRATES Center for Strategic Studies and Research: *The Future of Natural Gas in the World Energy Market*. Abu Dhabi, The Emirates Center for Strategic Studies and Research, 2001.;

DE VANY, Arthur S. - Walls, W. David: *The Emerging New Order in Natural Gas: Markets versus Regulation*. Westport, CT: Quorum Books, 1995.;

PROSSER, Tony: *The Limits of Competition Law: Markets and Public Service*. Oxford, OX: Oxford University Press, 2005.;

ELLIG, Jerry - Kalt, Joseph P. (szerk.): *New Horizons in Natural Gas Deregulation*. Westport, CT: Praeger Publishers, 1996.;

STEHMANN, Oliver: *Network Competition for European Telecommunications*. Oxford, OX: Oxford University Press, 1995.;

SPULBER, Nicolas - Sabbaghi, Asghar: *Economics of Water Resources: From Regulation to Privatization*. (Natural Resource Management and Policy), Norwell, Massachusetts, Kluwer Academic Publishers, 1998., (2. kiadás);

LANE, Jan-Erik: *The Public Sector: Concepts, Models and Approaches*. London, SAGE Publications Ltd, 2000., (3. kiadás);

SEGERFELDT, Fredrik: *Water for Sale: How Business and the Market Can Resolve the World's Water Crisis*. Washington D.C.: Cato Institute, 2005., (a mű eredeti címe: *Vatten till salu. Hur företag och marknadkan lösa världens vattenkris*, eredeti kiadás: Timbro, Stockholm, 2003.);

Cowan, Simon: *Competition in the water industry*. *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 13. No. 1., (Spring 1997), 83 - 92. o.; **Littlechild**, Stephen: *Economic Regulation of Privatised Water Authorities and some Further Reflections*. *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 4. No. 2., (Summer 1988), 40 - 68. o.; **Joskow**, Paul L.: *Introducing Competition into Regulated Network Industries: from Hierarchies to Markets in Electricity*. *Industrial and Corporate Change*, Vol. 5. No. 2., (1996), 341 - 382. o.; **Helm**, Dieter - Jenkinson, Tim: *The assessment: introducing competition into regulated industries*. *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 13. No. 1., (Spring 1997), 1-14. o.; **Troesken**, Werner - Geddes, Rick: *Municipalizing American Waterworks, 1897 - 1915*. *Journal of Law, Economics, and Organization*, Vol. 19. No. 2., (October 2003), 373 - 400. o.; **Pelkmans**, Jacques: *Making EU Network Markets Competitive*. *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 17. No. 3. (Autumn 2001), 432 - 456. o.; **Domberger**, S. - Jensen, P: *Contracting out by the public sector: theory, evidence, prospects*. *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 13. No. 4., (Winter 1997), 67 - 78. o.; **Helm**, Dieter: *The Assessment: The European Internal Market: The Next Steps*. *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 9. No. 1., (Spring 1993), 1 - 14. o.; **Helm**, Dieter: *The Assessment: Energy Policy*. *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 7. No. 2., (Summer 1991), 1 - 16. o.; **Bös**, Dieter: *Privatization in Europe: A Comparison of Approaches*. *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 9. No. 1., (Spring 1993), 95 - 111. o.; **Argyris**, Nicholas: *Regulatory Reform in the Electricity Sector: An Analysis of the Commission's Internal Market Proposals*. *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 9. No. 1., (Spring 1993), 31 - 44. o.; **Glaister**, Stephen - Starkie, David - Thompson, David: *The Assessment: Economic Policy for Transport*. *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 6. No. 2., (Summer 1990), 1 - 21. o.; **Foreman-Peck**, J.S.: *Natural Monopoly and Railway Policy in the Nineteenth Century*. *Oxford Economic Papers*, Vol. 39. No. 4., (December 1987), 699 - 718. o.; **Spulber**, Daniel F. - Yoo, Christopher S.: *Network Regulation: The Many Faces of Access*. *Journal of Competition Law and Economics*, Vol. 1. No. 4., (December 2005), 635 - 678. o.; **Crampes**, Claude - Laffont, Jean-Jaques: *Transport Pricing in the Electricity Industry*. *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 17. No. 3., (Autumn 2001), 313 - 328. o.; **David**, Paul A.: *Heroes, Herds and Hysteresis in Technological History: Thomas Edison and „The Battle of the Systems” Reconsidered*. *Industrial and Corporate Change*, Vol. 1. No. 1., (1992), 129 - 180. o.; **Nelson**, Richard R.: *The problem of market bias in modern capitalist economies*. *Industrial and Corporate Change*, Vol 11. No. 2., (April 2002), 207 - 244. o.; **Hall**, Bronwyn H.: *The Assessment: Technology Policy*. *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 18. No. 1., (Spring 2002), 1 - 9. o.; **Brealey**, Richard A. - Cooper, Ian A. - Habib, Michel A.: *Investment appraisal in the public sector*. *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 13. No. 4., (Winter

1997), 12 - 28. o.; **Henry**, Claude: Public Service and Competition in the European Community Approach to Communications Networks. *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 9. No. 1., (Spring 1993), 45 - 66. o.; **Vickers**, John: Strategic Competition Among the Few-some Recent Developments in the Economics of Industry. *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 1. No. 3., (Autumn 1985), 39 - 62. o.; **Kikkawa**, Takeo: The Role of Matsunaga Yasuzaemon in the Development of Japan's Electric Power Industry. *Social Science Japan Journal*, Vol. 9. No. 2., (October 2006), 203 - 219. o.; **Waelde**, Thomas: Energy Law in Europe. *National, EU and International Law and Institutions. International & Comparative Law Quarterly*, Vol. 52. No. 3., (July 2003), 831 - 835. o.; **Woroch**, Glenn A.: Facilities Competition and Local Network Investment: Theory, Evidence and Policy Implications. *Industrial and Corporate Change*, Vol. 7. No. 4., (December 1998), 601 - 614. o.; **Campos**, Jose Edgardo - Esfahani, Hadi Salehi: Why and When Do Governments Initiate Public Enterprise Reform? *World Bank Economic Review*, Vol. 10. No. 3., (September 1996), 451 - 485. o.; **Vickers**, John: Concepts Of Competition. *Oxford Economic Papers*, Vol. 47. No. 1. (January 1995), 1 - 23. o.; **Lyon**, Thomas P. - Hackett, Steven C.: Bottlenecks and Governance Structures: Open Access and Long-term Contracting in Natural Gas. *Journal of Law, Economics, and Organization*, Vol. 9. No. 2., (October 1993), 380 - 398. o.; **Wellisz**, Stanislaw - Findlay, Ronald: The State and the Invisible Hand. *World Bank Research Observer*, Vol. 3. No. 1., (January 1988), 59 - 80. o.; **Ordover**, Janusz - Baumol, William: Antitrust Policy and High-Technology Industries. *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 4. No. 4., (Winter 1988), 13 - 34. o.; **Knieps**, Günter: The Different Role of Mandatory Access in German Regulation of Railroads and Telecommunications. *Journal of Competition Law and Economics*, Vol. 2. No. 1. (March 2006), 149 - 158. o.; **Armstrong**, Mark: Competition in telecommunications. *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 13. No. 1. (Spring 1997), 64 - 82. o.; **Mason**, Robin - Valletti, Tommaso M.: Competition in Communication Networks: Pricing and Regulation. *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 17. No. 3., (Autumn 2001), 389 - 415. o.; **Austvik**, Ole Gunnar: Conflict and cooperation with respect to European natural-gas regulations. *Applied Energy*, Vol. 75. No. 1-2., (May-June 2003), 23-32. o.; **Starkie**, David: Airport regulation and competition. *Journal of Air Transport Management*, Vol. 8. No. 1., (January 2002), 63-72. o.; **Künneke**, Rolf W.: Electricity Networks: How „Natural“ is the Monopoly? *Utilities Policy*, Vol. 8. No. 2., (June 1999), 99-108. o.; **Dismukes**, David E. - Kleit, Andrew N.: Cogeneration and electric power industry restructuring. *Resource and Energy Economics*, Vol. 21. No. 2., (May 1999), 153-166. o.; **Dismukes**, David E. - Cope, Robert F. - Mesyanzhinov, Dmitry: Capacity and Economies of Scale in Electric Power Transmission. *Utilities Policy*, Vol. 7. No. 3., (November 1998), 155-162. o.; **Tschirhart**, John: Monopsony Power and the Existence of Natural Monopoly in Energy Utilities. *Resource and Energy Economics*, Vol. 17. No. 4., (December 1995), 327-340. o.; **Burns**, Philip - Weyman-Jones, Thomas G.: Is the Gas Supply Market a Natural Monopoly? *Econometric Evidence from the British Gas Regions. Energy Economics*, Vol. 20. No. 2., (1 April 1998), 223-232. o.; **Jaccard**, Mark: Oscillating Currents: The Changing Rationale for Government Intervention in the Electricity Industry. *Energy Policy*, Vol. 23. No. 7., (July 1995), 579-592. o.; **Armstrong**, Thomas O. - Leppel, Karen: Are Regulated and Potentially Unregulated Combination Gas and Electric Utilities Natural Monopolies? *Journal of Economics and Business*, Vol. 46. No. 3., (August 1994), 195-206. o.; **Jensen**, James T.: Open Access - The New Market Approach to Natural Gas Policy. *Energy Policy*, Vol. 20. No. 10., (October 1992), 1005-1014. o.; **Vass**, Peter: Water Privatisation and the first Periodic Review. *Financial Accountability & Management*, Vol. 9. No. 3., (August 1993), 209-224. o.; **Waterson**, Michael: Recent Developments in the Theory of Natural Monopoly. *Journal of Economic Surveys*, Vol. 1. No. 1-2., (March 1987) 59-80. o.; **Isser**, Steven N.: Electricity Deregulation: Kilowatts for Nothing and Your BTUs for Free. *Review of Policy Research*, Vol. 20. No. 2., (June 2003), 219-238. o.; **Doyle**, Chris: Liberalizing Europe's Network Industries: Ten Conflicting Priorities. *Business Strategy Review*, Vol. 9. No. 3., (September 1998), 55-66. o.; **Ramos-Real**, Francisco Javier: Cost Functions and the Electric Utility Industry. A Contribution to the Debate on Deregulation. *Energy Policy*, Vol. 33. No. 1., (January 2005), 69-87. o.; **Summerton**, Neil: The British Way in Water. *Water Policy*, Vol. 1. No. 1., (February 1998), 45-65. o.; **Awerbuch**, Shimon - Dillard, Jesse - Mouck, Tom - Preston, Alistair: Capital Budgeting, Technological Innovation and the Emerging Competitive Environment of the Electric Power Industry. *Energy Policy*, Vol. 24. No. 2., (February 1996), 195-202. o.; **Rosput**, Paula G.: The Limits to Deregulation of Entry and Expansion of the US Gas Pipeline Industry. *Utilities Policy*, Vol. 3. No. 4., (October 1993), 287-294. o.; **Boyce**, John R. - Hollisú, Aidan: Governance of Electricity Transmission Systems. *Energy Economics*, Vol. 27. No. 2., (March 2005), 237-255. o.; **Willner**, Johan: Ownership, efficiency, and political interference. *European Journal of Political Economy*, Vol. 17. No. 4., (November 2001), 723-748. o.; **Braeutigam**, Ronald R.: Regulatory Reform: Lessons for Natural Gas Pipelines. *Contemporary Economic Policy*, Vol. 8. No. 2., (April 1990), 122-141. o.; **Bertram**, Geoff: Energy. *Asia Pacific Viewpoint*, Vol. 42. No. 1., (April 2001), 115-131. o.; **Clark**, Robert M. - H. Youn Kim: Economies of Scale and Scope in Water Supply. *Regional Science and Urban Economics*, Vol. 18. No. 4., (November 1988), 479-502. o.; **Wright**, Mike: Government Divestments and the Regulation of Natural Monopolies in the UK: The Case of British Gas. *Energy Policy*, Vol. 15. No. 3., (June 1987), 193-216. o.; **Guldmann**, Jean-Michel: Modeling the Structure of Gas Distribution Costs in Urban Areas. *Regional Science and Urban Economics*, Vol. 13. No. 3., (August 1983), 299-316. o.; **Snow**, Marcellus S.: Natural Monopoly in INTELSTAT: Cost Estimation and Policy Implications for the Separate Systems Issue. *Teleatics and Informatics*, Vol. 4. No. 2., (1987), 133-150. o.; **Sonstegaard**, Miles H. Economic Evaluation for U.S. Railroads. *Transportation Research Part A: General*, Vol. 20. No. 1., (January 1986), 25-31. o.; **Switzer**, Sheldon - Trout, Jeffrey P.: The

„Optimal” Structure of the Deregulated Electric Utility Industry. The Electricity Journal, Vol. 20. No. 6., (July 2007), 8-17. o.; **Clark**, Ephraim - Easaw, Joshy Z.: Optimal Access Pricing for Natural Monopoly Networks when Costs are Sunk and Revenues are Uncertain. European Journal of Operational Research, Vol. 178. No. 2., (16 April 2007), 595-602. o.; **Fraja**, Gianni: Regulation and access pricing with asymmetric information. European Economic Review, Vol. 43. No. 1., (10 January 1999), 109-134. o.; **Laffont**, Jean-Jacques - Tirole, Jean: Access Pricing and Competition. European Economic Review, Vol. 38. No. 9., (December 1994), 1673-1710. o.; **Cave**, Martin - Doyle, Chris: Access Pricing in Network Utilities in Theory and Practice. Utilities Policy, Vol. 4. No. 3., (July 1994), 181-189. o.; **Locksley**, Gareth: From Exclusive Rights to Access Charges. Utilities Policy, Vol. 4. No. 3., (July 1994), 223-228. o.; **Mo-Yin S. Tam**: A Mechanism to Induce Ramsey Pricing for Natural Monopoly Firms. International Journal of Industrial Organization, Vol. 6. No. 2., (1988), 247-261. o.; **Freebairn**, John: Access Prices for Rail Infrastructure. Economic Record, Vol. 74. No. 226., (September 1998), 286-296. o.; **Coen**, David - Willman, Paul: The Evolution of the Firm’s Regulatory Affairs Office. Business Strategy Review, Vol. 9. No. 4., (December 1998), 31-36. o.;

¹¹³ **ILLÉS** Mária: A közszolgáltató vállalatok gazdasági szabályozása. Bp., Aula Kiadó, 2000., 24. o.

¹¹⁴ **ILLÉS** Mária: A közszolgáltató vállalatok gazdasági szabályozása. Bp., Aula Kiadó, 2000., 21. o.

¹¹⁵ **ILLÉS** Mária: A közszolgáltató vállalatok gazdasági szabályozása. Bp., Aula Kiadó, 2000., 22. o.

¹¹⁶ Lásd 112. jegyzet.

¹¹⁷ **STIGLITZ**, Joseph E.: A kormányzati szektor gazdaságtana. Bp., KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft., 2000., 209-210. o.

¹¹⁸ **CARLTON**, Dennis W. - Perloff, Jeffrey M.: Modern piacelmélet. Bp., Panem Könyvkiadó, 2003., 709. o.;

BAUMOL, William J. - Panzar, John C. - Willig, Robert D.: On the Theory of Perfectly-Contestable Markets. In.: New Developments in the Analysis of Market Structure, Stiglitz, Joseph E. - Mathewson, G. Frank (szerk.), Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 1986., 339-359. o.;

¹¹⁹ Lásd 121. jegyzet.

¹²⁰ **INTERNATIONAL Telegraph and Telephone Consultative Committee**: Új szolgáltatások gazdasági hatása a távközlési vállalkozásokra. (Ford.: Mesterházy Tiborné), Bp., Közlekedési Dokumentációs Vállalat, 1986., (A mű eredeti címe, kiadása: GAS 5 Economic Studies at the National Level in the Field of Telecommunications: Determination of the Economic Impact of New Services on Telecommunication Undertakings, The International Telegraph and Telephone Consultative Committee, Geneva, 1984), 100-105. o.

¹²¹ Az árszabályozás - azon belül különösen a távközlési előfizetői szolgáltatások árszabályozásának - módszereiről, szempontjairól és tartalmáról, lásd:

ILLÉS Mária: A közszolgáltató vállalatok gazdasági szabályozása. Bp., Aula Kiadó, 2000., 126-128., 164-165. o.;

ALLISON, John R. - Thomas, Dennis L. (szerk.): Telecommunications Deregulation: Market Power and Cost Allocation Issues. Westport, CT: (IC2 Institute) Quorum Books, 1990., 10., 11., 15., 32., 41., 86., 157., 164., 169-172. o.;

BAUMOL, William J. - Panzar, John C. - Willig, Robert D.: On the Theory of Perfectly-Contestable Markets. In.: New Developments in the Analysis of Market Structure, Stiglitz, Joseph E. - Mathewson, G. Frank (szerk.), Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 1986., 339-359. o.;

BIJL, Paul - Peitz, Martin: Regulation and Entry into Telecommunications Markets. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2002., 2., 7-8., 29., 35., 39., 51., 53-54., 105., 158-161., 165-166., 169. o.;

BILLINGSLEY, Randall S. - Morris III, Robert B. - Schelke, Charles W. - Comfort, Stephanie Georges - Coyle, Thomas W. - Lowenstein, Mark - Kaplan, Barry A. - Bodman, Richard S. - Smith, Raymond W. - Lewis, Maria F. - Haverty, Lawrence J. - Leibowitz, Dennis H.: The Telecommunications Industry. Charlottesville, VA: Association for Investment Management and Research (AIMR) Publications Sales Department, 1994., 2., 5., 10., 16-19., 25-26., 33., 73., 98. o.;

BLACK, Sharon K.: Telecommunications Law in the Internet Age. San Diego, CA: Academic Press - San Francisco, CA: Morgan Kaufmann Publishers, 2002., 14., 16. o.;

BOLTER, Walter G. - McConnaughey, James W. - Kelsey, Fred J.: Telecommunications Policy for the 1990s and Beyond. Armonk, NY.: M. E. Sharpe, 1990., 14-17. o.;

BOURGUIGNON, Francois - Pleskovic, Boris: Annual World Bank Conference on Development Economics 2005: Lessons of Experience. Washington, D.C.: The World Bank - New York, NY: Oxford University Press, 2005., 128., 161-162., 163., 165., 169., 175., 190., 232. o.;

BÖS, Dieter: Pricing and Price Regulation. Amsterdam, AE: Elsevier Science B.V. (North Holland), 1994., (3. kiadás), 67., 122., 186., 249-263., 274., 353-354. o.;

BRANDS, Henk - Leo, Evan T.: The Law and Regulation of Telecommunications Carriers. Norwood MA.: Artech House, Inc., 1999., 5., 111., 198., 202., 217., 219., 222-223., 226-227. o.;

BROWN, Stephen J. - Sibley, David Sumner: The Theory of Public Utility Pricing. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 1986., 1-2., 4., 26., 44., 45., 62., 66-70., 78., 80-84., 91-96., 160-167. o.;

BUCKLEY, John: Telecommunications Regulation. London - Stevenage (Herts, Hertfordshire), The Institution of Electrical Engineers - Institution of Engineering and Technology (IET), 2003., 4-7., 9-14., 75-81. o.;

CASS, Ronald A.: International Trade in Telecommunications. Cambridge, Massachusetts, The MIT Press (Massachusetts Institute of Technology) - Washington, D.C.: The AEI Press (American Enterprise Institute for Public Policy Research), 1998., 95., 97., 99. o.;

CASS, Ronald A.: International Trade in Telecommunications. Cambridge, Massachusetts, The MIT Press (Massachusetts Institute of Technology) - Washington, D.C.: The AEI Press (American Enterprise Institute for Public Policy Research), 1998., 95., 97., 99. o.;

CAVE, Martin, E. - Sumit K. Majumdar - Vogelsang, Ingo (szerk.): Handbook of Telecommunications Economics. Volume 1: Structure, Regulation and Competition. Amsterdam, AE: Elsevier Ltd., 2002., 19., 25-26., 59., 69., 82., 99., 111., 127-128., 164., 220., 258-260., 427., 440., 444., 450-455., 460., 527., 596., 664. o.;

ELIASSEN, Kjell A. - Sjøvaag, Marit (szerk.): European Telecommunications Liberalisation. London: Routledge, 1999., 40., 46., 52., 97., 100. o.;

GRAACK, Cornelius: Telekommunikationswirtschaft in Der Europäischen Union: Innovationsdynamik, Regulierungspolitik und Internationalisierungsprozesse. Heidelberg, Physica-Verlag, 1997., 118-124. o.;

GROSSMAN, Peter Z. - Cole, Daniel H. (szerk.): The End of a Natural Monopoly: Deregulation and Competition in the Electric Power Industry. Abingdon, Oxon, Elsevier Science Ltd 2003., 38., 46., 97-98., 103., 112-113., 125-126., 136. o.;

GRUBER, Harald: The Economics of Mobile Telecommunications. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2005., 56., 183., 193-195., 222. o.;

HULSINK, Willem: Privatisation and Liberalisation in European Telecommunications: Comparing Britain, the Netherlands and France. London: Routledge, 1999., 4., 24., 26-27., 94., 120., 137., 212., 216., 310. o.;

KNIEPS, Günter - Brunekreeft, Gert (szerk.): Zwischen Regulierung und Wettbewerb: Netzsektoren in Deutschland. Heidelberg, Physica-Verlag, 2003., (2. kiadás), 2., 12., 36., 41., 51-53., 64., 71., 74., 96-97., 117., 139., 186-187., 195., 197., 204-206., 227., 251-253., 261-265. o.;

LAFFONT, Jean-Jacques - Beato, Paulina (szerk.): Competition Policy in Regulated Industries: Approaches for Emerging Economies. Washington D.C.: Inter-American Development Bank, 2002., 147-151., 199-200., 202-210. o.;

LAFFONT, Jean-Jacques - Tirole, Jean: Competition in Telecommunications. Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 2000., 37-42., 69., 83. o.;

LAFFONT, Jean-Jacques: Fundamentals of Public Economics. Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 1988., 82-83. o.;

LANE, Jan-Erik: The Public Sector: Concepts, Models and Approaches. London, SAGE Publications Ltd, 2000., (3. kiadás), 118-120., 122-124., 130., 135., 191. o.;

LOW, Linda: The Economics of Information Technology and the Media. Singapore, Singapore University Press - World Scientific Publishing, Ltd. 2000., 57-61. o.;

MACDONALD, Stuart - Madden, Gary (szerk.): Telecommunications and Socio-Economic Development. Amsterdam, AE: Elsevier Science B. V. (North Holland), 1998., 31., 194., 354., 400., 429. o.;

MCNAMARA, John R.: The Economics of Innovation in the Telecommunications Industry. New York, NY: Quorum Books, 1991., 106., 144-146., 153-154. o.;

MILLWARD, Robert: Private and Public Enterprise in Europe: Energy, Telecommunications and Transport, 1830-1990. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2005., 92., 163., 171., 173., 177., 179., 189., 191-192., 197., 208., 223., 227., 250., 253., 257-263., 288-289., 292., 294., 296. o.;

MITCHELL, Bridger M. - Vogelsang, Ingo: Telecommunications Pricing: Theory and Practice. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 1991., 11., 18-19., 24-26., 32., 35-38., 40., 43-44., 49., 61., 64., 73., 75-85., 95-108., 112., 114-115., 118-127., 131-132., 141-142., 151-152., 154., 156., 158-159., 178-179., 181-182., 184-185., 189., 191., 201., 211., 228., 237-239., 255-256. o.;

NAGEL, Stuart S. (szerk.): Encyclopedia of Policy Studies. (Public Administration and Public Policy/53), New York, NY: Marcel Dekker, Inc., 1994., (2. kiadás), 403., 405., 455., 471. o.;

NEWBERY, David M.: Privatization, Restructuring, and Regulation of Network Utilities. Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 1999., 50-51. o.;

NOAM, Eli M. - Wolfson, Alex J. (szerk.): Globalism and Localism in Telecommunications. Amsterdam, AE: Elsevier Science B. V. (North Holland), 1997., 71., 108., 204. o.;

NOAM, Eli: Telecommunications in Europe. New York, NY: Oxford University Press, Inc., 1992., 44., 165. o.;

OODAN, Antony - Ward, Keith - Savolaine, Catherine - Daneshmand, Mahmoud - Hoath, Peter: Telecommunications Quality of Service Management: From Legacy to Emerging Services. London, The Institution of Electrical Engineers, 2003., 372., 379., 386. o.;

OTT, Attiat F. - Cebula, Richard J. (szerk.): The Elgar Companion to Public Economics: Empirical Public Economics. Cheltenham, GL: Edward Elgar Publishing Limited, 2006., 123. o.;

PARKER, David - Saal, David: International Handbook on Privatization. Cheltenham, Glos, Edward Elgar Publishing Limited, 2003., 477-495. o.;

RABIN, Jack - Hildreth, W. Bartley - Miller, Gerald J.: Handbook of Public Administration. (Public Administration and Public Policy/65), New York, NY: Marcel Dekker, Inc., 1998., 1025. o.;

SAPPINGTON, David E. M. - Weisman, Dennis L.: Designing Incentive Regulation for the Telecommunications Industry. Cambridge, Massachusetts, MIT Press (Massachusetts Institute of Technology) - Washington, D.C.: AEI Press (American Enterprise Institute for Public Policy Research), 1996., 46., 49., 89., 103-105. o.;

SAPRONOV, Walter - Read, William H. (szerk.): Telecommunications: Law, Regulation, and Policy. Stamford, CT: Ablex Publishing Corporation, 1998., 135-137., 140-141., 144-145., 156-157., 163-167., 180. o.;

SEGERFELDT, Fredrik: Water for Sale: How Business and the Market Can Resolve the World's Water Crisis. Washington D.C.: Cato Institute, 2005., (a mű eredeti címe: Vatten till salu. Hur företag och marknadkan lösa världens vattenkris, eredeti kiadás: Timbro, Stockholm, 2003.), 46-60., 81-86., 94-97., 104-111. o.;

SHY, Oz: How to Price: A Guide to Pricing Techniques and Yield Management. New York, NY: Cambridge University Press, 2008., 12-13., 105-108., 171-178. o.;

VAITILINGAM, Romesh (szerk.), Bergman, Lars - Doyle, Chris - Gual, Jordi - Hultkrantz, Lars - Neven, Damien - Röller, Lars-Hendrik - Waverman, Leonard: Europe's Network Industries: Conflicting Priorities: Telecommunications. Monitoring European Deregulation 1. London, Centre for Economic Policy Research, 1998., 42., 97-98., 124., 129. o.;

WHEATLEY, Jeffery J.: World Telecommunications Economics. Stevenage, Herts (Hertfordshire), Institution of Electrical Engineers - Institution of Engineering and Technology (IET), 1999., 211-215. o.;

WROBEL, Leo A. - Pope, Eddie M.: Understanding Emerging Network Services, Pricing, and Regulation. Norwood, MA: Artech House, Inc., 1995., 26., 42-43. o.;

Hírközlési Döntőbizottság: DB-2875-10/2002. sz. határozata; Fővárosi Bíróság: 3.K.32090/2002/21. számú ítélete és a Hírközlési Felügyelet fellebbezése nyomán a Fővárosi Ítéltábla: 2.Kf.27.344/2003/14. sz. ítélete; valamint a Magyar Köztársaság Legfelsőbb Bíróságának: Kfv.E.37.205/2004/2. sz. végzése

Antonelli, Cristiano: Localized Technological Change in the Network of Networks: the Interaction between Regulation and the Evolution of Technology in Telecommunications. Industrial and Corporate Change, Vol. 4. No. 4., (1995), 737 - 754. o.; **Belleflamme**, Paul: Versioning in the Information Economy: Theory and Applications. CESifo Economic Studies, Vol. 51. No. 2-3., (2005), 329 - 358. o.; **Berg**, Sanford V. - Foreman, R. Dean: Price Cap Policies in the Transition from Monopoly to Competitive Markets. Industrial and Corporate Change, Vol. 4. No. 4., (1995), 671 - 681. o.; **Bradshaw**, W. P.: Competition in the rail industry. Oxford Review of Economic Policy, Vol. 13. No. 1., (Spring 1997), 93 - 103. o.; **Brealey**, Richard A. - Cooper, Ian A. - Habib, Michel A.: Investment appraisal in the public sector. Oxford Review of Economic Policy, Vol. 13. No. 4., (Winter 1997), 12 - 28. o.; **Byatt**, I. C. R.: The Genesis of the Present Pricing System in Electricity Supply. Oxford Economic Papers, Vol. 15. No. 1. (March 1963), 8 - 18. o.; **Cowan**, Simon: Competition in the water industry. Oxford Review of Economic Policy, Vol. 13. No. 1., (Spring 1997), 83 - 92. o.; **Crampes**, Claude - Laffont, Jean-Jaques: Transport Pricing in the Electricity Industry. Oxford Review of Economic Policy, Vol. 17. No. 3., (Autumn 2001), 313 - 328. o.; **Estache**, Antonio: Privatization and Regulation of Transport Infrastructure in the 1990s. World Bank Research Observer, Vol. 16. No. 1., (Spring 2001), 85 - 107. o.; **Evans**, David S. - Padilla, A. Jorge: Excessive Prices: Using Economics to Define Administrable Legal Rules. Journal of Competition Law and Economics, Vol. 1. No. 1. (March 2005), 97 - 122. o.; **Feldman**, Maryann P.: An Examination of the Geography of Innovation. Industrial and Corporate Change, Vol. 2. No. 1., (1993), 451 - 470. o.; **Foreman-Peck**, J.S.: Natural Monopoly and Railway Policy in the Nineteenth Century. Oxford Economic Papers, Vol. 39. No. 4., (December 1987), 699 - 718. o.; **Frost**, Robert L.: Economists as nationalised sector managers: reforms of the electrical rate structure in France, 1946-1969. Cambridge Journal of Economics, Vol. 9. No. 3., (September 1985), 285 - 300. o.; **Geradin**, Damien - Petit, Nicolas: Price Discrimination Under EC Competition Law: Another Antitrust Doctrine in Search of Limiting Principles? Journal of Competition Law and Economics, Vol. 2. No. 3., (September 2006), 479 - 531. o.; **Green**, Richard: Markets for Electricity in Europe. Oxford Review of Economic Policy, Vol. 17. No. 3. (Autumn 2001), 329 - 345. o.; **Grieve** Willie A. - Levin Stanford L.: Common Carriers, Public Utilities and Competition. Industrial and Corporate Change, Vol. 5. No. 4., (1996), 993 - 1011. o.; **Günther**, Kerstin: Az összekapcsolási- és előfizetői díjszabályozás elvei. Magyar Távközlés, 1998/8. sz., 32-36. o.; **Hartley**, Nicholas - Culham Peter: Telecommunications Prices Under Monopoly and Competition. Oxford Review of Economic Policy, Vol. 4. No. 2., (Summer 1988), 1 - 19. o.; **Helm**, Dieter - Jenkinson, Tim: The assessment: introducing competition into regulated industries. Oxford Review of Economic Policy, Vol. 13. No. 1., (Spring 1997), 1-14. o.; **Helm**, Dieter: British Utility Regulation: Theory, Practice, and Reform. Oxford Review of Economic Policy, Vol. 10. No. 3., (Autumn 1994), 17 - 39. o.; **Joskow**, Paul L.: Introducing Competition into Regulated Network Industries: from Hierarchies to Markets in Electricity. Industrial and Corporate Change, Vol. 5. No. 2., (1996), 341 - 382. o.; **Laffont**, Jean-Jacques - Tirole, Jean: The Politics of Government Decision Making: Regulatory Institutions. Journal of Law, Economics, and Organization, Vol. 6. No. 1., (Spring 1990), 1 - 31. o.; **Levine**, Paul - Stern, Jon - Trillas, Francesc: Utility price regulation and time inconsistency: comparisons with monetary policy. Oxford Economic Papers, Vol. 57. No. 3., (July 2005), 447 - 478. o.; **Levy**, Brian - Spiller, Pablo T.: The Institutional Foundations of Regulatory Commitment: A Comparative Analysis of Telecommunications Regulation. Journal of Law, Economics, and Organization, Vol. 10. No. 2., (October 1994), 201 - 246. o.; **Littlechild**, Stephen: Economic Regulation of Privatised Water Authorities and some Further Reflections. Oxford Review of Economic Policy, Vol. 4. No. 2., (Summer 1988), 40 - 68. o.; **Manova**, Shalom - Brody, George - Madhavapeddy, Seshu - Gyls Victoria: Mass Market Entry of Wireless

Telecommunications. *Industrial and Corporate Change*, Vol. 7. No. 4., (December 1998), 679 - 694. o.; **Mason**, Robin - Valletti, Tommaso M.: *Competition in Communication Networks: Pricing and Regulation*. *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 17. No. 3., (Autumn 2001), 389 - 415. o.; **Meek**, Ronald L.: *The Bulk Supply Tariff for Electricity*. *Oxford Economic Papers*, Vol. 15. No. 2., (June 1963), 107 - 123. o.; **Nyevrikel** Emília: *Árképzési elvek és tendenciák (Piaci szempontok - költségorientáció)*. *Magyar Távközlés*, 2000/1. sz., 32-34. o. **Panzar**, John C. - **Sidak**, J. Gregory: *When does an Optional Tariff not Lead to a Pareto Improvement? The Ambiguous Effects of Self-Selecting Nonlinear Pricing When Demand Is Interdependent or Firms do not Maximize Profit*. *Journal of Competition Law and Economics*, Vol. 2. No. 2., (June 2006), 285 - 299. o.; **Falaszetti**, Dino: *Can Latent Groups Influence Policy Decisions? The Case of Telecommunications Policy*. *Journal of Law, Economics, and Organization*, Vol. 19. No. 1., (April 2003), 83 - 105. o.; **Price**, Catherine W.: *Competition and regulation in the UK gas industry*. *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 13. No. 1., (Spring 1997), 47-63. o.; **Price**, Catherine Waddams: *The Effect of Liberalizing UK Retail Energy Markets on Consumers*. *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 21. No. 1., (Spring 2005), 128 - 144. o.; **Shepherd**, William G.: *Cross-Subsidizing and Allocation in Public Firms*. *Oxford Economic Papers*, Vol. 16. No. 1., (March 1964), 132 - 160. o.; **Sidak**, Gregory J.: *A Consumer-Welfare Approach to Network Neutrality Regulation of the Internet*. *Journal of Competition Law and Economics*, Vol. 2. No. 3., (September 2006), 349 - 474. o.; **Slade**, Margaret E.: *Strategic Motives for Vertical Separation: Evidence From Retail Gasoline Markets*. *Journal of Law, Economics, and Organization*, Vol. 14. No. 1., (April 1998), 84 - 113. o.; **Spiller**, Pablo T.: *Institutions and Regulatory Commitment in Utilities' Privatization*. *Industrial and Corporate Change*, Vol. 2. No. 1., (1993), 387 - 450. o.; **Stelzer**, Irwin: *Britain's Newest Import: America's Regulatory Experience*. *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 4. No. 2., (Summer 1988), 69 - 79. o.; **Troesken**, Werner: *The Sources of Public Ownership: Historical Evidence From the Gas Industry*. *Journal of Law, Economics, and Organization*, Vol. 13. No. 1., (April 1997), 1 - 25. o.; **Tsur**, Yacov - Dinar, Ariel: *The Relative Efficiency and Implementation Costs of Alternative Methods for Pricing Irrigation Water*. *World Bank Economic Review*, Vol. 11. No. 2., (May 1997), 243 - 262. o.; **Vickers**, John: *Government Regulatory Policy*. *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 7. No. 3., (Autumn 1991), 13 - 30. o.; **Vickers**, John: *Market Power and Inefficiency: a Contracts Perspective*. *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 12. No. 4., (Winter 1996), 11 - 26. o.; **Vickers**, John: *Regulation, Competition, and the Structure of Prices*. *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 13. No. 1. (Spring 1997), 15 - 26. o.; **Weizsacker**, C. Christian - Wieland, Bernhard: *Current Telecommunications Policy in West Germany*. *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 4. No. 2., (Summer 1988), 20 - 39. o.; **Willman**, Paul - Coen, David - Currie, David - Siner Martin: *The evolution of regulatory relationships; regulatory institutions and firm behaviour in privatized industries*. *Industrial and Corporate Change*, Vol. 12. No. 1., (February 2003), 69 - 89. o.; **Wiseman**, J.: *The Theory of Public Utility Price - An Empty Box*. *Oxford Economic Papers*, Vol. 9. No. 1., (February 1957), 56 - 74. o.;

¹²² *Lásd 121. jegyzet.*

¹²³ *Lásd 121. jegyzet.*

¹²⁴ *Lásd 121. jegyzet.*

¹²⁵ *Lásd 121. jegyzet.*

¹²⁶ *Lásd 121. jegyzet.*

¹²⁷ *Lásd 121. jegyzet.*

¹²⁸ *Lásd 121. jegyzet.*

¹²⁹ **SAVAS**, Emanuel S.: *Privatizáció. Hogyan vonuljon ki az állam a gazdaságból?* Bp., Akadémiai Kiadó, 1993., 58. o.;

VIGVÁRI András: *Közpénzügyeink*. Bp., KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft., 2005., 83-84. o.;

CULLIS, John - **Jones**, Philip: *Közpénzügyek és közösségi döntések*. Bp., Aula Kiadó Kft., 2003., 78-79. o.;

CORNES, Richard - **Sandler** Todd: *The Theory of Externalities Public Goods, and Club Goods*. Cambridge CB: Cambridge University Press, 1996., 36., 43. o.

¹³⁰ **STIGLITZ**, Joseph E.: *A kormányzati szektor gazdaságtana*. Bp., KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft., 2000., 92. o.

¹³¹ **CSIKÓS-NAGY** Béla: *Közgazdaságtan a globalizáció világában*. II. kötet, (Szerkesztő: Glatz Ferenc), Bp., MTA Társadalomkutató Központ, 2002., 69. o.

¹³² **SAVAS**, Emanuel S.: *Privatizáció. Hogyan vonuljon ki az állam a gazdaságból?* Bp., Akadémiai Kiadó, 1993., 51. o.

¹³³ **CORNES**, Richard - **Sandler** Todd: *The Theory of Externalities Public Goods, and Club Goods*. Cambridge CB: Cambridge University Press, 1996., 6. o.;

BROWN, Victor C. - **Jackson**, McLeod P.: *Public Sector Economics*. Oxford, OX: Blackwell Publishers, 1990., (4. kiadás), 42. o.

¹³⁴ **STIGLITZ**, Joseph E.: *A kormányzati szektor gazdaságtana*. Bp., KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft., 2000., 147. o.

¹³⁵ **HORVÁTH M.** Tamás: *Közigazgatás - szorítóban*. Bp., Unió, 1998., 54. o.;

BERÉNYI Sándor: *Közigazgatás a modern társadalmakban*. Bp., Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1990., 61-78. o.

-
- ¹³⁶ **BUCHANAN**, James M.: Piac, állam, alkotmányosság. (Válogatott tanulmányok), Bp., Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1992., 129. o.
- ¹³⁷ **VÁMOS** Dóra (szerk.): Hatékonyság és közszolgáltatás II. Bp., Közszolgálati Tanulmányi Központ, 1996., 33-35. o.
- ¹³⁸ **PAPP** Ilona (szerk.): Szolgáltatások a harmadik évezredben. Bp., Aula Kiadó, 2003., 100. o.
- ¹³⁹ **PAPP** Ilona (szerk.): Szolgáltatások a harmadik évezredben. Bp., Aula Kiadó, 2003., 102. o.;
- BERÉNYI** Sándor: Az európai közigazgatási rendszerek intézményei. (Autonómiák és önkormányzatok), Bp., Rejtjel Kiadó, 2003., 87. o.

II. fejezet

A távközlési monopóliumok szerkezete, igazgatása és közszolgáltatási rendszere a „fejlett távközléssel rendelkező piacgazdaságokban” (vegyes gazdaságokban)

1. Bevezetés és a modellszintű tagolás alapjai

A *közszolgáltató* jellegnek *nem feltétlen* szükségszerű alapja egyben a *köztulajdon*, a világ országainak többségében (így Európában is) azonban az állam vált a távközlés, a távközlési szolgáltatást nyújtó vállalat tulajdonosává, csak eltérő politikai, gazdasági környezetben.

A távközlési ágazat termelése, szolgáltatásainak köre a *XX. században hosszú időn* keresztül szinte kizárólag az Egyesült Államokban állt *magántulajdonban*, de a távközlés sajátos közszolgáltatási tartalma itt is meghatározó szerepet képviselt a szabályozás, az állami beavatkozás tekintetében: az állami tulajdonosi döntéseket *kiterjedt* és erős *szabályozási* rendszer *helyettesítette*. Az Egyesült Államok távközlésében tehát a köztulajdon helyett az erős közösségi típusú ellenőrzés és szabályozás valósult meg.

1) A *távközlési szervezetek* a természetes és az állam által védett, fenntartott távközlési monopólium időszakában is igen változatos képet mutattak, mind jogállásuk, mind hálózati felépítésük, mind piaci helyzetük alapján. A távközlési ellátás megszervezésének legfontosabb szervezeti formái közül, jogállásuk alapján kiemelendő: *a) költségvetési szervezet, b) államigazgatási szervezet, c) állami vállalat, d) magánvállalat* (általában részvénytársasági formában), *e) szövetkezet, f) társadalmi szervezet*, illetve *g) vegyes* (állami és magán) tulajdonban álló gazdálkodó szervezet.

2) A *távközlési szolgáltatási rendszer* fejlődésének kezdeti időszakában és folyamatában az ellátás biztosításának is többféle modellje alakult ki:

a) Az *állam közvetlenül* működteti az ellátórendszert, közvetlenül nyújtja a szolgáltatást (költségvetési rendszerben, vagy elkülönült állami gazdálkodó szervezet útján).

b) Nem túl gyakori modellként: a távközlési tevékenység ellátására az állam *feljogosít*, kijelöl bizonyos magánvállalatokat, szervezeteket - megbízás, közigazgatási szerződés, koncesszió vagy különböző alternatív megoldások (tehát alapvetően mellérendeltségi, együttműködési jogviszonyok) keretében.

c) A magántulajdonosi, magángazdasági szerkezetben működő távközlési piacot, illetve szolgáltatási rendszert az állami beavatkozás részletes és garanciális - közszolgáltatási tartalmú - szabályozás, átfogó közösségi ellenőrzés, valamint árképzési korlátozási mechanizmus alá vonja.

Bár az eddigiekben többször említésre került, itt is fontos hangsúlyozni, hogy a *múlt idő* használata azért lenne indokolt a távközlési szervezetek fenti modelljeiben, mert ma már általánosan megváltozott a távközlési szolgáltatások ellátásának gazdasági, társadalmi és jogi környezete, mechanizmusa (mind: Észak-Amerikában, Európában, Ausztráliában, Új-Zélandon, Japánban, mind pedig: Ázsia, Latin-Amerika és Afrika számos országában). Az általánostól eltérően azonban néhány országban még napjainkban is a fenti modellekhez hasonló formákban működik a távközlés ellátórendszere. Ebből következően még napjainkban is indokolt a *jelen idő* használata.

A közvetlen állami szolgáltatás-nyújtás (fenti - a) pont -) ellátórendszerének két alapvető formáját:

aa) a - közvetlen - költségvetési szervezetet és

ab) az elkülönült, önálló állami - közszektor - vállalatot gazdasági, piaci szempontból jelentős különbségek jellemzik, mégpedig az állam és a szolgáltató között fennálló pénzügyi és jogi kapcsolatrendszer (jogviszonyok rendszere) szerint.

aa) Amennyiben a távközlési szolgáltató a költségvetés részeként működik/működött, akkor bevétele közvetlenül az állami központi költségvetésbe áramlik (vagyis teljes bevétele a költségvetésbe kerül, a központi költségvetés részét képezi), kiadásait pedig az állam szintén a költségvetésből fedezi.

Ez a modell okozza a legkomolyabb hátrányokat a távközlési szolgáltató, szolgáltatás működésében, fejlődésében, gazdasági hatékonyságában, hiszen kiadásainak, fejlesztéseinek, beruházásainak, innovatív tevékenységének finanszírozása az állami költségvetési gazdálkodáson belül folyamatos „alku” és kompromisszumokkal teli „küzdelem” tárgyát képezi.

ab) Ezzel szemben az önálló állami vállalati forma nagyobb gazdasági függetlenséget biztosít, ugyanis ebben az esetben a vállalat nem része a költségvetésnek, hanem ahhoz „csak” meghatározott pénzügyi kapcsolatrendszer fűzi (tehát a gazdálkodó szervezet meghatározott pénzügyi szákkal kapcsolódik a központi költségvetéshez).

A távközlési szolgáltatási rendszer a költségvetés részeként, azaz a költségvetésbe épülő modell szerint működött Franciaországban, a Német Szövetségi Köztársaságban (NSZK), Ausztriában és (1969-ig) az Egyesült Királyságban. Az NSZK-ban és Ausztriában azonban sajátos mechanizmusként a távközlési ellátórendszer fokozatosan átalakulva nem teljes egészében integrálódott a költségvetésbe. Az állami tulajdonban lévő és költségvetési gazdálkodásban működő Bundespost (NSZK) ugyanis különleges vagyoni státuszt kapott az állami költségvetésben, amelynek kapcsán határozottan lazították a költségvetéssel összefonódó kapcsolatrendszerét. Ehhez hasonló pénzügyi, szervezeti reform zajlott le Ausztriában (1960-as évek) is.

A távközlés önálló, elkülönült állami vállalatként működött Svédországban és Görögországban.

Az állami és a magántulajdon vegyes rendszere alakult ki Olaszországban, Finnországban és az Egyesült Királyságban (1969 után).

Tiszta magántulajdonosi szerkezetben működött az Egyesült Államok távközlése, de erős, részletezett szabályozói beavatkozás mentén.

(Mindezekről részletesebben lásd jelen fejezet kereteiben később.)

3) A távközlés fejlődésének kezdeti időszakában a gazdaság, a társadalom, a távközlési piaci struktúra és a gazdasági igazgatás még - világszerte - nem érte el a távközlés szektor-specifikus és aszimmetrikus versenyszabályozásának megfelelő kidolgozásához szükséges „fejlettségi” szintet. Ebből következően a távközlés közszolgáltatási, stratégiai tartalmának egyértelmű felismerését követően az egyes államok:

a) A kiterjedt államosítás eszközéhez nyúltak.

b) Eleve az állami tulajdon, az állami feladatok keretében alakították ki, indították el a távközlési szolgáltatások ellátását és annak fejlődését. Általában azokban az országokban, ahol a távközlés „később” (különösen az Egyesült Államokhoz és az Egyesült Királysághoz képest később) indult fejlődésnek.

c) A piaci versenyben kialakult monopólium struktúráját a közösségi érdekek egyetlen célravezetőnek „hitt” megoldásaként garanciális, közszolgáltatási tartalmú szabályozásban biztosították - korlátozták - és egyben határozott védelemben részesítették. (E modell egyedülállóan: az Egyesült Államok.) E módszerrel kapcsolatban kissé „hangzatosan” és elnagyoltan az is megállapítható, hogy a távközlésben rejlő óriási gazdasági lehetőségek magánszektor keretében biztosított kiaknázási lehetőségének „ára” a „szabályozottság”, a részletesen meghatározott közösségi érdekű korlátozások és kötelezettségek rendszere.

Az első két - *a) és b)* - módszer keretében az állami tulajdon, az állami monopólium ellátásával szoros összefüggésben, az állam szabályozás útján is védte a piacot: *jogi szabályozás, illetve a kizárólagos jogok zárták ki a versenyt* (adminisztratív korlát).

A harmadik - *c)* - megoldás körében a *piaci verseny* működését a szabályozásban elismert és védett piaci struktúrában kialakult - *természetes - monopólium* zárta ki.

A „végeredmény” tehát hasonlóan tűnik, mégis az „*a) és b)* pont” szerinti modellhez képest a távközlés működése, közszolgáltatási tartalma, szabályozása, fejlődése, liberalizációja és számos egyéb fontos szempont vonatkozásában határozott különbségek jellemezték a „*c)*” modellt (tehát alapvetően az Egyesült Államok távközlését).

4) A távközlés hagyományos berendezkedésének ismertetőjelei között alapvető elem a *posta és a távközlés összefonódása.*

A postai és távközlési tevékenységek szoros kapcsolatának *önálló típusba* sorolható általános, *modellszerű* kifejeződése:

a) A két tevékenység *egy szervezetben* történő kialakítása (pl.: NSZK, Ausztria, Egyesült Királyság).

A postai és a távközlési szolgáltatási rendszer összefüggésének másik alapvető típusaként rendszerezhető (amelyre szintén számos ország nyújt példát):

b) A postai és a távközlési szolgáltatás *külön szervezeti keretben* történő ellátása, de ez esetben is szoros, általában finanszírozási, beruházási, egyéb közpénzügyi összefonódás jellemezte a két szervezeti és szolgáltatási struktúrát (pl.: Egyesült Államok, Svédország, Franciaország, Görögország, Dél-Korea).

Mindkét típuson belül elkülöníthető a távközlés és a posta *pénzügyi, költségvetési* összefüggésrendszerének *szorossága* szempontjából az a modell, amelyben a posta és távközlés együttesen, közvetlen egységben, közös költségvetési gazdálkodási rendben működött.

5) Általánosan megállapítható, hogy a kiterjedt liberalizációig a távközlési szektor világszinten legáltalánosabban elterjedt berendezkedése (együttesen): *a)* a távközlés és a posta szervezeti, gazdasági, valamint működési összefonódása, *b)* az állami monopólium, az állami tulajdon szerkezete, a nemzetközi viszonyok rendszerében pedig *c)* az államok közötti távközlési kapcsolatrendszer és az államok, állami szolgáltatók közötti hálózati együttműködés tekinthető. E berendezkedés fogalma, általánosan elfogadott és használatos elnevezése: a „*PTT modell*” (PTT - Postal Telegraph and Telephone).¹

A távközlés *műszaki, technológiai* alapjainak nemzetközi szintű összefüggése, *fejlődésének, működésének egységesülő* rendszere, valamint - általánosan - a „*tökéletlen verseny egyes formái*” szerint berendezkedő gazdasági struktúrája alapján tehát az *egyes országok* távközlésének fejlődésében kialakult, alkalmazott *egyedi módszerek, elvek* sokszínűségén belül viszonylag határozottan megkülönböztethetők - a PTT-n belül is - olyan *modellszerű típusok*, amelyek keretében a távközlési szolgáltatások ellátásának intézményesült formái egységesen rendszerezhetők.

Kiemelendő továbbá, hogy a fejlett távközléssel és piacgazdasággal (vegyes gazdasággal) rendelkező államok (továbbiakban: „*fejlett államok*”) a *gazdaság egészével összhangban*, a felmerülő igényeknek lehetőség szerint folyamatosan megfelelő, *szerves úton* fejlesztették a távközlést, a távközlési intézmény- és ellátórendszert.

2. Az értekezés „ország szintű, vagy ország-modell szintű” elemzésének módszertani bevezetése

(A „modellek” elemzésével összefüggésben kiemelendő szempontok)

A) Az alábbi 2.1. pontban meghatározott modellek tagolása - a modellképző ismérvek alapján - kizárólag a távközlési liberalizációt megelőző időszakra vonatkoznak.

B) *Távközlés-történeti szempontból az európai országokhoz képest hangsúlyosabban, részletesebben kerül elemzésre - egyedülálló sajátosságai alapján - az Egyesült Államok távközlésének kezdeti berendezkedése, fejlődése. A távközlés hagyományos ellátási struktúrájának ugyanis egyik legfontosabb és legérdekesebb modellje az Egyesült Államok távközlése.*

(Az egyedülálló sajátosságok, részletesebb elemzés *indokait*, lásd az *Egyesült Államok távközlés-történetének bevezetőjében - „3.1. pont”*.)

Külön kiemelendő, hogy az Egyesült Államok távközlése, *nemcsak a) történeti, közszolgáltatás-szervezési, és kezdeti távközlés-fejlődési vonatkozásaiban, hanem b) a liberalizáció folyamata szempontjából is elhatárolható, elméletileg megalapozható sajátosságokkal rendelkezik.*

Ebből következően az Egyesült Államok távközlésének rendszere a *liberalizáció általános alapjai* között is elemzésre kerül, mégpedig a távközlés közszolgáltatási rendszerének, piaci monopólium szerkezetének, illetve szabályozásának reformja és strukturális átalakítása szempontjából. (Ennek módszertanáról lásd még a *III. fejezet 6. pontját*.)

Hangsúlyozandó, hogy az Egyesült Államok szinte „tiszta magántulajdonosi rendszere” alapján a távközlés reformjában *privatizáció*, privatizációs „folyamat” *általánosan nem* jellemző.

Miután az Egyesült Államok távközlési piacán az állami tulajdon nem volt jellemző, ezért nem vált szükségessé a privatizációs folyamat sem.

Néhány köztulajdonban lévő helyi szintű távközlési közüzemi ellátórendszer köztulajdonnal összefüggő reformja (privatizációja) még távolról sem jelent az Egyesült Államokban meghatározó, jelentősebb, így „folyamatként” értékelhető privatizációt.

A távközlés liberalizációjának, a versenypiac fejlesztésének rendszere tehát még tágabb értelemben sem tekinthető privatizációnak az Egyesült Államokban.

(Összefoglalóan: az Egyesült Államok távközlésének fejlődésében privatizációs folyamatról nem beszélhetünk.)

Ebből következően az értekezés távközlési privatizációval összefüggő tárgyköréből az Egyesült Államok koncepcionálisan marad kívül.

C) Egyes országok *a) nem a távközlés története, fejlődése, állami ellátórendszerének megszervezése tekintetében, hanem b) a távközlési rendszer liberalizációja, privatizációja, a távközlési közszektor reformja, alapvető szerkezeti átalakítása szempontjából rendelkeznek határozott, élesen elkülöníthető és elméletileg is érdemi rendszerezés alapjául szolgáló sajátos jellemzőkkel. Ide sorolható különösen az Egyesült Királyság, Japán és Új-Zéland.*

E három ország távközlésének *történeti fejlődését* tehát viszonylag *röviden* elemzi a dolgozat:

a) Az *Egyesült Királyság* távközlés-történetét jelen fejezet keretében (a 4. pontban), míg **b)** *Új-Zéland* távközlésének fejlődését alapvetően terjedelmi okokból és csekélyebb modellszintű jelentősége kapcsán nem ismerteti a dolgozat.

c) *Japán* távközlésének fejlődése terjedelmi okokból önálló történeti-modellként (jelen fejezetben) nem kerül ismertetésre. Japán távközlés-története egyrészt távközlési liberalizációjának összefoglaló jellegű elemzése (IV. fejezet 1.3. pont) körében, másrészt az

összehasonlító és modell-szintű vizsgálatok *alapjaként*, harmadrészt a vonatkozó általános elemzések között utalás-szerűen kap fontos szerepet a dolgozatban.
(E három ország liberalizációjának és privatizációjának elemzésével összefüggő módszertanról lásd a *III. fejezet 6. pontját*.)

D) Azokat az *európai országokat*, amelyek a távközlés-szervezés, fejlődés, piaci viszonyok szempontjából *meghatározónak* minősíthetők, modellek szerint rendszerezve csak *történeti* szempontból (jelen fejezet) és a távközlési *privatizáció körében* tárgyalja az értekezés. (Vagyis liberalizációs folyamataik - az Egyesült Királyságot kivéve - nem kerülnek önállóan ismertetésre.)

Mindennek alapja-módszertana röviden:

a) A piacgazdasági berendezkedéssel és fejlett távközléssel rendelkező európai országok *történeti* vonatkozásban viszonylagosan *egységes szerkezetet* mutatnak az *országos* jelentőségű (tehát a helyi, regionális szinten kívüli) *hálózatos közszolgáltatási rendszerek* működtetése szempontjából, azon belül is *különösen*:

a) a távközlés megszervezése, b) fejlődése, c) az ellátórendszer működése, d) szabályozásának alapjai, elvi rendszere, e) az állami beavatkozás, a gazdasági igazgatás, a „vállalat-irányítás” valamint f) az állami tulajdon tekintetében.

Ebből következően az európai országok távközlésének történetéből az *általános, elméleti* szinten kiemelhető, illetve a *liberalizáció* megalapozása szempontjából hangsúlyozandó sajátos jellemzőket - modellek szerint rendszerezve - szükséges elemzés alá vonni jelen fejezetben.

b) Általános megközelítésben: a dolgozat tárgykörében kiemelt európai országok az *Európai Közösség* fokozatosan kialakuló, egyre határozottabban egységesülő *távközlés-politikája, távközlés-szabályozási* rendszere, és jogintézményei keretében folytatták a távközlési liberalizációt, viszonylag *egységes* struktúra szerint és szinte *azonos alapokon*.

(Kivéve az Egyesült Királyságot, amely sajátos és meghatározó jelentőségű utat követett a távközlési liberalizációt és privatizációt tekintve.)

Mindebből következően (és részben terjedelmi okokból) a dolgozat tárgykörébe tartozó *európai országok* távközlési *liberalizációjának* folyamata, vonatkozó szabályozási rendszere önállóan és *részletesen nem kerül* ismertetésre (ide nem értve az Egyesült Királyságot).

A dolgozat tehát az *Európai Közösség* távközlési liberalizációjának, távközlés-politikájának *a) kiváltó okai, b) története, c) elméleti összefüggései, d) alapvető fogalom-készlete, e) folyamata és f) szabályozási keretének tartalma szintjén* elemzi az európai távközlési liberalizációt (amelynek módszertanáról lásd a következő - **E**) - pontot).

c) Az *Európai Közösség tulajdoni semlegességgel* (köz- és magántulajdon semlegessége) összefüggő szabályozási keretrendszere alapján *azonban* a távközlési liberalizációval szorosan „összefonódó” *privatizáció alapjait*, struktúráját *tagállami szinten* szükséges elemezni. Ebből következően a privatizáció szempontjából modellként kiemelhető európai országok a távközlési privatizáció alapjainak ismertetése körében kiemelésre kerülnek.

Hiszen ahogy a dolgozatban több összefüggésében is elemzésre kerül az Európai Közösség a tulajdoni viszonyok szempontjából semleges, azaz a távközlés - egységes belső piaccal és a gazdasági versennyel összefüggő - reformja alapvetően nem terjed ki a tagállamok távközlés-tulajdoni viszonyaira. A távközlési privatizáció tehát tagállami hatáskörbe tartozott/tartozik. (Lásd az I. fejezet 5.4. pontjában.)

(A távközlési privatizáció alapjai, folyamata a *IV. fejezetben* tárgyalja a dolgozat.)

A távközlési liberalizáció és privatizáció összefüggéseinek és elhatárolásának *a) okairól, b) indokairól, c) elméleti alapjairól, d) modelljeiről, e) a közszolgáltatás rendszerére, a közszektorra vonatkozó hatásairól, illetve f) a privatizáció elkülöníthető fogalmi rendszeréről, folyamatairól* lásd a III. fejezet 6. pontjában és IV. fejezet 1. pontjában.

d) Kiemelendő továbbá, hogy a távközlési igazgatással összefüggő közigazgatási funkciókat ellátó *közigazgatási* szervezeti rendszer legjelentősebb *típusa*:

A *szabályozó hatóság* a) szervezeti rendszere, b) államszervezeti „függetlensége”, c) „szabályozó” jellege, d) tevékenysége, e) feladat- és hatásköri mechanizmusa, f) piaci szerepe, az országok elemzésétől *függetlenül* és *önállóan*, az elméleti alapok szintjén kerül részletes elemzésre.

(Vagyis jelen fejezet modelljeiben szereplő európai országok attól függetlenül is fontos alapját képezik a szabályozó hatóság elemzésének, hogy távközlési liberalizációjukat - az Egyesült Királyságot kivéve - önállóan nem ismerteti a dolgozat.)

(Módszertani szempontból lásd a III. fejezet 6. pontjában és részletesen a IV. fejezet 1. pontjában.)

E) Az *Európai Közösség távközlési liberalizációjának* történeti összefüggései, folyamata, távközlés-politikája *részben terjedelmi, részben koncepcionális, logikai* alapokon *nem* kerül *önállóan* ismertetésre a dolgozatban.

A *dolgozat ugyanis* alapvetően a *távközlési liberalizáció*:

a) *elméleti* alapjaival, *összefüggéseivel, folyamatának általános jellemzőivel,*

b) *belső* (távközlési) és *külső* (világgazdasági, nemzetközi kereskedelmi folyamatok, szolgáltatás-kereskedelem liberalizációja, meghatározó nemzetközi szervezetek közszektor-reform ösztönző mechanizmusai, intézményei) *okainak rendszerezésével,*

c) „világszinten” *általánosítható* (tehát amennyiben egy adott ország a távközlés liberalizálásába kezd) *jogintézményeivel, fogalmi rendszerével, szabályozási elveivel,*

d) a távközlés *telefonszolgáltatáson kívüli* „résztületeivel” és e „résztületek, részpiacok” - a liberalizáció általános kereteivel szorosan összefüggő - sajátos liberalizációjával,

e) a távközlési *gazdasági igazgatás, „gazdasági közigazgatás”, állami beavatkozás* alapvető, szerkezeti *átalakításával,* megváltozott alapjaival, szektor-specifikus szabályozási rendszerével, jogintézményeivel,

f) a *jogérvényesítés sajátos módszereivel,* az ex ante, aszimmetrikus és szektor-specifikus versenyszerkentő szabályozás közhatalmi tevékenységeivel, közigazgatási *szervezeti* rendszerével,

g) a távközlés *műszaki alapjaival, konvergencia* folyamataival, *szabványosításával* és *fejlődésének tendenciával,*

h) a távközlési *nemzetközi szervezetekkel,* illetve

i) *egyes „modellértékű” országok* liberalizációs és privatizációs folyamatainak fő *jellemzőivel* foglalkozik.

E *tárgykör, terjedelmi kör keretén kívül* esik a kétségkívül legjelentősebb, de intézményileg *regionális integrációt* jelentő *Európai Közösség* önálló és elkülönített tárgyalása.

Az *Európai Közösség* távközlés-politikája, liberalizációs struktúrája azonban *nem kerülhető* meg, ugyanis:

a) *Egyrészt* az *Európai Közösség* a) „távközlés-szabályozása”, b) egységesülő távközlési rendszere, c) szabványosítási mechanizmusa, d) „világszabványai” és e) távközlés-fejlesztése *mintaszerű, modellértékű,* illetve „világszinten” is *általános hatást* gyakorol a távközlés fejlődésére, liberalizációjára.

b) *Másrészt hazánk* távközlési liberalizációja az *Európai Közösség* liberalizációjára, egységes szabályozási rendszerére épül (liberalizáció-történetileg nézve is egyértelműen).

Az *Európai Közösség* távközlési *liberalizációjának* alapja, elvei, jogforrásai, keretszabályozási rendszere tehát elemzésre kerül a dolgozat struktúrájában, de *kizárólag* a vonatkozó *általános,*

elméleti részekben, az adott tárgykörhöz kapcsolódóan megalapozó jelentőségű elemként vagy példaként.

Az Európai Közösség távközlési liberalizációjának keretéből a *dolgozatban elemzésre kerülő főbb összefüggések és tárgykörök*:

a) a liberalizáció kibontakozásáig terjedő történeti összefüggések, b) a közüzemek, piaci közszolgáltatások szabályozásának kialakulása, c) az alapvető jogintézmények és meghatározó fogalmi elemek, d) a távközléssel összefüggő belső piac egységesítése, fejlődése, e) a tulajdoni semlegesség keretei, f) a közvállalkozások, a közszektor, az általános gazdasági érdekű szolgáltatások, az egyetemes szolgáltatás fogalma, g) a piaci közszolgáltatásokkal összefüggő versenypolitika, és versenyjogi alapok, valamint h) az EKSZ vonatkozó szabályozási kerete és a távközlési liberalizációt meghatározó alapjai (az EKSZ rövidítésről lásd I. fejezet 5.4. pontban).

(Kiemelendő továbbá, hogy az Európai Közösség távközlési keretszabályozásának és a napjainkban folyamatban lévő felülvizsgálatának egységes és önálló elemzése mind terjedelme, mind összetettsége alapján önálló tudományos dolgozat tárgykörét képezi.)

F) A *latin-amerikai államok* nem tartoztak/nem tartoznak a fejlett távközléssel, piacgazdasággal rendelkező országok körébe, ebből következően megemlítésük kizárólagos indoka a dolgozatban, hogy *távközlési rendszerük* struktúrája, fejlődése és különösen *privatizációja* jelentős *hasonlóságokat* mutat a *közép-kelet-európai országok* távközlésével. A latin-amerikai országokat tehát a *privatizáció folyamata*, a privatizáció elvi, elméleti alapjai körében ismerteti a dolgozat (a IV. fejezetben).

2.1. A távközlés „liberalizációt megelőző” fejlődésének modelljei a fejlett távközléssel rendelkező országok körében

(A kezdeti piaci verseny, a természetes monopólium; a közösségi ellenőrzés és szabályozás alá vont, „jogilag garantált” természetes monopólium; az állami tulajdon struktúráján alapuló, illetve a „szabályozásban, kizárólagos jogokkal védett” állami monopólium; egyéb)

A távközlés fejlődését, működését, szabályozását, az állami beavatkozás tartalmát, közszolgáltatási ellátórendszerét, tulajdoni viszonyait tekintve az egyes országok szintjén *megkülönböztethető modellek*:

Az *Egyesült Államok* magántulajdon szerkezetében berendezkedett és minta-, illetve modellértékű fejlődési utat követő távközlési szolgáltatási rendszere. (Lásd **3.** pont)

Az *Egyesült Királyság* távközlése, amelynek modellképző elhatárolási alapja, hogy az állami tulajdon struktúrája keretében más országokat jelentősen megelőzve indította el a távközlési *piaci szerkezetváltást*. (Lásd **4.** pont)

Felismerve a távközlésben rejlő óriási gazdasági lehetőségeket, valamint a technológiai fejlődéssel összefüggő alapvető változásokat, illetve a távközlés műszaki fejlődéséből származó széleskörű gazdasági és társadalmi hatásokat.

A modellszerű elkülönítést szintén megalapozza, hogy az Egyesült Királyság távközlésének fejlődése, piaci szerkezetváltásának folyamata jelentős és átfogó hatást gyakorolt az európai országok távközlésének berendezkedésére, fejlődésére illetve kiemelten Ausztrália és Új-Zéland távközlési piacára.

Az Egyesült Államok és az Egyesült Királyság távközlési rendszere *szoros* és sajátos *összefüggést, kapcsolatrendszer*t mutatott/mutat mind az egymásra gyakorolt szabályozási, árszabályozási, közszolgáltatás-szervezési hatásokat, mind a gazdasági beavatkozással összefüggő elvi kereteket, mind a távközlési ellátórendszer technológiai fejlesztéseit, mind a távközlési piac működését, struktúráját, mind pedig a távközlés-forgalmat illetően.

A két („angolszász”) modell tehát sajátos és közös jellemzőkkel is rendelkezik, amelyek közül - legáltalánosabb, vázlatos szinten - *kiemelendő*:

Egyrészt a távközlésben megnyilvánuló *korai liberalizációs* törekvések, azon belül a monopóliumellenes, piaci verseny élénkítésére irányuló szabályozási elvek, keretek gyors megjelenése.

Másrészt a távközlésben meginduló gazdasági fejlődés, gazdasági lehetőségek - korai - korukat megelőző felismerése és az állami szerepvállalás, a közszektor, valamint a távközlési piaci szerkezet kockázatos, de átütő jelentőségű *reformlépések* mentén e felismeréshez történő igazítása.

Harmadrészt mindkét ország távközlésének berendezkedésében kiemelt szerepet képviselt a magántulajdon a gyors magánosítás vagy a teljeskörű magántulajdon vagy a piaci viszonyok, a magántőke, a tőkepiaci finanszírozás hangsúlyosabb jelenléte alapján.

A piaci közszolgáltatási rendszer szabályozása, elvei, struktúrája, elméleti rendszere szempontjából azonban határozott különbség jellemzi a két országot.

(A távközlés fejlődése és a piaci szerkezetváltás számos egyező eleme alapján az „angolszász” modellbe sorolható (Ausztrália és Új-Zéland távközlése mellett) Kanada távközlési rendszere is.)

A *német-osztrák-francia modell*, amelynek főbb jellemzői a távközlés területén:

a) A piac minden részére kiterjedő, szoros *állami költségvetési* gazdálkodás.

b) Államilag *irányított* - hosszú távon nem túl sikeres - innováció, *távközlés-fejlesztés*, illetve óriási összegű és nem igazán hatékony távközlési beruházások.

c) Erős *vállalatirányítási* hatalom.

d) Stratégiai, nemzeti és egyéb (szakszervezetek, stb.) jelentős okok alapján a távközlési *állami tulajdon* minden eszközzel, a „végsőkig” történő *fenntartása*: Amíg a technológiai és a gazdasági fejlődés, az óriási költségigényű beruházás költségvetési nehézségei, tarthatatlansága, illetve az *Európai Közösség* távközlés-politikája alapján *elkerülhetetlenné* vált a liberalizáció és a privatizáció.

A távközlés országos, közüzemi infrastrukturális és speciális technológiai, gazdasági jellemzőiből adódóan *Franciaország* sajátosan kifinomult (különösen helyi, regionális) közszolgáltatási rendszere, szabályozása a *távközlés* területén *nem okoz modellszerű* elhatárolási ismérvet. (Vagyis alapvető struktúráját, szabályozását illetően nem mutatható ki határozott különbség Franciaország és a távközlést állami tulajdon keretében működtető más államok, különösen az NSZK és Ausztria között.) Lásd **5.** pont

A *dél-európai modell*, azon belül is különösen *Olaszország* távközlése.

A dél-európai országok sem a liberalizáció, sem a privatizáció szempontjából nem tekinthetők élenjáró országoknak, mégis modellszerű elhatárolási ismérvük alapja a magántulajdon hagyományosan kiemelt szerepe, mégpedig a *vegyes rendszer keretében* a piaci viszonyok, a magántőke hangsúlyosabb jelenléte. (Lásd **6.** pont)

A *skandináv modell* és azon belül is a „világon” szinte egyedülálló *finn* távközlési rendszer. (A finn távközlés sajátos helyi szolgáltatási rendszere jelentős hasonlóságokat mutatott hazánk távközlésének berendezkedésével.) (Lásd jelen fejezet **7.** pont)

Külön megemlíthető *további modellek*:

a) *Japán* és az újonnan iparosodott, óriási távközlési fejlesztéseket végrehajtó *egyes távol-keleti államok* modellje. *Jellemzőjük*:

aa) Számos ok alapján a távközlés fejlődésének viszonylag „késői” kezdete (1940-es, 50-es évek).

ab) A kiterjedt állami tulajdon, állami ellátórendszer és igen erős állami beavatkozás.

ac) A késői kezdetek ellenére a technológiai fejlődésen alapuló és más országokat jelentősen megelőző piaci szerkezetváltás, liberalizáció, amelynek keretében továbbra is erős, a távközlés szektor-specifikus szabályozási igényén is túlmutató állami, piaci beavatkozás érvényesül.

ad) Továbbá a távközlési piacon - a privatizált állami vállalat keretében - általában fennmarad az állami tulajdon.

(*Japán távközlésének története* - röviden, vázlatosan - a liberalizáció keretében, a japán távközlési liberalizációval egységes szerkezetben kerül ismertetésre.)

b) *Latin-Amerikai országok* távközlésének működése, fejlődése, berendezkedése.

A latin-amerikai államok nem tartoztak/nem tartoznak a fejlett távközléssel rendelkező országok körébe, ebből következően megemlítésüket az indokolja a dolgozatban, hogy távközlési rendszerük struktúrája, fejlődése és különösen privatizációja jelentős hasonlóságokat mutat a közép-kelet-európai országok távközlési ellátórendszerével.

3. Az Egyesült Államok távközlési rendszerének kialakulása, fejlődése

3.1. Bevezetés

Az Egyesült Államok kiemelt szerepet játszott és egyedi utat járt be a távközlés fejlődésének történetében. Kiemelt szerepének fontos alapját képezi, hogy a telefon feltalálása is az Egyesült Államokhoz kötődik. Alexander Graham Bell ugyanis 1876-ban az Egyesült Államokban továbbított sikeresen értelmes beszédet vezeték segítségével, amely kiegészülve az Egyesült Államok sajátos gazdasági berendezkedésével, gazdaságpolitikájával és szövetségi állami struktúrájával teljesen egyedi utat nyitott meg a távközlés fejlődése előtt.

A távközlés történetével összefüggő sajátosságok mellett az Egyesült Államok távközlése a kiterjedt liberalizációs folyamat, illetve a távközlési piaci verseny kerete, működése, szabályozása tekintetében is „világszinten” általános, meghatározó alapokat képez.

(Az Egyesült Államok távközlésével összefüggően következetesen a „szabályozás” és nem a jogi szabályozás fogalma kerül használatra a dolgozatban. Az Egyesült Államok jogrendszerét a közszolgáltatásokkal összefüggően a sajátos „szabályozottság” jellemzi, amelynek csak egy elkülöníthető részterülete a jogszabályok „rétege”: A jogi szabályozás mellett külön említett „szabályozás” megjelölés tehát a részletesen elemzésre kerülő Egyesült Államok távközlésének fejlődési folyamata miatt fontos. Lásd a vonatkozó elemzésekben: a közszolgáltatás sajátos „szabályozottságának” fogalma, jellemzői, az Interstate Commerce Commission, a Federal Communications Commission sajátos jogalkalmazási szerepe, tevékenysége és annak státusza, illetve a „common law”² rétege. Az Egyesült Királyság esetében viszont az országos és „hálózatos” piaci alapú közszolgáltatások - pl.: vasút, közút, légi-közlekedés, energia-szektor, távközlés, víz- és postaszolgáltatás - fejlődésében, liberalizációs folyamatában a „common law”, a bíróságok szerepe nem rendelkezett lényeges elvi, jogelméleti jelentőséggel.³)

Az Egyesült Államok távközlésének egyedi berendezkedését általánosan a magántulajdonosi szerkezethez kötik, hiszen távközlése - a liberalizációig is - a magántulajdon, a magánszektor keretében működött. Az Egyesült Államokban a távközlési ágazat fejlődése tehát érintetlenül hagyta a magántulajdont: szinte egyedülállóan tiszta magántulajdonosi rendszer.

Az Egyesült Államok és más országok távközlési berendezkedésének *elhatárolási alapja* (vagyis az Egyesült Államok távközlésének sajátossága) azonban *nem a magántulajdonosi szerkezetben* keresendő, hanem a közvetlen állami szolgáltatásban, a szolgáltatás közfeladat típusú, *közszolgáltatási, közösségi tartalmában* és az állami beavatkozás, szabályozás struktúrájában.

Ugyanis ahogy már részletesen említésre került a *szolgáltatásokon* belül a *közszolgáltatások* tartalma, minősége szempontjából nem képez egyértelműen *meghatározó, elhatárolást* megalapozó ismérvet a *tulajdonosi szerkezet*. (Lásd I. fejezet 5. pont.)

A távközlési közszolgáltatást nyújtó gazdálkodó *szervezetek, vállalatok* körében is számos államban volt *jellemző a magántulajdon* (amelyek közül kiemelendő Finnország és egyes dél-európai országok). A közszolgáltatók magán- vagy vegyes tulajdona ellenére azonban a *szolgáltatási rendszer* állami monopóliumként, állami „tulajdonban”, illetve a közszektor keretében, közszolgáltatásként, továbbá a piaci verseny kizárásával működött.

Az állam tehát szabályozás útján védte a távközlési közszolgáltatás piacát a versenytől és a szolgáltatás állami funkcionak, állami „tulajdonnak” minősült.

Az *Egyesült Államok* távközlésének *alapvető sajátossága* tehát, hogy *nemcsak* a szolgáltatást nyújtó *gazdálkodó szervezeteket*, vállalatokat jellemezte *magántulajdon*, *hanem* a távközlés (nyilvános) *szolgáltatási rendszerét* is. Vagyis távközlési ellátórendszere - szinte teljes egészében - a *magánszektor* keretében működött.

Fontos azonban kiemelni, hogy a magánszektoron belül a távközlés sajátosan *közszolgáltatásnak* minősült, amely az Egyesült Államokban részletes és határozott *közösségi* érdekű korlátozásokat tartalmazó *közszolgáltatási tartalmú szabályozási* rendszer kialakulását eredményezte.

3.1.1. Az Egyesült Államok távközlésének rendszertani elemzése, modellértékű szempontjai

(A kezdeti intenzív piaci verseny, a természetes monopólium, a közszolgáltatási tartalmú szabályozással megerősített piaci monopólium időszakaiban)

Az Egyesült Államok távközlésének más országoktól eltérő és számos, napjainkban is komoly elméleti alapokat, elvi jelentőségű mintákat közvetítő vonása, hogy a távközlési infrastruktúra és szolgáltatás a kezdetektől hosszú időn át (az 1910-es évekig) *nem minősült* közfeladatnak, *közszolgáltatásnak*, hanem távközlésre vonatkozó *szabályozás nélkül* (1934-ig) a „szabad verseny” piacaként működött.

Az 1910-es években a kormányzat részéről ugyan megjelent a távközlés *közszolgáltatási* tartalmának indokoltságával, *szükségességével* összefüggő közpolitikai szempontrendszer, de a távközlést ekkoriban még *sem a szolgáltatások*, sem a *szolgáltatást-nyújtó* gazdálkodó szervezetek tekintetében *nem* vonták a *közszektor* keretébe.

A *liberalizáció* folyamatának tényleges *kibontakozásáig* (1984) tehát, *legalább négy fő korszakot* lehet megkülönböztetni az Egyesült Államok távközlésének *fejlődésében*. Az *egyes korszakok a piac fejlődésének főbb folyamatai* szempontjából kerülnek elhatárolásra:

- a) A távközlés fejlődésének kezdete - az *intenzív piaci verseny* időszaka.
- b) A *természetes monopólium* kialakulásának és fokozatos kormányzati „elismerésének, elfogadásának”, illetve az állami beavatkozás keretében a távközlést jellemző stratégiai, közszolgáltatási tartalom egyértelmű „felismerésének”, szabályozásának periódusa.
- c) A közösségi érdekű és sajátos *közszolgáltatási* tartalmú *szabályozásban védett természetes monopólium* korszaka.
- d) A távközlés technológiai, gazdasági *fejlődése* mentén a *piaci folyamatok* által feszített monopólium és a *liberalizációt* apró, nehézkes lépésekben - minden más országot megelőzve - elindító, fokozatosan kikényszerítő fejlődési folyamat szakasza.

A korszakolásban szereplő *első három időszak* (- a) - c) pont -) helyütt, jelen pontban, míg a - d) - pontban említett folyamat a távközlési *liberalizáció körében* kerül vázlatosan elemzésre.

Fontos kiemelni, hogy a fentiekben meghatározott korszakok a *rendszerezés és nem az elméleti* fontosság, *elhatárolási* jelentőség *szempontján* alapulnak, ebből következően az Egyesült Államok távközlésének „*kezdeti időszak*” (amely felöleli a *fenti a) - c)* pontban foglalt időszakot) *nem korszakonként*, hanem *egységes szerkezetben* kerül elemzésre.

„*Korszakos*” *elhatárolási* jelentőséggel ugyanis egyedül a - d) pontban - foglalt periódus *folyamatai* rendelkeznek.

A korszakokkal kapcsolatban *általánosan* megállapítható, hogy

- a) *egyrészt* más országokkal összehasonlítva igen *sajátos jellemzőket* mutatnak,
- b) *másrészt* a távközlés *egységes* alapjaival összefüggésben *napjainkig* ható és *országhatároktól*, illetve állami berendezkedésektől *függetlenül* alkalmazható tapasztalatokat, mintákat, *modellszerű* ismérveket vonultatnak fel: a) mind a távközlés-politika, b) mind a szabályozási rendszer, c) mind pedig a jogintézmények kialakítása szempontjából.

A *távközlés történetében* ugyanis a *legintenzívebb gazdasági verseny*, legkiélezettebb piaci küzdelem az Egyesült Államok távközlésének *kezdeti*, *első időszakában zajlott*. (Napjaink, liberalizált távközlési piacaihoz képest is sokkal élesebb verseny működött.)

A kezdeti időszakban távközlésre vonatkozó szabályozás nem került kialakításra, így a piac vonatkozásában, távközlési szabályozáson alapuló állami beavatkozás, gazdasági igazgatás nem érvényesült. A piac szerkezetében tehát a távközlés természetes monopóliummal összefüggő sajátosságainak rendszere a) a piac törvényszerű működésével, b) szerves fejlődésével és c) a hihetetlenül intenzív gazdasági verseny erősödésével egységesen vezetett a piaci monopólium kialakulásához.

A monopólium kialakulását, berendezkedését és annak szinte az ágazat egészére történő kiterjedését két fő módon lehetett volna megakadályozni:

a) A távközlési szabályozás és azon belül alaposan kidolgozott, előzetes beavatkozást biztosító (szektor-specifikus) jogintézmények érvényesítése alapján, vagy

b) az Egyesült Államok jogrendszerében alapvetően jellemző, az egyes piacokra általánosan vonatkozó kereskedelmi- és versenyszabályok, antitröszt szabályozás útján.

Ez utóbbi - b) pontban foglalt - módszer azonban kizárólag átmeneti, rövidtávú eredményeket biztosított volna, hiszen alapvető hatásokat, változásokat nem okoz a távközlési piac szerkezetében, működésében. Vagyis nem képes befolyásolni, megváltoztatni a piac természetes monopóliumként berendezkedő (a hatékonyság és a költségek szempontjából is monopóliumra törekvő) szerkezetét, valamint nem alkalmas a távközlés közszolgáltatási tartalmának a közösségi érdekek szempontjából megfelelő rendezésére, garantálására és fejlődésének biztosítására.

A piaci monopólium kialakulásának legfontosabb, alapvető oka az volt, hogy a lassú megtérülés melletti óriási beruházásokkal fejlesztett és kiterjedésében folyamatosan növelt hálózati infrastruktúrák a szabályozás hiányában nem voltak kötelesek együttműködni, összekapcsolódni. Ebből következően a hálózatos infrastruktúra működése, piaci szerkezete, valamint az igen kiélezett verseny alapján a versenytárs szolgáltatók beruházásainak megakadályozása, valamint felvásárlása jelentette a gazdasági növekedés, fejlődés egyetlen és általánosan alkalmazott eszközét.

A hálózati összekapcsolás kötelezettség-rendszerének, szabályozásának hiányában tehát a távközlési piac mechanizmusa egyértelműen a monopólium kialakulásának piaci „kudarca” irányába haladt.

A távközlés fejlettségének kezdeti szintjén azonban a jogalkotás és a jogalkalmazás még nem volt felkészülve (sem elméleti, sem az állami beavatkozás intézményei szempontjából) az iparág működésének újszerűségére, sajátosságaira, illetve a távközlési piaci verseny működéséhez és hatékony fejlődéséhez feltétlenül szükséges szabályozási rendszer kialakítására, illetve megfelelő érvényesítésére. A távközlési gazdasági verseny keretébe történő sajátos állami beavatkozás, közösségi szabályozás kiépítése viszont egyre hangsúlyosabbá vált, különösen:

a) a távközlés fejlődése, folyamatosan növekvő jelentősége,

b) a monopólium irányában haladó piaci szerkezete,

c) a szektor-specifikus szabályozás, illetve „szektorális” gazdasági igazgatás hiánya esetén érvényesülő általános versenyszabályok, versenypolitika jogérvényesítési eszközrendszerének „alkalmatlansága”, továbbá mindezen szempontok

d) kormányzati, „közösségi” felismerése alapján.

Az „antitröszt eljárás” (lásd később, a 3.3. pontban) folyamán ugyanis nyilvánvalóan (a kormányzat számára és a kiterjedt közösségi ellenőrzés szempontjából is egyértelműen) megmutatkozott a távközlés:

a) gazdaság, kereskedelem, gazdasági versenyképesség egészében és

b) a honvédelmi funkciókban betöltött stratégiai jelentősége (amelyben komoly szerepet kapott az I. világháború),

c) az információátvitelben rejlő kiemelten fontos szolgáltatási rendszere,

d) társadalmi hatása,

- e) a hálózati infrastruktúra, azon belül a méretgazdaságosság és egyéb fontos - már említett - tényezők által meghatározott természetes monopóliumból eredő gazdasági sajátossága, valamint
- f) (tartalmi jellemzői alapján) közszolgáltatási tartalma és
- g) közjavakkal összefüggő tartalmi jegyeinek alapvető fontossága.

Ebből következően a kormányzat elfogadta, hogy az „antitröszt eljárás” kimenetelét jelentő *monopólium megszüntetése*, szervezeti és gazdasági *szétválasztása* közel *sem* szolgálná a gazdasági *hatékonyságot*, a piaci verseny fejlődését, a társadalmi és közösségi érdekeket, valamint a fogyasztók megfelelő, minőségi növekedést mutató ellátását.

Annak ellenére sem, hogy az Egyesült Államok *versenypolitikai* elvei szerint a gazdasági hatalom egyben politikai hatalmat is jelent, amelyet „minden eszközzel” szükséges ellenőrizni, korlátozni, fékezni-ellensúlyozni, illetve meghatározott keretek között tartani. - Minderről lásd később a IV. fejezetben.

A monopólium gazdasági és társadalmi igazolásaként a fokozatosan természetes monopóliummá fejlődő AT&T részéről ebben az időszakban jelent meg az *egyetemes szolgáltatás* fogalma. E folyamat keretében elhelyezve világosan megállapítható, hogy a *monopólium* piaci szerkezetének megalapozásaként kidolgozott *egyetemes szolgáltatás fogalma* (az elnevezés azonosságát leszámítva) egyetlen értékelhető, jellemző, fogalmi elemeket érintő *összefüggést sem* mutat, a XX. sz. végén - a *liberalizáció* keretében - általános jogintézménnyé vált egyetemes szolgáltatás fogalmával.

Mindezek alapján a *kormányzat megegyezett* a monopóliumként működő távközlési szolgáltatóval és fokozatosan elismerte, illetve az általános versenyszabályok, azon belül az antitröszt szabályok hatálya alól „kivette”, mentesítette, továbbá a *szabályozás* keretében is védelemben részesítette a *távközlés természetes monopóliumát*.

A távközlés természetes monopóliumának, közszolgáltatási tartalmának jelentőségét, általános „elismerését” és védettségét jelzi, hogy az I. világháború végén, ugyan *kevesebb mint egy évre*, de *államosításra* kerül a távközlési tevékenység és szolgáltatási rendszer.

A távközlés kezdeti fejlődési folyamatának eredményeként *1934-re kidolgozzák* a távközlés sajátos működéséhez igazodó *szabályozási rendszert* és a távközlés tekintetében addigra megerősödő *közösségi ellenőrzés* struktúráját. A nyilvános távközlés azonban az ágazati jogszabály megalkotását követően *sem* vált a *közszektor* részévé, hanem továbbra is a „*magángazdaság*” és a *magántulajdon* keretei között működött, de sajátos, a szabályozásban részletesen meghatározott *közösségi érdekű korlátokkal* terhelt *közszolgáltatási* tartalommal. Az Egyesült Államokban tehát egyedülálló, speciális közfeladat-ellátási modell alakult ki távközlés területén.

Az Egyesült Államok távközlésének kezdeti fejlődésével és kialakult, sajátos modellértékű jellemzőivel összefüggő *elemzés kiindulópontja* tehát, hogy a *telefonszolgáltatás* és az annak alapjául szolgáló *hálózati infrastruktúra* mind a kormányzati *távközlés-politika*, mind a *szabályozás* keretében *közszolgáltatásként*, egyfajta *közüzemként* (illetve jelátviteli jellegénél fogva „*közszállításként*”) jelenik meg.

Mindezek alapján - a legáltalánosabb értelemben összefoglalva - az Egyesült Államok távközlésre vonatkozó szabályozási rendszere sajátosan garantálta a távközlési közszolgáltatást: A piac szerkezetében a *szolgáltatási rendszer* és a *szolgáltatók* vonatkozásában is tartózkodott az *állami tulajdon* megerősítésétől, a kiterjedt *államosítástól*, továbbá eleinte nem érvényesített *kizárólagos* és a piacrálépés gátját képező *különleges* jogokat. Azaz a távközlési tevékenység, szolgáltatási rendszer tartalmában *közfeladatként* működött, de *nem* került *államosításra*, mint ahogy az ellátást nyújtó szolgáltatók sem. E sajátos közszolgáltatás-szervezési modell keretében a szolgáltatást a magánszektor jellemezte, de a természetes monopóliumként berendezkedő piaci monopóliumot az állam fenntartotta és szabályozási rendszerében garanciális védelemben részesítette.

A monopólium fenntartása a kormányzat távközlés-politikájában is elismerésre került, amely szerint a távközlési szolgáltatások ellátása gazdasági és társadalmi szempontból akkor a leghatékonyabb, ha a természetes monopólium alapján a szolgáltatást döntően egy szolgáltató és annak hálózata nyújtja. (Ez egyúttal az egyetemes szolgáltatás ebben az időszakban használatos fogalmának alapvető tartalmi jellemzője is.)

A *monopólium védelme* természetesen azzal vált teljessé, hogy a távközlési piac működésével összefüggésben a kormányzat - hallgatólagosan - „eltekintett” az antitröszt szabályozás (és annak eszközrendszere) *alkalmazásától*.

A távközlési piac gazdasági és műszaki fejlődése, illetve a távközlési hálózati infrastruktúrához kapcsolható új szolgáltatások megjelenése, óriási sikere, széleskörű elterjedése által kiváltott *liberalizáció* folyamatának elkerülhetetlenül szükséges *bekövetkezéséig*.

A távközlési piac tehát *piacralépési korlátok* nélkül a szolgáltatás, az infrastruktúra és a szolgáltatók tekintetében is a magángazdaság, *magánszektor* kereteiben működött.

Az Egyesült Államokban tehát a *piac sajátos törvényszerűségeiből* következett a piaci verseny *intenzitásának* fokozatos visszaszorulása, *megszűnése*, a *természetes monopólium* kialakulása és gazdasági, piac-szerkezeti megerősödése.

Ahogy említésre került (és a későbbiekben részletesen elemzésre kerül) a távközlési piac különös jellemzője továbbá, hogy sajátos állami védelemben részesült a monopólium kialakítása, a piaci verseny fokozatos visszaszorulása és a monopólium piaci helyzetének fenntartása. Ennek egyik fontos eszközét jelentette, hogy az állam tartózkodott az antitröszt szabályok érvényesítésétől, alkalmazásától.

A *magángazdasági* keretekben működő távközlési szolgáltatási rendszer *közszolgáltatási* tartalma azonban a *szabályozás*, az *állami beavatkozás*, a *közösségi ellenőrzés* minden részletében felfedezhető.

Ennek hangsúlyos kifejeződése, hogy a távközlési szabályozásban határozottan megerősítésre került a *piaci szerkezet* alapján amúgy is *természetes monopóliumként* működő piaci struktúra. Vagyis: a közösségi érdekű távközlési szabályozás széleskörű állami beavatkozást biztosít, erőteljes közösségi ellenőrzési hatásköröket telepít és nagyon részletesen szabályozott, a távközlés sajátosságaihoz igazodó, közfeladatokhoz kapcsolódó jogintézményeket határoz meg.

Az Egyesült Államok távközlésének *kezdeti szakasza* - számos modellértékű szempont mellett - *szemléletesen* bizonyítja a *piaci verseny* fejlődésével, működésével összefüggésben a *távközlési szektor-specifikus szabályozás* elengedhetetlen szükségét és fontosságát. Szektorális, aszimmetrikus versenyszabályozás és kiforrott *jogérvényesítés hiányában* ugyanis még a *legintenzívebb* távközlési verseny is elkerülhetetlenül a *monopólium* szerkezetébe jutott.

3.2. A kezdetek és az intenzív távközlési piaci verseny

Az Egyesült Államok távközlési piaci szerkezetének első meghatározó eleme, hogy Bell (Alexander Graham) 1876-ban *szabadalmat* kapott találmányára, a telefonra, a szabadalom pedig - ahogy már említésre került - a monopólium alapja lehet. 1877-ben Bell (Alexander Graham) és a vele korábbiakban megállapodott befektetők *Bell Telephone Company* néven vállalatot alapítottak, amely szinte rögtön versenyre kelt a hatalmas *Western Union Company* (továbbiakban: Western Union) vállalattal a telefonpiac megszerzéséért.⁴

Ekkor ugyanis a Western Union (amely az Egyesült Államok egyik legnagyobb és legismertebb táviró-szolgáltató vállalata volt) már kifejlesztette saját telefonkészülékeit és számos szabadalmat is kapott a telefonszolgáltatás területén.⁵

Ennek eredményeként a *Western Union* végül 1879 novemberében peren kívüli egyezség keretében *lemondott* a telefon területén megszerzett szabadalmairól, érdekeltségeiről és követeléseiről.⁶

Az *egyetemes szolgáltatás* fogalma, tartalma miatt megemlítendő, hogy a Western Union elleni piaci küzdelmet Bell képviselőjében *Theodore N. Vail* vezette. (Vail távközlési piaci stratégiájához fűződik az egyetemes szolgáltatás - lásd 3.2.2. pont).

A Bell Telephone Company vállalat neve 1879-ben National Bell Telephone Company-ra, azután pedig (1880-ban) American Bell Telephone Company-ra (American Bell) változott és 1881-re többségi részesedést szerzett a *Western Electric Company*-ban (amely a későbbiekben az AT&T-n belül a távközlési eszközgyártásban képviselt monopóliumot),⁷ 1882-ben pedig részesedést szerez a *Western Union*-ban is.⁸

A Western Union-ban szerzett *irányítási jogok* a verseny és a monopólium létrejötte szempontjából komoly veszélyeket hordozott, hiszen ezáltal az American Bell *mind a telefon, mind a távíró-szolgáltatás* piacának területén jelen volt.

1880-ban az American Bell először üzletágként, majd 1885-ben önálló céggé létrehozta az *American Telephone & Telegraph Company-t* (a továbbiakban: AT&T), amelynek tevékenységi körébe az országos távbeszélő (telefon) hálózat kiépítése és azon keresztül a *távolsági telefonszolgáltatás* ellátása tartozott. (A New Yorkból induló hálózat 1892-re elérte Chicagót, 1915-re pedig San Franciscót.)

1894-ben ugyan lejárt Bell telefonra érvényes *szabadalma*, de a távközlési *természetes monopólium* gazdasági alapjai és a *jelentős számú, egységes hálózathoz kapcsolódó előfizető már nem veszélyeztette* az AT&T piaci részesedését, illetve további fejlődését, terjeszkedését.

Akkoriban az egységes hálózati infrastruktúra előnyei és a „szolgáltató-váltással” összefüggő nehézségek, hátrányok alapján az előfizetőknek ugyanis nem állt érdekében a szolgáltatók „váltogatása”.

1899 december végén az AT&T *felvásárolta* az American Bell vagyontárgyait és így a „Bell System” központja lett.

A távközlés történetében ebben az időszakban folytatódott a legkíméletlenebb *gazdasági verseny* a távközlési helyi, regionális szolgáltatások piacán.⁹

A távolsági, országos szintű kommunikáció átviteli eszköze ugyanis a XIX. sz. második felében még egyértelműen a távíró volt. (Az egyik legnagyobb és legismertebb távíró szolgáltató: a Western Union.)

A *távközlésre vonatkozó szabályozás* hiányából eredően a verseny egyik legfontosabb jellemzője ekkoriban, hogy a szolgáltatók hálózatai között *nem* érvényesült az *együttműködés, az összekapcsolás*. Ebből következően *párhuzamos* hálózati infrastruktúra jellemezte a piacot, amelyben az *előfizetők csak a „saját” hálózaton belül* érthették el egymást.

Mindez a kiskereskedelmi (*előfizetők számára* nyújtott szolgáltatások) üzletágban *egymás melletti, elkülönült és párhuzamos* szolgáltatási rendszer, illetve hálózati struktúra kialakulásához vezetett.

Miután az *előfizetők a másik szolgáltató hálózatában lévő előfizetőket nem érthették* el, ezért a szolgáltatók között is igen intenzív verseny zajlott az előfizetők megszerzéséért, hálózathoz „kapcsolásáért”. Az *intenzív piaci verseny* kiterjedt mind *a) az új előfizetők* meghódítására, mind pedig *b) a másik szolgáltató hálózatában lévő, hálózathoz kapcsolódó és műszakilag, gazdaságilag elérhető előfizetők* elcsábítására is.

A másik szolgáltató előfizetőjének elhódítása körében garanciális, a verseny működését, védelmét biztosító *szabályozás nem* érvényesült, ezért az *előfizető* által szándékozott *telefonszám és szolgáltató-váltás* esetében *párhuzamos hálózat* épült ki az előfizetőhöz vagy az adott hálózati szakaszt az új szolgáltató *felvásárolta* kereskedelmi tárgyalások útján.

Az előfizetők, különösen az üzleti előfizetők, a szolgáltatások *több különálló hálózati infrastruktúrán* működő mechanizmusában több szolgáltató telefonvonalával, telefonszámával és ebből következően telefonkészülékével is rendelkeztek.

Az egyes hálózatokhoz tartozó előfizetők elérhetősége érdekében az *előfizetőknél* sok esetben (szolgáltatók szerint) *két-három telefonkészülék* is volt. Az akkori *hirdetések* feltüntették, *pl.:* hogy mely szolgáltató hálózatából milyen telefonszámon lehetett elérni a hirdetőt, vagyis a hirdetések, szolgáltatók szerint elkülönítve számos telefonszámot tartalmaztak.

A piaci működés kezdeti időszakában kialakult *intenzív* és kiélezett gazdasági *verseny* egyik legfontosabb célja és *alapja*: a szolgáltatók *hálózati gazdasági hatások* teljes kihasználására vonatkozó elemi gazdasági érdeke.

Mindez a *helyi, regionális telefon-szolgáltatás* területén volt jellemző, ahol a sűrűn lakott *városokban* és környezetükben a gazdasági ésszerűségek, a kiemelt profitérdekek, a technológiai adottságok, illetve a távközlés-fejlettségi szint alapján is lehetőség nyílt a *párhuzamos infrastruktúra* kiépítésére.

Ebben az időszakban ugyanis a *távolsági, országos* szintű telefon-hálózati infrastruktúra *duplikációja* a gazdasági és műszaki ésszerűség, illetve fejlettség szintjén még *lehetetlennek* bizonyult.

Ekkoriban a technológiai lehetőség esetleges fennállása esetében is gazdasági alapon egyértelműen ésszerűtlennek minősült az egymás melletti országos infrastruktúra kiépítése.

*Ebből következően az AT&T létrehozása és a távolsági hálózat gyors ütemben haladó kiépítése határozottan előrelátó és a versenyképesség, az innováció, a gazdasági növekedés szempontjából is igen jelentős döntés volt az American Bell részéről.*¹⁰

A távközlési piac kezdeti periódusában az American Bell jelentős gazdasági sikereit, versenyelőnyét, különösen: *a)* a gazdasági, műszaki lehetőségek körében a versenytársakhoz képest előrelátó szemléletmódjának, *b)* a kutatásokra, fejlesztésekre összpontosító tevékenységének, valamint *c)* a távközlés fejlődéséhez igazodó és *d)* - szinte - minden esetben a hatékony, innovatív, az adott viszonyoknak leginkább megfelelő döntéseinek köszönhetően.

3.2.1. Az egyetemes szolgáltatás, mint egységes hálózati rendszer fogalmának megjelenése és elhatárolása a liberalizációt jellemző egyetemes szolgáltatás fogalmától

Az AT&T igen sikeres piaci stratégiája keretében *hirdette meg* Theodore N. Vail (Vail) az *egységes hálózati rendszer és egyetemes (univerzális) szolgáltatás* elvét.

Az AT&T akkori elnökeként Vail nevéhez fűződik az AT&T (és azon belül az ún.: Bell System) alapvető struktúráját tekintve 1984-ig fennálló szervezetének, felépítésének és működésének kialakítása (1907 és 1919 között).

A kiélezett piaci verseny keretében meghirdetett „*egy rendszer, egy cél*” tartalmú *egyetemes szolgáltatás* a végponttól - végpontig egységes szolgáltatás fogalmát jelentette. Az *egyetemes szolgáltatás* Vail által bevezetett fogalma tehát a *szétagolt, elszigetelt, hálózati együttműködés nélküli* távközlési szolgáltatási rendszer *átalakításának* szükségességét foglalta magában.

Összefoglalóan azt jelentette, hogy a *minden telefon* (minden előfizető) *elérhessen minden* már működő *telefont* (minden szolgáltató előfizetőjét).¹¹

E koncepció tehát *semmilyen összefüggést* nem mutat napjainkban, a *liberalizációs folyamatok* keretében általánosan elterjedt és *szabályozott egyetemes szolgáltatás* fogalmával.

Óriási *különbség jellemzi* ugyanis:

a) az intenzív és sajátos piaci verseny keretében a magántulajdonban működő AT&T által, a felvásárlások, az antitröszt szabályok alóli mentesülés, illetve a profitérdekek és a monopólium igazolása érdekében meghirdetett: „*a minden előfizető elérhessen minden előfizetőt, vagyis a fennálló előfizetői körön belüli egységes elérés*” és

b) az átfogó, széleskörű liberalizáció, közszeaktor reform keretében - a XX. sz. utolsó harmadában - kialakult: „*minden háztartásban elérhető telefonszolgáltatás*” fogalmát.

Hangsúlyozandó azonban, hogy az *egyetemes szolgáltatás napjainkban használatos fogalmához hasonló egyetemes szolgáltatás* fogalom már 1934-ben *megjelent* az Egyesült Államok távközlési szabályozásában. Vail által meghirdetett egyetemes szolgáltatás ugyanis *átalakult*

tartalommal már 1934-ben is megjelent a távközlés jogi szabályozásának céljaiban, elvi alapjaiban, mégpedig: a társadalom széleskörű távközlési ellátottságának tartalmi jellemzőivel.

Az *átalakult egyetemes szolgáltatás* fogalom azonban a *Communications Act of 1934* (a továbbiakban: *1934-es törvény*) szabályozási rendszerében csak és kizárólag *általános célkitűzésként*, illetve *alapelvi szinten* fogalmazódott meg. Az 1934-es törvényben tehát az egyetemes szolgáltatás nem jelentett többet pusztán deklarációnál. Az *egyetemes szolgáltatáshoz* ugyanis *jogintézmények*, részletes jogszabályi rendelkezések *nem* kapcsolódtak, mint ahogy a végrehajtására, *érvényesítésre* vonatkozó hatáskörök *sem* kerültek rögzítésre.

Az is megállapítható, hogy az Egyesült Államok távközlésének fejlődésében (a liberalizáció folyamatának megkezdéséig) az 1934-es törvényben *általános célként* megfogalmazott rendelkezésen *túlmenően*, az egyetemes szolgáltatás „maihoz hasonló” fogalmával nem foglalkoztak, tulajdonképpen „elfelejtődött”.

Amelynek nyilvánvaló indoka, hogy a távközlés műszaki és gazdasági fejlettségének akkori szintjén még csak elméleti alapon sem nyílt lehetőség minden háztartás telefonellátásának biztosítására.

Az Egyesült Államok távközlésének, szabályozásának fejlődésében az egyetemes szolgáltatás *napjainkban általánosan érvényesülő fogalma* - hasonlóan más, távközlést liberalizáló országokhoz - a *piacnyitás* folyamatában jelent meg és jogszabályi szinten az 1996-os távközlési szabályozási reform során került részletesen kidolgozásra.

Mindenesetre az *1910-es években* Vail által *stratégiai szempontként* meghatározott egyetemes szolgáltatás fogalma teljes egészében, tartalmának minden elemében *különbözik* az *1934-es törvényben még csak „hangzatos, de megvalósíthatatlan” célként* deklarált, a *liberalizáció* folyamataiban azonban már *általánossá* vált, valódi *közérdekű* szabályozási alapot jelentő egyetemes szolgáltatás fogalmától, tartalmi elemeitől. (A két fogalom tehát *csak elnevezésében* mutat összefüggést.)

Az *AT&T* piaci versenyhelyzetében kialakított egyetemes szolgáltatás fogalom tartalmi sajátossága, meghatározó eleme az *egységes hálózati rendszer*. Az egységes hálózati rendszert, *egységes hálózati működést* azonban Vail - nyilvánvalóan - *nem a többszereplős távközlési piaci versenyt* feltételező hálózati együttműködés, *összekapcsolás* keretében, hanem a versenytársak *felvásárlása* útján, az *AT&T* természetes, piaci *monopóliumának* megerősítésével szándékozott megvalósítani.

Az egyetemes szolgáltatás *e típusa* tehát az 1910-es évek távközlésének *fejlettségéhez* igazodó *természetes monopólium* kialakításának és fenntartásának gazdasági *stratégiája*, valamint e stratégia társadalom és a kormányzat előtti *igazolása*.

Vagyis tartalmában *egyrészt* nem található a napjainkban jellemző fogalmi elemek, *másrészt* nem minősíthető a liberalizációval kialakuló versenyhelyzetben, a gazdaságtalanul nyújtható szolgáltatások ellátását - szociális szempontokkal kiegészítve - garantáló intézménynek.

Az egyetemes szolgáltatás ugyanis *ebben az időszakban sem technológiai, sem gazdasági, sem ésszerűségi alapon nem tartalmazhatott* és nem is tartalmazott ellátási kötelezettséget minden távközlési szolgáltatást igénylő előfizető számára.

Hiszen a XX. sz. elején a telefonellátottság Európához hasonlóan, az Egyesült Államokban is messze elmaradt a valós igényektől, különösen a nagyvárosokon kívüli térségekben. A telefonhálózati infrastruktúra megfelelő fejlettségi szintű kiépítése még évtizedeket vett igénybe, sőt egyes elmaradottabb, illetve földrajzi vagy egyéb szempontok alapján nehezen megközelíthető területeken a hálózati infrastruktúra kiépítése és az ellátás megvalósítása még 1996-ban sem teljeskörű, amely egyértelműen következik abból is, hogy az ilyen, gazdaságtalanul ellátható területeken a szolgáltatás kiépítése, fejlesztése még 1996-ban is kiemelt eleme a szabályozásnak, a szabályozás reformjának.

Az Egyesült Államok távközlésének „korai” időszakában tehát az egyetemes szolgáltatás fogalma a *széttagolt*, egymás közötti *elérhetőséget nem biztosító telefonhálózati* struktúra *egységesítésének* stratégiai célkitűzését jelentette.

Mindebből következően az *egyetemes szolgáltatás* fogalma *nem* tartalmazott sem *közüzemi*, sem egyéb *piaci alapú közszolgáltatási* elemet.

Az *egyetemes szolgáltatás* Vail által meghirdetett fogalma ugyanakkor mégis mutat *bizonyos összefüggést* az Egyesült Államok közösségi szektorában is elterjedt *piaci típusú közszolgáltatásokkal*, mégpedig *annyiban*:

Az egyetemes szolgáltatás *konceptiójával* az AT&T pontosan a távközlés *egységes működésében* rejlő „*közszolgáltatási*” tartalmi elemeket hangsúlyozta, a távközlés egységes működtetést igénylő *közszolgáltatási jellegére* hívta fel a figyelmet, *csak sajátos stratégiai cél* alapján, azaz a *természetes monopólium* kialakításának, fennmaradásának kormányzati „*engedélyezése*” érdekében.

Annak érdekében tehát, hogy a kormány ne akadályozza a természetes monopólium kialakítását az „*antirösz*” versenyszabályok érvényesítése, eszközeinek alkalmazása útján.

3.3. A közösségi felügyelet, az állami beavatkozás kezdetei, a távközlési „köszállítás”- „köszállító” fogalmának eredete, a „Kingsbury Commitment”

A távközlés fejlődése és a természetes monopóliummal, közszolgáltatásokkal összefüggő jellemzői egyre nyilvánvalóbbá tették az állami befolyás szükségességét. A távközlési ágazat *felügyelete, szabályozása* vonatkozásában *két fő irány* jellemezte az *állami beavatkozás* rendszerét:

1) A távközlés közüzemi és azon belül hálózati (vezetéken alapuló) infrastruktúra keretében működő jellegzetességeit, valamint információ-átviteli, jelátviteli (szállítási) tartalmát kiemelve a telefon- és a távíró szolgáltatás rendszerét igen sajátos korlátok, szabályozási keretek közé vonták („*Mann-Elkins Act of 1910*”, „*Interstate Commerce Act of 1887*”):

A szabályozás legfontosabb tartalmi elemének tekinthető, hogy kiterjesztette az *Interstate Commerce Commission* (Államközi Kereskedelmi Bizottság - ICC)¹² hatáskörét, szabályozási és felügyeleti eszközeit a telefon- és a távíró szolgáltatásra (különösen az árszabályozás vonatkozásában).¹³

Az ICC 1887-ben került megalapításra (az *Interstate Commerce Act of 1887* alapján) és az első, kormánytól *formálisan független ügynökségként* működött.

Az *Interstate Commerce Act of 1887*¹⁴ a *közlekedési, szállítási, szállítmányozási* ellátórendszert szabályozta és hatálya mindazon vállalatokra kiterjedt, amelyek személyek vagy tulajdoni tárgyak *vasúti, vagy vízi szállítását folytatták* és e tevékenységükkel kapcsolatban állami szabályozás, felügyelet, vagy irányítás alá tartoztak.

(A közlekedési területén ugyanis a magántulajdon mellett - a távközléssel ellentétben - a kiterjedt állami tulajdon is jelen volt szektorban.)

Az ICC közszolgáltatásokkal, azon belül is különösen a közlekedéssel, a „*köszállítással*” és szállítmányozással összefüggő állami feladatokat és hatásköröket gyakorolta, különösen: *a)* a vasúti-, illetve *b)* a vízi szállítás, fuvarozás (későbbiekben kiegészült a közúttal is) területén.

A távközlés és a távíró szolgáltatás tekintetében tehát a *Mann-Elkins Act* a távközlés *információ-átviteli* (vezetéken keresztül történő *jelátviteli, „szállítási”*) tartalmát emelte a szabályozás *központi* elemévé.¹⁵

Megalkotásának elméleti, elvi alapja is jelezte azonban a *szabályozás kiforrotlanságát* és kezdetlegességét. A szabályozás elvi és tartalmi értelemben vett szinte kizárólagos *alapja* ugyanis:

a) A távközlés és a távíró szolgáltatás olyan gyors ütemben *fejlődik*, illetve olyan *jelentős hatást* gyakorol a *gazdaság és a kereskedelem* számos területén, továbbá olyannyira *szükségszerű, alapvető feltételét* képezi a kereskedelem, „*kereskedelmi élet*” egészének, mint a *vasút-hálózat és a vasúti szolgáltatások*.

b) A távközlés mind az *infrastruktúra*, mind a *szolgáltatások* tekintetében a *vasúthoz hasonló* közüzemi, közszolgáltatási tartalommal és *természetes monopólium-jellemzőkkel* rendelkezik. c) Ha a *vasúti szállítás* és infrastruktúra részletes jogi szabályozás alá vetett, akkor a vasúthoz hasonló *gazdasági fejlődést*, kereskedelmi szerepet és *közüzemi*, „*közszállítói*” tartalmat mutató *távközlést* is szükségszerű szabályozási korlátok közé szorítani.

A távközlés újszerű és bonyolult működése, sajátos gazdasági, társadalmi hatás-mechanizmusa, valamint kiszámíthatatlanul gyors fejlődése *alapján* tehát a távközlési szabályozás fontosságának egyértelmű felismerését követően, az *állami beavatkozás* szempontjából *egyszerűbb és hatékonyabb* módszernek tűnt a távközlési szolgáltatást, közszolgáltatást a kiforrottabb, komoly tapasztalatokat és széleskörű jogalkalmazási gyakorlatot felvonultató *vasúti szállításra vonatkozó szabályozás* keretében elhelyezni.

Mindezek alapján nem meglepő, hogy az *ICC* telefon és távíró-szolgáltatásra kiterjesztett (különösen árszabályozási) *hatáskörein túlmenően* a szabályozás nem tartalmazott:

- a) *sem* a távközlés sajátos infrastrukturális és szolgáltatási rendszeréhez illeszkedő,
- b) *sem* a távközlési piaci verseny fenntartását, *működését* elősegítő jogintézményeket, szabályozási kereteket.

A *vasúti és a távközlési „szállítás”* azonban *néhány*, az infrastruktúrával és a természetes monopólium-adottságokkal összefüggő *egységes alapokon túlmenően*, tartalmi szempontból olyannyira *különböznek* egymástól, hogy a *vasúti szabályozás nem volt alkalmas* a távközlési piaci versenyben szükségszerű *állami beavatkozás* érvényesítésére (így tulajdonképpen nem is került alkalmazásra).

A távközlési piaci viszonyok eltérő tartalmi jellemzőin túl a *Mann-Elkins Act* azért sem érvényesülhetett a távközlésben, mert az *ICC közlekedéssel*, szállítással, különösen a vasúttal összefüggő szabályozási típusú hatáskörei és egyéb feladatai mellett egyszerűen (szakértelem, létszám, munkaidő, stb. hiányában) *nem foglalkozott* a távközléssel.

Az *ICC* tehát az erős piaci beavatkozás lehetőségét biztosító hatásköreinek keretében *sem oldotta meg* a távközlési piaci verseny működésében, fejlődésében *alapvetőnek minősíthető*:

- a) hálózatok együttműködésével, összekapcsolásával,
- b) a végberendezésekkel, illetve
- c) az előfizetői szolgáltatásokkal összefüggő, különösen árszabályozást és szigorú, piaci erőhöz kapcsolt kötelezettségeket igénylő versenypiaci problémákat.

Igencsak vázlatosan, de általánosan *megállapítható* tehát:

- a) A távközlés szabályozására 1910-ben tett kísérlet alapjaiban *sem volt alkalmas* a piaci viszonyoknak megfelelő hatékony *jogérvényesítés* biztosítására.

(Hiszen elméleti, távközlés-politikai szempontból megfontolt, kidolgozott, a közösségi érdekek alapján mérlegelt szektor-specifikus jogintézményeket nem tartalmazott).

Továbbá a *szervezetrendszer (ICC)* és a *hatáskörök mechanizmusa* sem biztosította a szabályozási feladatok hatékony, a távközléssel összefüggő társadalmi és gazdasági viszonyoknak megfelelő ellátását.

- b) Miután a szabályozás a távközlési piac vonatkozásában igencsak *felületesnek*, megalapozatlannak bizonyult, továbbá az *ICC* szinte meg sem kísérelte alkalmazását és a fokozatosan fejleszthető jogalkalmazási gyakorlat kialakítását, ezért a *távközlési piac* valójában *továbbra is szabályozatlanul* működött (a szektor-specifikus szabályozás szempontjából).

- c) Ebből következően a távközlési piaci verseny állami beavatkozást igénylő problémáinak megoldása az *AT&T-re*, mint a legerősebb piaci szereplőre *maradt*.

Az *AT&T* általi megoldási módszerek azonban nyilvánvalóan *nem a piaci verseny erősítésére*, fokozására, működésének biztosítására, hanem a *természetes monopólium* adta piaci lehetőségek teljes körű *kiaknázására* és annak kormányzati elfogadtatására irányultak.

(Ennek egyik legjellemzőbb példája: az *egyetemes szolgáltatás* - ekkoriban érvényesülő fogalmán alapuló stratégia meghirdetése.)

Az 1910-es szabályozás azonban *hosszú távon, elvi*, elméleti szinten mégis komoly jelentőséggel rendelkezett:

Egyrészt ugyanis a távközlés közüzemi, közszolgáltatási, illetve természetes monopólium jellemzőire *irányította* a figyelmet és kimunkálta ennek általános alapjait.

Másrészt a távközlés *hálózatos átviteli* tulajdonságaiból adódóan, a *vasúti szektorral* összefüggésben meghatározott „*közszállítási*” fogalmi kerete *maig hatóan* meghatározza a *távközlés szabályozását* az Egyesült Államokban és mind az *1934-es*, mind az *1996-os* távközlési törvény alapvető szerkezeti, fogalmi elemét képezi.

Az 1934-es és az 1996-os távközlési szabályozás tehát alapintézményként átvette az 1910-es szabályozásban meghatározott távközléssel összefüggő közszolgáltatás, „*közszállítás*” fogalom kereteit, tartalmi elemeit.

A távközlési „*közszállítók*”¹⁶ igen erős *közösségi érdekű* beavatkozás és *szabályozási rezsim* alá tartoznak, valamint egyértelműen „*szabályozott*”, tehát „*közérdekű*”, közszolgáltatást ellátó szolgáltatónak minősülnek.

A távközlési *szolgáltatások és a közszolgáltatások*, valamint a *szolgáltatók, a közszolgáltatók és a közszállítók* tartalmi megkülönböztetése, elhatárolása az Egyesült Államok távközlési liberalizációs folyamatában és napjaink piaci működésében is alapvető, *meghatározó* jelentőséggel rendelkezik, mind: *a) a szabályozás, b) az állami, közösségi érdekű beavatkozás, c) a piaci verseny, d) a versenyszerkentő kötelezettségek*, valamint számos egyéb alapvető jogintézmény, szabályozási elem vonatkozásában.

(Pl.: az ún.: értéknövelt, később pedig az ún.: informatikai szolgáltatások nem minősültek a verseny hatékony működése érdekében előírt, az aszimmetrikus kötelezettségek szempontjából „*szabályozott*” - „*közérdekű, közszolgáltatási, közszállítási típusú*” szolgáltatásnak.)

2) A távközlés szabályozásának hiányában a konkurens cégek *felvásárlásának* eredményesen alkalmazható általános stratégiája kapcsán az *AT&T* fokozatosan a *gazdasági verseny* védelme körében érvényesülő „*antitröszt*” szabályozás eszközeinek, jogérvényesítési módszerének *középpontjába* került: *1912-ben* tröszt(kartell)ellenes per indult az *AT&T* ellen a „*Sherman Act*”¹⁷ alapján.¹⁸

A per folyamatában azonban a kormányzat számára is *világossá* vált - a távközlés fejlettségének akkori szintjén - a távközlés területét jellemző, *természetes monopólium* piaci szerkezetéből eredő gazdasági, illetve társadalmi előnyök egésze.

Ebből következően igen *meggyőzőek* voltak az *AT&T egyetemes (inkább „egységes”)* szolgáltatással összefüggő *stratégiai céljai* és vonatkozó *indokai* is.

Egyrészt ugyanis az egyetemes szolgáltatás *AT&T* által kialakított fogalma *valós és megoldandó tényeken* alapult:

Ekkoriban *több mint 6000 helyi szolgáltató* nyújtott *telefonszolgáltatást* párhuzamos és legtöbb esetben *egymás irányában* történő kommunikáció biztosítására *képtelen hálózatokon* keresztül. (Amelynek legfőbb oka a hálózati összekapcsolás hiánya.)

Másrészt egyre nyilvánvalóbbá vált a távközlés gazdasági, honvédelmi, társadalmi *jelentőségéből* eredő és az *ágazati sajátosságok* szempontjából szintén *szabályozatlan* más gazdasági, piaci területekhez képest betöltött *kiemelten hangsúlyos* szerepe, működése.

Hangsúlyozandó azonban, hogy a távközlés *sajátos* működéséhez igazodó *szabályozás* megalkotása a távközlési piaci verseny biztosítása mentén *sem* lehetett megoldási módszer a *piaci problémákra*. A távközlés *a) műszaki és gazdasági fejlettsége, b) közüzemi* jellegű működési elvei, *c) a szolgáltatásokon belül a telefonszolgáltatás* szinte kizárólagos, helyettesíthetetlen, egyedüli jelenléte, valamint *d) a hálózati infrastruktúra* óriási ütemű *kiépítésének időszaka* ugyanis egyáltalán *nem* tette lehetővé a napjaink liberalizációs folyamatában kialakított, a liberalizáció időszakának gazdasági, társadalmi viszonyaihoz és technológiai fejlettségéhez igazodó *szektor-specifikus versenyszabályozás* megalkotását.

A távközlés *kezdeti* fejlődési folyamatának, közüzemi, közszolgáltatási típusú működésének tehát *alapvető útja a természetes monopólium* állami beavatkozás, *szabályozás* keretében történő *megerősítése*.

E beavatkozásnak - ahogy már említésre került - *több modellje* is létezett, amelyek közül az Egyesült Államok távközlése igen *sajátos módszert* mutatott:

A természetes monopólium állami beavatkozás útján történő védelmének alapja a gazdasági versennyel összefüggő *állami beavatkozás „hiánya”*.

Az állam tehát az „antitröszt szabályok” alapján nem avatkozik be az AT&T által működtetett távközlési piac szerkezeti keretébe.

Mindezek alapján az AT&T *1913-ban megegyezésre* jutott a kormánnyal, amelynek eredménye az ún.: *Kingsbury Commitment*. (Az elnevezés alapja: A megegyezés lebonyolítását Nathan Kingsbury az AT&T akkori alelnöke folytatta.)

A *Kingsbury Commitment* az AT&T piaci helyzetével összefüggésben három alapvető *feltételt* tartalmazott:

a) *Engedélyezte* az AT&T-től független telefontársaságok, szolgáltatók (a továbbiakban: *független szolgáltatók*) *felvásárlását* az alábbi korlátok mentén:

aa) az ICC, vagy a Department of Justice (DOJ) egyedi jóváhagyása szükséges a független társaságok megszerzéséhez,

ab) az AT&T vállalja, hogy legalább a felvásárlás ütemével megegyező arányban kínálja eladásra a saját társaságait.

b) Az AT&T a független telefontársaságok számára köteles *megnyitni a távolsági hálózatához való hozzáférést* és azon keresztül biztosítani a *távolsági szolgáltatások* nyújtását.

A természetes monopólium esetében a hozzáférés, illetve az összekapcsolás fogalma, működése a verseny alapfeltétele.

c) A *Western Union* vállalatban korábban szerzett részesedését, irányítási jogait köteles eladni, amellyel *szervezeti, piaci szinten* is megvalósult a *távíró és a telefonszolgáltatás*, illetve a távíró- és telefonhálózati *infrastruktúra* elvásárlása.¹⁹

A *Kingsbury Commitment* azonban távolról *sem biztosította* a piaci verseny hatékonyabb működését és nem volt hatással az AT&T *természetes monopóliumként* kialakult helyzetére sem.²⁰ A *Kingsbury Commitment* tehát végső soron *a) az AT&T számára igen kedvező, a piaci erő, a gazdasági növekedés, valamint a természetes monopólium kiaknázása, kialakítása szempontjából is megfelelő tartalmú megállapodásnak* minősült, amelyet *b) a kormányzat is elfogadhatónak* talált az AT&T által *hangsúlyozott egységes telefonhálózati szolgáltatás* (az *egyetemes szolgáltatás* ebben az időszakban érvényesülő fogalma) *konceptiójára*, illetve a *távközlés közszolgáltatási tartalmára* épülő érvek alapján.

A távközlési szolgáltatási rendszer vonatkozásában az AT&T által előterjesztett érvek, indokok a kormányzat számára is újszerű, „meglepetésszerű” szempontokat képviseltek, így mindkét fél számára a megegyezés tűnt a leghatékonyabb megoldásnak.

A távközléssel összefüggő állami beavatkozás tapasztalatlansága, mintaértékű előzményének hiánya és a távközlés különösen óriási fejlődése, stratégiai, gazdasági és társadalmi hatása is szerepet játszott abban, hogy a *Kingsbury Commitment* tartalmi szempontból alkalmatlan volt a távközlési verseny stabilizálására, élénkítésére és egyoldalúan az AT&T számára kedvezett.

3.4. A természetes monopólium piaci szerkezetének kiteljesedése, kormányzati megerősítése, szabályozási védelme, közszolgáltatási tartalmú szabályozása

3.4.1. A távközlés stratégiai szerepe, államosítása és a verseny fokozatos visszaszorulása, „lezárása” („Willis Graham Act of 1921”)

A távközlés *egyetemes információ-átviteli szerepe* és ezen belül a lakosság mind szélesebb köréhez való eljuttatása egyre határozottabban a kormányzati politika középpontjába került, különösen a távközlés növekvő társadalmi, gazdasági, nemzetbiztonsági, illetve *honvédelmi* jelentősége alapján. (A távközlés honvédelmi, stratégiai jelentőségét határozottan megerősítette az I. világháború.)²¹

A távközlés egyetemes fejlődése érdekében hangsúlyos távközlés-politikai célkitűzéssé vált a távközlés átfogó *állami támogatásának* létrehozása is.

A távközlés állami szabályozását, a fejlesztések támogatását és irányítását természetesen érdekei mentén, az *AT&T* is támogatta. Az *AT&T* valamint a kormányzat álláspontja is megegyezett tehát abban, hogy a gazdasági verseny alapján berendezkedő, elszigetelt hálózatokon működő telefonpiachoz képest, az *egységes telefonszolgáltatási rendszer* sokkal hatékonyabban, gazdaságosabban szolgálja a *közérdek* érvényesülését.

Emellett az *I. világháború* kapcsán megkérdőjelezhetlenné vált a távközlés alapvető honvédelmi, nemzetbiztonsági szerepe és stratégiai jelentősége.

Míndezek alapján 1918-ban (az I. világháború keretében) - kongresszusi határozat alapján - a távközlési piac, a telefonszolgáltatás ellátása (különösen az *AT&T* szolgáltatási rendszere) ugyan rövid ideig (1919-ig), de *államosításra*²² (és a „*Post Office Department*” ágazati irányításába) került.

(A szolgáltatás, illetve annak ellátása, működtetése került államosításra és nem a szolgáltatók magántulajdonára.)

Az államosított telefonszolgáltatás üzemeltetésért a telefonbevételekből jutalékot fizettek az *AT&T* számára.

Az *AT&T* piaci helyzete, fejlődése szempontjából igen *kedvező hatásokkal* járt a piaci szektor rövid időtartamú *államosított működése*:

a) Ez idő alatt ugyanis *komoly fejlesztések* indultak. A kiterjedt fejlesztési beruházások alapját a *nagyvárosi előfizetők* terhére előírt *magasabb díjak* képezték.

A nagyvárosi előfizetők tekintetében megállapított magasabb díjak továbbá megfelelő alapot jelentettek a vidéki előfizetők bekötésével járó fejlesztési költségek finanszírozásában is.

b) Az államosítás alatt a helyi szolgáltatások tekintetében a legtöbb államban *kizárták* (vagy jelentősen korlátozták) a *piaci versenyt*, továbbá *megtiltották* a versenytársak számára a helyi *hálózatépítést*.

A *helyi távközlés-politikában* ugyanis általánossá vált az a koncepció, hogy a párhuzamos hálózati infrastruktúra működése gazdaságtalan, felesleges költségeket és a közérdek szempontjából károkat okoz, továbbá a szolgáltatás fejlődését is nehezíti (tehát: szükségtelen).

E távközlés-politikai, távközlés-fejlesztési koncepció jelentős előnyökkel járt az *AT&T* piaci növekedésében, egységes szolgáltatási stratégiájában.

Ezt követően az *AT&T piaci helyzetét* tekintve - kormányzati szinten is elismerten - *természetes monopóliumként* működött és hamarosan elérte a távközlési piaci monopolhelyzetet.

A *távközlés egyetemes* (pontosabb inkább az *egységes*) szolgáltatási rendszert igénylő működése, természetes piaci *monopóliuma*, *közszolgáltatási tartalma*, továbbá a *Kingsbury Commitment* lényegi elemei és *piaci hatása* a szabályozás kereteiben is *megerősítésre* került („*Willis Graham Act of 1921*”).²³

A „Willis Graham Act” lezárta a távközlési piaci verseny korszakát és az egységes (egyetemes) szolgáltatás jegyében egyrészt „kivonta” a telefonszolgáltatást, illetve a telefonszolgáltatókat az „antitröszt” szabályok hatálya alól, másrészt lehetővé tette a távközlési szolgáltatók szervezeti egyesüléseit, illetve az egymás közötti felvásárlásokat.

Vagyis az AT&T (Vail) által részben vállalati stratégiaként meghirdetett *egyetemes, egységes szolgáltatás* fogalma a szabályozásban is elismert sikert ért el.

Az Egyesült Államok távközlésének fejlődésében tehát az egy hálózat, egy rendszer keretében elérhető, egységes telefonszolgáltatás koncepciója kiemelten fontos alapját képezte a természetes monopólium kialakulásának és állami elismerésének.

3.4.2. A távközlési piac „szektor-specifikus” szabályozásának kezdetei („*Communications Act of 1934*”)

A távközlési ágazat *a)* felgyorsult fejlődése, *b)* sajátos piaci működése, *c)* a gazdasági válság keretében egyértelműen megnyilvánuló gazdasági és kereskedelmi jelentősége, *d)* a távközlési szolgáltatások iránti fogyasztási igények rohamos növekedése továbbá *e)* a gazdasági igazgatás, az állami gazdasági beavatkozás koncepcionálisan átalakuló szerkezete, erősödése alapján elfogadásra került a *távközlési piac szektor-specifikus szabályozása* („*Communications Act of 1934*” - továbbiakban: 1934-es törvény).

Az 1934-es törvény a távközlés stratégiai jelentőségével és piaci szerkezetének természetes monopóliumával összefüggő törvényszerűségeken alapult.

Vagyis a távközléssel összefüggő nemzeti, közösségi, gazdasági, társadalmi, honvédelmi célokat egy nagyvállalat képes a leghatékonyabban szolgálni.

A távközlési piac természetes monopóliumként kialakult *berendezkedését* tehát az 1934-es törvény a *piaci működés*, valamint a piacgazdasági szerkezeti elemek és törvényszerűségek mentén szabályozta, sajátos *közszolgáltatási* tartalommal.

Ebből következően az AT&T *természetes monopóliumként* működő piaci szerkezetét ugyan fenntartotta és a *közösségi érdekek* alapján részletesen szabályozta, de a *piaci versenyt* nem részesítette *kizárólagos* védelemben:

A piaci versenyt a szabályozás nem zárta ki, a *piacra* tehát bárki *beléphetett*.

A természetes monopólium azonban igencsak megnehezítette, szinte lehetetlenné tette a piacralépést: Az 1930-as években az AT&T állította elő a távközlési eszközök, berendezések teljes körét, a vezetékes telefonszolgáltatás területén pedig piaci részesedése mintegy 80%-os arányt képviselt.

Legáltalánosabb szinten tekintve a természetes monopólium fenntartásának alapja két fő szabályozási, közpolitikai elvi struktúrára épült:

a) A már többször említett antitröszt szabályok alóli sajátos mentesítés, illetve

b) a távközlési szektorra vonatkozó szabályozás (1934-es törvény) nem tartalmazott aszimmetrikus, versenyélenkítő, a versenytársak piaci belépését, „betörését”, az új piacralépők piaci helyzetének megerősítését elősegítő, valamint a verseny működését, fejlődését garantáló jogintézményeket, szabályozási kereteket.

A távközlési piaci viszonyokkal összefüggő *szabályozási típusú feladatok* ellátására a törvény létrehozta a piactól, piaci szereplőktől független *szabályozó hatóságot* (*Federal Communications Commission - FCC*).²⁴

A szabályozás az FCC hatáskörében egyesítette az *ICC* telefon-szolgáltatással és *Federal Radio Commission* (FRC) műsorszórással összefüggő hatásköreit.

Ahogy már említésre került az 1934-es törvény egységes szerkezetbe foglalta távközléssel összefüggő *közszolgáltatási* (illetve átviteli tartalmából következő „*közszállítási*”) típusú

tevékenységekre és szolgáltatásokra vonatkozó szabályozás rendszerét. Az egységes szerkezeten belül azonban élesen, határozottan elválasztásra kerül a *vezetékes telefon-szolgáltatás* és a rádiófrekvencia útján, rádió-távközlési rendszerben működő *műsorszórás*.

3.4.2.1. A „közszolgáltatási tartalmú szabályozás” sajátosságának alapjai az Egyesült Államok távközlési rendszerében

Általánosan megállapítható, hogy az Egyesült Államokban - eltérően az európai országokban működő modellektől - a piaci alapú szolgáltatásokon belül a *közszolgáltatások tartalmának* fő jellemzője, elhatárolási ismérve a részletes, *közszolgáltatási tartalmú szabályozás* és az *erős állami, közösségi felügyelet*.

Fontos hangsúlyozni, hogy a *szolgáltatások közszolgáltatási minőségéhez, elméleti elhatárolásához* nem elegendő a jogi szabályozás egyszerű fennállásának szempontja. (Hiszen majdnem minden szolgáltatásra vonatkozik valamilyen tárgyú és mélységű általános szabályozás, akár átfogó fogyasztóvédelmi-, akár verseny-, akár kereskedelmi szabályozás, stb.) Valamely szolgáltatás tehát a *közszolgáltatások elméleti alapjait, jellemzőit és fogalmi elemeit* tartalmazó (azaz közszolgáltatási tartalmú) *szabályozás* mentén minősíthető „szabályozott szolgáltatásnak”, illetve közszolgáltatásnak. (Pl.: ellátási kötelezettség, árlimit, speciális felelősség, adott közszolgáltatások keretében szükséges követelmények.)

A szolgáltatások vonatkozásában tehát alapvetően különbözik:

- a) a kifejezett *jogi szabályozás* fennállása (érvényesülése) és
- b) a *közszolgáltatási tartalmú, alapú szabályozás*, a közszolgáltatási „*szabályozottság*” fogalma, struktúrája.

Mindez az *Egyesült Államokban* különös és *sajátos tartalmú szabályozást* jelent. Az Egyesült Államokban ugyanis a piacgazdaság, a versenypolitika (illetve egyéb tényezők) *története, sajátosságai alapján* más országokhoz képest *egyedülállóan* „kifinomult”, *garanciálisan részletezett*: a) a jogalkalmazási „keretekkel”, elméleti alapokkal is összefüggésben álló, b) a szolgáltatások tartalmi rendszerezésére is kiterjedő, illetve c) a piaci versennyel, a magángazdaság működésével szorosan összefonódó, *közszolgáltatásokra vonatkozó szabályozási struktúra* alakult ki.

Az Egyesült Államokban tehát határozott jelentőséget, illetve tartalmi, elméleti szempontból is valódi értelmet kap a „*közszolgáltatási tartalmú szabályozás, a közszolgáltatási tartalmú szabályozottság*” fogalma.

Azonban már ehelyütt szükséges *kiemelni* az Egyesült Államok *piaci közszolgáltatásokra vonatkozó szabályozásának* és magánszolgáltatásokhoz képest alapjaiban megkülönböztethető jellemzőinek („*szabályozottságának*”) legfontosabb elvi *szempontjait*:

(Vagyis a piaci struktúrában a *közszolgáltatási tartalmú szabályozás, a közösségi érdekű állami beavatkozás, illetve a kiterjedt „közösségi felügyelet”* szükségességének legalapvetőbb szempontjait.)

- a) Az egyértelmű *közérdekű kereslet*.²⁵ b) A szolgáltatás vonatkozásában az igénybevételből való *kizárhatóság, vagy kizárhatatlanság* elméleti, elvi alapja a közösségi érdekekkel szoros összefüggést mutat. c) A *hálózatos* (természetes monopólium jellegű) *infrastruktúra*.
- d) A szolgáltatással összefüggő *kiemelt és speciális felelősség*. e) A *minőségi* elvárások. f) Az ellátással összefüggő *sajátos követelmények és kötelezettségek*, illetve biztonsági, (különösen élet-, és egészségvédelmi) szempontok. g) A gazdaság más területein előidézett kiterjedt *pozitív külső gazdasági hatások* (pozitív externália). h) A szolgáltatás ára feletti *tranzakciós költségek csökkentésének*, illetve i) a szolgáltatók körében fennálló *piaci erő ellensúlyozásának* és a

hatékonyan működő *piaci verseny* fejlődésének, garanciáinak társadalmi és gazdasági szükségszerűsége.²⁶

Mindez a *távközlés területén* is érvényesül:

Az Egyesült Államokban tehát - ahogy már említésre került - a *telefonszolgáltatás nem* a szolgáltatók vagy a szolgáltatás *állami tulajdona*, állami monopóliuma, *hanem*: a) a részletesen és b) garanciálisan meghatározott, c) erős közösségi felügyeletet, illetve d) sajátos gazdasági és egyéb beavatkozást biztosító, e) közszolgáltatási tartalmú szabályozás *alapján minősül közszolgáltatásnak*.

A távközlési közszolgáltatásokon belül *önálló* kategóriát képez az 1910-es szabályozás óta érvényesülő „*közszállítás*” fogalma.

Már itt megjegyzendő azonban, hogy a *telefonszolgáltatás és a műsorszórás* közszolgáltatási tartalma a szabályozás rendszerére is kiható, meghatározó különbséget mutat.

A *telefonszolgáltatásból* ugyanis megvalósítható a *fogyasztók kizárása*, míg tulajdonságaiból, speciális jellemzőiből eredően, a *műsorszórás* szolgáltatási rendszeréből - az akkori fejlettségi szinten - alapvetően *nem* lehetett (nem lehet) *kizárni* a fogyasztókat. (Így a műsorszórás a legtisztább és legteljesebb értelemben vett közszolgáltatások egyike).

A *műsorszórás* fogyasztásából való *kizárhatatlanság* körében azért indokolt a *jelen idő* használata, mert a műsorszórásból történő kizárhatóság *feltétele* az átfogó - adott ország szintjén a műsorszórás egészét érintő - *digitális fejlődés*, digitális átállás, amely az országok döntő többségében még igen kezdetleges állapotokat mutat.

A *telefonszolgáltatás és a műsorszórás* struktúrája tehát eltérő elméleti alapokon, eltérő sajátosságok mentén minősült közszolgáltatásnak és a két szolgáltatást az 1934-es törvény szabályozási rendszere is élesen *elhatárolja* egymástól.

A távközlési szolgáltatások

- a) a törvényben keretjelleggel meghatározott *közszolgáltatási* tartalmú *rendelkezők*, illetve
- b) a *kifejezett* törvényi *felsorolás* (a közszolgáltatások között), vagy
- c) az *FCC* jogalkalmazói gyakorlata alapján minősülnek „szabályozottnak” (tehát piaci alapú közszolgáltatásnak).

Az Egyesült Államok (1934-es) távközlési szabályozásában így *nem minden távközlési szolgáltatás* minősül *közszolgáltatásnak*. A közszolgáltatási tartalom szempontjából a távközlési szolgáltatások tekintetében meghatározott különbségek később, a távközlés fejlődésében, a *liberalizáció* kezdeti és kibontakozó folyamataiban különös *jelentőséget* kapnak.

A megjelenő új távközlési szolgáltatások közszolgáltatási tartalma ugyanis nem volt egyértelmű. Az új típusú távközlési szolgáltatások elemzése, rendszerezése, szabályozással összefüggő értelmezése, közszolgáltatási tartalmának meghatározása általánosan az FCC hatáskörébe tartozott és igen következetes, a piaci viszonyok egészét elemző jogalkalmazási gyakorlatot igényelt.

Az 1934-es távközlési szabályozás keretében tehát az *egyetemes szolgáltatás, mint egységes szolgáltatás*, Vail által megfogalmazott *tartalma, stratégiája és fogalma* rendelkezett meghatározó, a szabályozás tartalmának egészére kiható jelentőséggel. Az 1934-es törvény egységes hálózati és szolgáltatási rendszerrel összefüggő legfontosabb elemei, különösen:

- a) Elősegítette a közérdek és a gazdasági érdekek alapján a *természetes monopóliummal* összefüggő *hálózati hatások, méretgazdaságosság* teljes-körű kihasználását.
- b) Nem tiltotta a *kereszt-finanszírozási mechanizmus* működését, még a telefonszolgáltatás és műsorszórás között sem.
- c) Bevezette a *szabványosítást* a hálózatok körében (a kompatibilitás érdekében).
- d) Átfogóan szabályozta a *hálózatok együttműködési* kötelezettségét, azon belül is az *összekapcsolási* kötelezettséget. A hálózati együttműködés, az összekapcsolás rendezése azonban az AT&T természetes monopóliuma alapján már nem idézett elő komolyabb

változásokat a piaci szerkezetben, a verseny „működésében” és a piaci erő tekintetében. (A későbbi időszakok (1960-as évektől), a liberalizáció kezdetei szempontjából viszont igen fontos, előremutató és az FCC - szintén későbbi - jogalkalmazási gyakorlata szempontjából is meghatározó jelentőségű szabályozásnak minősült.)

A szabályozás tehát fenntartotta az *AT&T vertikálisan integrált természetes monopóliumát*, amely kiterjedt mind a távközlési *eszkögyártásra*, mind a *telefon-szolgáltatásra* (azon belül különösen a távolsági és nemzetközi telefon-szolgáltatásra), mind pedig a *hálózati infrastruktúra* jelentős részére.

4. Az Egyesült Királyság távközlésének vázlatos fejlődés-története

Az Egyesült Királyságban a *telefonhálózatokat* hasonlóan más országokhoz, a *XIX. sz. végén magántársaságok* hozták létre és fejlesztették, a kezdetekben alapvetően *helyi szolgáltatások* szintjén.

A távközlés jelentős fejlődésével azonban egyre *kiterjedtebb*, hatalmas tőkebefektetést igénylő *hálózatépítés* vált szükségessé, amellyel *párhuzamosan* megjelent a távközlés közüzemi jellege, hangsúlyos *stratégiai, közszolgáltatási* szerepe is. Ebből következően az állam szinte minden országban felvásárolta, *államosította* a meglévő *telefonhálózati infrastruktúrát* és *telefonszolgáltatást*, amely az Egyesült Királyságban is jellemzőnek mondható.

A telefonszolgáltatás az Egyesült Királyságban 1878-ban indult fejlődésnek és a kezdetekben helyi magántársaságok nyújtották.

Közülük is az egyik legnagyobb, amelyben azután számos helyi telefontársaság egyesült: a National Telephone Company - NTC.

A távközlés fejlődése mentén a *kiterjedt államosítás* folyamata már a *XIX. sz. végén megkezdődött*:

1896-ban az állami posta (*General Post Office - GPO*, alapítás 1660) *felvásárolta a távolsági telefonszolgáltatást* (és azon belül a távolsági - trónk - *telefonhálózatot* is).

1912-re pedig a *telefonszolgáltatás teljes rendszere és hálózata* államosításra (felvásárlásra) került a GPO keretében.

Az államosítás alól csak *néhány helyi telefonszolgáltatást* nyújtó telefontársaság jelentett kivételt, pl.: Kingston Communications.

A *költségvetés* keretében működő *postai és távközlési* szolgáltatási rendszerben azonban egyre erőteljesebben kiütköztek a *hatékonyságot nélkülöző* gazdálkodás jelei, a távközlés *fejlesztésének nehézségei*, valamint az óriási költségekkel együttjáró *működtetés hátrányai*.

Néhány sikertelen kísérletet (1932, 1961) követően az *átfogó reform* 1965-ben kezdődött és ennek *eredményeként* 1969-ben a *postai és távközlési* tevékenységek, szolgáltatások hatékonyabb ellátása érdekében megalakult az állami tulajdonban lévő, de önálló *állami vállalati* (közszolgáltató vállalati) formában működő közszektor vállalat, közüzemi szervezet (a *Post Office Corporation*).

Ezt követően (az 1980-as évekre) az Egyesült Királyság *kiemelkedő eredményeket* ért el a távközlés területén, mind az infrastruktúra, mind az új típusú távközlési szolgáltatások bevezetése terén.

A telefonsűrűség az 1913-ban meglévő 1,6-ről évi 6-8%-os növekedéssel 1984-ben elérte 52,5%-ot, amelynek következtében a lakosság 78%-a rendelkezett vezetékes telefontal.

Az *állami tulajdonban álló távközlési vállalat saját* forrásból és *költségvetési juttatásokból* finanszírozta beruházásait. 1979-ben a brit kormány *átfogó távközlési reformot* hirdetett,

amelynek fő célja: *a) a szolgáltatások minőségi javítása, b) a költségek és ezáltal c) a szolgáltatás árainak számottevő csökkentése, d) a szolgáltatások és végberendezések kínálati bővítése, e) új szolgáltatások bevezetése.* A reform megvalósításának kezdete 1981 és 1984 közötti időszakban bontakozott ki.

A kiemelkedő és mintaszerű fejlődéssel párhuzamosan az Egyesült Királyság világviszonylatban is az *elsők között* kezdte meg a *távközlési piac magánosítását*, a távközlési szektort érintően a *gazdasági verseny élénkítését* (liberalizáció), illetve az állami tulajdonban lévő távközlési vállalat „magánkézbe adását” (privatizációját).²⁷

5. A német-osztrák-francia modell

Távközlés-történeti szempontból nézve a német-osztrák-francia modellszerű ismérvekkel berendezkedő *távközlési ellátórendszerekben* az állam hagyományosan erős gazdasági szerepvállalása, beavatkozása is meghatározó szempontot képviselt abban, hogy a *közüzemi és állami tulajdonban* működtetett távközlési-, közszektor *monopóliumok* szerkezeti átalakítása, reformja más országokhoz képest is *igen későn* indult.

Az 1980-as évek elejéig tehát *a) a távközlés fejlesztésével, b) a távközlési állami tulajdon átszervezésével, óvatos reformlépéseivel,* hatékonyságának növelésével, *c) az ellátórendszer gazdaságilag ésszerűbb, illetve költség-hatékony működtetésével összefüggő közérdekű,* központi költségvetési érdekű *reform-folyamatok* nem kezdődtek meg.

Az *1980-as években* a modell legfontosabb *jellemzői* a *közszolgáltató* ellátási mechanizmushoz, illetve a kiterjedt *állami tulajdonhoz* messzemenőig „ragaszkodó” gazdaság-igazgatási keretekben a fennálló szabályozási, gazdasági *kötöttségek* fokozatos, igen lassú és *óvatos* csökkentéséhez, *racionalizálásához,* „oldásához” köthetők, amelynek *általános, elvi szintű és modellértékű* kifejeződése: a távközlés *hagyományos költségvetési* beágyazottságának *lazítása.*

A modell legjellemzőbb berendezkedésű országai Németország (illetve fennállása alatt: az NSZK) és Franciaország.

5.1. A távközlés fejlődésének modellértékű alapstruktúrái a Német Szövetségi Köztársaságban

Az NSZK távközlésének fejlődése, fejlettsége megfelelt az *ország általános gazdasági* fejlettségének. A *távközlési és a posta igazgatása* („das post- und fernmeldewesen”) önálló minisztériumi, államigazgatási szintet képviselt, amelynek keretében a minisztérium a közigazgatási *funkciókon* belül igen erős *ágazatirányítási jogosítványokkal* rendelkezett. A minisztérium gyakorolta tehát a *Német Szövetségi Posta (Bundespost)* felett az állam tulajdonosi hatalmából eredő irányítási jogokat is.

A Bundespost *egy szervezetben* fogta össze a *posta, a távközlés és a műsorszórás* ellátását. A távközlés kiemelt jelentőségére tekintettel az NSZK alkotmánya alapján a távközlési szolgáltatási rendszer, a *távközlési monopólium* működtetése a *szövetségi állam* kizárólagos hatáskörébe és tulajdonába tartozott.

A távközlés fejlődésével bevezetett *reformintézkedések* eleinte nem a távközlési monopólium, nem a közszektor struktúráját, hanem alapvetően a távközlési *állami tulajdon gyakorlásának* módját érintették.

A reformok folyamatában a Bundespost fokozatosan széleskörű *függetlenséget* kapott a *költségvetési gazdálkodáson* belül, amelyet a *különleges vagyon* státusza fémjelzett. A Bundespost tehát a különleges vagyon státuszának kialakításától *önálló* részt képviselt a *költségvetésben, jogállásában* pedig a költségvetésen belüli *önálló vállalati működés* keretében tartozott meglehetősen széleskörben, intézményesen biztosított függetlenség mellett.

Az *állami különleges vagyon* státuszából következően a Bundespost-ot *nem* - a magánvállalatokra jellemző - adófizetési, hanem *költségvetési befizetési* kötelezettség terhelte, amely leginkább a különleges vagyon után fizetendő *osztalékként* volt értelmezhető. A *költségvetési befizetés* mértékét az állam meghatározott időszakonként, főképp a *postai* konjunkturális helyzet függvényében változtatta.

Miután a *postai veszteségeket* a költségvetés fedezte, ebből következően a *távközlés* kiugróan magas konjunkturális *nyereségét* költségvetés *elvonta*. A *költségvetési elvonások* azonban viszonylag az ésszerűség, *arányosság* talaján álltak, ezért az 1960-as évektől folyamatosan biztosított volt a *távközlés-fejlesztésekhez* szükséges *forrás*.

A Bundespost gazdálkodásában azonban végig erőteljesen jelen volt - tehát meghatározónak minősíthető - a *keresztfinanszírozás* „*hatékonyságrontó típusa, módszere*”: mégpedig a *nyereséges távközlési szolgáltatások fedezték a postai szolgáltatások veszteségét*.

A Bundespost gazdasági folyamatainak másik fontos jellemzője, hogy - a XX. sz. második felében - *fejlesztéseiben* végig támaszkodott, támaszkodhatott a *tőke- és pénzpiacra*. A Bundespost értékpapírai *állami értékpapírnak* minősültek ezért irányukban általánosan érvényesült a *befektetők bizalma*.

Az 1980-as években azonban *számos támadás*, kritika érte az NSZK távközlési berendezkedését, amelyek egységesen megegyező, közös alapja szerint: *Lebontásra* szorul az *állami távközlési monopólium*.

A támadások *legfontosabb elemei* köré csoportosítható szempontok közül kiemelendő:

- a) az „angolszász modellbe” tartozó államokhoz képest *magas telefonárak*,
- b) a *keresztfinanszírozás* hatékonyságot, jövedelmezőséget *eltorzító* hatásai és az ebből eredő
- c) *kedvezőtlen beruházási* döntések, valamint
- d) a protekcionista beszerzési politikával *hatékonyságukat* veszített *német berendezésgyártók nemzetközi piaci versenyképtelensége*.

A *a)* távközlés *fejlődése*, illetve *b)* az egyre erőteljesebb *belső*, gazdasági működéssel, hatékonysággal, közellátás-szervezéssel, közszektor reformmal *összefüggő kritikák* továbbá *c)* a Bundespost gazdasági *versenyképességhez képest* egyre távolabb kerülő működése következtében a szövetségi kormányzat által *független távközlési bizottság* (az ún.: „Witte Bizottság”) került felállításra. A bizottság alapvető *feladata* a távközlési piac - alkotmányos keretekhez igazodó - *szerkezeti, gazdasági átalakítására* vonatkozó *javaslat* előkészítése volt. A bizottság által előkészített javaslat alapján nagyon óvatos, de átfogó reformok indultak el (1989-ben).

A reformok eleinte nem érintették *a)* sem a hálózati infrastruktúrát, *b)* sem a távközlési közigazgatási funkciók intézményeit, alapjait, *c)* sem a közigazgatási funkciók Bundespost szervezetétől való függetlenítését, *d)* sem az ellátás közszolgáltatási tartalmát, *e)* sem pedig a távközlési állami tulajdon szerkezetét.

A kezdeti reformok, illetve a szűk körű és korlátozott piacnyitás elsősorban a végberendezések és a szolgáltatások piacát fogták át.²⁸

5.2. A távközlési berendezkedés liberalizációt megelőző alapjai Franciaországban

Franciaországban is *erős monopólium* alakult ki a távközlés területén. A *postai és távközlési szolgáltatásokat* ugyan *két külön állami vállalat* nyújtotta, de mindkettő elválaszthatatlanul és *szorosan* kapcsolódott a központi *költségvetéshez*.

A *postai és távközlési szolgáltatások* között tehát *nem érvényesült* hatékonyságot befolyásoló *keresztfinanszírozás*, a postai szolgáltatások veszteségét a posta-vállalat nyereséges banki szolgáltatásaival kompenzálta.

A *francia távközlési vállalat* (*Direction Générale des Télécommunications - DGT*) gazdálkodását alapjaiban meghatározta, hogy Franciaországban biztosított a *költségvetési*

területek közötti óriási összegű *átcsoportosítások* lehetősége. Ebből következően a távközlési költségvetési szektort érintő akár pozitív, akár negatív *átcsoportosítások* kiszámíthatatlanná tették a *DGT fejlesztéseit*, gazdasági fejlődését.

A közpolitikai döntési mechanizmus körében az 1970-es évek közepén *megfelelően előkészített*, kedvező irányú és szakmailag is igen jól kialakított *távközlés-fejlesztési* (kormány)program került végrehajtásra, amely szinte egyedülálló gyorsasággal számolta fel Franciaország *távközlési elmaradottságát* és a *francia távközlést* mind mennyiségi, mind termelési, mind minőségi szempontból a világ *élvonalába* emelte. A program *finanszírozását* az állam vállalta a *pénzügyi infrastruktúra* (pénzügyintézetek, hitelek, finanszírozó szervezetek, megtakarítások stb.) kiterjedt bevonásával.

Mindez azonban olyan óriási *adósságállományt* halmozott fel, hogy a *DGT* a világ egyik legeladósodottabb távközlési vállalata lett. Az *adósság* és annak *visszafizetése* azonban komoly *ösztönző* erőt is képviselt a távközlési vállalat hatékony működtetésében.

A *reformok szükségességét* Franciaországban is hangsúlyozták, de az állami reformfolyamatok az 1980-as évek végén *sem indultak el* határozottan. (A *DGT*-ben véghezvitt bizonyos szervezeti reformot és a végberendezések piacát érintő korlátozott tartalmú piacnyitást leszámítva).

Franciaország ugyanis a 80-as évek utolsó éveiben és a 90-es évek elején már az Európai Közösség (távközlést is érintő) további *integrációs folyamataitól* és az egységesülő *európai távközlési piac* fejlődésétől *függően* indította el a *távközlési közszolgáltatási* rendszerrel összefüggő óvatos (és igencsak vontatott) *reformlépéseit*. (Továbbá az 1990-es évek elején már az Európai Közösség távközlés-politikai fejlődésére alapította a tengerentúli konkurenciával való hatékony verseny lehetőségét is.)²⁹

6. A dél-európai modell, különösen Olaszország

Olaszország távközlésének sajátos felépítésében a távközlési ellátórendszer igen *kis hányada* tartozott *közvetlen állami irányítás* alá. Az olasz távközlés jelentős részében tehát *nem* érvényesült a *közvetlen - költségvetési - állami irányítás*, az állami *tulajdonosi hatalmon* alapuló ágazatirányítás, *vállalat-irányítás* struktúrája. A távközlés alapvetően *szolgáltatási* ágak szerint *szakosodott részvénytársasági* keretekben működött.

A gazdasági társaságokban, vállalatokban ugyan - több áttételen keresztül - a *részvények többsége állami tulajdonban* volt, de az állam, mint *magántulajdonos*, részvényes nem rendelkezett teljeskörű *közjogi alapon* biztosított *tulajdonosi, irányítási* hatalommal.³⁰

E *vegyes tulajdonban* egyaránt hangsúlyos szereppel volt jelen:

- a) a *magántőke* rugalmassága, dinamizmusa, piaci alapú gazdasági hatékonysága és a gazdasági verseny szempontja, valamint
- b) az *állami tulajdonból* adódó stabilitás, szolgáltatási garanciák, a folyamatos ellátás, a közszolgáltatási tartalmi jellemzők, és a folyamatosan, versenyszempontoktól függetlenül is fejlesztett szolgáltatásnyújtás.

A felsorolt *előnyök ellenére* azonban a vegyes modellt nem lehet kiemelni a többi modell közül ideálisabb, hatékonyabb, működőképesebb modellként, ugyanis *előnyei mellett* természetesen mind a *magántőke*, mind az állami tulajdon hátrányos szempontjai, tényezői is meghatározóan jellemezték (amelyet több szempontból felelősített a „vegyes” struktúra).

A dinamikus, *felerősödött gazdasági fejlődést* mutató *dél-európai* (Olaszországon kívül pl.: Görögország, Spanyolország) országok illetve a dinamikus gazdasági fejlődés szempontjából hasonló távol-keleti államok (pl.: Dél-Korea) egyre *fokozódó* mértékben, igen határozott és *felgyorsult ütemben* bővítették távközlési szolgáltatási-, hálózati rendszereiket.

Ezen országok vonatkozásában ugyanis *általános* jellemzőként állapítható meg, hogy a távközlés a gazdaság egészéhez, különösen az infrastruktúrához képest *megkésett* fejlődött, továbbá

fokozatosan a *gazdasági növekedést* és az ország gazdasági versenyképességét is hátráltató módon *lemaradt*. A távközlés területét érintő határozott *lemaradás* pedig csak és kizárólag, *erőltetett ütemű fejlesztési* politikával volt „felhozható”, amelynek keretében nélkülözhetetlen volt az *erős állami* - szabályozási, távközlés-politikai és finanszírozási - szerepvállalás. (Vagyis erős állami beavatkozást, gazdasági igazgatási módszereket, sőt ágazatirányítási funkciókat igénylő központosított, állami fejlesztési programok indultak.)

A távközlés fejlesztésének *roppant méretű költségeiből* adódóan azonban szintén általánosan megállapítható ezen országokkal összefüggésben, hogy a távközlés *elmaradottságának* és gazdasági *fejlődést hátráltató* hatásainak felismerését követően *csak egyszeri*, nagyszabású *fejlesztésre* irányuló kormányprogram, távközlés-fejlesztési program megvalósítására nyílt lehetőség.

A távközlés *fejlődése* ezért (a távközlési „reformok időszakára”) igen sajátosan, tulajdonképpen az állami beavatkozás, a közszektor szempontjából is „*vegyesen*” alakult:

A távközlés-fejlesztés megvalósítása, kibontakozása érdekében ugyanis *nem az állami beavatkozás visszaszorítása*, a közszektor kivonulása és reformja minősült alapvető célnak, *hanem* a távközlés területére irányuló állami beavatkozás, illetve a közszolgáltató ellátórendszer fejlesztésének *minőségi, szerkezeti átalakítása*, megújítása.

Az *egyszeri, átfogó*, szerves fejlődést nélkülöző állami *fejlesztést követően* ugyanis a távközlés további fejlesztésére, a fejlődési ütem fenntartására már *nem volt elegendő állami erőforrás*, ezért a fejlődést *hosszú távon is garantáló* tőke elérhetőségének megalapozása érdekében e modellbe tartozó országok is határozott ütemben megkezdték a távközlés *liberalizálását*, a *piaci mechanizmusok* bevezetését, és a kiterjedt „magánosítást”. (A liberalizáció és a privatizáció alapja tehát elsődlegesen a távközlési szektor fejlesztéséhez szükséges tőke bevonására, megszerzésére irányult és nem a távközlési közszektor szerkezeti reformjára.)

7. A skandináv modell

A skandináv modellben más országokhoz képest *nagyobb jelentősége* volt a távközlési állami funkciók területi típusú *decentralizációjának*, azaz a *helyi érdekű* szerepvállalás erősítésének, valamint a *központi és helyi szintű* erőforrások szoros együttműködésének.

Általános jellegű sajátossága továbbá a *társadalmi igények* és a *társadalmi ellenőrzés* hatékony becsatornázása a távközlési szolgáltatás keretébe.

Skandináv távközlési fejlődési modell működésének sajátosságaira *alapvető hatást* gyakorolt az ide sorolható országokban jellemző: *a)* lakatlan területeket is magában foglaló nagy távolságok, *b)* az északi területek egyes részeinek nehéz megközelíthetősége, *c)* elzártsága, *d)* a települések szétszóródó elrendeződése, *e)* az éghajlati, *f)* természeti tényezők és ezekkel szoros összefüggést mutató *g)* társadalmi adottságok.

Míndezek határozottan erősítették a távközlés gyors *fejlesztését*, a távközlési *hálózatok* kiépítésének *struktúráját*, a *telefonsűrűség magas szintjének* elérését, továbbá a *helyi társadalmi, közigazgatási szervezetek* távközlési ellátórendszer működtetésébe történő széleskörű bevonását.

A távközlés *Svédországban* is *állami vállalként* működött, ugyanakkor a törvényhozáson keresztül nagyfokú társadalmi, *közösségi ellenőrzés* valósult meg a *fejlesztések* területén. A *távközlés fejlesztése* igen *hatékonyan* a ráfordítási költségek és az eredmények igen kedvező mérlegében valósult meg, amelyből következően Svédország a „*világ*” egyik *legfejlettebb* távközlési rendszerét mondhatta magáénak.

Már a *távközlés kezdetén* igen *jelentős beruházások* jellemezték az országot, így a viszonylag (más országokhoz képest) korán elérte a *magas telefonsűrűséget*. (Magyarország rendszerváltozáskor fennálló telefonsűrűségét már az 1920-as évek második felében elérte, 1984-ben a háztartások 95%-a rendelkezett telefontal.)

Svédország a magas telefonsűrűség mellett *igen fejlett távközlési hálózatot* épített ki kiemelkedő hatékonyság és alacsony tarifák mentén. E hatékony működésben nagy szerepe volt a távközlési vállalat, a *Televerket* két centrumszinten kialakított - nyereség és profitorientált - szervezeti rendszerének.

A *Televerket vállalati egységeinek* önállósága 1959 óta folyamatosan erősödött, amelyben a döntési hatáskör és a felelősség egyre inkább megosztódott a *központ* és a vállalat *alsóbb, helyi szintjei* között. A folyamat eredményeként a *Televerketben* a távközlési szolgáltatások terén 1975-ben *területi alapon szervezett* profit-centrum rendszer került bevezetésre (kivéve a rádiószolgáltatásokat).

A területi alapon megszervezett egyes profit-centrumok, a *távközlési kerületek* közvetlenül a *központ alárendeltségében* működtek. A *területi centrumok* az *üzemeltetésben* teljeskörű, a *beruházásokban* pedig nagyfokú *önállósággal* rendelkeztek.

A *Televerket* és területi centrumainak *gazdasági hatékonyságában* kiemelt hatással rendelkezett, hogy az *állami tulajdon keretében* az államilag meghatározott *cél- és értékelési* rendszer alapját: a) a nyereségesség, b) a termelékenység növelése és c) a hálózat működőképességének fejlesztése képezte.

Svédországban a *távközlési politika* jelentős hangsúlyt képviselt a gazdaságpolitikában. A távközlés-politika kialakítása a *Televerket* évente elkészített 3 évre szóló *fejlesztési tervzetén* alapult, amelynek tartalmaznia kellett fejlesztések *megettérülését*, a *gazdasági hatásokat* és a *finanszírozás módját* is.

A *Televerket* nagyrészt *önfinanszírozóan* működött, az esetlegesen hiányzó *fejlesztési forrásokat* pedig a *költségvetés* biztosította általában *hitelek* formájában.

A fejlett távközlési hálózat azonban az 1980-as évekre egyre inkább *elmaradottá* vált, különösen a *telefonközpontok* tekintetében. Ebből következően a távközlés *fejlesztése, digitalizálása* megnövelte a *Televerket költségvetési források* iránti szükségletét. Az átfogó fejlesztési, digitalizálási *program* megvalósítása érdekében a kormányzat 1981-ben jelentősen megemelte a *Televerket hitelkeretét*, de a *roppant mértékű költségek* miatt a költségvetési juttatási rendszer nehezen volt tovább fenntartható, ugyanis:

Egyfelől a *költségvetés* számára is komoly nehézséget okozott a távközlés technológiai váltásából, fejlesztéséből eredő *beruházási igény finanszírozása*.

Másfelől a távközlési hálózat *fejlesztése* bonyolult, egymással *összefüggő elemekből* áll, amelynek *megvalósítását*, Svédország földrajzi és természeti tényezőit is tekintve különösen nehezítette a költségvetési forrás *bizonytalansága*.

Mindezek alapján 1985-től megkezdődött a *Televerket finanszírozási rendszerének átalakítására* vonatkozó *reformok előkészítése*, amelynek kezdeti fő elvei: a *Televerket teljes önfinanszírozásának* megvalósítása a *magánszféra tőkéjére* alapítva.³¹

A *skandináv modell* fő jellemzői mentén, de határozott sajátosságokkal rendelkezik *Finnország* távközlése. A finn távközlés *vegyes rendszerében* ugyanis kiemelt jelentőséggel rendelkezik a *távközlés helyi szintje*, de alapvetően *magántulajdonosi, magántársasági, illetve társadalmi szervezeti*, vagy egyéb, pl.: szövetkezeti formában.

A finn távközlés működésében tehát az állami tulajdonban lévő országos szintű távközlési ellátórendszerben is kiemelt helyzetben álltak a helyi távközlési magántársaságok (amelyek egy része, pl.: az előfizetők meghatározott csoportjainak, szerveződéseinek, szövetkezeteinek tulajdonban állt).

A *helyi magántársaságok* távközlési tevékenységeiket, valamint a szolgáltatást *profitérdekektől függetlenül* és *szinte adómentesen* végezték.

A távközlés állami tulajdonú, országos szintjének fő jellemzője a *távközlés és a posta* szigorú pénzügyi *elhatárolása*, amely nagymértékben hozzájárult a távközlés hatékony és rugalmas üzemeltetéséhez, illetve fejlesztéséhez (hiszen a távközlési nyereség alapvetően nem vándorolt az általában veszteséges postai szektorba).³²

8. A közszektor (állami) távközlési szolgáltatók hatékonysága, nemzetközi versenyképessége, sajátos közigazgatási funkciói és a berendezésgyártás

(említés-szintű rövid ismertetés)

1) A távközlési monopolszolgáltatók a természetes monopóliumok egyéb típusaihoz képest fokozottabb fejlődési, hatékonysági kényszerben voltak, amelynek legfontosabb szempontjai közül kiemelendő:

A) Nemzeti szolgáltatóként, az egyes országok közötti verseny szempontjából nehezedett rájuk az eredményesség, a fejlesztés és a gazdaságos működés állami szintű követelménye.

B) A kezdetekben honvédelmi, nemzetbiztonsági és egyéb *stratégiai* okokból, fokozatosan pedig a társadalmi szolidaritással, valamint a demokrácia kiteljesítésével összekapcsolódó információátvitel, szabad kommunikáció eszközeként a távközlés fejlesztése szorosan összefonódott az egyes államok „hatalmi helyzetével”, nemzetközi, világpiacon szerepével, súlyával, gazdasági és társadalmi fejlődésével.

C) A távközlés fejlődése mindig is az alapvető gazdaságpolitikai érdekek, célok között szerepelt, fejlesztéséhez pedig szintén meghatározó gazdaságpolitikai, kereskedelmi és közösségi érdekek fűződtek.

D) Más piaci, hálózatos közszolgáltatásokhoz képest a távközlési ellátórendszer, közüzemi, közszolgáltatási struktúra a szolgáltatás tartalmából, a hálózat, az infrastruktúra jellemzőiből adódóan, fejlődésének kezdetétől fogva szorosabb, „közelebbi” összefüggést mutat a piaci viszonyokkal, a gazdasági verseny szerkezetével, a piac működésével.

E) Kiemelendő továbbá a nemzeti szolgáltatók mögött álló távközlési kutatóintézeti, berendezésgyártói „hálózat”, amely szintén az egyes országok közötti gazdasági versengés keretében, komoly innovációs tevékenységet fejtett ki.

A távközlési szolgáltatások gazdasági rendszerétől ugyanis élesen elkülöníthető volt a nemzeti távközlés-fejlesztési, kutatóintézeti bázis, valamint távközlési eszköz-termelés, amelyek között a távközlési hálózatok, alaprendszerek világpiacon igen komoly verseny alakult ki (a vevők általában saját gyártással nem rendelkező országok voltak).

A távközlési hálózati eszközök piacától ugyan nagymértékben különbözött a felhasználói berendezések (végberendezések, pl.: telefonkészülékek) gyártásának piaca, de a felhasználó berendezések piacán is kialakult némi, korlátozott tartalmú verseny.³³

A távközlési szolgáltatók és berendezésgyártók kapcsolatának fő típusai közül kiemelendő:

ea) A távközlési szolgáltató vállalat jelentős saját gyártó részleggel vagy a gyártó vállalatban erős befolyást biztosító tulajdonrészrel rendelkezett (részvénytársaság, közös vállalat). Ez a modell hatékonyan lehetővé tette a beszerzési árak csökkentését.

eb) A szolgáltatók és a berendezés-gyártók szoros együttműködést valósítottak meg a kutatás-fejlesztésben és a gyártásban.

ec) A szolgáltató a távközlési berendezéseket független - általában - nemzeti gyártóktól vásárolta, ebben az esetben azonban alapos felügyeletet igényelt a berendezésgyártók monopolhelyzetének megelőzése, kizárása.

2) A fejlődésből eredő gazdasági profit azonban nagyjából nem maradt a távközlési szektorban, ugyanis az állami tulajdonban álló távközlési monopolvállalat profiteredménye a legtöbb esetben, általánosan a központi költségvetést gazdagította vagy keresztfinanszírozott más nem jövedelmező közszektorba tartozó tevékenységeket.

Az országok közötti gazdasági versenyben, illetve a nemzetközi pénzügyi, gazdasági, kereskedelmi viszonyokban is hangsúlyos szerepet képviselő távközlési szolgáltatások, vállalatok tehát „óriásszolgáltatókká” váltak, de a „belső” (távközlési szolgáltatásokon belüli) keresztfinanszírozásokkal, illetve a méretgazdaságossággal együtt járó egyre biztosabb

extraprofit és gazdasági állandóság alapján jelentősen *elmaradtak a gazdasági hatékonyság szintjétől*.

A hatékonyságkényszert tovább csökkentette, hogy az országok többségében, általánosan az állami monopolszolgáltatót bízták meg a távközléssel összefüggő *állami funkciók ellátásával, a közigazgatási, hatósági feladatok* gyakorlásával. Az állami távközlési szolgáltató tehát *saját gazdasági viszonyai tekintetében jogérvényesítő, hatósági, távközlés-politikai, döntés-előkészítési és számos egyéb állami - távközlési - funkcióval összefüggő szerepet is betöltött.*³⁴

A pontosan meghatározott hatósági hatáskörön kívül a nemzeti távközlési szolgáltatók által ellátott állami funkciók többek között: *a) a távközlés-politikával, átfogó stratégiai célokkal, piaci folyamatokkal, frekvencia- és azonosítógazdálkodással, fejlesztésekkel kapcsolatos döntés-előkészítés, b) a távközlés egyes elkülönült szervezeteinek irányítása, c) távközlési nemzetközi szervezetekben meghatározott részvétel, képviselő, d) közreműködés a finanszírozás alakításában.*

A II. fejezethez kapcsolódó jegyzetek és vonatkozó irodalom

-
- ¹ **NOAM**, Eli: *Telecommunications in Europe*. New York, NY: Oxford University Press, Inc., 1992., 3-25. o.;
Thompson, Richard A.: *Telephone Switching Systems*. Norwood, MA: Artech House, Inc., 2000., 33. o.;
HILLEBRAND, Friedhelm: *GSM & UMTS: The Creation of Global Mobile Communications*. Chichester, West Sussex, John Wiley & Sons, Ltd, 2002., 11., 18-19., 25., 28., 36-37., 44-46. o.;
BEKKERS, Rudi: *Mobile Telecommunications Standards: UMTS, GSM, TETRA, & ERMES*. Norwood, MA: Artech House, Inc., 2001., 13-17., 25-43., 50-53., 55-59., 63., 66., 69-72., 73-77., 140-145. o.;
REGLI, Brian J.W.: *Wireless: Strategically Liberalizing the Telecommunications Market*. Mahwah, New Jersey, Lawrence Erlbaum Associates, Inc., 1997., 44-51., 79-82., 149. o.;
ELIASSEN, Kjell A. - From, Johan (szerk.): *The Privatisation of European Telecommunications*. Aldershot, Hampshire, HR (UK): Ashgate Publishing Limited, 2007., 28., 59., 94-97., 102-104., 113-115. o.;
BACHE, Ian - George, Stephen: *Politics in the European Union*. Oxford, OX: Oxford University Press, 2006., 16., 419-420. o.;
SHEPARD, Steven: *Telecom Convergence, 2/e: How to Bridge the Gap Between Technologies and Services*. McGraw Hill Companies, 2002., (2. kiadás), 338. o.;
WELFENS, Paul J. J. - Graack, Cornelius: *Telekommunikationswirtschaft: Deregulierung, Privatisierung und Internationalisierung*. Berlin-Heidelberg, Springer-Verlag, 1996., 45., 50. o.;
ELIASSEN, Kjell A. - Sjøvaag, Marit (szerk.): *European Telecommunications Liberalisation*. London: Routledge, 1999., 24., 55-57., 60-62., 94-96., 110-112., 126. o.;
CLAISE, Benoît - Wolter, Ralf: *Network Management: Accounting and Performance Strategies*. Indianapolis, IN: Cisco Press, 2007., 55., 77., 79., 175. o.;
HORAK, Ray - Newton, Harry - Miller, Mark A.: *Communications Systems and Networks*. Indianapolis, IN: Wiley Publishing, Inc., 2002., (3. kiadás), 59., 141., 443. o.;
MEGGINSON, William L.: *The Financial Economics of Privatization*. New York, NY: Oxford University Press, Inc., 2005., 73., 277. o.;
HEADRICK, Daniel R.: *The Tentacles of Progress: Technology Transfer in the Age of Imperialism, 1850-1940*. New York, NY: Oxford University Press, Inc., 1988., 134-135. o.;
HUDSON, Heather E.: *From Rural Village to Global Village: Telecommunications for Development in the Information Age*. Mahwah, New Jersey, Lawrence Erlbaum Associates, Inc., 2006., 118., 127. o.;
SCHILLER, Herbert I.: *Information and the Crisis Economy*. New York, NY: Oxford University Press, 1986., 8., 90. o.;
GOODMAN, Joseph W.: *Telecommunications Policy-making in the European Union*. Cheltenham, Glos, Edward Elgar Publishing Limited, 2006., 6., 16-19., 23-38., 41., 43-45., 51-63., 65-70. o.;
BRAY, John: *Innovation and the Communications Revolution*. London, The Institution of Electrical Engineers, 2002., 4., 145. o.;
STEHMANN, Oliver: *Network Competition for European Telecommunications*. Oxford, OX: Oxford University Press, 1995., 78-81. o.;
SALVATORE, Dominick (szerk.): *Protectionism and World Welfare*. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 1993., 140., 153. o.;
MAJONE, Giandomenico: *Regulating Europe (European Public Policy)*, London, Routledge, 1996., 20. o.;

KINDLEBERGER, Charles P.: A Financial History of Western Europe. New York, NY: Oxford University Press, Inc., 1993., (2. kiadás), 283. o.;

MOINGEON, Bertrand - Soenen, Guillaume: Corporate and Organizational Identities: Integrating Strategy, Marketing, Communication and Organizational Perspectives. London, Routledge, 2002., 139. o.;

MARSDEN, Christopher T. (szerk.): Regulating the Global Information Society. London, Routledge, 2000., 128-143., 145-152. o.;

MANNER, Jennifer A.: Global Telecommunications Market Access. Norwood, MA: Artech House, 2002., 58-64. o.;

SCHMIDT, Vivien A.: From State to Market?: The Transformation of French Business and Government. New York, NY: Cambridge University Press, 1996., 75., 125., 145-146., 172-174., 268., 399. o.;

VOGEL, Steven Kent: Freer Markets, More Rules: Regulatory Reform in Advanced Industrial Countries. Ithaca, New York, Cornell University Press, 1996., 30., 66-70., 140., 218., 231. o.;

MADDERS, Kevin: A New Force at a New Frontier: Europe's Development in the Space Field in the Light of its Main Actors, Policies, Law and Activities from its Beginnings up to the Present. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 1997., 96-102., 108., 503-509., 530. o.;

HARASIM, Linda M.: Global Networks: Computers and International Communication. MIT Press, 1993., 50., 303. o.;

BALDWIN, Robert E. - Hamilton, Carl B. - Sapir André (szerk.): Issues in US-EC Trade Relations (Conference Report), Chicago, The University of Chicago Press, 1988., 232-233., 238-240. o.;

EGAN, John J. (szerk.): Space Commerce '90. Montreux, Gordon and Breach Science Publishers S.A., 1990., 5-6., 124. o.;

EDELSON, Burton I. - Pelton, Joseph N.: Satellite Communications Systems & Technology: Europe-Japan-Russia. Park Ridge, New Jersey, Noyes Data Corporation, 1995.; 157., 187. o.;

ANDERSEN, Svein - Eliassen, Kjell (szerk.): Making Policy in Europe. London, SAGE Publications Ltd, 2001., (2. kiadás), 88-89., 95. o.;

COCHETTI, Roger: Mobile Satellite Communications Handbook. Mill Valley, California, Quantum Publishing, Inc., 1995., 9-10., 31. o.;

ALLEN, Thomas J. - Michael S. Scott Morton (szerk.): Information Technology and the Corporation of the 1990s. (Research Studies). New York, NY: Oxford University Press, Inc., 1994., 157., 171. o.;

BURGER, Robert H.: Information Policy: A Framework for Evaluation and Policy Research. Norwood, NJ: Ablex Publishing Corporation, 1993., 34-35., 39. o.;

CROWCROFT, Jon: Open Distributed Systems. London, University College London Press Limited (UCL Press), 1995., 141., 147. o.;

KIM, Jae Young: Sorting Out Deregulation: Protecting Free Speech and Internet Access in the United States, Germany, and Japan. New York, NY: LFB Scholarly Publishing LLC, 2002., 17., 56-57. o.;

LINDBERG, Bertil C.: Troubleshooting Communications Facilities: Measurements and Tests on Data and Telecommunications Circuits, Equipment, and Systems. John Wiley & Sons, Inc., 1990., 79-81. o.;

ANDERSON, John B. - Johannesson Rolf: Understanding Information Transmission. Institute of Electrical and Electronics Engineers, Inc. (IEEE Press), 2005., 12-15., 24-25. o.;

NORDENSTRENG, Kaarle - Schiller, Herbert I. (szerk.): Beyond National Sovereignty: International Communications in the 1990s. Norwood, New Jersey, Ablex Publishing Corporation, 1993., 211-221., 267-270., 300., 315., 322., 328-329. o.;

CAPORASO, James - Risse, Thomas - Cowles, Maria Green: Transforming Europe: Europeanization and Domestic Change. Ithaca, New York, Cornell University Press, 2001., 62-69., 77. o.;

GOLDSTEIN, Fred R.: The Great Telecom Meltdown. Norwood, MA: Artech House, Inc., 2005., 27-28., 46., 49. o.;

NAFTEL, Mark - Spiwak, Lawrence J.: The Telecoms Trade War: The United States, the European Union and the World Trade Organization. Portland, Oregon, Hart Publishing, 2000., 134., 267., 270-272. o.;

ESTABROOKS, Maurice: Electronic Technology, Corporate Strategy, and World Transformation. Westport, CT: Quorum Books - Greenwood Publishing Group, Inc., 1995., 36-37., 96-97., 99., 105., 141. o.;

ELGSTRÖM, Ole - Jönsson, Christer: European Union Negotiations Processes, Networks and Institutions. Abingdon, Oxon, Routledge, 2005., 21-23. o.;

MOORE, Lynden: Britain's Trade and Economic Structure: The Impact of the European Union. London, Routledge, 1999., 117., 328-329. o.;

POOL, Ithiel de Sola: Technologies without Boundaries: On Telecommunications in a Global Age. Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 1990., 85., 97-99., 102-103., 110-111., 145., 198., 211-212. o.;

NAGEL, Stuart S. (szerk.): Encyclopedia of Policy Studies. (Public Administration and Public Policy/53), New York, NY: Marcel Dekker, Inc., 1994., (2. kiadás), 471. o.;

ZACHER, Mark W. - Sutton, Brent A.: Governing Global Networks: International Regimes for Transportation and Communications. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 1996., 10., 139., 162-173., 179. o.;

HERITIER, Adrienne: Policy-Making and Diversity in Europe: Escape from Deadlock. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 1999., 39-42. o.;

TERPLAN, Kornel - Morreale, Patricia (szerk.): The Telecommunications Handbook. Boca Raton, Florida, CRC Press LLC, 2000., I. - 25., 42-43., 49-52., 108., 114-115. o.;

U.S. Congress, Office of Technology Assessment: Trade in Services: Exports and Foreign Revenues: Special Report. Washington, D.C.: US Government Printing Office, 1986., 91-92. o.;

U.S. Congress, Office of Technology Assessment: Global Communications: Opportunities for Trade and Aid. Washington, D.C.: US Government Printing Office, 1995., 24. o.;

CRANDALL, Robert W. - Waverman, Leonard: Who Pays for Universal Service?: When Telephone Subsidies Become. Washington D.C.: Brookings Institution Press, 1995., 1-2. o.;

HULSINK, Willem: Privatisation and Liberalisation in European Telecommunications: Comparing Britain, the Netherlands and France. London: Routledge, 1999., 5-11., 75-93., 108. o.;

MODY, Bella - Bauer, Johannes M. - Straubhaar, Joseph D. (szerk.): Telecommunications Politics: Ownership and Control of the Information Highway in Developing Countries. Mahwah, New Jersey, Lawrence Erlbaum Associates, 1995., 4-9., 26., 267-268., 274., 302. o.;

RATTRAY, Gregory J.: Strategic Warfare in Cyberspace. Cambridge, Massachusetts: MIT Press, 2001., 28-29. o.;

CRANDALL, Robert W.: After the Breakup: U.S. Telecommunications in a More Competitive Era. Washington D.C.: Brookings Institution Press, 1991., 12. o.;

STERLING, Christopher H. - Bernt, Phyllis W. - Weiss, Martin B. H.: Shaping American Telecommunications: A History of Technology, Policy and Economics. Mahwah, NJ.: Lawrence Erlbaum Associates, Inc. 2006., 213-217. o.;

JAKOBS, Kai: Information Technology Standards and Standardization: A Global Perspective. Hershey, PA: Idea Group Publishing Inc., 2000. 83-84., 87-88., 200., 203-204., 209-212., 215. o.;

ZIEGLER, J. Nicholas: Governing Ideas: Strategies for Innovation in France and Germany. Ithaca, NY: Cornell University Press, 1997., 40-55. o.;

GORDON, Jeffrey N. - Roe, Mark J. (szerk.): Convergence and Persistence in Corporate Governance. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2004., 168. o.;

SHY, Oz: The Economics of Network Industries. Cambridge, CB: Cambridge University Press., 2001., 7-8., 105., 106., 119., 126-128. o.;

MUELLER, Milton L.: Universal Service: Competition, Interconnection and Monopoly in the Making of the American Telephone System. Cambridge, Massachusetts, MIT Press - Washington D.C.: AEI Press, 1997., 189-190. o.;

KASSIM, Hussein - Menon, Anand: The European Union and National Industrial Policy. London, Routledge, 1996., 179-180. o.;

VOGEL, Steven Kent: Japan Remodeled: How Government and Industry are Reforming Japanese Capitalism. Ithaca, NY: Cornell University Press, 2006., 73. o.;

MADDEN, Gary: World Telecommunications Markets. (The International Handbook of Telecommunications Economics - III.), Cheltenham, Glos, Edward Elgar Publishing Limited, 2003., 413-421. o.;

PELKMANS, Jacques: Market Integration in the European Community. Hague, Martinus Nijhoff Publishers (Springer), 1984., 284-286. o.;

GRAHAM, Steve: Telecommunications and the City. London, Routledge, 1996., 11-14. (11-32.), 172-177. o.;

MILLWARD, Robert: Private and Public Enterprise in Europe: Energy, Telecommunications and Transport, 1830-1990. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2005., 244-254. o.;

FREEDLAND, Mark - Sciarra, Silvana (szerk.): Public Services and Citizenship in European Law: Public and Labour Law Perspectives. Oxford, OX: Oxford University Press, 1998., 122-125. o.;

BARTLE, Ian: Globalisation and Eu Policy-Making: The Neo-Liberal Transformation of Telecommunications and Electricity. Manchester, M: Manchester University Press, 2005., 39-45., 58-61. o.;

WHEATLEY, Jeffery J.: World Telecommunications Economics. Stevenage, Herts (Hertfordshire), Institution of Electrical Engineers - Institution of Engineering and Technology (IET), 1999., 111-113., 241-243., 313. o.;

HILLS, Jill: Telecommunications and Empire. (History of Communication), Urbana-Chicago, Illinois, University of Illinois Press, 2007., 10-12., 36-39., 149. o.;

Noam, Eli M. - Singhal, Anjali: Supra-national regulation for supra-national telecommunications carriers? Telecommunications Policy, Vol. 20. No. 10., (December 1996), 769-787. o.; **Bühler**, Stefan: Regulatory reform of telecommunications in Switzerland. Telecommunications Policy, Vol. 22. No. 8., (September 1998), 671-680. o.;

Sousa, Helena: Telecommunications reforms in Portugal and the European Union. Telecommunications Policy, Vol. 20. No. 9., (November 1996), 653-667. o.; **Mansell**, Robin - Davies, Andrew - Hulsink, Willem: The new telecommunications in the Netherlands: Strategy, policy and regulation. Telecommunications Policy, Vol. 20. No. 4., (May 1996), 273-289. o.; **Vlies**, Marina C: The transition from monopoly to competition in Australian telecommunications. Telecommunications Policy, Vol. 20. No. 5., (June 1996), 311-323. o.; **Morris**, John: Evolving electronic mail in a PTT. Telecommunications Policy, Vol. 7 No. 1., (March 1983), 3-4. o.; **Dörrenbächer**, Christoph: Telecommunications in West Germany The transformation of the technical and political framework.

Telecommunications Policy, Vol. 12. No. 4., (December 1988), 344-352. o.; **Bauer**, Johannes - Braun, Ernest - Hartmann, Bernd - Latzer, Michael - Pointner, Peter Sint, Peter-Paul - Bonek, Ernst: New telecommunications services in Austria: A technology assessment. Telecommunications Policy, Vol. 11. No. 4., (December 1987), 334-346. o.; **Madden**, Gary - Savage, Scott J: Interconnection in international telecommunications An empirical investigation of United States settlement rates. Telecommunications Policy, Vol. 22. No. 11., (December 1998), 953-961. o.; **Pye**, Roger: French telecommunications on the left. Telecommunications Policy, Vol. 2. No. 2., (June 1978), 165-169. o.; **Neumann**, Karl-Heinz - Wieland, Bernhard: Competition and social objectives The case of West German telecommunications. Telecommunications Policy, Vol. 10. No. 2., (June 1986), 121-131. o.; **Müller**, Jürgen: Potential for competition and the role of PTTs. Telecommunications Policy, Vol. 5. No. 1., (March 1981), 18-23. o.; **Stehmann**, Oliver: Liberalizing the intra-EC long-distance market Promotion competition in basic telephone services. Telecommunications Policy, Vol. 15. No. 2., (April 1991), 129-136. o.; **Chapuis**, R. J.: Technology and structures Man and machine. Telecommunications Policy, Vol. 2. No. 1., (March 1978), 39-48. o.; **Solomon**, Jonathan: The politics of relevance and the ITU. Telecommunications Policy, Vol. 7. No. 3., (September 1983), 243-245. o.; **Grupp**, Hariolf - Schnöring, Thomas: Research and development in telecommunications. National systems under pressure. Telecommunications Policy, Vol. 16. No. 1. (January-February 1992), 46-66. o.; **McKnight**, Lee: Implications of deregulating satellite communications. Telecommunications Policy, Vol. 9. No. 4., (December 1985), 276-280. o.; **Snow**, Marcellus S.: Telecommunications literature: A critical review of the economic, technological and public policy issues. Telecommunications Policy, Vol. 12. No. 2., (June 1988), 153-183. o.; **Lamond**, Frederic E.: The UK telecommunications monopoly: An independent view. Telecommunications Policy, Vol. 3. No. 3., (September 1979), 209-216. o.; **Drake**, William J.: Restructuring the international telecommunication regulations. Telecommunications Policy, Vol. 12. No. 3., (September 1988), 217-233. o.; **Pye**, Roger: Focus on Europe The British Post Office: an extensive monopoly. Telecommunications Policy, Vol. 1. No. 4., (September 1977), 356-359. o.; **Thompson**, Samme: Telecommunications privatizations and international capital markets. Telecommunications Policy, Vol. 16. No. 9., (December 1992), 732-737. o.; **Carney**, M. G.: Strategy in the telecommunications market The effects of liberalization and competition. Telecommunications Policy, Vol. 10. No. 3., (September 1986), 245-257. o.; **Coustel**, Jean Pierre: Telecommunications services in France: The regulated monopoly and the challenge of competition. Telecommunications Policy, Vol. 10. No. 3., (September 1986), 229-244. o.; **Locksley**, Gareth: The political economy of satellite business. Telecommunications Policy, Vol. 7. No. 3., (September 1983), 195-203. o.; **Schmidt**, Susanne K.: Taking the long road to liberalization Telecommunications reform in the Federal Republic of Germany. Telecommunications Policy, Vol. 15. No. 3., (June 1991), 209-222. o.; **Langdale**, John V.: International telecommunications and trade in services Policy perspectives. Telecommunications Policy, Vol. 13. No. 3., (September 1989), 203-221. o.; **Tunstall**, Jeremy: Deregulation is politicization. Telecommunications Policy, Vol. 9. No. 3., (September 1985), 203-214. o.; **Foreman-Peck**, James: Competition and performance in the UK telecommunications industry. Telecommunications Policy, Vol. 9. No. 3., (September 1985), 215-228. o.

² *Lásd a hazai irodalomból, pl.:*

VÖRÖS Imre: A nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga II. Bp., Krím Bt., 2004., 16 o.;

POKOL Béla: A jog szerkezete. Bp., Rejtjel Kiadó kft., 1998., 76., 81-87. o.;

SZILÁGYI Péter: Jogi alaptan. Bp., Osiris Kiadó, 2001., 324-325. o.

³ *Lásd a hazai irodalomból, pl.:*

NYÍRI Szabolcs: Közszolgáltatások finanszírozása és liberalizálása Angliában. In.: Ehrlich Éva (szerk.): Az infrastruktúra helyzete az Európai Unió hat országában. Európai Műhelytanulmányok (Miniszterelnöki Hivatal és a Nemzeti Fejlesztési Hivatal kiadvány), Bp., 2005., 30. o.

⁴ **BRANDS**, Henk - Leo, Evan T.: The Law and Regulation of Telecommunications Carriers. Norwood MA.: Artech House, Inc., 1999., 2. o.;

BRENNER, Daniel L.: Law and Regulation of Common Carriers in the Communications Industry. Boulder, CO: Westview Press, 1996., 1. o.;

PAGLIN, Max D. (szerk.): The Communications Act: A Legislative History of the Major Amendments, 1934-1996. Silver Spring, Maryland, Pike & Fischer, Inc., 1999., 33. o.;

NOLL, A. Michael: Introduction to Telephones and Telephone Systems. Norwood MA.: Artech House, Inc., 1999., (3. kiadás), 296-297. o.;

KIM, Jae Young: Sorting Out Deregulation: Protecting Free Speech and Internet Access in the United States, Germany, and Japan. New York, NY: LFB Scholarly Publishing LLC, 2002., 12. o.;

CHAPUIS, Robert J.: 100 Years of Telephone Switching, I.: Manual and Electromechanical Switching, 1878-1960's. IOS Press, 2003., (2. kiadás), 102. o.;

FISCHER, Claude S.: America Calling: A Social History of the Telephone to 1940. Berkeley - Los Angeles, California, University of California Press, 1992., 33. o.

⁵ **MUELLER**, Milton L.: Universal Service: Competition, Interconnection and Monopoly in the Making of the American Telephone System. Cambridge, Massachusetts, MIT Press - Washington D.C.: AEI Press, 1997., 33. o.

⁶ **STERLING**, Christopher H. - Bernt, Phyllis W. - Weiss, Martin B. H.: Shaping American Telecommunications: A History of Technology, Policy and Economics. Mahwah, NJ.: Lawrence Erlbaum Associates, Inc. 2006., 55. o.

⁷ **GREEN**, James Harry: The Irwin Handbook of Telecommunications. New York NY: McGraw-Hill, 2000., (4. kiadás), 8-10. o.

⁸ **BLACK**, Sharon K.: Telecommunications Law in the Internet Age. San Diego, CA: Academic Press - San Francisco, CA: Morgan Kaufmann Publishers, 2002., 19-22. o.;

⁹ **CAVE**, Martin, E. - Sumit K. Majumdar - Vogelsang, Ingo (szerk.): Handbook of Telecommunications Economics. Volume 1: Structure, Regulation and Competition. Amsterdam, AE: Elsevier Ltd., 2002., 46-54. o.;

NOLL, A. Michael: Introduction to Telephones and Telephone Systems. Norwood MA.: Artech House, Inc., 1999., (3. kiadás), 295-299. o.

GREEN, James Harry: The Irwin Handbook of Telecommunications. New York NY: McGraw-Hill, 2000., (4. kiadás), 4-16. o.;

BRANDS, Henk - Leo, Evan T.: The Law and Regulation of Telecommunications Carriers. Norwood MA.: Artech House, Inc., 1999., 3-4. o.;

HUURDEMAN, Anton A.: The Worldwide History of Telecommunications. Hoboken, New Jersey, John Wiley & Sons, Inc., 2003., 156-167. o.;

KIM, Jae Young: Sorting Out Deregulation: Protecting Free Speech and Internet Access in the United States, Germany, and Japan. New York, NY: LFB Scholarly Publishing LLC, 2002., 12. o.;

NAGEL, Stuart S. (szerk.): Encyclopedia of Policy Studies. (Public Administration and Public Policy/53), New York, NY: Marcel Dekker, Inc., 1994., (2. kiadás), 455. o.;

CHAPUIS, Robert J.: 100 Years of Telephone Switching, I.: Manual and Electromechanical Switching, 1878-1960's. IOS Press, 2003., (2. kiadás), 103-110. o.;

FISCHER, Claude S.: America Calling: A Social History of the Telephone to 1940. Berkeley - Los Angeles, California, University of California Press, 1992., 33-50. o.;

LAFFONT, Jean-Jacques - Beato, Paulina (szerk.): Competition Policy in Regulated Industries: Approaches for Emerging Economies. Washington D.C.: Inter-American Development Bank, 2002., 9-10. o.;

NOAM, Eli M.: Interconnecting the Network of Networks. Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 2001., 17-21. o.

¹⁰ *Az AT&T piaci stratégiájáról és eredményeiről lásd részletesen:*

MUELLER, Milton L.: Universal Service: Competition, Interconnection and Monopoly in the Making of the American Telephone System. Cambridge, Massachusetts, MIT Press - Washington D.C.:AEI Press, 1997., 38., 104-110., 113. o.;

BRANDS, Henk - Leo, Evan T.: The Law and Regulation of Telecommunications Carriers. Norwood MA.: Artech House, Inc., 1999., 3. o.;

STERLING, Christopher H. - Bernt, Phyllis W. - Weiss, Martin B. H.: Shaping American Telecommunications: A History of Technology, Policy and Economics. Mahwah, NJ.: Lawrence Erlbaum Associates, Inc. 2006., 76. o.;

PAGLIN, Max D. (szerk.): The Communications Act: A Legislative History of the Major Amendments, 1934-1996. Silver Spring, Maryland, Pike & Fischer, Inc., 1999., 34. o.;

GREEN, James Harry: The Irwin Handbook of Telecommunications. New York NY: McGraw-Hill, 2000., (4. kiadás), 4-16. o.;

CAVE, Martin, E. - Sumit K. Majumdar - Vogelsang, Ingo (szerk.): Handbook of Telecommunications Economics. Volume 1: Structure, Regulation and Competition. Amsterdam, AE: Elsevier Ltd., 2002., 7., 50-52. o.;

NOAM, Eli M. - Wolfson, Alex J. (szerk.): Globalism and Localism in Telecommunications. Amsterdam, AE: Elsevier Science B. V. (North Holland), 1997., 4. o.;

NOLL, A. Michael: Introduction to Telephones and Telephone Systems. Norwood MA.: Artech House, Inc., 1999., (3. kiadás), 296-300. o.

¹¹ **MUELLER**, Milton L.: Universal Service: Competition, Interconnection and Monopoly in the Making of the American Telephone System. Cambridge, Massachusetts, MIT Press - Washington D.C.:AEI Press, 1997., 4., 96-104. o.;

CAVE, Martin, E. - Sumit K. Majumdar - Vogelsang, Ingo (szerk.): Handbook of Telecommunications Economics. Volume 1: Structure, Regulation and Competition. Amsterdam, AE: Elsevier Ltd., 2002., 486. o.;

BLACK, Sharon K.: Telecommunications Law in the Internet Age. San Diego, CA: Academic Press - San Francisco, CA: Morgan Kaufmann Publishers, 2002., 22-26. o.;

BRANDS, Henk - Leo, Evan T.: The Law and Regulation of Telecommunications Carriers. Norwood MA.: Artech House, Inc., 1999., 3. o.;

SIDAK, J. Gregory: Foreign Investment in American Telecommunications. Chicago, The University of Chicago Press, 1997., 32. o.;

KIM, Jae Young: Sorting Out Deregulation: Protecting Free Speech and Internet Access in the United States, Germany, and Japan. New York, NY: LFB Scholarly Publishing LLC, 2002., 13., 71. o.;

GOLDSTEIN, Fred R.: The Great Telecom Meltdown. Norwood, MA: Artech House, Inc., 2005., 6-7. o.;

CRANDALL, Robert W. - Waverman, Leonard: Who Pays for Universal Service?: When Telephone Subsidies Become. Washington D.C.: Brookings Institution Press, 1995., 5-7. o.;

CHAPUIS, Robert J.: 100 Years of Telephone Switching, I.: Manual and Electromechanical Switching, 1878-1960's. IOS Press, 2003., (2. kiadás), 108-111. o.;

FISCHER, Claude S.: *America Calling: A Social History of the Telephone to 1940*. Berkeley - Los Angeles, California, University of California Press, 1992., 46., 73-74., 107-108. o.;

WHEATLEY, Jeffery J.: *World Telecommunications Economics*. Stevenage, Herts (Hertfordshire), Institution of Electrical Engineers - Institution of Engineering and Technology (IET), 1999., 319-320. o.;

FREEDLAND, Mark - Sciarra, Silvana (szerk.): *Public Services and Citizenship in European Law: Public and Labour Law Perspectives*. Oxford, OX: Oxford University Press, 1998., 118-119. o.

Mueller, Milton: *Universal Service and the Telecommunications Act: Myth Made Law*. *Communications of the ACM*, Vol. 40. No. 3., (March 1997), 39-47. o.; **Mueller**, Milton: *Universal Service in Telephone History: A Reconstruction*. *Telecommunications Policy*, Vol. 17. No. 5., (July 1993), 352-369. o.; **Dordick**, Herbert S.: *The origins of universal service: History as a determinant of telecommunications policy*. *Telecommunications Policy*, Vol. 14. No. 3., (June 1990), 223-231. o.; **Solomon**, Richard Jay: *What happened after Bell spilled the acid? Telecommunications history: a view through the literature*. *Telecommunications Policy*, Vol. 2., No. 2., (June 1978), 146-157. o.; **Dordick**, Herbert S. - Fife, Marilyn Diane: *Universal service in post-divestiture USA*. *Telecommunications Policy*, Vol. 15. No. 2., (April 1991), 119-128. o.

¹² **PAGLIN**, Max D. (szerk.): *The Communications Act: A Legislative History of the Major Amendments, 1934-1996*. Silver Spring, Maryland, Pike & Fischer, Inc., 1999., 34. o.;

RABIN, Jack - Hildreth, W. Bartley - Miller, Gerald J.: *Handbook of Public Administration*. (Public Administration and Public Policy/65), New York, NY: Marcel Dekker, Inc., 1998., 609., 619-620. o.;

LAFFONT, Jean-Jacques - Beato, Paulina (szerk.): *Competition Policy in Regulated Industries: Approaches for Emerging Economies*. Washington D.C.: Inter-American Development Bank, 2002., 13. o.

¹³ **CHERRY**, Barbara A.: *The Crisis in Telecommunications Carrier Liability: Historical Regulatory Flaws and Recommended Reform*. Norwell, Massachusetts: Kluwer Academic Publishers, 1999. 18. o.;

NAGEL, Stuart S. (szerk.): *Encyclopedia of Policy Studies*. (Public Administration and Public Policy/53), New York, NY: Marcel Dekker, Inc., 1994., (2. kiadás), 455. o.;

NOAM, Eli M.: *Interconnecting the Network of Networks*. Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 2001., 214. o.;

¹⁴ **PAGLIN**, Max D. (szerk.): *The Communications Act: A Legislative History of the Major Amendments, 1934-1996*. Silver Spring, Maryland, Pike & Fischer, Inc., 1999., 31-33., 35. o.

¹⁵ **PAGLIN**, Max D. (szerk.): *The Communications Act: A Legislative History of the Major Amendments, 1934-1996*. Silver Spring, Maryland, Pike & Fischer, Inc., 1999., 32., 33. o.;

CAVE, Martin, E. - Sumit K. Majumdar - Vogelsang, Ingo (szerk.): *Handbook of Telecommunications Economics*. Volume 1: *Structure, Regulation and Competition*. Amsterdam, AE: Elsevier Ltd., 2002., 650. o.;

BLACK, Sharon K.: *Telecommunications Law in the Internet Age*. San Diego, CA: Academic Press - San Francisco, CA: Morgan Kaufmann Publishers, 2002., 14., 15., 23. o.;

BRANDS, Henk - Leo, Evan T.: *The Law and Regulation of Telecommunications Carriers*. Norwood MA.: Artech House, Inc., 1999., 4-5. o.;

SIDAK, J. Gregory: *Foreign Investment in American Telecommunications*. Chicago, The University of Chicago Press, 1997., 22. o.;

NOAM, Eli M.: *Interconnecting the Network of Networks*. Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 2001., 214. o.;

Barnett, William P. - Carroll, Glenn R.: *How Institutional Constraints Affected the Organization of Early U.S. Telephony*. *Journal of Law, Economics, and Organization*, Vol. 9. No. 1., (April 1993), 98 - 126. o.; **Teske**, Paul - Mintrom, Michael - Best, Samuel: *Federal Preemption and State Regulation of Transportation and Telecommunications*. *Publius* Vol. 23. No. 4., (Fall 1993), 71 - 86. o.;

¹⁶ **PAGLIN**, Max D. (szerk.): *The Communications Act: A Legislative History of the Major Amendments, 1934-1996*. Silver Spring, Maryland, Pike & Fischer, Inc., 1999., 32-33., 35., 37. o.;

BRANDS, Henk - Leo, Evan T.: *The Law and Regulation of Telecommunications Carriers*. Norwood MA.: Artech House, Inc., 1999., 122-129. o.;

NOAM, Eli M.: *Interconnecting the Network of Networks*. Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 2001., 213-216. o.;

Noam, Eli M.: *Beyond Liberalization II: The Impending Doom of Common Carriage*. *Telecommunications Policy*, Vol. 18. No. 6. (August 1994), 435-452. o.

¹⁷ „**Sherman Act of 1890**”

¹⁸ **CAVE**, Martin, E. - Sumit K. Majumdar - Vogelsang, Ingo (szerk.): *Handbook of Telecommunications Economics*. Volume 1: *Structure, Regulation and Competition*. Amsterdam, AE: Elsevier Ltd., 2002., 49-51. o.;

BLACK, Sharon K.: *Telecommunications Law in the Internet Age*. San Diego, CA: Academic Press - San Francisco, CA: Morgan Kaufmann Publishers, 2002., 14-15., 23. o.;

NOLL, A. Michael: *Introduction to Telephones and Telephone Systems*. Norwood MA.: Artech House, Inc., 1999., (3. kiadás), 299. o.;

JONES, Stephan S. (szerk.): *Basics Of Telecommunications*. Chicago, Illinois, International Engineering Consortium, 2004., (5. kiadás), 3-5. o.;

MUELLER, Milton L.: *Universal Service: Competition, Interconnection and Monopoly in the Making of the American Telephone System*. Cambridge, Massachusetts, MIT Press - Washington D.C.: AEI Press, 1997., 115. o.;

¹⁹ **MUELLER**, Milton L.: Universal Service: Competition, Interconnection and Monopoly in the Making of the American Telephone System. Cambridge, Massachusetts, MIT Press - Washington D.C.:AEI Press, 1997., 110., 129-133. o.;

PAGLIN, Max D. (szerk.): The Communications Act: A Legislative History of the Major Amendments, 1934-1996. Silver Spring, Maryland, Pike & Fischer, Inc., 1999., 34. o.;

GREEN, James Harry: The Irwin Handbook of Telecommunications. New York NY: McGraw-Hill, 2000., (4. kiadás), 4. o.;

BRANDS, Henk - Leo, Evan T.: The Law and Regulation of Telecommunications Carriers. Norwood MA.: Artech House, Inc., 1999., 4. o.;

CAVE, Martin, E. - Sumit K. Majumdar - Vogelsang, Ingo (szerk.): Handbook of Telecommunications Economics. Volume 1: Structure, Regulation and Competition. Amsterdam, AE: Elsevier Ltd., 2002., 19., 51., 391., 480-481., 650. o.;

NOAM, Eli M.: Interconnecting the Network of Networks. Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 2001., 20-21. o.;

BLACK, Sharon K.: Telecommunications Law in the Internet Age. San Diego, CA: Academic Press - San Francisco, CA: Morgan Kaufmann Publishers, 2002., 23., 24., 26. o.;

NOLL, A. Michael: Introduction to Telephones and Telephone Systems. Norwood MA.: Artech House, Inc., 1999., (3. kiadás), 299-300. o.;

GERADIN, Damien - Kerf Michel: Controlling Market Power in Telecommunications, Antitrust vs Sector-specific Regulation. Oxford: Oxford University Press, 2003., 65-66. o.;

NOAM, Eli M. - Wolfson, Alex J. (szerk.): Globalism and Localism in Telecommunications. Amsterdam, AE: Elsevier Science B. V. (North Holland), 1997., 4., 236. o.;

LAMBERTON, Donald. M. (szerk.): Beyond Competition: The Future of Telecommunications. Amsterdam, AE: Elsevier Science B.V., 1995., 208. o.;

JONES, Stephan S. (szerk.): Basics Of Telecommunications. Chicago, Illinois, International Engineering Consortium, 2004., (5. kiadás), 3-5. o.;

SIDAK, J. Gregory: Foreign Investment in American Telecommunications. Chicago, The University of Chicago Press, 1997., 22-23. o.;

MOSS, Diana L.: Network Access, Regulation and Antitrust (The Economics of Legal Relationships). Abingdon, OX: Routledge 2005., 122-123. o.;

KIM, Jae Young: Sorting Out Deregulation: Protecting Free Speech and Internet Access in the United States, Germany, and Japan. New York, NY: LFB Scholarly Publishing LLC, 2002., 12-13., 15. o.;

GOLDSTEIN, Fred R.: The Great Telecom Meltdown. Norwood, MA: Artech House, Inc., 2005., 4. o.;

NAGEL, Stuart S. (szerk.): Encyclopedia of Policy Studies. (Public Administration and Public Policy/53), New York, NY: Marcel Dekker, Inc., 1994., (2. kiadás), 456. o.;

CRANDALL, Robert W. - Waverman, Leonard: Who Pays for Universal Service?: When Telephone Subsidies Become. Washington D.C.: Brookings Institution Press, 1995., 5-7. o.;

CHAPUIS, Robert J.: 100 Years of Telephone Switching, I.: Manual and Electromechanical Switching, 1878-1960's. IOS Press, 2003., (2. kiadás), 109-111. o.;

FISCHER, Claude S.: America Calling: A Social History of the Telephone to 1940. Berkeley - Los Angeles, California, University of California Press, 1992., 42-43., 46-47. o.;

BAVASSO, Antonio: Communications in Eu Antitrust Law: Antitrust, Market Power, and Public Interest. (European Monographs, 42.), Hague, Kluwer Law International 2003., 384. o.;

BOLTER, Walter G. - McConnaughey, James W. - Kelsey, Fred J.: Telecommunications Policy for the 1990s and Beyond. Armonk, NY.: M. E. Sharpe, 1990., 76., 92-93. o.;

LAFFONT, Jean-Jacques - Beato, Paulina (szerk.): Competition Policy in Regulated Industries: Approaches for Emerging Economies. Washington D.C.: Inter-American Development Bank, 2002., 9-10. o.;

Barnett, William P. - Carroll, Glenn R.: How Institutional Constraints Affected the Organization of Early U.S. Telephony. Journal of Law, Economics, and Organization, Vol. 9. No. 1., (April 1993), 98 - 126. o.; **Teske**, Paul - Mintrom, Michael - Best, Samuel: Federal Preemption and State Regulation of Transportation and Telecommunications. Publius Vol. 23. No. 4., (Fall 1993), 71 - 86. o.; **Schiller**, Dan: Social Movement in Telecommunications: Rethinking the Public Service History of US Telecommunications 1894-1919. Telecommunications Policy, Vol 22. No. 4-5., (May 1998), 397-408. o.; **Jayakar**, Krishna P. - Sawhney, Harmeet: Universal service: beyond established practice to possibility space. Telecommunications Policy, Vol. 28. No. 3-4., (April-May 2004), 339-357. o.; **Weare**, Christopher: The illusion of reform. The dilemma of structural telecommunications policy. Telecommunications Policy, Vol. 20. No. 6., (July 1996), 415-427. o.; **Solomon**, Richard Jay: What happened after Bell spilled the acid? Telecommunications history: a view through the literature. Telecommunications Policy, Vol. 2. No. 2., (June 1978), 146-157. o.

²⁰ *Ennek okairól lásd részletesebben:*

BRANDS, Henk - Leo, Evan T.: The Law and Regulation of Telecommunications Carriers. Norwood MA.: Artech House, Inc., 1999. 4. o.;

MUELLER, Milton L.: Universal Service: Competition, Interconnection and Monopoly in the Making of the American Telephone System. Cambridge, Massachusetts, MIT Press - Washington D.C.: AEI Press, 1997.;

²¹ *Lásd részletesebben, pl.:*

HEADRICK, Daniel R.: The Invisible Weapon: Telecommunications and International Politics, 1851-1945. New York, NY: Oxford University Press, Inc., 1991.

²² **GREEN**, James Harry: The Irwin Handbook of Telecommunications. New York NY: McGraw-Hill, 2000., (4. kiadás), 4., 6. o.;

²³ **PAGLIN**, Max D. (szerk.): The Communications Act: A Legislative History of the Major Amendments, 1934-1996. Silver Spring, Maryland, Pike & Fischer, Inc., 1999., 34. o.;

CAVE, Martin, E. - Sumit K. Majumdar - Vogelsang, Ingo (szerk.): Handbook of Telecommunications Economics. Volume 1: Structure, Regulation and Competition. Amsterdam, AE: Elsevier Ltd., 2002., 481. o.;

BLACK, Sharon K.: Telecommunications Law in the Internet Age. San Diego, CA: Academic Press - San Francisco, CA: Morgan Kaufmann Publishers, 2002., 14., 16., 26. o.;

NOLL, A. Michael: Introduction to Telephones and Telephone Systems. Norwood MA.: Artech House, Inc., 1999., (3. kiadás), 300. o.;

GERADIN, Damien - Kerf Michel: Controlling Market Power in Telecommunications, Antitrust vs Sector-specific Regulation. Oxford: Oxford University Press, 2003., 65-66. o.;

SIDAK, J. Gregory: Foreign Investment in American Telecommunications. Chicago, The University of Chicago Press, 1997., 23. o.;

GOLDSTEIN, Fred R.: The Great Telecom Meltdown. Norwood, MA: Artech House, Inc., 2005., 4. o.;

CHAPUIS, Robert J.: 100 Years of Telephone Switching, I.: Manual and Electromechanical Switching, 1878-1960's. IOS Press, 2003., (2. kiadás), 111. o.;

NEWBERY, David M.: Privatization, Restructuring, and Regulation of Network Utilities. Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 1999., 22. o.

KIM, Jae Young: Sorting Out Deregulation: Protecting Free Speech and Internet Access in the United States, Germany, and Japan. New York, NY: LFB Scholarly Publishing LLC, 2002., 13. o.;

BAVASSO, Antonio: Communications in Eu Antitrust Law: Antitrust, Market Power, and Public Interest. (European Monographs, 42.), Hague, Kluwer Law International 2003., 384. o.;

LAFFONT, Jean-Jacques - Beato, Paulina (szerk.): Competition Policy in Regulated Industries: Approaches for Emerging Economies. Washington D.C.: Inter-American Development Bank, 2002., 10. o.;

Jayakar, Krishna P.: Local Exchange Competition in Early US Network Development: Considerations for Developing Countries. Telecommunications Policy, Vol. 23. No. 5. (June 1999), 375-387. o.;

Daggett, Stuart: Telephone Consolidation under the Act of 1921. The Journal of Land & Public Utility Economics, Vol. 7. No. 1., (February 1931), 22-35. o.;

Loeb, G. Hamilton: The Communications Act Policy toward Competition: A Failure to Communicate. Duke Law Journal, Vol. 1978. No. 1., (March 1978), 1-56. o.;

Solomon, Richard Jay: What Happened after Bell Spilled the Acid? : Telecommunications History: a View through the Literature. Telecommunications Policy, Vol. 2. No. 2. (June 1978), 146-157. o.;

Barnett, William P. - Carroll, Glenn R.: How Institutional Constraints Affected the Organization of Early U.S. Telephony. Journal of Law, Economics, and Organization, Vol. 9. No. 1., (April 1993), 98 - 126. o.

²⁴ **COMMUNICATIONS Act of 1934**, 47 U.S.C. § 151.

²⁵ **AUFDERHEIDE**, Patricia A.: Communications Policy and the Public Interest. New York, NY: The Guilford Press, 1999., 11. o.

²⁶ **PAGLIN**, Max D. (szerk.): The Communications Act: A Legislative History of the Major Amendments, 1934-1996. Silver Spring, Maryland, Pike & Fischer, Inc., 1999., 32-33., 35., 37. o.;

BRANDS, Henk - Leo, Evan T.: The Law and Regulation of Telecommunications Carriers. Norwood MA.: Artech House, Inc., 1999., 122-129. o.;

Noam, Eli M.: Beyond Liberalization II: The Impending Doom of Common Carriage. Telecommunications Policy, Vol. 18. No. 6. (August 1994), 435-452. o.

²⁷ *Részletesen és összefüggéseit is tekintve, lásd:*

HAYWARD, Jack - Page, Edward C. (szerk.): Governing the New Europe. Durham, NC: Duke University Press, 1995., 364-365. o.;

HILPERT, Ulrich (szerk.): State Policies and Techno-Industrial Innovation. London, Routledge, 1991., 109-130. o.;

HART, Jeffrey A.: Rival Capitalists: International Competitiveness in the United States, Japan, and Western Europe. Ithaca, New York, Cornell University Press, 1992., 139-142., 144-145., 165-166., 176-177. o.;

NELSON, Richard R. (szerk.): National Innovation Systems: A Comparative Analysis. New York, NY: Oxford University Press, Inc., 1993., 168., 176., 180., 185-186., 190. o.;

KASSIM, Hussein - Menon, Anand (szerk.): The European Union and National Industrial Policy. London, Routledge, 1996., 186-187. o.;

LAFFONT, Jean-Jacques - Beato, Paulina (szerk.): Competition Policy in Regulated Industries: Approaches for Emerging Economies. Washington D.C.: Inter-American Development Bank, 2002., 3., 13. o.;

NEWBERY, David M.: Privatization, Restructuring, and Regulation of Network Utilities. Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 1999., 106-107.;

HALL, Clare - Scott, Colin - Hood, Christopher: Telecommunications Regulation: Culture, Chaos and Interdependence Inside the Regulatory Process. London, Routledge, 2000., 15-17. (15-25.) o.;

RYAN, Daniel J. (szerk.): Privatization and Competition Telecommunications: International Developments. Westport, CT. Greenwood Publishing Group, Inc., Praeger Publishers, 1997., 72-75. o.;

LEVY, Brian - Spiller, Pablo T. (szerk.): Regulations, Institutions, and Commitment: Comparative Studies of Telecommunications. New York, NY: Cambridge University Press, 1996., 80-86. o.;

MILLWARD, Robert: Private and Public Enterprise in Europe: Energy, Telecommunications and Transport, 1830-1990. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2005., 99-107., 244-254. o.;

HULSINK, Willem: Privatisation and Liberalisation in European Telecommunications: Comparing Britain, the Netherlands and France. London: Routledge, 1999., 112-127. o.;

ELIASSEN, Kjell A. - From, Johan (szerk.): The Privatisation of European Telecommunications. Aldershot, Hampshire, HR (UK): Ashgate Publishing Limited, 2007., 113-116. o.;

ELIASSEN, Kjell A. - Sjøvaag, Marit (szerk.): European Telecommunications Liberalisation. London: Routledge, 1999., 57., 93-95. o.;

NOAM, Eli: Telecommunications in Europe. New York, NY: Oxford University Press, Inc., 1992., 20-22., 103-105. o.;

MCNAMARA, John R.: The Economics of Innovation in the Telecommunications Industry. New York, NY: Quorum Books, 1991., 73., 92., 171. o.;

GERADIN, Damien - Kerf Michel: Controlling Market Power in Telecommunications, Antitrust vs Sector-specific Regulation. Oxford: Oxford University Press, 2003., 163-164. o.;

WORMELL, Jeremy: The Management of the National Debt of the United Kingdom, 1900 - 1932., London: Routledge, 2000, 578. o.;

REGLI, Brian J.W.: Wireless: Strategically Liberalizing the Telecommunications Market. Mahwah, New Jersey, Lawrence Erlbaum Associates, Inc., 1997., 48-51. o.;

GOODMAN, Joseph W.: Telecommunications Policy-making in the European Union. Cheltenham, Glos, Edward Elgar Publishing Limited, 2006., 31-34., 47., 48., 60., 63-64. o.;

VOGEL, Steven Kent: Freer Markets, More Rules: Regulatory Reform in Advanced Industrial Countries. Ithaca, New York, Cornell University Press, 1996., 25-35., 66-70. o.;

ANDERSEN, Svein - Eliassen, Kjell (szerk.): Making Policy in Europe. London, SAGE Publications Ltd, 2001., (2. kiadás), 91. o.;

LOOMIS, David G. - Taylor, Lester D. (szerk.): The Future of the Telecommunications Industry: Forecasting and Demand Analysis. Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, Netherlands - Norwell, Massachusetts, 1999., 62., 64., 68., 70-79. o.;

ZACHER, Mark W. - Sutton, Brent A.: Governing Global Networks: International Regimes for Transportation and Communications. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 1996., 168. o.;

CHAPUIS, Robert J.: 100 Years of Telephone Switching, I.: Manual and Electromechanical Switching, 1878-1960's. IOS Press, 2003., (2. kiadás), 115-118. o.;

BOLTER, Walter G. - McConnaughey, James W. - Kelsey, Fred J.: Telecommunications Policy for the 1990s and Beyond. Armonk, NY.: M. E. Sharpe, 1990., 322., 346-347. o.;

BARTLE, Ian: Globalisation and Eu Policy-Making: The Neo-Liberal Transformation of Telecommunications and Electricity. Manchester, M: Manchester University Press, 2005., 42-44. o.;

NOAM, Eli M.: Interconnecting the Network of Networks. Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 2001., 23-25. o.;

WHEATLEY, Jeffery J.: World Telecommunications Economics. Stevenage, Herts (Hertfordshire), Institution of Electrical Engineers - Institution of Engineering and Technology (IET), 1999., 253-256. o.;

GRAACK, Cornelius: Telekommunikationswirtschaft in Der Europäischen Union: Innovationsdynamik, Regulierungspolitik und Internationalisierungsprozesse. Heidelberg, Physica-Verlag, 1997., 248-249., 272-274. o.;

HILLS, Jill: Telecommunications and Empire (History of Communication), Urbana-Chicago, Illinois, University of Illinois Press, 2007., 40., 42-46. o.;

Hazlewood, Arthur: The Origin of the State Telephone Service in Britain. Oxford Economic Papers, Vol 5. No. 1., (March 1953), 13 - 25. o.; **Foreman-Peck**, James: Competition and Performance in the UK Telecommunications Industry. Telecommunications Policy, Vol. 9. No. 3. (September 1985), 215-228. o.; **Grupp**, Hariolf - Schnöring, Thomas: Research and development in telecommunications: National systems under pressure. Telecommunications Policy, Vol. 16. No. 1., (January-February 1992), 46-66. o.; **Solomon**, Jonathan H.: Telecommunications evolution in the UK. Telecommunications Policy, Vol. 10. No. 3., (September 1986), 186-192. o.; **Foster**, Christopher: Rival Explanations of Public Ownership, its Failure and Privatization. Public Administration, Vol. 72. No. 4., (December 1994), 489-503. o.; **Lamond**, Frederic E.: The UK telecommunications monopoly: An independent view. Telecommunications Policy, Vol. 3. No. 3., (September 1979), 209-216. o.; **Pye**, Roger: Telecommunications and the UK government. Telecommunications Policy, Vol. 2. No. 4., (December 1978), 339-342. o.; **Hills**, Jill: Back to the future: Britain's 19th century telecommunications policy. Telecommunications Policy, Vol. 17. No. 3., (April

1993), 186-199. o.; **Pye**, Roger: Focus on Europe: Free enterprise Britain? Telecommunications Policy, Vol 3. No. 3., (September 1979), 260-264. o.; **Hurst**, Christopher: Liberalization and regulation of telecommunications: Some observations on the UK experience. Utilities Policy, Vol. 2. No. 1., (January 1992), 13-24. o.

²⁸ *Részletesebben, lásd:*

NYEVRIKEL Emília - Csorba Imre - Szabó Sándor: A távközlés-politika fejlődésének nemzetközi tapasztalatai. In.: A távközlés társadalmi és gazdasági összefüggései, Heller Krisztina - Nádasi Ferenc (szerk.), Bp., Akadémiai Kiadó, 1990., 244. o.;

KATZENSTEIN Peter J. (szerk.): Industry and Politics in West Germany: Toward the Third Republic. Ithaca, New York, Cornell University Press, 1993., (2. kiadás), 263., 271-273. o.;

NOAM, Eli: Telecommunications in Europe. New York, NY: Oxford University Press, Inc., 1992., 69-102. o., 195-199. o.;

GRAACK, Cornelius: Telekommunikationswirtschaft in Der Europäischen Union: Innovationsdynamik, Regulierungspolitik und Internationalisierungsprozesse. Heidelberg, Physica-Verlag, 1997., 281-286., 302-304. o.;

WELFENS, Paul J. J. - Graack, Cornelius: Telekommunikationswirtschaft: Deregulierung, Privatisierung und Internationalisierung. Berlin-Heidelberg, Springer-Verlag, 1996., 61-63., 173-176. o.

JUNG, Volker - Warnecke, Hans-Jürgen: Handbuch für die Telekommunikation. Berlin-Heidelberg, Springer-Verlag, 2002., (2. kiadás), VI: 59-61. o.;

WEBBER, Douglas (szerk.): The Franco-German Relationship in the European Union. London, Routledge, 1999., 77., 81-86. o.;

HAYWARD, Jack - Page, Edward C. (szerk.): Governing the New Europe. Durham, NC: Duke University Press, 1995., 366. o.;

HILPERT, Ulrich (szerk.): State Policies and Techno-Industrial Innovation. London, Routledge, 1991., 109-130. (118-128.) o.;

HART, Jeffrey A.: Rival Capitalists: International Competitiveness in the United States, Japan, and Western Europe. Ithaca, New York, Cornell University Press, 1992., 5., 213-214., 217. o.;

NELSON, Richard R. (szerk.): National Innovation Systems: A Comparative Analysis. New York, NY: Oxford University Press, Inc., 1993., 135-136., 146., 151. o.;

NUSSBAUM, Bruce: The World After Oil The Shifting Axis of Power and Wealth. New York, NY: Simon & Schuster, Inc., 1984., 170-189. o.;

KASSIM, Hussein - Menon, Anand (szerk.): The European Union and National Industrial Policy. London, Routledge, 1996., 180., 189-195. o.;

MILLWARD, Robert: Private and Public Enterprise in Europe: Energy, Telecommunications and Transport, 1830-1990. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2005., 3., 182-183., 244-254., 264., 278. o.;

ELIASSEN, Kjell A. - From, Johan (szerk.): The Privatisation of European Telecommunications. Aldershot, Hampshire, HR (UK): Ashgate Publishing Limited, 2007., 148-155. o.;

GOODMAN, Joseph W.: Telecommunications Policy-making in the European Union. Cheltenham, Glos, Edward Elgar Publishing Limited, 2006., 5., 23-27., 29., 41-45. o.;

VOGEL, Steven Kent: Freer Markets, More Rules: Regulatory Reform in Advanced Industrial Countries. Ithaca, New York, Cornell University Press, 1996., 25-35., 244-248. o.;

ANDERSEN, Svein - Eliassen, Kjell (szerk.): Making Policy in Europe. London, SAGE Publications Ltd, 2001., (2. kiadás), 93. o.;

PARKER, David (szerk.): Privatization in the European Union: Theory and Policy Perspectives. London, Routledge, 1998., (101-110.), 110-113. o.;

KIM, Jae Young: Sorting Out Deregulation: Protecting Free Speech and Internet Access in the United States, Germany, and Japan. New York, NY: LFB Scholarly Publishing LLC, 2002., 17-22., 53-58., 60-62. o.;

LOOMIS, David G. - Taylor, Lester D. (szerk.): The Future of the Telecommunications Industry: Forecasting and Demand Analysis. Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, Netherlands - Norwell, Massachusetts, 1999., 218-220., 226., 229-231., 237. o.;

CAPORASO, James - Risse, Thomas - Cowles, Maria Green: Transforming Europe: Europeanization and Domestic Change. Ithaca, New York, Cornell University Press, 2001., 65., 66. o.;

ZACHER, Mark W. - Sutton, Brent A.: Governing Global Networks: International Regimes for Transportation and Communications. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 1996., 174. o.;

CHAPUIS, Robert J.: 100 Years of Telephone Switching, I.: Manual and Electromechanical Switching, 1878-1960's. IOS Press, 2003., (2. kiadás), 118-119. o.;

BOLTER, Walter G. - McConnaughey, James W. - Kelsey, Fred J.: Telecommunications Policy for the 1990s and Beyond. Armonk, NY: M. E. Sharpe, 1990., 304., 322., 342. o.;

ZIEGLER, J. Nicholas: Governing Ideas: Strategies for Innovation in France and Germany. Ithaca, NY: Cornell University Press, 1997., 40-55. (48-52.) o.;

GORDON, Jeffrey N. - Roe, Mark J. (szerk.): Convergence and Persistence in Corporate Governance. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2004., 168-169. o.;

-
- KASSIM, Hussein - Menon, Anand: The European Union and National Industrial Policy. London, Routledge, 1996., 192-196. o.;
- AUDRETSCH, David B. - Welfens, Paul J.J.: The New Economy and Economic Growth in Europe and the US. Berlin-Heidelberg, Springer-Verlag, 2002., 99-106. o.
- BARTLE, Ian: Globalisation and Eu Policy-Making: The Neo-Liberal Transformation of Telecommunications and Electricity. Manchester, M: Manchester University Press, 2005., 42-44. o.;
- LAFFONT, Jean-Jacques - Beato, Paulina (szerk.): Competition Policy in Regulated Industries: Approaches for Emerging Economies. Washington D.C.: Inter-American Development Bank, 2002., 2-3. o.;
- Weizsacker**, C. Christian - Wieland, Bernhard: Current Telecommunications Policy in West Germany. Oxford Review of Economic Policy, Vol. 4. No. 2., (summer 1988), 20 - 39. o.; **Henry**, Claude: Public Service and Competition in the European Community Approach to Communications Networks. Oxford Review of Economic Policy, Vol. 9. No. 1., (Spring 1993), 45 - 66. o.; **Berggren**, Christian - Laestadius, Staffan: Co-development and Composite Clusters - The Secular Strength of Nordic Telecommunications. Industrial and Corporate Change Vol. 12. No. 1. (February 2003), 91 - 114. o.; **Witte**, Eberhard: Restructuring the Telecommunications System in West Germany. Telecommunications Policy, Vol. 12. No. 2., (June 1988), 184-186. o.; **Wigand**, Rolf T.: A Comment on the Witte Report. Telecommunications Policy, Vol 12. No. 2. (June 1988), 186-188. o.; **Neumann**, Karl-Heinz - Wieland, Bernhard: Competition and Social Objectives: The Case of West German Telecommunications. Telecommunications Policy, Vol 10. No. 2. (June 1986), 121-131. o.; **Dörrenbächer**, Christoph: Telecommunications in West Germany: The Transformation of the Technical and Political Framework. Telecommunications Policy, Vol. 12. No. 4. (December 1988), 344-352. o.; **Grupp**, Hariolf - Schnöring, Thomas: Research and development in telecommunications: National systems under pressure. Telecommunications Policy, Vol. 16. No. 1., (January-February 1992), 46-66. o.;
- ²⁹ *Részletesebben, lásd:*
- HULSINK**, Willem: Privatisation and Liberalisation in European Telecommunications: Comparing Britain, the Netherlands and France. London: Routledge, 1999., 225-255. o.;
- NOAM, Eli: Telecommunications in Europe. New York, NY: Oxford University Press, Inc., 1992., 133-166. o.;
- HAYWARD, Jack - Page, Edward C. (szerk.): Governing the New Europe. Durham, NC: Duke University Press, 1995., 365. o.;
- GRAACK, Cornelius: Telekommunikationswirtschaft in Der Europäischen Union: Innovationsdynamik, Regulierungspolitik und Internationalisierungsprozesse. Heidelberg, Physica-Verlag, 1997., 274-278., 302-304. o.;
- SCHMIDT, Vivien A.: From State to Market? The Transformation of French Business and Government. New York, NY: Cambridge University Press, 1996., 75., 125., 145-146., 172-174., 268., 399. o.;
- HILPERT, Ulrich (szerk.): State Policies and Techno-Industrial Innovation. London, Routledge, 1991., 109-130. o.;
- DORMOIS, Jean-Pierre: The French Economy in the Twentieth Century. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2004., (általánosan - és 54. o.);
- HART, Jeffrey A.: Rival Capitalists: International Competitiveness in the United States, Japan, and Western Europe. Ithaca, New York, Cornell University Press, 1992., 128. o.;
- NELSON, Richard R. (szerk.): National Innovation Systems: A Comparative Analysis. New York, NY: Oxford University Press, Inc., 1993., 201-209., 218-222., 227. o.;
- NUSSBAUM, Bruce: The World After Oil The Shifting Axis of Power and Wealth. New York, NY: Simon & Schuster, Inc., 1984., 170-189. o.;
- KASSIM, Hussein - Menon, Anand (szerk.): The European Union and National Industrial Policy. London, Routledge, 1996., 180., 188-192., 195. o.;
- PARKER, David (szerk.): Privatization in the European Union: Theory and Policy Perspectives. London, Routledge, 1998., 88-92. o.;
- MILLWARD, Robert: Private and Public Enterprise in Europe: Energy, Telecommunications and Transport, 1830-1990. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2005., 102-107., 110., 244-254., 278. o.;
- ELIASSEN, Kjell A. - From, Johan (szerk.): The Privatisation of European Telecommunications. Aldershot, Hampshire, HR (UK): Ashgate Publishing Limited, 2007., 93-98. o.;
- GOODMAN, Joseph W.: Telecommunications Policy-making in the European Union. Cheltenham, Glos, Edward Elgar Publishing Limited, 2006., 5., 23-25., 35-38., 61. o.;
- VOGEL, Steven Kent: Freer Markets, More Rules: Regulatory Reform in Advanced Industrial Countries. Ithaca, New York, Cornell University Press, 1996., 25-35., 231-236. o.
- ANDERSEN, Svein - Eliassen, Kjell (szerk.): Making Policy in Europe. London, SAGE Publications Ltd, 2001., (2. kiadás), 93. o.;
- LIU, Kuotsai Tom (szerk.): Handbook of Economic Development. (Public Administration and Public Policy/69), New York, NY: Marcel Dekker, Inc., 1998., 428., 437., 442-443. o.;
- CAPORASO, James - Risse, Thomas - Cowles, Maria Green: Transforming Europe: Europeanization and Domestic Change. Ithaca, New York, Cornell University Press, 2001., 67., 68. o.;
- ZACHER, Mark W. - Sutton, Brent A.: Governing Global Networks: International Regimes for Transportation and Communications. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 1996., 169-170. o.;

-
- CHAPUIS, Robert J.: 100 Years of Telephone Switching, I.: Manual and Electromechanical Switching, 1878-1960's. IOS Press, 2003., (2. kiadás), 119-120. o.;
- BOLTER, Walter G. - McConnaughey, James W. - Kelsey, Fred J.: Telecommunications Policy for the 1990s and Beyond. Armonk, NY.: M. E. Sharpe, 1990., 322., 341. o.;
- ZIEGLER, J. Nicholas: Governing Ideas: Strategies for Innovation in France and Germany. Ithaca, NY: Cornell University Press, 1997., 40-55. (45-47.) o.;
- KASSIM, Hussein - Menon, Anand: The European Union and National Industrial Policy. London, Routledge, 1996., 188-191. o.;
- BARTLE, Ian: Globalisation and Eu Policy-Making: The Neo-Liberal Transformation of Telecommunications and Electricity. Manchester, M: Manchester University Press, 2005., 42-44. o.;
- LAFFONT, Jean-Jacques - Beato, Paulina (szerk.): Competition Policy in Regulated Industries: Approaches for Emerging Economies. Washington D.C.: Inter-American Development Bank, 2002., 2-3., 13. o.;
- Coustel**, Jean Pierre: Telecommunications Services in France: The Regulated Monopoly and the Challenge of Competition. Telecommunications Policy, Vol. 10. No. 3. (September 1986), 229-244. o.;
- Grupp**, Hariolf - Schnöring, Thomas: Research and development in telecommunications: National systems under pressure. Telecommunications Policy, Vol. 16. No. 1., (January-February 1992), 46-66. o.;
- ³⁰ *Részletesebben, lásd:*
- NOAM**, Eli: Telecommunications in Europe. New York, NY: Oxford University Press, Inc., 1992., 239-250. o.;
- NELSON, Richard R. (szerk.): National Innovation Systems: A Comparative Analysis. New York, NY: Oxford University Press, Inc., 1993., 249. o.;
- MILLWARD, Robert: Private and Public Enterprise in Europe: Energy, Telecommunications and Transport, 1830-1990. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2005., 102., 107., 244-254. o.;
- GOODMAN, Joseph W.: Telecommunications Policy-making in the European Union. Cheltenham, Glos, Edward Elgar Publishing Limited, 2006., 26., 176., 178. o.;
- GRAACK, Cornelius: Telekommunikationswirtschaft in Der Europäischen Union: Innovationsdynamik, Regulierungspolitik und Internationalisierungsprozesse. Heidelberg, Physica-Verlag, 1997., 295-299., 302-304. o.;
- CAPORASO, James - Risse, Thomas - Cowles, Maria Green: Transforming Europe: Europeanization and Domestic Change. Ithaca, New York, Cornell University Press, 2001., 69. o.;
- TERPLAN, Kornel - Morreale, Patricia (szerk.): The Telecommunications Handbook. Boca Raton, Florida, CRC Press LLC, 2000., I. - 54. o.;
- BOLTER, Walter G. - McConnaughey, James W. - Kelsey, Fred J.: Telecommunications Policy for the 1990s and Beyond. Armonk, NY.: M. E. Sharpe, 1990., 322., 343. o.;
- PARKER, David (szerk.): Privatization in the European Union: Theory and Policy Perspectives. London, Routledge, 1998., 150-157. o.;
- GORDON, Jeffrey N. - Roe, Mark J. (szerk.): Convergence and Persistence in Corporate Governance. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2004., 166., 189., 196. o.;
- KASSIM, Hussein - Menon, Anand: The European Union and National Industrial Policy. London, Routledge, 1996., 196-198. o.;
- BARTLE, Ian: Globalisation and Eu Policy-Making: The Neo-Liberal Transformation of Telecommunications and Electricity. Manchester, M: Manchester University Press, 2005., 43. o.;
- Grupp**, Hariolf - Schnöring, Thomas: Research and Development in Telecommunications: National Systems under Pressure. Telecommunications Policy, Vol. 16. No. 1., (January-February 1992), 46-66. o.;
- Graziosi**, Giuliano: Telecommunications in Italy: In an International Context. Telecommunications Policy, Vol. 12. No. 4. (December 1988), 302-310. o.;
- Montella**, Luigi: Global Competition and EEC Policy in Telecommunications An Italian Perspective. Telecommunications Policy, Vol. 8. No. 3. (September 1984), 205-212. o.;
- Frey**, Marco - Vivarelli, Marco: New technology and employment in Italian telecommunications. Technovation, Vol. 11. No. 5., (July 1991), 303-314. o.;
- Camagni**, Roberto - Capello, Roberta - Scarpinato, Marco: Scenarios for the Italian telecommunications market: Public and private strategies. Telecommunications Policy, Vol. 17. No. 1., (January-February 1993), 27-48. o.;
- ³¹ *Részletesebben, lásd:*
- NYEVRIKEL** Emília - Csorba Imre - Szabó Sándor: A távközlés-politika fejlődésének nemzetközi tapasztalatai. In.: A távközlés társadalmi és gazdasági összefüggései, Heller Krisztina - Nádásdi Ferenc (szerk.), Bp., Akadémiai Kiadó, 1990., 248. o.;
- MILLWARD, Robert: Private and Public Enterprise in Europe: Energy, Telecommunications and Transport, 1830-1990. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2005., 105., 182., 245., 251. o.;
- NOAM, Eli: Telecommunications in Europe. New York, NY: Oxford University Press, Inc., 1992., 203-211. o.;
- GRAACK, Cornelius: Telekommunikationswirtschaft in Der Europäischen Union: Innovationsdynamik, Regulierungspolitik und Internationalisierungsprozesse. Heidelberg, Physica-Verlag, 1997., 266-271., 272-274. o.;
- NUSSBAUM, Bruce: The World After Oil The Shifting Axis of Power and Wealth. New York, NY: Simon & Schuster, Inc., 1984., 169. o.;

-
- BARTLE, Ian: Globalisation and Eu Policy-Making: The Neo-Liberal Transformation of Telecommunications and Electricity. Manchester, M: Manchester University Press, 2005., 42-44. o.;
- NOAM, Eli M.: Interconnecting the Network of Networks. Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 2001., 22-23. o.;
- Bergendorff**, Hans - Larsson, Torsten - Näslund, Ruben: The monopoly v competition debate. Telecommunications Policy, Vol. 7. No. 4., (December 1983), 297-308. o.;
- Grupp**, Hariolf - Schnöring, Thomas: Research and Development in Telecommunications: National Systems under Pressure. Telecommunications Policy, Vol 16. No. 1. (January-February 1992), 46-66. o.;
- Müller**, Jürgen - Bohlin, Erik - Karpakka, Jari - Riis, Christian - Skouby, Knud Erik: Telecommunications liberalization in the Nordic countries. Telecommunications Policy, Vol. 17. No. 8. (November 1993), 623-630. o.
- ³² *Részletesebben, lásd:*
- NYEVRIKEL** Emília - Csorba Imre - Szabó Sándor: A távközlés-politika fejlődésének nemzetközi tapasztalatai. In.: A távközlés társadalmi és gazdasági összefüggései, Heller Krisztina - Nádasi Ferenc (szerk.), Bp., Akadémiai Kiadó, 1990., 239. o.;
- CASTELLS, Manuel - Himanen, Pekka: The Information Society and the Welfare State: The Finnish Model. Oxford, OX: Oxford University Press, 2002., 56-62. o.;
- NOAM, Eli: Telecommunications in Europe. New York, NY: Oxford University Press, Inc., 1992., 212-219. o.;
- BOLTER, Walter G. - McConnaughey, James W. - Kelsey, Fred J.: Telecommunications Policy for the 1990s and Beyond. Armonk, NY.: M. E. Sharpe, 1990., 322. o.;
- BARTLE, Ian: Globalisation and Eu Policy-Making: The Neo-Liberal Transformation of Telecommunications and Electricity. Manchester, M: Manchester University Press, 2005., 43. o.;
- GRAACK, Cornelius: Telekommunikationswirtschaft in Der Europäischen Union: Innovationsdynamik, Regulierungspolitik und Internationalisierungsprozesse. Heidelberg, Physica-Verlag, 1997., 259-265., 272-274. o.;
- Nattermann**, P. M. - Murphy, D. D.: The Finnish Telecommunications Market Advantage of Local Access Incumbency. Telecommunications Policy, Vol. 22. No. 9. (October 1998), 757-773. o.
- ³³ **MAJOR** Iván: A távközlés privatizációja. Bp., ÁPV Rt. (Számadás a talentumról), 1998., 12. o.
- ³⁴ **PAPP** Ilona (szerk.): Szolgáltatások a harmadik évezredben. Bp., Aula Kiadó, 2003., 356. o.

III. fejezet

A távközlési liberalizáció és privatizáció „belső” és „külső” okai - összefüggései

1. Bevezetés és a „fogalom-készlet”

A távközlés „hagyományos” működésének, berendezkedésének sajátosságai valamint a gazdaság egészét átfogóan érintő fejlődése alapján a távközlés reformjában a piaci közszolgáltatások szerkezeti átalakításának szinte valamennyi alapvető módszere, eszköze és fogalom-készlete több-kevesebb jelentőséggel szerepet kap. Így különösen a liberalizáció, a privatizáció, a decentralizáció, a monopolhelyzet megszüntetése és sajátosan a „dereguláció” struktúrája, fogalmi rendszere is.

A távközlési piac liberalizációjának bonyolult és összetett folyamatai, valamint a „globalizálódó” világgazdaságban, társadalmi fejlődésben, az „információs társadalomban” betöltött kitüntetett szerepe alapján azonban a távközlési piac fejlődéséhez, átalakulásához - az előző mondatban említettekhez képest - még fogalmak özöne kapcsolható (így pl.: co-regulation, re-regulation, dereguláció sokféle értelmezése).

A távközlési piaci szerkezet-váltást meghatározó fogalmakkal összefüggésben *három alapvető szempontot szükséges megjegyezni:*

1) A használatos bonyolult fogalmak tömege a legtöbb esetben csak arra alkalmas, hogy érthetlenné, *áttekinthetlenné* tegye a távközlés fejlődésének, szabályozásának összefüggő rendszerét.

A fogalmak „elburjánzása”, a számtalan új fogalom megjelenése általánosan jellemző a távközlési szakirodalomban. A jogtudományi elemzésekben bevezetett, sok esetben *meghatározatlan fogalmak* többsége azonban tartalmilag, logikailag és módszertanilag is *pontatlan*, általában „egyszerűen” *értelmetlen*, illetve a tudományos elemzés, a világos értelmezés szempontjából teljességgel *indokolatlan*.

A szabályozás, illetve az egyes jogintézmények elemzése és rendszerezése körében alaptalanul használt fogalmak jelentős része ugyanis lényegtelen, *értékelhetetlen szempontokat* tartalmaz vagy pontosan a lényegi elemekről, folyamatokról *vonja el* a figyelmet.

A távközlésben érdekes módon megfigyelhető fogalmak „erdejében” már-már odáig is eljuthatunk, hogy az egyes bonyolult, *tudományoskodóan* megfogalmazott, de tartalmukban *üres, semmitmondó* fogalmak csak úgy önmagukért, a *tudományos látszatért* keletkeznek, miközben megalkotásuk mögött a *tudományos elemzés iránti igény nem* húzódik meg. Ez különösen akkor szembetűnő, ha az adott fogalom nem kapcsolódik a távközléssel összefüggő gazdasági folyamatok, szabályozási alapok leírására, rendszerezésére, vagy felszínes, ésszerűtlen, illetve esetleg szükségtelen rendszerezés céljául szolgál.

Mindezzel kapcsolatban két fő szempontot szükséges hangsúlyozni:

Egyrészt miután a távközlési ágazat fogja át a tágran értelmezett információ-átvitel alapvető struktúráját, ezért a távközlés, különösen napjainkban egyrészt szinte átfoghatatlan, beláthatatlan összefüggésben áll: *a) a világgazdasággal, b) nemzetközi kereskedelemmel, c) a globalizációs folyamatokkal, d) a műszaki tudományokkal, e) az egyes országok gazdaságpolitikájával, f) gazdasági fejlődésével, versenyképességével g) a nemzetközi kapcsolatok rendszerével, valamint h) az információs társadalom társadalom-tudományi alapjaival.*

Másrészt pedig a jogtudomány, a jogelmélet és a jogalkotás *alapvető feladata* - lenne - a távközléssel összefüggő *gazdasági és társadalmi folyamatok teljességének* rendszerezése, mégpedig a jogi szabályozás, a gazdasági közigazgatás útján történő beavatkozás szempontjából releváns viszonyok kiválasztása és a hatékony, megfelelő jogérvényesülést megalapozó jogszabályok, jogintézmények kialakítása érdekében. Mindez azonban olyannyira bonyolult és *összetett feladat*, kiegészítve a jogalkotás, a jogpolitika távközlési piaci viszonyokat alapvetően meghatározó jelentőségével, a „jog sajátos jellemzőivel”, valamint a távközlés területének szinte kezelhetetlenül gyors változásával, hogy a tudomány, a jogalkotás és a jogalkalmazás körében is óhatatlanul megjelennek teljesen *felesleges fogalmak*.

E két szempont alapján *valamelyest érthető a hangzásukban tudományos, de tartalmukban minden ésszerűséget nélkülöző fogalmak jogtudomány keretében történő elterjedése, felbukkanása.*

Mindettől függetlenül azonban mégis kiemelendő, hogy a távközlés összetett és szerteágazó működése, társadalmi, gazdasági szerepe a jogtudomány területén indokolná leginkább a felesleges, túlbonyolított, tudományos szempontból értéktelen, illetve megalapozatlan elemzések, osztályozási szempontok és fogalmi csoportok elkerülését.

2) Az előbbi - 1) - pontban foglaltakkal, vagyis a távközlési reform-folyamat, szerkezet-váltás releváns fogalmainak meghatározásával szoros összefüggésben megállapítható, hogy a távközléssel kapcsolatos állami beavatkozás, jogi szabályozás, illetve piaci működés struktúráját alapjaiban meghatározó és fokozatosan erősödő változások két fogalom keretében teljeskörűen leírhatók, rendszerezhetők és elemezhetők, mégpedig:

A) a liberalizáció és

B) a privatizáció fogalmában.

Minden *egyéb piaci szerkezetváltáshoz* kapcsolódó gazdasági közigazgatási *fogalom* ugyanis a liberalizáció, illetve a privatizáció *részelemét* képezi vagy a liberalizáció és a privatizáció fogalmával meghatározó, *alapvető tartalmi összefonódást* mutat.

A) A liberalizáció legáltalánosabb értelemben a piaci verseny szabadságfokának növelése. A liberalizációval összefüggésben módszertani szempontból hangsúlyozandó alapfogalmak (a liberalizációról és a vonatkozó további alapfogalmakról lásd a IV. fejezetben):

a) A dereguláció.

A dereguláció fogalmának számos jelentés-tartalma ismert, amelyek közül a dolgozatban kizárólag a közszolgáltatások és a közszektor reform körében általánossá vált dereguláció fogalom kerül elemzésre. E dereguláció fogalom, tartalma szerint: A *a) kizárólagos és különleges jogokat biztosító, az állami monopóliumokat fenntartó, az állami tulajdont, valamint az állam közvetlen piaci tevékenységeit, szolgáltatásait meghatározó szabályozás, továbbá b) a kormányzat, a közigazgatás ilyen típusú szabályok kialakítására vonatkozó jogköreinek visszaszorítása.*

Különösen hangsúlyozandó, hogy a közszolgáltatásokra és a közszektor reformjára vonatkozó - az Egyesült Államokból kiinduló - dereguláció fogalom még távoli kapcsolódási pontokat sem mutat a túlszabályozás, a túlszabályozottság, illetve a jogrendszer „felesleges” jogszabályi rendelkezéseivel összefüggő reformok fogalmával.

A dereguláció (közszolgáltatásokra reformjára vonatkozó) fogalmával kapcsolatban *általánosan megállapítható*, hogy az *angolszász*, azon belül is különösen az amerikai jogelmélet és jogrendszer keretein *kívül, eredeti fogalma szerint alkalmatlan a liberalizáció* folyamatainak, szabályozásának, illetve az állami beavatkozás és a *gazdasági közigazgatás* változásainak általános leírására.

A dereguláció fogalma ugyanis alapvetően az *Egyesült Államok* közszolgáltatásokra vonatkozó sajátos szabályozásához igazodik.

(Továbbá a fejlett piacgazdaságok közül részben, illetve speciálisan az Egyesült Királyság, Új-Zéland és Ausztrália közszolgáltatási rendszerét, reformját jellemző fogalom.)

Az Egyesült Államokban ugyanis a *közszolgáltatások szabályozásának* igen egyedi, sajátos rendszere alakult ki, amelyben valódi értelmet kap a szabályozás „visszaszorítása, csökkentése”.

Hiszen az Egyesült Államokban a magántulajdon kereteiben működő piaci közszolgáltatások, közszolgáltató magánmonopóliumok (mint, pl.: a távközlés) tekintetében az állami beavatkozás és a piaci működés *jellegzetes fogalma a „szabályozottság”, a közszolgáltatási tartalmú, a magántulajdonra speciálisan korlátozó „szabályozás”*.

Az *európai* országok jogrendszerében, az *európai közösségi jog* keretében azonban a *dereguláció* tartalma szerint *idegen fogalmat* jelent. Az *európai* országokban ugyanis a piaci *közszolgáltató* ágazatokra jellemző *állami közszektor* működésében, a kiterjedt *állami tulajdon* szerkezetében és a magántulajdon bevonása ellenére is *állami tulajdonú közellátási struktúrában*:

a) általános, keretjellegű garanciális jogi szabályozás és

b) az állami tulajdonosi hatalomból eredő közvetlen - nagyjából szabályozatlan tartalmú - ágazat-, vagy vállalatirányítás érvényesült.

Egyik esetben sem beszélhetünk érdemben, lényegi tartalmát tekintve *deregulációról*, ugyanis *mindkét* módszer tekintetében megállapítható, hogy a *piaci verseny megnyitásával*, sokkal erősebb, részletesebb szabályozási rendszer vált *szükségessé*.

A *közszektorra szabott jogszabályok helyett* sokkal részletesebb, a piaci működést, a *közérdekekkel* szorosan összefonódó *piaci verseny fenntartását* garantáló szektor-specifikus jogi szabályozás került kialakításra.

Az *ágazatirányítás, vállalatirányítás* legnagyobb részben szabályozatlan rendszerét pedig egyértelműen *részletes jogszabályi rend* váltotta fel, amely *garantálta az állam tulajdonosi hatalmából* kikerülő gazdasági szerkezet és gazdálkodó szervezetek működését.

Mindezek ellenére a *távközlési liberalizáció* körében általánossá vált (szinte minden országban, Európában is) a *dereguláció* fogalmának meghatározatlan, az adott jogrendszerekhez igazítás nélküli átvétele, *egyszerű adaptálása*.

Sőt a dereguláció fogalma számos elméleti megközelítésben a liberalizáció *szinonim* fogalmaként használatos. Az Egyesült Államokon (és Új-Zélandon) kívül azonban a *szinonim* használat végképp *pontatlan*, hiszen a *liberalizáció* határozottan *szélesebb körű* fogalmat jelent a *deregulációhoz* képest, ugyanis:

A piaci közszektor *közszolgáltatási* tartalmú *szabályozottságának* visszaszorítása, enyhítése, bizonyos tartalmi átalakítása a) *nem feltétlenül* tartalmazza egyben a piaci verseny megnyitását is, illetve b) a piaci verseny megnyitásával összefüggő dereguláció nem foglalja magában egyértelműen az *állami tulajdon*, illetve a *közszektor szerkezeti változását*.

A pontatlanul és általában szükségtelenül alkalmazott dereguláció fogalom tehát *használatára esetén is* csak a *liberalizáció egyik eszközének* tekinthető, vagyis semmi esetre sem egyező tartalmú a liberalizációval, különösen nem privatizációval.

Az *Egyesült Államokban* azonban az elvi, szerkezeti alapja szerint *piaci verseny* keretében és *magántulajdonban* működő távközlési *közszolgáltatási* struktúra vonatkozásában, a) a közszolgáltatási tartalmú szabályozás visszaszorulásával, lebontásával, b) a közszolgáltatási szabályozottsággal tulajdonképpen megszüntetett „magánműködés” alapvető átalakításával, illetve c) a magánmonopólium állami védelmének csökkenésével *kapcsolatos dereguláció* önmagában *elvezet a piaci verseny* fejlődéséhez és a dereguláció mértéke, foka szerint ugyan továbbra is korlátok közé szorított, de „szabad” működéséhez.

Mindezek alapján a *liberalizáció általános* elméleti összefüggéseiben a *dereguláció* fogalma *nem kerül használatra* a dolgozatban.

b) A demonopolizáció, a piaci monopolhelyzet megtörése a belépési korlátok oldásával, amely a távközlés területén önálló fogalmi elhatárolást nem igényel, ugyanis a távközlési liberalizáció fogalmának alapvető és elválaszthatatlan részelemét képezi.

c) A decentralizáció. A közigazgatás elméleti alapjaiban a decentralizáció fogalmának számos jelentés-tartalma ismert. A dolgozatban azonban a decentralizáció kizárólag a távközlési piaci liberalizáció fogalmával összefonódó gazdasági értelmében kerül említésre. A távközlési szolgáltatásokkal összefüggő kisebb jelentősége, illetve terjedelmi okok alapján a dolgozat továbbá nem foglalkozik a közszolgáltatás-szervezés országokon belüli (decentralizált) helyi, regionális szintjeivel sem.

Kizárólag a távközlési liberalizációval összefüggő piac-szerkezeti értelmében tehát a decentralizáció a gazdálkodó szervezet vagy a gazdasági tevékenység széttagolása, szétbontása meghatározott egységekre. (Territoriálisan vagy funkcionálisan, illetve különös értelmet nyer a szövetségi államok (föderáció) esetében.)¹

B) A *privatizáció szűkebb értelmű* jelentés-tartalma, hogy az állami tulajdon magántulajdonba kerül. *Tágabb értelemben* azonban privatizáció fogalmába tartozik *az állami vállalatok piacralépése*, sőt az is, ha *nem az állami vállalat*, nem a konkrét állami tulajdon hanem *adott állami funkció, feladat, közszolgáltatás* kerül „magánkézbe”, a magánszektor, a magángazdálkodás keretébe (a „magántulajdon” szerkezetébe). Lásd a IV. fejezet 1. pontjában.

Az állami tulajdon átadásának, visszaszorulásának *számtalan formája* alakult ki, továbbá a tulajdonosváltás tekintetében is többféle *átmeneti forma, módszer* létezik.

A privatizált javak a) *magántulajdonoshoz*, valamint b) *közösségi, vagy közvetett módon állami tulajdonoshoz* is kerülhetnek.

A közösségi tulajdonlás, vagy különböző lépcsőfokok beépítése a tulajdoni szerkezetbe ugyanis már lehetőséget biztosít a magántulajdonosi, üzleti, piaci viselkedési formák kibontakozására. A piaci, „magángazdasági” jellemzők mértéke számos körülménytől függ, így különösen: az új tulajdonos saját pénzügyi, piaci helyzetétől, motivációjától, szervezetétől, esetleg a mögötte álló közösségtől, a megszerzett tulajdoni hányadtól, stb.² - Mindezekről lásd a IV. fejezet 1. pontjában.

A *privatizáció és a liberalizáció* tehát két különböző fogalmi struktúrát jelent, de közös sajátosságukat tekintve hangsúlyozandó:

Egyrészt fogalmi és tartalmi elemeik alapján *teljeskörűen alkalmasak* a távközlési közszektor-reform és piaci szerkezetváltás *jellemzésére, leírására, elemzésére*.

Másrészt a távközlés berendezkedéséből és fejlődésének sajátosságaiból adódóan e két fogalom szorosan *összefonódva és párhuzamosan*, erős kölcsönhatásban jellemezte a távközlési piacon bekövetkező óriási változásokat.

(Mindezekről, illetve a liberalizáció és a privatizáció összefüggéseiről részletesen lásd a IV. fejezetben.)

3) A távközlés fejlődése *nem az állami szerepvállalást* kérdőjelezte meg, nem az állami beavatkozás távközlési piacról történő teljes kivonulását igényelte, hanem az állam távközlési szerepének minőségi *átalakítását*, megváltoztatását.

A távközlés előrehaladásának fő gazdasági és műszaki mozgatórugói ugyanis egyértelművé tették, hogy az információátvitelben rejlő, valamennyi ország társadalmát, gazdaságát, valamint a nemzetközi folyamatokat érintő lehetőségek megfelelően kihasználható működése *érdekében*:

a) *Egyrészt* a távközlési vállalatok, szolgáltatások tekintetében érvényesülő állami tulajdonosi hatalom a lehető legteljesebb mértékben visszaszorítandó.

b) *Másrészt* a távközlési közszektorban alapjaiban szükséges átalakítani a) a monopóliumok mesterséges fenntartása érdekében kialakított szabályozási struktúrát, b) az állam által biztosított kizárólagos és különleges jogokat, illetve c) a távközlés költségvetési gazdálkodással szoros összefüggésben működő rendjét.

A *távközlési piac „függetlenítése”* a költségvetési gazdálkodástól, a közpénzügyi struktúra szerint hozott döntéshozatali mechanizmustól, valamint az állam tulajdonosi szerkezetétől azonban *nem jelenti* egyúttal a távközlés sajátos tartalma szerint indokolt kifejezett *állami beavatkozás megszüntetését*.

A gazdasági, technológiai tényezők által kiváltott távközlési gazdasági verseny szerkezetében ugyanis szükségszerűen fennmaradt, sőt a távközlés fejlődésénél, egyre növekvő súlyánál fogva meg is erősödött a gazdasági igazgatás, a szektor-specifikus távközlési szabályozás szigorú és hatékony közjogi alapú beavatkozást garantáló tartalma. (A sajátos állami beavatkozást, jogérvényesítést biztosító jogi rezsim.)

Már maga az elérni kívánt versenyipiaci környezet *sem nélkülözheti* az erős és szakmailag megalapozott (a műszaki-, a közgazdasági-, és a jogtudományok szoros összhangjára épülő) szabályozási rendet, ugyanis a távközlés speciális gazdasági és műszaki jellemzőiből következően *szinte lehetetlen*, hogy természetes, szerves gazdasági fejlődés eredményeként alakuljon ki a hatékony, önszabályozási folyamatokra épülő távközlési piaci verseny.

A szektor-specifikus szabályozás és az erős közhatalmi típusú állami beavatkozás, jogérvényesítés hiányában a liberalizált távközlési piaci verseny kialakulásának, illetve működésének „lehetlensége” bonyolult és összetett okok rendszerén alapul, amely részletesen a távközlési liberalizáció körében kerül elemzésre. Ehelyütt érdemes *példaként* megemlíteni:

Ha a magántulajdonban működő volt állami monopólium nem köteles biztosítani kiterjedt és a - magánosítás miatt - tulajdonában lévő hálózatának együttműködését, összekapcsolását vagy használatát az új piacra lépő távközlési szolgáltatók számára, akkor nemhogy nem valósul meg működő távközlési verseny, hanem el sem indul a verseny kialakulása felé vezető úton.

A magántulajdonban lévő szolgáltató hálózati együttműködésre vonatkozó kötelezettségeinek előírása azonban - jogállami keretekben - egészen más alapokon nyugszik a liberalizáció előtt jellemző közszektor kereteihez, illetve az állam tulajdonosi hatalmához, struktúrájához képest.

Az állami beavatkozás ugyanis a liberalizációt és privatizációt követően az állami szervezeti struktúrához, a közszektorhoz képest elkülönült külső jogalanyok felé irányulhat (pl.: magántulajdonban lévő szolgáltatók, mint külső jogalanyok), amely közhatalmi típusú tevékenységet részletesen és garanciálisan meghatározott keretek közé szorítanak, különösen: a) a tulajdonhoz való jog alapjaival, b) a beruházások nemzetközi és nemzeti védelmével, c) a gazdasági verseny szabadságával, d) a szerződési szabadság elvével, e) a közigazgatástól elkülönült külső jogalanyokkal szembeni kötelezettségek meghatározásával, illetve f) a vonatkozó alapvető jogok és a gazdasági alkotmányosság korlátozásával összefüggő alkotmányos alapelvek és jogintézmények.

A távközlés sajátosságaihoz illeszkedő versenyipiaci környezet kialakítása mellett, illetve pontosan a piaci verseny megnyitása esetén tehát az állami szerepvállalás továbbra is kiemelten szükségszerű, különösen azokon a területeken, amelyek azért nem bízhatók a távközlési piac önszabályozó folyamataira, mert ellentétes érdekeket képviselnek a piaci nyereségorientált szempontokkal szemben.

(Mindezekről lásd később a liberalizáció általános alapjai körében.)

A távközlés történetében tehát az *állami beavatkozás folyamatosan* - napjainkban is - indokolt, illetve szükségszerű volt, annyiban, hogy a távközlés fejlődésének *korszakos* jelentőségű

állomásai *átfogó szerkezetváltásra* irányuló hatással jártak az állami szerepvállalás módja és rendező elvei körében.

A távközlési *állami monopóliumok lebontásán* alapuló szerkezetváltás legáltalánosabb értelemben a távközlési szolgáltatók és szolgáltatások működését meghatározó *állami tulajdon és költségvetési gazdálkodási rend* megszüntetésében állt, amellyel *párhuzamosan* a távközlési piac „tartalmában”, valamint a szolgáltatások jelentős részének *jellemzőiben ugyan nem*, de gazdasági alapon és szabályozásában *fokozatosan kikerült* a közszektor köréből.

Azaz döntően *nem a távközlési alapszolgáltatások közérdekű tartalma*, közszolgáltatási jellege változott meg, hanem a *távközlési piac* egészének szerkezete, működése, *fejlődési iránya*, valamint a távközlési piaci struktúrával összefüggő *állami beavatkozás* rendszere.

E fejlődési folyamat *meghatározó alapja*, hogy a távközlési piac jelentős része hatékonyan működik, illetve működtethető a *közszektoron*, az állami közszolgáltatási ellátórendszeren *kívül* is.

A legáltalánosabb értelemben tehát: A liberalizált távközlési piacon az állami beavatkozás már *nem az állam tulajdonosi hatalmán*, a *közvetlen költségvetési irányításon* és gazdálkodáson alapul. *Ebből következően* - a liberalizáció és a privatizáció kibontakozásával - az állam a távközlésben sem léphetett/léphet fel

a) a tulajdonosi szerkezeten, a tulajdonosi hatalmon alapuló irányítási (vállalat-irányítási) eszközökkel, illetve

b) közvetlen közpénzügyi intézményekkel.

Vagyis az állami beavatkozás határa, a gazdasági igazgatás terjedelme - jogállamban - az alkotmányos alapok keretében garanciálisan meghatározott „közhatalmi” típusú jogérvényesítésre korlátozódhat.

Hangsúlyozandó, hogy a távközlési liberalizációt megvalósítani szándékozó országokban - az állami berendezkedéstől és a jogrendszerrel függetlenül - egységesen érvényesült, hogy:

a) A távközlés versenyipiaci alapra helyezésével a *piaci és a szolgáltatási struktúra* a közigazgatás „közhatalmi” típusú tevékenységeinek és jogérvényesítési módszereinek keretébe helyeződik.

(Vagyis a közigazgatáson, a közszektoron kívülre ható, illetve a közigazgatástól elkülönült külső piaci struktúrára, jogalanyokra irányuló gazdaság-igazgatási tevékenységek keretébe.)

b) A *távközlési piac szereplői* pedig a közigazgatáson, az államigazgatáson belüli irányítási-tulajdonosi (közszektor-vállalat irányítási) hatalom keretéből szintén az államtól, a közigazgatás szervezetétől elkülönült külső jogalany státuszába kerülnek.

A távközlés fejlődésével nagyjából egységesen lépést tartó országok esetében a távközléssel összefüggő gazdasági és társadalmi viszonyok egyöntetű törvényszerűségeiből adódik, hogy a távközlési ágazatba történő állami beavatkozás, gazdasági igazgatás intézményesített struktúráját a kormányzattól, az államigazgatástól elkülönült külső jogalanyok irányában szükséges megszervezni, kialakítani. Ennek módja az egyes jogrendszerekhez igazodóan tartalmilag változó, de keretét - általában az alkotmányjog és a törvényhozás által behatároltan - a közigazgatás és a közigazgatási jog képezi.

Ebből következően a távközlési piac működésében egyrészt kiemelt jelentőséget kapott a közigazgatási jog elmélete, jogalkalmazási gyakorlata, másrészt pedig a távközlés közszolgáltatási mechanizmusához, állami ellátórendszeréhez képest részletesen és garanciálisan meghatározott szektor-specifikus szabályozás, valamint gazdasági igazgatás vált szükségessé.

A távközlési szolgáltatások, közszolgáltatások gazdasági és technológiai fejlődésének egyik alapvető sajátossága ugyanis, hogy nemzetközi, világgazdasági szinten egyre határozottabban egységesülő, így az egyes jogrendszerektől „részben függetleníthető” működési elveken, infrastruktúrán, szolgáltatáson alapul. A távközlés „globalizálódása” az egyes országok szempontjából tehát viszonylagosan egységessé teszi a szolgáltatás-nyújtás rendjét, az infrastruktúrát és ebből következően az állami beavatkozás funkcióját és szabályozásának tartalmát.

(Technológiai és piaci szempontból az egységes folyamatok kibontakozását erősíti a távközlési konvergencia is - amely az V. fejezetben kerül elemzésre.)

Ilyen átfogó és fokozatosan nemzetközi szinten egységesedő folyamatokat képeznek, pl.: *a)* az országhatárokon átnyúló nemzetközi hírközlési hálózatok és szolgáltatások, *b)* az infrastruktúra nemzetközi együttműködésének rendszere, *c)* a műholdas távközlés, *d)* az úrtávközlés, *e)* a nemzetközi szabványok, *f)* a nemzetközi tarifák elszámolása, *g)* a világszinten egységesen működő szolgáltatások (pl.: adatátvitel, Internet), *h)* a kölcsönös információcserére épülő, szintén országhatároktól függetlenül megvalósuló telefonszolgáltatás, mobiltelefon szolgáltatás, *i)* a nemzetközi összefogást és munkamegosztást igénylő technológiai fejlesztések.

Természetesen e szolgáltatások műszaki alapon bármely országból (pl.: adott állami berendezkedéstől függően vagy politikai alapon) kizárhatók, korlátozhatók, de ilyen szándékú intézkedések körében általában óriási ellensúlyt képviselnek - minden országban - a gazdasági versenyképesség ésszerűségei.

1.1. A „belső” és „külső” okok szerinti tagolás alapjai, bevezetése

A távközlési természetes és egyben államilag védett monopóliumok lebontásának, az általánossá vált távközlési privatizáció struktúrájának, illetve a piac liberalizációjának szinte „elkerülhetetlen” bekövetkezését és kibontakozását megalapozó okok rendszerezésében *elhatárolhatók*:

a) A távközlés sajátosságaihoz igazodó (a távközlés jellemzőiből eredő), *technológiai és gazdasági szempontok szerint tagolható belső (távközlési) okok*, valamint

b) a világgazdaság, a nemzetközi pénzügyi rendszer, a nemzetközi kereskedelem és kereskedelem-politika fejlődésében a liberalizáció folyamatait általánosan meghatározó külső okok.

A) *Általánosan megállapítható*, hogy a távközlési liberalizáció-privatizáció folyamata mind *időben*, mind *tartalmában közvetlen összefüggést* mutat, sőt szükségességének felismerése és kibontakoztatásának igénye szinte *egybeesett* a liberalizációra *ható külső okokkal* és azok általános hatás-mechanizmusával, vagyis:

a) a jóléti állam kritikáival, működésének zavaaraival, visszaszorulásával,

b) az állam közvetlen szolgáltatási funkcióihoz kapcsolódó alapvető változások kezdeteivel,

c) a „magánszektor” széleskörű bevonásával,

d) a közszektor átfogó szerkezeti, költségvetési reformjával,

e) a piaci közszolgáltatások szinte teljes körét érintő kiterjedt liberalizációs és privatizációs hullám nemzetközi tényezőivel, nemzetközi pénzügyi alapjaival, valamint

f) a liberalizáció általános, a piacnyitást hangsúlyozó, „sürgető”, a gazdasági fejlődés, növekedés, illetve a versenyképesség feltételét képező világgazdasági mechanizmusával.

A piaci alapú közszolgáltatások körében azonban - a távközlésen kívül - a liberalizáció igencsak *rövid ideig* volt általánosan „népszerű”. A közszektor, a közpolitika, gazdaságpolitika és a jogpolitika keretében megnyilvánuló liberalizációs hullám ugyanis inkább, csak egyfajta általános „fellángolást” jelentett az egyes országokban.

A távközlésen kívüli piaci közszolgáltatások vonatkozásában jellemző kezdeti átfogó, óriási léptékű és az egyes államok részéről igen „határozott szándékú” *reform, liberalizációs folyamat* tehát rövid időn belül (néhány, főleg „angolszász” ország kivételével) megtorpant, *lelassult*, vagy teljesen *elakadt*.

A távközlési liberalizáció tehát a konkrét megvalósítás, a piaci korlátok teljeskörű tényleges lebontása, a piaci verseny fejlődése, illetve a privatizáció folyamata szempontjából tartalmát, hatásait és időszakait tekintve is *jelentős eltéréseket* mutat a piaci alapú közszolgáltatások *más ágazataihoz*, illetve a liberalizáció világgazdasági, nemzetközi kereskedelmi szintű általános „térnyerésének” kereteihez, jellemzőihez és átfogó folyamataihoz képest.

B) *Másfelől szintén általánosan megállapítható, hogy a távközlési liberalizáció a külső okoktól, vagyis a közszektor, a piaci közszolgáltatások kiterjedt, kezdetben általánosítható liberalizációs folyamataitól, reformjától függetlenül is megkezdődött volna, mégpedig a távközlési szolgáltatások:*

- a) sajátos tartalma, fejlődése,
- b) az „információs gazdasági forradalom” térhódítása keretében a gazdaság más területeinek fejlődésében betöltött kiemelt jelentősége, hatása,
- c) a gazdaság egészének fejlettségét meghatározó jelentősége,
- d) a „globalizációs” folyamat szinte minden területén, részében megnyilvánuló alapvető szerepe,
- e) technológiai, műszaki alapjainak, infrastrukturális rendszerének az ipari forradalomhoz hasonlítható mérvű és hatású fejlődése, valamint
- f) az információs társadalom hálózati alapjaként fennálló társadalmi hatása alapján.

C) Mindebből következően a liberalizáció és a privatizáció, a közszektor-reform világméretű általános folyamataiban a távközlés:

Egyrészt, szinte teljesen egyedülálló, önálló, más ágazatokra is alapvető hatást gyakorló utat járt be.

Másrészt a piaci alapú közszolgáltatások között - napjainkig - a legeredményesebben kibontakozó liberalizációs folyamatot követett.

Harmadrészt igen sajátos összefonódást mutat, egyfajta alapfeltételét képezi a) más ágazatok közszektor-szerkezeti reformjának, valamint b) a világgazdaság, a nemzetközi kereskedelem, a nemzetközi pénzügyi rendszer, illetve egyéb gazdasági, társadalmi, közpolitikai és közösségi pénzügyi viszonyok keretében érvényesülő liberalizáció általános folyamatainak.

D) A távközlés műszaki és gazdasági fejlődéséből, „információs forradalmi” jelentőségéből következő liberalizációs-privatizációs sajátosságainak egyike tehát, hogy a gazdasági és társadalmi ésszerűségek mentén, adott fejlettségi szinten más ágazatokhoz képest elkerülhetetlennek bizonyult.

A távközlési liberalizáció szükségessége tehát az országok többségében, különösen a fejlett piacgazdasággal rendelkező, vagy azt bevezetni szándékozó államok körében, ugyan stratégiai és egyéb szempontok miatt „némi vonakodás mentén”, de megkérdőjelezhetetlenné vált.

A távközlési szolgáltatás sajátosságai alapján más gazdasági ágazatokhoz képest határozottabb, egységesebb és a szolgáltatás-nyújtás alapvető tartalmi elemeire is kiterjedő nemzetközi kapcsolatrendszert igényel. (Pl.: nemzetközi hálózatok, azok összekapcsolása, műholdas távközlés, úrtávközlés, mobil-roaming, szabványok, az interoperabilitás: vagyis a hálózatok, szolgáltatások együttműködési képessége.)

Ebből következően az egyes országok szintjén a liberalizáció kiváltó okainak elemei, alapvető tényezői, szabályozása és a vonatkozó nemzetközi kötelezettség-vállalások is egységesebb jellemzőket mutattak a távközlési közszektor-reformokkal összefüggő kormányzati döntéshozatal, közpolitika, távközlés-politika tartalmát, mechanizmusát tekintve.

A távközlési piaci szerkezetváltás átfogó hatásának, gazdasági és társadalmi jelentőségének, illetve a távközlés folyamatos fejlődésének sajátos következménye az is, hogy a közszektor és a közszolgáltatások reformjával, struktúra-váltásával, „magánosításával”, valamint a piaci verseny megnyitásával összefüggő igazgatási megoldások, módszerek, eszközök, jogintézmények szinte valamennyi általánosan elterjedt típusa fellelhető a távközlés fejlődésében, illetve liberalizációjának-privatizációjának folyamatában.

2. A távközlési liberalizációt kiváltó, a liberalizációra ható „belső” (távközlési) okok, folyamatok I.

A műszaki, technológiai fejlődéssel összefüggő szempontok

A távközlési piaci szerkezetváltást előidéző és a távközlési liberalizáció szinte elkerülhetetlen szükségességét megalapozó belső (távközlési) okok egységes, egymást feltételező, egymással szorosan összefonódó rendszerében kiindulási alapként a műszaki, technológiai szempontok kerülnek kiemelésre.

A liberalizáció „elkerülhetlensége” természetesen csak általános értelemben használható. A távközlési liberalizáció ugyanis „csak” a felhasználói igények növekedésével és a gazdasági fejlődés egészére vonatkozó hatásaival összefüggő műszaki, gazdasági ésszerűségek mentén minősíthető „elengedhetetlennek”, amelyhez képest az egyes országok szabadon mérlegelték/mérlegelik a liberalizáció megkezdését, kibontakoztatását, illetve annak terjedelmét, eszközrendszerét, megvalósításának módját.

Terjedelmi okokból azonban a távközlés műszaki, technológiai fejlődésének bonyolult és összetett rendszeréből még összefoglaló jelleggel *sem kerülhetnek elemzésre dolgozatban* a távközlési liberalizáció okaival, folyamatával összefüggő legfontosabb alapvető elemek, fejlődési irányok. *Ebből következően ehelyütt csak és kizárólag a műszaki fejlődés legáltalánosabb rendszerezési szempontjai és e tagolás mentén néhány alapvető tartalmi elem kerül említés szintjén, elnagyoltan ismertetésre.*

A XX. sz. második felében a gazdaság számára egyre jelentősebb hajtóerőt képviseltek a távközlési szolgáltatások és az információipar, amelyek a konvergencia keretében fokozatosan integrálták a távközlési és az informatikai technológiákat. A kínálat egyre erőteljesebb fejlődése egyaránt kiterjedt:

- a) az átvitt információ mennyiségére (sáv szélesség növelése),
- b) az interaktivitásra,
- c) az átvitt tartalom jellegére, típusaira (különböző tartalomszolgáltatások),
- d) a szolgáltatásokhoz való hozzáférés kiterjedésére, bővülésére (távközlési hálózathoz való csatlakozás lehetőségének széles köre),
- e) a hálózati platform semlegességére (az egyes távközlési hálózatokon több, addig hálózatonként elkülönült szolgáltatás is nyújtható), valamint
- f) a felhasználás általánosságára (társadalom széles köre, felhasználási igényekhez igazítható szolgáltatás és infrastruktúra, elektronikus kormányzás, elektronikus kereskedelem, e-egészségügy, e-oktatás stb).

A távközlés tehát fokozatosan a világgazdaság egyik legfontosabb szektorává vált, amelynek gazdasági teljesítményét legnagyobb részben az Egyesült Államok, az Európai Közösség, valamint Japán képviselte/képviseli.³

Az európai távközlési hálózati rendszer tekintetében az 1960-as évektől kibontakozó egyre gyorsuló ütemű gazdasági növekedés, azt követően pedig az 1970-es években jelentkező, az általános világgazdasági korszakváltás kereteibe illeszkedő⁴ távközlési technológia-váltás egyre erőteljesebb lépéskényszerbe, versenybe helyezte a távközlési szolgáltatókat és ezáltal a távközlési szolgáltatások ellátásában kiemelt szereppel rendelkező, általánosan tulajdonosi hatalmat gyakorló államszervezetet is.

A távközlés területén tehát a technológiai fejlődés, az információs igények, a szolgáltatások bővülése és a gazdasági folyamatok olyan jelentős változásokat eredményeztek, amelyek alapjaiban kezdték feszíteni a távközlés 1980-as években fennálló gazdasági, intézményi és szervezeti kereteit.

A technológia átütő erejű fejlődése szempontjából bekövetkezett legfontosabb változások alapjai a következő pontokban foglaltak szerint tagolhatók.

2.1. Az alternatív, párhuzamos, „helyettesítő” infrastruktúra és szolgáltatások megjelenése, illetve a hálózat megszthatósága

Megjelentek az *alternatív, párhuzamos átviteli lehetőségek* az úrtávközlés, műholdas távközlés a mikrohullámú sugárzás és az üvegszál alapú hálózat keretében, amelyek *nemcsak* a továbbítható információ mennyiségét érintették, hanem jelentősen *csökkentették az információátvitel költségeit* is.⁵

Az új hálózati struktúrák, átviteli módszerek tehát:

Egyfelől lehetővé tették a kábelekkel addig műszaki vagy gazdasági alapon *elérhetetlen területeken* is a távközlési infrastruktúra kiépítését, illetve bővítését, fejlesztését.

Másfelől pedig - és ez a fontosabb - a távközlés fejlődésének, gazdasági berendezkedésének egyik *legjelentősebb állomásaként* a gazdasági ésszerűség és a hatékony működés szempontjából is elérhetővé tették a már meglévő hálózatok melletti - akár párhuzamos, akár bizonyos formákban „helyettesítő” - *új infrastruktúra kialakítását, vagy a meglévő távközlési rendszeren több szolgáltatás* (akár egyidejű, egyszerre történő) nyújtását.

A technológiai fejlődés (többek között a továbbítható információ mennyiségének óriási ütemű növekedésének és a költségek csökkenésének) hatására tehát, addig szinte elképzelhetetlen módon, gazdaságilag is megvalósíthatóvá, sőt ésszerűvé, versenyképessé vált:

a) A *párhuzamos* hálózati innováció (a későbbi infrastruktúra alapú verseny alapja).

b) A szolgáltató meglévő hálózatán, annak fejlesztésével

ba) egyszerre több szolgáltatás nyújtásának, illetve szintén a meglévő hálózaton

bb) több szolgáltató egyidejű szolgáltatásának lehetősége.

2.2. A távközlési hálózatok rendszerének, fejlődésének legalapvetőbb szempontjai

1) A távközlési hálózatok az egyes országok legnagyobb automatikáit jelentik. A *távközlőhálózat* a műszaki eszközök olyan komplex rendszere, amelyek az egymástól földrajzilag távol eső távközlési készülékek közötti információk cseréjét teszi lehetővé.

A távközlési hálózat építésénél, korszerűsítésénél, fejlesztésénél általános fejlődési tendencia a hálózat *egyszerűsítése*. A hálózat egyszerűsítése a központok, a csomópontok számának és a hálózat síkjainak csökkentését jelenti, amely a megvalósítási, üzemeltetési költségeket visszaszorítja, a minőséget pedig jelentősen növeli.

A hálózat *egyszerűsítése* azért is kiemelten *szükséges*, mert évek alatt a hálózat valamennyi építőeleméből (előfizetői készülék, előfizetői és trónkkábel, átvitel-technikai berendezés, kapcsolóközpont) *több generáció* halmozódik fel és üzemel. A többgenerációs és ezért több jelzésrendszert tartalmazó sokféle központos hálózatok fenntartása sokrétű szaktudást, és tartalék alkatrészt igényel, amely jelentősen megnöveli az üzemeltetés költségeit.

2) Fontos megemlíteni, hogy az 1930-as évek óta a hálózatok valamennyi építőeleme tartalmaz valamilyen mértékű intelligenciát, amely a digitális technika alkalmazásával egyre növekszik. A hálózatban a legtöbb intelligenciát a kapcsolóközpontok és a routerek, azaz a csomópontok tartalmazzák.

Az egyes országok gazdasági fejlődése együtt jár a távközlőhálózatok és szolgáltatások folyamatos fejlesztésével. Ezen belül azonban kiemelendő, hogy a távközlőhálózat rendeltetése akkor felel meg egy ország gazdasági viszonyainak, ha terjedelme és minősége összhangban áll az adott ország gazdasági fejlettségével.

Alapvetően gátolja ugyanis a gazdaság fejlődését, ha a távközlési hálózat fejlettsége elmarad a gazdaság és a társadalom igényeitől. (A távközlési liberalizációt, valamint a közigazgatási beavatkozás terjedelmét is alapvetően ez a szempont határozta/határozza meg.)

A gazdasági fejlődést lényegesen meghaladó hálózati fejlesztés (miután óriási tőkebefektetési igényű) azonban meghosszabbítja a befektetés megtérülését, így gazdaságilag ésszerűtlen és hátrányos.

A távközlő-hálózatok tervezése, kiépítése hatalmas tőkét igényel, ezért az egyes országokban és az országok között kiépített távközlési hálózatokban felhalmozott anyagi és szellemi érték évről évre hatalmas ütemben növekszik és összértékük szinte felbecsülhetetlen.

3) A távközlés fejlődése során az 1980-as évekig egy távközlési szolgáltatási rendszert egy hálózat valósított meg. A távközlési hálózatok azonban óriási minőségi változáson mentek keresztül, amelynek keretében:

a) egyrészt a beszéd mellett alkalmassá váltak a nem beszéd jellegű információk továbbítására, illetőleg cseréjére is,

b) másrészt fejlődésük általános sajátossága lett, hogy egyes szolgáltatási rendszerek (távközlési szolgálatok) több egymástól eltérő képességgel rendelkező hálózatokon is elérhetővé váltak.

Napjainkban pedig már nyilvánvaló társadalmi igény és lehetőség hogy az egyes szolgáltatási rendszerek az elkülönült hálózatoktól függetlenül is elérhetők, átjárhatók. Ennek alapja, hogy megvalósult a valamennyi távközlési szolgáltatást átfogó távközlési infrastruktúra, amelyben az egyes hálózatok együttműködnek, összekapcsolódnak, egymáshoz hozzáférést biztosítanak. (Pl.: fix telefonról hívható a mobiltelefon, elérhető az internethálózat és viszont, amelyet a vonalkapcsolt távközlőhálózat számozási tervei és kapcsolóközpontjai is lehetővé tesznek.)

Az egyes szolgáltatási rendszerek, hálózatok átjárhatóságának műszaki lehetősége, fejlődése kiemelt jelentőségű a távközlés területén, ugyanis ezáltal a minőségi és technológiai fejlődés mellett a szolgáltatások választéka is óriási ütemben bővíthetett.

E műszaki fejlődés képezte a távközlési szektor robbanásszerű gazdasági növekedésének, a gazdasági verseny addig elképzelhetetlen felélénkülésének és mindezek alapján a távközlési ágazat liberalizációjának egyik legfontosabb alapját.

(Kiemelt jelentőségéből következően, az egyes szolgálatok műszaki, gazdasági és szabályozási összefonódását, átjárhatóságát önálló fogalmi rendszer jellemzi a távközlésben, mégpedig a konvergencia fogalma, amelyről lásd az V. fejezetben.)

2.3. A kapcsolt, vezetékes telefonhálózat működésének és fejlődésének liberalizációval összefüggő alapjai

1) A kapcsolt *vezetékes telefonhálózat* (Public Switched Telephone Network - PSTN vagy fix telefon - fixed telephone) az *eszközök szintjén* három fő részre osztható:⁶

A) Átviteli utak, amelyek összessége (kiegészítve az elektromos berendezésekkel, erősítőkkel, digitális eszközökkel) együttesen *átvitel-technikai rendszert* alkot. (Lásd az alábbi **A**) pontban.)

B) *Kapcsolóközpontok* és berendezések. (Lásd az alábbi **B**) pontban.)

C) *Előfizetői készülékek* (végberendezések, telefonállomások). (Lásd említés szintjén: 2.6. pontban.)

2) A vezetékes telefonhálózat kiépítésének meghatározó alapja, hogy ésszerűtlen és egyben gazdaságtalan lenne minden egyes telefontól az összes többihez vonalat létesíteni.

Ebből következően valamennyi előfizetői telefonállomás bekötésre kerül egy adott kapcsolóközpontba, mégpedig az ún.: előfizetői áramkörrel. A kapcsolóközpontban pedig minden egyes beszélgetésnél összeköttetésre kerülnek a hívás felépítéséhez szükséges előfizetői vonalak megfelelő párijai.

A *helyi (előfizetői) hálózat* tehát a távbeszélő állomást (azaz az előfizető készülékét) és a központot összekötő hálózat. A helyi hálózat alapvető jelentőséggel bír a távközlési liberalizáció keretében, ugyanis a vezetékes telefonhálózatnak a gazdasági ésszerűségek mentén szinte helyettesíthetetlen, párhuzamosan kiépíthetetlen szakaszát képezi, tehát ún.: távközlési alapvető eszköznek minősül.

A helyi hálózatról, vagy a szabályozási rendszer keretében közismertebb elnevezésével „helyi hurokról” *lásd részletesen a IV. fejezet 3. és 4. pontjában.*

3) Ha egy adott területen (pl.: nagyvárosban) csak egy telefonközpont működne, akkor az előfizetői vonalakat nagy távolságban, hosszan kellene kiépíteni, a hálózat költsége pedig túlzottan magas lenne. Ebből következően az egyes területek felosztásra kerültek a felhasználók

száma és egyéb szempontok alapján és minden egyes részterülethez saját telefonközpontot építettek ki.

A telefonközpontok telepítését ugyanis bőven kompenzálta a rövidebb kábelhasználatból fakadó költségsökkenés.

A különböző központokhoz tartozó előfizetők egymás közötti hívhatósága érdekében vált szükségessé a központok közötti vonalak kiépítése. A központokat összekötő vonalak a trónkók, a központok közötti vonalhálózat pedig a trónkhálózat.

A távolsági hívások elterjedésével és kiszélesedésével az országokon belüli nagyobb távolságok (pl.: városok között) távolsági áramkörökkel, hálózatokkal kerültek összeköttetésre. E hálózat a helyközi trónk, a hálózat pedig a helyközi trónkhálózatnak. A helyközi trónkhálózatot összekötő központok, helyközi központok.

Egy adott terület - különösen a városok - fő helyi központját, amelyek a helyi központok közötti hálózatot kapcsolják össze a helyközi hálózattal: *primer központnak* nevezik.

Szintén gazdaságtalan azonban minden egyes primer központ között közvetlen összeköttetést biztosítani, ebből következően a primer központok is közvetlenül csatlakoznak egy még *magasabb szintű központba*, amely biztosítja a közvetlenül nem kapcsolódó primer központok közötti telefonellátás lehetőségét. E központok fogalma: *a szekunder* (tercier, vagy góc) *központ*.

Végül az *országos hálózat* is csatlakozik a *nemzetközi kicserélő központon* keresztül a nemzetközi hálózathoz, amely az *egyed-országokat* köti össze.

Az országos nyilvános vonalkapcsolt távbeszélő hálózat tehát egymásra épülő hálózatok hierarchiájából áll, minden egyes szinten megfelelő központtal. Ha hálózati út a hierarchia egy bizonyos szintjén nem került kiépítésre (pl.: primer hálózatok között), akkor az összeköttetést a hálózati hierarchia egy magasabb szintjén lévő központon keresztül lehet megvalósítani.

A legtöbbször több hálózati útvonal is biztosított két végpont között, ilyen esetben, ha az egyik út telített (foglalt), akkor a másik úton kerül továbbításra a hívás. A hálózati útvonalak közötti választás az ún.: *forgalomirányítás*.

Pl.: Az Egyesült Államok keleti partvidékén az északi és déli területek közötti hívások a reggeli csúcsgalomban áttekelhetők és felépíthetők a nyugati partvidéken keresztül, ahol az időeltolódás miatt hálózat nincs leterhelve.

A nemzetközi hálózat pedig akként fejlődött, hogy az egymással nagy forgalmat lebonyolító országok közvetlen összeköttetéseket létesítettek és túlcsonduló forgalmaik átvitelét közös megállapodások alapján adott harmadik országok nemzetközi központjának tranzitálása útján oldották meg. A közvetlen összeköttetésekkel nem rendelkező országok forgalmának lebonyolítására pedig nagy nemzetközi tranzitközpontok jöttek létre.

(Pl.: Zürich, London, Frankfurt, Róma, New York, Tokió, Sydney. - *Zürich* 1990-től hosszú ideig különlegesnek számított Európában azon az alapon, hogy a világ valamennyi távközlési hálózattal rendelkező országával közvetlen összeköttetésben áll.)

A) A vezetékes telefonhálózat átvitel-technikai rendszere.

A vezetékes telefonhálózat: **a)** trónkhálózatból és **b)** helyi (előfizetői) hálózatból áll.

a) A trónkhálózat magában foglalja a helyi, helyközi és nemzetközi hálózatokat is.

A trónkhálózatban alkalmazott eszközök - alkalmazásuk és „feltalálásuk” sorrendjében - a következők: a) légvezeték, b) földkábel, c) tenger alatti kábel, d) légkábel, e) koaxiális föld-, lég- és tenger alatti kábel, f) műholdas mikrohullámú összeköttetés, g) föld-, lég és tenger alatti fényvezető kábel. Az egyes országok távközlési hálózataiban (a tenger alatti kábeleket kivéve) általában a felsorolt eszközök mindegyike megtalálható.

b) A helyi (előfizetői) hálózat (access network, a továbbiakban: helyi hálózat) az előfizetői készüléket a helyi kapcsolóközponttal összekötő hálózat. Ez a hálózat minden előfizetőt „személyesen” érint, hiszen a hálózat utolsó szakasza és berendezésének helyén (lakás, iroda stb.) végződik.

A helyi hálózaton belül is megkülönböztethetők a réz- és a fénykábeles rendszerek.

Az utóbbi évtizedekben az egyes országokban és az országok között is kiépült a távbeszélő-ellátásra méretezett rézkábeles helyi hálózat. A távközlés fejlődésével azonban az új típusú távközlési szolgáltatások nagy sebességű digitális összeköttetéseket igényeltek/igényelnek. Ennek első megvalósulása az ISDN alaphozzáféréseket biztosító digitális előfizetői vonal. Az ISDN egyetlen érpáron duplex (kétirányú) digitális összeköttetést hoz létre.

Az ISDN alaphozzáférés digitális átviteléhez kidolgozott eljárások továbbfejlesztésével sikerült az eredetileg hangfrekvenciás alkalmazásra készült előfizetői érpárokat igen nagy sebességű, digitális átvitelre felhasználni. Ez a technológia az xDSL (Digital Subscriber Loop). Az összeköttetés két irányában (letöltés: a hálózattól az előfizető felé, feltöltés az előfizetőtől a hálózat felé) nem feltétlenül kell az átviteli sebességnek megegyeznie. Erre fejlesztették ki az ún.: aszimmetrikus ADSL rendszereket (Asymmetric DSL).

Az előfizetői fénykábeles rendszer már ún.: multiservice képességű, azaz a hagyományos távbeszélő és ISDN szolgáltatásokon túlmenően nagyon sokféle új főként szélessávú szolgáltatás nyújtására képes az előfizetők irányába. A fényvezetős előfizetői vonalak (FTTH - Fiber To The Home- optika a lakásba) az xDSL megoldásoknál gazdaságosabban és minőségi szempontból is magasabb szinten teszik lehetővé a távközlési szolgáltatások teljes integrációját, azaz elegendő egy fényvezetőt a lakásokba, egyéb helyiségekbe bevezetni. E szélessávú hálózat olyan nagy sebességű, amely már képes valamennyi távközlő szolgáltatási rendszer egyszerre történő közvetítésére.

(Mindezekről lásd később az NGN hálózatok és a konvergencia folyamatok (V. fejezet) elemzése körében.)

A többszolgáltatós, *liberalizált távközlési piac* legfontosabb, legkritikusabb szakasza a helyi hálózat, ugyanis e hálózati szakasz napjainkig alapvető és párhuzamosan kiépíthetetlen eszköznek minősül. Ebből következően a helyi hálózattal összefüggő hálózati együttműködési kötelezettség nélkül a távközlési gazdasági verseny nem teljesezhet ki.

Általános, világszintű modell-értékkel elsőként az *Egyesült Államokban* szabályozták a helyi hálózathoz (előfizetői, helyi hurok) való hozzáférés biztosításának kötelezettségét, amely a hálózat tulajdonosát, használóját terheli. Kiemelt jelentőségénél fogva a helyi hurok átengedését az *Európai Közösségben rendelet*⁷ szabályozza.

(A helyi hálózatról, illetve a „helyi hurok” jogintézményéről lásd részletesen a liberalizáció általános alapjai körében, a *IV. fejezet 3. és 4. pontjában*.)

Az átviteltechnika tekintetében kiemelendő, hogy a vezeték jelátviteli vesztesége erősödik a frekvencia növekedésével, ezért miután csak korlátozott mértékű erősítés alkalmazható, a megfelelő átvitel csak korlátozott frekvenciasávon biztosítható (pl.: telefonhálózat körében a kezdetekben a hangfrekvencia átvitelére). Ez a rendszer *sávszélessége*. A hálózat sávszélességének meg kell haladnia az átvitelre kerülő jel igényelte sávszélességet és a jelátvitel során a teljesítményvesztés, a csillapítás, az áthallás alapján erősítőket és ismétlőket szükséges a hálózatba építeni. Amennyiben az átviteli út meghaladja a továbbítandó jelek sávszélességét, akkor a hálózat több független csatorna átvitelére is alkalmas, ennek kihasználására vonatkozó módszer a *multiplexelés*.

B) A kapcsolóközpontok és a kapcsolástechnika fejlődése.

A távközlési hálózatok vonatkozásában óriási, minőségi változást hozott a *digitális kapcsolástechnika*, az intelligens, digitális központok elterjedése. Ezáltal ugyanis az új szolgáltatások, és az ún.: kényelmi funkciók bevezetésén túlmenően megbízhatóbbá vált a *hálózatok üzemeltetése* is.

a) A telefonhálózati kapcsolóközpontok, a kapcsolástechnika fejlődésének rövid összefoglalása:

aa) Az első manuális telefonközpontot (amely csak helyi hívásokra volt alkalmas) 1878-ban az Egyesült Államokban helyezték üzembe.

A kézi (manuális) központok kézi működtetésű kapcsolóasztalokat használtak, ahol a fogyasztó kérésének megfelelően telefonkezelő személyzet végezte a kapcsolást.

ab) Az első gyakorlatban is alkalmazható automata kapcsolóközpont feltalálása 1889-ben Alman Strowger nevéhez fűződik, ezért a központ működési elve *Strowger rendszerként* ismeretes.

A Strowger rendszer 1912-től került alkalmazásra és a telefonközpontok területén közel 50 évig irányadó jelentőséget töltött be a világ szinte minden országában. A Strowger rendszer step-by-step elven működik, azaz minden egyes tárcsázott számjegy közvetlenül a választás egy következő szakaszát működteti. Ezáltal az előfizető részéről a telefonkezelőtől közvetlenül kért telefonszámot felváltotta a *telefonszám* tárcsázása. A telefonszámok fokozatosan nemzetközi számozási rendszert igényeltek.

ac) Az 1950-es években terjedt el az 1919-ben feltalált crossbar kapcsolás.

A felhasználók növekedésével szükségessé vált vezérlési rugalmasság és a kisebb fenntartási költségek alapján a *crossbar rendszer* igen széleskörben került alkalmazásra.

ad) Az elektromechanikus, automata telefonközpontok között kiemelendő továbbá a szintén elterjedt rotary telefonközpont, amely elsőként 1914-ben Svédországban került üzembe-helyezésre.

ae) A hálózati központok fejlődésében a manuális és automatikus telefonközpontokat az *elektronikus kapcsolóközpontok* kifejlesztése és elterjedése követte.

Az elektronikus kapcsolóközpontok három fő generációja különíthető el a mai napig: *a)* elektronikus, *b)* digitális, *c)* fénykapcsoló.

b) A kapcsolások fejlődésének általános folyamatában *a helyi hívásokat a helyközi*, majd a *nemzetközi összeköttetés* követte.

(E folyamathoz képest *eltérő fejlődési* irányok is léteztek, pl.: az *Osztrák-Magyar Monarchia* berendezkedésének sajátosságai alapján a nemzetközi kapcsolat megelőzte a helyközit, az első nemzetközi összeköttetés Budapest-Bécs között valósult meg 1890-ben, míg az első helyközi kapcsolatokat 1893-ban helyezték üzembe, pl.: Budapest-Győr között.)

A fejlődés fő állomásának az automatikus helyközi központok megjelenése tekinthető. Az automatikus *helyközi kapcsolást* - mai elnevezésével *belföldi hívást* - először 1923-ban Bajorország területén valósították meg. (Ugyanez Magyarországon a II. világháború okozta károk miatt a fejlesztések befejezése után csak 1968-ban kezdődhetett meg.)

Az országhatárokon átnyúló automatikus nemzetközi hívás először 1956-ban Brüsszel és Párizs között, az automatikus interkontinentális kapcsolat pedig először 1970-ben New York és London között létesült.

A telefonhívás egész országra kiterjedő automatizálásának befejeződése pedig néhány ország erre vonatkozó adataival szemléltethető: Egyesült Államok: 1958, Svájc: 1959, NSZK: 1966, Anglia: 1977, *Magyarország: 1997.*

2.4. A távközlés analóg és digitális korszaka

A távközlési hálózatok sajátosságai keretében, a digitális kapcsolástechnikával összefüggően, továbbá a hálózatok összefonódásának, összeolvadásának (és az ebből következő platformsemlegesség fogalmának) meghatározó alapjaként kiemelten fontos az *analóg és a digitális rendszerek* korszakos jelentőségű fejlődési iránya.

A távközlési kapcsolatok felépítéséhez szükséges jelek és jelzések, továbbá az információ átvitelének és cseréjének módja *analóg és digitális* rendszerben működhet. Az analóg jel folytonos (pl.: a beszédhang analóg hang), a digitális pedig számjellelű.

A távközlési szolgáltatások és hálózatok analóg-digitális megkülönböztetésének alapja az információátvitel módja alapján történik.

(A fénykábelek és a digitális rendszer elemzését lásd részletesebben az NGN hálózatok (V. fejezet) keretében.)

2.5. A vonal- és a csomagkapcsolás fejlődése

1) A távközlés analóg és digitális rendszerével szoros összefüggésben fejlődött a távközlőhálózat csomópontjaiban **a)** a vonalkapcsolás és **b)** a csomagkapcsolás technológiája.

a) *A vonalkapcsolás.*

A vonalkapcsolás esetében a kommunikációhoz szükséges hálózati elemek a *kommunikáció megkezdése előtt lefoglalásra* kerülnek és a kommunikáció alatt csak az azt bonyolító felek számára hozzáférhetőek.

Vonalkapcsolást általában szigorú valós idejű előírásokat teljesítő hálózatok alkalmaznak. A vonalkapcsolt távközlési hálózatok két legjelentősebb típusa: *a)* a vezetékes telefonhálózat (PSTN) és *b)* a földfelszíni cellás mobiltávközlési hálózat (PLMN - Public Land Mobile Network).

b) *A csomagkapcsolás.*

A csomagkapcsolásban az információtovábbítás során az információs tartalmat címzett csomagokra bontja a hálózat, amely csomagokat a hálózati csomópontok veszik, tárolják, és továbbadják a kiválasztott átviteli csatornába azután pedig a vételi végen a csomagokból helyreállításra kerül az információ.

A csomagok az átviteli hálózati csatornát csak a továbbítás idejére foglalják le, ezért a hálózat erőforrásai e kapcsolási módban sokkal jobban kihasználhatók.

A csomagkapcsolást - fejlődésének kezdetén - legáltalánosabban ott alkalmazták, ahol a valós idejű követelmények enyhébbek és a tényleges kommunikáció ideje lényegesen rövidebb a kapcsolat idejénél - pl.: adatátvitel (legtípikusabb alkalmazási területe már a kezdetektől az internet hálózat).

A csomagkapcsolás napjainkra a távközlés egészének működését, fejlődését meghatározó információátviteli módszerré vált - lásd a következő alponban az áramkörkapcsolás keretében, valamint részletesen a IV. fejezet 6. pontjában és az V. fejezetben az NGN hálózatok elemzésében.

2) A vonalkapcsolással és a csomagkapcsolással összefüggésben fontos kiemelni a távközlési hálózati rendszerek osztályozásának másik fő tagolási-rendszerét, amely egyrészt alapvetően meghatározza a hálózat működését, a hálózatra épülő szolgáltatásokat, illetve azok minőségét, másrészt a liberalizációval kapcsolatos műszaki, technológiai alapok körében is meghatározó jelentőséget képvisel.

A vonal- és a csomagkapcsolással szorosan összefonódva alapvető osztályozási rendszert képez a távközlési hálózaton belüli információtovábbítás szempontjából, hogy a jelátvitel: **a) áramkör felépítés** vagy **b) csomagokra bontás módszerével** történik.

a) Valós áramkör alapú hálózatokban valós áramkör épül fel a végberendezések között és az információ nem kerül csomagok szerinti bontásra. A valós áramkör a hívás (beszéd) teljes idejére rögzített útvonalat jelent a hálózatban, amely csak a végberendezések (készülékek) esetleges mobilitása, mozgása miatt változhat (pl.: mobil rádiótelefon rendszerekben).

(A legtípikusabb magas minőségi követelményeket biztosító valós áramkört felépítő hálózat a telefonhálózat - PSTN.)

Az áramkörkapcsolás rendszere a liberalizáció folyamatában és a távközlés-szabályozásban is meghatározó jelentőséggel rendelkezik többek között a szolgáltatások helyettesíthetősége körében.

További fontos szempont, hogy a későbbiekben említésre kerülő, napjaink általános fejlődési folyamatát jelentő csomagkapcsolt Internet Protokoll (IP) alapú egységesülő technológia keretében a szolgáltatás-minőség fejlesztésének alapja a valós idejű áramkörrel működő hálózatok által garantált minőségi követelmények megközelítése, elérése.

(Az áramkörkapcsolás tehát alapvetően meghatározza a távközlés fejlődési folyamatának irányát, ütemét és ebből következően a szabályozás rendszerét is.)

b) A csomag alapú hálózatokban az átvitt információt a hálózat csomagokra bontja, a csomagok továbbítása azonban két fő típusra osztható:

a) A csomag útvonala előzetesen rögzítésre kerül a hívás, a jelátvitel teljes idejére, amely esetben a jelátvitel *látszólagos áramkörkapcsolás* szerinti módszerrel működik. (Ezt az információtovábbítási módot tehát látszólagos áramkörkapcsolásnak nevezik a hálózati rétegben.)

b) A jelátvitel során a csomagok útvonala nem kerül előzetesen rögzítésre, vagyis a hálózati rétegben látszólagosan sem épül fel áramkörkapcsolás. Ez a működési modell az *áramkörmentes* hálózat. E hálózatok komoly előnye viszont a robosztus hálózati működés és a költséghatékonyság, amely napjainkra már jelentős minőségi fejlődéssel is kiegészült. (Az IP alapú hálózatok ilyen áramkörmentes hálózati rendszereket képeznek. Ebből következően az IP alapú hálózatok (amelyek közül legtípikusabb az internet hálózat) a kezdeti fejlődés során a legkiterjedtebb fejlesztések mentén is „csak” ún.: „best effort” típusú minőséget garantáltak, azaz a legjobb szándékot, de nem bizonyosságot, hogy az információ célba is ér.)

Mindezekről lásd a IV. fejezet 6.2. pontjában, illetve az NGN hálózatok elemzése körében (V. fejezet).

2.6. A végberendezések

A liberalizáció kiváltó okaiban és egész folyamatában kiemelten hangsúlyos szereppel rendelkezett a *felhasználói végberendezések* (különösen a készülékek) óriási ütemű technológiai fejlődése, amely párhuzamosan haladt és kiegészítette a hálózatok digitális műszaki fejlődését.

A végberendezések fejlesztése azért is meghatározó része a távközlés fejlődésének, mert a *hálózatban elért műszaki lehetőségek* alapján nyújtható *új szolgáltatási* elemek csak a műszaki együttműködésre képes, a fejlett szolgáltatások *fogadására* alkalmas végberendezések útján vehetők igénybe.

Továbbá a legtöbb országban, így az Európai Közösségben is a *végberendezések monopóliumának* lebontása a *liberalizációs folyamat* első lépései közé tartozott. A távközlési liberalizáció ugyanis a *végberendezések* terén

kialakított verseny kibontakozása nélkül elképzelhetetlen. A végberendezések, a távközlési eszközök és a liberalizáció folyamata tehát szoros, *egymást feltételező* összefüggésben állnak, azaz elnagyoltan „egyik nélkül nem működik a másik”, tehát: A liberalizáció megkezdése szükséges a végberendezések versenyéhez, a végberendezések tekintetében megvalósított piacnyitás és műszaki fejlődés pedig elengedhetetlen feltétele a liberalizációs folyamat eredményes folytatásának, kibontakozásának.

2.7. A távközlés - telefonszolgáltatáshoz képest meghatározható - „részterületeinek” fejlődése

A *párhuzamos, vagy helyettesítő jelátviteli* lehetőségek tekintetében kiemelendők a távközlés egyes „részterületeinek” műszaki alapjai. A távközlési „részterületek” sajátos és telefonszolgáltatással szorosan összefüggő liberalizációs folyamatainak elemzését lásd a *IV. fejezet 6. pontjában*. Ehelyütt a részterületek struktúrája, műszaki alapjai kerülnek rövid, vázlatos ismertetésre.

A részterületek (működésének, műszaki alapjainak és telefonszolgáltatással ugyan egységes szerkezetű, de meghatározott sajátosságokkal rendelkező liberalizációjának, adott esetben privatizációjának) részletes elemzése már csak terjedelmi alapon is önálló tudományos dolgozat tárgykörét képezi. A dolgozatban tehát csak és kizárólag a távközlési liberalizáció egységes rendszerével fennálló szoros összefüggéseik, illetve a liberalizációt meghatározó hatásaik alapján és terjedelmében kerülnek elemzésre. (Lásd jelen pontban és a *IV. fejezetben*.)

A *távközlési liberalizáció* alapvető *sajátossága* ugyanis, hogy a hagyományosan meghatározó telefonszolgáltatás és a telefonszolgáltatási rendszer mellett folyamatosan fejlődő távközlési „részterületek” liberalizációja viszonylagosan *egységes keretekben* folytatódott.

Általánosan megállapítható az is, hogy a részterületek liberalizációja *a)* a telefonszolgáltatás világszerte általánossá vált liberalizációs folyamatán alapult, továbbá *b)* a telefonszolgáltatás egyfajta alapstruktúrát jelentő liberalizációjával szoros, elválaszthatatlan összefüggésben állt.

A távközlés liberalizáció folyamatában, szabályozásában is jelentős részterületei:⁸

a) A *vezeték nélküli távközlés*, amely röviden, vázlatosan az alábbi 2.7.1. pontban és a *IV. fejezet 6. pontjában* kerül elemzésre.

b) A *vezetékes adatátviteli rendszerek* és azon belül különösen a *számítógép-hálózatok*. (Lásd: az alábbi 2.8. és 2.9. pontokat, illetve a *IV. fejezetet 6. pontját*.)

c) Az óriási fejlődés alapján elhatárolhatóan és önálló típusba sorolható: az *internet*. (Lásd az alábbi 2.8. - 2.10. pontokban és részletesen a *IV. fejezet 6.2. pontjában* foglaltakat.)

2.7.1. A vezeték nélküli távközlés alapjai

1) A *vezeték nélküli távközlésben* a jelek továbbítására vezeték nélküli átvitelt, vagyis szabadtéri elektromágneses hullámokat, azoknak is két sávját, a rádióhullámokat és az infravörös hullámokat használják fel. A rendszer fő részei az adó(berendezés), a vevő(berendezés), valamint a közöttük lévő vezeték nélküli szakasz (rádiószakasz).

A *vezeték nélküli rádiószakasz* az adóantennából, a vevőantennából és a hullámterjedés átviteli közegéből áll.

A korszerű vezeték nélküli rendszerek digitális összeköttetést használnak. A vezeték nélküli távközlés alapvető jellemzőit a rádiós átviteli szakaszon megvalósuló *hullámterjedés* sajátosságai határozzák meg. E sajátos jellemzők az adott átviteli közeghez, fizikai nyitottsághoz (az elektromágneses hullámok térben nincsenek korlátozva) és az ebből következő ún.: területei lefedettséghez, valamint a szabad helyváltoztatási lehetőségekhez igazodnak. A fizikai nyitottságból következően a vezeték nélküli átvitel kiválóan alkalmas a területi lefedésre, amelyben legalább az egyik állomás helye egy adott földrajzi területen tetszőlegesen megválasztható.

Az összeköttetés tehát kevésbé érzékeny az állomások közötti földrajzi viszonyokra, a hullámterjedés zavartalansága könnyebben biztosítható a vezetékes átvitelhez képest, továbbá olyan állomások között is létesíthető összeköttetés, amelyek vezetékes módon nem kapcsolhatók össze.

A vezeték nélküli alkalmazásoknál nincs szükség nyomvonalas vezeték kiépítésére, ezért sok esetben mind a telepítési idő, mind a fenntartási költségek vonatkozásában kedvezőbb átviteli hálózati modellt jelent.

A vezeték nélküli technológia mindezek mentén azonban számos olyan sajátos jellemzővel is rendelkezik, amelyek *kedvezőtlenek* vagy legalábbis *fokozott technológiai*, fejlesztési kihívást okoznak a kiépítés és a *működtetés* körében. Ezek közül kiemelendő:

a) Interferenciák (elektromágneses zavarok).

b) A hullámterjedés sajátossága alapján a vételi oldalon fennálló jelentős zajterhelés.

c) Az elektromágneses hullámok széttartó jellege, illetve az ún.: csillapítás.

A legjelentősebb csillapítást okozó, hullámterjedést befolyásoló hatások az atmoszféra összetétele, rétegezettsége (műholdas távközlésnél), inhomogenitása, hőmérséklete, sűrűsége, időjárási tényezők (azon belül is kiemelendő az esőcsillapítás), beltéri egységek pl.: a falak, berendezési tárgyak, stb. csillapító, árnyékoló hatása.

d) Hullámterjedési hatások, amelyek alapja, hogy az egyenes vonalban terjedő elektromágneses hullám között fennálló akadályok hullámelhajlást, szóródást, vagy akár az akadály szerkezetétől függően visszaverődést is okozhatnak.

e) Biztonsági szempontok, ugyanis a nyitott vezeték nélküli rendszerek körében könnyebb kívülről behatolni a távközlési kapcsolatba.

f) Az egyik legfontosabb pedig a *korlátozott frekvenciaspektrum*, amelynek technológiai és piaci akadály jellege a napjainkban általánossá váló digitális technológia mentén jelentősen csökken, de alapjaiban nem változik. Vagyis a digitális átállással nem a frekvencia természeti kincse bővül, hanem a frekvenciák hatékonyabb kihasználhatósága fejlődik.

A vezeték nélküli átvitel műszakilag és az egyes országok által is meghatározott behatárolt *frekvenciaspektrumot* vehetnek igénybe, amely alapvetően behatárolja az átviteli sebességet, a kapacitást. Az elektromágneses spektrum nyilvános távközlési célokra igénybe vehető sávjai nemzetközi, regionális és az egyes államok szintjén is részletesen szabályozottak, illetve koordináltak. A frekvenciaspektrum tehát korlátos erőforrás és általában kizárólagos állami tulajdonban áll, amelyből következően engedélyhez kötött és a használatért meghatározott díjfizetési kötelezettség érvényesül.

A frekvenciasávok korlátos erőforrás tartalmáról lásd a *IV. fejezet 3., 6. pontjában*. (A liberalizációval összefüggő fontosságát tekintve pedig a frekvencia-kereskedelemtől röviden és vázlatosan lásd a *IV. fejezet 3.1. pontját*.)

2) A vezeték nélküli távközlési rendszerek legfontosabb típusai közül kiemelendő:

a) A műholdas távközlés.

b) A nyilvános földfelszíni (analóg és digitális) cellás rádiótelefon rendszerek.

(A mobiltávközlés szélesebb fogalmi kört jelent a cellás rádiótelefon rendszereknél, illetve szolgáltatásoknál, azonban a mobiltávközlésen belüli jelentősége és az egyszerűsítés érdekében a továbbiakban a cellás rádiótelefon rendszerek rövidítéseként kerül használatra a dolgozatban a „*mobiltávközlés*”, illetve a „*mobiletelefon*” fogalma.)

c) A vezeték nélküli távközlés, illetve a mobiltávközlés egyéb területei.

2.7.1.1. A műholdas távközlés - úrtávközlés

1) A *műholdas távközlés* vagy másként *úrtávközlés* az 1960-as években megvalósított kísérleti összeköttetések, majd pedig az 1965-ös első kereskedelmi alapú átvitel óta egy érett technológia által támogatott szolgáltatási rendszerre vált, amely a távközlés forgalmának számottevő részét hordozta.

A műholdas távközlés a csúcstechnológiájú műholdaktól a komplex földi állomásokon át a háztartásokban használatos műholdas antennáig, tv-vevőig terjed. A műholdas távközlési rendszer *két fő területen* volt különösen hatékony: a) a nagy távolságú közepes kapacitású átvitel (telefonforgalom, tv- programcsere) és b) a műsorszóró

program elosztás és a közvetlen műsorszórás területén. A nagy távolságok áthidalása és a széles területi lefedettségén kívül a nagyfokú megbízhatóság és a folyamatosan javuló átviteli minőség is elősegítette ezt az alkalmazást.

2) A műholdas rendszerek többféle szempont szerint csoportosíthatók, amelyek közül az egyik legfontosabb a Föld körüli keringési pálya szerinti tagolás.

E jellemző alapján megkülönböztethetők: a) GEO (Geostationary Earth Orbit) geostacionárius pályán keringő műholdak. b) LEO (Low Earth Orbit) az alacsony pályán keringő műholdak. c) MEO (Medium Earth Orbit) közepes pályán keringő műholdak, továbbá d) EEO (Elliptic Earth Orbital) vagyis az elliptikus pályán keringő műholdak.

A Föld alakjából következően *minél alacsonyabb pályán* kering egy műholdas rendszer, annál több műhold szükséges a teljes földfelszín besugárzásához. Ebből következően a gazdasági szempontok és a költségek alapján a műholdas távközlés rendszerében alkalmazott műholdak többségében a geostacionárius (GEO) helyezkednek el. (Az utóbbi évtizedben felmerült a mobiltelefonía és az adatátviteli szolgáltatások kapcsán az alacsonypályás műholdak fejlesztése, alkalmazása, azonban a nagy költségek és a kedvezőtlen piaci reakciók kapcsán e rendszerek gazdasági alapon nem egészen váltották be a várakozásokat.)

A műholdas távközlés *másik fontos csoportosítási* ismérve:

A *szolgáltatási rendszer* szempontjából vett

a) *állandóhelyű* (Fix Satellite Service - FSS) szolgáltatások (pl.: felhasználó számára beépített készülék telephelyen, irodában, lakásban), és

b) *a mozgó, mobil* (Mobile Satellite System - MSS) *szolgáltatások* (pl.: hordozható készülékkel, vagy mozgó tárgyakba - pl.: hajók, szárazföldi járművek (kamionok), repülőgépek - épített készülékek, ún.: mobil állomások útján nyújtott szolgáltatás) megkülönböztetés.

3) A műhold alkalmazásához kapcsolódik az űrszegmens távközlési fogalma. Az űrszegmens a működő műholdat és az azt kiszolgáló infrastruktúrát foglalja magában. A műholdas távközlés az űrszegmens, az űrtávközlés azon sajátos jellemzőjére épül, hogy természetes módon képes nagy területek ellátására, nagy távolságok áthidalására. Ebből következően igen hosszú időn keresztül a műholdas távközlés a nemzetközi és interkontinentális összeköttetések egyik leghatékonyabb módját jelentette.

A műholdas forgalom a földi alkalmazású fényvezetős rendszerek rohamos növekedésével, elterjedésével, továbbá a földfelszíni műsorszórás digitális átállásának folyamatával fokozatosan visszaszorult a nagy távolságokat áthidaló gerinchálózati alkalmazások „helyettesítésében”. Ettől függetlenül azonban továbbra is számottevő és versenyképes platformot, illetve sok területen szinte kizárólagos alkalmazási (tengerhajózás, GPS, stb.) lehetőséget jelent.

2.7.1.2. A földfelszíni cellás mobiltávközlés

1) A vezeték nélküli távközlés legjelentősebb területe a földfelszíni cellás mobiltávközlési hálózat (PLMN - Public Land Mobile Network, továbbiakban: „mobiltávközlés”) az előfizető (és annak mobil állomása) számára hozzáférést biztosít a fix távközlési hálózat szolgáltatásaihoz vagy egy másik mobiltávközlési hálózat előfizetőjével való kommunikációhoz.

A mobil állomás rádióösszeköttetése a *bázisállomásokon* keresztül valósul meg, amelyek antennákkal ellátott adó-vevő állomások. A *bázisállomások* egy-egy földrajzilag lehatárolható területen belül (cellán) biztosítják a rádiókapcsolatot. A cellák a lehetőségekhez mérten hézagmentesen fedik le a mobilszolgáltatók ellátási körzetét. Ha az előfizető (mobil állomás) átlép egy körzethatárt, akkor az új körzet (cella) bázisállomása veszi át a rádiókapcsolatot, amely a folyamatban lévő távközlési kapcsolatot nem zavarja meg.

2) A rádiós telefonszolgálat már az 1950-es évek elején is működött, azonban nem volt nyilvánosan hozzáférhető.

A mobil távközlés története ugyanis a *különcélú, illetve zártcélú* ún.: „diszpécser” rendszerekkel indult, amelyeket a termelés, a munkairányítás és közszolgáltatások területén járműállománnyal rendelkező felhasználók (közmuşszolgáltatók, vasúti társaságok stb.), illetve kormányzati szervek (általában nemzetbiztonsági okokból) alkalmazták.

Ezek tehát egyedileg engedélyezett magánhálózatok rendszerében működtek, rádiótelefon készülékek pedig méretben a ma ismertekhez képest „óriásiak” (egy autó csomagtere méretűek) voltak, illetve a nagy kisugárzott teljesítmény mellett tulajdonképpen fix kapcsolatot képeztek az adott jármű és a központ között.

A nyilvános, tehát bárki számára hozzáférhető rádiótelefonok terén az *első korszakos* állomásnak a *manuális szolgáltatás* megjelenése tekinthető (a készülék mérete, súlya miatt hordozni nem lehetett, így általában az autókából volt igénybevehető).

A mobiltelefon szektor fejlődésében az egyik legjelentősebb lépést az *automatikus cellás* rendszerek megjelenése képezte az 1970-es évek végén.

Magát az elvet már az 1940-es években kidolgozták, de csaknem negyven év kellett ahhoz, hogy a kapcsolástechnika és a mikroelektronika elérje a megvalósításhoz szükséges fejlettségi szintet. A rendszer azért nevezhető *automatikusnak*, mert azon kezelő igénybevétele nélkül lehet hívást indítani és fogadni, *cellás hálózatról* pedig azért beszélhetünk, mert a teljes lefedett terület kisebb egységekre, cellákra osztható. Egy-egy adott *cella* megfelelő számú rádiós csatornával történő ellátását (rádiós lefedését) önálló rádiós adó-vevő egységek (bázisállomások) végzik.

3) A földfelszíni rádiótelefon rendszernek nagyon sokféle típusa alakult ki a világ egyes országaiban, így pl.:

a) AMPS (Advanced Mobile Phone System), az Egyesült Államokban kifejlesztett 1. generációs analóg cellás rádiótelefon-rendszer. D-AMPS (Digital AMPS, az AMPS rendszer digitális változata) - Egyesült Államok. b) TACS (Total Access Communication System, az AMPS rendszer adaptálásával az Egyesült Királyságban kifejlesztett analóg cellás rádiótelefon-rendszer, 900MHz-es sávi változata az ETACS). c) C-Net (Cellular Network) - Németország. d) JTACS (Japanese TACS).

Mind közül a *legsikeresebbek* világszinten (világszabvány):

a) A GSM (Global System for Mobile Communication), szabvány, amely az Európai Közösségben került kidolgozásra.

A legjelentősebb világméretű szabvány tehát az európai GSM szabvány, amely Európán kívül is széles körben használatos és jelenleg a legelterjedtebb *digitális mobiltelefon rendszer*. A GSM rendszer fő részei: a) mobil állomás, amelynek fő része a mobil berendezés (telefon) és a SIM kártya, b) bázisállomás, amelynek része az adó-vevő és a vezérlő, valamint c) a hálózati és kapcsolórendszer.

b) A DCS - (Digital Cellular System) szabvány.

4) A mobiltávközlés, azon belül különösen a nyilvános földfelszíni mobiltávközlési rendszer fejlődésének legáltalánosabban elfogadott rendszerezése az ún.: „generációkhoz” igazodik (első- (1G), második- (2G), harmadik- (3G), sőt napjainkban már fejlődési állomást jelent a negyedik (4G) generáció).

A generációk sajátossága a mobiltávközlésben (amely amúgy a távközlés egyéb területein is jellemző), hogy az időben egymás után következő, egyre fejlettebb rendszerek az előző technológiák, architektúrák, modellek működési elveit, szolgáltatásait egységesítik és továbbfejlesztik. Az egyes rendszerek integrálódása mentén az évek során a korábbi technológiák, hálózatok, eszközök fokozatosan visszaszorulnak, de használhatók a következő generációkban is.

Mindez alapjaiban meghatározta a mobiltávközlés *liberalizációjának* sajátosságait, amelynek alapjairól lásd a *IV. fejezet 6. pontjában*

2.7.1.3. A vezeték nélküli távközlés, mobiltávközlés néhány egyéb területe

Röviden, felsorolásként a mobiltávközlés egyéb rendszerei közül fontosságuk, illetve a liberalizációra és liberalizált piaci működésre gyakorolt hatásuk alapján néhány terület kiemelendő:

a) A nyilvános diszpécser rádiótelefon-rendszerek. b) A zsinór nélküli telefon-rendszerek, amelynek több változata is kifejlesztésre került a mobil-távközlés technológiai fejlődése mentén. c) Rádió személyhívó (paging - eredete: page: személyt keres) rendszerek. d) Rádió-adatkommunikációs rendszerek. e) A mobil internet és mobil IP. f) A vezeték nélküli helyi hurok (WLL - Wireless Local Loop vagy RLL - Radio Local Loop).

2.8. Az informatika és a számítástechnika fejlődése és egyre bonyolultabb összeolvadása, összefonódása a távközlési hálózatokkal, szolgáltatásokkal: A telematika

1) A vezetékes telefonhoz kapcsolódóan a fejlődési folyamat szempontjából külön kell megemlíteni az azzal szorosan összefüggésben álló *telematika* történetét, fogalmát. A *telematika a telekommunikáció és az informatika fogalmának* összeolvadásából jött létre.⁹

Fontos kiemelni, hogy a kiterjedt és óriási fejlődést mutató informatikai iparágból a telematika fogalma csak az informatika távközlés keretébe sorolható részterületeit foglalja magában.

Az informatika a továbbiakban kizárólag a távközlés *részterületét képező értelmében* kerül használatra a dolgozatban, azaz a távközlés fogalmának, működésének, szolgáltatási rendszerének, infrastruktúrájának részterületét képező értelmében.

(A *távközlés fogalmáról*, tartalmáról, kereteinek, struktúrájának elhatárolási ismérveiről lásd részletesen a *IV. fejezet 7. pontját*.)

2) A telematika a kép és írott szöveg távközlési eszközökkel történő átvitelével kezdődött, amely a későbbiekben magában foglalta az adatátvitelt is.

A telematika tehát gyűjtőfogalom, amely a kapcsolt távközlő-hálózatokon igénybevehető informatikai, adatátviteli és egyéb kiegészítő és értéknövelt szolgáltatások összességét jelentette/jelenti. Vagyis a telematika fogalma szorosan összefonódik a telefonhálózati struktúrával és szolgáltatási rendszerrel, mégpedig egy olyan újszerű hálózati fejlődésnek tekinthető, amelyben a kép, a hang és az információs társadalom sokoldalú kölcsönhatásba lép egymással.

Telematika fogalmába sorolható különösen: *a)* A telefax. *b)* A nyilvános távmásoló (bürofax). *c)* A keskeny sávú ISDN (Integrated Services Digital Network, azaz integrált szolgálatú digitális hálózat). *d)* A telefonhálózathoz kapcsolódó kezdeti internet szolgáltatási rendszer. *e)* Az intelligens hálózat (Intelligent Network - IN), amely nem új, független hálózatot jelöl, hanem a meglévő vonalkapcsolt telefonhálózat hardver- és szoftver elemekkel történő kiegészítését. (Az IN szolgáltatások tehát kiegészítik az ISDN alapú szolgáltatásokat.)

A telematikai hálózati, technológiai fejlődés az 1970-es években indult, de a telematikai szolgáltatásokat, technológiákat megalapozó felfedezések már a XX. sz. elején (az 1900-as években) megjelentek.

A telematika a későbbiekben elemzésre kerülő és napjainkban meghatározó jelentőségű konvergencia egy korai sajátos részterülete, fogalmi rendszere, amely az *alap- és kiegészítő telefonszolgáltatás* mellett a telefonhálózathoz kötött nagyjából informatikai, adatátviteli szolgáltatásokat foglalta magában.

Az informatika és a távközlés összefonódásakor a médiával összefüggő digitális átállás (illetve a szélessávú adatátvitel) ugyanis még nem volt olyan fejlettségi szinten, amely a konvergencia napjainkban használatos fogalmának megjelenését lehetővé tette volna.

3) *Általánosan* megállapítható tehát, hogy a távközlés egyes területeinek fejlődésében és sajátos konvergenciájában történetileg és jelentőségét tekintve is elsőrendű állomás: *a)* a telefonszolgáltatás és infrastruktúra, illetve *b)* az informatikai szolgáltatások és infrastruktúra összefonódása, egymásra ható fejlődési iránya.

Amely a telematika fogalmának más távközlési rendszerekhez képest „korai” megjelenése és tartalma alapján is egyértelműnek mondható.

Különösen technológiai és részben gazdasági okok alapján ugyanis az informatika és a telefonszolgáltatás összefonódása határozottan megelőzte a távközlés egyéb részterületeinek, így különösen: *a)* a telefon- és a földfelszíni mobiltávközlés, *b)* a telefon- és a műholdas távközlés, *c)* a telefon-, a mobil-, a műholdas távközlés, a vezetékes, illetve a vezeték nélküli adatátvitel és a műsorszolgáltatás konvergenciáját.

Ebből következően - fejlődés-történeti szempontból - a távközlési liberalizációhoz vezető folyamatok körében, illetve a liberalizáció általános kezdeteiben kizárólag az informatikai iparág

és a telefonhálózati rendszerek fokozatosan összefonódó technológiai fejlődése érte el a liberalizációra vonatkozó értékelhető, komolyabb hatást gyakorló szintet.

Mindezek alapján a liberalizáció belső (távközlési) kiváltó okai körében az informatikai típusú adatátviteli rendszereket, illetve a számítógép-hálózatokat szükséges kiemelni.

A telematika fogalma a távközlés fejlődése mentén, a kiterjedt távközlési konvergencia keretében napjainkban már nem használatos.

A telematika és a konvergencia összefüggéseiről lásd később a konvergencia (V. fejezet) körében.

2.9. Számítógép-hálózatok és az ISO OSI modell

A telematikával összefüggésben külön kiemelendő adatátviteli hálózatokon belül elhelyezhető *számítógép-hálózatok* rendszere, amelyeket számítógépek közötti információközlésre tervezik és optimalizálják. A számítógép hálózatok csomagkapcsoltak és látszólagos áramkört sem építenek fel.¹⁰

A legelterjedtebb számítógép-hálózat az internet (amelynek fejlődéséről, hálózati rendszeréről és sajátos privatizációjáról lásd a IV. fejezet 6. pontjában foglaltakat).

A számítógép-hálózatot a távközlésben legáltalánosabban távközlési adathálózatnak minősítik. A számítástechnikai, informatikai iparban azonban általában a távközlési hálózati, átviteli elem külön jelentőséget nem kap, inkább egyszerűen a számítógép-hálózat fizikai összeköttetését megvalósító részelemének tekintik.

A *számítógép hálózatok* és a *távközlési hálózatok* összefüggéseivel, *összefonódásával* kapcsolatosan általánosan megállapítható:

- a) Egyrészt többnyire valamely hordozó távközlési hálózatra épülve működnek, a már meglévő távközlési hálózatok felhasználásával.
- b) Másrészt a távközlő hálózat is épülhet számítógép hálózatra, pl.: beszédátvitel hordozó IP hálózaton.
- c) Harmadrészt fennállhat a távközlési hálózat és a számítógép hálózat egyenrangú hálózati együttműködésének struktúrája is (pl.: WAP képességű készülék).

Az általánosság szintjén kiemelendő, hogy az információközlés eljárásai a technológiai fejlődéssel alapvetően változtak és mind összetettebbé váltak az ember - ember kapcsolat mellett megjelenő ember - gép, illetve gép - gép közötti összeköttetések, információátvitel folytán.

Ebből következően a számítógép és az ahhoz hasonló intelligens (adat)végberendezések közötti adatátvitel olyan információtovábbítási protokollok nyílt rendszerét és készletét igényelte, amellyel bármely számítógépen futó alkalmazás, illetve bármely számítógép-felhasználó igényeinek megfelelő egységes szolgáltatás nyújtható.

Mindenek érdekében az ISO (International Organization for Standardization - Nemzetközi Szabványügyi Szervezet) kidolgozta és 1979-ben publikálta az ún.: *OSI* nyílt rendszerek összekapcsolási modelljét (Open Systems Interconnection - Reference Model), amely a részelemeket is magában foglalva a legnagyobb rugalmasságot nyújtja az egymáshoz képest idegen technikával készült (adat)végberendezések (számítógépek, terminálok, alkalmazások, stb.) közötti hálózatokban, összeköttetésekben, szolgáltatásokban.

Az alapmodell leírása: ISO-7498-1 szabvány - Information processing systems, Open Systems Interconnection, Basic Reference Model.

Az *OSI struktúra* a csomagalapú számítógépes hálózatok modellezésére került kidolgozásra és a hálózatok legáltalánosabb funkcionális - hivatkozási - modelljének minősül. Az OSI koncepció alapvető célja a számítógépes hálózatok vagy a számítógépes rendszerekkel támogatott távközlési hálózatok közötti adatkommunikáció egységességének kialakítása volt.

Az OSI alapvető célja tehát az volt, hogy megalapozza a hálózati együttműködés rendszerét amelyben nincs jelentősége, hogy az egyes elemeket mely gyártó készítette.

Az 1980-as évek elejéig a hálózati együttműködés körében az OSI hét rétegű modellje általánosan javasolt szabványnak minősült, azonban mégsem terjedt el a gyakorlatban (egyik legáltalánosabb kritika az OSI modellel szemben, hogy túlzottan bonyolult, körülményes). A létrehozott csomag alapú számítógép-hálózatok tehát nem az OSI modellt követték és egymáshoz képest is igen változatos formában kerültek kialakításra. (Pl.: Az Internet öt rétegű hálózat, az ATM három rétegű, stb.).

Ettől függetlenül az OSI napjainkig is a különböző protokollépítmények, hálózati rendszerek általános, egységes és elméleti összehasonlítási alapja, elvi rendszere maradt.

2.10. Internet Protokoll alapú hálózatok és az internet szerepe a liberalizáció belső okai között

A távközlés fejlődését napjainkban meghatározó *a)* Internet Protokoll (IP) és *b)* az internet, mint a legjelentősebb IP alapú hálózat a távközlési liberalizáció kiváltó okai között - a kezdetleges fejlődési fázisból adódóan - még nem rendelkeztek különösebb jelentőséggel.

A távközlési piac működésében és fejlődésében azonban napjainkban átfogó és meghatározó jelentőséggel, illetve valószínűleg a jövőben „egyesítő technológia” szereppel rendelkezik az *Internet Protokoll (IP)* alapú *csomagkapcsolt* technológia, amely az egyik rétegelemét képezi az internet hálózatnak.

(Az Internet Protokoll, mint hálózati elem a névazonosság ellenére nem azonos fogalom az Internet - „világ” - hálózattal. Az Internet Protokoll ugyanis az egyik elemét képezi az internet hálózat számtalan technológiai szabályának, eljárásának (protokolljának), bár ezen belül kétségtelenül a legmeghatározóbb protokoll-típus.)

Az Internet Protokollra épülő csomagkapcsolt technológia tehát egyrészt a platform függetlenség, másrészt napjaink fejlődési tendenciái alapján elvileg az egységes, konvergált távközlési hálózatok közös alapját (közös „mag-rétegét”) képezi. E fejlődési folyamat alapja, kerete az NGN (Next Generation Networks - NGN).

(Az NGN és a távközlési konvergenciáról lásd az V. fejezetben.)

Hangsúlyozandó, hogy a technológiai értelemben vett digitális korszak, a konvergencia fejlődésének hatása az internet szektorában a legradikálisabb. Az internet a konvergencia szimbolikus és elsődleges mozgatórugójának, hajtóerejének is tekinthető, amely igen gyors ütemben fejlődött ki egy kormányzati, elméleti hálózatból erőteljes kommunikációs és kereskedelmi platformmá. (Az internet fejlődésével és sajátos privatizációjával összefüggő igen számottevő irodalom keretéből a kiemelhető és kiváló külföldi szakirodalom a IV. fejezet 6.2. pontjához kapcsolódóan került megjelölésre, ahol a viszonylag szűk körű hazai irodalom kiemelésre érdemes része is feltüntetésre került.)

Az internet fejlődéséről, hálózati rendszeréről és sajátos privatizációjáról lásd a IV. fejezet 6.2. pontját.

2.11. Technológiai fejlődés - felhasználói igények

Általánosan megállapítható, hogy technológiai fejlődés a felhasználók igényeinek rohamos növekedéséhez is vezetett, amely alapvető feltétele a gazdasági, piaci lehetőségek fejlődésének. Vagyis a távközlési szolgáltatások iránti igény *társadalmi méreteket öltött* és kihatott *a)* a gazdaság egészére, *b)* a megbízható, gyors információátvitel szempontja alapján a politikára, a kormányzati működésre és a távközlés-politikai döntésekre, továbbá *c)* a távközlési közszektor sürgető reformjának elindítására, illetve a távközlési piaci liberalizáció folyamatának kibontakozására.

3. A távközlési liberalizációt kiváltó, a liberalizációra ható „belső” (távközlési) okok, folyamatok II.

A távközlés „hagyományos” berendezkedését meghatározó tényezők változása: a piaci, gazdasági, szabályozási, közszolgáltatás-tartalmi szempontok

A távközlés területén a *műszaki fejlődés* és a *felhasználói igények* oldaláról kiinduló új hatások alapján a természetes, illetve állami monopóliumok, a piaci hatásoktól védett állami tulajdonú vállalatok működése egyre inkább *tarthatatlanná* vált.

A *távközlési vállalatok* és intézmények ugyanis a *fejlődés üteméhez* képest egyáltalán nem bizonyultak *hatékonyak*, ráadásul igencsak *nehézkesen* reagáltak a megnövekedett felhasználói igényekre, új szolgáltatásokra is.

Mindez fokozatosan megtörte a *hagyományos távközlési szervezeti, ellátási* formákat, amelyhez nagymértékben hozzájárult, hogy a távközlés hagyományos berendezkedését kiváltó okok is megváltoztak, fokozatosan elvesztették jelentőségüket. (Kiváltó okok alatt értve mind a gazdasági, piaci folyamatok által diktált természetes, mind az állami beavatkozás alapján érvényesülő mesterséges szempontokat.)

(Hagyományos berendezkedésről lásd a korábbiakban, így különösen: természetes, állami monopólium, piaci hatásoktól védett állami tulajdon, vegyes - állami, magán - tulajdon, állami közszolgáltatási ellátórendszer stb.)

Kiemelten hangsúlyozandó továbbá, hogy a távközlés robbanásszerű *fejlődésének* időszakában és az említett új hatások mentén a távközlési *monopóliumokat* „előidéző”, meghatározó *természetes piaci folyamatok* már csak a *piaci hatásokkal szembeni védelmet* biztosító állami beavatkozással, a piaci versenyt *kizáró szabályozással*, illetve az állami tulajdon, az állami *monopólium szerkezetével* voltak fenntarthatók. Azaz a távközlés fejlődésének kezdeti, korai stádiumában még *szerves, önszabályozó* gazdasági tényezők, *törvényszerűségek* az 1980-as évekre már elvesztették piaci jelentőségüket, piaci szerkezetet alapjaiban meghatározó szerepüket. Ebből következően már csak a piaci versenyt kizáró állami szerepvállalás sajátos „hivatkozási” alapjaként, a távközlési monopóliumok szükségességének kormányzati indokai között maradtak fenn.

A távközlési piac *közszolgáltatási ellátórendszerének* hagyományos piac-szerkezeti *tényezői és változásának* alapjai közül kiemelendő:

1) A távközlési monopóliumok kialakulásának és fenntartásának legfontosabb alapvető okai között említett *méretgazdaságosság* a műszaki fejlődés révén már nem adott kellő, hatékonyságot alátámasztó alapot a monopóliumok jogainak biztosításában.

A kialakuló, *fejlődő technológiák* ugyanis fokozatosan egymással is versenyezhettek és alternatív szolgáltatási rendszerként működhettek, továbbá mind gazdasági, mind műszaki szempontból lehetővé vált a különböző hálózati platformok és szolgáltatások *párhuzamos* struktúrája. (Illetve a megosztható, párhuzamosan kiépíthető infrastruktúra a gazdasági fejlődés, növekedés alapvető tényezőjévé vált.)

Az egymás mellett működő távközlési hálózatok rendszerében tehát a fejlődés mentén a méretgazdaságossághoz képest: műszaki, gazdasági és szabályozási értelemben is sokkal jelentősebb szempontot képviselt a *hálózatok együttműködése*.

2) A *kizárólagos jogok* fenntartásának kiemelt szempontját jelentő *hálózati egységesség* garanciája, biztosítása szintén *megkérdőjeleződött*, mert a széleskörű műszaki fejlődés, az egyes távközlési eszközök fokozatosan növekvő kínálata alapjaiban rendezte át a távközlési piac szerkezetét, mégpedig:

Az új távközlési technológiákkal összefüggő *beruházásokat* nehezen és nagyon lassan megvalósító *állami monopóliumok* fenntartásától a *szabványosítás* intézményére helyezte át a hangsúlyt.

A távközlés fejlődése ugyanis *nem elszigetelt*, országonként lehatárolható keretekben bontakozott ki, hanem *nemzetközi* szinten. Ebből is következően a „hivatszerű”, hatósági funkciókkal is felruházott távközlési intézmények monopol-pozíciójával biztosított *egységes hálózati működés*, egységes hálózati rendszer teljes egészében *túlhaladottá*, sőt működésképtelenné vált.

A *hálózatok egységes működése szempontjából* tehát mind szélesebb körben vált általánosan elfogadottá, hogy a távközlés *fejlődésének* egyedüli hatékonyságot biztosító alapja az *egységes szabványosítási* mechanizmus kialakítása, illetve a *szabványok* kiterjedt alkalmazása.

A *nemzetközi szabványok és ajánlások* a távközlési hálózatok mellett a végberendezések egységes működésének, minőségének *garanciarendszerét* is képezték, amely alapvető hatással járt a távközlési szolgáltatások fejlődésében, választék-bővülésében és a platform-semleges igénybevitel műszaki rendszereinek biztosításában.

A szabványosítás nemzetközi szintű elfogadását, egységes fejlődési irányát, intézményeit a *számítástechnika*, az *informatika fejlődése* nagymértékben erősítette, szinte kikényszerítette, ugyanis az *informatikai szoftver és hardver* eszközök összekapcsolása, együttműködése, *kompatibilitása* megváltozott tartalmú és kiemelt minőségi követelményeket felvonultató *hálózati egységet* kívánt.

A nemzetközi szabványok elterjedésében kiemelkedő szerepe kapott továbbá a távközlési eszközgyártás területén kialakult nemzetközi kereskedelem rendszerében szükségszerű, országhatárokon átnyúló együttműködés.

3) A távközlési monopóliumok országonkénti fenntartásának kiemelt alapjául szolgált a *fogyasztói, közösségi érdekek* védelme, azon belül is különösen *minőségvédelem* és a *megfizethető árak* garanciális szempontja.

A távközlés fejlődésével azonban világossá vált, hogy a fogyasztói érdekek védelme *megalapozatlan* szempontot képvisel a távközlési monopólium, állami tulajdon mechanizmusában. A fogyasztóvédelem, a közérdek érvényesítése ugyanis a *magánszférában, a piaci működés* keretében is garantálható, mégpedig: *a)* szakmailag megalapozott, világos és egyértelmű *jogszabályi* rendelkezések, valamint *b)* megfelelő tartalmú és struktúrájú gazdasági igazgatás, közhatalmi, hatósági típusú jogérvényesítés, állami beavatkozás útján.

A közhatalmi típusú állami szerepvállalás alapján tehát piaci berendezkedés keretében is hatékonyan érvényesíthetők a fogyasztói érdekek.

A fogyasztói érdekek szempontjából külön kiemelő, hogy a távközlési közszféra piaci alapra helyezése általánosan az *előfizetői díjak csökkenését* eredményezi.

Vagyis a hatékonyan működő, sajátos - közhatalmi úton korlátozott és „tökéletlen típusú” - távközlési *piaci verseny* egyik legfontosabb *hatása az árak* rohamos zuhanásában figyelhető meg.

Ebből következően a távközlési monopóliumokkal és a piaci verseny kizárásával összefüggő állami garanciák fenntartásának, szükségességének magyarázatai, indokai közül a legszélesebb körben és a *leghamarabb a fogyasztói érdekek védelme*, illetve a távközlési szolgáltatások *tarifáinak közérdekű árszintjével* összefüggő *állami garanciák* szükségessége vált alaptalanná, túlhaladottá.

Finnországban a helyi távközlés - ahogy már említésre került - jelentős része, helyi önszerveződés alapján kialakított non-profit szervezetek tulajdonában állt. E szervezetek nyilvánvalóan a lehető legalacsonyabb keretekben tartották a tarifákat. A helyi közösség érdekeit ugyanis alapvetően nem a nyereségből való részesedés (adófizetés terhe mellett), hanem sokkal inkább az alacsony árszinten igénybevehető telefonszolgáltatás biztosította.

Az Egyesült Királyságban sajátos ársapka szabályozással rendezték a távközlési tarifák változtatásának rendjét, amely szerint az átlagos fogyasztói áremelkedéshez képest minden évben meghatározott százalékponttal alacsonyabb szinten kellett tartani a távközlési szolgáltatás díjait.

Az Egyesült Államokban pedig a távközlési alapszolgáltatásokkal összefüggő áremelésben a tőke-megtérülés értékének szabályozása (megtérülési ráta árszabályozás) jelentett átfogó korlátot. (A megtérülési ráta árszabályozási eszközrendszerével, mégpedig az időtartam meghatározásával került limitálásra a távközlési vállalkozások számára a tőke megtérülésének rendje és ezáltal értéke.) Lásd I. fejezet 5.8. pont.

4) A távközlés monopólium-szerkezetét meghatározó tényezők, okok, törvényszerűségek körében sajátos, a távközlés *közszolgáltatási tartalmával* alapvető összefonódást mutató szempontot képviselt: az *új piacralépők* gazdasági és szolgáltatás-nyújtási *kockázata*.

E szerint a megnyitott távközlési piacra belépő *új szolgáltatók* a gazdasági verseny törvényszerű működése mentén *csak a piac* gazdaságos, *nyereséget ígérő* szegmensében *érdekeltek* a beruházásokban, fejlesztésekben és a szolgáltatások kínálatában. Ebből következően a távközlési *közszolgáltatás* alapvető részét képező, de *gazdaságtalan* szolgáltatásokat továbbra is a *volt állami, vagy egyéb monopólium* (ún.: inkumbens szolgáltató) lesz kénytelen ellátni, amely jelentősen gátolhatja *hosszútávú* hatékony fejlődését.

A volt monopólium *veszteséges szolgáltatási kötelezettségéből* adódóan versenykörnyezetben még annak is fennáll a veszélye, hogy az inkumbens a *közszolgáltatásokkal* összefüggő feladatait sem lesz képes ellátni.

A távközlési monopóliumok időszakában tehát viszonylag állandósult szempontot képviselt, hogy a gazdaságilag *hatékonyan, kiemelt nyereségek* mentén ellátható szolgáltatások keretében hatalmas fejlesztéseket megvalósító, személyre szabott kínálatot nyújtó *új szolgáltatókkal* *nem* lesz képes tartani a versenyt a profitot nélkülöző szolgáltatások ellátásával, fejlesztésével leterhelt *volt állami szolgáltató*. Mindebből következően a monopóliumok fenntartása melletti indokok körében kiemelt hangsúlyt kapott, hogy a *piaci verseny* szerkezetében egyáltalán *nem garantált* a közpénzekből finanszírozott, illetve az adott ország társadalmi, gazdasági teljesítményének egészére épülve fokozatosan kialakított távközlési *infrastruktúra és közszolgáltatási rendszer* megfelelő *fejlesztése, működése*.

E hosszú ideig megingathatatlan, megalapozott és elméletileg is kidolgozott, bizonyított érvrendszer azonban a *távközlés fejlődésével* egyre inkább elvesztette jelentőségét. Az új alternatív szolgáltatások elterjedése, a párhuzamos, sok esetben helyettesítő infrastruktúra kiépítésének lehetősége, illetve a hálózatok egyidejűleg több szolgáltatás nyújtására alkalmassá tétele *alapjaiban megváltoztatta* a távközlési piacnyitás körülményeit.

5) A monopólium és a kiterjedt állami tulajdon a *keresztfinanszírozás* általánossá vált alkalmazása, rendszere alapján is indokolatlanná vált.

A távközlés egyes területeinek gazdaságtalan működésében ugyanis jelentős szerepet kapott a *költségektől függetlenített* tarifarendszer, amelynek keretében néhány szolgáltatás *túlzottan magasán tartott* árából került finanszírozásra számos mesterségesen *alacsony díjszinten* tartott szolgáltatás ellátása.

E keresztfinanszírozás hatékonyságra gyakorolt hatása a távközlési szolgáltatások fejlesztésével egyre inkább *visszafogta* a távközlésben rejlő gazdasági lehetőségeket, ugyanis: a) *Egyfelől* a szolgáltatókat és a fogyasztókat is *eltéríti a valóságos értékviszonyoktól*.

b) *Másfelől* egyre kevésbé volt indokolható, tartható az az állapot, hogy meghatározott *fogyasztási szokásokkal* rendelkező *felhasználói réteg finanszírozza* egy *másik felhasználói kör* fogyasztását.

Vagyis a mesterségesen, a költségekhez képest túlzóan magas áron nyújtott szolgáltatásokat felhasználók (pl.: távolsági, nemzetközi hívás) által fizetett díjakból kerül finanszírozásra a mesterségesen, költségekhez képest alacsonyabb áron elérhető szolgáltatásokat igénybevevők (pl.: helyi hívás) fogyasztása.

6) A *technológiai fejlődésből* adódóan számos olyan - sok esetben „személyre, szervezetre szabott” - szolgáltatás nyújtására nyílt lehetőség, amelyek a felhasználónál felmerülő járulékos hasznok (pozitív externalitások) alapján egy *különálló hálózatrész kiépítését*, önálló fejlesztését és üzemeltetését messzemenően indokolták volna. (Pl.: nagyvállalatok nemzetközi gazdasági kapcsolatainak körében nyújtott szolgáltatások, hálózatépítések.)

E szolgáltatásokra, hálózatfejlesztésre vonatkozó igények óriási ütemű növekedést mutattak, hiszen az igénybevehető távközlési szolgáltatások köre, minősége az egyes vállalatok, szervezetek gazdálkodásának egészére kihatott.

A távközlési monopóliumok rendszerében azonban az igényeknek megfelelő, az igényeket követő, akár egyedi típusú hálózatépítésre, szolgáltatás-nyújtásra nem nyílt lehetőség.

Az ún.: *távközléshiány* alapján tehát egyre növekvő gazdasági veszteségek merültek fel. (A távközlés-hiányba beleértendő a fejlett hálózati lehetőségek, és az új szolgáltatások hiánya is.) A távközléshiányból, az információtovábbítás fejletlenségéből eredő gazdasági hatások, illetve gazdasági, kereskedelmi veszteségek részletes és igen bonyolult vizsgálatok, elemzések alapján számszerűsíthetők.

A távközléshiány természetesen a távközlés fejlettségétől függően határozottan *eltérő jellemzőket mutatott* az egyes országokat tekintve:

A *fejlett távközléssel* rendelkező országokban a távközléshiány a *legkorszerűbb technológiák és szolgáltatások* bevezetésének *elmaradásában* vizsgálható, míg a fejletlenebb országokban a távközléshiány sok esetben a távközlési hálózat és az alapszolgáltatások (telefonszolgáltatás) teljes hiányának szintjén nyilvánult meg. (A távközléshiány szempontjából az egyes országok e skála két végpontja között rendszerezhetők. Vagyis a legkorszerűbb új szolgáltatások elmaradása és a távközlés teljes hiánya között.)

A távközléshiányból adódó veszteségek *üzemi, vállalati, és makrogazdasági* szinten is kimutathatók voltak. A távközléshiány hatásmechanizmusában a gazdasági szempontokkal egyenrangú jelentőséget képvisel az ellátatlan lakossági telefonigények, a szolgáltatási hiány társadalom életmódjára gyakorolt szociológiai összefüggésrendszere.¹¹

7) A távközlés fejlődését meghatározó átfogó tendenciák keretében alapvető súlyánál fogva külön kiemelendő, hogy a műszaki, technikai lehetőségek kiszélesedésével nagymértékben csökkent a közcélú, *nyilvános távközlés honvédelmi*, nemzetbiztonsági, rendvédelmi jelentősége. A távközlési hálózatok, eszközök műszaki fejlődése, valamint a távközlési eszközök óriási léptékű ár- és költségcsökkenése ugyanis lehetővé tette a védelmi célú (zártcélú) távközlési hálózatok *párhuzamos kiépítését*. A *honvédelmi*, nemzetbiztonsági, rendvédelmi *feladatok* (közszolgáltatások) ellátására kialakított hálózati rendszer elkülönült működése *a) egyrészről* hatékonyabbá, védhetőbbé tette az állam biztonsági, védelmi funkcióinak távközlési alapját, *b) másrészről* számos akadályt hárított el a közcélú, nyilvános távközlés önálló, szerves gazdasági fejlődése előtt.

Vagyis a gazdasági érdekekhez képest is jelentősebb, elsőbbséget élvező illetve a távközlési állami beavatkozást alapjaiban meghatározó védelmi, stratégiai típusú távközlési rendszerek *elválaszthatóvá* váltak a nyilvános távközlési szolgáltatásoktól.

8) A távközlési piac változásainak keretében fontos hangsúlyozni a kibontakozó és erősödő globalizációs folyamatot is. A távközlési világpiac kialakulásával ugyanis megrendültek, átalakultak az országméretű piacokra épülő természetes monopóliumokat meghatározó gazdasági alapok.

A kialakuló világszolgáltatók (világcégek) között erőteljes verseny indult a távközlés egyes területein, illetve az egyes országokban még fellelhető természetes monopóliumok kiaknázása érdekében. A „világméretű” természetes monopóliumok kialakulása egyre hangsúlyosabbá tette a távközlési szabályozás rendszerében a távközlési nemzetközi szervezetek szerepkörét.

9) A távközlés közszolgáltatási tartalmában a *távközlés fejlődése* egyre erőteljesebben helyezte át a hangsúlyt a *köztulajdon* keretében megszervezett ellátórendszer felől a *piaci verseny* működésében garantált és az egész közösség számára nyújtott *egységes, egyetemes szolgáltatás* felé.

A távközlés megnövekedett társadalmi, gazdasági szerepe következtében tehát a távközléssel összefüggő leglényegesebb *célként* a fogyasztók egységes, teljeskörű, valamint a technológiai fejlődéshez igazodó minőségi szolgáltatásokkal történő ellátása lépett elő.

Az egyetemes szolgáltatás lehetőségéből eredő piaci változások is jelentősen hozzájárultak a távközlési állami tulajdon szerepének megkérdőjeleződéséhez, hiszen a fejlődés mentén a távközléssel összefüggő közérdekű célok érvényesítésének *központi elemét* már nem az állami tulajdon képviselte, hanem a leghatékonyabb és a közérdek szempontjából legmegfelelőbb ellátás kialakítása, működtetése, fejlesztése.

A közösség minden tagja számára, „egyetemesen” elérhető, hatékonyan működő fejlett távközlési szolgáltatási rendszer iránti igény egyértelműen felvetette *a)* a magántőke szerepének, *b)* a piaci verseny szerkezetének, *c)* a távközlési közszektor reformjának, illetve *d)* az állami tulajdonosi hatalom átalakításának fontosságát és szükségességét.

Továbbá az állam tulajdonosi hatalmának átalakításával, illetve a közszektor reformjával párhuzamosan, részletes és garanciális közhatalmi típusú (vagyis az állami szervezeti rendszertől elkülönült, külső jogalanyok irányában ható) aszimmetrikus, szektor-specifikus, szektor-semleges és a távközlés közszolgáltatási tartalmát továbbra is érvényesítő szabályozás kialakításának szükségességét.

10) Megemlítendő továbbá, hogy a távközlés az infrastruktúra egészén, illetve az „alapvető szükségleteken” belül is fokozatosan növekvő jelentőséget kapott. A távközlés fejlődésével ugyanis általánossá vált a távközlés más ágazatokban, sőt a gazdaság egészében előidézett átfogó és kedvező (pl.: a költségek csökkenésével, a hatékonysággal, a gazdasági növekedéssel összefüggő) hatása, valamint kiemelkedő fogyasztási, társadalmi szerepe.

A távközlés finanszírozása, fejlesztése, állami támogatása ezért a nemzetközi kereskedelem egyre kiterjedtebb és erősödő liberalizációjának közepette is szinte minden országban fokozódó és hangsúlyos szereppel rendelkezett. A távközlési beruházásokhoz, fejlesztésekhez nyújtott támogatás ugyanis többszörösen megtérült más ágazatokból.¹² Ugyanakkor a távközlés fejlesztésének gazdasági fejlődésre gyakorolt hatása és óriási költségigénye szintén megkerülhetetlenül előtérbe helyezte a távközlési ágazatban az *állami támogatás és a költségvetési források mellett a magántőke és piaci mechanizmusok* bevezetését.

4. A távközlési liberalizációra ható „külső” okok

4.1. A II. világháborút követő nemzetközi piacgazdasági rend alapjai és a gazdasági liberalizációval összefüggő változásai

A II. világháborút követően a világgazdasági folyamatok és viszonyok, országok, illetve nemzetek közötti gazdasági kapcsolatok szabályozására hivatott intézményrendszeren keresztül megvalósítandó nemzetközi gazdasági rend alapjának a *Bretton Woods-i* megállapodások (1944 július, 44 állam) és intézmények tekinthetők.¹³

A Bretton Woods-i monetáris rend négy fő részre tagolható: **a)** Az 1947-ben életbe lépett *aranydeviza-rendszer* (Gold-Exchange Standard).¹⁴ **b)** Az 1945-ben létrehozott és 1947-től működő (eredetileg 29 ország tagságára épülő) *Nemzetközi Valuta Alap* (International Monetary Fund, IMF). **c)** A *Nemzetközi Újjáépítési és Fejlesztési Bank* (International for Reconstruction and Development, IBRD) - azaz a *Világbank* (World Bank) szervezete, tevékenysége, működése. **d)** A *szabad nemzetközi kereskedelem elveinek* és szabályainak intézményesítésére, akadályainak lebontására, csökkentésére hivatott *nemzetközi kereskedelmi egyezmény*: 1947-ben (23 ország által aláírt) *Általános Vámtarifa és Kereskedelmi Egyezmény* (General Agreement on Traffic and Trade, GATT).¹⁵

*Fontos kiemelni, hogy a „külső okok” között természetesen igen komoly szerepet kapott a szovjet típusú tervgazdálkodási rend, az államszocializmus, a „szovjet blokk” kialakulása, a hidegháború, a KGST struktúrája és piaca, a COCOM-korlátozások és szabályok rendszere, illetve ezek technológia-transzferben betöltött torzító hatása, a szocialista gazdaság felgyorsuló hanyatlása, a gyarmatbirodalmi rend felbomlása, stb.*¹⁶ Mindezek azonban a dolgozat tárgykörén kívül esnek, ezért elemzésükre az értekezésben nem kerül sor. (Minderről *módszertani szempontból* lásd az I. fejezet 2. pontjában, a II. fejezet 2. pontjában, jelen (III) fejezet 1. és 6. pontjában, valamint az értekezés *téziseiben* foglaltakat.)

4.1.1. A Világbank és az IMF szervezete, működése - hatása a piaci liberalizáció általános folyamataiban

Az IMF¹⁷ és a Világbank¹⁸ tevékenysége, nemzetközi gazdasági rendszerben betöltött eredeti szerepe, célja az 1970-es, 80-as évekre alapjaiban megváltozott. A Világbank, az IMF és az ENSZ eredeti struktúráját, működését tekintve világosan és élesen elhatárolható felelőssége, tevékenységei az 1970-es, 80-as évekre szintén *alapvető változások* irányában haladt (mégpedig az egymáshoz közelítő működés, a párhuzamos funkciók, hatáskörök felé),¹⁹ azaz:

a) Jelentősen csökkent az IMF nemzetközi monetáris irányító és ellenőrző funkciója, azon belül háttérbe szorult a *fizetésimérleg egyensúlyának* problémáival összefüggő finanszírozási, valamint a *fejlett országok* számára nyújtott *hitelezési* tevékenysége.

b) A Világbank tevékenységében pedig okafogyottá vált az eredetileg meghatározott *hadigazdálkodási átállás* segítése.

Mind az IMF, mind a Világbank tehát fokozatosan a nemzetközi kereskedelem és különösen a *fejlődő, átalakuló országok fejlesztése* felé fordult.²⁰

Ennek keretében az IMF egyre kiterjedtebb *együtműködési rendszert* valósított meg a fejlődő országokkal, továbbá jelentős részt vállalt a különböző technikai segélyprogramokban és a fejlődő, átalakuló országok állami szektorainak reformjával kapcsolatos finanszírozásban (később a társadalmi vonatkozású hitelezés is előtérbe került).

A Világbank pedig az egyik legnagyobb és legbefolyásosabb nemzetközi fejlesztési intézménnyé fejlődött.

Mindebből következően a fejlesztési programok, illetve a fejlődő, átalakuló országok segítése terén az IMF és a Világbank működésében, felelősségében változatos formájú és tartalmú párhuzamos hatáskörök, átfedések jelentek meg.²¹

A piaci, a kereskedelmi liberalizáció szempontjából mindez azért fontos, mert:

a) *Egyrészt* az 1980-as évekre a Világbank által támogatott, finanszírozott *szerkezet-átalakító* programok legfontosabb alapját, feltételét a *liberalizáció és a közszektor reformja* képezte.

b) *Másrészt* az IMF fejlődő országok részére nyújtott hitelezési tevékenységének feltételei is lényeges módosulásokon mentek keresztül. Az IMF *hitelei, finanszírozási* mechanizmusa ugyanis döntően már *nem a valutastabilitás és a nemzetközi gazdasági egyensúly* megőrzése érdekében történő *fizetési-mérleg* problémák *kiigazítására*, hanem a *hosszú távú fejlesztések* és az egyes országok *gazdasági stabilitásának* előmozdítására irányult. Ebben szintén *jelentős* szerepet kapott a gazdaság egyes területeinek *liberalizációja és szerkezeti átalakítása*.²²

Vagyis a Világbank és az IMF által működtetett finanszírozási, hitelezési struktúrában - számos esetben alapvető feltételként - hangsúlyos szerepet kapott a *liberalizáció*, amely jelentős *ösztönző* hatást gyakorolt az egyes piacok *liberalizációs folyamatainak* megkezdésére, kibontakoztatására.²³

Megjegyzendő azonban, hogy mind a Világbank, mind az IMF működése *komoly kritikákat* is kap,²⁴ továbbá alaptevékenységük és fejlesztési programjaik *sikere* sok esetben *megkérdőjelezhető*, illetve *számos akadályba* ütközik.²⁵

4.1.2. A világgazdaság szerkezeti egyensúlya, a világgazdaság 1970-es években kiéleződő strukturális és intézményi válsága

A világgazdaság *globális szerkezeti egyensúlya - egyensúlytalansága* a *gyarmatbirodalmak* második világháborút követő teljes *összeomlásáig* nagyrészt az *egyes államok* és államcsoportok *közötti* gazdasági viszonyokban érvényesült, összefonódva a közöttük fennálló politikai, katonai és stratégiai erőviszonyokkal. Az *anyaországok és gyarmataik* keretében kialakuló nemzetközi gazdasági egyensúly tulajdonképpen *belső*, egyes birodalmakon belüli gazdasági kapcsolatokon alapult és fenntartása a „belső” szerkezeti megoldások köré csoportosult.

A világgazdaság egészének *államközi, nemzetközi szintű szerkezeti egyensúlya* tehát csak a gyarmatbirodalmak felbomlása és a *gyarmatok függetlenné* válása mentén alakult ki.

Az 1929-ben kezdődő „világgazdasági válságként” jellemzett nemzetközi gazdasági válság tehát *nem a világgazdaság szerves rendszerének* válságát, az egymás számára termelő és piacot jelentő *főbb szektorok között* kiéleződő *világgazdasági egyensúlytalanságot* jelentette, *hanem* az akkori fejlett piacgazdaságok viszonylag elszigetelt, de láncreakcióként egymásra ható ciklikus mozgásának és kölcsönhatásba kerülésének következménye volt.²⁶

A *világgazdaság egészének*, mint egységes, szerves mechanizmusnak „valódi” nemzetközi, „belső” ágazati és szerkezeti *egyensúlytalansága* az 1970-es évek elején vezetett *világgazdasági válsághoz*.²⁷

A Bretton Woods-ban kialakított nemzetközi gazdasági és monetáris rendszer megrendülésében már az 1960-as évek végén és a 70-es évek elején részben kifejezésre jutó válság *1973-ban* robbant ki, amely *nemcsak* az olajembargó, az *olajárrobbanás*, illetve az olajárrobbanás nyomán felgyorsult *infláció és valutáris egyensúlytalanság* következményének tekinthető.²⁸

Vagyis az „olajválságként” egyszerűsített világgazdasági válság nemcsak az arab-izraeli háborúval összefüggésben az olajexportáló arab országok, illetve az Olajexportáló Országok Szervezete (Organization of Petrol Exporting Countries - OPEC) által alkalmazott szankciókon, embargó bevezetésén és a kőolaj árának drasztikus megemelésén alapult.

Az 1973-ban kiéleződött válság tehát a *világgazdaság egészének strukturális és intézményi válságának minősült*, amelyben a megelőző évtizedek gazdasági folyamatainak, világgazdasági és nemzetközi szerkezeti változásainak „lappangó” folyamatai, következményei közvetlenül az olajárrobbanással kerültek óriási erővel felszínre.²⁹

4.1.2.1. A válság legfontosabb hatásai, következményei

Maga a *válság kirobbanása* ugyan *jelentős változásokat* hozott a világpiacon *árviszonyokban* és a nemzetközi kereskedelem relációiban, de *nem képezte* alapját, kiindulópontját egy újabb és *magasabb szintű egyensúlyhoz* vezető strukturális átalakítás és dinamikus fejlődés számára. Ebből következően a válság által előidézett változások jelentős része egyértelműen *átmenetinek* bizonyult.

Másfelől azonban a válság *felgyorsította* a fejlett nemzetgazdaságokban már korábban elindult strukturális és technológiai alapú *átrendeződési folyamatot*, amely átfogó hatást gyakorolt a nemzetközi munkamegosztás szerkezetének átalakulásában is.

A *gazdasági válság hatására* a nemzetközi munkamegosztás második világháborút követő időszakban berendezkedő struktúrájának (azaz a nyerstermék termelő és a fejlett ipari országok közötti megosztottság) felgyorsult változása, fejlődése *négy fő részre* tagolható (amelyek közül a *dolgozat tárgya* szempontjából a - D) - pontban foglaltak minősülnek a legfontosabbnak):

A) Egyfajta *kiegészítő munkamegosztás* kialakulása, amelynek alapja a *transznacionális gazdasági társaságok* által a termelési tevékenységek, iparágak, iparági, piaci műveletek nemzetközi újraelosztása, átrendezése, azon belül különösen a fejlődő országokba történő átcsoportosítása, „kihelyezése”.

B) Az *óriási* ütemű *gazdasági fejlődés* mentén a fejlett ipari országok szintjét elérő *újonnan „iparosodó” országok első csoportjának* megjelenése.

E folyamat keretében az ipari termelés szerkezetén belüli egyes területek, arányok súlya, országok szerinti megoszlása és elhelyezkedése változott meg nemzetközi gazdasági méretekben, illetve a nemzetközi munkamegosztás szintjén. (Pl.: anyagi és szellemi javak, tőkeműveletek, hardver és szoftver eszközök átalakult szerepe, megoszlása, struktúrája.)

C) A válságot követő *tudományos és technológiai forradalom* alapvető részeként a) az *elektronika és az információátviteli technológia* óriási fejlődése, valamint b) az energia- és nyersanyag-takarékos, illetve c) a környezetvédelemmel összhangban lévő technológiák kifejlesztése egyfelől megszakította, másfelől tovább strukturálta az *átrendeződés* nemzetközi folyamatait.

(Jelentős részben azért, mert számos területen, ágazatban megszüntette a gazdasági tevékenység más országba történő átcsoportosításának okait, - gazdasági, technológiai - ésszerűségeit, szükségességét.)

D) A válság nemzetközi munkamegosztásra, a világgazdaság fejlődésére és a fejlett országok nemzetgazdaságára gyakorolt átfogó hatásainak legfontosabb eleme azonban, hogy a „jóléti állam” szociális kiadásainak csökkentésével végrehajtott állami válságmenedzsment politika mellett kiváltotta, elindította:

- a) A *közszektor reformját*, strukturális átalakítását, visszaszorítását.
- b) A kormányzati, közigazgatási és egyéb állami *intézményrendszer átszervezését*.
- c) A *közszolgáltatási ágazatok szerkezeti átalakítását*, amelyekkel szoros összefüggésben általánossá tette a *liberalizációra és a privatizációra* irányuló folyamatokat, valamint a közmenedzsment megjelenését.

4.1.2.2. A válságot követő időszak és a liberalizáció

A válságot követő időszakban tehát az *állami tulajdonlásban* lévő tartalékok kiapadni, a „jóléti állam” ideológiája, modellje pedig általánosan *kimerülni* látszott.

Ennek keretében közgazdasági elméleti oldalról az *institucionalista irányzat* erőteljesen felvetette a tulajdon tartalmának, szerkezetének és jelentőségének szempontjait, a *neokonzervatív chicagói iskola* pedig egyértelműen a magántulajdon általános térnyerésének szükségességét hangsúlyozta.

Mindezek egyre határozottabban erősítették azt a *liberális gazdaságfilozófiai* gondolkodást, amely szerint az *államnak* minden területen, így a tulajdonviszonyok területén is vissza, illetve *hátrább kell vonulnia* a fennálló *piaci, gazdasági pozícióiból*, beavatkozásának hatóköréből.

Megjegyzendő azonban, hogy a liberalizációs és privatizációs törekvések közel sem haladtak olyan léptékben, olyan határozottsággal, továbbá megközelítőleg sem váltak olyan általánossá és széleskörűvé, mint ahogy a válságot követő időszakban elindulni látszódtak.

A nemzetközi gazdasági rend ugyanis a válság mentén *sem* volt képes *feloldani* a világgazdaság alapvető *ágazati egyensúlytalanságát*, amelyből következően a fejlett nemzetgazdaságokban bekövetkezett *fellendülés sem* jelentette a világgazdaság általános *felélénkülését, dinamikus* fejlődésének kezdetét, illetve a válság *nemzetközi szintű feloldását, kezelését*.

A fejlett piacgazdaságok rövid távon sikeres, de „elszigetelt” fellendülésének alapját a már említett, szociális kiadások rovására végrehajtott válságmenedzselés, a közszektor reformja, a liberalizáció és a privatizáció, valamint az átfogó intézményi beavatkozás képezte, amely azonban együttjárt a magas szinten maradó munkanélküliséggel.

A világgazdaság egyensúlyi helyzetében változatlanul fennálló zavarokat, stabilitás-hiányt egyértelműen jelezték az egyes országok adósságaival összefüggő válságok, a pénzügyi zavarok, a pénzügyi és tőzsdei megrázkódtatások, valamint a gazdasági fellendülés idején is fennmaradó magas munkanélküliségi ráta és a gazdasági kapacitások részbeni kihasználatlansága.

Kiemelendő, különösen:

a) Mexikó fizetéseképtelenségével, adósságával összefüggően 1982-ben kirobbant válság.³⁰

b) 1992 - 1997 közötti valutaválságok: *ba)* Az Európai Közösség árfolyam-mechanizmusának válsága (1992). *bb)* A mexikói válság (1994-95). *bc)* A Thai bhat összeomlása (1997).³¹

(A valutaválságok kiváltó okainak körében jelentős szempontot képviselt az értékpapírpiacon fokozódó nemzetközi összefonódása, a devizapiacok és tőzsdék közötti információs - kommunikációs kapcsolatok rohamos fejlődése is.)³²

Mindezen hatások és folyamatok tehát egyre határozottabban megkérdőjelezték, megingatták a liberalizáció és a privatizáció átfogó méreteket öltő gyakorlatát és az állami gazdasági beavatkozás visszavonulásának folyamatát.

4.1.3. Az Európai Közösség „távközlés-politikájának” fejlődése, alapjai

Bár a részletesen kifejtett módszertan szerint az Európai Közösség távközlés-politikájának egységes és önmagában vett elemzése nem tartozik a dolgozat tárgykörébe, mégis a távközlés fejlődésében és hazánk távközlési liberalizációjában betöltött meghatározó szerepe alapján a „külső okok” között szükséges említés szintjén kitérni az Európai Közösség piaci közszolgáltatásokkal összefüggő politikáinak és szabályozásának alapjaira. Az Európai Közösségek kialakulása és a „belső piac” fejlődése, egységesülése ugyanis igen komoly hatást gyakorolt az európai távközlési piac liberalizációjára és közvetve a távközlés világméretű átalakulására.

(Az Európai Közösség távközlési liberalizációs folyamata az egyes fejezetekben - az adott fejezet tárgyához igazodóan - kerül elemzésre.)

Általánosan megállapítható, hogy az Európai Közösségben ugyan vontatottan és fokozatosan, de végül igencsak eredményesen kibontakozó távközlési liberalizációt sem lehet önmagában véve, összefüggéseire és történeti alapjaira tekintet nélkül elemzés alá vonni. A liberalizáció Európai Közösségen (jelen pontban a továbbiakban: „Közösség”) belüli keretei, folyamatai és azok tágabb összefüggés-rendszere vonatkozásában kiemelendő legfontosabb szempontok:

1) A közüzemek európai közösségi (jelen pontban a továbbiakban: „Közösségi”) szabályozása, hiszen a távközlés a kiterjedt liberalizációig általánosan elfogadottan „közszolgáltatásnak”, közüzemnek vagy a Közösségi (másodlagos) jogforrási rendszerben megjelenő fogalomként: közvállalkozásnak minősült.

(A közvállalkozás fogalmán belül is kiemelt, mégpedig - szinte egységesen - hálózati infrastruktúra alapján működő természetes, illetve egyben állami monopóliumként berendezkedett közvállalkozásnak minősült.)

A „közüzem” és azon belül a távközlési szektor tekintetében a Közösségi szintű beavatkozás, a belső piaci alapú szabályozás, illetve az egységes politika kialakítása nem képviselt hangsúlyos szerepet egészen az 1970-es évek második feléig. Ebből következően az 1970-es évek végéig Közösségi szinten egyáltalán nem került szabályozásra a közüzemek piaci közszolgáltató rendszere. Az 1980-as évek elején azonban - a korábbiakban említésre került szempontok alapján - határozott változás indult el a piaci közszektor Közösségi kereteit illetően. A hálózatok útján működő piaci közszolgáltatásokkal összefüggő technológiai fejlődés, a felhasználói igények változása, az ismertett világgazdasági hatások, az egyre elmaradottabb infrastruktúra fejlesztésének óriási költségigénye, a szolgáltatások körében kibontakozó világpiacon verseny, stb. egyre határozottabb fellépést igényeltek az európai versenyképesség fenntartása érdekében.

Megemlítendő egyik „versenyképességi” szempont, hogy az Egyesült Államok kereskedelempolitikájában szigorúan - Európával szemben is - érvényesítette a reciprocitást, amely szerint a „külföldi” országok vállalatainak az észak-amerikai piacon történő gazdasági részesedés-szerzésének mértéke, ahhoz igazodik, amennyire az adott országok saját piacaikat szintén megnyitották az Egyesült Államok vállalkozásai előtt.

A hálózatos piaci közszolgáltatásokra ható viszonylagosan egységes „külső okokhoz” képest azonban az egyes közszolgáltatáshoz kötődő belső okok már jelentős különbségeket mutattak, amelyek alapvetően meghatározták az egyes szolgáltatási területek Közösségen belüli liberalizációjának kibontakozását és eredményességét. Ebből a szempontból megállapítható, hogy a Közösségen belüli piaci alapú közszolgáltatások liberalizációs folyamata legsikeresebben a távközlésen belül érvényesült.

A Közösségi politika piaci közszolgáltatásokkal összefüggő változásának első átfogó és alapvető megnyilvánulása az 1980-as években kibocsátott ún.: Transzparencia irányelv.³³

Szemléletesen mutatja a Közösségi politika irányát, hogy az irányelv megalkotásakor ugyan nem vonatkozott a távközlésre³⁴, de az 1980-as évek közepén kibocsátott módosítása már kiterjesztette az irányelv hatályát a piaci alapú közszolgáltatások jelentős részére, így a távközlési szektorra is.³⁵ Vagyis a piaci alapú közszolgáltatások jelentősége az 1980-as évek közepére Közösségi szinten is alapvetően átértékelődött.

A Bizottság az irányelv keretében egyértelműen meghatározta, hogy *a)* ezekben az ágazatokban működő közzállalkozások igen fontos szerepet töltenek be a tagállamok gazdaságában, illetve *b)* szükséges (egyre indokoltabb) e közzállalkozások és a tagállamok közötti pénzügyi kapcsolatok átláthatóságának biztosítása, tekintettel ezen ágazatok versenyhelyzetének alakulására, valamint a szorosabb gazdasági integráció irányába haladó előrelépésben betöltött szerepükre. (Ezen ágazatok: a vízügy és energiaellátás, a posta és távközlés, valamint a szállítás és az állami hitelintézetek ágazataiban működő közzállalkozások.) *c)* A meghatározott piaci alapú közzolgáltató ágazatokban a köz- és magánvállalkozásokra vonatkozó egyenlő bánásmódot, továbbá a tagállamok és a közzállalkozások közötti pénzügyi kapcsolatok átláthatóságát is szükséges garanciák közé vonni, ugyanis ezekben az ágazatokban sem volt tovább megengedhető, hogy a magán- vagy közzállalkozások részére a tagállamok esetlegesen a közös piaccal összeférhetetlen támogatásokat nyújtsanak.

2) A piaci közzolgáltató ágazatok liberalizációja körében külön megemlítendő az Európai Közösségek Bizottságának (továbbiakban: Bizottság) a szabad és a versenykorlátozásoktól mentes gazdasági verseny melletti (hagyományos és folyamatosan erősödő) elkötelezettsége. Vagyis általánosan megállapítható, hogy a Bizottság (és a Közösség többi intézménye is) közgazdasági elméleti oldalról alapvetően a tulajdon, a szabad verseny és a liberalizáció kérdéseit felvető institucionalista irányzat, a magántulajdon és a piaci verseny mechanizmusát „hirdető” neokonzervatív chicagói iskola, valamint mindezek alapján felerősödő liberális gazdaságfilozófiai elméletek, „gondolkodások” talaján állt/áll.

(Amelyet szemléletesen bizonyítanak a Bizottság versenypolitikai jelentései.)

3) A Közösségen belül a vállalkozások tulajdoni rendjére - köz- vagy magántulajdon - vonatkozó semlegesség (EKSZ 295. cikk³⁶). Így a Bizottság egyrészt nem tehetette kérdésessé, hogy az általános érdekű szolgáltatások biztosításáért felelős vállalkozások köz- vagy magántulajdonosi szerkezetben működnek. Ennélfogva nem követelhetette a közzállalkozások (így a távközlési állami vállalatok) tagállami szintű privatizációját sem. A Bizottság tehát az EKSZ szabályozását, különösen a versenyszabályokat és a belső piaci szabályokat csak a vállalkozások tulajdoni rendjétől (köz- vagy magántulajdon) függetlenül alkalmazhatta/alkalmazhatja. Ebből következően a Közösségi távközlési liberalizáció folyamata, szabályozási rendszere, illetve a liberalizáció mentén fokozatosan kialakuló Közösségi távközlési politika nem foglalta magában a távközlési szektor és a távközlési szolgáltatók privatizációs struktúráját. A távközlés sajátosságai alapján tehát a liberalizációs folyamatot szükségszerűen kiegészítő privatizációs folyamat teljes egészében tagállami hatáskörben maradt és napjainkban is a tagállamok hatáskörét képezi.

Ebből adódik, hogy számos tagállamban ugyan folyamatosan csökkenő és korlátozott mértékben, de még jelenleg is fennáll bizonyos (általában az inkumbens) távközlési szolgáltatók tulajdoni szerkezetében az állami tulajdon, az állam (nem többségi) tulajdonosi hatalma.

4) A Közösségen belüli „belső piac” határozottabb megvalósításának „szándéka” a távközlési piacra is alapvető hatást gyakorolt.

Az Európai Gazdasági Közösség (EGK) - távközlés területén - egyre szembetűnőbb lemaradásának visszafordításában elsődleges szempontot képező távközlési liberalizáció legfontosabb alapját a belső piac megerősítése jelentette. (Vagyis az Egységes Európai Okmánnyal a Római Szerződésbe „emelt” rendelkezések.)

Az 1980-as évek második felére ugyanis egyértelművé vált az Európai Gazdasági Közösség távközlési elmaradásának gazdasági hatása, illetve a versenyképességre gyakorolt hátrányos következménye. A Bizottság látva a távközlési liberalizáció elkerülhetetlenségét nagyon nehéz helyzetbe került, hiszen a távközlés minden országban a közzszektor központi és ráadásul stratégiai elemét képezte. Ráadásul egyes tagállamok közzszolgáltatási rendszerébe történő első átfogó (Közösségi szintű) beavatkozást a távközlési szektor tette szükségessé. Így „elsőként itt kellett megkeresni” az Európai Gazdasági Közösséget létrehozó Szerződésben (Római Szerződés) a távközlési liberalizációt megalapozó, elősegítő rendelkezéseket. (Mindez igen komoly nehézségek elé állította a Bizottságot, hiszen a Közösségi jogrend kereteit tekintve a piaci közzszolgáltató ágazatok liberalizációjának Közösségi jogi alapját igen tág jogértelmezés, „kreativitás” mentén lehet „megtalálni”. A távközlési liberalizáció Közösségi szintű

megvalósítása, harmonizációja tulajdonképpen egyfajta „sajátos beleeröltetést igényelt” az EKSZ szabályozási rendszerének értelmezésébe, alkalmazásába.)

A) A Bizottság az irányelvi szintű versenyjogi szabályozás jogalapját az EKSZ 90. cikk rendelkezéseinek keretében „találta meg”³⁷.

(Az EKSZ akkori 90. cikke az Amszterdami Szerződés alapján történt átszámozás következtében jelenleg 86. cikk. A dolgozatban a továbbiakban az Amszterdami Szerződés szerinti új számozás szerint kerülnek megjelölésre a vonatkozó rendelkezések.)

Az EKSZ 86. cikk a Közösségi **a)** versenypolitika és azon belül a vállalati versenyjog **b)** sajátos szabályozási kerete. Mindkét elvi összetevőt összefoglaló jelleggel szükséges megemlíteni.

a) A Közösségi versenypolitika legfontosabb sajátossága a nemzeti versenyjogokhoz képest a piaci integrációban betöltött szerepe. Vagyis a nemzeti versenyjogok szabályozásában meghúzódó hagyományos célok mellett a Közösségi versenyjog alapvető célja a piaci integráció kiteljesítése. A Közösségi versenyjog tehát szoros összefüggésben áll a Közösséget meghatározó, támogató politikák rendszerével, mégpedig: azok egyik, bár kétségtelenül igen fontos területe, amely a piaci versenyre épülő és egységesülő európai gazdasági térség hatékony működését, illetve a belső piac kialakulását, kibontakozását hivatott biztosítani.

b) A versenypolitikán, a Közösségi versenyjog rendszerén belül az EKSZ 86. cikk sajátosságai több elemből tevődnek össze.

ba) Egyrészt a piacgazdasági szerkezetben a vállalatok, gazdálkodó szervezetek három elhatárolható, speciális típusára vonatkozik.

Mégpedig: az állami vállalatokra (vagy a Közösségi jog keretében meghatározott fogalommal a közvállalkozásokra), illetve olyan vállalatokra, amelyek számára a tagállamok kizárólagos vagy különleges jogot³⁸ biztosítanak, továbbá azon vállalatokra, amelyeket a tagállamok közérdekű szolgáltatások ellátásával bíznak meg.

A vonatkozó fogalmakat másodlagos jogforrási szinten - irányelvi keretben - legáltalánosabban a Transzparencia irányelv (és módosításai) tartalmazza,³⁹ amelyet jelentősen tágít a Bizottság és az Európai Közösség Bíróságának (továbbiakban: Bíróság) „jogfejlesztő” gyakorlata.⁴⁰

bb) A **ba)** pontban említett vállalkozások tekintetében a tagállamoknak tartózkodniuk kell minden olyan rendelkezés, intézkedés meghozatalától, illetve fenntartásától, amelyek a sértik, vagy előreláthatóan „sérteni fogják” a belső piac Közösségi elveit, szabályozási kereteit, valamint a Közösségi versenyjog szabályait.

bc) E korlátozás, tilalom alapján megállapítható, hogy a 86. cikk rendszertani értelemben ugyan a vállalkozásokra vonatkozó versenyjogi rendelkezések között található, de nagyon sajátosan tekinthető versenyjogi szabálynak.

Az EKSZ 10. cikk⁴¹ ugyanis általános kötelezettséget határoz meg a tagállamok számára, amely szerint a tagállamok minden szükséges lépést, intézkedést kötelesek megtenni a Közösségi jog kereteiből fakadó kötelezettségek teljesítése érdekében. A 86. cikkben foglalt rendelkezés az EKSZ 10. cikkben foglalt általános kötelezettség kiemelt biztosítékát jelenti, hiszen meghatározza, hogy a tagállamok a közszolgáltatási rendszer és a „közvállalati kör” tekintetében sem hozhatnak, vagy tarthatnak fenn olyan intézkedéseket, amely adott esetben megsértik/megséríthetik az EKSZ vonatkozó rendelkezéseit.

Az EKSZ 86. cikk tehát egyfajta „utaló” rendelkezés, amely önmagában nem sérthető meg, alkalmazása szükségszerűen összefonódik az EKSZ más rendelkezéseivel.

bd) Másfelől a 86. cikk nemcsak a vállalkozásokat, hanem tartalmi értelemben a tagállamokat is terheli, kötelezi. A tagállamok és „hatóságaik” tekintetében ugyanis a kizárja az említett vállalkozások (pl.: távközlési szolgáltatók) felett gyakorolt ellenőrzési, irányítási jogosultságok és befolyás - Közösségi szabályok megsértésére irányuló - kihasználását.

E vállalkozásokat „nem kényszeríthetik” a Közösségi szabályozásnak ellentmondó tevékenységre, lépésekre. Továbbá az ilyen vállalkozásokat nem részesíthetik az EKSZ szabályaival ellentétes állami támogatásban sem.

be) Az EKSZ 3. cikk **g)** pont és a 4. cikk tartalma⁴² - a közös gazdasági politika, a közös piac egyik legfontosabb, alapvető elemeként - kifejezetten a nyitott piacgazdaságot és a szabad versenyt emeli átfogó, meghatározó elvi „szintre”. Emellett azonban kiemelt jelentőségű (a

korábbiakban említett) keretrendelkezés, az EKSZ 295. cikk⁴³ tagállamokon belüli tulajdonviszonyokkal összefüggő semlegessége.

Az EKSZ 86. cikk, az EKSZ 3., 4. cikk keretében általánosan meghatározott szabad verseny és az EKSZ 295. cikkben foglalt tulajdonsemlegesség közötti egyensúlyt biztosítja garanciális tartalmi elemekkel. A közvállalkozásokra és a tagállami „hatóságok” által kizárólagos, illetve különleges jogokkal felruházott vállalkozásokra a 86. cikk (2) bekezdésében foglalt általános kivétel⁴⁴ mentén - tehát „alap esetben”, elvileg - ugyanolyan versenypolitikai előírások vonatkoznak, mint a magánszektorra. Ebből következően a piaci közszektor sem sértheti a Közösség versenypolitikáját, az EKSZ versenyjogi szabályozását és azzal szoros összefüggésben a piaci integrációt, illetve a belső piac működését.

Az EKSZ 295. cikk tartalmát tekintve ugyanis a Közösség alapját jelentő szabad versenynek és belső piaci integrációnak a 86. cikkben foglalt rendelkezések nélkül „nem sok értelme lenne”, hiszen ha az állami (köz) szektorra nem vonatkoznának a Közösségi versenyjog és az EKSZ alapvető rendelkezései, akkor a tagállamok kizárólagos, illetve különleges jogok biztosításával, valamint az állami befolyás, tulajdon kiterjesztésével számos szolgáltatást, feladatot, gazdasági területet egyszerűen kivonhatnának a Közösség hatásköréből, az egységes belső piacra és a versenyre vonatkozó Közösségi szabályok kereteiből. Az EKSZ 86. cikk tehát a 295. cikkből eredő, említett elvi lehetőség megakadályozására hivatott rendelkezés, amelynek alapja, hogy a piaci alapú közszektor (pl.: közműveket, azon belül távközlést) a magánszektorral egyező szabályozási keretek közé emelje.

bf) Mindezek alapján az nem kérdőjeleződött meg, hogy a tagállamok jogosultak közvállalkozásokat, kizárólagos és különleges jogokkal felruházott vállalkozásokat alapítani, fenntartani,⁴⁵ hanem e tagállami hatáskörrel összefüggő alapvető szempontok, elvi hangsúlyok változtak, illetve szűkültek. Eleinte ugyanis a kizárólagos és különleges jogok tagállami biztosításának hatásköre kívül maradt a Közösségi jogalkalmazás keretén. (Azaz tartalma is „megkérdőjelezhetetlennek” minősült.)

Ebből következően nem a piaci közszektor, nem az állami, vagy az államilag biztosított monopóliumokat vizsgálta a Bizottság és a Bíróság, hanem az adott köz-, illetve kizárólagos, különleges jogokkal felruházott magánvállalkozás magatartását. A jogértelmezés, a joggyakorlat központi eleme tehát addig terjedt, hogy az adott (köz)vállalkozás a Római Szerződéssel összhangban gyakorolja-e az adott tagállam által számára biztosított jogosultságokat.⁴⁶

Az esetjog azonban fokozatosan elmozdult a kizárólagos és különleges jogok biztosításának tartalmi értelmezése, kidolgozása felé.

Megalapozza a 86. cikk (1) bekezdésének megsértését (természetesen összhangban a vonatkozó Közösségi versenyjogi szabályokkal), pl.: a) ha a tagállam által biztosított pozíció alapján (abból eredően) az adott vállalkozás szükségszerűen, elkerülhetetlenül megsérti a versenyre vonatkozó rendelkezéseket vagy e pozíció már önmagában megalapozza a piaci visszaélést. b) A tagállam olyan vállalatot juttat kizárólagos, különleges pozícióba, amely nyilvánvalóan nem képes ellátni a piaci keresletet, illetve eleve nem képes megfelelni a piaci igényeknek. c) Az adott monopóliumot, kizárólagos jogosultságot kiterjesztik az adott piaci, gazdasági területhez szorosan kapcsolódó vagy szomszédos területekre.⁴⁷

bg) A ba) pontban meghatározott közvállalkozásokkal összefüggő - eddigiekben ismertetett - általános elvek, feltétel-rendszer és sajátos szabályozási rend (EKSZ 86. cikk (1) bekezdés) alóli kivételt határoz meg az EKSZ 86. cikk (2) bekezdése. (Ide vonatkozó kulcsfogalom: az általános gazdasági érdek, amelyről röviden lásd az I. fejezetben.)

„E kivétel” tekintetében általánosan megállapítható, hogy igen tág jogértelmezési keretet, valamint önmagában véve viszonylag széleskörű mérlegelési lehetőséget biztosít a tagállamok és a Közösségi jogalkalmazás, jogérvényesítés számára. Az EKSZ 86. cikk (2) bekezdése alapján ugyanis az általános gazdasági érdek mentén szolgáltatást nyújtó vállalatok és jövedelemtermelő monopóliumok tekintetében mégsem érvényesülnek a Közösségi versenyszabályok, de csak és kizárólag azon szűken értelmezett terjedelemben: a) amennyiben a Közösségi versenyszabályok betartása, alkalmazása akadályozná e vállalatok tevékenységét, szolgáltatási rendszerét, b) és még ez sem érintheti, befolyásolhatja a kereskedelem fejlődését olyan mértékben, amely a Közösségi érdekekkel ellentétes lenne.⁴⁸

Az EKSZ 86. cikk (2) bekezdésében meghatározott kivétel alkalmazásának együttes tartalmi alapja:

a) Egyrészt az adott szolgáltatás tekintetében fennáll az általános gazdasági érdek.⁴⁹

b) Másrészt a vállalkozást tagállam megbízta, feljogosította, esetleg kötelezte az általános gazdasági érdekű szolgáltatás ellátására.

A megbízás csak abban az esetben alapozza meg a kivétel alkalmazását és jogszerűségét, ha az adott vállalkozást állami szervezet, hatóság aktusa, intézkedése jogosította fel, bízta meg az adott általános gazdasági érdekű szolgáltatás ellátásával, függetlenül a vállalkozás köz- vagy magántulajdoni formájától.⁵⁰

c) Harmadrészt a verseny korlátozása arányos, és azon belül a versenyszabályok „kizárása, korlátozása” körében sem az intézkedés, sem a vállalat magatartása nem terjeszkedik túl a szükséges mértéken.

bh) Az EKSZ 86. cikk rendelkezéseinek, tartalmának alkalmazása, érvényesítése az EKSZ 86. cikk (3) bekezdése⁵¹ alapján a Bizottság hatáskörébe tartozik, amelynek keretében, érdekében a Bizottság jogosult - a szükségeshez mérten - irányelveket és egyéb döntéseket kibocsátani. A Bizottság tehát egyfelől „köteles” biztosítani az említett rendelkezések érvényesülését, másfelől ehhez határozott beavatkozást megalapozó jogosítványokkal rendelkezik.

A Bizottság tehát a piaci - és döntő többségében hálózatok alapján működő - közszolgáltató ágazatok liberalizációját az EKSZ 86. cikk alapján és azon belül is a foglalt hatáskör alapján kezdte meg,

Fontos azonban kiemelni, hogy az EKSZ 86. cikk (3) bekezdésében biztosított - a Parlamenttől és a Tanácstól elvileg, formálisan független - Bizottsági hatáskör (azon belül irányelv kibocsátására vonatkozó jogosultság) igen szűk körben jellemzi a Közösségi jogot.

Mindezek alapján a Bizottság a piaci alapú közszolgáltatások számos területén a 86. cikk (3) bekezdésben foglalt hatáskör alapján elhatározta a kiterjedt liberalizációs folyamat megkezdését, mégpedig a Közösségi belső piac teljeskörű integrációja, a Közösségen belüli gazdasági fejlődés határozott kibontakozása, és a Közösség világszerte versenyképességének erősítése érdekében.

A Bizottság a már ismertetett bonyolult és összetett okok rendszere alapján megállapította, hogy a hatékony gazdasági verseny folytatása, kialakítása a távközlés területén nem politikai választás kérdése. Ebből következően a távközlésben „elkerülhetlenné” vált a Közösségi versenyjog szükségeshez mért, arányos és az EKSZ rendelkezéseinek megfelelő tartalmú alkalmazása.

Mindez azonban tagállamok részéről óriási ellenállásba ütközött.

Vagyis a tagállamok a stratégiai fontosságú, hagyományosan közszolgáltatásként működő, illetve gazdasági és társadalmi hatásában kiemelten jelentős piaci alapú közszolgáltató „ágazataik” tekintetében a Bizottság általi liberalizációs folyamat megkezdését minden eszközzel tiltakozva fogadták.

Mindez két okból is várható volt egyrészt ugyanis már a Transzparencia irányelv kibocsátása óriási „vihart” okozott, hiszen a tagállam és az állami vállalatok közötti pénzügyi kapcsolatokat a tagállamok minden eszközzel védték és elzárták a Közösségi beavatkozás elől. Ebből következően az irányelv már akkor a Bíróság elé került. Másrészt, miután a tagállamok nem túl számottevő közvetlen befolyással rendelkeznek a Bizottság tevékenységében, ezért jelentősen és megalapozottan tartottak attól, hogy a kiemelten fontos piaci alapú közszolgáltató szektoraik liberalizációs folyamatában igen szűkreszabott érdekérvényesítési lehetőségük lesz.

A megkezdett liberalizációs folyamat tekintetében azonban megállapítható, hogy egyedül a távközlés területén minősíthető átütően sikeresnek, eredményesnek. A többi ágazat liberalizációs folyamata ugyanis határozottan lelassult, vagy elakadt.

Megemlítendő, hogy sikeres liberalizáció még a légi közlekedés területén valósult meg, de közel sem olyan látványos eredménnyel, mint a távközlés. Ezen túlmenően a villamos energia ágazat és a gázágazat ugyan nagyon lassan kibontakozó liberalizációs folyamat mentén, de fokozatosan előrehaladó irányt mutat. A vasút és a posta liberalizációja azonban elakadt. Az audiovizuális (azon belül különösen a rádió és a televízió) szektor liberalizációja pedig sajátos működése alapján teljesen önálló, elhatárolható rendszerben, speciális liberalizációs mechanizmus keretében halad, szintén igen lassan.

Általánosan megállapítható továbbá, hogy a távközlés az egyetlen szektor ahol önmagában a piacnyitás, a piaci verseny szerkezetének megnyitása a Bizottság hatáskörében, az EKSZ 86. cikk (3) bekezdése alapján kibocsátott távközlési ún.: „liberalizációs irányelvek” mentén folytatódott.

A távközlési liberalizáció folyamata is jelentős tagállami ellenállás mentén kezdődött és eleinte igen lassan, vontatottan, de azután felgyorsult ütemben és komoly sikerrel bontakozott ki. A kezdeti határozott tagállami ellenállást szemléletesen mutatja, hogy az „első” és igen jelentős távközlési liberalizációs irányelv - a Bizottság által a végberendezésekkel összefüggésben kibocsátott irányelv⁵² - tárgykörében Franciaország (Belgium, Németország, Görögország, Olaszország támogatásával) a Bírósághoz fordult. A Bíróság ítélete azonban hatályában fenntartotta az

irányelvet és megerősítette a Bizottság vonatkozó (és egyben a liberalizációval összefüggő) hatáskörét, beavatkozó jogérvényesítő szerepét.

B) Általánosabb összefüggéseit tekintve a távközlési liberalizáció Közösségi szabályozásának elvi kereteiből kiemelendő az Egységes Európai Okmány alapján a Római Szerződésbe „vezetett” belső piac fogalma, amely egységes jogi keretbe foglalta a közös belső piac kialakulásától az egységes belső piac Közösségi céljának megjelenéséig terjedő időszak fejlődési folyamatait.

Az Egységes Európai Okmányban megjelent egységes belső piac megteremtésének és működésének legfontosabb részét a Római Szerződésbe iktatott 95. cikk képezi (mint általános jogharmonizációs alap, eredeti számozása szerint: 100a cikk).

A belső piac megteremtésének elsődleges fontossága alapján a 95. cikk keretjellegű és rugalmas célmeghatározást tesz lehetővé. Alkalmazása nem konkrétan, kifejezetten meghatározott tárgykörökhöz, politikákhoz kötött, hanem funkcionális és célkijelölő. Ebből következően igen tágan értelmezhető és bármely (néhány meghatározott kivételt leszámítva, pl.: adózás, személyek szabad mozgása) belső piaccal összefüggő terület vonatkozásában biztosítja a Közösségi jogszabály-alkotást, amennyiben annak célja a belső piac működése, kibontakoztatása. (Ez egyébként olyan területek esetében is igaz amelyek tekintetében az EKSZ önálló felhatalmazó rendelkezést tartalmaz (pl.: környezetvédelem), amennyiben a szabályozás célja erősebben kötődik a belső piac erősítéséhez, megvalósításához, mint az adott terület sajátosságaihoz.)

A 95. cikk tartalmának sajátosságait az Egységes Európai Okmány alapja jelöli ki, amely a Bizottság által 1985-ben elkészített „belső piac megteremtése című Fehér Könyv”⁵³. A Fehér Könyv elkészültét és egész szemléletét az tény hatotta át, hogy a Közösség képtelen volt az átmeneti időszak végére, azaz 1970-re kialakítani a közös piacot. A Fehér Könyv tehát elég határozott és lesújtó következtetéseket foglalta össze, hogy a Közösség sajátos válaszüthoz jutott: vagy megvalósítja a gazdasági integrációt, vagy politikai akarat hiányában meghátrál a feladat előtt és egy „egyszerű” szabadkereskedelmi övezetté válik. A gazdasági integráció megvalósításának folyamatát a Fehér Könyv a belső piac 1992-re előirányzott teljes egységesítésének céljában határozta meg, valamint egy viszonylag realista és kényszerítő erejű ütemtervvel egészítette ki

A 95. cikkben foglalt rendelkezések alapján irányelvek és rendeletek is hozhatók, de a belső piac kiemelt fontossága, valamint a garanciális szempontok alapján az Egységes Európai Okmány a Tanács számára kooperációs (együtműködési) eljárásban biztosított széleskörű közösségi jogalkotási hatáskört a belső piaccal összefüggésben. (A kooperációs eljárás először biztosított jelentős befolyást az Európai Parlament számára a döntéshozatali folyamatban.)

A belső piac erősítésében és fejlődésében a távközlés sajátos szerepet kapott, ugyanis a távközlési piac kitüntetett jelentőségénél fogva nemcsak része az egységes belső piac működésének, szerkezetének, hanem a belső piac kialakításának, a gazdasági fejlődésnek, továbbá az áruk, a szolgáltatások, a tőke, és a személyek szabad mozgásának speciális alapfeltételét is képezi. Ebből következően - kompromisszumok mentén - a távközlés egységesen részévé vált a Közösségi belső piac kialakítására vonatkozó „harmonizációs körnek”.

Az EKSZ 95. cikkben foglaltak biztosították tehát a távközlési liberalizáció ún.: harmonizációs irányelveinek alapját. Ebből következően a távközlési harmonizációs irányelvek legfontosabb tartalmi jellemzője az egységes belső piac kibontakozásának - a távközlési infrastruktúra és szolgáltatási rendszer általi - garantálása.

A távközlés sajátossága ugyanis, hogy a piacnyitás közel sem elegendő a piaci verseny szerkezetének megvalósításához, működéséhez. Ebből következően - ahogy a Közösségen kívüli országokban is szükségszerűen - a Közösségben is elkerülhetetlen volt a távközlési szektor-specifikus és azon belül az aszimmetrikus, ex ante versenyszabályozás megalkotása a „megnyitott” távközlési (belső) piac fejlődésének garantálása érdekében. Tartalmi szempontból e sajátosság jelölte ki a Tanács (és a Parlament) által megalkotott harmonizációs irányelvek rendszerét, jogintézményeit, illetve a szubszidiaritás keretében a Közösségi „beavatkozás” terjedelmét. Megemlítendő, hogy a távközlés speciális szolgáltatási rendszere alapján a fokozatosan liberalizált távközlési piac szerkezetét, működését meghatározó, belső piaci harmonizációra vonatkozó irányelvek megalkotása párhuzamosan haladt a távközlési piac egyes területeinek piaci verseny előtti megnyitásával.

5) A kezdetekben tehát (az EKSZ elvi felhatalmazása ellenére is) a piaci alapú közszolgáltatások kívül estek a Közösségi beavatkozás és az integráció hatókörén, amelyből adódóan a tagállamok szabadon, korlátozástól mentesen, „kötetlenül” alakíthatták ki, tarthatták fenn az állami tulajdon

szerkezetét, a közzállalkozásokat, valamint a közszeaktor kereteit. Az 1980-as években azonban Közösségi szinten bizonyos elmozdulás indult meg, amelynek fontos alapja volt, hogy a tagállamok ugyan szabadon alakítják a közszeaktort, az állami monopóliumokat és a piaci közszoalgotatási rendszereket, de ennek körében meghatározott korlátok érvényesülnek.

(A tagállamok a közszeaktor, a piaci közszoalgotatások vonatkozásában sem sérthetik a Közösség alapvető rendelkezéseit. Mindez pedig tovább szűkül azon irányba, hogy a tagállamok csak abban az esetben vonhatnak ki egyes piaci közszoalgotatási ellátórendszereket (és monopóliumokat) a Közösségi belső piaci integráció, a piaci verseny és a versenypolitika kereteiből, ha azt indokolt és szükségszerű közérdekű cél alapozza meg, továbbá a verseny arányosan csak e cél mentén kerülhet korlátozásra.)

6) Mindezek alapján a távközlési liberalizáció Közösségi jogi keretét meghatározó alapok:

a) Egyrészt az EKSZ 86. cikk alapján a távközlési ágazat tekintetében is - ugyan sajátosan - érvényesül, alkalmazandó az EKSZ versenyszabályozási rendszere, illetve ebből következően a Közösségi versenypolitika. (Vagyis a távközlési piac a közösségi versenyjognak „alávetett” ágazatnak minősül.) Az EKSZ 86. cikk rendelkezéseiben foglaltak alkalmazására, érvényesítésére a Bizottság jogosult.

Az EKSZ 86. cikk képezi tehát legáltalánosabb alapját a távközlési - Bizottság által kibocsátott - liberalizációs irányelveknek, így közvetve a Közösségi távközlési liberalizáció folyamatának.

b) A távközlési szolgáltatások rendszere, illetve a távközlési infrastruktúra meghatározott részterületei tipikusan - a közösségi jog keretében kialakított feltételek mentén - általános gazdasági érdekű szolgáltatásoknak minősíthetők a tagállamok által. Sőt a Közösségi jog keretében szabályozott távközlési egyetemes szolgáltatás egyértelműen az általános gazdasági érdekű szolgáltatások részét képezi.

c) A tagállamok tulajdoni rendjével összefüggő Közösségi szabályozásban meghatározott semlegesség, amelyből következően a távközlési liberalizáció Közösségi kerete, folyamata nem foglalta magában a tagállamokban működő távközlési közszeaktor privatizációjának rendszerét.

d) Negyedrészt az EKSZ 95. cikk, amely az egységes belső piac kialakításának célját a Közösség alapjává emeli. A távközlés ebben is sajátos szerepet kapott, ugyanis a távközlési piac kitüntetett jelentőségénél fogva nemcsak része az egységes belső piac működésének, szerkezetének, hanem a belső piac kialakításának, fejlődésének, továbbá az áruk, a szolgáltatások, a tőke, és a személyek szabad mozgásának sajátos alapfeltételét képezi. Az EKSZ 95. cikkben foglalt rendelkezéseken alapulnak a távközlési ún.: harmonizációs irányelvek.

A liberalizáció kezdetén (részben a tagállamok jelentős ellenállása alapján) a Bizottság és a Tanács „megegyezett” abban, hogy a tagállamok a beszédcélú telefonszolgáltatások területén fenntarthatják a kizárólagos és különleges jogokat (tehát továbbra is kizárható a verseny). A távközlés egyéb részterületei, szolgáltatási rendszerei vonatkozásban viszont a Bizottság hatáskörében elindulhatott a távközlési liberalizáció folyamata, amellyel párhuzamosan - a távközlés sajátosságaiból adódóan - bontakozott ki a Tanács (és részben, meghatározott közös döntéshozatali rendben a Parlament) hatáskörében a Közösségi távközlés harmonizációs folyamata. A harmonizációs folyamat alapja a távközléssel összefüggő egységes belső piac létrehozása, biztosítása, illetve a távközlés-specifikus aszimmetrikus versenyszabályozás (és egyben a verseny garantálásának) kialakítása.

4.2. A „Washingtoni Konszenzus”

A washingtoni székhelyű Institute for International Economics számos ország (pl.: Ausztrália, Új-Zéland, Chile, Dél-Korea, Mexikó, Lengyelország, Portugália) sikeres gazdasági átalakításának tanulságait, illetve két kevésbé sikeres (Peru, Brazília) kísérlet reformtörekvéseit középpontba állítva átfogó vizsgálatokat indított, amelyek eredményeinek és tapasztalatainak összegzéseként megalkotásra került az ún.: *washingtoni konszenzus* (1989-1993).

Bár a washingtoni konszenzus nem tekinthető közmegegyezésnek, konszenzusnak, vagy a gazdasági reformfolyamatok megvalósításában használatos koherens programcsomagnak, sem alapvető nemzetközi dokumentumnak, de az 1990-es években alapvető és *meghatározó hatással*

rendelkezett a tartalmában megnyilvánuló *neoliberális szemlélet* (valamint pontos kidolgozottsága, világos elméletei, illetve alkalmazása).⁵⁴

A washingtoni konszenzus átfogó céljának - egyfajta mértékadó közös meggyőződésként - a *gazdasági reformok sikeréhez* szükséges kiindulási alap, illetve „minimum-készlet”, azon belül különösen alapvető elvek, intézmények és gazdaságpolitikai keretek meghatározása tekinthető. *Szemléletmódjában* és tartalmában komoly szerepet képviselt a *liberalizáció, a privatizáció, a piaci versennyel összefüggő kizárólagos és különleges jogok megszüntetése és a piacralépést akadályozó szabályozási korlátok felszámolása.*

A washingtoni konszenzus jelentősége ellenére, vagy éppen abból következően folyamatos közgazdasági, közpolitikai alapú kritikák középpontjában állt. A támadások alapvető szempontjai, különösen: *a) az Egyesült Államok, illetve a legfejlettebb országok gazdasági, piaci érdekeit szolgálja, b) számos, a reformok szempontjából szintén mértékadó ország nem szerepelt a vizsgálat körében (pl.: Malajzia, Thaiföld, Magyarország, Argentína, Venezuela), c) több pontja is jelentősen ideológiai töltetű, indíttatású.*⁵⁵

4.3. A nemzetközi kereskedelem - kereskedelempolitika alapvető intézményei, keretei, fejlődése

A nemzetközi kereskedelempolitika tekintetében általános értelemben két alapvető elméleti és elvi rendszer különböztethető meg: *a szabadkereskedelem és a protekcionizmus.*

A *szabadkereskedelem* melletti legáltalánosabb elméleti alapokat a *komparatív előnyök* elmélete dolgozta ki, de előnyei szempontjából számos más irányzat is kialakult a *nemzetközi gazdasági kapcsolatok* történetben. A szabadkereskedelem előnyeinek részletesen kidolgozott eszmei kereteiből kiemelendő, különösen:

a) A nemzetközi kereskedelem (az export lehetősége) lehetővé teszi az *optimális üzemméret* elérését és az abban rejlő előnyök realizálását, hiszen a gazdálkodó szervezet hazai piacnál jóval *szélesebb piacon* értékesítheti a termékeit, szolgáltatásait.

b) A szabadkereskedelem, a *szabad importverseny* révén *növeli a piaci szereplők* számát, amely alapvetően hozzájárul az adott *piaci verseny fejlődéséhez*, ezáltal pedig a *fogyasztók* számára a termékek, szolgáltatások árának, minőségének, választékának legkedvezőbb alakításához.

c) A nemzetközi kereskedelem és az abból következő világgazdasági verseny határozottan *ösztönzi* a világgazdaság rendelkezésére álló *szüksős erőforrások* takarékos, szükségeshez mért és hatékony felhasználását.

d) A kiterjedt nemzetközi kapcsolatok, az egyes nemzetgazdaságok szoros *kölcsönös függés-rendszere* a világgazdaság valamennyi szereplőjét érdekeltté teszi a *stabilitás* fenntartásában.⁵⁶

A *szabadkereskedelem* nem azonos a *liberalizáció* fogalmával, de egymást feltételező, szoros kölcsönhatásban működő rendszert alkotnak.

Egyfelől ugyanis a kizárólagos és különleges jogokkal védett termelési, szolgáltatási ágazatok körében a *liberalizáció* képezi a szabadkereskedelem egyik fontos alapját.

Másfelől viszont a *szabadkereskedelem* hatékony működése elengedhetetlen feltétele a liberalizáció kibontakozásának és a liberalizált piaci verseny fejlődésének.

A szabadkereskedelem ugyan a közgazdaságtan általánosan elfogadott, uralkodó elméleti irányzatának tekinthető, azonban a világgazdaság szerves működési kereteiben is az egyes országok szintjén - változatos gazdaságpolitikai vagy egyéb stratégiai okok alapján - időről időre visszatér a *protekciónizmus* elemeinek kelléktára.⁵⁷

A *protekciónizmus* - a *kereskedelmi korlátozások* - legalapvetőbb eszközeiből kiemelendő:⁵⁸ a) *Az importembargó.* b) *Az importkvóta.* c) *A vámok.* d) *A nem vámjellegű korlátozások.* e) *Az állami támogatások.* f) *Az árfolyam-szabályozás és árfolyam-politika.* g) *A nemzetközi*

kereskedelem egyik legellentmondásosabb és a legkomolyabb ellenlépést kiváltó eszköze: a dömping.

4.3.1. Az Általános Vámtarifa és Kereskedelmi Egyezmény - GATT és a tárgyalási fordulók a GATT égisze alatt

1) A második világháború után - ahogy már említésre került - a Bretton Woods-i rendszer, egyes országok egymással versenyző protekcionizmusának megváltoztatása, illetve a világgazdaság egységes, stabil működése és fejlődése érdekében kialakított eleme:

Az 1947-ben aláírt (23 ország, amelyek az akkori világkereskedelem csaknem háromnegyedét képviselték) *Általános Vámtarifa és Kereskedelmi Egyezmény* (General Agreement on Tariffs and Trade - *GATT*),⁵⁹ *szervezeti szinten* pedig a Nemzetközi Kereskedelmi Szervezet (amely végül nem került kialakításra).⁶⁰

A nemzetközi kereskedelem szervezete egy ideiglenes titkársággal és előkészítő szervezettel kezdte működését 1948-ban. 1950-re azonban értelművé vált, hogy a *Nemzetközi Kereskedelmi Szervezet* nem hozható létre, amelynek egyik legáltalánosabb indoka:

Az akkori gazdasági fejlettség szintjén a *kereskedelem átfogó liberalizálása* az egyes országok ellenállása alapján nem volt megvalósítható, *nem kapott támogatottságot*. A kereskedelempolitikai együttműködés ugyanis akkoriban inkább *kétoldalú tárgyalások, megállapodások* tömegét jelentette, amelyekben az egyes országok határozottan elkülöníthető és számos ponton összeegyeztethetetlen érdekeket képviseltek.

Az ENSZ Havannában tartott konferenciája keretében került kidolgozásra (a Bretton Woods-i konferencia, monetáris rendszer alapjain) a nemzetközi kereskedelem új multilaterális rendje: a *Havannai Karta*.⁶¹

A Havannai Karta alapvető célja a *liberalizált nemzetközi kereskedelem anyagi, eljárási és intézményi-szervezeti szabályozási rendjének meghatározása*.

A Havannai Karta *anyagi jogi szabályozási kerete* - az akkori gazdasági viszonyok alapján az *árak* nemzetközi kereskedelmére, illetve annak liberalizációjára vonatkozott és *nem foglalkozott a szolgáltatások nemzetközi kereskedelmével*. A Havannai Kartában kidolgozásra került továbbá a nemzetközi kereskedelmi szabályok érvényesítésének intézményi, *szervezeti kerete* is, mégpedig: A *nemzetközi kereskedelmi szervezet* (International Trade Organization) szervezete, működése és eljárása.

(A Havannai Kartát azonban az Egyesült Államok sem ratifikálta, ugyanis - többek között - „tartott” a külkereskedelempolitikai mozgásterének beszűkülésétől.)

A Havannai Karta *anyagi jogi szabályrendszerét* azonban kidolgozásban részes államok aláírták (a vonatkozó jegyzőkönyvet) és hatályba léptették.⁶² A Havannai Karta „hatályba léptetett” anyagi jogi szabályrendszere: Az Általános Vámtarifa és Kereskedelmi Egyezmény (General Agreement on Tariffs and Trade) - GATT.

Fontos kiemelni, hogy a *GATT Alapokmányának kereskedelempolitikai rendszere nem vonatkozott a szolgáltatásokra, így a távközlési szolgáltatásokra sem*.

2) A GATT keretei között folytatott *sokoldalú tárgyalás-sorozatok*, amelyek meghatározott időszakokhoz, helyhez, valamint tematikusan, konkrét témákhoz, témacsoportokhoz is köthetők viszonylagosan egyszerűsítve: „*forduló*” meghatározás köré csoportosíthatók.⁶³

A *GATT tárgyalási forduló*i mind időtartamukat, mind összetettségüket, mind pedig eredményességüket tekintve jelentős eltéréseket mutatnak.

A tárgyalási fordulókból fontossága szempontjából kiemelendő az igen tekintélyes mértékű *vámcsökkentést* eredményező *Genfi forduló*,⁶⁴ a további számottevő *vámcsökkentést*, az *agrárvámok* valamelyes enyhítését megvalósító és a *dömpingellenes* szabályozást megalkotó *Kennedy forduló*,⁶⁵ a *nem vámjellegű kereskedelmi korlátok* nemzetközi szintű rendezésének szükségességét előtérbe helyező *Tokió forduló*,⁶⁶ és a nemzetközi kereskedelem eddigi *legátfogóbb liberalizációs programját elindító Uruguay-forduló*.⁶⁷

A sokoldalú kereskedelmi fordulók a GATT égisze alatt: a) 1947 *Genfi forduló*: átfogó vám-csökkentés. b) 1949 *Annecey-forduló*:⁶⁸ szerény mértékű vámcsökkentés. c) 1950 - 1951 *Torquai-forduló*:⁶⁹ Az 1948-as szinthez viszonyított 25%-os vámcsökkentés. d) 1955 - 1956 *II. Genfi forduló*:⁷⁰ további kismértékű vámcsökkentés. e) 1961

- 1962 *Dillon-forduló*.⁷¹ kisebb vámcsökkentés. f) 1963 - 1967 *Kennedy-forduló*: az ipari termékek vámjainak átlagosan 35%-os csökkentése, agrártermékek vámcsökkentésének általános kezdete, és szerény csökkentése, dömpingellenes szabályozás elfogadása. g) 1972 - 1979 *Tokió-forduló*: ipari termékek átlagosan 34%-os vámcsökkentése, a nem vámjellegű korlátozások rendezésének felvetése és nem túl átfogóan, de bizonyos megoldási módszerek szabályozása. h) 1986 - 1994 *Uruguay-forduló*: intézményi „reform”, átfogó liberalizációs program.⁷²

A GATT működése igen számottevő eredményekkel járt a nemzetközi kereskedelem fejlődésében.

Az 1929-1933-as gazdasági válságot követő általános *protekciónizmus magas vámtételeinek* gyors és átfogó *lefaragását* már lényegében a Torquai-fordulóban teljesítette, amelyet a Kennedy-forduló képes volt jelentősen tovább csökkenteni. A Tokió- és az Uruguay-forduló pedig teljeskörűvé tette, beteljesítette a GATT vámtarifa-csökkentéssel összefüggő eredeti céljait is.

A GATT tárgyalási fordulói mindezen túlmenően kidolgozták a *dömpingellenes* szabályozás fő elveit, illetve elősegítették egységes nemzetközi érvényesülését, továbbá kibontakoztatták a *szolgáltatásKERESKEDELEM LIBERALIZÁCIÓJÁT* és megvalósították a *szellemi termékek forgalmának* szabályozását.

4.3.1.1. Uruguay-forduló - szolgáltatásKERESKEDELEM LIBERALIZÁCIÓJA, intézményi reform

A *szolgáltatásKERESKEDELEM ÁTFOGÓ LIBERALIZÁCIÓJA* körében a GATT fejlődését alapjaiban meghatározó és megváltoztató, illetve a Világkereskedelmi Szervezetet megalapító *Uruguay-forduló* tárgyalás-sorozata hangsúlyozandó.⁷³

Az Uruguay forduló körtárgyalásai 1986-ban kezdődtek és alapvetően a korábbi fordulók alapján továbbra is *megoldatlan tárgykörökből* indult ki.

(Emellett természetesen a tárgyalás-sorozat keretében az 1970-es évek második felében és a 80-as évek elején felszínre került számos *újabb-keletű problémakör* is döntő, meghatározó szerepet kapott.)

A Uruguay forduló kiindulópontját képező továbbra is megoldandó tárgykörök közül kiemelendő:

- Súlyos feszültségek terhelték a nemzetközi mezőgazdasági termékKERESKEDELMET, megoldatlan volt a kiterjedt agrárprotekciónizmus kezelése.
- A Tokió-fordulóban sem sikerült megoldani a hazai termelőknek bizonyíthatóan kárt okozó importtal szemben, az érintett nemzetgazdaság védelmében szükségszerű fellépés kereteit, módszereit.
- A nemzetközi kereskedelmi kapcsolatok további fejlődését jelentősen akadályozta - különösen a fejlett országok számára - a *nemzetközi szolgáltatásKERESKEDELEM MEGOLDATLANSÁGA*, kidolgozatlansága.

A megoldatlan tárgykörök közül az Uruguay-forduló előzetesen meghatározott *határidőben* történő *lezárását* a *szolgáltatásKERESKEDELEM* tárgyköre is lehetetlenné tette, ugyanis a fejlődő országok határozottan elzárkóztak attól, hogy a szolgáltatásKERESKEDELEM a körtárgyalások programjába kerüljön. Miután azonban a Tokió-fordulóban elért kereskedelmi kedvezményeik kiterjesztéséhez, fejlesztéséhez határozottabb érdekeik fűződtek, ezért végül a fejlődő országok is beleegyeztek a GATT nyolcadik fordulójának - a szolgáltatásKERESKEDELEM tárgykörét is magában foglaló - megkezdéséhez.

A Tokió fordulóban ugyanis a fejlődő országok szempontjából óriási áttörést jelentett, a viszonylatokban bevezetésre került preferenciális elbánás rendszere. A preferencia-rendszer⁷⁴ ugyan átmeneti jellegű volt, de nagymértékben hozzájárult az exportra épített gazdaságfejlesztési stratégiák bevezetéséhez, valamint elősegítette a fejlődő országok szerves integrációját nemzetközi kereskedelem rendszerébe.

Az Uruguay-forduló kezdetén elfogadott, 15 pontból összetevődő *tárgyalási program* hét témakörben került összevonásra: *a) mezőgazdaság, b) textil- és ruházati termék, c) szolgáltatások, d) szellemi tulajdonjoggal összefüggő nemzetközi kereskedelem, e) piacra jutás feltételeinek liberalizálása, f) GATT keretszabályozási rendszerének a nemzetközi kereskedelem megváltozott viszonyaihoz „igazítása”, g) GATT intézményi jellegének erősítése.*

Az Uruguay forduló *1993-ban zárult le*: a tárgyalások befejeződésével és azok tartalma alapján kidolgozott nemzetközi szerződések aláírásával (Marrakesh, 1994). A Kereskedelmi Világszervezetet létrehozó Marrakesh-i Egyezmény és mellékletei (továbbiakban: *WTO egyezmény*)⁷⁵ egységes szerkezetben tartalmazzák a nemzetközi kereskedelem megújult jogi kereteit, amely magában foglalja:

a) A GATT rendelkezéseit, egységes szerkezetben a GATT-hoz fűzött kiegészítésekkel, módosításokkal, javításokkal és a kapcsolt értelmező megállapodásokkal („understanding”).

A WTO egyezmény kifejezetten rendezi a „GATT 1947” (amely az egyezményben is használt megjelölés) és a GATT 1994 „jogi különbözőségét”.

b) A Multilaterális Kereskedelmi Megállapodásokat (kiegészítő megállapodások), amelyek minden tagra nézve kötelezőek. (A szolgáltatások nemzetközi kereskedelmére vonatkozó egyezmény ide sorolható).

c) A Többoldalú Kereskedelmi Megállapodások, amelyek kizárólag az azokat elfogadó tagok számára kötelezőek. (Ide sorolható pl.: a kormánybeszerzésekről, a polgári légi járművekről szóló, vagy a marhahús megállapodás.)

Uruguayi-forduló eredményeként tehát (1994-re) elfogadásra került a nemzetközi kereskedelem addigi történetének *legátfogóbb liberalizációs folyamatára* irányuló nemzetközi együttműködés alapja.

A tárgyalási forduló óriási jelentőségű eredményeinek és az eredményeket keretekbe foglaló egyezmények összetett struktúrájából a *távközlési liberalizáció* szempontjából *két alapvető elemet szükséges kiemelni*:

a) A *Világkereskedelmi Szervezet* létrehozását⁷⁶ és

b) az *Általános Szolgáltatáskereskedelmi Egyezményt* (General Agreement on Trade in Services - GATS), amelynek *keretében* létrejött a *távközlési szolgáltatások nemzetközi kereskedelmének liberalizációját* tartalmazó átfogó megállapodás.

4.3.2. A Világkereskedelmi Szervezet (WTO) intézményi keretei, működése és szerepe a liberalizáció folyamataiban

A Világkereskedelmi Szervezet (World Trade Organization - WTO) közös intézményi keretét⁷⁷ képezi a WTO egyezmény összetett és bonyolult rendszerének, tehát közös intézményi-szervezeti keretet biztosít a WTO egyezményben szereplő megállapodásokkal és a kapcsolódó jogi szabályozásokkal összefüggő ügyekben a tagok közötti kereskedelmi kapcsolatok alakításában.⁷⁸

A WTO tevékenységének és működésének alapjai közül kiemelendő: **a)** A nemzetközi *szabadkereskedelem* elősegítése, amelynek alapvető tartalmi eleme a nemzetközi áruk és *szolgáltatások* szabad kereskedelmének gátját képező akadályok elhárítása, lebontása. **b)** Nemzetközi *kereskedelmi tárgyalások* lefolytatása, koordinációja. **c)** A nemzetközi *kereskedelmi viták rendezése*, részletesen szabályozott vitarendezési mechanizmus keretében. (A vitarendezés szabályozása és eljárási mechanizmusa önálló Multilaterális Kereskedelmi Megállapodásban rendezett mellékletét képezi a WTO egyezménynek.) **d)** A - globalizálódó - világgazdaság egyensúlya, stabilitása, „fenntartható” működése érdekében a nemzetközi gazdaságpolitika egységes, szerves fejlődése keretében *együttműködési mechanizmus* kialakítása az IMF és a Világbank szervezetével, tevékenységeivel. Az együttműködés körében kiemelten fontos *a) a nemzetközi kereskedelmi liberalizáció* szerepének, erősítésének, hatásainak,⁷⁹ *b) a nemzetközi pénzügyi rendszer liberalizációjának*,⁸⁰ illetve *c) a gazdaságfejlesztési struktúra* összhangjának biztosítása.⁸¹ **e)** *Intézményfenntartó és gazdaságfejlesztési koordinációs* szerepkörének megfelelő ellátása. A tagországok exportérdekeinek elősegítésére 1964-ben létrehozott *Nemzetközi Kereskedelmi Központot* (International Trade Centre - ITC) a WTO az UNCTAD-al közösen irányítja és ellátja a fenntartással összefüggő feladatokat is.

A WTO működésével összefüggően kiemelendő továbbá:

Egyfelől szabályozó, vitarendező tekintélye folyamatosan növekszik és igen *elismertnek, erősnek* mondható. Ebben természetesen komoly szerepet kap, hogy a WTO szinte az egyedüli nemzetközi gazdasági szervezet, amely felhatalmazással rendelkezik *komoly szankciók* alkalmazására abban az esetben, ha valamely tagja a szervezet alapokmányával nem összeegyeztethető gazdaságpolitikai tevékenységet folytat.

A vitarendezés szempontjából tehát a WTO igen erős nemzetközi gazdasági szervezetnek bizonyul, így számos tagját olyan kereskedelempolitikai pozíciók kiharcolására is felbátorította, amelyeket nemzeti eszközökkel meg sem próbálhattak volna.⁸²

Hangsúlyozandó, hogy a WTO a távközlési és pénzügyi szolgáltatások nemzetközi kereskedelmének liberalizációjában is jelentős eredményeket ért el.

Másfelől azonban, mégpedig a nemzetközi kereskedelem és különösen a szolgáltatás-kereskedelem további liberalizációját érintő *széleskörű körtárgyalások beindításában távolról sem minősíthető sikeresnek* a szervezet tevékenysége.⁸³

A GATT, illetve később a WTO, valamint az ITC mellett a nemzetközi kereskedelmi kapcsolatokban ugyan más alapokon és működési célokkal, de meghatározó jelentőségű nemzetközi szervezet az Egyesült Nemzetek Kereskedelmi és Fejlesztési Konferenciája (United Nations Conference on Trade And Development, - UNCTAD).

Az UNCTAD a fejlődő országok nyomására 1964-ben került megalapításra. A fejlődő országok szerint ugyanis a GATT jelentős része - különböző és megalapozott szempontok alapján - nem szolgálja gazdasági érdekeiket, hatékony gazdasági fejlődésüket.

Az UNCTAD közvetlenül az ENSZ Közgyűlésének alárendelten működik (tehát nem önálló ENSZ szakosított intézmény). Tevékenységének alapvető célja: a) A nemzetközi kereskedelem előmozdítása, különös tekintettel a fejlődő és átalakuló országok érdekeire. b) Alapelvek meghatározása a gazdaság-fejlesztési problémák segítése körében. c) A fejlődő országok érdekében kereskedelmi preferencia rendszer⁸⁴ kidolgozása. (Ebben jelentős sikereket ért el az UNCTAD: koordinációja, részvétele mentén kidolgozásra került a fejlődő országok kedvezményeinek általános rendszere, amely a GATT keretében is meghatározó jelentőséget kapott.) 1989-ben pedig kialakításra került a Kereskedelmi Preferenciák Világrendszere (Global System of Trade Preferences). d) A nemzetközi áru egyezmények koordinálása, elfogadtatása. e) Meghatározott feltételek mellett egyes fejlődő országok adósságterheinek enyhítése. f) Nyersanyagokkal összefüggésben átfogó védelmi és fejlesztési programok, illetve átmeneti ellátási zavarok esetén a nemzetközi készletek felhasználása körében pénzügyi segítségnyújtás mechanizmusának kialakítása.⁸⁵

4.4. A szolgáltatás-kereskedelem nemzetközi liberalizációjának alapjai

A nemzetközi kereskedelem körében a *szolgáltatások szabad kereskedelmének*, illetve a *szolgáltatások liberalizációjának* kibontakozása alapvető és szoros összefüggésben állt a *világgazdasági* folyamatokban bekövetkezett *szolgáltatásokat érintő* jelentős változásokkal.

A világgazdaság egységes működésében a *szolgáltatásokkal összefüggő alapvető változások* közül *kiemelendő*:

A) Az 1980-as évekre nyilvánvalóvá vált, hogy hatékony, megújulásra képes, folyamatosan fejlődő szolgáltatási ágazatok hiányában szinte *lehetetlen integrálódni* a modern, globális és szervesen egységesedő világgazdasági rendszerbe, valamint szintúgy elérhetetlen sikeresen alkalmazkodni a korszerű technológiákhoz.

B) A nemzetgazdaságok szintjén *a) a szabályozásban fenntartott túlzott szolgáltatási piaci védelem, b) a kizárólagos jogokat, monopolhelyzeteket garantáló protekcionista gazdaságpolitika, c) a kereskedelem és a beruházások körében kialakított nyílt és burkolt akadályok alapján lassabban fejlődő szolgáltatások egyre jelentősebb hatást gyakoroltak* a gazdasági fejlődés egészére, illetve a vállalatok innovációs képességére, teljesítményére.

A szolgáltatások ugyanis fokozatosan növekvő, meghatározó részt képviseltek az ártermelés költségeiben. A magas költségszintű szolgáltatások pedig alapvetően drágítják a hazai termékeket és ezáltal számottevően kedvezőtlenül hatnak az adott ország nemzetközi versenyképességére.

C) A nemzetközi gazdasági kapcsolatok működésének hajtóereje, „fő mozgatórugói” körében a *feldolgozóipartól* fokozatosan *eltolódott a hangsúly* a szolgáltatások irányába.

D) A fejlett ipari országok, illetve számos fejlődő ország gazdaságában a *nemzeti termékhez* való hozzájárulás és a *foglalkoztatás* tekintetében is túlsúlyba kerültek a szolgáltatások.

E) A fejlett országokban a jövedelmek növekedésével is szoros összefüggésben a *fogyasztás szerkezete* alapvetően megváltozott. E változás egyik lényegi alapja, hogy a szolgáltatások részaránya óriási ütemben növekedett.

F) A *tudományos és technológiai fejlődés*, azon belül igen jelentős mértékben az adatfeldolgozás, a *távközlés* és az informatika fejlődése olyan új szolgáltatási ágazatok kibontakozását tette lehetővé, amelyek az egyes országok nemzetgazdaságának egészében, sőt a világgazdaság mechanizmusában, illetve fejlődési folyamatában is döntő hatással rendelkeznek.

G) A gazdasági, tudományos és azon belül a technológiai fejlődés mentén a szolgáltatások jelentős részének *kereskedelme* lényegesebben könnyebbé, rugalmasabbá és olcsóbbá vált.

H) Különböző gazdasági, társadalmi és politikai szempontok alapján (pl.: az 1970-es években kiéleződött világgazdasági válság) megkezdődött a szigorú és erős *állami* fennhatóság alatt működő óriási *közszolgáltató* ágazatok szabályozási és piaci korlátainak leépítése. (Pl.: távközlés, szállítás, közlekedés, energia, biztosítás, pénzügyi szolgáltatások.) Az egyes országok tehát e szolgáltatási területeken is egyre nyitottabbá váltak a nemzetközi kereskedelem és külföldi verseny számára.

I) Elképesztő méretekben *növekedett* a szolgáltatások, különösen az új típusú szolgáltatások *iránti kereslet*. Ennek keretében a gazdaság szinte minden területén megfigyelhető leglátványosabb változások egyike:

Az *üzleti szolgáltatások* iránti megnövekedett igény és ebből következően az üzleti szolgáltatások óriási fejlődése. Az üzleti szolgáltatások fokozatosan a világgazdaság működési mechanizmusának infrastrukturális alapjává váltak (amelyben kiemelt helyet foglalnak el a *távközlési* szolgáltatások).

j) A szolgáltatások teljes egészében *átalakították feldolgozóipar szerkezetét*, amelynek *két fő* vonása *hangsúlyozandó*:

Egyrészt a feldolgozóipar „nemzetköziesedése”, világkereskedelmének fejlődése csak az üzleti típusú szolgáltatások párhuzamos fejlődése, kiterjedése révén vált lehetővé. A feldolgozóipari termékek (árucikkek) előállítására és kereskedelmére tehát egyre szorosabban összefonódott a szolgáltatásokkal.

Másrészt a feldolgozóiparban általánossá vált az a tendencia, hogy a feldolgozóipari vállalatok fokozatosan egyre több olyan szolgáltatási jellegű tevékenységet rendelnek meg erre szakosodott szolgáltatóktól, amelyet korábban vállalatukon belül végeztek el. (Ennek legfőbb oka, hogy a szolgáltatás megrendelése nagyobb lehetőséget biztosít a méretekből adódó megtakarítások realizálására, továbbá szakszerűbb és gazdaságosabb ellátást jelent, illetve nagyobb foglalkoztatási rugalmasságot tesz lehetővé.)⁸⁶

4.5. Általános Szolgáltatáskereskedelmi Egyezmény - GATS

A multilaterális kereskedelmi megállapodások a *GATT* keretében *nem tartalmazták a szolgáltatások - szabad - kereskedelmét, a technológia-transzferet és a beruházásokat*, illetve e területekhez szorosan kapcsolódó *liberalizációt*.

Ettől függetlenül a regionális szabad kereskedelmi megállapodások egyre nagyobb arányban tartalmaztak szolgáltatás-kereskedelemre vonatkozó előírásokat.

A *nemzetközi kereskedelem* rendszerében azonban egyre lényegesebb és központi szerepet kapott a szolgáltatások tárgyköre, illetve a *szolgáltatásokkal összefüggő liberalizáció*.

A *GATT* körtárgyalásaiban (Uruguay-forduló) a szolgáltatások kereskedelmének önálló programként történő felvételét, illetve a szabályozási rendszerének kidolgozását a fentiekben

(4.4. pont bevezető) említett *közvetett* okok mellett számos *közvetlen kiváltó ok* is elősegítette, szükségessé tette. A *közvetlen okok* közül fontosságuk alapján *kiemelendő*:

A) A már említett *technológiai újítások* erősen fokozták és kiterjesztették a szolgáltatásokon belül igen jelentős, *piaci alapú infrastrukturális szolgáltatások nemzetközi versenyét*.

A modern technológia ugyanis alapvetően megváltoztatta e szolgáltatások gazdasági feltételeit:

a) Határozottan csökkent a hálózatok kiépítésének relatív költsége a tevékenység folytatásának változó költségéhez képest, valamint

b) óriási arányban növekedett, fejlődött az egymástól függetlenül nyújtott szolgáltatások összekapcsolásának és informatikai alapú közvetítésének lehetősége.

c) Lehetővé vált továbbá a különböző szolgáltatók azonos hálózaton keresztül nyújtott szolgáltatásainak nyomon követése, ellenőrzése, az adatok tárolása és ebből következően a szolgáltatás díjainak pontos elszámolása.

A merev és versenyt korlátozó szabályozás, illetve e szolgáltatások piacán általánosnak mondható monopóliumok állami fenntartása tehát a hálózatos szolgáltató ágazatok többségében egyre inkább a gazdasági integráció, a gazdasági növekedés és fejlődés, illetve a versenyképesség akadályát képezte.

Az infrastrukturális szolgáltatásokon belül a nemzetközi verseny szempontjából legnagyobb, leginkább meghatározó jelentőséggel vitathatatlanul a *távközlési szolgáltatások* rendelkeztek.

B) A tömegesen megjelenő *új termékek és szolgáltatások* már nem illeszkedtek a fennálló nemzetközi szabályozási rezsim keretébe.

Ennek keretében a szabályozás fokozatosan veszített érvényesítési alapjából, jelentőségéből, ugyanis a szabályozott piaci területeket a technológiai és a gazdasági fejlődés, illetve az új szolgáltatások felváltották nem szabályozott területekkel és szolgáltatásokkal.

C) Számottevő fejlődést mutatott a nemzetközi szabályozási módszerek gazdasági hatékonysága, közgazdaság-tudományi elméleti háttere.

D) Az egyik *legfontosabb* ok azonban, hogy a *piaci alapú szolgáltatások* nemzetközi kereskedelmére kiterjedő *szabályozási hiány* és az egyes országokban fennálló szabályozási *módszerek különbözőségei* a szervesen egységesedő folyamatokkal fejlődő világgazdasági piacon *jelentős költségnövelő* tényezővé váltak.

A szolgáltatások nemzetközi kereskedelmének is alapfeltétele ugyanis, hogy az egyes országokban kialakított szabályok lehetővé tegyék a piacralépést és a máshonnan érkező technológiák szabványoszerű alkalmazását.

A *szolgáltatások szabad kereskedelmével összefüggő nemzetközi liberalizációs alapok* kialakítása a *GATS* keretében⁸⁷ tehát igen jelentős eredménynek számít mind a világgazdaság, mind az egyes országok gazdasági fejlődési lehetősége, versenyképessége szempontjából.

A *GATS* az első átfogó nemzetközi megállapodás a szolgáltató ágazatban végzett nemzetközi beruházásokra és a szolgáltatások nemzetközi kereskedelmére vonatkozóan, amely megalapozza a külföldi szolgáltatások igénybevétele elé gördített akadályok tárgyalás útján történő eltávolítását, lebontását, illetve a piacrajutás gátját képező diszkriminatív intézkedések megszüntetését.

4.5.1. A GATS szerkezete és szerkezeti sajátosságainak indokai

A *GATS*⁸⁸ *három fő részből* tevődik össze:

- 1) A *keretszerződésből*, amely *minden tagországra* vonatkozó kötelezettségeket tartalmazza.
- 2) Az *egyes tagállamok* konkrét, egyedi *kötelezettségvállalási listáiból*.
- 3) Az *egyes sajátos szolgáltatási szektorok* nemzetközi kereskedelmével összefüggő függelékekből.

A GATS tehát igen összetett és bonyolult szerkezetű egyezmény-rendszer,⁸⁹ amelynek alapja, hogy az egyes *tagállamok* a meghatározott *általános keretfeltétel-rendszer* mentén *egyedi érdekeik* szerint *saját magukra „igazíthatják”* a konkrétan vállalt szolgáltatási területek és kötelezettségek körét.

A tagországok így szabadon mérlegelhetik:

- a) A vállalási (engedményes) listáikban szerepeltetett szolgáltatásokat,
- b) a vállalt szolgáltatásokra vonatkozó kötelezettségeket és
- c) a kötelezettségeken belüli korlátozások mértékét tartalmát.

Ezen túlmenően meghatározott feltételek mentén a tagállam által vállalt kötelezettségek módosíthatók és visszavonhatók.

A GATS által meghatározott *elvek és kötelezettségek* szintén több elemre *tagolhatók*:

a) Minden tagállam tekintetében érvényesülő (kötelező) *általános elvek és kötelezettségek*. Ezek közül kiemelendő az *átláthatóság* és a *legnagyobb kedvezmény elve*. (A legnagyobb kedvezmény elve tekintetében számos kivétel létezik.)

b) Az adott *tagállamok* vonatkozásában az általuk rögzített *vállalási listáktól függően fennálló kötelezettségek*: a *piacra jutás*, a *nemzeti elbánás* és *egyedileg meghatározott további kötelezettségek*.

c) A *vállalási listák* módosítása, visszavonása és a mentesítések.

A GATS „keretrendjének” e szerkezeti modellje egyrészt és mindenekelőtt a *fejlődő országok* érdekeit szolgálja.

A szolgáltatások szabad kereskedelme ugyanis általános szinten a *fejlett gazdasággal és szolgáltatói szektorral* rendelkező országok *érdekei* mentén húzódik, ezen országok további gazdasági fejlődését alapozza meg. (Mindez a szolgáltatás-kereskedelemmel összefonódó világgazdasági folyamatokban bekövetkező változások körében már elemzésre került.)

Ebből következően a *fejlődő országok az Uruguay forduló* kezdetén *igencsak vonakodtak* hozzájárulásukat adni a szolgáltatás-kereskedelem tárgykörének a forduló program-pontjaiba való felvételéhez, amely az egyik legfontosabb elemét képezte az Uruguay-forduló elhúzóadásának is.

A szolgáltatás szabad kereskedelme tehát általánosan *ellentétes a fejlődő országok* gazdasági érdekeivel, viszont a *világgazdaság* további *fejlődésének* szinte elengedhetetlen *feltételét* jelenti. E két szempont közötti *egyensúly* garantálása érdekében a GATS a *lehető legrugalmasabb* szerkezetben került kialakításra.

E szerkezet alapján a fejlődő országok ellenállása is csökkent, ráadásul e keretek hatékonyabban illeszthetők a világgazdaság egyensúlyi mechanizmusának stabilitásához.

A GATS *rugalmas*,⁹⁰ „*egyediesíthető*” *rendszerének* kialakításában határozott szerepet képviselt a szolgáltatások kereskedelmének egységes *világgazdasági jelentősége* és a nemzetközi egyezmények körében való *újszerűsége* is. Ezzel együtt pedig a szolgáltatások kereskedelmében betöltött *kezdeti*, „*kiindulási alap*” jellegű, azaz egy hosszú - és előre sok szempontból nem kiszámítható - *liberalizációs folyamatot* megalapozó tartalma.

Az egyezmény *szerkezetét meghatározó alapok* között *kiemelendő* továbbá, hogy a *versenyszempontok* és a *társadalmi*, azon belül különösen a *szociális, fogyasztóvédelmi célok* közötti *óvatos egyensúlyi helyzet határvonalát*, a tagállamok e keretekben találták a megfelelően *biztosíthatónak*.

Mindez a szolgáltatásokkal kapcsolatos nemzeti döntéshozatal és a fogyasztók, illetve a szolgáltatók viszonyainak keretébe történő *lehető legkisebb mértékű beavatkozás garantálása* érdekében szükséges.

4.5.2. A GATS és a tagállami liberalizációs folyamatok

A GATS és a szolgáltatási szektorok *tagállami szintű liberalizációjának* összefüggéseiben kiemelendő, hogy a GATS keretrendszere *nem tartalmaz* és a tagállamok tekintetében *nem határoz meg liberalizációs kötelezettséget*.

Sőt az *egyezmény* szerkezeti sajátosságaiból következő *vállalási listák egyedi* „konkretizálása” (*tagállamokra „szabhatósága”*) alapján a tagállamok hangsúlyozott mérlegelési *szabadsággal* rendelkeznek az *egyes szolgáltatási területekkel* összefüggő *piacnyitással* kapcsolatosan.

Mindez azért is jelentős, mert a GATS így *rugalmasan* alkalmazható („alkalmazkodik”) az egyes tagállamok által igen különböző politikai, társadalmi és gazdasági szempontok alapján meghatározott kizárólagos és különleges jogokhoz, az adott közszolgáltatási piacok védelmével összefüggő szabályokhoz.

Mindebből következően a GATS hatálya általános keretjelleggel *kiterjeszhetővé* vált a *piaci alapú közszolgáltatásokra* is.

A szolgáltatások liberalizációjával összefüggő *semlegességen* túlmenően azonban a *GATS* egészét, céljait, elvi alapját *áthatja* a tagállami szolgáltatási piacokat és az azzal szorosan összefonódó kereskedelmet érintő *liberalizáció* elve, illetve annak *gazdasági fejlődést* megalapozó jelentősége és szükségessége.

A GATS tehát a *liberalizáció konkrét követelményét nem* tartalmazza, de hatásában átfogóan és határozottan *ösztönzi* azt. A - későbbiekben ismertetett - legnagyobb kedvezmény elve, nemzeti elbánás, piacra jutás, illetve közvetetten az átláthatóság elve is, *tartalmukat és céljukat* tekintve a tagállamok közötti kapcsolatokban *fokozatosan* elindítják, *előmozdítják a liberalizációt*, azt követően pedig jelentősen szélesítik a már elért piacnyitási eredmények szintjét.

A szolgáltatások nemzetközi kereskedelmének fejlődését megalapozó *liberalizáció kiterjesztése*, hangsúlyozása érdekében a *GATS konkrét*, mégpedig az *egyedi kötelezettség-vállalásokkal* összefüggő *tárgyalás-sorozatban* érvényesítendő általános *liberalizációs elveket* is meghatároz.

Amelyekben természetesen jelentős tartalmi elemet képez a tagállamok liberalizációval összefüggő eltérő érdekeihez igazodó, megfelelő egyensúly garantálása is.

A GATS keretében szabályozott *tárgyalási fordulók céljai* között a *liberalizációval* összefüggésben kifejezetten meghatározott általános elvek közül *kiemelendő*:

a) Az *egyre magasabb szintű liberalizáció* megvalósítása.

b) A hatékony és korlátoktól mentes piacra jutás érdekében a különböző *piacralépést korlátozó* intézkedések szolgáltatás-kereskedelemre gyakorolt *negatív hatásainak csökkentése*, illetve felszámolása.

c) A liberalizáció folyamatát a tagállamok által *fokozatosan*, minden egyes *forduló* során két-, több- vagy sokoldalú tárgyalásokon szükséges előmozdítani, amelyek a GATS keretében vállalt *egyedi kötelezettségvállalások* általános *szintjének növelését* célozzák.

d) A tagállamok érdekeinek *megfelelő egyensúly* biztosítására vonatkozó elvek:

da) A tárgyalások keretében minden résztvevő fél *érdekeinek kölcsönösen előnyös* előmozdítása, a jogok, illetve a kötelezettségek átfogó egyensúlyának garantálása.

db) A *liberalizációs folyamat* megvalósítása során a *nemzeti gazdaságpolitikai* célok, illetve az egyes tagállamok *fejlettségi szintje általános* értelemben is és az egyes *ágazatok szintjén* is kellő figyelemben részesül.

dc) A *fejlődő ország tagállamok* számára megfelelő *rugalmasság* biztosítása, amely lehetővé teszi: *a)* kevesebb ágazat megnyitását, *b)* kevesebb tranzakció-típus liberalizációját, *c)* a fejlettségükhöz igazodó fokozatosan bővülő piacra jutást, és *d)* a piac-nyitás, a verseny-korlátok lebontása körében sajátos feltételek meghatározását.

4.5.3. A GATS tárgyköre, a szolgáltatások tagolása

A *termelési tényezők* és/vagy a *szolgáltatás igénybevevőinek* tagolása, valamint az *országhatárok* szempontjából a GATS *négy fő nemzetközi szolgáltatás-típusra terjed ki*:

- a) A termelési tényezők és a szolgáltatás igénybevevőjének *országok közötti helyzetváltoztatása nélkül* nyújtott szolgáltatások. Ez esetben a szolgáltatást egy adott *országban előállítják* és azt követően *exportálásra* kerül. Vagyis egy tagországból a másik tagországba áramló szolgáltatások.
- b) A termelési tényező *nemzetközi áramlása, kereskedelmi „jelenlét”* biztosítása mellett az *igénybevevő* (országhatár szempontjából) *helyzetváltoztatása nélkül*. Azaz egy adott tagállam szolgáltatója egy másik tagállamban üzleti jelenlét útján nyújtott szolgáltatásai (pl.: bankügyletek).
- c) Nem a szolgáltatás nyújtója, hanem a *szolgáltatás igénybevevője „utazik”* a szolgáltatás helyére. Egy adott tagállamban egy másik tagállamból származó igénybevevő (devizakülföldi) részére nyújtott szolgáltatások. (Pl.: külföldi tanulmányok, turizmus.)
- d) Adott tagállamból származó természetes személy jelenlétével egy másik tagországban nyújtott szolgáltatások. (Pl.: tanácsadás, szakemberek kiküldetése.)

A *szolgáltatások tartalma* szerint a GATS általános keretrendszere a *szolgáltatások minden szektorára, típusára vonatkozik, kivéve a kormányzati tevékenység* során nyújtott szolgáltatásokat.

Kormányzati tevékenység során nyújtott szolgáltatásnak minősülnek azok a szolgáltatások, amelyek esetében a szolgáltatás-nyújtás nem üzleti, piaci alapon és nem egy vagy több szolgáltatóval versengve történik.

Az *általánosság szintjén* megemlítendő, hogy a szolgáltatáskereskedelem körében különböző szempontok alapján és különböző tartalmi értelemben *több szolgáltatás-típus általános kivételt* jelent a GATS keretében (e sajátos kivételek közé tartozik a távközlés is):

a) Egyrészt *teljeskörű kivételt* képez (tehát a fent említett kormányzati tevékenységeken túl az egyezmény nem terjed ki):

aa) A *légi szállítási szolgáltatásokon* belül a *forgalmi jogokra*, illetve olyan szolgáltatásokra, amelyek közvetlenül kapcsolódnak a forgalmi jogok gyakorlásához.

A légi szállításon belüli egyes részterületekkel összefüggő megállapodások alapján azonban korlátozott tartalommal és meghatározott kivételek mentén, de az egyezmény keretébe tartoznak: a *repülőgép karbantartási és javítási* szolgáltatások, a légi szállítási szolgáltatások eladása és marketing-szolgáltatásai, illetve a számítógépes helyfoglalási rendszerrel (CRS) kapcsolatos szolgáltatások.

ab) A szolgáltatást nyújtó *természetes személyek mozgásával* összefüggő *intézkedések közül*, amelyek a tagállam munkaerő-piacára történő bejutási lehetőséget rendezik, érintik, magában foglalva az állampolgárságra, letelepedésre vagy állandó jellegű foglalkoztatásra vonatkozó intézkedéseket is.

A *természetes személyek mozgásával* összefüggésben azonban csak *korlátozott tartalmú* kivételt jelent a természetes személyek *belépésének* vagy a tagállam területén való *átmeneti tartózkodásának* szabályozása, ugyanis ez nem alkalmazható oly módon, hogy korlátozza vagy kiüresítse valamely tagállam konkrét kötelezettségvállalásból származó előnyeit.

b) *Nem teljeskörű*, de a *GATS általános rendelkezéseivel*, meghatározott követelményeihez képest különböző *tartalmi alapokon kivételt* képező *szolgáltatások*:

ba) A pénzügyi szolgáltatások.

bb) Rendszertani szempontból ide tartoznak: A *távközlési szolgáltatások*.

Mind a pénzügyi, mind a távközlési szolgáltatások területén átütő jelentőségű eredményeket hoztak az Uruguay fordulót követő tárgyalások.

bc) A tengeri szállítási szolgáltatások.

Azon belül különösen: a nemzetközi hajózás, illetve azt kiegészítő szolgáltatások, valamint a kikötői létesítményekhez való hozzáférés és azok használata. A tengeri szállítási szolgáltatások tekintetében az Uruguay fordulót követően sem sikerült megegyezésre jutni.

4.5.4. A GATS legáltalánosabb céljai, elvei és követelményei

1) A GATS megalkotásának és szabályozásának *legáltalánosabb céljai* közül *kiemelendő*:

a) A *szolgáltatás-kereskedelmi* elvek és szabályok *multilaterális kereteinek* létrehozása, mégpedig a szolgáltatás-kereskedelem átlátható módon történő *bővülése*, illetve *fokozatos liberalizációja*,⁹¹ továbbá a *gazdasági fejlődés* elősegítése érdekében.

b) A *fejlődő országok* szolgáltatás-kereskedelemben való hatékony részvételének biztosítása, szolgáltatási ágazataik fejlődésének elősegítése, valamint exportjuk és nemzetközi versenyképességük előmozdítása. (Mindezen belül kiemelt hangsúllyal rendelkezik a komoly nehézségekkel küzdő legkevésbé fejlett fejlődő országok támogatása, érdekeinek figyelembevétele.)

c) A szolgáltatások kereskedelmének *egyre magasabb szintű liberalizálásának* megvalósítása olyan multilaterális körtárgyalásokon keresztül, amelyek célja a kölcsönös előnyök alapján minden résztvevő fél érdekeinek előmozdítása.

2) A GATS nemzetközi kereskedelem körébe tartozó szolgáltatásokkal kapcsolatos legfontosabb *általános követelményei, elvei*:

A) Az *átláthatóság*.⁹²

Az egyezmény kiemelt és alapvető elve az átláthatóság, amelyre a mentesítő, illetve rugalmas szabályozási elvek sem vonatkoznak.

Általánosan megállapítható, hogy a GATS-ban foglalt *célok* elérésének elsődleges és legátfogóbb - vagy adott esetben mögöttes - *garanciája* az átláthatóság követelménye.

Az átláthatóság követelménye alapján a tagországok kötelesek a szolgáltatások kereskedelmét érintő *összes rendelkezés közzétételére*, e rendelkezésekkel kapcsolatos *információ-igények* megfelelő *teljesítésére*, illetve nyilvános, átlátható hatósági eljárások biztosítására.

(Kivéve, ha - indokoltan - ellentétes lenne a közérdekkel, az állami és magánvállalatok jogos üzleti érdekeivel, valamint a jogszabályok érvényesítésével.)

B) A *legnagyobb kedvezmény elve*⁹³ (alkalmazásában eltérően, de tartalmában azonosan a GATT-al), amely szerint egy adott tagállam egy másik tagállam szolgáltatásai és szolgáltatói számára *biztosított kedvezményeit* legalább *azonos mértékben*, minden tagállam számára *azonnal és feltétel nélkül* köteles biztosítani.

C) A nemzetközi szolgáltatás-kereskedelemben a *fejlődő országok* növekvő részvételének *biztosítása*.

Valódi *garanciája*, hogy a szabályozás kifejezetten meghatározza a fejlődő országok szolgáltatás-kereskedelmének *fejlesztésével* összefüggően, a *tagállamok* által *érvényesítendő* rendelkezéseket, elveket. (Különösen a konkrét, „tárgyalandó” kötelezettségvállalások kereteiben.)

A GATS előírja továbbá a fejlődő országok megfelelő információszerezése érdekében az ún.: tájékoztató állomások létrehozását.

D) A *belföldi szabályozással* kapcsolatos *általános rendelkezések* legfontosabb *követelményei* két fő csoportra tagolhatók:

a) Azokban az ágazatokban, ahol *konkrét kötelezettségek* vállalására kerül sor, minden tagállam köteles biztosítani, hogy a szolgáltatások kereskedelmét érintően alkalmazásra kerülő intézkedések *ügykezelése, eljárása méltányos, tárgyszerű és elfogulatlan* legyen.

b) Minden tagállam köteles fenntartani vagy a lehető legrövidebb időn belül létrehozni olyan *tárgyilagos és elfogulatlan* bírósági, választottbírósági vagy közigazgatási mechanizmust, illetve eljárást, amely az érintett szolgáltató kérelme alapján rendelkezik a szolgáltatások kereskedelmét érintő adminisztratív döntésekkel összefüggő *jogalkalmazásra* vonatkozó *hatáskörrel*. A tagállam a jogalkalmazási eljárás és a döntések tekintetében köteles megfelelő jogorvoslatot, illetve a jogorvoslat elbírálására független szervezeti-intézményi fórumrendszerrel biztosítani.

E) Az „*elismerés*” *rendje*.

A szolgáltatások tekintetében minden országban igen jelentős szerepet képvisel a szolgáltató szakmai megfelelőségének, kompetenciájának, a szolgáltatás minőségének, illetve teljesítményének garantálása. A kereskedelem körében viszont e szakmai követelmények, engedélyezési feltételek vonatkozásában meghatározott előírások megfelelő, arányos és szükségszerű tartalma képez alapvető, garanciális szempontot.

A kereskedelem szempontjából általánosítható garanciális, elvi alap: az előírások, intézkedések, követelmények kizárólag arányosan és a szükségeshez mérten okozhatnak kereskedelmi akadályt.

E két garanciális követelmény közötti egyensúly biztosításának alapja a *diszkrimináció-mentesség*.

A nemzetközi kereskedelem keretében a diszkrimináció-mentesség alapvető fogalmi eleme a külföldi vagy új hazai szolgáltatóval szemben alkalmazott aránytalanul hátrányos megkülönböztetés tilalma, amely minden esetben fennáll, ha a diszkrimináció alapja kizárólag a verseny kizárása és a piacra-lépés megakadályozása.

Egyébként számos esetben előfordul, hogy a diszkrimináció-mentesség elve alapján a hazai minősítésre vonatkozó szabályok és eljárások nem alkalmazhatók a külföldi szolgáltatók, vagy szolgáltatások, különösen az új típusú szolgáltatások tekintetében. A megfelelőséggel, minőséggel, engedélyezéssel, egyéb intézkedésekkel összefüggő legfontosabb követelmény tehát a megfelelő, szükségeshez mért szintű és különösen az átláthatóságot biztosító, valamint a célok pontos ismertetését tartalmazó szakmai feltételek, eljárási szabályok kidolgozása a tagállamokban.

A GATS vonatkozó elvei, követelményei is ezt tükrözik, amely szerint az adott tagállamban a szolgáltatók működésének, illetve a szolgáltatások nyújtásának feltételeként szabott engedélyezésben, bejegyzésben vagy egyéb jogalkalmazási típusú eljárásban kötelezően meghatározott kritériumok vagy szabványok teljes vagy részleges teljesítéseként *elismerhető*: más országban szerzett *a) képzettség, b) szakmai tapasztalat, c) engedély, d) bizonyítvány, illetve e) egyéb teljesített követelmény.*

Az elismeréssel összefüggő garanciális szempont, hogy a szolgáltatókra vonatkozó szabványok alkalmazásában, az engedélyezés és tanúsítás kritériumaiban nem tartalmazhat országok közötti diszkriminációt, továbbá nem jelenthet burkolt korlátozást a szolgáltatások kereskedelmében.

F) A monopóliumok és a kizárólagos szolgáltatók tekintetében minden tagállam köteles biztosítani, hogy területén és az érintett piacon egyetlen monopolhelyzetben lévő szolgáltató se léphessen fel a szolgáltatás-nyújtás során az adott tagállam által *vállalt konkrét kötelezettségekkel ellentétes* módon.

G) A támogatások

A GATT-al ellentétben a *GATS nem tartalmaz kivételes nemzeti elbírálást* a támogatásokkal, állami szubvenciókkal kapcsolatban.

Egyrészt ugyanis a szolgáltatások sajátos tartalmából fakadóan viszonylag ritka a közvetlen exporttámogatás, *másrészt* pedig számos szolgáltatási - különösen a közszolgáltatásokkal összefüggő - ágazatban igen nehéz és körülményes általános elvek szerint (illetve nemzetközi szerződésben) rendezni, korlátok közé szorítani a támogatásokat.

A GATS tehát legáltalánosabb elvi szinten rendezi a támogatásokat és alapvetően *tárgyalási, koordinációs mechanizmust* irányoz elő azokkal összefüggésben.

4.5.5. A rugalmas szerkezet alapja: a vállalási (engedményes) listák. Az egyedi kötelezettségek struktúrája

Az egyes tagállamok *vállalási (engedményes) listáiban* meghatározottaktól függő egyedi, *konkrét kötelezettségek*:

a) Piacra jutás

A piacra jutás körében minden tagállam a *vállalási listájában* elfogadott, illetve a meghatározott *kitételek, korlátozások és feltételek szerinti kedvező elbánást* köteles biztosítani egy másik tagállam szolgáltatása, illetve szolgáltatója tekintetében.

A piacra jutás kötelezettségének vállalhatósága *enyhítheti* a szolgáltatások területén azt a hosszú *konfliktust*, amelynek alapja, hogy egyes *tagállamok* szabályai *megengedik* a szolgáltatások körében a versenyt és a piacrólépést, míg *más országok* ugyanezen szolgáltatás tekintetében *komoly korlátokat* állítanak.

A szolgáltatások, különösen pedig a *hálózati infrastruktúra* alapján működő szolgáltatások sajátosságai alapján azonban az eltérő szabályozási rend komoly hátrányokat okoz a szolgáltatások egységes, szabványosított és világszintű fejlődésében, kiterjedésében.

b) Nemzeti elbánás⁹⁴

A tagállamok szintén a vállalási listában határozzák meg a nemzeti elbánás elve szerint biztosított szolgáltatások, feltételek és minősítések körét, tartalmát:

A vállalt szolgáltatásokkal összefüggően a szolgáltatásnyújtásra vonatkozó intézkedések körében a tagállam a saját (hazai) szolgáltatásaival vagy szolgáltatóival - legalább - azonos elbánásban köteles részesíteni, egy másik tagállam hasonló szolgáltatását, illetve szolgáltatóit.

(A tagállam által szintén „vállalt”, egyedileg meghatározható és így érvényesíthető korlátok mentén.)

c) További kötelezettségek

A szolgáltatás-kereskedelmet érintő intézkedések vonatkozásában a tagállamok egyedi szabad mérlegelés alapján, érdekeik szerint vállalhatnak további kötelezettségeket is a vállalási listában.

Az egyedi kötelezettség-vállalást tartalmazó *vállalási, engedményes listák biztosítják* a GATS szerkezetnek *rugalmasságát*, illetve - ahogy említésre került - a tagállamok gazdasági, társadalmi érdekei alapján *egyedi* szintre igazítható, „testreszabható” kötelezettségeit.

A tagállamok tehát az engedményes listában rögzítik az általuk vállalt egyedi kötelezettségeket és a konkrét engedményes listák az egyezmény szerves részét képezik. A vállalt kötelezettségek által érintett ágazatokra vonatkozóan, a *lista meghatározza*:

- a) A *piacra jutással* összefüggő kikötéseket, korlátozásokat és feltételeket.
- b) A *nemzeti elbánásra* vonatkozó feltételeket és minősítést.
- c) A *további kötelezettségekkel* kapcsolatos vállalásokat.
- d) Amennyiben indokolt, az ilyen kötelezettségek végrehajtásának időszavját.
- e) A kötelezettségek hatályba lépésének időpontját.

4.5.6. A kötelezettségek módosítása, visszavonása, a mentesítések és a korlátozások

A vállalási listákkal összhangban a GATS általános elvi keretének lényeges része, hogy a tagállamok meghatározott *feltételek* mellett *visszavonhatják, illetve módosíthatják* vállalt kötelezettségeiket. Sőt az egyezmény egészét átható *általános kötelezettségek* vonatkozásában is lehetőség nyílik különböző, kiemelten jelentős társadalmi, politikai, gazdasági szempontok alapján *a mentesítésre*, illetve korlátok kialakítására. (A mentesítésre a GATT általános elvei vonatkoznak.)

A rugalmasság, a vállalási lista, a kötelezettségek módosíthatóságának és visszavonhatóságának, valamint a mentesítés rendjének legáltalánosabb célja az *egyedi kötelezettségvállalások* határozott és mind szélesebb körű *öszközése*.

Különösen a fejlődő országok kötelezettség-vállalásainak bátorítását szolgálják.

Ezen túlmenően a visszavonás, módosítás rugalmas kereteiben természetesen ugyanúgy fontos szerepet kapott annak biztosítása, hogy a szolgáltatások, különösen a közszolgáltatások társadalmi, politikai és gazdasági szempontjai a változó körülményekhez igazíthatók legyenek.

A visszavonás-módosítás feltételei pedig a nemzetközi kereskedelmi „szabadságfok” szintjéből visszavonuló tagállam általi károkozás elkerülését, minimálisra szorítását, illetve a vállalt kötelezettségekkel összefüggő gazdasági, kereskedelmi egyensúlyt és stabilitást hivatottak garantálni.

A korlátozások, a mentesítések és az egyedi kötelezettségek visszavonásának, módosításának *típusai, feltételei négy fő csoportra* tagolhatók. *Terjedelmi okokból csak felsorolás-szinten* kerülnek ismertetésre:

- a) A kifejezetten *meghatározott* körülmények alapján és a tagállam által *indokolt, szükségeshez mért* korlátozási lehetőségek: A *fizetési mérleg védelmében* hozott korlátozások.
- b) Az *egyedi* - vállalt - kötelezettségeken belüli *intézkedésekkel* összefüggő *általános kivételek*.
- c) Az *engedményes listákban* vállalt kötelezettségek *egyoldalú módosítása, visszavonása*.
- d) A *GATT* szabályozási rendszerén alapuló, a *szolgáltatás-kereskedelemben is* érvényesülő *mentesítések, kivételek, korlátok* köre, amelyek közül a *legnagyobb kedvezmény* GATS-ban meghatározott általános kötelezettsége alóli *kivételeket* szükséges kiemelni.

4.5.7. Az alapvető távközlési hálózatok és szolgáltatások a nemzetközi szolgáltatás-kereskedelem rendszerében, GATS távközlési melléklete

A GATS keretében - ahogy említésre került (4.5.1., 4.5.3. pont) - a távközlés közszolgáltatási tartalmából következően külön rendelkezés vonatkozott az *alapvető távközlési hálózatok és szolgáltatások* tekintetében a *további tárgyalások* szükségességéről, a *távközlési liberalizáció* fokozatos kiterjesztése érdekében.

A távközlés ugyanis az Uruguay-forduló időszakában és lezárásakor a legtöbb tagállamban *piaci alapú közszolgáltatásnak* minősült, továbbá igen sajátosan és óriási ütemben fejlődött. Ebből következően a távközlés mind gazdasági, mind társadalmi, mind stratégiai, mind pedig politikai szempontok alapján a GATS keretrendszerének igen sarkalatos pontját képezte olyannyira, hogy a *legnagyobb kedvezmény* általános elvének távközlésre vonatkozó alkalmazásában csak a *kivételek között*, a további tárgyalások szükségességének meghatározása útján sikerült megállapodni.

A távközlés (és megemlíthetők még a pénzügyi szolgáltatások) vonatkozásában *folytatott tárgyalások* a kezdeti sikertelenségek és nehézségek ellenére azonban olyan *jelentős áttörést* hoztak, amelyre korábban számítani is alig lehetett. Az alapvető távközlési hálózatok és szolgáltatások⁹⁵ tekintetében tehát 1997-ben létrejött a *távközlés nemzetközi kereskedelmét* keretekbe foglaló - piaci versenyre és liberalizációra épülő - egyezmény, amely mellékletként (1998-tól) a GATS szerves részét képezi.⁹⁶

A távközlés reformjára, liberalizációjára vonatkozó világméretű folyamat fontos állomása tehát az 1997 februárban 69 ország (amelyek akkor a világ távközlési forgalmának hozzávetőlegesen 90%-át képviselték) által, az *Általános Szolgáltatás-kereskedelmi Egyezmény (GATS)* keretében aláírt *távközlési kötelezettségvállalásról* (negyedik eljárás szabály) szóló megállapodás.⁹⁷

A távközlési megállapodás, melléklet *tartalma* szerint 1998 januárjától az *aláíró országok* nagyobb részében *megszűnt a távközlési monopóliumként* berendezkedett *piaci mechanizmus*, és a távközlési monopóliumokat *többszereplős, versenyalapú* piaci gazdasági szerkezet váltotta fel. (Meghatározott átmeneti időszakok után). Az aláíró felek ugyanis *meghatározott feltételek* mentén (lásd az alábbiakat) vállalták hogy a tagállamok számára *biztosítják* a versenyalapra helyezett távközlési piacokra való *belépést* és szolgáltatást.

(A megállapodást Magyarország is aláírta és a piaci versenyalapú gazdasági körülmények kialakítására 2002 januárig kért haladékot.)

A *távközlésre* vonatkozó *melléklet* szintén csak és kizárólag az egyes tagállamok *vállalási listával* (és természetesen a GATS szabályozásával) együttesen, *egységes keretekben* értelmezhető. Vagyis csak az adott tagállam *vállalási listájában* meghatározott alapvető távközlési szolgáltatások körében érvényesül.

Kiemelendő és külön hangsúlyozandó, hogy a melléklet *csak a nyilvános távközlési szolgáltatásokra* vonatkozik, továbbá *nem* terjed ki a *rádió- és televízió-műsorok* műsorterjesztési platformjaira, a rádió- és televízió-műsorok kábeles vagy műsorszórási műsorterjesztési szolgáltatásaira.

Általánosan megállapítható, hogy a GATS távközlésre vonatkozó melléklete⁹⁸ a távközlési liberalizáció szükségességét hangsúlyozó és azt *legáltalánosabb* szinten megalapozó szabályozási keret. Ebből következően „csak” a távközlési piacnyitással összefüggő *legszükségesebb*, alapvető és „*elengedhetetlen*” jogintézményeket (lásd IV. fejezet), illetve azokat is keretszabályozásként, valamint *alapelvi* szinten rendezi.

Mindez a GATS szerkezetéhez, tartalmához teljesen igazodva a *lehető legrugalmasabban* biztosítja a tagállamok számára a távközlési szolgáltatások kereskedelmével összefüggő *vállalások részletes* meghatározását és a tagállamon belüli, egyedi mérlegelésen alapuló *liberalizáció* megkezdését, folyamatát.⁹⁹

Elméleti szinten is jelentős azonban, hogy a távközlési melléklet a *nemzetközi kereskedelem* szintjén *mely jogintézményeket* emeli ki a *távközlési liberalizáció* alapjaként.

A melléklet által meghatározott követelmények, elvek keretében a *liberalizáció legfontosabb jogintézményei*:

- 1) Az átláthatóság és az ellenőrizhetőség. (Különösen a hozzáférés feltételeit, az egyes díjszabásokat és a hálózat egységes működését biztosító műszaki alapokat tekintve).
- 2) A hálózati együttműködés, azon belül különösen az összekapcsolás és a hozzáférés, továbbá a hálózati együttműködéssel összefüggésben a végberendezések és egyéb távközlési eszközök liberalizációja.
- 3) A szabványosítás.

A távközlési szolgáltatások tartalma, gazdasági és társadalmi hatása szempontjából a melléklettel összefüggésben kiemelő, hogy a GATS keretében a nemzetközi kereskedelem szintjén is meghatározásra került:

A távközlés különösen fontos, sajátosan és óriási ütemben fejlődő egyedi jellege, liberalizációjának szükségessége, valamint más gazdasági tevékenységek alapját, „fő támogató eszközt” képező működése.

Kiemelő, hogy a melléklet semleges a távközlési közszolgáltatási tartalmát és az állami tulajdon struktúráit illetően. Ezzel összefüggésben a melléklet az egyetemes szolgáltatás mechanizmusát, tárgykerét, szabályozását sem foglalja magában. Az *egyetemes szolgáltatás* és a *távközlési közszolgáltatási rendszer* vonatkozásában a GATS általános elvei irányadók, különösen az átláthatóság, a kizárólagos szolgáltatókra vonatkozó követelmények, illetve a tagállam vállalásai alapján a nemzeti elbánás elve. Az egyetemes szolgáltatás tekintetében a következő oldalon említett referencia-irat az átláthatóság biztosítását és közvetetten a piactól független támogatási mechanizmus (támogatási alap¹⁰⁰) létrehozását és működtetését hangsúlyozza.

A távközlési melléklettel szoros összefüggésben elfogadásra került az ún.: *referencia-irat* (Reference Paper)¹⁰¹ is, amely azonban nem tartozik a GATS szerves keretébe, ahhoz képest tehát különálló nemzetközi dokumentum.

A referenciáirat a távközlési melléklet fogalmainak, elveinek, rendelkezéseinek, követelményeinek rendszerezését, értelmezését és részletezését tartalmazza, amellyel alapvetően a tagállami egyedi kötelezettségvállalásokat segíti.

A melléklet alapvető, a távközlési liberalizáció folyamatára is vonatkozó elvei, követelményei közül *kiemelő*:

1) Az *átláthatóság*¹⁰²

A GATS keretében meghatározott átláthatóság elvét a melléklet a távközléssel összefüggően annyiban egészíti ki, hogy minden tagállam köteles a nyilvános távközlési hálózathoz és a szolgáltatásokhoz való hozzáféréssel illetve használatával kapcsolatos releváns információkat teljeskörűen biztosítani.

Az információ-biztosítás szempontjából az átláthatóság távközlés sajátosságaihoz igazított követelménye magában foglalja, különösen:

a) a díjszabásokat, b) a szolgáltatások egyéb feltételeit, c) a távközlési hálózatokhoz, illetve szolgáltatásokhoz biztosítandó műszaki kapcsolódás specifikációját, d) a hálózathoz való hozzáféréssel, illetve használatával kapcsolatos szabványok kidolgozásáért és elfogadásáért felelős intézményekre vonatkozó tájékoztatást, e) a

felhasználói állomás, a végberendezés illetve más berendezések csatlakoztatására vonatkozó feltételeket, valamint f) a bejelentési, nyilvántartási és az engedélyezési követelményeket.

2) A nyilvános távközlés hálózatához és a szolgáltatásokhoz való hozzáférés, az összekapcsolás, illetve az infrastruktúra közös használata.¹⁰³

A hozzáférés mellékletben foglalt *alapvető tartalma* szerint minden tagállam köteles a másik tagállam szolgáltatója számára - a *vállalási* (engedményes) *listájában* szereplő távközlési szolgáltatások körében - *ésszerű és diszkriminációmentes* feltételek mentén biztosítani a területén működő nyilvános távközlés hálózatokhoz és szolgáltatásokhoz való *hozzáférés és használat* lehetőségét.

A hozzáférés biztosítása *nemcsak az állami tulajdonban* lévő hálózatokra terjed ki, hanem a magántulajdonban működő hálózatokra is. (A tagállam a magántulajdonban működő hálózatok vonatkozásában a szabályozás, a gazdasági igazgatás és beavatkozás eszközeivel köteles garantálni a hozzáférés megfelelő érvényesülését.)

A hozzáférési kötelezettség tehát a tagállam határain belül vagy azon keresztül működő hálózatokra, nyújtott szolgáltatásokra terjed ki, amely magában foglalja a magántulajdonú, illetve a bérelt hálózatokat is.

Az összekapcsolás és a hozzáférés alapvető feltételeként a távközlés nemzetközi szinten is általánosítható sajátosságai alapján¹⁰⁴ a *referencia-irat* körében és ezáltal közvetetten a GATS keretében is megjelenik: *a) a távközlési piaci erő, illetve b) az alapvető, lényeges (infrastrukturális) eszközök fogalma.*

A *piaci erő* szempontjából kiemelendő:

A GATS keretrendszerében - a melléklet és a referencia-irat alapján¹⁰⁵ - a *hálózati együttműködés, az összekapcsolás, a hozzáférés* biztosítását a *jelentős szolgáltatók* (major supplier)¹⁰⁶ vonatkozásában szükséges garantálni a tagállamokban.

Jelentős szolgáltatónak minősül a szolgáltató, ha az infrastruktúra (lényeges eszköz¹⁰⁷), illetve a piaci részesedés szempontjából meghatározó piaci pozícióval rendelkezik.

A *jelentős szolgáltatók* által biztosítandó hálózati együttműködés, összekapcsolás körében meghatározott alapvető *feltételek, követelmények* közül kiemelendő:

- a) Átlátható, nyílt eljárások, tárgyalások és a „nyílt hálózati infrastruktúra” biztosítása.
- b) Az összekapcsolásra vonatkozó igény előterjesztésétől számítva a lehető legrövidebb időn belül, illetve a
- c) a hálózat bármely műszakilag megvalósítható pontján keresztül kell teljesíteni (a gazdasági és a technológiai ésszerűségek mentén).
- d) Megkülönböztetés-mentes, átlátható, objektív feltételek mentén.
- f) Meghatározott minőségi garanciák.
- g) Egységes, diszkrimináció-mentes, arányos és a piaci versenyt nem akadályozó díjak alkalmazása (az összekapcsolásra, hozzáférésre kötelezett szolgáltató részéről).
- h) Szolgáltatás-típusok és hálózati eszközök szerint elkülönített árazás (unbundled).¹⁰⁸
(Az „unbundled” fontosságának alapja, hogy az összekapcsolást igénybevevő szolgáltatónak nem kell megfizetnie olyan hálózati részeket, illetve eszközöket, amelyeket a hálózati együttműködés körében egyértelműen nem használ. A jelentős szolgáltató teljes hálózatára kiterjedően felszámított hálózati együttműködési díj ugyanis a versenytársak számára megfizethetetlen, így a gazdasági ésszerűségek mentén megakadályozná a piacralépést, vagy a versenyből való kiesést eredményezne. - Minderről lásd a IV. fejezetben.)
- i) A gazdasági és a műszaki ésszerűségtől, illetve a szabályozásban kifejezetten meghatározott feltételektől eltérő hálózati együttműködési igények (pl.: egyedi összekapcsolási ponton keresztül) biztosításának kötelezettsége, ha az igény műszaki és gazdasági szempontból megvalósítható, illetve az igénylő - „jogosult” - szolgáltató megfizeti az egyedi igény alapján felmerülő költségeket.

A melléklet meghatározza azokat a tárgyköröket is, amelyek megfelelő érvényesülése, szabályozása *elengedhetetlen a hozzáférés* garantálása körében, tehát amelyek biztosítása nélkül a *hozzáférési kötelezettség kiüresedik*. Ezek közül *kiemelendő:*

a) A szolgáltatás igénybevétele körében „bármely” felhasználói készülék, illetve más végberendezés használatának, valamint hálózathoz csatlakoztatásának biztosítása. (Végberendezésekre vonatkozó piacnyitási követelmény.)

A szolgáltató tehát *más szolgáltatóktól, gyártóktól* vásárolt vagy bérelt *végberendezéseket, készülékeket* nem zárhatja ki a szolgáltatás-nyújtás *igénybevételéből*, amennyiben azok

megfelelnek a tagállami szabályozásban meghatározott *objektív* (különösen biztonsági, élet-, testi épség- és egészségvédelmi) követelményeknek, szabványoknak.

b) A hozzáférés körében az *igénylő szolgáltató* által választott *működési protokoll* használatának biztosítása.

(A hálózati együttműködésről, típusairól, jogintézményeiről, feltételeiről, valamint a liberalizáció folyamatát alapjaiban meghatározó összefüggéseiről lásd a következő, IV. fejezet 3. és 4. pontjában foglaltakat.)

A (vállalási lista alapján érvényesülő) *hozzáféréssel összefüggő követelményektől* csak a melléklet által *kifejezetten* meghatározott, de a tagállami liberalizációk szempontjából általános, modell-értékű *kivételek* mentén térhet el a tagállam. E *kivételek, különösen:*

a) Az *átvitel biztonságának és bizalmosságának* garantálása körében alkalmazható, hozzáférést *korlátozó intézkedések*. (Feltétele: nem tartalmazhat önkényes vagy megalapozatlan diszkriminációt, illetve a szolgáltatás-kereskedelemmel összefüggő álcázott, burkolt korlátozást.)

b) A tagállam által az adott szolgáltató vonatkozásában meghatározott lakossági szolgáltatások, illetve *ellátási kötelezettségek védelme* érdekében alkalmazható kivételek.

c) A nyilvános távközlési hálózatok és szolgáltatások *egységesen működő műszaki feltételrendszerének - integritásának - védelmében* szükséges kivételek.

d) A vállalási listában nem szereplő infrastruktúra védelmét, vagyis a hozzáférés megakadályozását biztosító kivételek. (A távközlési hálózat egységes működésének és a szolgáltatások szoros összefüggésének sajátossága alapján ugyanis szükségesek olyan műszaki és egyéb eszközök, amelyek biztosítják a tagállam vállalási listájában nem szereplő és a piaci versenytől védett távközlési szolgáltatásokhoz, hálózatokhoz vagy hálózatrészekhez való hozzáférés kizárását. A kivétel ilyen eszközök védelme érdekében alkalmazható.)

A távközlési liberalizáció általános, világgazdasági szintű és más gazdasági ágazatok működésére is alapvető hatást gyakorló jelentősége, illetve a távközlési szolgáltatások sajátosságai alapján a *melléklet elvi szinten meghatározza* a fentiekben *felsorolt kivételek* körében *alkalmazható intézkedések* tartalmát, feltételeit is. A kivételek körében érvényesíthető fontosabb *intézkedések:*

a) A szolgáltatások vizonteladásának, illetve megosztott felhasználásának korlátozása. b) Meghatározott műszaki összeköttetés alkalmazásának előírása. c) A hálózatok, szolgáltatások kompatibilitása és egységes műszaki feltételeinek biztosítása érdekében követelmények, szabványok meghatározása. d) A hálózattal összeköttetést megvalósító felhasználói, illetve más berendezés típusának tagállami jóváhagyása, és ilyen berendezések hálózati csatlakozásával kapcsolatos műszaki követelmények előírása. e) A hálózati összekapcsolás korlátozása. f) Bejelentés, nyilvántartás, engedélyezési eljárások.

3) Szabványosítás

A szabványosítás vonatkozásában a melléklet szintén általános, alapelvi jelentőségű követelményeket határoz meg, amelyek körében kiemelésre kerül a nemzetközi szabványok hangsúlyos, átfogó szerepe a távközlési hálózatok és szolgáltatások globális kompatibilitásának, együttműködési képességének, átjárhatóságának és platform-semlegességének biztosításában.¹⁰⁹ Ezzel összhangban a melléklet ösztönzi a tagállamokat, hogy lehetőségeik szerint a távközlés-szabványosítással foglalkozó nemzetközi szervezetek tevékenységében vállalják a távközléssel összefüggő szabványok kidolgozásának előmozdítását.

A szabványosítással is összefüggésben a *műszaki, technológiai együttműködés, fejlődés* elvi szintű keretei között kifejezetten hangsúlyozza a melléklet a hatékony és fejlett távközlési infrastruktúra fejlesztésének átfogó támogatását a fejlődő országokban.

A távközlési szabványosítás egyik legfontosabb nemzetközi szervezete a Nemzetközi Távközlési Egyesület (International Telecommunication Union) - ITU.

(Az ITU történetéről, szervezetéről, működéséről lásd a IV. fejezet 1.5. pontját.)

5. A távközlési piaci szerkezetváltás első jelei, lépései

A távközlési *szervezet- és szervezet-átalakítás első fontosabb*, még a közszektoron kívüli piaci folyamatoktól, és a *piacnyitástól független* lépése a *klasszikus posta és távközlés teljes szétválasztása* volt.

Ahogy a korábbiakban említésre került a távközlési szolgáltatások a kezdetektől fogva igen *szoros*, sokszor *szervezeti értelemben* is megnyilvánuló összefüggésben álltak a postai szolgáltatásokkal, amelyet az állam több modell szerint csoportosíthatóan szabályozói eszközökkel is erősített.

A távközlés és a postai szolgáltatások összefonódásának meghatározó alapja, hogy hosszú időn keresztül számos kettős érintettségű, párhuzamosan egységes terület működött a posta és a távközlés között, így pl.: általában a postahivatalokba csatornázódott a manuális telefonközpontok által igényelt telefonkapcsolás, de ide sorolhatók (mármint a postai és a távközlési ellátást egyaránt érintő területek közé) továbbá a távirat, a telex, a telefax szolgáltatások is.

A *távközlés fejlődése* azonban határozottan „*feszíteni kezdte*” a távközlés és a posta hosszú ideig fennálló összefonódásának struktúráját, míg a *szétválasztási folyamat* fokozatosan, különböző, főként gazdasági okok alapján elkerülhetetlenné vált.

A távközlés és a posta elválasztásának *legáltalánosabb* indoka, hogy a távközlés fejlődésének önálló és a postához képest igencsak eltérő iránya alapvetően átalakította a *távközlési szolgáltatások tartalmát*. Ebből következően a postai és a távközlési szolgáltatási rendszer határozott távolodásnak indult.

Olyannyira, hogy az 1980-as évek második felére a szolgáltatás-nyújtás kettős érintettségű területei szinte elenyésző méretűre csökkentek¹¹⁰ (a munkavégzés néhány százalékára) és jelentőségüket veszítették.

A távközlési piac folyamatosan erősödő, szinte robbanásszerű változásai mentén pedig különösen szembeűnővé vált a postaforgalom dinamikus fejlődésének hiánya:

A *posta* ugyanis a *legkevésbé dinamikus* ágazatok egyike. Ennek alapja, hogy a postai szolgáltatások iránti igény viszonylagos állandóságot és igen kismértékű növekedést mutat. Emellett a nagy létszámgigényből és az átfogó műszaki fejlesztés nélkülözhetőségéből következően a *technológiai váltás* sem volt jelentős a postai területen.

A hagyományos, szinte minden jellemzőjükben közszolgáltatásnak minősülő postai alapszolgáltatások a *finanszírozás* szempontjából is követték a *közszolgáltatások* általános elemeit, azaz a működésből, ellátásból származó *gazdasági eredmény* a legtöbb esetben még a szolgáltatás-nyújtáshoz szükséges *eszközök pótlására* sem volt elegendő. (Bár megjegyzendő, hogy a postai gazdálkodás negatív eredményessége, a postai szolgáltatások fejlődésével és megfelelő, hatékony gazdálkodással pozitív irányba fordult.)

A postai ágazat fontos jellemzője továbbá, hogy *termelékenysége* nem növelhető komoly ütemben. (A fejlesztések iránya inkább a racionalizálásra, a szolgáltatás-nyújtás gépesítésére, automatizálására, egyszerűbbé, pontosabbá, megbízhatóbbá tételére összpontosul.)

A *távközlés* ezzel szemben a XX. sz. utolsó harmadának egyik legdinamikusabb, extenzív *gazdasági fejlődést* mutató ágazata, amely még a gazdasági növekedésnél is gyorsabb *technológiai fejlődés* mentén haladt előre.

A *termelékenység* szempontjából nézve a távközlés óriási ütemű növekedési lehetőségeket foglal magában, amelyek kellően, hatékonyan megalapozzák a *fejlesztési források* megszerzését. Vagyis a távközlés finanszírozási rendszerében a dinamikus bővítés biztosításának alapfunkcióként kell érvényesülnie.

A postával összehasonlítva a távközlésben kiemeltebb jelentőséget képvisel a *munkaerő* - gyors technológiai, gazdasági és jogszabályi változásokhoz igazodó - szakértelme is.

Fokozatosan tehát egyértelművé és világossá vált, hogy a postai és a távközlési szolgáltatások összefonódása *ésszerűtlen*, minden gazdasági *hatékonyságot* nélkülöz és jelentősen *hátráltatja* a távközlési ágazat fejlődését.

Mindez először és nyilvánvalóan a *beruházások* tekintetében jelentkezett. A beruházások szempontjából ugyanis a *távközlés* összehasonlíthatatlanul nagyobb költségeket és a fejlődéséhez igazított ütemet igényel a klasszikus *postai* ellátórendszerhez képest.

Az egységes, vagy összefonódó *szervezeti keret*, illetve a *központosított forráselosztás* azonban közel sem a gazdasági eredményekre és a valódi beruházási szükségletekre épült:

A finanszírozás, illetve a különböző források elosztása a *postai szolgáltatások* működésére, és a *hosszú távú gazdasági érdekeket* figyelmen kívül hagyó egyéb szempontokra, kompromisszumokra, érdekérvényesítési erőkre tekintettel történt.

A közpolitikai, távközlés-politikai döntésekben különösen a *költségvetési gazdálkodás* területén szorultak háttérbe a gazdasági szempontok. Ugyanis kézenfekvőbb volt a távközlésben felhalmozott nyereséget a posta finanszírozására fordítani, mint nagyon nehezen egyéb költségvetési, közpénzügyi forrásokat felszabadítani. Ráadásul a kiemelt beruházások szükségességének kezdetén még csak fejlődésnek induló, kisebb súlyú távközlési szektorhoz képest a *postai adminisztráció* jelentősebb befolyással rendelkezett a *forráselosztás* rendszerében.

Mindennek hatására a távközlésben keletkező nyereség és fejlesztési források nagyobb része átcsoportosult a postaforgalom területére.

A beruházásokon és fejlesztési forrásokon kívül megemlítendő, hogy a postai és a távközlési szolgáltatások díjstruktúrájában általánossá vált a gazdasági fejlődést és a hatékony működést jelentősen hátráltató *keresztfinanszírozás*.

A távközlési monopóliumok keretében *magasan* tartott árak ugyanis számos országban a költségeknél *mesterségesen alacsonyabb* szinten tartott postai szolgáltatások tarifáinak finanszírozási háttérét is képezték. Mindez egyéb hátrányos tényezők mellett jelentősen eltorzította a fogyasztók - e szolgáltatásokkal kapcsolatos - értékrendjét.

A két szervezet összefonódása káros hatással járt a *munkaerő-gazdálkodásban* is. A postai terület gazdasági viszonyai mellett a speciális és folyamatosan fejlesztendő szaktudást igénylő távközlési ágazatban ugyanis nem nyílt lehetőség sem *a)* a hatékony bér-gazdálkodás folytatására, sem *b)* egyéb eszközökkel a munkavállalók ösztönzésére, sem pedig *c)* költséges szakmai továbbképzési programok szervezésére. Mindez a munkavállalók személetmódja, innovatív tevékenysége, elhivatottsága, munkavégzése szempontjából komoly hátrányokat okozott a távközlési ágazat keretében.¹¹¹

A távközlést tekintve fejlettnek számító országok tehát az 1980-as években a gazdasági és műszaki szükségszerűség alapján megkezdték a *távközlés és posta szétválasztásának* folyamatát, amelyben rövid idő alatt komoly előrehaladást értek el. E folyamat az előzőekben említett posta és távközlés között fennálló összefonódás *valamennyi típusára* kiterjedt, azaz nemcsak a *szervezeti szétválasztást* foglalta magában, hanem (azon országokban ahol a távközlés és a posta külön szervezetben működött) a *pénzügyi, finanszírozási, költségvetési összefüggések* elválasztását is.

A posta és a távközlés szétválasztása azért is kiemelt jelentőségű folyamat a távközlés fejlődésében, mert általában együttjárt a *távközlési szervezet állami*, államigazgatási *funkcióinak*, hatásköreinek megszüntetésével.

(A korábbiakban említésre került, hogy az állami tulajdonú távközlési szervezet látta el a távközlési állami funkciókat és azon belül a hatósági típusú feladatokat is.)

A távközlési szervezet (monopólium) tehát nemcsak a postától, hanem a kormányzati funkcióktól, a közigazgatási típusú feladatellátástól is függetlenné vált.

6. (- IV.0. -) A következő fejezetek módszertani bevezetője

A távközlésre ható „belső” és „külső” okok alapján kibontakozott, fokozatosan szélesedett, illetve felgyorsult a távközlési piac liberalizációja és piaci alapú közszolgáltatási szerkezetének, ellátórendszerének privatizációja.

A dolgozat alapvető kutatási szempontja, módszere a távközlési liberalizáció és privatizáció világviszonylatban szükségszerű és „nélkülözhetetlen” jogintézményeinek, szektor-specifikus szabályozási elveinek feltárására, részletes elemzésére és minősítésére irányul.

Az általánosítás szempontja: Amennyiben egy adott állam közpolitikai viszonyaiban a távközlés liberalizációjának és privatizációjának elindítása mellett dönt, akkor az értekezés IV. fejezetében elemzett „nélkülözhetetlen” távközlés-igazgatási alapok és jogintézmények nélkül a liberalizáció nem érheti el legfontosabb célját, mégpedig: a piaci verseny közösségi érdekek szempontjából megfelelő - közérdekű - működését.

A távközlési liberalizáció és privatizáció összetett folyamata, struktúrája és szabályozása a dolgozat terjedelmi korlátaira is tekintettel az alábbi módszer szerint kerül elemzésre:

A) A távközlési liberalizáció és privatizáció általánosítható elméleti alapjainak, fogalmi elemeinek, valamint a közérdek szempontjából hatékony és eredményes kibontakozásához szükségszerű távközlési igazgatási és távközlés-jogi keretek elemzése, különösen:

a) A távközlési liberalizáció és privatizáció fogalmának, alapvető *tartalmi elemeinek*, piaci szerkezetre gyakorolt *hatásainak* vizsgálata. A távközlés liberalizációjának és privatizációjának *elhatárolása, összefüggéseik* elemzése.

b) A liberalizált távközlési piac *szolgáltatási rendszerének* elemzése a *közszolgáltatás tartalom* szempontjából. A liberalizált távközlési infrastruktúra és szolgáltatási rendszer közszolgáltatási tartalmának meghatározása. A távközlési liberalizáció, a *közszolgáltatási tartalom és az egyetemes szolgáltatás* összefüggéseinek értelmezése. A távközlési *piaci versenyben meghatározható közszolgáltatási struktúra* rendszerezése.

c) A távközlés liberalizációjában, egységes műszaki fejlődésében, szabványosításában, átfogó fejlesztésében és koordinációjában résztvevő legfontosabb kormányközi, *nemzetközi szervezetek* és nem kormányközi szervezetek említés szintű ismertetése.

d) Az *egyetemes szolgáltatás fogalma* és a világszinten általánosítható *jellemzői*. A egyetemes szolgáltatás *elhatárolása a) a piaci közszolgáltatások* fogalmától, *b) más hálózatos* szolgáltatási piacokon érvényesülő *egyetemes szolgáltatástól* (pl.: villamos-energia ágazattól), illetve *c) a távközlési hálózati infrastruktúra sajátos „egyetemes”, közszolgáltatás-tartalmú* működtetésétől. Az egyetemes szolgáltatási kötelezettség-ellátási kötelezettség *kompenzációjának* rendszerezése és legfontosabb modelljeinek elemzése.

e) A liberalizáció folyamatában, szabályozásában és a liberalizált piaci verseny működésében kiemelt fontosságú és sajátos szereppel rendelkező, ún.: *alapvető eszközök, szűk keresztmetszetek*. Az alapvető eszközökkel összefüggésben külön kiemelendő a napjainkban egyre szélesebb körben érvényesülő *frekvencia-kereskedelem*.

A frekvenciahasználattal összefüggő sajátos változásokat, reformokat fontos elemzés alá vonni a liberalizáció és a privatizáció fogalma és struktúrája szempontjából is. (Alaposabb vizsgálatok alapján megállapítható, hogy a spektrummal összefüggő szabályozási és közszektor-, köztulajdon reformok még tágabb értelemben sem tekinthetők liberalizációnak.)

f) A *hálózati együttműködés* szabályozása, azon belül különösen: a hálózati *hozzáférés, az összekapcsolás, az helyi (előfizetői) hurok* átengedése és a *helyi bitfolyam hozzáférés* részletes elemzése, mind összefüggéseik, mind a hálózati szolgáltatások, mind az árszabályozás, mind az ún.: nagykereskedelmi piac-szerkezet, piaci viszonyok, mind pedig a piaci verseny működésére gyakorolt hatásaik szempontjából. A hálózati együttműködés távközlési szabályozását kiemelt

fontosságára tekintettel a világszinten általánosan alkalmazott és egységes jellemzők szerint rendszerezhető *modellek szintjén is* taglalja a dolgozat.

g) A távközlés igazgatás *közigazgatási intézményrendszerének* sajátosságai, szervezetrendszerének, tevékenységének általánosítható elméleti alapjai, alapvető elvei, elemei különösen:

A *szabályozó hatóság a) fogalmának, b) szervezetének, c) államszervezeti „függetlenségének”, d) „szabályozó” jellegének, e) tevékenységeinek, különösen a piacsabályozási és a piacfelügyeleti tevékenységeinek, f) feladat- és hatásköri mechanizmusának, g) piaci szerepének, h) a liberalizáció folyamatában betöltött meghatározó jelentőségű igazgatási funkcióinak* részletes elemzése.

A piaci alapú közszolgáltatások, így a távközlési piac liberalizációjának is alapvető eleme ugyanis a vállalatirányítás keretében működtetett állami funkciók, feladatok, hatáskörök elválasztása a piac szerkezetétől, működésétől és a piaci szereplőktől.

h) A liberalizált távközlési piac-szerkezet szabályozásának működő és hatékony piaci versennyel összefüggő alapjai: A *szektor-specifikus, szektorsemleges, aszimmetrikus és ex ante* szabályozási módszer.

(Elemzésére területi okokból röviden, vázlatosan nyílik lehetőség a dolgozatban.)

i) A távközlési liberalizáció azon sajátossága, hogy általánosítható folyamatában, elvi alapjaiban a hálózati *infrastruktúra és a szolgáltatási rendszer liberalizációja nem került elválasztásra.*

Vagyis a távközlési liberalizáció és a privatizáció mind a hálózatra, mind a szolgáltatásra egységesen kiterjedő folyamatot jelöl.

j) A távközlés egyes, akár *önálló piacokat* képező szektorainak, „*részterületeinek*” összefüggése távközlési liberalizáció *egységesnek* tekinthető folyamatával.

A távközlési liberalizáció kibontakozásában ugyanis „*általános szinten*” nem rendelkeznek önálló jelentőséggel a hálózat és a szolgáltatások sajátos jellemzői mentén elhatárolható távközlési részterületek, részpiacok, szolgálatok. A távközlési liberalizációt ugyanis általánosan (világszerte) *egységes keretek* és folyamatok jellemzik.

A távközlés egyes *részterületeinek* hálózatai és szolgáltatásai tehát a liberalizáció struktúrájában is egységes, egymást feltételező, szorosan összefonódó rendszert alkotnak a szabályozás, illetve a megnyitott piaci viszonyok körében.

A távközlési liberalizáció általános szinten a távközlés minden területén egységes keretekben került kialakításra és e kereteken belül is egységes struktúra jellemzi. Azaz a nyilvános jelátvitel (ide nem értve a műsorterjesztést) valamennyi területe egymással kölcsönösen összefüggő, egymást feltételező és egységes liberalizációt mutat, különösen: *a) szabályozásának alapja, b) jogintézményei, c) rendszertana, d) az alapvető fogalmak, szabályozási elvek tartalma és e) a gazdasági igazgatás, az állami beavatkozás terjedelme, közhatalmi hatásköri mechanizmusa szempontjából is.*

Mindezek ellenére az általános szinthez képest a részleteket vizsgálva megállapítható, hogy a technológia, az infrastruktúra és a szolgáltatások keretében elhatárolható egyes távközlési szektorok, „*részterületek*” liberalizációja, valamint esetleges privatizációja *a) mind időben, b) mind tartalmában, c) mind szerkezetében, d) mind pedig* folyamatában jelentősebb *eltéréseket, sajátosságokat is* mutat, illetve meghatározott körben speciális jogintézményeket is szükségessé tett.

Mindezek alapján a dolgozat részletesen elemzi, rendszerezi és meghatározza a távközlési „*részterületeket*”, továbbá ismerteti a részterületekkel összefüggő liberalizáció sajátosságait.

A dolgozatban (a vezetékies telefonhoz képest) meghatározott és az értekezés struktúrájának fontos alapját képező „*részterületek*”:

a) Vezetéknélküli távközlés és azon belül: aa) A műholdas távközlés. ab) A nyilvános földfelszíni (analóg és digitális) cellás rádiótelefon rendszerek (a dolgozatban: mobiltávközlés). ac) A rádió adat-kommunikációs rendszerek - földi vezetéknélküli adatátviteli rendszerek.

b) A vezetékies adatátviteli hálózati és szolgáltatási rendszerek.

c) A vezetékes adathálózati, számítógép-hálózati rendszer sajátos területeként: társadalmi jelentőségénél és a távközlési piaci szerkezetben betöltött kiemelt fontosságánál fogva önálló részterületnek minősíthetően: az *internet*.
d) Az elektronikus médiához, médiaigazgatáshoz kapcsolódó átviteli rendszereken, azaz a *műsorterjesztési* platformokon belül különösen a *vezetékes műsorelosztás*, vagyis a *kábeltelevízió* hálózatok és az arra épülő távközlési szolgáltatások. A *műsorterjesztés* nem képezi a *dolgozat tárgyát*. Megkerülhetetlen összefüggéseire tekintettel azonban a kábeltelevízió hálózati és szolgáltatási rendszer röviden elemzésre kerül a dolgozat V. fejezetében, a távközlési konvergencia körében.

k) A távközlési liberalizáció, liberalizált piaci struktúra és a konvergencia hatása a *távközlés fogalmára, tartalmára*.

Egymástól ugyan némileg eltérő sajátosságok mentén és „időkeretekben”, de a liberalizáció folyamata világszerte jelentős hatást gyakorolt a távközlés fogalmára.

A távközlés a) elkülönült rendszereitől kezdve, b) a távközlés és az informatika összefonódásán keresztül, c) az elektronikus média átviteli rendszereire is kiterjedő folyamatosan kibontakozó *konvergencia* alapján a vonatkozó tudományos elemzésekben tehát általános elmozdulás mutatható ki a távközlés fogalmától, a különféle típusokba sorolható fogalom-készletek irányában.

Ennek keretében változatos fogalmak „özöne” terjedt el, pl.: hírközlés, elektronikus hírközlés, infokommunikáció, kommunikációs, információs társadalmi hálózatok, szolgáltatások, információs rendszerek...

(A távközlési piaci verseny részletes és garanciális szabályozási kereteket igénylő működése alapján azonban a fogalmak szintjén az egyes szabályozási rendszerek következetesnek mondhatók.)

A szabályozás és a tudományos elemzés körében azonban *nem a szóhasználaton* van a hangsúly, hanem a fogalmak *pontosan meghatározott* tartalmán, összetevőin és keretein. Ebből következően szükséges világosan meghatározni a távközlés legalapvetőbb, általános fogalmi elemeit és tartalmát, amelynek pontosan kidolgozott alapjain lényegtelenné válik maga a szóhasználat a távközlést megjelölő elnevezés.

A *távközlés fogalmát* tehát *módszertani* szempontból akként érdemes meghatározni, hogy a fogalmi elemek alapján *egyértelműen* eldönthető legyen az adott szolgáltatás *távközlési minősége* vagy annak hiánya, függetlenül az arra vonatkozóan használt sokszor esetleges, pontatlan, értelmezhetetlen elnevezésektől.

Vagyis akként, hogy a távközlési fogalmának alapvető tartalmi jellemzőjeként meghatározott és pontosan lehatárolt fogalmi elemek együttes fennállása szerinti vizsgálat alapján egyértelműen megállapítható legyen az adott szolgáltatásról, hogy távközlési szolgáltatásnak minősül-e vagy sem.

Az egységes fogalom-használat a kiterjedt távközlési konvergencia és a távközlés világszinten, világgazdasági szinten egységesülő (infrastruktúrája, szolgáltatási rendszere, szabványosítása, stb.) fejlődése keretében különösen hangsúlyos értelmet nyer.

Mindebből következően a liberalizált távközlési piac és annak szabályozása szempontjából kiemelten fontos elemezni a távközlés azon általános, *egységes fogalmi alapját*, amely szinte valamennyi ország és távközlési piaci struktúra keretében egyértelműen és világosan kijelöli a távközlés tartalmát, határait.

A távközlés fogalmának elemzésével tehát a dolgozat célja: Meghatározni azokat a fogalmi elemeket, amelyek együttes fennállása esetében a szolgáltatás távközlésnek minősül, függetlenül az arra vonatkozóan használt elnevezéstől.

Minderről módszertani szempontból és táblázatos formájú összefoglalással lásd a IV. fejezet 1.6. pontját is.

B) Az általánosítható elméleti szempontok *keretében* fontos alapot képez a távközlési liberalizáció folyamatát, tartalmát tekintve *meghatározó* jelentőségű, *modellszerű* ismervekkel rendelkező *országok sajátos liberalizációs* struktúrájának elemzése. A távközlési liberalizáció

világszerte kiterjedt folyamatait *mintaszerűen* meghatározó országok liberalizációval összefüggő *sajátosságainak alapja*:

a) Egyrészt, hogy más országokat időben jelentősen *megelőzve* döntöttek a távközlési piacnyitás mellett.

Ebből következően komoly, sok esetben alapvető hatást gyakoroltak a többi ország távközlési liberalizációval összefüggő folyamatára, tartalmára, elvi szintű kereteire.

b) Másrészt ezekben az országokban a *liberalizáció* sajátosan egymásra ható, illetve *egységes* keretekben bontakozott ki a *privatizációval*, *szemben* azokkal az országokkal, ahol a közszektor reformjának e két jellemző folyamata időbeli és tartalmi szempontból is igen *távoli összefüggést* mutatott egymással, így különösen a liberalizáció jelentősen megelőzte a privatizációt, vagy fordítva.

A liberalizáció és a privatizáció összefüggéseinek fontos modellje, pl.: az *Egyesült Államok*, amelynek távközlési liberalizációja hatásait, modell és mintaértékű jellemzőit tekintve nemzetközi szinten meghatározó távközlési piacnyitásnak minősíthető. Az Egyesült Államok távközlési liberalizációjának struktúrájában azonban *nem* kapott szerepet a *privatizáció*, miután távközlési közszolgáltatási ellátórendszere magántulajdonosi szerkezetben működött.

A liberalizációs folyamat sajátosságai, modell- és mintaértékű jellemzői alapján tehát kiemelendő az *Egyesült Államok*, az *Egyesült Királyság*, *Japán* és „negatív mintaként” *Új-Zéland* távközlési piaci szerkezetváltásra irányuló folyamata.

Az *Egyesült Államok*, az *Egyesült Királyság* és *Japán* távközlési liberalizációs folyamatának elemzése a dolgozat *szerkezetében* „*sajátosan*” kerül elhelyezésre, mégpedig a *rövid összefoglaláson* (IV. fejezet 1.3. pont) *kívül* az értekezés vonatkozó *általános, elméleti részeiben*, az adott *tárgykörhöz kapcsolódóan* - megalapozó jelentőségű elemként vagy példaként - elemzi a dolgozat.

Új-Zéland távközlési liberalizációját - alapvetően negatív minta és csekélyebb jelentősége kapcsán, továbbá döntően területi okokból - nem ismerteti a dolgozat.

Új-Zéland távközlési liberalizációját azért szükséges a módszertan keretében megemlíteni, mert a távközlési liberalizáció alapjait jelentő (lásd IV. fejezet) jogintézmények, szabályozási módszerek szükségességének, fontosságának igen szemléletes „*negatív*” *példáját*, modelljét jelenti. *Új-Zéland* ugyanis a) a *távközlési igazgatás* és b) a *gazdasági verseny igazgatása* közötti *összefüggéseket* tekintve:

Más országokhoz képest szinte egyedülállóan „teljes verseny” szerkezetében nyitotta meg a távközlési piacot, mégpedig a piaci viszonyoknak megfelelő távközlési *szektor-specifikus szabályozás*, valamint a *távközlési* piac felügyeletét ellátó elkülönült *hatósági szervezeti* struktúra és hatáskörök kialakítása *nélkül*.

A távközlési liberalizációt tehát a versenyjogi alapú állami beavatkozás, jogérvényesítés kereteiben folytatta és a távközlésre - alapvetően - mindmáig az általános versenyjogi, azaz a szimmetrikus szabályozás vonatkozik. (2001 óta kiegészülve a távközlési piaci viszonyok vonatkozásában még mindig kidolgozatlan és a megfelelő jogérvényesítésre nagyrészt alkalmatlan távközlési törvénnyel.)

Ebből következően az új-zélandi piacnyitás - a szektor-specifikus szabályozás hiányában - nem minősült valódi liberalizációnak, ugyanis a távközlési piacon érvényesülő kizárólagos és különleges jogok egyszeri lebontásán túlmenően más érdemi nem történt az állami beavatkozás körében, ezért a valódi verseny, a távközlési piac fejlődése még csak részeiben sem tudott kibontakozni.

Új-Zéland távközlése a távközlési piac egészét tekintve igen kezdetleges, fejletlen állapotban van, amelyben az inkumbens szolgáltató a piacnyitás és a magántulajdoni viszonyok ellenére is képes volt fenntartani monopolhelyzetű berendezkedését. (A magánmonopólium viszont a távközlés valamennyi részét érintő általános zavarokat, óriási problémákat, valamint fejlesztési nehézségeket eredményezett.) Mindennek legfőbb oka a távközlési ex ante típusú szektor-specifikus és szektorsemleges szabályozás hiánya, illetve a 2001-ben elfogadott jogi szabályozás kezdetlegessége, a távközlési piaci viszonyok rendezésére való alkalmatlansága (amely az alapvető jogintézmények hiányából, kidolgozatlanágából ered).

Új-Zéland távközlés-szabályozási modellje tehát alapvető mintául szolgál a távközlés területén az általános versenyjogi szabályok elégtelenségére. Az új-zélandi modell átfogóan kifejezésre juttatta, hogy a távközlési piacon a közösségi érdekek alapján szükségszerű állami beavatkozás keretében a versenyjog általános, szimmetrikus

szabályozásának a) eszköz- és jogintézményrendszere, b) jogérvényesítési módszere, c) jogalkalmazási és felügyeleti hatásköreinek tartalma, d) eljárási rendje alkalmatlan és önmagában ésszerűtlen a távközlési verseny működésének igazgatásában. Az általános versenyigazgatás keretében ugyanis nem alakult ki a távközlési piaci verseny, hanem el sem indult a verseny működése felé vezető úton.

Új-Zéland távközlésének fejlődése tehát messze elmaradt a fejlett országoktól, amely súlyos gazdasági problémákat, illetve - a távközlési ellátás színvonalát tekintve - a közösségi érdekekkel ellentétes általános minőségromlást okozott, stb.

Pl.: A távközlési szolgáltatások egyik legfontosabb területének, a szélessávú internet-szolgáltatásnak máig ható óriási nehézségeit jelzi, hogy a legnagyobb, szinte monopolhelyzetű szolgáltatónak minősíthető Telecom Xtra (szélessávú) adatátvitel-szolgáltatása 2007. január végén az összes kategória alapján „elnyerte” az egyik legnagyobb új-zélandi fogyasztóvédelmi non-profit társadalmi szervezet (Consumers’ Institute) által alapított legrosszabb szolgáltatás díját („Supreme Ass Award”).

(Egyértelművé vált továbbá, hogy a szabályozatlan és a magántulajdoni alapokon működő monopólium a közérdek szempontjából hátrányosabb piaci szerkezetet jelent a közszektor és az állami tulajdonú távközlési közszolgáltatási ellátórendszer kereteinél.)

C) Ahogy már II. fejezet 2. pontjában részletesen említésre került (részben koncepcionális, részben terjedelmi okok alapján) az Európai Közösség távközlési belső piaci integrációja, liberalizációja és harmonizációja kizárólag a dolgozat vonatkozó általános, elméleti részeiben az adott tárgykörhöz kapcsolódóan - megalapozó jelentőségű elemként vagy példaként - kerül elemzésre.

Az Európai Közösség távközlési liberalizációjának keretéből a *dolgozat IV. fejezetében elemzésre kerülő főbb összefüggések és tárgykörök:*

a) a liberalizáció kibontakozásáig terjedő történeti összefüggések, b) a közüzemek, piaci közszolgáltatások szabályozásának kialakulása, c) az alapvető jogintézmények és meghatározó fogalmi elemek, d) a távközléssel összefüggő belső piac egységesítése, fejlődése, e) a tulajdoni semlegesség keretei, f) a közzállalkozások, a közszektor, az általános gazdasági érdekű szolgáltatások, az egyetemes szolgáltatás fogalma, g) a piaci közszolgáltatásokkal összefüggő versenypolitika, és versenyjogi alapok, valamint h) az EKSZ vonatkozó szabályozási kerete és a távközlési liberalizációt meghatározó alapjai (az EKSZ rövidítéséről lásd I. fejezet 5.4. pontban).

D) A liberalizációhoz képest határozottan elkülöníthető sajátosságai alapján a dolgozatban önállóan kerülnek elemzésre (a IV. fejezetben) a *távközlési privatizáció* fogalmi elemeinek, struktúrájának, folyamatának legfontosabb alapvetései.

A távközlési privatizáció általános alapjai körében - röviden, vázlatosan - ismertetésre kerülnek a *latin-amerikai országok* fontosabb privatizációs folyamatai, általános jellemzői, amelyekre indoka, hogy a latin-amerikai távközlési privatizációk kiindulási alapja, megvalósításának kerete, tartalma és hatása nagyfokú hasonlóságot mutat a közép-kelet-európai, különösen a magyar távközlési privatizációval.

A távközlési privatizáció körében továbbá külön *modellek szerint rendszerezve* említésre kerül néhány fontosabb, fejlett piacgazdasággal rendelkező *európai ország* távközlési privatizációs folyamata is.

A külön modell-szemponturnak indoka, hogy az Európai Közösség távközlés-politikáján, távközlési liberalizációjának struktúráján, szabályozásán kívül esik a tagállamok távközléssel összefüggő privatizációs folyamata és a tagállamok privatizációval kapcsolatos „közpolitikai döntéseinek tartalma”. (Lásd az I. fejezet 5.4. pontjában.)

Az Egyesült Királyság és Japán távközlési privatizációja egységes szerkezetben kerül ismertetésre ezen országok liberalizációjának rövid, vázlatos elemzése keretében. (A IV. fejezet 1.3. pontjában.)

Hangsúlyozandó, hogy a távközlési privatizáció körében az Egyesült Államok azért nem kerül elemzésre, mert távközlési reformjában privatizáció, privatizációs „folyamat” nem jellemző. (Lásd az I. fejezet 1., a II. fejezet 2., 3. pontját és a IV. fejezet 1. pontját.)

E) A dolgozatban önállóan és sajátos módszertan keretében kerül elemzésre a liberalizált távközlési piac - felgyorsult és gazdasági, társadalmi hatásaiban is egyre kiterjedtebb - fejlődési folyamatát alapvetően meghatározó *távközlési konvergencia* fogalma, hatás-mechanizmusa és elméleti alapja.

A konvergenciával összefüggésben pedig külön kiemelésre kerül az egyik legfontosabb jövőbe mutató fejlődési irányzatot képviselő és a távközlési liberalizáció egyfajta sajátos eredményének is tekinthető *Next Generation Networks* (NGN - „újgenerációs hálózati rendszer”).

Az NGN rendszer és koncepció keretében különösen az NGN műszaki alapjai, működése, infrastrukturális jellemzői, illetve a jogi szabályozással, állami beavatkozással összefüggő alapvető hatásai kerülnek ismertetésre.

(A távközlési konvergencia és az NGN rendszer a dolgozat V. és egyben záró fejezete.)

A III. fejezethez kapcsolódó jegyzetek és vonatkozó irodalom

¹ *A hálózatos piaci közszolgáltatásokkal összefüggő decentralizáció alapjairól, rendszerezéséről, az állami feladatok, a közigazgatási szervezeti rendszer centralizációval-decentralizációval összefüggő alapjairól lásd részletesebben:*

LAFFONT, Jean-Jacques - Beato, Paulina (szerk.): Competition Policy in Regulated Industries: Approaches for Emerging Economies. Washington D.C.: Inter-American Development Bank, 2002., 12-48. o.;

Továbbá a decentralizáció közszolgáltatásokkal, közfeladatokkal, közmenedzsment rendszerével, elméleti alapjaival összefüggő formáiról, modellszintű ismérveiről lásd részletesebben:

HORVÁTH M. Tamás: Közmenedzsment. Bp.-Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2005.

² **CSORBA Imre**: Nemzetközi tapasztalatok a távközlés privatizációjában. Magyar Távközlés, 1998/3. sz. 44 – 49. o.

³ **PAPP Ilona** (szerk.): Szolgáltatások a harmadik évezredben. Bp., Aula Kiadó, 2003., 352. o.

⁴ **NYEVRIKEL Emília** - Csorba Imre - Szabó Sándor: A távközlés-politika fejlődésének nemzetközi tapasztalatai. In.: A távközlés társadalmi és gazdasági összefüggései, Heller Krisztina - Nádasi Ferenc (szerk.), Bp., Akadémiai Kiadó, 1990., 238. o.

⁵ *A 2.1., a 2.2. és a 2.7. pontokban összefoglalt műszaki alapokkal összefüggésben lásd részletesebben:*

GÉHER Károly (szerk.): Híradástechnika. Bp., Műszaki Könyvkiadó, 1993.;

ERDŐSI Ferenc: Telematika. Bp., Távközlési Könyvkiadó, 1992.;

LITTLECHILD, S.C.: A távközlésgazdaságtan alapelemei. Bp., Magyar Posta Könyvkiadó, 1989.;

BUZÁS Ottó (szerk.): Távközléskultúra. Bp., PressCon Kiadó Kft., 2001.;

DÁRDAI Árpád: Mobil távközlés, mobil Internet. Bp., Mobil Ismeret Kiadó, 2002.;

HENK Tamás: A hálózatok felépítése. In.: Távközlő hálózatok és informatikai szolgáltatások, Lajtha György (szerk.), Hírközlési és Informatikai Tudományos Egyesület (HTE) „On-line könyv”, 4.1.2. pont, www.hte.hu;

INTERNATIONAL Telegraph and Telephone Consultative Committee: Új szolgáltatások gazdasági hatása a távközlési vállalkozásokra. (Ford.: Mesterházy Tiborné), Bp., Közlekedési Dokumentációs Vállalat, 1986., (A mű eredeti címe, kiadása: GAS 5 Economic Studies at the National Level in the Field of Telecommunications: Determination of the Economic Impact of New Services on Telecommunication Undertakings, The International Telegraph and Telephone Consultative Committee, Geneva, 1984);

Braga, G. - Carrafini, G. - Liserre, V.: Távközlés ma és holnap: trendek és lehetőségek. Magyar Távközlés, 1992/2. sz. 6 - 12. o.; **Szenási Mihály**: Az úrtávközlés fejlődése Magyarországon. Magyar Távközlés, 1993/7. sz., 4. o.;

Petőcz István: A nemzetközi úrtávközlési szervezetek és hazánk. Magyar Távközlés, 1993/7. sz., 30 - 32. o.;

Perillian, L. B. - Wu, W. W.: Digitális műholdas szolgáltatások és hálózatok felépítése. Magyar Távközlés, 1991/3. sz., 14 - 20. o.; **Nagy Lajos** - Farkasvölgyi Andrea: Műholdas szolgáltatások. Magyar Tudomány, 2007/07. sz., 896 - 903. o.; **Sárkány Tamás**: Mobil műholdas rendszerek. Magyar Távközlés, 2000/2. sz., 32 - 35. o.;

Sárkány Tamás: Az Iridium műholdas rendszer kudarca. Magyar Távközlés, 2000/8. sz., 23-25. o.; **Sárkány Tamás**: Az ITU legnagyobb rendcsinálási projektje. Magyar Távközlés, 2001/1. sz. 42-44. o.;

Kása István: Korszerű műholdas digitális távközlési rendszerek. Magyar Távközlés, 1992/6. sz. 12 - 18. o.;

Pálvölgyi Mihály: A műholdas kommunikációs és információs szolgáltatásokról. Könyvtári Figyelő, 1992. 4. sz. 679 - 692. o.;

Schmittererné Bausz Andrea: Az UMTS koncepció alakulása (Forradalom vagy evolúció). Magyar Távközlés, 1997/2. sz., 3-5. o.;

Grad János: Indul a DCS 1800 (Műszaki szabályozás). Magyar Távközlés, 1998/4. sz., 29-31. o.;

Fitori Zsolt - Hankó Krisztián: Út a 2. generációból a 3. generáció felé. Magyar Távközlés, 1998/10. sz., 14-20. o.;

Novák Krisztián: A GSM migrációja, avagy a 2,5. generáció. Magyar Távközlés, 1999/9. sz., 38-42. o.;

Zömbik László - Barta József - Valkó András: A mobil internet-hozzáférés fejlődése. Magyar Távközlés, 2000/2. sz., 5-8. o.;

Villányi Ottó: A frekvenciaspektrum jövője (WRC-2000). Magyar Távközlés, 2000/8. sz., 11-14. o.;

Imre Sándor - Szalay Máté: Az UMTS-rendszer áttekintése - I. Magyar Távközlés, 2005/4. sz., 20-25. o.;

Imre Sándor - Szalay Máté: Az UMTS-rendszer áttekintése - II. Magyar Távközlés, 2005/5-6. sz., 3-8. o.;

Fiala Károly: Az IMT-2000/UMTS engedélyeztetés tapasztalatai Európában. Magyar Távközlés 2003/3. sz., 2-8. o.;

Balogh István: Multimédia és

mobilkommunikáció: negyedik generációs mobilrendszerek. Magyar Távközlés, 2004/6. sz. 18 - 23. o.; **Buda Szabolcs** - Hollós Dániel - Keszei Csaba - Pásztor András - Imre Sándor: A vezeték nélküli hálózatok jelene és jövője. Magyar Távközlés, 2000/2. sz., 15-20. o.; **Csege Viktor** - Heim István - Imre Sándor - Schulz Róbert: Mobilinternet - IP mobilitás. Magyar Távközlés, 2003/2. sz. 23-30. o.; **György Miklós**: Bluetooth. Magyar Távközlés, 2000/9. sz., 11-14. o.; **Nykanen, Pekka**: Vezetéknélküli helyi hurok. Magyar Távközlés, 1994/3. sz., 11 - 13. o.; **Kolláth Gábor** - Szebegyinszki János: Fényvezetők, rézkábelek és vezetéknélküli rendszerek. Magyar Távközlés, 1993/6. sz. 3 - 8. o.;

THOMPSON, Richard A.: Telephone Switching Systems. Norwood, MA: Artech House, Inc., 2000.;

HILLEBRAND, Friedhelm: GSM & UMTS: The Creation of Global Mobile Communications. Chichester, West Sussex, John Wiley & Sons, Ltd, 2002.;

BEKKERS, Rudi: Mobile Telecommunications Standards: UMTS, GSM, TETRA, & ERMES. Norwood, MA: Artech House, Inc., 2001.;;

CLAISE, Benoit - Wolter, Ralf: Network Management: Accounting and Performance Strategies. Indianapolis, IN: Cisco Press, 2007.;

JONES, Stephan S. (szerk.): Basics Of Telecommunications. Chicago, Illinois, International Engineering Consortium, 2004., (5. kiadás);

LOOMIS, David G. - Taylor, Lester D. (szerk.): The Future of the Telecommunications Industry: Forecasting and Demand Analysis. Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, Netherlands - Norwell, Massachusetts, 1999.;

AIDAROUS, Salah - Plevyak, Thomas (szerk.): Telecommunications Network Management: Technologies and Implementations. (IEEE Press Series on Network Management), New York, NY: IEEE Press (Institute of Electrical and Electronics Engineers, Inc.), 1998.;

VESA, Jarkko (szerk.): Mobile Services in the Networked Economy. Hershey, PA: IRM Press (Idea Group, Inc.), 2005.;

ELBERT, Bruce R.: Introduction to Satellite Communication. Norwood, MA: Artech House, Inc., 1999.;

ELBERT, Bruce R.: The Satellite Communication Applications Handbook. Norwood, MA: Artech House, Inc., 2004. (2. kiadás);

SCHILLER, Dan: Digital Capitalism: Networking the Global Market System. MIT Press, 2000.;

HUSSAIN, Donna S - Hussain, K. M.: Telecommunications and Networks. Oxford, OX: Butterworth-Heinemann (Reed Publishing Ltd), 1997.;

HORAK, Ray - Newton, Harry - Miller, Mark A.: Communications Systems and Networks. Indianapolis, IN: Wiley Publishing, Inc., 2002., (3. kiadás);

HARASIM, Linda M.: Global Networks: Computers and International Communication. MIT Press, 1993.;

COCHETTI, Roger: Mobile Satellite Communications Handbook. Mill Valley, California, Quantum Publishing, Inc., 1995.;

NOLL, A. Michael: Principles of Modern Communications Technology. Norwood, MA: Artech House, Inc., 2001.;

EDELSON, Burton I. - Pelton, Joseph N.: Satellite Communications Systems & Technology: Europe-Japan-Russia. Park Ridge, New Jersey, Noyes Data Corporation, 1995.;

ANDERSON, John B. - Johannesson Rolf: Understanding Information Transmission. Institute of Electrical and Electronics Engineers, Inc. (IEEE Press), 2005.;

TERPLAN, Kornel - Morreale, Patricia (szerk.): The Telecommunications Handbook. Boca Raton, Florida, CRC Press LLC, 2000.;

WAKEFIELD, Tony McNally, Dave Bowler, David Mayne, Alan: Introduction to Mobile Communications: Technology, Services, Markets. Boca Raton, FL: Auerbach Publications (Taylor & Francis Group) - Informa Telecoms & Media, 2007.;

JAKOBS, Kai: Information Technology Standards and Standardization: A Global Perspective. Hershey, PA: Idea Group Publishing Inc., 2000.;

HILLS, Jill: Telecommunications and Empire. (History of Communication), Urbana-Chicago, Illinois, University of Illinois Press, 2007.;

BARTH, Helmut: Moderne Telekommunikation: Netze, Dienste, Instrumente, Normen und praktischer Einsatz. München, Franzis-Verlag GmbH & Co., 1992.;

JUNG, Volker - Warnecke, Hans-Jürgen: Handbuch für die Telekommunikation. Berlin-Heidelberg, Springer-Verlag, 2002., (2. kiadás),

CROWCROFT, Jon: Open Distributed Systems. London, University College London Press Limited (UCL Press), 1995.;

EGAN, John J. (szerk.): Space Commerce '90. Montreux, Gordon and Breach Science Publishers S.A., 1990.;

MADDERS, Kevin: A New Force at a New Frontier: Europe's Development in the Space Field in the Light of its Main Actors, Policies, Law and Activities from its Beginnings up to the Present. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 1997.;

MINOLI, Daniel: Telecommunications Technology Handbook. Norwood, MA: Artech House Inc., 2003., (2. kiadás);

GOLENIIEWSKI, Lillian: Telecommunications Essentials: The Complete Global Source for Communications Fundamentals, Data Networking and the Internet, and Next-Generation Networks. Boston, MA: Pearson Education, Inc., 2003.;

HORAK, Ray: Telecommunications and Data Communications Handbook. Hoboken, New Jersey, John Wiley & Sons, Inc., 2007.;

VIGNAULT, L. Walter: Worldwide Telecommunications Guide for the Business Manager. New York, NY.: John Wiley & Sons, Inc., 1987.;

LATHI, Bhagwandas Pannalal: Modern Digital and Analog Communication Systems. New York, NY: CBS College Publishing, 1983.;

HESS, Garry C.: Land-Mobile Radio System Engineering. Norwood, MA: Artech House, Inc., 1993.;

WALKER, John (szerk.): Mobile Information Systems. Norwood, MA: Artech House, Inc., 1990.;

HOLMA, Harri - Toskala, Antti (szerk.): WCDMA for UMTS. (Radio Access for Third Generation Mobile Communications), Chichester, West Sussex, 2001.;

CALHOUN, George: Digital Cellular Radio. Norwood, MA: Artech House, Inc., 1988.;

WESTLAND, Christopher - Clark, Theodore H. K.: Global Electronic Commerce. (Theory and Case Studies), Cambridge, Massachusetts - London, MIT Press, 2000., (2. kiadás);

WEBB, William: Introduction to Wireless Local Loop: Broadband and Narrowband Systems. Norwood, MA: Artech House, Inc., 2000.;

NELLIST, John G.: Understanding Telecommunications and Lightwave Systems. New York, NY: Institute of Electrical and Electronics Engineers, Inc., IEEE Press, 1992.;

KENNEDY, George - Davis, Bernard: Electronic Communication Systems. Lake Forest, Illinois - Columbus, Ohio - Mission Hills, California - Peoria, Illinois: Glencoe-Macmillan/McGraw-Hill, 1993., (4. kiadás);

LINFIELD, Robert F.: Telecommunications: Present Status and Future Trends. Park Ridge, New Jersey, Noyes Data Corporation, 1995.;

⁶ A 2.3. pontban összefoglalt műszaki alapokkal összefüggésben lásd részletesebben:

GÉHER Károly (szerk.): Híradástechnika. Bp., Műszaki Könyvkiadó, 1993.;

LITTLECHILD, S.C.: A távközlésgazdaságtan alapelemei. Bp., Magyar Posta Könyvkiadó, 1989.;

BUZÁS Ottó (szerk.): Távközléskultúra. Bp., PressCon Kiadó Kft., 2001.;

DÁRDAI Árpád: Mobil távközlés, mobil Internet. Bp., Mobil Ismeret Kiadó, 2002.;

HENK Tamás: A hálózatok felépítése. In.: Távközlő hálózatok és informatikai szolgáltatások, Lajtha György (szerk.), Hírközlési és Informatikai Tudományos Egyesület (HTE) „On-line könyv”, 4.1.2. pont, www.hte.hu;

SZILÁGYI Sándor: Szolgáltatói és felhasználói szerepek. In.: Távközlő hálózatok és informatikai szolgáltatások, Lajtha György (szerk.), Hírközlési és Informatikai Tudományos Egyesület (HTE) „On-line könyv”, 5.1.1. pont, www.hte.hu

Braga, G. - Carrafini, G. - Liserre, V.: Távközlés ma és holnap: trendek és lehetőségek. Magyar Távközlés, 1992/2. sz. 6 - 12. o.; **Kolláth** Gábor - Szebegyinszki János: Fényvezetők, rézkábelek és vezeték nélküli rendszerek. Magyar Távközlés, 1993/6. sz. 3 - 8. o.; **Nykanen**, Pekka: Vezeték nélküli helyi hurok. Magyar Távközlés, 1994/3. sz., 11 - 13. o.; **Holldonner** László: Gondolatok a fotonikai távközlés háttéréről. Magyar Távközlés, 1997/5. sz. 3 - 8. o.; **Erdősi** Ferenc: Tengeri kábelek mint a távolsági/globális távközlési kapcsolatok hordozói. Magyar Távközlés, 2003/3. sz., 9-23. o.; **Panart**, Manuel: Léghálózatok megbízhatósága. Magyar Távközlés, 1994/4. sz. 31 - 39. o.; **Meskell**, D. J.: A helyi hálózat infrastruktúrája. Az információ századának ütőereje. Magyar Távközlés, 1993/6. sz., 33 - 34. o.

THOMPSON, Richard A.: Telephone Switching Systems. Norwood, MA: Artech House, Inc., 2000.;

CLAISE, Benoit - Wolter, Ralf: Network Management: Accounting and Performance Strategies. Indianapolis, IN: Cisco Press, 2007.;

HORAK, Ray - Newton, Harry - Miller, Mark A.: Communications Systems and Networks. Indianapolis, IN: Wiley Publishing, Inc., 2002., (3. kiadás);

HILL, Goff: The Cable and Telecommunications Professionals' Reference, Volume 1: PSTN, IP and Cellular Networks, and Mathematical Techniques. Burlington, MA - Oxford, OX: Focal Press - Elsevier, Inc., 2007., (3. kiadás);

HARTE, Lawrence - Ofrane, Avi: Telecom Systems, PSTN, PBX, Datacom, IP Telephony, IPTV, Wireless and Billing. Althos Publishing, 2007.;

FREEMAN, Roger L.: Fundamentals of Telecommunications. Geneva, International Telecommunication Union - New York, NY: John Wiley & Sons, Inc., 1999.;

FREEMAN, Roger L.: Fiber Optic Systems for Telecommunications. New York, NY: John Wiley & Sons, Inc., 2002.;

LOOMIS, David G. - Taylor, Lester D. (szerk.): The Future of the Telecommunications Industry: Forecasting and Demand Analysis. Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, Netherlands - Norwell, Massachusetts, 1999.;

AIDAROUS, Salah - Plevyak, Thomas (szerk.): Telecommunications Network Management: Technologies and Implementations. (IEEE Press Series on Network Management), New York, NY: IEEE Press (Institute of Electrical and Electronics Engineers, Inc.), 1998.;

MULLER, Nathan J.: IP Convergence: The Next Revolution in Telecommunications. Norwood, MA: Artech House, Inc., 2000.;

NOAM, Eli M.: Interconnecting the Network of Networks. Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 2001.;

JONES, Stephan S. (szerk.): Basics Of Telecommunications. Chicago, Illinois, International Engineering Consortium, 2004., (5. kiadás);

KULARATNA, Nihal - Dias, Dileeka: Essentials of Modern Telecommunications Systems. Norwood, MA: Artech House, Inc., 2004.;

HUSSAIN, Donna S - Hussain, K. M.: Telecommunications and Networks. Oxford, OX: Butterworth-Heinemann (Reed Publishing Ltd), 1997.;

KEISER, Gerd: FTTX Concepts and Applications. Hoboken, New Jersey, John Wiley & Sons, Inc., 2006.;

CHAN, Wah Chun: Performance Analysis of Telecommunications and Local Area Networks. Norwell, Massachusetts, Kluwer Academic Publishers, 2000.;

FRANCE, Paul (szerk.): Local Access Network Technologies. Stevenage, Herts (Hertfordshire), Institution of Electrical Engineers - Institution of Engineering and Technology (IET), 1999.;

CLARK, Martin P.: Networks and Telecommunications. Chichester, West Sussex, John Wiley & Sons, Ltd., 1997., (2. kiadás);

O'SHAUGHNESSY, Douglas: Speech Communications: Human and Machine. New York, NY: IEEE Press, 2000.;

HARASIM, Linda M.: Global Networks: Computers and International Communication. MIT Press, 1993.;

ANDERSON, John B. - Johannesson Rolf: Understanding Information Transmission. Institute of Electrical and Electronics Engineers, Inc. (IEEE Press), 2005.;

TERPLAN, Kornel - Morreale, Patricia (szerk.): The Telecommunications Handbook. Boca Raton, Florida, CRC Press LLC, 2000.;

HILLS, Jill: Telecommunications and Empire. (History of Communication), Urbana-Chicago, Illinois, University of Illinois Press, 2007.;

BARTH, Helmut: Moderne Telekommunikation: Netze, Dienste, Instrumente, Normen und praktischer Einsatz. München, Franzis-Verlag GmbH & Co., 1992.;

JUNG, Volker - Warnecke, Hans-Jürgen: Handbuch für die Telekommunikation. Berlin-Heidelberg, Springer-Verlag, 2002., (2. kiadás);

GOLENIOWSKI, Lillian: Telecommunications Essentials: The Complete Global Source for Communications Fundamentals, Data Networking and the Internet, and Next-Generation Networks. Boston, MA: Pearson Education, Inc., 2003.;

CROWCROFT, Jon: Open Distributed Systems. London, University College London Press Limited (UCL Press), 1995.;

MINOLI, Daniel: Telecommunications Technology Handbook. Norwood, MA: Artech House Inc., 2003., (2. kiadás);

HORAK, Ray: Telecommunications and Data Communications Handbook. Hoboken, New Jersey, John Wiley & Sons, Inc., 2007.;

VIGNAULT, L. Walter: Worldwide Telecommunications Guide for the Business Manager. New York, NY.: John Wiley & Sons, Inc., 1987.;

LATHI, Bhagwandas Pannalal: Modern Digital and Analog Communication Systems. New York, NY: CBS College Publishing, 1983.;

WESTLAND, Christopher - Clark, Theodore H. K.: Global Electronic Commerce. (Theory and Case Studies), Cambridge, Massachusetts - London, MIT Press, 2000., (2. kiadás);

WEBB, William: Introduction to Wireless Local Loop: Broadband and Narrowband Systems. Norwood, MA: Artech House, Inc., 2000.;

NELLIST, John G.: Understanding Telecommunications and Lightwave Systems. New York, NY: Institute of Electrical and Electronics Engineers, Inc., IEEE Press, 1992.;

KENNEDY, George - Davis, Bernard: Electronic Communication Systems. Lake Forest, Illinois - Columbus, Ohio - Mission Hills, California - Peoria, Illinois: Glencoe-Macmillan/McGraw-Hill, 1993., (4. kiadás);

LINFIELD, Robert F.: Telecommunications: Present Status and Future Trends. Park Ridge, New Jersey, Noyes Data Corporation, 1995.;

KASHIMA, Norio: Passive Optical Components for Optical Fiber Transmission. Norwood, MA: Artech House, Inc., 1995.;

GREEN, Lynne D.: Fiber Optic Communications. Boca Raton, Florida, CRC Press, Inc., 1993.;

SUMMERS, Charles K.: ADSL Standards, Implementation, and Architecture. Boca Raton, Florida, CRC Press LLC, 1999.;

GAGNAIRE, Maurice: Broadband Local Loops for High-Speed Internet Access. Norwood, MA: Artech House, Inc., 2003.;

⁷ **Az Európai Parlament és a Tanács** 2000. december 18-i 2887/2000/EK rendelete a helyi hurok átengedéséről, OJ L 336, 2000. XII. 30.

⁸ Lásd a 2.1. és 2.2. pontokhoz kapcsolódó jegyzeteket (felhasznált irodalmat) is.

⁹ *A telematika összefoglalásához és műszaki alapjaihoz kapcsolódóan lásd részletesebben:*

ERDŐSI Ferenc: Telematika. Bp., Távközlési Könyvkiadó, 1992.;

LITTLECHILD, S.C.: A távközlésgazdaságtan alapelemei. Bp., Magyar Posta Könyvkiadó, 1989.;

INTERNATIONAL Telegraph and Telephone Consultative Committee: Új szolgáltatások gazdasági hatása a távközlési vállalkozásokra. (Ford.: Mesterházy Tiborné), Bp., Közlekedési Dokumentációs Vállalat, 1986., (A mű eredeti címe, kiadása: GAS 5 Economic Studies at the National Level in the Field of Telecommunications: Determination of the Economic Impact of New Services on Telecommunication Undertakings, The International Telegraph and Telephone Consultative Committee, Geneva, 1984);

MCCONNELL, Kenneth R. - Bodson, Dennis - Urban, Stephen: Fax: Facsimile Technology and Systems. Norwood, MA: Artech House, Inc., 1999., (3. kiadás);

SCHAPHORST, Richard: Videoconferencing and Videotelephony: Technology and Standards. Norwood, MA: Artech House, Inc., 1996.;

FREEMAN, Roger L.: Telecommunications Transmission Handbook. New York, NY: John Wiley & Sons, Inc., 1998., (4. kiadás);

CLARK, Martin P.: Networks and Telecommunications. Chichester, West Sussex John Wiley & Sons, Ltd., 1997., (2. kiadás);

WEBSTER, Profess: Theories of the Information Society. London, Routledge, 2002., (2. kiadás), (130-131. o.);

VIGNAULT, L. Walter: Worldwide Telecommunications Guide for the Business Manager. New York, NY.: John Wiley & Sons, Inc., 1987., 34-45. o.

BROCK, Gerald W.: The Second Information Revolution. Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 2003.,

MINOLI, Daniel: Telecommunications Technology Handbook. Norwood, MA: Artech House Inc., 2003.;

GOLENIEWSKI, Lillian: Telecommunications Essentials: The Complete Global Source for Communications Fundamentals, Data Networking and the Internet, and Next-Generation Networks. Boston, MA: Pearson Education, Inc., 2003.;

HORAK, Ray: Telecommunications and Data Communications Handbook. Hoboken, New Jersey, John Wiley & Sons, Inc., 2007.;

GRAHAM, Steve: Telecommunications and the City. London, Routledge, 1996.;

ANDERSON, John R.: Intelligent Networks: Principles and Applications. Stevenage, Herts (Hertfordshire) - London, Institution of Electrical Engineers - Institution of Engineering and Technology (IET), 2002.;

SAADAWI, Tarek N. - Ammar, Mostafa H.: Fundamentals of Telecommunication Networks. New York, NY: John Wiley & Sons, Inc., 1994.;

PUIJE, Patrick D.: Telecommunication Circuit Design. New York, NY: John Wiley & Sons, Inc., 2002.;

BATES, Regis J. - Gregory, Donald W.: Voice & Data Communications Handbook. Berkeley, California, Osborne/McGraw-Hill, 2001. (4. kiadás);

NELLIST, John G. - Gilbert, Elliott M.: Understanding Modern Telecommunications and the Information Superhighway. Norwood, MA: Artech House, Inc., 1999.;

LINDBERG, Bertil C.: Troubleshooting Communications Facilities: Measurements and Tests on Data and Telecommunications Circuits, Equipment, and Systems. John Wiley & Sons, Inc., 1990.;

POOL, Ithiel de Sola: Technologies without Boundaries: On Telecommunications in a Global Age. Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 1990.;

PEDRYCZ, Witold - Vasilakos, Athanasios (szerk.): Computational Intelligence in Telecommunications Networks. Boca Raton, Florida, CRC Press, LLC, 2001.;

BURD, Nick: ISDN Subscriber Loop. London, Chapman & Hall, 1997.;

BREWSTER, Ron: ISDN Technology London, Chapman & Hall, 1993.;

KIM, B. G.: Current Advances in LANs, Mans and ISDN. Norwood, MA: Artech House, Inc., 1989.;

WU, Theodore Y. - Yoshikai, Noriaki: ATM Transport and Network Integrity. San Diego, CA: Academic Press, 1997.;

PANDYA, Abhijit - Sen, S. Ercan: ATM Technology for Broadband Telecommunications Networks. Boca Raton, Florida, CRC Press, LLC, 1999.;

GREEN, James Harry: The Irwin Handbook of Telecommunications. New York NY: McGraw-Hill, 2000., (4. kiadás);

SAADAWI, Tarek N. - Ammar, Mostafa H.: Fundamentals of Telecommunication Networks. New York, NY: John Wiley & Sons, Inc., 1994.;

HORAK, Ray - Newton, Harry - Miller, Mark A.: Communications Systems and Networks. Indianapolis, IN: Wiley Publishing, Inc., 2002. (3. kiadás);

HARTE, Lawrence - Flood, Robert: Introduction to Public Switched Telephone Networks: POTS, ISDN, DLC, DSL, and PON Technologies, Systems and Services. Fuquay-Varina, NC: Althos Publishing, 2005., (2. kiadás);

RAMAN, Lakshmi G.: Fundamentals of Telecommunications Network Management. New York, NY: IEEE Press, 1999.;

HIGGINBOTTOM, Gary: Performance Evaluation of Communication Networks. Norwood, MA: Artech House, Inc., 1998.;

HARDWICK, Steve: Isdn Design: A Practical Approach. San Diego, California, Academic Press, Inc., 1989.;

SUMMERS, Charles K.: ADSL Standards, Implementation, and Architecture. Boca Raton, Florida, CRC Press LLC, 1999.;

HORAK, Ray: Communications Systems and Networks. New York, NY: M&T Books - Hungry Minds, Inc., 2000.;

CHAO, H. Jonathan - Lam, Cheuk H. - Oki, Eiji: Broadband Packet Switching Technologies: A Practical Guide to ATM Switches and IP Routers. New York, NY: John Wiley & Sons, Inc., 2001.;

TUNMANN, Ernest O.: Practical Multiservice LANs: ATM and RF Broadband. Norwood, MA: Artech House, Inc., 1999.;

GRÖNLUND, Ake - Albinsson, Lars - Kauranne, Tuomo - Hartkamp, Frank - Forsgren, Olov - Kritzenberger, Huberta: Managing Electronic Services: A Public Sector Perspective. London, Springer-Verlag, 2000.;

ZUIDWEG, Johan: Next Generation Intelligent Networks. Norwood, MA: Artech House, Inc., 2002.;

¹⁰ A 2.9. pontban összefoglalt műszaki alapokhoz és az OSI referencia modellhez felhasznált irodalom, illetve lásd részletesebben:

BUZÁS Ottó (szerk.): Távközléskultúra. Bp., PressCon Kiadó Kft., 2001.;

DÁRDAI Árpád: Mobil távközlés, mobil Internet. Bp., Mobil Ismeret Kiadó, 2002.;

CSOPAKI Gyula - Dibuz Sarolta (szerk.): Kapesolás, protokollok. In.: Távközlő hálózatok és informatikai szolgáltatások, Lajtha György (szerk.), Hírközlési és Informatikai Tudományos Egyesület (HTE) „On-line könyv”, 3.6. pont, www.hte.hu;

MAZGON Sándor: Adathálózatok. In.: Távközlő hálózatok és informatikai szolgáltatások, Lajtha György (szerk.), Hírközlési és Informatikai Tudományos Egyesület (HTE) „On-line könyv”, 4.5. pont, www.hte.hu;

Imre Sándor - Schulcz Róbert: Vezetéknélküli számítógép-hálózatok. Magyar Távközlés, 2003/5-6. sz., 27-32. o.;

Buda Szabolcs - Hollós Dániel - Keszei Csaba - Pásztor András - Imre Sándor: A vezeték nélküli hálózatok jelene és jövője. Magyar Távközlés, 2000/2. sz., 15-20. o.;

Csege Viktor - Heim István - Imre Sándor - Schulz Róbert: Mobilinternet - IP mobilitás. Magyar Távközlés, 2003/2. sz. 23-30. o.;

Horváth Pál: Az IP alapú távközlés (A növekedés titka). Magyar Távközlés, 2000/3. sz. sz., 18-23. o.;

Dorman, Denis: ATM, a helyi hálózatok kulcseleme. Magyar Távközlés, 1994/3. sz., 20 - 22. o.;

Zorkóczy Zoltán: LAN-ok és telefonszétosztás. Magyar Távközlés, 1994/3. sz., 15 - 19. o.;

Varga Balázs: Ethernet-alapú elérési hálózatok. Magyar Távközlés, 2003/2. sz., 18-22. o.;

MULLER, Nathan J.: IP Convergence: The Next Revolution in Telecommunications. Norwood, MA: Artech House, Inc., 2000.;

THE WORLD BANK: The State in a Changing World. (World Development Report 1997), New York, NY.: Oxford University Press, 1997.;

LOOMIS, David G. - Taylor, Lester D. (szerk.): Forecasting the Internet: Understanding the Explosive Growth of Data Communications. Norwell, Massachusetts, Kluwer Academic Publishers, 2002.;

BROCK, Gerald W.: The Second Information Revolution. Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 2003.;

JAKOBS, Kai: Standardisation Processes in IT: Impact, Problems and Benefits of User Participation. Braunschweig/Wiesbaden, Vieweg & Sohn Verlagsgesellschaft, 2000.;

CROWCROFT, Jon: Open Distributed Systems. London, University College London Press Limited (UCL Press), 1995.;

NOAM, Eli M.: Interconnecting the Network of Networks. Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 2001.;

MINOLI, Daniel: Telecommunications Technology Handbook. Norwood, MA: Artech House Inc., 2003.;

GOLENIOWSKI, Lillian: Telecommunications Essentials: The Complete Global Source for Communications Fundamentals, Data Networking and the Internet, and Next-Generation Networks. Boston, MA: Pearson Education, Inc., 2003.;

MANSELL, Robin - Steinmueller, W. Edward: Mobilizing the Information Society Strategies for Growth and Opportunity. Oxford, OX: Oxford University Press, 2000.;

HORAK, Ray: Telecommunications and Data Communications Handbook. Hoboken, New Jersey, John Wiley & Sons, Inc., 2007.;

LINFIELD, Robert F.: Telecommunications: Present Status and Future Trends. Park Ridge, New Jersey, Noyes Data Corporation, 1995.;

HUSSAIN, Donna S - Hussain, K. M.: Telecommunications and Networks. Oxford, OX: Butterworth-Heinemann (Reed Publishing Ltd), 1997.;

ANDERSON, John R.: Intelligent Networks: Principles and Applications. Stevenage, Herts (Hertfordshire) - London, Institution of Electrical Engineers - Institution of Engineering and Technology (IET), 2002.;

SAADAWI, Tarek N. - Ammar, Mostafa H.: Fundamentals of Telecommunication Networks. New York, NY: John Wiley & Sons, Inc., 1994.;

PUIJE, Patrick D.: Telecommunication Circuit Design. New York, NY: John Wiley & Sons, Inc., 2002.;

-
- BATES, Regis J. - Gregory, Donald W.: Voice & Data Communications Handbook. Berkeley, California, Osborne/McGraw-Hill, 2001. (4. kiadás);
- NELLIST, John G. - Gilbert, Elliott M.: Understanding Modern Telecommunications and the Information Superhighway. Norwood, MA: Artech House, Inc., 1999.;
- LINDBERG, Bertil C.: Troubleshooting Communications Facilities: Measurements and Tests on Data and Telecommunications Circuits, Equipment, and Systems. John Wiley & Sons, Inc., 1990.;
- MAZDA, Fraidoon (szerk.): Telecommunications Engineer's Reference Book. Oxford, OX - Woburn, MA: Butterworth-Heinemann - Reed Educational and Professional Publishing, Ltd., 1998., (2. kiadás);
- HIGGINBOTTOM, Gary: Performance Evaluation of Communication Networks. Norwood, MA: Artech House, Inc., 1998.;
- CHAO, H. Jonathan - Lam, Cheuk H. - Oki, Eiji: Broadband Packet Switching Technologies: A Practical Guide to ATM Switches and IP Routers. New York, NY: John Wiley & Sons, Inc., 2001.;
- WETTEROTH, Debra: OSI Reference Model for Telecommunications. New York, NY: McGraw-Hill Companies, Inc., 2002.;
- GABLE, Robert A.: Telecommunications Department Management. Norwood, MA: Artech House, Inc., 1999.;
- ZUIDWEG, Johan: Next Generation Intelligent Networks. Norwood, MA: Artech House, Inc., 2002.;
- PLANT, Robert - Murrell, Stephen: An Executive's Guide to Information Technology: Principles, Business Models, and Terminology. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2007.;
- SADIKU, Matthew - Ilyas, Mohammad: Simulation of Local Area Networks. Boca Raton, Florida, CRC Press, Inc., 1995.;
- MUTH, Thomas: Modeling Telecom Networks and Systems Architecture: Conceptual Tools and Formal Methods. Berlin-Heidelberg, Springer-Verlag, 2001.;
- TUNMANN, Ernest O.: Practical Multiservice LANs: ATM and RF Broadband. Norwood, MA: Artech House, Inc., 1999.;
- HELD, Gilbert: Internetworking LANs and WANs: Concepts, Techniques and Methods. Chichester, West Sussex, John Wiley & Sons Ltd, 1998., (2. kiadás);
- BING, Benny: High-Speed Wireless Atm and Lans. Norwood, MA: Artech House, Inc., 2000.;
- AGGELOU, George: Mobile Ad Hoc Networks: From Wireless LANs to 4G Networks. New York, NY: McGraw-Hill Companies, Inc., 2005.;
- GAGNAIRE, Maurice: Broadband Local Loops for High-Speed Internet Access. Norwood, MA: Artech House, Inc., 2003.;
- ¹¹ **HELLER** Krisztina: A lakossági távbeszélő-felhasználás törvényszerűségei. In.: A távközlés társadalmi és gazdasági összefüggései, Heller Krisztina - Nádasi Ferenc (szerk.), Bp., Akadémiai Kiadó, 1990., 82-95. o.;
- Borsos** Károly: A távközlés haszna és hiányának kára. Magyar Távközlés, 1993/1., különszám, 5-9. o.
- ¹² **CSORBA** Imre: A távközlés szabályozása - múltban és jelenben. Magyar Távközlés, 1992/2. sz., 13-14. o.
- ¹³ **LOWENFELD**, Andreas F.: International Economic Law. Oxford OX: Oxford University Press, 2002., 17-18., 500-503. o.;
- STIGLITZ, Joseph E.: Globalization and Its Discontents. New York, NY: W.W. Norton & Company, Inc., 2002. 9., 11., 13. o.;
- TAYLOR, Martyn D.: International Competition Law: A New Dimension for the WTO? Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2006., 148-151. o.;
- KRIEGER, Joel (szerk.): The Oxford Companion to Politics of the World. New York, NY: Oxford University Press, Inc., 2001., (2.kiadás), 282-283., 412., 465-466. o.;
- TREBILCOCK, Michael J. - Howse, Robert: The Regulation of International Trade. London, Routledge, 1999., (2. kiadás), 20., 24., 95. o.;
- JACKSON, John H.: The Jurisprudence of GATT and the WTO: Insights on Treaty Law and Economic Relations. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2000., 7., 99., 203. o.;
- GERTLER, Meric S. - Wolfe, David A. (szerk.): Innovation and Social Learning: Institutional Adaptation in an Era of Technological Change. Basingstoke, Hampshire, Palgrave Macmillan Ltd, 2002., 48-53., 58. o.;
- PARRY, Geraint - Qureshi, Asif - Steiner, Hillel (szerk.): The Legal and Moral Aspects of International Trade: Freedom and Trade. (Volume III.), London, Routledge, 1998., 23. o.;
- ALEXANDER, Kern - Dhumale, Rahul - Eatwell, John: Global Governance of Financial Systems: The International Regulation of Systemic Risk. New York, NY: Oxford University Press, Inc., 2006., 20-23., 81-82. o.;
- WEINGAST, Barry R. - Wittman, Donald (szerk.): The Oxford Handbook of Political Economy. Oxford, OX: Oxford University Press, 2006., 588., 590., 759. o.;
- SALVATORE, Dominick (szerk.): Protectionism and World Welfare. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 1993., 7., 231., 290., 292. o.;
- KINDLEBERGER, Charles P.: A Financial History of Western Europe. New York, NY: Oxford University Press, Inc., 1993., (2. kiadás), 5., 10., 414-419., 429., 452-454. o.;
- HILLS, Jill: Telecommunications and Empire (History of Communication), Urbana-Chicago, Illinois, University of Illinois Press, 2007., 30., 150. o.

¹⁴ *Az aranydeviza rendszerről és alkalmazásának csekély sikeréről lásd részletesen:*

SIMAI Mihály - Gál Péter (szerk.): Új trendek és startégiák a világgazdaságban. (Vállalatok, államok, nemzetközi szervezetek), Bp., Akadémiai Kiadó, 2000., 114-117. o.;

BLAHÓ András (szerk.): Világgazdaságtan II. kötet. Globális fejlődés - gazdaságdiplomácia. Bp., Aula Kiadó, 2002., 166. o.;

LOWENFELD, Andreas F.: International Economic Law. Oxford OX: Oxford University Press, 2002., 9-14., 524-525. o.;

KRIEGER, Joel (szerk.): The Oxford Companion to Politics of the World. New York, NY: Oxford University Press, Inc., 2001., (2.kiadás), 323. o.;

TREBILCOCK, Michael J. - Howse, Robert: The Regulation of International Trade. London, Routledge, 1999., (2. kiadás), 20., 24., 95., 104-106., 367., 512-513. o.;

JACKSON, John H.: The Jurisprudence of GATT and the WTO: Insights on Treaty Law and Economic Relations. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2000., 7., 87., 99., 260., 399., 409., 418. o.;

PARRY, Geraint - Qureshi, Asif - Steiner, Hillel (szerk.): The Legal and Moral Aspects of International Trade: Freedom and Trade. (Volume III.), London, Routledge, 1998., 48. o.;

SALVATORE, Dominick (szerk.): Protectionism and World Welfare. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 1993., 244-249. o.;

HILLS, Jill: Telecommunications and Empire (History of Communication), Urbana-Chicago, Illinois, University of Illinois Press, 2007., 133. o.

¹⁵ **BLAHÓ** András (szerk.): Világgazdaságtan II. kötet. Globális fejlődés - gazdaságdiplomácia. Bp., Aula Kiadó, 2002., 166. o.;

SHAW, Malcolm N.: Nemzetközi jog. Bp., Osiris Kiadó, 2001., 729. o.;

DINH, Nguyen Quoc - Daillier, Patrick - Pellet, Alain, Kovács Péter: Nemzetközi közjog. Bp., Osiris Kiadó, 2005., 495., 502. o.;

¹⁶ *Mindezekről lásd részletesebben, pl.:*

MAJOR Iván: A távközlés privatizációja. Budapest, ÁPV Rt. (Számadás a talentumról), 1998., 12-22. o.;

CAMERON, Rondo: A világgazdaság rövid története. Budapest, Maecenas Könyvek, Talentum Kft., 1998., 401-404., 430-434., 437-460., 465-473. o.;

NAGY Pongrác: A rendszerváltás gazdaságpolitikája. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2004. (2. kiadás), 10-15., 37-47., 61-64., 75-80. o.;

HELLER Krisztina - Nadasdi Ferenc (szerk.): A távközlés társadalmi és gazdasági összefüggései. Bp., Akadémiai Kiadó, 1990., 11-26. o.;

BARA Zoltán - Szabó Katalin (szerk.): Gazdasági rendszerek, országok, intézmények. Bevezetés az összehasonlító gazdaságtanba. Budapest, Aula Kiadó, 2001., 245-357. o.

¹⁷ **PRANDLER** Árpád (szerk.): Nemzetközi szervezetek és intézmények. Bp., Aula Kiadó Kft., 2001., 159. o.;

DINH, Nguyen Quoc - Daillier, Patrick - Pellet, Alain, Kovács Péter: Nemzetközi közjog. Bp., Osiris Kiadó, 2005., 495 - 496. o.;

FINE, Ben - Lapavitsas, Costas - Pincus, Jonathan (szerk.): Development Policy in the Twenty-first Century: Beyond the Post-Washington Consensus. London, Routledge, 2001., 10-14., 44., 54., 58-60., 69. o.;

STIGLITZ, Joseph E.: Globalization and Its Discontents. New York, NY: W.W. Norton & Company, Inc., 2002. 10-13., 16., 17-18., 23-24., 195-196. o.;

LOWENFELD, Andreas F.: International Economic Law. Oxford OX: Oxford University Press, 2002., 503-506. o.;

STIGLITZ, Joseph E.: The Roaring Nineties: A New History of the World's Most Prosperous Decade. New York, NY: W.W. Norton & Company, Inc., 2004., 202-203. o.;

STIGLITZ, Joseph E. - Charlton, Andrew: Fair Trade for All: How Trade Can Promote Development. New York, NY: Oxford University Press, 2005., 20., 33., 34., 37., 80-81., 131. o.;

STIGLITZ, Joseph E. - Greenwald, Bruce: Towards a New Paradigm in Monetary Economics. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2003. 261-270., 272-275. o.;

STIGLITZ, Joseph E. - Pleskovic, Boris (szerk.): Annual World Bank Conference on Development Economics 1998. Washington D.C.: The World Bank, 1999., 67., 71. o.;

WILLIAMSON, John - Bergsten Fred C. (szerk.): Dollar Overvaluation and the World Economy. (Institute for International Economics, Special Reports 16.), Washington D.C.: Institute for International Economics, 2003., 37-39., 270-271., 277-281. o.;

HELD, David - McGrew, Anthony: Globalization Theory: Approaches and Controversies. Cambridge, CB: Polity Press, 2007., 106., 113., 190., 194. o.;

TAYLOR, Martyn D.: International Competition Law: A New Dimension for the WTO? Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2006., 148-151. o.;

KRIEGER, Joel (szerk.): The Oxford Companion to Politics of the World. New York, NY: Oxford University Press, Inc., 2001., (2.kiadás), 313., 409., 412-418. o.;

TREBILCOCK, Michael J. - Howse, Robert: The Regulation of International Trade. London, Routledge, 1999., (2. kiadás), 20-21., 96., 103-104., 513. o.;

JACKSON, John H.: The Jurisprudence of GATT and the WTO: Insights on Treaty Law and Economic Relations. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2000., 4., 21., 99., 260-264., 383., 408-409. o.;

O'HARA, Phillip Anthony: Growth and Development in the Global Political Economy: Social structures of accumulation and modes of regulation. Abingdon, Oxon, Routledge, 2006., 4., 22., 43., 56., 80., 87-91., 98., 222. o.;

GERTLER, Meric S. - Wolfe, David A. (szerk.): Innovation and Social Learning: Institutional Adaptation in an Era of Technological Change. Basingstoke, Hampshire, Palgrave Macmillan Ltd, 2002., 48., 51-52., 91. o.;

GUZMAN, Andrew T. - Sykes, Alan O. (szerk.): Research Handbook in International Economic Law. Cheltenham, Glos, Edward Elgar Publishing Limited, 2007., 364-365., 404-410., 413. o.;

KINDLEBERGER, Charles P.: A Financial History of Western Europe. New York, NY: Oxford University Press, Inc., 1993., (2. kiadás), 414-419., 430., 432., 441-444., 451-455. o.;

ALEXANDER, Kern - Dhumale, Rahul - Eatwell, John: Global Governance of Financial Systems: The International Regulation of Systemic Risk. New York, NY: Oxford University Press, Inc., 2006., 20-21., 36-38., 44., 72-75., 79-98. o.;

ONKVISIT, Sak - Shaw, John J.: International Marketing: Analysis and Strategy. London, Routledge, 2004., (4. kiadás), 535-541., 558-564. o.;

Stiglitz, Joseph E.: Capital-market Liberalization, Globalization, and the IMF. Oxford Review of Economic Policy, Vol. 20. No. 1., (Spring 2004), 57-71. o.; **Stiglitz**, Joseph E.: Economic Growth Revisited. Industrial and Corporate Change, Vol. 3. No. 1., (1994), 65-110. o.; **Stiglitz**, Joseph E.: Globalization and the economic role of the state in the new millennium. Industrial and Corporate Change, Vol. 12. No. 1., (February 2003), 3 - 26. o.;

¹⁸ **FINE**, Ben - Lapavistas, Costas - Pincus, Jonathan (szerk.): Development Policy in the Twenty-first Century: Beyond the Post-Washington Consensus. London, Routledge, 2001., 1-3., 10-15., 19., 112., 114., 136-138. o.;

FINE, Ben: Social Capital Versus Social Theory: Political Economy and Social Science at the Turn of the Millenium. London, Routledge, 2001., 155-168. o.;

STIGLITZ, Joseph E.: Globalization and Its Discontents. New York, NY: W.W. Norton & Company, Inc., 2002. 11., 23-25., 195., 215., 224., 241-244. o.;

STIGLITZ, Joseph E.: The Roaring Nineties: A New History of the World's Most Prosperous Decade. New York, NY: W.W. Norton & Company, Inc., 2004., 216-217. o.;

STIGLITZ, Joseph E. - Charlton, Andrew: Fair Trade for All: How Trade Can Promote Development. New York, NY: Oxford University Press, 2005., 2., 20., 46., 89., 94., 170., 204-205. o.;

STIGLITZ, Joseph E. - Greenwald, Bruce: Towards a New Paradigm in Monetary Economics. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2003., 240., 272. o.;

STIGLITZ, Joseph E. - Pleskovic, Boris (szerk.): Annual World Bank Conference on Development Economics 1998. Washington D.C.: The World Bank, 1999., 252-253. o.;

LOWENFELD, Andreas F.: International Economic Law. Oxford OX: Oxford University Press, 2002., 617-623. o.;

TAYLOR, Martyn D.: International Competition Law: A New Dimension for the WTO? Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2006., 148-151. o.;

KRIEGER, Joel (szerk.): The Oxford Companion to Politics of the World. New York, NY: Oxford University Press, Inc., 2001., (2.kiadás), 911-920. o.;

TREBILCOCK, Michael J. - Howse, Robert: The Regulation of International Trade. London, Routledge, 1999. (2. kiadás), 20-21. o.;

JACKSON, John H.: The Jurisprudence of GATT and the WTO: Insights on Treaty Law and Economic Relations. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2000., 4., 99., 408-409., 454. o.;

O'HARA, Phillip Anthony: Growth and Development in the Global Political Economy: Social structures of accumulation and modes of regulation. Abingdon, Oxon, Routledge, 2006., 211-212., 216. o.;

GERTLER, Meric S. - Wolfe, David A. (szerk.): Innovation and Social Learning: Institutional Adaptation in an Era of Technological Change. Basingstoke, Hampshire, Palgrave Macmillan Ltd, 2002., 48., 51-52., 91. o.;

GUZMAN, Andrew T. - Sykes, Alan O. (szerk.): Research Handbook in International Economic Law. Cheltenham, Glos, Edward Elgar Publishing Limited, 2007., 26-27., 56. o.;

ALEXANDER, Kern - Dhumale, Rahul - Eatwell, John: Global Governance of Financial Systems: The International Regulation of Systemic Risk. New York, NY: Oxford University Press, Inc., 2006., 20., 33., 36-38., 44., 72-75., 79-84., 97-99. o.;

KINDLEBERGER, Charles P.: A Financial History of Western Europe. New York, NY: Oxford University Press, Inc., 1993., (2. kiadás), 414-417. o.;

HILLS, Jill: Telecommunications and Empire (History of Communication), Urbana-Chicago, Illinois, University of Illinois Press, 2007., 149-174. o.

¹⁹ **LOWENFELD**, Andreas F.: International Economic Law. Oxford OX: Oxford University Press, 2002., 508-510., 529-561., 618-620. o.

STIGLITZ, Joseph E.: Globalization and Its Discontents. New York, NY: W.W. Norton & Company, Inc., 2002. 13-14., 16., 23-24. o.;

KRIEGER, Joel (szerk.): The Oxford Companion to Politics of the World. New York, NY: Oxford University Press, Inc., 2001., (2.kiadás), 414-417., 911-915. o.;

GERTLER, Meric S. - Wolfe, David A. (szerk.): *Innovation and Social Learning: Institutional Adaptation in an Era of Technological Change*. Basingstoke, Hampshire, Palgrave Macmillan Ltd, 2002., 48., 51-52., 91. o.;

GUZMAN, Andrew T. - Sykes, Alan O. (szerk.): *Research Handbook in International Economic Law*. Cheltenham, Glos, Edward Elgar Publishing Limited, 2007., 404-410., 413. o.;

HILLS, Jill: *Telecommunications and Empire (History of Communication)*, Urbana-Chicago, Illinois, University of Illinois Press, 2007., 152-153., 156-159., 162-164., 167-168., 173. o.

²⁰ PRANDLER Árpád (szerk.): *Nemzetközi szervezetek és intézmények*. Bp., Aula Kiadó Kft., 2001., 165-169. o.;

STIGLITZ, Joseph E.: *Globalization and Its Discontents*. New York, NY: W.W. Norton & Company, Inc., 2002. 17., 52., 241-244. o.;

STIGLITZ, Joseph E.: *The Roaring Nineties: A New History of the World's Most Prosperous Decade*. New York, NY: W.W. Norton & Company, Inc., 2004., 216-220., 225., 229. o.

²¹ BLAHÓ András (szerk.): *Világ gazdaságtan II. kötet. Globális fejlődés - gazdaságdiplomácia*. Bp., Aula Kiadó, 2002., 169 - 180. o.

²² FINE, Ben - Lapavistas, Costas - Pincus, Jonathan (szerk.): *Development Policy in the Twenty-first Century: Beyond the Post-Washington Consensus*. London, Routledge, 2001., 44., 52-54., 64-69. o.;

STIGLITZ, Joseph E.: *Globalization and Its Discontents*. New York, NY: W.W. Norton & Company, Inc., 2002. 17., 52., 53-57. o.;

STIGLITZ, Joseph E.: *The Roaring Nineties: A New History of the World's Most Prosperous Decade*. New York, NY: W.W. Norton & Company, Inc., 2004., 220-221., 229-230. o.;

STIGLITZ, Joseph E. - Charlton, Andrew: *Fair Trade for All: How Trade Can Promote Development*. New York, NY: Oxford University Press, 2005., 34., 80-81., 89., 94., 205. o.;

STIGLITZ, Joseph E.: *Capital-market Liberalization, Globalization, and the IMF*. *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 20. No. 1., (Spring 2004), 57-71. o.;

SEVEN, Bulent: *Legal Aspects of Privatisation: A Comparative Study of European Implementations*. Dissertation.com, 2001., 58-60. o.;

KRIEGER, Joel (szerk.): *The Oxford Companion to Politics of the World*. New York, NY: Oxford University Press, Inc., 2001., (2.kiadás), 636-637., 692-693., 806-807. o.;

LAEGREID, Per - Christensen, Tom (szerk.): *Transcending New Public Management: The Transformation of Public Sector Reform*. Aldershot HR: Ashgate Publishing Limited, 2007., 93-95. o.;

BOGDANDY, Armin - Mavroidis, Petros C. - Mény, Yves (szerk.): *European Integration and International Co-Ordination: Studies in Transnational Economic Law in Honour of Claus-Dieter Ehlermann*. Hague, Netherlands, Kluwer Law International, 2002., 398., 400. o.;

O'HARA, Phillip Anthony: *Growth and Development in the Global Political Economy: Social structures of accumulation and modes of regulation*. Abingdon, Oxon, Routledge, 2006., 80., 87-91., 98., 211-212., 216., 222. o.;

HELD, David - McGrew, Anthony: *Globalization Theory: Approaches and Controversies*. Cambridge, CB: Polity Press, 2007., 106. o.

LIU, Kuotsai Tom (szerk.): *Handbook of Economic Development. (Public Administration and Public Policy/69)*, New York, NY: Marcel Dekker, Inc., 1998., 535., 536. o.;

NAGEL, Stuart S. (szerk.): *Handbook of Public Policy Evaluation*. Thousand Oaks, California, Sage Publications, Inc., 2002. o., 160. o.

HILLS, Jill: *Telecommunications and Empire (History of Communication)*, Urbana-Chicago, Illinois, University of Illinois Press, 2007., 152-153., 156-159., 162-164., 167-168., 173. o.;

Stiglitz, Joseph E.: *Capital-market Liberalization, Globalization, and the IMF*. *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 20. No. 1., (Spring 2004), 57-71. o.; Stiglitz, Joseph E.: *Economic Growth Revisited*. *Industrial and Corporate Change*, Vol. 3. No. 1., (1994), 65-110. o.; Stiglitz, Joseph E.: *Globalization and the economic role of the state in the new millennium*. *Industrial and Corporate Change*, Vol. 12. No. 1., (February 2003), 3 - 26. o.; Alexander, Kern - Dhumale, Rahul - Eatwell, John: *Global Governance of Financial Systems: The International Regulation of Systemic Risk*. New York, NY: Oxford University Press, Inc., 2006., 44., 83. o.;

²³ CSIKÓS-NAGY Béla: *Közgazdaságtan a globalizáció világában. II. kötet, (Szerkesztő: Glatz Ferenc)*, Bp., MTA Társadalomkutató Központ, 2002., 64. o.;

GULYÁS Gyula - Jenei György: *Összehasonlító közpolitika*. Bp., Aula Kiadó Kft., 2002., 376. o.;

THE WORLD BANK: *Entering the 21st Century. (World Development Report 1999/2000)*, New York, N.Y.: Oxford University Press, 2000., 17., 21-22. o.;

STIGLITZ, Joseph E.: *The Roaring Nineties: A New History of the World's Most Prosperous Decade*. New York, NY: W.W. Norton & Company, Inc., 2004., (87., 91-101., 113.), 202., 205-209., 220-221., 226., 229-230., 292. o.

STIGLITZ, Joseph E. - Charlton, Andrew: *Fair Trade for All: How Trade Can Promote Development*. New York, NY: Oxford University Press, 2005., 34., 80-81., 89., 94., 205. o.;

STIGLITZ, Joseph E. - Pleskovic, Boris (szerk.): *Annual World Bank Conference on Development Economics 1998*. Washington D.C.: The World Bank, 1999., 10., 34., 37., 45. o.;

HELD, David - McGrew, Anthony: *Globalization Theory: Approaches and Controversies*. Cambridge, CB: Polity Press, 2007., 106., 113., 190., 194. o.;

-
- SEVEN, Bulent: Legal Aspects of Privatisation: A Comparative Study of European Implementations. Dissertation.com, 2001., 58-60. o.;
- LAEGREID, Per - Christensen, Tom (szerk.): Transcending New Public Management: The Transformation of Public Sector Reform. Aldershot HR: Ashgate Publishing Limited, 2007., 93-95. o.;
- ²⁴ PRANDLER Árpád (szerk.): Nemzetközi szervezetek és intézmények. Bp., Aula Kiadó Kft., 2001., 169. o.
- ²⁵ BLAHÓ András (szerk.): Világgazdaságtan II. kötet. Globális fejlődés - gazdaságdiplomácia. Bp., Aula Kiadó, 2002., 178 -179. o.
- ²⁶ BLAHÓ András (szerk.): Világgazdaságtan II. kötet. Globális fejlődés - gazdaságdiplomácia. Bp., Aula Kiadó, 2002., 145. o.
- ²⁷ KRUGMAN, Paul R. - Obstfeld, Maurice: Nemzetközi gazdaságtan. Bp., Panem Könyvkiadó, 2003., 623., 630-637. o.
- ²⁸ CSIKÓS-NAGY Béla: Közgazdaságtan a globalizáció világában. II. kötet, (Szerkesztő: Glatz Ferenc), Bp., MTA Társadalomkutató Központ, 2002., 120. o
- ²⁹ *Az olajválságról - a világgazdasági válság fő okairól lásd részletesebben:*
- TREBILCOCK, Michael J. - Howse, Robert: The Regulation of International Trade. London, Routledge, 1999., (2. kiadás), 21, 368, 487. o.;
- MACRORY, Patrick F. J. - Appleton, Arthur E. - Plummer, Michael G. (szerk.): The World Trade Organization: Legal, Economic and Political Analysis. New York, NY.: Springer, 2005., 10. o.;
- PARRY, Geraint - Qureshi, Asif - Steiner, Hillel (szerk.): The Legal and Moral Aspects of International Trade: Freedom and Trade. (Volume III.), London, Routledge, 1998., 48. o.;
- SIMMONS, Matthew R.: Twilight in the Desert: The Coming Saudi Oil Shock and the World Economy. Hoboken, New Jersey, John Wiley&Sons, Inc., 2005., 10., 50., 56., 59-62. o.;
- LEEB, Stephen - Leeb, Donna: The Oil Factor. New York, NY: Time Warner Book Group, 2004., 6-12., 15-22. o.;
- KLARE, Michael T.: Blood and Oil: The Dangers and Consequences of America's Growing Dependency on Imported Petroleum. New York, NY: Metropolitan Books - Henry Holt and Company, LLC, 2004., 9-13. o.;
- BRADFORD, Travis: Solar Revolution: The Economic Transformation of the Global Energy Industry. Cambridge, MA: MIT Press, 2006., 3., 16., 40-42., 58-62., 63., 89., 98. o.;
- STIGLITZ, Joseph E.: Making Globalization Work. New York, NY: W.W. Norton & Company, Inc., 2006., 141., 172. o.;
- HELD, David - McGrew, Anthony: Globalization Theory: Approaches and Controversies. Cambridge, CB: Polity Press, 2007., 56., 195. o.;
- PIVEN, Frances Fox - Cloward, Richard: Regulating the Poor: The Functions of Public Welfare. Random House, Inc., New York, NY: Vintage Books, 1993., 348. o.;
- NEWBERY, David M.: Privatization, Restructuring, and Regulation of Network Utilities. Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 1999., 2-3., 7-8. o.
- YERGIN, Daniel - Stanislaw, Joseph: The Commanding Heights : The Battle for the World Economy. New York, NY: Simon & Schuster, Inc., 1998., 45-47., 71., 92., 111., 282-283., 318. o.;
- MEAD, Walter Russell: Special Providence: American Foreign Policy and How it Changed the World. New York, NY: Routledge, 2002., 68., 74. o.;
- GOLEMBIEWSKI, Robert T. (szerk.): Public Budgeting and Finance. New York, NY: Marcel Dekker, Inc., 1997., 111-113., 381. o.;
- ENCARNATION, Dennis J.: Rivals Beyond Trade: America Versus Japan in Global Competition. Ithaca, New York, Cornell University Press, 1993., 111-112., 117-118., 160., 176. o.;
- THUROW, Lester: Zero-Sum Solution. New York, NY: Simon & Schuster, Inc., 1985., 33-34., 87. o.;
- MANDELBAUM, Michael: The Ideas that Conquered the World: Peace, Democracy, and Free Markets in the Twenty-first Century. New York, NY: PublicAffairs - Cambridge, MA: Perseus Books Group, 2002., 228., 284-285. o.;
- DAVIS, Jeffrey M. - Ossowski, Rolando - Fedelino, Annalisa (szerk.): Fiscal Policy Formulation and Implementation in Oil Producing Countries. Washington, D.C.: International Monetary Fund, 2003., 4-5., 101., 106., 110., 112., 148., 177., 185., 276. o.;
- MITRA, Pradeep K.: Adjustment in Oil-Importing Developing Countries: A Comparative Economic Analysis. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 1994., 1-8., 20., 32-34., 45., 82-83. o.;
- CLO, Alberto: Oil Economics and Policy. Norwell, Massachusetts, Kluwer Academic Publishers, 2000., 99., 100., 104-122., 125-132. o.;
- HARTSHORN, J. E.: Oil Trade: Politics and Prospects. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 1993., 8-16., 21-25., 104. o.;
- TERTZAKIAN, Peter: A Thousand Barrels a Second: The Coming Oil Break Point and the Challenges Facing an Energy Dependent World. New York, NY: McGraw-Hill Companies, 2006., 59., 68., 74-76., 86., 88-90., 104-107. o.;
- HERADSTVEIT, Daniel - Hveem, Helge (szerk.): Oil in the Gulf: Obstacles to Democracy and Development. Aldershot, Hampshire, Ashgate Publishing Limited, 2004., 9., 26-27., 43-47. o.;

- BAUMOL, William J. - Litan, Robert E. - Schramm, Carl J.: Good Capitalism, Bad Capitalism, and the Economics of Growth and Prosperity. Yale University, 2007., 13., 18., 31., 229. o.;
- STEVENS, Paul: Strategic Positioning in the Oil Industry: Trends and Options. Abu Dhabi, The Emirates Center for Strategic Studies and Research, 1998., 2-10., 23., 82. o.;
- Enders, Walter: Applied Econometric Time Series. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons, Inc., 2004., (2. kiadás), 87., 113., 157., 205., 232. o.;
- ALEXANDER, Kern - Dhumale, Rahul - Eatwell, John: Global Governance of Financial Systems: The International Regulation of Systemic Risk. New York, NY: Oxford University Press, Inc., 2006., 92., 97. o.;
- ONKVISIT, Sak - Shaw, John J.: International Marketing: Analysis and Strategy. London, Routledge, 2004., (4. kiadás), 78. o.;
- STIGLITZ, Joseph E. - Charlton, Andrew: Fair Trade for All: How Trade Can Promote Development. New York, NY: Oxford University Press, 2005., 21. o.;
- WEINGAST, Barry R. - Wittman, Donald (szerk.): The Oxford Handbook of Political Economy. Oxford, OX: Oxford University Press, 2006., 524., 536., 716., 759. o.;
- SALVATORE, Dominick (szerk.): Protectionism and World Welfare. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 1993., 73., 138., 201., 293-295. o.;
- KINDLEBERGER, Charles P.: A Financial History of Western Europe. New York, NY: Oxford University Press, Inc., 1993., (2. kiadás), 5-6., 441. o.
- Dornbusch**, Rudiger - Fischer, Stanley: Moderate Inflation. World Bank Economic Review Vol. 7. No. 1., (January 1993), 1 - 44. o.; **Buffie**, Edward F.: Input Price Shocks in the Small Open Economy. Oxford Economic Papers, Vol. 38. No. 3., (November 1986), 551 - 565. o.; **Ahamed**, Liaquat: Stabilization Policies in Developing Countries. World Bank Research Observer, Vol. 1. No. 1., (January 1986), 79 - 110. o.; **Glyn**, Andrew: The Assessment: Unemployment and Inequality. Oxford Review of Economic Policy, Vol. 11. No. 1., (Spring 1995), 1 - 25. o.; **Wickham-Jones**, Mark - Artis M. - Cobham, D.: Social Democracy in Hard Times: The Economic Record of the Labour Government 1974 - 1979. Twentieth Century British History, Vol. 3. No. 1., (1992), 32 - 58. o.; **Hallett**, A. J. Hughes: Autonomy and the Choice of Policy in Asymmetrically Dependent Economies: An investigation of the gains from international policy co-ordination. Oxford Economic Papers, Vol. 38. No. 3., (November 1986), 516 - 544. o.; **Commander**, Simon: Inflation and the Transition to a Market Economy: An Overview. World Bank Economic Review, Vol. 6. No. 1., (January 1992), 3 - 12. o.; **Adolph**, Brigitte - **Wolfstetter**, Elmar: Wage-indexation, Informational Externalities, and Monetary Policy. Oxford Economic Papers, Vol. 43. No. 3., (July 1991), 368 - 390. o.; **Holtham**, Gerald: World Current Account Balances. Oxford Review of Economic Policy, Vol. 6. No. 3., (Autumn 1990), 49 - 67. o.; **Isaac**, Joan U.: The New Right and the Moral Society. Parliamentary Affairs, Vol. 43. No. 2., (April 1990), 209 - 226. o.; **Hodgson**, Geoff: Institutional rigidities and economic growth. Cambridge Journal of Economics, Vol. 13. No. 1., (March 1989), 79 - 101. o.; **Gaivazzi**, Francesco - Sheen, Jeff R. - Wyplosz Charles: The Real Exchange Rate and the Fiscal Aspects of a Natural Resource Discovery. Oxford Economic Papers, Vol. 40. No. 3., (September 1988), 427 - 450. o.; **Trebilcock**, Michael J.: The Role of Insurance Considerations in the Choice of Efficient Civil Liability Rules. Journal of Law, Economics, and Organization, Vol. 4. No. 2., (Fall 1988), 243 - 265. o.; **Miller**, Marcus: Measuring the Stance of Fiscal Policy. Oxford Review of Economic Policy, Vol. 1. No. 1., (Spring 1985), 44 - 57. o.; **Argy**, Victor - Salop, Joanne: Price and Output Effects of Monetary and Fiscal Expansion in a Two-Country World Under Flexible Exchange Rates. Oxford Economic Papers, Vol. 35. No. 2., (July 1983), 228 - 246. o.; **Nelson**, Richard R.: The agenda for growth theory: a different point of view. Cambridge Journal of Economics, Vol. 22. No. 4., (July 1998), 497 - 520. o.
- ³⁰ **LOWENFELD**, Andreas F.: International Economic Law. Oxford OX: Oxford University Press, 2002., 567-574. o.;
- LIU, Kuotsai Tom (szerk.): Handbook of Economic Development. (Public Administration and Public Policy/69), New York, NY: Marcel Dekker, Inc., 1998., 554. o.
- ³¹ **LOWENFELD**, Andreas F.: International Economic Law. Oxford OX: Oxford University Press, 2002., 585-590., 592-596., 644-646. o.;
- Stiglitz**, Joseph E.: Principles of Financial Regulation: A Dynamic Portfolio Approach. World Bank Research Observer, Vol. 16. No. 1., (Spring 2001), 1 - 18. o.
- ³² **BLAHÓ** András (szerk.): Világgazdaságtan II. kötet. Globális fejlődés - gazdaságdiplomácia. Bp., Aula Kiadó, 2002., 144 - 149. o.
- ³³ A Bizottság 1980. június 25-i 80/723/EGK irányelve a tagállamok és a közvállalkozások közötti pénzügyi kapcsolatok átláthatóságáról, OJ L 195, 1985. VII. 29.
- ³⁴ Transzparencia irányelv 4. cikk b) pont
- ³⁵ A Bizottság 1985. július 24-i 85/413/EGK irányelve a tagállamok és a közvállalkozások közötti pénzügyi kapcsolatok átláthatóságáról szóló 80/723/EGK irányelv módosításáról, OJ L 229, 1985. VIII. 28.
- ³⁶ EKSZ 295. cikk „E szerződés nem sértheti a tagállamokban fennálló tulajdoni rendet.”
- ³⁷ EKSZ 86. cikk „(1) A közvállalkozások és az olyan vállalkozások esetében, amelyeknek a tagállamok különleges vagy kizárólagos jogokat biztosítanak, a tagállamok nem hozhatnak és nem tarthatnak fenn az e szerződéssel, különösen az annak 12. és 81-89. cikkében foglalt szabályokkal ellentétes intézkedéseket.”

(2) Az általános gazdasági érdekű szolgáltatások működtetésével megbízott vagy a jövedelemtermelő monopólium jellegű vállalkozások olyan mértékben tartoznak e szerződés szabályai, különösen a versenyszabályok hatálya alá, amennyiben ezek alkalmazása sem jogilag, sem ténylegesen nem akadályozza a rájuk bízott sajátos feladatok végrehajtását. A kereskedelem fejlődését ez nem befolyásolhatja olyan mértékben, amely ellentétes a Közösség érdekeivel.

(3) A Bizottság biztosítja e cikk rendelkezéseinek alkalmazását, és szükség esetén megfelelő irányelveket vagy határozatokat intéz a tagállamokhoz.”

³⁸ A kizárólagos és különleges jogok fogalmát több irányelv is meghatározza a „távközlési szektor keretére, számára” (pl.: A Parlament és a Tanács 1997. június 30-i 97/33/EK irányelve az összekapcsolásról a távközlésben, tekintettel az egyetemes szolgáltatás, valamint az interoperabilitás biztosítására a nyílt hálózati hozzáférés (ONP) alapelveinek alkalmazásán keresztül, OJ L 199, 1997. VII. 26.; A Bizottság 1994. október 13-i 94/46/EK irányelve a 88/301/EGK és 90/388/EGK irányelvnek különösen a műholdas távközlés tekintetében történő módosításáról, OJ L 268, 1994. X. 19. (2. cikk); A Bizottság 2002. szeptember 16-i 2002/77/EK irányelve az elektronikus hírközlő hálózatok és elektronikus hírközlési szolgáltatások piacain belüli versenyről, OJ L 249, 2002. IX. 17., 1. cikk), valamint általánosabb értelemben a Transzparencia irányelv 2000. évi módosítása is meghatározza az irányelv számára (A Bizottság 2000. július 26-i 2000/52/EK irányelve a tagállamok és a közzállalkozások közötti pénzügyi kapcsolatok átláthatóságáról szóló 80/723/EGK irányelv módosításáról, OJ L 193, 2000. VII. 29.). Mindezek alapján a kizárólagos és a különleges jogok - közzállalkozások, közüzemi szektor, illetve a közérdekű szolgáltatásokat ellátó vállalatok körében meghatározható - közös alapja: a) Kizárólagos jogok: Valamely tagállam által bármilyen törvényi, rendeleti vagy közigazgatási eszközzel egy adott vállalkozásra ruházott jogosultságok összessége, amely biztosítja, fenntartja azt a jogot, hogy az adott földrajzi területen (távközlési) szolgáltatást végezzen vagy tevékenységet folytasson. b) Különleges jogok: Valamely tagállam által bármilyen törvényi, rendeleti vagy közigazgatási eszközzel korlátozott számú vállalkozásra ruházott jogosultságok, jogosítványok rendszere, amelyek egy adott földrajzi területen: ba) a szolgáltatás végzésére és a tevékenység folytatására jogosult vállalkozások számát olyan kritériumok alapján korlátozzák kettőre vagy annál többre, amelyek nélkülözik a tárgyilagosságot (objektivitás), arányosságot és a diszkriminációmentességet (megkülönböztetéstől való mentesség) biztosítását, vagy bb) az objektivitás, az arányosság és a diszkriminációmentesség kritériumaitól, feltételeitől eltérő módon, eszközzel jelölnek ki több egymással versenyben álló vállalkozást, amelyek jogosultak a szolgáltatás végzésére vagy a tevékenység folytatására, vagy bc) az említett kritériumoktól eltérő módon juttatnak bármely vállalkozás vagy vállalkozások részére olyan kifejezetten jogszabályi vagy egyéb szabályozáson alapuló előnyöket, amelyek jelentősen befolyásolják más vállalkozások azon lehetőségeit, hogy ugyanazon a földrajzi területen lényegében azonos feltételekkel nyújthassák ugyanazokat a (távközlési) szolgáltatásokat és folytathassák ugyanazokat a tevékenységeket.

³⁹ Közzállalkozások: „minden olyan vállalkozás, amelyre a hatóságok közvetve vagy közvetlenül meghatározó befolyást gyakorolhatnak annak tulajdonosaként, a vállalkozásban fennálló pénzügyi részesedésükön keresztül vagy a vállalkozásra vonatkozó szabályok által” (Transzparencia irányelv (1980): 2. cikk);

Továbbá a hatóságok meghatározó befolyása vélelmezhető abban az esetben: „ha ezek a hatóságok, közvetve vagy közvetlenül, egy vállalkozással kapcsolatban: a) a vállalkozás jegyzett tőkéjének többségi tulajdonosai; vagy b) a vállalkozás által kibocsátott részvényekhez kötődő szavazati jogok többségével rendelkeznek; vagy c) a vállalkozás igazgatási, vezetői vagy felügyeleti testülete tagjainak több mint a felét kijelölhetik.” (Transzparencia irányelv (1980): 2. cikk)

⁴⁰ C-188/80, (1982), C-189/80, (1982), C-190/80, (1982) ECR 2545, 2579. o., C-118/85 (1987) ECR 2599. o.

⁴¹ EKSZ 10. cikk: „A tagállamok az e szerződésből, illetve a Közösség intézményeinek intézkedéseiből eredő kötelezettségek teljesítésének biztosítása érdekében megteszik a megfelelő általános vagy különös intézkedéseket. A tagállamok elősegítik a Közösség feladatainak teljesítését.

A tagállamok tartózkodnak minden olyan intézkedéstől, amely veszélyeztetheti e szerződés célkitűzéseinek megvalósítását.”

⁴² EKSZ 3. cikk: (1) „A 2. cikkben foglaltak megvalósítása céljából a Közösség tevékenysége - e szerződés rendelkezései és az abban meghatározott ütemezés szerint - a következőket foglalja magában: ...

g) olyan rendszer, amely megakadályozza a belső piaci verseny torzulását;”

EKSZ 4. cikk: (1) „A 2. cikkben meghatározott célok megvalósítása érdekében a tagállamok és a Közösség tevékenysége - az e szerződésben előírtak és az abban meghatározott ütemezés szerint - magában foglalja egy olyan gazdaságpolitika bevezetését, amely a tagállamok gazdaságpolitikájának szoros összehangolásán, a belső piacon és a közös célkitűzések meghatározásán alapul, és amelyet a szabad versenyen alapuló nyitott piacgazdaság elvével összhangban valósítanak meg.”

⁴³ EKSZ 295. cikk „E szerződés nem sértheti a tagállamokban fennálló tulajdoni rendet.”

⁴⁴ EKSZ 86. cikk (2) bekezdés: Az általános gazdasági érdekű szolgáltatások működtetésével megbízott vagy a jövedelemtermelő monopólium jellegű vállalkozások olyan mértékben tartoznak e szerződés szabályai, különösen a versenyszabályok hatálya alá, amennyiben ezek alkalmazása sem jogilag, sem ténylegesen nem akadályozza a rájuk bízott sajátos feladatok végrehajtását. A kereskedelem fejlődését ez nem befolyásolhatja olyan mértékben, amely ellentétes a Közösség érdekeivel.

⁴⁵ C-155/73, (1974) ECR 409, 430. o.; Illetve: A Közösség 11. jelentése a Versenypolitikáról (Eleventh Report of the Community on Competition Policy (1981), 155. o.

⁴⁶ C-155/73, (1974) ECR 409, 430. o.

⁴⁷ A távközlési végberendezések körében is meghatározásra került, C-18/88, (1991) ECR 5941. o.

⁴⁸ a) A jövedelemtermelő monopóliumok sajátosan elhatárolható gazdasági, piaci szerkezetet, tevékenységi kört foglalnak magukba és kívül esnek a piaci alapú, hálózati közszolgáltatások fogalmának, rendszerének keretéből. (Ide tartozhatnak, pl.: a dohánytermékekkel, alkohollal, szerencsejátékkal összefüggő monopóliumok, amelyek fenntarthatóságát napjainkig tartó jogértelmezési vita övezi a Közösségben.)

b) A tagállamok közötti kereskedelem érintettsége az általános gazdasági érdekű szolgáltatásokkal összefüggésben nem igényel külön részletes elemzést, egyrészt ugyanis a jelentős hálózati alapú piaci közszolgáltatások szinte mindegyike, de a távközlés különösen érinti a tagállamok közötti kereskedelmet. Másrészt a Közösségi versenyszabályok vonatkozó alkalmazhatóságának eleve alapját, feltételét képezi a tagállamok közötti kereskedelem érintettsége. Harmadrészt a 86. cikk szempontjából (az eddig említett két szempont alapján is) nem a tagállamok közötti kereskedelem érintettségén van a hangsúly, hanem egyfelől azon, hogy megalapozza a Bizottság beavatkozási hatáskörét és garanciálisan kijelöli annak terjedelmét, határait. Másfelől pedig azon, hogy mennyiben, milyen mértékben hat ellentétesen a kereskedelem fejlődésére (ennek vizsgálata, bizonyítása a 86. cikk egészének tartalmát tekintve azonban rendkívül nehéz és minden esetben egyedi mérlegelést igényel az összes körülmény és a vonatkozó érdekek alapján).

⁴⁹ Az általános gazdasági érdekű szolgáltatások rendszerében is elhatárolhatóan sajátos szabályozás, feltételrendszer érvényesül az alapvető és „tisztá” közszolgáltatási tartalmú honvédelmi funkció, tevékenységen belüli sajátos piaci mechanizmusok tekintetében, EKSZ 296. cikk: „(1) E szerződés rendelkezései nem zárják ki a következő szabályok alkalmazását: ...

b) a tagállamok megtehetik az alapvető biztonsági érdekeik védelme érdekében általuk szükségesnek tartott, fegyverek, lőszeres és hadianyagok előállításával vagy kereskedelmével kapcsolatos intézkedéseket; ezek az intézkedések nem befolyásolhatják hátrányosan a közös piacon belüli versenyfeltételeket a nem kifejezetten katonai célokra szánt termékek tekintetében. ...”

⁵⁰ C-10/71, (1971) ECR 430. o.; C-127/73, (1974) ECR 51. o.; C-7/82, (1983) ECR 483. o.

⁵¹ EKSZ 86. cikk (3) bekezdés: „A Bizottság biztosítja e cikk rendelkezéseinek alkalmazását, és szükség esetén megfelelő irányelveket vagy határozatokat intéz a tagállamokhoz.”

⁵² A Bizottság 1988. május 16-i 88/301/EGK irányelve a távközlési végberendezések piacának versenyéről, OJ L 131, 1988. V. 27.

⁵³ EC Commission: Completing the Internal Market. White Paper from the Commission to the European Council, Document, Luxembourg, 1985.

⁵⁴ WILLIAMSON, John (szerk.): The Political Economy of Policy Reform. Washington D.C.: Institute for International Economics, 1994., 3-8., 11-28 (26-28), 29-34., 35-43 (39-40), 44-48. o.;

KUCZYNSKI, Pedro-Pablo - Williamson, John (szerk.): After the Washington Consensus: Restarting Growth and Reform in Latin America. Washington D.C.: Institute for International Economics, 2003., 24-25. o.;

WIARDA, Howard J.: Cracks in the Consensus: Debating the Democracy Agenda in U.S. Foreign Policy. Westport, CT: Praeger Publishers, 1997., 13., 16., 19., 50. o.;

FINE, Ben - Lapavitsas, Costas - Pincus, Jonathan (szerk.): Development Policy in the Twenty-first Century: Beyond the Post-Washington Consensus. London, Routledge, 2001., 1-4., 10., 66-67., 80-82., 99-101., 102., 104-106. o.;

STIGLITZ, Joseph E.: Making Globalization Work. New York, NY: W.W. Norton & Company, Inc., 2006., 16-17., 27-30., 41., 47-48. o.;

STIGLITZ, Joseph E.: Globalization and Its Discontents. New York, NY: W.W. Norton & Company, Inc., 2002. 16-20., 53-54., 71-74., 76-79., 81-90., 92. o.;

STIGLITZ, Joseph E.: The Roaring Nineties: A New History of the World's Most Prosperous Decade. New York, NY: W.W. Norton & Company, Inc., 2004., 228-230. o.;

STIGLITZ, Joseph E. - Charlton, Andrew: Fair Trade for All: How Trade Can Promote Development. New York, NY: Oxford University Press, 2005. 2., 17., 22., 88-89. o.;

STIGLITZ, Joseph E. - Pleskovic, Boris (szerk.): Annual World Bank Conference on Development Economics 1998. Washington D.C.: The World Bank, 1999., 10-11., 18., 45., 59-60., 79. o.;

O'HARA, Phillip Anthony: Growth and Development in the Global Political Economy: Social structures of accumulation and modes of regulation. Abingdon, Oxon, Routledge, 2006. 98., 111., 113., 210., 211. o.;

HELD, David - McGrew, Anthony: Globalization Theory: Approaches and Controversies. Cambridge, CB: Polity Press, 2007., 62., 195., 244-245. o.;

FINE, Ben - Lapavitsas, Costas - Pincus, Jonathan (szerk.): Development Policy in the Twenty-first Century: Beyond the Post-Washington Consensus. London, Routledge, 2001., 1., 3., 14., 16., 80-88. o.;

FINE, Ben: Social Capital Versus Social Theory: Political Economy and Social Science at the Turn of the Millennium. London, Routledge, 2001., 20., 131-143., 153-156., 168-170. o.;

WEINGAST, Barry R. - Wittman, Donald (szerk.): The Oxford Handbook of Political Economy. Oxford, OX: Oxford University Press, 2006., 766. o.;

HILLS, Jill: Telecommunications and Empire (History of Communication), Urbana-Chicago, Illinois, University of Illinois Press, 2007., 7., 20., 220., 231. o.;

Williamson, John: What Should the World Bank Think about the Washington Consensus? World Bank Research Observer, Vol. 15. No. 2., (August 2000), 251 - 264. o.; **Srinivasan**, T. N.: The Washington Consensus a Decade Later: Ideology and the Art and Science of Policy Advice. World Bank Research Observer, Vol. 15. No. 2., (August 2000), 265 - 270. o.; **Kaul**, Inge: Global Public Goods: What Role for Civil Society? Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly, Vol. 30. No. 3., (September 2001), 588 - 602. o.; **Stiglitz**, Joseph E.: Capital-market Liberalization, Globalization, and the IMF. Oxford Review of Economic Policy, Vol. 20. No. 1., (Spring 2004), 57-71. o. **Ellman**, M: The political economy of transformation. Oxford Review of Economic Policy, Vol. 13. No. 2., (Summer 1997), 23 - 32. o.; **Sugden**, Roger - Wilson, James R.: Economic Development in the Shadow of the Consensus: A Strategic Decision-Making Approach. Contributions to Political Economy, Vol. 21. No. 1., (December 2002), 111 - 134. o.; **Waelbroeck**, Jean: Half a Century of Development Economics: A Review Based on the Handbook of Development Economics. World Bank Economic Review, Vol. 12. No. 2., (May 1998), 323-352. o.; **Vestergaard**, Jakob: The Asian crisis and the shaping of „proper” economies. Cambridge Journal of Economics, Vol. 28. No. 6., (November 2004), 809 - 827. o.; **Dow**, Alexander C. - Dow, Sheila C.: The application of development economics: general principles and context specificity. Cambridge Journal of Economics, Vol. 29. No. 6., (November 2005), 1129 - 1143. o.; **Ocampo**, José Antonio: Rethinking the development agenda. Cambridge Journal of Economics, Vol. 26. No. 3., (May 2002), 393 - 407. o.; **Shin**, Jang-Sup: The future of development economics: a methodological agenda. Cambridge Journal of Economics, Vol. 29. No. 6., (November 2005), 1111 - 1128. o.; **Pack**, Howard - Saggi, Kamal: Is There a Case for Industrial Policy? A Critical Survey. World Bank Research Observer, Vol. 21. No. 2., (Fall 2006), 267 - 297. o.; **Kitson**, Michael: Economics for the future. Cambridge Journal of Economics, Vol. 29. No. 6., (November 2005), 827 - 835. o.; **Sugden**, Roger - Wilson, James R.: Economic Globalisation: Dialectics, Conceptualisation and Choice. Contributions to Political Economy, Vol. 24. No. 1., (August 2005), 13 - 32. o.; **Hufbauer**, Gary Clyde: International Economic Law in Times that are Stressful. Journal of International Economic Law, Vol. 5. No. 1., (March 2002), 3 - 16. o.; **Roy**, Indrajit: Good governance and the dilemma of development: what lies beneath? Socio-Economic Review, Vol. 3. No. 1., (January 2005), 83 - 116. o.; **O’Connell**, Paul: On Reconciling Irreconcilables: Neo-liberal Globalisation and Human Rights. Human Rights Law Review, Vol. 7. No. 3., (2007), 483 - 509. o.; **Boltho**, Andrea - Toniolo, G: The assessment: the twentieth century. Oxford Review of Economic Policy, Vol. 15. No. 4., (Winter 1999), 1 - 17. o.; **Koerberle**, Stefan G.: Should Policy-Based Lending Still Involve Conditionality? World Bank Research Observer, Vol. 18., No. 2., (Fall 2003), 249-273. o.; **Kottaridi**, Constantina: FDI, Growth and the Role of Governance: Changing the Rules of the Game. Contributions to Political Economy, Vol. 24. No. 1., (August 2005), 79 - 98. o.; **Lyons**, Michal - Smuts, Carin - Stephens, Anthea: The changing role of the state in participatory development: from the reconstruction and development programme to growth, employment and redistribution. Community Development Journal, Vol. 36. No. 4., (October 2001), 273 - 288. o.; **Alvarez**, José E.: Do Liberal States Behave Better? A Critique of Slaughter’s Liberal Theory. European Journal of International Law, Vol. 12. No. 2., (April 2001), 183 - 246. o.; **Palma**, Gabriel: Three and a half cycles of „mania, panic, and (asymmetric) crash”: East Asia and Latin America compared. Cambridge Journal of Economics, Vol. 22. No. 6., (November 1998), 789 - 808. o.; **Mann**, Michael - Riley, Dylan: Explaining macro-regional trends in global income inequalities, 1950 - 2000. Socio-Economic Review, Vol. 5. No. 1., (January 2007), 81 - 115. o.; **VanGrasstek**, Craig - Sauv e, Pierre: The Consistency of WTO Rules: Can the Single Undertaking Be Squared with Variable Geometry? Journal of International Economic Law, Vol. 9. No. 4., (December 2006), 837 - 864. o.; **Olsen**, Johan P.: Maybe It Is Time to Rediscover Bureaucracy. Journal of Public Administration, Research and Theory, Vol. 16. No. 1., (January 2006), 1 - 24. o.; **Chaulia**, Sreeram Sundar: The Politics of Refugee Hosting in Tanzania: From Open Door to Unsustainability, Insecurity and Receding Receptivity. Journal of Refugee Studies, Vol. 16. No. 2. (June 2003), 147 - 166. o.; **Cimoli**, Mario - Katz, Jorge: Structural reforms, technological gaps and economic development: a Latin American perspective. Industrial and Corporate Change, Vol. 12. No. 2., (April 2003), 387 - 411. o.; **Petersmann**, Ernst-Ulrich: Time for a United Nations „Global Compact” for Integrating Human Rights into the Law of Worldwide Organizations: Lessons from European Integration. European Journal of International Law, Vol. 13. No. 3., (April 2002), 621 - 650. o.; **Trachtman**, Joel P.: Legal Aspects of a Poverty Agenda at the WTO: Trade Law and „Global Apartheid”. Journal of International Economic Law, Vol. 6. No. 1., (March 2003), 3 - 21. o.;

⁵⁵ **BLAHÓ** Andr as (szerk.): Világgazdaságtan II. k tet. Globális fejl d s - gazdaságdiplomácia. Bp., Aula Kiadó, 2002., 154 - 159. o.

⁵⁶ **CS KI** György: A nemzetközi gazdaságtan alapjai. Bp., Napvilág Kiadó, 2003., 172. o.;

K VES Andr as - M rer P l (szerk.): K lvgazdas gi liberaliz l s. (Nemzetközi tapasztalatok  s a magyar gazdaságpolitika), Bp., Közgazdasági  s Jogi Könyvkiadó, 1991., 49-70. o.;

⁵⁷ *A protekcionizmust támogató elméletei ir nyzatok alapvet  t teleir l l sd részletesen:*

SZENTES Tamás  s munkaközössége: Fejl d s Versenyképesség Globalizáció II. Bp., Akadémiai Kiadó, 2006., 259. o.;

-
- BOSSCHE**, Peter: *The Law and Policy of the World Trade Organization: Text, Cases and Materials*. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2005., 19-28. o.;
- SALVATORE**, Dominick (szerk.): *Protectionism and World Welfare*. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 1993., 1-11. o.
- ⁵⁸ *A protekcionizmus - a kereskedelmi korlátozások - legalapvetőbb eszközeiről lásd részletesen:*
- KRUGMAN**, Paul R. - Obstfeld, Maurice: *Nemzetközi gazdaságtan*. Bp., Panem Könyvkiadó, 2003., 159., 211-212., 223-226. o.;
- CULLIS**, John - Jones, Philip: *Közpénzügyek és közösségi döntések*. Bp., Aula Kiadó Kft., 2003., 532. o.;
- HITIRIS**, T.: *Az Európai Unió gazdaságtana*. Bp., Műszaki könyvkiadó, 1995., 25-31. o.;
- LOWENFELD**, Andreas F.: *International Economic Law*. Oxford OX: Oxford University Press, 2002., 242-250. o.;
- GRIMWADE**, Nigel: *International Trade Policy: A Contemporary Analysis*. London, Routledge, 1996., 96-105. o.
- ⁵⁹ **STIGLITZ**, Joseph E. - Charlton, Andrew: *Fair Trade for All: How Trade Can Promote Development*. New York, NY: Oxford University Press, 2005., 3., 41-45., 83., 84. o.;
- KOENIG**, Christian - Bartosch, Andreas - Braun, Jens-Daniel (szerk.): *EC Competition and Telecommunications Law: A Practitioner's Guide*. Hague, Netherlands, Kluwer Law International, 2002., 1-5. o.;
- FOLSOM**, Ralph H. - Gordon, Michael W. - Spanogle, John A.: *International Trade And Economic Relations*. (In a Nutshell), West Group Publishing, St. Paul, MN: 2004., (3. kiadás), 34-38. o.;
- BHAGWATI**, Jagdish (szerk.): *Going Alone: The Case for Relaxed Reciprocity in Freeing Trade*. Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 2002., 85-109. o.;
- LOWENFELD**, Andreas F.: *International Economic Law*. Oxford OX: Oxford University Press, 2002., 25-28., 45-47. o.;
- TAYLOR**, Martyn D.: *International Competition Law: A New Dimension for the WTO?* Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2006., 153-158. o.;
- KRIEGER**, Joel (szerk.): *The Oxford Companion to Politics of the World*. New York, NY: Oxford University Press, Inc., 2001., (2.kiadás), 106., 302., 566. o.;
- JACKSON**, John H.: *The Jurisprudence of GATT and the WTO: Insights on Treaty Law and Economic Relations*. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2000., 15., 32., 42., 50. o.;
- BOSSCHE**, Peter: *The Law and Policy of the World Trade Organization: Text, Cases and Materials*. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2005., 78-82. o.;
- BARTON**, John H. - Goldstein, Judith L. - Josling, Timothy E. - Steinberg, Richard H.: *The Evolution of the Trade Regime: Politics, Law, and Economics of the GATT and the WTO*. Princeton, New Jersey, Princeton University Press, 2006., 29-40. o.;
- GALLAGHER**, Peter: *The First Ten Years of the WTO: 1995-2005*. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2005., 2., 4., 7-18. o.;
- O'HARA**, Phillip Anthony: *Growth and Development in the Global Political Economy: Social structures of accumulation and modes of regulation*. Abingdon, Oxon, Routledge, 2006., 104-105., 109. o.;
- GERTLER**, Meric S. - Wolfe, David A. (szerk.): *Innovation and Social Learning: Institutional Adaptation in an Era of Technological Change*. Basingstoke, Hampshire, Palgrave Macmillan Ltd, 2002., 27-28., 33., 37., 105. o.;
- GUZMAN**, Andrew T. - Sykes, Alan O. (szerk.): *Research Handbook in International Economic Law*. Cheltenham, Glos, Edward Elgar Publishing Limited, 2007., 1-10. o.;
- ONKVISIT**, Sak - Shaw, John J.: *International Marketing: Analysis and Strategy*. London, Routledge, 2004., (4. kiadás), 74-75., 146. o.;
- SALVATORE**, Dominick (szerk.): *Protectionism and World Welfare*. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 1993., 1-5., 10-12., 24-25., 77., 150-151., 180-186. o.;
- BALDWIN**, Robert E. - Hamilton, Carl B. - Sapir André (szerk.): *Issues in US-EC Trade Relations (Conference Report)*, Chicago, The University of Chicago Press, 1988., 1-3., 17-64. o.;
- GRIMWADE**, Nigel: *International Trade Policy: A Contemporary Analysis*. London, Routledge, 1996., 5-10., 11-20. o.;
- HILLS**, Jill: *Telecommunications and Empire (History of Communication)*, Urbana-Chicago, Illinois, University of Illinois Press, 2007., 175-177. o.
- ⁶⁰ **BLAHÓ** András (szerk.): *Világ gazdaságtan II. kötet. Globális fejlődés - gazdaságdiplomácia*. Bp., Aula Kiadó, 2002., 166-167. o.;
- SHAW**, Malcolm N.: *Nemzetközi jog*. Bp., Osiris Kiadó, 2001., 774-775. o.;
- DINH**, Nguyen Quoc - Daillier, Patrick - Pellet, Alain, Kovács Péter: *Nemzetközi közjog*. Bp., Osiris Kiadó, 2005., 502-504. o.;
- MÁDL** Ferenc - Vékás Lajos: *Nemzetközi magánjog és nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga*. Bp., Nemzeti Tankönyvkiadó Rt., 2004., 172-174. o.;
- ⁶¹ **LOWENFELD**, Andreas F.: *International Economic Law*. Oxford OX: Oxford University Press, 2002., 23-26. o.;
- TAYLOR**, Martyn D.: *International Competition Law: A New Dimension for the WTO?* Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2006., 151-153., 155., 183., 220., 296. o.;

-
- TREBILCOCK, Michael J. - Howse, Robert: *The Regulation of International Trade*. London, Routledge, 1999., (2. kiadás), 21., 35., 36., 469. o.;
- JACKSON, John H.: *The Jurisprudence of GATT and the WTO: Insights on Treaty Law and Economic Relations*. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2000., 18., 20., 22-23., 73., 82. o.;
- BOSSCHE, Peter: *The Law and Policy of the World Trade Organization: Text, Cases and Materials*. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2005., 80. o.;
- BARTON, John H. - Goldstein, Judith L. - Josling, Timothy E. - Steinberg, Richard H.: *The Evolution of the Trade Regime: Politics, Law, and Economics of the GATT and the WTO*. Princeton, New Jersey, Princeton University Press, 2006., 17., 36. o.;
- DEUTSCH, Klaus Günter - Speyer, Bernhard (szerk.): *World Trade Organization Millennium Round: Freer Trade in the Next Century*. London, Routledge, 2001., 161. o.;
- GALLAGHER, Peter: *The First Ten Years of the WTO: 1995-2005*. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2005., 10. o.;
- BOGDANDY, Armin - Mavroidis, Petros C. - Mény, Yves (szerk.): *European Integration and International Coordination: Studies in Transnational Economic Law in Honour of Claus-Dieter Ehlermann*. Hague, Netherlands, Kluwer Law International, 2002., 283., 294. o.;
- MACRORY, Patrick F. J. - Appleton, Arthur E. - Plummer, Michael G. (szerk.): *The World Trade Organization: Legal, Economic and Political Analysis*. New York, NY.: Springer, 2005., 47., 53-54. o.;
- PARRY, Geraint - Qureshi, Asif - Steiner, Hillel (szerk.): *The Legal and Moral Aspects of International Trade: Freedom and Trade*. (Volume III.), London, Routledge, 1998., 46., 98., 106. o.;
- GRIMWADE, Nigel: *International Trade Policy: A Contemporary Analysis*. London, Routledge, 1996., 10., 337., 355. o.;
- HILLS, Jill: *Telecommunications and Empire (History of Communication)*, Urbana-Chicago, Illinois, University of Illinois Press, 2007., 176. o.
- ⁶² VÖRÖS Imre: *A nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga I. Bp., Krim Bt., 2004., 76. o.*
- ⁶³ LOWENFELD, Andreas F.: *International Economic Law*. Oxford OX: Oxford University Press, 2002., 25., 46-54., 54-60., 61-67. o.;
- BHAGWATI, Jagdish (szerk.): *Going Alone: The Case for Relaxed Reciprocity in Freeing Trade*. Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 2002., 85-109. o.;
- BOSSCHE, Peter: *The Law and Policy of the World Trade Organization: Text, Cases and Materials*. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2005., 82-83. o.;
- BARTON, John H. - Goldstein, Judith L. - Josling, Timothy E. - Steinberg, Richard H.: *The Evolution of the Trade Regime: Politics, Law, and Economics of the GATT and the WTO*. Princeton, New Jersey, Princeton University Press, 2006., 41-46. o.;
- MACRORY, Patrick F. J. - Appleton, Arthur E. - Plummer, Michael G. (szerk.): *The World Trade Organization: Legal, Economic and Political Analysis*. New York, NY.: Springer, 2005., 93. o.
- ⁶⁴ LOWENFELD, Andreas F.: *International Economic Law*. Oxford OX: Oxford University Press, 2002., 25., 46. o.;
- BOSSCHE, Peter: *The Law and Policy of the World Trade Organization: Text, Cases and Materials*. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2005., 82., 390. o.;
- BARTON, John H. - Goldstein, Judith L. - Josling, Timothy E. - Steinberg, Richard H.: *The Evolution of the Trade Regime: Politics, Law, and Economics of the GATT and the WTO*. Princeton, New Jersey, Princeton University Press, 2006., 34., 45. o.;
- GRIMWADE, Nigel: *International Trade Policy: A Contemporary Analysis*. London, Routledge, 1996., 4., 19., 43. o.
- ⁶⁵ STIGLITZ, Joseph E. - Charlton, Andrew: *Fair Trade for All: How Trade Can Promote Development*. New York, NY: Oxford University Press, 2005., 42-45. o.;
- LOWENFELD, Andreas F.: *International Economic Law*. Oxford OX: Oxford University Press, 2002., 45., 48-56. o.;
- TAYLOR, Martyn D.: *International Competition Law: A New Dimension for the WTO?* Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2006., 154. o.;
- JACKSON, John H.: *The Jurisprudence of GATT and the WTO: Insights on Treaty Law and Economic Relations*. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2000., 35., 43., 195., 205., 213., 217., 220-221. o.;
- BOSSCHE, Peter: *The Law and Policy of the World Trade Organization: Text, Cases and Materials*. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2005., 82., 390., 396., 515. o.;
- BARTON, John H. - Goldstein, Judith L. - Josling, Timothy E. - Steinberg, Richard H.: *The Evolution of the Trade Regime: Politics, Law, and Economics of the GATT and the WTO*. Princeton, New Jersey, Princeton University Press, 2006., 38., 44-45. o.;
- DILLON, Sara: *International Trade and Economic Law and the European Union*. Oxford, OX: Hart Publishing, 2002., 39. o.;

-
- O'HARA, Phillip Anthony: Growth and Development in the Global Political Economy: Social structures of accumulation and modes of regulation. Abingdon, Oxon, Routledge, 2006., 104. o.;
- MACRORY, Patrick F. J. - Appleton, Arthur E. - Plummer, Michael G. (szerk.): The World Trade Organization: Legal, Economic and Political Analysis. New York, NY.: Springer, 2005., 92-94. o.;
- GUZMAN, Andrew T. - Sykes, Alan O. (szerk.): Research Handbook in International Economic Law. Cheltenham, Glos, Edward Elgar Publishing Limited, 2007., 6., 13-14. o.;
- PARRY, Geraint - Qureshi, Asif - Steiner, Hillel (szerk.): The Legal and Moral Aspects of International Trade: Freedom and Trade. (Volume III.), London, Routledge, 1998., 47-50. o.;
- SALVATORE, Dominick (szerk.): Protectionism and World Welfare. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 1993., 2., 83., 376., 378. o.;
- MATTOO, Aaditya - Stern, Robert M. - Zanini Gianni: A Handbook of International Trade in Services. Oxford, OX: Oxford University Press - World Bank, 2008., 531. o.;
- GRIMWADE, Nigel: International Trade Policy: A Contemporary Analysis. London, Routledge, 1996., 41., 43-44. o.
- ⁶⁶ **STIGLITZ**, Joseph E. - Charlton, Andrew: Fair Trade for All: How Trade Can Promote Development. New York, NY: Oxford University Press, 2005., 42-45. o.;
- LOWENFELD, Andreas F.: International Economic Law. Oxford OX: Oxford University Press, 2002., 45., 54-60., 66-68. o.;
- TAYLOR, Martyn D.: International Competition Law: A New Dimension for the WTO? Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2006., 154. o.;
- JACKSON, John H.: The Jurisprudence of GATT and the WTO: Insights on Treaty Law and Economic Relations. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2000., 34-39., 52-54., 65-67., 88-89., 93-95., 261. o.;
- BOSSCHE, Peter: The Law and Policy of the World Trade Organization: Text, Cases and Materials. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2005., 82., 180., 390., 393-394., 396., 515. o.;
- BARTON, John H. - Goldstein, Judith L. - Josling, Timothy E. - Steinberg, Richard H.: The Evolution of the Trade Regime: Politics, Law, and Economics of the GATT and the WTO. Princeton, New Jersey, Princeton University Press, 2006., 45., 65-66., 109., 113., 115., 136. o.;
- DILLON, Sara: International Trade and Economic Law and the European Union. Oxford, OX: Hart Publishing, 2002., 31., 40. o.;
- DEUTSCH, Klaus Günter - Speyer, Bernhard (szerk.): World Trade Organization Millennium Round: Freer Trade in the Next Century. London, Routledge, 2001., 4., 58., 300. o.;
- BOGDANDY, Armin - Mavroidis, Petros C. - Mény, Yves (szerk.): European Integration and International Co-Ordination: Studies in Transnational Economic Law in Honour of Claus-Dieter Ehlermann. Hague, Netherlands, Kluwer Law International, 2002., 26. o.;
- O'HARA, Phillip Anthony: Growth and Development in the Global Political Economy: Social structures of accumulation and modes of regulation. Abingdon, Oxon, Routledge, 2006., 104. o.;
- MACRORY, Patrick F. J. - Appleton, Arthur E. - Plummer, Michael G. (szerk.): The World Trade Organization: Legal, Economic and Political Analysis. New York, NY.: Springer, 2005., 92-96. o.;
- GUZMAN, Andrew T. - Sykes, Alan O. (szerk.): Research Handbook in International Economic Law. Cheltenham, Glos, Edward Elgar Publishing Limited, 2007., 6., 13-14., 20-21., 23-25., 38., 81., 141. o.;
- PARRY, Geraint - Qureshi, Asif - Steiner, Hillel (szerk.): The Legal and Moral Aspects of International Trade: Freedom and Trade. (Volume III.), London, Routledge, 1998., 48-50., 136-138., 144. o.;
- SALVATORE, Dominick (szerk.): Protectionism and World Welfare. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 1993., 2-5., 376-378. o.;
- GRIMWADE, Nigel: International Trade Policy: A Contemporary Analysis. London, Routledge, 1996., 21., 45-46. o.
- ⁶⁷ **STIGLITZ**, Joseph E. - Charlton, Andrew: Fair Trade for All: How Trade Can Promote Development. New York, NY: Oxford University Press, 2005., 2., 44-53., 103., 112., 118., 191-193. o.;
- ⁶⁸ **LOWENFELD**, Andreas F.: International Economic Law. Oxford OX: Oxford University Press, 2002., 46. o.;
- JACKSON, John H.: The Jurisprudence of GATT and the WTO: Insights on Treaty Law and Economic Relations. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2000., 30. o.;
- BOSSCHE, Peter: The Law and Policy of the World Trade Organization: Text, Cases and Materials. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2005., 82., 390. o.;
- BARTON, John H. - Goldstein, Judith L. - Josling, Timothy E. - Steinberg, Richard H.: The Evolution of the Trade Regime: Politics, Law, and Economics of the GATT and the WTO. Princeton, New Jersey, Princeton University Press, 2006., 42-44. o.;
- GRIMWADE, Nigel: International Trade Policy: A Contemporary Analysis. London, Routledge, 1996., 43. o.
- ⁶⁹ **LOWENFELD**, Andreas F.: International Economic Law. Oxford OX: Oxford University Press, 2002., 46. o.;
- JACKSON, John H.: The Jurisprudence of GATT and the WTO: Insights on Treaty Law and Economic Relations. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2000., 30. o.;

BOSSCHE, Peter: *The Law and Policy of the World Trade Organization: Text, Cases and Materials*. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2005., 82., 390. o.;

BARTON, John H. - Goldstein, Judith L. - Josling, Timothy E. - Steinberg, Richard H.: *The Evolution of the Trade Regime: Politics, Law, and Economics of the GATT and the WTO*. Princeton, New Jersey, Princeton University Press, 2006., 42-45. o.;

GRIMWADE, Nigel: *International Trade Policy: A Contemporary Analysis*. London, Routledge, 1996., 43. o.

⁷⁰ BOSSCHE, Peter: *The Law and Policy of the World Trade Organization: Text, Cases and Materials*. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2005., 82., 390. o.;

BARTON, John H. - Goldstein, Judith L. - Josling, Timothy E. - Steinberg, Richard H.: *The Evolution of the Trade Regime: Politics, Law, and Economics of the GATT and the WTO*. Princeton, New Jersey, Princeton University Press, 2006., 44. o.;

GRIMWADE, Nigel: *International Trade Policy: A Contemporary Analysis*. London, Routledge, 1996., 44. o.

⁷¹ LOWENFELD, Andreas F.: *International Economic Law*. Oxford OX: Oxford University Press, 2002., 47-48., 53. o.;

BOSSCHE, Peter: *The Law and Policy of the World Trade Organization: Text, Cases and Materials*. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2005., 82., 390., 395. o.;

BARTON, John H. - Goldstein, Judith L. - Josling, Timothy E. - Steinberg, Richard H.: *The Evolution of the Trade Regime: Politics, Law, and Economics of the GATT and the WTO*. Princeton, New Jersey, Princeton University Press, 2006., 45., 50. o.;

SALVATORE, Dominick (szerk.): *Protectionism and World Welfare*. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 1993., 2., 376. o.;

GRIMWADE, Nigel: *International Trade Policy: A Contemporary Analysis*. London, Routledge, 1996., 43-44., 222. o.

⁷² CSÁKI György: *A nemzetközi gazdaságtan alapjai*. Bp., Napvilág Kiadó, 2003., 191. o.

⁷³ STIGLITZ, Joseph E.: *Globalization and Its Discontents*. New York, NY: W.W. Norton & Company, Inc., 2002., 5-6., 59., 61. o.;

LOWENFELD, Andreas F.: *International Economic Law*. Oxford OX: Oxford University Press, 2002., 61-67. o.;

STIGLITZ, Joseph E.: *The Roaring Nineties: A New History of the World's Most Prosperous Decade*. New York, NY: W.W. Norton & Company, Inc., 2004., 20., 202., 206., 209., 211. o.;

STIGLITZ, Joseph E. - Charlton, Andrew: *Fair Trade for All: How Trade Can Promote Development*. New York, NY: Oxford University Press, 2005., 2., 44-53., 103., 112., 118., 191-193. o.;

FINE, Ben - Lapavistas, Costas - Pincus, Jonathan (szerk.): *Development Policy in the Twenty-first Century: Beyond the Post-Washington Consensus*. London, Routledge, 2001., 1. o.;

KOENIG, Christian - Bartosch, Andreas - Braun, Jens-Daniel (szerk.): *EC Competition and Telecommunications Law: A Practitioner's Guide*. Hague, Netherlands, Kluwer Law International, 2002., 4-5., 13. o.;

WORLD Trade Organization: *A Handbook on the GATS Agreement*. Cambridge, CB: Cambridge University Press (A WTO Secretariat Publication), 2005. 26-27., 35-38. o.;

GRAHAM, Cosmo - Smith, Fiona: *Competition, Regulation and the New Economy*. Portland, Oregon, Hart Publishing, 2004., 162-164. o.;

NAFTEL, Mark - Spiwak, Lawrence J.: *The Telecoms Trade War: The United States, the European Union and the World Trade Organization*. Portland, Oregon, Hart Publishing, 2000., 91. o.;

BLACK, Sharon K.: *Telecommunications Law in the Internet Age*. San Diego, CA: Academic Press - San Francisco, CA: Morgan Kaufmann Publishers, 2002., 155-159., 168. o.;

FRIEDEN, Robert: *Managing Internet-Driven Change in International Telecommunications*. Norwood, MA: Artech House Publishers, 2001., 218-221. o.;

FOLSOM, Ralph H. - Gordon, Michael W. - Spanogle, John A.: *International Trade And Economic Relations*. (In a Nutshell), West Group Publishing, St. Paul, MN: 2004., (3. kiadás), 21., 27., 29., 42-43. o.;

HOEKMAN, Bernard M. - Mattoo, Aaditya - English, Philip (szerk.): *Development, Trade, and the WTO: A Handbook*. (World Bank Trade and Development Series), Washington D.C.: The World Bank, 2002., 33., 39., 41., 45-52. o.;

BHAGWATI, Jagdish (szerk.): *Going Alone: The Case for Relaxed Reciprocity in Freeing Trade*. Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 2002., 117-119. o.;

UNITED Nations (Saez, Sebastian, szerk.): *Trade in Services Negotiations: A Review of the Experience of the United States and the European Union in Latin America*. New York, N.Y.: United Nations Publications, 2005., 16-17. o.;

UNITED Nations Conference on Trade And Development: *International Investment Agreements in Services*. (UNCTAD Series on International Investment Policies for Devel), Geneva, United Nations Publication, 2005., 65., 73. o.;

TAYLOR, Martyn D.: *International Competition Law: A New Dimension for the WTO?* Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2006., 2., 158-163. o.;

-
- TREBILCOCK, Michael J. - Howse, Robert: *The Regulation of International Trade*. London, Routledge, 1999., (2. kiadás), 22-23., 26., 31-32. o.;
- JACKSON, John H.: *The Jurisprudence of GATT and the WTO: Insights on Treaty Law and Economic Relations*. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2000., 15., 55., 168-169., 375-383. o.;
- BOSSCHE, Peter: *The Law and Policy of the World Trade Organization: Text, Cases and Materials*. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2005., 83-85. o.;
- BARTON, John H. - Goldstein, Judith L. - Josling, Timothy E. - Steinberg, Richard H.: *The Evolution of the Trade Regime: Politics, Law, and Economics of the GATT and the WTO*. Princeton, New Jersey, Princeton University Press, 2006., 20., 21., 23., 48-50., 65-68., 92-95., 127-128. o.;
- DILLON, Sara: *International Trade and Economic Law and the European Union*. Oxford, OX: Hart Publishing, 2002., 53-58. o.;
- DEUTSCH, Klaus Günter - Speyer, Bernhard (szerk.): *World Trade Organization Millennium Round: Freer Trade in the Next Century*. London, Routledge, 2001., 4-6., 8., 34-39., 285-290. o.;
- THE WORLD Bank Legal Review (szerk.: Rudolf Van Puymbroeck): *Law and Justice for Development I*. Washington D.C.: The World Bank, 2003., 44. o.;
- GALLAGHER, Peter: *The First Ten Years of the WTO: 1995-2005*. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2005., 1., 7-8., 11-13., 15., 18. o.;
- ARUP, Christopher: *The New World Trade Organization Agreements: Globalizing Law through Services and Intellectual Property*. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2000., 106-110. o.;
- LLOYD, Peter - Milner, Chris (szerk.): *The World Economy, Global Trade Policy 1998*. Oxford, OX: Blackwell Publishers Ltd, 1998., 1-2., 15-16., 21., 23., 75., 101., 139., 140., 154. o.;
- O'HARA, Phillip Anthony: *Growth and Development in the Global Political Economy: Social structures of accumulation and modes of regulation*. Abingdon, Oxon, Routledge, 2006., 104-105., 107. o.;
- GERTLER, Meric S. - Wolfe, David A. (szerk.): *Innovation and Social Learning: Institutional Adaptation in an Era of Technological Change*. Basingstoke, Hampshire, Palgrave Macmillan Ltd, 2002., 25-26., 30-33., 56., 58. o.;
- MACRORY, Patrick F. J. - Appleton, Arthur E. - Plummer, Michael G. (szerk.): *The World Trade Organization: Legal, Economic and Political Analysis*. New York, NY.: Springer, 2005., 6-20., 92-99. o.;
- MATTOO, Aaditya - Sauve, Pierre (szerk.): *Domestic Regulation and Service Trade Liberalization*. (World Bank Trade and Development Series), Washington D.C.: The World Bank - Oxford University Press, 2003., 3-4., 60., 84-85., 88., 90., 103., 106. o.;
- GUZMAN, Andrew T. - Sykes, Alan O. (szerk.): *Research Handbook in International Economic Law*. Cheltenham, Glos, Edward Elgar Publishing Limited, 2007., 6-7., 9., 14., 18., 35., 69., 81., 248-249., 252., 254., 366., 535. o.;
- PARRY, Geraint - Qureshi, Asif - Steiner, Hillel (szerk.): *The Legal and Moral Aspects of International Trade: Freedom and Trade*. (Volume III.), London, Routledge, 1998., 9., 43., 50-51., 135-141., 169., 175. o.;
- ONKVISIT, Sak - Shaw, John J.: *International Marketing: Analysis and Strategy*. London, Routledge, 2004., (4. kiadás), 74-75. o.;
- MATTOO, Aaditya - Stern, Robert M. - Zanini Gianni: *A Handbook of International Trade in Services*. Oxford, OX: Oxford University Press - World Bank, 2008., 40., 53-55., 70-72., 185-186., 259-262., 264., 266., 389-400. o.;
- GRIMWADE, Nigel: *International Trade Policy: A Contemporary Analysis*. London, Routledge, 1996., 46-50., 330-341. o.;
- HILLS, Jill: *Telecommunications and Empire (History of Communication)*, Urbana-Chicago, Illinois, University of Illinois Press, 2007., 184. o.
- ⁷⁴ JACKSON, John H.: *The Jurisprudence of GATT and the WTO: Insights on Treaty Law and Economic Relations*. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2000., 62., 65. o.;
- BARTON, John H. - Goldstein, Judith L. - Josling, Timothy E. - Steinberg, Richard H.: *The Evolution of the Trade Regime: Politics, Law, and Economics of the GATT and the WTO*. Princeton, New Jersey, Princeton University Press, 2006., 39., 47., 163., 190. o.;
- DEUTSCH, Klaus Günter - Speyer, Bernhard (szerk.): *World Trade Organization Millennium Round: Freer Trade in the Next Century*. London, Routledge, 2001., 269. o.;
- BOGDANDY, Armin - Mavroidis, Petros C. - Mény, Yves (szerk.): *European Integration and International Co-Ordination: Studies in Transnational Economic Law in Honour of Claus-Dieter Ehlermann*. Hague, Netherlands, Kluwer Law International, 2002., 46. o.;
- GUZMAN, Andrew T. - Sykes, Alan O. (szerk.): *Research Handbook in International Economic Law*. Cheltenham, Glos, Edward Elgar Publishing Limited, 2007., 52-53., 128. o.;
- SALVATORE, Dominick (szerk.): *Protectionism and World Welfare*. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 1993., 9., 76-78., 376. o.;
- GRIMWADE, Nigel: *International Trade Policy: A Contemporary Analysis*. London, Routledge, 1996., 161-171. o.
- ⁷⁵ LOWENFELD, Andreas F.: *International Economic Law*. Oxford OX: Oxford University Press, 2002., 69-71. o.
- ⁷⁶ STIGLITZ, Joseph E.: *Globalization and Its Discontents*. New York, NY: W.W. Norton & Company, Inc., 2002., 61. o.;

BLACK, Sharon K.: *Telecommunications Law in the Internet Age*. San Diego, CA: Academic Press - San Francisco, CA: Morgan Kaufmann Publishers, 2002., 171-174. o.;

FRIEDEN, Robert: *Managing Internet-Driven Change in International Telecommunications*. Norwood, MA: Artech House Publishers, 2001., 219-220. o.;

BHAGWATI, Jagdish (szerk.): *Going Alone: The Case for Relaxed Reciprocity in Freeing Trade*. Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 2002., 120-122. o.;

LOWENFELD, Andreas F.: *International Economic Law*. Oxford OX: Oxford University Press, 2002., 69-70. o.;

TAYLOR, Martyn D.: *International Competition Law: A New Dimension for the WTO?* Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2006., 2., 158-159. o.;

BOSSCHE, Peter: *The Law and Policy of the World Trade Organization: Text, Cases and Materials*. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2005., 45-54. o.;

BARTON, John H. - Goldstein, Judith L. - Josling, Timothy E. - Steinberg, Richard H.: *The Evolution of the Trade Regime: Politics, Law, and Economics of the GATT and the WTO*. Princeton, New Jersey, Princeton University Press, 2006., 1., 6., 47-48. o.;

GALLAGHER, Peter: *The First Ten Years of the WTO: 1995-2005*. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2005., 1-2. o.;

BOGDANDY, Armin - Mavroidis, Petros C. - Mény, Yves (szerk.): *European Integration and International Co-Ordination: Studies in Transnational Economic Law in Honour of Claus-Dieter Ehlermann*. Hague, Netherlands, Kluwer Law International, 2002., 100-101. o.;

PARRY, Geraint - Qureshi, Asif - Steiner, Hillel (szerk.): *The Legal and Moral Aspects of International Trade: Freedom and Trade. (Volume III.)*, London, Routledge, 1998., 50-52., 135-136. o.;

GRIMWADE, Nigel: *International Trade Policy: A Contemporary Analysis*. London, Routledge, 1996., 1., 20., 90., 330., 339., 356., 359. o.

⁷⁷ PRANDLER Árpád (szerk.): *Nemzetközi szervezetek és intézmények*. Bp., Aula Kiadó Kft., 2001., 176-177. o.;

SHAW, Malcolm N.: *Nemzetközi jog*. Bp., Osiris Kiadó, 2001., 774-775. o.;

VÖRÖS Imre: *A nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga I*. Bp., Krim Bt., 2004., 78-84. o.

⁷⁸ **THE WORLD BANK**: *Entering the 21st Century. (World Development Report 1999/2000)*, New York, N.Y.: Oxford University Press, 2000., 5-6., 32-33. o.;

STIGLITZ, Joseph E. - Charlton, Andrew: *Fair Trade for All: How Trade Can Promote Development*. New York, NY: Oxford University Press, 2005., 90., 192., 206. o.;

WILLIAMSON, John - Bergsten Fred C. (szerk.): *Dollar Overvaluation and the World Economy. (Institute for International Economics, Special Reports 16.)*, Washington D.C.: Institute for International Economics, 2003., 280-281. o.;

NIHOUL, Paul - Rodford, Peter: *EU Electronic Communications Law: Competition and Regulation in the European Telecommunications Market*. Oxford, OX: Oxford University Press, 2004., 1., 3., 57-60., 488-489., 626., 682-685. o.;

KOENIG, Christian - Bartosch, Andreas - Braun, Jens-Daniel (szerk.): *EC Competition and Telecommunications Law: A Practitioner's Guide*. Hague, Netherlands, Kluwer Law International, 2002., 5. o.;

HOEKMAN, Bernard M. - Mattoo, Aaditya - English, Philip (szerk.): *Development, Trade, and the WTO: A Handbook. (World Bank Trade and Development Series)*, Washington D.C.: The World Bank, 2002., 41-56., 61-63. o.;

BHAGWATI, Jagdish (szerk.): *Going Alone: The Case for Relaxed Reciprocity in Freeing Trade*. Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 2002., 513-514., 521-527., 559-561. o.;

JACKSON, John H.: *The Jurisprudence of GATT and the WTO: Insights on Treaty Law and Economic Relations*. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2000., 4-5., 15., 133., 162-163., 371-376., 385-386., 394., 399-401. o.;

BOSSCHE, Peter: *The Law and Policy of the World Trade Organization: Text, Cases and Materials*. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2005., 45-54., 88-101., 119-138. o.;

DILLON, Sara: *International Trade and Economic Law and the European Union*. Oxford, OX: Hart Publishing, 2002., 10-14., 53-54., 57-58. o.;

GALLAGHER, Peter: *The First Ten Years of the WTO: 1995-2005*. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2005., 1-2. o.;

LLOYD, Peter - Milner, Chris (szerk.): *The World Economy, Global Trade Policy 1998*. Oxford, OX: Blackwell Publishers Ltd, 1998., 1-2., 5-7., 20-24., 29-32., 44., 74. o.;

OECD: *Open Markets Matter: The Benefits of Trade and Investment Liberalisation*. Paris, 1998., 77-92. o.;

O'HARA, Phillip Anthony: *Growth and Development in the Global Political Economy: Social structures of accumulation and modes of regulation*. Abingdon, Oxon, Routledge, 2006., 4., 22., 52., 87-90., 103-110., 208. o.;

GERTLER, Meric S. - Wolfe, David A. (szerk.): *Innovation and Social Learning: Institutional Adaptation in an Era of Technological Change*. Basingstoke, Hampshire, Palgrave Macmillan Ltd, 2002., 27-28., 36-37., 41., 57., 91. o.;

MACRORY, Patrick F. J. - Appleton, Arthur E. - Plummer, Michael G. (szerk.): *The World Trade Organization: Legal, Economic and Political Analysis*. New York, NY.: Springer, 2005., 34-37. o.;

- GUZMAN, Andrew T. - Sykes, Alan O. (szerk.): Research Handbook in International Economic Law. Cheltenham, Glos, Edward Elgar Publishing Limited, 2007., 7., 36-37., 341., 366-368. o.;
- ALEXANDER, Kern - Dhumale, Rahul - Eatwell, John: Global Governance of Financial Systems: The International Regulation of Systemic Risk. New York, NY: Oxford University Press, Inc., 2006., 100-118. o.;
- HILLS, Jill: Telecommunications and Empire (History of Communication), Urbana-Chicago, Illinois, University of Illinois Press, 2007., 180-216. o.
- ⁷⁹ **THE WORLD Bank:** Entering the 21st Century. (World Development Report 1999/2000), New York, N.Y.: Oxford University Press, 2000., 51-67. o.;
- OECD: Open Markets Matter: The Benefits of Trade and Investment Liberalisation. Paris, 1998., 77-92. o.;
- ⁸⁰ **THE WORLD Bank:** Entering the 21st Century. (World Development Report 1999/2000), New York, N.Y.: Oxford University Press, 2000., 69-85. o.
- ⁸¹ **CASTELLS**, Manuel: Az információ kora. (Gazdaság, társadalom és kultúra), I. kötet: A hálózati társadalom kialakulása. Bp., Gondolat - Infonia, 2005., 167-168. o.
- ⁸² **BLAHÓ** András (szerk.): Világgazdaságtan II. kötet. Globális fejlődés - gazdaságdiplomácia. Bp., Aula Kiadó, 2002., 193. o.
- ⁸³ *A Seattle-i és a Doha fordulóról, azok céljairól, politikai és tárgyalási kudarcairól, e kudarccok okairól, illetve a WTO szerepéről és tevékenységéről lásd részletesen:*
- CSÁKI** György: A nemzetközi gazdaságtan alapjai. Bp., Napvilág Kiadó, 2003., 176. o.;
- MARJÁN** Attila (szerk.): Az Európai Unió gazdasága. Bp., HVG Kiadói Rt., 2005., 33-35. o.;
- STIGLITZ**, Joseph E. - Charlton, Andrew: Fair Trade for All: How Trade Can Promote Development. New York, NY: Oxford University Press, 2005., 1-6., 8., 52-54., 57-60. o.;
- ⁸⁴ **JACKSON**, John H.: The Jurisprudence of GATT and the WTO: Insights on Treaty Law and Economic Relations. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2000., 62., 65. o.;
- BARTON**, John H. - Goldstein, Judith L. - Josling, Timothy E. - Steinberg, Richard H.: The Evolution of the Trade Regime: Politics, Law, and Economics of the GATT and the WTO. Princeton, New Jersey, Princeton University Press, 2006., 39., 47., 163., 190. o.;
- DEUTSCH**, Klaus Günter - Speyer, Bernhard (szerk.): World Trade Organization Millennium Round: Freer Trade in the Next Century. London, Routledge, 2001., 269. o.;
- BOGDANDY**, Armin - Mavroidis, Petros C. - Mény, Yves (szerk.): European Integration and International Co-Ordination: Studies in Transnational Economic Law in Honour of Claus-Dieter Ehlermann. Hague, Netherlands, Kluwer Law International, 2002., 46. o.;
- GUZMAN, Andrew T. - Sykes, Alan O. (szerk.): Research Handbook in International Economic Law. Cheltenham, Glos, Edward Elgar Publishing Limited, 2007., 52-53., 128. o.;
- SALVATORE**, Dominick (szerk.): Protectionism and World Welfare. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 1993., 9., 76-78., 376. o.;
- GRIMWADE**, Nigel: International Trade Policy: A Contemporary Analysis. London, Routledge, 1996., 161-171. o.
- ⁸⁵ **BLAHÓ** András (szerk.): Világgazdaságtan II. kötet. Globális fejlődés - gazdaságdiplomácia. Bp., Aula Kiadó, 2002., 198. o.
- ⁸⁶ **BLAHÓ** András (szerk.): Világgazdaságtan II. kötet. Globális fejlődés - gazdaságdiplomácia. Bp., Aula Kiadó, 2002., 392. o.
- ⁸⁷ **STIGLITZ**, Joseph E. - Charlton, Andrew: Fair Trade for All: How Trade Can Promote Development. New York, NY: Oxford University Press, 2005., 115-118. o.;
- LOWENFELD**, Andreas F.: International Economic Law. Oxford OX: Oxford University Press, 2002., 110-130. o.
- RYAN**, Daniel J. (szerk.): Privatization and Competition Telecommunications: International Developments. Westport, CT. Greenwood Publishing Group, Inc., Praeger Publishers, 1997., 8., 12., 17. o.;
- KOENIG**, Christian - Bartosch, Andreas - Braun, Jens-Daniel (szerk.): EC Competition and Telecommunications Law: A Practitioner's Guide. Hague, Netherlands, Kluwer Law International, 2002., 6-10. o.;
- KRANCKE**, Jan: Internationaler Handel mit Kommunikationsdienstleistungen: Anforderungen an ein multilaterales Regelwerk und die Reform des GATS. Berlin, Heidelberg, Springer-Verlag, 2003., 2-6. o.;
- THE WORLD Bank:** Information and Communications for Development 2006: Global Trends and Policies (World Information & Communication for Development Report). Washington, D.C.: World Bank, 2006., 33-35. o.;
- GRAHAM**, Cosmo - Smith, Fiona: Competition, Regulation and the New Economy. Portland, Oregon, Hart Publishing, 2004., 164-169. o.;
- BLACK**, Sharon K.: Telecommunications Law in the Internet Age. San Diego, CA: Academic Press - San Francisco, CA: Morgan Kaufmann Publishers, 2002., 162-163., 175. o.;
- BLACK**, Sharon K.: Telecommunications Law in the Internet Age. San Diego, CA: Academic Press - San Francisco, CA: Morgan Kaufmann Publishers, 2002., 175-184. o.;
- FOLSOM**, Ralph H. - Gordon, Michael W. - Spanogle, John A.: International Trade And Economic Relations. (In a Nutshell), West Group Publishing, St. Paul, MN: 2004., (3. kiadás), 51-52. o.;

HOEKMAN, Bernard M. - Mattoo, Aaditya - English, Philip (szerk.): Development, Trade, and the WTO: A Handbook. (World Bank Trade and Development Series), Washington D.C.: The World Bank, 2002., 41-42., 47., 176., 213-216., 439., 451. o.;

BHAGWATI, Jagdish (szerk.): Going Alone: The Case for Relaxed Reciprocity in Freeing Trade. Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 2002., 12. o.;

UNITED Nations (Saez, Sebastian, szerk.): Trade in Services Negotiations: A Review of the Experience of the UNITED States and the European Union in Latin America. New York, N.Y.: United Nations Publications, 2005., 16-19. o.;

UNITED Nations Conference on Trade And Development: International Investment Agreements in Services. (UNCTAD Series on International Investment Policies for Devel), Geneva, United Nations Publication, 2005., 16. o.;

OECD: Gats: The Case for Open Services Markets. Paris, 2002.;

GLOBAL Economic Prospects: Trade, Regionalism, and Development. Washington DC: The World Bank, 2005., 29., 31., 103., 105., 111-112., 140-142. o.;

KRIEGER, Joel (szerk.): The Oxford Companion to Politics of the World. New York, NY: Oxford University Press, Inc., 2001., (2.kiadás), 923-924. o.;

TREBILCOCK, Michael J. - Howse, Robert: The Regulation of International Trade. London, Routledge, 1999., (2. kiadás), 271., 278-291. o.;

JACKSON, John H.: The Jurisprudence of GATT and the WTO: Insights on Treaty Law and Economic Relations. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2000., 184., 402. o.;

BARTON, John H. - Goldstein, Judith L. - Josling, Timothy E. - Steinberg, Richard H.: The Evolution of the Trade Regime: Politics, Law, and Economics of the GATT and the WTO. Princeton, New Jersey, Princeton University Press, 2006., 127-134. o.;

DILLON, Sara: International Trade and Economic Law and the European Union. Oxford, OX: Hart Publishing, 2002., 252-256. o.;

DEUTSCH, Klaus Günter - Speyer, Bernhard (szerk.): World Trade Organization Millennium Round: Freer Trade in the Next Century. London, Routledge, 2001., 8., 12., 40-41., 63., 87-91., 117-122., 142., 149-150., 169-172., 263-266. o.;

THE WORLD Bank Legal Review (szerk.: Rudolf Van Puymbroeck): Law and Justice for Development I. Washington D.C.: The World Bank, 2003., 11., 44. o.;

ARUP, Christopher: The New World Trade Organization Agreements: Globalizing Law through Services and Intellectual Property. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2000., 68-70. o.;

LLOYD, Peter - Milner, Chris (szerk.): The World Economy, Global Trade Policy 1998. Oxford, OX: Blackwell Publishers Ltd, 1998., 2-3., 38., 43-44., 77., 154., 172. o.;

BOGDANDY, Armin - Mavroidis, Petros C. - Mény, Yves (szerk.): European Integration and International Co-Ordination: Studies in Transnational Economic Law in Honour of Claus-Dieter Ehlermann. Hague, Netherlands, Kluwer Law International, 2002., 24., 49., 296., 312. o.;

O'HARA, Phillip Anthony: Growth and Development in the Global Political Economy: Social structures of accumulation and modes of regulation. Abingdon, Oxon, Routledge, 2006., 105., 107. o.;

GERTLER, Meric S. - Wolfe, David A. (szerk.): Innovation and Social Learning: Institutional Adaptation in an Era of Technological Change. Basingstoke, Hampshire, Palgrave Macmillan Ltd, 2002., 32-33., 35., 38., 56. o.;

MACRORY, Patrick F. J. - Appleton, Arthur E. - Plummer, Michael G. (szerk.): The World Trade Organization: Legal, Economic and Political Analysis. New York, NY.: Springer, 2005., 820-821. o.;

GUZMAN, Andrew T. - Sykes, Alan O. (szerk.): Research Handbook in International Economic Law. Cheltenham, Glos, Edward Elgar Publishing Limited, 2007., 49., 63., 113-115. o.;

PARRY, Geraint - Qureshi, Asif - Steiner, Hillel (szerk.): The Legal and Moral Aspects of International Trade: Freedom and Trade. (Volume III.), London, Routledge, 1998., 136., 139-146. o.;

ZACHER, Mark W. - Sutton, Brent A.: Governing Global Networks: International Regimes for Transportation and Communications. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 1996., 172-173. o.;

ALEXANDER, Kern - Dhumale, Rahul - Eatwell, John: Global Governance of Financial Systems: The International Regulation of Systemic Risk. New York, NY: Oxford University Press, Inc., 2006., 100., 102-103., 106-110., 115-116., 129. o.;

MATTOO, Aaditya - Stern, Robert M. - Zanini Gianni: A Handbook of International Trade in Services. Oxford, OX: Oxford University Press - World Bank, 2008., 48-83. o.;

ELGSTRÖM, Ole - Jönsson, Christer: European Union Negotiations Processes, Networks and Institutions. Abingdon, Oxon, Routledge, 2005., 157. o.;

BARTLE, Ian: Globalisation and Eu Policy-Making: The Neo-Liberal Transformation of Telecommunications and Electricity. Manchester, M: Manchester University Press, 2005., 81-82. o.;

GRIMWADE, Nigel: International Trade Policy: A Contemporary Analysis. London, Routledge, 1996., 301-308. o.;

Krajewski, Markus: Public Services and Trade Liberalization: Mapping the Legal Framework. Journal of International Economic Law, Vol. 6. No. 2., (June 2003), 341 - 367. o.; **Musselli**, Irene - Zarrilli, Simonetta: Oil and

Gas Services: Market Liberalization and the Ongoing GATS Negotiations. *Journal of International Economic Law*, Vol. 8. No. 2., (June 2005), 551 - 581. o.; **Adlung**, Rudolf: Services Negotiations in the Doha Round: Lost in Flexibility? *Journal of International Economic Law*, Vol. 9. No. 4., (December 2006), 865 - 893. o.; **Petersmann**, Ernst-Ulrich: The Transformation of the World Trading System through the 1994 Agreement Establishing the World Trade Organization. *European Journal of International Law*, Vol. 6. No. 1., (1995), 161 - 221. o.; **Fink**, Carsten - Mattoo, Aaditya - Neagu, Ileana Cristina: Trade in International Maritime Services: How Much Does Policy Matter? *World Bank Economic Review*, Vol. 16. No. 1., (June 2002), 81 - 108. o.; **Anderson**, Robert D. - Holmes, Peter: Competition Policy and the Future of the Multilateral Trading System. *Journal of International Economic Law*, Vol. 5. No. 2., (June 2002), 531 - 563. o.; **Sauvé**, Pierre - Zampetti, Americo B: Subsidiarity perspectives on the new trade agenda. *Journal of International Economic Law*, Vol. 3. No. 1., (March 2000), 83 - 114. o.; **Anderson**, Robert D: The interface between competition policy and intellectual property in the context of the international trading system. *Journal of International Economic Law*, Vol. 1. No. 4., (December 1998), 655 - 678. o.; **Drahos**, Peter: The Regulation of Public Goods. *Journal of International Economic Law*, Vol. 7. No. 2., (June 2004), 321 - 339. o.; **Hoekman**, Bernard - Mattoo, Aaditya - Sapir, André: The Political Economy of Services Trade Liberalization: A Case for International Regulatory Cooperation? *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 23. No. 3., (Autumn 2007), 367 - 391. o.; **Esty**, Daniel C - Geradin, Damien: Regulatory co-opetition. *Journal of International Economic Law*, Vol. 3. No. 2., (June 2000), 235 - 255. o.

⁸⁸ *Részletesebben*: Az Általános Vám- és Kereskedelmi Egyezmény (GATT) keretében kialakított, a Kereskedelmi Világszervezetet létrehozó Marrakesh-i Egyezmény és mellékleteinek kihirdetéséről szóló 1998. évi IX. törvény (1/B melléklet); illetve www.wto.org/english/docs_e/legal_e/legal_e.htm, - azon belül: The Uruguay Round agreements – Annex 1B General Agreement on Trade in Services (GATS), vagy www.wto.org/english/docs_e/legal_e/26-gats.pdf

⁸⁹ **WORLD Trade Organization**: A Handbook on the GATS Agreement. Cambridge, CB: Cambridge University Press (A WTO Secretariat Publication), 2005., 10-12., 35. o.;

NAFTEL, Mark - Spiwak, Lawrence J.: The Telecoms Trade War: The United States, the European Union and the World Trade Organization. Portland, Oregon, Hart Publishing, 2000., 91-94. o.

⁹⁰ **WORLD Trade Organization**: A Handbook on the GATS Agreement. Cambridge, CB: Cambridge University Press (A WTO Secretariat Publication), 2005., 37. o.;

KRANCKE, Jan: Internationaler Handel mit Kommunikationsdienstleistungen: Anforderungen an ein multilaterales Regelwerk und die Reform des GATS. Berlin, Heidelberg, Springer-Verlag, 2003., 119-126. o.;

NAFTEL, Mark - Spiwak, Lawrence J.: The Telecoms Trade War: The United States, the European Union and the World Trade Organization. Portland, Oregon, Hart Publishing, 2000., 93-94. o.

⁹¹ **KRANCKE**, Jan: Internationaler Handel mit Kommunikationsdienstleistungen: Anforderungen an ein multilaterales Regelwerk und die Reform des GATS. Berlin, Heidelberg, Springer-Verlag, 2003., 16-17., 28., 34., 73., 75., 78., 85-86., 121-123., 129., 137., 158-159. o.;

HOEKMAN, Bernard M. - Mattoo, Aaditya - English, Philip (szerk.): Development, Trade, and the WTO: A Handbook. (World Bank Trade and Development Series), Washington D.C.: The World Bank, 2002., 62., 66. o.;

GLOBAL Economic Prospects: Trade, Regionalism, and Development. Washington DC: The World Bank, 2005., 98-105. o.;

MATTOO, Aaditya - Stern, Robert M. - Zanini Gianni: A Handbook of International Trade in Services. Oxford, OX: Oxford University Press - World Bank, 2008., 21-28. o.;

GRIMWADE, Nigel: International Trade Policy: A Contemporary Analysis. London, Routledge, 1996., 289-293., 307. o.

⁹² **WORLD Trade Organization**: A Handbook on the GATS Agreement. Cambridge, CB: Cambridge University Press (A WTO Secretariat Publication), 2005., 3., 7., 13., 23-24., 33., 35-38., 41., 46-47. o.;

LOWENFELD, Andreas F.: International Economic Law. Oxford OX: Oxford University Press, 2002., 118-119. o.;

GERADIN, Damien - Luff, David (szerk.): The WTO and Global Convergence in Telecommunications and Audio-Visual Services. Cambridge CB: Cambridge University Press, 2004., 29-30., 35., 45-48., 125-126., 148., 150., 155., 159., 161. o.;

THE WORLD Bank: Information and Communications for Development 2006: Global Trends and Policies (World Information & Communication for Development Report). Washington, D.C.: World Bank, 2006., 34., 42., 50. o.

NAFTEL, Mark - Spiwak, Lawrence J.: The Telecoms Trade War: The United States, the European Union and the World Trade Organization. Portland, Oregon, Hart Publishing, 2000., 93. o.;

KRANCKE, Jan: Internationaler Handel mit Kommunikationsdienstleistungen: Anforderungen an ein multilaterales Regelwerk und die Reform des GATS. Berlin, Heidelberg, Springer-Verlag, 2003., 146-150. o.;

BLACK, Sharon K.: Telecommunications Law in the Internet Age. San Diego, CA: Academic Press - San Francisco, CA: Morgan Kaufmann Publishers, 2002., 176., 179-180. o.;

UNITED Nations (Saez, Sebastian, szerk.): Trade in Services Negotiations: A Review of the Experience of the UNITED States and the European Union in Latin America. New York, N.Y.: United Nations Publications, 2005., 17. o.;

-
- BARTON, John H. - Goldstein, Judith L. - Josling, Timothy E. - Steinberg, Richard H.: *The Evolution of the Trade Regime: Politics, Law, and Economics of the GATT and the WTO*. Princeton, New Jersey, Princeton University Press, 2006., 127. o.;
- DILLON, Sara: *International Trade and Economic Law and the European Union*. Oxford, OX: Hart Publishing, 2002., 253. o.;
- DEUTSCH, Klaus Günter - Speyer, Bernhard (szerk.): *World Trade Organization Millennium Round: Freer Trade in the Next Century*. London, Routledge, 2001., 52-54., 87-88., 115., 265. o.;
- ARUP, Christopher: *The New World Trade Organization Agreements: Globalizing Law through Services and Intellectual Property*. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2000., 132. o.
- GERTLER, Méric S. - Wolfe, David A. (szerk.): *Innovation and Social Learning: Institutional Adaptation in an Era of Technological Change*. Basingstoke, Hampshire, Palgrave Macmillan Ltd, 2002., 28., 33., 39. o.;
- MACRORY, Patrick F. J. - Appleton, Arthur E. - Plummer, Michael G. (szerk.): *The World Trade Organization: Legal, Economic and Political Analysis*. New York, NY.: Springer, 2005., 816-817., 822., 826., 846. o.;
- MATTOO, Aaditya - Sauve, Pierre (szerk.): *Domestic Regulation and Service Trade Liberalization*. (World Bank Trade and Development Series), Washington D.C.: The World Bank - Oxford University Press, 2003., 14-18. o.;
- GUZMAN, Andrew T. - Sykes, Alan O. (szerk.): *Research Handbook in International Economic Law*. Cheltenham, Glos, Edward Elgar Publishing Limited, 2007., 116-117., 120. o.;
- GRIMWADE, Nigel: *International Trade Policy: A Contemporary Analysis*. London, Routledge, 1996., 302., 307. o.
- ⁹³ **WORLD Trade Organization:** *A Handbook on the GATS Agreement*. Cambridge, CB: Cambridge University Press (A WTO Secretariat Publication), 2005., 3., 7-8., 11-16., 20., 30-33., 41. o.;
- GRAHAM, Cosmo - Smith, Fiona: *Competition, Regulation and the New Economy*. Portland, Oregon, Hart Publishing, 2004., 164-169. o.;
- LOWENFELD, Andreas F.: *International Economic Law*. Oxford OX: Oxford University Press, 2002., 117-118. o.;
- NAFTEL, Mark - Spiwak, Lawrence J.: *The Telecoms Trade War: The United States, the European Union and the World Trade Organization*. Portland, Oregon, Hart Publishing, 2000., 93-94., 153. o.;
- BLACK, Sharon K.: *Telecommunications Law in the Internet Age*. San Diego, CA: Academic Press - San Francisco, CA: Morgan Kaufmann Publishers, 2002., 176., 179., 180. o.;
- UNITED Nations (Saez, Sebastian, szerk.): *Trade in Services Negotiations: A Review of the Experience of the UNITED States and the European Union in Latin America*. New York, N.Y.: United Nations Publications, 2005., 16., 18. o.;
- UNITED Nations Conference on Trade And Development: *International Investment Agreements in Services*. (UNCTAD Series on International Investment Policies for Devel), Geneva, United Nations Publication, 2005., 34., 36., 58., 64-65. o.;
- TREBILCOCK, Michael J. - Howse, Robert: *The Regulation of International Trade*. London, Routledge, 1999., (2. kiadás), 280-281. o.;
- BOSSCHE, Peter: *The Law and Policy of the World Trade Organization: Text, Cases and Materials*. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2005., 318-325. o.;
- BARTON, John H. - Goldstein, Judith L. - Josling, Timothy E. - Steinberg, Richard H.: *The Evolution of the Trade Regime: Politics, Law, and Economics of the GATT and the WTO*. Princeton, New Jersey, Princeton University Press, 2006., 127-128., 130., 131., 133. o.;
- DILLON, Sara: *International Trade and Economic Law and the European Union*. Oxford, OX: Hart Publishing, 2002., 252-256. o.;
- DEUTSCH, Klaus Günter - Speyer, Bernhard (szerk.): *World Trade Organization Millennium Round: Freer Trade in the Next Century*. London, Routledge, 2001., 41., 87., 90-91., 170. o.;
- ARUP, Christopher: *The New World Trade Organization Agreements: Globalizing Law through Services and Intellectual Property*. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2000., 56-57., 110-112., 134-138. o.;
- GERTLER, Méric S. - Wolfe, David A. (szerk.): *Innovation and Social Learning: Institutional Adaptation in an Era of Technological Change*. Basingstoke, Hampshire, Palgrave Macmillan Ltd, 2002., 33., 35-37., 55-57. o.;
- MACRORY, Patrick F. J. - Appleton, Arthur E. - Plummer, Michael G. (szerk.): *The World Trade Organization: Legal, Economic and Political Analysis*. New York, NY.: Springer, 2005., 821-822., 827-833., 843-844., 992., 1014-1017., 1020., 1026-1027., 1030-1032. o.;
- MATTOO, Aaditya - Sauve, Pierre (szerk.): *Domestic Regulation and Service Trade Liberalization*. (World Bank Trade and Development Series), Washington D.C.: The World Bank - Oxford University Press, 2003., 60., 62., 85-86., 92. o.;
- GUZMAN, Andrew T. - Sykes, Alan O. (szerk.): *Research Handbook in International Economic Law*. Cheltenham, Glos, Edward Elgar Publishing Limited, 2007., 116-120., 124., 135., 145., 147., 366-367., 540., 564. o.;
- PARRY, Geraint - Qureshi, Asif - Steiner, Hillel (szerk.): *The Legal and Moral Aspects of International Trade: Freedom and Trade*. (Volume III.), London, Routledge, 1998., 140-143. o.;
- MATTOO, Aaditya - Stern, Robert M. - Zanini Gianni: *A Handbook of International Trade in Services*. Oxford, OX: Oxford University Press - World Bank, 2008., 25., 32., 63-66., 71-72., 74-77., 402., 415. o.;

-
- GRIMWADE, Nigel: *International Trade Policy: A Contemporary Analysis*. London, Routledge, 1996., 301-306. o.
- ⁹⁴ **WORLD Trade Organization**: *A Handbook on the GATS Agreement*. Cambridge, CB: Cambridge University Press (A WTO Secretariat Publication), 2005., 3-9., 16-20., 48-49. o.;
- LOWENFELD, Andreas F.: *International Economic Law*. Oxford OX: Oxford University Press, 2002., 118-119. o.;
- UNITED Nations (Saez, Sebastian, szerk.): *Trade in Services Negotiations: A Review of the Experience of the UNITED States and the European Union in Latin America*. New York, N.Y.: United Nations Publications, 2005., 16., 18., 19. o.;
- TREBILCOCK, Michael J. - Howse, Robert: *The Regulation of International Trade*. London, Routledge, 1999., (2. kiadás), 280-289. o.;
- BOSSCHE, Peter: *The Law and Policy of the World Trade Organization: Text, Cases and Materials*. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2005., 365-368. o.;
- BARTON, John H. - Goldstein, Judith L. - Josling, Timothy E. - Steinberg, Richard H.: *The Evolution of the Trade Regime: Politics, Law, and Economics of the GATT and the WTO*. Princeton, New Jersey, Princeton University Press, 2006., 128., 133. o.;
- DILLON, Sara: *International Trade and Economic Law and the European Union*. Oxford, OX: Hart Publishing, 2002., 252-256. o.;
- DEUTSCH, Klaus Günter - Speyer, Bernhard (szerk.): *World Trade Organization Millennium Round: Freer Trade in the Next Century*. London, Routledge, 2001., 41., 87., 89., 95., 96., 107-110., 119-121. o.;
- ARUP, Christopher: *The New World Trade Organization Agreements: Globalizing Law through Services and Intellectual Property*. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2000., 61-62., 113-116. o.;
- GERTLER, Meric S. - Wolfe, David A. (szerk.): *Innovation and Social Learning: Institutional Adaptation in an Era of Technological Change*. Basingstoke, Hampshire, Palgrave Macmillan Ltd, 2002., 33., 35-37., 55-57. o.;
- MACRORY, Patrick F. J. - Appleton, Arthur E. - Plummer, Michael G. (szerk.): *The World Trade Organization: Legal, Economic and Political Analysis*. New York, NY.: Springer, 2005., 803., 811-838., 992-993., 996., 998., 1017., 1019-1020., 1022-1023. o.;
- MATTOO, Aaditya - Sauve, Pierre (szerk.): *Domestic Regulation and Service Trade Liberalization*. (World Bank Trade and Development Series), Washington D.C.: The World Bank - Oxford University Press, 2003., 28., 32., 58-66., 86., 88., 102. o.;
- GUZMAN, Andrew T. - Sykes, Alan O. (szerk.): *Research Handbook in International Economic Law*. Cheltenham, Glos, Edward Elgar Publishing Limited, 2007., 117., 120., 122-125., 128., 130., 133-135., 144-145., 569. o.;
- PARRY, Geraint - Qureshi, Asif - Steiner, Hillel (szerk.): *The Legal and Moral Aspects of International Trade: Freedom and Trade*. (Volume III.), London, Routledge, 1998., 140., 142-143., 145. o.;
- GRIMWADE, Nigel: *International Trade Policy: A Contemporary Analysis*. London, Routledge, 1996., 301., 304-306. o.
- ⁹⁵ **GERADIN**, Damien - Luff, David (szerk.): *The WTO and Global Convergence in Telecommunications and Audio-Visual Services*. Cambridge CB: Cambridge University Press, 2004., 58., 83., 360-364. o.;
- KRANCKE, Jan: *Internationaler Handel mit Kommunikationsdienstleistungen: Anforderungen an ein multilaterales Regelwerk und die Reform des GATS*. Berlin, Heidelberg, Springer-Verlag, 2003., 123-124., 138. o.;
- THE WORLD Bank: *Information and Communications for Development 2006: Global Trends and Policies* (World Information & Communication for Development Report). Washington, D.C.: World Bank, 2006., 15. o.;
- MARSDEN, Christopher T. (szerk.): *Regulating the Global Information Society*. London, Routledge, 2000., 157. o.;
- NAFTEL, Mark - Spiwak, Lawrence J.: *The Telecoms Trade War: The United States, the European Union and the World Trade Organization*. Portland, Oregon, Hart Publishing, 2000., 108. o.;
- NAFTEL, Mark - Spiwak, Lawrence J.: *The Telecoms Trade War: The United States, the European Union and the World Trade Organization*. Portland, Oregon, Hart Publishing, 2000., 91-92., 103-105. o.;
- BLACK, Sharon K.: *Telecommunications Law in the Internet Age*. San Diego, CA: Academic Press - San Francisco, CA: Morgan Kaufmann Publishers, 2002., 186-187. o.;
- BARTON, John H. - Goldstein, Judith L. - Josling, Timothy E. - Steinberg, Richard H.: *The Evolution of the Trade Regime: Politics, Law, and Economics of the GATT and the WTO*. Princeton, New Jersey, Princeton University Press, 2006., 128., 130., 131., 133. o.;
- LLOYD, Peter - Milner, Chris (szerk.): *The World Economy, Global Trade Policy 1998*. Oxford, OX: Blackwell Publishers Ltd, 1998., 35-45. o.;
- PARRY, Geraint - Qureshi, Asif - Steiner, Hillel (szerk.): *The Legal and Moral Aspects of International Trade: Freedom and Trade*. (Volume III.), London, Routledge, 1998., 104-105., 116., 141., 143-144. o.
- ⁹⁶ **GERADIN**, Damien - Luff, David (szerk.): *The WTO and Global Convergence in Telecommunications and Audio-Visual Services*. Cambridge CB: Cambridge University Press, 2004., 5., 13., 15., 21-23., 43-45., 49., 360. o.;
- NIHOUL, Paul - Rodford, Peter: *EU Electronic Communications Law: Competition and Regulation in the European Telecommunications Market*. Oxford, OX: Oxford University Press, 2004., 57-60., 626. o.;
- ELIASSEN, Kjell A. - Sjøvaag, Marit (szerk.): *European Telecommunications Liberalisation*. London: Routledge, 1999., 2-3., 13-14., 267. o.;

KOENIG, Christian - Bartosch, Andreas - Braun, Jens-Daniel (szerk.): *EC Competition and Telecommunications Law: A Practitioner's Guide*. Hague, Netherlands, Kluwer Law International, 2002., 11-18. o.;

WORLD Trade Organization: *A Handbook on the GATS Agreement*. Cambridge, CB: Cambridge University Press, (A WTO Secretariat Publication), 2005. 11., 41-42., 43-47. o.;

GRAHAM, Cosmo - Smith, Fiona: *Competition, Regulation and the New Economy*. Portland, Oregon, Hart Publishing, 2004., 164., 169. o.;

MARSDEN, Christopher T. (szerk.): *Regulating the Global Information Society*. London, Routledge, 2000., 155-159. o.;

NAFTEL, Mark - Spiwak, Lawrence J.: *The Telecoms Trade War: The United States, the European Union and the World Trade Organization*. Portland, Oregon, Hart Publishing, 2000., 102-106. o.;

THE WORLD Bank: *Information and Communications for Development 2006: Global Trends and Policies (World Information & Communication for Development Report)*. Washington, D.C.: World Bank, 2006., 33-35. o.;

WELLENIUS, Bjorn - Lewin, Anat - Gomez, Carlos R. Rossotto - Carlo Maria: *Competition in International Voice Communications*. (World Bank Working Paper No. 42.), Washington, D.C.: The World Bank, 2004., 18., 33. o.;

BLACK, Sharon K.: *Telecommunications Law in the Internet Age*. San Diego, CA: Academic Press - San Francisco, CA: Morgan Kaufmann Publishers, 2002., 152., 155., 186-187., 191. o.;

MANNER, Jennifer A.: *Global Telecommunications Market Access*. Norwood, MA: Artech House, 2002., 13., 34., 41-46., 115-119. o.;

CRANOR, Lorrie Faith - Greenstein, Shane (szerk.): *Communications Policy and Information Technology: Promises, Problems, Prospects*. (Telecommunications Policy Research Conference), MIT Press, 2002., 222., 223. o.;

HOEKMAN, Bernard M. - Mattoo, Aaditya - English, Philip (szerk.): *Development, Trade, and the WTO: A Handbook*. (World Bank Trade and Development Series), Washington D.C.: The World Bank, 2002., 272-277. o.;

NOAM, Eli M.: *Interconnecting the Network of Networks*. Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 2001., 134-138. o.

BHAGWATI, Jagdish (szerk.): *Going Alone: The Case for Relaxed Reciprocity in Freeing Trade*. Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 2002., 524-525., 562. o.;

LOWENFELD, Andreas F.: *International Economic Law*. Oxford OX: Oxford University Press, 2002., 125-127. o.;

ZANETTIN, Bruno: *Cooperation Between Antitrust Agencies at the International Level*. Portland, Oregon, Hart Publishing, 2002., 252. o.;

UNITED Nations Conference on Trade And Development: *International Investment Agreements in Services*. (UNCTAD Series on International Investment Policies for Devel), Geneva, United Nations Publication, 2005., 51-52. o.;

TAYLOR, Martyn D.: *International Competition Law: A New Dimension for the WTO?* Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2006., 218-220. o.;

TREBILCOCK, Michael J. - Howse, Robert: *The Regulation of International Trade*. London, Routledge, 1999., (2. kiadás), 301-303. o.;

BOSSCHE, Peter: *The Law and Policy of the World Trade Organization: Text, Cases and Materials*. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2005., 90., 489., 494. o.;

DILLON, Sara: *International Trade and Economic Law and the European Union*. Oxford, OX: Hart Publishing, 2002., 256. o.;

DEUTSCH, Klaus Günter - Speyer, Bernhard (szerk.): *World Trade Organization Millennium Round: Freer Trade in the Next Century*. London, Routledge, 2001., 96., 107-112., 121., 142. o.;

DEUTSCH, Klaus Günter - Speyer, Bernhard (szerk.): *World Trade Organization Millennium Round: Freer Trade in the Next Century*. London, Routledge, 2001., 51., 87., 89-90., 96., 107-112., 121., 133., 141-142. o.;

THE WORLD Bank Legal Review (szerk.: Rudolf Van Puymbroeck): *Law and Justice for Development I*. Washington D.C.: The World Bank, 2003., 44. o.;

GALLAGHER, Peter: *The First Ten Years of the WTO: 1995-2005*. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2005., 9., 29-32., 72. o.;

ARUP, Christopher: *The New World Trade Organization Agreements: Globalizing Law through Services and Intellectual Property*. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2000., 109., 122-123., 131., 139., 141., 254., 291-293. o.;

BOGDANDY, Armin - Mavroidis, Petros C. - Mény, Yves (szerk.): *European Integration and International Co-Ordination: Studies in Transnational Economic Law in Honour of Claus-Dieter Ehlermann*. Hague, Netherlands, Kluwer Law International, 2002., 400., 417. o.;

O'HARA, Phillip Anthony: *Growth and Development in the Global Political Economy: Social structures of accumulation and modes of regulation*. Abingdon, Oxon, Routledge, 2006., 107., 218-220. o.;

MACRORY, Patrick F. J. - Appleton, Arthur E. - Plummer, Michael G. (szerk.): *The World Trade Organization: Legal, Economic and Political Analysis*. New York, NY.: Springer, 2005., 993., 996-998., 1014. o.;

MATTOO, Aaditya - Sauve, Pierre (szerk.): *Domestic Regulation and Service Trade Liberalization*. (World Bank Trade and Development Series), Washington D.C.: The World Bank - Oxford University Press, 2003., 83-106. o.;

GUZMAN, Andrew T. - Sykes, Alan O. (szerk.): Research Handbook in International Economic Law. Cheltenham, Glos, Edward Elgar Publishing Limited, 2007., 116-117., 128-131., 534-535., 560., 568., 569. o.;

FRIEDEN, Robert: Managing Internet-Driven Change in International Telecommunications. Norwood, MA: Artech House Publishers, 2001., 220-229. o.;

ZACHER, Mark W. - Sutton, Brent A.: Governing Global Networks: International Regimes for Transportation and Communications. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 1996., 167-173. o.;

SCHILLER, Dan: Digital Capitalism: Networking the Global Market System. MIT Press, 2000., 46-49., 59., 75. o.;

LOW, Linda: The Economics of Information Technology and the Media. Singapore, Singapore University Press - World Scientific Publishing, Ltd. 2000., 217-218. o.;

MOORE, Lynden: Britain's Trade and Economic Structure: The Impact of the European Union. London, Routledge, 1999., 332-333. o.;

GRIMWADE, Nigel: International Trade Policy: A Contemporary Analysis. London, Routledge, 1996., 288., 294., 300-302., 305-306., 360. o.;

BARTLE, Ian: Globalisation and Eu Policy-Making: The Neo-Liberal Transformation of Telecommunications and Electricity. Manchester, M: Manchester University Press, 2005., 81-82. o.;

HILLS, Jill: Telecommunications and Empire (History of Communication), Urbana-Chicago, Illinois, University of Illinois Press, 2007., 26-27., 195., 198-199., 202-205. o.;

Drake, William J - Noam, Eli M: The WTO Deal on Basic Telecommunications : Big Bang or Little Whimper? Telecommunications Policy, Vol. 21. No. 9-10., (November-December 1997), 799-818. o.; **Leroux**, Eric H.: Eleven Years of GATS Case Law: What Have We Learned? Journal of International Economic Law, Vol. 10. No. 4., (December 2007), 749 - 793. o.; **Adlung**, Rudolf: Public Services and the GATS. Journal of International Economic Law, Vol. 9. No. 2., (June 2006), 455 - 485. o.; **Zdouc**, W: WTO dispute settlement practice relating to the GATS. Journal of International Economic Law, Vol. 2. No. 2., (June 1999), 295 - 346. o.; **Bhatnagar**, P: Telecom reforms in developing countries and the outlook for electronic commerce. Journal of International Economic Law, Vol. 2. No. 4., (December 1999), 695 - 712. o.; **Fox**, Eleanor M.: The WTO's First Antitrust Case - Mexican Telecom: A Sleeping Victory for Trade and Competition. Journal of International Economic Law, Vol. 9. No. 2., (June 2006), 271 - 292. o.; **Adlung**, Rudolf: Negotiations on Safeguards and Subsidies in Services: a Never-ending Story? Journal of International Economic Law, Vol. 10. No. 2., (June 2007), 235 - 265. o.; **Bercero**, Ignacio Garcia - Amarasinha, Stefan D.: Moving the Trade and Competition Debate Forward. Journal of International Economic Law, Vol. 4. No. 3., (September 2001), 481-506. o.; **Hoekman**, Bernard - Mattoo, Aaditya - Sapir, André: The Political Economy of Services Trade Liberalization: A Case for International Regulatory Cooperation? Oxford Review of Economic Policy, Vol. 23. No. 3., (Autumn 2007), 367 - 391. o.; **Nottage**, Hunter: Trade and Competition in the WTO: Pondering the Applicability of Special and Differential Treatment. Journal of International Economic Law, Vol. 6. No. 1., (March 2003), 23 - 47. o.; **Hufbauer**, Gary - Stephenson, Sherry: Services Trade: Past Liberalization and Future Challenges. Journal of International Economic Law, Vol. 10. No. 3., (September 2007), 605 - 630. o.; **Davey**, William J.: The WTO: Looking Forwards. Journal of International Economic Law, Vol. 9. No. 1., (March 2006), 3 - 29. o.; **Mansell**, Robin: Digital Opportunities and the Missing Link for Developing Countries. Oxford Review of Economic Policy, Vol. 17. No. 2., (Summer 2001), 282 - 295. o.; **VanGrasstek**, Craig - Sauv e, Pierre: The Consistency of WTO Rules: Can the Single Undertaking Be Squared with Variable Geometry? Journal of International Economic Law, Vol. 9. No. 4., (December 2006), 837 - 864. o.; **Nottage**, Hunter - Sebastian, Thomas: Giving Legal Effect to the Results of WTO Trade Negotiations: An Analysis of the Methods of Changing WTO Law. Journal of International Economic Law, Vol. 9. No. 4., (December 2006), 989 - 1016. o.; **Henderson**, Angus - Gentle, Iain - Ball, Elise: WTO Principles and Telecommunications in Developing Nations: Challenges and Consequences of Accession. Telecommunications Policy, Vol. 29. No. 2-3., (March-April 2005), 205-221. o.; **Blouin**, Chantal: The WTO Agreement on Basic Telecommunications: A Reevaluation. Telecommunications Policy, Vol. 24. No. 2., (March 2000), 135-142. o.; **Fredebeul-Krein**, Markus - Freytag, Andreas: The Case for a More Binding WTO Agreement on Regulatory Principles in Telecommunication Markets. Telecommunications Policy, Vol. 23. No. 9., (October 1999), 625-644. o.; **Tarjanne**, Pekka: Preparing for the Next Revolution in Telecommunications: Implementing the WTO Agreement. Telecommunications Policy, Vol. 23. No. 1., (February 1999), 51-63. o.; **Frieden**, Rob: Falling through the Cracks: International Accounting Rate Reform at the ITU and WTO. Telecommunications Policy, Vol. 22. No. 11., (December 1998), 963-975. o.; **Xavier**, Patrick: The Licensing of Telecommunication Suppliers: Beyond the EU's Directive. Telecommunications Policy, Vol. 22. No. 6., (July 1998), 483-492. o.; **Tuthill**, Lee: The GATS and New Rules for Regulators. Telecommunications Policy, Vol. 21. No. 9-10., (November-December 1997), 783-798. o.; **Fredebeul-Krein**, Markus - Freytag, Andreas: Telecommunications and WTO discipline. An assessment of the WTO agreement on telecommunication services. Telecommunications Policy, Vol. 21. No. 6., (July 1997), 477-491. o.; **Holmes**, Peter - Kempton, Jeremy - McGowan, Francis: International competition policy and telecommunications. Lessons from the EU and prospects for the WTO. Telecommunications Policy, Vol. 20. No. 10., (December 1996), 755-767. o.

⁹⁷ **ELIASSEN**, Kjell A. - Sjoavaag, Marit (szerk.): European Telecommunications Liberalisation. London: Routledge, 1999., 13-14. o.;

KRANCKE, Jan: Internationaler Handel mit Kommunikationsdienstleistungen: Anforderungen an ein multilaterales Regelwerk und die Reform des GATS. Berlin, Heidelberg, Springer-Verlag, 2003., 123-126. o.;

MARSDEN, Christopher T. (szerk.): Regulating the Global Information Society. London, Routledge, 2000., 157. o.;

NAFTEL, Mark - Spiwak, Lawrence J.: The Telecoms Trade War: The United States, the European Union and the World Trade Organization. Portland, Oregon, Hart Publishing, 2000., 91., 102-103. o.;

THE WORLD Bank: Information and Communications for Development 2006: Global Trends and Policies (World Information & Communication for Development Report). Washington, D.C.: World Bank, 2006., 33. o.;

WELLENIUS, Bjorn - Lewin, Anat - Gomez, Carlos R. - Rossotto, Carlo Maria: Competition in International Voice Communications. (World Bank Working Paper No. 42.), Washington, D.C.: The World Bank, 2004., 32., 33. o.;

BLACK, Sharon K.: Telecommunications Law in the Internet Age. San Diego, CA: Academic Press - San Francisco, CA: Morgan Kaufmann Publishers, 2002., 155., 162., 177., 191. o.;

FRIEDEN, Robert: Managing Internet-Driven Change in International Telecommunications. Norwood, MA: Artech House Publishers, 2001., 221-222. o.;

HOEKMAN, Bernard M. - Mattoo, Aaditya - English, Philip (szerk.): Development, Trade, and the WTO: A Handbook. (World Bank Trade and Development Series), Washington D.C.: The World Bank, 2002., 251., 263. o.;

LOWENFELD, Andreas F.: International Economic Law. Oxford OX: Oxford University Press, 2002., 126-127. o.;

TREBILCOCK, Michael J. - Howse, Robert: The Regulation of International Trade. London, Routledge, 1999., (2. kiadás), 301. o.;

BARTON, John H. - Goldstein, Judith L. - Josling, Timothy E. - Steinberg, Richard H.: The Evolution of the Trade Regime: Politics, Law, and Economics of the GATT and the WTO. Princeton, New Jersey, Princeton University Press, 2006., 131. o.;

DEUTSCH, Klaus Günter - Speyer, Bernhard (szerk.): World Trade Organization Millennium Round: Freer Trade in the Next Century. London, Routledge, 2001., 121. o.;

GALLAGHER, Peter: The First Ten Years of the WTO: 1995-2005. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2005., 31. o.;

LLOYD, Peter - Milner, Chris (szerk.): The World Economy, Global Trade Policy 1998. Oxford, OX: Blackwell Publishers Ltd, 1998., 75-76. o.

BOGDANDY, Armin - Mavroidis, Petros C. - Mény, Yves (szerk.): European Integration and International Co-Ordination: Studies in Transnational Economic Law in Honour of Claus-Dieter Ehlermann. Hague, Netherlands, Kluwer Law International, 2002., 400. o.;

GERTLER, Méric S. - Wolfe, David A. (szerk.): Innovation and Social Learning: Institutional Adaptation in an Era of Technological Change. Basingstoke, Hampshire, Palgrave Macmillan Ltd, 2002., 33. o.;

MACRORY, Patrick F. J. - Appleton, Arthur E. - Plummer, Michael G. (szerk.): The World Trade Organization: Legal, Economic and Political Analysis. New York, NY.: Springer, 2005., 993-994. o.;

MATTOO, Aaditya - Sauve, Pierre (szerk.): Domestic Regulation and Service Trade Liberalization. (World Bank Trade and Development Series), Washington D.C.: The World Bank - Oxford University Press, 2003., 4., 88. o.;

GUZMAN, Andrew T. - Sykes, Alan O. (szerk.): Research Handbook in International Economic Law. Cheltenham, Glos, Edward Elgar Publishing Limited, 2007., 129., 540. o.;

SCHILLER, Dan: Digital Capitalism: Networking the Global Market System. MIT Press, 2000., 47. o.;

MOORE, Lynden: Britain's Trade and Economic Structure: The Impact of the European Union. London, Routledge, 1999., 332-333. o.;

BARTLE, Ian: Globalisation and Eu Policy-Making: The Neo-Liberal Transformation of Telecommunications and Electricity. Manchester, M: Manchester University Press, 2005., 81. o.

⁹⁸ *Részletesebben:* Az Általános Vám- és Kereskedelmi Egyezmény (GATT) keretében kialakított, a Kereskedelmi Világszervezetet létrehozó Marrakesh-i Egyezmény és mellékleteinek kihirdetéséről szóló 1998. évi IX. törvény (1/B melléklet, XXIX. cikk); illetve www.wto.org/english/docs_e/legal_e/index_t_e.htm, - azon belül: telecommunications (GATS provisions, applicability and supplementary provisions (GATS Annex on telecommunications)), vagy: www.wto.org/english/docs_e/legal_e/26-gats_02_e.htm#anntel

⁹⁹ GERADIN, Damien - Luff, David (szerk.): The WTO and Global Convergence in Telecommunications and Audio-Visual Services. Cambridge CB: Cambridge University Press, 2004., 5., 34., 43. o.;

HOEKMAN, Bernard M. - Mattoo, Aaditya - English, Philip (szerk.): Development, Trade, and the WTO: A Handbook. (World Bank Trade and Development Series), Washington D.C.: The World Bank, 2002., 62., 66. o.

¹⁰⁰ NAFTEL, Mark - Spiwak, Lawrence J.: The Telecoms Trade War: The United States, the European Union and the World Trade Organization. Portland, Oregon, Hart Publishing, 2000., 113. o.

¹⁰¹ GERADIN, Damien - Luff, David (szerk.): The WTO and Global Convergence in Telecommunications and Audio-Visual Services. Cambridge CB: Cambridge University Press, 2004., 5., 7., 11., 30., 34., 42., 46-50., 68., 84., 141., 144-158., 413., 416-417. o.;

NIHOUL, Paul - Rodford, Peter: EU Electronic Communications Law: Competition and Regulation in the European Telecommunications Market. Oxford, OX: Oxford University Press, 2004., 27., 59., 118., 142. o.;

KOENIG, Christian - Bartosch, Andreas - Braun, Jens-Daniel (szerk.): EC Competition and Telecommunications Law: A Practitioner's Guide. Hague, Netherlands, Kluwer Law International, 2002., 15-18., 30. o.;

WORLD Trade Organization: A Handbook on the GATS Agreement. Cambridge, CB: Cambridge University Press (A WTO Secretariat Publication), 2005. 17., 42., 45., 47. o.;

KRANCKE, Jan: Internationaler Handel mit Kommunikationsdienstleistungen: Anforderungen an ein multilaterales Regelwerk und die Reform des GATS. Berlin, Heidelberg, Springer-Verlag, 2003., 125-129., 146-147., 157. o.;

MARSDEN, Christopher T. (szerk.): Regulating the Global Information Society. London, Routledge, 2000., 157-159. o.;

NAFTEL, Mark - Spiwak, Lawrence J.: The Telecoms Trade War: The United States, the European Union and the World Trade Organization. Portland, Oregon, Hart Publishing, 2000., 106-114. o.;

BLACK, Sharon K.: Telecommunications Law in the Internet Age. San Diego, CA: Academic Press - San Francisco, CA: Morgan Kaufmann Publishers, 2002., 191. o.;

MANNER, Jennifer A.: Global Telecommunications Market Access. Norwood, MA: Artech House, 2002., 118. o.;

HOEKMAN, Bernard M. - Mattoo, Aaditya - English, Philip (szerk.): Development, Trade, and the WTO: A Handbook. (World Bank Trade and Development Series), Washington D.C.: The World Bank, 2002., 297. o.;

HOEKMAN, Bernard M. - Mattoo, Aaditya - English, Philip (szerk.): Development, Trade, and the WTO: A Handbook. (World Bank Trade and Development Series), Washington D.C.: The World Bank, 2002., 234., 277. o.;

BHAGWATI, Jagdish (szerk.): Going Alone: The Case for Relaxed Reciprocity in Freeing Trade. Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 2002., 525., 569. o.;

LOWENFELD, Andreas F.: International Economic Law. Oxford OX: Oxford University Press, 2002., 129-130. o.;

TAYLOR, Martyn D.: International Competition Law: A New Dimension for the WTO? Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2006., 218-219. o.;

TREBILCOCK, Michael J. - Howse, Robert: The Regulation of International Trade. London, Routledge, 1999., (2. kiadás), 302. o.;

OECD: Trade and Competition Policies: Options for a Greater Coherence. Paris, 2001., 48-51. o.;

DEUTSCH, Klaus Günter - Speyer, Bernhard (szerk.): World Trade Organization Millennium Round: Freer Trade in the Next Century. London, Routledge, 2001., 121. o.;

ARUP, Christopher: The New World Trade Organization Agreements: Globalizing Law through Services and Intellectual Property. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2000., 293. o.;

MACRORY, Patrick F. J. - Appleton, Arthur E. - Plummer, Michael G. (szerk.): The World Trade Organization: Legal, Economic and Political Analysis. New York, NY.: Springer, 2005., 995., 999., 1000-1016., 1022-1027., 1032. o.;

MATTOO, Aaditya - Sauve, Pierre (szerk.): Domestic Regulation and Service Trade Liberalization. (World Bank Trade and Development Series), Washington D.C.: The World Bank - Oxford University Press, 2003., 83-84., 88-89., 92-106. o.;

GUZMAN, Andrew T. - Sykes, Alan O. (szerk.): Research Handbook in International Economic Law. Cheltenham, Glos, Edward Elgar Publishing Limited, 2007., 117., 129-131., 534., 539., 542., 544-546., 560-571. o.;

MATTOO, Aaditya - Stern, Robert M. - Zanini Gianni: A Handbook of International Trade in Services. Oxford, OX: Oxford University Press - World Bank, 2008., 59., 68-69., 351., 354., 406-410., 415-416., 420. o.;

HILLS, Jill: Telecommunications and Empire (History of Communication), Urbana-Chicago, Illinois, University of Illinois Press, 2007., 203-206. o.

¹⁰² **THE WORLD Bank:** Information and Communications for Development 2006: Global Trends and Policies (World Information & Communication for Development Report). Washington, D.C.: World Bank, 2006., 34., o.;

KRANCKE, Jan: Internationaler Handel mit Kommunikationsdienstleistungen: Anforderungen an ein multilaterales Regelwerk und die Reform des GATS. Berlin, Heidelberg, Springer-Verlag, 2003., 111-113., 146-150. o.;

MANNER, Jennifer A.: Global Telecommunications Market Access. Norwood, MA: Artech House, 2002., 117-118. o.;

FRIEDEN, Robert: Managing Internet-Driven Change in International Telecommunications. Norwood, MA: Artech House Publishers, 2001., 222., 226-227. o.;

TREBILCOCK, Michael J. - Howse, Robert: The Regulation of International Trade. London, Routledge, 1999., (2. kiadás), 303. o.;

GERTLER, Meric S. - Wolfe, David A. (szerk.): Innovation and Social Learning: Institutional Adaptation in an Era of Technological Change. Basingstoke, Hampshire, Palgrave Macmillan Ltd, 2002., 39. o.;

MACRORY, Patrick F. J. - Appleton, Arthur E. - Plummer, Michael G. (szerk.): The World Trade Organization: Legal, Economic and Political Analysis. New York, NY.: Springer, 2005., 997., 1014., 1020. o.;

MATTOO, Aaditya - Sauve, Pierre (szerk.): Domestic Regulation and Service Trade Liberalization. (World Bank Trade and Development Series), Washington D.C.: The World Bank - Oxford University Press, 2003., 94. o.;

GUZMAN, Andrew T. - Sykes, Alan O. (szerk.): Research Handbook in International Economic Law. Cheltenham, Glos, Edward Elgar Publishing Limited, 2007., 569., 574. o.

¹⁰³ **GERADIN,** Damien - Luff, David (szerk.): The WTO and Global Convergence in Telecommunications and Audio-Visual Services. Cambridge CB: Cambridge University Press, 2004., 29., 44-45., 150-154. o.;

NIHOUL, Paul - Rodford, Peter: EU Electronic Communications Law: Competition and Regulation in the European Telecommunications Market. Oxford, OX: Oxford University Press, 2004., 340-341. o.;

KOENIG, Christian - Bartosch, Andreas - Braun, Jens-Daniel (szerk.): EC Competition and Telecommunications Law: A Practitioner's Guide. Hague, Netherlands, Kluwer Law International, 2002., 16-17. o.;

WORLD Trade Organization: A Handbook on the GATS Agreement. Cambridge, CB: Cambridge University Press (A WTO Secretariat Publication), 2005. 22. o.;

THE WORLD Bank: Information and Communications for Development 2006: Global Trends and Policies (World Information & Communication for Development Report). Washington, D.C.: World Bank, 2006., 9., 32., 35., 44-45. o.;

MARSDEN, Christopher T. (szerk.): Regulating the Global Information Society. London, Routledge, 2000., 156-159. o.;

NAFTEL, Mark - Spiwak, Lawrence J.: The Telecoms Trade War: The United States, the European Union and the World Trade Organization. Portland, Oregon, Hart Publishing, 2000., 105-106., 110-113. o.;

WELLENIUS, Bjorn - Lewin, Anat - Gomez, Carlos R. - Rossotto, Carlo Maria: Competition in International Voice Communications. (World Bank Working Paper No. 42.), Washington, D.C.: The World Bank, 2004., 33. o.;

MANNER, Jennifer A.: Global Telecommunications Market Access. Norwood, MA: Artech House, 2002., 117-119. o.;

FRIEDEN, Robert: Managing Internet-Driven Change in International Telecommunications. Norwood, MA: Artech House Publishers, 2001., 222., 229., 233-234. o.;

OECD: Trade and Competition Policies: Options for a Greater Coherence. Paris, 2001., 49-50. o.;

BHAGWATI, Jagdish (szerk.): Going Alone: The Case for Relaxed Reciprocity in Freeing Trade. Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 2002., 524., 527. o.;

LOWENFELD, Andreas F.: International Economic Law. Oxford OX: Oxford University Press, 2002., 126., 129. o.;

TREBILCOCK, Michael J. - Howse, Robert: The Regulation of International Trade. London, Routledge, 1999., (2. kiadás), 303. o.;

ARUP, Christopher: The New World Trade Organization Agreements: Globalizing Law through Services and Intellectual Property. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2000., 109., 263., 292-293. o.;

LLOYD, Peter - Milner, Chris (szerk.): The World Economy, Global Trade Policy 1998. Oxford, OX: Blackwell Publishers Ltd, 1998., 40. o.;

MACRORY, Patrick F. J. - Appleton, Arthur E. - Plummer, Michael G. (szerk.): The World Trade Organization: Legal, Economic and Political Analysis. New York, NY.: Springer, 2005., 996-997., 1006-1008., 1010-1012., 1015-1016. o.;

MATTOO, Aaditya - Sauve, Pierre (szerk.): Domestic Regulation and Service Trade Liberalization. (World Bank Trade and Development Series), Washington D.C.: The World Bank - Oxford University Press, 2003., 83-84., 87., 89., 91-92., 95-98., 100-103. o.;

GUZMAN, Andrew T. - Sykes, Alan O. (szerk.): Research Handbook in International Economic Law. Cheltenham, Glos, Edward Elgar Publishing Limited, 2007., 535-536., 541., 544-546., 564. o.

¹⁰⁴ GERADIN, Damien - Luff, David (szerk.): The WTO and Global Convergence in Telecommunications and Audio-Visual Services. Cambridge CB: Cambridge University Press, 2004., 13., 30., 41., 47-48., 50-51., 66., 72., 78-79., 146., 150-153., 157. o.

¹⁰⁵ GERADIN, Damien - Luff, David (szerk.): The WTO and Global Convergence in Telecommunications and Audio-Visual Services. Cambridge CB: Cambridge University Press, 2004., 48. o.;

NIHOUL, Paul - Rodford, Peter: EU Electronic Communications Law: Competition and Regulation in the European Telecommunications Market. Oxford, OX: Oxford University Press, 2004., 339-341., 626., 683. o.;

NAFTEL, Mark - Spiwak, Lawrence J.: The Telecoms Trade War: The United States, the European Union and the World Trade Organization. Portland, Oregon, Hart Publishing, 2000., 110-113. o.

¹⁰⁶ GERADIN, Damien - Luff, David (szerk.): The WTO and Global Convergence in Telecommunications and Audio-Visual Services. Cambridge CB: Cambridge University Press, 2004., 46., 145., 148. o.;

NIHOUL, Paul - Rodford, Peter: EU Electronic Communications Law: Competition and Regulation in the European Telecommunications Market. Oxford, OX: Oxford University Press, 2004., 340-341., 489. o.;

KOENIG, Christian - Bartosch, Andreas - Braun, Jens-Daniel (szerk.): EC Competition and Telecommunications Law: A Practitioner's Guide. Hague, Netherlands, Kluwer Law International, 2002., 16-17. o.;

GRAHAM, Cosmo - Smith, Fiona: Competition, Regulation and the New Economy. Portland, Oregon, Hart Publishing, 2004., 169. o.;

NAFTEL, Mark - Spiwak, Lawrence J.: The Telecoms Trade War: The United States, the European Union and the World Trade Organization. Portland, Oregon, Hart Publishing, 2000., 107-109., 111-113. o.;

WELLENIUS, Bjorn - Lewin, Anat - Gomez, Carlos R. - Rossotto, Carlo Maria: Competition in International Voice Communications. (World Bank Working Paper No. 42.), Washington, D.C.: The World Bank, 2004., 33. o.;

LOWENFELD, Andreas F.: International Economic Law. Oxford OX: Oxford University Press, 2002., 129. o.;

Zanettin, Bruno: Cooperation Between Antitrust Agencies at the International Level. Portland, Oregon, Hart Publishing, 2002., 252. o.;

-
- TAYLOR, Martyn D.: *International Competition Law: A New Dimension for the WTO?* Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2006., 219. o.;
- TREBILCOCK, Michael J. - Howse, Robert: *The Regulation of International Trade*. London, Routledge, 1999., (2. kiadás), 302-303. o.;
- ARUP, Christopher: *The New World Trade Organization Agreements: Globalizing Law through Services and Intellectual Property*. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2000., 293. o.;
- MACRORY, Patrick F. J. - Appleton, Arthur E. - Plummer, Michael G. (szerk.): *The World Trade Organization: Legal, Economic and Political Analysis*. New York, NY.: Springer, 2005., 997., 1001-1006., 1011-1013., 1018., 1024-1025. o.;
- MATTOO, Aaditya - Sauve, Pierre (szerk.): *Domestic Regulation and Service Trade Liberalization*. (World Bank Trade and Development Series), Washington D.C.: The World Bank - Oxford University Press, 2003., 88., 95., 98. o.;
- GUZMAN, Andrew T. - Sykes, Alan O. (szerk.): *Research Handbook in International Economic Law*. Cheltenham, Glos, Edward Elgar Publishing Limited, 2007., 544., 561-562., 568., 571. o.;
- ¹⁰⁷ NAFTEL, Mark - Spiwak, Lawrence J.: *The Telecoms Trade War: The United States, the European Union and the World Trade Organization*. Portland, Oregon, Hart Publishing, 2000., 108. o.;
- TREBILCOCK, Michael J. - Howse, Robert: *The Regulation of International Trade*. London, Routledge, 1999., (2. kiadás), 303. o.;
- DEUTSCH, Klaus Günter - Speyer, Bernhard (szerk.): *World Trade Organization Millennium Round: Freer Trade in the Next Century*. London, Routledge, 2001., 120-122. o.;
- ARUP, Christopher: *The New World Trade Organization Agreements: Globalizing Law through Services and Intellectual Property*. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2000., 293. o.;
- MATTOO, Aaditya - Stern, Robert M. - Zanini Gianni: *A Handbook of International Trade in Services*. Oxford, OX: Oxford University Press - World Bank, 2008., 68., 232., 407-408. o.;
- ¹⁰⁸ GERADIN, Damien - Luff, David (szerk.): *The WTO and Global Convergence in Telecommunications and Audio-Visual Services*. Cambridge CB: Cambridge University Press, 2004., 47., 151-152. o.;
- NIHOUL, Paul - Rodford, Peter: *EU Electronic Communications Law: Competition and Regulation in the European Telecommunications Market*. Oxford, OX: Oxford University Press, 2004., 340. o.;
- ¹⁰⁹ GERADIN, Damien - Luff, David (szerk.): *The WTO and Global Convergence in Telecommunications and Audio-Visual Services*. Cambridge CB: Cambridge University Press, 2004., 40-42., 45., 80., 153., 156., 391., 414. o.;
- MARSDEN, Christopher T. (szerk.): *Regulating the Global Information Society*. London, Routledge, 2000., 152. o.;
- NAFTEL, Mark - Spiwak, Lawrence J.: *The Telecoms Trade War: The United States, the European Union and the World Trade Organization*. Portland, Oregon, Hart Publishing, 2000., 104-105. o.;
- WELLENIUS, Bjorn - Lewin, Anat - Gomez, Carlos R. - Rossotto, Carlo Maria: *Competition in International Voice Communications*. (World Bank Working Paper No. 42.), Washington, D.C.: The World Bank, 2004., 32. o.;
- MANNER, Jennifer A.: *Global Telecommunications Market Access*. Norwood, MA: Artech House, 2002., 115., 118. o.;
- FRIEDEN, Robert: *Managing Internet-Driven Change in International Telecommunications*. Norwood, MA: Artech House Publishers, 2001., 228., 230., 231. o.;
- LOWENFELD, Andreas F.: *International Economic Law*. Oxford OX: Oxford University Press, 2002., 126., 130. o.;
- MACRORY, Patrick F. J. - Appleton, Arthur E. - Plummer, Michael G. (szerk.): *The World Trade Organization: Legal, Economic and Political Analysis*. New York, NY.: Springer, 2005., 1032., 1034., 1039. o.;
- ¹¹⁰ HELLER Krisztina - Nadasdi Ferenc (szerk.): *A távközlés társadalmi és gazdasági összefüggései*. Bp., Akadémiai Kiadó, 1990., 222. o.;
- ¹¹¹ HELLER Krisztina - Nadasdi Ferenc (szerk.): *A távközlés társadalmi és gazdasági összefüggései*. Bp., Akadémiai Kiadó, 1990., 221. o.

IV. fejezet

A távközlési liberalizáció és privatizáció „világviszonylatban” általánosítható elméleti alapjai, jogintézményei, a távközlési igazgatás átalakult rendszere

1. A távközlési közszektor szerkezeti reformjának alapjai, a liberalizált piac közszolgáltatás-tartalommal összefüggő jellemzői

A piaci alapú közszolgáltatások keretében a távközlési liberalizáció és a privatizáció alapvető *sajátossága*, hogy a fejlett piacgazdasággal és távközléssel rendelkező országokban napjainkra fokozatosan, néhány szűk körű kivételt leszámítva *szinte teljeskörűen megvalósult*.

Fontos azonban hangsúlyozni, hogy *továbbra is állami tulajdonban* és a közszektor kereteiben maradtak a *távközlési korlátos erőforrások*, amelyek jelen fejezet 3. pontjában kerülnek részletes elemzésre.

Vagyis a gazdasági és műszaki fejlődés alapján a távközlési közszolgáltatási rendszer vonatkozásában *a) a liberalizáció teljeskörűen megnyitotta a piaci, gazdasági verseny szerkezetét, megerősítette a piaci szabadságfokot és széleskörben bevonta a magánérdekeket.*

b) A kiterjedt távközlési privatizációban pedig a kezdetben alkalmazott különböző szerződéses változatok módszereitől (közigazgatási szerződések, koncessziók, stb.) elmozdulva világszerte általánossá vált a *tulajdon-átruházás*.

A *privatizáció* kezdetben alkalmazott *szerződéses formái* is szemléletesen mutatják, hogy az egyes államok még a liberalizáció folyamatában is hosszú ideig „ragaszkodtak” a *stratégiai* jelentőségű távközlési szolgáltatók és ellátórendszer *köztulajdoni* formáihoz.

Általános értelemben tehát a távközlési közszolgáltatási rendszer *szerkezeti változásaiban* nemcsak a *piaci verseny* megnyitása, hanem az állami tulajdonban (illetve irányítási befolyás alatt) lévő szolgáltatók és szolgáltatások *privatizációja* is jellemzőnek tekinthető.

A privatizáción belül pedig az adásvétel, a magántulajdon kiterjedése minősíthető alaptípusnak.

A *privatizációval* kapcsolatban hangsúlyozandó, hogy stratégiai és egyéb okok alapján számos országban a volt „állami közszolgáltató” (az inkumbens szolgáltató) *tulajdonosi szerkezetében* napjainkig *fennmaradt* meghatározott mértékű állami tulajdonosi-pénzügyi részesedés.

A kiterjedt liberalizáció keretében esetlegesen fenntartott *állami tulajdon* azonban általában nem alapoz meg *közvetlen meghatározó befolyást* a gazdálkodó szervezet működésében, tehát az állam: *a) a vállalkozás jegyzett tőkéjének nem többségi tulajdonosa, b) nem rendelkezik a vállalkozás által kibocsátott részvényekhez kötődő szavazati jogok többségével, illetve c) a szabályozás, a tulajdoni hányad alapján nem jelölheti ki a vállalkozás igazgatási, vezetői vagy felügyeleti testülete tagjainak több mint a felét, stb.*

Általánosan megállapítható, hogy a távközlés napjainkra a közszektorból a *magánszektorba* került és a *piaci verseny* szerkezetében működik.

(A közszeaktor fogalmában egységesen értve a távközlési közszolgáltatásokat és a közszolgáltatókat. A közszeaktor fogalmáról lásd az I. fejezet 5.4. pontban.)

Mindezekről függetlenül azonban a távközlés továbbra is számos *közszolgáltatási* tartalommal összefüggő sajátossággal rendelkezik.

1.1. A liberalizált távközlési infrastruktúra és szolgáltatási rendszer közszolgáltatási tartalma

A közszolgáltatásokkal összefüggő *sajátosságok* egyik legfontosabb alapja, hogy a liberalizáció és a privatizáció *nem változtatja meg* egy adott szolgáltatás *közszolgáltatási tartalmát*, közérdekű súlyát, gazdasági és társadalmi hatását. (A távközlésben mindez különös hangsúlyt kap.)

Kiemelendő tehát, hogy a távközlés folyamatosan bővülő fejlődő *szolgáltatási rendszere* a privatizált és liberalizált piaci mechanizmus keretében is általánosan és egységesen *közszolgáltatási jellemzőkkel* rendelkezik. A távközlési szolgáltatások kiterjedt *információátviteli tartalma* ugyanis:

a) Egyrészt alapvető hatást gyakorol a *gazdaság és a kereskedelem* egészére, illetve egy adott ország, régió *versenyképességére*.

Vagyis hangsúlyozottan érvényesül a gazdaság más területein előidézett pozitív külső gazdasági hatása (pozitív externália).

b) Másrészt átfogó és alapfeltételt képező összefüggést mutat *a)* az állami funkciók, feladatok gyakorlásával, *b)* a távközlésen kívüli piaci és nem piaci közszolgáltatások ellátásával, továbbá *c)* - a távközlés széleskörű fejlődése mentén - számos alapvető, emberi jog érvényesülésével.

Az alkotmányos alapvető jogok, emberi jogok,¹ az alkotmányos elvek, illetve „államcélok” közül a távközlési szolgáltatások különösen fontos szerepet kapnak: *a)* A véleménynyilvánítás szabadsága (tágabb értelemben: a „kommunikációs szabadságjogok”),² *b)* az információs jogok (személyes adatok védelméhez való jog, közérdekű adatok nyilvánosságához való jog), *c)* a piacgazdaság alkotmányos elve (és egyben államcélja),³ azon belül a gazdasági verseny szabadsága, *d)* a gazdasági alapjogok (pl.: vállalkozás szabadsága), *e)* a kulturális jogok (azon belül is különösen az oktatáshoz, művelődéshez való jog, a tudományos élet szabadsága), valamint sajátosan *f)* az egészséges környezethez való jog garanciális érvényesülésében és az állam vonatkozó tevőleges kötelezettségeinek biztosításában (sok esetben egyfajta „láthatatlan”, nélkülözhetetlen és szükségszerű alapfeltételként).

c) Harmadrészt kiemelt hangsúlyt kap a *társadalmi viszonyok* körében és a társadalmi folyamatok fejlődésében is.

Amennyiben tehát a piaci mechanizmus, a *piaci verseny* szerkezete *nem képes hatékonyan* működtetni a távközlési szolgáltatási rendszer egészét vagy az adott gazdasági és társadalmi fejlettségi szinten esetleg „nélkülözhetetlen” részterületét, akkor a közszolgáltatások garanciáinak érvényesítése, szabályozása elkerülhetetlenné válik.

Ilyen esetben a piaci mechanizmusok közérdekkel összefüggő esetleges elégtelenségének szintjétől függ a *közszektor kiterjesztésének* módszere, modellje: *a)* *Elegendő* a közhatalmi típusú gazdasági igazgatás keretében szabályozási eszközökkel beavatkozni (és a piaci verseny szerkezete fenntartható) vagy *szükséges* *b)* az állami tulajdonosi, irányítási, illetve egyéb meghatározó befolyás érvényesítése vagy esetleg *c)* a piaci verseny kizárása, természetesen az adott jogállamban meghatározott garanciák mentén.

Kiemelendő ugyanis, hogy a piaci alapú közszolgáltatások *liberalizációjának* egyetlen („legitimálható”) *valódi értelme*, funkciója és egyben célja lehet, mégpedig:

A *közérdek hatékonyabb* érvényesülése. Vagyis a *piaci verseny* működése alapján: *a)* a társadalmi jólét, a „közjó” növelése, *b)* a szolgáltatás magasabb színvonalú ellátása, *c)* a

választék és a minőség hatékonyabb fejlesztése, d) a szolgáltatás gazdasági és társadalmi hatásainak eredményesebb kiaknázása.

A liberalizáció tehát *nem szolgálja* a társadalom, a közösség érdekeit, ha:

- a) az említett szempontok érvényesülését nem biztosítja a piaci verseny mechanizmusa vagy
- b) a verseny egy-egy piaci területen kifejezetten káros, illetve
- c) a piac a magántulajdonosi szerkezetű monopólium irányában halad.

Ilyen esetekben sokkal *hatékonyabb a piaci közszolgáltatási rendszer* bármely típusa, pl.:

- a) A szolgáltatás, az ellátórendszer állami „tulajdonban” és funkcióban működik, amelynek ellátására esetleg „megbízást” ad az állam magántulajdonban lévő, magánszektor keretében működő gazdálkodó szervezetek részére akár a piaci verseny szabályozási alapú kizárásával, akár a piaci verseny fenntartásával. E „megbízás” legáltalánosabb formája, eszköze a *hálózatos közszolgáltatások* területén, különösen: a) A különböző típusú *szerveződések*, általában *közigazgatási szerveződések*, illetve egyéb mellérendeltségen alapuló közigazgatási jogviszonyok. b) Verseny tárgyalás keretében *koncesszió* biztosítása és (határozott idejű) koncessziós szerződés létrehozása, megkötése. Ez esetekben a szolgáltatás állami „tulajdon”, állami feladat, míg a szolgáltató magántulajdon-szerkezetű.
- b) A szolgáltatás és a szolgáltató is állami tulajdonban működik kizárólagos jogokkal akár verseny kizárásával (állami monopólium) akár a piaci verseny korlátozott biztosítása mellett (amennyiben a közszolgáltatás tartalma alapján a verseny egyáltalán lehetséges).
- c) Természetes monopólium piaci szerkezetének szabályozási védelme, közszolgáltatási típusú, tartalmú szabályozása, akár állami tulajdon, akár a magántulajdon szerkezetében.
- d) A szolgáltatás, a szolgáltatók is a magánszektor körében működnek, de részletes közjogi közösségi érdekű szabályozás érvényesül akár a piaci verseny működése körében (pl.: különleges jogok garantálásával), akár a piaci verseny kizárásával.

A korábbiakban említettek közül itt megjegyzendő, hogy a közszolgáltatás és a közszektor fogalmát az egyes országokban és ebből következően a vonatkozó tudományos elemzésekben elméleti szinten is viszonylagos sokszínűség jellemzi.

a) Az Egyesült Államokban elméleti alapjait tekintve is pontosan, részletesen, kiforrott fogalmi elemek keretében szabályozott és tartalmi szempontból is rendszerezett közszolgáltatási struktúra. (Lásd: az I. fejezet 5. pontjában, a II. fejezet 3. pontjában.)

b) Az Európai Közösség szabályozási rendszere, amely részleteiben nem határozza meg a közszolgáltatás fogalmát és nem is rendezi a közszolgáltatásokat. (Lásd a I. fejezet 5. pontjában.)

A dolgozat tárgya szempontjából a dolgozatban kiemelt egyéb országok piaci közszolgáltatási (azon belül különösen távközlési) rendszerének alapjairól lásd az I. fejezet 4., 5. pontját és a II. fejezetet.

1.1.1. A távközlési liberalizáció, a közszolgáltatási tartalom és az egyetemes szolgáltatás összefüggéseinek alapjai

A piaci verseny szerkezetében berendezkedő távközlési szolgáltatási rendszer közszolgáltatások fogalmával összefüggő sajátos intézménye világszinten a távközlési egyetemes szolgáltatás.

(Az egyetemes szolgáltatásról lásd részletesen jelen fejezet 2. pontjában.)

Az *egyetemes szolgáltatás* ugyanis a *piaci versenyben gazdaságtalanul* ellátható fogyasztók *ellátásának* garanciája, amely számos országban:

a) kizárólagos vagy különleges jogokat, b) állami tulajdont, c) meghatározó állami gazdasági, irányítási befolyást, illetve c) közszolgáltatási tartalmú szabályozást alapol meg.

(Pl.: szabályozásban meghatározott fogyasztói igény szerinti ellátási, szerződéskötési kötelezettséget, stb.)

Megállapítható, hogy az *egyetemes szolgáltatás* és annak a távközlés fejlődésével változó/változtatható tartalma napjainkban is *szoros összefüggést* mutat a távközlés *múltbeli piaci közszolgáltatási rendszerével*.

Egyfajta sajátos „hidat” képez *a)* a távközlés korábbi hagyományos állami berendezkedése, közszolgáltatási tartalma és *b)* a napjainkra általánossá vált távközlési piaci verseny szerkezete, magántulajdonban működő szolgáltatási rendszere között.

A liberalizáció kibontakozásának korai szakaszában az egyetemes szolgáltatás még csak egyfajta célkitűzést, pontosan a *liberalizáció* egyik fontos *közérdekű célját* képviselte: Minden igénylő fogyasztó hozzáférhessen a távközlési szolgáltatásokhoz.

A távközlés óriási *fejlődése* azonban alapvető *hatást* gyakorolt/gyakorol az egyetemes szolgáltatás szerepére, tartalmára, megvalósításának lehetőségére, továbbá az egyetemes szolgáltatás iránti fogyasztói igényekre is, mégpedig:

Az egyetemes szolgáltatás tartalmát világszinten kitöltő *a) telefonszolgáltatás* és *b) meghatározott alapszintű adatátviteli szolgáltatások* iránti *fogyasztói igények* a fejlett távközléssel rendelkező országokban egyértelműen *teljesíthetővé* váltak.

Sőt az alternatív vagy helyettesítő szolgáltatások fejlődése alapján az egyetemes szolgáltatásra vonatkozó *fogyasztói kereslet csökkenni*, illetve alapjaiban változni látszik.

Különösen az Európai Közösségben, amelyhez képest meghatározott sajátosságok jellemzik az Egyesült Államok és Japán egyetemes szolgáltatási rendszerét.

Mindebből következően az egyetemes szolgáltatás *távközlési piacon* betöltött *szerepe* is fokozatosan *átalakul*:

a) Egyfelől szinte minden liberalizált távközlési piaccal rendelkező országban (illetve az Európai Közösségben is) folyamatos távközlés-politikai szempont az egyetemes szolgáltatás *tartalmi kereteinek* kitöltése, a piaci fejlődéshez igazítása.

Amely igen komoly nehézségek elé állítja a távközlés-politikai döntéshozatalt és nagyon alapos előkészítést, teljes piaci elemzést igényel. Az egyes szolgáltatásokra vonatkozó ellátási kötelezettség előírása ugyanis jelentős torzulásokat okozhat a távközlési piaci szerkezet keretében.

Napjainkban az egyetemes szolgáltatás tartalmi keretének bővítésével összefüggésben általában a *szélessávú adatátviteli szolgáltatás* (különösen az *internet-szolgáltatás*) minősül állandósult „napirendi” kérdésnek. A „szélessáv” vonatkozásban a távközlés-politika és a szabályozás szintjén is elválasztandó egymástól az *egyedi fogyasztók* és a *közintézmények* egyetemes szolgáltatással összefüggő ellátási kötelezettsége, tartalma és támogatási rendszere.

b) Másfelől a működő távközlési piaci versenyben számos esetben felmerül az egyetemes szolgáltatás *fenntartásának kérdése* is, amely azt vizsgálja, hogy egyáltalán *szükséges-e* fenntartani az állami gazdasági beavatkozás, gazdasági igazgatás körében az egyetemes szolgáltatás intézményét, szabályozását.

Ez utóbbi (- **b**) - pont) szempontjából azonban hangsúlyozandó, hogy a napjainkig valóban eredményesnek látszó távközlési liberalizáció és piaci verseny keretében az egyetemes szolgáltatás a távközlés sajátos piaci *közszolgáltatási* tartalmának *része*, valamint talán az „utolsó” *közvetlenül a fogyasztók* ellátására vonatkozó, szabályozásban is megnyilvánuló „*elem*”.

(Idem nem értve a korlátos erőforrásokat és a nem nyilvános távközlési szolgáltatásokat, amelyek még napjainkban is a közjavak keretébe tartoznak.)

Az egyetemes szolgáltatás *közszolgáltatásokkal* összefonódó tartalmát *azért* szükséges *kiemelni*, mert a távközlési *liberalizáció* közérdekű *eredménye*, sikere tudományos alapokon *még nem* ítélni meg egységesen, sőt tágra értelmezve a liberalizáció *folymata* még napjainkban *is tart*.

A liberalizáció *folymata* ugyanis *nem zárul le* a piacnyitás szabályozási alapú megvalósításánál, a versenykorlátozó akadályok lebontásánál, hanem jelentősen tovább nyúlik, mégpedig:

A liberalizált piaci működés *kialakulásának, fejlődésének* biztosítása, garantálása még a liberalizáció részének (is) tekinthető.

Bár a távközlés piaci viszonyainak *fejlődése* és kiterjedt *konvergencia-folyamata* számos vonatkozásban *megkérdőjelezi az egyetemes szolgáltatás* szabályozását és gazdasági igazgatási szerepét, mégis intézménye alapvetően *szükségesnek* tűnik a távközlési piaci verseny körében.

Ennek egyik fontos *indoka*, hogy a liberalizáció kibontakozásától igencsak rövid idő telt el napjainkig, amely a társadalmi, gazdasági folyamatokban még nem teszi egyértelműen és teljességében értékelhetővé a liberalizáció modelljeinek hosszú távon betöltött közérdekű szerepét, hatását és sikerét.

Az egyetemes szolgáltatás fenntartását, piaci érvényesítését *indokolja továbbá*:

a) a napjainkban már hagyományosnak tekinthető kiforrott rendszere, b) piaci elfogadottsága, c) rugalmas, illetve változtatható kerete, valamint különösen d) szociális és „közérdekű - közjó” tartalma.

A távközléssel összefüggő gazdasági igazgatás körében tehát alapvetően fontos a távközlési *piaci verseny* és a piaci alapú *közszolgáltatások* közötti „kapcsolatot” biztosító, fenntartó *egyetemes szolgáltatás* intézménye.

(Az egyetemes szolgáltatás helyett azonban elegendő lehet a távközlés és a közszolgáltatások kapcsolatát közvetlenül fenntartó más jogintézmény, szabályozási módszer is.)

1.1.2. A távközlési piaci versenyben meghatározható további közszolgáltatási keretek

1) Az egyetemes szolgáltatáson kívül a távközlési piac működésében ugyan sajátosan, de piaci *közszolgáltatási* típusú tartalommal rendelkeznek a *szolgáltatók közötti hálózati együttműködési jogviszonyok* körében szabályozott *hálózati szolgáltatások*. (Különösen amelyekben *hálózati szerződéskötési kötelezettség* érvényesül.)

A hálózati szolgáltatások közszolgáltatási jellemzőinek *sajátosságai, különösen*:

a) A hálózati szolgáltatásokat a szolgáltatók *nem a fogyasztók*, hanem egymás számára nyújtják és

b) általában *piaci erőhöz* kötöttek, továbbá

c) a piaci verseny kibontakozását, hatékony működését és fejlődését biztosítják.

(A hálózati szolgáltatásokról lásd jelen fejezet 3. és 4. pontját.)

A *hálózati szolgáltatási rendszer* tehát a) a távközlési piac működésében alapfeltételt jelentő struktúrája, b) a szolgáltatók közötti viszonyokat meghatározó jellemzői c) a fogyasztók tekintetében érvényesülő közvetett hatásai, valamint d) a szabályozás tartalma alapján tekinthető tág értelemben és sajátosan piaci közszolgáltatásnak.

Felhasználók, fogyasztók irányában gyakorolt közvetett hatásai, pl.: az előfizetési díjak alakulásában, a hálózatok, szolgáltatások egységes működtetésével, átjárhatóságával összefüggő hatások.

Az európai országokban, illetve az *Európai Közösségben* a távközlési közszolgáltatásokkal összefüggő szabályozás hiányosságai alapján a hálózati szolgáltatás közszolgáltatási tartalma „csak” elméleti szemponttól állítható.

Az *Egyesült Államokban* viszont a hálózati szolgáltatások közszolgáltatási tartalma - szolgáltatókhoz kötötten - a szabályozás rendszerében is kifejezetten megjelenik.

(Az Egyesült Államokban ugyanis - ahogy már többször említésre került - a közszolgáltatások vonatkozásában tartalmi alapon (amely a legnehezebb) és elméleti szempontból is kidolgozott, továbbá a magántulajdon és a közérdek összefüggéseit tekintve részletesen meghatározott szabályozási rend érvényesül.)

2) A távközlés közszolgáltatási tartalmának *liberalizációt követő* szabályozási rendszerével kapcsolatban további *két egymással összefonódó* megállapítás is tehető:

A) Egyfelől a távközlés *valamennyi területén* továbbra is érvényesül a *közszolgáltatási* tartalmú szabályozás valamely eleme, típusa.

(Amelynek elvi rendszere, tartalma néhány *általánosan meghatározható jogintézményen* kívül országoként lényeges *eltéréseket* mutat.)

B) A közszolgáltatási tartalom fontos (bár nem fogalmi feltételt jelentő, lásd I. fejezet 5. pont) részelemeit képező *ellátási kötelezettség, szociális szempontok és alapvető szükséglet* jellemzők azonban szinte *kizárólag az egyetemes szolgáltatás* körében maradtak fenn.

Az ellátási kötelezettségen és a szociális szempontokon *kívül továbbra is* fennmaradó *közszolgáltatás* tartalmú szabályozás (fenti - **A**) - pont), szinte valamennyi liberalizált távközléssel rendelkező országban érvényesülő és *általánosítható típusai*:

a) A szolgáltatás *folyamatosságának* követelménye.

A szolgáltató a jogviszony fennállása alatt abban az esetben is köteles biztosítani a szolgáltatás *folyamatosságát*, ha a *felhasználó irányában* - az adott szolgáltatás tekintetében - *nem terheli szerződéskötési kötelezettség*.

Vagyis a távközlési szabályozás alapján kereskedelmi alapon, a szerződési szabadság keretében létrehozható előfizetői szerződések körében is köteles garantálni a szolgáltató a folyamatos szolgáltatás-nyújtást.

b) A szolgáltatással összefüggő *kiemelt felelősség, szabályozott speciális felelősségi rendszer*.

c) A szolgáltató és az előfizető közötti „*előfizetői jogviszony*” szabályozása, amelyben az előfizetői szerződés szinte valamennyi elemére kiterjedő „közjogi” korlátok, feltételek érvényesülnek.

Közjogi alapú korlátok vonatkoznak többek között: a szerződés tartalmára (a felek jogait és kötelezettségeit érintően), a szerződés megszűnésére, a szolgáltatás szünetelésére, a díjtartozások, a szerződésszegés eseteire, jogkövetkezményeire, stb.

d) Az ellátás *minőségével* összefüggő sajátos követelmények és kötelezettségek, illetve a szolgáltatás *biztonságát, feltételeit* rendező szabályozás.

e) A szolgáltatók körében fennálló *piaci erő ellensúlyozásával*, valamint a hatékonyan működő *piaci verseny* elősegítésével, működésének *garanciáival* összefüggő szabályozás.

A távközlési piaci erő aszimmetrikus ellensúlyozásának és a verseny működésének szabályozása kiemelt fontossággal rendelkezik a *liberalizáció közérdekű céljainak* megvalósulásában.

f) A távközlés-specifikus *fogyasztóvédelmi rendelkezések*.

g) A távközlési igazgatás keretében szükséges „közösségi ellenőrzésre”, sajátos *felügyeletre*, hatásköri és eljárási mechanizmusra vonatkozó szabályok.

h) A szolgáltatással összefüggő *hálózati alpinfrastruktúra* szabályozása, különösen:

ha) A hálózatok *egységes* működésére,

hb) az alapvető jelentőségű *hálózati együttműködésre* (összekapcsolásra és hozzáférésre), valamint

hc) a *nyílt hálózati működésre* (az összekapcsolás és a hozzáférés elvi és technológiai alapú biztosítékaira) vonatkozó rendelkezések.

A *piaci verseny* kereteiben és *magántulajdonosi* szerkezetben működő liberalizált távközlési rendszer *közszolgáltatásokkal* összefüggő részletes és garanciális szabályozásának egyik legjelentősebb példája az *Egyesült Államok*. - Lásd pl.: az I. fejezet 5.4. pontjában, a II. fejezet 3. pontjában foglaltakat.

(Az Egyesült Államokban a közszolgáltatási tartalmú szabályozás terjedelmében a magántulajdon nem minősül a hagyományos értelemben vett magántulajdonnak, hanem tulajdonképpen sajátosan „megszűnik” magántulajdon számos vonása és sajátosan „közösségi keretekbe” kerül.)

1.2. A liberalizáció és a privatizáció összefüggése a piaci szerkezet jellemzőivel

A *természetes monopóliumok* esetében a liberalizáció és a privatizáció folyamata *sem* képes *megváltoztatni* a *piaci szerkezet* alapjait, működését. A *természetes monopóliumként* működő

közszolgáltatási piacok monopólium szerkezete tehát a liberalizációt, privatizációt követően *sem változik* meg. A természetes monopóliumok körében ugyanis a piaci verseny a közgazdasági törvényszerűségek alapján nem képes megvalósulni.

Mindez azért hangsúlyozandó, mert komoly gazdasági hátrányokat, gazdasági igazgatási veszélyeket hordoz magában, ha az állam a liberalizálási „hullám” körében *olyan közszolgáltatási piacokat/résziacokat* is liberalizál-privatizál, amelyek a szolgáltatások vagy az infrastruktúra meghatározó részét tekintve egyértelműen a *természetes monopólium* jellemzőivel rendelkeznek.

Ez esetben ugyanis a liberalizált közszolgáltatási piac nagy valószínűséggel a *magán-monopólium*⁴ szerkezetébe jut vagy működésképtelenné válik vagy a közösségi érdekek szempontjából egyéb alapokon hátrányosabb ellátást biztosít.

A piaci közszolgáltatások keretében azonban a *magán-monopóliumok* működése jelentős károkat okozhat a társadalom, az adott közösség számára, amelyhez képest a piaci verseny kizárásának hátrányaival együtt is nagyságrendekkel *előnyösebb a közszektor* keretében működő közszolgáltatási rendszer.

A *magán-monopóliumok* által okozott *közösségi hátrányok* számos indoka, alapja közül *megemlítendő*:

a) Egyrészt a magánérdek keretében működő monopólium *monopol-profitra* törekszik akár nyílt, akár rejtett eszközökkel. b) Másrészt a hasznokat, az elért *nyereséget* nem lehet a felhasználók, a társadalom, a közösség javára fordítani, ugyanis az a *szolgáltatónál* marad.

A piaci, gazdasági verseny alapvető és nyilvánvaló *előnye* ugyanis a nagyobb *társadalmi és gazdasági hatékonyság*⁵, hiszen a működőképes *verseny*:

a) egyrészt bármely *szabályozási eszköznél hatékonyabb* gazdálkodást és gazdasági fegyelmet biztosít,

b) másrészt bármely „*mesterségesnek*” minősíthető (pl.: állami, közpolitikai) tervezésnél, szervezésnél *eredményesebb* gazdasági működést biztosít.

A *gazdasági verseny és magántulajdonosi szerkezet* azonban önmagában *nem jelent garanciát* a társadalmi és a gazdasági hatékonyság megvalósulásában, sikereiben.

Így pl.: A köztulajdonban álló közszektor gazdálkodó szervezetek és a magántulajdonban lévő vállalatok együttes jelenlétével működő *versenyszerkezetű piacokon*, a *köz- és a magánvállalatok összehasonlítása* eredményeként megállapítható:

A köz- és a magánvállalatok mind a *költségek*, mind az *árak*, mind pedig a *minőség* szempontjából nagyjából hasonló, *kiegyenlített működést* mutatnak.⁶ Vagyis a *piaci verseny* keretében az *állami tulajdonú* vállalkozások számos esetben a magánszervezetekkel *szinte egyező gazdasági hatékonyság* mellett működnek.

Azokon a *piacokon* pedig, amelyekben a *magánvállalatok* számára *sincs versenyzési „kényszer”*: a *magánszervezetek* is általában ugyanolyan *alacsony gazdasági hatékonyságot* mutatnak, mint az állami monopóliumok. Vagyis ilyen esetekben a magánszervezetek működésében is jellemző lesz az *elkényelmesedés*.

Megjegyzendő tehát, hogy *maga a verseny* is járhat *káros hatásokkal*, ha a társadalom, a fogyasztás oldalán a piaci verseny létéből eredő *haszon*⁷ jelentősen *kisebb*, mint a termelés, az előállítás, a szolgáltatás oldalán keletkező *természetes monopóliumból* fakadó gazdasági, *közösségi előny*, illetve *költséghatékonyság*.

Ebben az esetben a *piacnyitás*, a gazdasági versenyhelyzet kialakítása *ésszerűtlen*, vagyis *több költséget* okozna, mint a verseny működéséből eredő haszon. A teljeskörű liberalizáció *különösen* akkor ésszerűtlen, ha *hálózaton* nyújtott szolgáltatás:

a) fizikailag, műszakilag *megoszthatatlan* (pl.: vízvezeték) és/vagy

b) a versenyhelyzethez szükséges párhuzamos hálózati struktúra kiépítése a társadalom számára hosszú távon is *gazdaságtalan*, illetve előnytelen lenne a felbecsülhetetlen méretű *költségek* és a *műszaki nehézségek* okán, valamint

c) ha különböző *egyéb okok* alapján az adott szolgáltatást tekintve *csak egyetlen szolgáltató* működése lehet gazdaságos.

A fentiekben foglaltak esetén a szolgáltatás általában *teljes egészében természetes monopóliumnak*, valamint piaci alapú *közszolgáltatásnak* minősül, így a közösség szempontjából a leghatékonyabb, *legcélszerűbb*, ha jogi szabályozásban biztosított - természetes, illetve állami - *monopóliumként* működik.

Általánosan megállapítható azonban, hogy a távközlés óriási *műszaki és gazdasági fejlődése*, illetve a szolgáltatás-nyújtással és az infrastruktúrával összefüggő *költségek jelentős csökkenése* alapján a távközlési piac és szolgáltatási rendszer a liberalizáció kezdeteiben már *nem minősült természetes monopóliumnak* (szűk körű *kivételeket leszámítva*, pl.: helyi hálózat - helyi (előfizetői) hurok).

(E fejlődésről lásd a III. fejezet és a későbbiekben a konvergencia (V. fejezet) körében.)

A *természetes monopólium* piaci szerkezetén kívül ugyan igen szűk körben, de *egyéb esetekben* is lehet *káros a piaci verseny* mechanizmusa. Így *különösen*:

a) Ha az *állami monopólium* és/vagy az *állami tulajdon*, illetve a *piaci verseny kizárásának alapja*, hogy bizonyos *mesterségesen magasan* tartott szolgáltatási díjak és a kiemelten nyereséges szolgáltatási területek bevételei (pl.: távolsági, *nemzetközi hívások*) *keresztfinanszírozás* útján lehetővé tegyék meghatározott közérdekű szolgáltatások (pl.: *helyi telefonszolgáltatás*) *költségekhez képest* jelentősen *alacsonyabb* árszintjét.

Ebben az esetben ugyanis a *piaci verseny* megnyitása alapján az *új belépők* jelentősen *alacsonyabb áron* nyújthatják a nyereséges és az állami vállalat által *mesterségesen magas* árazott *szolgáltatásokat*, miközben gazdasági tevékenységüket, költségeiket *nem terheli* a költségek alatt árazott, gazdaságtalanul ellátható szolgáltatások *keresztfinanszírozása* (vagyis jelentős extraprofitra tesznek szert).

A piaci verseny ez esetben rövid időn belül a *közszolgáltató* gazdálkodó szervezet *gazdasági ellehetetlenülését* okozza.

Mindez kiemelt jelentőséget kapott az Egyesült Államok és az Európai Közösség távközlési liberalizációjának korai szakaszában is.

(A távközlés közszolgáltatási rendszerében e szempont *túlhaladásáról* lásd a III. fejezet 3. pontját.)

b) A közszolgáltatás keretében magas költségek mellett nyújtható szolgáltatásokat, illetve az egyes részterületein természetes monopólium szerkezetű szolgáltatásokat az új belépők a piaci működés kezdeteiben még magasabb költségek mentén képesek ellátni, amelyek a közszolgáltató költségeit is emelik. Ebből következően a rendelkezésre álló közösségi erőforrások nem hatékonyan kerülnek felhasználásra.

c) Amennyiben a *közszektor ellátórendszer* technológiai és/vagy gazdasági alapon még nem eléggé fejlett a piaci verseny megnyitásához, akkor a közszolgáltatás *fejlesztésével* és - általában - *szolgáltatási kötelezettséggel* (egyetemes szolgáltatás) *terhelt volt állami szolgáltató* (inkumbens szolgáltató) *nem lesz képes versenyezni* a nyereséges, kiemelten jövedelmező területekre „koncentráló”, azt „lefölöző” új versenytársakkal, amely hosszú távon *veszélyezteteti egyetemes szolgáltatás* ellátását is.

Az *Európai Közösségben* e szempont komoly alapját képezte az 1992-re tervezett teljes liberalizáció elhalasztásának.

(A „volt állami szolgáltató” alatt mind az állami tulajdonú, mind a kizárólagos jogokkal felruházott magántulajdonú, mind pedig a szabályozásban védett természetes monopólium közszolgáltató gazdálkodó szervezet értendő. A piacnyitást követően a liberalizált távközlési piacon e korábban monopóliumként működő szolgáltató általánosan elfogadott elnevezése, fogalma: az ún.: *inkumbens szolgáltató*.)

1) A *közszektor reformjának* eleinte több szempontból is *kiszámíthatlan* eredményessége, illetve a *magán-monopóliumok* esetleges kialakulásának veszélyei alapján a piaci közszolgáltatások *liberalizációja*, a piaci verseny megnyitása alapvetően „*kevésbé kockázatos*”, közszolgáltatás-szervezési szempontból pedig jelentősebb folyamatot képvisel a *privatizációhoz képest*.

A liberalizáció ugyanis már *önmagában* (privatizációs folyamat nélkül) elegendő lehet a piaci közszolgáltatás gazdasági hatékonyságával és az ellátás színvonalának növelésével kapcsolatos *közérdekű szempontok* megvalósításában. Mindenesetre a *privatizációnál kisebb kockázattal* és kisebb mértékű gazdasági, társadalmi károkozási lehetőséggel „mutatja meg”, hogy az adott ágazat *alkalmas-e* a közszektor reformra, a piaci verseny valóban *közérdekű* működésére.

Hangsúlyozandó azonban hogy a privatizáció párhuzamos folyamatát nélkülöző *liberalizációs* struktúra, vagyis a piaci verseny szerkezetében *fennmaradó* kiterjedt *állami tulajdon* esetében a piaci verseny működésének *alapvető feltételét* képezi a *köz- és a magántulajdon* szabályozásban garantált *semlegessége*.

2) Részben a fentiekből következően **a)** a *fejlett* piacgazdasággal-távközléssel rendelkező országokban a *liberalizáció* folyamatának kezdete általában *megelőzte* az állami tulajdonban álló (monopólium) *szolgáltató* és az *ellátórendszer* kiterjedt *privatizációs folyamatát*. (Vagy a privatizáció a liberalizáció kezdeteitől fogva *párhuzamosan* haladt a liberalizáció folyamatával.)

A liberalizáció folyamatának *privatizációt megelőző* kezdetének *előnyei* közül kiemelendő, pl.:

a) Kisebb a piaci, gazdasági „*kockázat*” az ellátórendszer működése körében.

b) Fokozatos az általában jelentős számú munkavállalót foglalkoztató állami vállalatban a *létszámleépítés*.

c) Kisebb a *szakszervezetek ellenállása*, hiszen a liberalizáció mérsékelt eredményei már nyilvánvalók, illetve a liberalizáció kezdeti tapasztalatai alapján indítható el a privatizációs folyamat.

d) A *liberalizáció kedvezőtlen* eredményei esetében elhalasztható az állami tulajdon eladása és választhatók a *privatizáció kevésbé „végleges”* vagy adott *piaci viszonyokhoz* hatékonyabban illeszthető (pl.: szerződéses) *formái*.

e) A *liberalizáció kezdeti teljes kudarcai* esetében pedig a *privatizáció* egészében mellőzhető és az állami tulajdon „*érintetlensége*” alapján kezdhető meg a liberalizáció eredménytelenségének orvoslására vonatkozó kormányzati döntéshozatal. (Pl.: az adott jogállami garanciák mentén a piaci verseny ismételt kizárása vagy meghatározott korlátozása).

b) Ezzel szemben a távközlés szempontjából *fejletlennek minősíthető* országokban a *privatizáció* általában *megelőzte* a liberalizációt, ugyanis a távközlési *privatizáció bevételei* elengedhetetlenül *szükségesnek* bizonyultak a *költségvetési hiány* finanszírozásában, a *távközlés - liberalizációt* is megalapozó - *fejlesztésében*, illetve a *gazdaság* egyéb területeinek *fejlődésében*.

(Lásd, pl.: Latin-Amerika, és a dolgozat tárgykörén kívül eső Közép- és Kelet-Európa.)

c) A liberalizáció és a privatizáció összefüggéseinek fontos modellje az *Egyesült Államok*, amelynek távközlési liberalizációja hatásait, modell és mintaértékű jellemzőit tekintve nemzetközi szinten meghatározó távközlési piacnyitásként minősíthető. Az Egyesült Államok távközlési liberalizációjának struktúrájában ugyanis alapvetően *nem* kapott szerepet a *privatizáció*, miután távközlési közszolgáltatási ellátórendszere magántulajdonosi szerkezetben működött.

3) A piaci közszolgáltatások liberalizációja, a piaci verseny megnyitása szempontjából fontos hangsúlyozni a liberalizáció és az állami versenypolitika, verseny-igazgatás általánosítható összefüggéseit is.

A *liberalizáció és a versenypolitika* ugyanis annyiban *egybeesik*, hogy a versenypolitikának is alapvető célját képezi a *közérdek érvényesülése* és a *fogyasztói jólét* növelése.

A közérdek és fogyasztói jólét verseny-igazgatási *garanciája* a hatékonyan működő gazdasági verseny szerkezetének biztosítása.

A *piaci verseny igazgatásának*, szabályozásának és következetes érvényesítésének tehát egyik *legfontosabb célja*, hogy az előmozdított műszaki és gazdasági *fejlődéssel*, továbbá a termelés, a forgalmazás és az elosztás mechanizmusának *javításával* összefüggő *előnyökből a fogyasztók méltányos részesedését* megalapozza. Összefoglalóan: A társadalmi és a fogyasztói jólét színvonalát növelje.

Ebből a szempontból azonban kiemelendő, hogy az *Európai Közösség* versenypolitikája határozottan különbözik a „*versenyjog hazájától*”, vagyis a versenyszabályozás elveinek,

kereteinek megalapozásában hagyományosan meghatározó jelentőségű *Egyesült Államok* „versenyszabályozási rendszerétől”:

a) Az *Egyesült Államok* versenypolitikai elveiben ugyanis határozottabban érvényesül, hogy a gazdasági hatalom egyben politikai hatalmat⁸ is jelent. Ebből következően, vagyis a gazdasági hatalomtól való hagyományosan „rögzült félelem” alapján az *Egyesült Államok versenypolitikájának alapvető céljai* körében erőteljesebben érvényesül:

a) a gazdasági erőfölény kialakulásának megakadályozása, b) az erőfölényes pozíció megtörése, c) a szigorú kartellpolitika.

Az *Egyesült Államok* versenypolitikája tehát hagyományosan *preventív jellegű* a Európai Közösségben érvényesülő versenyjoghoz képest.

(Habár napjainkra az *Egyesült Államok* versenyjoga rugalmasabb és „lazább” elvi kereteket mutat az Európai Közösséghez képest.)

Az *Európai Közösség* versenyjoga viszont inkább *korrektív*, azaz a beavatkozás a termelés hatékonyságának messzemenő biztosítása érdekében hangsúlyosan *ex post*: Döntően akkor avatkozik be, ha a szervezet *visszaél erőfölényével*.

Az *Európai Közösségben* tehát az *ex ante szabályozási módszert* igénylő ágazatok keretében, így a *távközlésben* is jelentősebb szerepet kap a *szektor-specifikus versenyszabályozás* érvényesülése és a piaci erő rendezése.

Ebből következően az európai közösségi *versenyjog* határozottan *ex post elvi alapjában* kiemelt fontossággal rendelkezik az *ex ante versenyszabályozást* igénylő ágazatok piaci viszonyainak megfelelő *szektor-specifikus* szabályozás kialakítása. *Ellenkező esetben* ugyanis „nem lesz eszköz” a piaci verseny biztosítására.

Az *ex post*, az *ex ante*, illetve a szektor-specifikus szabályozás fogalmáról, elméleti alapjairól, módszereiről lásd jelen fejezet 5. pontját.

b) A másik kiemelendő különbség, hogy az *Egyesült Államok* versenyjogi kereteinek céljai között hangsúlyosabb szerepet kap a *társadalmi jólét maximalizálása*, „szemben” az *európai közösségi* versenyjog célját jelentő *fogyasztói jólét biztosításához* képest.

Alapjait tekintve a *társadalmi jólét maximalizálásának* és a *fogyasztói jólét garantalásának* célja ugyan *egyező tartalommal* rendelkezik, de az *eredmény szempontjából* mégis különbözhetnek, ugyanis:

A szigorúan vett *fogyasztói jólét* követése *társadalmi, közösségi szinten kedvezőtlen* hatásokkal is járhat.

1.3. A távközlési liberalizációt tekintve meghatározó és kiemelendő jelentőségű, „mintaszerű” országok (a távközlési liberalizáció „úttörői”)

1.3.1. Az Egyesült Államok

Az *Egyesült Államok* távközlési piacának fejlődését alapvetően a liberalizáció, a monopolhelyzetek feloldása, valamint a trösztellenes törvények hatása és a piaci verseny erősítése határozta meg.⁹

A távközléssel összefüggő gazdaságpolitikai szemléletváltás az 1950-es években kezdődött, amelynek keretében egyre erőteljesebb hangsúlyt kapott a távközlés fejlesztése, illetve az innováció szempontjából a verseny szükségessége a monopóliummal szemben.

(E törekvésekben igen jelentős szereppel rendelkezett az 1934-ben létrehozott önálló, piaci szereplőktől független, illetve nagyon határozott piaci beavatkozásra felhatalmazott szabályozó hatóság az FCC.)

Számos versenypiaci struktúra irányában ható szabályozói döntés ellenére azonban az AT&T monopóliuma az 1980-as évek elejéig töretlen maradt. Az AT&T természetes monopóliumának

visszaszorítására és a piaci verseny nagyon óvatos kezdeti lépéseinek elősegítésére irányuló (az 1950-es években kezdődő és az 1980-as évek elejéig tartó) folyamat főbb állomásai: **a)** Létrehozatalát követően az FCC alapos ellenőrzés alá vonta a Bell System gazdasági és szolgáltatási tevékenységét. A vizsgálat eredményeként 1949-ben az USA Igazságügyi Minisztériuma (US Department of Justice) a Sherman Act alapján ismét pert indított monopólium ellen (a Western Electric és a Bell Company szétválásának érdekében), amely 1956-ban megegyezéssel zárult. **b)** A távközlési (AT&T) monopólium „lebontásának” és a távközlési liberalizáció kibontakozásának első - kulcsfontosságúként számontartott - alapvető lépése: a *Hush a Phone v. US* perben hozott döntés.¹⁰ **c)** Az ún.: *Carterfone* döntés, amelyben az FCC tulajdonképpen megszüntette az AT&T végberendezések tekintetében fennálló monopóliumát.¹¹ **d)** Az FCC 1966-ban indított átfogó piaci elemző és piacfelügyeleti vizsgálat-sorozata.¹² Az átfogó piaci ellenőrzést lezáró első döntést az FCC 1971-ben hozta meg.¹³ Az eljárás az ún.: *Computer Inquiry I.* összefoglaló elnevezést kapta. **e)** 1968-ban az AT&T határozott tiltakozása ellenére *működési engedélyt* kap az első alternatív telefontársaság (Microwave Communications, Inc.-MCI), mégpedig rádiófrekvencián működő vezeték nélküli (mikrohullámú) rendszeren keresztül - tehát párhuzamos infrastruktúrával - történő telefonszolgáltatás nyújtására.¹⁴ (A piacralépés szabadsága keretében az engedély itt a frekvencia-igény miatt is hangsúlyos.) **f)** 1970-ben az AT&T köteles volt *szolgáltatási díjait felülvizsgálni* és 3 percről egy percre csökkenteni a vezetékes telefonhálózat minimális használati, számlázási, elszámolási periódusát.¹⁵ Különösen a számítástechnikai termékek és adatkapcsolati szolgáltatások egyszerűbb, rugalmasabb igénybevételi lehetősége érdekében. **g)** A piaci folyamatok alapján egyértelművé vált a *Carterfone* és a *Computer Inquiry* döntések kiemelt jelentősége, valamint a távközlési és az informatikai eszközök, illetve szolgáltatások fejlődésére gyakorolt hatása. Ebből következően az FCC 1975-ben eljáráson kívül (ún.: „*Part 68 ajánlásban*”) általánosan összefoglalta és elvi jelleggel meghatározta a telefonhálózathoz csatlakoztatható (távközlési (pl.: telefonkészülék, fax), informatikai (pl.: modemek), egyéb) eszközök és végberendezések piacán a liberalizáció intézményeit és követelményeit.¹⁶ **h)** A számítástechnika minden várakozást felülmúlóan gyors fejlődése és konvergenciája a hagyományos távközlési iparral, szolgáltatásokkal újabb átfogó vizsgálat megindítását tette szükségessé a piaci viszonyok ellenőrzése, továbbá a gazdasági és technológiai fejlődésnek megfelelő szabályozása érdekében. Az eljárás 1980-ban zárult az ún.: *Computer Inquiry II.* döntéssel.¹⁷

i) A telefonpiac természetes monopóliumának lebontása és a piaci verseny, a liberalizáció tényleges kibontakozása az 1980-as évek elején indult. 1982-ben zárult le az AT&T monopóliuma ellen szövetségi, kormányzati szinten immár harmadszor, 1974-ben - az Igazságügyi Minisztérium (US Department of Justice) által - indított per.¹⁸ A per kedvezőtlen kimenetelétől tartva az *AT&T megegyezett a kormánnyal*. A megállapodás alapján az AT&T *szervezetében elválasztásra* kerültek a versenyalapon működő és a szabályozással védett természetes monopóliumot képező részek, ennek *ellensúlyozásaként* viszont az *AT&T beléphetett* az informatikai, számítástechnikai ipar és kereskedelem, valamint az informatikai, adatátviteli, adatfeldolgozási szolgáltatások piacára (amely eddig számára tiltott volt). *1984. január 1.* napjától az *AT&T óriásvállalata* (távolsági hívás 95%, helyi vonalak 85%, legtöbb készülék-forgalmazás, 150 milliárd dollár vagyon, 3 millió részvénytulajdonos, 1 millió alkalmazott) *szétválásra* került, mégpedig a *helyi telefontársaságainak* leválasztásával, eladásával. A szétválás hatásaként az AT&T mérete, forgalma 80%-al csökkent és elvesztette a vagyonának 2/3-át. A 22 helyi telefontársaság 7 egymástól független holdingcéggé (ún.: Bell Operating Company, vagy más néven: *Baby Bell*-ek) keretében kerültek összevonásra.

Az AT&T a „szétdarabolást” követően az alábbi részekből állt: AT&T Long Lines (távolsági hívások leányvállalata), Western Electric (készülékgyártás), Bell Laboratories (kutató, fejlesztés), American Bell (készülékértékesítés), AT&T International (nemzetközi hívások).

Az AT&T monopóliumának megtörése, a vállalat szétválasztása a liberalizáció folyamata szempontjából két alapvetően lényeges, mégpedig: **a) piaci, gazdasági fejlődést** és az ebből következő **b) szabályozási reformot** előidéző hatással járt.

a) Az AT&T monopóliumának megszűnése általános megdöbbenést kiváltó és minden várakozást felülmúló hatással járt a távközlési ágazat, a távközlési piac egészében. A készülégyártás, a mobiltelefon üzletág, a kábeltelevíziózás, a kábelhálózaton keresztüli adatátvitel, az internet, az informatikai, adatátviteli szolgáltatások mind-mind *robbanásszerű fejlődést*, információs forradalmi változásokat mutattak a hagyományos telefonhálózat és telefonszolgáltatás szintén hihetetlenül felerősödő fejlődése mellett. A piaci fejlődés továbbá elindította és addig elképzelhetetlen sebességgel gyorsította fel a távközlés, az informatika és a médiapiac területeinek *konvergenciáját*, illetve a *hálózati platform semlegességét*.

Nem teljesen lehet visszakövetni, hogy a fejlődés ilyen mértékű üteme, megvalósult volna-e a Bell System monopóliumának lebontása nélkül, de az minden kétséget kizáróan egyértelművé vált, hogy a monopólium (szabályozásban védett természetes monopólium) *nem jelent feltétlenül szükségszerű* modellt az infrastruktúra alapú ágazatokban, különösen nem a távközlés területén.

Az AT&T monopóliumának lebontásának hatását érdekes-érdeemes összehasonlítani a számítástechnikai iparban az *IBM monopóliuma* ellen folytatott kormányzati küzdelemmel („antitröszt” eljárás).

A kormány 1969-ben indított pert az *IBM ellen* azon az alapon, hogy az IBM monopolizálja a digitális számítógépeket, uralkodó részesedést szerzett a számítástechnikai eszközök piacán (több mint 70%-os részesedés), valamint versenykorlátozó magatartást tanúsít. A per jelentősen elhúzódott, míg végül a kormány 1982-ben *megalapozottság hiánya* miatt „elejtette a vádakát”, amelyet azzal indokoltak, hogy a *számítástechnikai, informatikai iparágban* a távközléstől eltérően *nem érvényesült sajátos szabályozás* és az iparág természeténél fogva *kompetitív* terület. Ebből következően a kormányzat álláspontja szerint ezen iparág *átstrukturálására* irányuló törekvés *inkább rontaná*, mintsem növelné a gazdasági hatékonyságot.

A *következmények* azonban mégis *meglepő eredményt* mutattak, ugyanis míg a *Bell System* szétválasztott területei gazdaságilag igen *sikeresek* maradtak és óriási ütemben fejlődtek (együttesen összértékük több mint 200%-al nőtt), addig - a szervezetileg érintetlenül hagyott - *IBM* számottevő *veszteséget* szenvedett mind piaci részesedését, mind piaci értékét, vagyonaát tekintve. Az IBM tehát képtelen volt bekapcsolódni az informatika területén elindult forradalmi változásokba, nem tudott alkalmazkodni a változó piaci feltételekhez.

b) A távközlési piac óriási ütemű fejlődése, gazdasági szerepe, valamint a liberalizáció folyamatának kibontakozása, eredményei alapján - 62 év elteltével - 1996-ban sor került a *szabályzás átfogó reformjára*, mégpedig az 1934-es törvény átfogó módosítása keretében (Telecommunications Act of 1996).

1.3.2. Japán

Japán távközlési piacán 1953-tól kezdődően az állam által alapított két távközlési (állami) monopólium működött. A nemzetközi telefonszolgáltatást nyújtó KDD (Kokusai Denshin Denwa Co., Ltd.), és a belföldi távközlési szolgáltatásokat ellátó NTT (Nippon Telegraph & Telephone Co., Ltd, vagy Nippon Denshin Denwa Kabushiki-kaisha). Japán is más országokat jelentősen megelőzve kezdte meg a távközlési liberalizáció megvalósítását,¹⁹ amelynek legfőbb oka, hogy világviszonylatban is élen járt a távközléssel összefüggő *technológiai fejlesztések* területén. 1985-ben tehát az állam a távközlés minden területét *megnyitotta* a *verseny* előtt azon korlátozás mentén, hogy a KDD és az NTT számára megtiltotta az egymás piacaira történő belépést. A japán liberalizáció további sajátossága, hogy annak folyamata során a távközlési piac végig *zárt volt a külföldi tőke*, a külföldi befektetők elől. Az új szolgáltatók piaci belépése 1987-ben gyorsult fel és a piacrálépés mind a nemzetközi, mind a belföldi távhívás piacán egyaránt széleskörűnek minősíthető. Az új belépők többsége az ösztönzés ellenére *sem kezdett infrastruktúra alapú versenybe*, azaz nem indított el átfogó hálózatépítést. Miután nem

rendelkeztek saját hálózattal, ezért *bérelt vonalakon* nyújtottak szolgáltatást. A bérelt vonali szolgáltatás-nyújtás *kisebb* befektetési és egyéb gazdasági *kockázata* igen rugalmas és erős piaci versenyt eredményezett. A liberalizációban élen járó országok piacnyitásának *infrastruktúrával* összefüggő sajátossága tehát Japánban is jellemző volt.

A távközlési liberalizáció egyik legjelentősebb elemét képező infrastruktúra alapú verseny ugyanis speciális jellemzőket mutatott azokban az országokban, amelyek a liberalizáció kezdetét a távközlés fejlődésére, valamint növekvő gazdasági, társadalmi szerepének korai felismerésére alapították. Ezek az országok a liberalizáció folyamatát a technológia fejlettségéhez és más országokhoz képest is olyan hamar elindították, hogy a párhuzamos infrastruktúra csak igen lassan indulhatott fejlődésnek.

A párhuzamos saját tulajdonú hálózatok kiépítésének hiányában tehát a távközlési piaci verseny kialakulása igen erős állami beavatkozást igényelt mind a hálózatokhoz való hozzáférés, mind a bérelt vonalak, mind pedig a helyi hurok körében. Az állami távközlési szolgáltatók hálózatainak együttműködési kötelezettsége tekintetében a szabályozás igen hatékonyan bizonyult, így rövid belül igen erős verseny alakult ki mind a nemzetközi, mind a belföldi távhívás piacán.

(Az új piacralépők piaci részesedése mindkét piacon egy év elteltével kb. 3%, két év elteltével több mint 6%, 1996-ban pedig több mint 32%.)

A hálózati együttműködésre vonatkozó szabályozás azonban *nem rendezte egyértelműen* - a szolgáltatók között - a *hálózat igénybevételéért* fizetendő *díjakat*. (Vagyis elnagyoltan kezelte hálózat használatát igénylő „jogosult” szolgáltató által a hálózathoz való hozzáférésért fizetendő díjak rendszerét.)

A szabályozás - a hálózati együttműködés ellenértékével összefüggő - e hiányosságai alapján a piacralépő szolgáltatók bevételeik több mint felét hozzáférési, *összekapcsolási díjként* kifizették az NTT és a KDD számára. A növekedés ütemét tekintve azonban *még* így is igen *előnyös* volt gazdasági szempontból a távközlési piacra belépni. A hálózati együttműködés magas ellenértéke továbbá egyre erőteljesebben *ösztönözte* a szolgáltatókat a *saját hálózati infrastruktúra* kiépítésére, amely hosszú távon igen kedvező hatással járt a verseny, illetve a piac fejlődése tekintetében.

A hálózati hozzáférési, összekapcsolási díjak rendszerét tekintve külön hangsúlyozandó, hogy Japánban is megjelent az *egyetemes szolgáltatás* sajátos intézménye a liberalizáció keretében.

Az egyetemes szolgáltatásra *kötelezett* volt állami szolgáltatók *egyetemes szolgáltatás* ellátásából eredő *veszteségeit*, költségeit a szabályozás, az állami gazdasági beavatkozás ugyanis az *összekapcsolási díjak* útján biztosította. Az egyetemes szolgáltatás költségeit tehát - a liberalizáció folyamatának kezdeti szakaszában és azután egészen 1996-ig - külön állami támogatás, vagy más elosztási mechanizmus nélkül a hálózati együttműködés ellenértékében számíthatta fel az egyetemes szolgáltatás ellátására kötelezett szolgáltató. (Vagyis az egyetemes szolgáltatás kompenzációjában nem érvényesült állami támogatás, vagy iparági keresztfinanszírozási elem. Lásd a e fejezet 2. pontját.)

E szabályozás alapján azonban *átláthatatlan* volt a hálózati szolgáltatások díja, illetve *követhetetlen* volt az *egyetemes szolgáltatás költségeinek* struktúrája és felszámítása. Továbbá szinte teljesen *ellenőrizhetetlennek* minősült az egyetemes szolgáltatás ellátásáért felszámított összekapcsolási díj-kompenzációból más (versenyképes) szolgáltatási területek esetleges tisztességtelen *keresztfinanszírozása* (lásd e fejezet 2. pontját).

A liberalizációt tekintve élen járó országok távközlési *privatizációjának és liberalizációjának* sajátos összefüggése Japánban is megfigyelhető volt. A japán távközlési közszektor reform keretében tehát a privatizáció és a liberalizáció *párhuzamosan* haladt. Az *NTT privatizációja* már 1985-ben megkezdődött, de a japán gazdaságpolitikai sajátosságai és kifejezetten az NTT-re vonatkozó jogi szabályozás alapján a privatizációs folyamat igen lassú fokozatossággal haladt, továbbá az *állami tulajdon* nem is vonult ki *teljesen* a távközlési vállalatból. (1996-ban az NTT 65, 5%-ában még állami tulajdonban állt.)

(A nemzetközi telefonszolgáltatás tekintetében jelentős *KDD* azonban 1996-ra 100%-ban magántulajdonba került a *nemzetközi telefonszolgáltatás* sajátos jellemzőivel összefüggő eltérő állami gazdasági beavatkozás és távközlés-politika alapján.)

A japán liberalizáció sajátossága, hogy a *helyi telefonszolgáltatás* területén az *NTT* több mint 10 éven keresztül, 1996-ig töretlenül *megőrizte monopóliumát*. 1996-ban azonban az informatikai, az információs és a távközlési iparág dinamizmusának erősítése érdekében a kormányzat megkezdte az *NTT* teljesskörű *átszervezését*. Az *NTT* három elkülönült holdingtársággá alakult: két regionális telefonszolgáltató (*NTT East Corporation*, és *NTT West Corporation*) és egy távolsági szolgáltató (*NTT Communications Corporation*).

Ebből következően a *helyi telefonszolgáltatás* keretében is *megnyílt a verseny*, így az egyetemes szolgáltatás sajátos fogalma regionális szinten is megjelent. (A szabályozás ugyanis a két regionális szolgáltatót kötelezi - szolgáltatási területük körében - a telefonszolgáltatás egyetemes fenntartására.)

A távközlési liberalizáció 1996-os reformja során megjelent az *egyetemes szolgáltatás* államilag intézményesített *kompenzációja*, bár továbbra is a hozzáférési, összekapcsolási díjak keretében. Az egyetemes szolgáltatást nyújtó szolgáltatók hálózatának használatáért fizetendő hozzáférési, összekapcsolási díj átláthatóan két fő elemet tartalmazott: *a)* a hálózat rendelkezésre bocsátásának, használatának valós költségeit és *b)* az egyetemes szolgáltatási kötelezettség költségeihez történő kötelezően fizetendő támogatási hozzájárulást.

A japán gazdaság jellemzői, sajátos fejlődése alapján egyáltalán nem meglepő, hogy a hazai távközlés fejlesztése, védelme érdekében a japán szolgáltatók számára a liberalizáció folyamatában is általános *tilalom* érvényesült a *külföldi piacokra lépést* illetően. A liberalizáció azonban olyan látványos gazdasági és technológiai eredményekkel járt, hogy a külföldi piacralépés tilalma már nemhogy nem szolgálta, hanem egyre jelentősebben hátráltatta a további fejlesztéseket, illetve a gazdasági növekedést. Mindezek alapján a piaci és technológiai fejlődés további előmozdításaként a stratégiai, piacvédelmi érdekek háttérbe szorításával a japán kormányzat 1997-ben a hazai szolgáltatók számára *feloldotta* a *külföldi piacralépés* tilalmát. Másrészt a liberalizáció teljesskörű kibontakozása érdekében, 1997-ben a *KDD* és az *NTT* piaci egymás előtt is megnyitásra kerültek.

A külföldi piacokra történő belépés megnyitásából következően megjelenhetett az első ázsiai piaci szereplő az országhatárokon túlmutató világszintű, globalizálódó távközlési piacon, amely óriási fejlődést és sikereket hozott a japán távközlési piac és a szolgáltatók számára. Az *NTT Group* és a *KDDI Corporation* átforgalmazták a globális távközlési struktúrát és a világ legnagyobb, legsikeresebb távközlési szolgáltatóinak körébe kerültek.

1.3.3. Az Egyesült Királyság

Az Egyesült Királyságban *egységesen*, egymással párhuzamosan kezdődött meg távközléssel összefüggő piaci struktúra, a tulajdonviszonyok és a szabályozás átalakítása. Vagyis szoros kölcsönhatásban haladt a *közszektor reformjának* három *alapvető* mechanizmusa: *a)* a piacnyitás, piaci verseny megteremtése (a *liberalizáció*), *b)* a köztulajdon, a közfeladatok körében a magántulajdon, a magánszervezetek szerepének bevonása (szűkebb és tágabb értelmű *privatizáció*), valamint *c)* e két folyamat, illetve ezek eredményeként megváltozott gazdasági és társadalmi viszonyok *szabályozása* (a jogi szabályozás, a távközlési igazgatás reformja, átalakítása).²⁰

A privatizáció és a liberalizáció egységes folyamatának kiemelendő *kezdeti* lépése, hogy 1980-ban a *távközlési szolgáltatást* nyújtó üzletág (*Post Office Telecommunications*) *nagyobb függetlenséget* és önálló, meghatározó elnevezést kap: ugyan még a *Post Office Corporation* szervezetén belül, de *megalakul a British Telecom (BT)*. 1981-ben a *Post Office Corporation* szervezetéből *kivált* a - távközlési szolgáltatásokat ellátó - *British Telecom*, és megkezdődött a távközlési szolgáltatási monopólium *liberalizálása*. A liberalizációs folyamat elindításának

alapvető elemeként a szabályozás lehetővé tette, hogy a távközlési piacon a British Telecom mellett más vállalatok is megjelenjenek. A kormányzat *négy fő területen* nyitotta meg a versenyt: *a) részlegesen a végberendezések, a hálózati és egyéb eszközök piacán, b) a meglévő hálózaton nyújtható szolgáltatásokban, c) az új infrastruktúrák, hálózatok létesítésében és d) a hálózati hozzáférések, összekapcsolás körében.*

1984-ben a reform folytatásaként az állami távközlési szolgáltatótól elválasztották a távközléssel összefüggő állami funkciók gyakorlását, amelynek keretében megalakult a szolgáltatóktól független *távközlési szabályozó hatóság* (Office of Telecommunications - OFTEL). Ezen túlmenően ugyanebben az évben megkezdődött a *British Telecom* vagyonának *privatizációja*.

A liberalizáció igen sikeres kezdeteiben számos *új szolgáltató* jelent meg a „brit” távközlési piacon, amelyek közül kiemelendő a *Mercury Communications* részvénytársaság. E vállalat ugyanis 1982-ben *önálló hálózaton* kezdte meg a telefonszolgáltatás nyújtását, párhuzamos, *alternatív szolgáltatási* lehetőséget kínálva a felhasználóknak. A *Mercury Communications* *piaci részesedését* azonban a kormányzat *3%-ban maximalta* és a piacralépés feltételeként komoly infrastrukturális *fejlesztési kötelezettségeket* is szabott.

Miután az 1980-as években a brit távközlési piac - a gazdasági és technológia fejlettség, illetve a kormányzati gazdaságpolitika megváltozása alapján - még *nem* egészen volt *érett* a liberalizációra, a kormány 1984-ben (1991-ig) a távközlési szolgáltatások, valamint az infrastruktúra megfelelő, *szükségszerű fejlesztése érdekében: a) egyfelől rögzítette a kétszereplős* vezetékes telefonpiacot (a kizárólagos jogok fenntartott garanciája a fejlesztések hosszú távú megtérülése és egyéb sajátosságok miatt volt szükséges), *b) másfelől viszont eltörölte* a *Mercury* piaci részesedésének *maximalizálását* (amelynek legfőbb indoka: ha a befektetési garanciák miatt korlátozott, tehát kétszereplős a piac, akkor a piaci részesedés korlátainak megszüntetésével kialakuló verseny lehet ösztönző a fejlesztésekre).

Megfelelő szektor-specifikus szabályozás hiányában azonban már csak a hozzáférési és az összekapcsolási díjak tekintetében is évekre volt szükség a két szolgáltató közötti megállapodások létrejöttére.

A liberalizáció megvalósulásának alapvető feltételét *hálózati együttműködés* megfelelő, *garanciális szabályozása nélkül* azonban a verseny nem tudott intenzíven kibontakozni.

A *British Telecom* tehát a vezetékes telefon-szolgáltatás sajátos piaci jellemzőiből eredő gazdasági erőfölényét egyértelmű állami, szabályozási beavatkozás hiányában évekig érvényesíthette, amely nagymértékben lassította a *Mercury* piaci terjeszkedését.

Olyannyira, hogy a *helyi hozzáférés hiányában* a lakossági felhasználói, (kiskereskedelmi) piacon a *Mercury* még 11 évvel a piacralépés után is sikertelennek mondható, ugyanis e piaci szegmensben a szolgáltató *részesedése*: a helyi hívások piacán 1%, a belföldi távolsági hívás piacon 6%, a nemzetközi hívások piacán 11%. Ezzel szemben a *nem lakossági* - üzleti - szolgáltatások körében a *Mercury* igen jelentős sikereket könyvelhetett el (részesedése: helyi hívások 7%, belföldi távhívás 19%, nemzetközi hívás 23%).

Mindemellett párhuzamosan folyt a *British Telecom fokozatos privatizációs* tranzakciója. 1984-ben az állami vállalat részvényeinek 50%-a került értékesítésre nyilvános, első kibocsátás keretében és a folyamat 1993-ig az állami tulajdonrész teljes értékesítéséig tartott. (A privatizációs folyamat 3 fő részre tagolható: 1984 - nyilvános elsődleges kibocsátás, 1991 - másodlagos részvénykibocsátás, 1993 - az állami tulajdonrész teljes kibocsátása.)

Az angolszász országokban, gazdasági modellben igen magas szintű a lakossági részvénybefektetések aránya, fejlett a részvény-befektetési kultúra, amely a BT privatizációjában is megmutatkozott. A privatizáció folyamatában kibocsátott részvények körében több százezer angol kisbefektető szerzett tulajdont a BT-ben.

A *British Telecom* eleinte a nemzetközi hívás, a belföldi távhívás, illetve a nagyobb üzleti előfizetők piacán *kényszerült jelentősebb versenyre*, a távközlési piac *többi* részén azonban *monopolhelyzetben* maradt. Az 1984-ben „*duopóliumként*” berendezett és a fejlesztések, illetve a privatizáció folyamatának biztosítása érdekében védett piac *fejlődése* alapján az 1990-es évek elején már egyáltalán *nem* volt szükséges *fenntartani* a piac rögzített szerkezetét. Ebből következően 1991-ben a kormány a verseny és szolgáltatások közötti széleskörű választás meghirdetése mellett *megnyitotta* a távközlési piacot.

A BT privatizációs folyamatának lezárásáig tehát az OFTEL újabb és újabb engedélyek kiadásával számos területen egyértelműen és erőteljesen segítette a gazdasági verseny kialakulását. Az 1993. év végére már 48 vezetékes (fix) hálózatüzemeltető, 4 mobil- és 18 kábeltelvízió szolgáltató működött a távközlési piacon.

A liberalizáció folyamatában élen járó országokhoz hasonlóan, az Egyesült Királyságban is kiemelt jelentőséget kapott a versenypiac kibontakozásával - még modellszerűen kezelhető minták nélkül - a távközlés *közszolgáltatási tartalma*, illetve az *egyetemes szolgáltatás* szükségessége és a vonatkozó *állami garanciák* rendezése. Az Európai Közösség belső távközlési piaci szabályozásának érvényesüléséig a brit távközlési piacon az egyetemes szolgáltatás *a gazdaságtalan szolgáltatások* védelmeként jelent meg.

A liberalizáció igen lassú kibontakozásának *kezdeti szakaszaiban* ugyanis a távközlés *fejlettsége* még *nem érte el* a későbbiekben Európán belül általánosan megjelent és elfogadott egyetemes szolgáltatás *garantálásának* szintjét, ezért a *nyereséget nélkülöző szolgáltatások* fenntartását meghatározó kötelezettségeken belül eleinte a *segélyhívó* szolgáltatás és a *nyilvános telefonállomások* („telefonfülkék”) biztosítása kapta a legkiemeltebb szerepet. Fontos kiemelni, hogy az Egyesült Királyság távközlési piacának ezen időszakában a *telefonszolgáltatás ellátását* a távközlés liberalizációt megelőző, „*hagyományos*” *közszolgáltatási tartalma* (és nem az egyetemes szolgáltatás fogalma) határozta meg a *részlegesen megnyitott* (duopólium) piac sajátosságai mentén. Azaz a BT (és a Kingston Communications) a már *meglévő szolgáltatás szintjét* volt köteles fenntartani. Mindebből következően az egyetemes szolgáltatás *finanszírozási mechanizmusa* is csak fokozatosan alakult ki.

Az Egyesült Királyságban az egyetemes szolgáltatással együttjáró többletköltségek *finanszírozási rendszerének* alapja a *hálózati együttműködés*: Az ellátási kötelezettséggel terhelt szolgáltató a hálózati együttműködés keretében felszámított *összekapcsolási díjakból* nyerhetett kompenzációt. Az összekapcsolási díj elemeit tekintve azonban a szabályozásban kifejezetten *nem jelent meg sem a támogatási, sem az egyéb iparági keresztfinanszírozási* tartalom. (Lásd a következő 2. pontban.)

Az egyetemes szolgáltatás költségeinek kompenzációjaként az *összekapcsolás* struktúrájában *felszámítható díj* meghatározását az Egyesült Királyságban sem bízhatták a szolgáltatók megállapodására, így a *költségkalkuláció az OFTEL* hatáskörébe tartozott. A gazdaságtalanul nyújtható ellátás bonyolult költségszámításának *ellenőrizhetősége, átláthatósága* érdekében az OFTEL bevezette az *Access Deficit Charges (ADCs)* módszerét.

Az ADCs kialakításának *legáltalánosabb célja* két egymást feltételező részelemből tevődik össze: *a)* Egyrészt, hogy az *egyetemes szolgáltató* teljes egészében visszakapja az egyetemes szolgáltatás ellátásával felmerülő *többletköltségeket*. *b)* Másrészt pedig, hogy csak az *indokolható és megalapozható költségek* kerüljenek felszámításra az egyetemes szolgáltatás kompenzációja körében.

Az egyetemes szolgáltatás vonatkozásában sajátos és *nem teljes-körű iparági keresztfinanszírozás* érvényesült: A *hozzájárulásra* kötelezett szolgáltatókat a *hálózati együttműködés* jelölte ki. Az egyetemes szolgáltató *többlet-költségeként* meghatározott *díj* (ADCs rendszerben) az *egyetemes szolgáltató* hálózatával *összekapcsolódó szolgáltatókat* terhelte, a hálózat használatával *arányosan* (beleértve a mobil rádiótelefon szolgáltatókat is). ADCs rezsím azonban igen komoly terhet jelentett az összekapcsolás során, hiszen a meghatározott díj *emelte* a hálózati együttműködés, azon belül az *összekapcsolási díj* ellenértékét. Az egyetemes szolgáltatás tehát *egyfelől a közérdek* szolgáltatásban állt, *másfelől* azonban *akadályozta a piaci verseny* fejlődését. Az összekapcsolás magas ellenértéke ugyanis megnehezítette az új szolgáltatók piacra-lépését. Ebből következően az *OFTEL* a piaci verseny előmozdítása és a liberalizáció kibontakoztatása érdekében kialakította a *költségallokáció alóli mentesség* rendszerét.

Az egyetemes szolgáltatás struktúráján és szabályozásán belül határozottan *elkülöníthető, szociális* szempontokat is garantáló sajátos *módszernek* minősült az OFTEL által létrehozott *Light User Scheme (LUS)*, amely különböző szempontok szerint szétosztott és többféle típusba sorolható *árkedvezmények* útján ösztönözte, segítette a felhasználók számára a telefonhálózati

„hozzáférést” és a telefon-szolgáltatások igénybevételét. A LUS tehát egy *önálló támogatási mechanizmusként* jelent meg az ADCs mellett. Kiemelendő azonban, hogy a LUS eredetileg működtetett rendszere *nem hozott látványos eredményeket* a lakossági felhasználás körében, amelynek egyik *legfőbb oka*, hogy a támogatás igénybevétele *nem kötődött jövedelmi helyzethez* (alacsony jövedelemhez), így túlságosan *elaprózódott*.

A távközlési piac teljes megnyitását (1991) követően egyre hangsúlyosabbá vált az Egyesült Királyság távközlés-politikájának és liberalizációjának egyik *alapintézményét* jelentő *egyetemes szolgáltatás reformja*.

(Az egyetemes szolgáltatás alapintézményi jellegét határozottan erősítette, hogy az Egyesült Királyságban az 1980-as évek elején jellemző igen széleskörű liberalizációs tendencia alapján a társadalomban igen erős „félelem” húzódtott meg a közszolgáltatások terén, az állami monopóliumokat esetlegesen felváltó magánmonopóliumok veszélyével kapcsolatban.)

Az egyetemes szolgáltatási mechanizmus teljes felülvizsgálata azonban *nem járt alapvető változtatásokkal*, azaz nem következett be az átfogó reform. Ehelyett inkább a piaci verseny fejlődésével összefonódó fokozatos tartalmi és terjedelmi átalakítások jellemezték az egyetemes szolgáltatás működtetésének folyamatait.

A napjainkig tartó reformok lényege, hogy az *alapvető mechanizmus változatlansága* mentén egyre *átláthatóbb*, ellenőrizhetőbb és kizárólag a *ténylegesen felmerült* többlet-költségekhez igazodó modell szerint kerüljön megállapításra az egyetemes szolgáltatás ellátásával felmerülő költségek aránya és átlagos összege. Ebből következően az összekapcsolási díjelem meghatározása tekintetében kifinomultabb és hatékonyabb *költségmódszerek* kerültek alkalmazásra (Long Run Avoidable Cost - LRAC, Long Run Forgone Revenues - LRFR). A LUS pedig átalakításra került és *szociális szempontú alacsony jövedelemhez* kötött támogatási rendszerré vált.

A brit távközlési reformok fejlődését természetesen folyamatosan figyelték, elemezték az európai országok, sőt számos Európán kívüli ország is (különösen a Brit Nemzetközösség tagjai stb). Ebből következően a brit példa *nemzetközi szinten* is széleskörű, *átfogó hatást* gyakorolt a távközlés fejlődésében, amelyet az eredmények csak tovább fokoztak.

Ugyanis már önmagában a korlátozott méretű verseny, a részleges, még alapvetően költségvetési gazdálkodás szempontú piacnyitás is nagyon hamar *hatékonyágjavítást* és *piaci mechanizmusokat* indított el a British Telecom működésében.

Az Egyesült Királyság távközlési liberalizációjának további kiemelő érdekessége, hogy a *kezdeti piacnyitás* még részleges és alapvetően a központi *költségvetés* reformjával, a közkiadások szintjével összefüggő szempontú *liberalizációnak* minősíthető, mert döntően nem a távközlés *gazdasági fejlődésben* betöltött szerepe és nem is a távközlés *technológiai fejlődésének* robbanása váltotta ki, hanem a közkiadások csökkentésével és a jóléti államban kiszélesedett közszektor átalakításával összefüggő - angolszász országokra jellemző - „általános” reformfolyamat. A távközlési ágazatban elindított szerkezeti változások tehát sajátos tartalommal, de a jóléti államhoz kapcsolódó általános reformok keretébe illeszkedtek és annak egyik részelemeként jelentek meg Egyesült Királyságban. Ebből következően a *liberalizáció célja* még *nem egészében* a távközlés információátvitellel összefüggő gazdasági és társadalmi szerepének *kiaknázására* irányult. Mindez jelentősen meghatározta a brit liberalizációs folyamatot.

A közszolgáltatások hatékonyságának növelését célzó általános liberalizációs folyamat keretében megindított távközlési liberalizáció jellemzői, szabályozásának hiányosságai és a távközlési piaci szerkezetváltás, fejlesztés „meglepetést okozó” roppant költségei vezettek ahhoz, hogy az állami beavatkozás útján szükségszerűvé vált a *duopóliumként* rögzített piaci működés. Ugyanezen szempontok mutatkoztak meg abban is, hogy a BT igen hosszú ideig képes volt fenntartani távközlési *monopóliumát*.

A piacnyitás kezdetén azonban - Japántól eltérően - *közvetlenül* megindult az *infrastruktúra alapú verseny*, amely egyértelműen megmutatta a brit távközlési liberalizáció határozott és hosszú távú elkötelezettségét a távközléssel összefüggő közszektor és költségvetés reformjában.

Az 1980-as évek elején merésznek számító infrastruktúra alapú verseny támogatása továbbá azt is kifejezte, hogy az Egyesült Királyság nem pusztán a költségvetési hiányok lefaragása, nem a közkiadások rövidtávú fedezete érdekében, sőt nem is technológiai fejlődésből adódó szükségszerűség alapján (hiszen a brit távközlés technológiai szempontból elmaradt Japán és az Egyesült Államok mögött), hanem az általános gazdaságpolitikai célkitűzések, illetve az átfogó költségvetési, államszervezeti és közszektor-szerkezeti reformok jelentős elemeként liberalizálta a távközlési piacot.

(Ezzel szemben Japán - gazdaságpolitikai jellemzői alapján - szinte kizárólag az óriási technológiai fejlődésből eredő szempontok, illetve a műszaki fejlesztés, növekedés érdekében elkerülhetetlenül szükséges reformok felismerése alapján vezette be a liberalizációt.)

Mindenesetre általánosan megállapítható, hogy a távközlés fejlesztése érdekében elindított és a kezdeti infrastruktúra-verseny alapján „kockázatos” brit reform eredményei óriási hatást gyakoroltak az európai országok távközlési reform-folyamataira. Az Egyesült Királyság liberalizációja ugyanis számos mintát, módszert, modellszerű megoldást (szabályozó hatóság, hálózati együttműködés, szabványosítás, hozzáférési, összekapcsolási díj-szabályozás, egyetemes szolgáltatás stb.) közvetített Európa számára, továbbá feltárta azokat a problémákat, amelyek a liberalizáció megvalósítását nehezítették, hátráltatták.

A brit távközlési reform egyrészt tehát újszerű, merész és úttörő jellegű folyamatnak minősült egész Európában. Másrészt pedig a távközlési közszektor és az ahhoz kapcsolódó az állami szerepvállalás - Európában - első megalapozott, hosszú távú és komoly eredményeket felvonultató átalakításának számított.

Központi kérdése ugyanis már nemcsak az új fejlesztési, beruházási források megteremtésére irányult, hanem: *a)* a távközlési ágazat működésének teljes szerkezeti átalakítására, *b)* piaci verseny-alapokra helyezésére és ezáltal *c)* a gazdasági, minőségi, valamint eredményességi követelményeknek és a hatékonyság szempontjainak a piaci, vállalati működés középpontjába emelésére is kiterjedt.

1.4. A távközlési privatizáció alapjai

A távközléssel összefüggő *privatizációs folyamatot* kiváltó *okok* országonként és az állami tulajdonnal érintett szolgáltatási területenként is igen változatos képet mutatnak. Az átfogóbb jellegű privatizációk mögött azonban minden esetben *összetett* és kifelé *egységes* társadalmi, politikai, makro- és mikrogazdasági szempontok rendszere, bonyolult mértékű keveredése áll. Ahogy már említésre került a *privatizáció fogalma szűkebb* és *tágabb* értelemben is megközelíthető. A privatizáció *szűkebb értelemben* az állami vagyon köztulajdonból magántulajdon szerkezetébe „kerülésének” folyamatát jelenti.

Tágabb értelemben azonban az állami feladatellátás csökkenését, az állami szerepvállalás visszaszorulását, illetve az állam meghatározott funkciók, ellátási rendszerek köréből történő kivonulását is magában foglalja. Vagyis megfordítva a közösségi feladatok, *közszolgáltatások* ellátásában a magánszféra, a *magántulajdon* szerepének *erősödése* is a privatizáció fogalmi elemét, keretét képezi.²¹

1) A *távközlés sajátos privatizációs* folyamataiban a *privatizáció* tágabb és szűkebb tartalma is jellemzőnek mondható. A távközlési privatizáció tehát *nemcsak* a távközlési gazdálkodó szervezetek *állami tulajdon*-struktúrájának szinte *teljes privatizációját* foglalja magában, hanem a távközlés *közszolgáltatási* rendszerének privatizálását is.

A távközlés privatizációja a *technológia* robbanásszerű fejlődésében és a világgazdasági folyamatokban meghúzódo kényszerítő erők mentén *szükségszerűen* bekövetkező szerkezet-átalakításnak tekinthető, de a privatizáció megvalósításának időtartama, módszerei, indítékai, gazdasági, társadalmi, valamint politikai szempontjai tekintetében az egyes országok, illetve a jelentősebb regionális integrációk körében *eltérő* és változatos *módszerek* alakultak ki.²²

E különféle *módszerek* azonban a privatizáció és a liberalizáció *általánosan* érvényes elemei, intézményes működési elvei mentén *rendszeresíthetők* és *modellszerűen* csoportosíthatók.

2) A távközlési privatizáció céljai a távközlés sajátos jellemzői mentén igazodnak a *privatizáció általános céljaihoz*.

A privatizáció távközlésben is érvényesülő *legalapvetőbb céljai*: **a)** A vállalat *teljesítményének* fokozása, a *hatékonyság* növelése, a *fogyasztói igények*, szükségletek megfelelő biztosítása (akár mennyiségi, akár minőségi) érdekében. **b)** A vállalat pénzügyi kööttségeinek, *költségvetési függésének* csökkentése, ezáltal gazdasági növekedésének, hatékonyságának erősítése. A *gazdasági önállóság* növelése és az állami támogatásokhoz kapcsolódó gazdasági függőség viszonyainak enyhítése. (Pl.: a pénzügyi tőke bevonásával összefüggő kööttségek lebontása.) **c)** Az állam, illetve a *központi költségvetés pénzügyi helyzetének* fokozása, javítása.²³ (Pl.: a költségvetési bevétel növelése a vállalatok, eszközök, értékpapírok eladása révén.) **d)** A *közszektor*, közszolgáltatási rendszer terjedelmének csökkentése, *reformja*, így az adminisztrációs, *bürokratikus terhek* pénzügyi és egyéb *enyhítése*. **e)** A távközlés *fejlesztésével* összefüggő óriási gazdasági *kockázat* és az óriási, elsüllyedt *befektetési szükségletek* privatizálása.²⁴ (A fejlesztés felelősségének és költségeinek „privatizálása”.) **f)** A piac és a *gazdasági verseny erősítése*, építése a gazdaságban. **g)** A *társadalom* szélesebb rétegei számára *részvények tulajdonjogának biztosítása*, ezáltal a társadalom részvény- és *részvényjegyzési kultúrájának* erősítése, valamint a *részvénybefektetések arányának* növelése. **h)** Az adott közszolgáltató vállalat ellátási rendszerében *tőkeerős szakmai partnerek bevonása* a szolgáltatás fejlesztése, közérdekű fejlődése érdekében. **h)** A *belföldi tőkepiac* határozott fejlesztése.

3) A privatizáció céljai mentén a konkrét *privatizálási folyamat* legfontosabb *elemei*: **a)** A tulajdonjog megváltozása, amelyben az állami tulajdont fokozatosan felváltja a *magántulajdon*. **b)** A tulajdonosi hatalmon alapuló *vállalatirányítási*, közvetlen vezetés alapvető szerkezeti, szabályozási és gazdasági igazgatási *átalakulása*. A közvetlen hatalmon alapuló állami beavatkozás, vállalatirányítás megszűnik és a közszektor keretéből „kikerülve” az állam kizárólag szabályozási és közhatalmi típusú jogérvényesítési módszerekkel jogosult igazgatni a gazdálkodó szervezetet. Ennek keretében a vállalatot - mint a közigazgatáshoz képest „külső jogalanyt” - határozott, garanciális és alkotmányos elveken alapuló védelem illeti meg az állami közhatalommal szemben. Mindez jelentősen segíti, hogy a gazdálkodó szervezetben tehát előtérbe kerüljenek az autonóm gazdálkodás, a teljesítmény- és profitorientált működés, illetve a gazdasági hatékonyságra, költségcsökkentésre törekvés jellemzői. **c)** A finanszírozás struktúrája a pénz- és tőkepiacokon alapul. **d)** Általában párhuzamosan fokozatos piacépítési és liberalizációs folyamatok jellemzik, amelynek fontos alapja a monopóliumok lebontása, a piacralépés akadályainak csökkentése, ezáltal pedig a piaci szereplők számának növekedése, a piaci verseny szerkezetének kialakítása, valamint a versenyhelyzet fokozása.

4) Általános szinten a távközlési privatizáció két fő típusa: **a)** A *szereződéses jogviszony* létrehozása (szerződésbe adás), illetve **b)** a *tulajdonjog átruházása*.

A privatizált gazdálkodó szervezet mindkét esetben a „magángazdaság” viszonyai és szabályozása szerint folytathatja gazdasági tevékenységét, de egyik esetben *sem feltétlenül a piaci verseny* keretében. Számos piaci közszolgáltatás keretében ugyanis az állami tulajdon, az állami vállalat privatizációja mellett nem kerül sor párhuzamosan a piac liberalizációjára. Vagyis a privatizációtól függetlenül az állam továbbra is kizárja a piaci versenyt és a piacralépés lehetőségét.

A közszolgáltatási ellátórendszer, illetve a szolgáltatások és az infrastruktúra fejlesztése több esetben is csak a gazdasági verseny kizárásával biztosítható hatékonyan, akár hosszú távon, akár egy meghatározott átmeneti időszakban. Ahogy már említésre került a távközlési liberalizáció egyik fontos modelljének, típusának tekinthető, hogy az állam megkezdi a privatizálás folyamatát, de a távközlési infrastruktúra és szolgáltatások fejlődése érdekében a piacot meghatározott átmeneti időszakra (teljesen vagy részterületenként) továbbra is elzárja a piaci verseny működése elől.

a) A privatizáció „*szereződéses típusának*” számos fajtája ismeretes, amelyek közül kiemelendő (az *átadott felelősség* szempontjából): **aa)** A költségekre átadott, *költségek* szempontjából biztosított privatizáció (*költségtérítéses* rendszer). **ab)** A *költségek és a bevételek* szempontjából is privatizált gazdálkodó szervezet, feladatellátás. **ac)** A költségek, bevételek, a *teljes finanszírozás* és a *működtetés* átadását megvalósító privatizációs folyamat. **ad)** Legáltalánosabban alkalmazott, sajátos forma: a *koncesszió*, amelynek keretében a koncesszióba adott területek teljes egészében állami „tulajdonban” maradnak és a koncesszió jogosultját általában monopólium vagy meghatározott kizárólagos jogok illetik meg a koncesszióba adott feladat, tevékenység (egyéb) vonatkozásában.

A privatizáció szűk értelemben vett *szereződéses* típusai (ideértve a koncessziót is) a *távközlésben* igencsak *szűk körben* és általában a kibontakozó *liberalizációt megelőzően* érvényesültek. A szerződéses típusok közül is alapvetően: *a)* a *koncesszió*, valamint *b)* a *költségekre és a bevételekre egységesen* kiterjedő (döntően az ellátórendszer üzemeltetésére vonatkozó) *privatizáció* tekinthető általánosan alkalmazott megoldásnak a távközlésben. (Pl.: Egyesült Államok, Spanyolország, Német Szövetségi Köztársaság, Ausztrália, stb.)

A távközlésben jelentősebb *szereződéses típusok* alkalmazásának *főbb szempontjai* közül kiemelendő: *a)* a távközlési ellátórendszer, az infrastruktúra fejlődésének megalapozása, *b)* a távközlési szolgáltatásokkal ellátatlan (jelentős távközléshiányt mutató) területek, fogyasztók alapellátásának biztosítása, *c)* a gazdasági, piaci hatékonyság növelése, valamint *d)* egyes esetekben a költségvetési hiány enyhítése vagy más közszolgáltatások fejlesztésének pénzügyi és egyéb forrásainak megszerzése.

(A távközlésben a privatizáció költségtérítéses rendszere nem érvényesült, mert az alapvetően a nem piaci közszolgáltatások privatizációjának jellemző típusa, amelyben a felhasználó, fogyasztó nem fizet a szolgáltatásért.)

b) A kiterjedt távközlési *liberalizációval párhuzamosan* vagy azt *követően* folytatott privatizációs folyamat általánosan alkalmazott, jellemző típusa a *tulajdonjog átruházása*.

5) A privatizációs tranzakciók *lebonyolítási módjuk* szerint két fő csoportba sorolhatók: **a)** *nyilvános részvénykibocsátások*, **b)** *zártkörű (stratégiai) kibocsátások*.

a) A távközlésben a nyilvános kibocsátások többsége **aa)** *elsődleges kibocsátásként* valósult meg, ugyanis a „hagyományos” távközlési rendszer általában - ahogy már ismertetésre került - a *költségvetés részeként* működött (közvetlen vagy közvetett formában). A költségvetés kereteiben működő távközlési szervezetek *nyilvános kibocsátással* összefüggő privatizációs folyamatának alapvető *feltétele* a *független állami vállalattá* alakítás, azután pedig az *állami tulajdonú részvénytársaság* megszervezése.²⁵ A *tőzsdei forgalomban* e folyamatot követően²⁶ kerülhet sor a *nyilvános kibocsátás* keretei között az *elsődleges kibocsátásra*.²⁷ (Pl.: Egyesült Királyság, Japán.)

A költségvetési, állami tulajdonú gazdálkodó szervezet magántulajdon számára is értékesíthető *átalakítása* igen hosszú, nehézkes és határozott állami döntéseket igénylő folyamat.

Mindenekelőtt a *költségvetési számviteli rendről* szükséges áttérni a kettős, vállalati könyvvitelre, valamint egyúttal *felbecsülendő a vállalat, eszközök, stb. értéke*. Ezt követően kell kialakítani a gazdasági teljesítmények, *gazdasági értékelés* rendszerét. Ezután létrehozható a költségvetéstől elkülönült, *önálló állami vállalat*, amely azonban még az *állami tulajdon* szerkezetében működik. A folyamat következő fontosabb eleme az állami tulajdonú vállalat *részvénytársasággá* szervezése, amely már részeiben vagy egészében (részvények formájában) eladható (illetve amelynek keretébe a magántőke már bevonható).

(Az átszervezést jelentősen nehezítheti munkavállalók, *szakszervezetek* igen erős ellenállása is, lásd különösen Nyugat-Európa.)

A távközlés területén a *nyilvános*, de **ab)** *nem elsődleges* kibocsátás a *vegyes* (állami és magán) *tulajdonú* távközlési szervezeteket illetően volt jellemző.

Ez esetben az eleve meglévő állami részvénytulajdoni hányad sok esetben rövidtávú fiskális, fejlesztési szempontok alapján, tehát a privatizációra vonatkozó stratégiai döntés hiányában is könnyen, sőt folyamatosan változtatható - csökkenthető, illetve növelhető - volt.

(Különösen Dél-Európában tekinthető általánosan jellemző módszernek: Olaszország, Spanyolország, Portugália.)

A távközlési piac fejlődése, valamint a gazdasági és a társadalmi folyamatok alapján azonban a *vegyes tulajdon* keretében is egyre *kisebb* jelentőséggel rendelkeztek a távközlési szervezet állami tulajdonhányadának *fiskális* szempontú csökkentéséből származó *rövidtávú források*. Ebből következően a vegyes tulajdon struktúrájában is előtérbe kerültek a *szűkebb értelmű privatizációra* vonatkozó *stratégiai* döntések, amelyek alapján az állami tulajdonrészt kezelő állami holdingszervezetek *komoly részvényhányadot* bocsátottak ki a *tőzsdén* keresztül, mégpedig a vegyes tulajdonú távközlési szervezetben meglévő *magántulajdon arányának* növelése érdekében.

(Nem elsődleges kibocsátások természetesen, nemcsak a vegyes tulajdon körében, hanem az elsődleges kibocsátáson már átesett távközlési vállalatok keretében is jellemzők voltak.)

b) A *zártkörű kibocsátások* megvalósulhatnak **ba)** *nyílt* (pl.: Matáv) vagy **bb)** *zártkörű pályáztatással*, illetve **bc)** *pályáztatás nélkül* is.

Nyílt pályázat esetén a jelentkezést csak az eladó által szabott stratégiai feltételek korlátozzák, azaz bárki jelentkezhet, aki megfelel a feltételeknek. *Zártkörű pályázat* során azonban kizárólag az előre meghatározott szereplők pályázhatnak. A *pályázatot nélkülöző zártkörű kibocsátás* pedig a szerződési szabadság elveire épülő „egyszerű” tulajdon-átruházási jogügyletnek minősül. A távközlési *zártkörű kibocsátások* alapvető, általános *jellemzője*, hogy meghatározott *szakmai (stratégiai)* nagybefektető, vagyis általában *távközlési szolgáltató* számára teszik lehetővé a felkínált részvénytulajdon többségének *lejegyzését*. (Ilyen esetekben a *pénzügyi* vagy egyéb intézményi *befektetők* bevonása többségében a szakmai felelősséget vállaló stratégiai befektető mellett, a finanszírozási, fejlesztési háttér és a sokrétű kapcsolatok biztosítása érdekében történik.)

A távközlési privatizáció folyamatában a távközlés-szakmai befektetők meghatározó szerepe döntően azon alapszik, hogy a távközlési ágazat minden országban kiemelt stratégiai, gazdasági és társadalmi fontossággal bír, amelyből következően szinte mindenhol követelmény a befektető szakmai hozzáértése és hosszú távú elkötelezettsége. Ezen túlmenően a szakmai befektetést indokolja a távközlés fejlesztésének, üzemeltetésének speciális szakmai háttere és óriási tőkeigénye, valamint a befektetések hosszú távú megtérülése.

A zárt kibocsátások körében kiemelt hangsúlyt képviselnek a *mikroökonómiai* szempontok, így különösen: a *hatékonyságjavító* mechanizmusok elvárása az eladó részéről mind a pénzügyi, mind pedig a szolgáltatási hatékonyság körében.

Ezzel szemben a nyílt kibocsátások keretében a *hatékonyság növelésével* összefüggő tényezők az eladó részéről háttérbe szorulnak és inkább a makroökonómiai, illetve a közpolitikai szempontok kerülnek előtérbe. A nyílt kibocsátásokban tehát *a)* a tőkepiac élénkítése, *b)* a költségvetési egyensúly biztosítása *c)* a tulajdonosi réteg szélesítése és *d)* a szolgáltatások fejlesztése fogja át a privatizáció tartalmának kereteit.

6) A távközlési privatizáció zárt kibocsátással lebonyolított formáiban kimutatható általános *sajátosság*, hogy *a befektetők* szinte minden esetben *külföldi szolgáltatók* voltak. E szolgáltatók pedig döntő többségükben közvetlen vagy közvetett módon *állami tulajdonban* vagy egyéb közösségi tulajdonban álltak.

(Az állami tulajdon azonban általában nem volt kizárólagos, tehát inkább a vegyes tulajdon jellemezte a privatizáció befektetői oldalát.)

Természetesen *más állam tulajdonosi részesedésével* működő szolgáltató általi befektetés ugyanúgy valódi *privatizációnak* minősül a távközlési szervezetet privatizáló állam vonatkozásában, ugyanis az új tulajdonos - különösen a vegyes tulajdon keretében - a tulajdoni formájától függetlenül *jellemzően magántulajdonosként* viselkedik egy másik országban.

A külföldön befektető állami cégek a privatizációs folyamatban meghatározott kötelezettségek mentén profitorientált, hatékonyságra, profitmotivumokra koncentráló piaci szereplőként lépnek fel. E vállalatok tehát külföldön az államtól elkülönült külső piaci jogalanyként minősülnek, amelyeket nem kötnek a saját államukban fennálló állami tulajdonból származó közszolgáltatási és egyéb kötelezettségek.

Más a helyzet a *zárt kibocsátás* körében lezajló *befektetések másik fő típusa*, mégpedig a *stratégiai szövetségek* megkötése esetében.

A távközlési stratégiai szövetségek jellemzően az egyes országok között fennálló *tradicionális kapcsolatok mentén* jöttek létre (pl.: Spanyolország - egyes dél-amerikai államok).²⁸ Az ilyen típusú szövetségek keretében a *tulajdonosváltás* azonban inkább csak *formai jegyeket* mutatott, mégpedig a privatizációban mindkét fél részéről megnyilvánuló határozott állami befolyás mentén. Ebből következően a tradicionális kapcsolatok körében létrehozott távközlési piaci liberalizációra, privatizációra vonatkozó szövetségek ugyan *nem* tekinthetők *szűkebb értelemben vett privatizációs* folyamatnak, de a hosszú távú üzleti, *gazdasági érdekek* és a *piaci struktúra* megjelenése alapján megfelelnek a *privatizáció tágabb értelemben vett fogalmi* körének.²⁹

8) A latin-amerikai távközlési privatizáció (rövid kitérő). - Módszertani alapjairól, lásd *II. fejezet 2/F. pont* és *III. fejezet 6. pont*.

A *Latin-Amerikában* megvalósuló privatizációs folyamat³⁰ és stratégiai befektetések külön érdekessége, hogy a latin-amerikai távközlés fejlettségi szintje, működése és gazdasági környezete a nyolcvanas évek második felében számos vonatkozásban *hasonló jellemzőket* mutatott a *kelet-közép-európai távközléssel*. A latin-amerikai országokban is általános makrogazdasági jellemző volt az *állam kiterjedt, szinte teljeskörű gazdasági szerepvállalása*, valamint a *nagyarányú eladósodottság*. E gazdasági helyzetben a latin-amerikai országok is *átfogó privatizációs folyamatot*, azon belül pedig *távközlési privatizációt* is hirdettek a gazdasági elmaradottságból történő kitörés, a *gazdasági fejlődés* érdekében.

A latin-amerikai távközlési privatizáció *zártkörű kibocsátás és stratégiai befektetések* mentén zajlott és a *befektetők* szinte kivétel nélkül *külföldi távközlési vállalatok* voltak.³¹ A privatizáció keretében meghatározott stratégiai befektetésekre irányuló *feltételek*, illetve a *kiterjedt szakmai elvárások* legáltalánosabb indokál a távközlés *minőségi* és - az infrastruktúrával összefüggő - *menyiségi fejlesztéséhez* szükséges *tőke* és *szakértelem* behozatalának szándéka hozható fel. A távközlés fejlesztése mellett azonban a távközlési privatizáció (és ebben a vonatkozásban a privatizáció egészének) *másik fontos szempontja* az *államadósság kezelése* volt. Ebből következően a távközlési privatizációból származó *bevételek nagyobb része* az *államadósság törlesztésére* szolgált.

A távközlési privatizációs folyamat *megkezdésében* (1988 és 1995 között) és a *gazdaság átfogó fejlesztésében* élen járó országok: a) *Chile*,³² b) *Argentína*,³³ c) *Mexikó*,³⁴ *Venezuela*,³⁵ valamint *Brazília*³⁶.

A latin-amerikai a privatizációs folyamat mentén azonban *liberalizáció nem* volt jellemző. A stratégiai befektetések védelmére tehát szinte valamennyi latin-amerikai országban *kizárólagos szolgáltatási jogot* biztosítottak meghatározott időszakokra. Ebből következően a távközlési *monopóliumok tulajdoni szerkezetének átalakítása nem járt együtt a monopóliumok lebontásával* (demonopolizációval).

A privatizáció *első eredményei* azonban így is igen látványosak voltak. Hasonlóan tehát más térségekhez, már önmagában a privatizáció, a magántulajdon térnyerése *szembetűnő fejlődést* indított el a távközlés területén *piacnyitás nélkül* is.

Az 1990-es évek közepéig a privatizációban élen járó felsorolt négy latin-amerikai országban ugyanis a távbeszélő fővonalak száma, a főközponti kapacitás és a fővonal sűrűség átlagosan *kétszer gyorsabb ütemű növekedést* mutatott azon dél- és közép-amerikai államokhoz képest, amelyek a privatizációs folyamatot nem kezdték meg. Még határozottabb, *háromszoros különbség* jellemezte a nyilvános telefonállomás sűrűségének (ezer lakosra jutó nyilvános állomások számának) növekedési ütemét. A *fogyasztók* szempontjából mégis az egyik legjelentősebb változást a távbeszélő szolgáltatásra *várakozók száma* (várólisták) jelentette. Míg a privatizáció alapján fellendült távbeszélő hálózati infrastruktúra fejlődése a *várólisták nagyarányú csökkenését* eredményezte, addig a *privatizációt nem* folytató latin-amerikai országokban a *várólisták folyamatos és tarthatatlan növekedést* mutattak.

Fontos megjegyezni, hogy a privatizáció csak a *telefon* vagy ahhoz szorosan kapcsolódó szolgáltatások terén és viszonylag *rövidtávon* okoz ilyen látványos fejlődést, a *távközlési ágazat egészének* fejlődéséhez azonban *hosszú távon* elkerülhetetlen a *piaci liberalizáció*.

9) A fejlett távközléssel rendelkező európai országok távközlési privatizációjának kiemelendő alapjai, módszerei, továbbá a német, a francia és az olasz-portugál modelljei. - A módszertani alapokról lásd a *II. fejezet 2/D. pontjában* és a *III. fejezet 6. pontjában* foglaltakat. (Az Egyesült Királyság távközlési privatizációjáról pedig lásd az előző (1.3.) pontban.)

Európában a távközlési privatizáció alapjait, egyre gyorsuló tendenciáit a *világgazdaság* fejlődése, az információátvitellel *technológiai forradalma*, valamint a *közszolgáltatások* ellátásában kialakult *állami szerepvállalás* általános *reformja* határozta meg. A nyugat-európai privatizációs folyamatokban komoly hatást gyakorolt az *Európai Közösség* kibontakozó és egységesülő távközlési liberalizációja is. (Kelet-Közép-Európában pedig a gazdasági felzárkózás iránti hallatlanul erős igény.)

A liberalizáció és a privatizáció szoros összefüggéseire tekintettel a távközlési liberalizáció kibontakozását meghatározó tényezők a távközlési privatizációban is kiemelt jelentőséggel rendelkeztek. Az európai *privatizációk* keretében ilyen szempontnak tekinthető, hogy az Európai Közösség tagállamai a piaci alapú közszolgáltató ágazataikat minden eszközzel védték és elzárták az európai közösségi beavatkozás elől. Ebből következően a Bizottság által igen határozottan elindított liberalizációs folyamat komoly tagállami ellenállásba ütközött. Példaként kiemelendő, hogy *a)* már a liberalizációs folyamatokat megelőző Transzparencia irányelv³⁷ kibocsátása is óriási „vihart” okozott a tagállamok körében. *b)* Az első jelentősebb távközlési liberalizációs irányelv³⁸ szintén (ahogy a Transzparencia irányelv is) az Európai Közösség Bírósága elé került.³⁹ *c)* A teljes távközlési liberalizáció 1992-re tervezett időpontját a Bizottság kénytelen volt elhalasztani (amelynek legfőbb indokai: a tagállamok ellenállása és igen lassú harmonizációs folyamata, a távközlési szakszervezetek erős érdekérvényesítése, az egyetemes szolgáltatás kiforratlansága, kezdeti megoldhatatlansága).

(A Bizottság a piaci közszolgáltatások liberalizációjára vonatkozó önálló hatáskörét az EKSZ 86. cikk⁴⁰ (3) bekezdésére alapította. A Bizottsági hatáskör pedig viszonylag szűk közvetlen érdekérvényesítési lehetőséget biztosít a tagállamok részére.)

A liberalizáció „vontatott” folyamata és a távközlés stratégiai jelentősége alapján tehát az állami távközlési szolgáltatók tulajdonosi szerkezetében az 1990-es évek második feléig (1997-ig) csak az Egyesült Királyságban, egyes dél-európai országokban (valamint Magyarországon) haladta meg a privatizált magántulajdoni hányad az 50%-ot. (A privatizáció azonban az Egyesült Királyságban is igen hosszú folyamatot (1984-1993) vett igénybe és a többi európai országhoz képest azért valósult meg hamarabb, mert legelsőként itt kezdődött el (Európában). A dél-európai országok előnye pedig azon alapult, hogy a privatizáció nem teljes állami tulajdonról indult, hanem vegyes tulajdonról.)

A) Németország

A német posta (azaz a posta és a távközlés közszolgáltatási rendszerének) határozott ütemű és valódi átszervezése 1993-ban gyorsult fel.⁴¹ Ekkor kezdődött el a *távközlés* fokozatos *leválasztása* az állami szervek rendszerébe hierarchikusan beépülő, valamint közvetlen állami közszolgáltatásként és teljes állami tulajdonban működő *Deutsche Bundespost* szervezetén belül.

Az állami távközlési szolgáltató *privatizációjának előkészítő folyamatából* kiemelendő: *a)* a kezdeti *postán* belüli *önálló szervezeti* jogállás, azután *b)* a *független távközlési vállalat* és végül *c)* az 1996-ban kialakított *privatizálható távközlési részvénytársaság*.

A szervezeti átalakítás nehézségeit azonban messze túlhaladta a *személyzeti reform*.

Ahogy az Európai Közösség valamennyi tagállamában, így Németországban is jelentősen *hátráltatta* a privatizációt és a liberalizációt, hogy az állami távközlési vállalat alkalmazottai - különösen szakszervezetei - minden lehetséges eszközt felhasználtak a *reformok lassításához* és ezáltal nyilvánvalóan a *létszámleépítés elkerüléséhez*. A *szakszervezetek* ellenállása iránt pedig az európai kormányzatok amúgy is messzemenő érzékenységet mutattak, különösen az óriási - és általában túlméretezett - létszámú munkavállalót foglalkoztató közszolgáltató vállalatok esetében. (Mindez nem alaptalan szempont: a privatizációt követően a *Deutsche Telekom* rövid időn belül *12 ezer főt* bocsátott el.)

Ehelyütt kiemelendő példa *Görögország*, ahol az 1992-ben - távközlési szempontból fejletlenebb országokra jellemző zártkörű kibocsátással - elindult távközlési *privatizáció* keretében a távközlési vállalat alkalmazottainak, szakszervezetének ellenállása olyan szervezeten és erőteljesen bontakozott ki, hogy a privatizációs folyamat 1993-ban *megszakadt*. (A privatizáció 1995-ben indult el újra határozottabb ütemben és más alapkoncepcióval. Az új

koncepció szerint a privatizáció nyílt kibocsátással zajlott, amelynek során 1995-ben a részvények 7%-a került a tőzsdére.)

A távközlési privatizáció „halogatásában”, viszonylag nehézkes, körülményes folyamatában és aprólékos előkészítésében tehát nyilvánvalóan közrejátszottak az állami alkalmazottak elbocsátásával együttjáró társadalmi, politikai hatások is.

A Deutsche Telekom privatizációja Európa legnagyobb mérvű *nyilvános elsődleges részvény-kibocsátásának* minősült.

(690 millió részvény és még 30 millió részvény a vállalat alkalmazottainak, ötmárkás névérték, bevezető vételár: 28,5 márka.)

Miután a kibocsátás még a német tőkepiac felvevőképességéhez mérten is túl nagynak bizonyult, ezért Európa más országaiban, Észak-Amerikában, sőt a Távol-Keleten is forgalmazták a részvényeket. A vállalat a befolyt összeg jelentős részét, főként a német egyesítéssel kialakult óriási mértékű *adósságállományának* csökkentésére fordította.

Az adósságállomány csökkentésének és a távközlés fejlesztésének szempontjai mellett igen *sajátos makrogazdasági célkitűzés* is jellemezte a német távközlési privatizációt, mégpedig: a *részvénykultúra fejlesztése*. Németországban ugyanis az angolszász országokhoz viszonyítva hagyományosan alacsony szintű a részvénybefektetések aránya, így a Deutsche Telekom részvény-kibocsátásának módszere pontosan ennek fellendítését célozta (részvényjegyzés nyomán több mint kétmillió német kisbefektető is tulajdonosi jogot szerzett).⁴²

A német privatizáció *első szakaszát* jelentő elsődleges kibocsátás nyomán az állami tulajdon többsége, így az állam stratégiai irányítási joga fennmaradt és a piaci monopóliumi szerkezetben sem történt lényeges változás. (Az első szakasz 23%-os magántulajdoni részarányt eredményezett.) A monopólium lebontása (demonopolizáció) és ütemezése tekintetében tehát az ország követte az Európai Közösség távközlési liberalizációs folyamatát.

B) Franciaország

Franciaországban is igen lassan indult el a privatizáció folyamata,⁴³ tulajdonképpen az Európai Közösség által meghatározott távközlés-liberalizálási határidő közeledte váltotta ki a *France Télécom* szervezetének és tulajdonosi szerkezetének átalakítását (reformját). Határozott koncepciók mentén a *privatizáció előkészítése* 1994-ben kezdődött meg.

Az előkészítés a német privatizációhoz képest annyiban egyszerűbb volt, hogy a France Télécom már viszonylag régóta *önálló vállalként* működött.

A legkomolyabb nehézséget itt is az alkalmazottak létszáma és a szakszervezetek határozott ellenállása okozta.

A privatizációs tranzakció fő elemeiben *hasonlít a német* módszerhez, itt is hasonló méretű *részvényhányad* (25%) került *nyilvános elsődleges kibocsátásra* belföldön és a nemzetközi tőkepiacokon. A francia tranzakcióban is a *kisbefektetők* minősültek elsődleges célpontnak, szintén a részvény-befektetési kultúra fejlesztésének szándékával (illetve, hogy francia kisbefektetők szerezzék meg a nemzeti jelentőségű hazai távközlési vállalat tulajdonosi jogait).

(E célt jelezte a kisbefektetők számára biztosított kedvezményes részvényjegyzési lehetőség, illetve a hűséges befektetők bónusz-részvényhez juttatása.)

A német és francia privatizáció hasonló jegyeiben az is szerepet játszott, hogy a francia és a német távközlési vállalat - a II. világháborút követő szilárd kapcsolatok keretében - *stratégiai szövetséget* kötött Atlas (majd később Global One) néven, így a két ország távközlésének fejlődése számos egységes, hasonló jellemzővel rendelkezett.

Másrészt a német privatizáció első szakaszának sikere nyilvánvalóan modellként hatott a francia privatizáció folyamatára. A France Télécom bevezetését követően párizsi *tőzsde* legnagyobb kapitalizációjú vállalatává vált.

C) Dél-Európa (kiemelten Olaszország és Portugália)

Dél-Európa országaiban a távközlés sajátos berendezkedése alapján a *privatizáció nem* tekinthető a távközlési piac *szerkezetváltását* meghatározó, önálló folyamatnak inkább a távközlési reformok kísérőjelenségeként, részelemeként jelentkezett.

Olaszország és Portugália *vegyes rendszerében* a távközlési szolgáltatók funkcionális, illetve regionális alapon elkülönülten működtek, amelyek közül egy szolgáltató teljes egészében *állami tulajdonban*, míg a többi szolgáltató *részben vagy egészben magántulajdonban* állt. Ebből következően az olasz és a portugál távközlési reform *elsődleges feltétele* az elkülönült szolgáltatók *egyesítése* (esetleg a magántulajdonosok kivásárlásával), ezt követően pedig az *egységes privatizációja*. A sajátos távközlési berendezkedés keretében ugyanis e módszer szerint lehetett a legmegfelelőbb privatizációs (és főleg bevételi, tőke-behozatali) *eredményt* elérni.

Olaszországban az állami tulajdonban álló ASST regionális telefonszolgáltató átszervezésével létrejött a *Telecom Italia*, amelyhez 1997-ig egyesítették a részlegesen magántulajdonban lévő szolgáltatókat és ugyanebben az évben bevezették a tőzsdére. (A *tőzsdei bevezetés* során az állam még fennálló mintegy 40%-os részvénycsomagja került értékesítésre.) Az olasz privatizációs részvény-értékesítésnek is sajátos vonását képezte a *hosszú távú, stratégiai befektetők* bevonásának célja és e befektetők megnyerésének feltételei. (A hosszú távú befektetők között olasz pénzügyi csoportok mellett két szakmai befektető is szerepelt: AT&T és az Unisource.) A privatizáció a *Telecom Italia teljes magántulajdonát* eredményezte.

A telefonszolgáltatás területén - néhány dél- és észak európai országhoz hasonlóan - 1994-ig Portugáliában is több szolgáltató működött, különösen: *a*) a teljes állami tulajdonban lévő távbeszélő (telefon) szolgáltató mellett, *b*) a szintén állami tulajdonú tengerentúli hívásokat ellátó Companhia Portuguesa Radio Marconi - CPRM, továbbá *c*) részben magántulajdonú telefonszolgáltatók, pl.: Teléfonos de Lisboa e Porto - TLP. 1994-95 folyamán e szolgáltatók *egyesítésével* és a *magántulajdon kivásárlásával* jött létre a teljes egészében állami tulajdonú *Telecom Portugal*. A Telecom Portugal *privatizációja* közvetlenül az egyesítést követően megkezdődött és folyamatában - 1995 és 1997 között - az alaptőke negyedét megtestesítő részvénycsomagok évente történő tőzsdére vitelével a *magántulajdon aránya* 1997-re 74%-ra bővült. Az 1997. évi tranzakcióban *stratégiai partnerek* is megjelentek a portugál telefonszolgáltatásban, azaz a Telecom Portugal résztulajdonosa lett a spanyol Telefónica, a British Telecom, a brazil Telebrás és az MCI (USA) is.

1.5. A távközlési liberalizáció folyamatában, különösen a távközlés egységes műszaki fejlődésében, szabványosításában, átfogó fejlesztésében és koordinációjában kiemelendő legfontosabb szervezetek

1) Az *International Telecommunications Union* (Nemzetközi Távközlési Egyesület - *ITU*, vagy UIT - Union internationale des télécommunications) kormányközi (nemzetközi) szervezet. (Székhelye: Genf, jelenleg 191 tagállama van.⁴⁴)

Az *1865-ben*, Párizsban alapított *Nemzetközi Távíró Egyesület* (International Telegraph Union) az *1932-ben* tartott jelentős *madridi értekezletet* követően *1934-ben* vette fel a Nemzetközi Távközlési Egyesület (International Telecommunication Union - *ITU*) nevet és *1947-ben* vált az *ENSZ* szakosított intézményévé (a továbbiakban egységesen *ITU*). Szerteágazó történetéből és bonyolult szervezeti keretéből *kiemelendő*:

A) Az információ elektromos úton történő továbbítása a távíróval kezdődött (Samuel Morse, 1844), amely rövidesen nemzetközi szinten (országok között) is rohamosan elterjedt alkalmazássá vált. A nemzetközi összeköttetések, információátvitel körében azonban fokozatosan olyan technológiai, működtetési kérdések merültek fel, amelyek nemzetközi szintű egységes koordinációt, megállapodást és kiterjedt együttműködést igényelt.

Ebből következően *1865-ben Párizsban* nemzetközi távíró-értekezlet összehívására került sor (amelyen Magyarország is részt vett). A párizsi értekezleten (1865-ben) a Nemzetközi Távíró Konvenció (International Telegraph Convention) elfogadása alapján jött létre az *Nemzetközi Távíró Egyesület* (International Telegraph Union) - húsz alapító tag, köztük Magyarország.

B) A XIX. sz. végén a *telefon* (1876) és *vezeték nélküli távíró* (1896) feltalálásával elinduló szintén óriási ütemű fejlődés a távközlés területén is egyre kiterjedtebb nemzetközi kapcsolatrendszer igényelt. Ebből következően 1906-ban összehívásra került (*Berlin*) az első *nemzetközi rádiótávíró értekezlet*, amelyen elfogadták a *Rádiótávíró Konvenciót* (International Radiotelegraph Convention).

A berlini értekezlet legkiemeltebb jelentőségű szabályzata, eredménye az S.O.S (save our souls) segélyhívó jelzés elfogadása, bevezetése volt.

A Rádiótávíró Konvenció az első kormányközi, nemzetközi rádiótávközlési (vezeték nélküli) távíró szabályozási rendszer, amely határozott *alapját* képezte a később általánossá vált *Rádió Világértekezleteknek* és az elfogadott *Nemzetközi Rádiószabályzatnak*.

C) Az 1920-as évekre a távközlés széleskörű alkalmazása és elterjedése következtében *három* igen jelentős *nemzetközi szervezet* került megalapításra, amelyek 1932 és 1934 között az ITU szervezetében kerültek egységesítésre:

a) Az első kifejezetten a *telefonnal* összefüggő nemzetközi szakértői értekezletet a Magyar Posta javaslatára hívták össze *1908-ban Budapesten*. Ezután a telefonszolgáltatás átütő fejlődése, gazdasági jelentősége és a felhasználási igény növekedése alapján még két nemzetközi értekezlet megtartására került sor. Ezeket követően pedig (1924-ben) szükségessé vált a Nemzetközi Tanácsadó Bizottság (Comité consultatif international) létrehozása, amely rövidesen a megalakuló *másik két szervezet* (lásd: **b)** és **c)** pontok) *hatására* felvette a *Comité consultatif international téléphonique - CCIF* (International Telephone Consultative Committee) nevet.

b) 1925-ben került megalapításra a *Comité consultatif international télégraphique - CCIT* (International Telegraph Consultative Committee, Nemzetközi Távíró Tanácsadó Bizottság). Első ülését 1926-ban Berlinben tartotta, ahol részletesen tanulmányozták a megoldásra váró feladatokat, az együttműködést igénylő területeket, továbbá számos jelentős ajánlást is elfogadtak. Azok az országok, amelyekben működött a távíró-rendszer (világ országainak többsége) nagyon hamar felismerték, hogy csak abban az esetben képesek egymással működtethető összeköttetéseket létrehozni, ha elfogadják a CCIT ajánlásait, ezért igen előnyös az ajánlások kidolgozásában is közreműködni. Ebből következően a CCIT tagsága folyamatosan bővült.

c) 1927-ben a washingtoni nemzetközi rádióértekezleten került megalapításra a *Comité consultatif international des radiocommunications - CCIR* (International Radio Consultative Committee, Nemzetközi Rádiótávközlési Tanácsadó Testület).

D) Az átfogó 1932-es *madridi értekezleten* kidolgozásra és elfogadásra került a *Nemzetközi Távközlési Konvenció* (International Telecommunication Convention), amely átalakította, illetve a távközlés fejlődéséhez igazodóan megfelelően kiegészítette, egységesítette a Nemzetközi Távíró Konvenciót (International Telegraph Convention, 1865) és a Rádiótávíró Konvenciót (International Radiotelegraph Convention, 1906).

A madridi értekezletet követően és a Nemzetközi Távközlési Konvenció rendszerében került megalapításra a *CCIT*, a *CCIR* és *CCIF szervezeteket* magában foglaló *International Telecommunications Union* (Nemzetközi Távközlési Egyesület) szervezete.

E) A második világháborút követően a távközlés fejlődésével összefüggő funkciók mentén az ITU szervezetének és működésének modernizációját, átalakítását is napirendjébe foglaló *Atlantic City Konferencia* keretében az ITU csatlakozott az *ENSZ-szervezetek „családjába”*, az ENSZ szakosított szervezetei körébe, továbbá székhelye Bernből átkerült *Genf*-be.

F) Az 1950-es évekre a *CCIT* (távíró) és a *CCIF* (telefon) bizottságok tevékenységében a két terület - különösen telefonszolgáltatási rendszer - fejlődése nyomán olyan sok párhuzamos, közös munka, koordinatív feladat alakult ki, hogy az ITU 1956-ban *egyesítette a két bizottságot*:

Az egységesítés következtében került megalapításra a *Comité consultatif international téléphonique et télégraphique - CCITT* (International Telephone and Telegraph Consultative Committee, Nemzetközi Telefon és Távíró Tanácsadó Bizottság), amely egészen 1992-ig az ITU újabb jelentős átszervezéséig működött. Tevékenysége, nemzetközi koordinatív funkciója körében létrejött a *nemzetközi, világszintű automatikus telefon-, távíró- és adathálózati rendszer*. A *CCITT ajánlásai* alapján vált lehetővé a nemzetközi, határokon átnyúló információcsere rendszerének fejlődése. A szervezet ajánlásait *négyéves tanulmányi periódusok* lezárásaként színes fedelű könyvekben adta ki (*színes könyvek*). Az utolsó színes könyv, a Kék könyv (Blue Book) 10 kötetben és számos füzetben az 1985-1988 közötti tanulmányi időszak lezárásaként 1989-ben, Genfben került kiadásra.

G) Az 1980-as évek második felében a távközlés fejlesztési igénye rendkívüli mértékben felgyorsult, továbbá igen széleskörben jelentek meg az új hálózati, infrastrukturális és szolgáltatási rendszerek. A *távközlés óriási ütemű fejlődése* mentén tehát már egyre kevésbé bizonyult hatékonynak, elegendőnek az ajánlások négyéves periódusokban történő kibocsátása. Emellett sorra jöttek létre a távközlés fejlesztésével, szabványosításával foglalkozó rugalmas szervezeti és működési modell szerint funkcionáló, a távközlési liberalizációhoz és a piaci viszonyokhoz hatékonyabban igazodó tevékenységet gyakorló távközlési nem kormányközi, illetve egyéb regionális, tudományos, szakértő stb. szervezetek.

E szervezetek tevékenysége egyrészt fokozatosan szélesedett illetve általánosan elfogadottá vált, másrészt egyre jelentősebb hatással járt a távközlés fejlődésében.

Mindez alapvetően szükségessé tette az *ITU szervezetének és működésének reformját*, piaci viszonyokhoz igazítását, illetve tevékenységeinek, funkcióinak rugalmasabbá tételét és felgyorsítását.

Az *ITU átalakítása* az 1988-as melbourne-i plenáris ülés keretében vette kezdetét és a liberalizált, a világ számos országában már versenypiaci szerkezetben működő távközlési ágazatnak megfelelő *szervezeti reform* (a cél szerinti: „megújítás”) 1993-ban Helsinkiben tartott plenáris ülésre megvalósult (és itt jóváhagyásra került).

Az *ITU szervezetében három szektor* került kialakításra:

a) A *CCITT* helyébe lépett az *ITU-T (ITU-Telecommunication Standardization Sector, Távközlés-szabványosítási szektor)*, amelynek fontosabb funkciói: *a)* ajánlások-világszabványok kidolgozása, *b)* koordinációja, *c)* bevezetésük, alkalmazásuk segítése, támogatása.

A *szabványosítás* tárgyköre különösen: *a)* a távközlési hálózatok fejlesztése, egységes és nyílt működése (optikai, xDSL, IP, adatkommunikációs technológiák, NGN), *b)* a kapcsolástechnika, a jelzésrendszer, *c)* a multimédia alkalmazások, *d)* a szoftverek, *e)* az azonosítók, az azonosítógazdálkodás, *f)* minőségi követelmények (QoS), *g)* a forgalom-méretezés és annak elvei, *h)* a tarifa-elszámolás, stb., technológiai eljárásainak szabványosítása, terminológiáinak kidolgozása és a kiterjedt koordináció garantálása.

b) A *CCIR* átalakítása körében létrejött az *ITU-R (ITU-Radiocommunication Sector, Rádiótávközlési szektor)*.

Főbb funkciói, pl.: a frekvenciagazdálkodás, a frekvenciafelhasználás struktúrájának kidolgozása, elfogadása, koordináció, rádiós, műholdas rendszerek, eszközök ajánlásai (szabványai).

c) Megalapításra került az *ITU-D (ITU-Telecommunication Development Sector, Távközlésfejlesztési szektor)*, pl.: fejlődő országok támogatása, távközléspolitikai, szabályozási elvek, követelmények, kiterjedt nemzetközi elemző, értékelő tevékenység).

H) Az *ITU ajánlásai* mind tartalmukban, mind funkciójukban, mind alkalmazásukban *szabványoknak* minősülnek. Az *ITU* ajánlásai, szabványai nem rendelkeznek kötelező tartalommal, de alkalmazásuk, érvényesítésük a távközlési piac megfelelő fejlődésének biztosításával összefüggően a tagállamok számára elemi érdeket jelent. Az *ITU* ajánlások kiadása a korábbi négyéves időszak helyett sűrűbbé vált, kb.: egy-két éves periódusokra tagolódik. Az ajánlások, a szabványosítás mellett az *ITU* kibővítette korábbi statisztikai,

távközlés-politikai tevékenységét is, amelynek keretében jelentősen támogatja a tagállamokban folytatott fejlesztéseket, a liberalizáció kibontakozását, illetve a kiterjedt privatizációt.

2) International Organization for Standardization - ISO (nem kormányközi szervezet, alapítás: 1947, székhely: Genf).⁴⁵

A meghatározó jelentőségű ISO OSI modelltől lásd a III. fejezet 2.9. pontját.

3) International Electrotechnical Commission - IEC (non-profit, nem kormányközi szervezet, alapítás: 1906, székhely: Genf)⁴⁶

4) Regionális szervezetek vagy egyes országok szervezetei, amelyek a távközlés fejlődésében és a távközléssel összefüggő szabványosításban alapvető és meghatározó szerepet képviselnek nemzetközi szinten is:

a) Institute of Electrical and Electronics Engineers - IEEE

Az Egyesült Államokban létrehozott non-profit, szakmai szervezet, székhely: New York City, alapítás: 1963-ban az IRE (Institute of Radio Engineers, alapítás: 1912) és az AIEE (American Institute of Electrical Engineers, alapítás: 1884) szervezeteinek egyesítésével.⁴⁷

b) American National Standards Institute - ANSI

Alapítás: formálisan 1918-ban, mégpedig American Engineering Standards Committee (AESC) elnevezéssel. Az AESC 1928-ban átalakult: American Standards Association (ASA), az ASA átszervezése nyomán pedig létrejött: United States of America Standards Institute (USASI), amely 1969-ben vette fel a jelenlegi ANSI nevet, non-profit szervezet, székhely: Washington, DC.⁴⁸

c) Japanese Industrial Standards Committee - JISC (székhely: Tokió).⁴⁹

d) Telecommunication Technology Committee - TTC (távközlési szabványosító szervezet, alapítás: 1985, székhely: Tokió).⁵⁰

e) Association of Radio Industries and Businesses - ARIB (japán szabványosító szervezet, jelentős az IMT-2000, és az NGN körében is - lásd V. fejezet).⁵¹

Európai szervezetek:

f) European Telecommunications Standards Institute - ETSI⁵² (Európai Távközlési Szabványosítási Intézet). Non-profit távközlési szabványosító szervezet, amelyet 1998-ban a CEPT (lásd következő pont) alapított.

Tagjai: *a)* a nemzeti szabványosító szervezetek, közigazgatási szervezetek, igazgatási testületek (amelyek útján az egyes országok-tagállamok), *b)* nyilvános hálózat-üzemeltetők, gyártók, felhasználók, magánszolgáltatók, kutatóintézetek, tanácsadó vállalatok, szakértő szervezetek, *c)* egyéb. (Jelenleg: 700 tag, 60 országból).⁵³ Székhely: Sophia Antipolis (Franciaország). A teljes jogú tagság feltétele az elkészült és elfogadott szabvány meghatározott határidőn belüli bevezetése, hivatalos elfogadása.⁵⁴ (Magyarország teljes jogú tag.)

g) European Conference of Postal and Telecommunications Administrations - CEPT (Európai Postai és Távközlési Igazgatások Konferenciája).

A CEPT-et az ITU európai tagjai alapították 1959-ben (19 ország), 1992-től regionális kormányközi szervezet (kizárólag államok-kormányzatok tagságára épül). Jelenleg 48 európai tagállamot tömörít.⁵⁵ Alapvető tevékenysége, funkciója a postai- és a távközlés-politikai elvek, szabályozással összefüggő alapvető keretek, jogintézmények, eljárási módszerek, eszközök kidolgozása, koordinációja, továbbá egységes nyílt szabványok harmonizációja, koordinálása és az együttműködés megvalósítása.

A távközlés területén a CEPT fontos szervezete a 2001-ben - a CEPT szervezeti reformja keretében - létrehozott ECC (Electronic Communications Committee), amely egyesíti a korábbi: European Committee for Telecommunications Regulatory Affairs (ECTRA) és a European Radiocommunications Committee (ERC) szervezetét, működését és funkcióit (a szervezeti reform keretében e két utóbbi szervezet megszűnt).

Az ECC szervezeti rendszeréhez tartozik az 1991-ben alapított ERO (European Radiocommunications Office, székhely: Koppenhága), amelynek fontos feladata a frekvenciagazdálkodás, a frekvenciatervezés, illetve a frekvencia-felhasználás koordinációja, valamint a rádiós eszközök, berendezések követelményeinek

harmonizálása.⁵⁶ 2001-ben az ERO szervezetébe integrálódott az ETO (European Telecommunications Office, amely addig az azonosítógazdálkodás, engedélyezési követelmények funkcióit gyakorolta).

h) Comité Européen de Normalisation - CEN (European Committee for Standardisation, Európai Szabványügyi Bizottság, non-profit civilszervezet, alapítás: 1961, székhely: Brüsszel).⁵⁷

Az egységes, erős és fejlődő európai belső piac előmozdítása érdekében került létrehozatalra, hiszen az egységes piac működésének egyik alapvető eleme a harmonizált európai szabványok kidolgozása és meghonosítása az európai országokban.

i) Comité Européen de Normalisation Electrotechnique - CENELEC (European Committee for Electrotechnical Standardization, Európai Elektrotechnikai Szabványosítási Bizottság, alapítás: 1973, székhely: Brüsszel). Non-profit szabványosító szervezet. 1973-ban a CENELCOM és CENEL egysítése mentén került létrehozásra.⁵⁸

A CENELCOM (European Committee for the Coordination of Electrotechnical Standards in the European Economic Community) 1963-ban került formálisan is megalapításra öt európai IEC tagország nemzeti elektrotechnikai bizottságainak 1959-ben indult együttműködése és közös tevékenysége mentén.

A CENEL 1960-ban alakult a CENELCOM alapításában résztvevő országok, valamint hét EFTA és egyben IEC tagállam nemzeti elektrotechnikai bizottságainak részvételével, megállapodásával.

A CENELCOM és CENEL 1972-ig párhuzamosan, de szorosan együttműködve folytatatta tevékenységét.

A CENELEC meghatározott, megfelelő eljárása mentén elfogadott szabványok bevezetése a tagállamokban kötelező (általában 6 hónapon belül) és a bevezetendő új szabvánnyal esetlegesen ütköző korábbi szabványt vissza kell vonni.

(Magyarország, a Magyar Szabványügyi Testület 2002 óta teljes jogú tagja a szervezetnek.)

A CENELEC tagok közvetlenül képviselik országaikat az IEC-ben is, amely jelentősen elősegíti a közvetlen együttműködést a CENELEC és az IEC között.⁵⁹

1.6. A távközlési liberalizáció, a távközlési igazgatás világviszonylatban általánosítható jogintézményeinek módszertani rendszerezése és bevezetése

Az 1.1.-1.5. pontban foglaltak alapján általánosan megállapítható, hogy a távközlési közszektor szerkezeti reformját, liberalizációját és privatizációját követően a gazdasági beavatkozás, a gazdasági igazgatás szempontjából ugyan más alapokon, de továbbra is meghatározó jelentőséggel rendelkezik a közszolgáltatási tartalmú szabályozás, a piaci verseny működésének és közérdekű fejlődésének biztosítása.

Az alábbiak szerinti *rendszerezés „kiemelés” legfontosabb szempontja*, hogy a piaci közszolgáltatások fejlődésével, átalakulásával kapcsolatos - a közigazgatás egészére ható, a közigazgatási jogot alapjaiban átalakító - új típusú közigazgatási jogintézményeket bemutassa (és ezáltal a IV. fejezet tartalmát vázlatosan összefoglalja).

Az alábbi csoportosításban *csak azok a jogintézmények* kerülnek felsorolásra, amelyek *a)* kifejezetten a liberalizációhoz, privatizációhoz kapcsolódnak, *b)* a liberalizáció folyamatában a piaci működés alapvető, szükségszerű és nélkülözhetetlen garanciáit képezték, illetve e jelentőségük napjainkig változatlan, *c)* szabályozási alapjuk, értelmük elveszik, ha a piaci verseny ismételen kizárásra kerül, illetve ha a piaci működésben az állami vagy egyéb monopólium visszarendeződik.

A liberalizált távközlési piac szintén fontos, de *a) liberalizációtól függetlenül* szabályozandó (pl.: biztonsági szempontok, minőségi követelmények, fogyasztóvédelem stb.), *b) nem szektor-specifikus* (pl.: általános versenyjogi), valamint *c)* a piaci verseny működésével és a távközlés közszolgáltatási tartalmával *távoli összefüggést* mutató jogintézményei a dolgot tárgykörén kívül esnek, ezért az alábbi *rendszerezésben sem* szerepelnek.

A liberalizált távközlési piacon tehát a szektor-specifikus és azon belül a közjavakkal, a közszolgáltatásokkal, illetve a piaci verseny működésével összefüggően kialakult újszerű

jogintézmények, a megváltozott, modern piaci viszonyokhoz igazodó közigazgatási tevékenységek és eszközök legfontosabb *típusai*:

A) A fogyasztók és a társadalmi hatás-mechanizmus szempontjából

A *fogyasztók* ellátásával, illetve a távközlés *társadalmi*, „információs társadalmi” hatásaival *közvetlen* összefüggést mutató garanciális és meghatározható közszolgáltatási jellemzőkkel is rendelkező jogintézmény: *Az egyetemes szolgáltatás*. (Lásd - jelen fejezet - **2. pont**)

B) A piaci verseny szempontjából

A liberalizáció lényegi tartalmát, tehát a *piaci verseny közszektornál hatékonyabb* és a *közösségi érdekek* szempontjából megfelelőbb működését, fejlődését biztosító szabályozási rendszerek, jogintézmények:

a) A távközlési *alapvető eszközök* és a távközlésben napjainkig fennmaradt közjavak, vagyis a *korlátos erőforrások* szabályozása. (Az alapvető eszközök és a korlátos erőforrások egységesen, együtt az ún.: *távközlési szűk keresztmetszetek*.) (Lásd **3. pont**)

b) A *távközlési piaci erő aszimmetrikus ellensúlyozása*. Különösen a jelentős piaci erő meghatározása és kötelezettségrendszere. (Lásd **3., 4. és 5.4. pontok**)

c) A *hálózati együttműködés, a hálózati jogviszonyok* keretei. (Lásd **3. és 4. pont**) A nagykereskedelmi, illetve hálózati jogviták sajátos vitarendező eljárásai.

d) A nagykereskedelmi piacot érintő *árszabályozási, árhatósági funkciók*. (Lásd **4.3. pont**)

e) Sajátos kiskereskedelmi piaci jogintézményként: a *közvetítő-választás*.

f) Általános verseny-serkentő intézmény: a *számhordozhatóság*.

(Terjedelmi okokból, illetve a liberalizáció folyamatában és a piaci verseny működésében betöltött kisebb szabályozási jelentőségénél fogva a *közvetítő(szolgáltató)-választás és a számhordozhatóság nem kerül elemzésre* a dolgozat keretében.)

C) Sajátosan: A műszaki alapok és a technológiai fejlődés szempontjából

A távközlés működését, fejlődését, együttműködési képességét biztosító „*műszaki szabályozás*” rendszertana, amely alapvető *hatást* gyakorol *a)* a távközlési *piaci verseny* egészének szerkezetére, szabályozására, gazdasági fejlődésére, *b)* a távközlési szolgáltatások *kereskedelmére*, illetve *c)* a *fogyasztók* ellátására, a fogyasztói igényekre és a fogyasztók szolgáltatás-igénybevételi lehetőségeire.

A távközlési liberalizáció megfelelő kibontakozásának alapvető elemét képezik a technológiai, műszaki fejlődéssel összefüggő szabályozási területek, illetve ehhez szorosan kapcsolódva a műszaki szabályozást nagymértékben jellemző szabályozáson kívüli szabványok, előírások, ajánlások, utasítások, alaptervek stb.

Korábban a műszaki alapú szabályozás és hatósági tevékenység döntően a műszaki biztonsággal összefüggő igazgatási célokat teljesítette ki, a kiterjedt liberalizáció mentén azonban a távközlés műszaki típusú közigazgatása teljesen átalakulva piaci versenyszabályozási, illetve szektor-specifikus versenyigazgatási funkciókat tölt be.

A műszaki típusú szabályozás körében lényeges sajátosságokat eredményez a távközlés gazdasági folyamatainak, piaci szerkezetének, valamint jogi szabályozásának a távközlés technológiai alapjával fennálló bonyolult és kiterjedt összefüggésrendszere. Ebből következően a műszaki alapú szabályozás önállóan tagolható, elkülöníthető rendszerét képezi a távközlési liberalizáció folyamatának.

A távközlési igazgatás és a jogi szabályozás szempontjából a távközlés műszaki alapjainak legfontosabb intézményei *három fő részre* oszthatók:

a) *Közvetlenül* megjelennek a *jogi szabályozásban* és ezáltal alapvető és érvényesíthető hatást gyakorolnak a távközlési piac működésére, fejlődésére.

b) *Közvetett* módon jelentkeznek a jogi szabályozásban. Vagyis a műszaki típusú alapelvek és azokhoz tartozó előírások érvényesülését közvetett módon feltételezik a liberalizációra, illetve a liberalizált piaci versenyre vonatkozó szabályok.

Az adott műszaki intézmény, előírás, szabvány alkalmazása tekintetében a jogszabály tehát kifejezett *kötelezettségeket nem* telepít, de a szolgáltatók, üzemeltetők részéről az egyes jogszabályi rendelkezésekben foglaltak *teljesítése* - sőt bizonyos esetben már a piacrálépés is - csak bizonyos általánosan elfogadott *műszaki intézményekre, szabványokra* alapítható.

c) A jogi szabályozás, az állami beavatkozás *tárgykörén kívül* eső műszaki, technológiai eszközök, intézmények, amelyek esetében alapvetően a *gazdasági verseny* elvei, *működése*, a *szolgáltatók* hatékony és nyereségorientált gazdálkodásra irányuló *törekvése* képez általában a szabályozásnál is jelentősebb, „piaci típusú” *korlátokat*.

A műszaki szabályozás *legfontosabb területei*:

a) A korlátos erőforrások (a frekvencia és az azonosító). (Lásd a **3. pontban**.)

b) A *hálózatok és szolgáltatások együttműködési képességének* biztosítása (interoperabilitás). (Lásd a **4. pontban** és a III. fejezet 2. pontjában.)

c) A *hálózati infrastruktúra fejlesztésével, egységes és nyílt működésével* összefüggő részletes jogi szabályozás kialakítása. (Lásd a **4. pontban** és a III. fejezet 2. pontjában.)

d) A hálózati és az előfizetői interfészek szabályozása. (Lásd a **3.**, a **4.1.1. pontban** és a III. fejezet 2. pontjában.)

e) A távközlés műszaki alapú fejlődésére ható - a liberalizáció folyamatának, a piaci viszonyoknak és a közérdeknek megfelelő irányultságú - állami beavatkozás, szabályozás.

f) A műszaki típusú szabályozás *közvetett* módon megjelenik a liberalizáció számos nem műszaki típusú rendelkezése, jogintézménye keretében is.

g) A szabványosítás.

h) A távközlés műszaki alapjaival, szabályozásával fennálló szoros összefüggésrendszere alapján a műszaki tartalmú szabályozás sajátos részének tekinthető a *távközlési nyomvonalas* (pl.: vezeték) és nyomvonal jellegű (pl.: rádiótelefon hálózatok) *építményekkel* kapcsolatos szabályozás rendszere.

A *távközlési építményekkel összefüggő* jogalkalmazás, engedélyezés rendszere sajátos terület, amelynek *modelljei* közül legáltalánosabb értelemben *kiemelendő*: a) A távközlési építmény, vezeték engedélyezésének hatásköri rendszere nem a távközlési igazgatás, hanem az *építési igazgatás*, az építési jog keretén belül működik (továbbá a távközlési építés-engedélyezésre vonatkozóan nem érvényesül sem elkülönült eljárési mechanizmus, sem szervezetenként elválasztott hatáskör). b) A távközlési építmények létesítésére vonatkozó hatósági jogalkalmazási hatáskörök teljes egészében igazodnak a *távközlés-szabályozás* rendszeréhez. Vagyis a távközlési építmények létesítése a távközlési igazgatás keretébe tartozik és a távközlési szektor-specifikus szabályozási rendszer részét, részemét képezi, továbbá a sajátos távközlési építés-hatósági jogkört a távközlési (szabályozó) hatóság gyakorolja.

Általánosan megállapítható, hogy az ex ante típusú beavatkozás szempontjából *sem eljárásjogi, sem anyagi jogi értelemben* nem szükséges a *távközlési építéshatósági jogkört* a távközlés-specifikus szabályozási rendszerben elhelyezni:

i) A távközlés egyes részterületeinek működésében, sajátos jellemzőiben és elhatárolási szempontrendszerében döntő jelentőséggel rendelkező műszaki, technológiai tényezők. A távközlés műszaki, technológiai rendszere ugyanis igen fontos alapját képezi az egységes távközlési liberalizáció egyes *részterületekhez* kötődő *sajátosságainak*. (Lásd a **6. pontban** és a III. fejezet 2. pontjában.)

A távközlési „részterületek” liberalizációjának, privatizációjának sajátosságai elválaszthatatlan összefüggést mutatnak az adott terület műszaki, technológiai alapjaival. Vagyis megfordítva a „részterületek” hálózati és a szolgáltatási rendszerének speciális műszaki jellemzői tették/teszik - jelentős részben - szükségessé, elkerülhetetlenné az e területekhez kötődő liberalizációval és a liberalizált piaci működéssel összefonódó sajátosságokat (mind a szabályozás, mind a liberalizáció struktúrája, folyamata szempontjából).

A távközlésben jelentős és kiterjedt műszaki szabályozás ismertetése, rendszerezése *terjedelmi okokból meghaladja* a dolgozat kereteit, ezért elemzésére (a *megjelölt pontok kivételével*) a dolgozatban *nem kerül sor*.

Mindez táblázatos formában összefoglalva:

SZEMPONTOK	ÁLTALÁNOS TARTALMI KERETEK	JOGINTÉZMÉNY, SZABÁLYOZÁSI RENDSZER, JOGÉRVÉNYESÍTÉSI MÓDSZER, TEVÉKENYSÉG VAGY SZERVEZET	A IV. FEJEZET MELY PONTJA
Fogyasztók és társadalmi hatás-mechanizmus	A <i>fogyasztók</i> ellátásával, illetve a távközlés <i>társadalmi</i> , „információs társadalmi” hatásaival <i>közvetlen</i> összefüggést mutató közszolgáltatási jellemzőkkel rendelkező jogintézmények. Általában kiskereskedelmi piacszabályozás.	<ol style="list-style-type: none"> 1) Az <i>egyetemes szolgáltatás</i>. 2) Az egyetemes szolgáltatás „megfizethető árának” árszabályozása. 3) Az egyetemes szolgáltatás finanszírozása. (Iparági keresztfinanszírozás igazgatása.) 4) A <i>közvetítő-választás</i>. 	<p>1., 2. 2.</p> <p>2.</p> <p>-</p>
Piaci verseny	A liberalizáció lényegi tartalmát, tehát a <i>piaci verseny közszektornál hatékonyabb</i> és a <i>közösségi érdekek</i> szempontjából megfelelőbb működését, fejlődését biztosító szabályozási rendszerek, jogintézmények. Általában nagykereskedelmi piaci beavatkozás.	<ol style="list-style-type: none"> 1) A távközlési <i>alapvető eszközök</i> és a távközlési közjavak, vagyis a <i>korlátos erőforrások</i> szabályozása. (Az alapvető eszközök és a korlátos erőforrások egységesen az ún.: távközlési szűk keresztmetszetek.) 2) A távközlési <i>piaci erő</i> aszimmetrikus ellensúlyozása. (A jelentős piaci erő meghatározása és kötelezettségrendszere.) 3) A <i>hálózati együttműködés</i>, a <i>hálózati jogviszonyok</i> keretei. 4) Nagykereskedelmi piacot érintő árszabályozási, árhatósági funkciók. 5) A nagykereskedelmi, illetve hálózati jogviták sajátos vitarendező eljárásai. 6) Általános verseny-serkentő intézmény: a <i>számhordozhatóság</i>. 	<p>3.</p> <p>3., 4. és 5.4.</p> <p>3. és 4.</p> <p>4.3.</p> <p>4. és 5.4.</p> <p>-</p>
Műszaki alapok és technológiai fejlődés	A távközlési liberalizáció megfelelő kibontakozásának, valamint a távközlési <i>piaci verseny</i> szerkezetének, fejlődésének alapvető elemét képezik a technológiai, műszaki fejlődéssel összefüggő szabályozási területek, illetve ehhez szorosan kapcsolódva a műszaki szabályozást nagymértékben jellemző szabályozáson kívüli szabványok, előírások, ajánlások, utasítások, alaptervek stb. A műszaki típusú szabályozás körében lényeges sajátosságokat eredményez a távközlés gazdasági folyamatainak, valamint jogi szabályozásának a technológiai alapokkal fennálló bonyolult és kiterjedt összefüggésrendszere.	<ol style="list-style-type: none"> 1) A korlátos erőforrások. 2) A <i>hálózatok és szolgáltatások együttműködési képességének</i> biztosítása (interoperabilitás). 3) A <i>hálózati infrastruktúra fejlesztése, egységes és nyílt működése</i>. 4) A hálózati és az előfizetői interfészek szabályozása. 5) A távközlés műszaki alapú fejlődésére ható állami beavatkozás. 6) A műszaki szabályozás <i>közvetett</i> érvényesülése. 7) A szabványosítás. 8) A <i>távközlési nyomvonalas</i> (pl.: vezetékek) és <i>nyomvonal jellegű</i> (pl.: rádiótelefon hálózatok) <i>építményekkel</i> kapcsolatos szabályozás rendszere. 9) A távközlés egyes részterületeinek sajátosságait meghatározó műszaki, technológiai tényezők. 	<p>3.</p> <p>4. (és III. fejezet 2. pont)</p> <p>4. (és III. fejezet 2. pont)</p> <p>3., 4.1.1.</p> <p>-</p> <p>-</p> <p>-</p> <p>-</p> <p>6. (és III. fejezet 2. pont)</p>

<p>Közigazgatási szervezet</p>	<p>A piaci viszonyokat tekintve a távközlési liberalizáció folyamatában is elsőrendű szempontot jelentett az állam <i>tulajdonosi hatalmának</i> és a <i>hatósági, gazdasági igazgatási funkcióinak éles elhatárolása</i>. A távközlési igazgatás <i>szervezeti keretét</i> tekintve <i>többféle modell</i> létezik, amelyek közül kizárólag a <i>távközlési szabályozó hatóság</i> minősíthető világszerte általánosan alkalmazott szervezeti megoldásnak. A szabályozó hatóság más típusú „hatóságoktól” való <i>elhatárolási ismérve nem a szervezeti függetlenségben és nem is a jogszabály-alkotási hatáskörben</i> keresendő. A liberalizált piaci közszolgáltatások széleskörben elterjedt szabályozó hatóságainak <i>egyetlen világszerte általánosítható, valódi jellegzetes ismérve sajátos tevékenységében</i> jelentkezik, amely az állami berendezkedésektől és a jogrendszerektől is nagyobbbrészt függetlenül megalapozza a szabályozó hatóság más közigazgatási szervezet-típusoktól való elhatárolását.</p>	<p>A <i>távközlési szabályozó hatóságok</i> megszervezésének fontosabb <i>modelljei</i>:</p> <p>1) Kizárólag a <i>szűk értelemben vett távközlés</i>, távközlési piac igazgatását, közigazgatási feladatait és hatásköreit ellátó - önálló - távközlési szabályozó hatóság.</p> <p>2) A <i>postai és a távközlési igazgatási</i> feladatokat összevont szervezetben ellátó szabályozó hatóság.</p> <p>3) A <i>távközlés, az informatika</i>, illetve - a szűk értelemben vett távközlés fogalmán kívül - <i>elektronikus kereskedelem, aláírás és egyéb elektronikus szolgáltatások igazgatási feladatait ellátó</i> szabályozó hatósági szervezeti rendszer.</p> <p>4) A <i>hálózatos közszolgáltatások igazgatását</i> egységes szervezeti keretben ellátó szabályozó hatóság. (ún.: Multi-szektor hatóság)</p> <p>5) A kiterjedt konvergencia alapján az <i>elektronikus-digitális médiával, a médiaigazgatással, a frekvenciagazdálkodással és a távközléssel</i> (bizonyos esetekben pedig még az <i>informatikával és a postával</i>) összefüggő igazgatási funkciók <i>egységes szervezeti rendszereként</i> működő szabályozó hatóságok.</p>	<p>5.</p>
<p>Közigazgatási tevékenység</p>	<p>A liberalizált távközlési piac szerkezete, jellemzői sajátos szabályozási és jogérvényesítési módszereket tett szükségessé. Kiemelendő a szektor-specifikus, szektorsemleges, ex ante aszimmetrikus versenyszabályozás rendszere.</p>	<p>1) A <i>piacsabályozás</i>.</p> <p>2) A <i>piacfelügyelet</i>.</p> <p>3) Sajátos szankciórendszer, alternatív szankciók és a szankcióalkalmazás megelőzésének speciális eszközei.</p> <p>4) A <i>piacralépés feltételeinek</i> biztosítása. (Sajátos típusai: <i>a)</i> ún.: <i>általános engedély, b)</i> <i>nem</i> érvényesül formális <i>hatósági eljárás</i>. Mindkét esetben általánosan érvényesül a <i>jogszerű hallgatás</i>.</p> <p>5) Az <i>egyedi engedélyezés</i>. Viszonylag <i>szűk körre</i> szorult vissza. Egyedi hatósági engedélyezési hatáskörben maradtak a <i>korlátos erőforrások</i>. (Ide sorolható a <i>távközlési infrastruktúra építési igazgatása is</i>.)</p> <p>6) A <i>szolgáltatók közötti jogvita- rendezési, illetve egyéb közvetítő-, egyeztető- eljárások, eljárástípusok</i>.</p> <p>7) „<i>Szolgáltató</i>” típusú feladatellátás, <i>stratégiai szerepkörök</i>.</p> <p>8) A <i>nem közhatalmi, nem hatósági típusú feladatellátás</i>.</p>	<p>1.1., 1.2., 2-5.</p>

2. Az egyetemes szolgáltatás általánosítható jellemzői, tartalma

Az egyetemes szolgáltatás a *hálózati infrastruktúrán* alapuló piaci közszolgáltatások, azon belül is különösen a *liberalizáció folyamatában* lévő illetve a már „*liberalizált*” piaci közszolgáltatások körében érvényesülő szolgáltatási rendszer.

A *hálózati infrastruktúra* szempontjából az egyetemes szolgáltatás általában *a)* a gazdasági, társadalmi és stratégiai összefüggéseiben kiemelt jelentőségű, *b)* központi, országos szintű, *c)* általános közérdeket hordozó, továbbá *d)* liberalizált és *e)* alapvető *hálózatos közszolgáltatások* keretében jellemző.

Az egyetemes szolgáltatás tehát csak és kizárólag *a)* a *piaci* típusú, *gazdasági érdekű*, illetve *b)* a *közszolgáltatási* tartalmú, közérdekű és az *alapvető szükségletekkel* szorosan összefüggő szolgáltatások körében értelmezhető.

Az egyetemes szolgáltatás ugyanis a nem jövedelmező, a gazdasági hatékonyságot nélkülöző, a *gazdaságtalanul* nyújtható piaci szolgáltatások ellátásának garanciája és az *ellátási kötelezettség* meghatározása.⁶⁰

Pl.: Az alacsony jövedelmű, az ellátást jövedelmezőség nélkül igénybe vevő fogyasztók ellátása, a természeti, földrajzi, település-szerkezeti okok alapján gazdaságtalanul ellátható településeken a szolgáltatás-nyújtás biztosítása.

Az ellátási kötelezettség körében természetesen kifejezetten és garanciálisan szabályozott „mentesülési” feltételek érvényesülnek.

A mentesülési feltételek közül kiemelendő:

- a)* Egyrészt a szolgáltatás-nyújtás műszaki, gazdasági ésszerűtlensége, „lehetetlensége”. (Pl.: természeti tényezők, földrajzi okok.)
- b)* Másrészt a szolgáltatásból való kizárás biztosítása. (Pl.: díjtartozás, az infrastruktúrában károkat okozó vagy egyéb rendeltetésellenes használat esetén.)

A következő pontokban részletesen kifejtésre kerülő szempontok alapján a távközlési egyetemes szolgáltatás jellegzetesen elhatárolható sajátosságokkal rendelkezik az egyetemes szolgáltatásokon belül.

A vonatkozó elméleti alapokból bevezetésként a távközlési egyetemes szolgáltatás általános értelemben megvonható *fogalmát*, világszinten állandó *alapvető fogalmi elemeit* szükséges kiemelni. A távközlési egyetemes szolgáltatás tehát: *a)* mindenki számára, *b)* folyamatosan, *c)* egyenlő feltételekkel, *d)* megfizethető áron elérhető, *e)* számos esetben szociális és egyéb közérdekű szempontokat magában foglaló, *f)* a távközlés társadalmi és gazdasági hatásaival összefüggő, továbbá *g)* az igényelt helyen nyújtandó és az igényelt helyre alkalmazható szolgáltatási kötelezettség, amely csak kifejezetten - általában jogszabályban - meghatározott feltételek mentén tagadható meg.

Vagyis a társadalmi szükségletekkel szoros összefüggésben az egyetemes szolgáltatás szabályozása *kijelöli* a liberalizáció folyamatában és a piaci verseny keretében a *fogyasztók* számára *feltétlenül*, egyetemesen, illetve a *gazdasági hatékonyságot nélkülözve* is biztosítandó *szolgáltatások* körét.

A kijelölt *egyetemes szolgáltató* tehát abban az esetben is köteles garantálni az egyetemes szolgáltatást, ha a szolgáltatás-nyújtás gazdaságtalan.

Napjainkban a távközlési egyetemes szolgáltatás *általánosítható elemei* (amelyek azonban országonként, piaconként és a távközlés fejlettsége alapján *változó* tartalmi kört mutatnak):

- a)* A telefonhálózathoz való előfizetői *hozzáférés* biztosítása és az *alapszolgáltatások* nyújtása. Az alapszolgáltatások általában: a beszéd-, a telefax- és meghatározott minőségű, sebességű adatátviteli szolgáltatások.
- b)* A *segélyhívó* és a sürgősségi hívások.
- c)* A *tudakozó-szolgálat* működtetése, illetve az előfizetői névjegyzék (*telefonkönyv*) biztosítása.
- d)* *Nyilvános telefonállomások* („telefonfülke”) működtetése.

e) Sajátos, sok esetben szociális szempontokat is magában foglaló (pl.: az állam által finanszírozott díjkezdmény) szolgáltatások a telefonszolgáltatás szempontjából hátrányos helyzetben lévő felhasználók, fogyasztók számára. (Pl.: alacsony jövedelem, földrajzi, természeti alapon hátrányosabb helyzet, csökkent képességű fogyasztók.)

2.1. Egyetemes szolgáltatás - piaci közszolgáltatások

Az egyetemes szolgáltatás és a piaci közszolgáltatások között - a szoros tartalmi és elméleti összefonódások mellett - alapvetően *két fő elhatárolási* ismérvet szükséges kiemelni.

1) Az egyetemes szolgáltatás egyrészt *a) minden igénylő* számára (meghatározott feltételekkel) nyújtandó szolgáltatás, másrészt *b) kiegészítő fogalmi eleme a kívánt, az igényelt helyre történő szolgáltatás-nyújtás* (pl.: fogyasztó lakása).

Ezzel szemben a piaci közszolgáltatások körében:

a) Egyrészt általánosan *nem fogalmi feltétel*, nem alapkövetelmény *minden igénylő* ellátása. (Bár ez szolgáltatásonként jelentős változatosságot mutat és a fejlődéssel folyamatosan változik.)

b) Másrészt az ellátás „*csak fizikai valójában*” garantálandó. Vagyis a közszolgáltatások *egyedi igényektől* függetlenül is nyújtandók és az egyetemes szolgáltatáshoz képest határozottan elvonatkoztatottak az egyedi igényektől. (Pl.: a vasúti közlekedésen belüli személyszállítás egyedi fogyasztói igényektől függetlenül is nyújtandó és nem igazítható az egyedi igényekhez.)

c) Harmadrészt távolról sem követelmény, sőt számos piaci közszolgáltatás esetében lehetetlen lenne az egyedi igények szerinti *kívánt helyen történő*, kívánt helyen kiépített szolgáltatás-nyújtás. (Az előbbi példa, a vasúti személyszállítás nem építhető ki minden egyedi igénylő által kívánt helyre.)

2) Általánosan meghatározható másik elhatárolási ismérv: A piaci közszolgáltatásokhoz képest az egyetemes szolgáltatás jogintézményének szoros összefüggése a *piacnyitással*, a *liberalizáció* folyamatával, fogalmával.

Az egyetemes szolgáltatás fogalma, szabályozása ugyanis a *gazdasági verseny* szerkezetében működő hálózatos szolgáltatások keretében rendelkezik igazán hangsúlyos, „valódi” jelentőséggel.

Viszont az egyetemes szolgáltatás is általában független az adott liberalizált közszolgáltatás piacán működő gazdasági verseny szabadságától, illetve a verseny korlátaitól, szabályozásától. Vagyis az egyetemes szolgáltatási kötelezettség tartalma, mechanizmusa a liberalizáció keretében kialakított piaci szabadságfok szintjétől függetlenül érvényesül.

A liberalizációval összefüggésben tehát a piaci közszolgáltatások és az egyetemes szolgáltatás elhatárolásának legalapvetőbb szempontjai:

A) A *gazdasági verseny kizárása* mentén *állami tulajdonban* működő piaci típusú közszolgáltatási mechanizmusban az egyetemes szolgáltatás önállóan értelmezhetetlen fogalom.

A közszektorban, a piaci közszolgáltatások állami ellátásának keretében az egyetemes szolgáltatás csak és kizárólag sajátos célkitűzésként, mégpedig a fejlesztésekre, a hozzáférési hiányra vonatkozó célkitűzésként minősíthető.

Ez esetben ugyanis a szolgáltatási rendszer teljessége a *piaci közszolgáltatás* fogalmába sorolható és az ellátás a piaci közszolgáltatások tartalmi sajátosságai szerint kerül megszervezésre.

A gazdaságtalan szolgáltatások nyújtása, a gazdasági hatékonyságot nélkülözve kiszolgálható fogyasztók ellátása tehát nem igényel külön - közhatalmi típusú - garanciális jogintézményeket és kötelezettségeket, hiszen *versenyző piac hiányában* az „*egyetemes szolgáltatás*” fogalma

kizárólag alapvetően fontos állami *ellátási célkitűzést* jelent, amelyet az állam *lehetőségeihez* képest biztosít.

B) A piaci verseny kizárását is magában foglaló szabályozásban védett és kizárólagos-különleges jogokkal felruházott, de *magántulajdonban* működő gazdálkodó szervezet útján ellátott közszolgáltatási rendszerben azonban az egyetemes szolgáltatás már *önálló* elvi és tartalmi jelentőséget kaphat.

A *szabályozás* vagy a közszolgáltatás nyújtására adott „*felhatalmazás*” (pl.: közigazgatási szerződés, koncesszió, stb.) *keretében* ugyanis az egyetemes szolgáltatás tartalmi jellemzőinek megfelelő ellátási, szolgáltatási kötelezettség kerülhet meghatározásra, mégpedig:

a) Egyetemes, b) egyenlő, c) a gazdasági hatékonyságot, a gazdasági ésszerűséget nélkülöző szolgáltatási területeken is d) megkülönböztetés-mentes (bizonyos objektív kivételekkel, „mentesüléssel”), e) megfizethető áron nyújtandó, f) magas minőségi színvonalú, g) folyamatosan biztosítandó, h) akár egyedi igényekre alkalmazható *szolgáltatás* előírása.

Az egyetemes szolgáltatás szabályozásának *alapja* ebben az esetben:

a) egyfelől a magántulajdonosi szerkezetű és komoly befektetéseket, fejlesztéseket megvalósító gazdálkodó szervezet *köteles* az egyetemes szolgáltatás és ellátási kötelezettség - meghatározott feltételek szerinti - biztosítására,

b) másfelől viszont szükséges az állami *garanciák* kidolgozása, amely a magántulajdonban lévő *szolgáltató* egyetemes szolgáltatásokkal járó terheinek (azon belül a esetleges előre nem kiszámítható nehézségek, költségek) *kompensációját, jogosítványait* tartalmazza (az egyetemes szolgáltatási kötelezettség megfelelő teljesítése esetén).

C) Az egyetemes szolgáltatás fogalma azonban *teljességében* a gazdasági verseny piaci szerkezetében működő *liberalizált hálózatos közszolgáltatások* körében érvényesül. A liberalizált piaci közszolgáltató rendszerek ellátási mechanizmusában ugyanis szükséges garantálni a versenyhelyzetben gazdaságtalanul ellátható területek, fogyasztók ellátását.

D) Az egyetemes szolgáltatás továbbá jelentőséget kaphat azonban olyan piacokon, gazdasági szektorokban is, amelyek *eredetileg nem közszolgáltatásként* működtek, de a társadalmi, gazdasági fejlődéssel fokozatosan esetleg közszolgáltatási tartalmat és ezáltal közszolgáltatási típusú állami beavatkozást, szabályozást igényelnek.

Mindenesetre az egyetemes szolgáltatás fogalmának és jogintézményének *legtípikusabb* alkalmazási, szabályozási kerete a piaci alapú közszolgáltatások *liberalizációjának folyamata*, illetve a különböző eredményességgel és piaci szabadságfokkal *liberalizált* közszolgáltatási „versenypiacok” struktúrája.

Ebben az esetben az állam gazdasági igazgatási típusú, közhatalmi beavatkozása meghatározott szolgáltatókat *kötelez* az *egyetemes szolgáltatásra* és *garantálja* e szolgáltatók számára a versenyhelyzetben felmerülő *többletterheik* nyílt, átlátható és arányos *kompensációját*.

2.2. A távközlési egyetemes szolgáltatás sajátosságai (más piaci, hálózatos közszolgáltatásokhoz képest)

Általánosan megállapítható, hogy a piaci alapú közszolgáltató ágazatok sajátosságai alapján az egyetemes szolgáltatás tartalma, működése, finanszírozási rendszere *ágazatonként* jelentős *eltéréseket* mutat. (Természetesen itt kizárólag azokat a piaci hálózatos közszolgáltató ágazatokat értve, amelyekben *egyáltalán elindult* a liberalizációs folyamat.)

1) Az ágazati eltérésekkel szoros összefüggésben szintén általánosan megállapítható, hogy a piaci alapú, hálózatos infrastruktúrájú közszolgáltató ágazatok közül az egyetemes szolgáltatás *a*

távközlésben érvényesül legáltalánosabb, a piaci verseny működése szempontjából legteljesebb értelemben:

- a) Egyrészt más piaci alapú közszolgáltató ágazatokkal összehasonlítva a távközlési liberalizáció a piaci verseny megnyitását, fejlődését, egységességét és közérdekű céljait tekintve (eddig) világszinten a legsikeresebb, *legeredményesebb* liberalizációs folyamatnak tekinthető.
- b) Másrészt az alapvető egyetemes távközlési szolgáltatások (pl.: telefon és alapszintű adatátvitel) ellátását, illetve fejlesztését a távközlés gazdasági, piaci és technológiai fejlődése *egyszerűbbé* és különösen *költséghatékonyabbá* tette.
- c) Harmadrészt a liberalizált távközlés fejlődése olymértékben *differenciálta* a szolgáltatási rendszert, amely valódi értelmet kölcsönöz: a) egyfelől az egyetemes szolgáltatás változó, *változtatható* tartalmának, b) másfelől pedig az egységes hálózati működésnek és az infrastrukturális fejlesztéseknek.

Az ellátási kötelezettséggel összefüggő fejlesztés és a változó tartalom ugyan minden ágazatban fogalmi elemét képezi az egyetemes szolgáltatásnak, de számos közszolgáltató ágazatban nincs különösebb jelentősége az egyetemes szolgáltatás tartalmi értelmű differenciálásának, bővítésének és az egységes hálózati működésnek. (Pl.: ivóvízellátás, villamos-energia ágazat.)

- d) Negyedrészt a távközlési piaci verseny olyannyira erőteljessé vált, hogy az egyetemes szolgáltatás képezi a volt piaci alapú *közszolgáltatási rendszer* „utolsó maradványát”, a közszolgáltatási érdekű állami beavatkozás stratégiai jelentőségű elemét. Mindez további jelentős sajátosságokat kölcsönöz a távközlési egyetemes szolgáltatás tartalmának, mechanizmusának, szabályozásának.

Az *Európai Közösségben* különösen kiemelt jelentőséggel rendelkezik az egyetemes szolgáltatás jogintézményében „megtestesülő” közszolgáltatási tartalmú állami beavatkozás. A kiterjedt közösségi távközlési politika körében ugyanis tagállami szinten az egyetemes szolgáltatás biztosítja a társadalmi, gazdasági és a közszolgáltatási érdekű távközlési befolyás legfontosabb keretét, valamint a távközlési infrastruktúrához napjainkig kapcsolódó „nemzeti” stratégiai „ragaszkodás” alapját.

Az *Európai Közösségben* érvényesülő egyetemes szolgáltatás fogalmával, szabályozásával összefüggésben megjegyzendő, hogy az egyetemes szolgáltatás és az általános gazdasági érdekű szolgáltatás és nem egyező tartalmú, nem szinonim fogalmak.

Az *Európai Közösségben* egyetemes szolgáltatás ugyanis az általános gazdasági érdekű szolgáltatás sajátos típusának minősíthető. A közösségi jog keretében a két fogalom (általános gazdasági érdekű szolgáltatás és egyetemes szolgáltatás) közötti legfontosabb összefüggés, hogy mind a Bizottság, mind az *Európai Közösség* Bíróságának jogalkalmazási gyakorlatában napjainkra egységesnek mondható az egyetemes szolgáltatás elfogadottsága általános gazdasági érdekű szolgáltatásként és ezáltal a piaci verseny tagállami „kikapcsolásának”, korlátozásának legitimációjaként is (tehát az EKSZ 86. cikk (2) bekezdésben foglalt kivétel alkalmazásának jogszerű alapjaként). A Bíróság és a Bizottság a verseny korlátozásának jogszerűségét, megalapozottságát, vagyis az adott szolgáltatásban rejlő általános gazdasági érdeket szinte egyértelműen elfogadja az egyetemes szolgáltatások tekintetében, fenntartásában. Általánosan megállapítható tehát, hogy az egyetemes szolgáltatás az általános gazdasági érdekű szolgáltatások igen széleskörű és terjedelmében meghatározhatatlan fogalmi körének sajátos - a tagállamokban érvényesített piaci versenykorlátozás leghatározottabban elfogadott - típusa. (Az általános gazdasági érdekű szolgáltatások alapjairól röviden lásd az I. fejezet 5.4. pontjában.)

A távközlési egyetemes szolgáltatás tehát *olyan* határozott *sajátosságokkal* rendelkezik az egyetemes szolgáltatás más ágazatokban érvényesülő típusaihoz képest, amely *megkérdőjelezi* a szinonim, egyező fogalom-használat elméleti helyességét.

A piaci hálózatos közszolgáltató ágazatokban ugyanis még csak tág értelemben sem tekinthető jellemzőnek a távközléshez hasonlóan *differenciált* szolgáltatási rendszer. Ebből következően a legtöbb piaci közszolgáltató ágazatban az egyetemes szolgáltatás fogalma *kizárólag* a *szolgáltatáshoz való hozzáférés* biztosítására vonatkozik.

Pl.: A víz-, gáz-, villamos energia szolgáltatások körében az egyetemes szolgáltatás „csak” az ellátási kötelezettséget és a fogyasztók szolgáltatáshoz biztosított hozzáférési kötelezettségét tartalmazza, amely a) szabályozásában, b) működésében, c) piaci jelentőségében, d) a szolgáltatók közötti viszonyokban, e) a szolgáltatás-nyújtás, az ellátás vonatkozásában, f) a kompenzációs, finanszírozási mechanizmusában, g) a minőségi követelményekben, valamint h)

a szolgáltatások tagolásában, differenciáltságában is jelentős különbségeket mutat a távközlési egyetemes szolgáltatás fogalmához, struktúrájához képest.

2) A távközlési egyetemes szolgáltatás sajátosságainak elemzése körében külön hangsúlyozandó az *alapvető társadalmi szükségletek* fogalma és azon belül a távközlési szolgáltatások szerepe.

A távközlési liberalizációt megelőzően a távközlés és a távközlési „egyetemes szolgáltatás” az alapvető szükségletek biztosításában és azon belül fontosságában az „utolsó helyek” egyikét foglalta el. Vagyis a távközlési szolgáltatások ellátását, fejlesztését általában más közszolgáltatások határozottan *megelőzték*.

Ebből következően „óvatosan” megállapítható, hogy az állami funkciók keretében a távközlési közszolgáltatás egyetemessége abban az esetben minősült átfogó, általános és valódi célnak, ha a társadalmat, a gazdaságot adott fejlettségi szinten *más* alapvető szükségletekkel összefüggő fontosabb problémák *nem terhelték*.

A távközlési egyetemes közszolgáltatás tehát az alapvető szükségletek keretében elsőként a fejlett piacgazdaságokban kaphatott egyre hangsúlyosabb szerepet, amely szoros összefüggésben állt a távközlés fejlődésével és a távközlési szolgáltatások gazdasági, illetve társadalmi hatásainak felismerésével. E folyamatot tovább erősítette a liberalizáció, amelyben a távközlés fokozatosan „egyre közelebb került”, sőt részévé vált az alapvető szükségletek fogalmának.

A távközlési liberalizáció körében tehát az egyetemes szolgáltatás nemcsak a piaci verseny működése, a gazdaságtalan szolgáltatási területek ellátása, hanem az *alapvető társadalmi szükségletek* és a *közjó* szempontjából is kitüntetett fontosságú intézménnyé, valamint közérdekű célkitűzéssé vált.

Számos országban azonban, ahol az alapvető szükségletek ellátása sem biztosított, egészen más (szűkebb) értelmet nyer a távközlési egyetemes szolgáltatás még abban az esetben is, ha a távközlési liberalizáció folyamata megkezdődött, vagy a piac már liberalizált.

2.3. Az egyetemes szolgáltatási kötelezettség - ellátási kötelezettség kompenzációjának rendszere

A liberalizáció folyamatában érvényesülő egyetemes szolgáltatás a piaci szereplők számára átlátható, egyértelmű és objektív *finanszírozási* modelleket igényelt.

Az egyetemes szolgáltatással járó *többletterhek kompenzációjának* legfontosabb *alapjai*:

a) A piaci verseny keretében az egyetemes szolgáltató (általában az inkumbens szolgáltató) számára komoly versenyhátrányt okoz az ellátási és a hálózat-fejlesztési kötelezettség, amelyből következően az *inkumbens* jelentős profitot eredményező szolgáltatásait a versenytársak aránytalan és komoly versenyelőnyvel *megtámadhatják*, „*lefölözhetik*”. (Az aránytalanság egyik legfontosabb oka, hogy a versenytársak teljes egészében a jövedelmező szolgáltatásokra, üzletágakra összpontosíthatnak, miközben az egyetemes szolgáltatási kötelezettség költségeiket, gazdasági tevékenységüket és piaci magatartásukat nem terheli.)

Mindennek hatására az egyetemes szolgáltató - egyetemes szolgáltatás ellátását megalapozó - forrásai *elapadhatnak*. (Az egyetemes szolgáltatás „*keresztfinanszírozását*” korábban hatékonyan biztosító *források* jelentős csökkenése pedig *veszélyezteti* az egyetemes szolgáltatás megfizethető áron történő, minőségében fejlődő folyamatos *ellátását*, továbbá fenntartását és fejlesztését is.)

b) Az egyetemes szolgáltatási kötelezettség olyan jelentős többletterheket okozó közjogi beavatkozás, amelyet a piaci *verseny* megfelelő *működése*, illetve az egyetemes szolgáltató *gazdasági ellehetetlenülésének* megakadályozása érdekében szükségszerű kompenzálni.

c) A piaci verseny szerkezetében és a magántulajdon keretében - az egyetemes szolgáltatással járó költségeket tekintve - az egyetemes szolgáltatási kötelezettség kompenzáció nélkül *aránytalan* gazdasági beavatkozást jelent.

Az egyetemes szolgáltatási politika keretében tehát szükségszerű az egyetemes szolgáltatás külső (iparági) keresztfinanszírozásának, vagy költségvetési támogatásának, finanszírozásának garantálása.

A kompenzációs mechanizmus már csak az egyetemes szolgáltatás megfelelő működése, ellátása érdekében is elengedhetetlen.

1) Történetileg a legfontosabb finanszírozási módszerek *a) a szolgáltatások árainak földrajzi átlagolása*, valamint *b) a szolgáltatás-típusok közötti kiterjedt (belső) keresztfinanszírozás* tekinthető.

A *legáltalánosabb* módszer, hogy a szolgáltató a *nemzetközi és távolsági* telefonhívás költségeket meghaladó díjaiból, nyereségéből *finanszírozhatja* az előfizetői díjakat meghaladó költségek mentén ellátható *helyi hívások* szolgáltatásait: Vagyis a *(belső) keresztfinanszírozás* lehetőségének biztosítása.

2) Az egyetemes szolgáltatás kompenzációjának már a kiterjedt liberalizáció kezdeteiben alkalmazott fontos - inkább elvi - modellje: *Az állami, központi költségvetésből* finanszírozott kompenzációs mechanizmus.

Azért minősíthető inkább *elvi* modellnek, mert nagyon *szűk körben* - néhány országban - és igen *rövid ideig* került alkalmazásra.

Ebben az esetben az egyetemes szolgáltatás többletterheit és a meghatározott ellátási kötelezettség költségeit az állam vállalja és garantálja.

A költségvetésben *előzetesen* meghatározott kiadási tételek alapján azonban e kompenzációs módszer *a) egyrészt rugalmatlan*, másrészt *b) nehezen igazítható* a távközlési piaci viszonyok folyamatos *fejlődéséhez*, változásaihoz, harmadrészt *c) idegen a távközlés-politikától*, amely inkább jelentős *bevételi forrást „vár”* a távközlési szolgáltatási rendszertől, semmint *kiadási* tételeket.

A *költségvetési források* és támogatások viszont *napjainkig* általánosan érvényesülnek az egyetemes szolgáltatás *ellátásában* (tehát nem a kompenzációs mechanizmusban).

A költségvetési források ugyanis kiemelten fontos szerepet kapnak: *a) a meghatározott speciális szolgáltatások fejlesztésében*, *b) a hátrányosabb helyzetű fogyasztók ellátásának támogatásában*, *c) a területfejlesztési, gazdaságfejlesztési, innovatív, távközlés-fejlesztési célú*, illetve *d) a szociális szempontokon alapuló programok finanszírozása* keretében.

(Az állami támogatások, az államilag finanszírozott programok más országokhoz képest is hangsúlyosabb szerepet kapnak az *Egyesült Államok* egyetemes szolgáltatási politikájában és szabályozásában.)

3) A legáltalánosabban alkalmazott kompenzációs mechanizmus azonban az ún.: *iparági (külső) keresztfinanszírozás*.

Az *iparági keresztfinanszírozás* struktúrájában az egyetemes szolgáltatás jelentős többletköltségeit a szabályozás a *távközlési piac szereplőire* terheli. Vagyis az egyetemes szolgáltató költségeit a távközlési piaci szereplők kötelesek finanszírozni.

Az egyetemes szolgáltató kívüli piaci szereplőkre épített kompenzációs mechanizmus *többféle modell* szerint kerülhet kialakításra:

A) Széleskörben elterjedt módszer, hogy a szabályozás a szolgáltatók közötti - általában hálózati - jogviszonyok (pl.: hozzáférés, összekapcsolás) körében *felhatalmazza az egyetemes szolgáltatót* az egyetemes szolgáltatás *többletterheinek* (díjlemének) felszámítására.

Ebben az esetben a kiterjedt hálózati infrastruktúrával rendelkező egyetemes szolgáltató a hálózati összekapcsolási, hozzáférési szolgáltatások nyújtásáért felszámított *hálózati együttműködési díj* szerkezetébe *építi* az egyetemes szolgáltatás díjlemét. Ezáltal a versenytársak a hálózati együttműködésért fizetett díjban közvetlenül kompenzálják az egyetemes szolgáltatás költségeit.

A piaci verseny megfelelő fejlődése érdekében az egyetemes szolgáltatás díjlemének összekapcsolási díjakra építése részletes és garanciális *árszabályozási* struktúrát igényel, mind

az egyetemes szolgáltatás elosztott díjalapja, mind a felszámítás módja, alkalmazása, mind pedig a hálózati jogviszonyok szempontjából.

E modellben megfelelő *szabályozás hiányában* az egyetemes szolgáltató viszonylag egyszerűen *kizárhatja* versenytársait a hálózatával való együttműködés köréből, hiszen az egyetemes szolgáltatási kötelezettségre hivatkozva olyan *magas* egyetemes szolgáltatási *díjelemet* építhet a hálózati szolgáltatások ellenértékébe, amelyet a versenytársak nem képesek megfizetni.

(Lásd az árszabályozási struktúra hiányából eredő piaci torzulásokat Új-Zéland távközlési liberalizációja körében.)

B) A legelterjedtebb modell világszerte a piaci szereplőktől, szolgáltatóktól független *egyetemes szolgáltatási alap* vagy egyéb ilyen típusú közigazgatási szervezet létrehozása, amely ellátja, működteti az egyetemes szolgáltatással összefüggő iparági (külső) keresztfinanszírozás rendszerét.

Vagyis *beszedi* a hozzájárulásra kötelezett - adott ágazatban szolgáltatást nyújtó -szolgáltatókra jutó kompenzációs díjat, „hozzájárulásokat” és azt átlátható eljárásban kiosztja az egyetemes szolgáltatóknak/szolgáltatóknak.

A *kompenzációs díj* mértékét szabályozástól függően: *a)* garancialis, közhatalmi típusú hatósági eljárások keretében e szervezet vagy *b)* kifejezetten és tételesen a jogi szabályozás határozza meg.

Az egyetemes szolgáltatással összefüggő árszabályozás legfontosabb kérdése a „többletether”, a *költség kiszámításának* módszertana.

A piaci verseny működése szempontjából ugyanis alapvető jelentőségű elvi garancia, hogy a piaci szereplők csak az egyetemes szolgáltató egyetemes szolgáltatás ellátása érdekében valóban felmerült, méltányolható, szükséges és arányos költségeit finanszírozzák.

Másik fontos szabályozás tárgykör az egyetemes szolgáltatás ellátásából adódó bevételkiesés meghatározásának módszere és kompenzációba történő beépítése.

2.3.1. Az egyetemes szolgáltatás sajátos finanszírozása: A „belső” keresztfinanszírozás

Az egyetemes szolgáltatás iparági (külső) keresztfinanszírozásával összefüggésben fontos kiemelni az egyetemes szolgáltatás „*belső*” *keresztfinanszírozási* rendszerét.

A piaci verseny keretében a keresztfinanszírozás legtöbb típusa kifejezetten *versenykorlátozónak* minősül, hiszen ragadozó árakhoz vezethet.

Ebből következően a liberalizált piaci struktúrában és a távközlési szektor-specifikus versenyszabályozás keretében is igen körültekintő szabályozást igényel a keresztfinanszírozás lehetőségének fenntartása, „engedélyezése”.

A távközlési piaci verseny megfelelő működése és fejlődése érdekében a keresztfinanszírozás legtöbb formáját a szabályozás kifejezetten *tiltja*, amely alól a legáltalánosabb *kivételt* az *egyetemes szolgáltatás* jelenti

(A keresztfinanszírozás liberalizáció előtti működéséhez képest természetesen más alapokon, illetve megváltozott garanciális szabályozás és feltételek mentén.)

Ahogy már többször említésre került a szolgáltatások közötti, gazdálkodó szervezeten belüli keresztfinanszírozás a korábbi piaci szerkezetben (monopólium) is alapvetően meghatározta a távközlési gazdálkodás, az ellátás keretét, fejlődését. (Lásd I.fejezet 4.1. pont és II. fejezet 3. pont.)

Az egyetemes szolgáltatás körében tehát a keresztfinanszírozás általánosan elfogadottnak minősül, de kizárólag a szabályozásban rendezett szigorú feltételek és korlátok mentén.

Az egyetemes szolgáltatás struktúrájában fenntartott keresztfinanszírozási mechanizmus világszinten általánosítható *feltételei* közül kiemelendő:

a) A gazdaságtalanul ellátható fogyasztók ellátása körében alkalmazható. (Az egységes és megfizethető ár, illetve egyéb követelmények megfelelő teljesítése érdekében.)

- b) Kizárólag szükséges és arányos keretekben fokozhatja az egyetemes szolgáltató gazdasági hatékonyságát.
- c) Gazdasági és műszaki fejlesztési szempontból egyértelműen méltányolható esetben kerülhet rá sor.
- d) Lehetőségét tekintve sem vezethet versenykorlátozáshoz és ragadozó árak alkalmazásához.

Egyértelműen versenykorlátozó a keresztfinanszírozás, pl.: ha a verseny elől - az egyetemes szolgáltatás érdekében - elzárt tevékenységek bevételeiből finanszírozza a szolgáltató a verseny előtt megnyitott gazdasági tevékenységeit.

Számos területen és fogyasztó tekintetében tehát az egyetemes szolgáltatás ellátása *egyrészt* a gazdasági hatékonyságot és a nyereségorientált ésszerűséget *nélkülöző feltételek* mentén biztosítható, *másrészt* igen komoly *gazdasági hátrányt* is jelent (a közhatalmi keretekben kijelölt egyetemes szolgáltató/szolgáltatók részéről), miközben a *versenytársakat* ellátási kötelezettség nem terheli. Ebből következően a piaci versenyben *arányos jogosultásnak* minősíthető, ha a szabályozás lehetővé teszi az egyetemes szolgáltató számára a nyereséges területekről (pl.: városi körzetekben elért nyereség, nemzetközi, távolsági hívás) a „veszteséges” területek (pl.: szétszórtan elhelyezkedő vidéki település, elmaradottabb, rurális térség, helyi hívás, stb.) *keresztfinanszírozását*.

Kiemelendő továbbá, hogy a liberalizált piaci versenyben az előfizetői (kiskereskedelmi) árképzés távközlés-jogi, versenyjogi szempontból alapvetően „szabályozatlan” rendszerében (*szabad árképzés*) az *egyetemes szolgáltatás díjai* általában részletes *árszabályozás* alá vontak, különösen az egyetemes szolgáltatás *megfizethető árral* összefüggő követelményének állami garانتálása érdekében. (A megfizethető ár ugyanis az egyetemes szolgáltatás kiemelten fontos fogalmi és szabályozási elemét képezi.)

A egyetemes előfizetői szolgáltatások *árszabályozása* - elveit, tartalmát és modelljeit illetően - lényegében hasonlít a korábbiakban ismertetésre került távközlési közszolgáltatási rendszer árszabályozásához. (Lásd I. fejezet 5.8. pontját.)

Az egyetemes szolgáltatás árszabályozásának alapvető, általánosan alkalmazott modellszerű intézménye: az *ársapka-szabályozás*.

3. A távközlési szűk keresztmetszetek, alapvető eszközök

A liberalizáció szabályozásában, kibontakozásában, valamint a távközlési piaci verseny hatékony működése körében kiemelt fontossággal és sajátos szereppel rendelkeznek az ún.: alapvető eszközök, szűk keresztmetszetek.⁶¹

A távközlési szűkös erőforrások sajátos jellemzőik, piaci hatásaik, átfogó jelentőségük és szigorú állami beavatkozást igénylő tartalmuk alapján döntő hatást gyakorolnak a *liberalizáció folyamatára* és eredményességére.

A szűkös erőforrások ugyanis szoros összefüggést mutatnak a *piacralépés* lehetőségével, a *hálózati együttműködéssel*, a piaci *verseny közérdekű* működésével és fejlődésével, illetve mindezek garanciáival. A szűk keresztmetszetek tehát alapvető tényezőt képeznek abban, hogy a távközlés területén a *verseny nem képes önmaga hajtóerői* alapján elindulni.

Miután az alapvető eszközök teljes egészében távközlés-specifikusak, ezért világszerte szektor-specifikus versenyszabályozást, szektor-specifikus gazdasági beavatkozást, illetve megalapozott és hosszú távon mérlegelt távközlés-politikai koncepciót igényelnek.

(Ettől eltérő módszerek a távközlési piac sajátos szerkezete alapján nem bizonyultak sikeresnek, eredményesnek, pl.: Új Zéland.)

Az alapvető eszközök megfelelő szektor-specifikus szabályozásának hiánya tehát megakadályozhatja a liberalizáció kibontakozását, a liberalizált piac közérdekű működését.

Ebből következően - a távközlés sajátosságai alapján - az alapvető eszközök *sem* tartozhatnak a gazdasági verseny igazgatásának és szabályozásának „általános” keretébe.

1) A távközlési szűkös erőforrások két fő részre oszthatók:

A) A *természeti* alapon szűkös erőforrások, azaz *korlátos erőforrások*:

a) a *rádiófrekvencia*, az elektromágneses spektrum (amelynek rövidítéseként használatos a frekvencia, illetve a spektrum elnevezés),

b) az *azonosítók*.

Általánosan megállapítható, hogy a természeti alapú, tehát a korlátos erőforrások képezik a távközlési liberalizáció világszerte „*liberalizálatlan*”, illetve tag értelemben véve *privatizálatlan* részterületeit.

A korlátos erőforrások (kiegészülve a távközlési építmények engedélyezésével) tehát a világszinten kiterjedt, széleskörű távközlési liberalizáció kereteiben *sem* kerültek becsatornázásra a nyilvános távközlési piac szinte teljességét érintő *piacnyitás*, illetve az állami tulajdon „lebontásának” mechanizmusába és alapvetően (általános szinten tekintve) *állami tulajdonban* maradtak.

A korlátos erőforrások területein, a használatukhoz kapcsolódó jelentős vagyoni jogok alapján ugyanis *elvileg kiépülhetne* a fejlett piaci struktúra, azonban a) sajátos tulajdonságaik, b) nemzetközi koordinatív funkció-igényük, c) stratégiai és d) a frekvencia-esetében furcsán hangzó, de igenis fennálló „természetvédelmi”, sugáregészségügyi szempontok, interferencia és elektromágneses összeférhetőségi jellemzők alapján a *liberalizáció* folyamatának - *időbeli* szempontból nézve - *jelentős részében nem merült fel* a piaci viszonyok előtti megnyitás lehetősége. A korlátos erőforrások köréből tehát nem vonult ki az állam tulajdonosi hatalma, közszolgáltatási típusú beavatkozása.

A „liberalizáció folyamatának időben tekintve jelentős részével” kapcsolatos megállapítás szükségességének alapja, hogy a hatékonyabb frekvencia-kihasználás, a technológiai és a piaci fejlődés határozottabb elősegítése érdekében a *frekvencia-használat kereskedelme* fokozatosan egyre szélesebb körben került előtérbe és számos országban a konkrét megvalósításig jutott. (A frekvencia-kereskedelemtől röviden lásd az alábbiakban önálló (3.1.) alpontban.)

Fontos kiemelni, hogy a korlátos erőforrásokkal összefüggésben továbbra is szigorú feltételek, sok esetben meghatározott használati-díjfizetési kötelezettségek, garanciálisan rendezett követelmények, valamint közhatalmi engedélyezési típusú és/vagy egyéb más az adott korlátos erőforrás rendelkezésre bocsátásához, használatának biztosításához kapcsolódó merev és részletesen meghatározott eljárási mechanizmusok (pl.: pályáztatás, előfordulhat árverés, érvényességi feltételként kiadott aktusok, közigazgatási típusú szerződések) érvényesülnek.

A korlátos erőforrások tehát - általában - napjainkig *állami tulajdonban* maradtak vagy jogi szabályozás keretében részesülnek szigorú közjogi alapú *védelemben*. A korlátos erőforrások *piaci belépési korlátot* jelenthetnek, sőt akár *gátolhatják*, meg is akadályozhatják a piacralépést.

(Bár a technológiai és piaci *fejlődés* napjainkban már határozottan *feszíti* a korlátos erőforrások tekintetében érvényesülő *állami tulajdonosi hatalmat* és a korlátos erőforrások „hagyományos” szabályozását. Mindez különösen nyilvánvaló a *frekvencia-kereskedelem* világszerte növekvő jelentőségében.)

A liberalizáció folyamatában így kiemelten fontos a korlátos erőforrásokkal összefüggő olyan részletes és *garancialis szabályozási rendszer* kidolgozása, amely biztosítja a piaci verseny lehető legkisebb mértékű korlátozását. Ennek keretében a közérdek figyelembevétele alapján átlátható, objektív, diszkrimináció-mentes feltételek mentén és a lehető legtágabb körben, illetve a legrugalmasabb módon szükséges a *korlátos erőforrásokhoz való hozzáférést, hozzájutást* biztosítani a piaci torzulások, a piacralépés alapvető szintű „korlátlanágának - szabadságának” garantálása érdekében. (Ebben fontos szerepet tölt be a „bárki” számára biztosított igénylési jogosultság, az esetleg nyílt pályáztatás, stb.) Mindez nélkülözhetetlen a piaci verseny megfelelő kibontakozása, működése és fejlődése körében.

(A korlátos erőforrások részletesebb elemzésére a dolgozatban terjedelmi okokból nincs mód. A liberalizációval összefüggő fontosságát tekintve azonban a frekvencia-kereskedelmről röviden és vázlatosan lásd az alábbiakban önálló (3.1.) alpontban.)

B) A *műszaki alapú szűkös erőforrások*, amelyek tulajdona, használati joga alkalmas a versenytársak piaci belépésének megakadályozására, illetve a piacról, a versenyből való kizorítására.

A műszaki alapú szűkös erőforrás a *távközlési hálózati infrastruktúra*, amelyen belül a szűkös erőforrás jellemzők szempontjából *két fő irányban* lehet fontossági sorrendet állítani:

a) A hálózati infrastruktúrára épülő *szolgáltatások* és a hálózat *piaci* jelentősége alapján.

Vagyis jelentős szűk keresztmetszetet képez a *telefonhálózat*, a mobil rádiótelefon-hálózat, amelyek nemcsak *a)* az arra épülő *alapszolgáltatások* szempontjából (telefon- és mobiltávközlési szolgáltatások) hangsúlyosak, hanem azon az alapon is, hogy *b)* számos *egyéb* távközlési *szolgáltatás* „alaphálózatát”, „elérési hálózatát” képezik (azaz a távközlési szolgáltatások számottevő része e hálózatokon keresztül jut el az előfizetőig, pl.: adatátviteli szolgáltatások, internet-szolgáltatások, a digitális fejlődéssel: a műsorszolgáltatások is).

b) A hálózat *architektúrája*, szintjei, struktúrája, illetve a *párhuzamos* kiépítés lehetősége alapján.

A hálózati rendszer egyes szintjei, „alterületei” és bizonyos hálózati eszközei „különösen szűkös” erőforrás tartalommal és piaci jelentőséggel rendelkeznek.

Pl.: *a)* a *helyi telefonhálózat* (jogintézményként, ún.: *helyi* (előfizetői) *hurok*), *b)* egyes hírközlő berendezések, *c)* a hálózati eszközök *elhelyezésének* területei, *d)* az *interfészek* (az interfészek fogalommagyarázatát lásd e fejezet 4. pontjában).

A műszaki szűkös erőforrások rendszere alapvető szerepet képvisel a távközlési liberalizáció és a távközlés-politika kulcskérdését jelentő *infrastruktúra*, illetve *szolgáltatás alapú verseny* bonyolult és összetett *egyensúlyi* mechanizmusának kialakításában.

A műszaki alapú szűkös erőforrások *szabályozását* legáltalánosabb értelemben a *párhuzamos kiépítés* lehetősége és annak *gazdasági ésszerűsége*, *költségigénye* határozza meg.

Általános elméleti alapon nézve a távközlési hálózatok *párhuzamos kiépítésének* lehetősége és ezáltal szabályozási alapú ösztönzése a meglévő *hálózat egyes szintjeitől* és *fejlettségétől* függ, *vagyis*:

A *vezetékes telefonhálózat* szűkös erőforrás jellege a hálózat szintjét tekintve a *helyi szinttől kiindulva* fokozatosan *csökken*. A *helyi* (előfizetői) hálózattól a *gerinchálózati* struktúra felé haladva tehát egyre olcsóbb - azaz egyre „könnyebben” megvalósítható - a párhuzamos hálózati infrastruktúra kiépítése.

A távközlésen kívüli hálózatos szolgáltatásokhoz *képest* (pl.: vasút, villamos energia rendszerirányítás, repülőterek, autópályák, stb.) azonban általánosan megállapítható, hogy a távközlési hálózatok körében a párhuzamos kiépítés *lehetetlensége*, teljes gazdasági ésszerűtlensége a digitális technológiai fejlődés mentén *nagyon szűk körben* áll fenn.

2) A műszaki alapú szűk keresztmetszetek vonatkozásában tehát a liberalizáció alapkérdése a hálózatok **A)** *megosztott* használatába vagy **B)** *párhuzamos kiépítésébe* történő állami beavatkozás terjedelmének, egyensúlyának megfelelő kialakítása.

A) A *megosztott használatot* támogató szabályozás egyrészt *nem ösztönzi* a versenytársakat a hosszú távú versenypiaci működéshez nélkülözhetetlen *infrastruktúra építésre*, másrészt a *közjogi*, *gazdasági beavatkozás* ez esetben könnyen elérheti a hálózati együttműködésre

kötelezett szolgáltató tulajdonhoz való jogainak és a gazdasági verseny szabadságával összefüggő jogainak *aránytalan és szükségtelen korlátozásának szintjét.*

A *megosztott használatot* támogató szabályozás intézményei, pl.: a hálózat (részleges vagy teljes) átengedésének kötelezettségei, a hálózati szerződéskötési kötelezettségek, a költségalapú hozzáférés biztosítása. - Lásd jelen fejezet 4. pontjában..

B) Másik oldalról viszont a hálózati együttműködést, a szűkös erőforrásokhoz való hozzáférést egyáltalán *nem* vagy *nem megfelelően* (vagy a *piaci verseny* kialakulásához, intenzitásához „nem elegendő” mértékben) *garantáló* szabályozás *megakadályozhatja* a versenytársak *piacra lépését* és hatékony gazdasági növekedését.

Hiszen a piacralépő új versenytárs eleinte *kizárólag a megosztott használat* mellett képes a piacon megerősödni és csak a gazdasági növekedésével együtt, fokozatosan képes hálózatot építeni, bővíteni.

(A távközlési hálózatok építése és fejlesztése ugyanis roppant méretű költségek mellett óriási befektetést és jelentős időt igényel, illetve igen lassú megtérülést biztosít.)

Egyértelmű tehát, hogy az infrastruktúra és azon belül a *szűk keresztmetszetet* képező hálózati rendszerek, eszközök igen szoros összefüggésben állnak az arra épülő *szolgáltatásokkal*, továbbá a *piacnyitási* folyamattal és a *liberalizált piac* működésével. A műszaki típusú szűk keresztmetszetek „feloldásával”, a piaci verseny működésének ex ante típusú biztosításával összefüggő alapvető *jogintézmények* közül *kiemelendő*:

a) Az adott erőforráshoz lehetőség szerinti *egyenlő hozzáférés* garantálása, vagy

b) *közös használata*.

c) A *hálózati együttműködési kötelezettségek* meghatározása (amelyektől a szolgáltatók nem térhetnek el) és ehhez kapcsolódóan

d) a *hálózati szerződéseken* belül a *szerződési szabadság* szinte minden *elemének* (típusválasztás, tartalom, partnerválasztás, egybehangzó akarat-nyilatkozat, stb.) *korlátozása*.

Ezen belül különösen fontos a szerződéskötési kötelezettség, a hálózati szerződés típusainak, tartalmának, a felek jogainak és kötelezettségeinek, a tárgyalások folyamatának, a szerződéskötés elemeinek részletes meghatározása - pl.: helyi hurok átengedése.

e) A szerződéskötési kötelezettség hiányában is *általános hálózati együttműködési kötelezettség*, azon belül pl.: különböző tárgyalási kötelezettségek (a közös eszközhasználatra, a hálózati együttműködésre vonatkozó igények, stb. körében.)

Az *általános* együttműködési kötelezettség tehát akkor is érvényesül, amennyiben a hálózati együttműködés körében a *szerződéskötési kötelezettség* előírása *nem* indokolt. A szerződéskötési kötelezettség előírására leggyakrabban, legáltalánosabban akkor nincs szükség, ha a szolgáltató nem rendelkezik meghatározó távközlési piaci erővel, távközlési gazdasági erőfölénnyel.

f) A *szűk keresztmetszetekkel* összefüggő részletesen meghatározott „*átláthatóság, áttekinthetőség*” kötelezettségei:

fa) A hatósághoz történő *bejelentési, adatszolgáltatási kötelezettségek*, amelyek tárgyában a hatóságok különböző *nyilvántartásokat* vezetnek és amelyek a versenytársak számára meghatározott feltételekkel nyilvánosak.

(Pl.: kiemelt *hálózati eszközök, interfészek* nyilvántartása, amelyek a versenytársak számára jelentős információkat biztosítanak a hálózatok struktúrájáról, az összekapcsolási pontok elhelyezkedéséről, stb.)

fb) A hálózati együttműködéssel és egyéb jogintézményekkel összefüggő dokumentumok, információk *nyilvánosságra hozatalának* kötelezettségei a versenytársak tájékoztatása érdekében (átláthatóság).

fc) A *hálózati együttműködés* egyedi megvalósításával kapcsolatos dokumentumok, szerződések, illetve az együttműködést általánosan meghatározó *keretszerződéses* ajánlatok, általános *hálózati szerződési feltételek* *hatósághoz* történő benyújtási kötelezettsége.

A *hálózati szerződések* tekintetében a hatóságokat általában egyedi *jogalkalmazási hatáskörökkel* és meghatározott közhatalmi típusú aktusok kibocsátásra vonatkozó jogositványokkal ruházta fel a jogi szabályozás.

Pl.: előzetesen, vagy utólagosan jóváhagyó aktusok, kötelezettség tartalmú aktusok, érvényességi feltételként kiadott aktusok, a hálózati keretszerződéses ajánlat tartalmának meghatározására kiterjedő aktusok, stb.

A hálózati szerződéseket *keretszinten* meghatározó *ajánlat* tárgyában a közhatalmi típusú *jogérvényesítés* (az ajánlat előzetes „jóváhagyása”) ugyan eltérő tartalmi sajátosságok mentén, de kiemelt jelentőségénél fogva *Európában*, az

Egyesült Államokban és Japánban is jellemzőnek mondható a liberalizáció különböző szakaszaiban. - Lásd jelen 4. pontjában.

g) Az *azonosítógazdálkodás* korlátos erőforrás tartalma, a *hívószámhoz* (pl.: telefonszám) kötődő gazdasági és egyéb (pl.: személyes) értékek, érdekek, valamint a piaci verseny fejlődése alapján a *sámhordozhatóság* előírása.

A számhordozhatóság érvényesülésének komoly műszaki, technológiai *fejlesztéseket* igénylő szempontjai és jelentős *költségvonzata* miatt általában csak a liberalizált piac meghatározott *fejlettségi szintjén*, illetve *fokozatosan* került bevezetésre, részletesen meghatározott feltételek mentén.

h) A vezetékes hálózatok körében külön kiemelt jelentőséggel rendelkezik a piacralépő szolgáltatók számára az *előfizetők közvetlen elérése* (az előfizetőkhez történő közvetlen hozzáférhetőség).

A vezetékes hálózat legnehezebben és legnagyobb költségek mentén kiépíthető szakasza ugyanis a *helyi (előfizetői) hálózat* (a továbbiakban: *helyi hálózat*).

A *helyi hálózatokkal* összefüggésben kiemelendő, hogy az elmúlt néhány évtizedben világszerte szinte mindenhol kiépült a telefonszolgáltatásra méretezett *részkébeles helyi hálózat*.

A helyi hálózat a jogi szabályozás fogalom-rendszerében általánosan *helyi vagy előfizetői hurok* terminológiával használatos (a továbbiakban: *helyi hurok*). A hurok elnevezés abból ered, hogy a telefonhálózat „legutolsó”, az előfizetőig kiépített része a mai napig is általánosan két darab rézvezetékkel áll, amely leegyszerűsítve *hurok-formát*, ábrázolást mutat.

A telefonhálózat együttműködése szempontjából külön hangsúlyozandó, hogy a helyi hurok még a párhuzamos infrastruktúra (pl.: gerinchálózat) kiépítése esetében is *elérhetetlen a piacralépő szolgáltató számára*. A helyi hurok ugyanis napjainkig a telefonhálózat *helyettesíthetetlen, párhuzamos* infrastruktúrával *megoszthatatlan* szakasza (legalábbis a gazdasági, műszaki ésszerűség mentén). A párhuzamos telefonhálózati infrastruktúra fejlesztésének, kiépítésének szintje tehát általában a helyi hurokig terjed.

Ebből következően amennyiben az erőfölénnyel és az előfizetőig terjedő helyi hálózattal rendelkező telefonszolgáltatót a szabályozás a helyi hurok vonatkozásában nem vonja részletesen meghatározott kötelezettségek keretébe, akkor a *piaci verseny nem képes* elindulni, így a liberalizált távközlés fejlődése és a verseny közérdekű intenzitása is elmarad.

A távközlési hálózati rendszereken belül tehát a helyi hálózat sajátosságának, különlegességének alapja, hogy *teljességében szinte lehetetlen*, illetve gazdaságilag ésszerűtlen *párhuzamosan* kiépíteni.

Ebből következően a *helyi hálózat* (helyi hurok) és annak hálózati *együttműködése* (azaz részleges vagy teljes átengedése) valamennyi távközlési liberalizációt folytató országban *meghatározó jelentőséggel* rendelkezik

A helyi hálózat infrastrukturális sajátosságából adódóan a liberalizáció távközlés-politikája, illetve vonatkozó szabályozása a helyi hálózat esetében *nem az infrastruktúra*, hanem a *szolgáltatás alapú versenyre* helyezi a hangsúlyt. A helyi hálózat *megosztását* tehát minden más hálózati együttműködés-típushoz képest is részletesebben, valamint a verseny fejlődéséhez mért legalaposabb módon szükséges rendezni.

(A *helyi hurokkal* kapcsolatosan lásd a *III. fejezet 2. pontjában*, illetve e fejezet következő - 4. - pontjában.)

3) Szintén általánosan, tehát a *liberalizáció alapvető jellemzőjeként* állapítható meg, hogy a szűk keresztmetszetekkel összefüggő jogi szabályozás és állami gazdasági beavatkozás *csak és kizárólag* azokra a *jelentős, meghatározó piaci erővel* rendelkező szolgáltatókra vonatkozik, amely szolgáltatók piaci erejüknel fogva *elvileg* képesek lennének a szűk keresztmetszetek útján *versenykorlátozó* magatartásra vagy a *piacralépés akadályozására*.

Ebből következően minősíthető „*aszimmetrikusnak*” a távközlési versennyel összefüggő távközlés-jogi szabályozás.

Ehelyütt szükséges *kiemelni*, hogy a hálózatos jellegű iparágakhoz, piaci közszolgáltatásokhoz *hasonlóan a távközlésnek is* alapvető eleme a *hálózati infrastruktúra*, amely mind vertikális, mind horizontális értelemben *fizikailag* is összeköti a szolgáltatási rendszereket és a hálózatokat.

A távközlési *hálózat sajátossága*, hogy *kétirányú információátviteli*, kommunikáció alapú hálózat, amelyben elvileg *minden végpont, végberendezés* (gép, eszköz, készülék, felhasználó) *összeköthető az összes többi végponttal*.

A távközlésben a felhasználókhöz való eljutás, a szolgáltatás-nyújtás, illetve a fogyasztók „megszerzése” *kizárólag hálózaton* keresztül lehetséges, ezért a távközlési piacon minden szolgáltató számára szükséges a hálózat valamely típusa, eleme.

A *saját tulajdonú hálózat* kiépítése azonban óriási költségeket és jelentős időt igényel, sőt a hálózatot szinte lehetetlen kihúzni előfizetőikig. (Lásd a helyi hurok elemzése (4. pont) körében.)

A hálózatépítéssel, fejlesztéssel összefüggő komoly tőkebefektetéseket igénylő *beruházások* továbbá olyan költségnek, befektetésnek tekinthetők, amelyek *nem használhatók fel* más iparágakban, szolgáltatásokban (ún.: *elsüllyedt költség*).

Mindebből következően (és természetesen számos más ok alapján, amelyet a dolgozatban lehetetlen lenne felsorolni és elemezni) a *távközlési piacra* való *belépés költségei magasak*, a belépés igen tőkeigényes, a *beruházás lassan térül meg* és a *befektetési kockázat* is igen jelentős (hiszen a beruházott értékek, eszközök nem alkalmasak más szolgáltatások nyújtására, más javak előállítására).

A távközlési liberalizáció kibontakozásának, közérdekű céljának, valamint a piaci verseny társadalmi-közösségi szempontból is hatékony működésének tehát elengedhetetlen, *alapvető feltétele a hálózatok összekapcsolása*, továbbá (pl.: az új piaci szereplők esetében) a *hálózathoz való hozzáférés* garantálása és szabályozása.

Mindezek alapján a távközlési igazgatás keretében is *különös jelentőséggel* rendelkezik az *alapvető (nélkülözhetetlen, lényeges) eszközök (essential facilities vagy bottleneck)* fogalma, tartalma.

Az *alapvető eszközökkel* összefüggő *doktrína* versenyjogi intézmény, tehát a gazdasági versenyigazgatás keretébe tartozó általános, *ex post* jogérvényesítési rendszer. Ebből következően az *alapvető eszközök doktrínája* a *tisztességtelen* piaci magatartások, illetve a *versenykorlátozás* esetében kerül alkalmazásra. (Vagyis a versenyjogi szabályozás kifejezett megsértése esetében.)

Az alapvető eszközök tekintetében kidolgozott versenyjogi doktrína azonban a *hálózatos szolgáltatások ex ante* szabályozásában is kellő alapot nyújt, továbbá a hálózatok együttműködése körében lényeges *elvi keretet* biztosít az *ex ante* (szektor-specifikus) és az *ex post* (versenyjogi) szabályozás hatásköreinek, jogérvényesítési módszereinek *elhatárolásában*.

A *versenyjogi* szabályozás keretében az alapvető eszközök doktrínája az *Egyesült Államokban* került a kidolgozásra, amelyet a legtöbb ország és az Európai Közösség is adaptált versenyjogi rendszerében, jogalkalmazási gyakorlatában.

Az *alapvető eszközök doktrínájának távközlési liberalizációval* összefüggő alapjait tekintve szintén az *Egyesült Államokat* szükséges említeni, ugyanis a doktrína vonatkozó elvei az *AT&T monopóliuma* ellen egyrészt (szövetségi, kormányzati szinten immár harmadszor, 1974-ben) az *Igazságügyi Minisztérium* (US Department of Justice), másrészt pedig az *MCI* (Communications) által indított *perek* eredményeként hozott döntésekben kerültek elsőként és *részletesen meghatározásra*.⁶²

Az alapvető eszközök *doktrína alkalmazásának feltételei*, fennállása:

a) A *gazdasági erőfölénnyel* rendelkező szolgáltató, gazdálkodó szervezet a tulajdonában, vagy használatában lévő és megosztható alapvető eszköz *használatát nem* biztosítja a *versenytárs* számára (és a használat, hozzáférés meghatározott feltételek, ésszerűségek mentén biztosítható lenne).

b) A hozzáférés *alappfeltétele a piacrálépésnek*, vagy a piaci versenyben való „részvételnek”, továbbá

c) a *versenytárs* részéről az eszköz létrehozása, kiépítése a gazdasági, műszaki ésszerűségek vagy egyéb okok alapján *szinte lehetetlennek* minősül.

Az *Európai Közösségben* a gazdasági versenyre vonatkozó európai közösségi szabályozás sajátosságaihoz igazodóan az alapvető eszközök fogalma, doktrínája legáltalánosabban a *közlekedés és a szállítás* területén került alkalmazásra, kidolgozásra elsődlegesen és alapjait tekintve az Európai Bizottság versenyjogi gyakorlatában.⁶³

A közlekedés és a szállítás közszolgáltatási rendszerén kívül azonban *általánosítható olyan esetekre* is, amelyekben egy adott vállalkozás olyan eszközzel rendelkezik, amely nélkül a versenytársak képtelenek hozzáférni a fogyasztókhoz. Vagyis amennyiben az *eszköz nélkül lehetetlen* a szolgáltatásnyújtás.⁶⁴

Az Európai Közösségben az alapvető eszközök doktrína alkalmazásának együttes feltételei, fennállása:

a) A *releváns piacon erőfölényes* helyzetben lévő szolgáltató *alapvető eszközzel* rendelkezik.

A *releváns piac* a fogyasztási szükséglettel összefüggő olyan *termékek*, illetve *szolgáltatások* keretében értelmezhető, amelyek a fogyasztók számára *ésszerű és gazdaságos választási lehetőséget* biztosítanak, tehát egymással *helyettesíthetők*.

(A szolgáltató pedig akkor rendelkezik *gazdasági erőfölénnyel*, ha a releváns piacon fennálló gazdasági részesedése alapján *tevékenységével befolyásolni* képes a *piac működését*, illetve az *árakat*.)

b) A gazdasági szereplő *korlátozza* a kínálatot, a termelést, a költségeket vagy egyéb a gazdasági tevékenységgel összefüggő tényezőket, elemeket és ezzel a fogyasztás, a kínálat tekintetében hátrányt, illetve károkat okoz.

Kárt okoz a korlátozás, ha eredményeként a fogyasztók kisebb mennyiségű és magasabb áron kínált vagy alacsonyabb minőségi színvonalú szolgáltatást vehetnek igénybe.

c) A szolgáltató *visszaél a piaci helyzetével*, mégpedig akként, hogy nem biztosítja az alapvető eszközhöz való hozzáférést, illetve annak egyéb használatát vagy tisztességtelen feltételeket határoz meg.

Tisztességtelen a feltétel, ha:

a) gazdasági, kereskedelmi szempontból hátrányos,

b) ha nem szükségszerű, nem ésszerű, illetve indokolatlan vagy aránytalan,

c) ha nem felel meg az *egyenlő elbánás* feltételeinek, *diszkriminatív*, tehát amennyiben a *hozzáférés* biztosítása körében a szolgáltató *megkülönböztetést* alkalmaz a *versenytársak*, a hozzáférést igénylők között, illetve (különösen) ha a többi versenytárhoz képest diszkriminatívan megkülönbözteti a *saját gazdasági érdekkörébe*, befolyása körébe tartozó szolgáltatókat, vállalkozásokat.⁶⁵

Fontos azonban kiemelni, hogy az *ex post* tartalmú alapvető eszközök doktrínája az *Európai Közösség távközlési szabályozásában* és a vonatkozó esetjogban *nem* rendelkezett érdemi jelentőséggel. Az Európai Közösség távközlési liberalizációs folyamatában, illetve a távközlési piaci verseny működésében ugyanis a részletes *ex ante*, előzetes beavatkozáson alapuló *szektor-specifikus* szabályozás alapján a doktrína alapvetően *szükségtelen és alkalmatlan* gazdasági igazgatási módszert jelentett (volna).

4) Általánosan megállapítható, hogy a távközlés szektor-specifikus szabályozásának és a távközlési igazgatás gazdasági beavatkozásának hangsúlyos elvi alapja és kiemelten fontos része az *alapvető eszközökkel* összefüggő esetleges jogsértések, visszaélések megakadályozása, különösen pedig megelőzése, mégpedig: *ex ante* szabályozási módszerrel.

A távközlés sajátosságaihoz igazodó szabályozás *ex ante* módszere szerint a hatósági hatáskörök (pl.: hálózati hozzáférési, összekapcsolási kötelezettségek előírása) már az alapvető eszközzel való visszaélés elvi lehetőségére épülnek, azaz elegendő a visszaélés lehetőségének „puszta” fennállása.

A távközlési szektor-specifikus szabályozás jogérvényesítési módszerében tehát az állam (helyesen) olyannyira „nem bízik” a jogalanyokban, hogy az előzetes *közhatalmi beavatkozást* már önmagában *megalapozza* az alábbi *feltételek* együttes fennállása:

a) A szolgáltató *rendelkezik* alapvető eszközzel és

b) ez az eszköz *elvileg alkalmas* a versenytársak *piacralépésének* megakadályozására vagy a versenytársak piacról való *kiszorítására*, valamint

c) fennáll annak elvi lehetősége, hogy az eszközzel a szolgáltató esetleg *befolyásolhatja* a piac működését, a piaci verseny szerkezetét, a versenytársak gazdasági helyzetét, illetve a szolgáltatási rendszer struktúráját.

A távközlési igazgatás alapvető eszközökkel összefüggő szabályozási módszerét megalapozó távközlési *sajátosságok*, pl.: *a)* magas belépési költségek, *b)* óriási beruházási igény, amely *c)* nem konvertálható más ágazatokban folytatható gazdasági tevékenységekbe, ebből következően a piacról való kiesés esetén a beruházás „elvesztése” (elsüllyedt költség), *d)* a piacról való kiszorulás esetén mind gazdasági, mind társadalmi, közösségi értelemben jelentős károk keletkezhetnek, (szolgáltató beruházásai, építményei, ellátatlan előfizetők, stb.), *e)* a szolgáltatások hálózati infrastrukturális alapja és egységes működése a piaci verseny fejlődésében kiemelt és alapfeltételt képező jelentőséggel rendelkezik.

Vagyis a liberalizált *távközlés szektor-specifikus szabályozásának* tartalma alapvetően nem a gazdasági verseny tisztességét, szabadságát érintő *konkrét, egyedi jogsértésekre* vonatkozik, hanem *a)* a piaci verseny kialakítására, *b)* kibontakozásának elősegítésére, *c)* működési feltételeinek megalapozására és *d)* fejlődésének közérdekkel összefüggő előmozdítására.

Ebből következően a gazdasági verseny tisztességét, szabadságát sértő magatartások hiányában is előzetesen beavatkozik az állam a távközlési verseny keretébe pontosan a konkrét jogsértések lehetőségének kizárása és megelőzése, valamint a verseny működését veszélyeztető magatartások elkerülése érdekében.

5) A szűk keresztmetszetekkel és a távközlési szabályozás *ex ante* módszerével összefüggésben kiemelhető és szintén általánosítható elv:

a) A távközlési értelemben vett *piaci, gazdasági erőfölény* szinte *minden esetben* fennáll, ha az adott szolgáltató versenykorlátozó, piacralépést-korlátozó hatású *szűk keresztmetszetekkel* rendelkezik (tehát helyettesíthetetlen eszköz, független gazdasági viselkedést megalapozó eszköz, stb).

b) A távközlési *gazdasági erőfölény* azonban *ilyen eszközök hiányában* is fennállhat.

Vagyis - általánosítva - minden távközlési alapvető eszközzel rendelkező szolgáltató piaci erőfölénnyel rendelkezik, de nem minden piaci erőfölénnyel rendelkező szolgáltató rendelkezik távközlési alapvető eszközzel.

Ebből a szempontból tekintve a *távközlési szabályozási rendszerek két fő részre* tagolhatók:

a) amelyek szinte *kizárólag* a műszaki alapú *szűk keresztmetszetekhez* kötötték/kötik a *piaci erőt* (tehát csak az alapvető eszközzel rendelkező szolgáltatók minősülhetnek meghatározó piaci erejű, gazdasági erőfölénnyel rendelkező szolgáltatóknak), illetve

b) amelyek a *piaci erő* fogalmi keretében *összetettebb rendelkezéseket*, elveket és feltételeket határoztak/határoznak meg (vagyis a távközlési piaci erő *nemcsak az alapvető eszközöktől* függ, sőt alapvető eszközök nélkül is fennállhat). Ez utóbbi tekinthető *kifinomultabb* távközlés-szabályozásnak.

A távközlési piaci erő *versenyjogi összefüggéseit*, illetve a *versenyjogi* elvekhez *igazodásának fokát, mértékét* az egyes távközlési liberalizációs folyamatok tartalma, kibontakozása, illetve a liberalizált piaci működés fejlődése határozza meg.

A távközlési szektor-specifikus szabályozásban a *távközlési gazdasági, piaci erő versenyjogi összefüggései* szempontjából *egy skálát feltételezve két fő szélső modell* érvényesülhet, amelynek számos köztes megoldása, módszere lehetséges:

a) A „skála” egyik szélső oldala, hogy a távközlési jog a *piaci erő* tekintetében *nem tartalmaz szektor-specifikus szabályozást*, hanem a versenyjogi, *versenypolitikai* értelemben vett gazdasági erőhöz, erőfölényhez kapcsolódó általános fogalom- és szabályrendszert veszi át, vagy arra utal (esetleg az érintett piacok meghatározása körében is).

A versenyjogi erőfölény röviden: a szolgáltató képes más piaci szereplőktől független gazdasági viselkedésre.

E modellben a versenyjogi értelemben vett erőfölény fennállását a távközlési szabályozás „adottnak veszi” és a *versenyjog* alapján érvényesülő *gazdasági erőfölény esetében* a távközlés sajátosságaihoz igazodó *kötelezettségeket* határoz meg. (Különösen hálózati együttműködési kötelezettségeket.)

(E modellben csak a távközlés-specifikus kötelezettségek szempontjából érvényesül az *ex-ante* szabályozási módszer.)

b) A távközlési jog a gazdasági, *piaci erő* tekintetében a *versenyjogtól* teljesen *függetlenített szektor-specifikus* szabályozást tartalmaz és a távközlési piaci erő sajátosságaival szorosan összefüggő részletes anyagi jogi rendelkezéseket, kötelezettségeket, korlátokat határoz meg. Vagyis a *távközlési piaci erő* teljes egészében és minden részletében a távközlési szabályozás jogintézményei, elvei alapján kerül *általánosan* (jogszabályi rendelkezés) vagy *egyedi jogalkalmazás* útján meghatározásra.

A távközlési liberalizációra vonatkozó és a liberalizált piaci működést biztosító távközlés-szabályozás általában e skála két szélsőséges esete *közötti módszereket* alkalmazza.

A liberalizációs folyamatok és a piaci verseny fejlődése mentén a piaci erővel összefüggő szabályozás - természetesen - folyamatosan változhat, mégpedig általában közelít a versenyjogi piaci erő fogalmához, szabályozási kereteihez. (Ugyanis minél jobban erősödik, fejlődik a távközlési piaci verseny általában annál inkább közeledik a távközlés-szabályozás a versenyjog „általános” szabályozásához, elveihez, jogintézményeihez.)

A versenyjogi piaci erőhöz közelítés azonban az esetek többségében elhamarkodott távközlés-piaci döntésnek minősül, ugyanis számos esetben a döntéshozók csak azt hiszik (akár a távközlési piaci elemzéseket is figyelmen kívül hagyva), hogy a távközlési piaci verseny már megérett a versenyjogi elvek érvényesüléséhez. (Vagyis megalapozatlanul úgy vélik, hogy a távközlési verseny fejlettsége már elérte a versenyjogi igazgatás szintjét.) Azonban beláthatatlan következményekkel járhat a távközlési piac közérdekű működésében, ha a távközlési verseny fejlettségi szintjének téves távközlés-politikai mérlegelésén alapul az aszimmetrikus távközlési szektor-specifikus szabályozás bizonyos irányú deregulációja és versenyjogi szabályozáshoz közelítése, igazítása.

Hangsúlyozandó továbbá, hogy a liberalizált és igen gyorsan fejlődő, változó távközlési piac sajátos jellemzői alapján elengedhetetlenül szükséges a *távközlési piaci erő* és a piaci erőhöz kötődő *kötelezettségek* meghatározását *rugalmas egyedi jogalkalmazási* eljárásokra bízni.

Mégis szinte minden ország távközlési liberalizációs folyamatában megfigyelhető volt (változatos terjedelemben és módszerekkel), hogy a távközlési gazdasági *erőfölény* fennállását egyes szolgáltatók vonatkozásában *kifejezetten a jogi szabályozás* határozta meg.

(Bár ez általában igen szűk körben és átmeneti időszakokra alkalmazott módszernek tekinthető.)

Vagyis egyes szolgáltatókat - általában a liberalizáció kezdeteiben - a jogszabályi rendelkezés „jelölt ki” meghatározó piaci erő, gazdasági erőfölény „státuszával” rendelkező szolgáltatóként és e státuszhoz a szabályozás számos kötelezettséget is kapcsolt.

A jogi szabályozás tehát jellemzően a liberalizáció kezdeteiben és az *inkumbens* szolgáltatót jelölte ki gazdasági erőfölénnyel rendelkező szolgáltatónak, mégpedig a piaci verseny hatékony működése, fejlődése érdekében.

A szabályozás azonban még ez esetben is általában felhatalmazta a távközléssel kapcsolatos közhatalmi hatásköröket gyakorló hatóságot, hogy a jogi szabályozásban „azonosított” gazdasági erőfölénnyel rendelkező szolgáltatók e státuszának indokoltságát a piaci fejlődés mentén felülvizsgálja.

(Ettől eltérő megoldások is ismertek, pl.: egyedi jogalkalmazás keretében, a hatáskörrel rendelkező hatóság által nem vizsgálható felül és nem változtatható meg a jogi szabályozás által távközlési piaci erőfölénnyel kijelölt szolgáltató státusza. Vagyis meghatározott szolgáltatók vonatkozásában csak jogszabály keretében rendezhető a piaci erő azonosítása, fenntartása, módosítása és esetleges megszüntetése.)

3.1. A „frekvencia-kereskedelem” - az említés szintjén

A *frekvenciagazdálkodás* általános keretei között megemlítendő a frekvenciahasználattal összefüggő ugyan már szűk körben az 1990-es évek elején napirendre került, de széles körben csak napjainkban elindult *sajátos változások, reformok* folyamata.

1) E változások alapjaival összefüggésben azonban mindenekelőtt kiemelendő, hogy a liberalizáció folyamatában igen *hosszú időn keresztül nem* képezte *változtatás* szükségességének

tárgyát *a*) az állami, és a nemzetközi *frekvenciagazdálkodás*, *b*) a *frekvenciahasználat* különböző egyedi jogalkalmazás tartalmú eljárási mechanizmusok mentén történő biztosítása és annak eredményeként *c*) a „*frekvenciaengedély*” (vagy más típusú de ugyanilyen tartalmú közhatalmi aktus) szigorú feltételei, valamint *d*) a frekvencia „*merev*”, *kötött felhasználhatósága* sem.

Vagyis a liberalizáció folyamatának jelentős részében sem technológiai szempontok, sem a piac működése alapján *nem* merült fel az állami távközlés-politika körében a *frekvencia-használat rugalmasabbá* tétele, esetleges *átruházhatóságának* biztosítása. (Ebben természetesen az is komoly szerepet kapott, hogy a távközlés-politikai elemzések, értékelések keretében - kellő idő eltelte hiányában - még lehetetlennek bizonyult a piacnyitás valódi, hosszú távú eredményeinek megismerése.)

A „*hagyományos rendszer*” szerint a *frekvenciakijelölés és engedélyezés* keretében tehát a szolgáltató jelentős *díjfizetés* terhe mellett *meghatározott időre* kapott jogosultságot a frekvencia-használatra, amelyet *nem ruházhatott át* más személyre, szervezetre.

Amennyiben a frekvenciához kötött szolgáltatást tehát a szolgáltató *nem szándékozott* tovább nyújtani vagy teljes egészében felhagyott a távközlési tevékenységgel a *frekvenciát vissza kellett adni* az állam részére. *Sőt* általánosnak mondható, hogy az egyes országokban a frekvencia-felhasználás széleskörű, versenyt segítő működtetése érdekében a *szolgáltatók csak korlátozott mértékben* juthattak frekvenciához, amely komoly problémákat okozott egyrészt a szolgáltatók piaci és *gazdasági fejlődése*, valamint másrészt a szolgáltatók esetleges (*szervezeti*) *átalakulása* körében.

(Pl.: Két *távközlési szolgáltató összeolvadása* esetén általában a szabályozásban meghatározott frekvenciákat vissza kellett adni, vagyis e frekvenciák tekintetében az egyes államok a frekvencia-engedélyt *anyagi jogi alapon visszavonták*. Ez azonban számos igen komoly, a *jogalkalmazás* körében fennálló *vitát* eredményezett a szolgáltatók és az állami, közigazgatási szervek között.)

2) A frekvenciagazdálkodással összefüggő *változások* a liberalizált távközlési piac óriási ütemű gazdasági és műszaki alapú *fejlődése* mentén, mégpedig a *digitális rendszerek* széleskörű alkalmazása, illetve a korszerű technológiák *hatékony frekvencia-felhasználása* alapján merültek fel.

A fejlett technológiai alkalmazások ugyanis egyrészt jelentősen *enyhítettek a frekvencia-szűkösség* szorításán és a liberalizáció kezdeteiben széleskörben alkalmazott állami „*hivatkozási alapján*”.

(Vagyis a liberalizációt a gazdasági, technológiai és egyéb „*kényszerítő erők*” alapján ugyan elindítva, de „*vonakodva*” folytató államok esetében az ún.: frekvencia-szűkösség a kormányzat, az adminisztráció számára („*legalább*”) a vezeték nélküli távközlés körében megfelelő *alapot jelenthetett*, a stratégiai és piacvédelmi okokból meghatározott kizárólagos, különleges jogok fenntartásában.)

Másrészt a változások elindításának alapjaként egyre határozottabban került előtérbe, hogy a „*frekvencia-kereskedelem*” jelentősen *hozzájárulhat* a liberalizált távközlési *piaci verseny fejlődéséhez* és a távközlési *konvergencia-folyamatokhoz* illeszkedő működéséhez. E koncepció szerint ugyanis a frekvencia-kereskedelem általánossá válásával a korlátos erőforrás tartalmú spektrum jelentős piacra-lépési (és ezáltal a verseny) korlát tartalma csökkenne és hatékonyabban igazodhatna a távközlési piaci viszonyokhoz.

(Az *egyéb okok* között említendő pl.: *Európában* az UMTS engedélyeztetés, amelynek során számos országban a piac méreteihez képest túlságosan nagyszámú frekvenciahasználati engedély került kibocsátásra az állam részéről - a későbbi piaci folyamatok ismerete alapján - nyilvánvalóan nem kellően felmért „*kissé túlfűtött*” szempontok alapján. (UMTS: Universal Mobile Telecommunications System - univerzális mobiltávközlő rendszer.) A piaci folyamatok keretében azonban számos „*frekvencia-engedélyes*” nem tudott megfelelő üzleti tervet kidolgozni, miközben a frekvencia-használati jogosultságért már óriási összegeket fizetett ki (különösen, ha azt árverés keretében nyerte el). Ebből következően határozottan felmerült az adott frekvencia továbbértékesítésének szempontja. (Az UMTS frekvenciahasználati jogosultságok megszerzése érdekében kifizetett jelentős összegek kapcsán még a legnagyobb mobilszolgáltatók is komolyan eladósodtak.)

3) Valószínűleg az *intézmény kiforratlansága* miatt *frekvencia-liberalizációnak is nevezett* változásoknak *két fő iránya* indult el a frekvenciagazdálkodás területén:

A) A piaci szempontokat érvényesítő *rugalmas frekvencia-felhasználás* érdekében a *technológia- és szolgáltatás-semleges frekvenciaengedélyezési rendszer* (illetve a már kiadott engedélyek ilyen tartalmú anyagi jogi módosítása).

Vagyis a *frekvenciasávokhoz* és azon belül egyedileg meghatározott *rádiószolgáltatokhoz* (pl.: földi-, légi-, műholdas-, állandóhelyű-, mozgó-, műsorszóró-szolgáltatásokhoz) kötött, így más célra nem felhasználható „merev” frekvenciaengedélyezési rend *rugalmasabbá* tétele.

Ennek keretében *számos megoldás lehetséges*, így pl.: a) az egyes rádiószolgáltatásokat a szolgáltatási célok szempontjából egy *közös platformra* összefogó *széleskörű felhasználhatóságot* biztosító frekvenciaengedélyezés vagy b) *általános jellegű keretengedély*, amely a technológia- és szolgáltatás-semleges konvergencia keretében még szélesebb körben kihasználható.

Megjegyzendő azonban, hogy a rugalmasabb frekvenciaengedélyezés szabályozásában, közhatalmi hatásköri mechanizmusában *sem változnak* (egyik ilyen típusú koncepcióban sem) a frekvencia-használat körében elengedhetetlenül szükséges és a *piaci működésre nem bízható* általános követelmények *szabályozásának alapjai*, így *különösen*: a) az interferenciákkal, b) a hatékony frekvencia-felhasználással, c) esetleges versenykorlátozásokkal, d) biztonsággal, e) élet-, testi épség-, egészség-védelemmel összefüggő rendelkezések. A vonatkozó állami beavatkozás tárgya, terjedelme, intézményei, tehát alapjaiban nem változnak.

B) A *frekvenciaengedélyekben* (vagy más típusú de ugyanilyen tartalmú közhatalmi aktusokban) biztosított igen jelentős vagyoni értékű *frekvencia-használati* jogosultság *piaci, kereskedelmi alapokra* helyezése, amelyben a frekvenciahasználat jogosultja meghatározott feltételek mentén *használati jogosultságát átruházhatja* más szolgáltatókra. (Azaz a frekvencia használatát a szolgáltató adás-vétel útján eladhatja, megveheti más szolgáltatótól, stb.)

Kiemelendő azonban, hogy a használati jog kereskedelmével kapcsolatban számos országban és nemzetközi szinten is (illetve az Európai Közösségben is) megindult alapvető reformok keretében *sem mutat változást* a frekvenciákkal összefüggő *tulajdonosi struktúra* világszinten általánosítható szerkezete, vagyis a *kizárólagos állami tulajdon* szerkezete.

(Az egyes országokat tekintve a frekvenciakincs vonatkozásában általánosan fennálló *állami tulajdonosi* alapstruktúra tehát *nem változik*, hanem a kijelölt, használható frekvencia tekintetében az adott szolgáltató számára egyes államokban biztosítottá válik kereskedelmi alapon a *frekvenciahasználat átruházásának* jogosultsága. Vagyis a frekvenciasávok kereskedelmével összefüggő reformok általános folyamatában a szolgáltatót továbbra *sem* illeti meg az adott frekvencia tekintetében a *tulajdonjog*, nem válik a frekvencia tulajdonosává, hanem a *használati jogosultságot* és az azzal járó gazdasági, vagyoni előnyöket értékesítheti piaci alapon.)

Az említett *két irányvonal* elemei *együttesen* (tehát *kombinálva*) és *külön-külön* is alkalmazhatók az egyes országok távközlés-politikájában, illetve szabályozásában.

Mind a rugalmas frekvenciaengedélyezés, mind a frekvencia-használat kereskedelem már az *1990-es évek elején, közepén* megjelent a távközlés területén a liberalizáció szempontjából hagyományosan is *élenjáró országokban*. (Pl.: Egyesült Államok, Egyesült Királyság, Új-Zéland - bár Új-Zéland csak időben járt az „élen”.) Ezekben az országokban a frekvenciagazdálkodással összefüggő változásokat azonban *még nem* az egyértelmű *technológiai fejlődés* és a digitális technológiák *hatékony frekvencia-kihasználása* váltotta ki, hanem a távközlési liberalizáció tekintetében hagyományosan igencsak „liberalizáció-elkötelezett” alapokon álló távközlés-gazdasági és szabályozási politika. Ebből következően komoly sikereket, eredményeket nem mutattak fel és Új-Zélandon kívül amúgy is igen erős *óvatosság* jellemezte megvalósításukat. (Új-Zélandon pedig a távközlési liberalizáció viszonylagos sikertelenségének, eredménytelenségének kereteibe illeszkedve a frekvenciagazdálkodás rugalmassága sem szolgáltatott átütő sikert, nem jelentett komolyan felhasználható, értékelhető mintát.)

Napjainkra viszont mind az *Európai Közösségben*, mind az *Egyesült Államokban*, mind *Japánban*, mind pedig a *nemzetközi szervezetekben* a szerves technológiai és a piaci fejlődés mentén kezd körvonalazódni a rugalmasabb frekvenciagazdálkodás.

(A spektrummal összefüggő reformok fontos alapja *Európában* (és világszerte is jelentős hatást gyakorol) az RSPG (Radio Spectrum Policy Group) tevékenysége és általa az Európai Bizottság felkérése alapján elkészített WAPECS (Wireless Access Policy for Electronic Communications Services - elektronikus hírközlési hálózatokra vonatkozó elektronikus hírközlési hozzáférési politika)⁶⁶ koncepció, továbbá az Európai Közösség jelenlegi elektronikus hírközlésre vonatkozó keretszabályozásának felülvizsgálatára irányuló folyamat. Mindenesre e koncepciózus törekvés még jelentős viták, megoldási módszertani-elvek kérdéseinek „keresztútjában” áll, ezért kiforrott elemzést, értékelést még nem tesz lehetővé.)

4) A frekvenciasávok reformjával összefüggésben azonban *téves a „frekvencia-liberalizáció”* általánossá vált megjelölés, ugyanis pontosabb elemzéseket követően megállapítható, hogy a frekvencia-liberalizáció fogalmával illetett folyamat *inkább* „kissé ugyan erőltetett módon”, azaz nagyon tág értelemben, de a *privatizációs folyamat* jellemzőit hordozza magában. *Szerencsésebb* azonban e folyamatok, illetve a vonatkozó jogintézmény-rendszer megalapozott, „*kiforrott*” struktúrájának *kialakulásáig* a frekvencia-használat átruházásával összefüggő jogosultságokat fogalmi szempontból egyszerűen: *frekvencia-kereskedelemként* vagy *frekvenciahasználat-kereskedelemként* tekinteni.

Általánosan megállapítható ugyanis, hogy a rugalmasabb, piaci mechanizmusokhoz közelítő frekvenciagazdálkodás fentiekben említett *egyik típusa sem* tekinthető, sem szűkebb, sem tágabb értelemben *liberalizációnak*.

a) Egyrészt ugyanis a frekvenciagazdálkodással összefüggő *állami funkciókat*, feladatokat, jogintézményeket és a közhatalmi típusú *eljárásokat* alapjaiban *nem változtatják* meg. Vagyis a frekvenciákat érintő feladatok ugyanúgy állami feladatként a *közszektor*, a *közigazgatási típusú „közszolgáltatások”* körében maradnak, „csak” az anyagi jogi szabályozás és a *hatásköri mechanizmus tartalma változik* „rugalmasabb irányban”.

A frekvenciahasználat tehát *ugyanúgy* a nemzetközi *kormányközi koordináció*, az egyes *államok* szintjén pedig továbbra is *részletes, szigorú szabályozás* és előzetes állami beavatkozáson alapuló engedélyezési típusú *jogalkalmazási* eljárások keretébe tartozna (vagy bevezetésük esetén már: „tartoznak”), amelyben „csak” a *jogosítás*, az engedély *tartalma* változik. Vagyis az engedély a kijelölt frekvencia szempontjából hatékonyabb, rugalmasabb frekvencia-felhasználást tenne/tesz lehetővé.

Ezen túlmenően a frekvencia-használatot biztosító közhatalmi engedélyezés ugyanúgy fenntartja a frekvencia-használat szigorú és kiterjedt állami, közhatalmi típusú folyamatos *felügyeleti hatásköreinek* kereteit is.

Ebből következően a frekvenciaengedély rugalmassága alapjaiban nem érinti az állami feladatellátást, a frekvenciagazdálkodást, így a frekvenciaengedély szélesebb kiterjedésű felhasználását tekintve *liberalizációs folyamatról nem* beszélhetünk.

(*Még akkor sem*, ha az állami feladatellátás alapjainak megváltoztatása nélkül esetleg a frekvencia-használat kijelölésére, engedélyezésére vonatkozó *eljárási mechanizmust* a *szabályozás rugalmasabb, általánosabb, kötetlenebb elvek* mentén változtatja meg. A *pályáztatás, árverés* pusztá ténye ugyanis még nem emeli ki a közigazgatási feladatellátásból az adott eljárást. A pályáztatás, a szerződés és az árverés ugyanis elfogadott, számos ágazatban alkalmazott közhatalmi, közigazgatási jogalkalmazást jelentő eljárások is lehetnek. Azaz *nem az eljárási mechanizmus formája*, hanem *kizárólag tartalma* alapján dönthető el, hogy az adott tevékenység, eljárás *közjogi, „közszektorba”* tartozó közigazgatási hatáskör-gyakorlás vagy sem. Az állam a gazdasági igazgatási beavatkozás keretében pl.: az *árverésre* vonatkozó rendelkezéseket, feltételeket is kialakíthatja akként, hogy az árverés tartalmi értelemben mégis *egyfajta sajátos közhatalmi típusú engedélyezési eljárásnak* minősíthető.)

b) A frekvencia-használati jog *piaci* alapú *kereskedelmének biztosítása* szintén *nem* minősíthető *liberalizációnak*, *inkább* „kissé ugyan erőltetett módon”, azaz nagyon tág értelemben *sajátos privatizációs folyamat* jellemzőit hordozza magában. A frekvencia-használat kereskedelmének biztosítása körében ugyanis kizárólag az *állami feladattal* és az annak alapját képező *állami tulajdonnal* szorosan összefüggő *használati jogosultság* kerülne kereskedelmi, illetve *piaci verseny* alapokra. Vagyis a frekvencia körében a használat kereskedelmének „megnyitását” *megelőzően nem létezik piaci* alapú *közszolgáltatásként*, vagy *egyéb* módon működő *piaci struktúra*, amelyet a jogi szabályozás mentén az állam kiemelhetne a közszektor keretéből, illetve amelyen *megnyitásra* kerülhetne a *piaci verseny* szabadságára épülő piaci szerkezet. Sőt a *frekvencia-használattal* kapcsolatosan épp az átruházás, a kereskedelem lehetősége, illetve a használati jog gazdasági verseny elveire épülő „megnyitása” alapján *keletkezhetne* működő *piaci struktúra*.

Az állami feladatok, egyedi tulajdoni tárgykörök (tehát nem már létező közszolgáltatási piacok) megnyitása a magánszektor, a kereskedelem, a gazdasági verseny előtt azonban *nem jár feltétlenül a piaci viszonyok kialakulásával, létrejöttével. Elvi szinten* ugyanis előfordulhat, hogy hiányzik a kereslet vagy a piac egyéb okból *nem képes kialakulni megerősödni*, „gyökeret eresztetni”. (A *frekvencia* esetében tényleg csak elvi szinten, mert a frekvencia-használat körében - kiemelkedő jelentősége és értéke alapján - valószínűleg ki fog alakulni az intenzív versenypiaci szerkezet.)

Ebből következően egy adott állami feladat, hatáskör és ehhez kapcsolódó állami tulajdoni struktúra kereskedelmi alapokra helyezése inkább a *privatizáció* fogalmi keretében írható le, elemezhető, mintsem a liberalizáció körében. Nem létezik ugyanis piac, amelyen a magántulajdon, illetve a verseny, a piac „szabadságfoka” növelhető lenne.

Nagyon tág értelemben a frekvencia-kereskedelem azon az alapon írható le a privatizáció fogalmával, hogy az állam igen komoly díj alapján „eladja” a frekvencia-használati jogosultságot. (Bár közhatalmi típusú eljárás mentén, meghatározott időre és a szabályozás, illetve a közhatalmi aktus keretében meghatározott szigorú általános (biztonság, interferencia, stb.) és egyedi feltételek érvényesülése alapján.)

(Az *internet* fejlődése is a frekvencia-kereskedelemhez hasonló fogalmi elhatárolást vet fel, amelyről lásd *jelen fejezet 6.2. pontját*.)

Mindezek alapján szerencsésebb a frekvencia-használat átruházásával összefüggő jogosultságokat a vonatkozó jogintézmény-rendszer megalapozott, „kiforrott” kialakulásáig fogalmi szempontból egyszerűen *frekvencia(használat)-kereskedelemként* tekinteni.

4. A hálózati együttműködés szabályozási rendszere

A távközlési szűk keresztmetszetekkel szoros összefüggésben a távközlési liberalizáció alapját és egyik legfontosabb sajátosságát képező világszinten általánosan érvényesülő alapvető szektor-specifikus, aszimmetrikus távközlés-szabályozási jogintézmény:

A *hálózati együttműködés rendszere*, azon belül pedig különösen az *összekapcsolás*, a *hozzáférés*, a *helyi hurok átengedése* és a *helyi bitfolyam hozzáférés*.

4.1. Az összekapcsolás és a hozzáférés elhatárolása, összefüggéseinek alapjai,

1) Az összekapcsolás és a hozzáférés fogalmának⁶⁷ nehezen elhatárolható összefüggéseit vizsgálva megállapítható, hogy a liberalizáció folyamatában az *összekapcsolás jelentősége*, szerepe a hozzáféréshez képest határozottan *csökkenő* tendenciát mutat és ez a távközlés jelenlegi fejlődési folyamatát tekintve valószínűleg tovább folytatódik, sőt erősödik. Lásd az NGN hálózatok rendszerének (V. fejezet) elemzését.

A csökkenő jelentőség azonban csak az *összekapcsolás fogalmának általánosítható* értelmében igaz, amely szerint: az összekapcsolás két szolgáltató felhasználóinak *információcserejét* biztosítja.

Az *összekapcsolás* legáltalánosabban meghatározható *fogalmi elemei*: a) Különböző, *elkülönült távközlési hálózatok* b) fizikai vagy logikai *összeköttetése*, c) *összekapcsolási ponton* (hálózati interfészen) keresztül d) az *előfizetők* és a felhasználók *kommunikációjának felépítése*, megvalósítása érdekében. Ehhez képest azonban az összekapcsolás fogalma a *liberalizáció* folyamatában fokozatosan *bővült*, amelyből következően meghatározható az *összekapcsolás liberalizált piaci környezetben* érvényesülő és általánosítható fogalmi elemeinek kerete is.

A liberalizált piaci környezetben az összekapcsolás általánosítható fogalma tehát: a) az *elkülönült távközlő hálózatok* olyan b) meghatározott hálózati *összekapcsolási pontokon* (interfészen) keresztül történő c) (fizikai, logikai) csatlakoztatása, összeköttetése, amely *megalapozza egyrészt* d) az összekapcsolt hálózatok előfizetői, felhasználói közötti *információcsere*, kommunikáció folyamatos lehetőségét, *másrészt* pedig e) az *előfizetők* részéről

az összekapcsolt hálózatok valamennyi szolgáltatásához, mégpedig *ea*) a hálózattal rendelkező „saját szolgáltató” vagy *eb*) a hálózathoz hozzáférő más szolgáltatók által nyújtott szolgáltatásokhoz való hozzáférést.

A hozzáférés fogalma: A távközlési szolgáltatók által egy másik szolgáltató infrastruktúrájának használata, saját tevékenységeik, szolgáltatásaik előmozdítása és biztosítása, illetve saját előfizetőik megfelelő ellátása érdekében.

Hangsúlyozandó továbbá, hogy az összekapcsolás „csökkenő jelentősége” kizárólag távközlés-politikai és szabályozás-elvi szinten, illetve a távközlési piaci verseny fejlődése szempontjából értendő.

Az összekapcsolás és az összekapcsolási hálózati szolgáltatások ugyanis napjainkig változatlanul lényeges és alapvető szerepet töltenek be *a*) a hálózatok együttműködésében, *b*) a szolgáltatások egységes működésében, *c*) a felhasználók egymás közötti információcseréjében és *d*) a hálózati infrastruktúra műszaki fejlődésében.

Általánosan és röviden összefoglalva mindez azt jelenti, hogy a távközlés - liberalizáció előtti - fejlődésében és a liberalizáció kezdeteiben az összekapcsolás jelentette a távközlési piaci verseny központi elemét, azonban a liberalizált piac felgyorsult fejlődése és a konvergencia széleskörű kibontakozása mentén az összekapcsolás, illetve a hagyományos összekapcsolási szolgáltatások „természetessé, kiforrottá” váltak, amelyhez képest a hozzáférési típusú szolgáltatásokra helyeződött a távközlési piac és a szolgáltatások fejlődésének hangsúlya.

(Vagyis az összekapcsolás szerepe csökken a hozzáféréshez képest és ez a tendencia tovább erősödik a távközlés hálózati szinten is egységesülő fejlődésében.)

2) A hozzáférés fogalma tehát - az összekapcsoláshoz képest - napjainkra már egyértelműen jelentősebb a távközlési piac működésében és fejlődésében. Ennek hangsúlyos kifejeződése, hogy a hozzáférés fogalma a liberalizáció folyamatában fokozatosan és általános jelleggel „átvette” az összekapcsolás „helyét”. Vagyis a hozzáférés napjainkban már általánosan magában foglalja az összekapcsolás fogalmát is.

Megfordítva: az összekapcsolás fokozatosan becsatornázódott a hozzáférés fogalmának rendszerébe és annak ugyan sajátos, elhatárolható, de részterületévé vált.

Az összekapcsolás fogalmának összefüggéseit, illetve az összekapcsolás és a hozzáférés fogalmának egymáshoz való viszonyát tekintve azonban az általánosítás szintjéhez képest jelentős eltérések tapasztalhatók az egyes országok szabályozási rendszerében.

Az összekapcsolás sajátosságai alapján ugyanis a távközlési piaci verseny működése, fejlődése szempontjából egyáltalán nem szükséges az összekapcsolás fogalmát - „nemzetközi szinten, világszinten” egységesen - a hozzáférés keretében elhelyezni. Az összekapcsolás fogalma a hozzáférésen belül és azon kívül is jól elhatárolható és megkülönböztethető jellemzőkkel rendelkezik. Ebből következően mind a hozzáférés részterületeként, mind pedig önállóan is szabályozható.

Vagyis a távközlési piaci liberalizáció és a liberalizált piaci fejlődés körében lényeges, „nélkülözhetetlen” jelentőség csak ahhoz kapcsolódik, hogy a hálózati együttműködés körében a szabályozás rendezze az összekapcsolás és a hozzáférés elveit, összefüggéseinek alapjait, valamint a piaci működéshez szükséges (kötelezettség) tartalmi elemeit. A hozzáférés és az összekapcsolás fogalmának egymáshoz való viszonya azonban nem „olyan fontos” szabályozási tárgy.

Az egyes távközlési szabályozási rendszerek tehát igencsak szerteágazó változatosságot mutatnak a hozzáférés és az összekapcsolás fogalmának összefüggéseit tekintve. E változatos szabályozás azonban két fő módszerre épül:

- a*) Az összekapcsolás a hozzáférés fogalmán belül, annak elhatárolható részelemeként vagy
- b*) a hozzáférésen kívül, önálló fogalom-rendszerként kerül meghatározásra.

Miután az összekapcsolás nélkülözhetetlen és sajátos szabályozást igényel, ezért elnevezése és fogalmi betagozódása a távközlési igazgatás keretében különösebb, lényegesebb jelentőséggel nem rendelkezik.

Kissé elnagyoltan összefoglalva: Mindegy, hogy a hozzáférés fogalmán belül vagy önállóan, mint ahogy az is mindegy, hogy összekapcsolás vagy más elnevezés használatával, de az összekapcsolást (annak tartalmi jellemzőit)

mindenképp rendezni kell a távközlési szektor-specifikus szabályozás keretében, azon belül is a hálózati együttműködésre vonatkozó szabályozásban.

3) A hálózatok *együttműködésében* hosszú ideig az összekapcsolás minősült *központi* fogalmi elemnek, amely alapvetően a *beszéd- és a fax* kommunikáció érdekében történő hálózati kapcsolódásra terjedt ki. Ehhez képest *kiegészítő* fogalmi kört jelentett a hálózathoz való *hozzáférés*, amely összekapcsoláson kívüli hálózati együttműködések általános fogalmaként, különösen az *adatátvitel*, az *internet szolgáltatások* érdekében történő *hálózati szolgáltatásokra* terjedt ki.

(A hozzáférés már ekkor is összetettebb és típusait tekintve sokkal szélesebb körű hálózati együttműködési struktúrát jelentett az összekapcsoláshoz képest, de a piaci verseny működésében még kisebb jelentőséget kapott.)

Kiemelendő azonban, hogy a hálózati együttműködés számos *egyedi* esetében már a liberalizáció *kezdetén sem* lehetett egyértelműen *elhatárolni* az összekapcsolás és a hozzáférés fogalmát.

Vagyis nem lehetett egyértelműen eldönteni, hogy az adott *hálózati szolgáltatás*, hálózati együttműködés összekapcsolásnak, vagy hozzáférésnek minősül.

A távközlés és azon belül távközlési infrastruktúra folyamatos jellegű, egyre gyorsabb *fejlődése* azonban alapvetően *megváltoztatta* a hálózati együttműködés rendszerét és tartalmát. A távközlési piacon ugyanis alapjaiban változott meg a *szolgáltatások* tartalma, minősége, súlya, konvergenciája és választéka, amelynek egyik *fő jellemzője*, hogy egyre jelentősebbé váltak az *adatátviteli* és az internet-szolgáltatások. A különböző adatátviteli és multimédia szolgáltatások nyújtásához szükséges hálózati együttműködés típusa pedig a *hálózati hozzáférés*, hiszen e szolgáltatások esetében a központi fogalmi elem a másik szolgáltató a hálózatának használata, igénybevétele a saját szolgáltatások céljából.

Napjainkban tehát a *hálózati jogviszony* központi fogalma már a *hozzáférés*, de akként, hogy a hozzáférés fogalma - általában - magában foglalja a tartalmában elhatárolható összekapcsolást és a legtöbb hálózati együttműködési formát is.

Hangsúlyozandó, hogy „általában”, pl.: az Egyesült Államok sajátos távközlési piaci szerkezetében és távközlési igazgatásában az összekapcsolás struktúrája napjainkig önálló és elkülönült hálózat-együttműködési fogalmi keretet jelent.

Vagyis a távközlés-szabályozásban lassanként eltűnik a különbségtétel, elmosódik a határvonal a hálózati együttműködés típusai között.

A távközlési igazgatás és a távközlés-szabályozás elvi, távközlés-politikai változásai ellenére azonban a hozzáférés és az összekapcsolás *műszaki és gazdasági szempontból változatlan tartalommal* működik a távközlési piacon.

A liberalizáció kibontakozásának időszakában a jogszabályokban meghatározott *kötelezettségek* szempontjából is igen jelentős *különbség* volt az összekapcsolás és a hozzáférés között.

Az *összekapcsolás* tekintetében ugyanis általában részletes szabályozott *kötelezettség-rendszer* érvényesült (különösen: szerződéskötési kötelezettség és árszabályozás), míg a *hozzáférés* tekintetében az összekapcsoláshoz hasonló terjedelmű és részletezettségű kötelezettségek *nem terhelték* a szolgáltatókat. Mindez a vezetékes *beszédcélú telefonszolgáltatás* fejlődésének jelentőségét hangsúlyozta.

Manapság azonban már *eltolódott* a hangsúly a vezetékes szolgáltatók *beszédcélú telefonszolgáltatásaitól* a mobiltelefon-, az adatátviteli-, az internet- és egyéb *kiegészítő szolgáltatások* irányába. (Továbbá a hálózati infrastruktúrákat is jelentős fejlődés, változás jellemezte/jellemzi.)

A liberalizáció *kezdetén* meghatározó *piaci* mechanizmusok, piaci problémák is alapvető *változáson* mentek keresztül.

A liberalizáció kezdeteiben ugyanis a *hálózatok összekapcsolása* minősült a távközlési piac meghatározó „kulcselemének”. Ebből következően a *szolgáltatók közötti* piaci viszonyokat, a szolgáltatók „verseny-magatartását” döntően az *összekapcsolás megakadályozása*, önkéntes teljesítésének hiánya, illetve az összekapcsolással összefüggő *kötelezettségek* „kijátszása” jellemezte. Napjainkra azonban az összekapcsolással összefüggő piaci magatartás már különösebb távközlési igazgatási jelentőséggel nem bír, mert egyrészt a piac egészének struktúráját, fejlődését tekintve háttérbe szorult, másrészt pedig (és ez a fontosabb) az összekapcsolás *egyértelművé, elfogadottá* vált a piacon.

A felgyorsult piaci fejlődésben és konvergencia-jelenségekben továbbá az összekapcsolásnak, sőt a hálózati együttműködés legtöbb típusának felépítését, megvalósulását a szolgáltatók elemi gazdasági érdekei is garantálják.

A távközlésben tehát ma már *nem* az a *döntő* piaci probléma, hogy két hálózat *összekapcsolódik-e*, hiszen „az már nem kérdés”. Azaz a műszaki és piaci fejlődés alapján szinte egyértelmű, hogy igény esetén a két hálózat összekapcsolódik.

Mindebből következően általánosan megállapítható, hogy napjainkra a hálózati együttműködés *feltételei* és különösen annak *díjai* képviselnek hangsúlyos, központi szerepet a piac működésében.

Szűk körben azonban, különösen az *új típusú hálózati együttműködési* formák tekintetében továbbra is fennmaradtak az együttműködés „*létével*” összefüggő problémák. Ezekben az esetekben ugyanis a piaci, technológiai fejlődés még nem érte el az együttműködés pusztá tagadásától való elmozdulás szintjét. Vagyis azt a szintet, ahol már „csak” az együttműködés *feltételei* képeznek piaci problémákat és bizonyos versenykorlátozó piaci magatartásokat, *de* maga az együttműködés *szükségessége, létrehozása*, illetve esetleg kötelezettsége már *nem vitás*.

A fejlett távközléssel rendelkező országokban tehát általános elmozdulás figyelhető meg a hálózati együttműködés feltételeinek egyre részletezőbb jellegű *szabályozásának* irányába.

4) Általánosan megállapítható, hogy a távközlési liberalizáció folyamatában az *összekapcsolási szerződéskötési kötelezettség* általában minden *hálózattal rendelkező* és meghatározó *piaci erejű* szolgáltató vonatkozásában előírásra került, mégpedig kifejezetten rendezett *árszabályozás* keretében. (A legtöbb országban *költségalapú* árképzés érvényesült/érvényesül.)

Az összekapcsolás kiemelt piaci jelentőségére tekintettel azonban az összekapcsolási kötelezettség számos esetben *piaci erő* fennállásától *függetlenül* is érvényesült a hálózattal rendelkező piaci szereplők tekintetében. (Ez esetben az összekapcsolás kötelezettsége *minden hálózattal rendelkező* szolgáltatót terhelte.)

A *hozzáférési kötelezettség* viszont csak a *távközlési piaci erő* fennállása, megállapítása esetében terhelte a hálózattal rendelkező szolgáltatókat és a hozzáférés tartalmát tekintve általában *árszabályozás sem* érvényesült.

Az összekapcsolással és a hozzáféréssel összefüggő versenykorlátozások, kötelezettségek és elvi keretek szempontjából azonban igen nehéz volt, és mindmáig is nehéz kialakítani az állami gazdasági beavatkozás és a vonatkozó szabályozás *határait*. Mindezzel összefüggésben kiemelendő:

Amennyiben a versenytársak számára a távközlés-politikai koncepció és a jogalkotás *túlságosan kedvezően* rendezi az *összekapcsolás feltételeit*, vagyis *túlzott kötelezettségekkel* terheli a fejlett hálózattal rendelkező szolgáltatót/kat, akkor *nem vált ki* ösztönző hatást a versenytársak *saját infrastruktúrájának* kiépítésében és a szükséges innovációban.

A működő *verseny feltétele* ugyanis a távközlési infrastruktúra fejlődése, a már meglévő hálózatok fejlesztése, bővítése, valamint új hálózatok kiépítése. Mindez alapfeltétele a *piac többszintű* tagolódásának is. Amennyiben tehát a szabályozás alapján a *hálózattal nem* (vagy nem számottevő mértékben) rendelkező szolgáltatók „*könnyedén*” tudnak *összekapcsolódni* más *szolgáltatók* hálózataival, akkor az állami beavatkozás koncepcionálisan *nem ösztönzi* a liberalizáció, a gazdasági fejlődés alapját képező *infrastruktúra* fejlődését. Ebben az esetben

ugyanis a *versenytársak nem érdekeltek* a hálózatok építésére, fejlesztésére irányuló jelentősebb *beruházásokban*, hiszen ezáltal őket is *terhelné* az összekapcsolás kötelezettsége. A fejlett, *kiterjedt hálózattal* rendelkező szolgáltató (pl.: inkumbens) *szintén nem érdekelt* hálózat átfogó fejlesztésében, bővítésében, mert annak előnyei és gazdasági hasznai nagyjából a *versenytársak fejlődését*, gazdasági növekedését szolgálnák.

Amíg ugyanis a *kiterjedt hálózattal rendelkező szolgáltató* óriási költségekkel *fejleszt*, addig *versenytársai* előnyösebben, *hatékonyabban* koncentrálnak a piac *nyereséges* szegmenseire, a gazdasági szempontból *jelentős* (pl.: nagyvárosi - üzleti) *felhasználókra*, mindezzel pedig akár komolyabb *infrastrukturális* beruházás *nélkül* is számottevő és „méltánytalan” *versenyelőnyt* szerezhetnek.

5) A hálózatok együttműködése nemcsak a liberalizált piaci verseny kibontakozása érdekében elengedhetetlenül fontos, hanem a *közérdek*, a *társadalmi érdekek*, hatások alapján is.

Kiemelt közérdek ugyanis, hogy a távközlési liberalizáció mentén kialakuló *versenyhelyzetben* a társadalom egységesen és a korábbiakhoz képest *előnyösebben* vehesse igénybe az ellátást.

Vagyis a közérdek szempontjából *megakadályozandó*, hogy a korábbi ugyan színvonalában és választékában alacsonyabb minőségű, de egységes információátviteli rendszer *hátrányosabban*, *elkülönülten* működjön.

Nyilvánvaló ugyanis, hogy az addig *természetes monopóliumként* működő piacon a volt monopolszolgáltató (inkumbens) rendelkezett kiterjedt, adott műszaki színvonalon fejlett távközlési hálózattal. Ebből következően a hálózat kiépítésének óriási beruházásigénye miatt az *új piacralépők* a távközlési piaci versenyben alapvetően az *inkumbens* hálózatával való *együttműködés* létrejöttére és feltételeire voltak utalva.

Megfordítva: a hálózati együttműködési kötelezettség részletes szabályozásának hiányában, vagyis amennyiben az inkumbens szolgáltató igény esetén nem köteles a hálózati együttműködésre más (kisebb, vagy új piacralépő) szolgáltatókkal, akkor a gazdasági verseny „ön szabályozó” mechanizmusa nem képes kialakulni.

Egyértelmű azonban, hogy egyetlen szolgáltató *sem* adja át *önként* hálózatát a versenytársának, különösen akkor, ha a hálózati együttműködésből kifejezett gazdasági hátránya származik, pl.: csökken a forgalma, illetve a bevétele, nyeresége.

Ebből következően a távközlési verseny sajátosságai alapján a hálózati együttműködés tekintetében igen határozott gazdasági igazgatási típusú *állami beavatkozás* szükséges. A távközlési igazgatás keretében tehát a gazdasági verseny szabadságába, illetve a tulajdoni viszonyokba történő beavatkozás keretében részletes és *garanciális szabályozás* alapján szükséges *kötelezni* a gazdaságilag jelentős szolgáltatókat hálózataik „átengedésére” és a hálózati együttműködés biztosítására.

Általánosan megállapítható, hogy a hálózati együttműködés nélkül a távközlésben nem létezhet, nem alakulhat ki a piaci verseny és a szolgáltatási rendszer is működésképtelenné válhat. A szabályozásban megfelelően kialakított hálózati együttműködés viszont megalapozza, megerősíti a hatékony piaci verseny működését, fejlődését annak egyfajta „motorját” képezi.

4.1.1. Az interfész jelentősége

Legelőször és legelősebben az *Egyesült Államok* távközlési piaci berendezkedésében merült fel a *hálózatok egységes* működésének, illetve az *együttműködés* hatékony *biztosításának* szempontja, amelyben komoly szerepet játszott a *hálózati illesztő-elemek* (*interface - interfész*) fokozatos technológiai fejlődése és egyre jelentősebb piaci, szabályozási, valamint szabványosítási szerepe.⁶⁸ A különböző *interfészek* keresztül ugyanis egyrészt *hatékonyabban* biztosítható a hálózatok összekapcsolásának, hozzáféréseinek megvalósítása, másrészt az interfészek alapján az *új és a régi* technológiák, szolgáltatások *egyaránt*, egymás mellett alkalmazhatók a már meglévő és folyamatosan fejlődő hálózati rendszerekben.

A távközlési liberalizáció folyamatában tehát az interfészek fokozatosan általánossá váltak a hálózati rendszerekben.

Ehelyütt - az összekapcsolás és a hozzáférés általános alapjai körében - az interfészek szabályozási értelemben vett liberalizációval együtt fejlődő fogalmát, illetve legfontosabb típusait szükséges megemlíteni.

Fontos hangsúlyozni, hogy az interfészek műszaki értelemben sokkal összetettebbek és bonyolultabbak a szabályozásban, a távközlési igazgatásban kialakult interfész fogalmakhoz, típusokhoz képest.

Az interfésznek tehát általánosan *két fő típusát* rendezi a jogi szabályozás:

a) A hálózati interfész. A hálózati típusú interfész a távközlési infrastruktúra, a hálózat azon csatlakozási felülete, eszköze, berendezése, amely biztosítja bármely más távközlési hálózattal való együttműködését, különösen a hálózati összekapcsolást és hozzáférést.

(Pl.: a telefonhálózat összekapcsolási pontjai, amelyen keresztül a telefonhálózathoz kapcsolódhat pl.: mobil rádiótelefon-hálózat, vagy másik szolgáltató telefonhálózata.)

b) Az előfizetői interfész. Az előfizetői interfész a távközlési hálózat sajátos csatlakoztatási felülete, amelyen keresztül a szolgáltató a felhasználónak biztosít előfizetői hozzáférést a távközlő hálózathoz.

(Pl.: a szolgáltató a felhasználót csatlakoztatja a mobil rádiótelefon-hálózathoz, a vezetékes telefonkábelhez, az előfizető a számítógépet csatlakoztatja a hálózathoz adatátviteli vagy egyéb szolgáltatások igénybevétele érdekében.)

Kiemelendő, hogy a szolgáltatásokat (néhány kivétel mentén) az előfizető is kizárólag azáltal veheti igénybe, hogy készülékét (végberendezését) az előfizető interfészen keresztül a hálózathoz csatlakoztatja.

Az interfészek alkalmazásának tendenciája *lényegesen egyszerűsíti a nyílt hálózati rendszer* megvalósítását, ugyanis a hálózati interfészek útján biztosított hálózati együttműködés alapján elválasztható a *hálózat „belső” működése*, eszközrendszere és a hálózatot a többi hálózat előtt „kinyitó” *interfészek köre* („a hálózat *külső* része, határa”).

Az interfészek fejlődése alapján tehát a szabályozás keretében és a szabványosításban számos esetben „elegendő” a *hálózati interfészek, berendezések egységes alapjait* kialakítani, amelyből következően az *interfészek „mögött álló”* (és az interfészekeken át nyújtott szolgáltatásokat megvalósító) *hálózati infrastruktúra* a nyílt hálózati együttműködést biztosító *szabályozás hatókörén kívül* maradhat. Mindez *a)* egyrészt könnyíti az igen összetett hálózati együttműködés szabályozását, *b)* másrészt sokkalta hatékonyabban biztosítja a jogérvényesülést, jogérvényesítést, *c)* harmadrészt egyszerűsíti a hálózati együttműködés alapját képező átláthatóság biztosítását és *d)* a műszaki rendelkezéseket, továbbá *e)* a szolgáltatók számára is nagyobb szabadságot garantál a hálózati struktúra kialakításában.

4.2. A hálózati összekapcsolás és az összekapcsolási szolgáltatások-jogviszonyok alapjai

Az összekapcsolás mellett, hogy döntő jelentőséggel rendelkezett a távközlési liberalizáció folyamatában, a liberalizált piaci mechanizmus keretében is a legalapvetőbb, legfontosabb intézménye a hálózatok egységének, a szolgáltatásoknak és a távközlés fejlődésének.

1) Az összekapcsolás ugyan a liberalizációhoz képest egészen *más alapon* és keretekben, de már a *távközlés fejlődésének kezdetétől* meghatározó elemét képezte a távközlés hálózati és ellátási rendszerének. A „nemzeti”, országos távbeszélő hálózatok összekapcsolása ugyanis kiterjedt nemzetközi koordináció keretében már a XX. század első harmadától meghatározó alapját jelentette távközlés működésének, fejlődésének.

A telefonhálózat és a telefonszolgáltatás fejlődésének *kezdetekben* is egyre erősödő igény mutatkozott arra vonatkozóan, hogy az adott *helyi központokhoz* csatlakozó *előfizetők összekapcsolásra* kerüljenek. (Alapesetben: beszédcélú szolgáltatások egymás irányába történő felépítése céljából.)

A távközlés sajátos közszolgáltatási piaci szerkezete és hagyományos modellje alapján azonban az összekapcsolás hosszú ideig az adott (állami) *szolgáltató hálózatán belüli összekapcsolást* jelentette és *csak nemzetközi szinten* minősült eltérő szolgáltatók közötti összekapcsolásnak.

Ez alóli *kivételként* fontos kiemelni, hogy néhány ország *sajátos piaci* berendezkedését tekintve (pl.: Egyesült Államok), a távközlési piac fejlődésének kezdetekben *nemcsak* a monopóliummal rendelkező „*azonos*” szolgáltató előfizetőinek „*területi alapú*” összekapcsolási igénye jelent meg, *hanem* az eltérő, *elkülönült szolgáltatók* hálózatainak, így előfizetőinek összekapcsolásának fontossága is. - Lásd II. fejezet 3. pontja.

A távközlés és az összekapcsolás fejlődése alapján a hálózati és szolgáltatási rendszer fokozatosan egyre *nagyobb távolságokat* fogott át egészen a *nemzetközi összeköttetések* megvalósításáig.

Eleinte a hívó fél *kézi-kapcsolású* nemzetközi kicserélő-központokon keresztül, később pedig *automatikus*, majd *digitális rendszerű kapcsolóközpontokon* keresztül *távhívással* - a kezdetekben - *alapvetően beszédcélú* (később pedig számos más típusú) információcserét folytathatott a világ *szinte bármely országának* telefonhálózati vagy mobil rádiótelefon-hálózatokra épülő szolgáltatásainak előfizetőivel, felhasználóival.

Mindezt a hálózatok *összekapcsolásának* folyamatos fejlődése tette lehetővé. Ennek során a hálózati infrastruktúra fejlődése körében kialakultak a *helyi hálózatok*, e hálózatok összekapcsolására szakosodott *tranzithálózatok*, létrejöttek a *nemzetközi összekapcsolásra szolgáló kicserélő központok* és a nemzetközi összeköttetések rendszerei. (Minderről vázlatosan lásd a III. fejezet 2. pontjában.)

Az összekapcsolás kiterjedt fejlődése alapozta meg *a) a beszédátviteli technológiák egységes műszaki fejlesztését, b) egymáshoz illesztését, c) a hívásokhoz kapcsolódó azonosítók nemzetközileg elfogadott rendszerének kialakítását, d) a nemzetközi hívástovábbítást ellátó kapcsolóközpontok fejlesztését.*

Külön kiemelendő, hogy az összekapcsolás szabályozásának, kötelezettségeinek *hiányából* eredt az *Egyesült Államok* távközlési piacának kezdeteit jellemző óriási versenyben *egyrészt a természetes monopólium* kialakulása és *szabályozási alapú védelme*, másrészt pedig az akkori *egyetemes* (egységes) *szolgáltatás* fogalmának megjelenése (amely a szóhasználatot, a fogalom elnevezését leszámítva teljesen *más értelemben* volt használatos a mai egyetemes szolgáltatáshoz képest). - Lásd II. fejezet 3. pontja.

Az összekapcsolás fejlődése mentén tehát *fokozatosan kialakult a helyközi*, majd az országokon belüli *távolsági*, később pedig *kontinensek szintjén működő*, azután pedig a *világméretű nemzetközi távközlési hálózati és szolgáltatási rendszer.*

Az összekapcsolás *elsőrendű üzleti érdeke* volt szolgáltatóknak, hiszen ezáltal radikálisan növekedett a szolgáltatás értéke, a forgalom volumene és az árbevétel aránya.

Fontos hangsúlyozni, hogy a távközlés fejlődése mentén fokozatosan *nemcsak a telefonhálózatok, hanem az eltérő infrastruktúrájú, rendeleterítésű hálózatok* (pl.: helyhez kötött telefon - nyilvános mobil rádiótelefon - műholdas hálózatok - nyilvános adathálózati rendszerek, stb.) *összekapcsolása* is szükségessé vált.

2) Az összekapcsolás fentiekben említett - történetét tekintve - „hagyományos típusa” tehát alapvetően a *területi távközlési monopóliumok horizontális összekapcsolását* foglalta magában, amely *nem minősült önálló szolgáltatásnak, piacnak* (sem gazdasági, sem távközlés-igazgatási, szabályozási szempontból).

A távközlési *liberalizáció* folyamatában és a szélesedő *piaci verseny* keretében azonban az összekapcsolás egyre bonyolultabbá vált, ugyanis a piaci verseny viszonyai között már *nemcsak* területi, földrajzi alapon és központok szerint vált szükségessé az összekapcsolás létrehozása, hanem az *azonos területen működő egymással versenyző szolgáltatók hálózatainak* tekintetében is.

A liberalizáció folyamatában tehát a *szolgáltatók és az előfizetők közötti viszonylatokon* (*kiskereskedelmi piac*) *túlmenően a szolgáltatók egymás közötti viszonyában* is kialakult a *piac.*

Vagyis a távközlési liberalizáció kibontakozásával a *szolgáltatók közötti hálózati szolgáltatások* ugyanúgy *piacokká* váltak, mint az előfizetői szolgáltatások piacai.

Az előfizetői szolgáltatások és a szolgáltatók közötti hálózati szolgáltatások piacának számos hasonlósága mellett azonban a *hálózati szolgáltatások rendszerében* a távközléssel foglalkozó közgazdasági, távközlés-politikai elemzések a *nagykereskedelmi piacokhoz* hasonló tulajdonságokat „fedeztek fel”.

Ezen belül az *összekapcsolási szolgáltatások* is „normális” szolgáltatási tulajdonságokkal, piaci szempontból pedig „normális” *piaci* (nagykereskedelmi piaci) *tulajdonságokkal* kerültek meghatározásra.

Mindezek alapján a szolgáltatók közötti *hálózati együttműködés* igen kiterjedt és a távközlési piaci verseny keretében kiemelten fontos *piaci szerkezetét* általánosan *nagykereskedelmi piacnak* is nevezik.

3) A liberalizáció keretében tehát fokozatosan megjelentek a hálózati *infrastruktúrához kötődő önálló hálózati típusú szolgáltatások és szolgáltatók*. Különösen a földrajzilag vagy párhuzamosan elkülönült hálózatok közötti *összekapcsolási szolgáltatások* (az ún.: összekapcsolási forgalmi szolgáltatások) és a *hozzáférési szolgáltatások*.

A *hálózati összekapcsolási szolgáltatások* közül kiemelendő: *a) a híváskezdeményezés (a hívásindítás, közvetett hozzáférés), b) a hívásvégződtesítés, c) a tranzitszolgáltatások, illetve d) a különböző számfordító szolgáltatások és a peering*. A hálózati összekapcsolási szolgáltatásokat egyrészt terjedelmi okokból, másrészt alapvetően műszaki és közgazdasági tartalmi elemeik miatt a dolgot nem ismerteti részletesen.

A nagykereskedelmi piac működésének számtalan megoldása, illetve piaci vagy távközlési igazgatási módszere közül inkább *példával* illusztrálva:

A *tranzitszolgáltatás* alapja, hogy a költségek alapján, vagy más okból két szolgáltató (- (A) - és - (C) - szolgáltató) hálózata közvetlenül nem kapcsolódik össze. Ebben az esetben a két szolgáltató (- (A) - és - (C) -) az előfizetőik közötti hívások felépítésére egy harmadik szolgáltató (- (B) - szolgáltató) hálózatát veszi igénybe a jelátvitel „tranzitálása” érdekében (természetesen a tranzitszolgáltató - (B) - mindkét szolgáltatóval - (A) és (C) - összekapcsolási viszonyban áll), vagyis:

(A) szolgáltató *indítja* az előfizetője hívását (B) *tranzitszolgáltató* pusztán *továbbítja* („tranzitálja”) és (C) szolgáltató pedig az előfizetője (a „hívott” fél) felé irányuló hívást célba juttatja, azaz *végződtesíti*.

Ebben az esetben általában az (A) indító szolgáltató *fizet hálózati szolgáltatási díjat* egyrészt (B) tranzitszolgáltatónak a *tranzitszolgáltatásért*, másrészt a hívást „célba-juttató” (C) végződtesítő szolgáltatónak is a *végződtesítési hálózati szolgáltatás* nyújtásáért.

Az összekapcsolási jogviszonyban a *hálózati szolgáltatási díj*, azon belül különösen a *végződtesítési díj* részletesen szabályozott, ugyanis a magas végződtesítési díj *egyrészt* jelentősen *emeli az előfizetői* forgalmi (általában percdíj) díjakat, *másrészt* alkalmas a *versenytársak* piacról való *kiszorítására* is.

Pl.: Az inkumbens szolgáltató hálózatával összekapcsolást igénylő versenytárs az inkumbens jelentős számú előfizetője felé irányuló hívások előfizetői díjait csak az inkumbens által felszámított végződtesítési díj felett határozhatja meg. (Hiszen a végződtesítési díjat a versenytárs kifizeti az inkumbensnek.)

Miután a kezdetekben a versenytárs jelentősen kisebb számú előfizetővel rendelkezik, ezért arányaiban a versenytárs előfizetői részéről irányul több hívás az inkumbens felé. (Ebből következően a versenytárs piaci megerősödéséig a fordított irány tehát amikor az inkumbens előfizetője hívja a versenytárs előfizetőjét és ebből következően az inkumbens fizet végződtesítési díjat a versenytárs részére, a piaci verseny szempontjából különösebb jelentőséggel nem rendelkezik.)

Fontos kiemelni, hogy a versenytárs szolgáltatását „egy előfizető sem” fogja igénybe venni, ha az inkumbens előfizetői díjaihoz (perc, vagy átalány, stb.) képest jelentősen magasabb árszinten érheti el az inkumbens előfizetőit. Ilyen esetben ugyanis az előfizetők számára kifizetődőbb az inkumbens hálózatához csatlakozni. (Nem beszélve arról, hogy az inkumbens hálózata amúgy is versenyelőnyben van a méretgazdaságosság, a nagyszámú előfizetővel működő „hálózaton belüli” egységes szolgáltatási rendszer, stb. alapján.)

A *tranzitszolgáltatás díjelemének* szabályozása vagy piaci, kereskedelmi viszonyokra „bízása” a végződtesítési díjhoz képest is változatosabb kereteket mutat a liberalizáció folyamatában.

Általánosan megállapítható, hogy a fejlett távközlési piaci verseny keretében a *tranzitdíj* szabályozásának *jelentősége* fokozatosan *csökken*, hiszen a szolgáltatók fejlett hálózatait tekintve igen komoly verseny alakult ki,

hogy *mely szolgáltató* nyújthatja a jelentős bevételt megalapozó és különösebb költséget nem okozó *tranzitszolgáltatásokat* más szolgáltatók számára.

4) Az összekapcsolással körében továbbá - ahogy már említésre került - határozott változatosság jellemzi azt is, hogy az összekapcsolás struktúrája becsatornázásra került-e a *hozzáférés* fogalmába, szabályozásába vagy sem.

Bár ahogy szintén említésre került ennek a liberalizáció keretében különösebb távközlés-politikai, szabályozási jelentősége nincs, hiszen az összekapcsolás a hozzáférés fogalmán belül és azon kívül is elhatárolható tartalmi és távközlési igazgatási sajátosságokkal rendelkezik.

Általánosan megállapítható viszont, hogy a nyilvános telefonhálózatok összeköttetése vonatkozásában kialakult *összekapcsolás fogalom* jelentősen *átalakult*, kiszélesedett.

Az átalakult összekapcsolás liberalizációs folyamatoként ugyan jelentős változatosságot mutat, de fogalmának *alapja*, tehát az *információcsere*, szinte valamennyi országban, távközlési piacon *azonos* maradt.

5) Az összekapcsolás alapvető jellemzőjeként szükséges kiemelni, hogy az összekapcsolás körében a szolgáltatásokat igénybe vevő *előfizetők eredeti jogviszonya változatlan* marad.

Az előfizetők tehát annak ellenére, hogy esetleg egy másik hálózat és szolgáltató szolgáltatásait veszik igénybe továbbra is az előfizetői jogviszonyuk szerinti „saját”, eredeti szolgáltatójukkal maradnak jogviszonyban és azon belül elszámolási, díjfizetési viszonyban.

6) A hálózatok közötti együttműködés szempontjából hangsúlyozandó, hogy a hálózatok együttműködése az *összekapcsolás alapján*, „arra épülve” és az összekapcsoláshoz képest *bővült ki* a hálózatok csatlakoztatásának egyéb, folyamatosan változó, bővülő, szűkülő, illetve egységesülő típusaival, így különösen a hálózati hozzáférés formáival és a helyi (előfizetői) hurok átengedésével.

Az összekapcsolás tehát a távközlési hálózatok együttműködésének *alapintézménye*. Kiemelt fontosságára tekintettel az összekapcsolás fogalma és tartalma a távközlés szabályozásában folyamatosan változott, fejlődött, amelytől függetlenül azonban alapvető tartalma lényegileg, műszakilag azonos maradt.

4.2.1. A hálózati összekapcsolás szabályozásának alapvető, általánosítható modelljei és tartalmi elemei

A távközlési liberalizáció folyamatában a hálózatok összekapcsolásának legfontosabb, általánosítható szabályozási, távközlés-politikai *modelljei* közül kiemelendő:

A) Az állami beavatkozás, a gazdasági igazgatási hatáskörök keretében az összekapcsolás minden elemében *részletesen szabályozott* és piaci szempontból közjogi típusú korlátok alá vetett. E modellben a *szabályozás* általában:

a) Kiterjedt *szereződéskötési kötelezettséget* határoz meg a hálózati összekapcsolási jogviszony létesítése körében.

A szolgáltatók közötti hálózati szerződéses jogviszonyban tehát korlátozza az egyik fél, vagy mindkét fél *szereződési szabadságán* belül a szerződés-kötés szabadságát.

b) *Részletesen* meghatározza a hálózati összekapcsolás *tartalmát, feltételeit, díját*, műszaki, gazdasági és egyéb *követelményeit*.

B) A szabályozás az összekapcsolásra vonatkozó a) keret-rendelkezéseket, b) a legfontosabb követelményeket, c) az összekapcsolási díj struktúrájának, elveinek alapjait, d) a hálózati

jogviszonyok körében érvényesülő szerződési szabadság elemeinek korlátait, valamint *e*) a piaci erőhöz kapcsolódó feltételeit, hatásköröket határozza meg, *de a keret-rendelkezéseken túlmenően* az összekapcsolásra kötelezett (különösen az inkumbens) *szolgáltatókra „bizza”* a szabályozás tartalmának megfelelő összekapcsolási ajánlat, szerződési keretrendszer elkészítését, kidolgozását.

E módszer keretében az *összekapcsolásra kötelezett* szolgáltató ugyan a szabályozás által behatároltan, *de rugalmasan* a piaci, gazdasági viszonyokra és hálózatának műszaki feltételeire tekintettel mérlegelheti az összekapcsolási szerződés részletező tartalmi elemeit, elveit.

A modellben részletesen szabályozott közhatalmi, *hatósági eljárási* mechanizmus kerül kialakításra a szolgáltató által elkészített összekapcsolási ajánlat alkalmazás előtti *hatósági jóváhagyása* tárgyában. A részletesen és garanciálisan szabályozott „jóváhagyásra” irányuló - általában közigazgatási és közhatalmi típusú - eljárásban *jóváhagyott összekapcsolási ajánlat* képezi a hálózati összekapcsolási jogviszony alapját, amelytől a *felek* általában *nem térhetnek el*, *de* azt kiegészíthetik az egyedi, konkrét jogviszonyok sajátosságaira tekintettel.

E modellben a közpolitika, a távközlés-politika olyannyira „fontosnak” tartja a piaci verseny hatékony működése körében az állami beavatkozást, hogy a szabályozás keretrendelkezései alapján kialakított egyedi összekapcsolási szerződés piaci alkalmazását sem bízza a jogalanyok önkéntes jogkövetésére. (Vagyis az összekapcsolásra kötelezettek által kialakított összekapcsolási keretszerződés, keretajánlat piaci alkalmazásának lehetőségét általában hatósági eljáráshoz, hatósági aktusokhoz köti.)

Annak érdekében továbbá, hogy a „jóváhagyhatatlan” összekapcsolási ajánlatokkal a szolgáltató ne húzhassa az időt, illetve ne bújhasson ki a szerződéskötési kötelezettség alól a szabályozás általában megfelelő hatáskört biztosít a távközlési igazgatást ellátó állami szervezet részére az összekapcsolási keretajánlat, keretszerződés *tartalmának megállapítására*. A hatósági jogérvényesítés (jóváhagyás, annak elutasítása, az ajánlat tartalmának megállapítása, stb.) tárgykörében hozott döntés ellen a szolgáltató - természetesen - független fórumhoz fordulhat jogorvoslattal.

Az összekapcsolási jogviszony legfontosabb részét, vagyis az összekapcsolási díjat a jogszabályi rendelkezések keretében a szolgáltató határozhatja meg, *de* azt köteles áttekinthetően, indokoltan és ellenőrizhetően becsatornázni az elkészítendő - és általában a hatósághoz jóváhagyásra benyújtandó - keret-ajánlatának tartalmába.

C) A szolgáltatók piaci ereje, illetve a szolgáltatások tartalma szerint részletes tagolást alkalmazó és az összekapcsolás szempontjából *e* rendszerezés mentén jelentős különbségeket meghatározó távközlési szabályozás, amely a piaci verseny működése szempontjából legfontosabb, legáltalánosabb kereteket rendezi és meghatározott garanciális feltételek mentén a piacra, az adott szolgáltatókra bízza az összekapcsolási jogviszony kialakítását.

A verseny működése, kibontakozása érdekében viszont hatékony és erős beavatkozást biztosító piacfelügyeleti hatáskörrel ruházza fel a távközlési piaci állami feladat- és hatásköröket ellátó állami/közigazgatási szervezetet.

D) A szabályozás *szektor-specifikus*, a távközlési versenyhez sajátosságaihoz igazodó szabályozással *nem avatkozik be* a távközlési verseny működésébe. A távközlési piaci viszonyok igazgatását, működésének biztosítását a *gazdasági verseny* (általános) *ex post igazgatására* utalja.

E módszer a távközlési liberalizáció folyamatában *nagyon szűk körben* került alkalmazásra, mert a távközlési szolgáltatás sajátosságaiból következően a távközlési piaci verseny *nem képes önmaga hajtóerői alapján elindulni*, működni. A távközlési piac tekintetében tehát a *versenyjog*, a versenyigazgatás - a liberalizáció folyamatában - önmagában *alkalmatlan* szabályozást, illetve jogérvényesítési módszert jelent.

A modell keretében tehát a szolgáltatók „szabadon”, *ex ante* távközlési szabályozás nélkül a versenyre és a gazdasági kapcsolatokra vonatkozó *általános szabályok* keretében alakíthatják ki a hálózati összekapcsolási jogviszony kereteit tartalmát. Ez esetben az állam gazdasági igazgatási típusú beavatkozása „csak” a *versenyszabályok konkrét megsértése* körében

érvényesül, amely - ahogy többször említésre került - a távközlés piaci viszonyok és liberalizáció közérdekű garantálásában működésképtelen közigazgatási struktúrát képez.

A verseny-igazgatás eszközeinek és ex post szabályozási módszerének „alkalmatlanságának” alapjaként ehelyütt röviden megállapítható, hogy a hálózati együttműködésre vonatkozó szektor-specifikus szabályozás hiányában a távközlési piac a versenyjogi rendelkezések megsértésének elvi lehetőségéhez sem fog eljutni, hiszen a hálózati együttműködés garantálása nélkül a távközlési piaci *verseny nem képes* kialakulni. (Minderről példa-szinten lásd különösen Új-Zéland távközlési liberalizációjának keretében.)

Az inkumbens kiterjedt hálózata és előfizetői bázisa alapján ugyanis összekapcsolás és hozzáférés nélkül: *a)* az esetleges versenytársak képtelenek piacra lépni, *b)* a piacon esetleg jelenlévő szolgáltatók pedig versenyhelyzetben ellehetetlenülnek, tehát kiszorulnak a piacról.

4.3. A hálózati együttműködés, a hálózati szolgáltatások árrendszere, árképzése és árszabályozása

A nagykereskedelmi piaci, hálózati szolgáltatási díjak szabályozása alapvetően fontossággal rendelkezik a távközlési piaci verseny keretében, miután a távközlési piac „árstruktúrájának” minden részére hatást gyakorol.

(Az egyes *hálózati szolgáltatási díjak* befolyásolják mind a *kiskereskedelmi*, mind a *nagykereskedelmi árakat*, mind a *szabályozott*, mind pedig a *szabályozatlan* (tehát: kereskedelmi alapú, szabad árképzés) távközlési díjakat és díjképzési elveket is.)

A hálózati szolgáltatási, szolgáltatók közötti viszonyokban érvényesülő díjak továbbá központi elemét képezik a piaci verseny szerkezetének, működésének, illetve a piaci szereplők gazdasági helyzetének és fejlődésének is.

Ebből következően nagyon alapos és körültekintő távközlés-politikai döntést igényel *egyrészt* a hálózati szolgáltatások díjai közül az *árszabályozás alá vont* díjak körének és tartalmának meghatározása. *Másrészt* a „*szabályozatlan*” (tehát kereskedelmi, szabad árképzésre, piaci versenyre bízott) és a *szabályozott* hálózati szolgáltatási díjak *elhatárolása*. *Harmadrészt* az árszabályozás körébe vont díjak az *árszabályozási módszerének* kialakítása.⁶⁹

A hálózati jogviszonyok sajátos rendszere, piaci versenyben betöltött központi szerepe, valamint gazdasági és társadalmi hatása (ugyanis az előfizetői díjakra is hatást gyakorolnak) alapján a vonatkozó díjstruktúra árszabályozásának országonként, piaconként igen *változatos* módszerei, keretei alakultak ki.

Megállapítható továbbá, hogy a hálózati együttműködés körében alkalmazott díjak tekintetében egyes országokat és az Európai Közösséget is hosszú ideig a „tanácstalanság”, komoly bizonytalanság jellemezte, amelyből következően a hálózati szolgáltatások árszabályozása körében igen fontos szerepet töltöttek be a *megfelelően működő minták, módszerek* és *általánosítható elvek*. Ebből következően a távközlési szolgáltatások és a verseny hatékony fejlődésének, illetve a közérdek feltételeinek megfelelő árszabályozási modellek vagy egyes módszerek világszerte átvételre és általánosan alkalmazásra kerültek.

Fontos megemlíteni azt is, hogy számos fejlett (mintaszerű) távközlési liberalizációs folyamatban az összekapcsolási, hozzáférési díjakat használták fel, alkalmazták az *egyetemes szolgáltatás veszteségeinek* piaci kompenzációs mechanizmusaként, amely különösen fontossá tette az összekapcsolási, hozzáférési díjak szabályozását és strukturálását.

1) Általánosan megállapítható tehát, hogy az összekapcsolás és a hozzáférés árszabályozásában nagyon nehéz megtalálni a megfelelő egyensúlyt *a)* a *befektetések* ösztönzése, *b)* az *infrastruktúra* bővítése, fejlesztése, *c)* a piaci *verseny* fokozása, és *d)* a *szolgáltatások* fejlődése, versenye között.

2) A hálózati szolgáltatási, összekapcsolási díjak szabályozásának *legfontosabb alapja a piaci hiányosságok kompenzációja.*

A távközlés közszolgáltatási típusú piacát korábban jellemző *monopólium-szerkezet* keretében ugyanis *aszimmetrikus gazdasági viszonyok* alakultak ki, *egyrészt* a távközlés hálózatoszolgáltatás és *természetes monopólium* jellemzői, *másrészt* a piacon lévő távközlési szolgáltató szabályozási védelme és/vagy *állami monopóliuma* alapján. A távközlés hagyományos berendezkedését tehát a *liberalizáció* keretében csak és kizárólag *szabályozási* típusú *aszimmetrikus* rendszerrel lehet *egyensúlyozni*, korrigálni. E piaci „korrekciók” beavatkozás egyik alapvető *eszköze* a hálózati szolgáltatási, különösen pedig az összekapcsolási szolgáltatási *árak* szabályozása.

Megállapítható, hogy az összekapcsolásra, hozzáférésre vonatkozó átlátható és konzisztens szabályozás a távközlés fejlődésében *sohasem volt olyan jelentős, mint* a távközlési *liberalizáció* folyamatában és e jelentősége napjainkig töretlenül fennáll.

Ahogy említésre került, a piacot jellemző monopolisztikus helyzet, különösen a liberalizáció kezdetén módot adhatott arra, hogy a hálózattal rendelkező szolgáltató *akadályozza* a többi szolgáltatót a korlátlan szolgáltatásnyújtásban azáltal, hogy *nem biztosítja hálózatának együttműködését*. E piaci „akadályozás” a versenykorlátozás szempontjából az egyik *legeredményesebb eszköznek* tekinthető, ha a szolgáltató a reális nyereségét is tartalmazó árnál *magasabb árat* kér a hálózati együttműködésen belüli *hálózati szolgáltatások nyújtásáért*.

A távközlésben a *piaci korlátok érvényesítésére* alapvetően olyan szolgáltató képes, amely *kiterjedt hálózattal* rendelkezik és a távközlési szolgáltatási piacok valamelyikén *meghatározó, jelentős piaci erővel, gazdasági erőfölénnyel* rendelkezik.

Az összekapcsolási díjak *piaci* típusú (*nagykereskedelmi piaci*) *árak* minősülnek, ezért *egyfelől* tartalmazzák az összekapcsolási szolgáltatás nyújtásával összefüggő *költségek fedezetét, másfelől* azonban sajátosan *számos további* távközlési piaci funkciót is betöltenek.⁷⁰

(Így szoros összefüggésben állnak *a*) a távközlés piaci alapú közszolgáltatási tartalmának liberalizáció mentén is fennálló jellemzőivel, *b*) az egyetemes szolgáltatás mechanizmusával, *c*) a távközléssel összefüggő állami funkciók érvényesítésével, *d*) a távközlési szolgáltatási rendszer megfelelő működésével, *e*) a közérdek szempontjaival, stb.)

3) A hálózati együttműködés *árképzési elvei* tehát a *piaci árak funkcióiból* és az *optimális árak* iránt támasztott társadalmi, *közérdekű követelményekből* következnek. Mindezek kijelölik az összekapcsolási árképzés és árszabályozás legfontosabb elveinek kereteit,⁷¹ amelyek részletes kifejtésére azonban terjedelmi okokból nincs mód a dolgozatban.

A legfontosabb és világszerte legáltalánosabban elterjedt módszerek: a *költségalapú árazási modellek*. E modellek esetében a szabályozás *célja* egyrészt a piacon lévő *meghatározó piaci erejű monopóliumok* és az újonnan belépő, illetve kisebb piaci erővel rendelkező *versenyársak* piaci, gazdasági, szolgáltatási feltételeinek egymáshoz közelítése, *kiegyenlítése*. Másrészt pedig alapvetően annak megakadályozása, hogy a *nagykereskedelmi piacon erőfölénnyel*, távközlési gazdasági szempontból meghatározó, jelentős piaci erővel rendelkező szolgáltató *túlzó árak* alkalmazása alapján a *kapcsolódó kiskereskedelmi piacon versenylőnyre* tegyen szert, illetve onnan versenytársait kiszorítsa.

(A költségalapúságról lásd az *alábbi 4.3.1. pontot*).

4) Fontos kiemelni, hogy a *túlságosan alacsony összekapcsolási* (és meghatározott hozzáférési) *árak éppoly károsak* lehetnek a távközlési piaci verseny szerkezete, az ellátás, a társadalom és a közérdek szempontjából, mint a *túlságosan magas árak*. A *gazdaságtalan összekapcsolás* szabályozási tartalmú ösztönzése tehát meglehetősen súlyos következményekkel járhat a piaci verseny fejlődésében. A *saját hálózatépítés* mesterséges *visszaszorítása* révén ugyanis a távközlés piacra az optimálisnál kevesebb beruházás irányul, az erőforrások allokációja torzul, végül pedig paradox hatás keletkezik, mégpedig: Éppen a verseny ösztönzésére való törekvés következtében erősödik meg az inkumbens piaci hatalma és járadékképző képessége.

Ha a belépő versenyző szolgáltatók tehát az optimálisnál kevesebb *saját hálózatot* építenek, akkor az alternatív lehetőségek hiánya erősítheti az inkumbens egyeduralmát, illetve piaci erőfölényét.

E hosszú távú és helytelen verseny-ösztönző piaci hatások elkerülése érdekében a nagykereskedelmi, hálózat-együttműködési árszabályozást nagyon gondos, mégpedig az egész piaci szerkezet elemzésére, értékelésére, valamint a hosszú távú, közérdeknek megfelelő stratégiai szempontok mérlegelésére, kidolgozására épített alapokon szükséges kialakítani.

5) Hangsúlyozandó továbbá, hogy az árszabályozás körébe vont hálózati együttműködés tarifáinak kialakítása tekintetében az *árszabályozás „mesterséges”*.

Egyedüli üdvözítő, tökéletes árszabályozási módszer viszont nem létezik, ugyanis az árszabályozás mindig *nélkülözi* a piaci mechanizmusok, törvényszerűségek körében szervesen kialakult árképzés tartalmi sajátosságait.

Ezt tükrözi a *nemzetközi gyakorlat* is, ahol a *hálózati árszabályozás többféle típusa egymás mellett*, egymást kiegészítve, sok esetben *kombinálva* kerül alkalmazásra, illetve az egyes országokban, liberalizációs folyamatokban alkalmazott módszerek időben is komoly változatosságot mutatnak.

4.3.1. A költségalapúság árszabályozása a hálózati szolgáltatások körében

A távközlési liberalizáció folyamatán belül a hálózati együttműködés körében világszinten és általánosan elfogadott modellként a hálózati szolgáltatások *költségalapúsága* és ebből következően a *költségalapú árszabályozási módszer* érvényesült.

A liberalizált távközlési piac sajátos verseny-szerkezete alapján tehát távközlési-politikai, szabályozási és közgazdasági szempontból is általánosan elfogadottá vált az összekapcsolási és meghatározott hozzáférési díjak vonatkozásában a költségalapúság, illetve a költségalapú áralkalmazás kötelezettségrendszer.

A *„költségalapúság kötelezettsége”* ugyanis (*szinte*) az *egyedüli hatékony módszer* annak megakadályozására, hogy a távközlési *piaci erőfölénnyel* rendelkező szereplők indokolatlanul *magas árakat* határozzanak meg az összekapcsolási, hozzáférési díjak körében és ezáltal valójában *kizárják* a versenyt.

A *gazdasági beavatkozás szempontjából* pedig a szükségszerűség és az arányosság elveinek megfelelően biztosítja az árszabályozás körébe vont hálózati együttműködési szolgáltatások, jogviszonyok keretében a *túlságosan alacsony árak* alkalmazásának *kizárását* is.

1) A hálózati szolgáltatások árképzésével, árszabályozásával összefüggő *„túl alacsony”* vagy a *költségekhez képest „túl magas”* díjak *egyensúlya* tekintetében kiemelendő:

a) A *túl alacsony árak* rövid távon élénkítik a versenyt a kapcsolódó kiskereskedelmi (előfizetői szolgáltatási) piacon, *hosszú távon* azonban nagykereskedelmi szinten a szolgáltatások színvonalának csökkenését és a hálózati fejlesztések visszaszorulását okozhatja, mivel ellenösztönző hatást gyakorol a nagykereskedelmi szolgáltatások színvonalának fenntartásához szükséges beruházások szempontjából.

Mindez a teljes nagykereskedelmi, hálózati szolgáltatási piacot érinti, mert a hálózati együttműködés a szolgáltatók, a szolgáltatások és a hálózati infrastruktúra egészére kiterjedő összefüggésben és kölcsönhatásban működik.

Az adott nagykereskedelmi piacon a *költségalapúság* megfelelő szabályozása és jogérvényesítési módszere *elvileg képes megakadályozni* a túl alacsony nagykereskedelmi árak alkalmazását.

b) Az indokoltnál, illetve a költségfedezethez képest a szükségesnél *magasabb* szinten alkalmazott *nagykereskedelmi árak* (akár monopolprofit szintű árak) pedig *ellehetetlenítik* a kapcsolódó kiskereskedelmi piacon kialakuló *versenyt*, ugyanis a piacra belépni szándékozó, illetve már a piacon jelen lévő szolgáltatók hosszabb időtávon biztosan nem képesek a

kiskereskedelmi („előfizetői”) szolgáltatások körében a megfelelő megtérülést, a gazdasági hatékonyságot és fejlődést biztosító nyereséget elérni.

A *költségalapúság* árszabályozási eszköze *alkalmas* a túlságosan, versenykorlátozóan magas hálózati összekapcsolási és hozzáférési díjképzés megakadályozására is.

2) Míg azonban az összekapcsolás (és meghatározott hálózati hozzáférési szolgáltatások) díjának *költségalapúsága* viszonylag *egységesen*, szinte minden távközlési liberalizációra irányuló folyamatban *egyöntetűen elfogadott* elméleti alapot és elvi szintű szabályozási keretet jelent, *addig távolról sem* alakult ki *egységes gyakorlat*, módszer a *költségszámítás modelljeit*, elveit, *módszereit* illetően.

A *költségszámítás módszerei* alapvető összefüggésben állnak a *távközlési piaci egyensúly* alapjával. Ebből következően a hálózati szolgáltatási díjak kialakításának módszereivel szembeni *alapkövetelmény a piaci szempontok* szerint is *hatékony* struktúra.

A *piaci szempontok* szerint *hatékonyan rendezett* hálózati együttműködési díjak ugyanis:

a) *egyfelől* vonzóvá tehetik a *már meglévő hálózatok* használatát ott, ahol közgazdasági szempontból ez fontos (pl.: nehezen vagy egyáltalán nem duplikálható hálózati elemek körében),
b) *másfelől* viszont *új infrastruktúra* kiépítésére *ösztönöznek* ott ahol közgazdasági és szabályozási szempontok alapján az *infrastruktúra alapú verseny* indokolt, illetve a *hosszú távú fejlődés* megalapozása érdekében szükséges.

A hálózati együttműködéssel összefüggő *árszabályozási alapú piac-szerkezeti egyensúly* *garantálásának* egyik *leghatékonyabb módszere* a *hosszú távú előremutató átlagos különbözeti elkerülhető költségek modellje* (LRIC - Long-run Incremental Cost).

Fontos azonban kiemelni, hogy azokban a távközlési liberalizációs folyamatokban minősíthető hatékony modellnek, ahol a *költségalapúság elvére* épül a hálózati együttműködés, az összekapcsolás struktúrája. (Bár a *költségalapúság* szinte valamennyi távközlési liberalizációs folyamatban megjelenik, csak eltérő súllyal és terjedelemben. Pl.: Az Egyesült Államok hálózati szolgáltatási rendszerében kisebb hangsúllyal és sajátosan érvényesül az Európai Közösség távközlési liberalizációjához képest.)

A hálózati együttműködéssel összefüggő piac-szerkezeti egyensúly érvényesítésében tehát a LRIC költségszámítási modell alapvető módszernek tekinthető. A LRIC modell egyik leghatékonyabb árazási, árszabályozási rendszerként megfelelően képes garantálni a távközlési liberalizáció, illetve a megosztható hálózatos szolgáltatások liberalizációjának alapvető elvi, közpolitikai szempontját képező:

a) „építeni” (infrastruktúra-verseny) vagy
b) „hozzáférni, megosztani”, vagyis hálózati szolgáltatást „vásárolni” (szolgáltatás-alapú verseny) típusú összefüggések egyensúlyát.

A LRIC modell a *már piacon lévő szolgáltatók* körében jelentős *ösztönző* hatást vált ki az *új beruházások* megvalósításában és a *hálózatfejlesztésben* vagy a hálózatbővítésben.

A *költségalapúság egyes modelljei* nem kerülnek elemzésre a dolgozatban egyrészt területi okokból, másrészt közgazdaságtudományi vonatkozásaik dolgozatba nem illő mélységű tartalmi jellemzőiből következően.

Felsorolás szintjén a legfontosabb modellek:

- a) A történeti költségekre épülő és alapvetően *felülről lefelé építkező* (top-down) módszerek: aa) HCA módszer (Historical Cost Accounting). ab) CCA módszer (Current Cost Accounting).
- b) A *költségek előretékintő árazási* modelljei (amelyek *alulról felfelé* építkező - bottom-up - modellek).
- c) Az összekapcsolásra vonatkozó *benchmark-ok* összegyűjtése.
- d) A *teljeskörű költségfelosztás*, azon belül a *teljes költségfelosztáson alapuló árazás* (FDC - Fully Distributed Costs).
- e) A *különbözeti költségfelosztás*.
- f) A *hatékony összetevők szerinti árazás* (Efficient Component Pricing Rule - ECPR).
- g) A *Stand alone* árazás.

h) A *LRIC költségszámítás* (Long-run Incremental Cost - A hosszú távú előremutató átlagos különbözeti elkerülhető költségek módszere), amely - ahogy a fentiekben is említésre került - a hálózati együttműködésen belüli árszabályozás alá vont hálózati szolgáltatások keretében a *legáltalánosabban, leggyakrabban* alkalmazott költségszámítási módszertannak tekinthető. A *hálózati szolgáltatások árszabályozásának* legfontosabb *funkcióját*, vagyis a gazdasági *jólét* növelését, a *közérdek* érvényesülését és a távközlési piaci verseny fejlődése keretében a megfelelő *piaci egyensúly* biztosítását e modell szolgálja a leghatékonyabban.⁷²

3) A hálózati együttműködés árképzésében alkalmazott módszerek változatos keretéből ehelyütt jelentőségénél fogva *két fontos* típust szükséges - röviden - *kiemelni*:

A) A kiskereskedelmi árképzés *hívó fél fizet* (calling party pays - CPP) elvének *nagykereskedelmi piaci*, a hálózati együttműködési *megfelelőjét* képező a *hívó fél hálózata fizet elvi rendszer* (calling party's network pays - CPNP). Vagyis a hívó fél (a hívásindító) *szolgáltatója köteles díjat fizetni*.

E módszer esetében - nagykereskedelmi szinten - jelentős piaci működés, gazdasági *forgalom* figyelhető meg a *hívásindító* hálózattól a *hívás-végződtető* hálózata *irányába*.

A hálózati együttműködés nagykereskedelmi díjai a hatékony verseny keretében kialakuló díjknál általában jóval *magasabbak*, amelynek legfőbb oka, hogy a *végződtető szolgáltató* az adott hívás tekintetében *monopólium helyzetben* van, hiszen a hálózathoz kötődő előfizetőt célzó hívást, információt csak e szolgáltató képes végződtetni.

Ebből is következően a liberalizált piacokon a hálózati szolgáltatási, összekapcsolási díjak állami beavatkozást és szabályozást igényelnek.

A hálózati szolgáltatási díjak az *árszabályozás keretében is magasabbak* ahhoz képest, mint ami a működő és hatékony verseny körében kialakulna.

A szabályozás, a távközlési igazgatás ugyanis az amúgy is fejlődő verseny piac struktúrájának működésében *nem képes mesterségesen* a piaci verseny szerves fejlődéséhez, „ön-szabályozó” folyamataihoz hasonló drasztikus beavatkozásra. Az eleve magas szintű díjakat az állami beavatkozás csak *lépcsőzetesen*, a közhatalmi beavatkozás garanciális keretében óriási „küzdelmek” árán és igen *lassú folyamat* mentén képes fokozatosan csökkenteni.

Az *Európai Közösségen* belül és a *világ számos országában* a költség-arányosság, a költségorientáció alapelveinek érvényesülése mentén a hálózati együttműködés *díjstruktúrája egyrészt* részletesen és garanciálisan szabályozott, *másrészt* a szabályozó hatóságok vagy egyéb állami szervezetek jogérvényesítő, jogalkalmazó hatásköreinek keretében folyamatos „csökkentés alatt állnak”. (Mindezek ellenére azonban a költségszinthez képest még napjainkban is igen magasnak tekinthetők.)

A *hívó fél hálózata fizet* típusú hálózati szolgáltatások költségorientációjával összefüggő árszabályozás és a vonatkozó hatósági hatáskörök, eljárások keretében általánosan alkalmazott költségszámítási módszerek közül kiemelendő:

a) A teljesen felosztott költségek módszere (*FDC*), b) a hosszú távú előremutató különbözeti költségek módszere (*LRIC*), c) a *versenyparitás*, illetve d) nagyon szűk körben, inkább elméleti szempontok, összehasonlítások becsatornázása, elemzése érdekében a hatékony komponens árazási módszer (*ECPR*).

Legszélesebb körű elterjedésénél és fontosságánál fogva mindezek közül is kiemelendő a *LRIC* költségszámítási és árszabályozási modell.

B) Az *Egyesült Államokban* a piaci fejlődés sajátosságai és a fejlett piaci verseny alapján fokozatosan az ún.: „*bill and keep*” rendszer⁷³ alakult ki.

A *helyi hálózati szolgáltatások, összekapcsolás* körében a díjstruktúra, az elszámolás, („a pénzáramlás”) *kétirányú és szimmetrikus*, míg a *távolsági és helyi szolgáltatók közötti* hálózati szolgáltatások díjstruktúrája *egyirányú és aszimmetrikus*. A hálózati együttműködés szabályozását tekintve a *szolgáltatások, szolgáltatók*, sőt akár *hálózat-üzemeltetők* szerint is *tagolt kötelezettségek* keretében számos hálózattal rendelkező szolgáltatót a szabályozás *nem terhel nagykereskedelmi szinten sajátos árszabályozással, díjfizetési kötelezettséggel*, hanem annak kialakítását meghatározott feltételekkel a *szolgáltatókra, a piaci folyamatokra* „*bizza*”. *Ilyen feltétel*, hogy bármely egymás közötti, kölcsönös kifizetési megállapodásnak *szimmetrikusnak* kell lennie. A legtöbb hálózati jogviszony keretében

azonban a kialakított *szimmetrikus díj* összege „nulla”, amely *nem* jelent *ingyenességet* csak a szolgáltatók *elttekintenek* a díj megfizetésétől.

A kifizetéstől, elszámolástól mentes hálózati szolgáltatási díj *azért nem ingyenes*, mert a meghatározott nagykereskedelmi díjat („elvi díjként”) a *szolgáltatók* figyelembe veszik a *kiskereskedelmi*, tehát előfizetőknek nyújtott szolgáltatások *árazásában*.

A „bill and keep” rendszerben a szolgáltatók tehát rugalmasabb lehetőséggel rendelkeznek nagykereskedelmi szolgáltatásokkal összefüggő kiskereskedelmi árak kialakításában is.

4.4. A (hálózati összekapcsoláson kívüli) hálózati hozzáférés rendszere

Miután az összekapcsolás a hálózati hozzáférés fogalmába is sorolható, ezért a fentiekben az összekapcsolás és a hozzáférés általános jellemzői egységesen kerültek elemzésre. Ehelyütt tehát az *összekapcsoláson kívüli hálózati hozzáférési* szolgáltatásokat szükséges *röviden* ismertetni.

Általánosan megállapítható, hogy *a hálózati hozzáférési szolgáltatások az összekapcsoláshoz* (és az összekapcsolással szorosan összefüggő hozzáférési fogalmi elemekhez) *képest* általában *részletesen nem szabályozottak*. (A hozzáférés néhány *sajátos típusát kivételként* leszámítva, pl.: *helyi hurok átengedése, bitfolyam hozzáférés*, amelyek tartalma számos vonatkozásban még az *összekapcsolásnál is részletesebben* szabályozott.)

A szabályozás tehát a hálózati hozzáférés körében a hálózati együttműködéshez kapcsolódó legfontosabb, legalapvetőbb *keretrendelkezéseket*, feltételeket, követelményeket, tartalmi elemeket és kötelezettségeket rendezi.

A *hozzáférés* körében (az összekapcsoláson kívül) a hálózatok együttműködésének, összeköttetésének *alapja*, hogy az adott hálózat egy része vagy egésze a *szolgáltatás-nyújtás részére, használatára* illetve annak céljából igénybevehető legyen, rendelkezésre álljon. A hálózati hozzáférésben tehát a hálózat annak érdekében kerül *csatlakoztatásra egy másik hálózattal*, vagy annak meghatározott *hálózati elemeivel*, hogy a *hozzáférést biztosító hálózat funkciói, elemei*, illetve az *azon nyújtott szolgáltatások használhatóvá, elérhetővé* váljanak a *hozzáférést igénylők számára*, mégpedig alapvető feltételként: a felhasználók ellátása, a hatékony szolgáltatás-nyújtás és a piaci verseny közérdekű fejlődése érdekében.

Legáltalánosabb értelemben a *hozzáférés* a hálózatok, hálózatrészek, hálózati elemek *kizárólagos* vagy *nem kizárólagos*, illetve *teljes vagy részleges átengedése* más szolgáltatók számára, amely magában foglalja az infrastruktúra *használatát* és a hálózathoz különböző berendezések, eszközök *csatlakoztatását*.

1) A hálózati hozzáférés *szabályozása* körében érvényesülő *legfontosabb* tartalmi, távközlés-politikai *elemek, elvek* köréből *kiemelendő*:

a) A hozzáférési kötelezettség tartalmának, terjedelmi határainak megfelelő kialakítása, amelyben *alapvető szempontot* képez, hogy a *infrastruktúra* gazdaságilag és műszakilag *ésszerű fejlesztése*, illetve *párhuzamos megvalósítása lehetséges-e* vagy sem.

Vagyis kiemelten fontos elvi alap, hogy a hozzáférési kötelezettség körében az állami beavatkozás, a szabályozás „ne kényszerítse” a kijelölt szolgáltatókat a *verseny társak* részéről megfogalmazódó *különféle egyedi hozzáférési igények* szerinti indokolatlan és *szükségtelen hálózatépítésbe*, hálózatfejlesztésbe. (Ráadásul az egyedi igények sok esetben a piaci viszonyoktól, a technológiai fejlettségtől teljesen elrugaszkodottak, illetve ésszerűtlenek.)

b) A hozzáférés keretében kiemelten fontos a hálózat, a hálózati eszköz tulajdonosának az adott hálózati elemmel összefüggő *kezdeti, feltörekvő befektetésének védelme* és a befektetéssel együttjáró *gazdasági kockázat* „értékének” garantálása, különösen a hálózati hozzáférés adott típusának esetleges árszabályozása körében.

c) A hozzáférési kötelezettség kidolgozásában, szabályozási alapú biztosításában a *rendelkezésre álló, kihasználatlan kapacitásokból* szükséges *kiindulni*.

d) A hozzáférési együttműködés alapja, elengedhetetlen része a hozzáférés *részletes műszaki, piaci és jogi feltételeinek* meghatározása.

f) Miután a hálózati hozzáférés a *szolgáltatási alapú verseny* „jogintézménye”, vagyis alapvetően a *szolgáltatás-versenyt* ösztönzi, ezért a hozzáférés szabályozása keretében kiemelten fontos az *infrastruktúra alapú verseny intenzitásának garantálása*. A távközlési piaci verseny szerkezetének *hosszú távú védelmét és fejlődését* ugyanis döntően az *infrastruktúra-verseny* biztosítja.

g) A hálózati hozzáférés körében a hosszú távú verseny-fejlődést megalapozó *infrastruktúra alapú verseny* „fokozatossággal” érhető el *leghatékonyabban*. Vagyis a *szolgáltatási alapú versenyt* garantáló hálózati *hozzáférési kötelezettség* keretében a „fokozatosság struktúrájával” lehet ösztönözni a *szolgáltatókat* az *infrastrukturális innovációra*, a *párhuzamos hálózati infrastruktúrák* kiépítésére.

A hálózati hozzáférés (vagyis szolgáltatás alapú verseny) keretében megfelelően kialakított „fokozatosság” a gazdasági *erőfölénnyel nem rendelkező* alternatív, versenytárs szolgáltatók számára *biztosítja* a *fokozatos piaci megerősödés* lehetőségét a *piaci erő* alapján *hozzáférésre kötelezett* szolgáltatók *infrastruktúrájának* használata útján. Továbbá piaci helyzetük erősödésével, *gazdasági erejük növekedésével* „azonos ütemben” garantálja a *fokozatosság* mentén a *saját infrastruktúra kiépítésének és fejlesztésnek lehetőségét*.

E folyamatban a távközlési igazgatási beavatkozás akkor *megfelelő*, ha a piaci erővel nem rendelkező *alternatív szolgáltatók* hálózatának növekedéséhez, *fejlődéséhez igazodva* a *hozzáférésre kötelezett* (általában a piaci erővel rendelkező szolgáltatók, pl.: az inkumbens) *szolgáltatók hálózata fokozatosan csökkenő jelentőséggel* és kiegészítő szereppel rendelkezik.

h) A hozzáférés alapján „kiegészítő” jelleggel igénybevett hálózati struktúra megfelelő szintjein a versenytársak hatékonyan be- és ki tudnak lépni szolgáltatási rendszer adott piacaira.

A hálózati hozzáférés szabályozása tehát akkor *garantálja* megfelelően a távközlési piaci verseny fejlődésének „*egyensúlyát*”, ha az új belépő vagy a „megerősítendő” versenytársak számára: *a) egyfelől elkerülhetetlenné teszi* (a „piacon maradáshoz”) a *párhuzamos, alternatív hálózati infrastruktúra fokozatos kiépítését*, a már *meglévő hálózat fejlesztését*, bővítését és az *infrastrukturális beruházások* folyamatos növelését. *b) Másfelől pedig biztosítja*, hogy a teljes párhuzamos *infrastruktúra kiépítésének* szükségessége csak *lépcsőnként, fokozatosan terhelje* a piaci erővel nem rendelkező szereplőket.

A hálózati hozzáférés szabályozása körében a *fokozatosság*, illetve az *infrastruktúra* és a *szolgáltatási alapú verseny* *egyensúlyával* összefüggő elvi *követelmények* alól azonban *kivételt* képez a *nem duplikálható*, illetve a gazdasági és műszaki ésszerűségek mentén *nem párhuzamosítható* hálózat-részekhez, eszközökhöz való *hozzáférés* garantálása és szabályozása. (Különösen: a *helyi hurok*, a meghatározott *hálózati interfészek* és a szolgáltatások együttműködéséhez elengedhetetlen hálózati eszközök.)

i) A hálózati hozzáféréssel összefüggésben kiemelten fontos felhívni a figyelmet a *hálózati hozzáférés* és az *előfizetők hálózati hozzáférése* különbségeire, *elhatárolására* (hiszen mindkét fogalom a „hozzáférés szóhasználatát” alkalmazza):

A *hálózati hozzáférés* a *szolgáltatók közötti hálózati típusú jogviszonyok* (szolgáltatók közötti „nagykereskedelmi” típusú piac) körében szabályozott jogintézmény és a távközlési piaci verseny működését, fejlődését alapozza meg. A hálózati hozzáférés tehát kívül esik az előfizetői ellátás, szolgáltatás-nyújtás fogalmának keretein, szabályozásán.

A hálózati hozzáféréshez képest az *előfizetők hálózathoz való hozzáférése* az előfizetők, felhasználók *távközlési szolgáltatást* megalapozó hálózathoz, *infrastruktúrához* való *hozzáférést*, csatlakozási lehetőségét foglalja magában, amely különös jelentőséget kap a *szolgáltatók és az előfizető közötti* (ún.: *előfizetői*) *jogviszonyok*, azon belül az *előfizetői díjak* árképzése körében is.

Az *előfizetők hálózathoz való hozzáférése* díjeleme (fix díj) - az előfizetők felé akár konkrétan elszámolva, akár nem - a távközlési szolgáltatások mindegyikében *komoly költséget* képez és piaci szempontból is *meghatározó* jelentőséggel bír.

Az egyedi előfizetői árképzés körében viszont tételesen, díjlemként nem minden esetben kerül felszámításra, sőt megállapítható, hogy a piac fejlődésével az „előfizetői hozzáférési díj önálló felszámítása” erősen csökkenő tendenciát mutat, különösen a sajátos átalánydíj-típusok egyre növekvő jelentősége mentén.

(A telefonszolgáltatás körében hagyományosan önálló tételeként jelent meg az előfizetők hálózathoz való hozzáférése, mégpedig: Az előfizetők számára a „vonal” biztosítása külön díjszabás alapján működött/működik és ahhoz kerül hozzáadásra az adott forgalomtól függő díj.)

2) A hálózati hozzáférési kötelezettségeket és azon belül különösen a szerződéskötési kötelezettséget a szabályozás szinte mindenütt piaci erőfölényhez kötötte/köti.

Az árszabályozás viszont a hozzáférés egyes típusai szerint és országoként, piaconként is jelentős változatosságot mutat. Az árszabályozás egységes alapjai közül azonban kiemelendő, hogy a hálózati hozzáférési szolgáltatások díjstruktúrájának szabályozásában a költségorientáció általában nem jellemző. (Ez alól kivételt jelentenek a hozzáférés meghatározott sajátos típusai, ahol a költségalapúság az árszabályozás alapvető tartalmi elemét képezi, pl.: helyi hurok - lásd a következőkben.)

3) A távközlés fejlődését tekintve a hozzáférés történetileg legtipikusabb eleme a bérelt vonali hálózati szolgáltatások köre, amely különösen a távközlési liberalizáció kezdetén rendelkezett meghatározó jelentőséggel piaci verseny szerkezetében, amikor is a távközlési hálózatok a maihoz képest igen kezdetleges fejlettségi szinten álltak.

A bérelt vonali szolgáltatások kiemelt hangsúlyt kaptak mobiltávközlés fejlődésében, ugyanis a mobil rádiótelefon hálózat teljes kiépítéséig a „mobilszolgáltatók” a telefonhálózat bérelt vonali szolgáltatásával pótolták a hálózat hiányzó szakaszait, a „lefedettség” hiányát. Mindez döntően hozzájárult a mobiltávközlés rohamos ütemű fejlődéséhez.

(A bérelt vonali hálózati és egyéb szolgáltatások nem tartoznak a dolgozat tárgykörébe: egyrészt ugyanis a bérelt vonali szolgáltatások jelentős részben a nem-nyilvános távközlésben képviseltek döntő szerepet, másrészt a távközlés fejlődése mentén a liberalizáció kezdeteitől fokozatosan csökkenő jelentőséget mutattak, harmadrészt területi okokból.)

4) A hálózati hozzáférés legfontosabb részterülete a telefon-, illetve a mobil rádiótelefon infrastruktúra és szolgáltatások hálózati együttműködése az informatika, az adatátvitel, valamint az internet infrastruktúráival és szolgáltatásaival.

Piaci jelentőségénél és a távközlés-fejlődését meghatározó jelentőségénél fogva a hozzáférés e fontos részterületén belül is külön kiemelendő a távközlési liberalizáció kibontakozása mentén egyre hangsúlyosabb, meghatározó hálózati hozzáférés-típus, mégpedig:

A telefon- vagy a mobil rádiótelefon hálózat által nyújtott azon speciális hozzáférési szolgáltatás, amely az internet szolgáltatók számára meghatározott hálózati végpontokon keresztül lehetővé teszi internet-szolgáltatás nyújtását az említett két hálózat előfizetői részére. Ebben az esetben az internet szolgáltató az előfizetői szolgáltatás nyújtása céljából igénybe veszi az adott hálózatot (pl.: telefon-hálózatot).

Ilyen hozzáférési típusú szolgáltatások közül kiemelendő:

a) a telefonhálózatból kezdeményezett nem földrajzi szám „behívásos, betárcsázós” internet szolgáltatás (ún.: internet szolgáltatás elérése telefonhálózaton keresztül vagy dial-up szolgáltatás).

b) A szélessávú, átalánydíjas internet-szolgáltatások, amelyek hatékony működése, megfelelő ellátása, fejlődése és piaci versenyének elősegítése körében a helyi hurok átengedése rendelkezik központi, kulcsfontosságú szereppel. A szélessávú adatátviteli, internettel összefüggő szolgáltatási rendszerek egyrészt napjainkban is rohamosan fejlődnek, másrészt a távközlési piaci szerkezet leghangsúlyosabb, meghatározó részévé váltak, sőt a távközlési piac fejlettségével összefüggő jellemzők legfontosabb elemét jelentik. Tulajdonképpen napjainkra a távközlés fejlődésének és a távközlési konvergencia folyamatának alapját, „motorját” képezik.

5) A hálózati hozzáférés sajátos típusai közül megemlítendő továbbá:

- a) *Vezetékes összeköttetés hiányában a telefonszolgáltatás* ellátása hálózati hozzáférés alapján. A telefonszolgáltató ez esetben a *mobil rádiótelefon hálózathoz való hozzáférés* útján sajátos technológiával biztosítja egyes előfizetői számára a szolgáltatást.
- b) Hálózati hozzáférésnek minősül a *mobil rádiótelefon hálózatban fennálló szabad kapacitás* biztosítása a versenytárs szolgáltatók számára (nem szabályozott, tehát kereskedelmi alapú díjakon). A szolgáltatók ezt akkor veszik igénybe, ha a hálózati kapacitásukat meghaladó, túlzottan magas forgalmat bonyolítanak, vagy nem rendelkeznek teljes lefedettséget biztosító hálózattal. (Ún.: virtuális mobil rádiótelefon hálózatok.)
- c) A mobil rádiótelefon szolgáltatók közötti *roaming* szolgáltatás, a mobil rádiótelefon hálózatokon történő barangolás.
- d) A *fizikai infrastruktúrához való hozzáférés* biztosítása az igénylő (jogosult) szolgáltató részére a megfelelő szolgáltatás-nyújtás érdekében, ide értendők, pl.:
- da) A *távközlési építményekhez*, alépítményekhez, eszközökhöz, azok *elhelyezésére szolgáló helyiségekhez*, épületekhez, illetve pl.: kábelárokhoz, csőnyíláshoz, antennatoronyhoz való hozzáférés. (Mindezekben belül a hozzáférés önállóan nevesített esete a *helymegosztás*.)
- db) A *működés- vagy üzemeltetés-támogató* rendszerek.
- dc) A szükséges *szoftverrendszerekhez* való hozzáférés, a szoftverek használatának átengedése, lehetővé tétele, különösen amelyek a tisztességes versenyt biztosítják, tehát a hozzáférés valódi, tényleges igénybevételéhez szükségesek.
- dd) A hálózatok *együttműködő-képessége* szempontjából *nélkülözhetetlen interfészekhez, protokollokhoz*, egyéb kulcsfontosságú *technológiákhoz* való hozzáférés biztosítása (hozzáférésre kötelezett szolgáltatók részéről). (A hozzáférés e típusa a hálózatok és az adattovábbítás digitális fejlődésével, az Internet Protokoll (IP) jelentőségének növekedésével, illetve a platform-semleges szolgáltatási rendszer konvergenciájával egyre fontosabbá vált a piaci verseny keretében.)
- e) A *számfordításhoz, számfordító rendszerhez* vagy ezzel egyenértékű funkciót kínáló rendszerekhez való hozzáférés.
- f) A végpontok közötti szolgáltatások sajátos, kölcsönös *együttműködési képességének* biztosítása az előfizetők, *felhasználók* részére, illetve meghatározott *szabványosított* szolgáltatások körében kialakítandó hozzáférési struktúra, pl.: az intelligens hálózati szolgáltatások nyújtásához szükséges berendezésekhez való hozzáférés garantálása.
- g) Az elektronikus *média digitális átállása* körében a *feltételes hozzáférési rendszerekhez* való hozzáférés.

6) A távközlési liberalizáció és a piaci verseny szempontjából azonban a hálózati hozzáférés legfontosabb típusa az egyes meghatározott hálózati részekhez, elemekhez és a kapcsolódó eszközökhöz történő hozzáférés biztosítása (azon belül berendezések vezetékes vagy vezeték nélküli csatlakoztatása), amelyen belül kiemelendő:

A) A helyi hurok átengedése. (A helyi hurok az alábbiakban külön alponthban kerül ismertetésre.)

B) A bitfolyam hozzáférés.

A bitfolyam hozzáférés sajátos *nagysebességű digitális hálózati hozzáférési* szolgáltatás, amely a hálózat *átviteli kapacitásaihoz* biztosít hozzáférést és általánosan a már széles körben elterjedt *xDSL kiskereskedelmi szolgáltatás nagykereskedelmi* szolgáltatási rendszerét jelenti.

A bitfolyam hozzáférés *lehetővé teszi*, hogy a piaci erőfölénnyel rendelkező (hozzáférés biztosítására kötelezett) szolgáltató hálózatán keresztül más szolgáltatók is nyújthassanak *xDSL* szolgáltatásokat az előfizetők számára. (Más díjak, ellátási feltételek, szolgáltatás-minőségi szintek mentén, vagy akár egyedi igények sajátos teljesítésével, tehát valódi versenyt kialakítva.)

A távközlés fejlődése mentén a bitfolyam hozzáférés fontos *alapja* a *szélessávú* szolgáltatások piacán *kibontakozó verseny* „megnyitásának”, fejlődésének, fokozódó intenzitásának.

Különösen Európában, vagy pl.: Ausztráliában, Koreában, stb. *jellemző* a gazdasági és társadalmi hatásaiban is jelentős *szélessávú* szolgáltatások fokozódó *fejlesztési* szükséglete alapján.

Az *Egyesült Államokban*, illetve *Japánban* a sajátos piaci berendezkedés és a szélessávú szolgáltatások élenjáró fejlődése, speciális ellátási, piaci szerkezete alapján a bitfolyam hozzáférés *különösebb* jelentőséggel nem rendelkezik a liberalizáció folyamatában, illetve a liberalizált piaci működés keretében.

Fontos hangsúlyozni, hogy a bitfolyam hozzáférés a távközlés fejlődése, különösen az adatátviteli, az internettel összefüggő infrastruktúra és szolgáltatások fejlődése mentén, vagyis a *liberalizált távközlési piac* kereteiben jelent meg és ezt követően vált szükségessé a távközlési piaci verseny fejlődésében.

A bitfolyam hozzáférés nagykereskedelmi szolgáltatásának működése, átadása a telefonhálózat struktúrájához, felépítéséhez igazodik és több szinten is megvalósítható.

Ebből a szempontból külön hangsúlyozandó a bitfolyam hozzáférés *sajátos*, a szélessávú szolgáltatások piaci versenyének alapját képező *helyi szintű bitfolyam hozzáférés típusa*:

A *helyi bitfolyam hozzáférés* a *fejlett* és működő *távközlési versenyben* rendelkezik meghatározó jelentőséggel, amikor a szolgáltatók, a *versenytársak* már *kiterjedt* párhuzamos, alternatív *infrastruktúrát*, hálózatot építettek ki és megfelelően képesek *saját hálózatuk hatékonyságán* alapulva az általában *nem duplikált*, meghatározó piaci erővel rendelkező szolgáltatók *helyi hálózata* vonatkozásában a bitfolyam hozzáférés biztosításából adódó *előnyöket* kihasználni. A helyi bitfolyam hozzáférés tehát a bitfolyam hozzáférés, a nagykereskedelmi DSL szolgáltatás sajátos típusa.

A helyi bitfolyam hozzáférés struktúrájában az adatátviteli, általában internet szolgáltatások *gerinchálózati* jelátviteli rendszerét az *alternatív-versenytárs szolgáltató saját (gerinc)hálózatával* biztosítja a „*helyi központig*” (vagy meghatározott kisebb hálózati strukturális egységig, pl.: az ún.: *rendezőig*), ahol a hálózati interfészen keresztül csatlakozik a helyi hálózattal rendelkező szolgáltató, általában inkumbens szolgáltató *helyi hálózatához* és hálózati eszközeihez.

A helyi bitfolyam hozzáférés körében a *hálózati eszköz* a helyi hálózathoz, hurokhoz csatlakozó és annak forgalmát multiplexáló, illetve demultiplexáló eszközt jelenti (amelyek általában a helyi telefonközpontban, vagy az alközpontban található). A „fejlett” telefonhálózatban e hálózati eszközön keresztül hatékonyan biztosítható a versenytárs számára a *kétirányú xDSL* szolgáltatás-nyújtás, miközben a hozzáférést biztosító szolgáltató továbbra is használhatja a helyi hálózatot, helyi hurkot saját távközlési szolgáltatásainak nyújtására.

4.5. A hálózati együttműködés legfontosabb „önállósult” alapstruktúrája: A helyi hurok átengedése

A távközlési piaci verseny szempontjából a *hálózati hozzáférés* egyik legfontosabb sajátos és *elhatárolható típusa* a *helyi (előfizetői) hurok átengedése* (a továbbiakban: helyi hurok). A helyi hurok megosztása, átengedése döntő szerepet játszik a hírközlési gazdasági verseny kialakulásában, működésében.⁷⁴

A helyi hurok (azaz a *sodrott fémes érpárú* helyi hurok) a nyilvános vezetékes (azaz a helyhez kötött) telefonhálózatban az *előfizetői hozzáférési pontot* a rendezővel vagy ilyen típusú eszközzel összekötő *fizikai áramkör*.

Az *előfizetői hozzáférési pont* ahogy említésre került olyan előfizetői hálózati végpontot jelent, amelyen keresztül az előfizető távközlési végberendezés csatlakoztatása révén hálózati funkciókat és a hálózaton nyújtott szolgáltatásokat vehet igénybe.

(Távközlési végberendezés pl.: telefonkészülék, mobil rádiótelefon készülék, számítógéphez tartozó adatátviteli szolgáltatások elérését biztosító informatikai eszközök, pl.: modem stb.)

A *hurok elnevezés* abból *ered*, hogy a telefonszolgáltatás kezdetén, de sok esetben napjainkban is, a *telefonhálózat előfizetőhöz* képest *legutolsó része két darab réz vezetékből állt/áll*, amelyet leegyszerűsítve egy *hurokként* is lehetséges ábrázolni. *Napjainkban* azonban már ez a hálózati szakasz *nem feltétlenül rézből* készül és nem feltétlenül csupán *két vezetékből áll* (lásd pl.: az NGN (V. fejezet) keretében).

A helyi hurok tehát minden olyan hálózati szakaszt magában foglal, amely az előfizetőt, az előfizető hálózati végpontját összeköti a telefonhálózat első nagyobb csomópontjával, a rendezővel. Ez a hálózati szakasz állhat sodrott fém érpárból, optikai kábelből, koaxiális kábelből, de lehet vezeték nélküli összeköttetés is.

Egy szempontból azonban valamennyi *helyi hurok-típus megegyezik*, mégpedig abban, hogy egy adott előfizetőre vetítve e hálózati szakasz igényel a *legnagyobb kiépítési költségeket*, sőt számos

esetben, területen, piaci berendezkedésben *lehetetlen párhuzamosan* kiépíteni. Ezért a hozzáférése, összekapcsoláson belül a helyi hurok átengedése és annak szabályozása kiemelt jelentőséggel bír.

A helyi hurok megkülönböztetett szerepe tehát abból fakad, hogy az *előfizetőket* a fő hálózati elemekhez csatlakoztató *hálózati szakaszt* fogja át, amelynek - újonnan történő, vagy a szolgáltatókhoz, szolgáltatásokhoz igazodó párhuzamos - *teljes kiépítése* (azaz minden egyes lakásba, irodahelyiségbe stb. kihúzása) szinte *lehetetlen* a versenykörnyezetben működő piaci struktúra keretében is.

A helyi hurok átengedése a liberalizált távközlési gazdasági viszonyok minden részét áthatja, és a távközlési piac fejlődése során *napjainkig meghatározó* jelentőségű. A helyi hurok átengedése *kiemelt piaci szerepénél* fogva *valamennyi* távközlési liberalizációt megvalósító *országban*, illetve távközlési piaci szerkezetben érvényesül, meghatározott sajátos szabályozási módszerek keretében.

Általánosan megállapítható továbbá, hogy a távközlési liberalizáció folyamatában a helyi hurok átengedése viszonylag „későn”, tehát a *liberalizáció kibontakozásához* igazodva jelent meg a távközlési igazgatás és szabályozás alapvető intézményei között, továbbá a távközlés fejlődésével minősíthető meghatározó gazdasági tényezőnek és általános együttműködési formának a piac struktúrájában. A részleges átengedés pedig „még később”, vagyis a távközlés, azon belül a szélessávú adatátviteli szolgáltatások rohamos fejlődése, valamint a távközlési konvergencia kiszélesedése mentén vált szükségessé szabályozásban és a piaci működés keretében.

1) A helyi hurok átengedésének legfontosabb *sajátosságai*:

a) Egyrészt az *eredeti szolgáltató* a vonal, a helyi hálózat *átengedett* szakaszán *nem végez* jeltovábbítást, tehát a hurok, a réz érpár bérleti, *használati jogviszonyát* jelenti. (Ebből következően általánosan használatos másik elnevezése: a *vonalbérlet*.)

b) Másrészt a *díjak* megállapítása során általában *elválasztandók azok a költségek*, amelyek nem az adott vonal fenntartásával kapcsolatosak - ez az ún.: *unbundling*.

c) Harmadrészt a hálózat tulajdonosa, vagyis általában az üzemeltető illetve a szolgáltató köteles a helyi hurok átengedésének garantálása érdekében az új szolgáltató berendezésének vagy eszközeinek *megfelelő elhelyezését* (közös eszközhasználat) biztosítani.

Külön hangsúlyozandó a helyi hurokkal kapcsolatos hálózati együttműködés körében a szintén sajátos *teljes* vagy *részleges* átengedés fogalma.

A vezetékes *telefonhálózat frekvenciatartománya*, frekvenciaspektruma ugyanis a) *hallható* - beszédsávú, azaz *hangfrekvenciás* és b) *nem hallható* - nem beszédsávú, azaz a *hangfrekvenciás sáv feletti* részre osztható. E frekvencia tartományok alapján lehet elválasztani a helyi hurok *teljes* vagy *részleges* átengedését.

A helyi hurok *teljes átengedése* azt jelenti, hogy a helyi hurokkal rendelkező szolgáltató köteles bérbe adni a teljes vezetéket (a hurkot) az új szolgáltatónak, ha azt az előfizető igényli.

Az előfizetői hurok *részleges átengedése* (megosztott használat) keretében azonban az *eredeti szolgáltató* a vezetéken *telefonszolgáltatást*, hangszolgáltatást nyújt, a *megosztást igénylő* (ún.: jogosult) szolgáltató pedig csak a *hangfrekvenciás sáv feletti frekvenciákat* használhatja jellemzően *adatátviteli* (internet-szolgáltatások, stb.) szolgáltatások nyújtása céljából.

2) A *liberalizáció kezdetén* a helyi hurok *teljes átengedése* rendelkezett a piaci verseny fejlődése szempontjából érdemi jelentőséggel, ugyanis így az *előfizetők szolgáltató-váltással* összefüggő igényeit a *versenytárs* szolgáltatók teljesíteni tudták, hiszen *nem kellett* óriási beruházásokkal *kiépíteni* a helyi hurokhoz tartozó hálózati szakaszt. Mindez azért fontos, mert a szolgáltatók a *helyi hurok használata nélkül* még a másik szolgáltató *előfizetőinek* kifejezett *kérése*, megkeresése alapján *sem* lettek volna képesek szolgáltatást nyújtani.

Másik oldalról tekintve, a verseny kezdetén még a párhuzamos kiépítés lehetősége esetében *sem* lett volna *ésszerű* kiépíteni az előfizetői hálózati végszakaszokat (hurkot), hiszen a komoly költségigényű beruházás teljesen *feleslegessé* vált volna, ha az előfizető a hálózat kiépítése után pl.: mégis visszatér az eredeti szolgáltatóhoz vagy egy harmadik szolgáltató szolgáltatásaira tartott volna igényt.

Általánosan megállapítható tehát, hogy a helyi hurok szempontjából a távközlési piaci verseny kibontakozását *leghatékonyabban a hurok átengedése* szolgálta, már csak azon az alapon is, hogy a hurok teljes vagy a megosztott használatában (hozzáférésben) rejlett a *legkisebb gazdasági kockázat*.

A liberalizáció kibontakozása, a piaci verseny fejlődése és a gazdasági kockázat vonatkozásait tekintve a helyi hurok átengedésének ugyanis kiemelt *előnye*, hogy a hálózati szakasz tulajdonjogi helyzetének megváltozása nélkül sajátos bérleti, használati jogviszonyt jelent. A helyi hurok *átengedése* tehát *nem* eredményezi a *hálózat-szakasz tulajdonjogának* megváltozását. Vagyis amennyiben az új (a helyi hurkot használó) szolgáltató az előfizető szándékaitól függően *már nem tartott* igényt a hurokra (pl.: az előfizető felmondta e szolgáltatóval kötött előfizetői szerződését), akkor a bérleti jog *megszűnésével* a hálózat használati joga visszaháramlott a hálózat tulajdonosára.

A távközlési szolgáltatások, azon belül a *szélessávú* adatátviteli, így az egyre elterjedtebb *xDSL* (pl.: ADSL) szolgáltatások fejlődésével a *helyi hurok* átengedésének *jelentősége* tovább *nőtt* és egyben *eltolódott a hangfrekvencia feletti tartományra*. Ebből következően a helyi hurokkal összefüggő hálózati együttműködésen belül is átterelődött a hangsúly a teljes átengedéstől a *részleges átengedés* irányába.

A példaként említett xDSL szolgáltatás, azon belül a szélessávú internet-elérési szolgáltatás azon alapul, hogy a telefonhálózaton a hallható, *beszédsávú* tartományon belül továbbított „beszéddel” egyidejűleg, *egyszerre adatok* is *átvihetők* a telefonhálózat nem hallható, *beszédsávon kívüli* tartományokban, mégpedig különösebb *műszaki nehézségek nélkül*.

A távközlés egészét érintő jelentőséggel rendelkezett tehát az a *technológiai fejlődés*, amelyből következően a rohamosan fejlődő *adatátviteli szolgáltatások* nyújtásához *nem* szükséges *párhuzamos*, új hálózati infrastruktúra. Ez a technológiai előny azonban a helyi hurok *átengedésének* jogintézménye *nélkül* a gazdasági versenyben igen hátrányos, *behozhatatlan* helyzetbe hozná a kiterjedt vezetékes *telefonhálózattal nem rendelkező* szolgáltatókat (köztük különösen az adatátviteli és internet-elérést nyújtó szolgáltatókat).

Ebből következően a helyi hurok átengedése az *adatátviteli szolgáltatások*, az *internet használat* területén, valamint e szolgáltatások költségei, piaci fejlődése szempontjából is átütő jelentőségűvé vált.

Mindezek alapján a helyi hurok átengedésének szabályozása *napjainkban* is *központi* eleme a távközlési piac átrendeződött szolgáltatási struktúrájának.

A helyi hurok hangfrekvenciás tartomány feletti sávját jellemző *részleges átengedés*, a teljes átengedés (a vonalbérlet) egy különleges típusa, amelynek kertében *nem a fizikai vonal* teljes bérlete, hanem egy *meghatározott frekvenciasávja* képezi a hálózati jogviszony tárgyát és e frekvenciasávhoz kötődnek a jogviszony tartalmi elemei. *További különbség*, hogy a szélessávú adatátvitel a csatlakozás pontján mindig *kiegészítő berendezéseket* igényel, amelyek a *közös eszközhasználat* szempontjából bonyolultabb szabályozást és piaci viszonyokat jelent a teljes átengedésnél alkalmazható érpár és közös eszközhasználathoz képest.

3) A távközlési szektor-specifikus szabályozási rendszerek keretében a helyi hurok átengedésére általánosan a *piaci, gazdasági erőfölénnyel* rendelkező szolgáltatók kötelesek, mégpedig a helyi hurok átengedésére vonatkozó igény, ajánlat alapján. (A versenytárs szolgáltatók helyi hurok átengedésére vonatkozó igényét pedig az *előfizetők* szándékai határozzák meg.)

A távközlési gazdasági igazgatás körében kijelölt szolgáltatókat tehát a helyi hurok teljes vagy részleges átengedésére vonatkozóan hálózati együttműködési, azon belül a hálózati jogviszony létrehozását tartalmazó *hálózati szerződéskötési kötelezettség* terhelte/terheli.

(Amennyiben a helyi hurok átengedésére kötelezett szolgáltató előfizetője másik szolgáltatót akar választani és e kiválasztott (jogosult) szolgáltató igényli a helyi hurok átengedését.)

Az helyi hurok *átengedése* csak *objektív, átláthatóan* indokolt és a szabályozásban pontosan *meghatározott műszaki*, technikai és bizonyos - nagyon szűk körben biztosított - *gazdasági* okok alapján *tagadható* meg.

Miután a helyi hurok átengedése a távközlési piac működésében és fejlődésében kiemelten fontos *garanciákat* tesz szükségessé, ezért a helyi hurok vonatkozásában *egyaránt* érvényesülnek a hálózati együttműködés „általános” szabályai és elvei (lásd az előzőekben), illetve a helyi hurok sajátosságaihoz igazodó „különös”, speciális szabályok (azon belül erős közjogi alapú piaci korlátok, kötelezettségek).

A helyi hurok átengedése a megoldási módszerek tekintetében bizonyos eltérésekkel, de az *Egyesült Államoktól Japánon keresztül Európáig* (szinte *valamennyi* távközlési liberalizációt folytató ország) részletesen szabályozott és a távközlési igazgatás alapvető elemét képezi. Sőt, a helyi hurok megosztása olyannyira alapvető, nélkülözhetetlen jogintézménye a távközlési piaci versenynek, hogy *Új-Zéland* sajátos távközlési liberalizációs folyamatában is elkerülhetlenné vált bevezetése.

A helyi hurokra vonatkozó hálózati együttműködést a távközlési szektor-specifikus szabályozás nem bízhatja a piaci szereplőkre, ezért a *hálózati jogviszony* minden eleme és részlete *garanciálisan szabályozott*. A távközlés-szabályozás részletesen meghatározza a helyi hurok átengedésére vonatkozó hálózati együttműködés létrehozását, tartalmi elemeit, a kötelezett helyi hurok átengedésére irányuló „ajánlatát” (stb). Továbbá a jogérvényesítés keretében erős beavatkozást biztosító közhatalmi típusú, hatósági hatáskörökkel és széleskörű „közösségi”, hatósági felügyeleti jogkörrel ruhazza fel a távközlési hatósági funkciókat gyakorló állami, közigazgatási szervezeteket. A *helyi hurok* átengedésével összefüggő *szektor-specifikus szabályozás* és jogintézmények köréből *kiemelendő*:

A) A helyi hurok műszaki alapjával, átengedésével kapcsolatos *átláthatóság* és *nyilvánosság* kötelezettségei, amelyben szabályozásra kerülnek a nyilvánosság formái, illetve eszközei.

B) A szabályozás részletesen rendezi a *hálózati jogviszony létrehozásának kereteit, menetét*, a jogviszony *tartalmát* és általában *előzetes beavatkozást* biztosító jóváhagyás, tartalom-megállapítás tárgyú közhatalmi *hatósági hatáskörök* kerülnek kialakításra a távközlési igazgatás körében. Vagyis a helyi hurok átengedésének tárgyában létrehozott hálózati jogviszonyoknak általában *érvényességi* kelléke az *előzetes vagy utólagos hatósági beavatkozás* valamely formája.

Pl.: *a)* A helyi hurok átengedésére vonatkozó konkrét *hálózati szerződés* csak a hatóság által *előzetesen jóváhagyott* (vagy tartalmában megállapított) általános keretszerződés, keretajánlat szerint köthető meg. *b)* A felek által létrehozott konkrét hálózati jogviszony érvényességi feltétele a *hatóság utólagos jóváhagyása*, amely a módosításokra is kiterjed. *c)* A helyi hurok átengedésének *fontosabb feltételeit* kifejezetten a szabályozás *határozza meg*. *d)* Az *átláthatóság* és az erős („utólagos”) hatósági *felügyeleti jogkör kombinálása* útján garantált hálózati jogviszonyok.

C) Külön kiemelő a helyi hurok átengedésének, megosztott használatának *dija*, amely a hálózati hozzáférési jogviszonyok, szolgáltatások típusain belül elhatárolhatóan és sajátosan, szinte „mindenütt” *részletes* árszabályozás alá vont struktúrát képez.

A *helyi hurok árszabályozásnak* alapja általánosan a *költségalapúság*, a költségorientáció, amelynek típusai és tartalma a korábbiakban már említett (4.3. pont) hálózati együttműködés, összekapcsolás árszabályozási módszereihez, modelljeihez igazodik.

A felsorolt *modellek közül* a helyi hurok vonatkozásában általában a *LRIC* modell és a *benchmark modell* keretén belül a *költségalapú* árképzéseket *elemző benchmark módszerek* minősíthetők a *legszélesebb* körben elterjedt árszabályozási módszereknek.

A távközlési liberalizáció folyamatai közül történetileg is élenjáró *Egyesült Államok* helyi hurok átengedésére vonatkozó szabályozásában *sajátos LRIC modell* került alkalmazásra az FCC hatáskörébe utalva.

A helyi hurok átengedését az *Európai Közösségben* kiemelt jelentőségénél fogva *rendelet* szabályozza,⁷⁵ amelynek fontos tartalmi eleme, hogy a helyi hurok átengedésének kötelezettsége a *jelentős piaci erő azonosításához*, státuszához kötött. A helyi hurok átengedésére köteles szolgáltató a hálózati jogviszony tartalmára, feltételeire vonatkozóan köteles továbbá *referencia ajánlatot* készíteni (ún.: Reference Unbundling Offer - RUO) és azt *jóváhagyás céljából* a *szabályozó hatósághoz benyújtani*. A helyi hurok átengedése az Európai Közösségben is részletesen meghatározott *árszabályozás* alá vont hálózati együttműködést képez. Az árszabályozás elvi alapja szintén a *költségalapúság*, a vonatkozó *költségszámítási módszer* pedig részét képezi a RUO-nak.

A helyi hurok átengedésével és azon belül különösen *árképzéssel* szoros összefüggésben a szabályozás általában *kötelezettségként* határozza meg a helyi hurokkal kapcsolatos *költségek elválasztását*. Vagyis a helyi hurok átengedésére kötelezett szolgáltatók a szabályozás alapján kötelesek (egyik legfontosabb további kötelezettségként) a helyi hurok átengedése körében *elválasztani azokat a költségeket*, amelyek *nem az adott vonal fenntartásával* kapcsolatosak („*unbundling*”).

A távközlési piaci verseny működésében és fejlődésében ugyanis hangsúlyos szerepet képvisel, hogy a *hurok használatát igénylő* (ún.: „*jogosult*”) szolgáltatót *kizárólag* az igényelt *helyi hurokkal* szoros és közvetlen összefüggésben *felmerült költségek* megfizetése terhelje.

Vagyis *csak* azoknak a *költségeknek* a megfizetése, amelyek az átengedésre kötelezett szolgáltatót az adott helyi hurok átengedésének biztosításával kapcsolatosan terhelik. (A költségeket a jogosult köteles megfizetni az átengedésre kötelezett számára.)

A távközlési liberalizáció körében az „*unbundling*” fogalma a hálózati együttműködéssel összefüggő *árképzési elveken kívül* magában foglalja a *hálózat-részek, elemek elkülönítési, szétválasztási* („*kicsomagolási*”) *kötelezettségét* is, általában *piaci erőfölénnyel* kötöten. A távközlési piacon erőfölénnyel rendelkező szolgáltatók tehát az „*unbundling*” fogalma alapján kötelesek biztosítani a *hozzáférést* a hálózat „*egyáltalán*” nem vagy csak versenyakadályozó nehézségek árán duplikálható elemeihez.

Hangsúlyozandó (ide nem értve a hálózati összekapcsolás struktúráját), hogy a szolgáltatások jelentős részében a *szolgáltatók* számára a *költségek*, valamint a gazdasági és műszaki *ésszerűségek* alapján *lehetetlen lenne* a *hálózati együttműködés*, *ha csak és kizárólag a teljes hálózatokhoz* lenne biztosított a hozzáférés lehetősége és a *hálózati funkciók teljességének* használatát *kellene megfizetniük*. Ebben az esetben ugyanis nyilvánvalóan *olyan hálózat-szakaszok*, hálózati funkciók *költségeit is kötelező* lenne megfizetni, amelyeket a jogosultak egyáltalán nem használnak.

Nem beszélve arról, hogy a *piaci erővel* rendelkező szolgáltatók kiterjedt hálózataikhoz való „*unbundling*” *nélküli hozzáférés* olyan *roppant költségeket* okozna, amely egyértelműen *akadályozná* a piaci verseny kialakulását. Nem lenne ugyanis *olyan versenytárs*, amelyik képes lenne a *piacról való kizorulás nélkül megfizetni a teljes hálózathoz való hozzáférést*.

A *helyi hurok* tehát az „*unbundling*” szempontjából is kitüntetett helyet foglal el a hálózati együttműködésben, hiszen a *hálózat strukturális elemi szintű* hozzáférési célú elkülönítésének is alapelemét képezi.

A helyi hurok és az unbundling összefüggésének további fontos része, hogy a helyi hurok átengedésének díjstruktúrájában - ahogy már a fentiekben említésre került - általánosan érvényesül a költségek elválasztásának kötelezettsége.

A helyi hurok átengedésével összefüggő árszabályozás keretében alapvetően fontos biztosítani az átengedésre kötelezett szolgáltató *felmerült költségeinek megtérülését*, valamint a méltányos és a helyi infrastruktúra további fejlesztéseit megalapozó *hozamot*.

A helyi infrastruktúra fejlesztése, bővítése szempontjából a helyi hurok árképzése körében különös árszabályozási felelősséget igényel az *egyetemes szolgáltatás* megfelelő ellátása, működése és az egyetemes szolgáltatással összefüggő hálózatépítés figyelembevétele.

D) Fontos kiemelni továbbá, hogy a helyi hurok átengedése a *szolgáltatási alapú verseny* biztosításának, kibontakozásának alapvető jogintézménye, ebből következően árképzési modelljeinek keretében ahol lehetséges különösen garantálni és *ösztönözni* kell az alternatív, párhuzamos *infrastrukturák kiépítését*, beruházásait.

5. A távközlési igazgatás közigazgatási szervezeti rendszerének alapintézménye: A szabályozó hatóság

A piaci alapú közszolgáltatások liberalizációjának alapvető eleme a vállalatirányítás keretében működtetett állami funkciók, feladatok, hatáskörök elválasztása a piac szerkezetétől, működésétől és a piaci szereplőktől.

A piaci viszonyokat tekintve a távközlési liberalizáció folyamatában is elsőrendű szempontot jelentett az állam *tulajdonosi hatalmának* és a *hatósági, gazdasági igazgatási funkcionak* éles *elhatárolása*. E két szerepkör elválasztása általános alapvető jelentőségű követelménynek minősíthető a távközlési piac működésében *a) mind a piaci verseny, b) mind a liberalizáció és a privatizáció alapján a piacon megjelenő és kiterjedt magántulajdon, c) mind a befektetők és a befektetések, d) mind a piaci szereplők védelme, e) mind pedig a liberalizáció folyamatának kibontakozása és f) a liberalizált piaci keretek közérdekű fejlődése* szempontjából.

Általánosan megállapítható, hogy a távközlési piaci szerkezetváltás és a liberalizáció alapvető és általános hatást gyakorol az állami funkciókra, tevékenységekre és ebből következően az állami beavatkozást érvényesítő *szervezeti rendszerre* is.

A liberalizáció folyamatában ugyanis az *állam szerepe* döntően átalakult, mégpedig a közszolgáltatást, az ellátórendszert működtető *tulajdonos szerepből* „átkerült” a *közhatalmi, piacszabályozói, gazdasági igazgatási „szerepkörbe”*, amelynek keretében immár az állami szervezeti rendszertől elkülönült *külső jogalanyok*, piaci szereplők irányában szükséges garantálnia a *piaci verseny* fejlődését, működését és védelmét. Megváltozott tehát az *állami befolyás*, beavatkozás *alapja*: Míg korábban az állam a távközlési piac egészében tulajdonosi hatalommal bírt, addig a liberalizált távközlési piac szerkezetében már kizárólag közhatalmi típusú, gazdasági igazgatási befolyással rendelkezett/rendelkezik.

Ahogy az I. és II. fejezetben részletesen elemzésre került az állam korábbi *tulajdonosi hatalma* a távközlési ellátást nyújtó vállalat, szervezet és a távközlési szolgáltatási rendszer vonatkozásában is szinte teljeskörűen érvényesült. Az állam tehát egyrészt általában a távközlési vállalat tulajdonosának minősült, másrészt szinte kivétel nélkül állami tulajdonban állt a távközlés közszolgáltatási ellátása, az ellátás lehetősége és állami feladata. (Néhány fontosabb kivétel, pl.: Egyesült Államok, Finnország.)

Az állami beavatkozás alapstruktúrájának *szervezeti átalakulása*, a *közhatalmi befolyás* térnyerése abban az esetben is érvényesül, ha az állam a liberalizált piacon ugyan meghatározó befolyás nélkül és szűk keretekben, de *fenntartott bizonyos tulajdonosi szerepet*, meghatározott *tulajdonosi részesedést* a „volt” állami *távközlési vállalatban* (inkumbensben). A vizsgált liberalizációs folyamatokban ugyanis kivétel nélkül és általánosan megállapítható, hogy az *állami tulajdon fenntartása* esetében is *a) egyrészt elválasztásra került* az állami tulajdonban

működő vállalat és az állami, közhatalmi funkciók, hatáskörök gyakorlása, *b)* másrészt - szintén kivétel nélkül - *garanciák* övezik a *köztulajdon* és a *magántulajdon* egyenlőségét.

Megszűnt tehát a *korábbi strukturálatlan* intézményrendszer, amelyben az állam *négy fő alapvető funkciót*, szerepkört gyakorolt *egységes* keretekben a távközlési piacon:

- a) tulajdonos (az ellátást nyújtó szolgáltató és az ellátás, a távközlési feladat „tulajdonosa” is általában),
- b) ágazat- és vállalatirányító,
- c) a távközléssel összefüggő hatósági típusú állami feladatokat, funkciókat gyakorló és
- d) - amennyiben elválasztásra került a távközlési közszolgáltatás „állami tulajdona” és az ellátást nyújtó szolgáltató tulajdona - a koncessziós jogviszony alanya.

A *koncesszió* alapvetően a kibontakozó liberalizációt megelőzően és igen szűk körben érvényesült a távközlés területén. Alkalmazásának keretéből és indokai közül megemlítendő: *a)* a távközlés, a hálózati infrastruktúra fejlődésének megalapozása, *b)* a gazdasági, piaci hatékonyság növelése, illetve egyes esetekben *c)* a költségvetési hiány enyhítése, vagy *d)* más közszolgáltatások fejlesztési forrásainak megszerzése. (Mindezek a korábbiakban említésre kerültek.)

A liberalizált távközlési piac keretében tehát világszerte kialakultak a piaci szereplőktől *függetlenített* távközlés-gazdasági igazgatás hatásköreit gyakorló állami szervezeti keretek.

A távközlés *közigazgatási intézményrendszere* országonként és a liberalizáció folyamatának kibontakozása mentén is változatos struktúrát és szabályozást mutat. A közhatalmi típusú „közszolgáltatásokat” gyakorló állami szervezetek kialakítása, működése és a kormányzati rendszerben történő elhelyezése ugyanis:

- a) egyrészt az állami szuverenitás egyik legfontosabb alapja,
- b) másrészt minden országban jellegzetesen a nemzeti sajátosságokhoz, hagyományokhoz igazodik,
- c) harmadrészt pedig folyamatos átalakításoknak volt kitéve a távközlési piaci viszonyok folytonos változását előidéző liberalizációs folyamat, illetve a távközlés rohamos ütemű gazdasági és műszaki fejlődése alapján.

Mindezek alapján ehelyütt a távközlési közigazgatási intézményrendszer általános sajátosságai, szervezési elvei, szervezetrendszerének, tevékenységének alapjai kerülnek elemzésre.⁷⁶

1) A liberalizáció folyamatának, illetve a liberalizált távközlési piac működésének egyik legfontosabb alapját képezi a távközléssel összefüggő gazdasági igazgatási és egyéb funkciókat ellátó állami, közigazgatási intézményrendszer szervezete, működése, illetve feladat- és hatásköre.

Általánosan minden gazdasági ágazatban, így a távközlés körében is megállapítható, hogy a szervezeti rendszerrel összefüggő szabályozásban és azon belül a szervezeti, valamint a feladat- és hatáskört rendező normák tartalmában egyértelműen visszatükröződnek a szektor-specifikus anyagi jogi rendelkezések sajátosságai.

A távközlési igazgatás *szervezeti keretét* tekintve *többféle modell* létezik, amelyek közül kizárólag a *távközlési szabályozó hatóság* minősíthető világszerte általánosan alkalmazott szervezeti megoldásnak. A fontosabb (szabályozó hatóságon kívüli) szervezeti modellek köréből *kiemelendő*:

a) A távközlési állami funkciók ellátása kizárólagosan a *minisztériumi* struktúrába tagozódik, vagyis minisztérium vagy minisztérium szervezetén belül elkülönített szervezeti egység gyakorolja a távközléssel összefüggő hatósági és nem hatósági feladatokat.

b) A *gazdasági verseny* általános *igazgatását* ellátó (gazdasági versenyhatóság, versenyfelügyelet, gazdasági versennyel összefüggő állami feladatokat ellátó szabályozó hatóság, stb.) szervezeti rendszer által gyakorolt távközlési közhatalmi és egyéb állami funkciók.

A *szervezeti modellekkel* összefüggően általános értelemben fontos hangsúlyozni, hogy a távközlési piac közérdekű működése és a liberalizáció folyamata szempontjából a távközlési igazgatási funkciók *államszervezeten belüli elhelyezésének* alapvetően nincs különösebb jelentősége *három* általában kiemelhető *lényeges feltétellel*:

A) A köztulajdon és a magántulajdon egyenlőségének messzemenő garantálása mellett *sem „szerencsés”* a távközlési igazgatási, jogérvényesítési funkciókat a távközlési piacon esetlegesen fenntartott *állami tulajdont* kezelő *közigazgatási szervezet keretébe*, vagy *hierarchikus irányítása alá* helyezni.

Ebben az esetben ugyanis óhatatlan, hogy az állam tulajdonosi hatalmát, jogait gyakorló állami szervezet (általában a minisztérium) az állami feladatokat elfogultan, mégpedig az inkumbens szolgáltatónak alaptanul kedvező, a távközlési piaci verseny fejlődését nem egyértelműen garantáló módon fogja ellátni.

A liberalizált távközlési piacon általában az inkumbens szolgáltató tulajdoni szerkezetében stratégiai, vagy egyéb okból fennmaradt állami tulajdont, tulajdonosi jogokat leggyakrabban valamely minisztérium kezeli.

B) A liberalizált távközlési piac fejlődése, sajátos működése és a piaci verseny jellegzetes szempontjai alapján kiemelten fontos *mind szervezeti, mind szakmai* értelemben egymástól *elválasztani*:

a) a távközlés-politikai, stratégiai döntések meghozatalát, a *jogalkotási* tevékenységet, a *nemzetközi* koordinatív funkciókat, a távközlés közszolgáltatási tartalmával kapcsolatos alapvető állami feladatokat, a szociális szempontokat, *távközlés-fejlesztési, támogatási* funkciókat

b) az egyedi jogérvényesítéstől, jogalkalmazástól, hatósági felügyeletről (az egyedi közhatalmi, hatósági feladat- és hatáskörök ellátásától).

Az állami feladatellátás megszervezése körében *e két fontos funkciócsoport elválasztásának* legfontosabb *indokai*:

A távközlési piaci verseny „törékenysége”, fontosságára, kiemelt közérdek tartalmára, valamint bonyolult hazai és nemzetközi állami funkciókat igénylő szerkezetére tekintettel *a) a távközlés-politikai* feladatok, a távközlési jogalkotás és *b) az egyedi hatósági* típusú jogérvényesítés ellátásának egyetlen állami, közigazgatási szervezet „kezében” történő összpontosítása olyan állami „felelőség-koncentrációt” eredményez, amelynek felvállalása nem ajánlatos.

A szervezeti struktúrát is meghatározó számtalan távközlés-igazgatási szempont közül néhányat csak példa szintjén megemlítve:

Egyrészt a távközlési aszimmetrikus, ex ante, szektor-specifikus szabályozás piaci versennyel összefüggő rendelkezéseinek érvényesítése, illetve egyéb, szintén kiemelten fontos egyedi hatáskörök (frekvencia, azonosító, fogyasztók jogai, védelme, stb.) ellátása *összetett* elméleti, jogalkalmazási, közgazdasági, műszaki *szakmai ismereteket*, az egész piacra kiterjedő vizsgálati folyamatokat igényel.

Másrészt a távközlési szolgáltatási rendszer társadalmi szempontból, a közérdeket tekintve *közszolgáltatási* tartalommal rendelkezik, a *társadalmi viszonyokban* komoly hatást gyakorol, továbbá számos alapvető jog érvényesülésének, sőt bizonyos körben a társadalmi viszonyok működésének is alapfeltételét képezi.

Harmadrészt a gazdaság egészének fejlődésében, *versenyképességében*, a kereskedelmi és a gazdasági viszonyok működésében is alapvető szolgáltatást jelent, valamint kiterjedt *külső gazdasági hatásokkal* rendelkezik.

Negyedrész a távközlési piac működésével összefüggő szempontok, így különösen: *a) a távközlési ellátás garanciáit* tekintve kiemelt állami felelőség, *b) a kiterjedt nemzetközi koordináció* szükséglete, *c) a világgazdasági versenyképességgel* összefüggő távközlési állami feladatok megfelelő ellátásának fontossága, *d) a jogérvényesítés* nehézségei, összetett rendszere, továbbá *e) a világpiacon* is jelentős, tőkeerős, kiemelt forgalommal, nyereséggel rendelkező multinacionális gazdálkodó szervezetek piaci jelenléte, és *f) e „nemzetközi”* távközlési szereplők, szolgáltatók az állam gazdasági beavatkozásával szembeni hatékony érdekérvényesítése, illetve sok esetben (különösen a hálózati együttműködés, az aszimmetrikus versenyszabályok vonatkozásában) az önkéntes jogkövetés teljes hiánya.

A jogalkotás és a jogalkalmazás egy szervezetre (pl.: minisztérium vagy sajátos jogalkotó hatáskörrel rendelkező szabályozó hatóság) telepített hatáskörében komoly *visszásságokat* okozhat *a)* a jogalkotás, a távközléspolitikai, a stratégia és *b)* a jogérvényesítés, a jogalkalmazási gyakorlat között szükségszerű *„fékek és ellensúlyok”*, illetve kölcsönhatások hiánya.

A távközlés-politika „mühelyétől” és a jogalkotástól *elkülönített* jogalkalmazó szervezet továbbá azért is fontos, mert így a nagy nehézségek árán kiforrott *jogalkalmazói gyakorlat* és tapasztalat független szervezet részéről (tehát egészen más piaci „szemüvegen” keresztül) kerülhet *becsatornázásra* a jogalkotás keretébe. Nem beszélve arról, hogy *egyrészt* a jogérvényesítő hatóság a jogalkotóhoz képest egészen más alapokon nyugvó *kapcsolatokat* épít ki a *piaci szereplőkkel*, amelyben egyre fontosabb szerepet kap a megfelelő döntéshozatal érdekében történő *együttműködés*. *Másrészt* a jogalkotási-jogalkalmazási hatáskör *egységes szervezeti* keretében a *jogalkotás* során elkerülhetetlenül érvényesülő piaci „lobby” egy az egyben érvényesül a jogérvényesítés, a jogértelmezés körében is, *míg* a *függetlenített jogalkalmazás* esetében a jogalkotást meghatározó „lobby” általában nem képes befolyásolni az egyedi jogértelmezést. (Legalábbis egészen más típusú és általában szűkebb körű piaci befolyás, lobby-tevékenység figyelhető meg a jogérvényesítést gyakorló szervezet irányában.)

Az elválasztás „*sajátossága*” azt jelenti, hogy a *jogalkotást* és a *jogérvényesítést* ellátó szervezeti rendszerek *szoros együttműködésben* gyakorolják tevékenységeiket. A liberalizált piaci alapú közszolgáltatások ugyanis más gazdasági igazgatási területekhez képest határozottabb, erősebb *szakmai alapú* együttműködést igényelnek a jogalkotó és a jogalkalmazó szervezetek között az adott szolgáltatás piaci verseny kereteiben is megfelelő fejlődése érdekében.

Ennek kifejeződése a liberalizáció folyamatában és a liberalizált piaci működésben is széleskörben alkalmazott jellegzetes *közigazgatási tevékenység-fajták* megjelenése, különösen: *a)* a piacsabályozás, *b)* piacfelügyelet, *c)* nyilvános egyeztetések, *d)* piaci szereplők sajátos bevonása a közhatalmi hatáskör-gyakorlás keretében, *e)* különleges (az állam, a piaci szereplők, illetve a fogyasztók irányában is fennálló) felelősségi rendszerek és az érvényesítésükre vonatkozó hatósági hatáskörök, *f)* piacvédelem, *g)* sajátos jogvita-rendező eljárási keretek.

A jogalkotás, a távközlés-politika és a jogérvényesítés, az egyedi hatásköri mechanizmus *megosztásának* egyik fontos *alapja* tehát a *kölcsönös* és egymás tapasztalataira épülő feladatellátás. Ennek keretében a távközlési jogalkalmazást és felügyeletet ellátó hatóság kiemelt feladata a távközlés-politika, a távközlési kormányzati stratégia, a szabályozás-politika, a jogszabályok előkészítése, valamint az általánosítható jogalkalmazási gyakorlat kialakítása, elemzése és becsatornázása a jogalkotás keretébe.

A távközlési piaci versennyel összefüggő közigazgatási jogalkalmazási tevékenység napjainkra általánossá vált fogalma világszerte az ún.: piacsabályozás. A piacsabályozás fogalma elnevezésével ellentétben kizárólag jogalkalmazási tevékenységet jelent és nem fogal magában jogalkotó hatáskört. (Lásd az alábbi 5.4.1. pontban.)

C) A távközlési igazgatási funkciók *elvileg elhelyezhetők*, de *nem működtethetők* hatékonyan a *gazdasági verseny igazgatását* ellátó állami szervezetben vagy az ún. *multi-szektor hatóság* keretében.

A nem túl találó, illetve nem szerencsés elnevezéssel illetett „*multi-szektor hatóság*” általában a piaci hálózatos közszolgáltatások egységesen megszervezett „gyűjtő” közigazgatási szervezetét jelöli. Ebben az esetben a hálózatos közszolgáltatásokkal összefüggő állami funkciókat (azon belül általában a jogérvényesítést) egyetlen egységesen megszervezett közigazgatási szerv gyakorolja. A tapasztalatok szerint nem igazán hatékony, nem eredményes szervezeti megoldás.

Ez alól *némi kivételt* jelenthet a távközlési hatóság és a versenyhatóság, illetve a multi-szektor hatóság pusztán *szervezeti összevonása*, amelyben a *távközlési hatóság* szervezete mind szervezeti tagoltságában, mind feladat- és hatásköreiben *változatlanul* működik tovább. Vagyis amennyiben az *összevonás eredményeként* csak annyi változik, hogy a távközlési hatóság egy

másik közigazgatási hatóság *szervezeti egységeként* folytatja alaptevékenységét. E szervezeti modell azonban minden közigazgatás-szervezési és elméleti *ésszerűséget nélkülöz*, hiszen a távközlési igazgatási feladatok olyannyira elhatárolhatók és sajátosak, hogy szakmai értelemben nem lehetne *racionalizálható párhuzamos* funkciókat találni. Az pedig *minden alapot és ésszerűséget nélkülöző* (sőt felháborító) módszernek minősíthető, ha két elkülönült feladat- és hatásköri rendszert megtestesítő hatóságot kizárólag azon az alapon vonnak össze, hogy *megspórolják* a járulékos költségeket (pl.: humánpolitika, gazdálkodás, stb.) Ez ugyanis nem közigazgatási reform vagy racionalizálás, hanem a közigazgatási feladatellátás megcsúfolása, sőt továbbmenve a *jogállam sérelme*. Ilyen típusú összevonások keretében ugyanis az elkülönült szakmai funkciók *összeegyeztethetlenné* teszik a hatósági eljárások közérdekű ellátását, a speciális eljárási szabályok és hatáskörök megfelelő szabályozását, elhatárolását, érvényesítését, és a jogorvoslati rendszer garanciális működését. Továbbá *óhatatlan* az egybevonat, de egyébként tartalmában elkülönült közigazgatási feladatok és hatáskörök, illetve szervezeti egységek *„versengése”*, amelyben mindenképp sérül a közigazgatási funkciók közérdekű ellátása. Kiemelendő az is, hogy számos ilyen esetben a hatósági működés *áttekinthetlenné*, a jogalkalmazói gyakorlat pedig *következtelenné* válhat, illetve a *piaci szereplőkkel* kialakítható együttműködési keretek sem biztosíthatók.

Ráadásul a *versenyhatósági* funkciók sokkal erősebb államszervezeten belüli *függetlenséget* igényelnek a távközlési igazgatási funkciókhoz képest.

A liberalizált távközlési piac sajátos szektor-specifikus, aszimmetrikus, *ex ante* versenyszabályozási rendszere, valamint egyéb szabályozási tárgykörei (pl.: fogyasztóvédelem, nemzetközi koordinációs, stb.) tehát *nem működtethetők* eredményesen, a *közérdeknek megfelelően* a versenyhatósággal összevonva.

A távközlés szempontjából a *multi-szektor hatóság* sem minősíthető *hatékony* szervezeti megoldásnak, mert a liberalizált távközlés nagyjából annyi hasonlóságot mutat más hálózatos közszolgáltató rendszerekkel, hogy hálózati infrastruktúra alapján működik.

Általánosan és egyértelműen megállapítható azonban, hogy *minden szempontból nélkülözi az ésszerűséget*, a közérdekű *garanciákat* és a hatékony állami feladatellátást, ha a *távközlés szektor-specifikus szabályozásának hiánya* miatt kerül a távközlési igazgatás a gazdasági verseny „általános igazgatását” ellátó „versenyhatóság” szervezetébe.

Lásd Új-Zéland távközlési liberalizációjának folyamatában, ahol a távközlési piaci verseny működésének alapvető problémái önmagában nem abból eredtek/erednek, hogy a távközlés-igazgatási feladatok a „versenyhivatal, a versenyhatóság” (Commerce Commission) keretében kerültek elhelyezésre, hanem abból, hogy igen hosszú ideig távközlési jogi szempontból „szabályozatlanul” (a versenyjog általános szabályai keretében) működött a távközlési liberalizáció és a liberalizált piaci struktúra. Vagyis nem érvényesült a távközlési piachoz igazított szektor-specifikus szabályozás. Bár igen távoli és napjainkban már nem is túl szemléletes példaként, de megemlíthető az *Egyesült Államok* távközlésének kezdetei fejlődése során a vasúti és a távközlési hatósági feladatok összevonásának szembevetendő eredménytelensége. Fontos mintát jelenthet továbbá a *német szövetségi multi-szektor hatóság* számos jogalkalmazási és működési problémája.

2) A távközléssel összefüggő állami funkciók, közhatalmi jogérvényesítő feladat- és hatáskörök, illetve a nem hatósági típusú feladatok (pl.: statisztikai célú adatgyűjtés, kiterjedt piaci elemző, értékelő tevékenység) legszélesebb körben elterjedt, világszerte általánosítható *szervezeti modellje*, szervezeti kerete: a *távközlési szabályozó hatóság*.

Kiemelendő, hogy az *Európai Közösség* 2003-ban hatályba lépett elektronikus kommunikációra vonatkozó *keretszabályozási rendszere* (amely napjainkban is szinte változatlan tartalommal hatályos), azon belül a Keretirányelv⁷⁷ az Európai Közösségen belül is létrehozta a szervezetében, államszervezeti elhelyezésében ugyan *változatos* (tehát tagállami hatáskörben kialakított), de tevékenysége, függetlensége, felelőssége és a piaci szereplők garanciális védelme (pl.: döntések bírósági felülvizsgálata) szempontjából azonban *egységes távközlési szabályozó hatóságok „hálózatát”* (National Regulatory Authority - NRA).

3) A szabályozó hatóság más típusú „hatóságoktól” való *elhatárolási ismérve nem a szervezeti függetlenségben és nem is a jogszabály-alkotási hatáskörben keresendő.* (Lásd az alábbiakban részletesen.) Sőt számos esetben az *elnevezésen kívül nem is tekinthető önálló közigazgatási szervtípusnak.*

A szabályozó hatóság *önálló szervezeti kategóriájával* összefüggésben kiemelendő, hogy a szabályozó hatóság fogalma, szervezeti jellege, működésének sajátos modellje az *angolszász jog- és közigazgatási rendszerekből* eredeztethető. Innen terjedtek el világszerte, különösen a liberalizált piaci alapú közszolgáltatások és meghatározott gazdasági igazgatási ágazatok hatósági szervezeti modelljeként.⁷⁸

A szabályozó hatóságok általános térhódításában jelentős szerepet képviselt továbbá, hogy a liberalizációt átfogóan támogató és ösztönző nemzetközi szervezetek (Világbank, Nemzetközi Valutaalap, OECD (Organization of Economic Co-operation and Development, Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet), WTO) határozottan támogatták, sőt számos esetben elvárták, illetve a gazdasági, pénzügyi fejlesztési program vagy a támogatás *feltételéül* szabták a szabályozó hatóságok létrehozását, működtetését.

Részben tehát az „eredetre” és a sajátos nemzetközi „ösztönző erőkre” vezethető vissza, hogy a szabályozó hatóságok ugyan világszerte *elterjedtek*, de legtöbb esetben *csak elnevezés szintjén*, a szervezet típusát jelölő elnevezés „*egyszerű lefordítása*” mentén.

A szabályozó hatóságokat állami szervezeti rendszerükbe „csatornázó” *országok többségében* ugyanis a szabályozó hatóság fogalma az elméletben *kidolgozatlan*, a jogalkalmazói gyakorlattól *idegen* és a nemzeti sajátosságokat tükröző szerves fejlődéssel kialakult, „*hagyományos*” állami intézményrendszer keretében jogállását tekintve *értelmezhetetlen* szervezeti modellt, kategóriát jelent. Ezekben az országokban (a „modern kontinentális jogrendszerek” többségében is) a szabályozó hatóság egyrészt eredeti szervezeti és működési rendszere szerint általában beilleszthetetlen, másrészt jogállását, fogalmi elemeit, működését, függetlenségét, hatékony közjogi eszközeit tekintve - többségében - *kidolgozatlan szervezeti rendszert képez.*

Mindebből következően a szabályozó hatóság *számos államban a szóhasználaton kívül nem minősíthető önálló szervtípusnak*, elhatárolható és elfogadott terminológiának.

A *angolszász jogrendszerekben* megszervezett szabályozó hatóságok mind: *a) a tevékenység - b) a szervezet - c) a működés - d) a függetlenség - e) a közszolgáltatási tartalmú szabályozói funkciók körében valódi sajátosságokkal rendelkeznek.*

Mindezek közül azonban egyedül a „*tevékenység*” minősíthető a szabályozó hatóságok tekintetében világszerte *egységesen* és általánosan érvényesülő meghatározó és elhatárolást megalapozó tartalmi ismérvnek. A tevékenység is *csak* azért, mert a piaci alapú hálózatos közszolgáltatások több jellemzőjüket tekintve világszinten egységes működést mutatnak.

Vagyis a liberalizált piaci közszolgáltatások széleskörben elterjedt szabályozó hatóságainak *egyetlen* világszerte *általánosítható*, valódi jellegzetes ismérve *sajátos tevékenységében* jelentkezik, amely az állami berendezkedésektől és a jogrendszerektől is nagyobb mértékben függetlenül megalapozza a szabályozó hatóság más közigazgatási szervezet-típusoktól való elhatárolását.

A sajátos *tevékenységeinek rendszerét* azonban még *részelemét* tekintve *sem a jogi szabályozás*, a jogalkotási hatáskör tölti ki, hanem *különösen*: *a) a piacszabályozás, b) a piacfelügyelet, c) a jogvitarendezés, d) a piacvédelem, e) a piaci verseny közérdekű „működtetése”, fenntartása, hatékony fejlődésének biztosítása, f) a sajátos fogyasztói jog- és érdekvédelem, g) a tudományos, statisztikai, stratégiai, döntéselőkészítési alapú piacelemzés, h) a szolgáltatási versenyben fennálló közérdek, illetve közszolgáltatási tartalom sajátos garantálása, i) a piaci szereplőkkel való hatékony együttműködés kialakítása, j) a jogszabályelőkészítés, k) a nemzetközi együttműködés, koordináció előkészítése vagy - meghatározott körben - ellátása, l) a nem hatósági típusú piaci elemző-értékelő funkciók, szolgáltatási tevékenységek.* (A távközlési szabályozó hatóság jogalkotási hatásköréről lásd részletesebben az alábbi 5.3. pontban, tevékenységeinek rendszeréről pedig lásd az 5.4. pontban.)

5.1. A távközlési szabályozó hatóság szervezetének és tevékenységének általánosítható modelljei

Ahogy a fentiekben említésre került a távközlési szabályozó hatóság az igazgatási területek terjedelme, hatóköre szempontjából megfelelő ésszerűségek és garanciák mentén rugalmasan alakítható.

A távközlési liberalizáció közérdekű kibontakozását, illetve a távközlési piaci verseny működését ugyanis legáltalánosabb értelemben a piac fejlődését és közösségi érdekek egyensúlyát biztosító távközlési politika, a megfelelő szektor-specifikus szabályozás és a szabályozásban biztosított piaci viszonyokhoz igazodó „rugalmas” hatáskörök, jogérvényesítési módszerek garantálják.

Az igazgatási funkciók, területek szempontjából tehát a *távközlési szabályozó hatóságok* megszervezésének változatos *modelljei* alakultak ki világszerte, amelyek közül kiemelendő:

a) Kizárólag a *szűk értelemben vett távközlés*, távközlési piac igazgatását, közigazgatási feladatait és hatásköreit ellátó, illetve szervezetében, jogállásában, költségvetésében önálló távközlési szabályozó hatóság.

b) A *postai és a távközlési* igazgatási feladatokat összevont szervezetben ellátó szabályozó hatóság.

c) A *távközléssel, az informatikával*, illetve a szűk értelemben vett távközlés fogalmán kívül eső *elektronikus kereskedelemmel, aláírással és egyéb elektronikus szolgáltatásokkal* összefüggő kiterjedt szabályozó hatósági funkciókat ellátó szervezeti rendszer.

d) Liberalizált vagy a liberalizáció folyamatában lévő *hálózatos közszolgáltatások igazgatását* egységes szervezeti keretben ellátó szabályozó hatóság. (Különösen a posta, a távközlés, a gáz-, az energia-, illetve a közlekedési, szállítási (azon belül általában a vasúti) ágazatok igazgatását tömörítő hatósági szervezet. - Multi-szektor hatóság)

e) Napjainkban a *legáltalánosabban alkalmazott*, illetve a távközlési közigazgatási intézményrendszer *fejlődési irányát* jelentő *szervezeti modell*:

A távközlés fejlődése és a kiterjedt konvergencia alapján az *elektronikus-digitális médiával, a médiaigazgatással, a frekvenciagazdálkodással és a távközléssel* (bizonyos esetekben pedig még az *informatikával és a postával*) összefüggő igazgatási funkciók *egységes* szervezeti rendszereként működő szabályozó hatóságok.

Ez utóbbi (- e -) modellbe tartozó szabályozó hatóságok elsőként megszervezett, igen eredményes és hatékony „modellszerű” („úttörő” jellegű) alapvető intézményének az *Egyesült Államokban* 1934-ben létrehozott Federal Communications Commission (FCC) tekinthető, amely igen széles: a műsorterjesztésre, meghatározott körben a műsorszolgáltatásra, a távközlésre és a „kommunikáció”, az információátvitel valamennyi infrastruktúrájára is kiterjedő hatáskörrel rendelkezik.

5.2. A távközlési szabályozó hatóság függetlensége

A távközlési szabályozó hatóságok függetlenségének alapjait tekintve *elhatárolható* egymástól:

a) A *piaci szereplők*, a *piaci viszonyok* irányában érvényesítendő,

b) az *államszervezeten belüli* és

c) a hatóság *szervezetét és tevékenységét* illetően biztosítandó *függetlenség* rendszere.

1) Mindenekelőtt általánosan megállapítható, hogy a távközlési szabályozó hatóságok - mind a szervezet, mind a tevékenység értelmében vett - függetlenségének *elsődleges* alapja és szempontja a *piactól, a piaci szereplőktől való függetlenség* teljeskörű és garanciális biztosítása a szabályozásban.

2) A piactól való függetlenséghez képest másodlagos jelentőségű a távközlési szabályozó hatóságok *államszervezeten belüli - szervezeti* értelemben vett - függetlenségének garantálása. (Kivéve a korábbiakban említett esetlegesen fenntartott állami tulajdont kezelő szervektől való függetlenséget tekintve.)

A távközlési igazgatási feladatok jellege, jogérvényesítési tartalma, „hatóköre” tehát alapvetően *nem igényli a szervezeti autonómiát* elérő függetlenséget. A távközlési szabályozó hatóság függetlenségének jelentősége ugyanis *nem éri el* az államhatalmi ágak, az alkotmányos garanciák szintjét, fontosságát, elvi alapját. (Erről még lásd jelen pont 4) alpontjában.)

Ebből következően a szabályozó hatóságok szervezeti függetlenségének „legmagasabb foka” általában a *minisztériumoktól*, illetve viszonylag ritkán a *kormánytól* való *függetlenség* biztosítása. Ezekben az esetekben a távközlési szabályozó hatóságot teljes egészében kivonják a miniszter, vagy a kormány irányítása és a legtöbb esetben felügyeleti jogköre alól is.

A távközlési igazgatási funkciók ellátásának *szervezeti függetlensége* tehát az államigazgatási hierarchia és az alkotmányjogi összefüggéseket elérő szervezeti autonómia között helyezkedik el. Ennek számtalan oka és indoka közül terjedelmi okokból csak néhányat példa-szinten megemlítve:

Egyik oldalról: a) A távközlés igazgatás nem a gazdasági verseny egészének igazgatását, hanem egy sajátos és elhatárolható szektorának igazgatását jelenti. b) Alapvetően gazdasági és műszaki igazgatás, tehát alapesetben annak ellenére, hogy napjainkra a legtöbb alkotmányos alapvető jog érvényesülésének egyfajta háttérét, alapinfrastruktúráját képezi, az alapvető jogok lényeges tartalmával közvetlen összefüggést nem mutat, az alapvető jogokkal kapcsolatos szabályozást érdemben nem érinti, továbbá nem is befolyásolja az alapvető jogok tartalmát. c) Az állami, kormányzati, gazdasági berendezkedés egészét, a közszektor teljes szerkezetét meghatározó jelentőséggel nem rendelkezik. d) A gazdasági és társadalmi viszonyok valamennyi rendszerére kiható befolyással, hatással nem bír. e) Nem rendelkezik olyan tartalommal, amelyet a kormány érdekeivel szemben szükséges érvényesíteni. f) A alapesetben és jogállamban nem indokolt a kormány irányítási befolyásától, gazdaság-politikai befolyásától védeni. (*Ide nem érte a hatóság tevékenységeinek, hatásköreinek gyakorlását, a tevékenység értelmében vett függetlenséget.*)

Másik oldalról: A kormányon kívüli központi közigazgatás *szervezeti és szakmai irányítási befolyása* alól viszont szükséges „kiemelni”: a) Egyrészt a számos esetben fenmaradt távközlési állami tulajdon kezelésével való összeférhetlenség miatt. b) Napjaink gazdasági és társadalmi viszonyainak egészében jelentős hatást gyakorol. c) Különösen érinti a gazdasági alkotmányosság elveinek megfelelő érvényesülését, az ország gazdasági versenyképességét, a gazdaság és a kereskedelem működésének és fejlődésének (szinte) teljes struktúráját. d) Alapvető és meghatározó részét képviseli a piacgazdaság szerkezetének. e) Információátviteli tartalma közvetett összefüggést mutat a társadalmi viszonyok fejlődésével és az alapvető jogokkal. f) Kiemelten igényli (pl.: az óriási „elsüllyedt” befektetési költségek, a lassú megtérülés, az intenzív verseny alapján) a gyors, szakmailag független és megalapozott döntéshozatalt, illetve különösen a szervezeti stabilitást a döntések következetességét, továbbá a piaci egyensúly folyamatos szakmai és nem politikai alapú biztosítását. g) Óriási gazdasági súlyából és állami bevételi (pl.: frekvenciák) forrásaiból eredő hangsúlyos szerepe. h) A globalizáció és az „információs társadalom” alapvető hálózati és szolgáltatási rendszerét képezi. i) Fokozott nemzetközi jelentőség és világszinten egységes működési követelmény-rendszer jellemzi. j) Meghatározó eleme a globalizálódó világ gazdaság és nemzetközi kereskedelem fejlődésének.

(A szervezeti függetlenség sajátosságairól lásd a 4) alpontban.)

3) A távközlési szabályozó hatóságok függetlensége azonban elengedhetetlenül szükséges és garanciális szabályozási kereteket igényel a *tevékenységeinek* gyakorlása, megfelelő ellátása körében.

Alapvetően fontos szabályozási követelmény tehát a *szabályozó hatóság tevékenységeire* vonatkozó államszervezeten belüli, különösen a *kormánytól*, a „*politikától*” való *függetlenség* biztosítása.

A távközlési szabályozó hatóságok ugyanis a gazdasági és társadalmi viszonyok szinte teljességét, illetve a távközlési verseny közérdekű tartalmát érintő, igen sajátos tevékenységeket gyakorolnak, amelyekben kiemelten fontos a *feladatellátás* és a *döntéshozatal* függetlenségének garanciája.

Az államszervezeten belül országonként változóan érvényesülő *szervezeti és szakmai irányítási viszonyok* keretéből tehát általánosan szükséges kivonni a távközlési szabályozó hatóság *tevékenységeit*.

Különböző *módszerekkel*, amelyek közül *kiemelendő:*

a) Az irányító szerv jogosultságai körében korlátozandó vagy teljesen kizárandó: *aa)* a konkrét utasítási jog, *ab)* a tág mérlegelést biztosító aktus-felülvizsgálati jogkör, *ac)* a jogszabálynak nem minősülő (és ebből következően a jogalkotással összefüggő garanciákat nem tartalmazó), de normatív típusú irányítási, szabályozói eszközök alkalmazása.

b) Fontos garantálni, hogy a hatóság alkalmazottai tevékenységük ellátása keretében nem irányíthatók, nem utasíthatók.

c) Mindezzel összefüggésben ugyanúgy általános, alapvető szabályozás tárgykörnek minősíthető a szabályozó hatóság hatásköreinek rögzítettsége, „elmozdíthatatlansága”, elvonhatatlansága.

4) A távközlési szabályozó hatóság *szervezeti*, államszervezeten belüli *függetlensége*, *autonómiájának garantálása* abban az esetben szükséges, ha:

A) Egyrészt a *médiaigazgatással* és azon belül különösen az *elektronikus műsorszolgáltatással*, továbbá azon belül is a *műsorok tartalmával* kapcsolatos hatásköröket, államigazgatási funkciókat is ellátja.

B) Másrészt, ha a távközlés igazgatása a gazdasági verseny igazgatását gyakorló szabályozó hatóság szervezeti kereteiben, a *versenyigazgatással egységesen* kerül megszervezésre.

Ezekben az esetekben *a)* a médiaigazgatás alapjait kijelölő véleménynyilvánítás szabadságával, illetve *b)* a gazdasági verseny igazgatásán belül a gazdasági verseny szabadságával összefonódó alkotmányos elvek, alapvető jogok (alapjogok), alkotmányjogi jelentőségű jogintézmények és garanciális elvek „*visszahatnak*” a távközlési gazdasági igazgatásra és *szervezeti függetlenségének* alkotmányjogi alapú szükségességére.

Fontos kiemelni, hogy *a)* a *távközlési igazgatás és a médiaigazgatás* szervezetének, valamint közigazgatási tevékenységeinek összefonódása egyre gyakoribb, sőt *tendenciának* minősíthető, míg *b)* a *távközlési igazgatás és a versenyigazgatás* egységes szervezete *nagyon ritka* megoldás.

Bár részletesebb elemzés nélkül úgy tűnhet, hogy a médiaigazgatás a gazdasági versenyjoghoz képest határozottabban elkülöníthető és távolabbi összefüggést mutat a távközlési igazgatással. Alaposabb vizsgálatok alapján azonban általánosan megállapítható, hogy a közigazgatási beavatkozás, jogérvényesülés szempontjából a távközlési igazgatás közigazgatási hatósági és nem hatósági hatásköreinek rendje sokkal szorosabb kapcsolatban áll a médiaigazgatással, mint a gazdasági verseny igazgatásával.

a) A digitális átállás, illetve a konvergencia kapcsán ugyanis a műsorterjesztés, a műsorszolgáltatás és a távközlési hálózatok, távközlési szolgáltatások közötti határok fokozatosan eltűnnek. b) A digitális fejlődéssel egyre jelentősebb a távközlési hálózatokon történő műsorszolgáltatási, műsorterjesztési típusú digitális jelátvitel. c) A rádiófrekvencia tekintetében világszerte szoros és érdemi együttműködési rendszer érvényesül a média- és a távközlési hatásköröket ellátó hatóságok között (hacsak a napjainkban általánosítható tendencia alapján a két szervezet nem került összevonásra). d) Az elektronikus média infrastrukturális alapjára vonatkozóan a távközlési jog és a médiajog egyaránt telepít közigazgatási feladat- és hatásköröket. e) A társadalom széles körét érintő kábeltelevízió és műholdas távközlés útján terjesztett műsorszolgáltatásra mindkét igazgatási ágazat szabályozási rendszere kiterjed (e szabályozást azonban komoly hiányosságok jellemzik, különösen Európában). f) Míg - az említés szintjén - a távközlési- és a versenyigazgatás keretében a közigazgatási jog ugyanúgy a piaci verseny hatékony működése érdekében avatkozik be a távközlési gazdasági folyamatokba és az azokhoz kapcsolódó társadalmi viszonyokba csak a közigazgatási jogérvényesülés, jogérvényesítés más-más módszerével. Vagyis teljesen eltérő alapokon nyugvó közigazgatási tevékenység és közhatalmi hatásköri rend szerint. Ebből következően a gazdasági verseny igazgatása és a távközlés igazgatás között (szükségképpen) éles határvonal érvényesül, amelyet az ún. *ex ante*, a gazdasági verseny kialakulását, működését elősegítő, garantáló szektor-specifikus és aszimmetrikus versenyserkentő szabályozás, továbbá kizárólag a távközlési igazgatásra jellemző - piaci versenyre vonatkozó - jogintézmények jelölnek ki. (Lásd részletesen e fejezetben.)

g) A média- és a távközlési igazgatás közötti szoros összefüggésben működő és számos esetben szinte azonos tárgykört érintő párhuzamos vagy megosztott hatásköri rendszerből következően általános tendenciának minősíthető a média- és a távközlési igazgatási feladat- és hatáskörök közigazgatási szervezeti szintű összevonása, amelyben a két igazgatási struktúra ellátásáért az egységesen megszervezett közigazgatási szerv felel. A szervezeti keret is fontos különbséget jelent a távközlés és a versenyjog, illetve a távközlés és az elektronikus média összefüggéseit tekintve. A párhuzamos hatáskörök és egyéb sajátosságok alapján egységes közigazgatási szervezet keretében kialakított távközlési igazgatási és a médiaigazgatási funkciórendszer ugyanis hatékonyan működő közigazgatási szervezeti modell, míg a távközlési igazgatást ellátó hatóság és a gazdasági verseny igazgatását ellátó hatóság ésszerűen - a közérdekű működés szándékával, közigazgatás-tudományi szempontból megalapozottan - nem vonható össze.

Mindezek alapján a médiaigazgatás és a távközlési szabályozó hatóságok tevékenységének, szervezetének néhány összefüggését indokolt kiemelni.

A szervezetrendszer vonatkozásaiban - nyilvánvalóan - részletes ismertetés nélkül, *röviden* összefoglalva (ezért természetesen elnagyolva és vázlatosan) *megállapítható*, hogy a konvergencia, a digitális technológiai fejlődés és ebből következően az *elektronikus média* - azon belül a *műsorterjesztési platformok* - területén általánossá vált „*digitális átállás*” alapvetően *átrendezi* mind a *média-*, mind a *távközlési piac* szerkezetét.

A médiapiac és a távközlési piac ugyan *infrastrukturális* alapokon számos elemében „*egységes*”, de társadalomtudományi, gazdasági, szabályozási szempontból általánosan és *lényeges szerkezeti tartalmát* tekintve is világszerte *élesen elkülönült*, elhatárolható struktúrát mutat.

Minderről lásd később, egyrészt a távközlés fogalma (jelen fejezet 7. pont), másrészt a konvergencia, harmadrészt az NGN elemzése, hatásai (V. fejezet) körében - ahol kiemelésre kerül az is, hogy a médiaigazgatás és a műsorterjesztés nem tartozik a dolgozat tárgykörébe.)

Ezek a folyamatok azonban *döntő hatást* gyakorolnak a távközlés és az elektronikus médiaigazgatás közigazgatási típusú intézményrendszerére, *szervezeti kereteire* is.

A *korábbiakban* egyértelműen elkülönülő *két önálló* igazgatási terület (amely alól az Egyesült Államok képez általános és igen sajátos kivételt) *egységes szervezeti keretének kialakítása* körében *a)* mind a *tevékenységek*, a közhatalmi, illetve egyéb feladat- és hatáskörök, *b)* mind a *jogérvényesítési* módszerek, *eljárási* mechanizmusok, *c)* mind pedig a *szervezet függetlensége* szempontjából *alapvető és döntő* „*kérdés*”, hogy:

a) Kizárólag a *műsorterjesztés igazgatása, infrastrukturális alapja* és a távközlési piac igazgatása kerül közigazgatási szervezeti szintű *egységesítésre* az adott országban *vagy*

b) e szervezeti egységesítéshez még kapcsolódik a műsorterjesztéssel szorosan összefonódó *műsorszolgáltatás, műsortartalom igazgatásának*, szabályozási keretének és kiterjedt, sajátos állami funkcióinak egységesítése, becsatornázása is.

Ez utóbbi esetben (- **b** -) ugyanis az egységesített (távközlés-média) szabályozó hatóság szervezete az államszervezeti fékek és ellensúlyok elvi szintjét elérő alkotmányos súlyú függetlenséget és garanciális kereteket tesz szükségessé.

Az egységes szervezeti autonómia alól *talán* eredményesen megszervezhető *kivételt* jelenthet, ha a szervezeten belül *szervezeti egységként* (önálló közjogi és magánjogi jogalanyiságú szervezeti egységként) *elválasztásra* kerülnek a médiaigazgatási és a távközlési igazgatási funkciók. A szervezetrendszer e formájában *elvileg megoldható*, hogy *csak a médiaigazgatás* tekintetében érvényesüljön az autonómia, az alkotmányjogi szintű, „teljeskörű” *szervezeti függetlenség* (amelyben a legfontosabb garanciális szempont általában a kormánytól, a végrehajtó hatalomtól való függetlenség biztosítása). Bár ez igen sajátos szervezeti megoldásokat, módszereket igényel (pl.: az elkülönített szervezeti egységek saját belső igazgatása, vezetése, tehát akár két testület egy szervezet élén, stb).

A *médiával* összefüggő közigazgatási típusú *hatásköri struktúra* és *szervezeti rendszer* kialakítását *alapvetően meghatározza* ugyanis, hogy az *elektronikus médiapiac gazdasági viszonyai* teljes egészében összefüggésben állnak a műsorkészítéssel, a *műsorszolgáltatás tartalmával* és a műsorterjesztés szerkezetével. A *műsortartalommal* összefüggő *médiahatósági feladatok* ellátásában és a *szervezeti rendszer* jogállásában meghatározó szereppel bír a média alkotmányos alapvető jogokkal, nemzetközi szabályozással összefüggő sajátos struktúrája is, amelyek különösen indokolják az autonóm, alkotmányjogi elveken alapuló szervezeti függetlenséget. A műsorszolgáltatással összefüggő közigazgatási funkciókat gyakorló nemzeti hatóságok ugyanis alapvető hatással rendelkeznek a kulturális örökség, a kulturális értékek megőrzésében, műsorszolgáltatással szorosan összefüggő emberi jogok és demokratikus intézmények védelmében, fejlesztésében is.

A médiahatóság feladat- és hatáskörei azon az alapon is sajátosak, hogy a médiatartalom köré történő közigazgatási beavatkozás jogállami keretek között minden részletében alkotmányos garanciákat tesz szükségessé, továbbá a beavatkozás tartalmát a nagyfokú óvatosság és az arányosság határozza meg. Ezen túlmenően a médiaigazgatás szabályozásában sajátos társadalmi és gazdasági viszonyok érvényesülnek, különösen: *a)* a véleménynyilvánítás szabadsága, *b)* a közszolgálati média szektora, *c)* a tömegkommunikáció társadalmi, kulturális hatásai, politikai szerepe, meghatározó gazdasági ereje, funkciói, valamint *d)* a médiapiac gazdaság egészében gyakorolt jelentősége, szerkezete.

A távközléssel ellentétben tehát a média műszaki és gazdasági háttere nem teljes egészében határozza meg a médiára vonatkozó jogszabályok rendjét, ugyanis a média esetében külön óriási szerepet kap annak tömegkommunikáció tartalma és társadalmi hatásmechanizmusa. Azaz bár műszaki és gazdasági szempontból a média is hasonlóan jelentős terület, mint a távközlés, mégis a médiapiac szerkezetében - a távközlési piachoz képest - egészen más típusú gazdasági folyamatok zajlanak és a jogi szabályozás is teljesen eltérő szabályozási módszereket, tartalmi sajátosságokat mutat. (Ennek legfontosabb okai közül - ismét - megemlíthető, különösen: a média tömegkommunikáció tartalma, társadalmi hatása, kulturális és politikai szerepe, illetve az, hogy a médiapiac és a médiaszabályozás legáltalánosabb kereteit az ún.: első generációs emberi jog, vagyis a szabadsá jognak minősülő véleménynyilvánítás szabadsága jelöli ki.) Ezért nem valósult meg nemzetközi keretekben az egyes országok médiapiacának liberalizációja, a médiapiacban meghúzódó gazdasági lehetőségek teljes kiaknázása. Ehhez kapcsolódik még a rádiózás és a televíziózás frekvenciaigénye, amely korlátos erőforrásként jelentősen behatárolja a műsorszolgáltatás, a kiegyensúlyozott tájékoztatás és a véleménypluralizmus kiteljesedését. (Napjaink digitális fejlődése azonban ez utóbbi szempontot lassanként túlhaladottá teszi, hiszen a „digitális átállás” jelentősen enyhíti a frekvencia-szűkösséget.)

Mindezen - igen vázlatosan és tartalmában nem összefoglalásnak, hanem inkább elnagyoltan, néhány elemre kiterjedő felsorolásnak tekinthető - szempontok döntő hatást gyakorolnak a távközlési szabályozó hatósági szervezet kialakítására, a feladatellátás megszervezésére (amennyiben a távközlési igazgatás és a médiaigazgatás, azon belül a műsorszolgáltatás közizgatási feladat- és hatáskörei egységesítésre kerülnek).

5) A távközlési szabályozó hatóságok szervezetének („szervezeti”), illetve tevékenységének („szakmai”) függetlenségével kapcsolatban alapvető és általánosítható követelmények:

A) A feladatellátás és a „függetlenség” garanciáinak, kereteinek jogi szabályozásban (azon belül általában törvényi szinten) történő rendezése.

A hatóság szervezetét és működését meghatározó jogszabályokban világosan, egyértelműen szükséges rögzíteni e hatóságok: a) jogállását, b) feladat- és hatásköreit, c) jogérvényesítési módszereit, eszközeit, d) eljárási mechanizmusait és annak részletes szabályait, e) sajátos felelősségét, f) tagjai, alkalmazottai kinevezésére és elmozdítására, összeférhetetlenségére, valamint g) a szervezet anyagi forrásaira, finanszírozására, költségvetésére vonatkozó rendelkezéseket.

B) Kiemelten fontos a hatóság „függetlenítése” a politikai befolyástól egészében, míg a kormány gazdaságpolitikai befolyásától részlegesen. (A leghatékonyabb módszer már a befolyás lehetőségének kizárása.)

A gazdaságpolitikai befolyás körében a részlegesség azt jelenti, hogy a kormány „mindennapi”, egyedi gazdaságpolitikai befolyásától szükséges garantálni a függetlenséget (és nem a kormány általános, a nemzetgazdaság egészére kiterjedő gazdaságpolitikai programjától, döntéseitől, eszközeitől, irányaitól).

C) A hatóságok független működése körében a hatóságok vezetőjének/vezetőinek, tagjainak kinevezését átlátható, a szakmaiságot garantáló módon (pl.: pályázat, érdekképviselői szervek bevonása, szigorú képesítési feltételek, stb.) és részletes jogi szabályozás keretében szükséges biztosítani.

Szervezeti és szakmai szempontból is fontos garanciája lehet a hatóság függetlenségének a testületi vezetés és a testületi döntéshozatal meghatározása, szabályozása.

D) A szabályozó hatóság függetlenségének egyik fontos biztosítéka a hatóság vezetőjének/testületi vezetőinek határozott idejű, illetve a választási cikluson túlnyúló megbízási időtartamra történő kinevezése.

(Fontos garanciális módszer továbbá, hogy a szabályozó hatóság vezetőjének/vezetőinek kinevezési jogkörét nem a kormány tagja gyakorolja.)

A függetlenség teljeskörű érvényesülése érdekében a hatóság vezetőinek, tagjainak elmozdítását, „megbízatusuk visszavonását” kifejezetten és részletesen szükséges szabályozni, amelyben

garantálni kell a politikai alapú döntések, eszközök és a függetlenség csorbítására alkalmas gyakorlatok kizárását.

E) A hatóság tagjaira vonatkozó *összeférhetetlenségi* szabályok, amelynek a hatóság szakmai függetlensége szempontjából legfontosabb funkciója, hogy megalapozza a hatóság tagjainak objektív, „külső” befolyás-mentes tevékenységét (vagyis kizárja a politikai, gazdasági, piaci szereplők és érdekképviselői szervek közvetlen befolyását, a lobbitevékenység eredményes érvényesítését).

Az összeférhetetlenség szabályozásában alapvető szintű, általánosan alkalmazott garanciális, tartalmi elemek, különösen: a hatóság tagja, különösen vezetője nem lehet egyidejűleg tagja a törvényhozásnak, illetve nem lehet tagja a kormánynak, a pártoknak. Nem láthat el politikai jellegű megbízatást. Nem létesíthet jogviszonyt és nem rendelkezhet érdekeltséggel, befolyással a távközlési piaci szereplők, gazdálkodó szervezetek vagy azokkal szorosan összefonódó szervezetek körében (a piaci szereplőktől való függetlenség kiemelt garanciája).

6) A hatóság működésének *anyagi alapjának*, finanszírozásának *pénzügyi, költségvetési típusú függetlensége*.

A szabályozó hatóságok függetlenségének kiemelt biztosítója a *szervezet anyagi, pénzügyi függetlensége*. A pénzügyi függetlenség *nem az állami költségvetéstől* való függetlenséget, hanem a hatóság garanciális *védelmét* jelenti *anyagi alapjainak* - egyedi gazdasági, politikai érdekek mentén történő - *kiüresítésétől*.

A hatóság működésének pénzügyi alapjai ugyanis jelentősen befolyásolják a hatóság hatékony feladatellátását és önállóságát. A hatóságok finanszírozására vonatkozó szabályok keretében tehát pontosan kell meghatározni a hatóság feladatainak, hatásköreinek független és maradéktalan ellátásához szükséges költségvetést, pénzügyi alapokat.

Kiemelten fontos garanciális elv a hatóság *finanszírozási rendszerét biztosító* állami vagy egyéb *szervezetek* (akár piaci szereplők) *eseti* döntéseitől való *függőséget kizáró* finanszírozási eljárások, módszerek szabályozása a hatóság működésének anyagi alapjai körében.

Általánosan alkalmazott módszer, hogy a jogi szabályozásban részletesen meghatározott feltételek mentén a *piaci szereplőkre* kirótt *díjfizetési kötelezettség* biztosítja a távközlési szabályozó hatóság finanszírozását, anyagi alapját. Ebben az esetben olyannyira objektív, pontosan meghatározott, továbbá „egyszerű”, hatékonyan érvényesíthető és átlátható *díjfizetési rendszer* kialakítása szükséges, amely *nem veszélyezteti* a hatóság *piaci szereplőktől* való *teljeskörű függetlenségének* érvényesülését, garanciális kereteit.

5.3. A távközlési szabályozó hatóság „szabályozási”, jogalkotási hatásköre

Általánosan megállapítható, hogy a távközlési szabályozó hatóság *nem rendelkezik jogalkotási hatáskörrel*, jogszabályok létrehozására és jogforrási szintű normaalkotásra vonatkozó jogosítványokkal.

Általában tehát élesen *elválasztva* működik a távközléssel összefüggő *jogalkotó* és a távközlési szabályozó hatóságok feladatát kijelölő *jogérvényesítő* feladat- és hatáskör.

Ahogy már említésre került a szabályozó hatóság más típusú „hatóságoktól” való *elhatárolási* ismérve tehát *nem a szervezeti függetlenségben* és *nem is a jogszabály-alkotási* hatáskörben keresendő.

1) A jogszabály-alkotási hatáskörrel összefüggésben kiemelendő, hogy számos országban, még ott is, ahol a szabályozó hatóság viszonylag „idegen” intézménynek számít, a szabályozó hatóságok a *piacszabályozási funkción* belül *széleskörű normatív típusú*, „általános érvényességű” *döntéshozatali* hatáskörrel is rendelkeznek. Továbbá szintén széleskörben kapnak felhatalmazást a vonatkozó jogszabályok autentikus, az egyedi ügyek terjedelmén kívüli

értelmezésére általában különféle *normatív eszközökkel* (pl.: ajánlás, iránymutatás, közlemény, elvi döntés).

A szabályozó hatóságok egyedi jogérvényesítéshez képest tágabb körű *a)* normatív típusú általában ajánlás, iránymutatás tartalmú jogköreinek illetve *b)* általános, elvi, szabályozói jellegű döntési hatáskörének bevezetésének vagy terjedelmének kérdése szinte valamennyi liberalizációt folytató országban folyamatosan „napirendi” pontot képez.

A szabályozó hatóságok *normatív típusú aktsaival*, eszközeivel összefüggésben az egyes országok jelentős változatosságot mutatnak *egyrészt* abban, hogy egyáltalán *biztosított-e* a normatív aktus-kibocsátási jogkör, *másrészt* pedig - amennyiben biztosított - a normatív aktusok, eszközök típusainak *szabályozása, tartalma*, garanciái tekintetében is. A normatív, „szabályozási” eszközök közül néhányat *példaként* megemlítve: ajánlás, útmutató, iránymutatás, jogalkalmazási szempontból általános elvi jelentőségű döntés, közlemény, különböző formanyomtatványok, „iratminták”, tájékoztatás.

A piaci folyamatokkal, a piaci verseny gyorsan változó fejlődésével összefüggő normatív típusú, (nem egyedi, hanem) általános jogértelmezési hatáskör vitán felül álló - egységesen *-alapvető* és jogállami keretekben nélkülözhetetlen *elem*, hogy kizárólag:

- a)* a jogalkotás egyértelműen meghatározott *felhatalmazásán* keresztül és
- b)* annak *terjedelmi határaiban* biztosítható, továbbá
- c)* pontos kidolgozást és *garanciális szabályozást* igényel tartalma, meghozatalának eljárási menete-struktúrája, esetleges kötelező jellege, a jogorvoslat rendszere és
- d)* a - közigazgatási szervezethez képest - elkülönült külső jogalanyokat, piaci szereplőket érintő jogi hatása.

Kiemelten fontos, hogy a szabályozó hatóság hatásköreit rendező jogi szabályozás keretében a normatív jellegű hatáskörök kizárólag a *piaci verseny* fejlődése, a megfelelően megalapozott *jogérvényesítés* és a *közérdekű* garanciák érdekében biztosíthatók, amelyben kifejezett és részletező rendelkezésekkel szükséges védeni a piaci szereplők jogait.

A *piaci szereplők* jogainak *garanciális védelmét* biztosító rendelkezések közül *kiemelendő*: *a)* előzetes konzultáció, *b)* a piaci szereplők, illetve az érintett jogalanyok bevonása a döntéshozatalba, *c)* együttműködési, koordinációs viszonyok a piaci szereplőkkel, *d)* a normatív aktus közvetlen kötelezettséget nem telepít, vagyis a külső jogalanyok jogainak és kötelezettségeinek meghatározása a normatív aktus szerinti tartalommal is egyedi aktust igényel, amely ellen többfokú jogorvoslat biztosított, *e)* a „szabályozó hatáskör” kötelező tartalom nélkül kizárólag a piaci jogalanyok önkéntes jogkövetését segíti, a közhatalmi jogérvényesítés elkerülése céljából, *f)* kötelező figyelembe venni az átfogó, minden szolgáltatóra kiterjedő konzultációk körében beérkezett véleményeket, észrevételeket, stb.

2) A normatív tartalmú rendelkezések kiadására vonatkozó felhatalmazás *indokai, általánosítható okai* közül kiemelő *szempontok* (amelyek egyébként a szabályozási jogkör terjedelmének határát, tartalmát is jelentik):

a) Egyrészt a szabályozó hatóságok egyedi ügyektől elvonatkoztatott általános jellegű, normatív tartalmú aktusai megfelelő garanciák mentén kellően alkalmazkodnak a távközlési piac rohamosan fejlődő, folyamatosan változó működéséhez, a távközlési szolgáltatások összetett technológiai, gazdasági alapjaihoz, sajátos jogérvényesítési módszereihez.

b) Másrészt a szabályozó hatóságok jelentős szakértelemmel, jogalkalmazói tapasztalattal rendelkeznek a távközlési piac egészének bonyolult szerkezetét tekintve, különösen a piacszabályozás, a piacvédelem, a piaci verseny közérdekű fejlődése és közszolgáltatási tartalom garantálása szempontjából.

c) Harmadrészt a hatóság szabályozási jogköreinek biztosítása olyan társadalmi és gazdasági viszonyok tekintetében, amelyek kialakulására, működésére a távközlésre vonatkozó jogszabályok megalkotása idején nem lehetett számítani vagy olyan összetett, újszerű elemeket tartalmaznak, amelyekre a jogi szabályozás még alapos, körültekintő jogalkalmazás, jogszabály-értelmezés alapján sem adhat egyértelmű megoldást.

d) Negyedrészt hatékonyabban biztosíthatja a távközlés piac - utólag korrigálhatatlan - alapvető stratégiai irányainak kijelölését, közérdekű fejlődésének védelmét, illetve szerteágazó gazdasági és társadalmi hatásainak garanciáit.

3) A távközlési szabályozó hatóságok *normatív típusú* aktusainak, eszközeinek *fontosabb tartalmi* elemei, *modelljei, garanciális elvei*:

A) Általában és alapvetően kizárólag a *távközlési tevékenységekre* vonatkoznak, vagyis a távközlési *piaci szereplők* tevékenységét befolyásolják általánosabb tartalmi keretekben. A fogyasztók, felhasználók, *előfizetők* (tehát a távközlési előfizetői szolgáltatásokat igénybevevők) tekintetében *általában nem* alkalmazhatók, nem irányadók. A normatív aktusok hatálya tehát az *előfizetők*re közvetlenül nem terjedhet ki.

B) A távközlési *piaci szereplők* vonatkozásában *sem* bírnak - általában - *közvetlenül kötelező* tartalommal, hanem *közvetett* módon érvényesülnek.

Vagyis kifejezetten a szabályozó hatóság jogalkalmazásának fő tartalmi elemeit, a jogérvényesítésben figyelembe veendő, értékelt-releváns piaci magatartásokat, a mérlegelési szempontokat, a vonatkozó jogszabályok értelmezésének alapvető elveit határozzák meg, amelyek *csak egyedi jogalkalmazás* útján, az egyedi *eljárás* garanciális keretében érvényesülnek a szolgáltatók tekintetében.

A normatív típusú szabályozói aktus azonban ily módon *közvetetten befolyásolhatja* a piaci szereplők tevékenységét, rugalmassá teheti a piacsabályozást, ugyanis számos egyedi jogalkalmazás, közhatalmi beavatkozás elkerülhető, ha a *szolgáltatók előzetesen megismerik* a szabályozó hatóság *a)* egyes ügyekkel, jogszabályokkal összefüggő következetes jogértelmezésének irányát, szempontjait, *b)* az esetlegesen jogszabálysértésként értékelt magatartásokat, és *c)* azok piaci súlyát, továbbá *d)* a valószínűsíthetően alkalmazásra kerülő szankcionálás gyakorlatát, elvi alapját.

Egyes országokban következetesen *helytelennek tartják* az ilyen típusú piaci befolyást, azon az alapon, hogy az adott normatív eszköz ugyan egyedi jogalkalmazás eredményeként válik kötelezővé és így általában többfokú jogorvoslat garantálja a piaci szereplők védelmét, mégis *előzetesen befolyásolja* a piaci szerkezetet, a szolgáltatók magatartását, amely ellen *nem* biztosított a „*jogorvoslat*”.

Vagyis a szolgáltatók magatartásának esetlegesen *téves hatósági befolyásolása* a jogállamban beláthatatlan *következményekkel* járhat, ugyanis ha a szolgáltatók *követik* a normatív típusú aktusban foglalt hatósági jogértelmezést (pl.: a jogszabálysértés, a szankció elkerülése érdekében) és ebből következően *nem is kerülnek* a hatósági jogalkalmazás közhatalmi jogviszonyainak keretébe, akkor a vonatkozó tárgykörben *egyedi aktus sem* keletkezik a szolgáltató irányában, amellyel szembeni *jogorvoslat* során esetlegesen megállapításra kerülhet a hatóság téves jogalkalmazási gyakorlata.

Ez esetben tehát a garanciákkal védett egyedi közhatalmi hatáskörökön kívüli általános normatív típusú hatósági aktus „nyomására”, hatására kvázi *önkéntes magatartások* útján akként érvényesül a közjogi norma, hogy a hatóságok jogértelmezésének tartalmával szemben a szolgáltatók *jogvédelmét* nem töltik ki garanciális biztosítékok.

Más megközelítés szerint viszont megfelelő garanciákkal *e hátrányok kizárhatók*, illetve olyannyira csökkenthetők, hogy a normatív típusú hatósági aktus rugalmasságában, piaci viszonyokhoz igazíthatóságában, a piaci verseny szerkezetére is kiható jogsértések megelőzésében rejlő *előnyei meghaladják* annak hátrányait.

A „*kettő közötti*” *egyensúlyi* megoldásnak tekinthető, ha a *szabályozás nem* biztosítja a *normatív* típusú *piacsabályozási aktusok* kibocsátásának jogosítványát, de *más módszerek* alapján lehetővé teszi általános piaci hatások elérését, esetleges kiváltását. Ilyen *módszereknek* minősíthetők, pl.:

- a) az egyedi ügyekben hozott határozatok, illetve a jogorvoslati eljárásokban hozott döntések - megfelelő adatvédelem mentén történő - *nyilvánosságra* hozatala,
- b) esetleg az egyedi döntésekben foglalt jogalkalmazási gyakorlatot meghatározó jogszabály-értelmezés általános *elvi alapjainak hangsúlyozása*, kiemelése.
- c) A szolgáltatókkal széleskörben folytatott *konzultatív mechanizmusok*, együttműködési keretek, eszközök.
- d) Részletes garanciák és megfelelően kidolgozott szabályozás mentén egyes egyedi jogerős döntések utólag „általános döntéssé”, *jogalkalmazási gyakorlatot meghatározó*, kiemelt döntéssé nyilvánítása.
- e) A szabályozó hatóság *piaci elemző, értékelő tevékenységének*, dokumentumainak széleskörű nyilvánossága, esetleg megvitatása, illetve *szakmai, tudományos fórumok* szervezése a piaci szereplők részvételével.

C) Általánosan érvényesülő modellnek tekinthető a szabályozó hatóság számára az egyedi, konkrét *eljárások megfelelő lefolytatásához* szükséges *eljárési cselekmények* vonatkozásában biztosított normatív típusú aktus-kibocsátási jogosultság.

Az ilyen tartamú „szabályozási” jogkör - akár közvetlenül kötelező jelleggel - az egyes piacsabályozási, piacfelügyeleti eljárásokhoz szükséges és általában valamennyi piaci szereplőre egységesen kiterjedő követelmények (pl.: adatszolgáltatás, minőségi követelmények, biztonsági feltételek) *a)* formai, tartalmi elemeinek, *b)* konkrét tárgyának meghatározására vagy *c)* esetleg formális („formanyomtatványok”, „minták”, adatszolgáltatási táblázatok, stb.) előírására vonatkozó normatív jellegű hatásköröket foglalja magában. Alkalmazása, szabályozási módszere minden esetben egyedi, konkrét hatósági hatáskörökhöz, eljárásokhoz kötött.

Az ide sorolható normatív eszközök, aktus-típusok tekintetében az *egyedi eljárások garanciái*, így *jogorvoslati rendszere* is érvényesülnek, ezért *széleskörben* alkalmazott és elfogadott módszer.

Alapvetően a piaci szereplők *eljárési jogait és kötelezettségeit* határozza meg általánosabb értelemben és a piaci szereplők érdekében, azaz a piaci szereplők egyes eljárásokban való részvételének könnyítését, segítését, egyszerűsítését célozza.

(Léteznek tehát olyan modellek, ahol pontos szabályozási garanciák mentén a szabályozó hatóságok ilyen típusú normatív hatáskörei, aktusai közvetlenül kötelezőek a piaci szereplők számára.)

D) Szintén a normatív eszközök körébe sorolhatók a szabályozó hatóságok által a piaci szereplők *tájékoztatása*, egyes bonyolult *eljárásokra* való „*felkészülésének*” elősegítése, illetve az *önkéntes jogérvényesítés* ösztönzése érdekében kiadott *közlemények, iránymutatások, tájékoztatások*.

(Pl.: jelentősebb és összetett piacsabályozási hatáskörök menetét, a vizsgálat szempontjait, módszereit, a releváns adatköröket, a vonatkozó piaci tevékenységeket, a jogalkalmazás elveit ismertető közlemények, továbbá a piacfelügyelet vizsgálati szempontjait képező főbb piaci magatartásokra, szankcionálási politikára vonatkozóan kiadott tájékoztatások.)

Előkészítésük általában a piaci szereplők bevonásával és a piaci szereplők véleményének figyelembevételével történik. E tájékoztatások, közlemények tartalma „ránézésre” nem normatív jellegű, hiszen a piaci szereplők magatartását tekintve általánosabb értelmű jogi hatást nem váltanak ki, mégis a normatív jellegű közhatalmi aktusok típusába sorolhatók, hiszen kifejezett *jogi hatással* rendelkeznek az *eljárési jogviszonyok* keretében.

Vagyis az eljárési jogviszonyokban a felek eljárési jogait és kötelezettségeit tekintve jogi hatást váltanak ki az eljárás elveinek, menetének értelmezésével és a jogalkalmazás eljárásjogi alapjainak elemzésével.

5.4. A távközlési szabályozó hatóság alapvető jellemzője és fő elhatárolási ismérve: a közigazgatási tevékenységeinek rendszere

A szabályozó hatóságok tevékenységének rendszere meghatározó elméleti alapját képezi a szabályozó hatóságok önálló közigazgatási szervezeti típus-jellemzőinek.

Mint ahogy az állami *funkciók*, az állami *feladatok* struktúrája *alapvető hatást* gyakorol a feladatot ellátó közigazgatási *szervezet* felépítésére, megszervezésére, ugyanúgy a távközlés állami beavatkozást, állami feladatellátást igénylő viszonyai is alapjaiban meghatározzák a *távközlési szabályozó hatóság* szervezetét, funkcióit, működését.

A liberalizált távközlési piac sajátos szerkezete, jellemzői alapján tehát a távközlési szabályozó hatóságok *egyrészt* általában a *távközlési piac* működésének *teljességét* érintő beavatkozási, igazgatási hatáskörökkel rendelkeznek, *másrészt* feladat- és hatáskörük általánosságban is igen jellemző sajátosságokat mutat. A távközlési szabályozó hatóság *közigazgatási tevékenységeinek* általánosítható *sajátosságai* közül *kiemelendő*:

1) Alapvető jellemző a konkrét *piaci szereplők* egyedi „ismerete” és a velük kialakított *szoros együttműködési* típusú kapcsolat.

2) A közhatalmi beavatkozás mellett kiemelten fontos a távközlési szabályozó hatóság „*szolgáltató*” típusú feladatellátása, a piaci szereplőkkel közösen kialakított távközlési versenyben betöltött *stratégiai szerepe*.

3) A piacfelügyelettel összefüggő egyedi jogérvényesítés, különösen a *szankcionálás* lehetőségek szerinti *elkerülése* a jogszabályban biztosított „alternatív” módszerek alapján.

A távközlési piaci verseny kiemelten fontos gazdasági és társadalmi hatása, illetve a szolgáltatási rendszer folyamatos és megfelelő működése érdekében a hatóság a *piacszabályozási* jogalkalmazási hatáskörökön *kívül* - a lehetőségek szerint - konzultációk, széleskörű együttműködési eszközök, továbbá szolgáltató, operatív, szervező tevékenységek mentén is „próbálja” biztosítani a piac működését, közérdekű fejlődését és a piaci szereplők *önkéntes jogkövető* magatartását.

Vagyis különösen a *piacfelügyelet* keretében a szabályozó hatóság általában minden jogszabályban biztosított eszközzel a jogsértések *megelőzésére* törekszik és nem a közhatalmi eszközök egyedi alkalmazására.

4) A szabályozó hatóság távközlési *piaci verseny* biztosításával, fejlesztésével, intenzitásának növelésével összefüggő közhatalmi hatásköreinek és egyedi jogérvényesítési módszereinek kiemelten fontos és alapjaiban sajátos tevékenysége: a *piacszabályozás*. Kiemelt és nemzetközi összehasonlításban általánosítható fontosságára tekintettel lásd önálló (5.4.1.) alponban.

5) A távközlési igazgatás egyik legalapvetőbb, „nélkülözhetetlen” tevékenysége a távközlés *közösségi típusú ellenőrzésével* összefüggő sajátos *piacfelügyelet* (illetve az egyéb elnevezésekkel meghatározott, de tartalmában piacfelügyeleti típusú tevékenységek). Kiemelt és világszinten általánosítható fontosságára tekintettel lásd önálló (5.4.2.) alponban.

6) A távközlési szabályozó hatóságok a sajátos *piacszabályozási* és *piacfelügyeleti* tevékenységeken *kívül* is kiterjedt *közhatalmi funkciókat* gyakorolnak:

a) Széles hatáskörben látják el a *piacralépés feltételeinek* biztosítását. A piacralépés szabályozási és jogérvényesítési módszerei igen változatosak.

Pl.:

a) A piacralépés hatósági *engedélyhez* kötött.

b) A piacralépés ún.: *általános engedélyhez* kötött, amelyben a szabályozás határozza meg a piacralépés feltételeit és azok teljesítése esetében a hatóság *nem mérlegelheti* az engedély, illetve egyéb aktus meghozatalát („jogilag teljesen kötött”, kógens, azaz mérlegelési jogkört nem biztosító szabályozáson alapuló aktus).

c) A piacralépés sajátos „engedélyezése” a meghatározott feltételek teljesítése esetében történő *konstitutív típusú nyilvántartásba* vétel.

d) A piacralépés tekintetében *nem* érvényesül formális *hatósági eljárás*. A hatóság tehát a piacralépés tényét (bejelentését) kizárólag bejegyzi *deklaratív típusú nyilvántartásba*. Ilyen esetben a nyilvántartásba vételi deklaratív aktus *nem* rendelkezik *döntéstartalommal*.

(A közérdek, a távközlési szolgáltatások kiemelt fontossága, a speciális felelősség alapján a *szabályozás minden esetben* rendezi - még a piacralépéssel összefüggő jogalkalmazási hatáskörök hiányában is - a piacralépés hatóság általi „tudomásulvételének” módszereit, mégpedig általában *nyilvántartásba vétellel* összefüggő hatáskörök keretében. A kiterjedt és erős beavatkozást biztosító piacfelügyeleti és piacsabályozási tevékenységek megfelelő ellátásához ugyanis a szabályozó hatóságnak „ismernie” kell a piaci szereplőket.)

b) Az egyedi engedélyezésre vonatkozó közhatalmi hatáskörök.

A piaci viszonyok keretébe előzetesen, egyedi jogosítás, engedélyezés útján beavatkozó jogalkalmazási tevékenység viszonylag *szűk körre* szorult vissza a liberalizált távközlés igazgatásán belül.

Általánosan egyedi hatósági engedélyezési hatáskörben maradtak a *korlátos erőforrások*, különösen a frekvenciákkal, azonosítókkal, illetve azok kiosztásával, megfelelő használatuk biztosításával összefüggő jogalkalmazó hatáskörök.

Az általánosabb szintű *frekvenciagazdálkodás és azonosítógazdálkodás* állami feladatait, illetve a vonatkozó nemzetközi koordinációt a távközléspolitikát kidolgozó, távközlési ágazat-szintű jogalkotási tevékenységet ellátó állami szervezet gyakorolja vagy - számos országban - e feladatokat is a távközlési szabályozó hatóság látja el (nem közhatalmi típusú tevékenységként).

Ide sorolhatók továbbá - országonként igen változatosan - a távközlési *infrastruktúra építési engedélyezésével* összefüggő építési igazgatási hatáskörök.

Az egyes országokat vizsgálva, a távközlési korlátos erőforrásokkal és szűk keresztmetszetekkel összefüggő egyedi közhatalmi hatáskörök közül leggyakrabban a távközlési építési igazgatást utalja szabályozás a távközlési szabályozó hatóságon kívüli más közigazgatási szervezet (általában az általános épításhatósági jogkört gyakorló szervezet) hatáskörébe.

c) Az egyetemes szolgáltatással összefüggő hatósági feladat- és hatáskörök ellátása, különösen a „megfizethető árakkal” összefüggő árszabályozás, az egyetemes szolgáltatási kötelezettségek, fejlesztések érvényesítése, ellenőrzése, az egyetemes szolgáltatás finanszírozásával kapcsolatos hatáskörök, stb.

d) A szolgáltatók közötti jogvita-rendezési eljárások, eljárástípusok.

(Ennek keretében jelentős jogintézményeknek tekinthetők a különféle közvetítő-, egyeztető-, előzetes döntéshozatali- és egyezséget jóváhagyó eljárások, továbbá a jogvitával összefüggő közhatalmi jogalkalmazási hatáskörök, eljárási modellek.)

e) A távközlési szolgáltatásokkal összefonódó széleskörű és jellegzetes fogyasztóvédelmi hatáskörök, *minőségvédelmi* feladatok.

f) A hálózati és előfizetői eszközök, készülékek minőségével, biztonságával, együttműködőképességével kapcsolatos hatósági hatáskörök.

7) A távközlési szabályozó hatóságoknak a piaci verseny fejlődése, működése, a távközlési szolgáltatások biztosítása szempontjából alapvetően fontos és igen sajátos tevékenységét jelenti a *nem közhatalmi, nem hatósági típusú* feladatellátás. Ide sorolandók különösen:

a) A piaci szereplők irányában vagy nemzetközi szinten, nemzetközi és nem kormányközi szervezetekben, illetve az államszervezeti rendszeren belül folytatott kiterjedt egyeztetési, *koordinatív funkciók*, operatív, szervező tevékenységek és szolgáltató feladatok.

b) Távközlés-politikai, távközlés-stratégiai feladatok.

c) Kiemelten fontos szabályozó hatósági feladat - a jogalkotáshoz kapcsolódóan is - a *nem hatósági piaci elemző, értékelő* tevékenység.

(A nem közhatalmi, nem hatósági piaci elemző, értékelő tevékenység tehát élesen elhatárolandó a piacszabályozási hatáskörök keretében szabályozott és a piaci erő megállapításához kötődő piacelemzési hatósági hatáskörtől.)

A szabályozó hatóság *piaci elemző, értékelő tevékenysége* döntő jelentőségű *központi eleme* a) a távközlési *jogszabály-előkészítési* tevékenység megfelelő ellátásának, b) a *távközléspolitikai előkészítésének*, kidolgozásának, c) a stratégiai *távközlésfejlesztés* struktúrájának, d) a piaci verseny élénkítésével összefüggő *támogatási programok*, infrastrukturális *fejlesztési célú* keretek elosztásának, e) távközlési piaci *közhatalmi hatáskörök*, különösen a piacszabályozási hatáskörök megfelelő gyakorlásának is. A piaci elemzés, értékelés és annak nyilvánosságra hozatala továbbá alapvetően fontos f) a távközléssel foglalkozó *tudományos, kutatási* tevékenységek körében és g) *statisztikai* szempontból különösen a piaci szereplők számára. Egyes elemzések h) a *fogyasztók* számára is lényeges információtartalmat hordoznak.

Az adott ország szabályozó hatósága által megfelelően ellátott piaci elemzés, értékelés számottevő jelentőséget kap a *nemzetközi koordináció* körében, a nemzetközi *szabványosítás* rendszerében, illetve a nemzetközi szervezetek által ellátott nemzetközi szintű, különösen *összehasonlító elemzésekben*.

d) Ahogy már említésre került a piaci viszonyok teljes szakmai ismerete alapján a szabályozó hatóság tevékenységeit „áthatja” a széleskörű *döntéselőkészítő funkció*, azon belül különösen: a) a jogszabály-előkészítés (amelyen keresztül a hatóság jogalkalmazási, piacfelügyeleti tapasztalatai, szakmai ismeretei, piaci elemző tevékenységei közvetlenül becsatornázódnak a jogalkotásba), b) a távközlés-politika, stratégia előkészítése, c) a távközléssel összefüggő alapvető irányok meghatározása, előkészítése, d) a távközlés-fejlesztési programok, támogatások véleményezése, előkészítése, e) nemzetközi koordináció, nemzetközi szerződések, dokumentumok előkészítésében való közreműködés.

e) A közvetlen *szolgáltató funkciók* a hatóság egyes nyilvántartásaiból, statisztikai adatbázisából, nemzetközi kapcsolatainak dokumentumaiból, tudományos, oktatási tevékenységéből.

f) A jogszabályokban a szabályozó hatóság számára kijelölt és kifejezetten meghatározott *nemzetközi koordinatív és egyéb nemzetközi feladatok*.

g) A *piaci szereplőkkel* kialakított *együttműködési viszonyok*, nyilvános konzultációk, egyeztetések, fórumok. A piaci szereplők véleményének közhatalmi tevékenységekbe történő becsatornázásának mechanizmusai. Konferenciák szervezése.

5.4.1. A piacszabályozási tevékenység

A piacszabályozás fogalma és jellemzői a távközlési szektor speciális működésére és ebből következően a távközlési *aszimmetrikus szektor-specifikus* szabályozásra vezethetők vissza.

A *távközlési versennyel* összefüggésben ugyanis az állami beavatkozás nemcsak a *verseny tisztaságát* védi, hanem alapvető feladata a *verseny* kialakulásának, *feltételeinek*, fenntartásának, közérdekű fejlődésének biztosítása is.

Hiszen a távközlési szolgáltatási piac már ismertetett szerkezeti jellemzői (a piacralépés magas költség-szintje, az „elsüllyedt” beruházási költségek, a szűk keresztmetszetek, az infrastrukturális erőforrások, stb.) alapján egyértelműnek mondható, hogy hatékony gazdasági igazgatás nélkül a liberalizált távközlési piac könnyen a közösségi érdekekkel ellentétesen működő „mágnamonopólium” piaci szerkezetébe torkollik, amelynek az állami monopóliumokhoz képest a közérdek szempontjából vett hátrányosabb működését a vonatkozó elméletek is egyöntetűen, egyértelműen bizonyítják.

A liberalizáció közérdekű, közösségi érdekeknek megfelelő valódi értékei tehát csak és kizárólag a piaci verseny hatékony működésével garantálhatók. Ebből következően a távközlési szabályozás a jogszabály-módosítás rendszeréhez képest jelentősen gyorsabb, hatékonyabb és a piaci viszonyokhoz igazítható jogérvényesítési módszerek alkalmazására jogosítja fel a távközlési szabályozó hatóságokat.

A távközlési *aszimmetrikus versenyszabályozás* tehát alapvetően *keretszabályozás*, amely általában tág *mérlegelési jogkört* biztosít a hatóság számára. E szektor-specifikus

keretszabályozás piaci viszonyoknak megfelelően „kitölthető részleteinek” felhatalmazásán alapuló jogérvényesítési módszer a *piacsabályozás*.

A félreértésekkel és félreértelmezésekkel övezett piacsabályozási hatáskörrel kapcsolatban azonban fontos hangsúlyozni, hogy egyértelműen *közhatalmi és egyedi jogalkalmazási* hatáskört jelent. Ebből következően a piacsabályozás tekintetében is érvényesülnek a közhatalommal összefüggő jogállami *garanciális elvek*.

Miután a piacsabályozás a hatósági, állami szervezetrendszerből elkülönült *külső jogalanyok* irányában beavatkozó *hatósági hatáskör*, ezért *alkotmányos garanciákat* igényel a piacsabályozás *eljárásainak*, az eljárások eredményeként hozható *aktusok* tartalmának, típusának és az igénybevehető *jogorvoslatok* meghatározásának szabályozása.

Az egyedi közhatalmi jogalkalmazás keretében a *piacsabályozás sajátosságai* közül kiemelendő:

a) A tág mérlegelési jogkör.

b) A piacsabályozási döntések folyamatos jellegű ex officio anyagi jogi felülvizsgálatának és új piacsabályozási döntések meghozatalának lehetősége.

c) Az egyedi jogalkalmazással összefüggően a piaci szerkezet teljességére kiterjedő jogalkalmazási, piacelemzési, „tényfeltárási” egyedi hatáskörök. Vagyis az egyedi ügyek konkrét jogalanyaira vonatkozó jogalkalmazás keretében a teljes piac és számos más piaci szereplő vizsgálata is szükséges, amelyet a hatásköri szabályozás lehetővé tesz.

Pl.: meghatározott szolgáltatók piaci erejének vizsgálata a piac valamennyi szereplőjére kiterjedő hatósági eljárást igényel.

d) A piacsabályozás eredményeként hozott aktus a teljes piaci versenyre, a piac működésének egészére kihat, bár konkrét és közvetlen jogi hatást csak az aktus címzettjeinek viszonyaiban vált ki.

e) Számos távközlés-szabályozási modellben a piacsabályozási hatáskörben hozott egyedi közhatalmi döntés alapoz meg, keletkeztet további hatósági típusú eljárásokat.

Vagyis nem a jogi szabályozás, hanem piacsabályozási döntésből ered számos közhatalmi általában szintén piacsabályozási típusú eljárás, jogérvényesítés.

Fontos azonban megjegyezni, hogy a piacsabályozási hatáskörökön alapuló eljárási mechanizmusokat a piaci szereplők jogainak védelmében legalább keretjelleggel szabályozni szükséges.

Ilyen típusú általánosan alkalmazott piacsabályozási funkció a távközlési piaci erő meghatározására vonatkozó hatáskör, ugyanis a piaci erőfőlény, a meghatározó piaci „szerep” hatóság általi megállapítása az adott piaci szereplő tekintetében számos újabb közhatalmi típusú eljárást eredményez, pl.: hálózati együttműködéssel, a hozzáférés biztosításával, árszabályozással kapcsolatban (pl.: jóváhagyásra benyújtandó árak).

f) A piacsabályozási döntések továbbá azon kívül, hogy a teljes piaci működést érintik, általában szoros összefüggést mutatnak a távközléssel összefüggő nemzetközi koordinációval, a távközlési szolgáltatások és infrastruktúra országhatáron átnyúló piaci viszonyaival, működésével is.

A *piacsabályozási* közhatalmi beavatkozás körébe sorolható legfontosabb és világszinten általánosan érvényesülő *aszimmetrikus versenyszabályozási hatáskörök, tevékenységek*:

a) Távközlési *piaci erő* meghatározása, azonosítása.

b) A jogszabályokban keretjelleggel rendezett *hálózati együttműködés* rendszerének igazgatása, azon belül különösen a hálózati összekapcsolás, hozzáférés, helyi hurok átengedésének „szabályozása”, egyedi jogérvényesítés kereteiben történő biztosítása a piaci verseny hatékony fejlődése, működése érdekében.

c) A távközlési *szolgáltatások egységes rendszerét*, együttműködését, folyamatosságát és a *közérdekű* garanciáit, minőségét biztosító hatáskörök.

d) A teljes piac szerkezetét befolyásoló kiterjedt *árszabályozási* hatáskörök.

Az árszabályozás a jogszabályokban meghatározott terjedelemben és a piaci viszonyok, a liberalizált piaci verseny szempontjából feltétlenül, szükségszerűen indokolt esetekben: mind a nagykereskedelmi (szolgáltatók közötti jogviszonyok, hálózati szolgáltatások, hálózati együttműködés), mind a kiskereskedelmi piacokon (előfizetők és szolgáltatók közötti jogviszonyok, előfizetői szolgáltatások) érvényesül.

e) Kifejezetten a *piaci verseny korlátozásának* megakadályozására, megelőzésére vonatkozó feladat- és hatáskörök.

5.4.2. A piacfelügyelet

A liberalizált távközlési piac kiemelten fontos és elengedhetetlen közösségi típusú ellenőrzésével összefüggő sajátos közigazgatási tevékenység a piacfelügyelet.

(Illetve az egyéb elnevezésekkel meghatározott, de tartalmában piacfelügyeleti típusú tevékenységek.)

1) A *közigazgatási ellenőrzés*, azon belül a *hatósági típusú ellenőrzések* általánosítható, összefoglaló jellegű *fogalma* szerint a közösségi, közhatalmi ellenőrzés: A közigazgatás *funkcióinak*, tevékenységeinek *a) hatékony gyakorlását*, megvalósítását, *b) a közigazgatási jogi normákban foglalt közérdekű céloknak megfelelő jogérvényesülést* és *c) a közigazgatás intézményei által végzett eredményes, megalapozott jogérvényesítést* biztosító legalapvetőbb *eszközrendszer*, jogosítványcsoport.

Az *ellenőrzés* általános értelemben vett *eszközrendszere*, célja *a) az információszerzés*, *b) a különböző tények feltárása*, megismerése, *c) az azok alapján történő ténymegállapítás*, továbbá *d) a tevékenység ellátásának*, a működés eredményének *megfigyelése, mérése*, *e) annak a kitűzött célokkal történő egybevetése*, *vizsgálata* és mindezek alapján *f) az ellenőrzés tárgykörére vonatkozóan következtetések* levonása és azok értékelése.

Az ellenőrzés tehát az ellenőrzés tárgyát képező tények feltárása, megfigyelése és a kapcsolódó információgyűjtés rendszere.

2) A közigazgatás alapvető tevékenységét képező ellenőrzéshez a közigazgatási típusú *felügyelet* tágabb fogalmi keretet jelent:

A felügyelet fogalma tehát az ellenőrzésnél tágabb annyiban, hogy a felügyelet

a) egyrészt magában foglalja az *ellenőrzés* fogalmát, az ellenőrzési jogkört (tehát az ellenőrzés célját, az ellenőrzési jogosítványokat, eszközöket),

b) másrészt az ellenőrzési eszközrendszeren, jogkörökön túlmenően, tartalmazza az *ellenőrzés eredménye* alapján *a) a beavatkozás* eszközeit, *b) a különböző típusú jogi és nem jogi következmények alkalmazásának* jogosítványait, *c) a felügyelet alá vont jogalany működésének a felügyelet ellátására jogosult által meghatározott irányba történő befolyásolását*, *d) az ellenőrzés eredményeként feltárt hiányosságok, jogsértések, hibák, mulasztás elhárítására, helyreállítására*, valamint *e) a felelősség* érvényesítésére vonatkozó jogi és nem jogi eszközöket, azaz *egységesen: a felügyeleti jogkört*.

A felügyelet fogalma tehát az ellenőrzést és az annak eredményeként alkalmazható jogi és nem jogi eszközöket foglalja magában.

A közigazgatási felügyelet legáltalánosabb *csoportosítási* szempontja: *a) a közigazgatási tevékenységekhez* (tehát amelynek ellátásával, gyakorlásával a felügyelet összefügg) *b) a felügyelt alanyokhoz* és *c) a felügyelet tárgyához* igazodik.

3) A közigazgatási tevékenységek körében önállóan rendszerezhető *felügyeletfajták* önálló, elhatárolható, illetve *sajátos* fogalmi és tartalmi elemeket magában foglaló típusa a *piacfelügyelet*.

A piacfelügyelet fogalma, elméleti alapja legáltalánosabban *a) a liberalizált piaci közszolgáltatások* körében szükségszerű *állami - gazdasági - beavatkozáshoz*, *b) a gazdasági verseny* igazgatásához, valamint *c) a fogyasztóvédelmi* igazgatáshoz kötődik.

Elméleti alapokon a piacfelügyelet is alapvetően *két fő részre* tagolható:

- a) a *piacfelügyeleti ellenőrzés* kiterjedt és sajátos eszközeire és
- b) az ellenőrzés eredményeként alkalmazható *piacfelügyeleti jogkörökre*.

4) Az egyre jelentősebb és a közigazgatás működésének egészére ható *liberalizált közszolgáltatásokkal* összefüggő *elméleti alapok* vonatkozásában, valamint a *piacfelügyeleti* és a *piacszabályozási* hatáskörök mind *szélesebb körű* alkalmazása szempontjából *kiemelendő*, hogy a közigazgatási jogérvényesítés fejlődése körében *általánosan* is, bizonyos (köz)igazgatási ágazatokban pedig *különösen szükségessé váltak*:

- a) Az újszerű és modern eszközök.
- b) Speciális típusú felügyeleti tevékenységek, felügyeleti jogosítványok.
- c) Rugalmasabb eljárásjogi modellek.
- d) A hatósági szolgáltatási tevékenységek.
- e) Közvetítő-, együttműködési-, konzultatív- illetve egyéb a hatósági típusú beavatkozást segítő mechanizmusok.

Világszerte *átalakulóban* van ugyanis a liberalizáció folyamataival összefüggő közigazgatási funkciók, jogérvényesítési módszerek kerete, a vonatkozó feladat- és hatáskörök rendszere, illetve a jogalkalmazási eszközök, aktusok struktúrája, tartalma, jogi hatása, eljárási szabályozása.

Mindebből következően, illetve mindezek hatására jelentős *változások, reformok* jellemzik a liberalizáció kibontakozásában lévő piaci közszolgáltatásokkal szorosan összefonódó közérdekű *állami, közigazgatási beavatkozás* szervezetét és működését is.

Az *átalakulás fő indokát* természetesen az alapjaiban változó *társadalmi és gazdasági viszonyok* képezik, amelyben a közigazgatás funkciói szempontjából a leginkább szembeötlő változás a *piacgazdaság* egyes területein, különösen a *liberalizációval* összefüggő területein figyelhetők meg.

A közigazgatás *gazdasági igazgatási funkcióinak* oldaláról tartalmi szempontból megközelítve a gazdasági igazgatás egyes ágaiban, illetve a kiterjedt liberalizáció keretében a *közigazgatási* típusú *jogviszonyok* is alapvetően megváltoztak.

(Mint pl.: az iparigazgatás (villamosenergia, bányászat stb.), a távközlés, a közlekedés, a digitális-elektronikus műsorterjesztés, illetve audiovizuális piac, a versenyjog, a fogyasztóvédelem közigazgatási ágazataiban.)

E folyamat hangsúlyos alapja, hogy a *liberalizált piaci közszolgáltatások* területein nagyon nehéz megtalálni a *megfelelő egyensúlyt a) a továbbra is kiemelt, sajátosan „közszolgáltatás”* tartalmú *közérdek* és *b) a piacgazdasági verseny szabadsága* között.

A *gazdasági viszonyok* körében ugyanis a közigazgatás *„hagyományos”* gazdaság-igazgatási funkcióinak mozgásteret kizárólag a *gazdasági racionalitás* kibontakozásának elősegítésére terjedhet ki, mégpedig a gazdaságra ható, ezzel ellentétes hatásokkal szemben. A gazdasági igazgatáson belül továbbá a közigazgatás fontos feladata annak biztosítása, hogy a gazdasági racionalitás megmaradjon a piacgazdaság keretében és azon ne terjeszkedjen túl más funkciók teljesítésére szerveződött társadalmi rendszerekre.

Ehhez képest azonban a gazdasági igazgatási funkciók egészen más alapokra és közérdekű feladatokra épülnek a *piaci közszolgáltatások* liberalizációja körében, ahol az állami beavatkozás szempontjából *a) a gazdasági racionalitás* sokkal erősebben *ütközik a közösségi érdekekkel*, továbbá *b) a piaci verseny szabadsága*, a gazdasági érdek és hatékonyság racionális szempontja más gazdasági ágazatokhoz képest *jelentősen kisebb* hangsúlyt kap.

(A távközlési közszolgáltatások körében mindennek klasszikus, modellszerű példája az *Egyesült Államok*, de az *Európai Közösség* vonatkozó keretszabályozási rendszere is sajátos, egységes és modern eljárási mechanizmusokat, aktus-típusokat, szervezeti modelleket, jogintézményeket, valamint jelentős közszektor-reformokat „ékel” a tagállamok közigazgatási rendszerébe. Mindezek egyre határozottan feszítik a közigazgatás országoként kialakult hagyományos kereteit.)

A piaci közszolgáltatásokkal összefüggő folyamatosan változó és fejlődő gazdasági viszonyok tehát *átértékelik* a „beavatkozó”, „jogérvényesítő” *közigazgatás tevékenységeinek*, így a közhatalmi tevékenységeinek tartalmát, eszközrendszerét és szervezetét is.

A tárgyalt ágazatokban a hatékony jogérvényesülés tehát már *nem egyértelműen alapítható* csak és kizárólag a közigazgatás közhatalmi, hatósági tevékenységére, közhatalmi alapú jogérvényesítő módszereire.

A *piaci* alapú *közszolgáltatások* körében ugyanis a közigazgatás közhatalma számos olyan jellegű közérdeket, valamint a hatékony piaci fejlődéssel, a verseny kibontakozásával összefonódó gazdasági, stratégiai érdekeket érvényesít, amelyek gazdaságpolitikai eszközei, intézményei alapjaiban feszítik a közhatalmi beavatkozás és a hatósági eljárás mechanizmus szabályozási rendszerét.

Példaként *kiemelendő*, hogy ezekben az ágazatokban gazdaságilag igen jelentős, akár világgazdasági súlyú piaci szereplők „állnak a közigazgatással szemben”. Ráadásul e piaci szereplők ugyan a piaci verseny szerkezetében, de tartalmában közérdekű szolgáltatásokat nyújtanak és igen komoly, számos esetben más ágazatokba „át nem vihető” (elsüllyedt) beruházásokat, fejlesztéseket eszközöltek. A liberalizált piacokon továbbá alapvető szempontot képez a közérdekű szolgáltatási, ellátási rendszer folyamatosságának, illetve a piaci verseny hatékony fejlődési mechanizmusának garantálása. Fontos hangsúlyozni azt is, hogy az önkéntes jogkövetés hiánya, illetve az esetleges jogszabálysértések széleskörű és kiemelten súlyos társadalmi és gazdasági hatásokkal járhatnak.

Mindezek és számos - terjedelmi okokból itt nem felsorolható - egyéb ok alapján tehát a liberalizált piaci működésben a közhatalmi típusú jogérvényesítő, hatósági beavatkozás sok esetben és ügýtípusban nem elegendő a jogalkotói célok maradéktalan érvényesüléséhez.

A távközlési piac szerkezetében is számos olyan terület, illetve gazdasági viszonyrendszer figyelhető meg, amelyben az egyedi hatósági jogalkalmazás kerete vagy nem ésszerű, illetve nem szükségszerű vagy épphogy nem elégséges, nem elegendő beavatkozási módszer.

Ebből következően a közigazgatás szabályozási rendszerében egyre kiterjedtebb és átfogóbb jelentőséggel rendelkeznek a piacsabályozási típusú hatáskörök, a speciális hatósági felügyelet jogintézményei, a különböző piacfelügyeleti-, bizottsági-, közvetítő- és egyeztetési eljárások, a szolgáltató tevékenységek, a konzultatív mechanizmusok, továbbá a speciális jogállású közigazgatási szervek (a piaci közszolgáltatások körében különösen a szabályozó hatóság) struktúrái.

Mindezek döntő hatást gyakorolnak és kifejeződnek a piacfelügyelet jogintézményében, sajátos fogalmi elemeiben, tartalmában, speciális jogérvényesítési módszereiben, illetve a piacra gyakorolt hatásaiban is.

5) A piacfelügyelet tehát az egyéb speciális jellegű hatósági felügyeletekhez képest *tágabb felügyeleti hatáskört* jelent a piacfelügyelet alá vont társadalmi és gazdasági viszonyok tekintetében.

Magában foglalja ugyanis a piacfelügyelet alá tartozó gazdasági viszonyok *a)* általános szakmai értékelési, döntés-előkészítési célú, piacelemzési típusú ellenőrzését, *b)* jogszerűségi szempontú átfogó hatósági felügyeletét, valamint *c)* az „általános” és a „speciális jellegű” közhatalmi, hatósági felügyeletre jellemző felügyeleti jogköröket is.

Legáltalánosabb szinten (részletekbe nem bocsátkozva) a *hatósági felügyelet* alapvető *általános* esetének tekinthető, amennyiben a hatóság az általa kiadott jogi hatású hatósági aktus teljesítését, érvényesülését felügyeli („*általános hatósági felügyelet*”). Azért nevezhető „általánosnak” az általános tartalmú hatósági felügyeleti és azon belül ellenőrzési jogkör, mert általában minden hatósági, közhatalmi aktus meghozatalára jogosult hatóság általánosan rendelkezik a saját határozatában foglaltak teljesítésének, érvényesülésének ellenőrzésére vonatkozó hatáskörrel.

A *hatósági felügyelet* sajátos, *speciális jellegű típusai* az „önkéntes jogkövetéssel” érvényesülő normák érvényesítését szolgálják speciális jogi eszközökkel („*speciális jellegű hatósági felügyelet*”). A sajátos jellemzőkkel rendelkező, speciális jellegű hatósági felügyelet valamely tevékenységnek a társadalom védelme, a közérdek szempontjából különös figyelmet érdemlő szakmai jellegzetességeit fogja át. A felügyelet e fajtája annyiban is

speciális, hogy tartalmát szinte teljes egészében az egyes közigazgatási ágazati jogszabályok határozzák meg, így a hatáskör terjedelmét, a tartalmát és az eszközeit is.

A hatósági felügyeleti tevékenység e speciális jellegű típusa abban az esetben érvényesül, ha a szabályozás módszere alapján nem előzi meg (vagy adott ügyekben konkrétan még nem előzte meg) hatósági jogalkalmazás, azaz nem előzte meg hatósági aktus kibocsátása. Amennyiben ugyanis a hatósági felügyelet tárgya körében már hatósági jogalkalmazásra irányuló eljárás keretében hatósági aktus meghozatalára került sor, akkor a speciális jellegű felügyeleti jogkörrel felruházott hatóság is, az említett általános jellegű felügyeleti tevékenységet látja el. Kiemelendő ugyanis, hogy a speciális jellegű hatósági felügyeleti jogkör annyiban is tágabb értelmű a felügyelet „általános” típusához képest, hogy a speciális felügyeleti hatáskörrel felruházott hatóságok mindegyike rendelkezik általános jellegű felügyeleti hatáskörrel, jogkörrel is. Vagyis a speciális felügyeleti jogkör fogalma egyértelműen tartalmazza a közhatalmi felügyelet elméleti szempontból „általános” típusát.

A piacfelügyelet tehát *a) az adott elhatárolható gazdasági ágazatra, piacra vagy annak egy meghatározott részére kiterjedő b) átfogó ellenőrzés és felügyelet, amelyben c) a közigazgatási ellenőrzési tevékenység valamennyi célja egyszerre, egységesen* valósul meg, azaz: *ca) a megelőzés, cb) a jogsértések feltárása, valamint cc) a jogszabály-előkészítés, a jogszabály-módosítás és egyéb döntés-előkészítési tevékenység megalapozása.*

A piacfelügyeleti tevékenységben külön kiemelendő a *piacfelügyeleti ellenőrzés*, amely a piacfelügyeleti hatáskör elválaszthatatlan és igen sajátos szerepet képviselő része. A tág hatókörű piacfelügyeleti ellenőrzés alapján ugyanis a hatóság átfogó, a piac egészére kiterjedő piaci elemző, értékelő tevékenységet folytat.

Az ellenőrzés tárgykörei, pl.: *a) az adott gazdasági viszonyok zavartalan, eredményes működése, b) a piaci verseny szerkezete, közérdekű fejlődése, c) a gazdasági szereplők közötti piaci viszonyok és együttműködések rendszere d) a szolgáltatásokat, a javakat igénybe vevők (fogyasztók, előfizetők, felhasználók) érdekeinek, jogainak érvényesülése, e) a piacsabályozási hatáskörben hozott a piac egészét érintő kiemelt döntések megfelelő teljesítése, piaci hatása, hatékonysága, esetleges felülvizsgálatának szükségessége, f) a jogszabályi rendelkezések érvényesülése, piaci viszonyokra gyakorolt hatása, a jogszabályok felülvizsgálatának esetleges indokoltsága, g) a piaci viszonyok változása, fejlődése, iránya.*

Ebből következően a piacfelügyeleti ellenőrzés igen sajátos és széleskörű tényfeltárást biztosító eszközökkel rendelkezik.

(Speciális adatszolgáltatási kötelezettség, átfogó kérdőívek, nyilvános meghallgatás, piacelemzés-értékelés, mintavétel, mérés, elemzési módszerek, próbavásárlás, közvéleménykutatás, stb.)

A piacfelügyelet tehát mind az *ellenőrzési jogosítványok*, mind a *felügyelet hatóköre, jogalapja*, mind pedig a *felügyeleti jogkör szempontjából sajátos* közhatalmi, hatósági tevékenységnek minősül.

Hangsúlyozandó, hogy a piacfelügyelet *célját* tekintve is sajátos „közösségi ellenőrzésnek” tekinthető, ugyanis alapvető és elsődleges célja nem a jogsértések szankcionálása, hanem olyan információk, tények, adatok feltárása, amelyek elősegítik, megalapozzák a közigazgatás hatékony közhatalmi jogérvényesítését és egyéb piaci beavatkozásait, továbbá a piac közösségi érdekű fejlődését.

A piacfelügyeleti tevékenység keretében tehát a konkrét felügyelt jogalanyokhoz képest a *piacfelügyelet tárgya*, a *felügyelt tevékenység jelentősebb* hangsúlyt kap.

A piacfelügyelet ebből a szempontból elsősorban inkább egyfajta döntés-előkészítési, jogszabály-előkészítési, gazdasági, gazdaságpolitikai elemzési tevékenység és ezzel összefüggésben irányul csak a jogsértések vizsgálatára.

A jogszabálysértések tekintetében is megállapítható, hogy a piacfelügyelet elsődleges célja általánosan nem a szankcióalkalmazás, hanem a jogsértések feltárásából eredő tapasztalatok alapján *a) a piacsabályozási hatáskörök megfelelő ellátása, fejlesztése b) a közérdeket érvényesítő, tisztességes és hatékony piaci verseny fenntartása, c) a szolgáltatási rendszer működésének, közszolgáltatási tartalmának biztosítása, d) piaci szereplők jogkövető magatartásának előmozdítása, ösztönzése, e) a további jogszabálysértések megelőzése.*

Az ellenőrzés nyomán feltárt *jogsabálysértések* vonatkozásában azonban a hatóság a szükségszerű és megfelelő jogérvényesítés érdekében hatékony és erős beavatkozást biztosító felügyeleti jogkörökkel, *szankcióalkalmazási* hatáskörrel rendelkezik.

(Pl.: kiemelten magas felső összeghatárral meghatározott anyagi jogi bírságok, a jogsértés nyilvánosságra hozatali eszközei, kötelezettségek előírása, a tevékenység-végzés, a szolgáltatás-nyújtás feltételeinek meghatározása, tiltó-, eltiltó hatáskörök, végső soron a gazdálkodó szervezet szolgáltatás-nyújtásra vonatkozó jogositványainak felfüggesztése, visszavonása, stb.)

A piacra vonatkozó jogszabályok, illetve a hatóság egyedi döntéseiben foglaltak átfogó ellenőrzése nyomán megállapított jogszabálysértések tekintetében a hatóság általában az ellenőrzés eredményként elkészített elemzés, értékelés alapján alkalmazza a szükséges jogkövetkezményeket.

A piac szerkezetének összefüggéseiből következően ugyanis számos esetben nem szolgálná hatékonyan a gazdasági igazgatás céljait a címzettek jogszabálysértő magatartásaira vonatkozó jogkövetkezmények elkülönült és nem összehangolt alkalmazása. Másrészt az adott piacfelügyeleti vizsgálat keretében a jogszabálysértések összefüggéseiben, egymásra tekintettel történő értékelése megalapozottabb szankcióalkalmazást biztosít.

A piacfelügyelet általános jogintézménye, hogy a szabályozó hatóság *előzetesen* közzéteszi a jövőben tervezett *piacfelügyeleti ellenőrzések tervezetét* (tárgyát és alanyait). A piacfelügyelet tervezett menetének, tárgyköreinek, alanyainak előzetes nyilvánosságra hozatala megalapozza a piacfelügyelet céljainak megfelelő hatékony ellenőrzés folytatását, az ügyfelek garanciális jogainak védelmét, felkészülési lehetőségét és az esetleges jogszabálysértések megelőzését.

Általános esetben a szabályozó hatóságon belül jóváhagyott és nyilvánosságra hozott piacfelügyeleti terv köti a piacfelügyeletet ellátó hatóságot is az ellenőrzés lefolytatása, menete, tárgya tekintetében.

A piacfelügyelet során a hatóság természetesen nagyszámú, de konkrétan meghatározott jogalanyok, piaci szereplők irányában folytat ellenőrzést és annak eredményeitől függően számos egyedi jogalkalmazó, általában szankcionáló, kötelezettséget megállapító tartalmú közhatalmi aktust, döntést hoz.

Az is általánosan megállapítható, hogy a piacfelügyelet keretében a piacfelügyeleti ellenőrzést végző hatóság és a felügyeleti jogkört, jogkövetkezményeket alkalmazó hatóság általában ugyanaz a szerv. (A nagyszámú ellenőrzött jogalany alapján ugyanis enélkül a piacfelügyelet nem lenne hatékony.)

A piacfelügyelet alapvető eszközének tekinthető a nyilvánosság, mind a jogszabálysértések esetében alkalmazott jogkövetkezmények, mind az egyéb jogalkalmazó döntések, mind a különböző beszámolók, eredmények, mind pedig az elvégzett elemzések, értékelések szempontjából.

A piacfelügyelet kiemelten fontos eleme tehát a piaci szereplők, a távközléssel összefüggő funkciókat ellátó állami szervezetek és az előfizetők számára is a piacfelügyeleti eljárás *eredményeinek összefoglalása és közzététele*. (Az eredmények, elemzések közzététele általában magában foglalja az egyedi jogerős piacfelügyeleti döntések közzétételét is.)

(A piacfelügyelet eredményeinek összefoglalója általában az alkalmazott jogkövetkezmények egységes tapasztalatait, a jogszabály-módosítási, előkészítési javaslatokat, és az átfogó piaci elemzéseket, értékeléseket tartalmazza.)

6) A piacfelügyeleti tevékenység azonban mindezek ellenére teljes tartalmában, eszközeiben a közigazgatási szervezeti rendszertől elkülönült külső jogalanyok irányában végzett közhatalmi felügyeleti tevékenység (azon belül elhatárolható típus).

Ebből következően a piacfelügyelet fogalma, szabályozása tekintetében is érvényesül a hatósági felügyelettel összefüggő garanciális alkotmányos elvek rendszere. Vagyis a piacfelügyelet is

csak jogszabályban kifejezetten meghatározott hatáskörben végezhető, a hatáskör terjedelmében és eszközeivel. Továbbá a piacfelügyelet eredményeként alkalmazható felügyeleti jogkör és az egyedi piacfelügyeleti döntések ellen rendelkezésre álló jogorvoslati eszközök pontos jogszabályi rendezése is alapvető követelmény.

Fontos megjegyezni, hogy elméleti szempontból a piacfelügyeleti tevékenység és a piacfelügyeleti hatáskör a *legtágabb értelemben vett* közhatalmi, *hatósági felügyeleti* tevékenység. Ebből következően szintén elvileg magában foglalja az általános és az esetlegesen érvényesülő speciális jellegű hatósági felügyeleti jogköröket.

Általánosan alkalmazható szabályozási módszernek tekinthető az is, ha a piacfelügyeleti hatáskörrel felruházott szabályozó hatóságok számára a jogi szabályozás nem a piacfelügyeleti hatáskör részeként, hanem a piacfelügyeleti hatáskör mellett önállóan biztosítja az általános és az esetlegesen szükséges speciális felügyeleti jogkört (elkülönült hatásköri szabályozásban).

(Kiemelendő, hogy a szabályozó hatóság csak abban az esetben képes közigazgatási feladat- és hatásköreit hatékonyan ellátni, amennyiben a piacfelügyelet keretében vagy „amellett” biztosított számára az általános és a speciális hatósági felügyeleti hatáskör. Mindez megfordítva nem igaz. A piacfelügyeleti hatáskör fogalmának tehát alapvető része az általános és a speciális jellegű felügyelet, viszont az általános és a speciális felügyelet távolról sem feltételezi a piacfelügyeleti hatáskört, „feljogosítást”. Vagyis minden piacfelügyeleti hatáskörrel rendelkező hatóság szükségképpen rendelkezik az általános és speciális felügyeleti hatáskörrel, de nem minden általános és speciális felügyeleti hatáskörrel rendelkező hatóság jogosult piacfelügyeleti tevékenységre.)

Általánosan megállapítható tehát, hogy minden piacfelügyeleti hatáskörrel felruházott hatóság általános és speciális jellegű felügyeleti hatáskörrel is rendelkezik (a piacfelügyelet fogalmának, jogintézményének részeként vagy elkülönült hatásköri szabályozásban biztosítva).

Általánosan megállapítható továbbá, hogy a piacfelügyeleti tevékenység tartalma, eszközei, sajátos folyamatai és elméleti alapja szempontjából egyaránt kidolgozatlan, rendszerezetlen jogintézmény a közigazgatási jogalkotás, jogalkalmazás, illetve a vonatkozó tudományos elemzések keretében (nemzetközi összehasonlításban és hazánkban is).

5.5. A szektorspecifikus, szektorsemleges és ex ante szabályozási módszer

A távközlési szabályozó hatóságok szervezetével és működésével fennálló szoros összefüggései miatt ehelyütt fontos kiemelni - terjedelmi okokból csak nagyon röviden, vázlatosan - a távközlés tekintetében általánosan érvényesülő szabályozási módszer alapjait.

A liberalizáció folyamatában, illetve a liberalizált piaci szerkezet keretében a távközlés-szabályozás piaci versennyel összefüggő világszerte érvényesülő szabályozási módszere: az ún. *szektorspecifikus, szektorsemleges és ex ante* szabályozási rendszer.

A távközlési piaci verseny keretében a távközlési igazgatás, jogi szabályozás fogalmát, elméleti alapját képező szektorspecifikus, szektorsemleges ex ante szabályozási rendszer egyes elemeinek rövid tartalmi elemzésében mindenekelőtt kiemelendő a szektorsemlegesség fogalma.

1) A szabályozás *szektorsemlegességének* alapja, hogy a távközlési piac minden egyes részére, nyilvános szolgálatára, szolgáltatására kiterjedő liberalizáció keretében, a jogi szabályozás szektoronként az általánosság szintjén nem tartalmaz különbségeket.

(Az egyes szektorokra - pl.: mobiltávközlés, telefon szolgáltatás, adatátvitel, kábeltelevíziós jelátvitel - jellemző sajátosságok alapján elkerülhetetlen különös rendelkezéseket leszámítva.)

A szektorsemlegesség jellemzőivel rendelkező szabályozás tehát, minden egyes távközlési szektorra, szolgálatra *egységesen jellemző* szabályozási módszer, amely alapvető biztosítéka a távközlés fejlődésének és különösen a konvergenciának, illetve a platform-semlegességnek.

2) Miután a távközlés a gazdasági igazgatás kiemelt területe, ezért a távközlési jog *szektorspecifikusságának* fogalma a *gazdasági versenyjog* szabályozásának elégtelensége,

jogérvényesülés szerinti alkalmatlansága alapján a *távközlés-szabályozás módszerbeli eltéréseinek* indokaira és a versenyjogi szabályozástól való *elhatárolására* vonatkozik.

A szektor-specifikus szabályozás „specifikus” módszere a *versenyjoghoz viszonyítva* jelent speciális szabályozási modellt, ugyanis kiindulópontja a távközlésen belül azon piaci szegmensek meghatározása, ahol a verseny kialakítása, működése, élénkítése érdekében szükséges a gazdasági verseny igazgatásához, szabályozásához (a versenyjoghoz) képest eltérő ún.: szektor-specifikus, azaz *kizárólag a távközlés területén* érvényes, ahhoz igazodó szabályozás bevezetése.

A távközlési meghatározó piaci területek szektor-specifikus szabályozásának alapvető indoka, hogy a liberalizált távközlési piacon természetes, szerves gazdasági fejlődéssel nem alakulhat ki hatékony piaci, gazdasági verseny. Ebből következően a távközlés a versenyjogtól alapjaiban eltérő, kifejezetten a távközlési piacra szabott jogi szabályozást igényel.

A szabályozási struktúra *elvi alapja* tehát, hogy a távközlés ugyan a piacgazdaság és a gazdasági verseny igen jelentős és fontos része, de a gazdasági közigazgatás, a versenyjog kiforrott általános szabályozási rendszere mégsem alkalmazható a távközlési piaci verseny kibontakozása, működése keretében. Mindez szükségessé teszi a versenyjogtól elkülönült, ahhoz képest speciális ún.: *ex ante* szektor-specifikus szabályozás és gazdasági igazgatási kialakítását, érvényesülését.

3) Szintén a távközlés és a versenyjog közötti alapvető szabályozási, elméleti különbségekre utal az *ex ante* szabályozás fogalma.

Az „*ex ante*” szabályozási rendszer a közigazgatási jog tudományos megközelítésén, az elmélet keretén belül meghatározható fogalom, amely alapvetően a gazdasági igazgatásban használatos és a *gazdasági közigazgatás* működésének leírására alkalmas. Az *ex ante* szabályozás a *gazdasági verseny kialakulása, működése* érdekében *előzetes*, átfogó jellegű, a piac egészét érintő közigazgatási, közhatalmi típusú beavatkozás. (Az *ex ante* szabályozási módszer jellemzi a távközlési *piacsabályozási* hatáskörök jelentős részét.)

Az *állami beavatkozás* tehát a távközlés piac nemzetgazdaság egészére kiható és a közérdekkel összefüggő jelentősége miatt *olyannyira nem bízik meg* a távközlési piac szereplőiben, hogy erős közhatalmi típusú előzetes beavatkozás mentén szabályozza a távközlési piac szerkezetét és határozottan korlátozza a piaci szereplők gazdasági tevékenységét.

Ahogy már említésre került a versenyjoghoz képest azért szükséges a távközlésre vonatkozó eltérő, kiegészítő szektor-specifikus, *ex ante* szabályozás, mert a liberalizáció kezdetén a távközlési piacon még nem működik a gazdasági verseny mechanizmusa, illetve a *verseny önmagától, önmaga hajtóerői alapján* nem képes kibontakozni. Ebből következően a távközlési szabályozás alapvető, elsődleges és közérdekű célja a liberalizáció folyamatában a verseny kialakulásának, fennmaradásának, azután pedig hatékony fejlődésének és megővésének garantálása.

Az *ex ante* szabályozási módszer alapja, *szükségyszerű* indoka, hogy a közigazgatási típusú beavatkozás a távközlés piac minden részére kihatóan *megelőzze* a jogszabálysértések bekövetkezését, a tisztességtelen piaci magatartásokat és a verseny korlátozását, vagyis a liberalizált piaci verseny közérdekű fejlődésének ellehetetlenítését.

A távközlési piacon *ex ante* szabályozási módszerrel *megakadályozandó* magatartások, pl.: *a)* az egyes piaci szereplők erőfölényével való esetleges visszaélés, *b)* az új szereplők piacra lépésének, piaci fejlődésének akadályozása, korlátozása, *c)* a versenytársak piacról való kizárása, *d)* a távközlési hálózatok együttműködésének hátráltatása, illetve *e)* az előfizetők jogainak sérelme.

A távközlési piacon okozott a verseny kialakulását, működését, illetve a hálózatok együttműködését érintő hátrányokat, korlátokat, károkat ugyanis *utólagosan* csak óriási gazdasági erőfeszítések, veszteségek árán lehet, illetve számos részterület és piaci szereplő vonatkozásában pedig egyáltalán nem is lehetne helyreállítani.

A versenyjog mindehhez képest *utólagos*, vagyis az *ex post* szabályozási rend, amely *a)* egyrészt a versenyjogi szabályok megsértése esetén *utólagos jogérvényesítést*, jogalkalmazást jelent a jogsértéssel okozott hátrányok megszüntetése, elhárítása, szankcionálása érdekében,

b) másrészt mindig egyedi, konkrét gazdasági szereplők irányában, a piaci szereplők konkrét gazdasági viszonyaira ható jogalkalmazás, amely átfogó, a gazdasági verseny egészét, vagy akár egy ágazatának teljes szerkezetét érintő hatással nem rendelkezik, nem rendelkezhet.

Az ex ante szabályozás tehát *röviden összefoglalva*: - a versenyjog utólagos, tehát ex post szabályozási módszerétől eltérően - az adott piacon a verseny és a gazdasági viszonyok működése szempontjából arányosnak és szükségesnek mutakozó jogok és kötelezettségek rendszerében előzetesen, előremutatóan beavatkozó, garanciális tartalmú közhatalmi típusú jogérvényesítést, jogalkalmazást meghatározó szabályozási rend.

Az ex ante közhatalmi beavatkozási modell tartalmában *összetett* és bonyolult, *komplex* szabályozási módszer, amely tehát *magában foglalja*:

a) az adott piac egészét, a piaci szereplők jogait és kötelezettségeit átfogóan érintő, sajátos közhatalmi típusú felügyeleti és előzetes - általában piacsabályozási tartalmú - jogalkalmazási tevékenységeket, mégpedig egységes eljárási mechanizmusokon belül,

b) a jogérvényesítés keretében, az egyedi eljárásokban alkalmazható speciális jogintézmények anyagi jogi eszközök, beavatkozási módszerek és jogkövetkezmények egész rendszerét, valamint

c) az ex ante beavatkozáshoz szorosan kapcsolódó nem közhatalmi típusú döntéshozatali, adatkezelési, piaci elemző, értékelő tevékenységeket, illetve a piaci szereplők bevonásával (pl.: nyilvános konzultációk, egyeztetések) összefüggő funkciókat.

Az ex ante piacsabályozási hatáskör rendszerében a közigazgatási beavatkozás a jogalkotási és a közhatalmi jogérvényesítő tevékenység között helyezkedik el és e két tevékenység jellemzőit ötvözi.

A távközlési szektor-specifikus, ex ante szabályozás lényeges jellemzője, hogy *aszimmetrikus*, azaz a piaci szereplők meghatározott csoportjára, különösen a meghatározó piaci erővel, gazdasági erőfölénnyel rendelkező szolgáltatókra többlet-kötelezettségeket állapít meg a távközlési értelemben vett erőfölény kiegyenlítése és az új gazdasági szereplők piacra lépésének elősegítése érdekében.

A távközlési jog ily módon kiszámíthatóságot, stabilitást, illetve folyamatosan egyensúlyozott piaci működést biztosít a piaci szereplők számára.

6. A távközlési liberalizáció egységes struktúrája

A távközlési *liberalizáció* körében *általános* szinten (tehát a szabályozás-politika tartalma, a szabályozás elvei, koncepciója, alapvető struktúrája szempontjából) *nem* rendelkeznek önálló jelentőséggel a műszaki alapon, illetve egyéb, a hálózattal vagy a szolgáltatásokkal összefonódó *sajátos jellemzők* mentén elhatárolható *távközlési részterületek, részpiacok, szolgálatok*.

A távközlési liberalizációt tehát (világszerte) *egységes keretek és folyamatok* jellemzik, különösen a távközlési piac szerkezeti sajátosságai, valamint a hálózatok és a szolgáltatások szoros összefüggésrendszere, kölcsönhatásai alapján. Ebből következően a távközlés egyes részterületeinek - a „jelátvitel” (ide nem értve a műsorterjesztést) valamennyi területének - hálózati és szolgáltatási rendszere a liberalizáció körében egymást feltételező és szorosan összefonódó rendszert alkot a szabályozás, illetve a megnyitott piaci viszonyok tekintetében is.

A távközlési liberalizáció *egységes struktúrája* meghatározó, *alapvető jellemzőjét* képezi: a) távközlés-szabályozás elveinek, szerkezetének, jogintézményeinek, rendszertani alapjainak, fogalom-rendszerének, tartalmi sajátosságainak. b) A távközlési versennyel összefüggő gazdasági igazgatás, állami beavatkozás terjedelmének. c) A távközlési igazgatás feladat- és hatásköri rendjének, illetve közigazgatási szervezeti rendszerének is, stb.

Mindezek ellenére az általános szinthez képest a *részletek* vizsgálata alapján megállapítható, hogy a technológiai szempontok, a piac-szerkezeti jellemzők, az infrastruktúra sajátosságai, valamint a szolgáltatási rendszer tartalma alapján *elhatárolható* egyes *távközlési szektorok, részterületek liberalizációja*, esetleges *privatizációja* mind *tartalmában*, mind *szerkezetében*,

mind pedig *folyamatában* jelentősebb *eltéréseket, sajátosságokat* mutat, illetve meghatározott körben speciális jogintézményeket is szükségessé tett/tesz.

A meghatározható távközlési részterületek liberalizációjának sajátosságai általában az adott terület *technológiai, infrastrukturális* alapjaival mutatnak szoros és elválaszthatatlan összefüggést. Vagyis megfordítva a speciális műszaki jellemzők tették/teszik szükségessé, illetve számos esetben elkerülhetetlenné e rész-szektorok liberalizációs folyamatainak néhány alapvető szerkezeti sajátosságát.

1) Nyilvánvalóan elemzésre, magyarázatra szorul, hogy a távközlés említett „részterületei” *mihez képest minősülnek* sajátosnak, illetve *részterületnek*. Bár napjaink piaci működésében ez nem feltétlenül igaz, de a liberalizáció folyamatában és a liberalizált piaci működés fejlődésének eddigi döntő részében kétség nélkül, *feltétlenül* és *általánosan* megállapítható, hogy: a *helyhez kötött (fix) telefonhálózati infrastruktúrához* és az alap, illetve a kiegészítő, értéknövelt *telefonszolgáltatásokhoz* képest minősülnek sajátosnak, részterületnek.

E megállapítás azonban napjainkban a távközlés fejlődése mentén, illetve a távközlési konvergencia egyre szélesedő keretében már *nem teljes* általánosságban minősül *megalapozott* állításnak:

a) A *piac szerkezete*, gazdasági folyamatai, valamint az egységesedő *hálózati rendszerek* szempontjából ugyanis a telefonszolgáltatás már közel sem tekinthető a távközlés piaci központi és meghatározó „általános-alapstruktúrájának”. Hiszen a liberalizált piaci és technológiai fejlődés alapján a távközlési *piac-szerkezet* ennél sokkalta *fejlettebbé, tagoltabbá, strukturáltabbá* vált, amelyben az egyes *részterületek* már-már önálló és sok esetben jelentősebb szektorokká fejlődtek.

b) A fenti megállapítás - tehát a telefonszolgáltatás központi jellege - azonban napjainkban is *egyértelműen érvényesül* a távközlési piaci egységes *szektor-specifikus szabályozási* rendszerében. Vagyis a liberalizált távközlési piaccal rendelkező országok többségében még napjainkban is hagyományosan a *telefonszolgáltatás* és annak infrastruktúrája képezi a *szabályozás* tartalmának, jogintézményeinek, közhatalmi hatásköri rendszerének *alapját*, általános elemét, központi tárgykörét.

2) A távközlési liberalizáció egységes folyamatában a telefonszolgáltatási rendszerhez és infrastruktúrához képest *elhatárolható* jelentősebb *sajátosságot* képviselő, illetve a „telefonra” épülő *liberalizáció* általános folyamatára, szabályozására *lényeges hatást* gyakorló részterületek:

A) Vezetéknélküli távközlés és azon belül:

a) A *műholdas* távközlés. (Lásd a következő *6.1. pontban*.)

b) A *nyilvános földfelszíni* (analóg és digitális) *cellás rádiótelefon* rendszerek (a továbbiakban: *mobiltávközlés*). (Lásd a következő *6.1. pontban*.)

c) A *rádió adat-kommunikációs* rendszerek - földi vezetéknélküli adatátviteli rendszerek.

A *liberalizáció* folyamata és szabályozása szempontjából a mobiltávközlés cellás rádiótelefon-rendszerekhez képest „egyéb területei” közül fontosságát és piaci hatásait tekintve kizárólag a *rádió-adatkommunikációs* rendszerek rendelkeznek - egyáltalán - értékelendő jelentőséggel. (A mobiltávközlés „egyéb területeiről” vázlatosan lásd a *III. fejezet 2.7. pontját*.) Az elemzés *során* azonban általánosan megállapítható, hogy a mobil adatátviteli rendszerekben *önállóan sem liberalizációs, sem privatizációs folyamatról* nem beszélhetünk.

Egyrészt ugyanis *műszaki oldalról* tekintve a rádió-adatkommunikációs rendszerek szorosan összefonódnak a műholdas és a mobiltávközléssel, mint egyfajta *alpinfrastruktúrával*.

E szoros összefüggés általánosságban azt jelenti, hogy *a)* az elkülöníthető *infrastruktúrával nem* rendelkező rádió-adatátviteli rendszerek az említett „mobiltávközlési alpinfrastruktúra” *részeként*, hálózati csatlakozásaiként jelennek meg, *b)* az *elkülönült* hálózati *infrastruktúrában* működő rádió-adatátviteli rendszerek pedig a

„mobiltávközlési alpinfrastruktúra”, vagy más távközlési „alpinfrastruktúra” (pl.: vezetékes telefon-hálózat) *kiegészítő* elemeként, illetve alkalmazásaikat tekintve azokkal szinte *elválaszthatatlan együttműködésben* épülnek fel.

Az adat-kommunikációs rendszerek szolgálatainak (szolgáltatási rendszereinek) e sajátossága a távközlési szolgáltatás és *szolgáltatók* szintjén is jelentkezik, vagyis a vezeték nélküli adatátviteli típusú távközlési szolgáltatásokat jelentős részben az „alpinfrastruktúrával” rendelkező távközlési szolgáltatók látják el.

Ebből következően tehát a rádió adat-kommunikációs „piac” *liberalizációja* alapvetően és döntően *kötődik* az „alpinfrastruktúrára” épülő *piaci szerkezet* piacnyitási folyamatához.

Másrészt a rádió adat-kommunikáció *nem* tekinthető *önálló*, elkülönült *piaci* struktúrának (márpedig a liberalizáció piaci szerkezetekhez köthető - erről lásd az internet (*jelen fejezet 6.2. pont*) és a frekvencia-kereskedelem (*e fejezet 3. pont*) elemzése körében).

Harmadrészt pedig a rádió adat-kommunikációs infrastruktúra, illetve szolgáltatások tekintetében *sem önálló állami tulajdonosi* struktúra, *sem* kiterjedt *közszolgáltatási típusú* ellátórendszer *nem* alakult ki.

(A *liberalizáció fogalmi* eleme pedig a *közszektor* valamilyen közszolgáltatási tartalmú megjelenési formája, illetve a piaci verseny korlátozása az adott piac szerkezetében.)

Mindebből következően elvi szinten a rádió-adatkommunikációs rendszerek szabályozása, működése, szolgáltatásai a *vezeték nélküli „alpinfrastruktúrára”* épülő szolgáltatások és szolgáltatók liberalizációs, „privatizációs” folyamatait követték.

Az „alpinfrastruktúrától” *elkülönült* és azzal szoros *összefonódást sem* mutató *néhány rádió-adatkommunikációs* hálózat és szolgálat pedig teljes egészében a gazdasági *verseny piaci folyamatai* szerint alakult ki és működött, azaz kialakulásánál fogva a „*magánszektor*” keretébe tartozott.

A vezeték nélküli adatkommunikáció igen jelentős hálózati és szolgáltatási rendszerként tehát *inkább csak felveti* a liberalizációval való összefüggés vizsgálatát, de a *liberalizáció* szabályozási rendszerében *önálló* sajátos *részterületet nem* képez.

B) A *vezetékes adatátviteli hálózati és szolgáltatási rendszerek*. Jelentősége alapján szintén *felveti a liberalizációval* való összefüggés vizsgálatát, de megállapítható, hogy a liberalizáció szabályozási rendszerében *önálló sajátos részterületet nem* képez, nagyrészt a fentiekben - a vezeték nélküli adatkommunikáció körében - már említett (csak itt a vezetékes piacra értendő) szempontok alapján.

C) A vezetékes adathálózati, számítógép-hálózati rendszer sajátos területeként - társadalmi jelentőségénél és a távközlési piaci szerkezetben betöltött kiemelt fontosságánál fogva *önálló részterületként*: az *internet*. (Lásd az alábbi *6.2. pontban*.)

D) Az *elektronikus médiához*, médiaigazgatáshoz kapcsolódó *átviteli rendszereken*, azaz a *műsorterjesztési platformokon belül* különösen a *vezetékes műsorelosztás*, vagyis a *kábeltelevízió* hálózatok és az arra épülő távközlési szolgáltatási rendszerek.

(A kábeltelevízió hálózati és szolgáltatási rendszer a későbbiekben kifejtett okok alapján *nem képezi a dolgozat tárgyát*. Röviden, *megkerülhetetlen összefüggéseire* tekintettel lásd az *V. fejezetben* az NGN körében.)

3) Az egységes távközlési liberalizáció tartalmának *lényegi alapja közül* kiemelendő legfontosabb ismérv, hogy a részterületek liberalizációja *a) a telefonszolgáltatás* világszerte általánossá vált *liberalizációs folyamatán alapult*, továbbá *b) a telefonszolgáltatás* egyfajta alapstruktúrát jelentő *liberalizációjával szoros, elválaszthatatlan* összefüggésben állt.

Vagyis a liberalizáció szempontjából értékelhető jelentőséggel rendelkező, felsorolt részterületek liberalizációja a helyhez kötött telefonhálózati- és szolgáltatási rendszer liberalizációs folyamatának kezdetére, kibontakozására *épült*, mintegy *alapfeltételként*.

A távközlési liberalizáció folyamatát, struktúráját, szabályozási rendszerét ugyanis alapvetően és döntően a telefonszolgáltatás töltötte ki. A távközlési liberalizáció *egységes kereteinek* fogalma, folyamata pedig a hagyományosan berendezkedett közszolgáltató telefonpiac - azaz a *telefonszolgáltatás piaci alapú közszolgáltatási* ellátórendszerének - liberalizációját jelenti.

(Telefonszolgáltatás alatt érte a telefonhálózaton nyújtható alap- és kiegészítő, azon belül adatátviteli (pl.: telefax), stb. szolgáltatásokat is.)

Általánosan megállapítható tehát, hogy a távközlési liberalizáció csak a *telefonszolgáltatáshoz képest* foglalja magában az egyéb területek sajátos liberalizációs struktúráját. Mindennek *fő indokai*, szempontjai közül kiemelendő:

a) A telefonszolgáltatásra kiterjedő piaci verseny megteremtésének világméretű „szándéka”, *megkezdődése nélkül a részterületek* önmagukban *nem* kerültek volna a liberalizáció homlokterébe.

b) A részterületek akkori *kezdetleges fejlődési* stádiuma alapján megállapítható, hogy nem a részterületek, hanem csak és *kizárólag a telefonszolgáltatás* váltotta ki a liberalizáció folyamatának kezdetét. (Bár a liberalizáció kibontakozásában már számos esetben a telefonszolgáltatásnál is fontosabb szereppel rendelkeztek.)

c) A távközlés e részterületeinek technológiai *fejlődése közel azonos időben* kezdődött és teljesedett ki, amely eleve meghatározta az *állami beavatkozás* mértékét, hatókörét. Vagyis nyilvános szolgáltatási rendszereik valódi, piaci szerkezetű fejlődése a telefonszolgáltatással összefüggő piacnyitási folyamat *közben* indult el valódi „hódító” útjára. Ebből következően a részterületekre vonatkozó *állami beavatkozás* körében az egyes országok már nyilvánvalóan *nem* építettek ki a telefonszolgáltatás hagyományos berendezkedéséhez hasonló *állami tulajdonosi* struktúrát és közszolgáltatási ellátórendszert. (Bár ebben a tekintetben a *műholdas távközlés* jelentős része jellemző sajátosságokat mutat.)

d) A felsorolt részterületek liberalizációval összefüggő sajátos *szabályozásának* jelentős része a telefonszolgáltatásra kiterjedő piacnyitás kibontakozása, illetve a távközlési verseny egységes - telefonszolgáltatásra is kiterjedő - fejlődésének elősegítése érdekében a telefonszolgáltatás rendszerére tekintettel, ahhoz kapcsolódva került kialakításra.

e) A *telefonszolgáltatók* részéről *a) összefonódások* vagy éppen a verseny érdekében *b) szabályozási alapú tiltások* mutathatók ki e távközlési *részterületek szolgáltatóinak* tulajdonosi struktúrájában.

Vagyis *a) komoly összefonódások* mutathatók ki a telefonszolgáltatók és a vezeték nélküli távközlési területek szolgáltatóinak *tulajdonosi struktúrájában*, amelynek általánosan *fő jellemzője*, hogy a távközlési liberalizáció kibontakozásának kezdeti időszakában az egyes országok (sok esetben még akár teljeskörűen, vagy részlegesen *állami tulajdonban* lévő) *telefonszolgáltatói* változó mértékű *tulajdonosi részesedéssel* rendelkeztek mind a műholdas, mind a mobil-szolgáltatók jelentős részében. (Bár a kormányközi műholdas szervezetek esetében ez igen sajátos jellemzőket mutatott.) A *vezeték nélküli* távközlési hálózatok, szolgáltatások és szolgáltatók vonatkozásában ugyanis nem tekinthető jellemzőnek, hogy a távközlési *szabályozás tiltotta*, akadályozta volna a telefonszolgáltatók általi befolyásszerzést, a két terület vállalati szintű összefonódását, a tulajdonosi jogok megszerzésének rendszerét.

b) Ilyen jellegű tilalmak leginkább az *informatikai* és a *kábeltelevíziós* piaccal összefüggésben kerültek szabályozásra a piaci verseny megfelelő kibontakozása, fejlődése érdekében. Vagyis a telefonszolgáltatók számára a szabályozás megtiltotta pl.: az informatikai vagy kábeltelevízió piaci befolyást. (Megemlítendő azonban, hogy számos esetben nem a jogi szabályozás, hanem a távközlési igazgatáson belüli egyedi hatósági jogalkalmazás útján, közhatalmi típusú aktus keretében tiltották a befolyásszerzést.)

(A távközlés-szabályozástól függetlenül természetesen a *gazdasági verseny igazgatása*, a versenyjog más elvi alapokon, de komoly korlátokat fogalmazhat meg a piaci szereplők összefonódása vonatkozásában.)

f) A „részterületek” döntő többségének *piaca* csak a *telefonszektorra épülve* erősödhetett meg. Egyrészt a telefonálózati infrastruktúrához való hozzáférés vagy bérelt vonali rendszer alapján.

Másrészt a telefonszolgáltatási rendszer liberlizációja tette lehetővé az előfizetők széleskörű elérését.

Mindezek alapján a távközlési részterületek infrastruktúrájának és szolgáltatási rendszerének liberalizációja, illetve ahol szükséges volt, privatizációja elméleti és szabályozási alapon is kizárólag a *telefonszolgáltatási piacok liberalizációjához képest* fennálló *sajátosságai, összefüggései* mentén *elemezhető*. Ebből következően a liberalizáció szempontjából kiemelendő távközlés részterületeket az egységes liberlizációs struktúrán belüli sajátosságaik alapján szükséges elemezni és csak az önálló, lényeges specifikus jellemzőkre kell szorítkozni.

6.1. A vezetéknélküli távközlés liberalizációjának és privatizációjának alapvető sajátosságai

Általános elvi szinten a távközlés egységes liberalizációjával megegyezően, a vezetéknélküli távközlési piacokra vonatkozó liberalizációs szabályozáspolitikának is országoktól független, azaz elengedhetetlen - és a legszűkebb értelemben vett - alapja: *a)* A kizárólagos és különleges jogok lebontása, *b)* a verseny torzító jogi és gazdasági hatások kiiktatása, *c)* a piactalépési akadályok megszüntetése, *d)* a szolgáltatás-nyújtás szabadságának garantálása, *e)* az infrastruktúra verseny támogatása, valamint *f)* a frekvenciaspektrum megfelelő kihasználtságának biztosítása és *g)* a korlátos erőforrást képező frekvencia-használat engedélyezése tekintetében olyan eljárási modellek kialakítása, amelyek a lehető legkisebb, legszükségesebb mértékben jelentenek akadályokat, torzításokat a vezetéknélküli piac szerkezetében, működésében.

A vezetéknélküli távközlésnek a *liberalizáció* szempontjából *értékelhető* - előző pontban kiemelt - *területei közül* az egységes piac-szerkezeti reformmal összefüggően valódi (liberalizációs) *jelentőséggel* és önálló, elhatárolható *sajátossággal* - ahogy előző pontban szintén ismertetésre került - a *műholdas távközlés* és a *mobiltávközlés* rendelkezik. Ebből következően jelen pontban a műholdas- és a mobiltávközlés liberalizációjának sajátos jellemzői kerülnek elemzésre.

(A műholdas távközlés és a mobiltávközlés liberalizációval összefüggő közös jellemzőinek elemzése során a dolgozatban a „*két terület*” rövidítés kerül használatra.)

Hangsúlyozandó, hogy a távközlési *liberalizáció* egységes keretében a vezetéknélküli távközlés *szükség* szerinti szabályozása *elengedhetetlen* a távközlési piaci verseny valódi hatásainak, illetve az egyes államok liberalizáció elindítását megalapozó érdekeinek kiteljesedéséhez.

A két terület szabályozását tehát pontosan a piacnyitás folyamatának ténylegesen megvalósítandó *közérdekű* eredményeinek elérése indokolja. Mégis különösen a *mobiltávközlési szolgáltatók* a liberalizáció körében világszerte (és hazánkban is) igen nehezen fogadják el a vonatkozó jogintézményeket. (A szektor-specifikus jogintézmények érvényesítése során e szolgáltatók minden létező, rendelkezésre álló jogi és nem jogi eszközt „bevetnek” a kötelezettségek elkerülése érdekében.)

Ezt tovább erősíti az a tény, hogy a mobilszolgáltatás és infrastruktúra a távközlésen belül viszonylag a szabályozatlan, a gazdasági közigazgatás intézményeitől részleteiben mentes területnek minősült.

(A specifikus alapokon álló vezetéknélküli távközlés és azon belül a mobiltávközlés liberalizációjának - a távközlés egyéb területeihez képest - jelentős sajátossága ugyanis, hogy a kezdetekben részletes beavatkozás, szabályozás nélkül (a frekvenciát leszámítva) szinte kizárólag a piacnyitást megalapozó szempontokra, elvekre, és jogintézményekre helyeződött hangsúly e területeken.)

A mobilpiac gazdasági igazgatáson belüli „szabályozatlansága” azonban gyökeresen *megváltozott* a piaci struktúra átalakulása folytán. A mobilszolgáltatási rendszer ugyanis hihetetlen ütemben *fejlődött* szoros összefüggésben a költségek csökkenésével és az ebből eredő árcsökkenéssel együttjáró felerősödött felhasználói igényekkel. Ennek során a mobilszolgáltatás felhasználóinak száma világszerte megközelítette, illetve számos országban, régióban el is hagyta vezetékes telefon-előfizetők számát. Mindennek részletesebb elemzésére terjedelmi okokból nincs mód.

Ebből következően egyre jelentősebbé vált a *mobilszolgáltatás* rendszerének a liberalizáció körébe, illetve a liberalizált piaci viszonyok kezdeti folyamataiba történő átfogó „becsatolásának” szempontja.

Általánosságban megállapítható, hogy a *piaci fejlődés* mentén a mobilszolgáltatókra vonatkozó szabályozás egyre határozottabb, erősebb és részletesebb struktúrát mutat a liberalizáció folyamatában.

A piacnyitást követően tehát a vezeték nélküli távközlés fokozatosan egyre *kiterjedtebb távközlés-szabályozási rezsim* alá került a piac megfelelő működése és a liberalizáció valódi kibontakozása érdekében.

Mindezzel összefüggésben további *két fontos szempont*ra szükséges felhívni a figyelmet: *egyrészt* a mobilszolgáltatók által nehezebben elfogadható jogintézmények alkalmazása körében egyszerűen elfelejtődött a szabályozás alapjául szolgáló legfontosabb szempont, mégpedig az, hogy a *mobiltávközlés szabályozása nélkül* a távközlési *liberalizáció hatásai nem* következnek be. (Anélkül tehát szinte ésszerűtlen volt elindítani a liberalizációt.) A vonatkozó jogintézmények *hatékony érvényesítése* tehát minden ellenállás ellenére - természetesen a jogállamiság elve mentén - *elengedhetetlenül* szükségszerű, különösen a távközlés közszolgáltatási tartalmára tekintettel.

Másik oldalról viszont a távközlés-politika keretében sem szabad megfedkezni a mobiltávközlés liberalizációval összefüggő szabályozásának legalapvetőbb *kiindulópontjáról*, amely szerint: A liberalizációban a mobiltávközlés önálló szabályozásának, jogintézményeinek legfontosabb indoka az *egységes távközlési piacnyitás* és a *versenyalapú működés közérdekű* megvalósításának biztosítása. Ebből következően a mobilszolgáltatásokat és azok piacát teljesen szükségtelen és *ésszerűtlen túlszabályozni*, hiszen az inkább csak piaci méretű visszasságokat okoz.

A *műholdas* és *mobiltávközlés* - sajátos jellemzőik alapján - igen *eltérő területei* a vezeték nélküli távközlésnek, ettől függetlenül azonban a *liberalizáció* tartalma szempontjából közöttük jelentős *hasonlóságok* is kimutathatók.

A távközlési liberalizáció keretében meghatározó jelentőséggel rendelkező két vezeték nélküli piac *szabályozása, liberalizációja* tehát *két fő részre* tagolható:

(A vezeték nélküli távközlés liberalizációjának bevezetésében már kiemelésre került, mégis itt újra hangsúlyozandó, hogy *egyrészt* csak a távközlési *liberalizáció egységes* és általános intézményeihez, folyamataihoz (döntően a *telefonszolgáltatáshoz*) *képest* fennálló *sajátosságok, másrészt* pedig e sajátos jellemzők is kizárólag *általánosítható* elvi, elméleti szinten kerülnek kiemelésre.)

- 1) Egyrészt azokra a szabályozáspolitikai elvekre és jogintézményekre, amelyek *mindkét területen egységesen* érvényesülnek (elméleti szintű egyezőségek).
- 2) Másrészt azokra, amelyek tekintetében a két vezeték nélküli terület *eltérő sajátosságokat* mutat.

1) A két terület liberalizációs mechanizmusában jelentős és általános *elvi szintű azonosságok* rendszere:

A) Ahogy már említésre került mindkét területre jellemző, hogy a piacnyitás nagyon szorosán, szinte *alapfeltételként* épült a vezetékes *telefon-hálózat* és *szolgáltatás* liberalizációs folyamatának elindulására.

B) A liberalizáció azonos alapja szempontjából e két terület tekintetében különösen jellemző *egyrészt*, hogy *technológiai* fejlődésük *közel azonos időben* kezdődött és teljessé vált ki, amely eleve *meghatározta* az állami beavatkozás mértékét, hatókörét. *Másrészt* pedig e két terület szolgáltatói komoly piaci és tulajdonosi *összefonódást* mutattak a *telefonszolgáltatókkal*.

Vagyis nyilvános szolgáltatásaik rohamos ütemű fejlődése vagy a telefonszolgáltatás liberalizációjának *folyamatában* vagy egyes országokban a piacnyitást, a liberalizáció kibontakozását *követően* indult el, amely alapvető hatást gyakorolt az e területekkel összefüggő állami feladatellátás, ellátórendszer és tulajdonosi struktúra rendszerére. (Bár ebben a tekintetben a *műholdas távközlés* jelentős része, jellemző sajátosságokat mutat.)

C) A liberalizáció *teljeskörű piacnyitást* jelentett mindkét területen, azaz *nem* került elválasztásra a piaci korlátok lebontása körében a *hálózati infrastruktúra* és a *szolgáltatási rendszer*.

(Az infrastruktúra és az infrastruktúrára épülő szolgáltatási rendszer egységes liberalizációs struktúrájának *általános jellemzőjén* túlmenően e vonatkozásban *jelentős különbségek* jellemzik a két területet. Mégpedig leginkább azon az alapon, hogy *különböző* sajátos jellemzők szerint mindkét területen *elvárt egymástól* - főleg a liberalizációt megelőzően - a *szolgáltató és a szolgáltatás* „állami tulajdona”. Vagyis *jellegetesen elkülönült* a *szolgáltató* tulajdonosi szerkezete és a *szolgáltatás* állami, közszolgáltatási tartalma, állami ellátási rendszere.)

D) A *frekvencia-felhasználás*, a *frekvenciakijelölés* és engedélyezés folyamata mindkét terület esetében *alapvető összefüggésben* állt a liberalizáció folyamatával és *alapfeltételét* képezi a *liberalizáció* kibontakozásának.

A frekvencia-felosztás és egyedi engedélyezés keretében ugyanis *egyrészt* jelentős *kizárólagos és különleges* jogokat biztosíthat az állami adminisztráció, *másrészt* pedig, miután a frekvencia-engedélyezés - a liberalizáció keretében is általánosan elismerten - állami, *közigazgatási hatáskör*, ezért annak gyakorlása során az egyes országok határozottan *korlátozhatják* a vezeték nélküli piac működését, illetve a *vezeték nélküli piacokra történő belépés* lehetőségét. (A frekvencia korlátos erőforrás tartalmáról és a frekvencia-kereskedelemről röviden lásd jelen fejezet 3. pontját.)

Emellett azonban a frekvencia-felosztás *más szempontok* alapján is *befolyásolja* a vezeték nélküli távközlés működését, a piacnyitás folyamatát, illetve a szolgáltatási piacok szerkezetét. E szempontok közül *kiemelendő*:

a) Egyrészt, hogy az engedélyköteles frekvencia használatáért általában *jelentős díjat* kell fizetni, amely meghatározza a hálózati rendszer és a szolgáltatás-nyújtás *költségigényét*. b) Másrészt a frekvencia-használat alapvetően lényeges eleme a *hálózatok együttműködési képességének*, és azon belül a hálózati összekapcsolási és hozzáférési szolgáltatások rendszerének, amely szorosan összefonódik a liberalizáció folyamatával, sikerével.

E) A *telefonszolgáltatással* összefüggésben mindkét terület vonatkozásában alapvetően vizsgálható a *helyettesíthetőség*, csak más kiindulóponton és más szempontok alapján.

A *műholdas távközlés* területén a *helyettesítés* szempontja ugyan vizsgálendő, de viszonylag egyszerűen megállapítható - napjainkban is - a *helyettesítés kizártsága* (esetleges kiegészítő jellege). Ebből következően a liberalizáció megvalósítása, illetve a liberalizált piac működése keretében kialakítandó jogintézmények, közjogi alapú jogok és kötelezettségek között *nagyon szűk körben* képezik elemzés tárgyát. (Ettől függetlenül azért *fontos* az általános elvek körében a műholdas távközlési szolgáltatások helyettesítő jellegét megemlíteni, mert pl.: a lassabban liberalizáló országok esetében elvi szinten e vizsgálat szükségessége, illetve a liberalizált piacot *befolyásoló* szerepe a jövő szempontjából *nem zárható ki*.)

A *mobiltávközlési szolgáltatások* helyettesítő és a liberalizációt meghatározó jelentősége azonban *nemcsak elvi szinten* volt jellemző, hanem *részleteiben* is elemzésre került szinte valamennyi távközlési liberalizációt folytató ország távközlés-politikájában. Általánosan azonban a mobiltávközlésről mindeztidáig következetesen azt állapították meg, hogy *nem képezi* a telefonszolgáltatás *helyettesítő* szolgáltatását. (A mobiltávközlés helyettesítésének vizsgálati, elemzési szempontjaira terjedelmi okokból a dolgozat nem tér ki.)

F) Egyik terület esetében *sem jelent* önmagában *piacnyitási* intézményt a *piacra-lépés szabadságának* biztosítása, illetve a nagyon szűkre szabott *objektív feltételek szerinti szolgáltatási* („működési”) *engedély* garantálása.

A *frekvencia korlátos erőforrás* tartalmából, *nemzetközi* koordinációs igényéből, a spektrum nemzetközi „meghatározottságából” és általánosan érvényesülő *állami tulajdonából* adódóan ugyanis a *frekvenciák kiosztása, használati joga* jelentős gazdasági előnyöket és meghatározó piaci pozíciót biztosít.

Ebből következően a *piacralépés*, a működés engedélyezése vagy a piacralépés és a működés pusztán hatósági nyilvántartása körében a rendelkezésre álló *spektrum* mobil és nyilvános személyi távközlési célokra vonatkozó kiosztását *részletes és garanciális* szabályozásban szükséges rögzíteni.

Ezen túlmenően a frekvenciák használatért esetlegesen meghatározott *frekvenciadíj* *nem lehetetlenítheti el* a piacralépést, nem lehet diszkriminatív, illetve a használatra adott csatornákkal arányosan szükséges meghatározni.

A frekvencia-használat körében a liberalizáció sajátos biztosítéka, hogy a frekvencia-engedély *nem* tartalmazhat *indokolatlan műszaki korlátozásokat* sem. A frekvencia-kiosztással összefüggő további követelmény, hogy sem nyíltan, sem burkoltan *nem korlátozhatja* a frekvencia-felhasználáshoz kapcsolódó különböző típusú *technológiák alkalmazását* (amennyiben a technológia megfelel az adott állam által nemzetközi fórumokon elfogadott szabványoknak és a meghatározott biztonsági feltételeknek).

G) A távközlés más területeihez képest mindkét terület esetében a liberalizáció sajátosan *összefonódik a távközlő berendezések* (hálózati eszközök és végberendezések) *liberalizációjával*.

E szempont keretében kissé ugyan leegyszerűsítve, de általánosan megállapítható, hogy a vezeték nélküli távközlés sajátos szabályozása vagy éppen kezdeti szabályozatlansága alapján mindkét terület *liberalizációja* a *műszaki szabályozás* és a *végberendezések szabad forgalomba* hozatalának biztosításával általában *megvalósult*.

Azaz a frekvencia-kijelölésen kívül a vezeték nélküli távközlés e két területének *liberalizációjának kezdete* önállóan, *speciálisan* szinte kizárólag a *végberendezések* liberalizációját, szabad forgalmazhatóságát igényelte.

H) Mindkét terület liberalizációja átfogó szinten *azonos csoportosítás szerint tagolható*.

Mind a műholdas, mind a mobiltávközlés *liberalizációjának, privatizációjának* rendszere, tartalma és főleg jogintézményei tehát világszinten *egységesen két fő csoportra* oszthatók:

a) A távközlés általában *egységes* liberalizációs struktúráján belül *azok a liberalizációs intézmények*, amelyek e két terület sajátosságaira tekintettel, *kifejezetten és elhatárolhatóan e területek* piacnyitására megvalósítására és eredményes lefolytatására *vonatkoznak*. Önmagában tehát a mobiltávközlési és műholdas szolgáltatási piacok liberalizációjának megalapozása érdekében kerültek kialakításra.

b) Azok az intézmények, jogintézmények, amelyek ugyan *e területek sajátosságaira* vonatkoznak, *de kizárólagos* szabályozási céljuk a *távközlési liberalizáció egészének* - vagy a telefonszolgáltatás (és sajátosan az internet) *liberalizációjának és fejlődésének* - *e területek általi előmozdítása*.

Ez utóbbi (- **b** -) alponba sorolható jogintézmények alapja, hogy e két terület, de különösen a mobiltávközlés olyan *jelentős fejlődésen* ment keresztül, amelyből következően a távközlési piaci struktúra egészének és más részterületeinek hatékony működése e két terület szabályozása nélkül nem garantálható. (Mindezt különösen hangsúlyossá teszi, hogy a távközlési piacok egymással szoros összefüggésben működnek, sőt napjainkban ez az összefonódás egyre erőteljesebb.)

2) A két vezeték nélküli terület *eltérő sajátosságai*. (Terjedelmi okokból műholdas és mobiltávközlés liberalizációjának egyedi sajátosságai részletesen nem kerülnek elemzésre a dolgozat keretében.)

Terjedelmi szempontok miatt ehelyütt a *műholdas távközlés berendezkedéséről*, piaci szerkezetének alapjairól röviden annyit szükséges hangsúlyozni, hogy a műholdas távközlési hálózati rendszerek óriási befektetési és működtetési költségei (amely a műszaki fejlődéssel fokozatosan csökkent) alapján a leghatékonyabb modellnek a *több ország összefogásával létrehozott nemzetközi* (világszintű), illetve regionális, közösségi *műholdtársaságok* bizonyultak.

A nemzetközi műholdas távközlési rendszerek mellett *egyes országok is* kialakítottak nemzeti műholdas hálózatokat (pl.: Kanada, Brazília, Indonézia, Szovjetunió), ezek azonban gazdasági szempontból nem voltak túl sikeresek, „életképesek”. Ezen túlmenően a technológiai fejlődés mentén meghatározott szolgáltatásokra jelentős számú *magánműhold* is szakosodott.

A *nemzetközi és regionális műholdas szervezet*, illetve rendszer közül kiemelendő: az INTELSAT, az EUTELSAT, és az INMARSAT (de számos egyéb jelentős regionális műholdas szervezet működik, pl.: a HISPASAT, ARABSAT).

Az INTELSAT, az EUTELSAT és az INMARSAT - mint a legjelentősebb műholdas rendszert üzemeltető nemzetközi űrtávközlési szervezetek - országok tagságára épülő kormányközi *nemzetközi szervezetenként* jöttek létre, de a világgazdasági szinten kiszélesedett távközlési *liberalizáció* folyamatában és hatására mindhárom *privatizálásra* került.

A *mobiltávközlésről* pedig annyit, hogy a *liberalizáció szempontjából* a nyilvános, széleskörben terjedő mobilszolgáltatási piac fejlődésének kezdetén *két fő elemzendő modell* különíthető el világszerte (és egy *harmadik* sajátos, kivételes modell: az Egyesült Államokban).

a) Az első viszonylag egyszerűbben értékelhető a *liberalizációs folyamat*, illetve a *közszolgáltatás* vonatkozásában: Az állami tulajdonosi szerkezethez csak a frekvencia útján kötődő mobilszolgáltatási rendszer, amelyben a frekvencia állami tulajdonának használatával magántulajdoni alapon működött mobilszolgáltató.

E piaci szerkezetben a *frekvencia-szűkösségre*, a *frekvencia-védelemre* épülő állami beavatkozás alapján a mobiltávközlési piac ugyan *védett volt a piacra-lépéstől*, de a *magánszektor* keretében működött és egyértelműen *nem minősült közszolgáltatásnak*. Ebben a modellben különösebb *privatizációs* igény *nem* merül fel, a *liberalizáció* pedig az *általános* folyamatok mentén a mobilpiac piaci versenytől való védelmének megszüntetésére terjedt ki.

b) A másik modell kissé bonyolultabb, ugyanis ebben a modellben *sajátosan elvált egymástól* az állami beavatkozás, az állami tulajdonlás szempontjából: *a) a mobilszolgáltatás és b) a mobilszolgáltató*.

A nyilvános mobilszolgáltatási piac fejlődésének *kezdeti időszakaiban* ugyanis a *mobilszolgáltatók* világszerte általában az *állami* tulajdonú piaci monopóliummal rendelkező *távközlési (telefon)szolgáltató tulajdonában* álltak (döntő többségükben leányvállalatként). Így közvetetten a mobilszolgáltató is állami tulajdonban és állami hierarchikus irányítás alatt működött. Továbbá a telefonszolgáltatás és mobilszolgáltatás körében általános méretű *keresztfinanszírozási* rendszer is érvényesült. Ennek ellenére a nyilvános mobiltávközlési ellátórendszer - általánosan - *nem tartozott a közszolgáltatások* fogalmába sem tartalmát, sem az arra vonatkozó szabályozási rendszert tekintve.

A mobiltávközlés tehát piaci értelemben, az ellátórendszer tekintetében egyik modellben *sem* minősült *közszolgáltatásnak*, de egy meghatározó ponton *kapcsolódott a közszektorral*, az *állami tulajdonosi* szerkezettel, mégpedig a *frekvencia* tekintetében (itt csak a mobilszolgáltatást és nem a mobilszolgáltatót értve).

(A fejlett távközléssel rendelkező országokban e modellek szempontjából szinte egyedül az *Egyesült Államok* jelentett kivételt, ahol egyfelől a mobilszolgáltatók, mint ahogy a telefonszolgáltatók is magántulajdonban álltak, másfelől a mobilszolgáltatási rendszer a fejlődés mentén sajátos közszolgáltatási tartalmat kaphatott meghatározott esetekben általánosan, illetve egyedi kijelölés (FCC hatásköre) alapján is.)

6.2. Az internet történetének, fejlődésének, műszaki alapjainak és sajátos „privatizációjának” alapjai

(Összefoglaló jellegű, vázlatos elemzés)

Az internethez vezető technológiai alapok fejlesztésének háttérében a hidegháborúval összefüggő *stratégiai, védelmi kutatások* álltak. A hidegháborúval összefüggő katonai stratégiaaváltás ugyanis új kommunikációs követelményrendszert irányzott elő.⁷⁹

Az *Egyesült Államok új stratégiai* koncepciójának egyik fontos alapjaként jelent meg ugyanis (az 1960-as években), hogy az addig világszerte „kihelyezett” védelmi erőket *saját területére* összpontosítja és kialakítja az esetleges Egyesült Államokat ért első katonai csapás elszenvetését követő megsemmisítő *ellentámadás* végrehajtásának stratégiai rendszerét. Az eredményes, hatékony ellentámadás, visszacsapási képesség egyik legfontosabb alapja azonban a *kommunikációs rendszerek* épségben maradása. A honvédelem körében ugyanis közismert volt, hogy a nagy magasságban végrehajtott nukleáris robbantás órákra *ellehetetlenítheti* a nagyfrekvencián működő (rádió) *híradórendszereket*, a fennmaradó *vezetékes hálózat kiiktatásához* pedig *elegendő az AT&T egyes központi kapcsolórendszereiben történő jelentősebb károkozás* vagy azok esetleg megsemmisítése. A *távközlési hálózat működésképtelensége* esetében pedig az ellentámadásra felkészített védelmi rendszer, a rakéták ténylegesen alkalmazhatatlanná válnak.

Az internet hálózati rendszerének kialakulásának folyamata az *Egyesült Államok Védelemi Minisztériuma (DoD)* által *katonai rendeltetésű* tudományos és műszaki kutatások irányítására *1958-ban* létrehozott *ARPA* (Advanced Research Projects Agency - ARPA) ügynökség tudomány- és kutatásszervezési tevékenységén alapult.

(1972-ben az ügynökség neve megváltozott: *DARPA* (Defense Advanced Research Projects Agency), 1993-ban újra ARPA, 1996-ban pedig ismét DARPA lett).

Az ARPA létrehozásának legáltalánosabb kezdeti célja, funkciója az volt, hogy kiegyenlítse a *Szovjetunió* által felbocsátott *Szputnyik-1* (1957) műhold által egyértelművé vált lemaradás következményeit, továbbá ennek keretében fokozatosan megvalósítsa az Egyesült Államok fölényét a katonai, védelmi célú tudományos, műszaki, technológiai kutatásokban.

A számítógép-hálózatokra irányuló kutatási program *1962-ben* indult az *ARPA* kutatásszervezési, támogatási tevékenysége keretében, mégpedig a Massachusetts Institute of Technology (a továbbiakban: *MIT*) kutatási eredményeire, erőforrásaira támaszkodva. A kutatás keretében olyan *digitális távközlési rendszer* elvét fejlesztették, amelyben *egyrészt* az átvitelre kerülő *adatfolyam csomagalapú felbontásra* kerül és e csomagok mindegyike magán hordozza az útvonalválasztással összefüggő *információkat*. *Másrészt* a rendszer képes legyen a meghatározott méretben létrehozott *csomagokat hibátlan állapotban visszaállítani*, helyreállítani *átviteli hibák esetén is*.

Az ARPA támogatásában és az MIT kutatásai alapján létrehozott *ARPANET* nem a kezdeti célként szolgáló *nukleáris csapás* esetében is *fennmaradó* működés szempontjaira épült, de a *későbbi* hálózati kutatások kiterjedtek a *hálózat robosztus, masszív szerkezetére* és a hálózat jelentős részének *megsemmisülése* esetén a *működőképesség biztosítására* is.

Az ARPA keretében 1972-ig a *csomagkapcsolt adathálózat* fejlesztésének folyamata igen *jelentős eredményeket* ért el. Ennek keretében *1969-ben* került üzembe-helyezésre az *ARPANET hálózat*, amelyhez az adatátviteli vonalakat az *AT&T* biztosította.

1970 decemberére befejeződtek az *NCP* (Network Control Protocol) fejlesztési munkálatai (amely a TCP/IP elődjét képviselő protokollt jelentette a hálózatban). Az *NCP* telepítése 1972-ig a teljes hálózaton megtörtént. *1972-ben* a hálózat első valódi alkalmazási rendszere az *E-mail*, és ugyanebben az évben került bemutatásra az *ARPANET* a nyilvánosság számára.

Az *ARPA* projekt folytatásaként a *DARPA* program *1973-ban* elindította a különböző csomagkapcsolt hálózatok összekapcsolására vonatkozó technológiák átfogó fejlesztését. A kutatási projekt és annak célja az összekötött számítógép-hálózatok rendszerének („Internetting”) fejlesztése volt.

1973-ban megkezdődött az új, nyílt működési elveken alapuló protokoll fejlesztése, ugyanis az *NCP* számos igen súlyos korlátot, működési hibát hordozott magában. Az új protokoll a napjainkban is elterjedt *TCP* (*Transmission Control Protocol*), amelynek tervezése alapjául szolgáló (a hálózat rugalmasságát és folyamatos növekedését megalapozó) *alapelvek* közül megemlítendő:

a) Megbízhatatlan összeköttetésekkel, hálózatokkal is képes legyen együttműködni, amelyen belül az egyes hálózatokat nem kell módosítani az *ARPANET*-hez való csatlakoztatás megvalósítása körében. **b)** Végponttól-végpontig történő összeköttetésre kell létrehozni, amelyre mindkét végpont építhet (a küldő, a címzett, a kommunikáció két szélső eleme is). **c)** A kommunikáció a leghatékonyabb igyekezet (*best effort*) típusú, tehát a hálózat nem garantálja a csomag címzetthez történő megérkezését, hiszen ennek felügyelete a végrendszer feladata (a rendeltetési hely ellenőrizze). (Ebben a tekintetben arra az elvre épült, hogy amennyiben az elküldött információ, adat nem érkezett meg a forrás úgyis képes ismételt elküldeni.) **d)** A hálózatban nincs globális szintű ellenőrzés. **e)** A hálózati csatlakozási pontok (később gateway, majd router) egyszerű működési elveken, folyamatokon alapulnak és nem jegyzik fel, nem tárolják a rajtuk áthaladt csomagokat.

A *TCP* megfelelően alkalmazható volt különböző fájlátvitelre és távoli bejelentkezésre (internet hálózat távolról elérése), de számos alkalmazást nem volt képes működtetni, kezelni, pl.: a beszédátvitelt (amely nem igényli az elveszített csomagok ismételt elküldését).

Ebből következően a *TCP*-t két részre osztották: *TCP-re* és *IP-re*, amelyek együtt *TCP/IP* megjelöléssel használatosak.

Az *IP* szabvány *1981-ben* került publikálásra (RFC (Request for Comment) 791).

A *TCP/IP* olyan moduláris rendszert eredményezett, amelyben az egyszerű működésre kialakított *IP* fölé a *TCP* kerül olyan esetekben, amikor az alkalmazás megbízhatóságot, látszólagos áramkör-felépítést, tehát kapcsolatorientált működést igényel.

Az internet (*ARPANET*) rétegszerkezete eltért/eltér az *OSI* szabványtól. (Az internet hálózat (*TCP/IP*) modellje (az *OSI* hét rétegéhez képest) öt fő rétegből áll.) Hangsúlyozandó azonban, hogy megfelelő eljárások mentén a *TCP/IP* modell az *OSI* modellek alapján kidolgozott rendszerekkel összekapcsolható. (Az *ISO* *OSI* modellről lásd röviden a III. fejezet 2. pontjában.)

A *DARPA* *1982-ben* az *ARPANET* elfogadott, alkalmazott protokolljává minősítette a *TCP/IP* protokollkészletet, amely *1983-ban* a teljes *ARPANET* hálózaton felváltotta az *NCP* protokollt.

A *TCP/IP* protokollcsaládot alkalmazó nyílt működésű összekapcsolt hálózati rendszer ettől kezdve azonosítható a mai értelemben vett internet fogalmával, mechanizmusával, struktúrájával.

Fontos azonban megjegyezni, hogy a *TCP/IP* protokollok alkalmazásának általános szabványszerű elfogadottsága, érvényesülése még hosszú időt vett igénybe az Egyesült Államokban.

Az *a)* internet hálózati rendszerében rejlő gazdasági lehetőségek, *b)* az internethez kapcsolható szolgáltatások széleskörű alkalmazhatósága, *c)* a tudományos kutatásokban is fokozatosan erősödő nyílt hálózati elvek jelentősége, valamint *d)* a távközlési liberalizáció sajátos folyamatával egyre erőteljesebben összefonódó informatikai ipar és informatikai szolgáltatások, alkalmazások (pl.: személyi számítógépek fejlesztése) óriási fejlődése alapján *1983-ban* az *ARPANET* hálózata két részre került felosztásra: **a)** A honvédelmi, katonai rendeltetésű *MILNET*-re és **b)** a polgári, kereskedelmi rendeltetésű *ARPANET*-re.

Az ARPANET szétválasztásában komoly szerepet játszott még, hogy az Egyesült Államokban a távközlési liberalizáció keretében következetesen érvényesült az informatikai alapú szolgáltatások „szabadsága”, „szabályozatlansága”, azaz a magánszektor keretében piaci alapokon működő szerkezete.

Az *informatikai* szolgáltatások, és eszközök fejlődése tehát egyrészt határozottan elősegítette a távközlési *liberalizáció* kibontakozását, másrészt az Egyesült Államokban *nem minősült* „szabályozott”, tehát közszolgáltatási típusú szolgáltatási rendszernek.

Az Egyesült Államokban ugyanis határozott szabályozási, távközlés-politikai elvként érvényesült, hogy az informatikai piac fejlődését leginkább az segíti elő, ha az állam tartózkodik a piaci beavatkozástól, illetve annak szabályozásától. A kormányzat tehát viszonylag egyöntetű álláspontot képviselt abban, hogy az informatikai eszközök, szolgáltatások fejlesztésében tevékenykedő „úttörők” (különösen a kezdetekben) csak a „szabályozatlanság” keretében képesek megvalósítani az informatikai piac fejlesztését, növekedését. (Az informatika fejlődése pedig - annak kiemelt társadalmi, gazdasági hatásai alapján - az állam szempontjából is fontos célt jelentett.)

Az informatikai hálózatok, szolgáltatások piaci szerkezete és fejlődésének további töretlen biztosítása tehát jelentős hatást gyakorolt az „internet” meghatározott részének polgári célú, piaci, kereskedelmi megnyitására.

Az ARPANET *katonai rendeltetésű* részének leválása tekintetében pedig *kiemelendő*, hogy a távközlés technológiai fejlődése mentén a távközlési liberalizáció általános folyamatának tekinthető a zártcélú - védelmi, katonai - hálózatok nyilvános hálózatokhoz képest önálló, független párhuzamos működésének tendenciája.

1) Az *internet piaci, kereskedelmi célú megnyitása* - hasonlóan a frekvencia-kereskedelem körében röviden említett szempontokhoz - *nem tartozik* a *liberalizáció* fogalmi keretébe és *privatizációnak* is csak *nagyon távoli* értelemben tekinthető.

Az internettel összefüggő „*piac*” és *szolgáltatási rendszer* ugyanis a polgári felhasználásra bocsátással jött létre, mégpedig a magánszektor keretében. Vagyis az internet vonatkozásában csak nagyon tág értelemben véve jelenthet *privatizációt*, hogy az állam a tisztán *közszolgáltatásnak* minősülő honvédelmi feladatai körében létrehozott eszközrendszert, *megnyitja* a kereskedelmi, gazdasági folyamatok előtt (mégpedig az állami szerepvállalás szinte teljes kivonulása mentén).

A legtágabb értelemben *sajátos privatizációnak* annyiban tekinthető, hogy az *internet nyilvános* alkalmazásának biztosítása érdekében az állam a „magángazdálkodás” keretében történő felhasználás céljából a magánszektor előtt megnyitotta a honvédelmi feladatai során kifejlesztett - internet - eszközrendszert, mégpedig nagyrészt ingyenesen.

Liberalizációnak azonban *tágabb értelemben sem* minősíthető, hiszen *nem* egy működő közszektorba tartozó *piac*, illetve piaci közszolgáltatási rendszer körében nyitotta meg az állam a gazdasági *verseny piaci szerkezetét*, hanem egy *olyan eszközt* bocsátott a gazdaság, a társadalom rendelkezésére, amely *esetleg megalapozhatja* az adott *eszközre épülő piaci folyamatok* kibontakozását, azaz egy *új piaci struktúra* létrejöttét.

Vagyis piaci szerkezet, piaci működés hiányában liberalizációról nem beszélhetünk, hiszen (akár közszektor-, akár magánszektor-) piaci struktúra nélkül a liberalizáció (tehát a piaci szabadságfok növelése) értelmezhetetlen fogalmi keretet jelent. Ilyen esetekben ráadásul azért is értelmezhetetlen fogalom, mert a piac kialakulása közel sem egyértelmű, azaz előfordulhat, hogy az adott eszköz alapján nem fog kiépülni vagy megerősödni a gazdasági, piaci mechanizmust (pl.: nincs rá vonatkozóan fizetőképes kereslet).

A liberalizáció folyamata az *internet* polgári célú *megnyitását követően* is értelmezhetetlen fogalom-rendszer, hiszen a polgári felhasználású internet típusú hálózati és szolgáltatási struktúra a magánszektor keretében, a gazdasági verseny piaci szerkezetében alakult ki és indult óriási fejlődésnek. A nyilvános, „kereskedelmi” internet területén tehát a szolgáltatások nem minősültek állami feladatnak, és a szolgáltatók sem álltak állami tulajdonban. Sőt az internet vonatkozásában még a gazdasági közigazgatás versenypiaci folyamatokba történő (közhatalmi típusú) beavatkozásának, jogi szabályozásának általánosan érvényesülő intézményei sem kerültek (vagy csak igen óvatosan, illetve részlegesen kerültek) bevezetésre.

2) Napjainkban is világszerte általánosnak mondható, hogy az internet hálózati rendszere, működése tekintetében az *állam* alapvetően *tartózkodik a beavatkozástól* (a szabályozás általában a legszükségesebb mértékben tartalmaz közjogi alapú korlátokat).

Általánosan elfogadottá vált ugyanis, hogy az internet *egyrészt a véleménynyilvánítás szabadságának* egyik kiemelten fontos hálózati infrastrukturális alapja, *másrészt alapvető hatást* gyakorol a *gazdasági és társadalmi fejlődés* egészének folyamatára, valamint a *közszolgáltatások* és az állami funkciók *közérdekű*, hatékony ellátására. Ebből következően a *jogi szabályozás*:

a) egyfelől az *internet útján közvetített tartalomra* (amelynek kereteit, terjedelmét alapvetően behatárolják a véleménynyilvánítás szabadságán belüli szabadságjogok (kommunikációs alapjogok) garanciális elvei, intézményei),

b) másfelől az internet hálózati infrastruktúrájának és az internettel összefüggő szolgáltatások fejlődését, széleskörű alkalmazását *elősegítő* rendelkezésekre, jogintézményekre terjed ki (ez utóbbi tartozik egyértelműen a *távközlési jog* keretébe).

Fontos azonban megjegyezni, hogy általában *túlhangsúlyozásra* kerül az internet „szabadsága”, szabályozatlansága, illetve a szintén általánosan használatos „*ön*szabályozása”.

Az *ön*szabályozás *fogalma* amúgy is egyrészt *kidolgozatlan*, másrészt számos alapon *értelmetlen* fogalom, ugyanis *mintha* azt fejezné ki, hogy léteznek olyan területek, amelyek a jogrendszer keretében olyannyira sajátosak, hogy a jogrendszertől és az állami beavatkozástól is nagyjából függetlenül, *ön*szabályozás szerinti struktúrában működnek.

Az *ön*szabályozás és az *ön*szabályozással működő *területek kiemelésében* azonban *nincs elhatárolva, megindokolva* a *fogalomhasználat lényegi* értelme. *Csak és kizárólag* az *ön*szabályozás és az állami struktúrán belüli „szabadság” *szempontjából* nézve általánosan megállapítható, hogy az *állami beavatkozás*, illetve a *gazdasági közigazgatás* elveinek és szabályozásának tekintetében az *internet nem különbözik*:

a) sem a *gazdaság egyéb* területeitől, illetve

b) sem a *kommunikációs alapjogokhoz sorolható* - a hálózaton működő tartalom és hálózati struktúra szempontjából - *más* védelmi típusú *alapjogoktól*.

(Ez utóbbi azonban, tehát az internet kommunikációs alapjogokkal és a továbbított tartalommal összefüggő elemzése még vázlatosan, érintőlegesen sem tartozik a dolgozat tárgykörébe.)

A *gazdasági közigazgatás* rendszere alapján tekintve az állam a gazdasági verseny mechanizmusában megfelelően működő más ágazatokhoz hasonlóan azért nem avatkozik be a piac szerkezetét érintő hangsúllyal az internet működésébe, mert az internet piaci fejlődése napjainkig *megfelelően működőképesnek* bizonyult a piaci hajtóerők alapján is. A beavatkozás hiánya tehát nem minősül sajátosnak más versenypiaci ágazatokhoz képest és különösen nem úgy, hogy ez a „szabadságfok” önálló fogalmat/fogalmakat igényelne.

Az *internet „ön*szabályozása” egyrészt a továbbított tartalom vonatkozásában, másrészt a *távközlésen* belül még csak-csak érthető, de közel sem értelmezhető, illetve *alaptalan* kategória a gazdaság, a *gazdasági igazgatás szempontjából*.

Más gazdasági területek (pl.: „cipőgyártás”, távközlési szolgáltatás, élelmiszer-ipar és még igen hosszan sorolható lenne) ugyanis szintén nagyon sokféle módon tagolható szempontok alapján „*ön*szabályozók”, míg más szempontok alapján szabályozottak. Ez ugyanígy működik az internet-szolgáltatók, az internet esetében is. (Pl.: A műholdas távközlés is „*ön*szabályozó” azokon a területeken, ahol nem igényel szabályozást, de pl.: komoly frekvenciaigénye más szempontból szabályozottá teszi.)

Az internet ugyan kétségkívül sajátos és igen komoly hatású hálózati rendszer azonban önmagában ez a tény nem jelent egyúttal *ön*szabályozást is.

Az internet *ön*szabályozásával kapcsolatos problémakör alapja, hogy *helytelenül adaptált* fogalmakra épül.

Az *Egyesült Államokban* ugyanis a közszolgáltatások szempontjából ténylegesen, elméleti szempontból is jelentőséggel bír a szabályozott és szabályozatlan piaci területek elhatárolása (a meghatározott tartalmú szabályozottság számos ágazatban, így a távközlésben is közszolgáltatást jelent és részben a piaci szabadságfok csökkenését).

Az internet hálózata, piaca és szolgáltatási rendszere valóban sok szempontból, de különösen a közszolgáltatási tartalom és a távközlési igazgatás szempontjából szabályozatlan terület az Egyesült Államokban. Ez a megközelítés azonban *nem fogadható el teljesen azonos értelemben Európában*, ahol a közszolgáltatások egészen más szabályozási alapokra épülnek, sőt a közszolgáltatás a legtöbb országban nem is jelenik meg önálló fogalmi rendszerként a szabályozás keretében.

Az internet tehát semmivel sem „ön szabályozóbb”, mint a gazdaság számos más, piaci verseny szerkezetében működő területe.

Az internet szabályozásának rendszere tehát az „ön szabályozás egyszerűsítést megalapozó és ködös maszlagján” túlmenően igenis nagyon alapos elméleti és jogalkalmazási típusú elemzést igényel, de *tudományos szempontból értékelhető fogalmak és kategóriák* mentén. Vagyis az internet tekintetében *sem lehet egyértelműen* általános fogalomként, általános kategóriaként megállapítani, hogy „ön szabályozó”, „szabadon működő” vagy „szabályozatlan”. Ennél ugyanis az internet hálózata, szolgáltatási rendszere, az internetre épülő szolgáltatások, illetve az internettel összefüggő gazdasági és távközlési szabályok sokkal *bonyolultabb*, sokrétű *összefüggérendszer*t mutatnak.

Az internettel összefüggően a távközlési liberalizáció folyamatában is *részletes szabályozás* érvényesül, csak az internet sajátosságaihoz, speciális működési elveihez és piaci viszonyaihoz igazodóan. E szerint a távközlési igazgatás keretében az internet nem szabályozatlan, csak a *távközlési szabályozás alapja és célja az internet elterjedésének elősegítése*. (Ebből következően nyilvánvalóan nem érvényesül részletes távközlési szektor-specifikus kötelezettségrendszer az internet vonatkozásában.)

Más szempontból nézve viszont számos országban (így az Egyesült Államokban is) az internet széleskörű alkalmazását segítő szabályok mellett egyre erőteljesebben fogalmazódik meg az internet fejlődésével, gazdasági erejével összefüggésben az internetet érintő távközlési szektor-specifikus kötelezettségek szabályozásának szükségessége. (Pl.: az egyetemes szolgáltatás kompenzációs, finanszírozási mechanizmusában egyes internet-szolgáltatók bevonása, befizetési kötelezettsége.)

A fentiekben foglalt elemzéshez képest természetesen teljes egészében független az internet hálózatán keresztül működő *szolgáltatások és a tartalom szabályozásának, szabályozottságának kérdése*, amely azonban nem tartozik a dolgozat tárgykörébe.

3) Az internet kereskedelmi sikere alapvetően a *nyílt hálózati architektúrán*, valamint a *csomagkapcsolt robosztus működésén* alapult.

A kereskedelmi, piaci sikerhez hozzájárultak még: **a)** Egyrészt a *védelmi forrásokból* finanszírozott kutatások is, amelyek a gyakorlatban sokszorosan bizonyított működési elvekhez, szabványokhoz, eszközökhöz és nagykiterjedésű alaposan kidolgozott, kifejlesztett hálózati rendszer létrejöttéhez vezettek. **b)** Másrészt pedig a *technológiai*, műszaki innovációs *fejlődés*, így különösen a PC-k (személyi számítógép) fejlesztése és széleskörű elterjedése, a helyi, lokális hálózat (LAN) megjelenése, amely rohamosan növelte az összekötött hálózatok és hostok rendszerét. **c)** Az 1984-ben bevezetett *domain nevek* mechanizmusa, amely jelentősen megkönnyítette és széleskörben használhatóvá tette a hostok címzését.

A *polgári* (piaci, gazdasági, kereskedelmi) *rendeltetésű ARPANET* létrehozásával tehát megnyílt a lehetőség a *lakossági* és később a *kereskedelmi alkalmazások* gyors fejlődése, fejlesztése előtt. 1985-ben az egyetemi kutatások finanszírozásáért felelős National Science Foundation (*NSF*) létrehozta a TCP/IP alapú kutatásokat támogató számítógépes bázisokat és több ezer oktatási- és kutatóintézetet összekötő *NSFNET hálózatát* (amely 1995-ig működött).

Az internet széleskörű elterjedésében és fejlődésében *jelentős szerepet* játszott az is, hogy az NSF ösztönözte a különböző *regionális NSFNET* részhálózatokat a kereskedelmi alapon kiszolgálható fogyasztók ellátására.

Sőt 1991-ben az *NSF feloldotta* az akkoriban már *általánosan internetnek* nevezett *NSFNET* kereskedelmi hasznosítására, *piaci működtetésére* vonatkozó korlátokat, *megkötéseket*. Ennek hatására létrejött a CIX (Commercial Internet eXchange Association Inc.) egyezménye, szervezete, amely a kereskedelmi információk piaci alapú átvitelében együttműködő

hálózatüzemeltetőket tömörítette. 1992-ben pedig az NSF kezdeményezésére az *Internet Society* non-profit nem kormányközi szervezet vette át az internettel összefüggő *a)* koordinatív, *b)* műszaki és technológiai közvetítő, *c)* a működést biztosító, fejlesztő, valamint *d)* a társadalom számára „népszerűsítő”, használatot egyszerűsítő funkciókat.

(Mindezt (koordináció, fejlesztés, egységes gazdasági, műszaki feladatok, stb.) addig számtalan intézmény, szervezeti mechanizmus gyakorolta igencsak ad hoc jelleggel, e szervezetek közül is kiemelendő: Internet Activities Board, illetve az Internet Engineering Task Force.)

A piac szereplői ezután fokozatosan kialakították, létrehozták az *internet kereskedelmi, piaci hasznosításának* működési és szervezeti kereteit, mégpedig:

Az internet *a)* fokozódó gazdasági fejlődése, *b)* növekvő jelentősége, széleskörű alkalmazása, valamint *c)* a magánhálózatok, a nagyvállalati hálózati rendszerek, illetve az egymással összekapcsolódó, „együttműködő, szövetkező” nonprofit és egyéb szervezetek hálózatainak növekedése alapján az *NSF hálózat* valódi kereskedelmi célú és működésű leágazásaként létrejöttek a *regionális szintű hálózatok*. E *regionális magánhálózati rendszerek* fokozatosan kialakított, *egységes* és „összefogott” *együttműködési megállapodásainak rendszere* (1995) végül elvezetett az internet *államilag* finanszírozott *gerinchálózatának megszüntetéséhez*, amely megvalósította az internet „teljes privatizációját”.

4) Az internet fejlődésének fontos alapja a hálózat *használatának egyszerűsítését, felhasználóbarát* működését, a számítástechnikai, műszaki ismeretekkel nem rendelkező személyek általi kezelhetőségét biztosító eljárások kialakítása:

1991-ben megjelent a *Gopher*, az elérni szándékozott hálózati címeket közérthető menüből kijelölni engedő mechanizmus, amely megalapozta a bonyolult címzések és parancsok használatának elhagyhatóságát.

Ugyancsak 1991-ben került publikálásra a *World Wide Web* (www, világháló) koncepciója, amely a *CERN*-ben került kifejlesztésre egyfajta „mellék” kutatás keretében (annak érdekében került kifejlesztésre, hogy a fizikusok több helyen (több országban) elhelyezkedő irodáikban is ellenőrizni tudják a kísérletek állapotát).

A *CERN* eredeti megnevezése a létrehozásáról folytatott tárgyalások keretéből származik (Conseil Européen pour la Recherche Nucléaire (CERN) - Nukleáris Kutatások Európai Tanácsa). 1954-ben hivatalosan Organisation Européen pour la Recherche Nucléaire (European Organization for Nuclear Research) néven került megalapításra (azonban a CERN rövidítés ettől függetlenül fennmaradt). (A CERN hivatalos angol nyelvű elnevezése: European Laboratory for Particle Physics - európai országok közös részecskefizikai laboratóriuma.) A CERN nemzetközi szervezet, amelyet 1954-ben alapított 12 európai ország (Magyarország 1992-ben csatlakozott). Székhelye Genf mellett a francia-svájci határnál van.

A *CERN 1993-ban* a *világhálót* bárki számára ingyenesen és szabadon felhasználhatóvá tette. A világháló kapcsolt információk hálóját teszi viszonylag egyszerűen kezelhetővé, amelyben az egyes dokumentumok hiperlinkek mentén állnak összeköttetésben.

A világháló nem az addig hagyományos menürendszerre támaszkodik, hanem sajátos eljárások rendszerére épül, amelyek közül kiemelendő: **a)** URL (Uniform Resource Locator), amely az egyes oldalak egyedi címeit írja le. **b)** A hipertext átviteli protokoll (Hyper Text Transfer Protocol, HTTP), amely a kiszolgáló és a böngésző közötti információküldés eljárására vonatkozik. **c)** Hipermedia (Hypermedia), amely hipertext kiterjesztése képekkel, audiovizuális elemekkel, és **d)** Hipertext leíró nyelv (Hyper Text Markup Language, HTML), az információkódolási eljárás, amely biztosítja az adott tartalom számos eszközön (eszköz-független) történő megjelenítését.

5) Az internet szolgáltatási rendszerében az *internet-szolgáltatók* (ISP - Internet Service Provider) *hálózatai* az ún.: *forgalom adatkicserélő csomópontokon* (IXP - Internet eXchange Point) *kapcsolódnak* egymáshoz.

Az egyes IXP központok egymással is összeköttetésben állnak és hálózatuk képezi az internet nemzeti és nemzetközi *gerinchálózatát*.

(Pl.: Magyarországon az IXP a Budapesti Internet Exchange - BIX, amely a Magyarországon szolgáltatást nyújtó vagy egyéb magyarországi érdekeltsgű internet-szolgáltatók közötti hálózati kapcsolódási lehetőség. Létrehozásának egyik legáltalánosabb célja az volt, hogy a magyarországi internet-szolgáltatók közötti forgalom közvetlenül Magyarországon belül épüljön fel. A BIX nélkül ugyanis a hazai internet-szolgáltatók közötti adatforgalom egy adott külföldi IXP-n keresztül épülne fel, amely többletköltséget és felesleges hálózati terhelést okozna.)

6) Az internettel összefüggésben kiemelendő további *fontos alapvető szempontok*, amelyek ismertetésére azonban terjedelmi okokból nincs lehetőség:

a) Az IPv6 (Internet Protocol version 6). Az IPv6 fejlesztésének egyik legfontosabb indoka, hogy az általánosan használatos IPv4-es szabadon lévő címek a növekvő felhasználási igények alapján rohamosan telítődnek és új IP címek kiosztása nélkül nem lehetne csatlakozni a rendszerhez. Az IPv6 fejlesztésének alapjai 1998-ban kerültek publikálásra.

b) A *Valós idejű IP hálózatok*. Az internet műszaki alapon robosztus adatátviteli hálózatként került kialakításra, amely tulajdonságát mindvégig megőrizte. Emellett ugyanakkor az internet felhasználók számának növekedése és a használt sáv szélesség rohamos fejlődése alapján fokozatosan felmerült, hogy hosszabb távon a hagyományos telefonszolgáltatás, beszéd szolgáltatás nyújtása is olcsóbb lehet az IP alapú hálózatokon, mint a meglévő áramkörkapcsolt infrastruktúrán. A VoIP (Voice over IP - IP telefonía) szolgáltatási rendszernek azonban számos, napjainkig kiküszöbölhetetlen hátránya van.

c) A *mobil távközlés és az internet*, azon belül: ca) mozgó elérhetőség az interneten, (a Mobil IP), illetve cb) mobil internet.

d) 1996-ban az NSF, néhány kormányzati intézmény, számos független ügynökség, egyetem, valamint néhány magánvállalkozás által elindított *Internet2* program.

7) Az internet hálózatának, szolgáltatási rendszerének működésével, piaci fejlődésével és szabályozásával összefüggő jelentős sajátosságok alapján tehát az internet határozottan, *élesen elhatárolható „résztérületet”* képez a *távközlésen belül*, viszont hálózati rendszerének struktúrája, működési elvei mentén fokozatosan egyre kiterjedtebb és alapvetően *meghatározó szerepet* képvisel a *távközlés egészének fejlődésében*.

Emellett az internet szolgáltatási rendszeréhez való hozzáférés a *gazdasági és társadalmi fejlődésnek* is átfogó, döntő jelentőségű elemévé vált, amely alapvető hatást gyakorol mind a távközlés-politika, mind az állami beavatkozás tartalma, mind pedig a távközlés szabályozás körében.

Megjegyzendő, hogy az internet robbanásszerű fejlődésében és elterjedésében meghatározó szerepet játszott a Szovjetunió, illetve a diktatórikus szocializmus (államszocializmus) rendszereinek „összeomlása”. Mindez azonban a dolgot tárgykörén kívül esik, ezért az internet fejlődése szempontjából sem tárgyalja az értekezés.

8) Általánosan megállapítható továbbá, hogy az internet jellemzői, tulajdonságai alapján kijelölt keretekben az *internet nemzetközi koordinációjának* struktúrája is jelentős különbségeket, meghatározó sajátosságokat mutat a távközléssel összefüggő nemzetközi együttműködés rendszerén belül.

Az internet „világháló” jellemzői alapján az internet hálózati struktúrájával kapcsolatos *nemzetközi együttműködés* igen széleskörű és összetett rendszert mutat.

A nemzetközi koordinációt igénylő számtalan terület közül példalózó jelleggel *kiemelendő*: **a)** A felgyorsult fejlődéshez, felhasználói igényekhez igazodó egységes, nyílt technológiai fejlesztési rendszer. **b)** A sajátos azonosítógazdálkodás, azon belül különösen a domainnév- és az IP címgazdálkodás, illetve ezek felhasználásának koordinációja, követelményeinek kidolgozása. **c)** A hálózattervezés és annak egységesítése, együttműködésének megalapozása. **d)** A szolgáltatásminőség átfogó fejlesztése. **e)** Az internet hálózatával, illetve szolgáltatási rendszerével összefüggő biztonsági szempontok, amelyek a felhasználás, illetve a piaci növekedés alapfeltételét képezik. **f)** A nemzetközi szintű, egységes szabványosítási rendszer.

A *távközlés szabványosítási rendszerén belül* az *internet „szabványosítása”* szervezeti, kutatási és funkcionális szempontból ugyan elhatárolható struktúra szerint működik, de napjainkra igen *szoros együttműködési* rendszert alakított ki a távközlési kormányközi és nem kormányközi szervezetekkel, illetve az egyes országok állami szabványosítási szervezeteivel.

A távközlési liberalizáció kibontakozásának *kezdetében* e koordináció *nem működött* kiterjedt és megfelelő keretekben, amelynek egyik fő oka az volt, hogy az állami, kormányközi - távközlési - *szabványosító szervezetek* egyszerűen *nem tudták követni* az internet által diktált fejlődési ütemet. Mindez napjainkra fokozatosan és igen lassan megváltozott, de természetesen a szervezeti, működési és egyéb különbségekből adódóan az állami szabványosító szervezetek,

nemzetközi szervezetek nem érhetik el az internet szervezeteinek rugalmasságát, gyorsaságát, rohamos fejlesztési ütemét.

Az „Internetközösség” tehát maga alkotja *szabványait* (napjainkra már szoros együttműködésben a távközlés más szabványosító szervezeteivel) és *különböző státuszú* (pl.: vázlat, tervezet, ajánlás, szabvány) *RFC-kben* (Request for Comment) publikálja azokat.

Az *internet szervezetei* általában piaci, üzleti alapon működnek, amelynek keretében szolgáltatásaikból fedezik költségeiket. Alapvető *jellemzőjük* a *nyílt működés*, tehát az adott szervezetekhez általában bárki csatlakozhat.

Nemzetközi szinten az internet fejlődésével, koordinációjával, működtetésével, fejlesztésével, szabványosításával összefüggő *legfontosabb szervezetek* közül kiemelendő:

a) ISOC (Internet Society). 1992-ben alapított non-profit szervezet. Főbb *funkciói*, célja: a nyilvánossá vált internet széleskörű társadalmi, politikai elfogadtatása, fejlesztése, az internet piaci fejlődésének előmozdítása, továbbá az IAB és IETF szervezeti és működési szempontú támogatása, koordinációja, költségvetésének biztosítása, konferenciák, workshop-ok szervezése, széleskörű tájékoztatás, internettel összefüggő információk terjesztése, publikálása, stb., valamint az internet szabványosítás alapját képező RFC-k szerkesztése, publikációja, egyéb adminisztrációs funkciók. Székhely: Washington D.C., Európában pedig Genf.

b) IAB (Internet Architecture Board). Főbb *tevékenységei*: az internet hálózati rendszerének fejlesztése, az architektúra meghatározása, felülvizsgálata, egyéb fejlesztések. Formálisan az *ISOC tanácsadó*, koordinatív és felügyeleti funkciókat ellátó testülete. 1979-ben került megalakításra, még a *DARPA* keretében (*Internet Configuration Control Board* - ICCB néven), 1984-ben az internet fejlődése mentén átalakult és létrejött az *Internet Advisory Board*, 1986-ban pedig további átszervezéssel az *Internet Activities Board*. 1992-ben az ISOC létrehozása és az ISOC létrehozásával összefüggő szervezeti reform mentén az Internet Activities Board átalakult: létrejött az Internet Architecture Board. Felügyeli az IETF és IRTF tevékenységét.

c) IETF (Internet Engineering Task Force). Az internet fejlődése, széleskörű koordinációja, felhasználási szerepe, felgyorsult fejlesztési igényei alapján az IAB alapította, formálisan 1986 - az első IETF meeting, San Diego, Egyesült Államok. Az internet legfontosabb *szabványosító, fejlesztő, szakértő, kutató, elemző* szervezete. *Szervezetileg* szorosan összefonódik - tanácsadó testületként, szabványok kidolgozása, stb. - az ISOC szervezetével. Az IETF keretében jelentős tevékenység az egyes *RFC-k* kidolgozása. A fejlesztési munka döntően elkülönült *munkacsoportok* keretében folyik, amelyek témák, tárgykörök szerint szerveződnek. A munkacsoportok *szakterületekbe* (area) tagolódnak. A szakterületi vezetők tagjai az *IESG* (Internet Engineering Steering Group) testületnek, amely az *IETF vezető testülete*.

d) IRTF (Internet Research Task Force). Az internettel összefüggő *számítógép-hálózatok* kutatóinak testülete, tevékenységét az *IRSG* (Internet Research Steering Group) irányítja, koordinálja. Az IRTF tevékenységét az *IAB* felügyeli és szervezetében is szorosan *együttműködésben* áll az IAB-al. *Tevékenységének* fő területei: internet protokollok, hálózati architektúra, alkalmazások, technológiák kidolgozása, fejlesztése, kutatása.

e) Ahogy már említésre került az *internet azonosítóival* összefüggő *név- és címgazdálkodás* a távközlési, állami azonosítógazdálkodástól elkülönülve sajátos keretekben működik. Az internet név- és címgazdálkodás, nyilvántartás, regisztráció, (domain) név- és (IP) cím kiosztás, illetve az adatbázisok működtetésének nemzetközi, világszintű (globális) szervezetei:

ea) IANA (Internet Assigned Numbers Authority). Az IANA legfontosabb feladata az IP felső szintű címeivel összefüggő *regisztratív funkció* ellátása, adminisztrációja, koordinálása. Az internet címekkel és nevekkal összefüggő regisztrációs funkció már a *DARPA program* keretében megjelent. Az internet fejlődése mentén azonban az 1980-as évek végére már olyan *kiemelt fontosságú* szerepet kapott, hogy a *DARPA* és az *ISI* (Information Sciences Institute) közötti szerződés alapján szükségszerűvé vált az IP címezéssel összefüggő regisztratív funkció átfogó működésének és koordinációjának elindítása, mégpedig az *IANA* keretében (formális megalapítás: 1988). Az IANA tehát szerződéses viszonyrendszerben a DoD szervezetéhez, hatáskörének rendszeréhez tartozott.

A *a)* távközlési *liberalizáció* folyamatának kibontakozása, *b)* az internettel összefüggő kereskedelmi, piaci verseny fejlődése, *c)* az internet széleskörű elterjedésének elősegítése, valamint *d)* a tartalom és a gazdasági verseny szabadságának védelme *alapján* azonban: *Egyrészt* nem volt tovább fenntartható az IP címezés körében az IANA és azon keresztül a DoD beavatkozása. *Másrészt* a piaci fejlődés mentén az IANA szervezetét és működését jelentősen feszítette az IP címekkel és a domain-nevekkel összefüggésben óriási ütemben megnövekedett feladatok, funkciók és felhasználói igények megfelelő ellátása.

Mindezek (és számos egyéb ok) alapján:

eb) 1998-ban megalapításra került az *ICANN (Internet Corporation for Assigned Names and Numbers)*, amely az Egyesült Államok Kereskedelmi Minisztériumával (United States Department of Commerce) áll szerződéses (felügyeleti) viszonyrendszerben. Az ICANN szinte teljes egészében átvette az IANA funkcióit (kivéve egyes meghatározott alapvető IP címekkel összefonódó regisztratív, koordinációs funkciókat), továbbá sajátosan szervezetileg is „integrálta” az IANA szervezetét - irányítás, operatív működtetés, stb.

Az ICANN székhelye: Marina Del Ray (California), non-profit szervezet.

ec) Az internet *azonosítókkal* összefüggő megnövekedett *regionális feladatokat* az ICANN/IANA szervezetekkel *szorosán együttműködve* és összefonódva, de *független szervezetenként* létrejött *regionális szervezetek* (Regional Internet Registry - RIR) látják el: *a) ARIN* - American Registry for Internet Numbers, *b) RIPE/NCC* - Réseaux IP Européens Network Coordination Centre, *c) APNIC* - Asia Pacific Network Information Centre, *d) LACNIC* - Latin American and Caribbean Internet Addresses Registry, *e) AfriNIC* - African Network Information Centre.

f) W3C vagy WWWC (*World Wide Web Consortium*, alapítás: 1994). Napjainkban *a)* az MIT/CSAIL (Massachusetts Institute of Technology Computer Science and Artificial Intelligence Laboratory, Egyesült Államok), *b)* az ERCIM (European Research Consortium for Informatics and Mathematics, Európa/Franciaország) és a *c)* Keio University (Japán) által fenntartott konzorcium. Fő *tevékenysége* a WWW-re vonatkozó közérdekű felhasználói interfészek, technológiai és architekturális, illetve egyéb, hálózati rendszerrel összefüggő fejlesztések, továbbá a WWW széleskörű társadalmi felhasználását, fejlődését elősegítő kutatások szervezése. Szerepe hasonló az IETF működéséhez, de a W3C a web vonatkozásában, míg az IETF a tágabb értelemben vett internet tekintetében látja el tevékenységi körét.

7. A távközlés - liberalizáció hatásaival összefüggésben értékelt - fogalma

(Távközlés - hírközlés)

A liberalizáció és a liberalizált piaci működés folyamatában világszerte, egymástól ugyan némileg eltérő sajátosságok mentén és „időkeretekben”, de *a)* a távközlés egyes rendszereitől, *b)* a távközlés és az informatika összefonódásán keresztül, *c)* az elektronikus média eddig nagyobbrészt elhatárolható területének meghatározott átviteli-szolgáltatási és infrastrukturális rendszereivel kiegészülve kibontakozó technológiai, illetve piaci fejlődés jelentős hatást gyakorol a *távközlés fogalmának* rendszerére.

E fejlődést fejezi ki, hogy a vonatkozó tudományos elemzésekben általános *elmozdulás* mutatható ki a *távközlés fogalmától*, a különféle típusba sorolható *fogalomkészletek* körébe. Így *változatos fogalmak* „özöne” terjedt el, pl.: hírközlés, elektronikus hírközlés, infokommunikáció, kommunikációs, információs társadalmi hálózatok, szolgáltatások, információs rendszerek...

(A távközlési piaci verseny részletes és garanciális szabályozási kereteket igénylő működése alapján azonban a *fogalmak* szintjén az egyes *szabályozási rendszerek következetesnek* mondhatók.)

A szabályozás és a tudományos elemzés körében azonban *nem a szóhasználaton* van a hangsúly, *hanem* a fogalmak pontosan meghatározott *tartalmán* fogalmi elemein és keretein. Ebből következően szükséges *világosan meghatározni* a *távközlés legalapvetőbb*, általános *fogalmi elemeit* és *tartalmát*, amelynek pontosan kidolgozott alapjain *lényegtelenné* válik maga a szóhasználat a távközlést megjelölő *elnevezés*.

A távközlés fogalmát tehát akként érdemes meghatározni, hogy a fogalmi elemek alapján *egyértelműen eldönthető* legyen az adott *szolgáltatás távközlési minősége* vagy annak hiánya, *függetlenül* az arra vonatkozóan használt sokszor esetleges, pontatlan, értelmezhetetlen *elnevezésektől*.

Vagyis akként, hogy a távközlési fogalmának alapvető tartalmi jellemzőjeként meghatározott és pontosan lehatárolt fogalmi elemek együttes fennállása szerinti vizsgálat alapján egyértelműen megállapítható legyen az adott szolgáltatásról, hogy távközlési szolgáltatásnak minősül-e vagy sem.

Az *egységes fogalom-használat* a kiterjedt távközlési konvergencia és a távközlés világszinten, világgazdasági szinten egységesülő (infrastrukturája, szolgáltatási rendszere, szabványosítása, stb.) fejlődése keretében különösen hangsúlyos értelmet nyer.

Mindebből következően a liberalizált távközlési piac és annak szabályozása szempontjából kiemelten fontos elemezni a távközlés azon általános, egységes fogalmi alapját, amely szinte

valamennyi ország és távközlési piaci struktúra keretében egyértelműen és világosan kijelöli a távközlés tartalmát, határait.

(Az alábbiakban meghatározott fogalmi elemekhez képest, illetve a „távközlés-szóhasználatot” illetően természetesen a nemzetközi szervezetek, a regionális integrációk és az egyes országok (az elmélet, a szakirodalom és szabályozás keretében is) mutathatnak bizonyos eltéréseket.)

1) A távközlés egységes fogalmának alapja tehát (különösen a szabályozási rendszer, a liberalizált piac keretébe történő állami gazdasági beavatkozás garanciális kereteit tekintve):

A) A jelátviteli szolgáltatási tartalom, amely elektromágneses jelek formájában történő átvitelt jelent.

A távközlés esetében ugyanis az *elektromágneses jel* távközlési hálózati *összeköttetésre* kerül, amely a jeleket eredeti formájukhoz képest *átalakítja* (mint a szolgáltatás része). Az átalakítás célja a megfelelő, gyors, hatékony, pontos, stb. *átvitel* biztosítása.

A távközlési jelátvitel az „átalakítással” összefüggésben alapvető fogalmi elemként biztosítja, hogy az átvitt tartalom a végponton *egyértelműen* (tehát késleltetés-, hiba-, zaj-, torzítás-mentes) és *változtatlanul visszaállítható*, helyreállítható lesz.

Jelátvitel körében külön kiemелendő a távközlés sajátosságaiból eredő és a hálózati együttműködés alapját képező *hálózati szolgáltatások* rendszere vagy más fogalomhasználattal a *nagykereskedelmi jelátviteli* és az ahhoz kapcsolódó *szolgáltatások* rendszere. (Lásd jelen fejezet 4. pontjában.)

B) A jelátvitel keretétől szolgáló távközlési hálózat, amely az átvitelt lehetővé teszi.

A távközlési hálózat *a)* magában foglalja mindazon átviteli, kapcsoló, ismétlő, jelirányító, tároló, átjáró, útválasztó egységek, eszközök rendszerét, amelyek *b)* biztosítják a hálózat képességei alapján behatárolt fizikai térben, csatornán, vagy területen, *c)* a felhasználók információinak a hálózat bármely végpontjára történő azonos „szabályok”, eljárások szerinti eljuttatását, illetve információk fogadását. Ezen belül nyilvánvalóan magában foglalja az adott összeköttetés felépítését létrehozását, fenntartását, módosítását, bontását (törlését).

C) A jelátvitelt teljeskörűen biztosító és a távközlési hálózat fogalmát is átfogó távközlési infrastruktúra.

A távközlési infrastruktúra a távközlési hálózaton kívül „keretbe foglalja”, tartalmazza a felhasználói végrendszereket (pl.: személyi számítógép - PC), végberendezéseket, készülékeket, amelyek közvetve vagy közvetlenül a távközlési hálózathoz kapcsolhatók (előfizetői interfészen, hozzáférési ponton keresztül) a jelátviteli szolgáltatás igénybevétele céljából, illetve egyéb, a hálózattal való együttműködés érdekében.

A távközlési infrastruktúra fogalmának körébe tartoznak továbbá a fenntartás, az üzemeltetés, a hibaelhárítás erőforrásai és a különféle távközlési építmények.

A távközlési infrastruktúra és jelátvitel körében külön kiemелendő a távközlési infrastruktúra és jelátvitel sajátos részét képező *rádiófrekvencia*.

D) A jelátvitel lehet címzett (telefon, rádiótelefon szolgáltatás, internet szolgáltatások, stb.) és *címezetlen* (pl.: kódolatlan műsorszórás) is. A távközlési szolgáltatási rendszerben azonban döntő többséget a címzett távközlés képvisel.

Ebből következően amennyiben az átvitel tartalma címzett, akkor az átvitel tartalmának célba-juttatására vonatkozó címzés egészének folyamata, a cím vétele, kezelése és felhasználása is részét képezi a távközlés fogalmi rendszerének.

E) A továbbított információ formai és tartalmi változtatása nélküli jelátvitel.

F) A jelátvitel tartalma „közömbös”.

Azaz a távközlési hálózaton átvihető valamennyi típusú és formájú tartalom továbbítása távközlésnek minősül.

(A tartalom lehet, pl.: szöveg, hang, beszéd, álló- vagy mozgókép, zene, adathalmaz, számítástechnikai program, képi- vagy hangműsor...)

G) A végpontok számossága felől tekintve bármilyen kombináció távközlésnek minősül, ha alapja a *jelátviteli rendszer*, így *különösen*:

a) *Pont-pont* közötti átvitel (az információ egyetlen kijelölt pontról egy adott célállomásig való eljuttatása - pl.: telefon, elektronikus levél).

b) *Egy pont-több pont* közötti átvitel, amelyben egy meghatározott pontról kiinduló információt több (akár meghatározatlan) ponton fogadnak, vesznek (pl.: műsorszórás, műsorszétoztás, kábeltelevízió, de jelentős a műholdas távközlés körében is).

c) *Több pont-egy pont* rendszer, amely főleg adatgyűjtéseknél, helymeghatározásnál, tudományos-kutatási tevékenységnél használatos átviteli struktúra.

d) *Több pont-több pont* rendszer pedig az átvitel körében bármely adott csoport minden tagjának egyenrangú és egyidejű hozzáférést biztosít a rendszerhez, az információk tehát minden ponthoz azonosan eljutnak (pl.: konferencia-kapcsolás, távmunka, stb).

H) A távközlési infrastruktúra és jelátviteli szolgáltatás alapját képező *azonosítók*.

I) *Nyilvánosan* igénybevehető szolgáltatási rendszer.

E fogalmi elem nehezen elhatárolható és egyes országokban, regionális integrációkban jelentősebb eltérések is lehetnek.

Általános szinten tekintve a távközlés fogalma alapvetően a *nyilvános információátviteli* szolgáltatásokat foglalja magában, amelyeket általában bárki, (a társadalom széles köre) igénybevehet. E nyilvánosság jelöli ki a távközlés napjainkban sem változó kiemelten fontos fogalmi elemét: a *közérdeket, piaci közszolgáltatás-tartalmi* alapokat.

A távközlési szolgáltatásnak tehát alapvetően a *nyilvánosság* részére nyújtott, azaz a *nyilvános szolgáltatás* minősíthető.

A nyilvánosság körében értendő az is, ha a *bárki* által igénybevehető átviteli *szolgáltatást* és az annak alapját képező *infrastruktúrát* bármely felhasználó (vagy felhasználói csoport) *különcélra, zárt felhasználási célra* veheti igénybe. (E zárt felhasználási szolgáltatásokra sajátos szabályok vonatkozhatnak, de a távközlés fogalmába tartoznak.) Vagyis a *zárt felhasználói csoportok* a *nyilvános távközlés* sajátos *alcsoportjainak* tekinthetők. (A zárt felhasználás különösen az üzleti szolgáltatások körében elterjedt szolgáltatási rendszer, felhasználási mód.)

Ezzel szemben a *nem nyilvános jelátviteli infrastruktúra és szolgáltatási rendszer* sem a liberalizáció folyamatában, sem a liberalizált távközlési piaci struktúrában, sem az általános fogalom-használat (ideértve a tudományos szóhasználatot is) keretében *nem tartozik* - a szabályozás, a távközlési igazgatás, az állami beavatkozás szempontjából - a *távközlés fogalmába*.

Ideértve *egyrészt* a közszolgáltatásokkal, állami funkciókkal összefüggő *nem nyilvános rendszereket*, (pl.: honvédelem, nemzetbiztonság, meteorológia, tudományos, kutatási területek, adatgyűjtő rendszerek, stb.), *másrészt* a teljes egészében *magáncélú hálózatokat* és ezen belül a „belső, magáncélú-szolgáltatási” rendszereket (pl.: gazdálkodó szervezeten, egyéb intézményen belül kiépített számítógép-hálózatok).

A nem nyilvános távközlési típusú jelátvitel *kizárólag műszaki és technológiai*, illetve sajátosan, nagyon *szűk körben gazdasági* alapon nézve azonban a távközlés fogalmába tartozhat.

(*Hangsúlyozandó*, hogy a nem nyilvános távközléssel összefüggő infrastruktúrák, szolgáltatások és szabályozásuk sajátos jellemzői - ahogy már többször említésre került - *nem tartoznak* a dolgozat tárgykörébe.)

J) A nyilvános távközlési szolgáltatások fogalmának elemei közé sorolható még az *ellenérték* fejében történő igénybevétele lehetősége. (Az ellenérték azonban nem általános, *nem kizárólagos* fogalmi feltétel.)

A fenti *fogalmi elemek* által *kijelölt infrastruktúra és szolgáltatási rendszerek* (szolgálatok) világszerte a távközlés fogalmába, a távközlési „piac” területéhez tartoznak. E fogalmi keret határozza meg továbbá az állami beavatkozás szempontjából elhatárolható *távközlési igazgatás* szabályozási rendszerét, terjedelmét, funkciót, tevékenységének körét, valamint hatásköri- és eljárási mechanizmusát.

2) Kiemelendő, hogy az említett alapvető fogalmi rendszeren *kívüli* elemek alapján egyes országok szabályozási rendszerében lehetnek *bizonyos eltérések* a távközlés területét, fogalmát illetően (bár ez nem túl gyakori). Az esetleges *eltérések alapjai, szempontjai* köréből *megemlítendő*:

a) A felsorolt fogalmi elemeket az adott távközlés-szabályozás kiterjeszti, *kiegészíti egyéb fogalmi elemekkel*. Ilyen esetben a szabályozás, a távközlési igazgatás körében *bővül* a távközlés

területe, terjedelme. (Pl.: ha a „*postát*” sajátosan a liberalizált távközlési piacon is a hírközlés, a távközlés fogalmának körébe sorolja szabályozási rezsim (pl.: Magyarországon) - lásd az alábbiakban.)

b) Az elvi és általános fogalomrendszer alapján távközlésnek minősülő területeket *mégsem sorolják a távközlés szabályozásának keretébe* vagy a távközlés szabályozásban meghatározott fogalmába. (Legáltalánosabb esete a *műsorterjesztési platformok* kivonása a távközlés fogalmából.)

Itt szükséges megemlíteni, hogy a *jelátvitel fogalma körében* számos ország szabályozási rendszerében (pl.: Egyesült Államok) és számos tudományos elemzésben is *elválasztásra* kerül az *egyirányú* és a *kétirányú* jelátvitel. Az elválasztás mentén a *tisztán egyirányú jelátviteli* rendszereket sok esetben az *egyirányúság elemén alapulva* „vonják ki” a távközlés fogalmából.

A *tisztán egyirányúságot* úgy kell érteni, hogy maga a *hálózat működése*, technológiai rendszere alapján *lehetetlen a kétirányúság*, az interaktivitás, tehát a *hálózat rendszeréből következően* hiányzik a kétirányú jelátvitel lehetősége. Számos *olyan hálózat*, különösen adathálózat működik ugyanis (ahogy már említésre került), amely alapvetően *műszakilag kétirányú*, de a *szolgáltatás* jelentős részét a felhasználók *egyirányban* veszik igénybe, pl.: internet hálózatról letöltés sokkal kiterjedtebb, mint a feltöltés, ezt használja ki pl.: az ADSL technológia.

Tipikusan „*tisztán*” *egyirányú hálózat* az *analóg műsorszórás*, illetve az *analóg műsorelosztás* (pl.: kábeltélevízió).

A távközlés-szabályozási rendszerek *fogalmi készletében* az *egyirányúság* szempontja azonban nem jelent egzakt, egyértelmű és teljes kivonási alapot a távközlés fogalmából. A távközlés-szabályozási rendszerekben ugyanis *pl.:* a *nyilvános (egyirányú) adatszóró műholdak* számos típusa általában *akkor is* a távközlés fogalmának keretébe tartozik, ha az adott szabályozás az *egyirányúságot* egyébként a távközlés fogalmából *általánosan kizárja*.

Az egyirányúság mellett, tehát minden esetben pontosan szükséges megjelölni, hogy a távközlés mely részterülete kerül a távközlés fogalmából kiemelésre.

Megjegyzendő azonban, hogy napjaink *digitális fejlődése* mentén a *műsorelosztó* hálózatok versenypiaci alapon történő kiterjedt fejlesztése, *digitalizációja*, kétirányúsítása, illetve a *műsorszórás* fokozatos és számos területén állami beavatkozás mentén történő *digitális átállása* alapján az *egyirányú és kétirányú jelátvitel* fogalmi elhatárolási ismérvének *jelentősége* fokozatosan csökken, illetve megszűnik. (A digitális átállás ugyanis a műsorszórás körében is megalapozza az interaktivitás lehetőségét.)

Mindenesetre a távközlés általános fogalmában a *jelátvitel* minősül *meghatározó* fogalmi elemnek, míg az *egyirányúság és kétirányúság* szempontja *nem általános*, hanem egyes országok szabályozási rendszere és adott tudományos elemzések tartalma szerint *egyedileg* értékelendő fogalmi elhatárolási ismérv.

(Vagyis a jelátvitel egyirányúsága vagy kétirányúsága alapján általánosan nem zárható ki egy adott infrastruktúra, eszköz, berendezés, szolgáltató, szolgáltatás a távközlés fogalmának köréből.)

c) A meghatározott fogalmi elemek alapján is *nehezen elhatárolható* területek, amelyek az egyes szabályozási rendszerekben igen változatos összefüggést mutatnak a távközlés fogalmával, tartalmával, terjedelmével.

A liberalizált távközlési piac fejlődése mentén számos olyan szolgáltatási rendszer bontakozott ki, amelyekben a *jelátviteli jelleg* ugyan *fontos* tartalmi elemet képvisel, de a *szolgáltatás* egészének tárgya, célja *nem a jelátvitel*.

A távközlés kiterjedt fejlődése alapján tehát igen széles körben jelentek meg *olyan szolgáltatások*, amelyeknek *részben* tartalmi jellemzőjét képezi a *jelátvitel*. Alaposabb elemzés, vizsgálat mentén az ilyen típusú szolgáltatásokról is *viszonylag egyszerűen* eldönthető általános, illetve *elméleti szinten*, hogy a jelátviteli jelleg a *szolgáltatás* tárgyának, tartalmának *lényegi, meghatározó elemét* jelenti-e vagy sem. Előfordul azonban, hogy a távközléssel, a jelátvitellel fennálló szoros *összefüggések* és különböző *társadalmi, gazdasági okok* alapján a távközlés-politika és a távközlési igazgatás a *döntően nem jelátviteli tartalmú* szolgáltatásokat vagy azok egy részét is a *távközlés fogalmának keretébe*, a távközlés-szabályozás rendszerébe vonja.

E szolgáltatásokat *információs társadalmi szolgáltatásoknak* is nevezik. (Pl.: az elektronikus kereskedelemmel, elektronikus aláírással, stb. kapcsolatos szolgáltatási rendszerek.) Néhány „*információs társadalmi*” szolgáltatás esetében ugyan nehéz elhatárolást jelent, hogy az átvitt

tartalom vagy a jelátviteli jelleg tölti ki a szolgáltatás lényegi jellemzőit, de általában ez a kérdés - megfelelően körültekintő elemzések keretében - viszonylag egyszerűen is megítélhető. Döntően nem a jelátvitellel, hanem inkább az „információs társadalommal” és különösen az átvitt tartalommal vagy egyéb jellemzőkkel összefonódó szolgáltatásokat az egyes szabályozási rendszerek általában *nem sorolják* a távközlés fogalmába, illetve a távközlési szolgáltatások, a távközlési igazgatás keretébe.

3) A meghatározott fogalmi elemek fennállása esetén a *szolgáltatás távközlési szolgáltatásnak minősül*, így közömbös a szóhasználat, amely lehet távközlés, hírközlés, elektronikus hírközlés, stb.

Kiemelendő azonban, hogy tudományos szempontból *két alapvető fogalom* kerül általánosan használatra a távközlési rendszereket, szolgáltatásokat tekintve: a *távközlés* és a *hírközlés*.

A két fogalom a fentiekben említett tartalom mentén *szinonimaként* is használható. Annyi *elhatárolást*, megkülönböztetést *mégis* lehet tenni közöttük, hogy a *távközlés* a „világméretű” liberalizációt megelőzően és a liberalizáció folyamatában „*hagyományosan*” elterjedt fogalmát képezi az akkori fejlettségi szinten működő *jelátviteli infrastruktúra* és *szolgáltatási rendszerek* (távközlési szolgáltatók) *összefoglaló* megjelölésének.

A hírközlés fogalma pedig általánosan a liberalizált távközlési piac struktúrájában kibontakozó *a) óriási technológiai és gazdasági fejlődés, b) az új szolgáltatások megjelenése, c) a rohamosan növekvő felhasználási igények, valamint d) a távközlési konvergencia széleskörű hatásai* alapján terjedt el.

A *távközlés* és a *hírközlés* fogalmának *párhuzamos* használata napjainkban is érvényesül, ezért általánosan *nem* minősülne *megalapozott* állításnak, hogy a *távközlés a hagyományos, a hírközlés pedig a modern* fogalma a fentiekben meghatározott jelátviteli szolgáltatási rendszereknek.

Az egyes országok szabályozási rendszereit tekintve *mindkét fogalom* általánosan használatos a távközlési igazgatás körében:

Az *Egyesült Államokban* a közszolgáltatási mechanizmus igen kiforrott, elméletileg is megalapozott részletes szabályozása körében pl.: külön jelentőséget is kap a távközlés fogalma. A távközlés fogalom *Japánban* is fennmaradt. Az *Európai Közösség* keretszabályozási rendszerében azonban a hírközlés fogalma átvette a távközlés fogalmának helyét.

(Számos *egyéb variáció* is létezik: Hazánk szemléletes példát jelent e vonatkozásban, miután a hírközlésről szóló 2001. évi XL. törvény a távközlés fejlődését is kifejezve már a hírközlés keretfogalomra épült, de igen sajátosan. A hírközlés ugyanis inkább a szabályozás egységére utalt, mert a törvény fogalmi rendszerében fennmaradt a távközlés fogalma, amely a „postával” kiegészítve jelentette a hírközlés fogalmát.)

Mindezek alapján az is megállapítható, hogy a távközlés és a hírközlés *fogalma nem zárt* tartalmi keret. Vagyis a távközlés fejlődése mentén *változhatnak* a távközlés-hírközlés fogalmába eső infrastrukturális és szolgáltatási rendszerek.

Ebben különös jelentőséget kap a *digitális fejlődés*, a „digitalizáció”, ugyanis a digitális kapcsolás és átvitel körében a digitális jelfolyamok részére azonos infrastruktúra használható. A digitális fejlődéssel tehát az információátvitel függetleníthetővé vált az alaprétegűl szolgáló távközlési infrastruktúrától, amelynek következtében a távközlés egyes részterületei és szolgálatai között is változnak, sőt elmosódnak a határok. (Lásd a következő fejezetben a konvergencia körében.)

4) A *jelátviteli rendszer* szempontjából a nyilvános! távközlés-hírközlés nagyjából és csak példálózó jelleggel! (továbbá a hálózati platformok folyamatos fejlődésétől függetlenül) *meghatározható főbb típusai:*

a) A jelek átvitele *rádióhullámok* segítségével a *távolságtól függetlenül* (akár világűr, akár 1-2 méter) szinte minden esetben távközlésnek minősül.

A *rádiótávközlő hálózat* mindig szükségessé teszi az *átvitt információ átalakítását*, mégpedig a fémes vezetőkben megjelenő villamos jelből moduláció útján rádióhullámokat állít elő a továbbításra szánt információ hordozhatósága érdekében. (Pl.: a *vezeték nélküli földfelszíni mozgó (mobil) rádiótelefon rendszerek (mobiltávközlés), műholdak összeköttetésével működő rendszerek (műholdas távközlés), rádió-adatkommunikációs rendszerek.*)

b) A vezetékes távközlési rendszerek, pl.: a helyhez kötött *telefonhálózat*, az *adatátviteli hálózatok*, azon belül számítógép-hálózatok.

c) Napjainkra általános jelentősége és a távközlés fejlődésében meghatározó „egyesítő technológia” szerepe alapján külön kiemelő *ca)* az *Internet Protokoll (IP) alapú csomagkapcsolt technológia*, amely az egyik rétegelemét képezi az *internet* hálózatnak. *cb)* Továbbá a távközlés sajátos infrastrukturális és szolgáltatási rendszere az *internet*.

Az *Internet Protokoll*, mint hálózati elem *nem azonos fogalom* az *internet* „világ”hálózattal. Az *Internet Protokoll* ugyanis az *internet* hálózat számtalan technológiai szabálya, eljárása (protokollja) közül az egyik, bár kétségtelenül legjellemzőbb, meghatározó protokollja.

Az *internet* és az *IP* rendszere, fejlődése a korábbiakban röviden ismertetésre került. A távközlési szolgáltatási rendszer fogalmával összefüggésben annyit érdemes kiemelni, hogy az *internet* sajátos infrastrukturális és szolgáltatási rendszer, amelynek csak egy része, *rétegeleme* a - közismert nevén - „*világháló*”. E rétegelemen keresztül az *internet* alapvetően *sajátos hozzáférési szolgáltatás*, amely az információk integritásának megőrzését, irányításának, célba-juttatásának bizonyos részeit végzi. Az *interneten* keresztül igénybevehető *szolgáltatások jelentős része* (pl.: böngészés, elektronikus levelezés, fájl letöltés, csevegés) azonban *olyan szervereken* alapul, amelyek a számítógép-hálózatból, gerinchálózatból, jelirányítók, stb. felépülő kiterjedt *internet hálózathoz* (fizikai és egyéb rétegeihez) *hálózati eszközként* vagy inkább sajátos végberendezésként kapcsolódnak.

d) A vezetékes és a vezeték nélküli rendszerek útján működő *műsorterjesztési platformok* mind technológiai, mind piaci, mind pedig szabályozási szempontból ugyan nagyon sajátos jellemzőkkel, de *elméleti szinten* a távközlés fogalmába tartoznak. Sőt a digitális fejlődéssel a műsorterjesztés egyre jelentősebb szolgáltatási platformot képez a távközlési piac területén is.

A *műsorterjesztés* jelentős területei: *a)* földfelszíni műsorszóró hálózat, *b)* közvetlen műholdvétel (műholdas műsorszórás), *c)* mikrohullámú hálózat, *d)* kábelhálózat (kábeltelevízió). *e)* A távközlési liberalizáció folyamatában még egyáltalán nem jelentős, illetve még napjainkban sem meghatározó (és jelenleg még kiszámíthatatlan fejlődési irányú) területei a műsorterjesztésnek: *ea)* a nyilvános telefonhálózaton keresztül (IPTV), *eb)* a harmadik generációs földfelszíni mobil rádiótelefon hálózat útján, illetve *ec)* az *interneten* keresztül történő műsorterjesztés.

A műsorterjesztés mellett megemlíthető a *műsorszétoztás*, amely a műsorszolgáltatótól a műsorterjesztőhöz történő változatlan tartalmú műsorjel-továbbítást foglalja magában.

Vagyis a *műsorszétoztás* műsorjel átvitel első részét végzi: a műsorforrástól (a műsorszolgáltatótól) továbbítja a műsorjelet a jelátvitel második (szekunder) részét nyújtó szolgáltató elosztó központjáig (rádió- és televízió műsorszóró adóig, illetve a kábeltelevízió fejállomásokig).

A műsorszétoztás megvalósulhat vezetékes (kábel) hálózaton, illetve nem műsorszóró rádiótávközlő (vezeték nélküli földfelszíni vagy műholdas) hálózaton is.

A műsorterjesztés infrastrukturális és szolgáltatási rendszerét tekintve sem tartozik a dolgozat tárgykörébe.

Egyrészt területi okokból, másrészt a távközlési liberalizáció folyamatának kereteit és ebből következően a dolgozat *tárgyát meghaladó sajátos* jellemzőik alapján: A távközlés és a *távközlési liberalizáció* fogalmán *kívül* esik ugyanis a *műsorterjesztés*, a *műsortartalom* és a *médiapiac* szerkezete között fennálló igen szoros gazdasági, technológiai és szabályozási *összefüggés-rendszer*. Továbbá technológiai fejlettsége, piaci működése, sajátos szolgáltatási rendszere *alapján* a *műsorterjesztés lényegét* tekintve vagy *egyáltalán nem* rendelkezett jelentőséggel vagy *nem* rendelkezett *meghatározó*, értékelhető jelentőséggel a távközlési liberalizáció folyamatában és szabályozásában. E megállapítás alól az *Egyesült Államok* és *Japán* sem jelent kivételt. Bár az Egyesült Államokban és Japánban minden más országot megelőzve indult meg a műsorterjesztés és a távközlés, sőt az Egyesült Államokban külön is kiemelve a kábeltelevízió szélessávú platformjának konvergenciája, de ezek az országok a távközlési liberalizációt is minden *más országnál hamarabb* kezdték meg. Ebből következően az Egyesült Államokban és Japánban a távközlési liberalizáció korábbi kezdeténél, folyamatánál és eredményeinél fogva nem kapott jelentőséget a műsorterjesztés rendszere. (Hiszen akkoriban a digitális technológiai fejlettség nem tette lehetővé a műsorterjesztési platform konvergencia-jelenségeit.)

A műsorterjesztés a dolgozatban csak néhány helyen megkerülhetetlen összefüggéseire tekintettel vagy utalásszerűen kerül megemlítésre, pl.: *a)* A közszolgáltatások rendszerezésében és elemzésében, *b)* a GATS, *c)* a távközlés fogalma, *d)* a távközlés „részterületei”, *e)* a távközlési konvergencia és *f)* az NGN körében.

Mégis a konvergenciában és az NGN koncepcióban betöltött jelentősége, a jövőbeli fejlődési irányok, illetve a távközlési liberalizációtól való elhatárolást megalapozó sajátosságai alapján a kábeltelevízió hálózati- és szolgáltatási rendszerének (a továbbiakban: KTV) néhány jellemző

ismérvét szükséges kissé részletesebben is kiemelni a távközlési konvergencia körében. A műsorterjesztési rendszerek típusai közül ugyanis napjainkig mind szabályozási, mind piaci értelemben a KTV mutatja a legszorosabb összefüggést a liberalizált távközlési piaci versenyszerkezet működésével, fejlődésével és távközlési konvergencia struktúrájával. Ebből következően a távközlési konvergencia elemzése körében - kizárólag a konvergencia szempontjából - a KTV röviden és vázlatosan, önállóan is kiemelésre kerül. (Lásd V. fejezet 1. pont.)

A IV. fejezethez kapcsolódó jegyzetek és vonatkozó irodalom

¹ HALMAI Gábor - Tóth Gábor Attila (szerk.): Emberi jogok. Bp., Osiris Kiadó, 2003., 28-29. o.;

² HALMAI Gábor - Tóth Gábor Attila (szerk.): Emberi jogok. Bp., Osiris Kiadó, 2003., 425. o.;

(*részletesebben*: Halmai Gábor: Kommunikációs jogok. Bp., Új Mandátum Könyvkiadó, 2002.)

³ DRINÓCZI Tímea: Gazdasági alkotmány és gazdasági alapjogok. Bp. - Pécs, Dialóg Camus Kiadó, 2007., 15-19. o., 143-145. o.,

⁴ Lásd az I. fejezet keretében a monopóliumokhoz tartozó jegyzeteket és pl.:

CULLIS, John - Jones, Philip: Közpénzügyek és közösségi döntések. Bp., Aula Kiadó Kft., 2003., 183. o., vagy Nagy Péter: A liberalizáció politikai és társadalmi dilemmái az EU-ban. Magyar Távközlés, 1999/8. sz., 42-44. o.

⁵ Lásd az I. fejezet keretében a piaci versenyhez és a közszolgáltatások alapjaihoz tartozó jegyzeteket, továbbá pl.:

OSBORNE, David - Gaebler, Ted: Új utak a közigazgatásban. Bp., Kossuth Kiadó, 1994., 94. o.;

STIGLITZ, Joseph E.: A kormányzati szektor gazdaságtana. Bp., KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft., 2000., 222-223. o.

⁶ OSBORNE, David - Gaebler, Ted: Új utak a közigazgatásban. Bp., Kossuth Kiadó, 1994., 103. o.

⁷ Lásd az I. fejezet keretében a piaci versenyhez és a közszolgáltatások alapjaihoz tartozó jegyzeteket, továbbá pl.:

Heller Krisztina: A távközlés állami szabályozása. Közgazdasági Szemle, 1990. 4. sz., 485 - 499. o.

⁸ Lásd az I. fejezet keretében a piaci versenyhez és a közszolgáltatások alapjaihoz, valamint a II. fejezet 3. pontjához kapcsolódó jegyzeteket, továbbá pl.:

MCCRAW, Thomas K.: A köz- és a magánszektor történelmi áttekintésben. In.: Közigazgatás, Stillman, Richard J. (szerk.), Bp., Osiris-Századvég, 1994., 176. o.

⁹ VOGEL, Steven Kent: Freer Markets, More Rules: Regulatory Reform in Advanced Industrial Countries. Ithaca, New York, Cornell University Press, 1996., 25-35. o.;

KUBICEK, Herbert - Dutton, William H. - Williams, Robin (szerk.): The Social Shaping of Information Superhighways: European and American Roads to the Information Society. Frankfurt - New York, NY: Campus Verlag, St. Martin's Press, 1997., 247-262. o.;

KIM, Jae Young: Sorting Out Deregulation: Protecting Free Speech and Internet Access in the United States, Germany, and Japan. New York, NY: LFB Scholarly Publishing LLC, 2002., 13-16., 53-60. o.;

LOOMIS, David G. - Taylor, Lester D. (szerk.): The Future of the Telecommunications Industry: Forecasting and Demand Analysis. Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, Netherlands - Norwell, Massachusetts, 1999., 8-11., 13-14., 102., 114., 128-129., 204-205., 225. o.;

GOLDSTEIN, Fred R.: The Great Telecom Meltdown. Norwood, MA: Artech House, Inc., 2005., 7-12., 18., 31., 34-35. o.;

NAGEL, Stuart S. (szerk.): Encyclopedia of Policy Studies (Public Administration and Public Policy/53), New York, NY: Marcel Dekker, Inc., (2. kiadás), 1994., 459-461., 465. o.;

U.S. CONGRESS, Office of Technology Assessment: Global Communications: Opportunities for Trade and Aid. Washington, D.C.: US Government Printing Office, 1995., 95. o.;

STERLING, Christopher H. - Bernt, Phyllis W. - Weiss, Martin B. H.: Shaping American Telecommunications: A History of Technology, Policy and Economics. Mahwah, NJ.: Lawrence Erlbaum Associates, Inc. 2006., 125-126. o.;

BOLTER, Walter G. - McConnaughey, James W. - Kelsey, Fred J.: Telecommunications Policy for the 1990s and Beyond. Armonk, NY.: M. E. Sharpe, 1990., 84-94., 106-114., 125-131., 134., 143-146. o.;

KATZ, Harry Charles: *Telecommunications: Restructuring Work and Employment Relations Worldwide*. Ithaca, New York, Cornell University Press, 1997., 31-88. o.;

SHY, Oz: *The Economics of Network Industries*. Cambridge, CB: Cambridge University Press., 2001., 106. o.;

WELFENS, Paul J. J. - Graack, Cornelius: *Telekommunikationswirtschaft: Deregulierung, Privatisierung und Internationalisierung*. Berlin-Heidelberg, Springer-Verlag, 1996., 98-108., 142. o.;

HILLS, Jill: *Telecommunications and Empire (History of Communication)*, Urbana-Chicago, Illinois, University of Illinois Press, 2007., 83., 90., 95., 97., 99. o.;

RABIN, Jack - Hildreth, W. Bartley - Miller, Gerald J.: *Handbook of Public Administration. (Public Administration and Public Policy/65)*, New York, NY: Marcel Dekker, Inc., 1998., 595-656. o.;

BROCK, Gerald W.: *The Second Information Revolution*. Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 2003., 170-185., 200-215. o.;

BROCK, Gerald W.: *Telecommunication Policy for the Information Age: From Monopoly to Competition*. Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 1994., 79-95., 149-166. o.;

NEWBERY, David M.: *Privatization, Restructuring, and Regulation of Network Utilities*. Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 1999., 316-321. o.;

DUTTON, William H. (szerk.): *Information and Communication Technologies: Visions and Realities*. Oxford, OX: Oxford University Press, 1996., 381. o.;

GERADIN, Damien - Kerf Michel: *Controlling Market Power in Telecommunications, Antitrust vs Sector-specific Regulation*. Oxford: Oxford University Press, 2003., 65-117. o.;

SAPRONOV, Walter - Read, William H. (szerk.): *Telecommunications: Law, Regulation, and Policy*. Stamford, CT: Ablex Publishing Corporation, 1998., 187-220., 255-265. o.;

NUECHTERLEIN, Jonathan E. - Weiser Philip J.: *Digital Crossroads: American Telecommunications Policy in the Internet Age*. Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 2005., 56-68., 69-79. o.;

OECD: *Regulatory Reform in the United States*. Paris, 1999., 79-87. o.;

OECD: *Distributed Public Governance: Agencies, Authorities and Other Government Bodies*. Paris, 2002., 243-265. o.;

OXMAN, Jason: *The FCC and the Unregulation of the Internet*. Office of Plans and Policy, FCC Washington D.C., OPP Working Paper No. 31., 1999., 8., 10-11., 13. o.;

LAFFONT, Jean-Jacques - Tirole, Jean: *Competition in Telecommunications*. Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 2000., 11., 18-28. o.;

LAFFONT, Jean-Jacques - Beato, Paulina (szerk.): *Competition Policy in Regulated Industries: Approaches for Emerging Economies*. Washington D.C.: Inter-American Development Bank, 2002., 9-11. o.;

BRENNER, Daniel L.: *Law and Regulation of Common Carriers in the Communications Industry*. Boulder, CO: Westview Press, 1996., 12. o.;

ALLEMAN, James J. - Noam, Eli M. (szerk.): *The New Investment Theory of Real Options and its Implication for Telecommunications Economics*. Norwell, Massachusetts: Kluwer Academic Publishers, 1999., 139-142. o.;

KAHN, Alfred E.: *Lessons from Deregulation: Telecommunications and Airlines After the Crunch*. Washington, D.C.: Brookings Institution Press, 2004., 21-45. o.;

MARCUS, Scott J.: *The Potential Relevance to the United States of the European Union's Newly Adopted Regulatory Framework for Telecommunications*. Washington D.C., Federal Communications Commission, Office of Plans and Policy, OPP Working Paper No. 36., 2002., 3-11., 19-22. o.;

¹⁰ **Hush** a Phone Corporation v. US, 238 F.2d 266 (DC Cir. 1956). 99. U.S. App. D.C. 190; 238 F.2d 266; 1956 U.S. App. LEXIS 4023;

¹¹ **In the Matter** of Use of the Carterfone device in Message Toll Telephone Service, 13 FCC2d 420 (1968); Release-Number: FCC 68-661;

¹² **In the Matter** of Regulatory and Policy Problems Presented by the Interdependence of Computer and Communication Services and Facilities, 7 FCC 2d 11 (1966), (First Computer Inquiry)

¹³ **First** Computer Inquiry, Final Decision and Order, 28 FCC 2d 267 (1971).

¹⁴ **Microwave** Communications, Inc., 18 FCC 2d 953 (1969)

¹⁵ **First Report** and Further Notice of Inquiry, 17 FCC 2d 587, 590 (1969)

¹⁶ **Proposals** for New or Revised Classes of Interstate and Foreign Message Tolls Telephone Service (MTS) and Wide Area Telephone Service (WATS), 56 FCC 2d 593 (1975)

¹⁷ **77** FCC 2d 384 (1980); In the Matter of Amendment of Section 64.702 of the Commission's Rules and Regulations (Second Computer Inquiry), 77 FCC 2d 384 (1980), 419 (Computer II. Final Decision)

¹⁸ **United States v. AT&T**, 552 F.Supp. 131 (DDC 1982)

¹⁹ **VOGEL**, Steven Kent: *Japan Remodeled: How Government and Industry are Reforming Japanese Capitalism*. Ithaca, NY: Cornell University Press, 2006., 24-25., 56., 100-101., 189-194. o.;

VOGEL, Steven Kent: *Freer Markets, More Rules: Regulatory Reform in Advanced Industrial Countries*. Ithaca, New York, Cornell University Press, 1996., 25-38., 137-166. o.;

KIM, Jae Young: *Sorting Out Deregulation: Protecting Free Speech and Internet Access in the United States, Germany, and Japan*. New York, NY: LFB Scholarly Publishing LLC, 2002., 4., 6., 22-26., 53-58., 62-64., 88-89. o.;

CAPORASO, James - Risse, Thomas - Cowles, Maria Green: *Transforming Europe: Europeanization and Domestic Change*. Ithaca, New York, Cornell University Press, 2001., 62-63., 67., 73-74., 76-78. o.;

KATZ, Harry Charles: *Telecommunications: Restructuring Work and Employment Relations Worldwide*. Ithaca, New York, Cornell University Press, 1997., 228-262. o.;

ESTABROOKS, Maurice: *Electronic Technology, Corporate Strategy, and World Transformation*. Westport, CT: Quorum Books - Greenwood Publishing Group, Inc., 1995., 97-98. o.;

BOLTER, Walter G. - McConnaughey, James W. - Kelsey, Fred J.: *Telecommunications Policy for the 1990s and Beyond*. Armonk, NY.: M. E. Sharpe, 1990., 343-344. o.;

WHEATLEY, Jeffery J.: *World Telecommunications Economics*. Stevenage, Herts (Hertfordshire), Institution of Electrical Engineers (IET), 1999., 242. o.;

WELFENS, Paul J. J. - Graack, Cornelius: *Telekommunikationswirtschaft: Deregulierung, Privatisierung und Internationalisierung*. Berlin-Heidelberg, Springer-Verlag, 1996., 36., 97., 142., 180., 222. o.;

HILLS, Jill: *Telecommunications and Empire (History of Communication)*, Urbana-Chicago, Illinois, University of Illinois Press, 2007., 212-214. o.;

RYAN, Daniel J. (szerk.): *Privatization and Competition Telecommunications: International Developments*. Westport, CT. Greenwood Publishing Group, Inc., Praeger Publishers, 1997., 4-7., 14., 21-32. o.;

HART, Jeffrey A.: *Rival Capitalists: International Competitiveness in the United States, Japan, and Western Europe*. Ithaca, New York, Cornell University Press, 1992., 73-75. o.;

RAMANADHAM, Venkata Vemuri (szerk.): *Privatization: A Global Perspective*. London, Routledge, 1993., 491-510., 516. o.;

ZACHER, Mark W. - Sutton, Brent A.: *Governing Global Networks: International Regimes for Transportation and Communications*. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 1996., 176. o.;

NOAM, Eli M.: *Interconnecting the Network of Networks*. Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 2001., 149-152. o.;

²⁰ GOODMAN, Joseph W.: *Telecommunications Policy-making in the European Union*. Cheltenham, Glos, Edward Elgar Publishing Limited, 2006., 31-34., 47-48., 60., 63-64. o.;

VOGEL, Steven Kent: *Freer Markets, More Rules: Regulatory Reform in Advanced Industrial Countries*. Ithaca, New York, Cornell University Press, 1996., 25-35., 43-50., 59-61., 69-70., 72-81., 85-88., 123-130. o.;

KIM, Jae Young: *Sorting Out Deregulation: Protecting Free Speech and Internet Access in the United States, Germany, and Japan*. New York, NY: LFB Scholarly Publishing LLC, 2002., 61-62., 65., 83. o.;

LOOMIS, David G. - Taylor, Lester D. (szerk.): *The Future of the Telecommunications Industry: Forecasting and Demand Analysis*. Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, Netherlands - Norwell, Massachusetts, 1999., 62., 64., 68., 70-79. o.;

ESTABROOKS, Maurice: *Electronic Technology, Corporate Strategy, and World Transformation*. Westport, CT: Quorum Books - Greenwood Publishing Group, Inc., 1995., 97. o.;

MOORE, Lynden: *Britain's Trade and Economic Structure: The Impact of the European Union*. London, Routledge, 1999., 328-330. o.;

BOLTER, Walter G. - McConnaughey, James W. - Kelsey, Fred J.: *Telecommunications Policy for the 1990s and Beyond*. Armonk, NY.: M. E. Sharpe, 1990., 346-348. o.;

MADDEN, Gary: *World Telecommunications Markets*. (The International Handbook of Telecommunications Economics - III.), Cheltenham, Glos, Edward Elgar Publishing Limited, 2003., 98-99., 103-105., 422-426. o.;

BARTLE, Ian: *Globalisation and Eu Policy-Making: The Neo-Liberal Transformation of Telecommunications and Electricity*. Manchester, M: Manchester University Press, 2005., 62-68., 79. o.;

WHEATLEY, Jeffery J.: *World Telecommunications Economics*. Stevenage, Herts (Hertfordshire), Institution of Electrical Engineers (IET), 1999., 242., 253-256. o.;

GRAACK, Cornelius: *Telekommunikationswirtschaft in Der Europäischen Union: Innovationsdynamik, Regulierungspolitik und Internationalisierungsprozesse*. Heidelberg, Physica-Verlag, 1997., 248-259. o.;

WELFENS, Paul J. J. - Graack, Cornelius: *Telekommunikationswirtschaft: Deregulierung, Privatisierung und Internationalisierung*. Berlin-Heidelberg, Springer-Verlag, 1996., 109-122. o.;

ZACHER, Mark W. - Sutton, Brent A.: *Governing Global Networks: International Regimes for Transportation and Communications*. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 1996., 168-170. o.;

NEWBERY, David M.: *Privatization, Restructuring, and Regulation of Network Utilities*. Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 1999., 6-16., 122., 125., 322-329. o.;

ELIASSEN, Kjell A. - From, Johan (szerk.): *The Privatisation of European Telecommunications*. Aldershot, Hampshire, HR (UK): Ashgate Publishing Limited, 2007., 113-127. o.;

NOAM, Eli M.: *Interconnecting the Network of Networks*. Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 2001., 138-143. o.;

SEVEN, Bulent: Legal Aspects of Privatisation: A Comparative Study of European Implementations. Dissertation.com, 2001., 21., 75., 121., 164., 298., 306-307., 312. o.;

PARKER, David (szerk.): Privatization in the European Union: Theory and Policy Perspectives. London, Routledge, 1998., 227-231. (218-240.) o.;

PARKER, David - Saal, David: International Handbook on Privatization. Cheltenham, Glos, Edward Elgar Publishing Limited, 2003., 120-121., 560-568. o.;

FEIGENBAUM, Harvey - Henig, Jeffrey - Hamnett, Chris: Shrinking the State: The Political Underpinnings of Privatization. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 1998., 59-86. o.;

GORDON, Jeffrey N. - Roe, Mark J. (szerk.): Convergence and Persistence in Corporate Governance. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2004., 161-163., 166., 181-182. o.;

BEESELEY, M.E.: Privatization, Regulation and Deregulation. London, Routledge, 1997. (2. kiadás), 299-353. o.;

ANDERSEN, Svein - Eliassen, Kjell (szerk.): Making Policy in Europe. London, SAGE Publications Ltd, 2001. (2. kiadás), 91. o.;

SCHILLER, Dan: Digital Capitalism: Networking the Global Market System. MIT Press, 2000., 43. o.;

MILLWARD, Robert: Private and Public Enterprise in Europe: Energy, Telecommunications and Transport, 1830-1990. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2005., 287-298. o.;

GERADIN, Damien - Kerf Michel: Controlling Market Power in Telecommunications, Antitrust vs Sector-specific Regulation. Oxford: Oxford University Press, 2003., 164-215. o.;

ERNST, John: Whose Utility?: The Social Impact of Public Utility Privatization and Regulation in Britain. Buckingham, MK: Open University Press, 1994., 76-78., 84-86., 94., 108. o.;

HULSINK, Willem: Privatisation and Liberalisation in European Telecommunications: Comparing Britain, the Netherlands and France. London: Routledge, 1999., 111-169. o.;

VICKERS, John - Yarrow, George: Privatization: An Economic Analysis. Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 1988., 195-241. o.;

LAFFONT, Jean-Jacques - Tirole, Jean: Competition in Telecommunications. Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 2000., 11., 29-33. o.;

MARTIN, Stephen - Parker, David: The Impact of Privatization. London, Routledge, 1997., 43-44. o.;

RAMANADHAM, Venkata Vemuri (szerk.): Privatization: A Global Perspective. London, Routledge, 1993., 1-28. o.;

RAMANADHAM, Venkata Vemuri: Privatization and After: Monitoring and Regulation. London, Routledge, 1994., 194-197. o.;

RAMANADHAM, Venkata Vemuri: Constraints and Impacts of Privatisation. London, Routledge, 1993., 64-80. o.;

KATZ, Harry Charles: Telecommunications: Restructuring Work and Employment Relations Worldwide. Ithaca, New York, Cornell University Press, 1997., 89-121. o.;

OECD: The OECD Report on Regulatory Reform. I. Sectoral Studies, Paris, 1997., 28-30. o.;

OECD: Competition Policy in OECD Countries. 1993-1994., Paris, 1997., 543-544. o.;

OECD: Distributed Public Governance: Agencies, Authorities and Other Government Bodies. Paris, 2002., 209-241. o.;

ELIASSEN, Kjell A. - Sjøvaag, Marit (szerk.): European Telecommunications Liberalisation. London: Routledge, 1999., 94-95., 98. o.;

OFFICE of the Telecommunications Authority: Universal Service Arrangements: Phase One Report, Information Paper, P 008(95), 1995., 7. o.;

OFFICE of Communications: Review of the Universal Service Obligation, Annexes. Consultation document, 2005., 5., 57. o.;

²¹ HORVÁTH M. Tamás: Közmenedzsment. Budapest-Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2005. o. 44-45., 107-114. o.;

BERÉNYI Sándor: Az európai közigazgatási rendszerek intézményei. (Autonómiák és önkormányzatok), Bp., Rejtjel Kiadó, 2003., 444-446. o.;

CULLIS, John - Jones, Philip: Közpénzügyek és közösségi döntések. Bp., Aula Kiadó Kft., 2003., 176-186. o.;

MOE, Ronald, C.: A privatizáció korlátai. In: Közigazgatás, Stillman, Richard J. (szerk.), Bp., Osiris-Századvég, 1994., 157-167. o.;

IMRE Miklós (szerk.): Közigazgatás és gazdaság. Bp., HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2007. 145-159. o.;

SAVAS, Emanuel S.: Privatizáció. Hogyan vonuljon ki az állam a gazdaságból? Bp., Akadémiai Kiadó, 1993., 19-20. o.;

Heller Krisztina: A távközlés állami szabályozása. Közgazdasági Szemle, 1990. 4. sz., 485 - 499. o.; **Bánhidi** Ferenc: ...különös tekintettel a privatizációra. Magyar Távközlés, 1993/2. sz., 27-31. o.; **Horváth** Gyula: Séta a privatizáció körül. Magyar Távközlés, 1993/1. sz., 71-75. o.; **Csorba** Imre: Nemzetközi tapasztalatok a távközlés privatizációjában. Magyar Távközlés, 1998/3. sz. 44-49. o.;

KATZ, Harry Charles: Telecommunications: Restructuring Work and Employment Relations Worldwide. Ithaca, New York, Cornell University Press, 1997., 1-6., 12., 23-26. o.;

LIU, Kuo-Tsai: Handbook of Public Management Practice and Reform. (Public Administration and Public Policy/91), New York, NY: Marcel Dekker, Inc., 2001., 389-401. o.;

GORDON, Jeffrey N. - Roe, Mark J. (szerk.): *Convergence and Persistence in Corporate Governance*. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2004., 161-190. o.;

NEWBERY, David M.: *Privatization, Restructuring, and Regulation of Network Utilities*. Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 1999., 111-119. o.;

RAMANADHAM, Venkata Vemuri (szerk.): *Privatization: A Global Perspective*. London, Routledge, 1993., 1-5. o.;

RAMANADHAM, Venkata Vemuri: *Privatization and After: Monitoring and Regulation*. London, Routledge, 1994., 1-34., 35-46. o.;

RAMANADHAM, Venkata Vemuri: *Constraints and Impacts of Privatisation*. London, Routledge, 1993., 1-63. o.;

MOORE, Lynden: *Britain's Trade and Economic Structure: The Impact of the European Union*. London, Routledge, 1999., 1., 16., 23., 80., 109., 372. o.;

OECD: *Privatisation of Utilities and Infrastructure: Methods and Constraints*. Paris, 1997., 11-23. o.;

DONAHUE, John D.: *The Privatization Decision: Public Ends, Private Means*. Perseus Books Group, 1989., 3-33., 37-56. o.;

HODGE, Graeme: *Privatization: An International Review of Performance*. Boulder, Colorado, Westview Press, 2000., 13-34., 35-39., 77-107. o.;

HODGE, Graeme A. (szerk.): *Privatisation And Market Development: Global Movements in Public Policy Ideas*. Cheltenham, Glos, Edward Elgar Publishing Limited, 2006., 36-77. o.;

VICKERS, John - Yarrow, George: *Privatization: An Economic Analysis*. Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 1988., 7-44., 79-120. o.;

SANGER, Mary Bryna: *The Welfare Marketplace: Privatization and Welfare Reform*. Washington, D.C.: The Brookings Institution, 2003., 9-27., 72-97. o.;

FEIGENBAUM, Harvey - Henig, Jeffrey - Hamnett, Chris: *Shrinking the State: The Political Underpinnings of Privatization*. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 1998., 1-35. o.;

MCLINDON, Michael P.: *Privatization and Capital Market Development: Strategies to Promote Economic Growth*. Westport, CT: Greenwood Publishing Group, Inc., 1996., 1-12., 13-40., 61-68. o.;

KÜNNEKE, Rolf W. - Correljé, Aad F. - Groenewegen, John P. M. (szerk.): *Institutional Reform, Regulation and Privatization: Process and Outcomes in Infrastructure Industries*. Cheltenham, Glos, Edward Elgar Publishing Limited, 2005., 1-36. o.;

OSSOWSKI, Rolando - Richardson, Thomas - Barnett, Steven - Davis, Jeffrey: *Fiscal and Macroeconomic Impact of Privatization*. (Occasional Paper 194.), Washington, D.C.: International Monetary Fund, 2000., 1-15. o.;

ROSENBAUM, Eckehard F. - Bonker, Frank - Wagener, Hans-Jürgen (szerk.): *Privatization, Corporate Governance and the Emergence of Markets*. London, Macmillan Press, Ltd, 2000., 1-15., 69-82. o.;

BEESLEY, M.E.: *Privatization, Regulation and Deregulation*. London, Routledge, 1997. (2. kiadás), 26-41. o.;

FARAZMAND, Ali (szerk.): *Privatization or Public Enterprise Reform?: International Case Studies with Implications for Public Management*. Westport, CT: Greenwood Publishing Group, Inc., 2001., 3-41. o.;

HEMMING, Richard - Mansoor, Ali M.: *Privatization and Public Enterprises*. (Occasional Paper 56.), Washington, D.C.: International Monetary Fund, 1988., 6-16. o.;

MARTIN, Stephen - Parker, David: *The Impact of Privatization*. London, Routledge, 1997., 1-30. o.;

SCHIPKE, Alfred: *Why Do Governments Divest: The Macroeconomics of Privatization*. Berlin-Heidelberg, Springer-Verlag, 2001., 15-22., 30-36. o.;

SEVEN, Bulent: *Legal Aspects of Privatisation: A Comparative Study of European Implementations*. Dissertation.com, 2001., 8-40., 62-78., 145-153., 193-208. o.;

SPULBER, Nicolas: *Redefining the State: Privatization and Welfare Reform in Industrial and Transitional Economies*. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 1997., 69-93. o.;

²² SCHILLER, Dan: *Digital Capitalism: Networking the Global Market System*. MIT Press, 2000., 45-46. o.;

Manner, Jennifer A.: *Global Telecommunications Market Access*. Norwood, MA: Artech House, 2002., 66-67. o.;

MEGGINSON, William L.: *The Financial Economics of Privatization*. New York, NY: Oxford University Press, Inc., 2005., 270-309. o.;

MODY, Bella - Bauer, Johannes M. - Straubhaar, Joseph D. (szerk.): *Telecommunications Politics: Ownership and Control of the Information Highway in Developing Countries*. Mahwah, New Jersey, Lawrence Erlbaum Associates, 1995., 3-27. o.;

GORDON, Jeffrey N. - Roe, Mark J. (szerk.): *Convergence and Persistence in Corporate Governance*. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2004., 161-190. o.;

JUNG, Volker - Warnecke, Hans-Jürgen: *Handbuch für die Telekommunikation*. Berlin-Heidelberg, Springer-Verlag, 2002. (2. kiadás), VI: 58-62. o.;

WELFENS, Paul J. J. - Graack, Cornelius: *Telekommunikationswirtschaft: Deregulierung, Privatisierung und Internationalisierung*. Berlin-Heidelberg, Springer-Verlag, 1996., 55-57., 59-60., 70-71. o.;

HILLS, Jill: *Telecommunications and Empire*. Urbana-Chicago, Illinois, University of Illinois Press, 2007., 158-159., 220. o.;

-
- BARTLE, Ian: Globalisation and Eu Policy-Making: The Neo-Liberal Transformation of Telecommunications and Electricity. Manchester, M: Manchester University Press, 2005., 62-63. o.;
- PARKER, David - Saal, David: International Handbook on Privatization. Cheltenham, Glos, Edward Elgar Publishing Limited, 2003., 105-128. o.;
- NEWBERY, David M.: Privatization, Restructuring, and Regulation of Network Utilities. Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 1999., 291-337. o.;
- KIM, Jae Young: Sorting Out Deregulation: Protecting Free Speech and Internet Access in the United States, Germany, and Japan. New York, NY: LFB Scholarly Publishing LLC, 2002., 53-64. o.;
- MODY, Bella - Bauer, Johannes M. - Straubhaar, Joseph D. (szerk.): Telecommunications Politics: Ownership and Control of the Information Highway in Developing Countries. Mahwah, New Jersey, Lawrence Erlbaum Associates, 1995., 3-27., 249-260. o.;
- BUCKLEY, John: Telecommunications Regulation. London - Stevenage (Herts, Hertfordshire), The Institution of Electrical Engineers - Institution of Engineering and Technology (IET), 2003., 14-23. o.;
- OECD: Privatisation of Utilities and Infrastructure: Methods and Constraints. Paris, 1997., 11-23. o.
- ²³ VIGVÁRI András: Közpénzügyeink. Bp., KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft., 2005., 205. o.
- ²⁴ HELLER Krisztina: Távközlési reformok. Közgazdasági Szemle, 1995. 3. sz., 301-319. o.
- ²⁵ O'NEILL, Judith D.: Változó környezet - változó jogok és szabályozások. Magyar Távközlés, 1993/1., különszám, 59-66. o.;
- BARTLE, Ian: Globalisation and Eu Policy-Making: The Neo-Liberal Transformation of Telecommunications and Electricity. Manchester, M: Manchester University Press, 2005., 62-63. o.;
- ²⁶ SÁRKÖZY Tamás: Kormányzás, civil társadalom, jog. Bp., Kossuth Kiadó, 2004., 38. o.
- ²⁷ MEGGINSON, William L.: The Financial Economics of Privatization. New York, NY: Oxford University Press, 2005., 218 -221. o.
- ²⁸ GUILLÉN, Mauro: The Rise of Spanish Multinationals: European Business in the Global Economy. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2005., 31-33., 86 - 89., 132., 189., 147., 218 - 220. o.
- ²⁹ CSORBA Imre: Nemzetközi tapasztalatok a távközlés privatizációjában. Magyar Távközlés, 1998/3. sz. 44 - 49. o.
- ³⁰ MODY, Bella - Bauer, Johannes M. - Straubhaar, Joseph D. (szerk.): Telecommunications Politics: Ownership and Control of the Information Highway in Developing Countries. Mahwah, New Jersey, Lawrence Erlbaum Associates, 1995., 26-27. (3-27.), 141-151., 225-245., 287-296. o.;
- MOLANO, Walter T.: The Logic of Privatization: The Case of Telecommunications in the Southern Cone of Latin America. Westport, CT: Greenwood Publishing Group, Inc., 1997., 1-20. o.;
- LAFFONT, Jean-Jacques - Beato, Paulina (szerk.): Competition Policy in Regulated Industries: Approaches for Emerging Economies. Washington D.C.: Inter-American Development Bank, 2002., 32-42., 241-244. o.;
- CHONG, Alberto - Lopez-de-Silanes, Florencio (szerk.): Privatization In Latin America: Myths And Reality. Palo Alto, CA: Stanford University Press - Washington, D.C.: World Bank, 2005., 1-65. o.;
- ³¹ MANZETTI, Luigi: Privatization South American Style. Oxford, OX: Oxford University Press, 1999., 120-124., 284., 327., 321., 325. o.
- ³² CHONG, Alberto - López-de-Silanes, Florencio (szerk.): Privatization In Latin America: Myths And Reality. Palo Alto, CA: Stanford University Press - Washington, D.C.: The World Bank, 2005., 221 - 222. o.;
- NOAM, Eli M. (szerk.): Telecommunications in Latin America. New York, NY: Oxford University Press, Inc., 1998., 202-226. o.;
- OECD: Privatisation of Utilities and Infrastructure: Methods and Constraints. Paris, 1997., 42-45. (25-51.) o.;
- LAFFONT, Jean-Jacques - Beato, Paulina (szerk.): Competition Policy in Regulated Industries: Approaches for Emerging Economies. Washington D.C.: Inter-American Development Bank, 2002., 56-58., 64., 66-73., 95-97. o.;
- MOLANO, Walter T.: The Logic of Privatization: The Case of Telecommunications in the Southern Cone of Latin America. Westport, CT: Greenwood Publishing Group, Inc., 1997., 49-64. o.;
- ³³ MEGGINSON, William L.: The Financial Economics of Privatization. New York, NY: Oxford University Press, 2005., 278. o.;
- NOAM, Eli M. (szerk.): Telecommunications in Latin America. New York, NY: Oxford University Press, Inc., 1998., 131-156. o.;
- NAGEL, Stuart (szerk.): Handbook of Global Political Policy (Public Administration and Public Policy/82), New York, NY: Marcel Dekker, Inc., 2000., 525. o.;
- LAFFONT, Jean-Jacques - Beato, Paulina (szerk.): Competition Policy in Regulated Industries: Approaches for Emerging Economies. Washington D.C.: Inter-American Development Bank, 2002., 36. o.;
- MOLANO, Walter T.: The Logic of Privatization: The Case of Telecommunications in the Southern Cone of Latin America. Westport, CT: Greenwood Publishing Group, Inc., 1997., 79-113. o.;
- ³⁴ CLIFTON, Judith: The Politics of Telecommunications in Mexiko: Privatization and State-Labour Relations, 1982 - 1995., London, Macmillan Press, 2000., 124-125. (116-143.), 152. o.;
- NOAM, Eli M. (szerk.): Telecommunications in Latin America. New York, NY: Oxford University Press, Inc., 1998., 166-191. o.;

-
- RYAN, Daniel J. (szerk.): *Privatization and Competition Telecommunications: International Developments*. Westport, CT: Greenwood Publishing Group, Inc., Praeger Publishers, 1997., 149-165. o.;
- ROGOZINSKI, Jacques: *High Price for Change: Privatization in Mexico*. Washington, D.C.: Inter-American Development Bank, 1998., 73-89. o.;
- ³⁵ **NOAM**, Eli M. (szerk.): *Telecommunications in Latin America*. New York, NY: Oxford University Press, Inc., 1998., 115 - 130. o.
- ³⁶ **NOAM**, Eli M. (szerk.): *Telecommunications in Latin America*. New York, NY: Oxford University Press, Inc., 1998., 227-250. o.;
- NAGEL, Stuart (szerk.): *Handbook of Global Political Policy (Public Administration and Public Policy/82)*, New York, NY: Marcel Dekker, Inc., 2000., 555-557. o.;
- RYAN, Daniel J. (szerk.): *Privatization and Competition Telecommunications: International Developments*. Westport, CT: Greenwood Publishing Group, Inc., Praeger Publishers, 1997., 167-190. o.;
- MOLANO, Walter T.: *The Logic of Privatization: The Case of Telecommunications in the Southern Cone of Latin America*. Westport, CT: Greenwood Publishing Group, Inc., 1997., 21-48. o.;
- ³⁷ A Bizottság 1980. június 25-i 80/723/EGK irányelve a tagállamok és a közvállalkozások közötti pénzügyi kapcsolatok átláthatóságáról, OJ L 195, 1985. VII. 29.
- ³⁸ A Bizottság 1988. május 16-i 88/301/EGK irányelve a távközlési végberendezések piacának versenyéről, OJ L 131, 1988. V. 27.
- ³⁹ C-202/88, (1991) ECR 1223. o.; (Franciaország (Belgium, Németország, Görögország, Olaszország támogatásával) fordult a Bírósághoz. A Bíróság döntése hatályában fenntartotta az irányelvet és megerősítette a Bizottság vonatkozó (és egyben a liberalizációval összefüggő) hatáskörét, jogérvényesítő szerepét. A Bíróság döntésében kifejezetten hangsúlyozta, hogy a Bizottság - az EKSZ 86. cikk (3) bekezdése alapján - előírhatja a tagállamok által meghozott, vagy fenntartott kizárólagos és különleges jogok megszüntetését, amennyiben azok nem állnak összhangban az EKSZ szabályozásával.)
- ⁴⁰ Az Amszterdami Szerződés alapján történt átszámozást megelőzően: EKSZ 90. cikk.
- ⁴¹ **WELFENS**, Paul J. J. - Graack, Cornelius: *Telekommunikationswirtschaft: Deregulierung, Privatisierung und Internationalisierung*. Berlin-Heidelberg, Springer-Verlag, 1996., 57-58., 61-63., 71. o.;
- KATZ, Harry Charles: *Telecommunications: Restructuring Work and Employment Relations Worldwide*. Ithaca, New York, Cornell University Press, 1997., 189-194., 215., 217-218., 221-223. (189-227.) o.;
- ELIASSEN, Kjell A. - From, Johan (szerk.): *The Privatisation of European Telecommunications*. Aldershot, Hampshire, HR (UK): Ashgate Publishing Limited, 2007., 147-171. o.;
- VOGEL, Steven Kent: *Freer Markets, More Rules: Regulatory Reform in Advanced Industrial Countries*. Ithaca, New York, Cornell University Press, 1996., 244-248. o.;
- ZIEGLER, J. Nicholas: *Governing Ideas: Strategies for Innovation in France and Germany*. Ithaca, NY: Cornell University Press, 1997., 85-87. o.;
- PARKER, David (szerk.): *Privatization in the European Union: Theory and Policy Perspectives*. London, Routledge, 1998., 101-115. o.;
- GORDON, Jeffrey N. - Roe, Mark J. (szerk.): *Convergence and Persistence in Corporate Governance*. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2004., 164-186. o.;
- PARKER, David - Saal, David: *International Handbook on Privatization*. Cheltenham, Glos, Edward Elgar Publishing Limited, 2003., 108., 115., 122. o.;
- KIM, Jae Young: *Sorting Out Deregulation: Protecting Free Speech and Internet Access in the United States, Germany, and Japan*. New York, NY: LFB Scholarly Publishing LLC, 2002., 61-62. o.;
- MEGGINSON, William L.: *The Financial Economics of Privatization*. New York, NY: Oxford University Press, Inc., 2005., 278., 288-292., 306-307. (270-309.) o.
- ⁴² **GORDON**, Jeffrey N. - Roe, Mark J. (szerk.): *Convergence and Persistence in Corporate Governance*. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2004., 161-163., 169-172., 174-175., 178-179. o.;
- WELFENS, Paul J. J. - Graack, Cornelius: *Telekommunikationswirtschaft: Deregulierung, Privatisierung und Internationalisierung*. Berlin-Heidelberg, Springer-Verlag, 1996., 57-58. o.;
- ⁴³ **HULSINK**, Willem: *Privatisation and Liberalisation in European Telecommunications: Comparing Britain, the Netherlands and France*. London: Routledge, 1999., 255., 260., 269. (225-278.) o.;
- VOGEL, Steven Kent: *Freer Markets, More Rules: Regulatory Reform in Advanced Industrial Countries*. Ithaca, New York, Cornell University Press, 1996., 26., 30., 231-236. o.;
- PARKER, David: *Privatisation in the European Union*. London: Routledge, 1998., 13., 28., 30. o.;
- ELIASSEN, Kjell A. - From, Johan (szerk.): *The Privatisation of European Telecommunications*. Aldershot, Hampshire, HR (UK): Ashgate Publishing Limited, 2007., 93-112. o.;
- ZIEGLER, J. Nicholas: *Governing Ideas: Strategies for Innovation in France and Germany*. Ithaca, NY: Cornell University Press, 1997., 77-79. o.;
- PARKER, David (szerk.): *Privatization in the European Union: Theory and Policy Perspectives*. London, Routledge, 1998., 88-100. o.;

-
- PARKER, David - Saal, David: International Handbook on Privatization. Cheltenham, Glos, Edward Elgar Publishing Limited, 2003., 106., 121. o.;
- GORDON, Jeffrey N. - Roe, Mark J. (szerk.): Convergence and Persistence in Corporate Governance. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2004., 166., 172., 196. o.;
- MEGGINSON, William L.: The Financial Economics of Privatization. New York, NY: Oxford University Press, Inc., 2005., 278., 288-292., 306-307. (270-309.) o.;
- FEIGENBAUM, Harvey - Henig, Jeffrey - Hamnett, Chris: Shrinking the State: The Political Underpinnings of Privatization. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 1998., 87-114. o.;
- ⁴⁴ lásd részletesebben: www.itu.int
- ⁴⁵ lásd részletesebben: www.iso.org
- ⁴⁶ lásd részletesebben: www.iec.ch
- ⁴⁷ lásd, részletesebben: www.ieee.org
- ⁴⁸ lásd, részletesebben: www.ansi.org
- ⁴⁹ lásd, részletesebben: www.jisc.go.jp
- ⁵⁰ lásd, részletesebben: www.ttc.or.jp/e
- ⁵¹ lásd, részletesebben: www.arib.or.jp
- ⁵² lásd, részletesebben: Rosenbrock, Karl Heinz: ETSI Az „európai szabványok” az egész Európára kiterjedő nyitottság előfeltételei. Magyar Távközlés, 1993/5. sz., 43 - 47. o.
- ⁵³ lásd, részletesebben: www.etsi.org
- ⁵⁴ Heller Krisztina: Integrációs folyamatok a távközlésben. Európai Tükör, 1997. 5. sz., 25 – 40. o.
- ⁵⁵ lásd, részletesebben: www.cept.org
- ⁵⁶ lásd, részletesebben: www.ero.dk
- ⁵⁷ lásd, részletesebben: www.cen.eu
- ⁵⁸ lásd, részletesebben: www.cenelec.org
- ⁵⁹ lásd, részletesebben: Somorjai Lajos - Szabó Zoltán: Villamosipari szabványosításunk és a CENELEC kapcsolata. Elektrotechnika, 2005. 6. sz., 178 - 181. o.
- ⁶⁰ E bevezető részhez és a 2.3. ponthoz lásd:
- Az I. fejezet 3.2.1., 4., 5.5., 5.7. pontjához és a II. fejezet 3. pontjához kapcsolódó jegyzeteket, továbbá:*
- NÉMETH** János Pál: Az egyetemes szolgáltatási kötelezettség a távközlésben. Bp., Aula Kiadó, 2001., 67. o.;
- Heller** Krisztina: A távközlés állami szabályozása. Közgazdasági Szemle, 1990. 4. sz., 485 - 499. o.; **Valentiny** Pál: Az univerzális szolgáltatás és a közszolgáltatások értelmezéséről az Európai Unióban. Közgazdasági Szemle, 2000. április, 341 - 359. o.; **Ridder**, John D.: Kötelezettség és verseny. (Melyik a fontosabb?), Magyar Távközlés, 1996/10. sz. 15-19. o.; **Harsányi** Lucia: Az egyetemes szolgáltatási kötelezettség. Magyar Távközlés, 1996/10. sz., 12-14. o.;
- WERBACH, Kevin: Digital Tornado: The Internet and Telecommunications Policy. Washington D.C., Federal Communications Commission, Office of Plans and Policy, OPP Working Paper No. 29., 1997., 35-36., 52., 73-74., 78-81. o.;
- OXMAN, Jason: The FCC and the Unregulation of the Internet. Washington D.C., Federal Communications Commission, Office of Plans and Policy, OPP Working Paper No. 31., 1999., 15-18., 22-23. o.;
- MARCUS, Scott J.: The Potential Relevance to the United States of the European Union's Newly Adopted Regulatory Framework for Telecommunications. Washington D.C., Federal Communications Commission, Office of Plans and Policy, OPP Working Paper No. 36., 2002., 7. o.;
- GRANT, Gerald (szerk.): Managing Telecommunications and Networking Technologies in the 21st Century: Issues and Trends. Hershey, PA: Idea Group Publishing, 2001., 21-43. o.;
- KUBICEK, Herbert - Dutton, William H. - Williams, Robin (szerk.): The Social Shaping of Information Superhighways: European and American Roads to the Information Society. Frankfurt - New York, NY: Campus Verlag, St. Martin's Press 1997., 236-238., 240-243., 245., 246-262. o.;
- KIM, Jae Young: Sorting Out Deregulation: Protecting Free Speech and Internet Access in the United States, Germany, and Japan. New York, NY: LFB Scholarly Publishing LLC, 2002., 67-96. o.;
- CRANDALL, Robert W. - Waverman, Leonard: Who Pays for Universal Service?: When Telephone Subsidies Become. Washington D.C.: Brookings Institution Press, 1995., 1-7., 9-10., 129-131., 141-142., 147-153, 158-162. o.;
- JUNG, Volker - Warnecke, Hans-Jürgen: Handbuch für die Telekommunikation. Berlin-Heidelberg, Springer-Verlag 2002. (2. kiadás), VI. 83-84. o.;
- WELFENS, Paul J. J. - Graack, Cornelius: Telekommunikationswirtschaft: Deregulierung, Privatisierung und Internationalisierung. Berlin-Heidelberg, Springer-Verlag, 1996., 15., 19., 64., 79., 84., 107., 115., 151-153., 156., 194-196., 200., 202. o.;
- BARTLE, Ian: Globalisation and Eu Policy-Making: The Neo-Liberal Transformation of Telecommunications and Electricity. Manchester, M: Manchester University Press, 2005., 41-42., 45-49., 60., 63., 65-66., 69., 70-73., 82. o.;
- WHEATLEY, Jeffery J.: World Telecommunications Economics. Stevenage, Herts (Hertfordshire), Institution of Electrical Engineers (IET), 1999., 319-336. o.;

NAGEL, Stuart S. (szerk.): *Encyclopedia of Policy Studies (Public Administration and Public Policy/53)*, New York, NY: Marcel Dekker, Inc., (2. kiadás), 1994., 474. o.;

CRANOR, Lorrie Faith - Greenstein, Shane (szerk.): *Communications Policy and Information Technology: Promises, Problems, Prospects. (Telecommunications Policy Research Conference)*, MIT Press, 2002., 299-302., 317-344., 383-397. o.;

GALE, Donald M.: *Universal Service in a Competitive Local Exchange Telecommunications Environment*. Boca Raton, Florida, Dissertation.com, 1997., 1-27. o.;

CHERRY, Barbara A. - Wildman, Steven S. - Hammond, Allen S. (szerk.): *Making Universal Service Policy: Enhancing the Process Through Multidisciplinary Evaluation*. Mahwah, New Jersey, Lawrence Erlbaum Associates, Inc., 1999., 3-12., 39-65., 111-130. o.;

DUESTERBERG, Thomas - Gordon, Kenneth: *Competition and Deregulation in Telecommunications; The Case for a New Paradigm*. Indianapolis, Indiana, Hudson Institute, Inc., 1997., 47-71. o.;

MARSDEN, Christopher T. (szerk.): *Regulating the Global Information Society*. London, Routledge, 2000., 81., 93., 95., 106-107., 111-113., 114-115. o.;

NIHOUL, Paul - Rodford, Peter: *EU Electronic Communications Law: Competition and Regulation in the European Telecommunications Market*. Oxford, OX: Oxford University Press, 2004., 5.06.-5.34., 5.62.-5.67., 5.70.-5.78., 5.148.-5.219., 5.318.-5.334. pontok;

STEHMANN, Oliver: *Network Competition for European Telecommunications*. Oxford, OX: Oxford University Press, 1995., 20-21., 34., 69-72., 137-142., 160-161., 240., 248-249. o.;

NEWBERY, David M.: *Privatization, Restructuring, and Regulation of Network Utilities*. Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 1999., 55., 97., 193., 301., 326. o.;

LAFFONT, Jean-Jacques - Tirole, Jean: *Competition in Telecommunications*. Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 2000., 15., 28., 32-33., 217-243., 251-260. o.;

LAFFONT, Jean-Jacques - Beato, Paulina (szerk.): *Competition Policy in Regulated Industries: Approaches for Emerging Economies*. Washington D.C.: Inter-American Development Bank, 2002., 322-323. o.;

VOGELSANG, Ingo - Gillett, Sharon Eisner: *Competition, Regulation, and Convergence: Current Trends in Telecommunications Policy Research*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, Inc., 1999., 179-193., 195-212., 215-219. o.;

MELODY, William H. (szerk.): *Telecom Reform: Principles, Policy and Regulatory Practices*. Lyngby, Technical University of Denmark, 1997., 11-24. o.;

NOAM, Eli M.: *Interconnecting the Network of Networks*. Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 2001., 1-2., 231-246. o.;

PROSSER, Tony: *The Limits of Competition Law: Markets and Public Service*. Oxford, OX: Oxford University Press, 2005., 15., 28-38., 96-173. o.;

EMERITZ, Bob: *The Telecommunications Act of 1996: Law and Legislative History*. Silver Spring, Maryland, Pike & Fischer, Inc., 1996.;

LAROUCHE, Pierre: *Competition Law and Regulation in European Telecommunications*. Oxford, OX: Hart Publishing, 2000., 23., 31-32., 43-47., 66-67., 71-76., 89., 96., 109., 251-252., 366-367., 374-378., 407-413. o.;

BUIGUES, Pierre-Andre - Rey, Patrick (szerk.): *The Economics of Antitrust and Regulation in Telecommunications: Perspectives for the New European Regulatory Framework*. Cheltenham, Glos, Edward Elgar Publishing Limited, 2004., 9-16., 27-41., 135. o.;

FREEDLAND, Mark - Sciarra, Silvana (szerk.): *Public Services and Citizenship in European Law: Public and Labour Law Perspectives*. Oxford, OX: Oxford University Press, 1998., 117-143., 145-156. o.;

SAMARAJIVA, Rohan - Mansell, Robin - Mahan, Amy (szerk.): *Networking Knowledge for Information Societies: Institutions & Intervention*. Delft, Delft University Press, 2002., 86-91., 174-178. o.;

DUTTON, William H. (szerk.): *Information and Communication Technologies: Visions and Realities*. Oxford, OX: Oxford University Press, 1996., 303-317., 338-339., 344-345., 375. o.;

COMPAINE, Benjamin M. (szerk.): *The Digital Divide: Facing a Crisis or Creating a Myth?* Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 2001., 7-8., 39-40., 101-103., 105-118., 179-194. o.;

GERADIN, Damien - Luff, David (szerk.): *The WTO and Global Convergence in Telecommunications and Audio-Visual Services*. Cambridge CB: Cambridge University Press, 2004., 10-13., 68-69., 125-126., 154-155., 353-354., 399-400. o.;

BRANDS, Henk - Leo, Evan T.: *The Law and Regulation of Telecommunications Carriers*. Norwood MA.: Artech House, Inc., 1999., 197-242. o.;

ANDERSON, Robert H. - Bikson, Tora k. - Law, Sally Ann - Mitchell, Bridger M.: *Universal Access to E-Mail: Feasibility and Societal Implications*. Santa Monica, CA: RAND, 1995., 169-175. o.;

MITCHELL, Bridger M. - Vogelsang, Ingo: *Telecommunications Pricing: Theory and Practice*. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 1991., 33., 224-245. o.;

BUCKLEY, John: *Telecommunications Regulation*. London - Stevenage (Herts, Hertfordshire), The Institution of Electrical Engineers - Institution of Engineering and Technology (IET), 2003., 39-40., 61. o.;

MACAVOY, Paul: The Failure of Antitrust and Regulation to Establish Competition in Long-Distance Telephone Services. Cambridge, Massachusetts, MIT Press - Washington D.C.: AEI Press, 1996., 1., 9., 46-50. o.;

CRANDALL, Robert W.: Competition and Chaos: U.S. Telecommunications Since the 1996 Telecom Act. Washington, D.C.: Brookings Institution, 2005., 2., 65-69., 82., 85., 164-169. o.;

CRANDALL, Robert W. - Waverman, Leonard: Who Pays for Universal Service?: When Telephone Subsidies Become. Washington D.C.: Brookings Institution Press, 1995., 1-21., 45-53. o.;

MUELLER, Milton L.: Universal Service: Competition, Interconnection and Monopoly in the Making of the American Telephone System. Cambridge, Massachusetts, MIT Press - Washington D.C.: AEI Press, 1997., 150-164., 165-175., 186-191. o.;

GRAHAM, Steve: Telecommunications and the City. London, Routledge, 1996., 11-14. (11-32.), 112-120., 172-237. o.;

BLACK, Sharon K.: Telecommunications Law in the Internet Age. San Diego, CA: Academic Press - San Francisco, CA: Morgan Kaufmann Publishers, 2002., 108-112., 132. o.;

AUFDERHEIDE, Patricia A.: Communications Policy and the Public Interest. New York, NY: The Guilford Press, 1999., 12-18., 20., 29., 40-59., 74., 77-78., 91., 94-101. o.;

MILLWARD, Robert: Private and Public Enterprise in Europe: Energy, Telecommunications and Transport, 1830-1990. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2005., 172., 245-247., 250-251., 259-260., 296. o.;

BIJL, Paul - Peitz, Martin: Regulation and Entry into Telecommunications Markets. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2002., 3., 17-20., 23-25., 216., 221., 243-244. o.;

GERADIN, Damien - Kerf Michel: Controlling Market Power in Telecommunications, Antitrust vs Sector-specific Regulation. Oxford: Oxford University Press, 2003., 1-3., 25-31., 54-57. o.;

HULSINK, Willem: Privatisation and Liberalisation in European Telecommunications: Comparing Britain, the Netherlands and France. London: Routledge, 1999., 4., 6-9., 26-27., 79., 89., 102., 105., 108. o.;

GOODMAN, Joseph W.: Telecommunications Policy-making in the European Union. Cheltenham, Glos, Edward Elgar Publishing Limited, 2006., 92., 113., 151., 171., 173., 180., 201., 207-208. o.;

TAPLIN, Ruth - Wakui, Masako (szerk.): The Japanese Telecommunications Industry. Abingdon, Oxon, Routledge, 2006., 10-11., 20-21., 62., 126., 199., 216. o.;

STROUSE, Karen G.: Strategies for Success in the New Telecommunications Marketplace. Norwood, MA: Artech House, Inc., 2001., 5., 31., 87., 131., 159. o.;

KOENIG, Christian - Bartosch, Andreas - Braun, Jens-Daniel (szerk.): EC Competition and Telecommunications Law: A Practitioner's Guide. Hague, Netherlands, Kluwer Law International, 2002., 97-102., 103-109. o.;

SAPRONOV, Walter - Read, William H. (szerk.): Telecommunications: Law, Regulation, and Policy. Stamford, CT: Ablex Publishing Corporation, 1998., 107-126., 256-257., 263. o.;

NOAM, Eli: Telecommunications in Europe. New York, NY: Oxford University Press, Inc., 1992., 5., 31., 33-37., 42-43., 45., 55-56., 64-65. o.;

KENNEDY, Charles H.: An Introduction to U.S. Telecommunications Law. Norwood, MA: Artech House, Inc., 2001., 185-195. o.;

GASMI, Farid - Kennet, D. Mark - Sharkey, William W. - Laffont, Jean-Jacques: Cost Proxy Models and Telecommunications Policy: A New Empirical Approach to Regulation. Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 2002., 133-152. o.;

KATZ, Harry Charles (szerk.): Telecommunications: Restructuring Work and Employment Relations Worldwide. Ithaca, New York, Cornell University Press, 1997., 33-35., 41., 45., 51-52., 58., 68-69., 77-80., 224-225., 236. o.;

ELIASSEN, Kjell A. - From, Johan (szerk.): The Privatisation of European Telecommunications. Aldershot, Hampshire, HR (UK): Ashgate Publishing Limited, 2007., 47., 60., 68., (105., 150-151.), 223. o.;

KORSCHING, Peter F. - Hipple, Patricia C. - Abbott, Eric A. (szerk.): Having All the Right Connections: Telecommunications and Rural Viability. Westport, CT: Praeger Publishers 2000., 7., 25., 27-30., 44., 57., 69-70., 75., 77. o.;

TESKE, Paul E. (szerk.): American Regulatory Federalism and Telecommunications Infrastructure. Hillsdale, New Jersey, Lawrence Erlbaum Associates Inc., 1995., 8., 11., 35., 57., 68., 70., 86., 93-94., 108., 116., 123., 135., 137. o.;

DYMOND, Andrew: Telecommunications Challenges In Developing Countries: Asymmetric Interconnection Charges For Rural Areas. (World Bank Working Paper, No. 27.), Washington D.C.: World Bank, 2004. o., 2-3., 8., 17-20., 22., 25-28., 35-36. o.;

KOICHIRO Agata - Kiyoshi Nakamura (szerk.): Convergence of Telecommunications and Broadcasting in Japan, United Kingdom and Germany: Technological Change, Public Policy and Market Structure. Richmond, Surrey, Curzon Press, 2001., 53-54., 56., 70-72., 136., 146. o.;

LEHMAN, Dale E. - Weisman, Dennis: The Telecommunications Act of 1996: The „Costs” of Managed Competition. Norwell, Massachusetts, Kluwer Academic Publishers, 2000., 2., 5., 12-13., 30., 46., 61., 65., 85., 87. o.;

ALLEMAN, James - Noam, Eli M. (szerk.): *The New Investment Theory of Real Options and its Implication for Telecommunications Economics*. Norwell, Massachusetts, Kluwer Academic Publishers, 1999., 49., 51-55., 95-98., 119., 134., 140-141., 156., 160., 175-176., 181., 228-234., 255-258. o.;

SHAW, James: *Telecommunications Deregulation*. Norwood, MA: Artech House, Inc., 1998., 3., 39., 42., 68., 73., 172. o.;

PERSONS, Georgia A.: *The Making of Energy and Telecommunications Policy*. Westport, CT: Praeger Publishers, 1995., 85-87., 95., 100., 104., 110-123., 135-155., 157-172., 183-185. o.;

WHEELER, James O. - Aoyama, Yuko - Warf, Barney (szerk.): *Cities in the Telecommunications Age: The Fracturing of Geographies*. New York, NY: Routledge, 2000., 42-44., 97-99., 102-103., 112-116., 120-123., 143-154. o.;

GRAHAM, Cosmo - Smith, Fiona: *Competition, Regulation and the New Economy*. Portland, Oregon, Hart Publishing, 2004., 14., 95-96., 100-106., 185-206. o.;

MARSDEN, Christopher T. (szerk.): *Regulating the Global Information Society*. London, Routledge, 2000., 81-82., 93-95., 106-107., 108-113., 114-115. o.;

BAVASSO, Antonio: *Communications in Eu Antitrust Law: Antitrust, Market Power, and Public Interest*. (European Monographs, 42.), Hague, Kluwer Law International 2003., 93-102., 351-387., 397-399. o.;

KIM, Jae Young: *Sorting Out Deregulation: Protecting Free Speech and Internet Access in the United States, Germany, and Japan*. New York, NY: LFB Scholarly Publishing LLC, 2002., 1-9., 11-13., 32-33., 36., 67-97., 129-143. o.;

SERVAES, Jan (szerk.): *The European Information Society: A Reality Check*. Bristol, BS: Intellect Books, 2003., 61., 76-77., 225-226. o.;

NUECHTERLEIN, Jonathan E. - Weiser Philip J.: *Digital Crossroads: American Telecommunications Policy in the Internet Age*. Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 2005., 52-55., 333-355. o.;

CAVE, Martin, E. - Sumit K. Majumdar - Vogelsang, Ingo (szerk.): *Handbook of Telecommunications Economics. Volume 1: Structure, Regulation and Competition*. Amsterdam, AE: Elsevier Ltd., 2002., 25-26., 424-473. o.;

HUDSON, Heather E.: *From Rural Village to Global Village: Telecommunications for Development in the Information Age*. Mahwah, New Jersey, Lawrence Erlbaum Associates, Inc., 2006., 83-99. o.;

BAUMOL, William J. - Sidak J. Gregory: *Toward Competition in Local Telephony*. Cambridge, Massachusetts, MIT Press - Washington D.C.: AEI Press, 1994., 25-27. o.;

MALDOOM, Dan - Marsden, Richard - Sidak, J. Gregory - Singer, Hal J.: *Broadband in Europe: How Brussels Can Wire the Information Society*. New York, NY: Springer, Inc., 2005., 88-92., 92-94., 133-136., 140-142. o.;

SEVEN, Bulent: *Legal Aspects of Privatisation: A Comparative Study of European Implementations*. Dissertation.com, 2001., 148-153. o.;

VAITILINGAM, Romesh (szerk.), Bergman, Lars - Doyle, Chris - Gual, Jordi - Hultkrantz, Lars - Neven, Damien - Röller, Lars-Hendrik - Waverman, Leonard: *Europe's Network Industries: Conflicting Priorities: Telecommunications. Monitoring European Deregulation I*. London, Centre for Economic Policy Research, 1998., 116-125., 204-213. o.;

BROOK, Penelope J. - Irwin, Timothy C. (szerk.): *Infrastructure for Poor People: Public Policy for Private Provision*. Washington D.C.: World Bank, 2003., 21-75. o.;

LAX, Stephen (szerk.): *Access Denied in the Information Age*. Basingstoke, Hampshire, Palgrave Macmillan Press Ltd, 2002., 10., 192., 202., 212-215. o.;

KÜNNEKE, Rolf W. - Correljé, Aad F. - Groenewegen, John P. M. (szerk.): *Institutional Reform, Regulation and Privatization: Process and Outcomes in Infrastructure Industries*. Cheltenham, Glos, Edward Elgar Publishing Limited, 2005., 156., 163., 166-169. o.;

SAPPINGTON, David E. M. - Weisman, Dennis L.: *Designing Incentive Regulation for the Telecommunications Industry*. Cambridge, Massachusetts, MIT Press (Massachusetts Institute of Technology) - Washington, D.C.: AEI Press (American Enterprise Institute for Public Policy Research), 1996., 49-50., 100-102., 105., 207-208., 213., 230., 243., 247-250., 326-327. o.;

TERPLAN, Kornel - Morreale, Patricia (szerk.): *The Telecommunications Handbook*. Boca Raton, Florida, CRC Press LLC, 2000., I.: 123-129. o.;

PARKER, David (szerk.): *Privatization in the European Union: Theory and Policy Perspectives*. London, Routledge, 1998., 20-23., 26-27. 30. o.;

PARKER, David - Saal, David: *International Handbook on Privatization*. Cheltenham, Glos, Edward Elgar Publishing Limited, 2003., 554-555. o.;

CENTRE for Civil Society and Centre for the Study of Global Governance, London School of Economics and Political Science: *Global Civil Society 2001*. Oxford OX: Oxford University Press, 2001., 158. o.;

MANSELL, Robin - Steinmueller, W. Edward: *Mobilizing the Information Society Strategies for Growth and Opportunity*. Oxford, OX: Oxford University Press, 2000., 5., 28., 37-40., 62-65., 83., 115., 244-249. (244-256.), 286. o.;

OECD: *Information and Communication Technologies and Rural Development*. Paris, 2001., 20-22., 84., 86-89. o.;

OECD: OECD Economic Surveys United States 2002-2003. Special Feature: Competition and Economic Performance. (Vol. 2004/7 - May 2004) Paris, 2004., 141., 162., 164-166., 175. o.;

OECD: OECD Economic Surveys Japan 2003-2004. Special Feature: Competition and Economic Performance. (Vol. 2003/18 - February 2004), Paris, 2004., 130., 135., 138. o.;

OECD: Towards a Global Information Society. Paris, 1997., 53-61. o.;

OECD - World Bank: Liberalisation and Universal Access to Basic Services: Telecommunications, Water and Sanitation, Financial Services, and Electricity. Paris, 2006., 25-56. o.;

OECD - Asian Development Bank: Asia and Europe: Services Liberalisation. Paris, 2003., 8., 11-12., 84., 88., 100., 106., 107. o.;

OECD: Universal Service and Rate Restructuring in Telecommunications. Paris, 1991., 21-42., 83-87. o.;

OECD: The OECD Report on Regulatory Reform. I. Sectoral Studies, Paris, 1997., 25-28., 34-37., 40-41., 47-48., 55-56., 62. o.;

OECD: Economic Policy Reforms: Going for Growth. Paris, 2007., 158., 162-165. o.;

OECD: Communications Outlook 2005. Paris, 2005., 17., 35., 230-231., 308. o.;

OECD: Governance in the 21st Century. Paris, 2001., 79-80. o.;

OECD: Restructuring Public Utilities for Competition. Paris, 2001., 19. o.;

OECD: Regulatory Reform in the United States. Paris, 1999., 85-86. o.;

EUROPEAN Commission: Fifth Report on the Implementation of the Telecommunications Regulatory Package. COM(1999) 537 final, 1999. XI. 10.;

EUROPEAN Commission: Green Paper on the Development of the Common Market for Telecommunications Services and Equipment: Towards a Dynamic European Economy. COM(1987) 290 final, 1987. VI. 30.;

EUROPEAN Commission: White Paper on Growth, Competitiveness, Employment, The challenges and ways forward into the 21st century, COM(93) 700, 1993. XII. 5.;

EUROPEAN Commission: Communication on the Consultation on the Review of the Situation in the Telecommunications Services Sector. COM(1993) 159 final, 1993. IV. 26.;

EUROPEAN Commission: Developing Universal Service for Telecommunications in a Competitive Environment. COM(1993) 543, 1993. XI. 15.;

EUROPEAN Commission: Universal service for telecommunications on the perspective of a fully liberalised environment, COM(96) 73, 1996. III. 13.;

EUROPEAN Commission: Towards a New Framework for Electronic Communications Infrastructure and Associated Services: the 1999 Communications Review. COM(1999) 537 final, 1999. XI. 10.;

EUROPEAN Commission: On the Review of the EU Regulatory Framework for Electronic Communications Networks and Services. COM(2006) 334 final, 2006 VI. 29.;

EUROPEAN Commission: Green Paper on the Liberalisation of Telecommunications Infrastructure and Cable Television Networks. COM(94) 440 final, 1994. X. 25.;

EUROPEAN Commission: Report Regarding the Outcome of the Review of the Scope of Universal Service in Accordance with Article 15(2) of Directive 2002/22/EC. COM(2006) 163 final, 2006. IV. 7.;

EUROPEAN Commission: i2010 - A European Information Society for Growth and Employment. COM(2005) 229 final, 2005. VI. 1.;

EUROPEAN Commission: Liberalisation of Network Industries: Economic Implications and Main Policy Issues, Report of the DG for Economic and Financial Affairs No. 4., Brussels, 1999., 168-170., 180-186. o.;

eEUROPE An Information Society For All Communication on a Commission Initiative for the Special European Council of Lisbon, 23 and 24 March 2000;

COUNCIL of the European Union: Council Resolution on the Consumer Dimension of the Information Society. OJ C 23/1, 1999. I. 28.;

UNITED States General Accounting Office Telecommunications: Federal and State Universal Service Programs and Challenges to Funding. (GAO-02-187), Washington, D.C.: 2002.;

UNITED States Department of Commerce National Telecommunications and Information Administration (NTIA): Telecommunications in the Age of Information. (NTIA Infrastructure Report), 1991-26., 285-315. o.;

UNITED States Congress, Office of Technology Assessment: Global Communications: Opportunities for Trade and Aid. (OTA-ITC-642), Washington D.C., 1995., 115-121., 134-143., 157. o.;

UNITED States Congress, Office of Technology Assessment: Critical connections: Communication for the Future. (OTA-CIT-407), Washington D.C., 1995., 9-13., 78., 93-99., 232-234., 253-254., 263. o.;

OFFICE of the Telecommunications Authority: Universal Service Arrangements: Phase One Report, Information Paper, P 008(95), 1995., 6-10., 11-15., 18-24. o.;

OFFICE of Communications: Review of the Universal Service Obligation, Annexes. Consultation document, 2005., 5., 57. o.;

Prieger, James: Universal Service and the Telecommunications Act of 1996. The Fact After the Act. Telecommunications Policy, Vol. 22. No. 1., (February 1998), 57-71. o.;

Jayakar, Krishna P. - Sawhney, Harmeet: Universal Service: Beyond Established Practice to Possibility Space. Telecommunications Policy, Vol. 28. No. 3-4., (April-May 2004), 339-357. o.;

Simpson, Seamus: Universal Service Issues in Converging Communications

Environments: the Case of the UK. Telecommunications Policy, Vol. 28. No. 3-4., (April-May 2004), 233-248. o.;

Laffont, Jean-Jacques - Estache, Antonio - Zhang, Xinzhu: Universal Service Obligations in LDCs: The Effect of Uniform Pricing on Infrastructure Access. Journal of Public Economics, Vol. 90. No. 6-7., (August 2006), 1155-1179. o.;

Wolak, Frank A.: Can Universal Service Survive in a Competitive Telecommunications Environment? Evidence from the United States Consumer Expenditure Survey. Information Economics and Policy, Vol. 8. No. 3., (September 1996), 163-203. o.;

Jaeger, Paul T.: Telecommunications Policy and Individuals with Disabilities: Issues of Accessibility and Social Inclusion in the Policy and Research Agenda. Telecommunications Policy, Vol. 30. No. 2., (March 2006), 112-124. o.;

Hills, Jill: Universal Service: Liberalization and Privatization of Telecommunications. Telecommunications Policy, Vol. 13. No. 2., (June 1989), 129-144. o.;

Peha, Jon M.: Tradable universal service obligations. Telecommunications Policy, Vol. 23. No. 5., (June 1999), 363-374. o.;

Gasmi, Farid - Laffont, Jean-Jacques - Sharkey, William W.: Competition, Universal Service and Telecommunications Policy in Developing Countries. Information Economics and Policy, Vol. 12. No. 3., (September 2000), 221-248. o.;

Gabel, David: Broadband and Universal Service. Telecommunications Policy, Vol. 31. No. 6-7., (July-August 2007), 327-346. o.;

Downes, Tom - Greenstein, Shane: Understanding Why Universal Service Obligations May Be Unnecessary: The Private Development of Local Internet Access Markets. Journal of Urban Economics, Vol. 62. No. 1., (July 2007), 2-26. o.;

Rosston, Gregory L. - Wimmer, Bradley S.: The „State” of Universal Service. Information Economics and Policy, Vol. 12. No. 3., (September 2000), 261-283. o.;

Xavier, Patrick: Universal Service and Public Access in the Networked Society. Telecommunications Policy, Vol. 21. No. 9-10., (November-December 1997), 829-843. o.;

Bauer, Johannes M.: Universal Service in the European Union. Government Information Quarterly, Vol. 16. No. 4., (1999), 329-343. o.;

Barrosand, Pedro P. - Seabra, M. Carmo: Universal Service: Does Competition Help or Hurt? Information Economics and Policy, Vol. 11. No. 1., (March 1999), 45-60. o.;

Mueller, Milton: Universal Service Policies as Wealth Redistribution. Government Information Quarterly, Vol. 16. No. 4., (1999), 353-358. o.;

Picotand, Arnold - Wernick, Christian: The Role of Government in Broadband Access. Telecommunications Policy, Vol. 31. No. 10-11., (November-December 2007), 660-674. o.;

Choné, Philippe - Flochel, Laurent - Perrot, Anne: Universal Service Obligations and Competition. Information Economics and Policy, Vol. 12. No. 3., (September 2000), 249-259. o.;

Choné, Philippe - Flochel, Laurent - Perrot, Anne: Allocating and Funding Universal Service Obligations in a Competitive Market. International Journal of Industrial Organization, Vol. 20. No. 9., (November 2002), 1247-1276. o.;

Weller, Dennis: Auctions for Universal Service Obligations. Telecommunications Policy, Vol. 23. No. 9., (October 1999), 645-674. o.;

Bertot, John Carlo - McClure, Charles R. - Owens, Kimberly A.: Universal Service in a Global Networked Environment: Selected Issues and Possible Approaches. Government Information Quarterly, Vol. 16. No. 4., (1999), 309-327. o.;

Cronin, Francis J. - Colleran, Elisabeth - Miller, Michael - Raczkowski, Richard: Local Exchange Competition, Rate Restructuring and Universal Service. Telecommunications Policy, Vol. 21. No. 3., (April 1997), 251-264. o.;

Milne, Claire: Stages of Universal Service Policy. Telecommunications Policy, Vol. 22. No. 9., (October 1998), 775-780. o.;

Panzar, John C.: A Methodology for Measuring the Costs of Universal Service Obligations. Information Economics and Policy, Vol. 12. No. 3., (September 2000), 211-220. o.;

Graham, Stephen - Cornford, James - Marvin, Simon: The Socio-economic Benefits of a Universal Telephone Network: A Demand-side View of Universal Service. Telecommunications Policy, Vol. 20. No. 1., (January-February 1996), 3-10. o.;

Seon-Kyou Choi - Dong-Ju Kim - Hyeong-Chan Kim: Network Spillovers as an Alternative Efficiency Argument for Universal Service Policy. Telematics and Informatics, Vol. 15. No. 4., (November 1998), 265-273. o.;

Hart, Thomas: A Dynamic Universal Service for a Heterogenous European Union. Telecommunications Policy, Vol. 22. No. 10., (November 1998), 839-852. o.;

Dordick, Herbert S.: The Origins of Universal Service History as a Determinant of Telecommunications Policy. Telecommunications Policy, Vol. 14. No. 3., (June 1990), 223-231. o.;

Shuler, John A.: A Critique of Universal Service, E-Rate, and the Chimera of the Public’s Interest. Government Information Quarterly, Vol. 16. No. 4., (1999), 359-369. o.;

Alabau, Antonio: Telecommunications and the Information Society in European Regions. Telecommunications Policy, Vol. 21. No. 8., (October 1997), 761-771. o.;

Foreman, R. Dean: For Whom the Bell Alternatives Toll: Demographics of Residential Facilities-based Telecommunications Competition in the United States. Telecommunications Policy, Vol. 26. No. 9-10., (October-November 2002), 573-587. o.;

Shelanski, Howard A.: From Sector-specific Regulation to Antitrust Law for US Telecommunications: The Prospects for Transition. Telecommunications Policy, Vol. 26. No. 5-6., (June-July 2002), 335-355. o.;

Tyler, Michael - Letwin, William - Roe, Christopher: Universal Service and Innovation in Telecommunication Services: Fostering Linked Goals Through Regulatory Policy. Telecommunications Policy, Vol. 19. No. 1., (January-February 1995), 3-20. o.;

Holt, Lynne: Utility Service Quality: Telecommunications, Electricity, Water Utilities Policy Vol. 13. No. 3., (September 2005), 189-200. o.;

McGarty, Terrence P.: The Economic Viability of Wireless Local Loop and its Impact on Universal Service. Telecommunications Policy, Vol. 21. No. 5., (June 1997), 387-410. o.;

Garbacz, Christopher - Thompson Jr., Herbert G.: Universal Telecommunication Service: A World Perspective. Information Economics and Policy, Vol. 17. No. 4., (October 2005), 495-512. o.;

Dordick, Herbert S. - Fife, Marilyn Diane: Universal Service in Post-divestiture USA. Telecommunications Policy, Vol. 15. No. 2., (April 1991), 119-128. o.;

Sugaya, Minoru: Advanced Universal Service in Japan. Telecommunications Policy, Vol. 21. No. 2., (March 1997), 177-184. o.;

Hudson, Heather E.: Universal Access: What have we Learned from the E-rate? Telecommunications Policy, Vol. 28. No. 3-4., (April-May 2004), 309-321. o.;

Milne, Claire: Affordability of Basic Telephone Service:

An Income Distribution Approach. *Telecommunications Policy*, Vol. 24. No. 10-11., (November 2000), 907-927. o.;

Cimatoribus, Michela - Tommaso, A - Neri, P: Impacts of the 1996 Telecommunications Act on the US Model of Telecommunications Policy. *Telecommunications Policy*, Vol. 22. No. 6., (July 1998), 493-517. o.;

Dinc, Mustafa - Haynes, Kingsley E. - Stough, Roger R. - Yilmaz, Serdar: Regional Universal Telecommunication Service Provisions in the US Efficiency Versus Penetration. *Telecommunications Policy*, Vol. 22. No. 6., (July 1998), 541-553. o.;

Grilli, Luca: Special Tariffs to Promote Fixed Telephony Penetration: Reflections from the UK Experience During the 1990s. *Telecommunications Policy*, Vol. 28. No. 3-4., (April-May 2004), 295-308. o.;

Frieden, Rob: Lessons from Broadband Development in Canada, Japan, Korea and the United States. *Telecommunications Policy*, Vol. 29. No. 8., (September 2005), 595-613. o.;

Rapp, Lucien: Public service or universal service? *Telecommunications Policy*, Vol. 20. No. 6. (July 1996), 391-397. o.;

Schement, Jorge Reina: Beyond Universal Service: Characteristics of Americans without Telephones, 1980-1993. *Telecommunications Policy*, Vol. 19. No. 6., (August 1995), 477-485. o.;

Noam, Eli M: Beyond Liberalization III : Reforming Universal Service. *Telecommunications Policy*, Vol. 18. No. 9., (December 1994), 687-704. o.;

Bernt, Phyllis - Kruse, Hans - Landsbergen, David: Impact of Alternative Technologies on Universal Service and Competition in the Local Loop. *Telematics and Informatics*, Vol. 10. No. 4., (Autumn 1993), 359-377. o.;

Compaine, Benjamin M. - Weinraub, Mitchell J.: Universal Access to Online Services: An Examination of the Issue. *Telecommunications Policy*, Vol. 21. No. 1., (February 1997), 15-33. o.;

Mueller, Milton: Universal Service in Telephone History A Reconstruction. *Telecommunications Policy*, Vol. 17. No. 5., (July 1993), 352-369. o.;

Cave, Martin: The Evolution of Telecommunications Regulation in the UK. *European Economic Review*, Vol. 41. No. 3-5., (April 1997), 691-699. o.;

Bauer, Johannes M. - Berne, Michel - Maitland, Carleen F.: Internet Access in the European Union and in the United States. *Telematics and Informatics*, Vol. 19. No. 2., (May 2002), 117-137. o.;

Dyer, Philip: Households without Telephones in the UK. *Telecommunications Policy*, Vol. 21. No. 4., (May 1997), 341-353. o.;

Melody, William H.: Telecom Myths: The International Revenue Settlements Subsidy. *Telecommunications Policy*, Vol. 24. No. 1., (February 2000), 51-61. o.;

Melody, William H.: Toward a Framework for Designing Information Society Policies. *Telecommunications Policy*, Vol. 20. No. 4., (May 1996), 243-259. o.;

Treheux, Michel: Privatization and Competition versus Public Service. *Telecommunications Policy*, Vol. 16., No. 9., (December 1992), 756-758. o.;

Einhorn, Michael: Universal Service: Realities and Reforms. *Industrial and Corporate Change*, Vol. 4. No. 4., (1995), 721 - 726. o.;

Panzar, John C. - Wildman, Steven S.: Network Competition and the Provision of Universal Service. *Industrial and Corporate Change*, Vol. 4. No. 4., (1995), 711 - 719. o.;

Anderson, Denise - Schement Jorge Reiona: Information Infrastructure and Development in the USA: the Role of Government. *Industrial and Corporate Change*, Vol. 4. No. 4., (1995), 727 - 735. o.;

Green, James R. - Teece, David J.: Four Approaches to Telecommunications Deregulation and Competition: The USA, the UK, Australia and New Zealand. *Industrial and Corporate Change*, Vol. 7. No. 4., (December 1998), 623 - 635. o.;

Mason, Robin - Valletti, Tommaso M.: Competition in Communication Networks: Pricing and Regulation. *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 17. No., (Autumn 2001), 389 - 415. o.;

Huntley, Jak: New Directions in US Telecommunications Regulation: The Impact of the Telecommunications Act 1996 on „local” Provision. *International Journal of Law and Information Technology*, Vol. 8. No 3., (Autumn 2000), 310 - 337. o.;

Teske, Paul - Kuljiev, Andrey: Federalism, Preemption, and Implementation of the 1996 Telecommunications Act. *Publius*, Vol. 30. No. 1., (Winter 2000), 53 - 67. o.;

Sidak, Gregory J.: A Consumer-Welfare Approach to Network Neutrality Regulation of the Internet. *Journal of Competition Law and Economics*, Vol. 2. No. 3., (September 2006), 349 - 474. o.;

Pelkmans, Jacques: Making EU Network Markets Competitive. *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 17. No. 3., (Autumn 2001), 432 - 456. o.;

Adlung, Rudolf: Public Services and the GATS. *Journal of International Economic Law*, Vol. 9. No. 2., (June 2006), 455-485. o.;

Grieve, Willie A. - Levin, Stanford L.: Common Carriers, Public Utilities and Competition. *Industrial and Corporate Change*, Vol. 5. No. 4., (1996), 993 - 1011. o.;

Krajewski, Markus: Public Services and Trade Liberalization: Mapping the Legal Framework. *Journal of International Economic Law*, Vol. 6. No. 2., (June 2003), 341-367. o.;

Brennan, Timothy J.: Making Economic Sense of the Telecommunications Act of 1996. *Industrial and Corporate Change*, Vol. 5. No. 4., (1996), 941-961. o.;

Katz, Michael L. - Wroch, Glenn A.: Introduction: Convergence, Regulation, and Competition. *Industrial and Corporate Change*, Vol. 6. No. 4., (December 1997), 701-718. o.;

Hausman, Jerry A. - Sidak, J. Gregory: Did Mandatory Unbundling Achieve Its Purpose? Empirical Evidence from Five Countries. *Journal of Competition Law and Economics*, Vol. 1. No. 1. (March 2005), 173 - 245. o.;

Saxby, Stephen: Public Information Access Policy in the Digital Network Environment. *International Journal of Law and Information Technology*, Vol. 3. No. 1., (1995), 49 - 78. o.;

Kawabata, Eiji: Dual Governance: The Contemporary Politics of Posts and Telecommunications in Japan. *Social Science Japan Journal*, Vol. 7. No. 1., (April 2004), 21 - 39. o.;

Thatcher, Mark: Regulating the Regulators: The Regulatory Regime for the British Privatised Utilities. *Parliamentary Affairs*, Vol. 51. No. 2., (April 1998), 209 - 222. o.;

Lipartito, Kenneth: Component Innovation: The Case of Automatic Telephone Switching, 1891-1920. *Industrial and Corporate Change*, Vol. 3. No. 2., (1994), 325 - 357. o.;

Saxby, Stephen: Public Sector Policy and the Information Superhighway. *International Journal of Law and Information Technology*, Vol. 2. No. 3., (1994), 221 - 254. o.;

Hartley, Nicholas - Culham Peter: Telecommunications Prices Under Monopoly and Competition. *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 4. No. 2., (Summer 1988), 1 - 19. o.;

Hoekman, Bernard - Mattoo, Aaditya - Sapir, André: The political economy of services trade liberalization: a case for international regulatory cooperation?

Oxford Review of Economic Policy, Vol. 23. No. 3., (Autumn 2007), 367-391. o.; **Panzar**, John C. - Sidak, J. Gregory: When does an Optional Tariff not Lead to a Pareto Improvement? The Ambiguous Effects of Self-Selecting Nonlinear Pricing When Demand Is Interdependent or Firms do not Maximize Profit. *Journal of Competition Law and Economics*, Vol. 2. No. 2., (June 2006), 285 - 299. o.; **Geradin**, Damien - O'Donoghue, Robert: The Concurrent Application of Competition Law and Regulation: The Case of Margin Squeeze Abuses in the Telecommunications Sector. *Journal of Competition Law and Economics*, Vol. 1. No. 2., (June 2005), 355 - 425. o.; **Helm**, Dieter: The Assessment: European Networks-Competition, Interconnection, and Regulation. *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 17. No. 3., (Autumn 2001), 297 - 312. o.; **Graham**, Andrew: The Assessment: Economics of the Internet. *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 17. No. 2., (Summer 2001), 145 - 158. o.; **Woroch**, Glenn A.: Facilities Competition and Local Network Investment: Theory, Evidence and Policy Implications. *Industrial and Corporate Change*, Vol. 7. No. 4., (December 1998), 601 - 614. o.; **Farrell**, Joseph: Prospects for Deregulation in Telecommunications. *Industrial and Corporate Change*, Vol. 6. No. 4., (December 1997), 719 - 740. o.; **Vickers**, John: Regulation, Competition, and the Structure of Prices. *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 13. No. 1. (Spring 1997), 15 - 26. o.; **Aron**, Debra J. - Wildman, Steven S.: The Pricing of Customer Access in Telecommunications. *Industrial and Corporate Change*, Vol. 5. No. 4., (1996), 1029 - 1047. o.; **Hahn**, Robert W. - Litan, Robert E. - Singer, Hal J.: The Economics of „Wireless Net Neutrality“. *Journal of Competition Law and Economics*, Vol. 3. No. 3. (September 2007), 399 - 451. o.; **Kikeri**, Sunita - Nellis, John: An Assessment of Privatization. *World Bank Research Observer*, Vol. 19. No. 1., (Spring 2004), 87 - 118. o.; **Morris**, Gillian S.: Employment in Public Services: The Case for Special Treatment. *Oxford Journal of Legal Studies*, Vol. 20. No. 2., (Summer 2000), 167-183. o.; **Wildman**, Steven S.: Interconnection Pricing, Standed Costs, and the Optimal Regulatory Contract. *Industrial and Corporate Change*, Vol. 6. No. 4., (December 1997), 741 - 755. o.; **Ha-Joon** Chang: The Economics and Politics of Regulation. *Cambridge Journal of Economics*, Vol. 21. No. 6., (November 1997), 703 - 728. o.; **Armstrong**, Mark: Competition in telecommunications. *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 13. No. 1. (Spring 1997), 64 - 82. o.; **Cave**, Martin - Williamson, P: Entry, competition, and regulation in UK telecommunications. *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 12. No. 4., (Winter 1996), 100 - 121. o.; **Rosston**, Gregory L. - Teece, David J.: Competition and „Local“ Communications: Innovation, Entry and Integration. *Industrial and Corporate Change*, Vol. 4. No. 4., (1995), 787 - 814. o.; **Kikeri**, Sunita - Nellis, John - Shirley, Mary: Privatization: Lessons from Market Economies. *World Bank Research Observer*, Vol. 9. No. 2., (July 1994), 241 - 272. o.; **Henry**, Claude: Public Service and Competition in the European Community Approach to Communications Networks. *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 9. No. 1., (Spring 1993), 45 - 66. o.; **Smith**, Tom W.: Phone Home? An Analysis of Household Telephone Ownership. *International Journal of Public Opinion Research*, Vol. 2. No. 4., (Winter 1990), 369 - 390. o.; **Laffont**, Jean-Jacques - Cremer, Helmuth - Gasmı, Farid - Grimaud, André: Universal Service: An Economic Perspective. *Annals of Public and Cooperative Economics*, Vol. 72. No. 1., (March 2001), 5-43. o.; **Aufderheide**, Patricia: Universal Service: Telephone Policy in the Public Interest. *Journal of Communication*, Vol. 37. No. 1., (March 1987), 81-96. o.; **Sun**, Jeanne-Mey - Pelkmans, Jacques: Why Liberalisation Needs Centralisation: Subsidiarity and EU Telecoms. *The World Economy*, Vol. 18. No. 5., (September 1995) 635-664. o.; **Ida**, Takanori - Asai, Sumiko: The regional cost gap of the Japanese local telecommunications service. *Papers in Regional Science*, Vol. 84. No. 2., (June 2005), 183-199. o.; **Faulhaber**, Gerald R. - Hogendorn, Christiaan: The Market Structure of Broadband Telecommunications. *Journal of Industrial Economics*, Vol. 48. No. 3., (September 2000), 305-329. o.; **Scott**, Colin: Services of General Interest in EC Law: Matching Values to Regulatory Technique in the Public and Privatised Sectors. *European Law Journal*, Vol. 6. No. 4., (December 2000), 310-325. o.; **Lanzi**, Diego: Structural Reforms, Regulatory Compact and Competition in Network Industries. *Economic Notes*, Vol. 31. No. 1., (February 2002), 179-190. o.; **Bauer**, Johannes M.: Regulation and State Ownership: Conflicts and Complementarities in Eu Telecommunications. *Annals of Public and Cooperative Economics*, Vol. 76. No. 2., (June 2005), 151-177. o.; **Prosser**, Tony: Theorising Utility Regulation. *Modern Law Review*, Vol. 62. No. 2., (March 1999), 196-217. o.; England, Catherine: Competition for Telephones. *Economic Affairs*, Vol. 5. No. 1., (October 1984), 23-26. o.; **Vogelsang**, Ingo: The German Telecommunications Reform - Where did it come from, Where is it, and Where is it Going? *Perspektiven der Wirtschaftspolitik*, Vol. 4. No. 3., (August 2003), 313-340. o.; **Cremer**, Helmuth - Gahvari, Firouz: Nonlinear Pricing, Redistribution, and Optimal Tax Policy. *Journal of Public Economic Theory*, Vol. 4. No. 2., (April 2002), 139-161. o.; **Humphreys**, Peter - Padgett, Stephen: Globalization, the European Union, and Domestic Governance in Telecoms and Electricity. *Governance*, Vol. 19. No. 3., (July 2006), 383-406. o.; **Warf**, Barney: Splintering Urbanism: Networked Infrastructures, Technological Mobilities, and the Urban Condition. *Annals of the Association of American Geographers*, Vol. 93. No. 1., (March 2003), 246-247. o.; **Offner**, Jean-Marc: „Territorial deregulation“: Local Authorities at Risk from Technical Networks. *International Journal of Urban and Regional Research*, Vol. 24. No. 1., (March 2000), 165-182. o.; **Noam**, Eli M.: The Public Telecommunications Network: A Concept in Transition. *Journal of Communication*, Vol. 37. No. 1., (March 1987), 30-48. o.; **Speak**, Suzanne: Back to the Well: The Hidden Costs of Service Exclusion for the Network Poor. *Journal of Consumer Studies and Home Economics*, Vol. 24. No. 1., (March 2000), 49-59. o.; **Bance**, Philippe: Liberalization of European Telecommunications: Sectoral Dynamics and Structural Mutations. *Annals of Public and Cooperative Economics*, Vol. 78. No. 3., (September 2007), 331-351. o.; **McGOWAN**, Francis: Utility Reform in the UK: The Role of Regulation and the Impact on

Public Service. *Annals of Public and Cooperative Economics*, Vol. 66. No. 2., (June 1995), 169-184. o.; **Hunt**, Lester - Lynk, Edward: Competition in UK Telecommunications: Restructure BT? *Fiscal Studies*, Vol. 12. No. 3., (August 1991), 73-87. o.; **Doyle**, Chris: Liberalizing Europe's Network Industries: Ten Conflicting Priorities. *Business Strategy Review*, Vol. 9. No. 3., (September 1998), 55-66. o.; **Yamamoto**, Kiyoshi: Accounting Information and Public Utility Regulation: The Case of a Privatised Telecommunication Corporation in Japan. *Financial Accountability & Management*, Vol. 9. No. 2., (May 1993), 115-130. o.; **Hills**, Jill: Neo-conservative regimes and convergence in telecommunications policy. *European Journal of Political Research*, Vol. 17. No. 1., (January 1989), 95-113. o.; **Vavouras**, Ioannis S.: Public Enterprise in the European Union: Prospects and Constraints. *Annals of Public and Cooperative Economics*, Vol. 67. No. 2., (June 1996), 267-280. o.; **Waverman**, Leonard: Telecommunications: Are the Regulators Killing Innovation? *Business Strategy Review*, Vol. 9. No. 1., (March 1998), 21-28. o.; **Mueller**, Milton: Telecommunications as Infrastructure: A Skeptical View. *Journal of Communication*, Vol. 43. No. 2., (June 1993), 147-159. o.; **Mosco**, Vincent: International Telecommunication What Price Policy? Toward a Theory of the State and Telecommunications Policy. *Journal of Communication*, Vol. 38. No. 1., (March 1988), 107-124. o.; **Samarajiva**, Rohan - Shields, Peter: Integration, Telecommunication, and Development: Power in the Paradigms. *Journal of Communication*, Vol. 40. No. 3., (September 1990), 84-105. o.; *(Továbbá az „információs társadalom” és a globalizáció fogalmával összefüggésben, különösen: WEBSTER, Frank: Theories of the Information Society. London, Routledge, 1995., 1-10., 18-19. o.; WEBSTER, Frank (szerk.): The Information Society Reader. London, Routledge, 2004. 138-149. o.; DUTTON, William H.: Social Transformation in an Information Society: Rethinking Access to You and the World. Paris, UNESCO, 2004., 27. o.; HELD, David - McGrew, Anthony: The Global Transformations Reader: An Introduction to the Globalization Debate. Cambridge, CB: Polity Press - Oxford, OX: Blackwell Publishing Ltd., 2003., 246-259. o.; OECD: Infrastructure to 2030: Telecom, Land Transport, Water and Electricity. Paris, 2006., 117-135., 176. o.)*

⁶¹ *Lásd az I. fejezet 4. és 5.5. pontjához, a III. fejezet 4.5.7. pontjához, valamint a IV. fejezet 1.3. és 4. pontjához felhasznált irodalmat, továbbá:*

LAFFONT, Jean-Jacques - Tirole, Jean: Competition in Telecommunications. Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 2000., 6-7., 16-17., 97-98., 100., 280., 282. o.;

NOAM, Eli M.: Interconnecting the Network of Networks. Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 2001., 11-12., 15., 27., 62., 65-66., 71-75., 158., 162. o.;

BAVASSO, Antonio: Communications in Eu Antitrust Law: Antitrust, Market Power, and Public Interest. (European Monographs, 42.), Hague, Kluwer Law International 2003., 221-275. o.;

BAUMOL, William J. - Sidak J. Gregory: Toward Competition in Local Telephony. Cambridge, Massachusetts, MIT Press - Washington D.C.: AEI Press, 1994., 2-3., 7-10., 27., 118., 122. o.;

OECD: Access Pricing in Telecommunications. Paris, 2004., 3., 18., 81., 105., 139. o.;

CAVE, Martin, E. - Sumit K. Majumdar - Vogelsang, Ingo (szerk.): Handbook of Telecommunications Economics. Volume 1: Structure, Regulation and Competition. Amsterdam, AE: Elsevier Ltd., 2002., 492-496. o.;

LAFFONT, Jean-Jacques - Beato, Paulina (szerk.): Competition Policy in Regulated Industries: Approaches for Emerging Economies. Washington D.C.: Inter-American Development Bank, 2002., VII-XXII., 148. o.

LAFFONT, Jean-Jacques - Beato, Paulina (szerk.): Competition Policy in Regulated Industries: Approaches for Emerging Economies. Washington D.C.: Inter-American Development Bank, 2002., VII-XXII., 7., 148. o.;

SHY, Oz: The Economics of Network Industries. Cambridge, CB: Cambridge University Press. 2001., 118. o.;

WELFENS, Paul J. J. - Graack, Cornelius: Telekommunikationswirtschaft: Deregulierung, Privatisierung und Internationalisierung. Berlin-Heidelberg, Springer-Verlag, 1996., 82-83. o.;

MOSS, Diana L.: Network Access, Regulation and Antitrust. Abingdon, Oxon, Routledge, 2005., 35-50. o.;

KOENIG, Christian - Bartosch, Andreas - Braun, Jens-Daniel (szerk.): EC Competition and Telecommunications Law: A Practitioner's Guide. Hague, Netherlands, Kluwer Law International, 2002., 129-151. o.;

⁶² **United States v. AT&T**, 552 F.Supp. 131 (DDC 1982); **MCI v AT&T**, 462 F.Supp 1072 (ND Illinois)

⁶³ **Pl.: 94/19/EC**: Commission Decision of 21 December 1993 relating to a proceeding pursuant to Article 86 of the EC Treaty (Sea Containers v. Stena Sealink - Interim Measures), OJ L 15, 1998. I. 18., 8-19. o.; Commission Decision of 21 December 1993 concerning a refusal to grant access to the facilities of the port of Rodby (Denmark), OJ L 55, 1994. II. 26., 52 - 57. o.

⁶⁴ **KENDE** Tamás: A közüzemek szabályozása az Európai Unióban. In.: Bevezetés az Európai Unió politikáiba, Kende Tamás - Szűcs Tamás (szerk.), Bp., KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft., 2005., 327 - 328. o.;

Sopov Ildikó Éva: Hozzáférési kötelezettség: ízig-vérig kényszerhelyzet a közösségi versenyjogban és az elektronikus hírközlés szektorspecifikus szabályozásában. Jogtudományi Közlöny, 2005. július, 316-327. o.

⁶⁵ **Heller** Krisztina: A versenyszabályozás távközlési ágazat-specifikus alkalmazása. Híradástechnika, 1999/9. sz., 39 - 49. o.

⁶⁶ **Radio Spectrum Policy Group Opinion on Wireless Access Policy for Electronic Communications Services**, RSPG05-102 final, November 23, 2005.

⁶⁷ *Lásd az II. fejezet 3.2. és 3.3. pontjához, a III. fejezet 4.5.7. pontjához, valamint a IV. fejezet 1.3. pontjához felhasznált irodalmat, továbbá:*

LAFFONT, Jean-Jacques - **Tirole**, Jean: *Competition in Telecommunications*. Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 2000., 6., 16-17., 24-27., 30., 98-99., 100-124., 131-136., 139., 168-169., 180., 182., 190., 212., 281. o.;

NOAM, Eli M.: *Interconnecting the Network of Networks*. Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 2001., 1-16. o.;

BUIGUES, Pierre-Andre - **Rey**, Patrick (szerk.): *The Economics of Antitrust and Regulation in Telecommunications: Perspectives for the New European Regulatory Framework*. Cheltenham, Glos, Edward Elgar Publishing Limited, 2004., 135-168. o.;

BAVASSO, Antonio: *Communications in Eu Antitrust Law: Antitrust, Market Power, and Public Interest*. (European Monographs, 42.), Hague, Kluwer Law International 2003., 70-88. o.;

NUECHTERLEIN, Jonathan E. - **Weiser Philip J.**: *Digital Crossroads: American Telecommunications Policy in the Internet Age*. Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 2005., 4-10., 79-84., 308-324. o.;

BAUMOL, William J. - **Sidak J. Gregory**: *Toward Competition in Local Telephony*. Cambridge, Massachusetts, MIT Press - Washington D.C.: AEI Press, 1994., 93-116. o.;

MALDOOM, Dan - **Marsden**, Richard - **Sidak**, J. Gregory - **Singer**, Hal J.: *Broadband in Europe: How Brussels Can Wire the Information Society*. New York, NY: Springer, Inc., 2005., 25-35., 110-120., 124-130. o.;

OECD: *The OECD Report on Regulatory Reform. I. Sectoral Studies*, Paris, 1997., 38-39. o.;

OECD: *Access Pricing in Telecommunications*. Paris, 2004., 21-64. o.;

OECD: *Restructuring Public Utilities for Competition*. Paris, 2001., 11-20., 44-51. o.;

VAITILINGAM, Romesh (szerk.), **Bergman**, Lars - **Doyle**, Chris - **Gual**, Jordi - **Hultkrantz**, Lars - **Neven**, Damien - **Röller**, Lars-Hendrik - **Waverman**, Leonard: *Europe's Network Industries: Conflicting Priorities: Telecommunications. Monitoring European Deregulation I*. London, Centre for Economic Policy Research, 1998.; 103-115., 185-202. o.;

BUCKLEY, John: *Telecommunications Regulation*. London - Stevenage (Herts, Hertfordshire), The Institution of Electrical Engineers - Institution of Engineering and Technology (IET), 2003., 85-109. o.;

MUELLER, Milton L.: *Universal Service: Competition, Interconnection and Monopoly in the Making of the American Telephone System*. Cambridge, Massachusetts, MIT Press - Washington D.C.: AEI Press, 1997., 11-32., 176-185. o.;

CAVE, Martin, E. - **Sumit K. Majumdar** - **Vogelsang**, Ingo (szerk.): *Handbook of Telecommunications Economics. Volume 1: Structure, Regulation and Competition*. Amsterdam, AE: Elsevier Ltd., 2002., 387-421. o.;

SHY, Oz: *The Economics of Network Industries*. Cambridge, CB: Cambridge University Press. 2001., 8., 102., 117-118., 126-128. o.;

HILLS, Jill: *Telecommunications and Empire*. Urbana-Chicago, Illinois, University of Illinois Press, 2007., 12-15. o.;

KOENIG, Christian - **Bartosch**, Andreas - **Braun**, Jens-Daniel (szerk.): *EC Competition and Telecommunications Law: A Practitioner's Guide*. Hague, Netherlands, Kluwer Law International, 2002., 129-150., 359-363., 390-402. o.;

Gasmi, Farid - **Sharkey**, William W. - **Laffont**, Jean-Jacques: *The Natural Monopoly Test Reconsidered: An Engineering Process-Based Approach to Empirical Analysis in Telecommunications*. *International Journal of Industrial Organization*, Vol. 20. No. 4., (April 2002), 435-459. o.; **Laffont**, Jean-Jacques - **Marcus**, Scott - **Rey**, Patrick - **Tirole**, Jean: *Internet Peering*. *The American Economic Review*, Vol. 91. No. 2., (May 2001), 287-291. o.;

Tirole, Jean - **Laffont**, Jean-Jacques - **Gremaq**, Idei - **Geras**, Idei: *Creating Competition through Interconnection: Theory and Practice*. *Journal of Regulatory Economics*, Vol. 10. No. 3., (November, 1996), 227-256. o.; **Vogelsang**, Ingo: *Price Regulation of Access to Telecommunications Networks*. *Journal of Economic Literature*, Vol. 41. No. 3., (September 2003), 830-862. o.; **Armstrong**, Mark - **Sappington**, David E. M.: *Regulation, Competition, and Liberalization*. *Journal of Economic Literature*, Vol. 44. No. 2., (June 2006), 325-366. o.; **Armstrong**, Mark: *Network Interconnection in Telecommunications*. *The Economic Journal*, Vol. 108. No. 448., (May 1998) 545-564. o.;

Tirole, Jean - **Laffont**, Jean-Jacques: *Access Pricing and Competition*. *European Economic Review*, Vol. 38. No. 9., (December 1994), 1673-1710. o.; **Laffont**, Jean-Jacques - **Rey**, Patrick - **Tirole**, Jean: *Competition Between Telecommunications Operators*. *European Economic Review*, Vol. 41. No. 3-5., (April 1997), 701-711. o.;

Majumdar, Sumit K. - **Chang**, Hsihui - **Koski**, Heli: *Regulation and Investment Behaviour in the Telecommunications Sector: Policies and Patterns in US and Europe*. *Telecommunications Policy*, Vol. 27. No. 10-11., (November-December 2003), 677-699. o.; **Valletti**, Tommaso M. - **Cambini**, Carlo: *Access Charges and Quality Choice in Competing Networks*. *Information Economics and Policy*, Vol. 16. No. 3., (September 2004), 391-409. o.;

Laffont, Jean-Jacques - **Tirole**, Jean: *The Regulation of Multiproduct Firms: Part II: Applications to Competitive Environments and Policy Analysis*. *Journal of Public Economics*, Vol. 43. No. 1., (October 1990), 37-66. o.;

Peitz, Martin - **Valletti**, Tommaso M. - **Wright**, Julian: *Competition in Telecommunications: an Introduction*. *Information Economics and Policy*, Vol. 16. No. 3., (September 2004), 315-321. o.;

Zhou, Huizhong: *Integration and Access Regulations in Telecommunications*. *Information Economics and Policy*, Vol. 15. No. 3., (September 2003), 317-326. o.;

Gans, Joshua S. - **King**, Stephen P.: *Using „bill and keep” Interconnect Arrangements to Soften Network Competition*. *Economics Letters*, Vol. 71. No. 3., (June 2001), 413-420. o.;

Grout, Paul A. - **Park**, In-Uck: *Promoting Competition in the Presence of Essential Facilities*. *International Journal of Industrial Organization*, Vol. 22. No. 10., (December 2004), 1415-1441. o.;

Lommerud, Kjell Erik - **Sørgard**, Lars: *Entry in Telecommunication:*

Customer Loyalty, Price Sensitivity and Access Prices. *Information Economics and Policy*, Vol. 15. No. 1., (March 2003), 55-72. o.; **Caillaud**, Bernard - Tirole, Jean: Essential Facility Financing and Market Structure. *Journal of Public Economics*, Vol. 88. No. 3-4., (March 2004), 667-694. o.; **Fioramanti**, Marco: Free Internet Access: When is it Suitable? *Information Economics and Policy*, Vol. 17. No. 3., (July 2005), 302-316. o.; **Cave**, Martin: Interconnection Issues in UK Telecommunications. *Utilities Policy*, Vol. 4. No. 3., (July 1994), 215-222. o.; **Armstrong**, Mark: Network Interconnection with Asymmetric Networks and Heterogeneous Calling Patterns. *Information Economics and Policy*, Vol. 16. No. 3., (September 2004), 375-390. o.; **Hausman**, Jerry A. J. Sidak, Gregory: Did Mandatory Unbundling Achieve Its Purpose? Empirical Evidence from Five Countries. *Journal of Competition Law and Economics*, Vol. 1. No. 1., (March 2005), 173-245. o.; **Saxby**, Stephen: Public Information Access Policy in the Digital Network Environment. *International Journal of Law and Information Technology*, Vol. 3. No. 1., (1995) 49-78. o.; **Helm**, Dieter: The Assessment: European Networks-Competition, Interconnection, and Regulation. *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 17. No. 3., (Autumn 2001), 297-312. o.; **Woroch**, Glenn A.: Facilities Competition and Local Network Investment: Theory, Evidence and Policy Implications. *Industrial and Corporate Change*, Vol. 7. No. 4., (December 1998), 601 - 614. o.; **Grieve**, Willie - Levin, Stanford L.: Strategies and Policy for Local Telecommunications Competition. *Industrial and Corporate Change*, Vol. 4. No. 4., (1995), 683 - 690. o.; **Spulber**, Daniel F. - Yoo, Christopher S.: Network Regulation: The Many Faces of Access. *Journal of Competition Law and Economics*, Vol. 1. No. 4., (December 2005), 635-678. o.; **Armstrong**, Mark: Competition in Telecommunications. *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 13., No. 1., (Spring 1997), 64-82. o.; **Cave**, Martin - Williamson, P.: Entry, Competition, and Regulation in UK Telecommunications. *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 12. No. 4., (Winter 1996), 100-121. o.; **Rosston**, Gregory L. - Teece, David J.: Competition and „Local” Communications: Innovation, Entry and Integration. *Industrial and Corporate Change*, Vol. 4. No. 4., (1995), 787-814. o.; **Gasmi**, Farid - Sharkey, William W. - Laffont, Jean-Jacques: Empirical Evaluation of Regulatory Regimes in Local Telecommunications Markets. *Journal of Economics & Management Strategy*, Vol. 8. No. 1., (Spring 1999), 61-93. o.; **Kavassalis**, Petros - Solomon, Richard Jay - Benghozi, Pierre-Jean: The Internet: a Paradigmatic Rupture in Cumulative Telecom Evolution. *Industrial and Corporate Change*, Vol. 5. No. 4., (1996), 1097 - 1126. o.; **Michalis**, Maria: Local Competition and the Role of Regulation: The EU Debate and Britain’s Experience. *Telecommunications Policy*, Vol. 25. No. 10-11., (October-November 2001), 759-776. o.; **Knieps**, Günter: The Different Role of Mandatory Access in German Regulation of Railroads and Telecommunications. *Journal of Competition Law and Economics*, Vol. 2. No. 1. (March 2006), 149 - 158. o.; **Huntley**, Jak: New directions in US telecommunications regulation: the impact of the telecommunications act 1996 on „local” provision. *International Journal of Law and Information Technology*, Vol. 8. No. 3., (Autumn 2000), 310 - 337. o.; **Aron**, Debra J. - Dunmore, Ken and Pampush, Frank: Worldwide Wait? How the Telecom Act’s Unbundling Requirements Slow the Development of the Network Infrastructure. *Industrial and Corporate Change*, Vol. 7. No. 4., (December 1998), 615 - 621. o.; **Brennan**, Timothy J.: Making Economic Sense of the Telecommunications Act of 1996. *Industrial and Corporate Change*, Vol. 5. No. 4., (1996), 941-961. o.; **Bourreau**, Marc - Dogan, Pinar: Service-based vs. Facility-based Competition in Local Access Networks. *Information Economics and Policy*, Vol. 16. No. 2., (June 2004), 287-306. o.; **Perrucci**, Antonio - Cimatoribus, Michela: Competition, Convergence and Asymmetry in Telecommunications Regulation. *Telecommunications Policy*, Vol. 21. No. 6., (July 1997), 493-512. o.; **Shelanski**, Howard A.: From Sector-specific Regulation to Antitrust Law for US Telecommunications: The Prospects for Transition. *Telecommunications Policy*, Vol. 26. No. 5-6., (June-July 2002), 335-355. o.;
⁶⁸ **Heller** Krisztina: A távközlés állami szabályozása. *Közgazdasági Szemle*, 1990. 4. sz., 485-499. o.
⁶⁹ **LAFFONT**, Jean-Jacques - Tirole, Jean: *Competition in Telecommunications*. Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 2000., 7., 24-31., 34., 49., 101., 118-123., 139., 142-144., 151-154., 166-169., 182., 190., 212., 274-275., 281-287. o.
NOAM, Eli M.: *Interconnecting the Network of Networks*. Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 2001., 69-116. o.
BAVASSO, Antonio: *Communications in Eu Antitrust Law: Antitrust, Market Power, and Public Interest*. (European Monographs, 42.), Hague, Kluwer Law International 2003., 83-88. o.;
NUECHTERLEIN, Jonathan E. - Weiser Philip J.: *Digital Crossroads: American Telecommunications Policy in the Internet Age*. Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 2005., 319-324., 431-453. o.;
BAUMOL, William J. - Sidak J. Gregory: *Toward Competition in Local Telephony*. Cambridge, Massachusetts, MIT Press - Washington D.C.: AEI Press, 1994., 93-116. o.;
OECD: *Access Pricing in Telecommunications*. Paris, 2004., 63., 79-147., 161-198., 213. o.;
CAVE, Martin, E. - Sumit K. Majumdar - Vogelsang, Ingo (szerk.): *Handbook of Telecommunications Economics*. Volume 1: Structure, Regulation and Competition. Amsterdam, AE: Elsevier Ltd., 2002., 297-384. o.;
MOSS, Diana L.: *Network Access, Regulation and Antitrust*. Abingdon, Oxon, Routledge, 2005., 51-57. o.;
SHY, Oz: *The Economics of Network Industries*. Cambridge, CB: Cambridge University Press. 2001., 118-128. o.;
SIDAK, J. Gregory - Engel, Christoph - Knieps, Günter (szerk.): *Competition and Regulation in Telecommunications: Examining Germany and America*. Norwell, Massachusetts, Kluwer Academic Publishers, 2001., 41-49. o.;
HILLS, Jill: *Telecommunications and Empire (History of Communication)*, Urbana-Chicago, Illinois, University of Illinois Press, 2007., 15., 204., 210., 212., 215. o.;

NEWBERY, David M.: Privatization, Restructuring, and Regulation of Network Utilities. Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 1999., 335-337. o.;

Laffont, Jean-Jacques - Rey, Patrick - Tirole, Jean: Network Competition: I. Overview and Nondiscriminatory Pricing. *The RAND Journal of Economics*, Vol. 29. No. 1., (Spring 1998), 1-37. o.; **Laffont**, Jean-Jacques - Rey, Patrick - Tirole, Jean: Network Competition: II. Price Discrimination. *The RAND Journal of Economics*, Vol. 29. No. 1., (Spring 1998), 38-56. o.; **Gasmi**, Farid - Sharkey, William W. - Laffont, Jean-Jacques: The Natural Monopoly Test Reconsidered: An Engineering Process-Based Approach to Empirical Analysis in Telecommunications. *International Journal of Industrial Organization*, Vol. 20. No. 4., (April 2002), 435-459. o.; **Laffont**, Jean-Jacques - Marcus, Scott - Rey, Patrick - Tirole, Jean: Internet Peering. *The American Economic Review*, Vol. 91. No. 2., (May 2001), 287-291. o.; **Gasmi**, Farid - Sharkey, William W. - Laffont, Jean-Jacques: Empirical Evaluation of Regulatory Regimes in Local Telecommunications Markets. *Journal of Economics & Management Strategy*, Vol. 8. No. 1., (Spring 1999), 61-93. o.; **Gasmi**, Farid - Sharkey, William W. - Laffont, Jean-Jacques: Incentive Regulation and The Cost Structure of The Local Telephone Exchange Network. *Journal of Regulatory Economics*, Vol. 12. No. 1., (July 1997), 5-25. o.; **Tirole**, Jean - Laffont, Jean-Jacques - Gremaq, Idei - Geras, Idei: Creating Competition through Interconnection: Theory and Practice. *Journal of Regulatory Economics*, Vol. 10. No. 3., (November, 1996), 227-256. o.; **Vogelsang**, Ingo: Price Regulation of Access to Telecommunications Networks. *Journal of Economic Literature*, Vol. 41. No. 3., (September 2003), 830-862. o.; **Armstrong**, Mark - Sappington, David E. M.: Regulation, Competition, and Liberalization. *Journal of Economic Literature*, Vol. 44. No. 2., (June 2006), 325-366. o.; **Armstrong**, Mark: Network Interconnection in Telecommunications. *The Economic Journal*, Vol. 108. No. 448., (May 1998) 545-564. o.; **Vickers**, John - Armstrong, Mark: The Access Pricing Problem with Deregulation: A Note. *Journal of Industrial Economics*, Vol. 46. No. 1., (March 1998), 115-121. o.; **Tirole**, Jean - Laffont, Jean-Jacques: Access Pricing and Competition. *European Economic Review*, Vol. 38. No. 9., (December 1994), 1673-1710. o.; **Cave**, Martin - Doyle, Chris: Access Pricing in Network Utilities in Theory and Practice. *Utilities Policy*, Vol. 4. No. 3., (July 1994), 181-189. o.; **Shrimali**, Gireesh - Kumar, Sunil: Bill-and-Keep peering. *Telecommunications Policy*, Vol. 32. No. 1., (February 2008), 19-32. o.; **Valletti**, Tommaso M.: The Theory of Access Pricing and its Linkage with Investment Incentives. *Telecommunications Policy*, Vol. 27. No. 10-11., (November-December 2003), 659-675. o.; **Clark**, Ephraim - Easaw, Joshy Z.: Optimal Access Pricing for Natural Monopoly Networks when Costs are Sunk and Revenues are Uncertain. *European Journal of Operational Research*, Vol. 178. No. 2., (April 2007), 595-602. o.; **Cave**, Martin - Vogelsang, Ingo: How Access Pricing and Entry Interact. *Telecommunications Policy*, Vol. 27. No. 10-11., (November-December 2003), 717-727. o.; **Peitz**, Martin: On Access Pricing in Telecoms: Theory and European Practice. *Telecommunications Policy*, Vol. 27. No. 10-11., (November-December 2003), 729-740. o.; **Sarmiento**, Paula - Brandão, António: Access Pricing: A Comparison Between Full Deregulation and Two Alternative Instruments of Access Price Regulation, Cost-based and Retail-minus. *Telecommunications Policy*, Vol. 31. No. 5., (June 2007), 236-250. o.; **Domon**, Koji - Ota, Koshiro: Access Pricing and Market Structure. *Information Economics and Policy*, Vol. 13. No. 1., (March 2001), 77-93. o.; **Laffont**, Jean-Jacques - Rey, Patrick - Tirole, Jean: Competition Between Telecommunications Operators. *European Economic Review*, Vol. 41. No. 3-5., (April 1997), 701-711. o.; **Majumdar**, Sumit K. - Chang, Hsihui - Koski, Heli: Regulation and Investment Behaviour in the Telecommunications Sector: Policies and Patterns in US and Europe. *Telecommunications Policy*, Vol. 27. No. 10-11., (November-December 2003), 677-699. o.; **Valletti**, Tommaso M. - Cambini, Carlo: Access Charges and Quality Choice in Competing Networks. *Information Economics and Policy*, Vol. 16. No. 3., (September 2004), 391-409. o.; **Kotakorpi**, Kaisa: Access Price Regulation, Investment and Entry in Telecommunications. *International Journal of Industrial Organization*, Vol. 24. No. 5., (September 2006), 1013-1020. o.; **Bassanini**, Anna - Pouyet, Jérôme: Strategic Choice of Financing Systems in Regulated and Interconnected Industries. *Journal of Public Economics*, Vol. 89. No. 2-3., (February 2005), 233-259. o.; **Berger**, Ulrich: Bill-and-keep vs. Cost-based Access Pricing Revisited. *Economics Letters*, Vol. 86. No. 1., (January 2005), 107-112. o.; **Peitz**, Martin: Asymmetric Access Price Regulation in Telecommunications Markets. *European Economic Review*, Vol. 49. No. 2., (February 2005), 341-358. o.; **Laffont**, Jean-Jacques - Tirole, Jean: The Regulation of Multiproduct Firms: Part II: Applications to Competitive Environments and Policy Analysis. *Journal of Public Economics*, Vol. 43. No. 1., (October 1990), 37-66. o.; **Peitz**, Martin - Valletti, Tommaso M. - Wright, Julian: Competition in Telecommunications: an Introduction. *Information Economics and Policy*, Vol. 16. No. 3., (September 2004), 315-321. o.; **Zhou**, Huizhong: Integration and Access Regulations in Telecommunications. *Information Economics and Policy*, Vol. 15. No. 3., (September 2003), 317-326. o.; **Gans**, Joshua S. - King, Stephen P.: Using „bill and keep” Interconnect Arrangements to Soften Network Competition. *Economics Letters*, Vol. 71. No. 3., (June 2001), 413-420. o.; **Grout**, Paul A. - Park, In-Uck: Promoting Competition in the Presence of Essential Facilities. *International Journal of Industrial Organization*, Vol. 22. No. 10., (December 2004), 1415-1441. o.; **Lommerud**, Kjell Erik - Sørgard, Lars: Entry in Telecommunication: Customer Loyalty, Price Sensitivity and Access Prices. *Information Economics and Policy*, Vol. 15. No. 1., (March 2003), 55-72. o.; **Caillaud**, Bernard - Tirole, Jean: Essential Facility Financing and Market Structure. *Journal of Public Economics*, Vol. 88. No. 3-4., (March 2004), 667-694. o.; **Fioramanti**, Marco: Free Internet Access: When is it Suitable? *Information Economics and Policy*, Vol. 17. No. 3., (July 2005), 302-316. o.; **Cave**, Martin: Interconnection Issues in UK Telecommunications. *Utilities Policy*, Vol. 4.

No. 3., (July 1994), 215-222. o.; **Armstrong**, Mark: Network Interconnection with Asymmetric Networks and Heterogeneous Calling Patterns. *Information Economics and Policy*, Vol. 16. No. 3., (September 2004), 375-390. o.; **Hausman**, Jerry A. - Sidak, Gregory: Did Mandatory Unbundling Achieve Its Purpose? Empirical Evidence from Five Countries. *Journal of Competition Law and Economics*, Vol. 1. No. 1., (March 2005), 173-245. o.; **Saxby**, Stephen: Public Information Access Policy in the Digital Network Environment. *International Journal of Law and Information Technology*, Vol. 3. No. 1., (1995) 49-78. o.; **Helm**, Dieter: The Assessment: European Networks-Competition, Interconnection, and Regulation. *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 17. No. 3., (Autumn 2001), 297-312. o.; **Woroch**, Glenn A.: Facilities Competition and Local Network Investment: Theory, Evidence and Policy Implications. *Industrial and Corporate Change*, Vol. 7. No. 4., (December 1998), 601 - 614. o.; **Spulber**, Daniel F. - Sidak, J. Gregory: Network Access Pricing and Deregulation. *Industrial and Corporate Change*, Vol. 6. No. 4., (December 1997), 757-782. o.; **Wildman**, Steven S.: Interconnection Pricing, Standed Costs, and the Optimal Regulatory Contract. *Industrial and Corporate Change*, Vol. 6. No. 4., (December 1997), 741-755. o.; **Grieve**, Willie - Levin, Stanford L.: Strategies and Policy for Local Telecommunications Competition. *Industrial and Corporate Change*, Vol. 4. No. 4., (1995), 683 - 690. o.; **Spulber**, Daniel F. - Yoo, Christopher S.: Network Regulation: The Many Faces of Access. *Journal of Competition Law and Economics*, Vol. 1. No. 4., (December 2005), 635-678. o.; **Armstrong**, Mark: Competition in Telecommunications. *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 13., No. 1., (Spring 1997), 64-82. o.; **Cave**, Martin - Williamson, P.: Entry, Competition, and Regulation in UK Telecommunications. *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 12. No. 4., (Winter 1996), 100-121. o.; **Rosston**, Gregory L. - Teece, David J.: Competition and „Local” Communications: Innovation, Entry and Integration. *Industrial and Corporate Change*, Vol. 4. No. 4., (1995), 787-814. o.; **Michalis**, Maria: Local Competition and the Role of Regulation: The EU Debate and Britain’s Experience. *Telecommunications Policy*, Vol. 25. No. 10-11., (October-November 2001), 759-776. o.; **Christodoulou**, Kostis - Vlahos, Kiriakos: Implications of Regulation for Entry and Investment in the Local Loop. *Telecommunications Policy*, Vol. 25. No. 10-11., (October-November 2001), 743-757. o.; **Jeong-Yoo** Kim, Sang Taek Kim and Dong-Ju Kim: Local Loop Unbundling and Antitrust Policy. *Information Economics and Policy*, Vol. 12. No. 4., (December 2000), 393-412. o.; **Bourreau**, Marc - Dogan, Pinar: Unbundling the local loop. *European Economic Review*, Vol. 49. No. 1., (January 2005), 173-199. o.; **Goncalves**, Ricardo: Cost Orientation and xDSL Services: Retail-minus vs. LRAIC. *Telecommunications Policy*, Vol. 31. No. 8-9., (September-October 2007), 524-529. o.; **Bourreau**, Marc - Dogan, Pinar: Service-based vs. Facility-based Competition in Local Access Networks. *Information Economics and Policy*, Vol. 16. No. 2., (June 2004), 287-306. o.; **Perrucci**, Antonio - Cimattoribus, Michela: Competition, Convergence and Asymmetry in Telecommunications Regulation. *Telecommunications Policy*, Vol. 21. No. 6., (July 1997), 493-512. o.; **Shelanski**, Howard A.: From Sector-specific Regulation to Antitrust Law for US Telecommunications: The Prospects for Transition. *Telecommunications Policy*, Vol. 26. No. 5-6., (June-July 2002), 335-355. o.;

⁷⁰ **Günther**, Kerstin: Az összekapcsolási- és előfizetői díjszabályozás elvei. *Magyar Távközlés*, 1998/8. sz., 32-36. o.; Rühle, Ernst-Olav: Az összekapcsolás szabályozásának kérdései, megoldásai és az első németországi tapasztalatok. *Híradástechnika*, 1997. december, 36-39. o.; Kiss Ferenc: Quo vadis, távközlésszabályozás? *Híradástechnika*, 1997. december, 3-18. o.; Heller Krisztina: A távközlési összekapcsolási árak szabályozása. *Magyar Távközlés*, 2002/2. sz., 42-47. o.

⁷¹ *A hálózati szolgáltatások árszabályozásáról, árrendszeréről az egyik legkiválóbb elemzés:*
LAFFONT, Jean-Jacques - Tirole, Jean: *Competition in Telecommunications*. Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 2000.

⁷² *Mindezekről lásd részletesen:*
LAFFONT, Jean-Jacques - Tirole, Jean: *Competition in Telecommunications*. Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 2000.;

CAVE, Martin, E. - Sumit K. Majumdar - Vogelsang, Ingo (szerk.): *Handbook of Telecommunications Economics*. Volume 1: Structure, Regulation and Competition. Amsterdam, AE: Elsevier Ltd., 2002.

⁷³ **LAFFONT**, Jean-Jacques - Tirole, Jean: *Competition in Telecommunications*. Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 2000., 281. o.

⁷⁴ **MALDOOM**, Dan - Marsden, Richard - Sidak, J. Gregory - Singer, Hal J.: *Broadband in Europe: How Brussels Can Wire the Information Society*. New York, NY: Springer, Inc., 2005., 25-35., 110-120., 124-130. o.;

LAFFONT, Jean-Jacques - Tirole, Jean: *Competition in Telecommunications*. Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 2000., 13., 22., 24., 31., 32., 80-81., 111-112., 135-136., 138-140., 209-210., 266-268., 284. o.;

NOAM, Eli M.: *Interconnecting the Network of Networks*. Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 2001., 21., 27., 54., 77., 95-99., 132-133. o.;

BUIGUES, Pierre-Andre - Rey, Patrick (szerk.): *The Economics of Antitrust and Regulation in Telecommunications: Perspectives for the New European Regulatory Framework*. Cheltenham, Glos, Edward Elgar Publishing Limited, 2004., 169-182. o.;

BAVASSO, Antonio: *Communications in Eu Antitrust Law: Antitrust, Market Power, and Public Interest*. (European Monographs, 42.), Hague, Kluwer Law International 2003., 80-83. o.;

BAUMOL, William J. - Sidak, J. Gregory: *Toward Competition in Local Telephony*. Cambridge, Massachusetts, MIT Press - Washington D.C.: AEI Press, 1994., 9-10., 12-13., 20-21., 104., 107., 110., 112. o.;

OECD: Access Pricing in Telecommunications. Paris, 2004., 13., 22-23., 47-49., 50., 81., 101-102., 112-114., 131-138., 215. o.;

OECD: Communications Outlook 2005. Paris, 2005., 35-36. o.;

OECD: Restructuring Public Utilities for Competition. Paris, 2001., 9-11., 46., 50., 55. o.;

OECD Directorate for Science, Technology and Industry, Committee for Information, Computer and Communications Policy, Working Party on Telecommunication and Information Services Policies: Developments in Local Loop Unbundling, DSTI/ICCP/TISP(2002)5/FINAL, 2003., 7-9., 16-18., 32., 56. o.;

BUCKLEY, John: Telecommunications Regulation. London - Stevenage (Herts, Hertfordshire), The Institution of Electrical Engineers - Institution of Engineering and Technology (IET), 2003., 157-174. o.;

KOENIG, Christian - Bartosch, Andreas - Braun, Jens-Daniel (szerk.): EC Competition and Telecommunications Law: A Practitioner's Guide. Hague, Netherlands, Kluwer Law International, 2002., 359-363., 418-422. o.;

⁷⁵ Az Európai Parlament és a Tanács 2000. december 18-i 2887/2000/EK rendelete a helyi hurok átengedéséről, OJ L 336, 2000. XII. 30.

⁷⁶ A szabályozó hatóságok elemzésének forrása egyrészt az I. fejezet 5. pontjához, a II. fejezethez, a III. fejezet 4.5.7. pontjához, a IV. fejezet 1-4. pontjához felhasznált és megjelölt irodalom, másrészt a Nemzeti Hírközlési Hatóság (Információ- és Tudásmenedzsment Igazgatósága) által előfizetett ESPICOM ország-jelentések (ESPICOM International Telecoms Intelligence - ITI, Egyesült Királyság: Espicom Limited, Chichester, West Sussex (UK), USA: Espicom USA Inc., Princeton, New Jersey, Japán: Global Information Inc., Kawasaki, Kanagawa) feldolgozása és értékelése. A kutatás keretébe vont fontosabb közigazgatási szervezetek, különösen:

Amerikai Egyesült Államok: a) Federal Communications Commission (FCC). Az FCC kiterjedt szervezeti rendszerén belül: aa) Consumer and Governmental Affairs Bureau, ab) Enforcement Bureau, ac) International Bureau, Media Bureau, ad) Public Safety & Homeland Security Bureau, ae) Wireline Competition Bureau, af) Office of Administrative Law Judges, ag) Office of Communications Business Opportunities, h) Office of The General Counsel, ah) Office of Inspector General, ai) Office of Legislative Affairs; b) Interstate Commerce Commission;

Ausztria: a) Austrian Communications Authority (KommAustria), b) Rundfunk und Telekom Regulierungs-GmbH (RTR GmbH), c) Broadcasting Advisory Board/der Rundfunkbeirat, d) Federal Communications Board/Bundeskommunikationssenat, e) Telekom-Kontrol Commission;

Belgium: a) Belgian Institute for Postal Services and Telecommunications - BIPT; (Institut Belge des Services Postaux et des Télécommunications - IBPT) b) Flemish Council for the Media (Vlaamse Regulator voor de Media), High Council for Broadcasting (Conseil supérieur de l'audiovisuel), Media Council (Medienrat), c) Competition Council (Conseil de la concurrence);

Dánia: National IT and Telecom Agency (NITA), (IT- og Telestyrelsen);

Finnország: a) Telecommunications Administration Centre - TAC, b) Finnish Communications Regulatory Authority - FICORA, (Viestintävirasto);

Franciaország: a) Autorité de Régulation des Télécommunications - ART b) Agence Nationale des Fréquences, c) Autorité de Régulation des Communications Électroniques et des Postes - ARCEP;

Hollandia: Independent Post and Telecommunications Authority, (Onafhankelijke Post en Telecommunicatie Autoriteit) - OPTA;

Írország: a) Office of the Director of Telecommunications Regulation - ODTR, b) Commission for Communications Regulation (ComReg);

Görögország: Hellenic Telecommunications and Post Commission - HTPC, (Εθνική Επιτροπή Τηλεπικοινωνιών και Ταχυδρομείων - EETT);

Japán: Ministry of Internal Affairs and Communications - MIC;

Kanada: Canadian Radio-television Telecommunications Commission - CRTC;

Egyesült Királyság: a) Office of Telecommunications - OFTEL, b) Office of Communications - Ofcom, Az Ofcom szervezeti rendszerében: ba) The Ofcom Content Board, bb) Community Radio Fund Panel: Functions and Role, bc) The Consumer Panel, bd) Advisory Committees for the Nations, be) Ofcom Spectrum Advisory Board;

Németország: a) Regulierungsbehörde für Telekommunikation und Post - Reg TP, b) Bundesnetzagentur für Elektrizität, Gas, Telekommunikation, Post und Eisenbahnen - BNetzA, (Federal Network Agency for Electricity, Gas, Telecommunications, Post and Railway);

Norvégia: Norwegian Post and Telecommunications Authority Post - NPT, (Teletilsynet);

Portugália: Instituto das Comunicações de Portugal - Autoridade Nacional de Comunicações ICP-ANACOM

Spanyolország: Telecommunications Market Commission (Comisión del Mercado de las Telecomunicaciones - CMT);

Svájc: a) Federal Office for Communications, b) Federal Department for the Environment, Transport, Energy and Communications - UVEK, c) Az UVEK keretén belül: Federal Communications Commission (ComCom);

Svédország: National Post and Telecom Agency (Post- och Telestyrelsen - PTS);

Új-Zéland: Commerce Commission, Telecommunications Commissioner;

⁷⁷ Directive 2002/21/EC of the European Parliament and of the Council of 7 March 2002 on a Common Regulatory Framework for Electronic Communications Networks and Services (Framework Directive), OJ L 108/33, 2002.

április 24. (Az Európai Parlament és a Tanács 2002. március 7-i 2002/21/EK irányelve az elektronikus hírközlő hálózatok és elektronikus hírközlési szolgáltatások közös keretszabályozásáról - „Keretirányelv”)

- ⁷⁸ **HORVÁTH M.** Tamás: Közmenedzsment. Bp.-Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2005., 98. o.;
- OECD: Distributed Public Governance. (Agencies, Authorities and Government Bodies), Paris, 2002., 9-31. o.;
- BETTER REGULATION TASK FORCE: Independent Regulators. London, 2003., 5-10. o.;
- GILARDI, Fabrizio: Evaluating Independent Regulators. 2-21. o., OECD: Designing Independent and Accountable Regulatory Authorities for High Quality Regulation. Expert Meeting London, 10-11 January 2005.;
- MOORE, Michal C.: Maintaining Efficient and Effective Relations Between Regulatory Authorities. 4-8., 16-17. o., OECD: Designing Independent and Accountable Regulatory Authorities for High Quality Regulation. Expert Meeting London, 10-11 January 2005.;
- KESSIDES, Ioannis: Crafting Regulation for Privatized Infrastructure. 2-23., 32-33. o., OECD: Designing Independent and Accountable Regulatory Authorities for High Quality Regulation. Expert Meeting London, 10-11 January 2005.;
- VAGLIASINDI, Maria: Regulation of Infrastructure Services. In.: Transition Report on Infrastructure. Office of the Chief Economist (OCE) - European Bank for Reconstruction and Development (EBRD), 2004., (Chapter 3), 53-65. o.;
- THATCHER, Mark: Independent Regulatory Agencies and Elected Politicians in Europe. OECD: Designing Independent and Accountable Regulatory Authorities for High Quality Regulation. Expert Meeting London, 10-11 January 2005., 2-15. o.;
- GILARDI, Fabrizio - Braun, Dietmar: Delegation in Contemporary Democracies. Abingdon, Oxon: OX, Routledge, 2006. 99-110., 125-144. o.;
- ⁷⁹ *Az internet történetének, fejlődésének, műszaki alapjainak és sajátos „privatizációjának” jelen pontban foglalt összefoglalásához felhasznált irodalom:*
- KEVICZKY** László: Az internet rövid története. In.: Az információs társadalom, Glatz Ferenc (szerk.), Bp., Magyar Tudományos Akadémia, 2000., 212-213., 215., 219., 222. o.;
- CASTELLS, Manuel: Az információ kora. (Gazdaság, társadalom és kultúra), I. kötet: A hálózati társadalom kialakulása. Bp., Gondolat - Infonia, 2005., 86-87., 89. o.;
- CSIKÓS-NAGY Béla: Közgazdaságtan a globalizáció világában. II. kötet, (Szerkesztő: Glatz Ferenc), Bp., MTA Társadalomkutató Központ, 2002., 304. o.;
- GLATZ Ferenc (szerk.): Információs társadalom és jogrendszer. Bp., MTA Társadalomkutató Központ, 2002., 179-181. o.;
- RÉTHY György: A klasszikus Internet. In.: Távközlő hálózatok és informatikai szolgáltatások, Lajtha György (szerk.), Hírközlési és Informatikai Tudományos Egyesület (HTE) „On-line könyv”, 4.11.1. pont, www. hte.hu;
- SZABÓ Róbert: TCP/IP hálózatok és IP telefonía. In.: Távközlő hálózatok és informatikai szolgáltatások, Lajtha György (szerk.), Hírközlési és Informatikai Tudományos Egyesület (HTE) „On-line könyv”, 3.5.2. pont, www. hte.hu;
- CSOPAKI Gyula - Dibuz Sarolta (szerk.): Kapcsolás, protokollok. In.: Távközlő hálózatok és informatikai szolgáltatások, Lajtha György (szerk.), Hírközlési és Informatikai Tudományos Egyesület (HTE) „On-line könyv”, 3.3.4., 3.5., 3.7. pont, www. hte.hu;
- BUZÁS Ottó (szerk.): Távközléskultúra. Bp., PressCon Kiadó Kft., 2001., 60-62., 75-78., 190-200. o.;
- DÁRDAI Árpád: Mobil távközlés, mobil Internet. Bp., Mobil Ismeret Kiadó, 2002., 26-27., 38-41., 248-279. o.;
- Horváth Pál:** Az internet története - tanulságokkal. Magyar Távközlés, 2000/3., 46 - 51. o.; **Horváth Pál:** Az IP alapú távközlés (A növekedés titka). Magyar Távközlés, 2000/3. sz. sz., 18-23. o.; **Cselényi István** - Füzesi Péter - Németh Krisztián: Az internet szolgáltatásminőség fejlődése. Magyar Távközlés, 2000/2. sz. 26 - 31. o.; **Horváth Dezső:** 50 éves a CERN. Magyar Tudomány, 2005/6. sz., 724 - 738. o.; **Zimányi József:** Magyarország csatlakozása a CERN-hez. Fizikai Szemle, 2003/10. sz., 350 - 351. o.; **Csege Viktor** - Heim István - Imre Sándor - Schulz Róbert: Mobilinternet - IP mobilitás. Magyar Távközlés, 2003/2. sz. 23-30. o.; **Lajtha György:** Internetes jövőnk kérdései. Nemzetközi sajtókonferencia Berlinben. Magyar Távközlés, 2000/3. sz. 42 - 45. o.;
- BERNERS-LEE, Tim: Weaving the Web: The Original Design and Ultimate Destiny of the World Wide Web. New York, NY: HarperCollins Publishers, Inc., 2000., 1-33. o.;
- NAUGHTON, John: A Brief History of the Future: The Origins of the Internet. London, Phoenix - Orion Books Ltd, 2000., 77-91., 231-241. o.;
- GILLIES, James - Cailliau, Robert: How the Web was Born: The Story of the World Wide Web. Oxford, OX: Oxford University Press, 2000., 1-46. o.;
- ABBATE, Janet: Inventing the Internet. Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 1999., 7-41., 113-145. o.;
- FRAZER, Karen D.: NSFNET: A partnership for high-speed networking: Final Report, 1987-1995. Merit Network, Inc., 1996., 4-19., 33., 40-43. o.;
- FEDERAL Trade Commission Staff Report: Broadband Connectivity Competition Policy. June 2007., 13-36. o.;
- PLANT, Robert - Murrell, Stephen: An Executive's Guide to Information Technology: Principles, Business Models, and Terminology. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2007., 182-187., 189-190., 315-317. o.;

BALDI, Pierre - Frascioni, Paolo - Smyth, Padhraic: Modeling the Internet and the Web: Probabilistic Methods and Algorithms. Chichester, West Sussex, John Wiley & Sons Ltd, 2003., 33-40. o.;

BRAY, John: Innovation and the Communications Revolution. London, The Institution of Electrical Engineers, 2002., 281-285. o.;

WERBACH, Kevin: Digital Tornado: The Internet and Telecommunications Policy. Washington D.C., Federal Communications Commission, Office of Plans and Policy, OPP Working Paper No. 29., 1997., 10-25. o.;

MADDERS, Kevin: A New Force at a New Frontier: Europe's Development in the Space Field in the Light of its Main Actors, Policies, Law and Activities from its Beginnings up to the Present. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 1997., 5-9. o.;

THE WORLD BANK: The State in a Changing World. (World Development Report 1997), New York, NY.: Oxford University Press, 1997., 31. o.;

CENTRE for Civil Society and Centre for the Study of Global Governance, London School of Economics and Political Science: Global Civil Society 2001. Oxford OX: Oxford University Press, 2001., 147-168. o.;

KIM, Jae Young: Sorting Out Deregulation: Protecting Free Speech and Internet Access in the United States, Germany, and Japan. New York, NY: LFB Scholarly Publishing LLC, 2002., 41-56., 67-71., 74., 100., 136-137. o.;

GOLDSTEIN, Fred R.: The Great Telecom Meltdown. Norwood, MA: Artech House, Inc., 2005., 23., 57-60., 62-66., 69-70. o.;

RUSSELL, D.: The Principles of Computer Networking. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 1989., 181-191. o.;

SHY, Oz: The Economics of Network Industries. Cambridge, CB: Cambridge University Press., 2001., 175-182. o.;

MANSELL, Robin - Steinmueller, W. Edward: Mobilizing the Information Society Strategies for Growth and Opportunity. Oxford, OX: Oxford University Press, 2000., 127-149. o.;

JUNG, Volker - Warnecke, Hans-Jürgen: Handbuch für die Telekommunikation. Berlin-Heidelberg, Springer-Verlag, 2002. (2. kiadás), I. 80-83., III. 174-176. o.;

HILLS, Jill: Telecommunications and Empire. Urbana-Chicago, Illinois, University of Illinois Press, 2007., 139. o.;

Leiner, Barry M. - Cerf, Vinton G. - Clark, David D. - Kahn, Robert E. - Kleinrock, Leonard - Lynch, Daniel C. - Postel, Jon - Roberts, Lawrence G. - Wolff, Stephen S.: The past and future history of the Internet. Communications of the ACM, Vol. 40. No. 2., (February 1997), 102-108. o.;

CERF, Vinton - Dalal, Yogen - Sunshine, Carl: Specification of Internet Transmission Control Program, Network Information Center, (December) 1974., RFC: 675, 1-6. o., (www.rfc-editor.org, [vagy pl.: www.isoc.org](http://vagy.pl.: www.isoc.org));

POSTEL, Jonathan B. (szerk.): Transmission Control Protocol. (DARPA Internet Program Protocol Specification), Marina del Rey, California, Information Sciences Institute, University of Southern California - Arlington, Virginia, Defense Advanced Research Projects Agency, Information Processing Techniques Office, (September) 1981., RFC: 793, 1-13. o., (www.rfc-editor.org, [vagy pl.: www.isoc.org](http://vagy.pl.: www.isoc.org));

POSTEL, Jonathan B. (szerk.): Internet Protocol. (DARPA Internet Program Protocol Specification), Marina del Rey, California, Information Sciences Institute, University of Southern California - Arlington, Virginia, Defense Advanced Research Projects Agency, Information Processing Techniques Office, (September) 1981., RFC: 791, 1-10. o., (www.rfc-editor.org, [vagy pl.: www.isoc.org](http://vagy.pl.: www.isoc.org));

POSTEL, Jonathan B.: User Datagram Protocol. Marina del Rey, California, Information Sciences Institute, University of Southern California, (August) 1980., RFC: 768, 1-2. o., (www.rfc-editor.org, [vagy pl.: www.isoc.org](http://vagy.pl.: www.isoc.org));

POSTEL, Jonathan B.: Simple Mail Transfer Protocol. Marina del Rey, California, Information Sciences Institute, University of Southern California, (August) 1982., RFC: 821, 1-18. o., (www.rfc-editor.org, [vagy pl.: www.isoc.org](http://vagy.pl.: www.isoc.org));

HORTON, R. Mark: UUCP Mail Interchange Format Standard, Bell Laboratories, (February) 1986., RFC: 976, 1-6. o., (www.rfc-editor.org, [vagy pl.: www.isoc.org](http://vagy.pl.: www.isoc.org));

MOCKAPETRIS, Paul V.: Domain Names - Concepts and Facilities. Marina del Rey, California, Information Sciences Institute, University of Southern California, (November) 1983., RFC: 882, 1-3. o., (www.rfc-editor.org, [vagy pl.: www.isoc.org](http://vagy.pl.: www.isoc.org));

ROSENBERG, Jonathan - Schulzrinne, Henning - Camarillo, Gonzalo - Johnston, Alan - Peterson, Jon - Sparks, Robert - Handley, Mark - Schooler, Eve: SIP: Session Initiation Protocol. The Internet Society, (June) 2002., RFC: 3261, 8-26. o., (www.rfc-editor.org, [vagy pl.: www.isoc.org](http://vagy.pl.: www.isoc.org));

DEERING, Steve - Hinden, R.: Internet Protocol, Version 6 (IPv6) Specification. The Internet Society, 1998., RFC: 2460, 1-7. o., (www.rfc-editor.org, [vagy pl.: www.isoc.org](http://vagy.pl.: www.isoc.org));

CERF, Vinton - Postel, Jonathan B.: Well Known Socket Numbers. Los Angeles, California, UCLA Computer Science Department, (March) 1972., RFC: 322, (www.rfc-editor.org, [vagy pl.: www.isoc.org](http://vagy.pl.: www.isoc.org));

CERF, Vinton: The Internet Activities Board. Reston, Virginia Corporation for National Research Initiatives, (September) 1989., RFC: 1120, 1-8. o., (www.rfc-editor.org, [vagy pl.: www.isoc.org](http://vagy.pl.: www.isoc.org));

BRADNER, Scott: The Internet Standards Process - Revision 3. Cambridge, MA, Harvard University, (October) 1996., RFC:2026, 2-17. o., (www.rfc-editor.org, [vagy pl.: www.isoc.org](http://vagy.pl.: www.isoc.org));

HARRIS, Susan (szerk.): The Tao of IETF - A Novice's Guide to the Internet Engineering Task Force. The Internet Society, Ann Arbor, Michigan, Merit Network, Inc., (August) 2001., RFC: 3160, 1-10. o., (www.rfc-editor.org, vagy pl.: www.isoc.org);

WEINRIB, Abel - Postel, Jonathan B.: IRTF Research Group Guidelines and Procedures. Hillsboro, Oregon, Intel Corporation - Marina del Rey, California, Information Sciences Institute, University of Southern California, (October) 1996., RFC: 2014, 1-6. o., (www.rfc-editor.org, vagy pl.: www.isoc.org);

PERKINS, Charles (szerk.): IP Mobility Support. Hawthorne, New York, IBM Corporation, (October) 1996., RFC: 2002, 3-24. o., (www.rfc-editor.org, vagy pl.: www.isoc.org);

PERKINS, Charles (szerk.): IP Mobility Support for IPv4. Mountain View, California, Nokia Research Center - The Internet Society, (January) 2002., RFC: 3220, 3-17. o., (www.rfc-editor.org, vagy pl.: www.isoc.org);

JOHNSON, David - Perkins, Charles - Arkko, Jari: Mobility Support in IPv6. The Internet Society, (June) 2004., RFC: 3775, 5-18. o., (www.rfc-editor.org, vagy pl.: www.isoc.org);

PERKINS, Charles - Calhoun, Pat - Bharatia, Jayshree: Mobile IPv4 Challenge/Response Extensions (Revised), The IETF Trust, (January) 2007., RFC: 4721, 2-11. o., (www.rfc-editor.org, vagy pl.: www.isoc.org);

Az internet történetéhez, fejlődéséhez, „privatizációjához” és műszaki alapjaihoz a fentiekhez képest is részletesebben. lásd:

SALUS, Peter H.: Casting the Net: From ARPANET to INTERNET and Beyond. Addison-Wesley Publishing Company, 1995.;

SEGALLER, Stephen: Nerds 2.0.1: A Brief History of the Internet. New York, NY: TV Books, L.L.C., 1998.;

REID, Robert H.: Architects of the Web: 1,000 Days that Built the Future of Business. New York, NY: John Wiley & Sons, Inc., 1997. (2. kiadás);

ABBATE, Janet: Inventing the Internet. Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 1999.;

BERNERS-LEE, Tim: Weaving the Web: The Original Design and Ultimate Destiny of the World Wide Web. New York, NY: HarperCollins Publishers, Inc., 2000.;

NAUGHTON, John: A Brief History of the Future: The Origins of the Internet. London, Phoenix - Orion Books Ltd, 2000., 77-91.;

GILLIES, James - Cailliau, Robert: How the Web was Born: The Story of the World Wide Web. Oxford, OX: Oxford University Press, 2000.;

LOOMIS, David G. - Taylor, Lester D. (szerk.): Forecasting the Internet: Understanding the Explosive Growth of Data Communications. Norwell, Massachusetts, Kluwer Academic Publishers, 2002.;

BROCK, Gerald W.: The Second Information Revolution. Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 2003.;

JAKOBS, Kai: Standardisation Processes in IT: Impact, Problems and Benefits of User Participation. Braunschweig/Wiesbaden, Vieweg & Sohn Verlagsgesellschaft, 2000.;

PICOT, Arnold (szerk.): The Future of Telecommunications Industries. Berlin-Heidelberg, Springer, 2006.;

PUIJE, Patrick D.: Telecommunication Circuit Design. New York, NY: John Wiley & Sons, Inc., 2002.;

BATES, Regis J. - Gregory, Donald W.: Voice & Data Communications Handbook. Berkeley, California, Osborne/McGraw-Hill, 2001. (4. kiadás);

NELLIST, John G. - Gilbert, Elliott M.: Understanding Modern Telecommunications and the Information Superhighway. Norwood, MA: Artech House, Inc., 1999.;

ZUIDWEG, Johan: Next Generation Intelligent Networks. Norwood, MA: Artech House, Inc., 2002.;

V. fejezet

A távközlési liberalizáció és a liberalizált piac fejlődési irányai

1. A távközlési konvergencia

A konvergencia-elméletek tudományos és elméleti alapjai a közgazdaságtudomány és a természettudományok (pl.: matematikában az analízis körében) területein kerültek kidolgozásra. A közgazdaságtudomány körében a *konvergencia-elmélet* a „szocialista és a kapitalista” gazdaság hasonló viselkedéseinek elemzése körében jelent meg.¹

A *szocialista és a kapitalista gazdaság* jellemzőit elemző konvergencia-elmélet alapján a szocialista és a kapitalista gazdaság az alapvető, „ideális” elméleti rendszereiktől, formáiktól eltérve hasonló viselkedés, működés mentén egységesülő keretekben és *közös - összefonódást* mutató - *irányban* haladnak. Az elmélet a két rendszer hasonló formáinak talaján az *elkerülhetetlen konvergencia* bizonyításáig, meghirdetéséig jutott el.

Napjainkra azonban a közgazdaságtudományban a konvergencia tudományos jelentőség nélkül elterjedt „*rövidítés*”, mégpedig: *a)* a különböző ágazatokon belüli termelési, üzemeltetési folyamatok, termék-kibocsátások és a termékek egymáshoz közelítésének, összefonódásának, egymásra épülésének, összeolvadásának, illetve *b)* az elkülöníthető piac-szerkezeti határok elmosódásának, egységesülő struktúrájának, egymásra hatásának, továbbá *c)* a helyettesíthetőség rendszerének *leírására*, kifejezésére használatos *elnevezés*, egységesítő fogalmi szintű *egyszerűsítés*.

A távközlés területén a *konvergencia* alapvetően a közgazdaságtudományban meghatározott jelentése szerint érvényesül, csak a távközlés *sajátosságaihoz* igazítva és különösen a távközlés technológiájának *fejlődésére* is „*adaptálva*”.

A konvergencia tehát számos tudományterületen alkalmazott és kidolgozott fogalmi rendszer, amelynek *jelentéstartalma* (összehajlás, összetartás) alapvetően és szemléletesen *kifejező* a távközlési infrastruktúra, szolgáltatási rendszer sajátos technológiai és piaci fejlődésére is.

A távközlési *infrastruktúra* ugyanis a technológiai fejlesztések nyomán alapvetően (szűk kivételekkel) *megosztható*, illetve a gazdasági és műszaki ésszerűségek mentén is *párhuzamosan* kiépíthető hálózati rendszer. Sőt az infrastruktúra kiépítése a piaci versenyben határozottan ösztönözhető. A távközlés alapvető sajátossága továbbá, hogy a párhuzamos *hálózati infrastruktúra együtműködése* és fokozatos (hozzáféréstől kiinduló) *összefonódása* a piaci verseny, illetve a szolgáltatási rendszer fejlődése körében *elengedhetetlen* követelmény.

A távközlési *szolgáltatások* tartalmát képező jelátvitelnek pedig alapvető *tulajdonságából* ered az egységes, egyeztetett működés és a szolgáltatások közötti szoros összefonódás. Ugyanez jellemző a piaci struktúrára is.

A távközlési piac és a technológia fejlődésének, működésének körében a konvergencia tehát eredeti jelentéstartalma alapján került átvételre, alkalmazásra.

Általánosan megállapítható azonban, hogy a *konvergencia-elmélet* a távközlés területén nem tekinthető *tudományosan megalapozott* elméleti rendszernek. A *konvergencia fogalmának*, vizsgálati *módszerének* „*belső*” *sajátosságai* alapján ugyanis a távközlési *konvergencia értékelhető tudományos eredményeket* nem képes elérni, felmutatni.

A távközlési konvergencia elméleti rendszere tehát *önálló tudományos eredmények elérésére alkalmatlan*. (A technológiai fejlődés, a szolgáltatási rendszer, a piaci működés, a gazdasági viszonyok, a távközlési igazgatás, a jogi szabályozás, a jogelmélet és a társadalmi hatások szempontjából egyaránt.)

A távközlési konvergencia tehát tudományos értelemben gazdasági, társadalmi, jogelméleti, műszaki eredményekkel, hatásokkal nem rendelkezik. Vagyis a konvergencia-fogalom használatának szinte *egyedüli értelme* a távközlés körében, hogy a piaci működés és a technológiai fejlődés szempontjából szemléletes *egyszerűsítést* és hasznos *leíró-módszereket, rendszerezéseket* biztosít.

A távközlési konvergencia fogalmának *ugyanis* minden egyes *elemzési területét* kitöltik *más tudományterületek*, tudományos értékek, kidolgozott elméleti rendszerezések és „valódi” eredmények.

A távközlési konvergencia legfontosabb elméleti, elemzési területei, különösen:

a) A *vertikális* konvergencia² (pl.: számítógép-hálózat beszédátviteli funkcióra való alkalmazása - pl.: VoIP).

b) A *horizontális* konvergencia³ (pl.: hálózatok alkalmassága különböző információ-továbbításra).⁴

c) A *piaci típusú* konvergencia⁵ (pl.: vállalati összefonódások, szövetségek, szervezetek, vállalatok közötti befolyás, termelési folyamatok, termelési szerkezetek helyettesíthetőségének, egységesülésének, ötvöződésének, változásainak, irányainak megállapítása, világgazdasági folyamatok, globalizáció gazdasági elemzése).

d) A *technológiai szempontú* megközelítés, a *technológiai értelemben* vett konvergencia (közös hálózati technológia, hálózati platformok semlegessége, hálózati hozzáférés szélesedése, hálózati integráció elemzése, stb).

e) *Szabályozási szint* (pl.: a konvergencia hatása a távközlés-szabályozás struktúrájára).

f) *Hálózati⁶ és szolgáltatási rendszerek* konvergencia-jelenségeinek struktúrája, elemzése, különösen: *a)* vezeték nélküli - vezetékes hálózatok, szolgáltatások közötti,⁷ *b)* informatika - távközlés közötti,⁸ *c)* az adat- és a hangátvitel közötti konvergencia, illetve *d)* egyes műsorterjesztési hálózatok, a távközlés és az informatika konvergenciája (multimédia konvergencia⁹ - bármely tartalom: audió, videó, kép, adat, szöveg, szöveg átviteli csatornájával, és a felhasználással összefüggő végrendszerek, végfelhasználói készülékek elemzése).¹⁰

g) Egyes hálózati és szolgáltatási rendszerek elemzése a *konvergencián belüli szerepe, illetve a konvergencia fejlődésére gyakorolt hatása* alapján. (Pl.: az internet (leggyakoribb elemzés), az ATM csomagkapcsolat hálózat,¹¹ a LAN hálózatok, az UMTS, a kábeltelevízió hatásai, szerepe, jelentősége a távközlési konvergenciában.)

A távközlési konvergencia - felsorolt - *elméleti rendszerébe* tartozó *területek* alapján *egyértelműen megállapítható*, hogy a *távközlési konvergencia-jelenség* minden egyes *tartalmi összetevőjét* más *tudományágak* kutatják, rendszerezik, illetve elemzik, értékelik, mégpedig valódi, lényeges tudományos jelentőséggel. Így különösen: *a)* a közgazdaságtudomány (piaci „konvergencia”, termelési folyamatok),¹² *b)* a műszaki tudományok (technológiai „konvergencia” és a kapcsolódó valódi értelmet képviselő technológiai fejlesztések, szabványosítás, stb.), *c)* jogtudomány (szabályozási hatások, a társadalmi és gazdasági viszonyok szempontjából szükségszerű szabályozási tárgyak, jogintézmények, jogérvényesítés, stb.), *d)* orvostudomány (vezeték nélküli távközlés sugáregészségügyi hatásai).

A konvergencia „elméleti” rendszerével összefüggésben *kiemelendő* továbbá, hogy a távközlési konvergencia fogalma *nem alkalmas a társadalmi jelenségek, hatások leírására*, az általánosan használatos „*információs társadalom*” elemzésére és értékelésére *sem*. Sőt a *távközlési konvergencia fogalma* *nem* is foglalja magában a *távközléssel összefüggő társadalmi viszonyok, jelenségek* fogalmát, értékelését. Vagyis *megalapozatlan, erősen túlzó és értelmetlen* elméleti keretet jelent a „*társadalmi jelenségek konvergenciáját*”, mint fogalom-rendszert a távközlési konvergencia fogalmának egyik *részterületeként*, önálló típusaként kezelni. A tudományos és elméleti jelentőségű *fogalmak* egyértelműen, gondosan, precízen meghatározott, illetve lehatárolt

és értékelt tartalmának fontosságából *következően nem fogadható el*, ha a távközlési konvergencia fogalmába egyszerűen „besöprik” a társadalmi jelenségeket is, hiszen akkor a távközlési konvergencia fogalma minden *ésszerűséget nélkülözve, értékelhetetlenül* pontatlan, lehatárolhatatlan és tartalmában is zavarossá válik. A távközlés *technológiai, gazdasági* folyamatainak és *piaci szerkezetének* változásait, jelenségeit leíró távközlési konvergencia fogalom tehát *csak összefüggésben* állhat egyes társadalmi viszonyokkal, folyamatokkal, de a társadalmi viszonyok változásainak, fejlődésének elméleti alapjait, rendszerét nem foglalja magában. A távközléssel összefüggő társadalmi viszonyok, társadalmi hatások elméleti struktúrája teljes egészében a *társadalomtudományok* (és nem a távközlés) keretébe tartoznak és megfelelő értékek, eredmények mentén a társadalomtudományok elméleti és fogalmi rendszerében elemezhetők.

E *tudományágakon kívül* a távközlési konvergencia azonban egyszerűen csak egy „jelenség”, amelyet *nem lehet* kitölteni *elméleti tartalommal*, hanem így vagy úgy nagyrészt „üresen” és értelmetlenül - de hangzatosan - elemezgetni lehet. Ebből *következően* az „*önálló távközlési konvergencia-elméletekkel*” kapcsolatban *megállapítható*, hogy a megfelelően *szemléletes rendszerezésen* és a *szóhasználati egyszerűsítésen túlmenően* tudományos, piaci, szabályozási, technológiai hatás kiváltására alapvetően *alkalmatlan* elméleti rendszert jelentenek.

A *távközlési konvergencia* tehát *két fő szempontból* rendelkezik *elméleti jelentőséggel*: a) a távközlés területén nagyon *kifejező* és szemléletes *szóhasználatként* funkcionál, illetve b) a valódi értékét megalapozó fontos és lényeges *rendszerezéseket* biztosít, amelyek a távközléssel szerteágazóan összefüggő tudományterületeken és a távközlés sajátosságai alapján kiemelten fontos nemzetközi összehasonlító vizsgálatok keretében *hatékonyan felhasználhatók*.

Vagyis a *távközlési konvergencia-jelenségek* leírásának, „elméletének” legfontosabb értéke a távközlés, az informatika és a média információátvitellel összefüggő folyamatos változásának, fejlődésének, illetve összefonódási struktúrájának, szintjeinek *rendszerezése*, továbbá a távközlés fejlődéséhez, változásaihoz igazodó rendszerezések alapján a *szemléletes szóhasználat* és az ebből eredő *egyszerűsítés*. (A *konvergencia* szó megjelölésével egységesen, egy szóban leírható a távközlési konvergencia-jelenség folyamatosan változó minden összetevője, tartalma.)

E *két* alapvető értéken *túlmenően*, a távközlés egyre határozottabban erősödő, gyorsuló fejlődési folyamatát is tekintetbe véve, a *távközlési konvergencia-elméletek* keretében *levont következtetések* alapvetően *ésszerűtlenek*, *szükségtelenek*, megalapozatlanok és kiszámíthatatlanok.

Mindebből *következően* tudományos és elméleti szempontból alapvetően *helytelen*, ha a távközlési konvergencia nem csupán a távközlés, az informatika és a média összefonódásának kifejezésére használatos elnevezésként és „jelenség-leírásként” funkcionál, hanem elméleti kereteket, elméleti következtetéseket „próbál” kitölteni.

Mindezek alapján a távközlési konvergenciát mint *általánosan használatos kifejezést* és annak *tartalmi összetevőit* szükséges röviden ismertetni, ugyanis a konvergencia-jelensége alapvető hatást gyakorol a liberalizáció folyamatára és a liberalizált távközlési piac fejlődésére, működésére.

A távközlési konvergencia tehát az „egyszerűsítési, rövidítési” szempontrendszer alapján kerül rövid leírásra, mégpedig a dolgozatban több szempontból és helyen is használt „(távközlési) konvergencia” megnevezés *alapvető jelentésének* tisztázása érdekében. E módszer segítségével ugyanis elegendő a dolgozatban csak a „konvergencia” szóhasználat, hiszen a mögöttes összefoglalt, lényeges jelentéstartalom ehelyütt ismertetésre kerül. (*Módszertanilag* tehát akként kezelendő a dolgozatban a *konvergencia jelentése*, hogy az *ehelyütt* leírtak *tartalma*, a dolgozatban: *konvergencia* elnevezéssel kerül *rövidítésre*.)

A távközlési konvergencia a liberalizáció folyamatában és a távközlés fejlődése mentén már hagyományosnak tekinthető távközlési területek körében is általánosan érvényesült, de az információ-átvitel jelentőségének fokozatos növekedése, technológiai fejlődése alapján a

konvergencia „túlnöve” a „hagyományos” távközlési szektorokon fokozatosan kiterjedt a *távközlés, az informatika és az elektronikus média jelátvitel* szempontjából egységesedő keretére, rendszerére is.

(Ezt a jelenséget és fejlődési irányt általánosan infokommunikációs konvergenciának is nevezik.)

A konvergencia megkülönböztethető *főbb területei* közül kiemelendő (a konvergencia területei számos vonatkozásban a liberalizáció folyamatához is igazodnak):

A) A távközlés hagyományosnak tekinthető területein belüli konvergencia.

(A távközlés fogalmáról, fejlődéséről és részterületeiről lásd az I. fejezet 5.11., a III. fejezet 1., valamint a IV. fejezet 1. és 6-7. pontjait.)

(Pl.: a vezetékes telefon és a mobiltávközlés együttműködése, piaci, technológiai összefonódása.)

A liberalizáció világszerte kiszélesedő folyamatában a távközlésen belül említett *„hagyományosnak tekinthető területek”* megjelölése magyarázatra szorul:

A liberalizáció kezdetéig a távközlés fogalma alapvetően a *telefonhálózati* - „közüzemi” - infrastruktúrát és *telefon-szolgáltatási* rendszert foglalta magában (a dolgozatban a távíró nem kerül említésre).

A távközlési liberalizáció átfogó folyamatában azonban a telefonszolgáltatással szoros összefüggésben rohamos ütemű *fejlődésnek* indultak a szolgáltatás (átviteli) *tartalmát*, infrastruktúráját tekintve *távközlésnek* minősíthető területek, azokon belül is a *nyilvános* szolgáltatások. (Fontos, hogy a *nyilvános szolgáltatási rendszerek*, mert a távközlés *telefonszolgáltatáson kívüli* részterületein a zártcélú, *nem nyilvános* infrastruktúra és szolgáltatások már a liberalizációt jóval *megelőzően* is jelentősnek mondhatók.) Az ide sorolható - már többször is részletesen elemzett, rendszerezett - területek, különösen: *a)* mobiltávközlés, *b)* a műholdas távközlés, *c)* a telefon-, a mobil- és a műholdas-távközlési hálózati infrastruktúrákkal szorosan összefonódó adatátviteli hálózati és szolgáltatási rendszerek, valamint *d)* igen sajátosan, illetve a legkésőbb az internet. Ezek a területek a liberalizáció kiterjedt folyamataiban már hagyományosan távközlési területeknek (szektoroknak) minősíthetők. (Hangsúlyozandó, hogy az internet csak igen jellemző sajátosságok mentén minősíthető távközlési területnek, rendszernek.)

A távközlésen belüli hagyományosnak tekinthető területek egységes, összefonódó működése, „konvergenciája” napjainkra már *nem jelent önálló, elkülönült „konvergencia”* fogalmi rendszert. A távközlés hagyományos fogalmába tartozó szektorok hálózatainak, nyilvános szolgáltatásainak együttműködése, *összefonódása* ugyanis a liberalizáció folyamatában fokozatosan a *távközlés sajátosságaiból* eredően *egyértelművé* és alapvetővé vált. Vagyis e területekkel összefüggően a távközlés fogalma külön konvergencia megjelölés nélkül is magában foglalja a hálózatok és a szolgáltatások összefonódását, szoros egymásra hatását, egységét, tehát „konvergenciáját”. (Mind a hálózati infrastruktúra, mind a piac szerkezete, mind a szolgáltatási rendszer, mind pedig a szabályozás szempontjából.)

A *távközlés területein belüli konvergencia* általános fogalmi szinten tehát az egyértelműen konvergáló, a konvergencia szempontjából külön elemzést, fogalmi megjelölést sem igénylő *részterületét* képezi a napjainkra kialakult *távközlési konvergenciának* (infokommunikációs konvergenciának).¹³

B) A távközlés és az informatika „konvergenciája”: A telematika.¹⁴

(A telematika és a konvergencia fogalmának összefüggéseiről, illetve a telematikáról röviden lásd a III. fejezet 2. pontjában.)

Ahogy már említésre került telematika a távközlési konvergencia egy korai sajátos részterülete, fogalmi rendszere, amely az *alap- és kiegészítő telefonszolgáltatás* mellett a telefonhálózathoz kötött nagyobbrészt informatikai, adatátviteli szolgáltatásokat foglalta magában.

(Az informatika és a távközlés összefonódásakor a médiával összefüggő digitális átállás (illetve a szélessávú adatátvitel) ugyanis még nem volt olyan fejlettségi szinten, amely a konvergencia napjainkban használatos fogalmának megjelenését lehetővé tette volna.)

Általánosan megállapítható tehát, hogy a távközlés egyes területeinek fejlődésében és sajátos konvergenciájában történetileg és jelentőségét tekintve is elsőrendű állomás: *a)* a telefon (telefonszolgáltatás, infrastruktúra) és *b)* az informatika (informatikai szolgáltatások, infrastruktúra) összefonódása, egymásra ható fejlődési iránya.

A távközlés és az informatika konvergenciája, a telematika fogalma a *távközlés fejlődése* mentén, a kiterjedt - következő C) pontban foglalt - távközlési konvergencia alapján napjainkban *már nem használatos*.

A liberalizáció folyamatában a távközlés és az informatika „önállósult” konvergenciája legszemléletesebben és legteljesebben az Egyesült Államokban bontakozott ki, amely sajátosan a szabályozás kereteiben, illetve a két infrastruktúra és szolgáltatási rendszer tartalmi elhatárolásában is megjelent.

C) A digitális technológiai fejlődés alapján a *távközlés, az informatika, az elektronikus média* és külön jelentőséggel az *internet*¹⁵ *konvergenciája*.

A rohamos ütemű digitális technológiai fejlődés alapján napjainkra e pontban foglalt konvergencia-típus tekintetében használatos általános értelemben a *távközlési konvergencia fogalma*.

(Ezen belül a műsorterjesztés, az elektronikus médiapiac, a médiaigazgatás, illetve az audiovizuális, kétirányú, interaktív tartalmi keretek konvergencia jelenségei és hatásai sajátosságukból adódóan *önálló, elhatárolható* területet is képezhetnek a távközlési, infokommunikációs konvergencia rendszerében.)

Miután kizárólag jelen - C) - pontban meghatározott struktúra jelenti a távközlési konvergencia fogalmát, ebből következően a *továbbiakban* ez a „konvergencia-jelenség”, „konvergencia-terület” kerül elemzésre.

A *távközlési konvergencia* fogalmának, tartalmának megjelenését és egyre szélesebb körű használatát a *távközlés*, valamint az azon kívüli területeknek tekintett *informatika és elektronikus média* (átviteli platformjainak) mind szorosabb technológiai, szolgáltatási és piaci összefonódása tette szükségessé.¹⁶

Fontos kiemelni, hogy az említett három terület vonatkozásában kialakult konvergencia-fogalom tartalma a társadalmi, technológiai és a gazdasági viszonyok (a távközlés szempontjából kizárólag együttesen értékelhető) fejlődése alapján *napjainkra* már elérte a valódi *szabályozási, távközlés-igazgatási jelentőséggel rendelkező szintet*. Ebből következően a nemzetközi szervezetekben, a regionális integrációk keretében, és az egyes országokban folyamatban lévő távközlés-politikai, távközlés-szabályozási (felül)vizsgálatok, értékelő, elemző tevékenységek egyik legfontosabb, meghatározó szempontját és alapját a konvergencia egyre kiterjedtebb struktúrája képezi.

A konvergencia fokozatosan kibontakozó folyamata szempontjából megjegyezendő, hogy a távközlés területén világszinten élen járó *Európai Közösség* ugyan már az 1990-es évek közepén komoly vizsgálat alá helyezte a távközlés, a média és az informatika konvergenciájának rendszerét, amelyre alapítva távközlés-politikai, közgazdaságtudományi, jogtudományi és technológiai szempontból is számos *jelentős elméleti* következtetésre, eredményre jutott.¹⁷ Az 1990-es évek közepén azonban a piaci, a technológiai és a társadalmi viszonyok *még nem érték el* a elméleti alapon kidolgozott konvergencia-fogalom által jellemzett szintet. Az Európai Közösségben tehát a konvergencia részletes vizsgálatának eredménye alapján ugyan megállapításra került az akkori szabályozási rendszer felülvizsgálatának - már a konvergenciára is tekintettel lévő - szükségessége, azonban az *Európai Közösség* 2003-ban hatályba lépett elektronikus kommunikációra vonatkozó *keretszabályozási rendszere* (a *továbbiakban: az Európai Közösség hírközlési keretszabályozási rendszere*) és azon belül a Keretirányelv¹⁸ *mégsem* a kiterjedt *konvergencia* talaján áll.

Sőt általánosan megállapítható, hogy az Európai Közösség keretszabályozási rendszerében a konvergenciával, különösen pedig a *távközlés és a média konvergenciájával* összefüggésben meghatározott néhány elvi jellegű rendelkezést *sem alkalmazták, érvényesítették* a tagállamok (és e rendelkezésekre épülő piacokkal kapcsolatos szabályozó hatósági eljárások sem jártak eredménnyel).

Mindennek egyik *alapvető oka*, hogy a távközlési konvergencia elméleti kereteit Európában a társadalmi és a gazdasági viszonyok egészen napjainkig nem igazolták vissza, nem érték el, illetve ahhoz nem is alkalmazkodtak. A jogi szabályozás és a jogérvényesítés tartalma pedig a társadalmi, gazdasági viszonyokhoz igazodik, azt tükrözi vissza. Az Európai Közösségben tehát a társadalmi és gazdasági viszonyok alapján a távközlés-jogi szabályozás még távolról sem a távközlési konvergenciára épül, függetlenül attól, hogy a konvergencia-jelenség fejlődése már elméleti szinten más elvi rendszerű szabályozást igényelne.

A *konvergencia folyamatát* kiváltó, kialakító *legfontosabb szempontok*:

a) Egyrészt a *digitális technológia* óriási léptékű fejlődése.

b) Másrészt a távközlés, az informatika és az elektronikus média óriási ütemben fejlődő közös, egységes *technológiai, hálózati* alapja.

c) Harmadrészt az utóbbi három évtizedben az információ továbbításának, tárolásának és feldolgozásának *költségei* több mint egy milliomod részére, illetve fajlagosan 30-40 ezred részére csökkentek.¹⁹ (Ennek *szemléltetésére* megjegyzendő, hogy az 1980-as évek elejétől az 1990-es évek végéig a számítógép-, a telefon- és a televíziós hálózatok több mint egymilliószorosukra növelték adatátviteli kapacitásukat. Ha az *autógyártás* hasonló ütemben fejlődött volna, akkor egy átlagos autó már az 1990-es évek végén 1000 - 1500 forintba került volna és 1 liter benzinnel kb. 100 000 kilométert tett volna meg.²⁰)

A konvergencia fogalma és jelensége *legáltalánosabban* a technológia, a hálózatok és a gazdaság fejlődése, valamint a piacok és a szolgáltatások szintjén közelíthető meg. A távközléssel összefüggő elméleti alapok keretében azonban ezek közül kizárólag a *technológiai értelemben* vett konvergencia minősíthető a *távközlési konvergencia* fogalmában és elméleti rendszerében *önállóan* értékelendő konvergencia-jelenségnek. Az elemzés *elméleti szempontból* ésszerű, lényegi alapja azonban még a technológiai, hálózati konvergencia keretében is csak a *jelentés-tartalom* és a *szóhasználat* ismertetésére szorítkozhat (a konvergencia-elméletekkel összefüggésben már elemzett szempontok alapján).

*Technológiai értelemben*²¹ a konvergencia egyik legfontosabb alapja a *digitális jelekkel* összefüggő műszaki fejlődés, illetve a hálózati platform-semlegesség amelynek következtében a hagyományos és az új kommunikációs szolgáltatások - akár hang, adat, szöveg, képanyag, mozgókép, hang- és kép (audiovizuális) műsorok - *különböző típusú hálózaton* keresztül is nyújthatók. A kibontakozó óriási fejlődés legjelentősebb tényezője pedig, hogy a távközlési, a média és az információ-technológiai (IT) szektorok egyre nagyobb mértékben alkalmazzák ugyanazon technológiákat.

(Az „újabb típusú, konvergáló” kommunikációs termékek és szolgáltatások közül kiemelendő, pl.: a) otthonról végzett banktevékenység, b) vásárlás az interneten keresztül (telebanking, teleshopping), c) hangtovábbítás az interneten, d) e-mail, e) adathozzáférés, internet összeköttetés a mobiltelefon hálózatokon keresztül, f) WAP platform, g) televízióval kombinált on-line, audiovizuális szolgáltatások web-en történő (webcasting) közvetítése, h) VoIP szolgáltatási rendszer, i) műholdas szélessávú adatátviteli, internet hozzáférési szolgáltatások, j) vezetékes telefonhálózaton szélessávú adatátviteli infrastruktúra, szolgáltatási rendszerek, k) kábeltelevízió hálózaton keresztül, telefon- és internet-szolgáltatás)

Ebből következően a távközlési-, a média- és az információ-technológiai szektorok fokozatosan, de határozottan felgyorsult ütemben a kölcsönös termék- és platform-fejlesztés, valamint a kölcsönös szektorbeli résztulajdon irányában haladnak.

Mindezt a távközlés fejlődésének az a sajátossága alapozza meg, hogy az egyes különböző *szolgáltatástípusok* több egymástól *eltérő képességgel* rendelkező *hálózatokon* is elérhetők. Megvalósult ugyanis a különböző szolgáltatási rendszereket, szektorokat átfogó távközlési infrastruktúra, amelyben az egyes *hálózatok együttműködnek és átjárhatók*. (Minderről lásd a III. fejezet 2. pontjában és a IV. fejezet 4. pontjában.)

(Pl.: fix telefonról hívható a mobiltelefon, az internet-hálózat szolgáltatásai, műsorelosztó hálózaton nyújtott adatátviteli, internet, telefon szolgáltatások stb.)

Az egyes szolgáltatási rendszerek, hálózatok átjárhatóságának műszaki lehetősége, fejlődése kiemelt jelentőségű a távközlés területén, ugyanis ezáltal a minőségi és technológiai fejlődés mellett a szolgáltatások választéka is óriási ütemben bővíthetett.

E műszaki fejlődés képezte egyik *legfontosabb alapját* a távközlési szektor robbanásszerű gazdasági növekedésének, a gazdasági verseny addig elképzelhetetlen felélénkülésének és mindezek alapján a távközlési *liberalizáció*, illetve a távközlési *konvergencia* kibontakozásának is.

1) A technológiai értelemben vett konvergencia fontos és rendszerezhető területe a *fogyasztói eszközök, készülékek* (mint például telefon, televízió és személyi számítógép) összefonódása, *egységes* felhasználást biztosító működése. A konvergencia keretében a végrendszerek, végberendezések, felhasználói készülékek tehát funkcionálisan egységesülnek, illetve a szolgáltatás és a működés szempontjából integrálódnak.

(Pl.: adatkommunikációra, WAP funkcióra alkalmas mobil rádiótelefon készülék, mobiltelefon MMS képessége, személyi számítógépek sokoldalú felhasználása.)

2) A technológiai konvergencia fontos alapja a *hálózati konvergencia*, amelynek sajátos és egyre jelentősebb részterülete a *műsorterjesztés hálózati platformjának* digitális fejlődése, átállása. A műsorterjesztési hálózatokra épülő szolgáltatási rendszer szempontjából pedig az audiovizuális szolgáltatások, amelyek korábban az analóg média technikai feltételei közt csak meghatározott, elhatárolt hordozóeszközökön, csatornákon keresztül jutottak el a felhasználókhoz. A digitális környezetben az *audiovizuális szolgáltatások* többféle, egymással versengő infrastruktúrán is továbbíthatók lettek. Ennek általános következménye a konvergencia folyamatában, hogy a „*tartalom*” (a hálózaton átvitt tartalom) fokozatosan *függetlenné* válik a továbbítására használt hálózati rendszertől, a hálózati platformtól.

(Pl.: internetes rádiók működése és a televízió-műsor internet hálózaton történő (webcasting), akár interaktív szolgáltatásokat is megalapozó átviteli rendszere, IPTV.)

A távközlési konvergencia fejlődését, struktúráját tekintve meghatározó jelentősége, szoros összefüggései és átfogó hatásai alapján a műsorterjesztési platformok rendszeréből kiemelendő a kábeltelevízió hálózat.

3) A korábbiakban már többször említésre került, hogy a dolgozat terjedelmi okok és a távközlési liberalizációtól elhatárolható sajátos jellemzők alapján nem foglalkozik a műsorterjesztési platformokkal, így a műsorterjesztés és a konvergencia összefüggéseivel sem. Mégis a konvergenciában és az NGN koncepcióban betöltött jelentősége, a jövőbeli fejlődési irányok, illetve a távközlési liberalizációtól való elhatárolást megalapozó sajátosságai alapján a *kábeltelevízió* hálózati- és szolgáltatási rendszerének (a továbbiakban: *KTV*) néhány jellemző ismervét szükséges kiemelni a távközlési konvergencia körében. A műsorterjesztési rendszerek típusai közül ugyanis napjainkig mind szabályozási, mind piaci értelemben a KTV mutatja a legszorosabb *összefüggést* a liberalizált *távközlési piaci* verseny-szerkezet működésével, fejlődésével és *távközlési konvergencia* struktúrájával.

A távközlési liberalizáció, a konvergencia és a KTV rendszere *két fő irányú* összefüggést mutat. *Egyfelől* a *távközlés fejlődése* alapozta meg a KTV távközlési típusú szolgáltatásainak megjelenését, széleskörű elterjedését. Vagyis a távközlési *liberalizációt megelőzően* kizárólag *műsorterjesztésre* alkalmas, elhatárolható és „elszigetelt” (analóg) KTV rendszer a távközlés fejlődéséből eredő *piaci és technológiai hatások* alapján vált sokrétű (analóg és digitális) *interaktív képességgel*, illetve *szélessávú, minőségi értéknövelt* szolgáltatásokkal rendelkező korszerű és a *távközlés fejlődésének fontos részét* képező *hálózati rendszerré* (és e szerepe a *jövőben* csak erősödni látszik). *Másfelől* azonban e fejlődés eredményeként a *fordított* irányú, tehát a *KTV felől* érkező hatások is egyre határozottabban jelentkeztek, mégpedig a távközlési piac egészében. Vagyis a KTV fokozatosan a *távközlési piac-szerkezetben is* jelentős hatások kiváltására alkalmas *szélessávú multimédia* hálózati platformmá vált.

Az 1990-es évektől a korszerű hálózatfejlesztési elemek által nyújtott lehetőségek körében a KTV üzemeltetőjének gazdasági ereje határozta meg a *fejlesztés ütemét*, minőségét. Ma már azonban többnyire a *komoly tőkeerővel* és széles előfizetői bázissal, így fejlesztési lehetőségekkel rendelkező *KTV társaságok* jelentik a kábeltelevíziózás fejlődésének alapját. A kábeltelevízió hálózat napjaink gazdasági és technológiai viszonyainak megfelelő (és óriási

költségigényű) *digitális fejlesztése* mentén képes valódi sokcsatornás, interaktív szolgáltatások ellátására.

(Pl.: kábeltvé hálózaton keresztül nyújtott adatátvitel, szélessávú internet-elérés, telefonszolgáltatás, az IP alapú telefónia, az igény szerinti videó és adatbanki hozzáférés).²²

A távközlés területén fokozatosan egyre kiemeltebb jelentőséggel rendelkezett, hogy a KTV rendszerrel kapcsolatos átfogó fejlesztések alapján a *KTV hálózat* számottevő *versenyt* alapozhat meg a vezetékes *telefonhálózat* igen költséges, valamint szűk keresztmetszetet képviselő és párhuzamos kiépítésében nehezen vagy egyáltalán nem helyettesíthető részében, vagyis a már többször említett *helyi hálózat* tekintetében.

Sőt, számos országban jelentős verseny alakult ki a KTV szolgáltatók és a telefonszolgáltatók között. (A piaci verseny főbb területei: szélessávú adatátvitel, internet hozzáférés, kábeltelevízió hálózaton keresztül nyújtott telefonszolgáltatás-kábeltelefon.)

A digitális technológiai fejlesztések mentén a kábeltelevízió, mint sokoldalú multimédia platform tehát szintén rendelkezik ugyan speciális, de az *előfizetőikig kiépített* fejlett hálózati struktúrával, amely komoly versenyt támaszt telefonszolgáltatók hálózataival és szolgáltatásaival szemben. Az előfizetői, *helyi hálózati* rendszerek *sajátos változata* ugyanis a fényvezetős kábelhálózat és a koaxiális rézvezetőjű kábeltelevíziós hálózat összetett kombinációja, a *HFC (Hybrid Fibre-coaxial)*, amely a kábeltelevízió hálózatok optikai rendszerű fejlesztésében kialakított *fejlett, szélessávú helyi kábeltelevízió hálózatot* jelöl. Ebből következően mindkét irányból elindult a konvergencia.

(A telefonszolgáltatók részéről, pl.: nyilvános telefonhálózaton keresztül - műsorterjesztés (IPTV), telefonszolgáltatók által - kábeltelevízió szolgáltatás beindítása, amennyiben az adott országban megengedett, akkor egyes kábeltelevízió szolgáltatók felvásárlása, befolyásszerzés egyéb összefonódások, stb.; A kábeltelevízió szolgáltatók oldaláról, pl.: szélessávú internet hozzáférés, telefonszolgáltatás, stb.)

A *KTV* hálózatokat *eredetileg egyirányú* hálózatként a televízió és rádió műsorjelek átvitelére optimalizálták. A *fejlesztések* hatására azonban - ahogy a fentiekben említésre került - fokozatosan egyre szélesebb körben váltak alkalmassá különböző távközlési szolgáltatások, azon belül különösen a *szélessávú internet* és a *beszédcélú szolgáltatások* nyújtására.

A fejlesztések révén a digitális KTV hálózatok akár az összes - beleértve a videót - távközlési szolgáltatás, de különösen a hang és az adatátvitel csomagkapcsolt rendszerű átvitelére is képes.

Ezen túlmenően a fejlett KTV hálózatok olyan platformot kínálnak, amelyen a *szolgáltatásalapú* funkciók *függetlenek* az alattuk működő *átviteli technológiáktól*.

A KTV hálózati rendszer hátránya azonban, hogy nem teszi lehetővé, nem támogatja a különböző szolgáltatók irányában történő *korlátlan hozzáférés lehetőségét* és a *mobilitást* sem.

A hálózat utolsó szakaszán (a felhasználók szempontjából nézve), tehát az említett *helyi hálózat* szintjén ugyanis a *KTV hálózatok* nagymértékben *különböznek a telefonhálózatoktól*.

A *helyi kábel fejállomással* kezdve - ami a PSTN hálózat központi egységének feleltethető meg - a kábel hálózat tradicionálisan *koaxiális rézkábelre* épül. A hálózat méretétől függően *több fejállomás* kapcsolódik *egy központi fejállomáshoz*, amelyben az *előfizetők nem egyéni rézépárral* (helyi hurok), hanem egy közös „*alhálózaton*” keresztül kerülnek összeköttetésre. A hálózat tehát *fa struktúrájú*, amely követi az utcákat és elágazik az érintett épületeknél. A kábelhálózat előfizetőinek kisebb csoportjai pedig a fa struktúrához fűrtszerűen kapcsolódnak. A fejállomás és a fogyasztói csoportok között pedig hub-ok helyezkednek el, melyek feladata a jelek szétosztása. A fogyasztói csoporton belül az előfizetők egyetlen koaxiális rézkábel kapacitásán osztoznak. A KTV hálózat („fa”) topológiájának, struktúrájának indoka, alapja, hogy a *KTV hálózat eredetileg műsorelosztás* céljára épült, amelyben az összes előfizető ugyanazt a jelet kapja és nem szükséges visszirányú jel (interaktivitás) az egyedi előfizetőktől.

Az 1990-es években kiterjedt *távközlési liberalizáció* folyamata és különösen a liberalizált piaci működés kerete a távközlési hálózattal nem rendelkező KTV szolgáltatók számára - szerte a világon - komoly ösztönzést jelentett a *hálózat átépítésére, fejlesztésére, bővítésére*. A hálózatfejlesztések alapvető célja, hogy a KTV hálózat alkalmassá váljon a *kétirányú távközlési szolgáltatások* nyújtására.

(Az Egyesült Államokban a KTV fejlesztések sajátos fő kiváltó oka volt továbbá a *műholdas technológia* „nagyon hamar” (más országokat jelentősen megelőzve) megjelent versenye és e versenyből következően a csatornaszám növelése iránti igények teljesítése a KTV szolgáltatók részéről.)

A KTV hálózat átépítésének, fejlesztésének tipikus és együttesen megvalósítandó fő irányai: a használt *frekvenciatartomány kiszélesítése*, a *visszirányúsítás* és az *interaktivitás* megvalósítása. A hálózatok átépítése természetesen a *hálózati topológiájában* is jelentős változtatásokat igényelt. (A KTV szolgáltatók által napjainkban már általánosan csomagkapcsolt módon - IP alapon - nyújtott hang- és az adatátviteli szolgáltatások biztosítása érdekében.)

E fejlesztési folyamat körében az adott hálózati szakaszon a réz koaxiális kábelek *optikai vezetékekre* történő kicserélése esetén nevezik az *átépített kábelhálózatot*, az említett: *hibrid optikai-koaxiális hálózatnak* (hybrid fibre-coaxial network, HFC).

A *dinamikusan skálázható* hibrid optikai-koaxiális kábel hálózatok tehát lehetőséget adnak a szolgáltató számára, hogy *folyamatosan* a már meglévő *keresletre szabják* az átviteli kapacitást. A fogyasztói igényekhez igazítható átviteli kapacitás-fejlesztés pedig biztosítja a *kevésbé kockázatos* sávszélesség-növelő, hálózatfejlesztő stratégiák kialakítását.

A nagyobb KTV szolgáltatók többnyire saját *optikai gerinchálózatot* is kiépítenek, ugyanis mind az adatátviteli, mind a telefon(hang)-forgalmat is, amíg csak lehetséges *saját törzshálózatukon* igyekeznek tartani és üzleti érdekeik alapján csak egy magasan koncentrált ponton létesítenek összekapcsolást más szolgáltatókkal.

A KTV *osztott jellege* alapján kiemelendő továbbá, hogy a felhasználó számára *nem biztosít garantált sávszélességet*, úgy *mint a DSL* technológia.

A visszirányúsított kábel hálózatok továbbra is a *hagyományos műsorelosztás* útján nyújtják a lineáris vagy igényhez kötött *videó szolgáltatásaikat*. (Pl.: televízió programok, fizetős műsorok, VoD (Video on Demand) vagy digitális videó felvétel (DVR) szolgáltatásokat.) A KTV hálózatok ugyanis elegendő kapacitással rendelkeznek akár több száz digitális TV program egyidejű leadására is.

A KTV hálózatokon tehát a videó, illetve a *műsorterjesztő* szolgáltatásokat a KTV szolgáltatók alapvetően *nem csomagkapcsolt* átvitel keretében látják el és a kábelhálózatok jelentős része még napjainkban is az analóg tévé műsorszélesztési, műsorelosztási technológiát használja (PAL vagy NTSC).

A kábeltelevíziózás, a KTV infrastruktúra és szolgáltatási rendszer tekintetében igen határozott *különbségek* figyelhetők meg az *Egyesült Államok, Japán és az Európai Közösség* között.

Így, pl.: az *Egyesült Államokban* hagyományosan sokkal elterjedtebb a KTV hálózati platform, mint Európában, amelyből következően az Egyesült Államokban - Európához képest - a KTV szolgáltatók és szolgáltatások lényegesen nagyobb jelentőséggel rendelkeznek a távközlési piaci verseny keretében. *Japánban* a KTV jelentősége számos sajátosság mentén, de szintén viszonylag korlátozott, különösen a szélessávú piacon. (Magyarország - Európa egészét tekintve - ebben a tekintetben határozott kivételt jelent, ugyanis hazánkban az európai átlaghoz képest a jelentősen magasabb a KTV elterjedtsége.)

A KTV piaci, távközlési szerepének eltérései a KTV rendszerre vonatkozó távközlési szabályozás rendszerében is határozott különbségeket okoznak.

A távközlési szabályozás és a liberalizációs folyamat a KTV igazi „otthonában”, az *Egyesült Államokban* (és Kanadában) is igen sajátosan érinti a KTV szolgáltatókat és a szolgáltatás rendszerét. Mindkét országban ugyanis a *KTV szolgáltatók* biztosítják a *szélessávú hozzáférések* több mint felét. Ebből következően különösen e két ország távközlési szabályozása keretében folyamatosan felmerülő, állandósult jellegű elvi probléma, hogy a *KTV távközlési piaci versennyel* összefüggő (aszimmetrikus) szabályozása *egyfelől* esetleg közérdeket érintő *hátrányokat* okozhat (pl.: a kábeles infrastruktúrán nyújtott szélessávú hozzáférés terjedésének visszaesését), *másfelől* viszont jelentős *közérdekű előnyöket* is kiválthat (a szolgáltatás alapú verseny intenzitásának növelésével). Az Egyesült Államokban és Kanadában *napjainkig* e *hátrányok* és *előnyök* közötti *egyensúly garantálása* képezi a *KTV távközlési szektor-specifikus szabályozásának alapját*.

Az *Egyesült Államokban* (és Kanadában) tehát a fenti problémakör alapján ugyan nem túl határozottan, de az *FCC* (és a *CRTC-Canadian Radio-television and Telecommunications Commission* is) előírta a *meghatározó KTV szolgáltatók* számára a *szélessávú infrastruktúrájukhoz* való hozzáférés biztosításának kötelezettségét és a nagykereskedelmi árképzést (az adott piacra belépni szándékozó szolgáltatók részére).

A *kötelezettség rendszer* azonban - érvényesülését és a piaci viszonyokat tekintve - szinte *teljesen hatástalannak* bizonyult. Miután a kötelezett KTV szolgáltatóknak nem állt érdekében a szolgáltatás alapú verseny saját infrastruktúrájukon keresztül történő biztosítása és hagyományosan nem is tartoztak a távközlési versenyszabályozás keretébe, ezért *minden eszközzel gátolták* a folyamatot.

(Így pl.: *a*) műszaki lehetetlenségre hivatkoztak, *b*) teljesíthetetlen műszaki ajánlásokat fogalmaztak meg a nagykereskedelmi hozzáférés megvalósítása körében, *c*) csak a piaci versenyt nem okozó, „veszélytelen” kisebb piaci erejű szolgáltatókkal kötöttek hozzáférési megállapodást, *d*) erősebb szolgáltatókkal ellehetetlenítették a tárgyalási folyamatot, *e*) az esetleges megállapodások körében egyoldalú feltételeket szabtak, amelyek szintén megakadályozták a versenytárs részéről kialakítható piaci versenyhelyzetet.)

A KTV szolgáltatók hozzáférési kötelezettségének garantálását *napjainkig nem sikerült* megoldani a szabályozás és a piaci viszonyok keretében.

Ehhez képest az *Európai Közösség* legtöbb tagállamban a KTV szélessávú és hangszolgáltatási rendszere sokkal *kisebb szerepet* képvisel a távközlési piac keretében. Ebből következően a vonatkozó *szabályozás alapja* a *KTV szolgáltatók megerősítése* az inkumbens, illetve egyéb jelentős piaci erővel rendelkező vezetékes telefonszolgáltatókkal szemben. Vagyis az Európai Közösségben *fel sem merült* a KTV szolgáltatók vonatkozásában a *hálózati együttműködés, hálózati hozzáférés* (pl.: bitfolyam) kötelezettségének előírása. A KTV szolgáltatókkal, szolgáltatásokkal összefüggésben általánosan megállapítható, hogy a társadalmilag optimális közpolitika kialakítását az *Európai Közösség* hírközlési keretszabályozási rendszere alapvetően a *tagállamokra* (a helyi adottságokra) bízta (amely jelentős sajátosság a távközlés - európai közösségi szintű - egységesen, részletesen és garanciálisan szabályozott rendszeréhez képest).

Az Európai Közösségben tehát *a*) egyrészt a *távközlési liberalizáció* folyamata csak „érintőlegesen” terjedt ki a KTV piaci mechanizmusára, hálózati rendszerére és a KTV szolgáltatókra, *b*) másrészt a KTV rendszere nem a távközlési szektor-specifikus versenyszabályozás szempontjából, hanem kizárólag a távközlési piaci verseny kibontakozásának elősegítése, illetve a hálózati platform semlegessége mentén került a távközlési igazgatás és szabályozási rendszer keretébe.

4) A *platform függetlenség* legrelevánsabb alapja azonban az *Internet Protokoll* - IP és az internet (lásd a IV. fejezet 6.2. és 7. pontját).

Az *internet*, mint a legjelentősebb IP alapú hálózat robusztussága és nyitottsága mentén képes a *multimédia szolgáltatás* valamennyi elemének (szöveg, kép, mozgóképek, videó, interaktív televízió-műsor, hang) terelésére, átvitelére és lényegében valamennyi audiovizuális tartalom továbbítására is. A *technológiai* értelemben vett *digitális korszak*, a *konvergencia* fejlődésének hatása tehát eddig az internet szektorában²³ a legradikálisabb. Az internet a konvergencia szimbolikus és elsődleges mozgatórugójának, hajtóerejének is tekinthető, amely igen gyors ütemben fejlődött ki egy kormányzati, elméleti hálózatból erőteljes kommunikációs és kereskedelmi platformmá. A konvergencia szempontjából igen jellemző tulajdonságának tekinthető, hogy egyidejűleg funkcionál a *publikálás* és a *kommunikáció* közegeként is. Az internet tehát kiemelt jelentőségű eszköz a felhasználók számára egyrészt a már meglévő szolgáltatások (elektronikus posta, videó, hanganyag, hang-telefon), másrészt pedig a teljesen új és folyamatosan fejlődő, változó szolgáltatások továbbításában is.

5) A digitális *technológiai fejlődés* infokommunikációs konvergencia kibontakozása szempontjából is kiemelkedő tulajdonsága az infrastruktúra *rétegekre tagolható szerkezete*, amelyben az egyes rétegek nyílt és hatékony együttműködést biztosítanak. Az egyes rétegek együttműködésének alapja, hogy a hálózati felsőbb réteg minden esetben igénybe veszi a

hálózati alsóbb réteg képességeit és ahhoz teszi hozzá saját képességeit. E működési rendszerben központi, meghatározó szereppel rendelkeznek a rétegek közötti átadási pontok, tehát az interfészek és egyes platformok.

Az egyes rétegek szerint továbbá üzleti, piaci modellek, és piacok bontakozhatnak ki és átjárhatóságukkal megalapozzák mind a technológiai, mind a piaci alapú konvergencia kibontakozását.

A technológiai, hálózati rendszerek réteges kialakítása lényeges, elengedhetetlenül fontos elemét képezi a nyílt hálózati infrastruktúra, és a hálózati együttműködés struktúrájának. A nyílt hálózati infrastruktúra pedig nélkülözhetetlen a hírközlés, illetve az infokommunikáció fogalmában egységesülő folyamatot mutató távközlési piac fejlődésében.

Ebből következően a *hálózatok réteges szerkezete* közvetve alapvető összefüggésben áll a liberalizáció kibontakozásával, a távközlés műszaki, gazdasági és piaci fejlődésével, illetve a konvergencia folyamatosan szélesedő struktúrájával is.

A hálózati infrastruktúra együttműködési képességének fontosságát és az együttműködést biztosító réteges szerkezetet már az 1970-es években felismerték. A réteges szerkezet tehát fokozatosan a nemzetközivé szélesedett szabványosítás alapelemévé vált.

(Az ISO OSI modellről lásd röviden a III. fejezet 2. pontjában, az internet rétegeiről említés szintjén a IV. fejezet 6.2. pontjában, a nyílt hálózati működésről és az interfészekről pedig a IV fejezet 4. pontjában.)

2. Next Generation Networks - NGN alapjai és hatása a liberalizált távközlés fejlődésére

A távközlési liberalizáció folyamatában felerősödő konvergencia napjainkra hihetetlenül felgyorsult fejlődési folyamatai közül a távközlési piac és fokozatosan a távközlési igazgatás egészére gyakorolt meghatározó és nemzetközi szinten is átfogó hatásai alapján kiemelendő legjelentősebb fejlesztési rendszer, koncepció: a *Next Generation Networks (NGN)* általánosan elfogadott, alkalmazott fogalma.

A távközlés fejlődésének és azon belül különösen a távközlési konvergenciának, illetve az újgenerációs infrastruktúra és szolgáltatási rendszer megvalósításának már igen régóta általános alapelve az *egységes hálózati rendszer* kialakítása, amelyben egyetlen technológia képes tetszőleges fogalom - hang, adat, kép, videó, stb. - egységes továbbítására.

Már a távközlési *liberalizáció kezdeteitől* széleskörben elterjedt és azután *állandósult* egységes hálózati rendszer koncepciója szerint ugyanis az *egységes infrastruktúra*:

- a) Teljeskörűen megvalósíthatná a *mobilitást* (pl.: az eszközökkel, készülékekkel bármely hálózathoz hozzáférést).
- b) A gazdasági, műszaki ésszerűségek mentén is *elválaszthatóvá* tenné az infrastruktúrát és a szolgáltatási rendszert.
- c) Hatékonyan érvényesítené az egyre kiterjedtebb *konvergenciát* (pl.: a (vezetékes) fix és a mobil hálózatok, szolgáltatások, szolgáltatók között).
- d) Iparági szinten is jelentős *költséghatékonyságot* okozna.
- e) Számos, szinte felmérhetetlen *előnyökkel* járna mind a szolgáltatók, mind a felhasználók számára.
- f) Jelentősen hozzájárulna a *gazdasági és társadalmi fejlődéshez*.
- g) Határozottan előmozdítaná, illetve infrastrukturálisan is megalapozná a legtöbb „fejlett távközléssel” rendelkező ország, regionális integráció és nemzetközi szervezet által meghirdetett *információs társadalom* megvalósítását, illetve az ún.: *digitális szakadék elkerülését*.

A távközlési szakma *nemzetközi szinten* számos („és már kipróbált”) *előnye* alapján az *Internet Protokollra (IP)* épülő *csomagkapcsolt* technológiát „választotta” az egységes, konvergált hálózatok *közös alapjául* (közös magjának).

Az egységesedő hálózati rendszerek megvalósítása körében az *IP* természetesen még átfogó és jelentős *fejlesztéseket* igényel mind koncepcionálisan, mind működési elveiben, mind egyes technológiai alapjaiban, mind pedig a piachoz igazítható strukturális rendszerében.

Az egységes hálózati és szolgáltatási struktúra fejlődési folyamatának napjainkra megvalósíthatóvá vált *általános és koncepcionális alapja*, kerete, illetve központi eleme az *NGN*. Az *NGN* kifejezés lényegét tekintve egy új technológia elemeit foglalja magában, illetve egy jövőbeli elképzelés a hírközlési szolgáltatások rendszeréről, működéséről.

Általánosságban az *újgenerációs hálózatok* (Next Generation Networks, *NGN*) kifejezés tehát a hírközlési iparág új fejlesztési rendszereit foglalja magában, amelyek révén a távközlési hálózati infrastruktúra *új műszaki szabványokra* áll át. Ebből következően az *NGN* nemzetközi szintű egységes alapokon álló együttműködés, egyeztetett feltételrendszer és kiterjedt koordináció mentén szorosan összefonódik a *távközlés-szabványosítás* rendszerével.

A technológiai alapok és a technológiai fejlődés szempontjából az *NGN* *a)* az átviteli, az irányítási és a szolgáltatási rétegek logikai *különválasztásával*, *b)* megkülönböztetett *hálózati hozzáférési struktúrával*, *c)* egyedülálló és egységes *IP átviteli maghálózattal*, valamint *d)* *nyílt szabványosított protokollok* (ITU, ETSI, IETF) alkalmazásával működő rendszerként *jellemezhető*, amely *integrálja* a különböző szolgáltatókat, a szolgáltatásokat, illetve az átviteli- és a rendszer üzemeltetőket.

Hangsúlyozandó, hogy az *NGN* típusú technológiák, fejlesztések, koncepciók a távközlési *liberalizáció* kibontakozásának folyamatával, a távközlési *konvergencia* határozottabb ütemű fejlődésével és az *egységes hálózati rendszer* elvének széleskörű elterjedésével már az 1990-es második felében *megjelentek*, de a fajlagos *költségek*, a szolgáltatási és a *piaci* keretek, illetve számos megoldásra váró *technológiai* fejlesztés még *nem tette lehetővé* az *NGN* átütő fejlődését. Ebből következően az *NGN* *napjainkban* kezd és várhatóan a *jövőben* fog kibontakozni.

Az *NGN* fokozatosan kifejlesztett rendszerére történő *átállási stratégiák* a *távközlési rendszer típusai* szerint jelentős sajátosságokat mutatnak, így *különösen* a mobiltávközlés, a vezetékes távközlés, a mindkét hálózattal rendelkező vagy a hagyományos hálózat nélküli *IP* alapú szolgáltatók és szolgáltatási rendszerek szerint. A meglévő infrastruktúrákkal rendelkező szolgáltatók az óriási költségek alapján - világszerte - nem a gyors ütemű hálózat-lecserélési stratégiát követik, hanem adott (földrajzi) területekhez kötve inkább a szigetszerű kiépítést vagy párhuzamos infrastruktúra „ráépítés” mechanizmusát alkalmazva *fokozatosan alakítják* ki az *NGN* rendszert.

Ahogy már részletesen elemzésre került a *műszaki haladás*, illetve annak *gyakorlati* alkalmazása, érvényesülése ugyanis *folyamatos és meghatározó* jelensége a távközlés területének.

Amelyben számos igen fontos, „*korszakos jelentőségű*” alapvető változásokat okozó *fejlődési állomások* is voltak: pl.: *a)* a *kézi kapcsolásról* az *automatizált* elektromechanikus kapcsolókra, *b)* a hagyományos *PSTN-ről* az *ISDN-re*, *c)* a *PDH-ről* (Plesiochronic Digital Hierarchy) az *SDH-ra* (Synchronous Digital Hierarchy) történő áttérés, *átállítás*, *d)* a különböző *adatátviteli hálózatok* (pl.: *ATM*) megjelenése, *e)* a *fotonika* széleskörű elterjedése a hálózati rendszerekben, *f)* az *üvegszál* hálózati fizikai infrastruktúráként való felhasználása. A *fejlődési állomásnak* tekinthető műszaki fejlesztések óriási hatást gyakoroltak a távközlési hálózat architektúrájára, a szolgáltatások rendszerére, portfóliójára, a költségekre, a szolgáltatás nyújtásával összefüggő közgazdasági jellemzőkre, a piaci struktúrára és a szabályozás tartalmára is.

Napjainkban az *NGN-re* történő áttérést *szintén korszakos jelentőségű*, meghatározó hatású *technológiai fejlődési állomásnak* tekintik, sőt a korábbiakhoz képest számos vonatkozásában kiterjedtebb és átütőbb jelentőségű folyamatként vetítik előre. Az *NGN* rendszer megvalósításának végső *célja* ugyanis egy olyan egyedülálló *hálózati platform* kialakítása, amelyen az összes hírközlési szolgáltatás és alkalmazás *egységes keretekben* nyújtható.

Ebből következően az *előzetes elemzések* szerint az NGN nemcsak a hírközlési szolgáltatások *technológiai* alapjaira, hanem a hírközlési szektor napjainkra kialakult ún.: *értéklánc folyamataira*, az üzleti modellekre, valamint a vonatkozó *szabályozási, távközlés-gazdasági igazgatási* rendszerekre és a *verseny-politikai* elvekre is alapvető hatással lesz.

Az NGN-nel kapcsolatos *összefüggések* tudományos, szakmapolitikai, üzleti és gazdasági alapú vizsgálata már a VoIP rendszerének megjelenése óta *központi tárgykörét* képezi a távközléssel foglalkozó tudományoknak, a távközlés-politikának és a távközlési igazgatásnak.

Az *Európai Közösségben*, azon belül különösen az *európai hírközlési szabályozó hatóságok* piaci elemző, értékelő, döntéselőkészítő és tudományos tevékenységében, az *Egyesült Államokban, Japánban*, az *ITU* keretében, valamint a jelentősebb *szabványosító szervezetekben* is.

Az NGN és a kapcsolódó technológiák *szabványosítása* kiemelt szerepet képvisel az NGN rendszer, koncepció keretében. Az NGN-el összefüggő *szabványosítási* tevékenységet alapvető és központi szereppel az *a) ITU* (ITU - Next Generation Network Global Standards Initiative - NGN-GSI), *b) az ETSI* (TISPAN - Telecoms & Internet converged Services & Protocols for Advanced Networks) és *c) a 3GPP* (3rd Generation Partnership Project body) végzi. Az NGN szabványosítás több területen is igen *jelentős eredményeket* hozott és számos részében már le is zárult.

Az NGN keretében meghatározó, szinte (legbelső magját tekintve) „*teljeskörűen IP alapú*” (*ALL-IP*) egységes infrastrukturális rendszer kialakulásához számos *jelentős fejlődési állomás* vezetett.

(E *műszaki fejlődés alapjairól* lásd röviden a *III. fejezet 2. pontját*, illetve a *IV. fejezet 6.2. pontját*.)

A távközlés fejlődési folyamata tehát fokozatosan megalapozta, lehetővé tette az NGN koncepcióját és működésének rendszerét. Az NGN koncepciójának, struktúrájának, működésének legfontosabb fogalmi elemei, jellemzői közül *hangsúlyozandó*:

a) *Csomag-kapcsolt hálózatok* rendszere (egyetlen IP átviteli maghálózat (- core) mentén), amelyek **b)** különféle *szélessávú és a szolgáltatásminőség (QoS)* kezelésére is képes átviteli technológiák felhasználásával **c)** alkalmasak többek között *távközlési szolgáltatások* nyújtására. Az NGN rendszerében **d)** a *szolgáltatásokhoz* kapcsolódó (service-related) funkciók *függetlenek* a *mögöttes átviteli* (transport-related) technológiáktól (az átviteli, a vezérlő és a szolgáltatási réteg logikai és fizikai szétválasztása). **e)** Továbbá a *felhasználók* számára különböző *szolgáltatókhoz korlátozás nélküli hozzáférést* nyújt, amelynek keretében robotstusan támogatja **f)** az általános *mobilitást* és ebből következően **g)** lehetővé teszi a *szolgáltatók* számára a konzisztens és mindenhol elérhető *szolgáltatások* nyújtását, a felhasználók részére pedig annak elérését.

Az NGN lényegében *négy különálló rétegből* áll: *a) a hozzáférési és átviteli rétegből, b) a média rétegből, c) a vezérlő rétegből, illetve d) a hálózati szolgáltatások rétegből.*

A korábbiakban már említésre került (lásd III. fejezet 2. pont és IV. fejezet 4. pont), de az NGN körében jelentőségénél fogva *külön kiemelendő* a hálózat legköltségesebb részét képező és a legnehezebben fejleszhető *helyi hálózati rendszerek* korszerűsítésének mechanizmusa, technológiája:

Az elmúlt néhány évtizedben világszerte szinte mindenhol kiépült a *telefonszolgáltatásra* méretezett *rézkábeles előfizetői hálózat* (amely a jogi szabályozás fogalmi rendszerében is általánosan helyi vagy előfizetői *hurok* terminológiával használatos). A távközlés fejlődése és különösen az új *szolgáltatási rendszerek igénybevételének* lehetősége azonban már *nagysebességű digitális összeköttetéseket* tesz szükségessé. A fejlett *digitális összeköttetések első látványos, meghatározó fejlődési állomásának* az *ISDN* alaphozzáférést biztosító digitális előfizetői vonal megjelenése tekinthető.

Az *ISDN* alaphozzáférés digitális átviteléhez kidolgozott eljárások *továbbfejlesztésének* eredményeként, felhasználva az informatika, számítástechnika és a távközlés összefonódó, egymásra-ható fejlődése mentén a digitális jelfeldolgozó processzorok képességeit, sikerült az

eredetileg *hangfrekvenciás* (valósídejű, áramkörkapcsolt *beszédcélű*) *alkalmazásra* készült *előfizetői érpárok*at igen *nagysebességű digitális jelátvitelre* is alkalmassá tenni. Ez a technológia az *xDSL* (Digital Subscriber Loop), amelyben az „x” különféle megvalósulásokat jelöl, mégpedig különösen: *a*) „H”DSL (a „H”: High Speed), *b*) „SH”DSL (az „SH”: Symmetrical High Speed), *c*) „A”DSL (az „A”: Asymmetric) és az *NGN* rendszerében a legfontosabb: *d*) a „V”DSL (a „V”: Very high speed).

Az *xDSL* technológia fontos alapja, hogy az *összeköttetés két irányában* (*letöltés*: hálózattól az előfizető felé, *feltöltés*: az előfizetőtől a hálózat felé) *nem feltétlenül szükséges az átvitel azonos sebessége*. (A felhasználói szokásokat is figyelembe véve a technológia megfelelően használja ki a hálózati digitális kapacitást, hiszen a *felhasználók* inkább *letöltnek* hálózatról (pl. internet esetében adatokat, stb.), mint „feltöltnek” (pl.: az internetről letöltés közben inkább rövid parancsokat „töltnek fel”). Ebből következően került kidolgozásra az aszimmetrikus *ADSL* rendszer.

A *VDSL* rendszerek azonban már olyan nagysebességet biztosítanak, amelyek csak néhány százméteres távolságban működtethetők rézérpáron. Ebből következően a *VDSL* rendszert *csak fénykábeles rendszerekkel* szorosan együttműködve, a fénykábeles (optikai) hálózatot szinte az *előfizetőikig kiépítve* lehetséges kialakítani. A *helyi hálózat fénykábeles* rendszerré történő átalakítását azonban a közelmúltig szinte teljesen *megakadályozta* a kiépítés óriási fajlagos *költségigénye* és hatalmas összegű *beruházási* szükséglete. Ezért a fénykábeles hálózatot általában csak a *gerinchálózat* szintjén vagy annál az architektúrában *egy szinttel* az *előfizetőkhöz közelebb* eső gyűjtőpontig, kapcsolóközpontig építették ki a szolgáltatók (tehát nem az előfizetőikig).

(E fénykábeles hálózati rész „határát” követően (tehát az előfizetőikig) maradt a jelentősen fejlesztett, de *hagyományos rézhálózat*, felhasználva az *xDSL* technológia helyi hurok fejlettségéhez mért változatát.)

Napjainkban azonban a *távközlés* rohamos ütemben *felgyorsult fejlődése* és a technológiai fejlesztésekkel tovább *csökkenő költségek* mentén egyre szélesebb körben valósítható meg a *fénykábelek előfizetőikig* történő kiépítése, amely egyrészt lehetővé teszi a *VDSL* technológia általánosabb méretű alkalmazásának terjedését, másrészt *alapfeltételét* képezi az *NGN* rendszer fokozatos (végponttól-végpontig történő) kialakításának. A *fényvezető alapú előfizetői, helyi hálózati rendszerek* általános *összefoglaló* elnevezése: az *FTTx* (Fiber to the...).

Az „x” itt is különféle *változatokat*, kereteket jelöl ki, különösen: *a*) FTTH (Fiber to the Home - optika az otthonokba, tehát az előfizetőikig), amely a technológia fejlődésével egyre inkább elérhető célkitűzés. *b*) FTTB (Fiber to the Building, optika az épületig, főként nagyobb társasházaknál lakóparkoknál jelent általános alkalmazást). *c*) FTTO (Fiber to the Office, optika az irodába). *d*) FTTC (Fiber to the Curb, optika a járdaszélig, főként családi házas területeken).

A helyi hálózati rendszerek *sajátos változata* a *fényvezető kábelhálózat* és a *koaxiális rézvezetőjű kábeltelevíziós hálózat* összetett *kombinációja*, a *HFC* (Hybrid Fibre-coaxial), amely a kábeltelevízió hálózatok optikai rendszerű fejlesztésében kialakított fejlett, szélessávú kábeltelevízió helyi hálózatot jelöl. (Lásd az előző 1. pontban.)

A *vezetékes hálózati infrastruktúra* fejlődésével összefüggésben külön kiemelendők a jelenlegi vezetékes (telefon) hálózatok újgenerációs *NGN hálózati fejlesztéseinek fő irányai*. A *fejlesztések*, illetve a fejlesztésekkel összefüggő *átmenet* legfontosabb *módszereinek*, modelljeinek irányai, *típusai*:

A) Az apró lépésekkel történő *fokozatos* fejlesztés. Ennek megvalósítása körében a szolgáltatók hibrid elemeket alkalmaznak a hálózatban, amelyek egyrészt lehetővé teszik a szélessávú adatátviteli technológiák fejlesztését, másrészt mindkét hálózati rendszerből a „legjobb elemeket” („best of both worlds”) biztosítja.

(Pl.: hagyományos, kiforrott magas minőségi színvonalú vezetékes telefonhálózati technológiák működése a modern IP elemekkel párhuzamosan. Néhány ilyen típusú rendszer már képes új szolgáltatások széles választékát nyújtani, mint pl.: Voice over DSL vagy Voice over FTTH.)

B) A végponttól-végpontig IP infrastruktúra kialakításán alapuló átállás. Ez a modell leginkább új beruházásoknál, új hálózat-építéseknel alkalmazott megoldás.

(Pl.: Új lakóövezet, lakópark, ipari park. Az átállás e módszere kedvezőbb, gyorsabb és költséghatékonyabb, mint a fokozatos átállás.)

Általában a végponttól-végpontig IP alapú hálózat irányába való *átmenet első lépése* a *gerinchálózat* átalakítása, amelyet világszerte már igen sok szolgáltató megtett.

Mindemellett az előfizetői hozzáférési (tehát a legköltségesebb helyi) hálózatok általában még mindig a hagyományos PSTN(/ISDN) telefonhálózati technológiára épülnek. A szolgáltatók részéről azonban a *helyi hálózati rendszer*, helyi hurok tekintetében is egyre jelentősebb fejlesztések indultak számos országban, amelynek legfontosabb eleme, hogy az átvitelt végző szolgáltatók egyre *közelebb viszik az optikai hálózatot a végfelhasználóhoz*.

A helyi hozzáférés szintjén számos technológia alkalmazható és az is elképzelhető, hogy nem minden NGN törzshálózattal rendelkező szolgáltató szándékozik majd előfizetői hozzáférést is nyújtani. A *helyi hálózati rendszer* lehetséges *technológiai* közül napjainkban világszerte a legelterjedtebb a *VDSL* és az *FTTB/FTTH* (épületig vagy a lakásig kihúzott optika) rendszer.

(Emellett azonban a mobiltávoközlés is jelentős szerepet fog képviselni és a fix vezeték nélküli szélessáv is fontos lehet.)

Megjegyzendő, hogy a szolgáltatók számos esetben a lehetséges alternatívák, stratégiák *kombinációit* alkalmazzák.

NGN fejlesztés keretében néhány megemlíthető, „úttörő” jellegű példa:

Az *FTTx* kiépítése, fejlesztése *Európában* fokozatosan és igen lassan kezdődött meg, de napjainkban már egyre gyorsuló ütemet mutat.

2006 közepén körülbelül 820.000 *FTTx* előfizető volt Európában. Az *FTTx* kiépítésében *Svédország* jár az élen, ahol 320.000 *FTTx* előfizetővel a legmagasabb a penetráció. *Svédországot Olaszország* követi 270.000 *FTTx* előfizetővel.

A *DTAG* (Deutsche Telekom AG) 2005-ben kezdte meg a *FTTC* kiépítését, amelyen *VDSL* megoldást telepít. A vállalat a földrajzilag sűrűn lakott területekre összpontosít, ennek keretében 2007 januárjában a hálózat már 12 nagyváros 5,9 millió potenciális felhasználóját éri el. Az eredeti tervek alapján a *DTAG* célja az optika kiépítése 2009-re *Németország* 50 legnagyobb városában.

A skandináv (svéd) távközlési szolgáltató, a *TeliaSonera AB* *Dániában* 2005 márciusában indította el új szolgáltatását, amelyben egységesen nyújt otthoni IP-telefon szolgáltatást és az otthonról távol GSM hívási lehetőséget. A szolgáltatási rendszer a *TeliaSonera* stratégiai céljainak részét képezi, amelynek alapja a vezetékesről a mobil és az internet-alapú szolgáltatásokra való átállás ösztönzése. Az NGN átállás körében a *TeliaSonera* 2006-ban új szolgáltatásokat indított el *Finnországban* is.

Az IP-infrastruktúrára való átállást a *spanyol Telefónica S.A.* is megkezdte. (A *Telefónica* IP hálózata Spanyolország-szerte 48 000 portot foglal magában.)

A *Telecom Italia S.p.A.* már 2000-ben elindította - maghálózata tekintetében - a hagyományos PSTN átvitel IP-re való átállítását. A *Telecom Italia S.p.A.* jelenleg is folyamatosan végzi az NGN technológia telepítését, amelyben fő célja a vegyes *FTTC/VDSL*, *FTTH* és *FTTB* megoldás kiépítése.

Az *Egyesült Királyságban* a *BT* (British Telecommunications plc) a hagyományos telefonhálózat (PSTN) egészében IP-alapú hálózatra történő teljes lecserélését tervezi. Az Újgenerációs Hálózat kiépítése és a VoIP-ra történő teljes átállás megvalósítása körében a *BT* („21st Century Network” (21CN) vállalati stratégia keretében) igen jelentős összegű befektetés mellett döntött.

Az *Egyesült Államokban* 2006-ban már több mint 4 millió háztartást ér el *FTTH* hálózat.

(2006-ra összességében több, mint 900 *FTTx* projekt indult el az USA 47 államában.)

Japán a legmagasabb *FTTH* penetrációval rendelkező ország.

(2006 közepére Japánban körülbelül 7,1 millió előfizető vette igénybe a fejlett *FTTH* hálózat szolgáltatásait. Az *FTTH* hozzáférés azonban már a háztartások 80%-a (50 millió háztartásból kb. 40 millió) számára elérhető.)

Az *FTTH* fejlesztésében legjelentősebb japán piaci szereplők az inkumbens *NTT* (Nippon Telegraph and Telephone Corporation, mégpedig az *NTT-East-Nippon Telegraph and Telephone East Corporation* és az *NTT-West-Nippon Telegraph and Telephone West Corporation*), valamint a *KDDI* (*KDDI Corporation*).

A szereplők nagy számából adódó versenyhatások ellenére fontos kiemelni, hogy Japánban továbbra is az NTT rendelkezik a legnagyobb - meghatározó - piaci részesedéssel az FTTH piacon. A verseny igen kiélezett és a piaci szereplők továbbra is keresik a megfelelő piaci stratégiákat.

Világszerte tehát számos távközlési szolgáltató megkezdte az új hálózati infrastruktúra kiépítését, mind a hozzáférési, mind a maghálózatban. A fejlesztésben résztvevő távközlési szolgáltatók között az inkumbensek és versenytársaik is jelen vannak.

A fejlesztések általános folyamata továbbá egyre jelentősebbé válik mind a fix, vezetékes szolgáltatók, mind pedig a mobil szolgáltatók körében is.

A fejlesztések jellemzői és a széleskörben alkalmazott összetett, kombinált módszerek közül jelentőségüknél fogva kiemelendő: **a)** az alépítményben futó *optika* (deep fibre) kiépítése a *helyi hurokban*, amelynek során az FTTC/VDSL és az FTTB/FTTH módszerek kerülnek alkalmazásra. **b)** A *teljes IP átállás* (ALL-IP). **c)** *Fix-mobil konvergens szolgáltatások* piaci bevezetése.

Az *NGN rendszerén kívül*, de az *NGN-el* szoros összefüggésben (tulajdonképpen sajátos részterületeként) számos *más koncepció*, fogalmi rendszer, *fejlesztési irány* is kialakult a hírközlési iparágban a jelenlegi és az előre látható fejlemények *leírására*. Ezek közül kiemelendő **A)** az *IP Multimedia Subsystem* (IMS - IP Multimédia Alrendszer) és **B)** a *Next Generation Internet program* (NGI).

A) Az IP Multimedia Subsystem (IMS) rendszer és koncepció

Az IMS eredetileg a *mobiltávközlés* fejlődésének megalapozása érdekében kidolgozott *hálózati architektúra* keret, amely az „egyesítő” IP technológiára építve biztosítja a mobil rádiótelefon hálózati struktúra és piaci szerkezet körében a fejlett *multimédia platform* és *szolgáltatási* rendszer kialakítását, alkalmazását.

Az IMS tehát a *vezetéknélküli távközlésre* (azon belül is különösen a mobiltávközlési rendszerekre) vonatkozó *szabványrendszer*, amely az egyik *legjelentősebb* mobiltávközlési *szabványosítási* testület, a *3GPP* keretében jött létre.

A *3GPP* (3rd Generation Partnership Project body, harmadik generációs partnerségi projekt csoport) az ITU szervezetén belül és az IMT-2000 megvalósítása érdekében működő, 1998-ban alapított nemzetközi „csoport”. (Az *IMT-2000* (IMT: International Mobile Telecommunications) az ITU-ban kidolgozásra került szabványcsomag, amely a *jövő nyilvános mobiltelefon rendszerét* specifikálja.)

A *3GPP* a *3. generációs mobil rendszerek* (pl.: az UMTS) fejlesztését, szabványosítását, bevezetését és alkalmazását segíti elő. Tagjai közül kiemelendő: *a)* az ETSI, *b)* az ARIB/TTC (lásd IV. fejezet 1.5. pontban), *c)* a CCSA (China Communications Standards Association), *d)* az „Alliance for Telecommunications Industry Solutions” (Észak-Amerika) és *e)* a TTA (Telecommunications Technology Association - Dél-Korea).

A *3GPP* *nem azonos* a *3GPP2* fórummal. A *3GPP2* szintén szabványfejlesztő szervezet, amelyet a mobiltávközlési 3G szabványok fejlesztése és harmonizálása érdekében Kína, Japán, Dél-Korea és az Egyesült Államok alapított (az ETSI nem tagja).

Az IMS-t elsősorban a *harmadik generációs mobiltávközlési* hálózatokon (pl.: Európában az UMTS) nyújtandó *multimédia* szolgáltatások céljából fejlesztették ki, eredetileg csak a mobil hozzáférésre.

Az *NGN* és az *IMS* szabványok tehát eredetileg *egymástól függetlenül* jöttek létre, azonban napjainkban már *határozott összefonódást* mutatnak. A *3GPP* ugyanis folyamatos fejlesztések mentén kidolgozta a vezetékes (*fix*) és a *mobiltávközlés* határozott *konvergenciájához* igazítható specifikációkat. A konvergenciához igazodó fejlesztések keretében az *ETSI beillesztette az IMS-t* az *ETSI TISPAN* szervezetében kidolgozott *NGN* specifikációkba. Az *NGN* és az *IMS* egységes rendszere széleskörben meghatározó és átfogó jelentőségű szabványrendszerre vált (világszabvány).

(Az *ETSI TISPAN* - Telecoms & Internet converged Services & Protocols for Advanced Networks - az ETSI vezetékes *telefon* és *internet* rendszerek közötti *konvergenciára* specializált *szabványosító* testülete.)

Az NGN-re vonatkozó jelenlegi ITU ajánlások is az ETSI (TISPAN) által beillesztett IMS-en (NGN-IMS) alapulnak. Ebből következően napjainkra az ITU és ETSI NGN szabványai, kis eltérések mentén mind magukban foglalják az IMS szabványokat.

Az IMS végponttól-végpontig IP szolgáltatáson alapul, melyet a SIP protokoll (lásd a fentiekben) vezérel. Az IMS nyílt hozzáférést biztosít az értéknövelt szolgáltatásokhoz, alkalmazásokhoz és a tartalomhoz, amelynek keretében megalapozza a multimédia szolgáltatások zökkenőmentes használatát a fix vagy mobil hozzáférés körében. (Ezáltal technológiai alapon is jelentősen elősegíti a fix-mobil konvergenciát.)

Az IMS és az NGN fejlesztésének egyik legfőbb hajtóereje a fix (különösen vezetékes telefon) és a mobil (mobiltávközlés) konvergenciája, az ún.: *fix-mobil konvergencia* (Fixed Mobile Convergence, FMC), amelyben rejlő óriási lehetőségek a vezetékes és a mobil szolgáltatók érdeklődésében, stratégiai fejlesztéseiben is központi szerepet foglal el.

A *fix-mobil konvergenciának* több aspektusa is megkülönböztethető (amelyek a jövőben várhatóan egészében az IMS-re épülnek): **a) Kereskedelmi konvergencia:** A mobil és vezetékes szolgáltatásokat egyaránt ellátó gazdálkodó szervezetek a technológiai fejlődés alapján hatékonyabban kiaknázzhatják szervezeteik hálózati és szolgáltatási integrációjából eredő méret- és választékgazdaságosságot. **b) Eszközök konvergenciája:** Olyan eszközök, végberendezések jelenhetnek meg, amelyek a hozzáférési hálózattól függetlenül többféle fizikai (vezetékes, vezeték nélküli, mobil-, műholdas) infrastruktúrát is támogatnak, így egyrészt a szolgáltatás elválasztható a - fizikai - hálózat típusától, másrészt a „konvergáló” eszköz több olyan alkalmazást is támogathat, amelyek eddig különböző berendezéseket igényeltek. **c) Hálózatok konvergenciája:** A költségeket jelentősen csökkentheti a választék és méretgazdaságosság kihasználása. A gazdaságosság, a hatékony gazdálkodás alapja az egységes hálózatból eredő közös megoldások, „közös költségek” széleskörű alkalmazásából fakad, mint például a QoS, a biztonság, az üzemeltetés, a munkakapcsolatok kontrollja, a számlázás. **d) Szolgáltatások konvergenciája:** Homogén szolgáltatások nyújtása a hálózattól, a technológiától, vagy a felhasználói végberendezéstől függetlenül.

Az előzetes elemzések, előrejelzések szerint az IMS kiépítése várhatóan több fázisban fog megvalósulni, amelynek eredményeként szintén az előzetes várakozások szerint az IMS teljes mértékű kiépítése a fejlett távközléssel rendelkező országokban már 2010 körül valóra válhat. (A teljes kiépítés esetén az IMS az infrastruktúra átfogó összekapcsolási rendszerét, illetve a vezetékes és a mobil hálózatok szolgáltatásainak teljes és egységes elérhetőségét valósítja meg.)

B) A Next Generation Internet (NGI) program

Az egyes országokban *nem inkumbensként* működő vezetékes szolgáltatók, illetve az *internet szolgáltatók* az NGN rendszerének általános koncepciójához és *fejlesztéseikhez képest eltérő* fejlődési irányt követnek. E sajátos fejlődési irány jellemzésének általánosan elterjedt fogalma az *Újgenerációs Internet* (NGI - Next Generation Internet) Program.

(A sajátos NGI fejlődési stratégia szempontjából *meghatározó*, jellemző *országok*: Kína, Egyesült Államok, Új-Zéland.)

Az NGN hálózati architektúrához képest az NGI *osztottabb vezérlési elveken*, elemeken alapul és *fokozatosabb fejlődési* folyamatot biztosít, ugyanis az infrastruktúra szempontjából tekintve a *régi és az új rendszerek integrációja* technológiai szempontból jelentősebb *átmeneteket* biztosító eljárásokra, funkciókra alapítva kerül kialakításra.

Az NGI fejlesztés iránti motiváció részben *a) a nem-inkumbens szolgáltatók eltérő* piaci szerepéből, infrastrukturális fejlettségéből ered. Általában ugyanis a nem-inkumbens vezetékes szolgáltatók *nem rendelkeznek saját helyi hálózattal* - vagy legalábbis nem az ország teljes területén. Ebből következően e szolgáltatók gazdasági tevékenysége, piaci magatartása és üzleti stratégiája (az inkumbenshez képest) *eltérő alapokra* épül, amelynek fontos eleme az *inkumbens eszközeihez való hozzáférés* igénybevételének igen *hangsúlyos* szerepe (pl.: helyi hurok teljes vagy részleges átengedése, bitfolyam hozzáférés - lásd a IV. fejezet 4. pontjában). Kihívást jelent továbbá az NGI szolgáltatók számára, hogy sok esetben *korlátozott kontrollal* rendelkeznek a bitfolyam hozzáférés révén az inkumbenstől igénybevett *hozzáférési eszközök* felett.

Ez azt eredményezi, hogy az NGN fejlesztésének, kiépítésének fontossága inkább a maghálózatra helyeződik a helyi hálózat helyett (különösen a nagykereskedelmi bitfolyam hozzáférés használata esetén).

(Az internetben rejlő megosztott hálózati koncepció alapján a fejlődés könnyebben, zökkenő-mentesebben biztosítható, mint az NGN esetében, azonban a szolgáltatásminőség nehezebben érhető el.)

b) Az internet szolgáltatók pedig régóta és folyamatosan, igen jelentős sikerek mentén fejlesztik saját IP hálózataikat újabb és újabb protokollok bevezetésével. Ebből következően hálózatuk a legtöbb olyan képességgel rendelkezik, amelyet napjainkra az NGN koncepcióval és rendszerrel jellemeznek. Az internet szolgáltatók hálózatai azonban számos jellemző, működési elv alapján mégsem tekinthetők NGN rendszernek, függetlenül attól, hogy funkcionálisan szinte teljes egészében megfelelnek az NGN jellemzőinek, sőt az ITU NGN-el összefüggésben meghatározott fogalmi elemeinek is. A nem inkumbens vezetékes és az internet szolgáltatók sajátos fejlesztési irányain túlmenően a Next Generation Internet (NGI) fogalmának rendszere tehát az internet hálózat NGN-hez közelítő azonossága mentén épp a különbségek hangsúlyozására alakult ki.

Az NGN és az IMS átállási stratégiák várható fejlődési irányai.

Az NGN-el összefüggésben mind az egyes országok, mind a szolgáltatók eltérő átállási stratégiákat követhetnek. Ez vonatkozik *a) a kiépítés sebességére, b) a saját hálózatban megvalósított speciális architektúrális és topológiai változásokra, c) a szolgáltatások fejlesztésére, illetve d) a piaci magatartásra is.*

Ebből következően az egyes országok és a szolgáltatók eltérő NGN adoptációs stratégiája, az átállás folyamata és megvalósulása várhatóan komoly következményeket, átfogó hatásokat, illetve jelentős változásokat okoz majd a hírközlési verseny működésében, a piacszerkezetben, a hírközlésre vonatkozó szabályozás tartalmában és a hírközlési igazgatás teljes rendszerében egyaránt.

Az NGN-re történő átállás menetét alapvetően a gazdasági, piaci ésszerűségek, a szolgáltatók szintjén pedig az NGN előtti üzleti modellek, illetve a jelenlegi és közeljövőre vonatkozó üzleti realitások határozzák meg. A különböző típusú szolgáltatók várhatóan mind átállnak az IP alapú NGN-ekre, de szintén az előzetes elemzések alapján ez nem feltétlenül történik ugyanolyan módon és ütemben.

Az NGN átállási tervek valószínűleg eltérőek lesznek az egyes szolgáltatás- és szolgáltató típusok vonatkozásában, így jelentősebb eltérések várhatók: *a) a vezetékes inkumbensek, b) a vezetékes alternatív szolgáltatók, c) a mobilszolgáltatók, d) az internet szolgáltatók és e) a kábeltelevízió szolgáltatók tekintetében.*

(A KTV szolgáltatók közül az NGN átállás csak a jelentős műszaki fejlesztések (digitális rendszer) mentén átalakított kábeltelevízió hálózattal rendelkező szolgáltatók körében merülhet fel, amelyek tehát internet hozzáférést és/vagy telefonszolgáltatást is kínálnak.)

Az átállással összefüggésben megjegyzendő fontosabb szempontok:

a) A jelentősebb, mobilszolgáltatással nem rendelkező vezetékes inkumbens szolgáltatók valószínűleg a gyors NGN átállást részesítik előnyben és elképzelhető, hogy nem látják feltétlen szükségét az IMS-nek. A várakozások szerint azonban az ETSI IMS-nek jelentős szerepe lesz a legtöbb vezetékes inkumbens NGN átállási tervében is.

b) Azok (az egyébként nagyobb számban előforduló) vezetékes inkumbensek, amelyek jelentős mobilszolgáltatók is egyben, az átállás keretében valószínűleg erősen preferálják az egységes IMS-NGN megoldást, továbbá a fix és a mobil szolgáltatások integrálásából adódó feladatok összetettségéből adódóan valószínűleg hosszabb átmeneti idő alatt, fokozatosan térnek át az NGN rendszerre.

c) A vezetékes inkumbensek - akár rendelkeznek mobilszolgáltatással akár nem - a centralizált PSTN kapcsoló környezetet egy még mindig valamennyire centralizált IP alapú szerver környezetre fogják cserélni, amelyben a kezdeti cél a jelenlegi technológiai bázis, eszközrendszer kicserélése és nem a teljes hálózati rendszer átalakítása, „lecserélése”. (Bár pl.: az Egyesült Királyságban ez a célkitűzés is felmerült a BT (British Telecom) hálózata

tekintetében.) Jelenleg az átállás elsődleges hajtóereje a költségek számottevő csökkentése, illetve a közeljövőben a fix-mobil integráció továbbfejlesztése (amelyben az új szolgáltatások kifejlesztése valószínűleg kisebb hangsúlyt fog képviselni).

d) A *vezeték nélküli alternatívák* és az inkumbens szolgáltató szervezeti/gazdasági befolyásától független *mobiltávközlési szolgáltatók* várhatóan az *inkumbensekhez hasonló* átállási folyamatot fognak követni. Hálózataik átállítására azonban *kiseb*b piaci és technológiai kényszer hat. Valószínűnek tűnik, hogy e szolgáltatók az adott országokban *megvárják az inkumbens* NGN átállással összefüggő kezdeti lépéseit, stratégiájának nyilvánosságát és első tapasztalatait. Csakúgy, mint az inkumbensek, az „alternatívok” is az IP átvitelt igyekeznek majd alulról hozzáilleszteni a már létező szolgáltatásokhoz. Az inkumbenstől független mobilszolgáltatók is valószínűleg az IMS-NGN-re helyezik majd a hangsúlyt, míg a vezeték nélküli alternatívok várhatóan nem tartják majd olyannyira szükségesnek a komoly költségigényű IMS bevezetését, legalábbis a kezdeti folyamatokban.

e) Az *internet szolgáltatók* és a *KTV szolgáltatók* koncepcionálisan és a hálózati rendszereik fejlesztésében már *jelenleg is az NGN irányát* követik, de óvatos és fokozatos ütemben. E szolgáltatók hálózatai ugyanis már alapvetően IP alapúak, így az átállási folyamat inkább azonos irányú „további fejlődési” folyamatot mutat, mintsem „átállási” jelleget. Az internet- és a KTV szolgáltatók fejlődési folyamata tehát nem központosított egységes átállási folyamat, hanem inkább különálló lépésekből tevődik össze. E *sajátos „átállás”* a már említett Újgenerációs Internet (NGI) fogalmával, koncepciójával jellemezhető, *nem* pedig a klasszikus NGN fejlődés rendszerével.

A *hírközlési szabályozó hatóságok* világszerte *elemzik, értékelik* az NGN távközlés-politikával, távközlési igazgatással és szabályozással összefüggő hatásait, piaci kihívásait, illetve a vonatkozó jogintézmények, közhatalmi eszközök, eljárások tartalmát érintő következményeit. Ennek keretében a piaci szereplők bevonásával átfogó *konzultációs* folyamatokat indítottak, illetve *különböző szakértői* csoportokat, fórumokat hoztak létre, sőt néhány országban már részletesebb *szabályozási koncepciók* is kidolgozásra kerültek (pl.: *Egyesült Államok, Németország*).

Példaszinten megemlítendő:

Az *Egyesült Királyságban* az OFCOM széleskörű vizsgálatot indított és több nyilvános konzultációt is tartott NGN rendszerével összefüggő átmenetre és annak piaci, szabályozási hatására vonatkozóan. Az NGN szempontjából az Egyesült Királyságban igen sajátos és lényeges elemző, értékelő, koordinációs tevékenység szükséges, hiszen a BT a hagyományos hálózatának teljes kiváltását javasolta a következő néhány évben (és 50%-os befejezettséget vállalt 2009-re).

Az NGN átállás stratégiája, elvei is jelentős hatást gyakoroltak tehát abban, hogy az OFCOM és a BT megegyezésre jutott a *BT Openreach* leányvállalat létrehozásáról, amely a BT hozzáférési szolgáltatási, üzemeltetési részlegeként (Access Service Division - ASD) megkülönböztetés-mentes és egyenlő feltételek mentén biztosítja a *helyi hurokhoz* (last mile) való nagykereskedelmi hozzáférést a versenytársak számára.

Az Openreach megállapodás az OFCOM azon álláspontját tükrözi, hogy az NGN-re való átállás, önmagában és önmagától nem fogja megszüntetni az utolsó mérföldhöz (helyi hurokhoz) való hozzáférés terén a BT piaci erejét. (Az Openreach létrehozásával járó eredmények azonban még nem értékelhetők.)

2005-ben az OFCOM *nyilvános konzultációt* kezdeményezett az NGN hatásmechanizmusával összefüggésben: „Next Generation Networks: Further Consultation”, amely számos irányelvet, illetve eljárási modellt javasolt az NGN kiépítésének elősegítése, fejlődése érdekében.

2006-ra az OFCOM rendszerezte és kidolgozta az NGN fejlesztésének megalapozásához, előmozdításához szükséges legfontosabb elveket és a szabályozási kereteket, koncepciókat („Next Generation Networks: Developing the regulatory framework”). Ennek keretében általánosan meghatározásra került, hogy az *NGN piaci verseny* szerkezetében történő hatékony és határozott ütemű fejlődésének, kibontakozásának alapja *a) egyfelől a szabályozási keretfeltételek szempontjából a stabil piaci környezet biztosítása, b) másfelől a piac szerves*

hajtóerőinek és meghatározó szerepének érvényesülése az NGN alapú verseny kereskedelmi kimenetelében.

Ebből következően két párhuzamos és egymással szorosan összefüggő program indult: a) Az iparági kötelezettségek tökéletesített keretfeltételeinek kialakítása, valamint b) az NGN alapján változó piaci struktúrában is stabilitást garantáló ex-ante versenyszabályozási rendszer alkalmazása és elemzése.

Az iparági szintű kötelezettségek támogatása érdekében egy új iparági NGN független testület alakult: a „Next Generation Networks in United Kingdom” (NGNuk), amelynek legfontosabb célja, funkciója az NGN-el kapcsolatos keretszabályozási reformra vonatkozó harmonizációs, javaslattevő, szakértő tevékenység ellátása. Az NGNuk fórum az NGN infrastruktúra kiépítésében érintett fő befektetőket és részvényeseket tömöríti.

Japánban a Belügyi és Kommunikációs Minisztérium (Ministry of Internal Affairs and Communications - MIC) 2005-ben létrehozta a „Study Group on a Framework for Competition Rules to Address the Transition to IP-Based Networks” (Munkacsoport az IP alapú hálózatokra való átálláshoz tartozó versenyszabályozási keret kialakítására) elnevezésű munkacsoportot.

A munkacsoport vizsgálatának, elemzésnek fő tárgyköre elsősorban az IP alapú hálózatokra való átállással járó versenykörnyezeti változásokra, valamint a versenyszabályok felülvizsgálatának szükségességére vonatkozott. A munkacsoport tevékenységének, vizsgálatának eredményei alapján a MIC megfogalmazta az IP alapú hálózatokra való átállást érintő versenypolitika főbb elveit, amelyek közül kiemelendő: a) A tisztességes verseny feltételeinek biztosítása a távközlési réteg szintjén (amely magában foglalja a fizikai hálózati réteget és a távközlési szolgáltatási réteget). b) A verseny- és technológiai semlegesség biztosítása. c) A fogyasztói érdekek védelme. d) Az új infrastruktúra alapján szükségszerű versenyszabályok rugalmas, átlátható, következetes, konzisztens kialakítása. e) Az infrastruktúra alapú verseny és a szolgáltatás alapú verseny közötti megfelelő egyensúly biztosítása.

Az ERG (Európai Szabályozók Csoportja - European Regulators Group, tagjai az Európai Közösség tagállamaiban létrehozott független nemzeti távközlési szabályozó hatóságok vezetői vagy képviselői) szintén folyamatosan elemzi az NGN hatásmechanizmusát, amelynek keretében a szabályozás elveire vonatkozó elemzéseket készít elő, illetve munkacsoportot is létrehozott az IP-összekapcsolás és NGN tárgykörében.

Az ERG munkacsoport elemzése, vizsgálata az alábbi fő tárgykörökre terjedt ki: a) hálózati együttműködés az NGN funkcionális szintjein, b) IP-NGN-re történő átállási folyamat hálózati szerkezeti változásai és annak piaci hatásai. (Pl.: az összekapcsolási pontok földrajzi átcsoportosítása, árszabályozási elvek és számlázás, illetve a nagykereskedelmi kötelezettségek rendszere.)

Kiemelendő, hogy a távközlés-szabályozási rendszerek NGN átállással kapcsolatos elemzése, felülvizsgálata körében nagyon alapos döntéselőkészítés szükséges az átállás folyamatának megfelelő rendezése és biztosítása, illetve a korábbi piaci szerkezethez illeszkedő aszimmetrikus versenyszabályozás akár átmeneti fenntartásának, akár a megváltozott piaci viszonyokhoz igazításának garantálása érdekében.

Az NGN rendszerére történő átmenet ugyanis a távközlési igazgatás állami funkciói és a szektor-specifikus távközlési szabályozás tartalma, hatáskörei, jogérvényesítési módszerei vonatkozásában továbbra sem bízható a piaci folyamatokra, a szolgáltatók magatartására.

A liberalizált piaci struktúra és a távközlési konvergencia felgyorsult fejlődése, az NGN koncepciója, valamint az NGN átállás rendszere ugyanis egyrészt igen jelentős hatással lesz a távközlési jog tartalmára, sőt a szabályozás keretére és rendszertani alapjának egészére is, másrészt számos távközlési igazgatási hatáskör, jogérvényesítési módszer és alapvető távközlési jogintézmény változatlan tartalmú további fenntartása is szükséges marad. A liberalizált piaci fejlődéssel és az NGN átállással összefüggésben a távközlési jog kiemelendő alapjai, legfontosabb jogintézményei és változásának fő szempontjai:

Az infrastruktúra és a szolgáltatás-alapú versennyel összefüggő szabályozási elvek, jogintézmények, hiszen az NGN keretében határozottabban megvalósulhat a hálózati (szállítási) és a szolgáltatási rendszerek, funkciók elválasztása, függetlenítése.

A *hálózati hozzáférés* (azon belül nyílt hálózati elvek, interfészek kialakítása). A *helyi hurok* többszintű megosztása, ugyanis az NGN keretében jelentőséget kaphatnak a különböző alhurkok is.

Az egységesülő *hálózati rendszer*, az igen komoly *költségigényű* fejlesztések (amelyek nem minden szolgáltató számára elérhetők, vagy csak fokozatosan megvalósíthatók) és a *világszabványok* térhódítása alapján kiemelten fontossá válik a *közös eszközhasználat* szabályozása.

Az NGN hagyományos hálózatokhoz képest eltérő működési rendszere jelentős hatást gyakorol a *bérelt vonali kötelezettségekre*, illetve újra központi szerepet kölcsönözhet a *bérelt vonali szolgáltatási* rendszernek.

Az *FTTB, FTTH* is szabályozási módszerekkel megoldandó határozott kihívásokat okoz.

(Pl.: a *hálózat helyi szintjének* eddigiekhez képest más alapokon történő megoszthatósága, a *közérdekű szolgalmi jogok* és az ebből eredő *versenyelőnyök* kiemeltebb szerepe, az eddigi *nagykereskedelmi ajánlatok, kötelezettségek* tartalmának megváltozása, a *nagykereskedelmi szolgáltatások* elérhetőségének szintjei is átalakulnak, stb.)

Az *összekapcsolással* összefonódó változások.

a) Az *összekapcsolási pontok* átstrukturálódása a hálózat architektúrájában, b) a hagyományos telefonhálózathoz képest átalakuló *forgalomátadási* módszerek, c) az *infrastruktúra* és a *szolgáltatás elválasztásából* adódó következmények (nem fenntartható a szolgáltatásból fedezett hálózati költségek rendszere), d) a *végződtetési díjakkal* összefüggő *modellek* változása, a végződtetési díj további *határozott csökkentésének* szükségessége és ennek piaci hatásai, f) a *mobil és fix konvergencia* NGN keretében történő további jelentős erősödésének az összekapcsolás rendszerére gyakorolt hatásai, g) a *szolgáltatás-minőség* (QoS) tartalmának változásai az összekapcsolásban.

Az NGN (IP alapú) rendszerében az *összekapcsolás* (mármint a két szolgáltató felhasználóinak információcseréjét biztosító értelemben) *jelentőségének* további határozott *csökkenése* és a *hozzáférés* szerepének jelentős *erősödése*. Függetlenül a két alapvető hálózati együttműködési rendszer elvi szintű összefüggéseitől, a távközlési piac működésének és fejlődésének fő irányai alapján általánosan megállapítható, hogy az összekapcsolás fogalmi köre által kijelölt rendszer szerepe fokozatosan csökken a hozzáféréshez képest és ez a tendencia még tovább erősödik az NGN keretében.

(A hozzáférés és az összekapcsolás fogalmának összefüggéseiről lásd a *IV. fejezet 4. pontját*.)

Az *aszimmetrikus versenyszabályozás* alapjaira és a *piaci erő tartalmára* is számottevő hatással jár az NGN infrastruktúra kiépítésének, kialakításának folyamata.

Az NGN rendszerében a *kábeltelevízió hálózatok* változó, erősödő piaci szerepének hatása a távközlési szabályozás rendszerére, illetve a KTV távközlési piaci szerepével összefüggően a KTV-re vonatkozó rendelkezések, jogintézmények szükségessége.

Az *azonosítógazdálkodás* kereteinek változása.

a) A *telefonszámozási rendszer* és az *internet azonosító rendszer* közötti *együttműködés* határozott erősödése. (E tekintetben kiemelendő pl.: az ENUM - tElephone NUmber Mapping eljárás, amely leképezi telefonszámokat az internet domain alapú név-rendszerű URI (Uniform Resource Identifier) kereteibe, megféleltetve a számokhoz tartozó hírközlési alkalmazásoknak.) b) Az IP címek, *internet azonosítók* jelentőségének, szerepének fokozódása, fejlesztésének szükségessége, különösen a biztonsági szempontok alapján. c) A *távközlési igazgatás* körén kívül eső IPvx címtartományokkal összefüggő változások, továbbá az *állami feladatellátás*, a *jogi szabályozás* és a távközlési *nemzetközi szervezetek koordinatív* funkcióinak esetleges szükségessége. d) Az *IPv4 címtartomány* várható (2012) „kimerülése”, az eddig kiépítetlen IPv6 címezés jelentőségének növekedése, stb.

Az *egyetemes szolgáltatás* tartalma és finanszírozási mechanizmusa is alapvető felülvizsgálatot, illetve a távközlés fejlődéséhez és az NGN átálláshoz igazodó garanciáinak kialakítása, érvényesítése körében határozott szabályozói beavatkozást igényel.

Az V. fejezethez kapcsolódó jegyzetek és vonatkozó irodalom

-
- ¹ **TINBERGEN**, Jan: *Shaping the World Economy: Suggestions for an International Economic Policy*. New York, NY: Twentieth Century Fund, 1962., 119-125. o.;
- BELL, Daniel: *The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting*. New York, NY: Basic Books, 1999. 113-114. o.;
- Evans, Alfred B.: *Soviet Marxism-Leninism: The Decline of an Ideology*. Westport, CT: Praeger Publishers, 1993., 201. o.;
- TINBERGEN, Jan: *Do Communist and Free Economies Show a Converging Pattern?* *Soviet Studies*, Vol. 12. No. 4., (April 1961), 333-341. o.;
- PRYBYLA, Jan S.: *The Convergence of Western and Communist Economic Systems: A Critical Estimate*. *Russian Review*, Vol. 23. No. 1., (January 1964), 3-17. o.;
- (TINBERGEN, Jan: *Do Communist and Free Economies Show a Converging Pattern?* In.: Bornstein, Morris (szerk.), *Comparative Economic Systems. Models and Cases*, Richard D. Irwin, Inc., Homewood, Illinois, 1969.)
- ² **GERADIN**, Damien - Luff, David (szerk.): *The WTO and Global Convergence in Telecommunications and Audio-Visual Services*. Cambridge CB: Cambridge University Press, 2004., 334., 385-386., 389., 402., 407., 418. o.;
- SHEPARD, Steven: *Telecom Convergence, 2/e: How to Bridge the Gap Between Technologies and Services*. McGraw Hill Companies, 2002. (2. kiadás), 158., 211., 262. o.;
- SAMII, Masood - Karush, Gerald: *International Business and Information Technology: Interaction and Transformation in the Global Economy*. New York, NY: Routledge, 2004., 13. o.;
- ³ **HENTEN**, A. - Samarajiva, R., - Melody, W. H.: *Designing Next Generation Telecom Regulation: ICT Convergence or Multisector Utility? Report on the WDR Dialogue Theme*. January 2003., 9. o.;
- SHEPARD, Steven: *Telecom Convergence, 2/e: How to Bridge the Gap Between Technologies and Services*. McGraw Hill Companies, 2002. (2. kiadás), 158. o.;
- SAMII, Masood - Karush, Gerald: *International Business and Information Technology: Interaction and Transformation in the Global Economy*. New York, NY: Routledge, 2004., 13. o.;
- GERADIN, Damien - Luff, David (szerk.): *The WTO and Global Convergence in Telecommunications and Audio-Visual Services*. Cambridge CB: Cambridge University Press, 2004., 389., 401., 418., 420. o.;
- ⁴ **PICOT**, Arnold Freyberg, Axel (szerk.): *Infrastruktur und Services - Das Ende einer Verbindung? Die Zukunft der Telekommunikation*. Berlin – Heidelberg, Springer-Verlag 2007., 29-40. o.
- ⁵ **PICOT**, Arnold Freyberg, Axel (szerk.): *Infrastruktur und Services - Das Ende einer Verbindung? Die Zukunft der Telekommunikation*. Berlin - Heidelberg, Springer-Verlag 2007., 29-40. o.;
- SHEPARD, Steven: *Telecom Convergence, 2/e: How to Bridge the Gap Between Technologies and Services*. McGraw Hill Companies, 2002. (2. kiadás), 11., 197-198., 234-240. o.;
- HARASIM, Linda M.: *Global Networks: Computers and International Communication*. Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 1993., 323. o.;
- KUBICEK, Herbert - Dutton, William H. - Williams, Robin (szerk.): *The Social Shaping of Information Superhighways: European and American Roads to the Information Society*. Frankfurt, Campus Verlag - New York, NY: St. Martin's Press, 1997., 177., 189. o.;
- CAPORASO, James - Risse, Thomas - Cowles, Maria Green: *Transforming Europe: Europeanization and Domestic Change*. Ithaca, New York, Cornell University Press, 2001., 71-72. o.;
- GORDON, Jeffrey N. - Roe, Mark J. (szerk.): *Convergence and Persistence in Corporate Governance*. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2004., 128-158., 161-190., 293-309., 328-347. o.;
- JUNG, Volker - Warnecke, Hans-Jürgen: *Handbuch für die Telekommunikation*. Berlin-Heidelberg, Springer-Verlag, 2002. (2. kiadás), VI-88-91. o.;
- LAFFONT, Jean-Jacques - Martimort, David: *The Theory of Incentives: The Principal-Agent Model*. Princeton, New Jersey, Princeton University Press, 2002., 340. o.;
- GERADIN, Damien - Luff, David (szerk.): *The WTO and Global Convergence in Telecommunications and Audio-Visual Services*. Cambridge CB: Cambridge University Press, 2004., 354-356., 390-422. o.;
- WEBSTER, Profess: *Theories of the Information Society*. London, Routledge, 2002. (2. kiadás), 153. o.;
- HULSINK, Willem: *Privatisation and Liberalisation in European Telecommunications: Comparing Britain, the Netherlands and France*. London: Routledge, 1999., 307-321. o.;
- SHAW, James K.: *Strategic Management in Telecommunications*. Norwood, MA: Artech House, Inc., 2000., 47-63. o.;
- ARUP, Christopher: *The New World Trade Organization Agreements: Globalizing Law through Services and Intellectual Property*. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2000., 21-23. o.
- HELD, David - McGrew, Anthony: *Globalization Theory: Approaches and Controversies*. Cambridge, CB: Polity Press, 2007., 6-7., 83., 89., 110-116., 121. o.;

-
- FRIEDEN, Robert: *Managing Internet-Driven Change in International Telecommunications*. Norwood, MA: Artech House Publishers, 2001., 12., 53., 61., 83., 140., 387., 392-393. o.;
- MARSDEN, Christopher T. (szerk.): *Regulating the Global Information Society*. London, Routledge, 2000., 108-115. o.;
- OECD: *Infrastructure to 2030: Telecom, Land Transport, Water and Electricity*. Paris, 2006., 51-141. o.;
- VOGELSANG, Ingo - Gillett, Sharon Eisner: *Competition, Regulation, and Convergence: Current Trends in Telecommunications Policy Research*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, Inc., 1999., 235-281. o.;
- KOICHIRO Agata - Kiyoshi Nakamura (szerk.): *Convergence of Telecommunications and Broadcasting in Japan, United Kingdom and Germany: Technological Change, Public Policy and Market Structure*. Richmond, Surrey, Curzon Press, 2001., 3-23., 73-87., 113-117., 141-159. o.;
- BAVASSO, Antonio: *Communications in Eu Antitrust Law: Antitrust, Market Power, and Public Interest*. (European Monographs, 42.), Hague, Kluwer Law International 2003., 163-220. o.;
- NUECHTERLEIN, Jonathan E. - Weiser Philip J.: *Digital Crossroads: American Telecommunications Policy in the Internet Age*. Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 2005., 23-30. o.;
- DUTTON, William H. (szerk.): *Information and Communication Technologies: Visions and Realities*. Oxford, OX: Oxford University Press, 1996., 17-25., 32-34., 37-52., 319-333. o.;
- ⁶ HARASIM, Linda M.: *Global Networks: Computers and International Communication*. Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 1993., 163-164., 300. o.;
- HORAK, Ray: *Communications Systems and Networks*. New York, NY: M&T Books - Hungry Minds, Inc., 2000., 585-621. o.;
- HELD, David - McGrew, Anthony: *Globalization Theory: Approaches and Controversies*. Cambridge, CB: Polity Press, 2007., 110-116., 121. o.;
- FRIEDEN, Robert: *Managing Internet-Driven Change in International Telecommunications*. Norwood, MA: Artech House Publishers, 2001., 84. o.;
- ⁷ TAKÁCS György: A vezetékes és mobil hálózatok konvergenciája. *Magyar Tudomány* 2007/07. sz., 888 - 895. o.;
- SHEPARD, Steven: *Telecom Convergence, 2/e: How to Bridge the Gap Between Technologies and Services*. McGraw Hill Companies, 2002. (2. kiadás), 11., 280-281. o.;
- GRANT, Gerald (szerk.): *Managing Telecommunications and Networking Technologies in the 21st Century: Issues and Trends*. Hershey, PA: Idea Group Publishing, 2001., 14. o.;
- LOOMIS, David G. - Taylor, Lester D.: *The Future of the Telecommunications Industry: Forecasting and Demand Analysis*. Dordrecht, Netherlands - Norwell, Massachusetts, Kluwer Academic Publishers, 1999., 235. o.;
- ⁸ Lásd a III. fejezet 2.8. pontjához megjelölt irodalmat, továbbá:
- LAJTHA György: Konvergencia az informatika szolgálatában. *Magyar Távközlés* 1996/10. sz., 44 - 46. o.; Dwyer, Joseph M. - Johansen, Harald: Az európai távközlés starégiai megközelítése. *Magyar Távközlés*, 1995/10. sz.
- HARASIM, Linda M.: *Global Networks: Computers and International Communication*. Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 1993., 312., 321. o.;
- GRANT, Gerald (szerk.): *Managing Telecommunications and Networking Technologies in the 21st Century: Issues and Trends*. Hershey, PA: Idea Group Publishing, 2001., 89. o.;
- KUBICEK, Herbert - Dutton, William H. - Williams, Robin (szerk.): *The Social Shaping of Information Superhighways: European and American Roads to the Information Society*. Frankfurt, Campus Verlag - New York, NY: St. Martin's Press, 1997., 24., 70. o.;
- ESTABROOKS, Maurice: *Electronic Technology, Corporate Strategy, and World Transformation*. Westport, CT: Quorum Books - Greenwood Publishing Group, Inc., 1995., 6., 71., 77., 103., 134-136., 143. o.;
- KHOSROWPOUR, Mehdi (szerk.): *Cases on Telecommunications And Networking*. Hershey, PA Idea Group Publishing, 2006., 4. o.;
- FRIEDEN, Robert: *Managing Internet-Driven Change in International Telecommunications*. Norwood, MA: Artech House Publishers, 2001., 19-20., 39., 131., 153., 189., 196. o.;
- JUNG, Volker - Warnecke, Hans-Jürgen: *Handbuch für die Telekommunikation*. Berlin-Heidelberg, Springer-Verlag, 2002. (2. kiadás), III-326., III-382-383. o.;
- KIM, Jae Young: *Sorting Out Deregulation: Protecting Free Speech and Internet Access in the United States, Germany, and Japan*. New York, NY: LFB Scholarly Publishing LLC, 2002., 68. o.;
- ⁹ LUDÁNYI Arnold - Rozgonyi Krisztina: Kell-e szabályozni a médiakonvergencia folyamatokat? In.: Szigeti Péter (szerk.): *Leviatán (Tomus IV.)*, Győr, Universitas-Győr Kht., 2006., 57. o.;
- HESS, Thomas - Doeblin, Stefan (szerk.): *Turbulenzen in der Telekommunikations- und Medienindustrie: Neue Geschäfts- und Erlösmodelle*. Berlin - Heidelberg, Springer-Verlag, 2006., 224., 240. o.;
- LOW, Linda: *The Economics of Information Technology and the Media*. Singapore, Singapore University Press - World Scientific Publishing, Ltd, 2000., 163-166. o.;
- GRANT, Gerald (szerk.): *Managing Telecommunications and Networking Technologies in the 21st Century: Issues and Trends*. Hershey, PA: Idea Group Publishing, 2001., 1., 4., 10., 23., 40-42., 85-86., 89., 192., 204., 206., 210., 212. o.;

-
- KUBICEK, Herbert - Dutton, William H. - Williams, Robin (szerk.): The Social Shaping of Information Superhighways: European and American Roads to the Information Society. Frankfurt, Campus Verlag - New York, NY: St. Martin's Press, 1997., 133-153. o.;
- SAMII, Masood - Karush, Gerald: International Business and Information Technology: Interaction and Transformation in the Global Economy. New York, NY: Routledge, 2004., 5., 96-97. o.;
- ESTABROOKS, Maurice: Electronic Technology, Corporate Strategy, and World Transformation. Westport, CT: Quorum Books - Greenwood Publishing Group, Inc., 1995., 117., 120., 134., 150-155., 161-164., 181-182., 194-198., 205., 207. o.;
- U.S. Congress, Office of Technology Assessment: Global Communications: Opportunities for Trade and Aid. Washington, D.C.: US Government Printing Office, 1995., 17., 34., 77., 91., 93., 98., 105. o.;
- JUNG, Volker - Warnecke, Hans-Jürgen: Handbuch für die Telekommunikation. Berlin-Heidelberg, Springer-Verlag, 2002. (2. kiadás), III-236-239., III-356., V-174-178. o.;
- FRIEDEN, Robert: Managing Internet-Driven Change in International Telecommunications. Norwood, MA: Artech House Publishers, 2001., 8., 34., 117., 135., 313., 387. o.;
- BARTLE, Ian: Globalisation and Eu Policy-Making: The Neo-Liberal Transformation of Telecommunications and Electricity. Manchester, M: Manchester University Press, 2005., 92-94., 108., 179., 182. o.;
- HORAK, Ray: Communications Systems and Networks. New York, NY: M&T Books - Hungry Minds, Inc., 2000., 555-583. o.;
- DUTTON, William H. (szerk.): Information and Communication Technologies: Visions and Realities. Oxford, OX: Oxford University Press, 1996., 103-119. o.;
- ¹⁰ HESS, Thomas - Doebelin, Stefan (szerk.): Turbulenzen in der Telekommunikations- und Medienindustrie: Neue Geschäfts- und Erlösmodelle. Berlin - Heidelberg, Springer-Verlag, 2006., 1-20., 237-240. o.;
- SHEPARD, Steven: Telecom Convergence, 2/e: How to Bridge the Gap Between Technologies and Services. McGraw Hill Companies, 2002. (2. kiadás), 3., 13., 15., 25., 113., 136., 184., 305-308. o.;
- NUECHTERLEIN, Jonathan E. - Weiser Philip J.: Digital Crossroads: American Telecommunications Policy in the Internet Age. Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 2005., 23-30. o.;
- GERADIN, Damien - Luff, David (szerk.): The WTO and Global Convergence in Telecommunications and Audio-Visual Services. Cambridge CB: Cambridge University Press, 2004., 357-389., 418. o.;
- PAGLIN, Max D. (szerk.): The Communications Act: A Legislative History of the Major Amendments, 1934-1996. Silver Spring, Maryland, Pike & Fischer, Inc., 1999., 316-321. o.;
- KOICHIRO Agata - Kiyoshi Nakamura (szerk.): Convergence of Telecommunications and Broadcasting in Japan, United Kingdom and Germany: Technological Change, Public Policy and Market Structure. Richmond, Surrey, Curzon Press, 2001., 3-23., 73-87., 113-117., 141-159. o.;
- ¹¹ TAKÁCS György: Konvergencia? Távközlés és számítástechnika. Magyar Távközlés 1996/3. sz., 44 - 46. o.
- ¹² RONCAGLIA, Alessandro: The Wealth of Ideas: A History of Economic Thought. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2005., 324., 332., 409., 499. o.;
- OVERTVELDT, Johan: The Chicago School: How the University of Chicago: Assembled the Thinkers Who Revolutionized Economics and Business. B2 Books - Agate Publishing, 2007., 124., 236., 242. o.;
- LAFFONT, Jean-Jacques - Martimort, David: The Theory of Incentives: The Principal-Agent Model. Princeton, New Jersey, Princeton University Press, 2002., 340. o.;
- WEBSTER, Profess: Theories of the Information Society. London, Routledge, 2002. (2. kiadás), 153. o.;
- VOGELANG, Ingo - Gillett, Sharon Eisner: Competition, Regulation, and Convergence: Current Trends in Telecommunications Policy Research. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, Inc., 1999., 235-281. o.;
- ¹³ EHRlich Éva (koordinátor): Tanulmányok a közlekedés és az infokommunikáció témaköréből. (Európai Tükör Műhelytanulmányok 85. sz.), Bp., Miniszterelnöki Hivatal Integrációs Stratégiai Munkacsoportja, 2001.
- ¹⁴ Lásd a III. fejezet 2.8. pontjához megjelölt irodalmat, továbbá:
- LAJTHA György: Konvergencia az informatika szolgálatában. Magyar Távközlés 1996/10. sz., 44 - 46. o.; Dwyer, Joseph M. - Johansen, Harald: Az európai távközlés starégiai megközelítése. Magyar Távközlés, 1995/10. sz.
- HARASIM, Linda M.: Global Networks: Computers and International Communication. Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 1993., 312., 321. o.;
- GRANT, Gerald (szerk.): Managing Telecommunications and Networking Technologies in the 21st Century: Issues and Trends. Hershey, PA: Idea Group Publishing, 2001., 89. o.;
- KUBICEK, Herbert - Dutton, William H. - Williams, Robin (szerk.): The Social Shaping of Information Superhighways: European and American Roads to the Information Society. Frankfurt, Campus Verlag - New York, NY: St. Martin's Press, 1997., 24., 70. o.;
- ESTABROOKS, Maurice: Electronic Technology, Corporate Strategy, and World Transformation. Westport, CT: Quorum Books - Greenwood Publishing Group, Inc., 1995., 6., 71., 77., 103., 134-136., 143. o.;
- KHOSROWPOUR, Mehdi (szerk.): Cases on Telecommunications And Networking. Hershey, PA Idea Group Publishing, 2006., 4. o.;
- JUNG, Volker - Warnecke, Hans-Jürgen: Handbuch für die Telekommunikation. Berlin-Heidelberg, Springer-Verlag, 2002. (2. kiadás), III-326., III-382-383. o.;

KIM, Jae Young: *Sorting Out Deregulation: Protecting Free Speech and Internet Access in the United States, Germany, and Japan*. New York, NY: LFB Scholarly Publishing LLC, 2002., 68. o.;

¹⁵ GLATZ Ferenc (szerk.): *Információs társadalom és jogrendszer*. Bp., MTA Társadalomkutató Központ, 2002., 184-188. o.;

SCHILLER, Dan: *Digital Capitalism: Networking the Global Market System*. Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 2000., 94-101. o.;

GRANT, Gerald (szerk.): *Managing Telecommunications and Networking Technologies in the 21st Century: Issues and Trends*. Hershey, PA: Idea Group Publishing, 2001., 21-43. o.;

KUBICEK, Herbert - Dutton, William H. - Williams, Robin (szerk.): *The Social Shaping of Information Superhighways: European and American Roads to the Information Society*. Frankfurt, Campus Verlag - New York, NY: St. Martin's Press, 1997., 98., 134., 287-288., 328. o.;

ESTABROOKS, Maurice: *Electronic Technology, Corporate Strategy, and World Transformation*. Westport, CT: Quorum Books - Greenwood Publishing Group, Inc., 1995., 90-91., 125-130., 153-154. o.;

JUNG, Volker - Warnecke, Hans-Jürgen: *Handbuch für die Telekommunikation*. Berlin-Heidelberg, Springer-Verlag, 2002. (2. kiadás), V-153-155., VI-88-91. o.;

MARSDEN, Christopher T. (szerk.): *Regulating the Global Information Society*. London, Routledge, 2000., 46., 48., 123., 185-186. o.;

HELD, David - McGrew, Anthony: *Globalization Theory: Approaches and Controversies*. Cambridge, CB: Polity Press, 2007., 89., 156-157., 195. o.;

NUECHTERLEIN, Jonathan E. - Weiser Philip J.: *Digital Crossroads: American Telecommunications Policy in the Internet Age*. Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 2005., 23-30. o.;

VOGELSANG, Ingo - Gillett, Sharon Eisner: *Competition, Regulation, and Convergence: Current Trends in Telecommunications Policy Research*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, Inc., 1999., 235-281. o.

¹⁶ RÉVÉSZ T. Mihály: *Szabadság és konvergencia.*, In.: Szigeti Péter (szerk.): *Leviatán (Tomus IV.)*, Győr, Universitas-Győr Kht., 2006., 9-15. o.;

LUDÁNYI Arnold - Rozgonyi Krisztina: *Kell-e szabályozni a médiakonvergencia folyamatokat?* In.: Szigeti Péter (szerk.): *Leviatán (Tomus IV.)*, Győr, Universitas-Győr Kht., 2006., 56-60. o.;

HESS, Thomas - Doeblin, Stefan (szerk.): *Turbulenzen in der Telekommunikations- und Medienindustrie: Neue Geschäfts- und Erlösmodelle*. Berlin - Heidelberg, Springer-Verlag, 2006., 1-20., 237-240. o.;

SCHILLER, Dan: *Digital Capitalism: Networking the Global Market System*. Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 2000., 66-69., 94-101. o.;

LOW, Linda: *The Economics of Information Technology and the Media*. Singapore, Singapore University Press - World Scientific Publishing, Ltd, 2000., 3., 8-10., 21-22. o.;

KUBICEK, Herbert - Dutton, William H. - Williams, Robin (szerk.): *The Social Shaping of Information Superhighways: European and American Roads to the Information Society*. Frankfurt, Campus Verlag - New York, NY: St. Martin's Press, 1997., 28-29., 80., 134., 175., 287-288. o.;

ESTABROOKS, Maurice: *Electronic Technology, Corporate Strategy, and World Transformation*. Westport, CT: Quorum Books - Greenwood Publishing Group, Inc., 1995., 90-91., 125-130., 153-154. o.;

U.S. Congress, Office of Technology Assessment: *Global Communications: Opportunities for Trade and Aid*. Washington, D.C.: US Government Printing Office, 1995., 92-93. o.;

OECD: *Infrastructure to 2030: Telecom, Land Transport, Water and Electricity*. Paris, 2006., 51-141. o.;

JUNG, Volker - Warnecke, Hans-Jürgen: *Handbuch für die Telekommunikation*. Berlin-Heidelberg, Springer-Verlag, 2002. (2. kiadás), V-153-155., VI-88-91. o.;

KIM, Jae Young: *Sorting Out Deregulation: Protecting Free Speech and Internet Access in the United States, Germany, and Japan*. New York, NY: LFB Scholarly Publishing LLC, 2002., 2., 58-60. o.;

KOICHIRO Agata - Kiyoshi Nakamura (szerk.): *Convergence of Telecommunications and Broadcasting in Japan, United Kingdom and Germany: Technological Change, Public Policy and Market Structure*. Richmond, SURREY, Curzon Press, 2001., 3-23., 73-87., 113-117., 141-159. o.;

MARSDEN, Christopher T. (szerk.): *Regulating the Global Information Society*. London, Routledge, 2000., 108-115., 116-120., 294-300. o.;

BAVASSO, Antonio: *Communications in Eu Antitrust Law: Antitrust, Market Power, and Public Interest*. (European Monographs, 42.), Hague, Kluwer Law International 2003., 163-220. o.;

BARTLE, Ian: *Globalisation and Eu Policy-Making: The Neo-Liberal Transformation of Telecommunications and Electricity*. Manchester, M: Manchester University Press, 2005., 92-94., 108., 179., 182. o.;

GERADIN, Damien - Luff, David (szerk.): *The WTO and Global Convergence in Telecommunications and Audio-Visual Services*. Cambridge CB: Cambridge University Press, 2004., 311-322., 357-422. o.;

ARUP, Christopher: *The New World Trade Organization Agreements: Globalizing Law through Services and Intellectual Property*. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2000., 253-263. o.;

NUECHTERLEIN, Jonathan E. - Weiser Philip J.: *Digital Crossroads: American Telecommunications Policy in the Internet Age*. Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 2005., 23-30. o.

-
- ¹⁷ Green Paper on the Convergence of the Telecommunications, Media and Information Technology Sectors, and the Implications for Regulation Towards an Information Society Approach COM(97) 623 final
- ¹⁸ Directive 2002/21/EC of the European Parliament and of the Council of 7 March 2002 on a Common Regulatory Framework for Electronic Communications Networks and Services (Framework Directive), OJ L 108/33, 2002. április 24. (Az Európai Parlament és a Tanács 2002. március 7-i 2002/21/EK irányelve az elektronikus hírközlő hálózatok és elektronikus hírközlési szolgáltatások közös keretszabályozásáról - „Keretirányelv”)
- ¹⁹ **SALLAI** Gyula - Abos Imre: A távközlés, információ- és médiatechnológia konvergenciája. Magyar Tudomány 2007/07. sz., 844 - 851. o.
- ²⁰ **BABOSS** Csaba - Fülöp Péter - Turján Beáta: A liberalizáció hatásai - összefüggések és tapasztalatok. Magyar Távközlés, 1998/1. sz., 8 - 13. o.
- ²¹ **SHEPARD**, Steven: Telecom Convergence, 2/e: How to Bridge the Gap Between Technologies and Services. McGraw Hill Companies, 2002. (2. kiadás), 10., 13-19., 23-25. o.;
- GRANT, Gerald (szerk.): Managing Telecommunications and Networking Technologies in the 21st Century: Issues and Trends. Hershey, PA: Idea Group Publishing, 2001., 45. o.;
- SAMII, Masood - Karush, Gerald: International Business and Information Technology: Interaction and Transformation in the Global Economy. New York, NY: Routledge, 2004., 80. o.;
- LOOMIS, David G. - Taylor, Lester D.: The Future of the Telecommunications Industry: Forecasting and Demand Analysis. Dordrecht, Netherlands - Norwell, Massachusetts, Kluwer Academic Publishers, 1999., 187. o.;
- CAPORASO, James - Risse, Thomas - Cowles, Maria Green: Transforming Europe: Europeanization and Domestic Change. Ithaca, New York, Cornell University Press, 2001., 71-72. o.;
- U.S. Congress, Office of Technology Assessment: Global Communications: Opportunities for Trade and Aid. Washington, D.C.: US Government Printing Office, 1995., 17., 22., 77., 92., 105., 120., 133-134. o.;
- OECD: Infrastructure to 2030: Telecom, Land Transport, Water and Electricity. Paris, 2006., 51-141. o.;
- HULSINK, Willem: Privatisation and Liberalisation in European Telecommunications: Comparing Britain, the Netherlands and France. London: Routledge, 1999., 87., 307-321. o.;
- SHAW, James K.: Strategic Management in Telecommunications. Norwood, MA: Artech House, Inc., 2000., 47-63. o.;
- JUNG, Volker - Warnecke, Hans-Jürgen: Handbuch für die Telekommunikation. Berlin-Heidelberg, Springer-Verlag, 2002. (2. kiadás), III-326., VI-88-91. o.;
- VOGELSANG, Ingo - Gillett, Sharon Eisner: Competition, Regulation, and Convergence: Current Trends in Telecommunications Policy Research. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, Inc., 1999., 283-295. o.;
- KIM, Jae Young: Sorting Out Deregulation: Protecting Free Speech and Internet Access in the United States, Germany, and Japan. New York, NY: LFB Scholarly Publishing LLC, 2002., 146. o.;
- GERADIN, Damien - Luff, David (szerk.): The WTO and Global Convergence in Telecommunications and Audio-Visual Services. Cambridge CB: Cambridge University Press, 2004., 311-322., 390-422. o.;
- FRIEDEN, Robert: Managing Internet-Driven Change in International Telecommunications. Norwood, MA: Artech House Publishers, 2001., 19-20., 53., 84., 97-134., 140., 387., 399. o.;
- BARTLE, Ian: Globalisation and Eu Policy-Making: The Neo-Liberal Transformation of Telecommunications and Electricity. Manchester, M: Manchester University Press, 2005., 92-94. o.;
- MARSDEN, Christopher T. (szerk.): Regulating the Global Information Society. London, Routledge, 2000., 46., 152., 298-299. o.;
- WEBSTER, Profess: Theories of the Information Society. London, Routledge, 2002. (2. kiadás), 153. o.;
- HORAK, Ray: Communications Systems and Networks. New York, NY: M&T Books - Hungry Minds, Inc., 2000., 555-583., 585-621. o.;
- KOICHIRO Agata - Kiyoshi Nakamura (szerk.): Convergence of Telecommunications and Broadcasting in Japan, United Kingdom and Germany: Technological Change, Public Policy and Market Structure. Richmond, Surrey, Curzon Press, 2001., 3-23., 73-87., 113-117., 141-159. o.;
- ²² **STEFLE**R Sándor: Fényvezetős kábeltévé-rendszerek. Magyar Távközlés, 1991/3. sz., 10-12. o.; **Stefler** Sándor: A kábeltévé mint multimédia platform. Magyar Távközlés 1998/5. sz., 10-14. o.; **Stefler** Sándor: A kábeltévé és az interaktív szolgáltatások problémái. Magyar Távközlés, 1999/9. sz., 33-36. o.
- ²³ Lásd a IV. fejezet 6.2. pontjához felhasznált irodalmat, továbbá:
- SCHILLER**, Dan: Digital Capitalism: Networking the Global Market System. Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 2000., 66-69., 94-101. o.;
- GRANT, Gerald (szerk.): Managing Telecommunications and Networking Technologies in the 21st Century: Issues and Trends. Hershey, PA: Idea Group Publishing, 2001., 1., 21-43. o.;
- VOGELSANG, Ingo - Gillett, Sharon Eisner: Competition, Regulation, and Convergence: Current Trends in Telecommunications Policy Research. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, Inc., 1999., 235-281., 283-295. o.

A JEGYZETEKBE SZEREPLŐ FELHASZNÁLT IRODALOM

- **ABBATE**, Janet: *Inventing the Internet*. Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 1999.;
- **Abbott**, Alden F. - Michel, Suzanne: Exclusion Payments in Patent Settlements: A Legal and Economic Perspective. *Journal of Intellectual Property Law Practice*, Vol. 1. No. 3. (February 2006), 207 - 223. o.;
- **Abbott**, Frederick M.: Editorial. The Enduring Enigma of TRIPS: A Challenge for the World Economic System. *Journal of International Economic Law*, Vol. 1. No. 4., (1998), 497 - 521. o.;
- **Adlung**, Rudolf: Negotiations on Safeguards and Subsidies in Services: a Never-ending Story? *Journal of International Economic Law*, Vol. 10. No. 2., (June 2007), 235 - 265. o.;
- **Adlung**, Rudolf: Public Services and the GATS. *Journal of International Economic Law*, Vol. 9. No. 2., (June 2006), 455 - 485. o.;
- **Adlung**, Rudolf: Services Negotiations in the Doha Round: Lost in Flexibility? *Journal of International Economic Law*, Vol. 9. No. 4., (December 2006), 865 - 893. o.;
- **Adolph**, Brigitte – **Wolfstetter**, Elmar: Wage-indexation, Informational Externalities, and Monetary Policy. *Oxford Economic Papers*, Vol. 43. No. 3., (July 1991), 368 - 390. o.;
- **AGGELOU**, George: *Mobile Ad Hoc Networks: From Wireless LANs to 4G Networks*. New York, NY: McGraw-Hill Companies, Inc., 2005.;
- **Ahamed**, Liaquat: Stabilization Policies in Developing Countries. *World Bank Research Observer*, Vol. 1. No. 1., (January 1986), 79 - 110. o.;
- **AIDAROUS**, Salah - Plevyak, Thomas (szerk.): *Telecommunications Network Management: Technologies and Implementations*. (IEEE Press Series on Network Management), New York, NY: IEEE Press (Institute of Electrical and Electronics Engineers, Inc.), 1998.;
- **Alabau**, Antonio: Telecommunications and the Information Society in European Regions. *Telecommunications Policy*, Vol. 21. No. 8., (October 1997), 761-771. o.;
- **ALEXANDER**, Kern - Dhumale, Rahul - Eatwell, John: *Global Governance of Financial Systems: The International Regulation of Systemic Risk*. New York, NY: Oxford University Press, Inc., 2006.;
- **Alexander**, Kern - Dhumale, Rahul - Eatwell, John: *Global Governance of Financial Systems: The International Regulation of Systemic Risk*. New York, NY: Oxford University Press, Inc., 2006., 44., 83. o.;
- **ALLEMAN**, James - Noam, Eli M. (szerk.): *The New Investment Theory of Real Options and its Implication for Telecommunications Economics*. Norwell, Massachusetts, Kluwer Academic Publishers, 1999.;
- **ALLEN**, Thomas J. - Michael S. Scott Morton (szerk.): *Information Technology and the Corporation of the 1990s. (Research Studies)*. New York, NY: Oxford University Press, Inc., 1994.;
- **ALLISON**, John R. - Thomas, Dennis L. (szerk.): *Telecommunications Deregulation: Market Power and Cost Allocation Issues*. Westport, CT: (IC2 Institute) Quorum Books, 1990.;
- **Alvarez**, José E.: Do Liberal States Behave Better? A Critique of Slaughter's Liberal Theory. *European Journal of International Law*, Vol. 12. No. 2., (April 2001), 183 - 246. o.;
- **AMAN**, Alfred C.: *Administrative Law in a Global Era*. Ithaca, NY: Cornell University Press, 1992.;
- **ANDERSEN**, Svein - Eliassen, Kjell (szerk.): *Making Policy in Europe*. London, SAGE Publications Ltd, 2001., (2. kiadás);

- **Anderson**, Denise - Schement Jorge Reiona: Information Infrastructure and Development in the USA: the Role of Government. *Industrial and Corporate Change*, Vol. 4. No. 4., (1995), 727 - 735. o.;
- **ANDERSON**, John B. - Johannesson Rolf: *Understanding Information Transmission*. Institute of Electrical and Electronics Engineers, Inc. (IEEE Press), 2005.;
- **ANDERSON**, John R.: *Intelligent Networks: Principles and Applications*. Stevenage, Herts (Hertfordshire) - London, Institution of Electrical Engineers - Institution of Engineering and Technology (IET), 2002.;
- **Anderson**, Robert D. - Holmes, Peter: Competition Policy and the Future of the Multilateral Trading System. *Journal of International Economic Law*, Vol. 5. No. 2., (June 2002), 531 - 563. o.;
- **Anderson**, Robert D: The Interface between Competition Policy and Intellectual Property in the Context of the International Trading System. *Journal of International Economic Law*, Vol. 1. No. 4., (December 1998), 655 - 678. o.;
- **ANDERSON**, Robert H. - Bikson, Tora k. - Law, Sally Ann - Mitchell, Bridger M.: *Universal Access to E-Mail: Feasibility and Societal Implications*. Santa Monica, CA: RAND, 1995.;
- **Antonelli**, Cristiano: Localized Technological Change in the Network of Networks: the Interaction between Regulation and the Evolution of Technology in Telecommunications. *Industrial and Corporate Change*, Vol. 4. No. 4., (1995), 737 - 754. o.;
- **Argy**, Victor - Salop, Joanne: Price and Output Effects of Monetary and Fiscal Expansion in a Two-Country World Under Flexible Exchange Rates. *Oxford Economic Papers*, Vol. 35. No. 2., (July 1983), 228 - 246. o.;
- **Argyris**, Nicholas: Regulatory Reform in the Electricity Sector: An Analysis of the Commission's Internal Market Proposals. *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 9. No. 1., (Spring 1993), 31 - 44. o.;
- **ARMENTANO**, Dominick T.: *Antitrust and Monopoly: Anatomy of a Policy Failure*. (Independent Studies in Political Economy), Oakland CA, The Independent Institute, 1999., (2. kiadás);
- **Armstrong**, Mark - Sappington, David E. M.: Regulation, Competition, and Liberalization. *Journal of Economic Literature*, Vol. 44. No. 2., (June 2006), 325-366. o.;
- **Armstrong**, Mark: Competition in telecommunications. *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 13. No. 1. (Spring 1997), 64 - 82. o.;
- **Armstrong**, Mark: Network Interconnection in Telecommunications. *The Economic Journal*, Vol. 108. No. 448., (May 1998) 545-564. o.;
- **Armstrong**, Mark: Network Interconnection with Asymmetric Networks and Heterogeneous Calling Patterns. *Information Economics and Policy*, Vol. 16. No. 3., (September 2004), 375-390. o.;
- **Armstrong**, Thomas O. - Leppel, Karen: Are Regulated and Potentially Unregulated Combination Gas and Electric Utilities Natural Monopolies? *Journal of Economics and Business*, Vol. 46. No. 3., (August 1994), 195-206. o.;
- **Aron**, Debra J. - Dunmore, Ken and Pampush, Frank: Worldwide Wait? How the Telecom Act's Unbundling Requirements Slow the Development of the Network Infrastructure. *Industrial and Corporate Change*, Vol. 7. No. 4., (December 1998), 615 - 621. o.;
- **Aron**, Debra J. - Wildman, Steven S.: The Pricing of Customer Access in Telecommunications. *Industrial and Corporate Change*, Vol. 5. No. 4., (1996), 1029 - 1047. o.;
- **ARUP**, Christopher: *The New World Trade Organization Agreements: Globalizing Law through Services and Intellectual Property*. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2000.;

- **Audretsch**, David B. - Thurik, A. Roy: What's New about the New Economy? Sources of Growth in the Managed and Entrepreneurial Economies. *Industrial and Corporate Change*, Vol. 10. No. 1., (March 1 2001), 267 - 315.;
- **AUDRETSCH**, David B. - Welfens, Paul J.J.: *The New Economy and Economic Growth in Europe and the US*. Berlin-Heidelberg, Springer-Verlag, 2002.;
- **AUFDERHEIDE**, Patricia A.: *Communications Policy and the Public Interest*. New York, NY: The Guilford Press, 1999.;
- **Aufderheide**, Patricia: Universal Service: Telephone Policy in the Public Interest. *Journal of Communication*, Vol. 37. No. 1., (March 1987), 81-96. o.;
- **Austvik**, Ole Gunnar: Conflict and Cooperation with Respect to European Natural-gas Regulations. *Applied Energy*, Vol. 75. No. 1-2., (May-June 2003), 23-32. o.;
- **Awerbuch**, Shimon - Dillard, Jesse - Mouck, Tom - Preston, Alistair: Capital Budgeting, Technological Innovation and the Emerging Competitive Environment of the Electric Power Industry. *Energy Policy*, Vol. 24. No. 2., (February 1996), 195-202. o.;
- **Baboss Csaba - Fülöp Péter - Turján Beáta**: A liberalizáció hatásai - összefüggések és tapasztalatok. *Magyar Távközlés*, 1998/1. sz., 8 - 13. o.;
- **BACHE**, Ian - George, Stephen: *Politics in the European Union*. Oxford, OX: Oxford University Press, 2006.;
- **Bagheri**, Mahmood - Nakajima, Chizu: Optimal Level of Financial Regulation under the GATS: A Regulatory Competition and Cooperation Framework for Capital Adequacy and Disclosure of Information. *Journal of International Economic Law*, Vol. 5. No. 2., (June 2002), 507 - 530. o.;
- **BAILEY**, Roy E.: *The Economics of Financial Markets*. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2005.;
- **BAKER**, Charles Whiting: *Monopolies and the People*. BiblioBazaar, 2007.;
- **BALDI**, Pierre - Frasconi, Paolo - Smyth, Padhraic: *Modeling the Internet and the Web: Probabilistic Methods and Algorithms*. Chichester, West Sussex, John Wiley & Sons Ltd, 2003.;
- **BALDWIN**, Robert E. - Hamilton, Carl B. - Sapir André (szerk.): *Issues in US-EC Trade Relations (Conference Report)*, Chicago, The University of Chicago Press, 1988.;
- **Balogh István**: Multimédia és mobilkommunikáció: negyedik generációs mobilrendszerek. *Magyar Távközlés*, 2004/6. sz. 18 - 23. o.;
- **Bance**, Philippe: Liberalization of European Telecommunications: Sectoral Dynamics and Structural Mutations. *Annals of Public and Cooperative Economics*, Vol. 78. No. 3., (September 2007), 331-351. o.;
- **Bánhidi Ferenc**: ...különös tekintettel a privatizációra. *Magyar Távközlés*, 1993/2. sz., 27-31. o.;
- **BARA Zoltán - Szabó Katalin (szerk.)**: *Gazdasági rendszerek, országok, intézmények. Bevezetés az összehasonlító gazdaságtanba*. Budapest, Aula Kiadó, 2001.;
- **Barnett**, William P. - Carroll, Glenn R.: How Institutional Constraints Affected the Organization of Early U.S. Telephony. *Journal of Law, Economics, and Organization*, Vol. 9. No. 1., (April 1993), 98 - 126. o.;
- **Barrosand**, Pedro P. - Seabra, M. Carmo: Universal Service: Does Competition Help or Hurt? *Information Economics and Policy*, Vol. 11. No. 1., (March 1999), 45-60. o.;
- **BARTH**, Helmut: *Moderne Telekommunikation: Netze, Dienste, Instrumente, Normen und praktischer Einsatz*. München, Franzis-Verlag GmbH & Co., 1992.;
- **BARTLE**, Ian: *Globalisation and Eu Policy-Making: The Neo-Liberal Transformation of Telecommunications and Electricity*. Manchester, M: Manchester University Press, 2005.;
- **BARTON**, John H. - Goldstein, Judith L. - Josling, Timothy E. - Steinberg, Richard H.: *The Evolution of the Trade Regime: Politics, Law, and Economics of the GATT and the WTO*. Princeton, New Jersey, Princeton University Press, 2006.;

- **Bassanini**, Anna - Pouyet, Jérôme: Strategic Choice of Financing Systems in Regulated and Interconnected Industries. *Journal of Public Economics*, Vol. 89. No. 2-3., (February 2005), 233-259. o.;
- **BATES**, Regis J. - Gregory, Donald W.: *Voice & Data Communications Handbook*. Berkeley, California, Osborne/McGraw-Hill, 2001. (4. kiadás);
- **Bauer**, Johannes - Braun, Ernest - Hartmann, Bernd - Latzer, Michael - Pointner, Peter Sint, Peter-Paul - Bonek, Ernst: New Telecommunications Services in Austria: A Technology Assessment. *Telecommunications Policy*, Vol. 11. No. 4., (December 1987), 334-346. o.;
- **Bauer**, Johannes M. - Berne, Michel - Maitland, Carleen F.: Internet Access in the European Union and in the United States. *Telematics and Informatics*, Vol. 19. No. 2., (May 2002), 117-137. o.;
- **Bauer**, Johannes M.: Regulation and State Ownership: Conflicts and Complementarities in Eu Telecommunications. *Annals of Public and Cooperative Economics*, Vol. 76. No. 2., (June 2005), 151-177. o.;
- **Bauer**, Johannes M.: Universal Service in the European Union. *Government Information Quarterly*, Vol. 16. No. 4., (1999), 329-343. o.;
- **Baumol**, William J. - Lee, Kyu Sik: Contestable Markets, Trade, and Development. *World Bank Research Observer*, Vol. 6. No. 1. (January 1991), 1 - 17. o.
- **BAUMOL**, William J. - Litan, Robert E. - Schramm, Carl J.: *Good Capitalism, Bad Capitalism, and the Economics of Growth and Prosperity*. Yale University, 2007.;
- **BAUMOL**, William J. - Oates, Wallace E.: *The Theory of Environmental Policy*. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 1988., (2. kiadás);
- **BAUMOL**, William J. - Panzar, John C. - Willig, Robert D.: On the Theory of Perfectly-Contestable Markets. In.: *New Developments in the Analysis of Market Structure*, Stiglitz, Joseph E. - Mathewson, G. Frank (szerk.), Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 1986.;
- **BAUMOL**, William J. - Sidak J. Gregory: *Toward Competition in Local Telephony*. Cambridge, Massachusetts, MIT Press - Washington D.C.: AEI Press, 1994.;
- **BAVASSO**, Antonio: *Communications in Eu Antitrust Law: Antitrust, Market Power, and Public Interest*. (European Monographs, 42.), Hague, Kluwer Law International 2003.;
- **BEATH**, John - Katsoulacos, Yannis: *The Economic Theory of Product Differentiation*. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 1991.;
- **BEESELEY**, M.E.: *Privatization, Regulation and Deregulation*. London, Routledge, 1997. (2. kiadás);
- **BEKKERS**, Rudi: *Mobile Telecommunications Standards: UMTS, GSM, TETRA, & ERMES*. Norwood, MA: Artech House, Inc., 2001.;
- **BELL**, Daniel: *The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting*. New York, NY: Basic Books, 1999.;
- **Belleflamme**, Paul: Versioning in the Information Economy: Theory and Applications. *CESifo Economic Studies*, Vol. 51. No. 2-3., (2005), 329 - 358. o.;
- **Bercero**, Ignacio Garcia - Amarantina, Stefan D.: Moving the Trade and Competition Debate Forward. *Journal of International Economic Law*, Vol. 4. No. 3., (September 2001), 481-506. o.;
- **BERÉNYI** Sándor: *Az európai közigazgatási rendszerek intézményei. (Autonómiák és önkormányzatok)*, Bp., Rejtjel Kiadó, 2003.;
- **BERÉNYI** Sándor: *Közigazgatás a modern társadalmakban*. Bp., Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1990.;
- **Berg**, Sanford V. - Foreman, R. Dean: Price Cap Policies in the Transition from Monopoly to Competitive Markets. *Industrial and Corporate Change*, Vol. 4. No. 4., (1995), 671 - 681. o.;
- **Bergendorff**, Hans - Larsson, Torsten - Näslund, Ruben: The monopoly v Competition Debate. *Telecommunications Policy*, Vol. 7. No. 4., (December 1983), 297-308. o.;

- **Berger**, Ulrich: Bill-and-keep vs. Cost-based Access Pricing Revisited. *Economics Letters*, Vol. 86. No. 1., (January 2005), 107-112. o.;
- **Berggren**, Christian - Laestadius, Staffan: Co-development and Composite Clusters - The Secular Strength of Nordic Telecommunications. *Industrial and Corporate Change* Vol. 12. No. 1. (February 2003), 91 - 114. o.;
- **BERNERS-LEE**, Tim: *Weaving the Web: The Original Design and Ultimate Destiny of the World Wide Web*. New York, NY: HarperCollins Publishers, Inc., 2000.;
- **Bernt**, Phyllis - Kruse, Hans - Landsbergen, David: Impact of Alternative Technologies on Universal Service and Competition in the Local Loop. *Telematics and Informatics*, Vol. 10. No. 4., (Autumn 1993), 359-377. o.;
- **Bertot**, John Carlo - McClure, Charles R. - Owens, Kimberly A.: *Universal Service in a Global Networked Environment: Selected Issues and Possible Approaches*. *Government Information Quarterly*, Vol. 16. No. 4., (1999), 309-327. o.;
- **Bertram**, Geoff: *Energy*. *Asia Pacific Viewpoint*, Vol. 42. No. 1., (April 2001), 115-131. o.;
- **BHAGWATI**, Jagdish (szerk.): *Going Alone: The Case for Relaxed Reciprocity in Freeing Trade*. Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 2002.;
- **Bhatnagar**, P: *Telecom Reforms in Developing Countries and the Outlook for Electronic Commerce*. *Journal of International Economic Law*, Vol. 2. No. 4., (December 1999), 695 - 712. o.;
- **BIJL**, Paul - Peitz, Martin: *Regulation and Entry into Telecommunications Markets*. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2002.;
- **BILLINGSLEY**, Randall S. - Morris III, Robert B. - Schelke, Charles W. - Comfort, Stephanie Georges - Coyle, Thomas W. - Lowenstein, Mark - Kaplan, Barry A. - Bodman, Richard S. - Smith, Raymond W. - Lewis, Maria F. - Haverty, Lawrence J. - Leibowitz, Dennis H.: *The Telecommunications Industry*. Charlottesville, VA: Association for Investment Management and Research (AIMR) Publications Sales Department, 1994.;
- **BING**, Benny: *High-Speed Wireless Atm and Lans*. Norwood, MA: Artech House, Inc., 2000.;
- **Binmore**, Ken - Harbord, David: Bargaining over Fixed-to-Mobile Termination Rates: Counter Vailing Buyer Power as a Constraint on Monopoly Power. *Journal of Competition Law and Economics*, Vol. 1. No. 3., (September 2005), 449 - 472. o.;
- **BLACK**, Sharon K.: *Telecommunications Law in the Internet Age*. San Diego, CA: Academic Press - San Francisco, CA: Morgan Kaufmann Publishers, 2002.;
- **BLAHÓ** András (szerk.): *Világ gazdaságtan II. kötet. Globális fejlődés - gazdaságdiplomácia*. Bp., Aula Kiadó, 2002.;
- **Blouin**, Chantal: *The WTO Agreement on Basic Telecommunications: A Reevaluation*. *Telecommunications Policy*, Vol. 24. No. 2., (March 2000), 135-142. o.;
- **BOADWAY**, Robin W. - Niel, Bruce: *Welfare Economics*. Oxford, OX: Basil Blackwell Publisher Limited, 1984.;
- **BOÉR** Elek: *Magyar közigazgatási jog. (Általános rész)*, Kolozsvár, Stief Jenő és Társa Papirosáruházának Könyvnyomdája, 1908.;
- **BOGDANDY**, Armin - Mavroidis, Petros C. - Mény, Yves (szerk.): *European Integration and International Co-Ordination: Studies in Transnational Economic Law in Honour of Claus-Dieter Ehlermann*. Hague, Netherlands, Kluwer Law International, 2002.;
- **BOLTER**, Walter G. - McConnaughey, James W. - Kelsey, Fred J.: *Telecommunications Policy for the 1990s and Beyond*. Armonk, NY.: M. E. Sharpe, 1990.;
- **Boltho**, Andrea - Toniolo, G: *The Assessment: the Twentieth Century*. *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 15. No. 4., (Winter 1999), 1 - 17. o.;
- **Borsos** Károly: *A távközlés haszna és hiányának kára*. *Magyar Távközlés*, 1993/1., különszám, 5-9. o.

- **BOSSCHE**, Peter: The Law and Policy of the World Trade Organization: Text, Cases and Materials. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2005.;
- **BOURGUIGNON**, Francois - Pleskovic, Boris: Annual World Bank Conference on Development Economics 2005: Lessons of Experience. Washington, D.C.: The World Bank - New York, NY: Oxford University Press, 2005.;
- **Bourreau**, Marc - Dogan, Pinar: Service-based vs. Facility-based Competition in Local Access Networks. Information Economics and Policy, Vol. 16. No. 2., (June 2004), 287-306. o.;
- **Bourreau**, Marc - Dogan, Pinar: Unbundling the local loop. European Economic Review, Vol. 49. No. 1., (January 2005), 173-199. o.;
- **Boyce**, John R. - Hollisú, Aidan: Governance of Electricity Transmission Systems. Energy Economics, Vol. 27. No. 2., (March 2005), 237-255. o.;
- **BÖS**, Dieter: Pricing and Price Regulation. Amsterdam, AE: Elsevier Science B.V. (North Holland), 1994., (3. kiadás);
- **Bös**, Dieter: Privatization in Europe: A Comparison of Approaches. Oxford Review of Economic Policy, Vol. 9. No. 1., (Spring 1993), 95 - 111. o.;
- **BRADFORD**, Travis: Solar Revolution: The Economic Transformation of the Global Energy Industry. Cambridge, MA: MIT Press, 2006.;
- **BRADNER**, Scott: The Internet Standards Process - Revision 3. Cambridge, MA, Harvard University, (October) 1996., RFC:2026, (www.rfc-editor.org, vagy pl.: www.isoc.org);
- **Bradshaw**, W. P.: Competition in the rail industry. Oxford Review of Economic Policy, Vol. 13. No. 1., (Spring 1997), 93 - 103. o.;
- **Brautigam**, Ronald R.: Regulatory Reform: Lessons for Natural Gas Pipelines. Contemporary Economic Policy, Vol. 8. No. 2., (April 1990), 122-141. o.;
- **Braga**, G. - Carrafini, G. - Liserre, V.: Távközlés ma és holnap: trendek és lehetőségek. Magyar Távközlés, 1992/2. sz. 6 - 12. o.;
- **BRANDS**, Henk - Leo, Evan T.: The Law and Regulation of Telecommunications Carriers. Norwood MA.: Artech House, Inc., 1999.;
- **BRAY**, John: Innovation and the Communications Revolution. London, The Institution of Electrical Engineers, 2002.;
- **Brealey**, Richard A. - Cooper, Ian A. - Habib, Michel A.: Investment Appraisal in the Public Sector. Oxford Review of Economic Policy, Vol. 13. No. 4., (Winter 1997), 12 - 28. o.;
- **Brennan**, Timothy J.: Making Economic Sense of the Telecommunications Act of 1996. Industrial and Corporate Change, Vol. 5. No. 4., (1996), 941-961. o.;
- **BRENNER**, Daniel L.: Law and Regulation of Common Carriers in the Communications Industry. Boulder, CO: Westview Press, 1996.;
- **BREWSTER**, Ron: ISDN Technology London, Chapman & Hall, 1993.;
- **Brito**, Dagobert L. - Hamilton, Jonathan H. - Slutsky, Steven M. - Stiglitz, Joseph E.: Pareto Efficient Tax Structures. Oxford Economic Papers, Vol. 42. No. 1., (January 1990), 61 - 77. o.;
- **BROCK**, Gerald W.: Telecommunication Policy for the Information Age: From Monopoly to Competition. Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 1994.;
- **BROCK**, Gerald W.: The Second Information Revolution. Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 2003.;
- **BROOK**, Penelope J. - Irwin, Timothy C. (szerk.): Infrastructure for Poor People: Public Policy for Private Provision. Washington D.C.: World Bank, 2003.;
- **BROWN**, Murray - Chiang, Shin-Hwan: Coalitions in Oligopolies: An Introduction to the Sequential Procedures (Contributions to Economic Analysis). Amsterdam AE: Elsevier B.V., 2003.;
- **BROWN**, Stephen J. - Sibley, David Sumner: The Theory of Public Utility Pricing. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 1986.;

- **BROWN**, Victor C. - Jackson, McLeod P.: Public Sector Economics. Oxford, OX: Blackwell Publishers, 1990., (4. kiadás);
- **BRUNI**, Luigino: Civil Happiness: Economic and Human Flourishing In Historical Perspective. Abingdon, Oxon, Routledge, 2006.;
- **BUCHANAN**, James M. - Wagner, Richard E.: Democracy in Deficit: The Political Legacy of Lord Keynes. San Diego, California, Academic Press, Inc. 1977.;
- **BUCHANAN**, James M.: Piac, állam, alkotmányosság. (Válogatott tanulmányok), Bp., Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1992.;
- **BUCKLEY**, John: Telecommunications Regulation. London - Stevenage (Herts, Hertfordshire), The Institution of Electrical Engineers - Institution of Engineering and Technology (IET), 2003.;
- **Buda Szabolcs** - Hollós Dániel - Keszei Csaba - Pásztor András - Imre Sándor: A vezeték nélküli hálózatok jelene és jövője. Magyar Távközlés, 2000/2. sz., 15-20. o.;
- **Buffie**, Edward F.: Input Price Shocks in the Small Open Economy. Oxford Economic Papers, Vol. 38. No. 3., (November 1986), 551 - 565. o.;
- **BUIGUES**, Pierre-Andre - Rey, Patrick (szerk.): The Economics of Antitrust and Regulation in Telecommunications: Perspectives for the New European Regulatory Framework. Cheltenham, Glos, Edward Elgar Publishing Limited, 2004.;
- **BUNN**, Derek W. (szerk): Modelling Prices in Competitive Electricity Markets. (The Wiley Finance Series), Chichester, West Sussex: John Wiley & Sons, Ltd, 2004.;
- **BURD**, Nick: ISDN Subscriber Loop. London, Chapman & Hall, 1997.;
- **BURGER**, Robert H.: Information Policy: A Framework for Evaluation and Policy Research. Norwood, NJ: Ablex Publishing Corporation, 1993.;
- **Burns**, Philip - Weyman-Jones, Thomas G.: Is the Gas Supply Market a Natural Monopoly? Econometric Evidence from the British Gas Regions. Energy Economics, Vol. 20. No. 2., (1 April 1998), 223-232. o.;
- **BUZÁS** Ottó (szerk.): Távközléskultúra. Bp., PressCon Kiadó Kft., 2001.;
- **Bühler**, Stefan: Regulatory Reform of Telecommunications in Switzerland. Telecommunications Policy, Vol. 22. No. 8., (September 1998), 671-680. o.;
- **Byatt**, I. C. R.: The Genesis of the Present Pricing System in Electricity Supply. Oxford Economic Papers, Vol. 15. No. 1. (March 1963), 8 - 18. o.;
- **Caillaud**, Bernard - Tirole, Jean: Essential Facility Financing and Market Structure. Journal of Public Economics, Vol. 88. No. 3-4., (March 2004), 667-694. o.;
- **CAIRNS**, Walter: Bevezetés az Európai Unió jogrendszerébe. (Ernst & Young), Bp., CO-NEX Könyvkiadó Kft., 1999.;
- **CALHOUN**, George: Digital Cellular Radio. Norwood, MA: Artech House, Inc., 1988.;
- **Camagni**, Roberto - Capello, Roberta - Scarpinato, Marco: Scenarios for the Italian telecommunications market: Public and private strategies. Telecommunications Policy, Vol. 17. No. 1., (January-February 1993), 27-48. o.;
- **CAMERON**, Rondo: A világgazdaság rövid története. Budapest, Maecenas Könyvek, Talentum Kft., 1998.;
- **Campos**, Jose Edgardo - Esfahani, Hadi Salehi: Why and When Do Governments Initiate Public Enterprise Reform? World Bank Economic Review, Vol. 10. No. 3., (September 1996), 451 - 485. o.;
- **CAPORASO**, James - Risse, Thomas - Cowles, Maria Green: Transforming Europe: Europeanization and Domestic Change. Ithaca, New York, Cornell University Press, 2001.;
- **CARLTON**, Dennis W. - Perloff, Jeffrey M.: Modern piacelmélet. Bp., Panem Könyvkiadó, 2003.;
- **Carney**, M. G.: Strategy in the Telecommunications Market The Effects of Liberalization and Competition. Telecommunications Policy, Vol. 10. No. 3., (September 1986), 245-257. o.;

- **CARVALHO**, Nuno Pires: The TRIPS Regime of Patent Rights. Hague, Netherlands: Kluwer Law International, 2002.;
- **CASS**, Ronald A.: International Trade in Telecommunications. Cambridge, Massachusetts, The MIT Press (Massachusetts Institute of Technology) - Washington, D.C.: The AEI Press (American Enterprise Institute for Public Policy Research), 1998.;
- **CASTELLS**, Manuel - Himanen, Pekka: The Information Society and the Welfare State: The Finnish Model. Oxford, OX: Oxford University Press, 2002.;
- **CASTELLS**, Manuel: Az információ kora. (Gazdaság, társadalom és kultúra), I. kötet: A hálózati társadalom kialakulása. Bp., Gondolat - Infonia, 2005.;
- **Cave**, Martin - Doyle, Chris: Access Pricing in Network Utilities in Theory and Practice. Utilities Policy, Vol. 4. No. 3., (July 1994), 181-189. o.;
- **Cave**, Martin - Vogelsang, Ingo: How Access Pricing and Entry Interact. Telecommunications Policy, Vol. 27. No. 10-11., (November-December 2003), 717-727. o.;
- **Cave**, Martin - Williamson, P.: Entry, Competition, and Regulation in UK Telecommunications. Oxford Review of Economic Policy, Vol. 12. No. 4., (Winter 1996), 100-121. o.;
- **CAVE**, Martin, E. - Sumit K. Majumdar - Vogelsang, Ingo (szerk.): Handbook of Telecommunications Economics. Volume 1: Structure, Regulation and Competition. Amsterdam, AE: Elsevier Ltd., 2002.;
- **Cave**, Martin: Interconnection Issues in UK Telecommunications. Utilities Policy, Vol. 4. No. 3., (July 1994), 215-222. o.;
- **Cave**, Martin: The Evolution of Telecommunications Regulation in the UK. European Economic Review, Vol. 41. No. 3-5., (April 1997), 691-699. o.;
- **CENTRE FOR CIVIL SOCIETY AND CENTRE FOR THE STUDY OF GLOBAL GOVERNANCE**, London School of Economics and Political Science: Global Civil Society 2001. Oxford OX: Oxford University Press, 2001.;
- **CERF**, Vinton - Dalal, Yogen - Sunshine, Carl: Specification of Internet Transmission Control Program, Network Information Center, (December) 1974., RFC: 675, (www.rfc-editor.org, vagy pl.: www.isoc.org);
- **CERF**, Vinton - Postel, Jonathan B.: Well Known Socket Numbers. Los Angeles, California, UCLA Computer Science Department, (March) 1972., RFC: 322, (www.rfc-editor.org, vagy pl.: www.isoc.org);
- **CERF**, Vinton: The Internet Activities Board. Reston, Virginia Corporation for National Research Initiatives, (September) 1989., RFC: 1120, (www.rfc-editor.org, vagy pl.: www.isoc.org);
- **Chacko**, Mani - Mitchell Will: Growth Incentives to Invest in a Network Externality Environment. Industrial and Corporate Change, Vol. 7. No. 4., 731 - 744. o.;
- **CHAN**, Wah Chun: Performance Analysis of Telecommunications and Local Area Networks. Norwell, Massachusetts, Kluwer Academic Publishers, 2000.;
- **CHANDER**, Parkash - Dréze, Jacques - Lovell C.Knox - Mintz, Jack: Public Goods, Environmental, Externalities and Fiscal Competition: Selected Papers on Competition, Efficiency, and Cooperation in Public Economics by Henry Tulkens, New York, NY: Springer Science + Business Media, LLC, 2006.;
- **Chang**, Ha-Joon: The Economics and Politics of Regulation. Cambridge Journal of Economics, Vol. 21. No. 6., (November 1997), 703 - 728. o.;
- **CHAO**, H. Jonathan - Lam, Cheuk H. - Oki, Eiji: Broadband Packet Switching Technologies: A Practical Guide to ATM Switches and IP Routers. New York, NY: John Wiley & Sons, Inc., 2001.;
- **Chapuis**, R. J.: Technology and Structures Man and Machine. Telecommunications Policy, Vol. 2. No. 1., (March 1978), 39-48. o.;

- **CHAPUIS**, Robert J.: 100 Years of Telephone Switching, I.: Manual and Electromechanical Switching, 1878-1960's. IOS Press, 2003., (2. kiadás);
- **Chaulia**, Sreeram Sundar: The Politics of Refugee Hosting in Tanzania: From Open Door to Unsustainability, Insecurity and Receding Receptivity. *Journal of Refugee Studies*, Vol. 16. No. 2. (June 2003), 147 - 166. o.;
- **CHERRY**, Barbara A. - Wildman, Steven S. - Hammond, Allen S. (szerk.): Making Universal Service Policy: Enhancing the Process Through Multidisciplinary Evaluation. Mahwah, New Jersey, Lawrence Erlbaum Associates, Inc., 1999.;
- **CHERRY**, Barbara A.: The Crisis in Telecommunications Carrier Liability: Historical Regulatory Flaws and Recommended Reform. Norwell, Massachusetts: Kluwer Academic Publishers, 1999.;
- **Cheyne**, Ilona: Member States and Infrastructure Obligations. *Journal of Environmental Law*, Vol. 14. No. 1., (2002), 101 - 118. o.
- **Choné**, Philippe - Flochel, Laurent - Perrot, Anne: Allocating and Funding Universal Service Obligations in a Competitive Market. *International Journal of Industrial Organization*, Vol. 20. No. 9., (November 2002), 1247-1276. o.;
- **Choné**, Philippe - Flochel, Laurent - Perrot, Anne: Universal Service Obligations and Competition. *Information Economics and Policy*, Vol. 12. No. 3., (September 2000), 249-259. o.;
- **CHONG**, Alberto - Lopez-de-Silanes, Florencio (szerk.): Privatization In Latin America: Myths And Reality. Palo Alto, CA: Stanford University Press - Washington, D.C.: World Bank, 2005.;
- **Christodoulou**, Kostis - Vlahos, Kiriakos: Implications of Regulation for Entry and Investment in the Local Loop. *Telecommunications Policy*, Vol. 25. No. 10-11., (October-November 2001), 743-757. o.;
- **Cimatoribus**, Michela - Tommaso, A - Neri, P: Impacts of the 1996 Telecommunications Act on the US Model of Telecommunications Policy. *Telecommunications Policy*, Vol. 22. No. 6., (July 1998), 493-517. o.;
- **Cimoli**, Mario - Katz, Jorge: Structural Reforms, Technological Gaps and Economic Development: a Latin American Perspective. *Industrial and Corporate Change*, Vol. 12. No. 2., (April 2003), 387 - 411. o.;
- **CLAISE**, Benoit - Wolter, Ralf: Network Management: Accounting and Performance Strategies. Indianapolis, IN: Cisco Press, 2007.;
- **Clark**, Ephraim - Easaw, Joshy Z.: Optimal Access Pricing for Natural Monopoly Networks when Costs are Sunk and Revenues are Uncertain. *European Journal of Operational Research*, Vol. 178. No. 2., (16 April 2007), 595-602. o.;
- **CLARK**, Martin P.: Networks and Telecommunications. Chichester, West Sussex, John Wiley & Sons, Ltd., 1997., (2. kiadás);
- **Clark**, Robert M. - H. Youn Kim: Economies of Scale and Scope in Water Supply. *Regional Science and Urban Economics*, Vol. 18. No. 4., (November 1988), 479-502. o.;
- **Clifton**, James A.: Administered Prices in the Context of Capitalist Development. *Contributions to Political Economy*, Vol. 2. No. 1., (March 1983), 23 - 38. o.;
- **CLIFTON**, Judith: The Politics of Telecommunications in Mexiko: Privatization and State-Labour Relations, 1982 - 1995., London, Macmillan Press, 2000.;
- **CLO**, Alberto: Oil Economics and Policy. Norwell, Massachusetts, Kluwer Academic Publishers, 2000.;
- **COASE**, Ronald H.: Essays on Economics and Economists. Chicago, The University of Chicago Press, 1995.;
- **COCHETTI**, Roger: Mobile Satellite Communications Handbook. Mill Valley, California, Quantum Publishing, Inc., 1995.;

- **COELLI**, Timothy J., - Rao, D.S. Prasada, - O'Donnell, Christopher J. - Battese, George E.: An Introduction to Efficiency and Productivity Analysis, New York, NY: Springer Science+Business Media, Inc., 2005. (2. kiadás);
- **Coen**, David - Willman, Paul: The Evolution of the Firm's Regulatory Affairs Office. Business Strategy Review, Vol. 9. No. 4., (December 1998), 31-36. o.;
- **COHEN**, Daniel - Garibaldi, Pietro - Scarpetta, Stefano (szerk.): The ICT Revolution: Productivity Differences and the Digital Divide. Oxford, OX: Oxford University Press, 2004.;
- **Collard**, David: Pigou and Future Generations: a Cambridge Tradition. Cambridge Journal of Economics Vol. 20. No 5., (September 1996), 585-597. o.;
- **Commander**, Simon: Inflation and the Transition to a Market Economy: An Overview. World Bank Economic Review, Vol. 6. No. 1., (January 1992), 3 - 12. o.;
- **COMPAINE**, Benjamin M. - Greenstein, Shane: Communications Policy in Transition: The Internet and Beyond (Telecommunications Policy Research Conference), TPRC, Inc. - MIT Press, 2001.;
- **Compaine**, Benjamin M. - Weinraub, Mitchell J.: Universal Access to Online Services: An Examination of the Issue. Telecommunications Policy, Vol. 21. No. 1., (February 1997), 15-33. o.;
- **COMPAINE**, Benjamin M. (szerk.): The Digital Divide: Facing a Crisis or Creating a Myth? Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 2001.;
- **COOPER**, Mark: Cable Mergers and Monopolies: Market Power in Digital Media and Communications Networks. Washington, D.C.: Economic Policy Institute, 2002.;
- **COOPER**, Robert G. - Edgett, Scott J.: Product Development for the Service Sector: Lessons from Market Leaders. New York, NY: Perseus Books Group, 1999.;
- **CORNES**, Richard - Sandler Todd: The Theory of Externalities Public Goods, and Club Goods. Cambridge CB: Cambridge University Press, 1996.;
- **COUNCIL OF THE EUROPEAN UNION**: Council Resolution on the Consumer Dimension of the Information Society. OJ C 23/1, 1999. I. 28.;
- **Coustel**, Jean Pierre: Telecommunications services in France: The Regulated Monopoly and the Challenge of Competition. Telecommunications Policy, Vol. 10. No. 3., (September 1986), 229-244. o.;
- **Cowan**, Simon: Competition in the Water Industry. Oxford Review of Economic Policy, Vol. 13. No. 1., (Spring 1997), 83 - 92. o.;
- **Crampes**, Claude - Laffont, Jean-Jaques: Transport Pricing in the Electricity Industry. Oxford Review of Economic Policy, Vol. 17. No. 3., (Autumn 2001), 313 - 328. o.;
- **CRANDALL**, Robert W. - Waverman, Leonard: Who Pays for Universal Service?: When Telephone Subsidies Become. Washington D.C.: Brookings Institution Press, 1995.;
- **CRANDALL**, Robert W.: After the Breakup: U.S. Telecommunications in a More Competitive Era. Washington D.C.: Brookings Institution Press, 1991.;
- **Crandall**, Robert W.: Are Telecommunications Facilities „Infrastructure?” If They are, so what? Regional Science and Urban Economics, Vol. 27. No. 2., (April 1997), 161-179. o.;
- **CRANDALL**, Robert W.: Competition and Chaos: U.S. Telecommunications Since the 1996 Telecom Act. Washington, D.C.: Brookings Institution, 2005.;
- **CRANOR**, Lorrie Faith - Greenstein, Shane (szerk.): Communications Policy and Information Technology: Promises, Problems, Prospects. (Telecommunications Policy Research Conference), MIT Press, 2002.;
- **Cremer**, Helmuth - Gahvari, Firouz: Nonlinear Pricing, Redistribution, and Optimal Tax Policy. Journal of Public Economic Theory, Vol. 4. No. 2., (April 2002), 139-161. o.;
- **Cronin**, Francis J. - Colleran, Elisabeth - Miller, Michael - Raczkowski, Richard: Local Exchange Competition, Rate Restructuring and Universal Service. Telecommunications Policy, Vol. 21. No. 3., (April 1997), 251-264. o.;

- **CROWCROFT**, Jon: Open Distributed Systems. London, University College London Press Limited (UCL Press), 1995.;
- **CULLIS**, John - Jones, Philip: Közpénzügyek és közösségi döntések. Bp., Aula Kiadó Kft., 2003.;
- **CSÁKI** György: A nemzetközi gazdaságtan alapjai. Bp., Napvilág Kiadó, 2003.;
- **Csege** Viktor - Heim István - Imre Sándor - Schulz Róbert: Mobilinternet - IP mobilitás. Magyar Távközlés, 2003/2. sz. 23-30. o.;
- **Cselényi** István - Füzesi Péter - Németh Krisztián: Az internet szolgáltatásminőség fejlődése. Magyar Távközlés, 2000/2. sz. 26 - 31. o.;
- **CSIKÓS-NAGY Béla**: Közgazdaságtan a globalizáció világában. I. kötet, (Szerkesztő: Glatz Ferenc), Bp., MTA Társadalomkutató Központ, 2002.;
- **CSIKÓS-NAGY Béla**: Közgazdaságtan a globalizáció világában. II. kötet, (Szerkesztő: Glatz Ferenc), Bp., MTA Társadalomkutató Központ, 2002.;
- **CSOPAKI** Gyula - Dibuz Sarolta (szerk.): Kapcsolás, protokollok. In.: Távközlő hálózatok és informatikai szolgáltatások, Lajtha György (szerk.), Hírközlési és Informatikai Tudományos Egyesület (HTE) „On-line könyv”, www. hte.hu;
- **Csorba** Imre: A távközlés szabályozása - múltban és jelenben. Magyar Távközlés, 1992/2. sz., 13 - 14. o.;
- **Csorba** Imre: Nemzetközi tapasztalatok a távközlés privatizációjában. Magyar Távközlés, 1998/3. sz. 44 – 49. o.
- **Daggett**, Stuart: Telephone Consolidation under the Act of 1921. The Journal of Land & Public Utility Economics, Vol. 7. No. 1., (February 1931), 22-35. o.;
- **DÁRDAI** Árpád: Mobil távközlés, mobil Internet. Bp., Mobil Ismeret Kiadó, 2002.;
- **Dasgupta**, Partha - Stiglitz, Joseph E.: Learning-by-doing, Market Structure and Industrial and Trade Policies. Oxford Economic Papers, Vol. 40. No. 2., (June 1988), 246 - 268. o.;
- **Dasgupta**, Partha: The Welfare Economics of Knowledge Production. Oxford Review of Economic Policy, Vol. 4. No. 4., (Winter 1988), 1 - 12. o.;
- **Davey**, William J.: The WTO: Looking Forwards. Journal of International Economic Law, Vol. 9. No. 1., (March 2006), 3 - 29. o.;
- **David**, Paul A.: Heroes, Herds and Hysteresis in Technological History: Thomas Edison and „The Battle of the Systems” Reconsidered. Industrial and Corporate Change, Vol. 1. No. 1., (1992), 129 - 180. o.;
- **Davies**, Andrew: Innovation in Large Technical Systems: The Case of Telecommunications. Industrial and Corporate Change, Vol. 5. No. 4., (1996), 1143 - 1180. o.;
- **DAVIS**, Jeffrey M. - Ossowski, Rolando - Fedelino, Annalisa (szerk.): Fiscal Policy Formulation and Implementation in Oil Producing Countries. Washington, D.C.: International Monetary Fund, 2003.;
- **DE JONG**, Henry W. - Shepherd, William G. (szerk.): Pioneers of Industrial Organization: How the Economics of Competition and Monopoly Took Shape. Cheltenham, Glos, Edward Elgar Publishing Limited, 2007.;
- **DE VANY**, Arthur S. - Walls, W. David: The Emerging New Order in Natural Gas: Markets versus Regulation. Westport, CT: Quorum Books, 1995.;
- **DEERING**, Steve - Hinden, R.: Internet Protocol, Version 6 (IPv6) Specification. The Internet Society, 1998., RFC: 2460, (www.rfc-editor.org, vagy pl.: www.isoc.org);
- **DENNY**, Fred I. - Dismukes, David E.: Power System Operations and Electricity Markets. (Electric Power Engineering Series), Boca Raton, Florida, CRC Press LLC, 2002.;
- **Dercon**, Stefan: Income Risk, Coping Strategies, and Safety Nets. World Bank Research Observer, Vol. 17. No. 2., (Fall 2002), 141-166. o.;
- **DEUTSCH**, Klaus Günter - Speyer, Bernhard (szerk.): World Trade Organization Millennium Round: Freer Trade in the Next Century. London, Routledge, 2001.;

- **DILLON**, Sara: International Trade and Economic Law and the European Union. Oxford, OX: Hart Publishing, 2002.;
- **Dinc**, Mustafa - Haynes, Kingsley E. - Stough, Roger R. - Yilmaz, Serdar: Regional Universal Telecommunication Service Provisions in the US Efficiency Versus Penetration. Telecommunications Policy, Vol. 22. No. 6., (July 1998), 541-553. o.;
- **DINH**, Nguyen Quoc - Daillier, Patrick - Pellet, Alain, Kovács Péter: Nemzetközi közjog. Bp., Osiris Kiadó, 2005.;
- **Dismukes**, David E. - Cope, Robert F. - Mesyanzhinov, Dmitry: Capacity and Economies of Scale in Electric Power Transmission. Utilities Policy, Vol. 7. No. 3., (November 1998), 155-162. o.;
- **Dismukes**, David E. - Kleit, Andrew N.: Cogeneration and Electric Power Industry Restructuring. Resource and Energy Economics, Vol. 21. No. 2., (May 1999), 153-166. o.;
- **DOEL**, Hans van den, Velthoven, Ben van: Democracy and Welfare Economics. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 1993.;
- **Domberger**, S. - Jensen, P: Contracting out by the Public Sector: Theory, Evidence, Prospects. Oxford Review of Economic Policy, Vol. 13. No. 4., (Winter 1997), 67 - 78. o.;
- **Domon**, Koji - Ota, Koshiro: Access Pricing and Market Structure. Information Economics and Policy, Vol. 13. No. 1., (March 2001), 77-93. o.;
- **DONAHUE**, John D.: The Privatization Decision: Public Ends, Private Means. Perseus Books Group, 1989.;
- **Dordick**, Herbert S. - Fife, Marilyn Diane: Universal Service in Post-divestiture USA. Telecommunications Policy, Vol. 15. No. 2., (April 1991), 119-128. o.
- **Dordick**, Herbert S.: The Origins of Universal Service History as a Determinant of Telecommunications Policy. Telecommunications Policy, Vol. 14. No. 3., (June 1990), 223-231. o.;
- **Dorman**, Denis: ATM, a helyi hálózatok kulcseleme. Magyar Távközlés, 1994/3. sz., 20 - 22. o.;
- **DORMOIS**, Jean-Pierre: The French Economy in the Twentieth Century. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2004.;
- **Dornbusch**, Rudiger - Fischer, Stanley: Moderate Inflation. World Bank Economic Review Vol. 7. No. 1., (January 1993), 1 - 44. o.;
- **Dow**, Alexander C. - Dow, Sheila C.: The application of development economics: general principles and context specificity. Cambridge Journal of Economics, Vol. 29. No. 6., (November 2005), 1129 - 1143. o.;
- **Dowdell**, E. G.: Oligopoly And Imperfect Competition. Oxford Economic Papers, Vol. 1. No. 2., (June 1949), 217 - 226.;
- **Downes**, Tom - Greenstein, Shane: Understanding Why Universal Service Obligations May Be Unnecessary: The Private Development of Local Internet Access Markets. Journal of Urban Economics, Vol. 62. No. 1., (July 2007), 2-26. o.;
- **Doyle**, Chris: Liberalizing Europe's Network Industries: Ten Conflicting Priorities. Business Strategy Review, Vol. 9. No. 3., (September 1998), 55-66. o.;
- **Dörrenbächer**, Christoph: Telecommunications in West Germany: The Transformation of the Technical and Political Framework. Telecommunications Policy, Vol. 12. No. 4. (December 1988), 344-352. o.;
- **Drahos**, Peter: The Regulation of Public Goods. Journal of International Economic Law, Vol. 7. No. 2., (June 2004), 321 - 339. o.;
- **Drake**, William J - Noam, Eli M: The WTO Deal on Basic Telecommunications: Big Bang or Little Whimper? Telecommunications Policy, Vol. 21. No. 9-10., (November-December 1997), 799-818. o.;
- **Drake**, William J.: Restructuring the International Telecommunication Regulations. Telecommunications Policy, Vol. 12. No. 3., (September 1988), 217-233. o.;

- **DRINÓCZI** Tímea: Gazdasági alkotmány és gazdasági alapjogok. Bp. - Pécs, Dialóg Camus Kiadó, 2007.;
- **DUESTERBERG**, Thomas - Gordon, Kenneth: Competition and Deregulation in Telecommunications; The Case for a New Paradigm. Indianapolis, Indiana, Hudson Institute, Inc., 1997.;
- **DUTTON**, William H. (szerk.): Information and Communication Technologies: Visions and Realities. Oxford, OX: Oxford University Press, 1996.;
- **DUTTON**, William H.: Social Transformation in an Information Society: Rethinking Access to You and the World. Paris, UNESCO, 2004.;
- **Dwyer**, Joseph M. - Johansen, Harald: Az európai távközlés stratégiai megközelítése. Magyar Távközlés, 1995/10. sz.
- **Dyer**, Philip: Households without Telephones in the UK. Telecommunications Policy, Vol. 21. No. 4., (May 1997), 341-353. o.;
- **DYMOND**, Andrew: Telecommunications Challenges In Developing Countries: Asymmetric Interconnection Charges For Rural Areas. (World Bank Working Paper, No. 27.), Washington D.C.: World Bank, 2004.;
- **Easter**, K. William - Rosegrant, Mark W. - Dinar, Ariel: Formal and Informal Markets for Water: Institutions, Performance, and Constraints. World Bank Research Observer, Vol. 14. No. 1. (February 1999), 99 - 116. o.;
- **EDELSON**, Burton I. - Pelton, Joseph N.: Satellite Communications Systems & Technology: Europe-Japan-Russia. Park Ridge, New Jersey, Noyes Data Corporation, 1995.;
- **eEUROPE** An Information Society For All Communication on a Commission Initiative for the Special European Council of Lisbon, 23 and 24 March 2000;
- **EGAN**, John J. (szerk.): Space Commerce '90. Montreux, Gordon and Breach Science Publishers S.A., 1990.;
- **EHRlich** Éva (koordinátor): Tanulmányok a közlekedés és az infokommunikáció témaköréből. (Európai Tükör Műhelytanulmányok 85. sz.), Bp., Miniszterelnöki Hivatal Integrációs Stratégiai Munkacsoportja, 2001.;
- **EHRlich** Éva (szerk.): Az infrastruktúra helyzete az Európai Unió hat országában. Európai Műhelytanulmányok (Miniszterelnöki Hivatal és a Nemzeti Fejlesztési Hivatal kiadvány), Bp., 2005.;
- **Einhorn**, Michael: Universal Service: Realities and Reforms. Industrial and Corporate Change, Vol. 4. No. 4., (1995), 721 - 726. o.;
- **ELBERT**, Bruce R.: Introduction to Satellite Communication. Norwood, MA: Artech House, Inc., 1999.;
- **ELBERT**, Bruce R.: The Satellite Communication Applications Handbook. Norwood, MA: Artech House, Inc., 2004. (2. kiadás);
- **Elekes** Csaba: A hívószámok hordozhatósága. Magyar Távközlés, 1998/5. sz., 3-9. o.;
- **ELGSTRÖM**, Ole - Jönsson, Christer: European Union Negotiations Processes, Networks and Institutions. Abingdon, Oxon, Routledge, 2005.;
- **ELIASSEN**, Kjell A. - From, Johan (szerk.): The Privatisation of European Telecommunications. Aldershot, Hampshire, HR (UK): Ashgate Publishing Limited, 2007.;
- **ELIASSEN**, Kjell A. - Sjoavaag, Marit (szerk.): European Telecommunications Liberalisation. London: Routledge, 1999.;
- **ELLIG**, Jerry - Kalt, Joseph P. (szerk.): New Horizons in Natural Gas Deregulation. Westport, CT: Praeger Publishers, 1996.;
- **Ellman**, M: The Political Economy of Transformation. Oxford Review of Economic Policy, Vol. 13. No. 2., (Summer 1997), 23 - 32. o.;
- **EMERITZ**, Bob: The Telecommunications Act of 1996: Law and Legislative History. Silver Spring, Maryland, Pike & Fischer, Inc., 1996.;

- **EMIRATES CENTER FOR STRATEGIC STUDIES AND RESEARCH:** The Future of Natural Gas in the World Energy Market. Abu Dhabi, The Emirates Center for Strategic Studies and Research, 2001.;
- **Encaoua**, David - Hollander, Abraham: Competition Policy and Innovation. Oxford Review of Economic Policy, Vol. 18. No. 1., (Spring 2002), 63 - 79. o.;
- **ENCARNATION**, Dennis J.: Rivals Beyond Trade: America Versus Japan in Global Competition. Ithaca, New York, Cornell University Press, 1993.;
- **ENDERS**, Walter: Applied Econometric Time Series. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons, Inc., 2004., (2. kiadás);
- **ERDŐSI** Ferenc: Telematika. Bp., Távközlési Könyvkiadó, 1992.;
- **Erdősi** Ferenc: Tengeri kábelek mint a távolsági/globális távközlési kapcsolatok hordozói. Magyar Távközlés, 2003/3. sz., 9-23. o.;
- **ERNST**, John: Whose Utility?: The Social Impact of Public Utility Privatization and Regulation in Britain. Buckingham, MK: Open University Press, 1994.;
- **Eskeland**, Gunnar S. - Jimenez, Emmanuel: Policy Instruments for Pollution Control in Developing Countries. World Bank Research Observer, Vol. 7. No. 2. (July 1992), 145 - 169. o.;
- **ESTABROOKS**, Maurice: Electronic Technology, Corporate Strategy, and World Transformation. Westport, CT: Quorum Books - Greenwood Publishing Group, Inc., 1995.;
- **Estache**, Antonio: Privatization and Regulation of Transport Infrastructure in the 1990s. World Bank Research Observer, Vol. 16. No. 1., (Spring 2001), 85 - 107. o.;
- **Esty**, Daniel C - Geradin, Damien: Regulatory Co-opetition. Journal of International Economic Law, Vol. 3. No. 2., (June 2000), 235 - 255. o.
- **ETRO**, Federico: Competition, Innovation, and Antitrust: A Theory of Market Leaders and Its Policy Implications. (Universita degli Studi di Milano Bicocca, Milano), Berlin - Heidelberg, Springer-Verlag, 2007.;
- **EUROPEAN COMMISSION:** Communication on the Consultation on the Review of the Situation in the Telecommunications Services Sector. COM(1993) 159 final, 1993. IV. 26.;
- **EUROPEAN COMMISSION:** Developing Universal Service for Telecommunications in a Competitive Environment. COM(1993) 543, 1993. XI. 15.;
- **EUROPEAN COMMISSION:** Fifth Report on the Implementation of the Telecommunications Regulatory Package. COM(1999) 537 final, 1999. XI. 10.;
- **EUROPEAN COMMISSION:** Green Paper on the Convergence of the Telecommunications, Media and Information Technology Sectors, and the Implications for Regulation Towards an Information Society Approach COM(97) 623 final
- **EUROPEAN COMMISSION:** Green Paper on the Development of the Common Market for Telecommunications Services and Equipment: Towards a Dynamic European Economy. COM(1987) 290 final, 1987. VI. 30.;
- **EUROPEAN COMMISSION:** Green Paper on the Liberalisation of Telecommunications Infrastructure and Cable Television Networks. COM(94) 440 final, 1994. X. 25.;
- **EUROPEAN COMMISSION:** i2010 - A European Information Society for Growth and Employment. COM(2005) 229 final, 2005. VI. 1.;
- **EUROPEAN COMMISSION:** Liberalisation of Network Industries: Economic Implications and Main Policy Issues, Report of the DG for Economic and Financial Affairs No. 4., Brussels, 1999.;
- **EUROPEAN COMMISSION:** On the Review of the EU Regulatory Framework for Electronic Communications Networks and Services. COM(2006) 334 final, 2006. VI. 29.;
- **EUROPEAN COMMISSION:** Report Regarding the Outcome of the Review of the Scope of Universal Service in Accordance with Article 15(2) of Directive 2002/22/EC. COM(2006) 163 final, 2006. IV. 7.;

- **EUROPEAN COMMISSION:** Towards a New Framework for Electronic Communications Infrastructure and Associated Services: the 1999 Communications Review. COM(1999) 537 final, 1999. XI. 10.;
- **EUROPEAN COMMISSION:** Universal service for telecommunications on the perspective of a fully liberalised environment, COM(96) 73, 1996. III. 13.;
- **EUROPEAN COMMISSION:** White Paper on Growth, Competitiveness, Employment, The challenges and ways forward into the 21st century, COM(93) 700, 1993. XII. 5.;
- **EVANS,** Alfred B.: Soviet Marxism-Leninism: The Decline of an Ideology. Westport, CT: Praeger Publishers, 1993.;
- **Evans,** David S. - Nichols, Albert L. - Schmalensee, Richard: United States v. Microsoft: Did Consumers Win? Journal of Competition Law and Economics, Vol. 1. No. 3., (September 2005), 497 - 539. o.;
- **Evans,** David S. - Padilla, A. Jorge: Excessive Prices: Using Economics to Define Administrable Legal Rules. Journal of Competition Law and Economics, Vol. 1. No. 1. (March 2005), 97 - 122. o.;
- **EVANS,** Peter C.: Liberalizing Global Trade in Energy Services. (Aei Studies on Services Trade Negotiations), Washington, D.C.: The AEI Press, 2002.;
- **Falaszchett,** Dino: Can Latent Groups Influence Policy Decisions? The Case of Telecommunications Policy. Journal of Law, Economics, and Organization, Vol. 19. No. 1., (April 2003), 83 - 105. o.;
- **FARAZMAND,** Ali (szerk.): Privatization or Public Enterprise Reform?: International Case Studies with Implications for Public Management. Westport, CT: Greenwood Publishing Group, Inc., 2001.;
- **Farrell,** Joseph: Prospects for Deregulation in Telecommunications. Industrial and Corporate Change. Vol. 6. No. 4., (December 1997), 719 - 740. o.;
- **Faulhaber,** Gerald R. - Hogendorn, Christiaan: The Market Structure of Broadband Telecommunications. Journal of Industrial Economics, Vol. 48. No. 3., (September 2000), 305-329. o.;
- **FEDERAL TRADE COMMISSION** Staff Report: Broadband Connectivity Competition Policy. June 2007.;
- **FEIGENBAUM,** Harvey - Henig, Jeffrey - Hamnett, Chris: Shrinking the State: The Political Underpinnings of Privatization. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 1998.;
- **Feldman,** Maryann P.: An Examination of the Geography of Innovation. Industrial and Corporate Change, Vol. 2. No. 1., (1993), 451 - 470. o.;
- **FEMIA,** Joseph V.: Pareto and Political Theory (Routledge Studies in Social and Political Thought). Abingdon, Oxon: OX, Routledge, 2006.;
- **Fiala** Károly: Az IMT-2000/UMTS engedélyeztetés tapasztalatai Európában. Magyar Távközlés 2003/3. sz., 2-8. o.;
- **FINE,** Ben - Lapavitsas, Costas - Pincus, Jonathan (szerk.): Development Policy in the Twenty-first Century: Beyond the Post-Washington Consensus. London, Routledge, 2001.;
- **FINE,** Ben: Social Capital Versus Social Theory: Political Economy and Social Science at the Turn of the Millenium. London, Routledge, 2001.;
- **Fink,** Carsten - Mattoo, Aaditya - Neagu, Ileana Cristina: Trade in International Maritime Services: How Much Does Policy Matter? World Bank Economic Review, Vol. 16. No. 1., (June 2002), 81 - 108. o.;
- **FINON,** Dominique - Midttun, Atle: Reshaping European Gas and Electricity Industries. (Elsevier Global Energy Policy and Economics Series), Kidlington, Oxford, Elsevier Ltd., 2004.;
- **Fioramanti,** Marco: Free Internet Access: When is it Suitable? Information Economics and Policy, Vol. 17. No. 3., (July 2005), 302-316. o.;

- **FISCHER**, Claude S.: *America Calling: A Social History of the Telephone to 1940*. Berkeley - Los Angeles, California, University of California Press, 1992.;
- **Fitori** Zsolt - Hankó Krisztián: Út a 2. generációból a 3. generáció felé. *Magyar Távközlés*, 1998/10. sz., 14-20. o.;
- **FLETCHER**, George P.: *Basic Concepts of Legal Thought*. New York, NY: Oxford University Press, Inc., 1996.;
- **FOLSOM**, Ralph H. - Gordon, Michael W. - Spanogle, John A.: *International Trade and Economic Relations. (In a Nutshell)*, West Group Publishing, St. Paul, MN: 2004., (3. kiadás);
- **Foreman**, R. Dean: For Whom the Bell Alternatives Toll: Demographics of Residential Facilities-based Telecommunications Competition in the United States. *Telecommunications Policy*, Vol. 26. No. 9-10., (October-November 2002), 573-587. o.;
- **Foreman-Peck** J.S.: Natural Monopoly and Railway Policy in the Nineteenth Century. *Oxford Economic Papers*, Vol. 39. No. 4., (December 1987), 699 - 718. o.;
- **Foreman-Peck**, James: Competition and Performance in the UK Telecommunications Industry. *Telecommunications Policy*, Vol. 9. No. 3. (September 1985), 215-228. o.;
- **Foster**, Christopher: Rival Explanations of Public Ownership, its Failure and Privatization. *Public Administration*, Vol. 72. No. 4., (December 1994), 489-503. o.;
- **Fox**, Eleanor M.: The WTO's First Antitrust Case - Mexican Telecom: A Sleeping Victory for Trade and Competition. *Journal of International Economic Law*, Vol. 9. No. 2., (June 2006), 271 - 292. o.;
- **Fraja**, Gianni: Regulation and Access Pricing with Asymmetric Information. *European Economic Review*, Vol. 43. No. 1., (10 January 1999), 109-134. o.;
- **FRANCE**, Paul (szerk.): *Local Access Network Technologies*. Stevenage, Herts (Hertfordshire), Institution of Electrical Engineers - Institution of Engineering and Technology (IET), 1999.;
- **FRAZER**, Karen D.: *NSFNET: A partnership for high-speed networking: Final Report, 1987-1995*. Merit Network, Inc., 1996.;
- **Fredebeul-Krein**, Markus - Freytag, Andreas: Telecommunications and WTO discipline. An Assessment of the WTO Agreement on Telecommunication Services. *Telecommunications Policy*, Vol. 21. No. 6., (July 1997), 477-491. o.;
- **Fredebeul-Krein**, Markus - Freytag, Andreas: The Case for a More Binding WTO Agreement on Regulatory Principles in Telecommunication Markets. *Telecommunications Policy*, Vol. 23. No. 9., (October 1999), 625-644. o.;
- **Freebairn**, John: Access Prices for Rail Infrastructure. *Economic Record*, Vol. 74. No. 226., (September 1998), 286-296. o.;
- **FREEDLAND**, Mark - Sciarra, Silvana (szerk.): *Public Services and Citizenship in European Law: Public and Labour Law Perspectives*. Oxford, OX: Oxford University Press, 1998.;
- **FREEMAN**, Roger L.: *Fiber Optic Systems for Telecommunications*. New York, NY: John Wiley & Sons, Inc., 2002.;
- **FREEMAN**, Roger L.: *Fundamentals of Telecommunications*. Geneva, International Telecommunication Union - New York, NY: John Wiley & Sons, Inc., 1999.;
- **FREEMAN**, Roger L.: *Telecommunications Transmission Handbook*. New York, NY: John Wiley & Sons, Inc., 1998., (4. kiadás);
- **Frey**, Marco - Vivarelli, Marco: New Technology and Employment in Italian Telecommunications. *Technovation*, Vol. 11. No. 5., (July 1991), 303-314. o.;
- **Frieden**, Rob: Falling through the Cracks: International Accounting Rate Reform at the ITU and WTO. *Telecommunications Policy*, Vol. 22. No. 11., (December 1998), 963-975. o.;
- **Frieden**, Rob: Lessons from Broadband Development in Canada, Japan, Korea and the United States. *Telecommunications Policy*, Vol. 29. No. 8., (September 2005), 595-613. o.;

- **FRIEDEN**, Robert: *Managing Internet-Driven Change in International Telecommunications*. Norwood, MA: Artech House Publishers, 2001.;
- **Frost**, Robert L.: *Economists as Nationalised Sector Managers: Reforms of the Electrical Rate Structure in France, 1946-1969*. *Cambridge Journal of Economics*, Vol. 9. No. 3., (September 1985), 285 - 300. o.;
- **Gabel**, David: *Broadband and Universal Service*. *Telecommunications Policy*, Vol. 31. No. 6-7., (July-August 2007), 327-346. o.;
- **Gabelmann**, Anne: *Regulating European Telecommunications Markets: Unbundled Access to the Local Loop Outside Urban Areas*. *Telecommunications Policy*, Vol. 25. No. 10-11., (October-November 2001), 729-741. o.;
- **GABLE**, Robert A.: *Telecommunications Department Management*. Norwood, MA: Artech House, Inc., 1999.;
- **GAGNAIRE**, Maurice: *Broadband Local Loops for High-Speed Internet Access*. Norwood, MA: Artech House, Inc., 2003.;
- **Gaivazzi**, Francesco - Sheen, Jeff R. - Wyplosz Charles: *The Real Exchange Rate and the Fiscal Aspects of a Natural Resource Discovery*. *Oxford Economic Papers*, Vol. 40. No. 3., (September 1988), 427 - 450. o.;
- **GALE**, Donald M.: *Universal Service in a Competitive Local Exchange Telecommunications Environment*. Boca Raton, Florida, Dissertation.com, 1997.;
- **GALLAGHER**, Peter: *The First Ten Years of the WTO: 1995-2005*. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2005.;
- **Gans**, Joshua S. - King, Stephen P.: *Using „bill and keep” Interconnect Arrangements to Soften Network Competition*. *Economics Letters*, Vol. 71. No. 3., (June 2001), 413-420. o.;
- **Garbacz**, Christopher - Thompson Jr., Herbert G.: *Universal Telecommunication Service: A World Perspective*. *Information Economics and Policy*, Vol. 17. No. 4., (October 2005), 495-512. o.;
- **GASMI**, Farid - Kennet, D. Mark - Sharkey, William W. - Laffont, Jean-Jacques: *Cost Proxy Models and Telecommunications Policy: A New Empirical Approach to Regulation*. Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 2002.;
- **Gasmi**, Farid - Laffont, Jean-Jacques - Sharkey, William W.: *Competition, Universal Service and Telecommunications Policy in Developing Countries*. *Information Economics and Policy*, Vol. 12. No. 3., (September 2000), 221-248. o.;
- **Gasmi**, Farid - Sharkey, William W. - Laffont, Jean-Jacques: *Empirical Evaluation of Regulatory Regimes in Local Telecommunications Markets*. *Journal of Economics & Management Strategy*, Vol. 8. No. 1., (Spring 1999), 61-93. o.;
- **Gasmi**, Farid - Sharkey, William W. - Laffont, Jean-Jacques: *Incentive Regulation and the Cost Structure of The Local Telephone Exchange Network*. *Journal of Regulatory Economics*, Vol. 12. No. 1., (July 1997), 5-25. o.;
- **Gasmi**, Farid - Sharkey, William W. - Laffont, Jean-Jacques: *The Natural Monopoly Test Reconsidered: An Engineering Process-Based Approach to Empirical Analysis in Telecommunications*. *International Journal of Industrial Organization*, Vol. 20. No. 4., (April 2002), 435-459. o.;
- **GÉHER** Károly (szerk.): *Híradástechnika*. Bp., Műszaki Könyvkiadó, 1993.;
- **GERADIN**, Damien - Kerf Michel: *Controlling Market Power in Telecommunications, Antitrust vs Sector-specific Regulation*. Oxford: Oxford University Press, 2003.;
- **GERADIN**, Damien - Luff, David (szerk.): *The WTO and Global Convergence in Telecommunications and Audio-Visual Services*. Cambridge CB: Cambridge University Press, 2004.;
- **Geradin**, Damien - O’Donoghue, Robert: *The Concurrent Application of Competition Law and Regulation: The Case of Margin Squeeze Abuses in the Telecommunications Sector*. *Journal of Competition Law and Economics*, Vol. 1. No. 2., (June 2005), 355 - 425. o.;

- **Geradin**, Damien - Petit, Nicolas: Price Discrimination Under EC Competition Law: Another Antitrust Doctrine in Search of Limiting Principles? *Journal of Competition Law and Economics*, Vol. 2. No. 3., (September 2006), 479 - 531. o.;
- **GERADIN**, Damien (szerk.): *The Liberalization of Electricity and Natural Gas in the European Union*. Hague - London, Kluwer Law International (European Monographs, 27), 2001.;
- **GERADIN**, Damien: *The Liberalization of State Monopolies in European Union and Beyond*. Hague - London, Kluwer Law International (European Monographs, 23), 2000.;
- **Geroski**, P. A.: Innovation, Technological Opportunity, and Market Structure. *Oxford Economic Papers* Vol. 42. No. 3. (July 1990), 586 - 602. o.;
- **GERTLER**, Meric S. - Wolfe, David A. (szerk.): *Innovation and Social Learning: Institutional Adaptation in an Era of Technological Change*. Basingstoke, Hampshire, Palgrave Macmillan Ltd, 2002.;
- **GILARDI**, Fabrizio - Braun, Dietmar: *Delegation in Contemporary Democracies*. Abingdon, Oxon: OX, Routledge, 2006.;
- **GILLIES**, James - Cailliau, Robert: *How the Web was Born: The Story of the World Wide Web*. Oxford, OX: Oxford University Press, 2000.;
- **Gisselquist**, David - Jean-Marie, Grether: An Argument for Deregulating the Transfer of Agricultural Technologies to Developing Countries. *World Bank Economic Review*, Vol. 14. No. 1., (January 2000), 111 - 127. o.;
- **Glaister**, Stephen - Starkie, David - Thompson, David: The Assessment: Economic Policy for Transport. *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 6. No. 2., (Summer 1990), 1 - 21. o.;
- **GLATZ** Ferenc (szerk.): *Információs társadalom és jogrendszer*. Bp., MTA Társadalomkutató Központ, 2002.;
- **GLOBAL** Economic Prospects: Trade, Regionalism, and Development. Washington DC: The World Bank, 2005.;
- **Glyn**, Andrew: The Assessment: Unemployment and Inequality. *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 11. No. 1., (Spring 1995), 1 - 25. o.;
- **GOLDSTEIN**, Fred R.: *The Great Telecom Meltdown*. Norwood, MA: Artech House, Inc., 2005.;
- **GOLEMBIEWSKI**, Robert T. (szerk.): *Public Budgeting and Finance*. New York, NY: Marcel Dekker, Inc., 1997.;
- **GOLENIIEWSKI**, Lillian: *Telecommunications Essentials: The Complete Global Source for Communications Fundamentals, Data Networking and the Internet, and Next-Generation Networks*. Boston, MA: Pearson Education, Inc., 2003.;
- **GÓMEZ-IBÁÑEZ**, José A.: *Regulating Infrastructure: Monopoly, Contracts, and Discretion*. Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 2003.;
- **Goncalves**, Ricardo: Cost Orientation and xDSL Services: Retail-minus vs. LRAIC. *Telecommunications Policy*, Vol. 31. No. 8-9., (September-October 2007), 524-529. o.;
- **GOODMAN**, Joseph W.: *Telecommunications Policy-making in the European Union*. Cheltenham, Glos, Edward Elgar Publishing Limited, 2006.;
- **GORDON**, Jeffrey N. - Roe, Mark J. (szerk.): *Convergence and Persistence in Corporate Governance*. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2004.;
- **Gorman**, W. M.: The Intransitivity of Certain Criteria Used In Welfare Economics. *Oxford Economic Papers*, Vol. VII. No. 1. (February 1955), 25 - 34. o.
- **GRAACK**, Cornelius: *Telekommunikationswirtschaft in Der Europäischen Union: Innovationsdynamik, Regulierungspolitik und Internationalisierungsprozesse*. Heidelberg, Physica-Verlag, 1997.;
- **Grad** János: Indul a DCS 1800 (Műszaki szabályozás). *Magyar Távközlés*, 1998/4. sz., 29-31. o.;

- **Graham**, Andrew: The Assessment: Economics of the Internet. Oxford Review of Economic Policy, Vol. 17. No. 2., (Summer 2001), 145 - 158. o.;
- **GRAHAM**, Cosmo - Smith, Fiona: Competition, Regulation and the New Economy. Portland, Oregon, Hart Publishing, 2004.;
- **Graham**, Stephen - Cornford, James - Marvin, Simon: The Socio-economic Benefits of a Universal Telephone Network: A Demand-side View of Universal Service. Telecommunications Policy, Vol. 20. No. 1., (January-February 1996), 3-10. o.;
- **GRAHAM**, Steve: Telecommunications and the City. London, Routledge, 1996.;
- **Grahl**, John - Lysandrou, Photis: Capital Market Trading Volume: an Overview and some Preliminary Conclusions. Cambridge Journal of Economics, Vol. 30. No. 6., (November 2006), 955 - 979. o.
- **GRANT**, Gerald (szerk.): Managing Telecommunications and Networking Technologies in the 21st Century: Issues and Trends. Hershey, PA: Idea Group Publishing, 2001.;
- **Graziosi**, Giuliano: Telecommunications in Italy: In an International Context. Telecommunications Policy, Vol. 12. No. 4. (December 1988), 302-310. o.;
- **GREEN**, James Harry: The Irwin Handbook of Telecommunications. New York NY: McGraw-Hill, 2000., (4. kiadás);
- **Green**, James R. - Teece David J.: Four Approaches to Telecommunications Deregulation and Competition: The USA, the UK, Australia and New Zealand. Industrial and Corporate Change, Vol. 7. No. 4., (December 1998), 623 - 635. o.;
- **GREEN**, Lynne D.: Fiber Optic Communications. Boca Raton, Florida, CRC Press, Inc., 1993.;
- **Green**, Richard: Markets for Electricity in Europe. Oxford Review of Economic Policy, Vol. 17. No. 3. (Autumn 2001), 329 - 345. o.;
- **Grenadier**, Steven R.: Information Revelation through Option Exercise. Review of Financial Studies, Vol. 12. No. 1. (Spring 1999), 95 - 129. o.;
- **Grieve** Willie A. - Levin, Stanford L.: Common Carriers, Public Utilities and Competition. Industrial and Corporate Change, Vol. 5. No. 4., (1996), 993 - 1011. o.;
- **Grieve**, Willie - Levin, Stanford L.: Strategies and Policy for Local Telecommunications Competition. Industrial and Corporate Change, Vol. 4. No. 4., (1995), 683 - 690. o.;
- **Grilli**, Luca: Special Tariffs to Promote Fixed Telephony Penetration: Reflections from the UK Experience During the 1990s. Telecommunications Policy, Vol. 28. No. 3-4., (April-May 2004), 295-308. o.;
- **GRIMWADE**, Nigel: International Trade Policy: A Contemporary Analysis. London, Routledge, 1996.;
- **GROSSMAN**, Peter Z. - Cole, Daniel H. (szerk.): The End of a Natural Monopoly: Deregulation and Competition in the Electric Power Industry. Abingdon, Oxon, Elsevier Science Ltd 2003.;
- **Grout**, Paul A. - Park, In-Uck: Promoting Competition in the Presence of Essential Facilities. International Journal of Industrial Organization, Vol. 22. No. 10., (December 2004), 1415-1441. o.;
- **GRÖNLUND**, Ake - Albinsson, Lars - Kauranne, Tuomo - Hartkamp, Frank - Forsgren, Olov - Kritzenberger, Huberta: Managing Electronic Services: A Public Sector Perspective. London, Springer-Verlag, 2000.;
- **GRUBER**, Harald: The Economics of Mobile Telecommunications. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2005.;
- **Grupp**, Hariolf - Schnöring, Thomas: Research and Development in Telecommunications: National Systems under Pressure. Telecommunications Policy, Vol. 16. No. 1., (January-February 1992), 46-66. o.;
- **GUILLÉN**, Mauro: The Rise of Spanish Multinationals: European Business in the Global Economy. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2005.;

- **Guldman**, Jean-Michel: Modeling the Structure of Gas Distribution Costs in Urban Areas. *Regional Science and Urban Economics*, Vol. 13. No. 3., (August 1983), 299-316. o.;
- **GULYÁS** Gyula - Jenei György: Összehasonlító közpolitika. Bp., Aula Kiadó Kft., 2002.;
- **GUZMAN**, Andrew T. - Sykes, Alan O. (szerk.): *Research Handbook in International Economic Law*. Cheltenham, Glos, Edward Elgar Publishing Limited, 2007.;
- **Günther**, Kerstin: Az összekapcsolási- és előfizetői díjszabályozás elvei. *Magyar Távközlés*, 1998/8. sz., 32-36. o.;
- **György** Miklós: Bluetooth. *Magyar Távközlés*, 2000/9. sz., 11-14. o.;
- **Hahn**, Robert W. - Litan, Robert E. - Singer, Hal J.: The Economics of „Wireless Net Neutrality”. *Journal of Competition Law and Economics*, Vol. 3. No. 3. (September 2007), 399 - 451. o.;
- **HAIRAUT**, Jean-Olivier - Kempf, Hubert (szerk.): *Market Imperfections and Macroeconomic Dynamics*. Norwell, Massachusetts: Kluwer Academic Publishers, 2002.;
- **Ha-Joon** Chang: The Economics and Politics of Regulation. *Cambridge Journal of Economics*, Vol. 21. No. 6., (November 1997), 703 - 728. o.;
- **Hall**, Bronwyn H.: The Assessment: Technology Policy. *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 18. No. 1., (Spring 2002), 1 - 9. o.;
- **HALL**, Clare - Scott, Colin - Hood, Christopher: *Telecommunications Regulation: Culture, Chaos and Interdependence Inside the Regulatory Process*. London, Routledge, 2000.;
- **Hallett**, A. J. Hughes: Autonomy and the Choice of Policy in Asymmetrically Dependent Economies: An investigation of the gains from international policy co-ordination. *Oxford Economic Papers*, Vol. 38. No. 3., (November 1986), 516 - 544. o.;
- **HALMAI** Gábor - Tóth Gábor Attila (szerk.): *Emberi jogok*. Bp., Osiris Kiadó, 2003.;
- **HALMAI** Gábor: *Kommunikációs jogok*. Bp., Új Mandátum Könyvkiadó, 2002.;
- **Hammond**, Peter J.: Theoretical Progress In Public Economics: A Provocative Assessment. *Oxford Economic Papers*, Vol. 42. No. 1., (January 1990), 6 - 33. o.;
- **HARASIM**, Linda M.: *Global Networks: Computers and International Communication*. MIT Press, 1993.;
- **HARDWICK**, Steve: *Isdn Design: A Practical Approach*. San Diego, California, Academic Press, Inc., 1989.;
- **HARRIS**, Susan (szerk.): *The Tao of IETF - A Novice's Guide to the Internet Engineering Task Force*. The Internet Society, Ann Arbor, Michigan, Merit Network, Inc., (August) 2001., RFC: 3160, (www.rfc-editor.org, vagy pl.: www.isoc.org);
- **Harsányi** Lucia: Az egyetemes szolgáltatási kötelezettség. *Magyar Távközlés*, 1996/10. sz., 12-14. o.;
- **HART**, Jeffrey A.: *Rival Capitalists: International Competitiveness in the United States, Japan, and Western Europe*. Ithaca, New York, Cornell University Press, 1992.;
- **Hart**, Thomas: A Dynamic Universal Service for a Heterogenous European Union. *Telecommunications Policy*, Vol. 22. No. 10., (November 1998), 839-852. o.;
- **HARTE**, Lawrence - Flood, Robert: *Introduction to Public Switched Telephone Networks: POTS, ISDN, DLC, DSL, and PON Technologies, Systems and Services*. Fuquay-Varina, NC: Althos Publishing, 2005., (2. kiadás);
- **HARTE**, Lawrence - Ofrane, Avi: *Telecom Systems, PSTN, PBX, Datacom, IP Telephony, IPTV, Wireless and Billing*. Althos Publishing, 2007.;
- **Hartley**, Nicholas - Culham Peter: Telecommunications Prices Under Monopoly and Competition. *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 4. No. 2., (Summer 1988), 1 - 19. o.;
- **HARTSHORN**, J. E.: *Oil Trade: Politics and Prospects*. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 1993.;
- **Hausman**, Jerry A. J. Sidak, Gregory: Did Mandatory Unbundling Achieve Its Purpose? Empirical Evidence from Five Countries. *Journal of Competition Law and Economics*, Vol. 1. No. 1., (March 2005), 173-245. o.;

- **Hay**, George A.: Competition Policy. Oxford Review of Economic Policy, Vol. 1. No. 3., (Autumn 1985), 63 - 79. o.;
- **HAYWARD**, Jack - Page, Edward C. (szerk.): Governing the New Europe. Durham, NC: Duke University Press, 1995.;
- **Hazlewood**, Arthur: The Origin of the State Telephone Service in Britain. Oxford Economic Papers, Vol 5. No. 1., (March 1953), 13 - 25. o.;
- **HEADRICK**, Daniel R.: The Invisible Weapon: Telecommunications and International Politics, 1851-1945. New York, NY: Oxford University Press, Inc., 1991.;
- **HEADRICK**, Daniel R.: The Tentacles of Progress: Technology Transfer in the Age of Imperialism, 1850-1940. New York, NY: Oxford University Press, Inc., 1988.;
- **HELD**, David - McGrew, Anthony: Globalization Theory: Approaches and Controversies. Cambridge, CB: Polity Press, 2007.;
- **HELD**, David - McGrew, Anthony: The Global Transformations Reader: An Introduction to the Globalization Debate. Cambridge, CB: Polity Press - Oxford, OX: Blackwell Publishing Ltd., 2003.;
- **HELD**, Gilbert: Internetworking LANs and WANs: Concepts, Techniques and Methods. Chichester, West Sussex, John Wiley & Sons Ltd, 1998., (2. kiadás);
- **HELLER** Krisztina - Nádasdi Ferenc (szerk.): A távközlés társadalmi és gazdasági összefüggései. Bp., Akadémiai Kiadó, 1990.;
- **HELLER** Krisztina: A lakossági távbeszélő-felhasználás törvényszerűségei. In.: A távközlés társadalmi és gazdasági összefüggései, Heller Krisztina - Nádasdi Ferenc (szerk.), Bp., Akadémiai Kiadó, 1990.;
- **Heller** Krisztina: A távközlés állami szabályozása. Közgazdasági Szemle, 1990. 4. sz., 485 - 499. o.;
- **Heller** Krisztina: A távközlési összekapcsolási árak szabályozása. Magyar Távközlés, 2002/2. sz., 42-47. o.;
- **Heller** Krisztina: A versenyszabályozás távközlési ágazat-specifikus alkalmazása. Híradástechnika, 1999/9. sz., 39 - 49. o.;
- **Heller** Krisztina: Integrációs folyamatok a távközlésben. Európai Tükör, 1997. 5. sz., 25 - 40. o.;
- **Heller** Krisztina: Távközlési reformok. Közgazdasági Szemle, 1995. 3. sz., 301-319. o.;
- **Helm**, Dieter - Jenkinson, Tim: The Assessment: Introducing Competition into Regulated Industries. Oxford Review of Economic Policy, Vol. 13. No. 1., (Spring 1997), 1-14. o.;
- **Helm**, Dieter - Pearce, David: Assessment: Economic Policy Towards the Environment. Oxford Review of Economic Policy, Vol. 6. No. 1., (SPRING 1990), 1 - 16. o.
- **Helm**, Dieter: British Utility Regulation: Theory, Practice, and Reform. Oxford Review of Economic Policy, Vol. 10. No. 3., (Autumn 1994), 17 - 39. o.;
- **Helm**, Dieter: The Assessment: Energy Policy. Oxford Review of Economic Policy, Vol. 7. No. 2., (Summer 1991), 1 - 16. o.;
- **Helm**, Dieter: The Assessment: European Networks-Competition, Interconnection, and Regulation. Oxford Review of Economic Policy, Vol. 17. No. 3., (Autumn 2001), 297 - 312. o.;
- **Helm**, Dieter: The Assessment: The European Internal Market: The Next Steps. Oxford Review of Economic Policy, Vol. 9. No. 1., (Spring 1993), 1 - 14. o.;
- **HEMMING**, Richard - Mansoor, Ali M.: Privatization and Public Enterprises. (Occasional Paper 56.), Washington, D.C.: International Monetary Fund, 1988.;
- **Henderson**, Angus - Gentle, Iain - Ball, Elise: WTO Principles and Telecommunications in Developing Nations: Challenges and Consequences of Accession. Telecommunications Policy, Vol. 29. No. 2-3., (March-April 2005), 205-221. o.;

- **HENK** Tamás: A hálózatok felépítése. In.: Távközlő hálózatok és informatikai szolgáltatások, Lajtha György (szerk.), Hírközlési és Informatikai Tudományos Egyesület (HTE) „On-line könyv”, www. hte.hu;
- **Henry**, Claude: Public Service and Competition in the European Community Approach to Communications Networks. Oxford Review of Economic Policy, Vol. 9. No. 1., (Spring 1993), 45 - 66. o.;
- **HENTEN**, A. - Samarajiva, R., - Melody, W. H.: Designing Next Generation Telecom Regulation: ICT Convergence or Multisector Utility? Report on the WDR Dialogue Theme. January 2003.;
- **HERADSTVEIT**, Daniel - Hveem, Helge (szerk.): Oil in the Gulf: Obstacles to Democracy and Development. Aldershot, Hampshire, Ashgate Publishing Limited, 2004.;
- **HERITIER**, Adrienne: Policy-Making and Diversity in Europe: Escape from Deadlock. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 1999.;
- **HESS**, Garry C.: Land-Mobile Radio System Engineering. Norwood, MA: Artech House, Inc., 1993.;
- **HESS**, Thomas - Doeblin, Stefan (szerk.): Turbulenzen in der Telekommunikations- und Medienindustrie: Neue Geschäfts- und Erlösmodelle. Berlin - Heidelberg, Springer-Verlag, 2006.;
- **Hicks**, J. R.: The Scope And Status Of Welfare Economics. Oxford Economic Papers, Vol. 27., No. 3., (November 1975), 307 - 326. o.;
- **Hidvégi** Attila: Földrajzi hívószámok szolgáltatók közötti hordozhatósága. Magyar Távközlés, 2002/5-6. sz., 26-34. o.;
- **HIGGINBOTTOM**, Gary: Performance Evaluation of Communication Networks. Norwood, MA: Artech House, Inc., 1998.;
- **HILL**, Goff: The Cable and Telecommunications Professionals' Reference, Volume 1: PSTN, IP and Cellular Networks, and Mathematical Techniques. Burlington, MA - Oxford, OX: Focal Press - Elsevier, Inc., 2007., (3. kiadás);
- **HILLEBRAND**, Friedhelm: GSM & UMTS: The Creation of Global Mobile Communications. Chichester, West Sussex, John Wiley & Sons, Ltd, 2002.;
- **Hills**, Jill: Back to the future: Britain's 19th century telecommunications policy. Telecommunications Policy, Vol. 17. No. 3., (April 1993), 186-199. o.;
- **Hills**, Jill: Neo-conservative Regimes and Convergence in Telecommunications Policy. European Journal of Political Research, Vol. 17. No. 1., (January 1989), 95-113. o.;
- **HILLS**, Jill: Telecommunications and Empire (History of Communication), Urbana-Chicago, Illinois, University of Illinois Press, 2007.;
- **Hills**, Jill: Universal Service: Liberalization and Privatization of Telecommunications. Telecommunications Policy, Vol. 13. No. 2., (June 1989), 129-144. o.;
- **HILPERT**, Ulrich (szerk.): State Policies and Techno-Industrial Innovation. London, Routledge, 1991.;
- **HITIRIS**, T.: Az Európai Unió gazdaságtana. Bp., Műszaki könyvkiadó, 1995.;
- **HODGE**, Graeme A. (szerk.): Privatisation And Market Development: Global Movements in Public Policy Ideas. Cheltenham, Glos, Edward Elgar Publishing Limited, 2006.;
- **HODGE**, Graeme: Privatization: An International Review of Performance. Boulder, Colorado, Westview Press, 2000.;
- **Hodgson**, Geoff: Institutional Rigidities and Economic Growth. Cambridge Journal of Economics, Vol. 13. No. 1., (March 1989), 79 - 101. o.;
- **Hoekman**, Bernard - Mattoo, Aaditya - Sapir, André: The Political Economy of Services Trade Liberalization: A Case for International Regulatory Cooperation? Oxford Review of Economic Policy, Vol. 23. No. 3., (Autumn 2007), 367 - 391. o.;

- **HOEKMAN**, Bernard M. - Mattoo, Aaditya - English, Philip (szerk.): Development, Trade, and the WTO: A Handbook. (World Bank Trade and Development Series), Washington D.C.: The World Bank, 2002.;
- **Hollndonner** László: Gondolatok a fotonikai távközlés háttéréről. Magyar Távközlés, 1997/5. sz. 3 - 8. o.;
- **HOLMA**, Harri - Toskala, Antti (szerk.): WCDMA for UMTS. (Radio Access for Third Generation Mobile Communications), Chichester, West Sussex, 2001.;
- **Holmes**, Peter - Kempton, Jeremy - McGowan, Francis: International Competition Policy and Telecommunications. Lessons from the EU and Prospects for the WTO. Telecommunications Policy, Vol. 20. No. 10., (December 1996), 755-767. o.
- **Holt**, Lynne: Utility Service Quality: Telecommunications, Electricity, Water Utilities Policy Vol. 13. No. 3., (September 2005), 189-200. o.;
- **Holtham**, Gerald: World Current Account Balances. Oxford Review of Economic Policy, Vol. 6. No. 3., (Autumn 1990), 49 - 67. o.;
- **HORAK**, Ray - Newton, Harry - Miller, Mark A.: Communications Systems and Networks. Indianapolis, IN: Wiley Publishing, Inc., 2002., (3. kiadás);
- **HORAK**, Ray: Communications Systems and Networks. New York, NY: M&T Books - Hungry Minds, Inc., 2000.;
- **HORAK**, Ray: Telecommunications and Data Communications Handbook. Hoboken, New Jersey, John Wiley & Sons, Inc., 2007.;
- **HORTON**, R. Mark: UUCP Mail Interchange Format Standard, Bell Laboratories, (February) 1986., RFC: 976, (www.rfc-editor.org, vagy pl.: www.isoc.org);
- **Horváth** Dezső: 50 éves a CERN. Magyar Tudomány, 2005/6. sz., 724 - 738. o.;
- **Horváth** Gyula: Séta a privatizáció körül. Magyar Távközlés, 1993/1. sz., 71-75. o.;
- **HORVÁTH M.** Tamás (szerk.): Közigazgatás - szorítóban. Bp., Unió, 1998.;
- **HORVÁTH M.** Tamás: Közmenedzsment. Bp.-Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2005.;
- **Horváth** Pál: Az internet története - tanulságokkal. Magyar Távközlés, 2000/3., 46 - 51. o.;
- **Horváth** Pál: Az IP alapú távközlés (A növekedés titka). Magyar Távközlés, 2000/3. sz. sz., 18-23. o.;
- **HUDSON**, Heather E.: From Rural Village to Global Village: Telecommunications for Development in the Information Age. Mahwah, New Jersey, Lawrence Erlbaum Associates, Inc., 2006.;
- **Hudson**, Heather E.: Universal Access: What have we Learned from the E-rate? Telecommunications Policy, Vol. 28. No. 3-4., (April-May 2004), 309-321. o.;
- **Hufbauer**, Gary - Stephenson, Sherry: Services Trade: Past Liberalization and Future Challenges. Journal of International Economic Law, Vol. 10. No. 3., (September 2007), 605 - 630. o.;
- **Hufbauer**, Gary Clyde: International Economic Law in Times that are Stressful. Journal of International Economic Law, Vol. 5. No. 1., (March 2002), 3 - 16. o.;
- **HULSINK**, Willem: Privatisation and Liberalisation in European Telecommunications: Comparing Britain, the Netherlands and France. London: Routledge, 1999.;
- **Humphreys**, Peter - Padgett, Stephen: Globalization, the European Union, and Domestic Governance in Telecoms and Electricity. Governance, Vol. 19. No. 3., (July 2006), 383-406. o.;
- **Hunt**, Lester - Lynk, Edward: Competition in UK Telecommunications: Restructure BT? Fiscal Studies, Vol. 12. No. 3., (August 1991), 73-87. o.;
- **Huntley**, Jak: New Directions in US Telecommunications Regulation: the Impact of the Telecommunications Act 1996 on „Local” Provision. International Journal of Law and Information Technology, Vol. 8. No. 3., (Autumn 2000), 310 - 337. o.;
- **Hurst**, Christopher: Liberalization and Regulation of Telecommunications: Some Observations on the UK Experience. Utilities Policy, Vol. 2. No. 1., (January 1992), 13-24. o.

- **HUSSAIN**, Donna S - Hussain, K. M.: Telecommunications and Networks. Oxford, OX: Butterworth-Heinemann (Reed Publishing Ltd), 1997.;
- **HUURDEMAN**, Anton A.: The Worldwide History of Telecommunications. Hoboken, New Jersey, John Wiley & Sons, Inc., 2003.;
- **Ida**, Takanori - Asai, Sumiko: The Regional Cost Gap of the Japanese Local Telecommunications Service. Papers in Regional Science, Vol. 84. No. 2., (June 2005), 183-199. o.;
- **ILLÉS** Mária: A közszolgáltató vállalatok gazdasági szabályozása. Bp., Aula Kiadó, 2000.;
- **IMRE** Miklós (szerk.): Közigazgatás és gazdaság. Bp., HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2007.;
- **Imre** Sándor - Schulcz Róbert: Vezetéknélküli számítógép-hálózatok. Magyar Távközlés, 2003/5-6. sz., 27-32. o.;
- **Imre** Sándor - Szalay Máté: Az UMTS-rendszer áttekintése - I. Magyar Távközlés, 2005/4. sz., 20-25. o.;
- **Imre** Sándor - Szalay Máté: Az UMTS-rendszer áttekintése - II. Magyar Távközlés, 2005/5-6. sz., 3-8. o.;
- **INTERNATIONAL TELEGRAPH AND TELEPHONE CONSULTATIVE COMMITTEE**: Új szolgáltatások gazdasági hatása a távközlési vállalkozásokra. (Ford.: Mesterházy Tiborné), Bp., Közlekedési Dokumentációs Vállalat, 1986., (A mű eredeti címe, kiadása: GAS 5 Economic Studies at the National Level in the Field of Telecommunications: Determination of the Economic Impact of New Services on Telecommunication Undertakings, The International Telegraph and Telephone Consultative Committee, Geneva, 1984);
- **Irwin**, Manley R. - Ela, John D.: US Telecommunications Regulation: Will Technology Decide? Telecommunications Policy, Vol. 5. No. 1., (March 1981), 24-32. o.;
- **Isaac**, Joan U.: The New Right and the Moral Society. Parliamentary Affairs, Vol. 43. No. 2., (April 1990), 209 - 226. o.;
- **Isser**, Steven N.: Electricity Deregulation: Kilowatts for Nothing and Your BTUs for Free. Review of Policy Research, Vol. 20. No. 2., (June 2003), 219-238. o.;
- **Jaccard**, Mark: Oscillating Currents: The Changing Rationale for Government Intervention in the Electricity Industry. Energy Policy, Vol. 23. No. 7., (July 1995), 579-592. o.;
- **JACKSON**, John H.: The Jurisprudence of GATT and the WTO: Insights on Treaty Law and Economic Relations. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2000.;
- **JACOBS**, Scott - Coolidge, Jacqueline: Reducing Administrative Barriers to Investment: Lessons Learned. (Fias Occasional Papers, No. 17.), Washington, D.C.: The World Bank, 2006.;
- **Jaeger**, Paul T.: Telecommunications Policy and Individuals with Disabilities: Issues of Accessibility and Social Inclusion in the Policy and Research Agenda. Telecommunications Policy, Vol. 30. No. 2., (March 2006), 112-124. o.;
- **Jaffee**, Steven – Srivastava, Jitendra: The Roles of the Private and Public Sectors in Enhancing the Performance of Seed Systems. World Bank Research Observer Vol. 9. No. 1., (January 1994), 97 - 117. o.
- **JAKOBS**, Kai: Information Technology Standards and Standardization: A Global Perspective. Hershey, PA: Idea Group Publishing Inc., 2000.;
- **JAKOBS**, Kai: Standardisation Processes in IT: Impact, Problems and Benefits of User Participation. Braunschweig/Wiesbaden, Vieweg & Sohn Verlagsgesellschaft, 2000.;
- **Jayakar**, Krishna P. - Sawhney, Harmeet: Universal Service: Beyond Established Practice to Possibility Space. Telecommunications Policy, Vol. 28. No. 3-4., (April-May 2004), 339-357. o.;

- **Jayakar**, Krishna P.: Local Exchange Competition in Early US Network Development: Considerations for Developing Countries. *Telecommunications Policy*, Vol. 23. No. 5. (June 1999), 375-387. o.;
- **Jensen**, James T.: Open Access - The New Market Approach to Natural Gas Policy. *Energy Policy*, Vol. 20. No. 10., (October 1992), 1005-1014. o.;
- **Jeong-Yoo Kim**, Sang Taek Kim and Dong-Ju Kim: Local Loop Unbundling and Antitrust Policy. *Information Economics and Policy*, Vol. 12. No. 4., (December 2000), 393-412. o.;
- **JOHANSSON**, Per-Olov: An Introduction to Modern Welfare Economics. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 1991.;
- **JOHNSON**, David - Perkins, Charles - Arkko, Jari: Mobility Support in IPv6. *The Internet Society*, (June) 2004., RFC: 3775, (www.rfc-editor.org, vagy pl.: www.isoc.org);
- **JONES**, Stephan S. (szerk.): *Basics of Telecommunications*. Chicago, Illinois, International Engineering Consortium, 2004., (5. kiadás);
- **Joskow**, Paul L.: Introducing Competition into Regulated Network Industries: from Hierarchies to Markets in Electricity. *Industrial and Corporate Change*, Vol. 5. No. 2., (1996), 341 - 382. o.;
- **JUNG**, Volker - Warnecke, Hans-Jürgen: *Handbuch für die Telekommunikation*. Berlin-Heidelberg, Springer-Verlag, 2002., (2. kiadás);
- **KAHN**, Alfred E.: *Lessons from Deregulation: Telecommunications and Airlines After the Crunch*. Washington, D.C.: Brookings Institution Press, 2004.;
- **Kamiya**, Kazuya: Optimal Public Utility Pricing: A General Equilibrium Analysis. *Journal of Economic Theory*, Vol. 66. No. 2., (August 1995), 548-572. o.;
- **Kása** István: Korszerű műholdas digitális távközlési rendszerek. *Magyar Távközlés*, 1992/6. sz. 12 - 18. o.;
- **KASHIMA**, Norio: *Passive Optical Components for Optical Fiber Transmission*. Norwood, MA: Artech House, Inc., 1995.;
- **KASSIM**, Hussein - Menon, Anand (szerk.): *The European Union and National Industrial Policy*. London, Routledge, 1996.;
- **Katz**, Ariel: The Potential Demise of Another Natural Monopoly: Rethinking the Collective Administration of Performing Rights. *Journal of Competition Law and Economics*, Vol. 1. No. 3., (September 2005), 541 - 593. o.;
- **KATZ**, Harry Charles (szerk.): *Telecommunications: Restructuring Work and Employment Relations Worldwide*. Ithaca, New York, Cornell University Press, 1997.;
- **Katz**, Michael L. - Woroch, Glenn A.: Introduction: Convergence, Regulation, and Competition. *Industrial and Corporate Change*, Vol. 6. No. 4., (December 1997), 701-718. o.;
- **Katz**, Michael L.: Remarks on the Economic Implications of Convergence. *Industrial and Corporate Change*, Vol. 5. No. 4. (1996), 1079 - 1095. o.
- **KATZENSTEIN** Peter J. (szerk.): *Industry and Politics in West Germany: Toward the Third Republic*. Ithaca, New York, Cornell University Press, 1993., (2. kiadás);
- **Kaul**, Inge: Global Public Goods: What Role for Civil Society? *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, Vol. 30. No. 3., (September 2001), 588 - 602. o.;
- **Kavassalis**, Petros - Solomon, Richard Jay - Benghozi, Pierre-Jean: The Internet: a Paradigmatic Rupture in Cumulative Telecom Evolution. *Industrial and Corporate Change*, Vol. 5. No. 4., (1996), 1097 - 1126. o.;
- **Kawabata**, Eiji: Dual Governance: The Contemporary Politics of Posts and Telecommunications in Japan. *Social Science Japan Journal*, Vol. 7. No. 1., (April 2004), 21 - 39. o.;
- **KECSKÉS** László: *EU-jog és jogharmonizáció*. Bp., HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2005. (második bővített kiadás);
- **KEISER**, Gerd: *FTTX Concepts and Applications*. Hoboken, New Jersey, John Wiley & Sons, Inc., 2006.;

- **Kelsey**, David: Maximin Expected Utility And Weight of Evidence. Oxford Economic Papers, Vol. 46. No. 3., (July 1994), 425 - 444. o.;
- **KENDE** Tamás: A közüzemek szabályozása az Európai Unióban. In.: Bevezetés az Európai Unió politikáiba, Kende Tamás - Szűcs Tamás (szerk.), Bp., KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft., 2005.;
- **KENNEDY**, Charles H.: An Introduction to U.S. Telecommunications Law. Norwood, MA: Artech House, Inc., 2001.;
- **KENNEDY**, George - Davis, Bernard: Electronic Communication Systems. Lake Forest, Illinois - Columbus, Ohio - Mission Hills, California - Peoria, Illinois: Glencoe-Macmillan/McGraw-Hill, 1993., (4. kiadás);
- **KEVICZKY** László: Az internet rövid története. In.: Az információs társadalom, Glatz Ferenc (szerk.), Bp., Magyar Tudományos Akadémia, 2000.;
- **KHOSROWPOUR**, Mehdi (szerk.): Cases on Telecommunications And Networking. Hershey, PA Idea Group Publishing, 2006.;
- **Kikeri**, Sunita - Nellis, John - Shirley, Mary: Privatization: Lessons from Market Economies. World Bank Research Observer, Vol. 9. No. 2., (July 1994), 241 - 272. o.;
- **Kikeri**, Sunita - Nellis, John: An Assessment of Privatization. World Bank Research Observer, Vol. 19. No. 1., (Spring 2004), 87 - 118. o.;
- **Kikkawa**, Takeo: The Role of Matsunaga Yasuzaemon in the Development of Japan's Electric Power Industry. Social Science Japan Journal, Vol. 9. No. 2., (October 2006), 203 - 219. o.;
- **KIM**, B. G.: Current Advances in LANs, Mans and ISDN. Norwood, MA: Artech House, Inc., 1989.;
- **KIM**, Jae Young: Sorting Out Deregulation: Protecting Free Speech and Internet Access in the United States, Germany, and Japan. New York, NY: LFB Scholarly Publishing LLC, 2002.;
- **KINDLEBERGER**, Charles P.: A Financial History of Western Europe. New York, NY: Oxford University Press, Inc., 1993., (2. kiadás);
- **Kiss** Ferenc: Monopólium és verseny a távközlésben. Magyar Távközlés, 1993/3. sz., 31 - 39. o.
- **Kiss** Ferenc: Quo vadis, távközlésszabályozás? Híradástechnika, 1997. december, 3-18. o.;
- **Kitson**, Michael: Economics for the future. Cambridge Journal of Economics, Vol. 29. No. 6., (November 2005), 827 - 835. o.;
- **KLARE**, Michael T.: Blood and Oil: The Dangers and Consequences of America's Growing Dependency on Imported Petroleum. New York, NY: Metropolitan Books - Henry Holt and Company, LLC, 2004.;
- **KLEIN**, Michael U. - Hadjimichael, Bitá: The Private Sector in Development: Entrepreneurship, Regulation, and Competitive Disciplines. Washington, D.C.: The World Bank, 2003.;
- **KMETY** Károly: A magyar közigazgatási jog kézikönyve. Bp., Politzer-féle Könyvkiadó-vállalat, 1907., (5. javított kiadás);
- **KNIEPS**, Günter - Brunekreeft, Gert (szerk.): Zwischen Regulierung und Wettbewerb: Netzsektoren in Deutschland. Heidelberg, Physica-Verlag, 2003., (2. kiadás);
- **Knieps**, Günter: The Different Role of Mandatory Access in German Regulation of Railroads and Telecommunications. Journal of Competition Law and Economics, Vol. 2. No. 1. (March 2006), 149 - 158. o.;
- **Koeberle**, Stefan G.: Should Policy-Based Lending Still Involve Conditionality? World Bank Research Observer, Vol. 18., No. 2., (Fall 2003), 249-273. o.;
- **KOENIG**, Christian - Bartosch, Andreas - Braun, Jens-Daniel (szerk.): EC Competition and Telecommunications Law: A Practitioner's Guide. Hague, Netherlands, Kluwer Law International, 2002.;

- **KOICHIRO AGATA** - Kiyoshi Nakamura (szerk.): Convergence of Telecommunications and Broadcasting in Japan, United Kingdom and Germany: Technological Change, Public Policy and Market Structure. Richmond, Surrey, Curzon Press, 2001.;
- **Kolláth Gábor** - Szebegyinszki János: Fényvezetők, rézkábelek és vezeték nélküli rendszerek. Magyar Távközlés, 1993/6. sz. 3 - 8. o.;
- **KORSCHING**, Peter F. - Hipple, Patricia C. - Abbott, Eric A. (szerk.): Having All the Right Connections: Telecommunications and Rural Viability. Westport, CT: Praeger Publishers 2000.;
- **Kotakorpi**, Kaisa: Access Price Regulation, Investment and Entry in Telecommunications. International Journal of Industrial Organization, Vol. 24. No. 5., (September 2006), 1013-1020. o.;
- **Kottaridi**, Constantina: FDI, Growth and the Role of Governance: Changing the Rules of the Game. Contributions to Political Economy, Vol. 24. No. 1., (August 2005), 79 - 98. o.;
- **KÖVES** András - Márer Pál (szerk.): Külgazdasági liberalizálás. (Nemzetközi tapasztalatok és a magyar gazdaságpolitika), Bp., Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1991.;
- **Krajewski**, Markus: Public Services and Trade Liberalization: Mapping the Legal Framework. Journal of International Economic Law, Vol. 6. No. 2., (June 2003), 341 - 367. o.;
- **KRANCKE**, Jan: Internationaler Handel mit Kommunikationsdienstleistungen: Anforderungen an ein multilaterales Regelwerk und die Reform des GATS. Berlin, Heidelberg, Springer-Verlag, 2003.;
- **KRIEGER**, Joel (szerk.): The Oxford Companion to Politics of the World. New York, NY: Oxford University Press, Inc., 2001., (2.kiadás);
- **KRUGMAN**, Paul R. - Obstfeld, Maurice: Nemzetközi gazdaságtan. Bp., Panem Könyvkiadó, 2003.;
- **KUBICEK**, Herbert - Dutton, William H. - Williams, Robin (szerk.): The Social Shaping of Information Superhighways: European and American Roads to the Information Society. Frankfurt - New York, NY: Campus Verlag, St. Martin's Press, 1997.;
- **KUCZYNSKI**, Pedro-Pablo - Williamson, John (szerk.): After the Washington Consensus: Restarting Growth and Reform in Latin America. Washington D.C.: Institute for International Economics, 2003.;
- **KULARATNA**, Nihal - Dias, Dileeka: Essentials of Modern Telecommunications Systems. Norwood, MA: Artech House, Inc., 2004.;
- **KÜNNEKE**, Rolf W. - Correljé, Aad F. - Groenewegen, John P. M. (szerk.): Institutional Reform, Regulation and Privatization: Process and Outcomes in Infrastructure Industries. Cheltenham, Glos, Edward Elgar Publishing Limited, 2005.;
- **Künneke**, Rolf W.: Electricity Networks: How „Natural” is the Monopoly? Utilities Policy, Vol. 8. No. 2., (June 1999), 99-108. o.;
- **LAEGREID**, Per - Christensen, Tom (szerk.): Transcending New Public Management: The Transformation of Public Sector Reform. Aldershot HR: Ashgate Publishing Limited, 2007.;
- **LAFFONT**, Jean-Jacques - Beato, Paulina (szerk.): Competition Policy in Regulated Industries: Approaches for Emerging Economies. Washington D.C.: Inter-American Development Bank, 2002.;
- **Laffont**, Jean-Jacques - Cremer, Helmuth - Gasmí, Farid - Grimaud, André: Universal Service: An Economic Perspective. Annals of Public and Cooperative Economics, Vol. 72. No. 1., (March 2001), 5-43. o.;
- **Laffont**, Jean-Jacques - Estache, Antonio - Zhang, Xinzhu: Universal Service Obligations in LDCs: The Effect of Uniform Pricing on Infrastructure Access. Journal of Public Economics, Vol. 90. No. 6-7., (August 2006), 1155-1179. o.;
- **Laffont**, Jean-Jacques - Marcus, Scott - Rey, Patrick - Tirole, Jean: Internet Peering. The American Economic Review, Vol. 91. No. 2., (May 2001), 287-291. o.;

- **LAFFONT**, Jean-Jacques - Martimort, David: The Theory of Incentives: The Principal-Agent Model. Princeton, New Jersey, Princeton University Press, 2002.;
- **Laffont**, Jean-Jacques - Rey, Patrick - Tirole, Jean: Competition Between Telecommunications Operators. European Economic Review, Vol. 41. No. 3-5., (April 1997), 701-711. o.;
- **Laffont**, Jean-Jacques - Rey, Patrick - Tirole, Jean: Network Competition: I. Overview and Nondiscriminatory Pricing. The RAND Journal of Economics, Vol. 29. No. 1., (Spring 1998), 1-37. o.;
- **Laffont**, Jean-Jacques - Rey, Patrick - Tirole, Jean: Network Competition: II. Price Discrimination. The RAND Journal of Economics, Vol. 29. No. 1., (Spring 1998), 38-56. o.;
- **Laffont**, Jean-Jacques - Tirole, Jean: Access Pricing and Competition. European Economic Review, Vol. 38. No. 9., (December 1994), 1673-1710. o.;
- **LAFFONT**, Jean-Jacques - Tirole, Jean: Competition in Telecommunications. Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 2000.;
- **Laffont**, Jean-Jacques - Tirole, Jean: The Politics of Government Decision Making: Regulatory Institutions. Journal of Law, Economics, and Organization, Vol. 6. No. 1., (Spring 1990), 1 - 31. o.;
- **Laffont**, Jean-Jacques - Tirole, Jean: The Regulation of Multiproduct Firms: Part II: Applications to Competitive Environments and Policy Analysis. Journal of Public Economics, Vol. 43. No. 1., (October 1990), 37-66. o.;
- **LAFFONT**, Jean-Jacques: Fundamentals of Public Economics. Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 1988.;
- **Lajtha** György: Internetes jövőnk kérdései. Nemzetközi sajtókonferencia Berlinben. Magyar Távközlés, 2000/3. sz. 42 - 45. o.;
- **Lajtha** György: Konvergencia az informatika szolgálatában. Magyar Távközlés 1996/10. sz., 44 - 46. o.;
- **LAMBERTON**, Donald. M. (szerk.): Beyond Competition: The Future of Telecommunications. Amsterdam, AE: Elsevier Science B.V., 1995.;
- **Lamond**, Frederic E.: The UK Telecommunications Monopoly: An Independent View. Telecommunications Policy, Vol. 3. No. 3., (September 1979), 209-216. o.;
- **LANE**, Jan-Erik: The Public Sector: Concepts, Models and Approaches. London, SAGE Publications Ltd, 2000., (3. kiadás);
- **Langdale**, John V.: International Telecommunications and Trade in Services Policy Perspectives. Telecommunications Policy, Vol. 13. No. 3., (September 1989), 203-221. o.;
- **Lanzi**, Diego: Structural Reforms, Regulatory Compact and Competition in Network Industries. Economic Notes, Vol. 31. No. 1., (February 2002), 179-190. o.;
- **LAROCHE**, Pierre: Competition Law and Regulation in European Telecommunications. Oxford, OX: Hart Publishing, 2000.;
- **LATHI**, Bhagwandas Pannalal: Modern Digital and Analog Communication Systems. New York, NY: CBS College Publishing, 1983.;
- **LAX**, Stephen (szerk.): Access Denied in the Information Age. Basingstoke, Hampshire, Palgrave Macmillan Press Ltd, 2002.;
- **LEE**, Simon - McBride, Stephen (szerk.): Neo-Liberalism, State Power and Global Governance. Dordrecht, Netherlands, Springer, 2007.;
- **LEEB**, Stephen - Leeb, Donna: The Oil Factor. New York, NY: Time Warner Book Group, 2004.;
- **LEHMAN**, Dale E. - Weisman, Dennis: The Telecommunications Act of 1996: The „Costs” of Managed Competition. Norwell, Massachusetts, Kluwer Academic Publishers, 2000.;
- **Leiner**, Barry M. - Cerf, Vinton G. - Clark, David D. - Kahn, Robert E. - Kleinrock, Leonard - Lynch, Daniel C. - Postel, Jon - Roberts, Lawrence G. - Wolff, Stephen S.: The Past and

- Future History of the Internet. *Communications of the ACM*, Vol. 40. No. 2., (February 1997), 102-108. o.;
- **LELE**, Milind M.: *Monopoly Rules*. New York, NY: Crown Publishing Group - Random House, Inc., 2005.;
 - **Leroux**, Eric H.: Eleven Years of GATS Case Law: What Have We Learned? *Journal of International Economic Law*, Vol. 10. No. 4., (December 2007), 749 - 793. o.;
 - **Levine**, Paul - Stern, Jon - Trillas, Francesc: Utility Price Regulation and Time Inconsistency: Comparisons with Monetary Policy. *Oxford Economic Papers*, Vol. 57. No. 3., (July 2005), 447 - 478. o.;
 - **LEVY**, Brian - Spiller, Pablo T. (szerk.): *Regulations, Institutions, and Commitment: Comparative Studies of Telecommunications*. New York, NY: Cambridge University Press, 1996.;
 - **Levy**, Brian - Spiller, Pablo T.: The Institutional Foundations of Regulatory Commitment: A Comparative Analysis of Telecommunications Regulation. *Journal of Law, Economics, and Organization*, Vol. 10. No. 2., (October 1994), 201 - 246. o.;
 - **LINDBERG**, Bertil C.: *Troubleshooting Communications Facilities: Measurements and Tests on Data and Telecommunications Circuits, Equipment, and Systems*. John Wiley & Sons, Inc., 1990.;
 - **LINFIELD**, Robert F.: *Telecommunications: Present Status and Future Trends*. Park Ridge, New Jersey, Noyes Data Corporation, 1995.;
 - **LIYOU**, Kuotsai Tom (szerk.): *Handbook of Economic Development. (Public Administration and Public Policy/69)*, New York, NY: Marcel Dekker, Inc., 1998.;
 - **LIYOU**, Kuo-Tsai: *Handbook of Public Management Practice and Reform. (Public Administration and Public Policy/91)*, New York, NY: Marcel Dekker, Inc., 2001.;
 - **Lipartito**, Kenneth: Component Innovation: The Case of Automatic Telephone Switching, 1891-1920. *Industrial and Corporate Change*, Vol. 3. No. 2., (1994), 325 - 357. o.;
 - **Lipton**, J.: A Revised „Property” Concept for the New Millennium? *International Journal of Law and Information Technology*, Vol. 7. No. 2., (Summer 1999), 171 - 190. o.;
 - **LITTLECHILD**, S.C.: *A távközlésgazdaságtan alapelemei*. Bp., Magyar Posta Könyvkiadó, 1989.;
 - **Littlechild**, Stephen: Economic Regulation of Privatised Water Authorities and some Further Reflections. *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 4. No. 2., (Summer 1988), 40 - 68. o.;
 - **LLOYD**, Peter - Milner, Chris (szerk.): *The World Economy, Global Trade Policy 1998*. Oxford, OX: Blackwell Publishers Ltd, 1998.;
 - **Locksley**, Gareth: From Exclusive Rights to Access Charges. *Utilities Policy*, Vol. 4. No. 3., (July 1994), 223-228. o.;
 - **Locksley**, Gareth: The Political Economy of Satellite Business. *Telecommunications Policy*, Vol. 7. No. 3., (September 1983), 195-203. o.;
 - **Loeb**, G. Hamilton: The Communications Act Policy toward Competition: A Failure to Communicate. *Duke Law Journal*, Vol. 1978. No. 1., (March 1978), 1-56. o.;
 - **Lommerud**, Kjell Erik - Sørgard, Lars: Entry in Telecommunication: Customer Loyalty, Price Sensitivity and Access Prices. *Information Economics and Policy*, Vol. 15. No. 1., (March 2003), 55-72. o.;
 - **LOOMIS**, David G. - Taylor, Lester D. (szerk.): *Forecasting the Internet: Understanding the Explosive Growth of Data Communications*. Norwell, Massachusetts, Kluwer Academic Publishers, 2002.;
 - **LOOMIS**, David G. - Taylor, Lester D. (szerk.): *The Future of the Telecommunications Industry: Forecasting and Demand Analysis*. Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, Netherlands - Norwell, Massachusetts, 1999.;
 - **LOW**, Linda: *The Economics of Information Technology and the Media*. Singapore, Singapore University Press - World Scientific Publishing, Ltd. 2000.;

- **LOWENFELD**, Andreas F.: International Economic Law. Oxford OX: Oxford University Press, 2002.;
- **LŐRINCZ** Lajos: A közigazgatás kapcsolata a gazdasággal és a politikával. Bp., Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1981.;
- **LUDÁNYI** Arnold - Rozgonyi Krisztina: Kell-e szabályozni a médiakonvergencia folyamatokat? In.: Szigeti Péter (szerk.): Leviatán (Tomus IV.), Győr, Universitas-Győr Kht., 2006.;
- **LUO**, Yadong: Entry and Cooperative Strategies in International Business Expansion. Westport, CT: Quorum Books; Greenwood Publishing Group, Inc., 1999.;
- **Lyon**, Thomas P. - Hackett, Steven C.: Bottlenecks and Governance Structures: Open Access and Long-term Contracting in Natural Gas. Journal of Law, Economics, and Organization, Vol. 9. No. 2., (October 1993), 380 - 398. o.;
- **Lyons**, Michal - Smuts, Carin - Stephens, Anthea: The changing role of the state in participatory development: from the reconstruction and development programme to growth, employment and redistribution. Community Development Journal, Vol. 36. No. 4., (October 2001), 273 - 288. o.;
- **MACAVOY**, Paul: The Failure of Antitrust and Regulation to Establish Competition in Long-Distance Telephone Services. Cambridge, Massachusetts, MIT Press - Washington D.C.: AEI Press, 1996.;
- **MACDONALD**, Stuart - Madden, Gary (szerk.): Telecommunications and Socio-Economic Development. Amsterdam, AE: Elsevier Science B. V. (North Holland), 1998.;
- **MACRORY**, Patrick F. J. - Appleton, Arthur E. - Plummer, Michael G. (szerk.): The World Trade Organization: Legal, Economic and Political Analysis. New York, NY.: Springer, 2005.;
- **MADARÁSZ** Tibor: Közigazgatás és jog. Bp., Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1987.;
- **Madden**, Gary - Savage, Scott J.: Regulation and International Telecommunications Pricing Behaviour. Industrial and Corporate Change, Vol. 10. No. 1. (March 2001), 247 - 265. o.;
- **Madden**, Gary - Savage, Scott J.: Interconnection in International Telecommunications An Empirical Investigation of United States Settlement Rates. Telecommunications Policy, Vol. 22. No. 11., (December 1998), 953-961. o.;
- **MADDEN**, Gary: World Telecommunications Markets. (The International Handbook of Telecommunications Economics - III.), Cheltenham, Glos, Edward Elgar Publishing Limited, 2003.;
- **MADDERS**, Kevin: A New Force at a New Frontier: Europe's Development in the Space Field in the Light of its Main Actors, Policies, Law and Activities from its Beginnings up to the Present. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 1997.;
- **MÁDL** Ferenc - Vékás Lajos: Nemzetközi magánjog és nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga. Bp., Nemzeti Tankönyvkiadó Rt., 2004.;
- **MAGYARY** Zoltán: Magyar Közigazgatás (A közigazgatás szerepe a XX. sz. államában. A magyar közigazgatás szervezete, működése és jogi rendje.), Bp., Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1942.;
- **MAJONE**, Giandomenico: Regulating Europe (European Public Policy), London, Routledge, 1996.;
- **MAJOR** Iván: A távközlés privatizációja. (Számadás a talentumról) Bp., ÁPV Rt., 1998.;
- **Majumdar**, Sumit K. - Chang, Hsihui - Koski, Heli: Regulation and Investment Behaviour in the Telecommunications Sector: Policies and Patterns in US and Europe. Telecommunications Policy, Vol. 27. No. 10-11., (November-December 2003), 677-699. o.;
- **Majumdar**, Sumit K.: The Impact of Human Capital Quality on the Boundaries of the Firm in the US Telecommunications Industry. Industrial and Corporate Change, Vol. 7. No. 4., (December 1998), 663 - 677. o.;

- **MALDOOM**, Dan - Marsden, Richard - Sidak, J. Gregory - Singer, Hal J.: *Broadband in Europe: How Brussels Can Wire the Information Society*. New York, NY: Springer, Inc., 2005.;
- **Malerba**, Franco - Orsenigo, Luigi: *The Dynamics and Evolution of Industries*. *Industrial and Corporate Change*, Vol. 5. No. 1., (1996) 51 - 87. o.;
- **MANDELBAUM**, Michael: *The Ideas that Conquered the World: Peace, Democracy, and Free Markets in the Twenty-first Century*. New York, NY: PublicAffairs - Cambridge, MA: Perseus Books Group, 2002.;
- **Mann**, Michael - Riley, Dylan: *Explaining macro-regional trends in global income inequalities, 1950 - 2000*. *Socio-Economic Review*, Vol. 5. No. 1., (January 2007), 81 - 115. o.;
- **MANNER**, Jennifer A.: *Global Telecommunications Market Access*. Norwood, MA: Artech House, 2002.;
- **Manova**, Shalom - Brody, George - Madhavapeddy, Seshu - Gylys Victoria: *Mass Market Entry of Wireless Telecommunications*. *Industrial and Corporate Change*, Vol. 7. No. 4., (December 1998), 679 - 694. o.;
- **Mansell**, Robin - Davies, Andrew - Hulsink, Willem: *The New Telecommunications in the Netherlands: Strategy, Policy and Regulation*. *Telecommunications Policy*, Vol. 20. No. 4., (May 1996), 273-289. o.;
- **MANSELL**, Robin - Steinmueller, W. Edward: *Mobilizing the Information Society Strategies for Growth and Opportunity*. Oxford, OX: Oxford University Press, 2000.;
- **Mansell**, Robin: *Digital Opportunities and the Missing Link for Developing Countries*. *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 17. No. 2., (Summer 2001), 282 - 295. o.;
- **MANZETTI**, Luigi: *Privatization South American Style*. Oxford, OX: Oxford University Press, 1999.;
- **MARCUS**, Scott J.: *The Potential Relevance to the United States of the European Union's Newly Adopted Regulatory Framework for Telecommunications*. Washington D.C., Federal Communications Commission, Office of Plans and Policy, OPP Working Paper No. 36., 2002.;
- **MARJÁN** Attila (szerk.): *Az Európai Unió gazdasága*. Bp., HVG Kiadói Rt., 2005.;
- **MARSDEN**, Christopher T. (szerk.): *Regulating the Global Information Society*. London, Routledge, 2000.;
- **MARTIN**, Stephen - Parker, David: *The Impact of Privatization*. London, Routledge, 1997.;
- **Mason**, Robin - Valletti, Tommaso M.: *Competition in Communication Networks: Pricing and Regulation*. *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 17. No. 3., (Autumn 2001), 389 - 415. o.;
- **MATTOO**, Aaditya - Sauve, Pierre (szerk.): *Domestic Regulation and Service Trade Liberalization*. (World Bank Trade and Development Series), Washington D.C.: The World Bank - Oxford University Press, 2003.;
- **MATTOO**, Aaditya - Stern, Robert M. - Zanini, Gianni (szerk.): *A Handbook of International Trade in Services*. Oxford, OX: Oxford University Press - World Bank, 2008.;
- **Mattoo**, Aaditya: *China's Accession to the WTO: The Services Dimension*. *Journal of International Economic Law*, Vol. 6. No. 2., (June 2003), 299 - 339. o.;
- **MAX WEBER**: *Gazdaság és társadalom. (A megértő szociológia alapvonalai.) 1. Szociológiai kategóriatan*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1987.;
- **MAX WEBER**: *Gazdaság és társadalom. (A megértő szociológia alapvonalai.) 2/1. A gazdaság, a társadalmi rend és a társadalmi hatalom formái*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1992.;
- **MAZDA**, Fraidoon (szerk.): *Telecommunications Engineer's Reference Book*. Oxford, OX - Woburn, MA: Butterworth-Heinemann - Reed Educational and Professional Publishing, Ltd., 1998., (2. kiadás);

- **MAZGON** Sándor: Adathálózatok. In.: Távközlő hálózatok és informatikai szolgáltatások, Lajtha György (szerk.), Hírközlési és Informatikai Tudományos Egyesület (HTE) „On-line könyv”, 4.5. pont, www. hte.hu;
- **MCCONNELL**, Kenneth R. - Bodson, Dennis - Urban, Stephen: Fax: Facsimile Technology and Systems. Norwood, MA: Artech House, Inc., 1999., (3. kiadás);
- **MCCRAW**, Thomas K.: A köz- és a magánszektor történelmi áttekintésben. In.: Közigazgatás, Stillman, Richard J. (szerk.), Bp., Osiris-Századvég, 1994.;
- **McGarty**, Terrence P.: The Economic Viability of Wireless Local Loop and its Impact on Universal Service. Telecommunications Policy, Vol. 21. No. 5., (June 1997), 387-410. o.;
- **McGOWAN**, Francis: Utility Reform in the UK: The Role of Regulation and the Impact on Public Service. Annals of Public and Cooperative Economics, Vol. 66. No. 2., (June 1995), 169-184. o.;
- **MCGRATH**, Michael E.: Product Strategy for High Technology Companies. New York, NY: The McGraw-Hill Companies, Inc., 2001.;
- **McKnight**, Lee: Implications of Deregulating Satellite Communications. Telecommunications Policy, Vol. 9. No. 4., (December 1985), 276-280. o.;
- **MCLINDON**, Michael P.: Privatization and Capital Market Development: Strategies to Promote Economic Growth. Westport, CT: Greenwood Publishing Group, Inc., 1996.;
- **McNamara**, John R.: Government Regulation and Innovation in Local Telephone Services. Technovation, Vol. 12. No. 6., (September 1992), 387-396. o.;
- **MCNAMARA**, John R.: The Economics of Innovation in the Telecommunications Industry. New York, NY: Quorum Books, 1991.;
- **MEAD**, Walter Russell: Special Providence: American Foreign Policy and How it Changed the World. New York, NY: Routledge, 2002.;
- **Meek**, Ronald L.: The Bulk Supply Tariff for Electricity. Oxford Economic Papers, Vol. 15. No. 2., (June 1963), 107 - 123. o.;
- **MEGGINSON**, William L.: The Financial Economics of Privatization. New York, NY: Oxford University Press, Inc., 2005.;
- **MELODY**, William H. (szerk.): Telecom Reform: Principles, Policy and Regulatory Practices. Lyngby, Technical University of Denmark, 1997.;
- **Melody**, William H.: Telecom Myths: The International Revenue Settlements Subsidy. Telecommunications Policy, Vol. 24. No. 1., (February 2000), 51-61. o.;
- **Melody**, William H.: Toward a Framework for Designing Information Society Policies. Telecommunications Policy, Vol. 20. No. 4., (May 1996), 243-259. o.;
- **Meskell**, D. J.: A helyi hálózat infrastruktúrája. Az információ századának ütőereje. Magyar Távközlés, 1993/6. sz., 33 - 34. o.
- **Michalis**, Maria: Local Competition and the Role of Regulation: The EU Debate and Britain's Experience. Telecommunications Policy, Vol. 25. No. 10-11., (October-November 2001), 759-776. o.;
- **Miller**, Marcus: Measuring the Stance of Fiscal Policy. Oxford Review of Economic Policy, Vol. 1. No. 1., (Spring 1985), 44 - 57. o.;
- **MILLWARD**, Robert: Private and Public Enterprise in Europe: Energy, Telecommunications and Transport, 1830-1990. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2005.;
- **Millward**, Robert: The 1940s Nationalizations in Britain: Means to an End or the Means of Production? The Economic History Review, Vol. 50. No. 2., (May 1997), 209-234. o.;
- **Milne**, Claire: Affordability of Basic Telephone Service: An Income Distribution Approach. Telecommunications Policy, Vol. 24. No. 10-11., (November 2000), 907-927. o.;
- **Milne**, Claire: Stages of Universal Service Policy. Telecommunications Policy, Vol. 22. No. 9., (October 1998), 775-780. o.;
- **MINOLI**, Daniel: Telecommunications Technology Handbook. Norwood, MA: Artech House Inc., 2003., (2. kiadás);

- **MITCHELL**, Bridger M. - Vogelsang, Ingo: Telecommunications Pricing: Theory and Practice. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 1991.;
- **MITRA**, Pradeep K.: Adjustment in Oil-Importing Developing Countries: A Comparative Economic Analysis. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 1994.;
- **MOCKAPETRIS**, Paul V.: Domain Names - Concepts and Facilities. Marina del Rey, California, Information Sciences Institute, University of Southern California, (November) 1983., RFC: 882, (www.rfc-editor.org, vagy pl.: www.isoc.org);
- **MODY**, Bella - Bauer, Johannes M. - Straubhaar, Joseph D. (szerk.): Telecommunications Politics: Ownership and Control of the Information Highway in Developing Countries. Mahwah, New Jersey, Lawrence Erlbaum Associates, 1995.;
- **MOE**, Ronald, C.: A privatizáció korlátai. In.: Közigazgatás, Stillman, Richard J. (szerk.), Bp., Osiris-Századvég, 1994.;
- **MOINGEON**, Bertrand - Soenen, Guillaume: Corporate and Organizational Identities: Integrating Strategy, Marketing, Communication and Organizational Perspectives. London, Routledge, 2002.;
- **MOLANO**, Walter T.: The Logic of Privatization: The Case of Telecommunications in the Southern Cone of Latin America. Westport, CT: Greenwood Publishing Group, Inc., 1997.;
- **Montella**, Luigi: Global Competition and EEC Policy in Telecommunications An Italian Perspective. Telecommunications Policy, Vol. 8. No. 3. (September 1984), 205-212. o.;
- **MOORE**, Lynden: Britain's Trade and Economic Structure: The Impact of the European Union. London, Routledge, 1999.;
- **Moreau**, François: The Role of the State in Evolutionary Economics. Cambridge Journal of Economics, Vol. 28. No. 6., (November 2004), 847 - 874. o.;
- **Morris**, Gillian S.: Employment in Public Services: The Case for Special Treatment. Oxford Journal of Legal Studies, Vol. 20. No. 2., (Summer 2000), 167-183. o.;
- **Morris**, John: Evolving Electronic Mail in a PTT. Telecommunications Policy, Vol. 7 No. 1., (March 1983), 3-4. o.;
- **Mosco**, Vincent: International Telecommunication What Price Policy? Toward a Theory of the State and Telecommunications Policy. Journal of Communication, Vol. 38. No. 1., (March 1988), 107-124. o.;
- **MOSS**, Diana L.: Network Access, Regulation and Antitrust (The Economics of Legal Relationships). Abingdon, OX: Routledge 2005.;
- **Mo-Yin S. Tam**: A Mechanism to Induce Ramsey Pricing for Natural Monopoly Firms. International Journal of Industrial Organization, Vol. 6. No. 2., (1988), 247-261. o.;
- **MUELLER**, Milton L.: Universal Service: Competition, Interconnection and Monopoly in the Making of the American Telephone System. Cambridge, Massachusetts, MIT Press - Washington D.C.: AEI Press, 1997.;
- **Mueller**, Milton: Telecommunications as Infrastructure: A Skeptical View. Journal of Communication, Vol. 43. No. 2., (June 1993), 147-159. o.;
- **Mueller**, Milton: Universal Service and the Telecommunications Act: Myth Made Law. Communications of the ACM, Vol. 40. No. 3., (March 1997), 39-47. o.;
- **Mueller**, Milton: Universal Service in Telephone History A Reconstruction. Telecommunications Policy, Vol. 17. No. 5., (July 1993), 352-369. o.;
- **Mueller**, Milton: Universal Service Policies as Wealth Redistribution. Government Information Quarterly, Vol. 16. No. 4., (1999), 353-358. o.;
- **MULLER**, Jerry Z.: Adam Smith in His Time and Ours. Princeton, New Jersey, Princeton University Press, 1995.;
- **MULLER**, Nathan J.: IP Convergence: The Next Revolution in Telecommunications. Norwood, MA: Artech House, Inc., 2000.;

- **Musselli**, Irene - Zarrilli, Simonetta: Oil and Gas Services: Market Liberalization and the Ongoing GATS Negotiations. *Journal of International Economic Law*, Vol. 8. No. 2., (June 2005), 551 - 581. o.;
- **MUTH**, Thomas: Modeling Telecom Networks and Systems Architecture: Conceptual Tools and Formal Methods. Berlin-Heidelberg, Springer-Verlag, 2001.;
- **Müller**, Jürgen - Bohlin, Erik - Karpakka, Jari - Riis, Christian - Skouby, Knud Erik: Telecommunications Liberalization in the Nordic Countries. *Telecommunications Policy*, Vol. 17. No. 8. (November 1993), 623-630. o.
- **Müller**, Jürgen: Potential for Competition and the Role of PTTs. *Telecommunications Policy*, Vol. 5. No. 1., (March 1981), 18-23. o.;
- **NAFTEL**, Mark - Spiwak, Lawrence J.: The Telecoms Trade War: The United States, the European Union and the World Trade Organization. Portland, Oregon, Hart Publishing, 2000.;
- **NAGEL**, Stuart (szerk.): Handbook of Global Political Policy (Public Administration and Public Policy/82), New York, NY: Marcel Dekker, Inc., 2000.;
- **NAGEL**, Stuart S. (szerk.): Encyclopedia of Policy Studies (Public Administration and Public Policy/53), New York, NY: Marcel Dekker, Inc., (2. kiadás), 1994.;
- **NAGEL**, Stuart S. (szerk.): Handbook of Public Policy Evaluation. Thousand Oaks, California, Sage Publications, Inc., 2002.;
- **Nagy** Lajos - Farkasvölgyi Andrea: Műholdas szolgáltatások. *Magyar Tudomány*, 2007/07. sz., 896 - 903. o.;
- **Nagy** Péter: A liberalizáció politikai és társadalmi dilemmái az EU-ban. *Magyar Távközlés*, 1999/8. sz., 42-44. o.;
- **NAGY** Pongrác: A rendszerváltás gazdaságpolitikája. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2004. (2. kiadás);
- **Nattermanna**, P. M. - Murphy, D. D.: The Finnish Telecommunications Market Advantage of Local Access Incumbency. *Telecommunications Policy*, Vol. 22. No. 9. (October 1998), 757-773. o.
- **NAUGHTON**, John: A Brief History of the Future: The Origins of the Internet. London, Phoenix - Orion Books Ltd, 2000.;
- **NELLIST**, John G. - Gilbert, Elliott M.: Understanding Modern Telecommunications and the Information Superhighway. Norwood, MA: Artech House, Inc., 1999.;
- **NELLIST**, John G.: Understanding Telecommunications and Lightwave Systems. New York, NY: Institute of Electrical and Electronics Engineers, Inc., IEEE Press, 1992.;
- **NELSON**, Richard R. (szerk.): National Innovation Systems: A Comparative Analysis. New York, NY: Oxford University Press, Inc., 1993.;
- **Nelson**, Richard R.: The Agenda for Growth Theory: A Different Point of View. *Cambridge Journal of Economics*, Vol. 22. No. 4., (July 1998), 497 - 520. o.
- **Nelson**, Richard R.: The Problem of Market Bias in Modern Capitalist Economies. *Industrial and Corporate Change*, Vol 11. No. 2., (April 2002), 207 - 244. o.;
- **NEMEC**, Juraj - Wright, Glen: Közösségi pénzügyek. Bp., Aula Kiadó, 2000., (A mű eredeti címe, kiadása: Nemec, Juraj - Wright, Glen (ed.): Public Finance: Theory and Practice in Central European Transition, NISPACEE, 1997.);
- **NÉMETH** János Pál: Az egyetemes szolgáltatási kötelezettség a távközlésben. Bp., Aula Kiadó, 2001.;
- **NEUBECKER**, Leslie: Strategic Competition in Oligopolies with Fluctuating Demand (Lecture Notes in Economics and Mathematical Systems). Springer-Verlag Berlin Heidelberg, 2006.;
- **Neumann**, Karl-Heinz - Wieland, Bernhard: Competition and Social Objectives: The Case of West German Telecommunications. *Telecommunications Policy*, Vol. 10. No. 2., (June 1986), 121-131. o.;

- **Newbery**, David M.: Charging for Roads. World Bank Research Observer, Vol. 3. No. 2., (July 1988), 119 - 138. o.;
- **NEWBERY**, David M.: Privatization, Restructuring, and Regulation of Network Utilities. Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 1999.;
- **NIEHANS**, Jürg: A History of Economic Theory: Classic Contributions, 1720-1980. Baltimore, Maryland, The John Hopkins University Press, 1994.;
- **NIHOUL**, Paul - Rodford, Peter: EU Electronic Communications Law: Competition and Regulation in the European Telecommunications Market. Oxford, OX: Oxford University Press, 2004.;
- **Noam**, Eli M. - Singhal, Anjali: Supra-national Regulation for Supra-national Telecommunications Carriers? Telecommunications Policy, Vol. 20. No. 10., (December 1996), 769-787. o.;
- **NOAM**, Eli M. - Wolfson, Alex J. (szerk.): Globalism and Localism in Telecommunications. Amsterdam, AE: Elsevier Science B. V. (North Holland), 1997.;
- **NOAM**, Eli M. (szerk.): Telecommunications in Latin America. New York, NY: Oxford University Press, Inc., 1998.;
- **Noam**, Eli M.: Beyond Liberalization II: The Impending Doom of Common Carriage. Telecommunications Policy, Vol. 18. No. 6. (August 1994), 435-452. o.;
- **NOAM**, Eli M.: Interconnecting the Network of Networks. Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 2001.;
- **NOAM**, Eli M.: Telecommunications in Europe. New York, NY: Oxford University Press, Inc., 1992.;
- **Noam**, Eli M.: The Public Telecommunications Network: A Concept in Transition. Journal of Communication, Vol. 37. No. 1., (March 1987), 30-48. o.;
- **Noam**, Eli M.: Beyond Liberalization III : Reforming Universal Service. Telecommunications Policy, Vol. 18. No. 9., (December 1994), 687-704. o.;
- **NOLL**, A. Michael: Introduction to Telephones and Telephone Systems. Norwood MA.: Artech House, Inc., 1999., (3. kiadás);
- **NOLL**, A. Michael: Principles of Modern Communications Technology. Norwood, MA: Artech House, Inc., 2001.;
- **NORDENSTRENG**, Kaarle - Schiller, Herbert I. (szerk.): Beyond National Sovereignty: International Communications in the 1990s. Norwood, New Jersey, Ablex Publishing Corporation, 1993.;
- **Nottage**, Hunter - Sebastian, Thomas: Giving Legal Effect to the Results of WTO Trade Negotiations: An Analysis of the Methods of Changing WTO Law. Journal of International Economic Law, Vol. 9. No. 4., (December 2006), 989 - 1016. o.;
- **Nottage**, Hunter: Trade and Competition in the WTO: Pondering the Applicability of Special and Differential Treatment. Journal of International Economic Law, Vol. 6. No. 1., (March 2003), 23 - 47. o.;
- **Novák** Krisztián: A GSM migrációja, avagy a 2,5. generáció. Magyar Távközlés, 1999/9. sz., 38-42. o.;
- **Novy-Marx**, Robert: An Equilibrium Model of Investment Under Uncertainty. Review of Financial Studies, Vol. 20. No. 5., (September 2007), 1461 - 1502. o.;
- **NUECHTERLEIN**, Jonathan E. - Weiser Philip J.: Digital Crossroads: American Telecommunications Policy in the Internet Age. Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 2005.;
- **NUSSBAUM**, Bruce: The World After Oil The Shifting Axis of Power and Wealth. New York, NY: Simon & Schuster, Inc., 1984.;
- **NYEVRIKEL** Emília - Csorba Imre - Szabó Sándor: A távközlés-politika fejlődésének nemzetközi tapasztalatai. In.: A távközlés társadalmi és gazdasági összefüggései, Heller Krisztina - Nádasi Ferenc (szerk.), Bp., Akadémiai Kiadó, 1990.;

- **Nyevrikel** Emília: Árképzési elvek és tendenciák (Piaci szempontok - költségorientáció). Magyar Távközlés, 2000/1. sz., 32-34. o.;
- **NYÍRI** Szabolcs: Közszolgáltatások finanszírozása és liberalizálása Angliában. In.: Ehrlich Éva (szerk.): Az infrastruktúra helyzete az Európai Unió hat országában. Európai Műhelytanulmányok (Miniszterelnöki Hivatal és a Nemzeti Fejlesztési Hivatal kiadvány), Bp., 2005.;
- **Nykanen**, Pekka: Vezetéknélküli helyi hurok. Magyar Távközlés, 1994/3. sz., 11 - 13. o.;
- **O'Connell**, Paul: On Reconciling Irreconcilables: Neo-liberal Globalisation and Human Rights. Human Rights Law Review, Vol. 7. No. 3., (2007), 483 - 509. o.;
- **O'DONOGHUE**, Robert - Padilla, Jorge: The Law And Economics of Article 82 EC. Portland, OR: Hart Publishing, 2006.;
- **O'HARA**, Phillip Anthony: Growth and Development in the Global Political Economy: Social structures of accumulation and modes of regulation. Abingdon, Oxon, Routledge, 2006.;
- **O'Neill**, Judith D.: Változó környezet - változó jogok és szabályozások. Magyar Távközlés, 1993/1., különszám, 59-66. o.;
- **O'SHAUGHNESSY**, Douglas: Speech Communications: Human and Machine. New York, NY: IEEE Press, 2000.;
- **Ocampo**, José Antonio: Rethinking the Development Agenda. Cambridge Journal of Economics, Vol. 26. No. 3., (May 2002), 393 - 407. o.;
- **OECD** - Asian Development Bank: Asia and Europe: Services Liberalisation. Paris, 2003.;
- **OECD** - World Bank: Liberalisation and Universal Access to Basic Services: Telecommunications, Water and Sanitation, Financial Services, and Electricity. Paris, 2006.;
- **OECD** Directorate for Science, Technology and Industry, Committee for Information, Computer and Communications Policy, Working Party on Telecommunication and Information Services Policies: Developments in Local Loop Unbundling, DSTI/ICCP/TISP(2002)5/FINAL, 2003.;
- **OECD**: Access Pricing in Telecommunications. Paris, 2004.;
- **OECD**: Communications Outlook 2005. Paris, 2005.;
- **OECD**: Competition Policy in OECD Countries. 1993-1994., Paris, 1997.;
- **OECD**: Distributed Public Governance: Agencies, Authorities and Other Government Bodies. Paris, 2002.;
- **OECD**: Economic Policy Reforms: Going for Growth. Paris, 2007.;
- **OECD**: Gats: The Case for Open Services Markets. Paris, 2002.;
- **OECD**: Governance in the 21st Century. Paris, 2001.;
- **OECD**: Information and Communication Technologies and Rural Development. Paris, 2001.;
- **OECD**: Infrastructure to 2030: Telecom, Land Transport, Water and Electricity. Paris, 2006.;
- **OECD**: OECD Economic Surveys Japan 2003-2004. Special Feature: Competition and Economic Performance. (Vol. 2003/18 - February 2004), Paris, 2004.;
- **OECD**: OECD Economic Surveys United States 2002-2003. Special Feature: Competition and Economic Performance. (Vol. 2004/7 - May 2004) Paris, 2004.;
- **OECD**: Open Markets Matter: The Benefits of Trade and Investment Liberalisation. Paris, 1998.;
- **OECD**: Privatisation of Utilities and Infrastructure: Methods and Constraints. Paris, 1997.;
- **OECD**: Regulatory Reform in the United States. Paris, 1999.;
- **OECD**: Restructuring Public Utilities for Competition. Paris, 2001.;
- **OECD**: The OECD Report on Regulatory Reform. I. Sectoral Studies, Paris, 1997.;
- **OECD**: Trade and Competition Policies: Options for a Greater Coherence. Paris, 2001.;
- **OECD**: Universal Service and Rate Restructuring in Telecommunications. Paris, 1991.;
- **OFFICE OF COMMUNICATIONS**: Review of the Universal Service Obligation, Annexes. Consultation document, 2005.;

- **OFFICE OF THE TELECOMMUNICATIONS AUTHORITY:** Universal Service Arrangements: Phase One Report, Information Paper, P 008(95), 1995.;
- **Offner, Jean-Marc:** „Territorial deregulation”: Local Authorities at Risk from Technical Networks. *International Journal of Urban and Regional Research*, Vol. 24. No. 1., (March 2000), 165-182. o.;
- **Olsen, Johan P.:** Maybe It Is Time to Rediscover Bureaucracy. *Journal of Public Administration, Research and Theory*, Vol. 16. No. 1., (January 2006), 1 - 24. o.;
- **ONKVISIT, Sak - Shaw, John J.:** *International Marketing: Analysis and Strategy*. London, Routledge, 2004., (4. kiadás);
- **OODAN, Antony - Ward, Keith - Savolaine, Catherine - Daneshmand, Mahmoud - Hoath, Peter:** *Telecommunications Quality of Service Management: From Legacy to Emerging Services*. London, The Institution of Electrical Engineers, 2003.;
- **Ordover, Janusz - Baumol, William:** Antitrust Policy and High-Technology Industries. *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 4. No. 4., (Winter 1988), 13 - 34. o.;
- **Orsi, Fabienne - Coriat, Benjamin:** Are Strong patents” Beneficial to Innovative Activities? Lessons from the Genetic Testing for Breast Cancer Controversies. *Industrial and Corporate Change*, Vol. 14. No. 6., (December 2005), 1205 - 1221. o.;
- **OSBORNE, David - Gaebler, Ted:** Új utak a közigazgatásban. Bp., Kossuth Kiadó, 1994.;
- **OSSOWSKI, Rolando - Richardson, Thomas - Barnett, Steven - Davis, Jeffrey:** *Fiscal and Macroeconomic Impact of Privatization*. (Occasional Paper 194.), Washington, D.C.: International Monetary Fund, 2000.;
- **OTT, Attiat F. - Cebula, Richard J. (szerk.):** *The Elgar Companion to Public Economics: Empirical Public Economics*. Cheltenham, GL: Edward Elgar Publishing Limited, 2006.;
- **OVERTVELDT, Johan:** *The Chicago School: How the University of Chicago: Assembled the Thinkers Who Revolutionized Economics and Business*. B2 Books - Agate Publishing, 2007.;
- **OXMAN, Jason:** *The FCC and the Unregulation of the Internet*. Office of Plans and Policy, FCC Washington D.C., OPP Working Paper No. 31. 1999.;
- **Pack, Howard - Saggi, Kamal:** Is There a Case for Industrial Policy? A Critical Survey. *World Bank Research Observer*, Vol. 21. No. 2., (Fall 2006), 267 - 297. o.;
- **Page, William H.:** Class certification in the Microsoft indirect purchaser litigation. *Journal of Competition Law and Economics*, Vol. 1. No. 2., (June 2005), 303 - 338. o.;
- **PAGLIN, Max D. (szerk.):** *The Communications Act: A Legislative History of the Major Amendments, 1934-1996*. Silver Spring, Maryland, Pike & Fischer, Inc., 1999.;
- **Palma, Gabriel:** Three and a Half Cycles of „Mania, Panic, and (asymmetric) Crash”: East Asia and Latin America Compared. *Cambridge Journal of Economics*, Vol. 22. No. 6., (November 1998), 789 - 808. o.;
- **Pálvölgyi Mihály:** A műholdas kommunikációs és információs szolgáltatásokról. *Könyvtári Figyelő*, 1992. 4. sz. 679 - 692. o.;
- **Panart, Manuel:** Légekábelhálózatok megbízhatósága. *Magyar Távközlés*, 1994/4. sz. 31 - 39. o.;
- **PANDYA, Abhijit - Sen, S. Ercan:** *ATM Technology for Broadband Telecommunications Networks*. Boca Raton, Florida, CRC Press, LLC, 1999.;
- **Panzar, John C. - Sidak, J. Gregory:** When does an Optional Tariff not Lead to a Pareto Improvement? The Ambiguous Effects of Self-Selecting Nonlinear Pricing When Demand Is Interdependent or Firms do not Maximize Profit. *Journal of Competition Law and Economics*, Vol. 2. No. 2., (June 2006), 285 - 299. o.;
- **Panzar, John C. - Wildman Steven S.:** *Network Competition and the Provision of Universal Service*. *Industrial and Corporate Change*, Vol. 4. No. 4., (1995), 711 - 719. o.;
- **Panzar, John C.:** A Methodology for Measuring the Costs of Universal Service Obligations. *Information Economics and Policy*, Vol. 12. No. 3., (September 2000), 211-220. o.;

- **PAPP** Ilona (szerk.): Szolgáltatások a harmadik évezredben. Bp., Aula Kiadó, 2003.;
- **PARKER**, David - Saal, David: International Handbook on Privatization. Cheltenham, Glos, Edward Elgar Publishing Limited, 2003.;
- **PARKER**, David (szerk.): Privatization in the European Union: Theory and Policy Perspectives. London, Routledge, 1998.;
- **PARRY**, Geraint - Qureshi, Asif - Steiner, Hillel (szerk.): The Legal and Moral Aspects of International Trade: Freedom and Trade. (Volume III.), London, Routledge, 1998.;
- **Peacock**, Alan T. - Rowley, Charles K.: Welfare Economics and the Public Regulation of Natural Monopoly. Journal of Public Economics, Vol. 1. No. 2., (August 1972), 227-244. o.;
- **Peacock**, Alan T. - Rowley, Charles K.: Welfare Economics and the Public Regulation of Natural Monopoly: A Reply. Journal of Public Economics, Vol. 2. No. 1., (February 1973), 97-100. o.;
- **PEARCE**, David W. (szerk.): A modern közgazdaságtan ismerettára. (Macmillan Dictionary of Modern Economics), Bp., Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1993.;
- **PEDRYCZ**, Witold - Vasilakos, Athanasios (szerk.): Computational Intelligence in Telecommunications Networks. Boca Raton, Florida, CRC Press, LLC, 2001.;
- **Peña**, Jon M.: Tradable Universal Service Obligations. Telecommunications Policy, Vol. 23. No. 5., (June 1999), 363-374. o.;
- **PEIRCE**, William Spangar: Economics of the Energy Industries. Westport CT: Praeger Publishers, 1996., (2. kiadás);
- **Peitz**, Martin - Valletti, Tommaso M. - Wright, Julian: Competition in Telecommunications: an Introduction. Information Economics and Policy, Vol. 16. No. 3., (September 2004), 315-321. o.;
- **Peitz**, Martin: Asymmetric Access Price Regulation in Telecommunications Markets. European Economic Review, Vol. 49. No. 2., (February 2005), 341-358. o.;
- **Peitz**, Martin: On Access Pricing in Telecoms: Theory and European Practice. Telecommunications Policy, Vol. 27. No. 10-11., (November-December 2003), 729-740. o.;
- **Pelkmans**, Jacques: Making EU Network Markets Competitive. Oxford Review of Economic Policy, Vol. 17. No. 3. (Autumn 2001), 432 - 456. o.;
- **PELKMANS**, Jacques: Market Integration in the European Community. Hague, Martinus Nijhoff Publishers (Springer), 1984.;
- **Perillian**, L. B. - Wu, W. W.: Digitális műholdas szolgáltatások és hálózatok felépítése. Magyar Távközlés, 1991/3. sz., 14 - 20. o.;
- **PERKINS**, Charles - Calhoun, Pat - Bharatia, Jayshree: Mobile IPv4 Challenge/Response Extensions (Revised), The IETF Trust, (January) 2007., RFC: 4721, (www.rfc-editor.org, vagy pl.: www.isoc.org);
- **PERKINS**, Charles (szerk.): IP Mobility Support for IPv4. Mountain View, California, Nokia Research Center - The Internet Society, (January) 2002., RFC: 3220, (www.rfc-editor.org, vagy pl.: www.isoc.org);
- **PERKINS**, Charles (szerk.): IP Mobility Support. Hawthorne, New York, IBM Corporation, (October) 1996., RFC: 2002, (www.rfc-editor.org, vagy pl.: www.isoc.org);
- **Perrakis**, Stylianos - Warskeit, George: Uncertainty, Economies of Scale and Barrier to Entry. Oxford Economic Papers, Vol. 38. (November 1986), 58 - 74. o.
- **Perrucci**, Antonio - Cimadoribus, Michela: Competition, Convergence and Asymmetry in Telecommunications Regulation. Telecommunications Policy, Vol. 21. No. 6., (July 1997), 493-512. o.;
- **PERSONS**, Georgia A.: The Making of Energy and Telecommunications Policy. Westport, CT: Praeger Publishers, 1995.;
- **Petersmann**, Ernst-Ulrich: The Transformation of the World Trading System through the 1994 Agreement Establishing the World Trade Organization. European Journal of International Law, Vol. 6. No. 1., (1995), 161 - 221. o.;

- **Petersmann**, Ernst-Ulrich: Time for a United Nations „Global Compact” for Integrating Human Rights into the Law of Worldwide Organizations: Lessons from European Integration. *European Journal of International Law*, Vol. 13. No. 3., (April 2002), 621 - 650. o.;
- **Petőcz** István: A nemzetközi úrtávközlési szervezetek és hazánk. *Magyar Távközlés*, 1993/7. sz., 30 - 32. o.;
- **PICOT**, Arnold (szerk.): *The Future of Telecommunications Industries*. Berlin-Heidelberg, Springer, 2006.;
- **PICOT**, Arnold Freyberg, Axel (szerk.): *Infrastruktur und Services - Das Ende einer Verbindung? Die Zukunft der Telekommunikation*. Berlin – Heidelberg, Springer-Verlag 2007.;
- **Picotand**, Arnold - Wernick, Christian: The Role of Government in Broadband Access. *Telecommunications Policy*, Vol. 31. No. 10-11., (November-December 2007), 660-674. o.;
- **PIGOU**, Arthur, C.: *The Economics of Welfare: Volume I*. New York, NY: Cosimo Inc., 2005., (a mű eredeti kiadása: Pigou, Arthur, C.: *The Economics of Welfare: Volume I*. London, Macmillan and Co., 1920.),
- **PIRRONG**, S. Craig: *The Economics, Law, and Public Policy of Market Power Manipulation*. Norwell, Massachusetts, Kluwer Academic Publishers, 1996.;
- **Pitelis**, Christos N.: On Globalisation And Governance; Some Issues. *Contributions to Political Economy*, Vol. 24. No. 1., (August 2005), 1 - 12. o.;
- **PIVEN**, Frances Fox - Cloward, Richard: *Regulating the Poor: The Functions of Public Welfare*. Random House, Inc., New York, NY: Vintage Books, 1993.;
- **PLANT**, Robert - Murrell, Stephen: *An Executive’s Guide to Information Technology: Principles, Business Models, and Terminology*. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2007.;
- **POCIASK**, Steve - Rutner, Jack: *MCI WorldCom’s Sprint Toward Monopoly: An Analysis of the Proposed Telecommunications Merger*. Washington DC: Economic Policy Institute, 2000.;
- **POKOL** Béla: *A jog szerkezete*. Bp., Rejtjel Kiadó kft., 1998.;
- **POOL**, Ithiel de Sola: *Technologies without Boundaries: On Telecommunications in a Global Age*. Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 1990.;
- **PORTER**, Theodore - Ross, Dorothy (szerk.): *The Cambridge History of Science, Volume 7: The Modern Social Sciences*. (The Cambridge History of Science), Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2003.;
- **POSTEL**, Jonathan B. (szerk.): *Internet Protocol*. (DARPA Internet Program Protocol Specification), Marina del Rey, California, Information Sciences Institute, University of Southern California - Arlington, Virginia, Defense Advanced Research Projects Agency, Information Processing Techniques Office, (September) 1981., RFC: 791, (www.rfc-editor.org, vagy pl.: www.isoc.org);
- **POSTEL**, Jonathan B. (szerk.): *Transmission Control Protocol*. (DARPA Internet Program Protocol Specification), Marina del Rey, California, Information Sciences Institute, University of Southern California - Arlington, Virginia, Defense Advanced Research Projects Agency, Information Processing Techniques Office, (September) 1981., RFC: 793, (www.rfc-editor.org, vagy pl.: www.isoc.org);
- **POSTEL**, Jonathan B.: *Simple Mail Transfer Protocol*. Marina del Rey, California, Information Sciences Institute, University of Southern California, (August) 1982., RFC: 821, (www.rfc-editor.org, vagy pl.: www.isoc.org);
- **POSTEL**, Jonathan B.: *User Datagram Protocol*. Marina del Rey, California, Information Sciences Institute, University of Southern California, (August) 1980., RFC: 768, (www.rfc-editor.org, vagy pl.: www.isoc.org);
- **PRANDLER** Árpád (szerk.): *Nemzetközi szervezetek és intézmények*. Bp., Aula Kiadó Kft., 2001.;

- **Price**, Catherine W: Competition and Regulation in the UK Gas Industry. Oxford Review of Economic Policy, Vol. 13. No. 1., (Spring 1997), 47-63. o.;
- **Price**, Catherine Waddams: The Effect of Liberalizing UK Retail Energy Markets on Consumers. Oxford Review of Economic Policy, Vol. 21. No. 1., (Spring 2005), 128 - 144. o.;
- **Prieger**, James: Universal Service and the Telecommunications Act of 1996. The Fact After the Act. Telecommunications Policy, Vol. 22. No. 1., (February 1998), 57-71. o.;
- **PROSSER**, Tony: The Limits of Competition Law: Markets and Public Service. Oxford, OX: Oxford University Press, 2005.;
- **Prosser**, Tony: Theorising Utility Regulation. Modern Law Review, Vol. 62. No. 2., (March 1999), 196-217. o.;
- **England**, Catherine: Competition for Telephones. Economic Affairs, Vol. 5. No. 1., (October 1984), 23-26. o.;
- **Prybyla**, Jan S.: The Convergence of Western and Communist Economic Systems: A Critical Estimate. Russian Review, Vol. 23. No. 1., (January 1964), 3-17. o.;
- **PUIJE**, Patrick D.: Telecommunication Circuit Design. New York, NY: John Wiley & Sons, Inc., 2002.;
- **Pye**, Roger: Focus on Europe The British Post Office: an Extensive Monopoly. Telecommunications Policy, Vol. 1. No. 4., (September 1977), 356-359. o.;
- **Pye**, Roger: Focus on Europe: Free Enterprise Britain? Telecommunications Policy, Vol 3. No. 3., (September 1979), 260-264. o.;
- **Pye**, Roger: French Telecommunications on the Left. Telecommunications Policy, Vol. 2. No. 2., (June 1978), 165-169. o.;
- **Pye**, Roger: Telecommunications and the UK government. Telecommunications Policy, Vol. 2. No. 4., (December 1978), 339-342. o.;
- **RABIN**, Jack - Hildreth, W. Bartley - Miller, Gerald J.: Handbook of Public Administration. (Public Administration and Public Policy/65), New York, NY: Marcel Dekker, Inc., 1998.;
- **RADIO SPECTRUM POLICY GROUP** Opinion on Wireless Access Policy for Electronic Communications Services, RSPG05-102 final, November 23, 2005.
- **RAMAN**, Lakshmi G.: Fundamentals of Telecommunications Network Management. New York, NY: IEEE Press, 1999.;
- **RAMANADHAM**, Venkata Vemuri (szerk.): Privatization: A Global Perspective. London, Routledge, 1993.;
- **RAMANADHAM**, Venkata Vemuri: Constraints and Impacts of Privatisation. London, Routledge, 1993.;
- **RAMANADHAM**, Venkata Vemuri: Privatization and After: Monitoring and Regulation. London, Routledge, 1994.;
- **Ramos-Real**, Francisco Javier: Cost Functions and the Electric Utility Industry. A Contribution to the Debate on Deregulation. Energy Policy, Vol. 33. No. 1., (January 2005), 69-87. o.;
- **Rapp**, Lucien: Public service or universal service? Telecommunications Policy, Vol. 20. No. 6. (July 1996), 391-397. o.;
- **RATTRAY**, Gregory J.: Strategic Warfare in Cyberspace. Cambridge, Massachusetts: MIT Press, 2001.;
- **REGLI**, Brian J.W.: Wireless: Strategically Liberalizing the Telecommunications Market. Mahwah, New Jersey, Lawrence Erlbaum Associates, Inc., 1997.;
- **REID**, Robert H.: Architects of the Web: 1,000 Days that Built the Future of Business. New York, NY: John Wiley & Sons, Inc., 1997. (2. kiadás);
- **Reschenthaler**, Gil B. - Thompson, Fred: The Information Revolution and the New Public Management. Journal of Public Administration Research and Theory, Vol. 6. No. 1., (January 1996), 125 - 143. o.;

- **RÉTHY** György: A klasszikus Internet. In.: Távközlő hálózatok és informatikai szolgáltatások, Lajtha György (szerk.), Hírközlési és Informatikai Tudományos Egyesület (HTE) „On-line könyv”, 4.11.1. pont, www. hte.hu;
- **RÉVÉSZ T.** Mihály: Szabadság és konvergencia., In.: Szigeti Péter (szerk.): Leviatán (Tomus IV.), Győr, Universitas-Győr Kht., 2006.;
- **Ridder**, John D.: Kötelezettség és verseny. (Melyik a fontosabb?), Magyar Távközlés, 1996/10. sz. 15-19. o.;
- **RODRIG**, Dani: One Economics, Many Recipes: Globalization, Institutions, and Economic Growth. Princeton, New Jersey, Princeton University Press, 2007.;
- **Rogers**, Mark: Absorptive Capability and Economic Growth: How do Countries Catch-up? Cambridge Journal of Economics, Vol. 28. No. 4., (July 1 2004), 577 - 596. o.
- **ROGOZINSKI**, Jacques: High Price for Change: Privatization in Mexico. Washington, D.C.: Inter-American Development Bank, 1998.;
- **RONCAGLIA**, Alessandro: The Wealth of Ideas: A History of Economic Thought. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2005.;
- **ROSEFIELDE**, Steven: Comparative Economic Systems: Culture, Wealth, and Power in the 21st Century. Malden, Massachusetts, Blackwell Publishers Inc., 2002.;
- **ROSENBAUM**, Eckehard F. - Bonker, Frank - Wagener, Hans-Jurgen (szerk.): Privatization, Corporate Governance and the Emergence of Markets. London, Macmillan Press, Ltd, 2000.;
- **ROSENBERG**, Jonathan - Schulzrinne, Henning - Camarillo, Gonzalo - Johnston, Alan - Peterson, Jon - Sparks, Robert - Handley, Mark - Schooler, Eve: SIP: Session Initiation Protocol. The Internet Society, (June) 2002., RFC: 3261, (www.rfc-editor.org, vagy pl.: www.isoc.org);
- **Rosenbrock**, Karl Heinz: ETSI Az „európai szabványok” az egész Európára kiterjedő nyitottság előfeltételei. Magyar Távközlés, 1993/5. sz., 43 - 47. o.
- **Rospot**, Paula G.: The Limits to Deregulation of Entry and Expansion of the US Gas Pipeline Industry. Utilities Policy, Vol. 3. No. 4., (October 1993), 287-294. o.;
- **Rosston**, Gregory L. - Teece, David J.: Competition and „Local” Communications: Innovation, Entry and Integration. Industrial and Corporate Change, Vol. 4. No. 4., (1995), 787 - 814. o.;
- **Rosston**, Gregory L. - Wimmer, Bradley S.: The „State” of Universal Service. Information Economics and Policy, Vol. 12. No. 3., (September 2000), 261-283. o.;
- **Roy**, Indrajit: Good Governance and the Dilemma of Development: What lies Beneath? Socio-Economic Review, Vol. 3. No. 1., (January 2005), 83 - 116. o.;
- **Ruhle**, Ernst-Olav: Az összekapcsolás szabályozásának kérdései, megoldásai és az első németországi tapasztalatok. Híradástechnika, 1997. december, 36-39. o.;
- **RUSSELL**, D.: The Principles of Computer Networking. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 1989.;
- **RYAN**, Daniel J. (szerk.): Privatization and Competition Telecommunications: International Developments. Westport, CT. Greenwood Publishing Group, Inc., Praeger Publishers, 1997.;
- **SAADAWI**, Tarek N. - Ammar, Mostafa H.: Fundamentals of Telecommunication Networks. New York, NY: John Wiley & Sons, Inc., 1994.;
- **SADIKU**, Matthew - Ilyas, Mohammad: Simulation of Local Area Networks. Boca Raton, Florida, CRC Press, Inc., 1995.;
- **Sallai** Gyula - Abos Imre: A távközlés, információ- és médiatechnológia konvergenciája. Magyar Tudomány 2007/07. sz., 844 - 851. o.
- **SALUS**, Peter H.: Casting the Net: From ARPANET to INTERNET and Beyond. Addison-Wesley Publishing Company, 1995.;
- **SALVATORE**, Dominick (szerk.): Protectionism and World Welfare. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 1993.;

- **SAMARAJIVA**, Rohan - Mansell, Robin - Mahan, Amy (szerk.): Networking Knowledge for Information Societies: Institutions & Intervention. Delft, Delft University Press, 2002.;
- **Samarajiva**, Rohan - Shields, Peter: Integration, Telecommunication, and Development: Power in the Paradigms. Journal of Communication, Vol. 40. No. 3., (September 1990), 84-105. o.;
- **SAMII**, Masood - Karush, Gerald: International Business and Information Technology: Interaction and Transformation in the Global Economy. New York, NY: Routledge, 2004.;
- **SAMUELSON**, Paul A. - Nordhaus, William D.: Közgazdaságtan. Bp., Akadémiai Kiadó, 2005.;
- **SANGER**, Mary Bryna: The Welfare Marketplace: Privatization and Welfare Reform. Washington, D.C.: The Brookings Institution, 2003.;
- **SAPPINGTON**, David E. M. - Weisman, Dennis L.: Designing Incentive Regulation for the Telecommunications Industry. Cambridge, Massachusetts, MIT Press (Massachusetts Institute of Technology) - Washington, D.C.: AEI Press (American Enterprise Institute for Public Policy Research), 1996.;
- **SAPRONOV**, Walter - Read, William H. (szerk.): Telecommunications: Law, Regulation, and Policy. Stamford, CT: Ablex Publishing Corporation, 1998.;
- **Sárkány** Tamás: Az Iridium műholdas rendszer kudarca. Magyar Távközlés, 2000/8. sz., 23-25. o.;
- **Sárkány** Tamás: Az ITU legnagyobb rendcsinálási projektje. Magyar Távközlés, 2001/1. sz. 42-44. o.;
- **Sárkány** Tamás: Mobil műholdas rendszerek. Magyar Távközlés, 2000/2. sz., 32 - 35. o.;
- **SÁRKÖZY** Tamás: A rendszerváltozás és a privatizáció joga. Bp., MTA, 1997.;
- **SÁRKÖZY** Tamás: Kormányzás, civil társadalom, jog. Bp., Kossuth Kiadó, 2004.;
- **SÁRKÖZY** Tamás: Magyar gazdasági jog. I. kötet, Gazdasági státuszjog., Bp., Aula Kiadó Kft., 2007.;
- **Sarmento**, Paula - Brandão, António: Access Pricing: A Comparison Between Full Deregulation and Two Alternative Instruments of Access Price Regulation, Cost-based and Retail-minus. Telecommunications Policy, Vol. 31. No. 5., (June 2007), 236-250. o.;
- **Sauvé**, Pierre - Zampetti, Americo B: Subsidiarity Perspectives on the New Trade Agenda. Journal of International Economic Law, Vol. 3. No. 1., (March 2000), 83 - 114. o.;
- **SAVAS**, Emanuel S.: Privatizáció. Hogyan vonuljon ki az állam a gazdaságból? Bp., Akadémiai Kiadó, 1993.;
- **Saxby**, Stephen: Public Information Access Policy in the Digital Network Environment. International Journal of Law and Information Technology, Vol. 3. No. 1., (1995), 49 - 78. o.;
- **Saxby**, Stephen: Public Sector Policy and the Information Superhighway. International Journal of Law and Information Technology, Vol. 2. No. 3., (1994), 221 - 254. o.;
- **SCHAPHORST**, Richard: Videoconferencing and Videotelephony: Technology and Standards. Norwood, MA: Artech House, Inc., 1996.;
- **Schement**, Jorge Reina: Beyond Universal Service: Characteristics of Americans without Telephones, 1980-1993. Telecommunications Policy, Vol. 19. No. 6., (August 1995), 477-485. o.;
- **SCHILLER**, Dan: Digital Capitalism: Networking the Global Market System. MIT Press, 2000.;
- **Schiller**, Dan: Social Movement in Telecommunications: Rethinking the Public Service History of US Telecommunications 1894-1919. Telecommunications Policy, Vol 22. No. 4-5., (May 1998), 397-408. o.;
- **SCHILLER**, Herbert I.: Information and the Crisis Economy. New York, NY: Oxford University Press, 1986.;
- **SCHIPKE**, Alfred: Why Do Governments Divest: The Macroeconomics of Privatization. Berlin-Heidelberg, Springer-Verlag, 2001.;

- **Schmidt**, Susanne K.: Taking the Long Road to Liberalization Telecommunications Reform in the Federal Republic of Germany. Telecommunications Policy, Vol. 15. No. 3., (June 1991), 209-222. o.;
- **SCHMIDT**, Vivien A.: From State to Market? The Transformation of French Business and Government. New York, NY: Cambridge University Press, 1996.;
- **Schmittererné** Bausz Andrea: Az UMTS koncepció alakulása (Forradalom vagy evolúció). Magyar Távközlés, 1997/2. sz., 3-5. o.;
- **SCHUMPETER**, Joseph A.: History of Economic Analysis: With a New Introduction. (Schumpeter, Elizabeth Boody, Perlman, Mark - szerk., bevezető), New York, NY: Oxford University Press, Inc., 1994.;
- **SCHUMPETER**, Joseph A.: The Economics and Sociology of Capitalism. (Richard Swedberg - szerk.), Princeton, New Jersey, Princeton University Press, 1991.;
- **Scott**, Colin: Services of General Interest in EC Law: Matching Values to Regulatory Technique in the Public and Privatised Sectors. European Law Journal, Vol. 6. No. 4., (December 2000), 310-325. o.;
- **Scott**, Maurice: Maintaining Capital Intact. Oxford Economic Papers, Vol. 36., November 1984., 59 - 73. o.;
- **SEGALLER**, Stephen: Nerds 2.0.1: A Brief History of the Internet. New York, NY: TV Books, L.L.C., 1998.;
- **SEGERFELDT**, Fredrik: Water for Sale: How Business and the Market Can Resolve the World's Water Crisis. Washington D.C.: Cato Institute, 2005., (a mű eredeti címe: Vatten till salu. Hur företag och marknadkan lösa världens vattenkris, eredeti kiadás: Timbro, Stockholm, 2003.);
- **Selwyn**, Lee L.: Market Failure in „Open” Telecommunications Networks: Defining the New „Natural Monopoly”. Utilities Policy, Vol. 4. No. 1., (January 1994), 21-30. o.;
- **Seon-Kyou Choi - Dong-Ju Kim - Hyeong-Chan Kim**: Network Spillovers as an Alternative Efficiency Argument for Universal Service Policy. Telematics and Informatics, Vol. 15. No. 4., (November 1998), 265-273. o.;
- **SERVAES**, Jan (szerk.): The European Information Society: A Reality Check. Bristol, BS: Intellect Books, 2003.;
- **SEVEN**, Bulent: Legal Aspects of Privatisation: A Comparative Study of European Implementations. Dissertation.com, 2001.;
- **SHAW**, James K.: Strategic Management in Telecommunications. Norwood, MA: Artech House, Inc., 2000.;
- **SHAW**, James: Telecommunications Deregulation and the Information Economy. Norwood, MA: Artech House, Inc., 2001.;
- **SHAW**, James: Telecommunications Deregulation. Norwood, MA: Artech House, Inc., 1998.;
- **SHAW**, Malcolm N.: Nemzetközi jog. Bp., Osiris Kiadó, 2001.;
- **Shelanski**, Howard A.: From Sector-specific Regulation to Antitrust Law for US Telecommunications: The Prospects for Transition. Telecommunications Policy, Vol. 26. No. 5-6., (June-July 2002), 335-355. o.;
- **SHEPARD**, Steven: Telecom Convergence, 2/e: How to Bridge the Gap Between Technologies and Services. McGraw Hill Companies, 2002., (2. kiadás);
- **Shepherd**, William G.: Cross-Subsidizing and Allocation in Public Firms. Oxford Economic Papers, Vol. 16. No. 1., (March 1964), 132 - 160. o.;
- **SHERMAN**, Roger: The Regulation of Monopoly. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 1989.;
- **Shin**, Jang-Sup: The Future of Development Economics: A Methodological Agenda. Cambridge Journal of Economics, Vol. 29. No. 6., (November 2005), 1111 - 1128. o.;

- **Shrimali**, Gireesh - Kumar, Sunil: Bill-and-Keep peering. Telecommunications Policy, Vol. 32. No. 1., (February 2008), 19-32. o.;
- **Shuler**, John A.: A Critique of Universal Service, E-Rate, and the Chimera of the Public's Interest. Government Information Quarterly, Vol. 16. No. 4., (1999), 359-369. o.;
- **SHY**, Oz: How to Price: A Guide to Pricing Techniques and Yield Management. New York, NY: Cambridge University Press, 2008.;
- **SHY**, Oz: The Economics of Network Industries. Cambridge, CB: Cambridge University Press., 2001.;
- **Sidak**, Gregory J.: A Consumer-Welfare Approach to Network Neutrality Regulation of the Internet. Journal of Competition Law and Economics, Vol. 2. No. 3., (September 2006), 349 - 474. o.;
- **SIDAK**, J. Gregory - Engel, Christoph - Knieps, Günter (szerk.): Competition and Regulation in Telecommunications: Examining Germany and America. Norwell, Massachusetts, Kluwer Academic Publishers, 2001.;
- **SIDAK**, J. Gregory: Foreign Investment in American Telecommunications. Chicago, The University of Chicago Press, 1997.;
- **SIMAI** Mihály - Gál Péter (szerk.): Új trendek és stratégiák a világgazdaságban. (Vállalatok, államok, nemzetközi szervezetek), Bp., Akadémiai Kiadó, 2000.;
- **SIMMONS**, Matthew R.: Twilight in the Desert: The Coming Saudi Oil Shock and the World Economy. Hoboken, New Jersey, John Wiley&Sons, Inc., 2005.;
- **Simpson**, Seamus: Universal Service Issues in Converging Communications Environments: the Case of the UK. Telecommunications Policy, Vol. 28. No. 3-4., (April-May 2004), 233-248. o.;
- **Singer**, Hal J.: The Competitive Effects of a Cable Television Operator's Refusal to Carry DSL Advertising. Journal of Competition Law and Economics, Vol. 2. No. 2., (June 2006) 301 - 331. o.;
- **Slade**, Margaret E.: Strategic Motives for Vertical Separation: Evidence From Retail Gasoline Markets. Journal of Law, Economics, and Organization, Vol. 14. No. 1., (April 1998), 84 - 113. o.;
- **SMITH**, Adam: A nemzetek gazdasága. (E gazdaság természetének és okainak vizsgálata.) (1776.), Bp., Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1992. (Az eredeti mű (1776) első két könyvét tartalmazza.);
- **SMITH**, Adam: The Wealth of Nations (Modern Library), (szerk.: Edwin Cannan), New York, NY: Random House, Inc., 1994.;
- **Smith**, Tom W.: Phone Home? An Analysis of Household Telephone Ownership. International Journal of Public Opinion Research, Vol. 2. No. 4., (Winter 1990), 369 - 390. o.;
- **Snow**, Marcellus S.: Natural Monopoly in INTELSAT: Cost Estimation and Policy Implications for the Separate Systems Issue. Telematics and Informatics, Vol. 4. No. 2., (1987), 133-150. o.;
- **Snow**, Marcellus S.: Telecommunications Literature: A Critical Review of the Economic, Technological and Public Policy Issues. Telecommunications Policy, Vol. 12. No. 2., (June 1988), 153-183. o.;
- **Solomon**, Jonathan H.: Telecommunications Evolution in the UK. Telecommunications Policy, Vol. 10. No. 3., (September 1986), 186-192. o.;
- **Solomon**, Jonathan: The politics of Relevance and the ITU. Telecommunications Policy, Vol. 7. No. 3., (September 1983), 243-245. o.;
- **Solomon**, Richard Jay: What Happened after Bell Spilled the Acid? Telecommunications History: A View through the Literature. Telecommunications Policy, Vol. 2. No. 2., (June 1978), 146-157. o.
- **Somorjai** Lajos - Szabó Zoltán: Villamosipari szabványosításunk és a CENELEC kapcsolata. Elektrotechnika, 2005. 6. sz., 178 - 181. o.

- **Sonstegaard**, Miles H. Economic Evaluation for U.S. Railroads. Transportation Research Part A: General, Vol. 20. No. 1., (January 1986), 25-31. o.;
- **Sopov** Ildikó Éva: Hozzáférési kötelezettség: ízig-vérig kényszerhelyzet a közösségi versenyjogban és az elektronikus hírközlés szektorspecifikus szabályozásában. Jogtudományi Közlöny, 2005. július, 316-327. o.
- **Sousa**, Helena: Telecommunications Reforms in Portugal and the European Union. Telecommunications Policy, Vol. 20. No. 9., (November 1996), 653-667. o.;
- **Speak**, Suzanne: Back to the Well: The Hidden Costs of Service Exclusion for the Network Poor. Journal of Consumer Studies and Home Economics, Vol. 24. No. 1., (March 2000), 49-59. o.;
- **Spiller**, Pablo T.: Institutions and Regulatory Commitment in Utilities' Privatization. Industrial and Corporate Change, Vol. 2. No. 1., (1993), 387 - 450. o.;
- **Spulber**, Daniel F. - Sidak, J. Gregory: Network Access Pricing and Deregulation. Industrial and Corporate Change, Vol. 6. No. 4., (December 1997), 757-782. o.;
- **Spulber**, Daniel F. - Yoo, Christopher S.: Network Regulation: The Many Faces of Access. Journal of Competition Law and Economics, Vol. 1. No. 4., (December 2005), 635 - 678. o.;
- **Spulber**, Daniel F.: Scale Economies and Existence of Sustainable Monopoly Prices. Journal of Economic Theory, Vol. 34. No. 1., (October 1984), 149-163. o.;
- **SPULBER**, Nicolas - Sabbaghi, Asghar: Economics of Water Resources: From Regulation to Privatization. (Natural Resource Management and Policy), Norwell, Massachusetts, Kluwer Academic Publishers, 1998., (2. kiadás);
- **SPULBER**, Nicolas: Redefining the State: Privatization and Welfare Reform in Industrial and Transitional Economies. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 1997.;
- **Srinivasan**, T. N.: The Washington Consensus a Decade Later: Ideology and the Art and Science of Policy Advice. World Bank Research Observer, Vol. 15. No. 2., (August 2000), 265 - 270. o.;
- **Staniszewski**, Piotr: The Interplay between IP Rights and Competition Law in the Context of Standardization. Journal of Intellectual Property Law Practice, Vol. 2. No. 10., (October 2007), 666 - 681. o.;
- **Starkie**, David: Airport Regulation and Competition. Journal of Air Transport Management, Vol. 8. No. 1., (January 2002), 63-72. o.;
- **Stefler** Sándor: A kábeltelevízió mint multimédia platform. Magyar Távközlés 1998/5. sz., 10-14. o.;
- **Stefler** Sándor: A kábeltévé és az interaktív szolgáltatások problémái. Magyar Távközlés, 1999/9. sz., 33-36. o.
- **Stefler** Sándor: Fényvezetős kábeltévé-rendszerek. Magyar Távközlés, 1991/3. sz., 10-12. o.;
- **Stehmann**, Oliver: Liberalizing the Intra-EC long-distance Market Promotion Competition in Basic Telephone Services. Telecommunications Policy, Vol. 15. No. 2., (April 1991), 129-136. o.;
- **STEHMANN**, Oliver: Network Competition for European Telecommunications. Oxford, OX: Oxford University Press, 1995.;
- **Stelzer**, Irwin: Britain's Newest Import: America's Regulatory Experience. Oxford Review of Economic Policy, Vol. 4. No. 2., (Summer 1988), 69 - 79. o.;
- **STERLING**, Christopher H. - Bernt, Phyllis W. - Weiss, Martin B. H.: Shaping American Telecommunications: A History of Technology, Policy and Economics. Mahwah, NJ.: Lawrence Erlbaum Associates, Inc. 2006.;
- **STERNER**, Thomas: Policy Instruments for Environmental and Natural Resource Management. Washington D.C.: Resources of the Future, RFF Press - The World Bank - The Swedish International Development Cooperation Agency (Sida), 2003.;
- **STEVENS**, Paul: Strategic Positioning in the Oil Industry: Trends and Options. Abu Dhabi, The Emirates Center for Strategic Studies and Research, 1998.;

- **STEWART**, Richard B. - Sunstein, Cass R. - Vermeule, Adrian - Breyer, Stephen G.: Administrative Law and Regulatory Policy: Problems, Text, and Cases. New York, NY: Aspen Publishers 2006., (6. kiadás);
- **STIGLER**, George J.: Piac és állami szabályozás. (Válogatott tanulmányok), Bp., Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1989.;
- **STIGLER**, George J.: The Organization of Industry. Chicago, The University of Chicago Press, 1983.;
- **STIGLITZ**, Joseph E. - Charlton, Andrew: Fair Trade for All: How Trade Can Promote Development. New York, NY: Oxford University Press, 2005.;
- **STIGLITZ**, Joseph E. - Greenwald, Bruce: Towards a New Paradigm in Monetary Economics. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2003.;
- **STIGLITZ**, Joseph E. - Mathewson, G. Frank (szerk.): New Developments in the Analysis of Market Structure. Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 1986.;
- **STIGLITZ**, Joseph E. - Pleskovic, Boris (szerk.): Annual World Bank Conference on Development Economics 1998. Washington D.C.: The World Bank, 1999.;
- **STIGLITZ**, Joseph E.: A kormányzati szektor gazdaságtana. Bp., KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft., 2000.;
- **Stiglitz**, Joseph E.: Capital-market Liberalization, Globalization, and the IMF. Oxford Review of Economic Policy, Vol. 20. No.1., (Spring 2004), 57 - 71. o.;
- **Stiglitz**, Joseph E.: Economic Growth Revisited. Industrial and Corporate Change, Vol. 3. No. 1., (1994), 65-110. o.;
- **STIGLITZ**, Joseph E.: Globalization and Its Discontents. New York, NY: W.W. Norton & Company, Inc., 2002.;
- **Stiglitz**, Joseph E.: Globalization and the Economic Role of the State in the New Millennium. Industrial and Corporate Change, Vol. 12. No. 1., (February 2003), 3 - 26. o.;
- **STIGLITZ**, Joseph E.: Making Globalization Work. New York, NY: W.W. Norton & Company, Inc., 2006.;
- **Stiglitz**, Joseph E.: Principles of Financial Regulation: A Dynamic Portfolio Approach. World Bank Research Observer, Vol. 16. No. 1., (Spring 2001), 1 - 18. o.
- **STIGLITZ**, Joseph E.: The Roaring Nineties: A New History of the World's Most Prosperous Decade. New York, NY: W.W. Norton & Company, Inc., 2004.;
- **STOFT**, Steven: Power System Economics: Designing Markets for Electricity. The Institute of Electrical and Electronics Engineers, Inc., 2002.;
- **STROUSE**, Karen G.: Marketing Telecommunications Services : New Approaches for a Changing Environment. Norwood, MA: Artech House, Inc., 1999.;
- **STROUSE**, Karen G.: Strategies for Success in the New Telecommunications Marketplace. Norwood, MA: Artech House, Inc., 2001.;
- **Sugaya**, Minoru: Advanced Universal Service in Japan. Telecommunications Policy, Vol. 21. No. 2., (March 1997), 177-184. o.;
- **Sugden**, Roger - Wilson, James R.: Economic Development in the Shadow of the Consensus: A Strategic Decision-Making Approach. Contributions to Political Economy, Vol. 21. No. 1., (December 2002), 111 - 134. o.;
- **Sugden**, Roger - Wilson, James R.: Economic Globalisation: Dialectics, Conceptualisation and Choice. Contributions to Political Economy, Vol. 24. No. 1., (August 2005), 13 - 32. o.;
- **SUMMERS**, Charles K.: ADSL Standards, Implementation, and Architecture. Boca Raton, Florida, CRC Press LLC, 1999.;
- **Summerton**, Neil: The British Way in Water. Water Policy, Vol. 1. No. 1., (February 1998), 45-65. o.;
- **Sun**, Jeanne-Mey - Pelkmans, Jacques: Why Liberalisation Needs Centralisation: Subsidiarity and EU Telecoms. The World Economy, Vol. 18. No. 5., (September 1995) 635-664. o.;

- **SUNSTEIN**, Cass R.: Free Markets and Social Justice. New York, NY: Oxford University Press, Inc., 1997.;
- **Switzer**, Sheldon - Trout, Jeffrey P.: The „Optimal” Structure of the Deregulated Electric Utility Industry. The Electricity Journal, Vol. 20. No. 6., (July 2007), 8-17. o.;
- **SZABÓ** Róbert: TCP/IP hálózatok és IP telefonia. In.: Távközlő hálózatok és informatikai szolgáltatások, Lajtha György (szerk.), Hírközlési és Informatikai Tudományos Egyesület (HTE) „On-line könyv”, 3.5.2. pont, www. hte.hu;
- **Szénási** Mihály: Az úrtávközlés fejlődése Magyarországon. Magyar Távközlés, 1993/7. sz., 4. o.;
- **SZENTES** Tamás és munkaközössége: Fejlődés Versenyképesség Globalizáció I. Bp., Akadémiai Kiadó, 2005.;
- **SZENTES** Tamás és munkaközössége: Fejlődés Versenyképesség Globalizáció II. Bp., Akadémiai Kiadó, 2006.;
- **SZIGETI** Péter: Világrendszernézőben. A globális „szabad verseny” - a világgazdaság jelenlegi stádiuma. Budapest, Napvilág Kiadó, 2005.;
- **SZILÁGYI** Péter: Jogi alaptan. Bp., Osiris Kiadó, 2001.;
- **SZILÁGYI** Sándor: Szolgáltatói és felhasználói szerepek. In.: Távközlő hálózatok és informatikai szolgáltatások, Lajtha György (szerk.), Hírközlési és Informatikai Tudományos Egyesület (HTE) „On-line könyv”, 5.1.1. pont, www. hte.hu
- **SZONTAGH** Vilmos: A közigazgatási jogtudomány tankönyve. (I. kötet: Jogtudományos alapvetés), Debreceni Tudományegyetemi Nyomda, 1948.;
- **Takács** György: A vezetékes és mobil hálózatok konvergenciája. Magyar Tudomány 2007/07. sz., 888 - 895. o.;
- **Takács** György: Konvergencia? Távközlés és számítástechnika. Magyar Távközlés 1996/3. sz., 44 - 46. o.
- **TAPLIN**, Ruth - Wakui, Masako (szerk.): The Japanese Telecommunications Industry. Abingdon, Oxon, Routledge, 2006.;
- **Tarjanne**, Pekka: Preparing for the Next Revolution in Telecommunications: Implementing the WTO Agreement. Telecommunications Policy, Vol. 23. No. 1., (February 1999), 51-63. o.;
- **Tarullo**, Daniel K.: Competition Policy for Global Markets. Journal of International Economic Law, Vol. 2. No. 3., (September 1999), 445 - 455. o.;
- **TAYLOR**, Martyn D.: International Competition Law: A New Dimension for the WTO? Cambridge, CB: Cambridge University Press, 2006.;
- **Templeman**, Lord Sydney: Intellectual property. Journal of International Economic Law, Vol. 1. No. 4., (December 1998), 603 - 606.;
- **TERPLAN**, Kornel - Morreale, Patricia (szerk.): The Telecommunications Handbook. Boca Raton, Florida, CRC Press LLC, 2000.;
- **TERTZAKIAN**, Peter: A Thousand Barrels a Second: The Coming Oil Break Point and the Challenges Facing an Energy Dependent World. New York, NY: McGraw-Hill Companies, 2006.;
- **Teske**, Paul - Kuljiev, Andrey: Federalism, Preemption, and Implementation of the 1996 Telecommunications Act. Publius, Vol. 30. No. 1., (Winter 2000), 53 - 67. o.;
- **Teske**, Paul - Mintrom, Michael - Best, Samuel: Federal Preemption and State Regulation of Transportation and Telecommunications. Publius Vol. 23. No. 4., (Fall 1993), 71 - 86. o.;
- **TESKE**, Paul E. (szerk.): American Regulatory Federalism and Telecommunications Infrastructure. Hillsdale, New Jersey, Lawrence Erlbaum Associates Inc., 1995.;
- **Thatcher**, Mark: Regulating the Regulators: The Regulatory Regime for the British Privatised Utilities. Parliamentary Affairs, Vol. 51. No. 2., (April 1998), 209 - 222. o.;
- **THE WORLD BANK** Legal Review (szerk.: Rudolf Van Puymbroeck): Law and Justice for Development I. Washington D.C.: The World Bank, 2003.;

- **THE WORLD BANK:** Entering the 21st Century. (World Development Report 1999/2000), New York, N.Y.: Oxford University Press, 2000.;
- **THE WORLD BANK:** Information and Communications for Development 2006: Global Trends and Policies (World Information & Communication for Development Report). Washington, D.C.: World Bank, 2006.;
- **THE WORLD BANK:** The State in a Changing World. (World Development Report 1997), New York, NY.: Oxford University Press, 1997.;
- **THOMPSON,** Richard A.: Telephone Switching Systems. Norwood, MA: Artech House, Inc., 2000.;
- **Thompson,** Samme: Telecommunications Privatizations and International Capital Markets. Telecommunications Policy, Vol. 16. No. 9., (December 1992), 732-737. o.;
- **THUROW,** Lester: Zero-Sum Solution. New York, NY: Simon & Schuster, Inc., 1985.;
- **TINBERGEN,** Jan: Do Communist and Free Economies Show a Converging Pattern? In.: Bornstein, Morris (szerk.), Comparative Economic Systems. Models and Cases, Richard D. Irwin, Inc., Homewood, Illinois, 1969.;
- **Tinbergen,** Jan: Do Communist and Free Economies Show a Converging Pattern? Soviet Studies, Vol. 12. No. 4., (April 1961), 333-341. o.;
- **TINBERGEN,** Jan: Shaping the World Economy: Suggestions for an International Economic Policy. New York, NY: Twentieth Century Fund, 1962.;
- **Tirole,** Jean - Laffont, Jean-Jacques - Gremag, Idei - Geras, Idei: Creating Competition through Interconnection: Theory and Practice. Journal of Regulatory Economics, Vol. 10. No. 3., (November, 1996), 227-256. o.;
- **Trachtman,** Joel P.: Legal Aspects of a Poverty Agenda at the WTO: Trade Law and „Global Apartheid”. Journal of International Economic Law, Vol. 6. No. 1., (March 2003), 3 - 21. o.;
- **TRAIN,** Kenneth E.: Optimal Regulation: The Economic Theory of Natural Monopoly. Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 1997., (5. kiadás);
- **TREBILCOCK,** Michael J. - Howse, Robert: The Regulation of International Trade. London, Routledge, 1999., (2. kiadás);
- **Trebilcock,** Michael J.: The Role of Insurance Considerations in the Choice of Efficient Civil Liability Rules. Journal of Law, Economics, and Organization, Vol. 4. No. 2., (Fall 1988), 243 - 265. o.;
- **Treheux,** Michel: Privatization and Competition versus Public Service. Telecommunications Policy, Vol. 16., No. 9., (December 1992), 756-758. o.;
- **Troesken,** Werner - Geddes, Rick: Municipalizing American Waterworks, 1897 - 1915. Journal of Law, Economics, and Organization, Vol. 19. No. 2., (October 2003), 373 - 400. o.;
- **Troesken,** Werner: The Sources of Public Ownership: Historical Evidence From the Gas Industry. Journal of Law, Economics, and Organization, Vol. 13. No. 1., (April 1997), 1 - 25. o.;
- **Tschirhart,** John: Monopsony Power and the Existence of Natural Monopoly in Energy Utilities. Resource and Energy Economics, Vol. 17. No. 4., (December 1995), 327-340. o.;
- **Tsur,** Yacov - Dinar, Ariel: The Relative Efficiency and Implementation Costs of Alternative Methods for Pricing Irrigation Water. World Bank Economic Review, Vol. 11. No. 2., (May 1997), 243 - 262. o.;
- **TUNMANN,** Ernest O.: Practical Multiservice LANs: ATM and RF Broadband. Norwood, MA: Artech House, Inc., 1999.;
- **Tunstall,** Jeremy: Deregulation is Politicization. Telecommunications Policy, Vol. 9. No. 3., (September 1985), 203-214. o.;
- **Tuthill,** Lee: The GATS and New Rules for Regulators. Telecommunications Policy, Vol. 21. No. 9-10., (November-December 1997), 783-798. o.;

- **Tyler, Michael** - Letwin, William - Roe, Christopher: Universal Service and Innovation in Telecommunication Services: Fostering Linked Goals Through Regulatory Policy. Telecommunications Policy, Vol. 19. No. 1., (January-February 1995), 3-20. o.;
- **UNITED NATIONS** (Saez, Sebastian, szerk.): Trade in Services Negotiations: A Review of the Experience of the United States and the European Union in Latin America. New York, N.Y.: United Nations Publications, 2005.;
- **UNITED NATIONS CONFERENCE ON TRADE AND DEVELOPMENT**: International Investment Agreements in Services. (UNCTAD Series on International Investment Policies for Devel), Geneva, United Nations Publication, 2005.;
- **UNITED STATES CONGRESS, OFFICE OF TECHNOLOGY ASSESSMENT**: Critical connections: Communication for the Future. (OTA-CIT-407), Washington D.C., 1995.;
- **UNITED STATES CONGRESS, OFFICE OF TECHNOLOGY ASSESSMENT**: Global Communications: Opportunities for Trade and Aid. Washington, D.C.: US Government Printing Office, 1995.;
- **UNITED STATES CONGRESS, OFFICE OF TECHNOLOGY ASSESSMENT**: Global Communications: Opportunities for Trade and Aid. (OTA-ITC-642), Washington D.C., 1995.;
- **UNITED STATES CONGRESS, OFFICE OF TECHNOLOGY ASSESSMENT**: Trade in Services: Exports and Foreign Revenues: Special Report. Washington, D.C.: US Government Printing Office, 1986.;
- **UNITED STATES DEPARTMENT OF COMMERCE** National Telecommunications and Information Administration (NTIA): Telecommunications in the Age of Information. (NTIA Infrastructure Report), 1991-26.;
- **UNITED STATES GENERAL ACCOUNTING OFFICE TELECOMMUNICATIONS**: Federal and State Universal Service Programs and Challenges to Funding. (GAO-02-187), Washington, D.C.: 2002.;
- **Vadál** Ildikó: Korszerű közigazgatás - avagy: kényszer szülte megoldások a közszolgáltatások megszervezésében. Magyar Közigazgatás, 2000. január, 1 - 6. o.;
- **VAGLIASINDI**, Maria: Regulation of Infrastructure Services. In.: Transition Report on Infrastructure. Office of the Chief Economist (OCE) - European Bank for Reconstruction and Development (EBRD), 2004., (Chapter 3), 53-65. o.;
- **VAITILINGAM**, Romesh (szerk.), Bergman, Lars - Doyle, Chris - Gual, Jordi - Hultkrantz, Lars - Neven, Damien - Röller, Lars-Hendrik - Waverman, Leonard: Europe's Network Industries: Conflicting Priorities: Telecommunications. Monitoring European Deregulation I. London, Centre for Economic Policy Research, 1998.;
- **Valentiny** Pál: Az univerzális szolgáltatás és a közszolgáltatások értelmezéséről az Európai Unióban. Közgazdasági Szemle, 2000. április, 341 - 359. o.;
- **Valletti**, Tommaso M. - Cambini, Carlo: Access Charges and Quality Choice in Competing Networks. Information Economics and Policy, Vol. 16. No. 3., (September 2004), 391-409. o.;
- **Valletti**, Tommaso M.: The Theory of Access Pricing and its Linkage with Investment Incentives. Telecommunications Policy, Vol. 27. No. 10-11., (November-December 2003), 659-675. o.;
- **VAMOS** Dóra (szerk.): Hatékonyság és közszolgáltatás I. Bp., Közzolgálati Tanulmányi Központ, 1996.;
- **VAMOS** Dóra (szerk.): Hatékonyság és közszolgáltatás II. Bp., Közzolgálati Tanulmányi Központ, 1996.;
- **VanGrasstek**, Craig - Sauv e, Pierre: The Consistency of WTO Rules: Can the Single Undertaking Be Squared with Variable Geometry? Journal of International Economic Law, Vol. 9. No. 4., (December 2006), 837 - 864. o.;
- **Varga** Balázs: Ethernet-alapú elérési hálózatok. Magyar Távközlés, 2003/2. sz., 18-22. o.;

- **Vass, Peter:** Water Privatisation and the first Periodic Review. *Financial Accountability & Management*, Vol. 9. No. 3., (August 1993), 209-224. o.;
- **Vavouras, Ioannis S.:** Public Enterprise in the European Union: Prospects and Constraints. *Annals of Public and Cooperative Economics*, Vol. 67. No. 2., (June 1996), 267-280. o.;
- **VEREBÉLYI Imre:** A nemzetközi közigazgatási tendenciák és a magyar közigazgatás. In.: *A magyar közigazgatás és az Európai Unió (konferencia-kiadvány)*, Szigeti Ernő (szerk.), Bp., Magyar Közigazgatási Intézet, 2005.;
- **VESA, Jarkko (szerk.):** *Mobile Services in the Networked Economy*. Hershey, PA: IRM Press (Idea Group, Inc.), 2005.;
- **Vestergaard, Jakob:** The Asian Crisis and the Shaping of „Proper” Economies. *Cambridge Journal of Economics*, Vol. 28. No. 6., (November 2004), 809 - 827. o.;
- **Vickers, John - Armstrong, Mark:** The Access Pricing Problem with Deregulation: A Note. *Journal of Industrial Economics*, Vol. 46. No. 1., (March 1998), 115-121. o.;
- **VICKERS, John - Yarrow, George:** *Privatization: An Economic Analysis*. Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 1988.;
- **Vickers, John:** Concepts Of Competition. *Oxford Economic Papers*, Vol. 47. No. 1. (January 1995), 1 - 23. o.;
- **Vickers, John:** Government Regulatory Policy. *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 7. No. 3., (Autumn 1991), 13 - 30. o.;
- **Vickers, John:** Market Power and Inefficiency: A Contracts Perspective. *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 12. No. 4., (Winter 1996), 11 - 26. o.;
- **Vickers, John:** Regulation, Competition, and the Structure of Prices. *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 13. No. 1. (Spring 1997), 15 - 26. o.;
- **Vickers, John:** Strategic Competition Among the Few-some Recent Developments in the Economics of Industry. *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 1. No. 3., (Autumn 1985), 39 - 62. o.;
- **VIGNAULT, L. Walter:** *Worldwide Telecommunications Guide for the Business Manager*. New York, NY.: John Wiley & Sons, Inc., 1987.;
- **VIGVÁRI András:** *Közpénzügyeink*. Bp., KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft., 2005.;
- **Villányi Ottó:** A frekvenciaspektrum jövője (WRC-2000). *Magyar Távközlés*, 2000/8. sz., 11-14. o.;
- **Vlies, Marina C:** The Transition from Monopoly to Competition in Australian Telecommunications. *Telecommunications Policy*, Vol. 20. No. 5., (June 1996), 311-323. o.;
- **VOGEL, Steven Kent:** *Freer Markets, More Rules: Regulatory Reform in Advanced Industrial Countries*. Ithaca, New York, Cornell University Press, 1996.;
- **VOGEL, Steven Kent:** *Japan Remodeled: How Government and Industry are Reforming Japanese Capitalism*. Ithaca, NY: Cornell University Press, 2006.;
- **VOGELSANG, Ingo - Gillett, Sharon Eisner:** *Competition, Regulation, and Convergence: Current Trends in Telecommunications Policy Research*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, Inc., 1999.;
- **Vogelsang, Ingo:** Price Regulation of Access to Telecommunications Networks. *Journal of Economic Literature*, Vol. 41. No. 3., (September 2003), 830-862. o.;
- **Vogelsang, Ingo:** The German Telecommunications Reform - Where did it come from, Where is it, and Where is it Going? *Perspektiven der Wirtschaftspolitik*, Vol. 4. No. 3., (August 2003), 313-340. o.;
- **VÖRÖS Imre:** *A nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga I.* Bp., Krim Bt., 2004.;
- **VÖRÖS Imre:** *A nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga II.* Bp., Krim Bt., 2004.;
- **Waelbroeck, Jean:** Half a Century of Development Economics: A Review Based on the Handbook of Development Economics. *World Bank Economic Review*, Vol. 12. No. 2., (May 1998), 323-352. o.;

- **Waelde**, Thomas: Energy Law in Europe. National, EU and International Law and Institutions. *International & Comparative Law Quarterly*, Vol. 52. No. 3., (July 2003), 831 - 835. o.;
- **WAKEFIELD**, Tony McNally, Dave Bowler, David Mayne, Alan: Introduction to Mobile Communications: Technology, Services, Markets. Boca Raton, FL: Auerbach Publications (Taylor & Francis Group) - Informa Telecoms & Media, 2007.;
- **WALKER**, John (szerk.): Mobile Information Systems. Norwood, MA: Artech House, Inc., 1990.;
- **Warf**, Barney: Splintering Urbanism: Networked Infrastructures, Technological Mobilities, and the Urban Condition. *Annals of the Association of American Geographers*, Vol. 93. No. 1., (March 2003), 246-247. o.;
- **Waterson**, Michael: Recent Developments in the Theory of Natural Monopoly. *Journal of Economic Surveys*, Vol. 1. No. 1-2., (March 1987) 59-80. o.;
- **Waverman**, Leonard: Telecommunications: Are the Regulators Killing Innovation? *Business Strategy Review*, Vol. 9. No. 1., (March 1998), 21-28. o.;
- **Weare**, Christopher: Interconnections: a Contractual Analysis of the Regulation of Bottleneck Telephone Monopolies. *Industrial and Corporate Change*, Vol. 5. No. 4., (1996), 963 - 992. o.;
- **Weare**, Christopher: The Illusion of Reform. The Dilemma of Structural Telecommunications Policy. *Telecommunications Policy*, Vol. 20. No. 6., (July 1996), 415-427. o.;
- **WEBB**, William: Introduction to Wireless Local Loop: Broadband and Narrowband Systems. Norwood, MA: Artech House, Inc., 2000.;
- **WEBBER**, Douglas (szerk.): The Franco-German Relationship in the European Union. London, Routledge, 1999.;
- **Weber**, Rolf H.: Does Intellectual Property Become Unimportant in Cyberspace? *International Journal of Law and Information Technology*, Vol. 9. No. 2., (Summer 2001), 171 - 185. o.;
- **WEBSTER**, Frank (szerk.): The Information Society Reader. London, Routledge, 2004.;
- **WEBSTER**, Frank: Theories of the Information Society. London, Routledge, 1995.;
- **WEBSTER**, Profess: Theories of the Information Society. London, Routledge, 2002., (2. kiadás);
- **WEIGEL**, Wolfgang: Economic Analysis of Law. In.: Administrative Law, Wright, Glen (szerk.), Bp., NISPAcee, 1998.;
- **WEINGAST**, Barry R. - Wittman, Donald (szerk.): The Oxford Handbook of Political Economy. Oxford, OX: Oxford University Press, 2006.;
- **WEINRIB**, Abel - Postel, Jonathan B.: IRTF Research Group Guidelines and Procedures. Hillsboro, Oregon, Intel Corporation - Marina del Rey, California, Information Sciences Institute, University of Southern California, (October) 1996., RFC: 2014, (www.rfc-editor.org, vagy pl.: www.isoc.org);
- **Weizsacker**, C. Christian - Wieland, Bernhard: Current Telecommunications Policy in West Germany. *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 4. No. 2., (Summer 1988), 20 - 39. o.;
- **WELFENS**, Paul J. J. - Graack, Cornelius: Telekommunikationswirtschaft: Deregulierung, Privatisierung und Internationalisierung. Berlin-Heidelberg, Springer-Verlag, 1996.;
- **WELLENIUS**, Bjorn - Lewin, Anat - Gomez, Carlos R. - Rossotto, Carlo Maria: Competition in International Voice Communications. (World Bank Working Paper No. 42.), Washington, D.C.: The World Bank, 2004.;
- **WELLENIUS**, Bjorn: Telecommunications: World Bank Experience and Strategy. (World Bank Discussion Papers; 192), 1993.;
- **Weller**, Dennis: Auctions for Universal Service Obligations. *Telecommunications Policy*, Vol. 23. No. 9., (October 1999), 645-674. o.;

- **Wellisz**, Stanislaw - Findlay, Ronald: The State and the Invisible Hand. World Bank Research Observer, Vol. 3. No. 1., (January 1988), 59 - 80. o.;
- **Wenders**, John T.: Natural Monopoly and the Deregulation of Local Telephone Service. Telecommunications Policy, Vol. 14. No. 2., (April 1990), 125-138. o.;
- **Wenders**, John T.: Unnatural Monopoly in Telecommunications. Telecommunications Policy, Vol. 16. No. 1., (January-February 1992), 13-15. o.;
- **WERBACH**, Kevin: Digital Tornado: The Internet and Telecommunications Policy. Washington D.C., Federal Communications Commission, Office of Plans and Policy, OPP Working Paper No. 29., 1997.;
- **WESTLAND**, Christopher - Clark, Theodore H. K.: Global Electronic Commerce. (Theory and Case Studies), Cambridge, Massachusetts - London, MIT Press, 2000., (2. kiadás);
- **WETTEROTH**, Debbra: OSI Reference Model for Telecommunications. New York, NY: McGraw-Hill Companies, Inc., 2002.;
- **WHEATLEY**, Jeffery J.: World Telecommunications Economics. Stevenage, Herts (Hertfordshire), Institution of Electrical Engineers - Institution of Engineering and Technology (IET), 1999.;
- **WHEELER**, James O. - Aoyama, Yuko - Warf, Barney (szerk.): Cities in the Telecommunications Age: The Fracturing of Geographies. New York, NY: Routledge, 2000.;
- **WIARDA**, Howard J.: Cracks in the Consensus: Debating the Democracy Agenda in U.S. Foreign Policy. Westport, CT: Praeger Publishers, 1997.;
- **Wickham-Jones**, Mark - Artis M. - Cobham, D.: Social Democracy in Hard Times: The Economic Record of the Labour Government 1974 - 1979. Twentieth Century British History, Vol. 3. No. 1., (1992), 32 - 58. o.;
- **Wigand**, Rolf T.: A Comment on the Witte Report. Telecommunications Policy, Vol 12. No. 2. (June 1988), 186-188. o.;
- **Wildman**, Steven S.: Interconnection Pricing, Standed Costs, and the Optimal Regulatory Contract. Industrial and Corporate Change, Vol. 6. No. 4., (December 1997), 741 - 755. o.;
- **WILLIAMSON**, John - Bergsten Fred C. (szerk.): Dollar Overvaluation and the World Economy. (Institute for International Economics, Special Reports 16.), Washington D.C.: Institute for International Economics, 2003.;
- **WILLIAMSON**, John (szerk.): The Political Economy of Policy Reform. Washington D.C.: Institute for International Economics, 1994.;
- **Williamson**, John: What Should the World Bank Think about the Washington Consensus? World Bank Research Observer, Vol. 15. No. 2., (August 2000), 251 - 264. o.;
- **Williamson**, Oliver E.: Hierarchies, Markets and Power in the Economy: An Economic Perspective. Industrial and Corporate Change, Vol. 4. No. 1., (1995), 21 - 49. o.;
- **Willman**, Paul - Coen, David - Currie, David - Siner Martin: The Evolution of Regulatory Relationships; Regulatory Institutions and Firm Behaviour in Privatized Industries. Industrial and Corporate Change, Vol. 12. No. 1., (February 2003), 69 - 89. o.;
- **Willner**, Johan: Ownership, Efficiency, and Political Interference. European Journal of Political Economy, Vol. 17. No. 4., (November 2001), 723-748. o.;
- **Wilson**, Wesley W. - Zhou, Yimin: Telecommunications Deregulation and Subadditive Costs: Are Local Telephone Monopolies Unnatural? International Journal of Industrial Organization, Vol. 19. No. 6., (May 2001), 909-930. o.;
- **WINKLER**, Klaus: Negotiations with Asymmetrical Distribution of Power: Conclusions from Dispute Resolution in Network Industries. (Contributions to Economics), Heidelberg, Physica-Verlag, 2006.;
- **Wiseman**, J.: The Theory of Public Utility Price - An Empty Box. Oxford Economic Papers, Vol. 9. No. 1., (February 1957), 56 - 74. o.;
- **Witte**, Eberhard: Restructing the Telecommunications System in West Germany. Telecommunications Policy, Vol. 12. No. 2., (June 1988), 184-186. o.;

- **Wolak**, Frank A.: Can Universal Service Survive in a Competitive Telecommunications Environment? Evidence from the United States Consumer Expenditure Survey. *Information Economics and Policy*, Vol. 8. No. 3., (September 1996), 163-203. o.;
- **WORLD TRADE ORGANIZATION**: A Handbook on the GATS Agreement. Cambridge, CB: Cambridge University Press (A WTO Secretariat Publication), 2005.;
- **WORMELL**, Jeremy: The Management of the National Debt of the United Kingdom, 1900 - 1932., London: Routledge, 2000.;
- **Woroch**, Glenn A.: Facilities Competition and Local Network Investment: Theory, Evidence and Policy Implications. *Industrial and Corporate Change*, Vol. 7. No. 4., (December 1998), 601 - 614. o.;
- **Wright**, Mike: Government Divestments and the Regulation of Natural Monopolies in the UK: The Case of British Gas. *Energy Policy*, Vol. 15. No. 3., (June 1987), 193-216. o.;
- **WROBEL**, Leo A. - Pope, Eddie M.: Understanding Emerging Network Services, Pricing, and Regulation. Norwood, MA: Artech House, Inc., 1995.;
- **WU**, Theodore Y. - Yoshikai, Noriaki: ATM Transport and Network Integrity. San Diego, CA: Academic Press, 1997.;
- **Xavier**, Patrick: The Licensing of Telecommunication Suppliers: Beyond the EU's Directive. *Telecommunications Policy*, Vol. 22. No. 6., (July 1998), 483-492. o.;
- **Xavier**, Patrick: Universal Service and Public Access in the Networked Society. *Telecommunications Policy*, Vol. 21. No. 9-10., (November-December 1997), 829-843. o.;
- **Yamamoto**, Kiyoshi: Accounting Information and Public Utility Regulation: The Case of a Privatised Telecommunication Corporation in Japan. *Financial Accountability & Management*, Vol. 9. No. 2., (May 1993), 115-130. o.;
- **YERGIN**, Daniel - Stanislaw, Joseph: The Commanding Heights : The Battle for the World Economy. New York, NY: Simon & Schuster, Inc., 1998.;
- **ZACHER**, Mark W. - Sutton, Brent A.: Governing Global Networks: International Regimes for Transportation and Communications. Cambridge, CB: Cambridge University Press, 1996.;
- **ZANETTIN**, Bruno: Cooperation Between Antitrust Agencies at the International Level. Portland, Oregon, Hart Publishing, 2002.;
- **Zdouc**, W: WTO Dispute Settlement Practice Relating to the GATS. *Journal of International Economic Law*, Vol. 2. No. 2., (June 1999), 295 - 346. o.;
- **Zhou**, Huizhong: Integration and Access Regulations in Telecommunications. *Information Economics and Policy*, Vol. 15. No. 3., (September 2003), 317-326. o.;
- **ZIEGLER**, J. Nicholas: Governing Ideas: Strategies for Innovation in France and Germany. Ithaca, NY: Cornell University Press, 1997.;
- **Zimányi** József: Magyarország csatlakozása a CERN-hez. *Fizikai Szemle*, 2003/10. sz., 350 - 351. o.;
- **Zorkóczy** Zoltán: LAN-ok és telefonszétosztás. *Magyar Távközlés*, 1994/3. sz., 15 - 19. o.;
- **Zömbik** László - Barta József - Valkó András: A mobil internet-hozzáférés fejlődése. *Magyar Távközlés*, 2000/2. sz., 5-8. o.;
- **ZUIDWEG**, Johan: Next Generation Intelligent Networks. Norwood, MA: Artech House, Inc., 2002.;